

Dr. Tomaž Teropšič

ŠTA JER SKA V PLAMENIH

Dr. Tomaž Teropšič

Štajerska v plamenih.

**Taktika, orožje in oprema štirih vojsk na Štajerskem
v drugi svetovni vojni.**

Brežice 2012

Prednja platnica:

Štajerska v plamenih.

Platnico in hrbet je oblikoval Artes studio, Alojz Konec, s. p., Sevnica.

Zadnja platnica:

Detalj iz nekdanje stalne zbirke NOB Posavskega muzeja Brežice. Prikazuje puško padlega borca Brežiške čete iz leta 1941. Na njej je lepo viden napis NO PASARAN FASISTAS.

No pasarán! (Ne bodo prodrli!) Geslo španskih republikancev v boju proti fašistom v obrambi Madrida leta 1936 je postalo mednarodno znano.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4-18)"1941/1945"
355.48(497.4-18)"1941/1945"

TEROPŠIČ, Tomaž

Štajerska v plamenih : taktika, orožje in oprema štirih vojsk
na Štajerskem v drugi svetovni vojni / Tomaž Teropšič. - Brežice :
Posavski muzej, 2012

ISBN 978-961-6701-06-8

264576000

Brez pisnega dovoljenja Posavskega muzeja Brežice in avtorja je prepovedano reproduciranje, distribuiranje, javna priobčitev, predelava ali druga uporaba tega avtorskega dela ali njegovih delov v kakršnem koli obsegu ali postopku, hkrati s fotokopiranjem, tiskanjem ali shranitvijo v elektronski obliki, v okviru določil Zakona o avtorski in sorodnih pravicah.

ISBN 978-961-6701-06-8

*Posvečam ljudem,
ki verjamejo,
da je svoboda vrednota,
za katero se je potrebno bojevati.*

KAZALO

Uvodna beseda	9
1. Geografsko-gospodarski oris Štajerske	13
2. Leto 1941/42 na Slovenskem	23
Položaj slovenskega naroda ob okupaciji	23
Upravno-politična razdelitev Štajerske	46
3. Četrta operativna cona NOV in POS	55
Oborožen upor	55
Druga grupa odredov	60
Četrta operativna cona	62
Redna vojska na Štajerskem	65
Štirinajsta divizija na Štajerskem	69
Svobodna ozemlja	74
Defenziva	79
Zmaga	82
4. Vojaške operacije in vojaška dejavnost	85
I. Partizanske enote v boju	85
Strateška zamisel oboroženega odpora	85
Temelji strategije in taktike	91
Partizanski zakon	94
Vojaško-politično posvetovanje v Stolicah	106
Kratek tečaj za partizanske poveljnike	114
Splošna navodila za osvoboditev ozemlja	133
Konferenca KPS na Cinku	136
Teritorialne enote v letu 1941	139
Krška partizanska skupina	141
Celjska četa	150
Brežiška četa	158

Enoletne izkušnje	174
Teritorialne enote v letih 1942 in 1943	179
Kozjanska četa	181
Štajerska četa Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet	190
Modrasova partizanska skupina	192
Kozjanski bataljon	194
Zagorska četa	204
Kozjanska četa	206
Kozjanski bataljon	210
V drugem in tretjem letu vojne	225
Teritorialne enote v letih 1944 in 1945	229
Kozjanska četa	231
Kozjanski bataljon	246
Kozjanski odred	257
Kozjanska grupa	323
Novi Kozjanski odred	328
Operativne enote	359
Partizanska brigada	359
1. SNOUB Toneta Tomšiča	370
Sabotaže in diverzije	415
Sabotaže	415
Diverzije	416
Boj za komunikacije	428
Svobodna ozemlja	453
Vojni ujetniki in ranjenci	491
 II. Nemške enote v boju	515
Strategija in taktika nemškega okupatorja	515
Okupacija	515
Operativni štab za uničevanje band	541
Zaščitna področja	555
Vermanshaft	559
Utrjevanje na Spodnjem Štajerskem	571

Utrjevanje postojank	571
Gradnja utrjene obrambne črte ob Sotli in Savi	577
Oborožitev redarstvene policije	591
 III. Jugoslovanska vojska v domovini	 605
 IV. Zavezniki in partizani	 611
Zavezniške vojaške misije	611
Zavezniški bombni napadi na Štajersko	615
Zavezniška pomoč	622
Zavezniki o partizanih	630
 5. Povzetek	 645
Summary	665
Zusammenfassung	687
 6. Viri in literatura	 713
 7. Čini	 723
 8. Seznam fotografij	 725
List of photos	737
Fotoverzeichnis	751
 9. Kazalo oseb, krajev in drugih geografskih imen, enot, ustanov in organizacij	 765
 10. Razlaga kratic in okrajšav	 829
 11. Muzealec dr. Tomaž Teropšič	 835
 12. Priloga: Skica k relaciji bojov 11. in 12. septembra 1944 za Mozirje, Letuš in Šmartno ob Paki.	

UVODNA BESEDA

Celotna zgodovina je polna vojn in spopadov. Življenje, s tem pa tudi zgodovina, sta zapletena, vendar ne tako zelo, da ju ne bi vsaj skušali razumeti.

V drugi svetovni vojni je skušal okupator fizično uničiti slovenski narod. Zato je bil oboroženi odpor proti njemu v letih 1941–1945 slovenska nacionalna nuja. Ukrepi, s katerimi je nacistična oblast hotela uničiti vse, kar je bilo slovensko, so ustvarili stanje, ki je omogočalo sodelovanje slovenskih rodoljubov raznih političnih in svetovnonazorskih usmeritev v boju proti okupatorju. Oboroženi upor okupacijskim silam je bilo dejanje silobrana in tudi eden prvih oboroženih uporov v Evropi.

Pričujoče delo govori o oblikah odpora slovenskega naroda proti nemškemu okupatorju na območju 4. operativne cone Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije in je vezano na časovno obdobje od konca leta 1942 do začetka leta 1945 (26. 12. 1942–1. 3. 1945). Glavnino knjige sestavljajo štiri poglavja, ki se dele na podpoglavja. V prvem poglavju sem obdelal partizanske enote v boju, v drugem poglavju pa nemške enote v boju. Najmanjše poglavje je namenjeno štajerskim četnikom. Četrto poglavje nosi naslov Zavezniki in partizani. V njem opisujem prispevek zaveznikov v boju proti nemški vojski na štajerskih tleh.

Nadaljnje težišče je na prikazu in analizi taktike, obveščevalne dejavnosti, sanitete ter oborožitve, opreme in preskrbe partizanskih enot. Omenjene podrobne analize sem izdelal za dve tipični enoti 4. operativne cone NOV in POS; kot primer za preučevanje teritorialnih enot sem izbral Kozjanski odred, za operativno enoto pa Tomšičevo brigado. Opisal sem zgodovini obeh enot in pri tem navedel različne primere akcij: primer čelnega spopada, napada na postojanko, skupnega boja odreda in brigade, premika enote na drugo operacijsko območje, sodelovanja dveh brigad, uspešne obrambe dveh brigad, napada na železniško progo, izbojevanja svobodnega ozemlja, pomoč operativne enote in napada iz zasede. Na enem mestu je predstavljena celotna vojaška zgodovina Kozjanskega v letih 1941–1945 oz. enot, ki so tu nastale oz. delovale: Krška partizanska skupina, Celjska četa, Brežiška četa, Modrasova partizanska skupina, Kozjanska četa in Kozjanski bataljon v letih 1942–1944, Kozjanski odred ter Kozjanska grupa in novi Kozjanski odred v letu 1945. Pomembno vlogo pri tem so imeli partizanski poveljniki in orožje, ki je določalo taktiko enot. V opombah sem zato navedel kratke življenjepise poveljnikov in taktične lastnosti različnega pehotnega orožja.

Kozjanski odred je kot teritorialna enota deloval na Kozjanskem, hribovito-gričevnatem svetu, ki ga omejujejo štiri reke: Savinja, Sava, Sotla in Voglajna. 1. SNOUB Toneta Tomšiča je kot manevrska enota delovala na Štajerskem 16 mesecev. Brigada je bila predvsem enota s taktičnimi nalogami, odred pa predvsem vojaško ozemeljska enota, ki je operativne enote razbremenjevala neoperativnih nalog, ščitila je zaledne ustanove in preprečevala izvajanje nasilja okupatorja nad civilnim prebivalstvom. Osnova bojevanja teritorialnih in operativnih enot je bil partizanski način boja. To je bil najprimernejši način bojevanja proti premočnemu okupatorju. Partizanske enote so ga prilagajale razmeram ter odnosu moči in razpoložljivih sredstev. Opuščanje tega načina bojevanja je imelo zanje hude posledice.

V nadaljevanju sem prikazal napore nemškega okupatorja na vojaškem področju za uničenje narodnoosvobodilnega gibanja. Ker je bila v letu 1944 Štajerska oz. celotna Slovenija predvidena za območje zadnje obrambe nemškega rajha, sem obdelal še utrjevanje postojank in gradnjo utrjene obrambne črte ob Sotli in Savi. Vse nemške reorganizacije in drugi napori so bili zaman, kajti okupator zoper partizanski način boja vse do konca vojne ni našel učinkovitega protiukrepa.

V poglavju o Jugoslovanski vojski v domovini sem obdelal vojaške akcije štajerskih četnikov, pa tudi odnose s partizansko in nemško vojsko. Četniki Jožeta Melaherja so bili edino stalno nepartizansko gibanje na Štajerskem. V naslednjem poglavju sem posebno pozornost namenil mnenju zaveznikov o jugoslovanskih, slovenskih in štajerskih partizanih. Oficirji zavezniških vojaških misij v svojih poročilih opisujejo partizansko taktiko, oborožitev in opremo, razne službe, pa tudi vojaško usposobljenost partizanov, njihovih podoficirjev in oficirjev. Opisujejo seveda tudi partizanske napake in pomanjkljivosti v delu, oborožitvi in opremi.

Študija je nov zapis o zgodovini gverilskega bojevanja na Štajerskem. Zaradi celovite obravnave vseh v vojaški dejavnosti in operacijah vključenih vojsk je študija pomembna z obramboslovnega pogleda, saj daje precej podatkov za vojno obrambna razglabljanja. Monografija je rezultat desetletnega zbiranja in proučevanja zgodovinskega gradiva. Raziskava temelji na virih in literaturi. Glavnino virov tvorijo arhivski viri, ki jih hranijo v več zavodih, največ seveda v Arhivu Republike Slovenije. Upošteval sem vire obeh nasprotujočih si strani, pa tudi nekaj virov zahodnih zaveznikov. Vire sem dosledno navajal. Ponekod sem v opombah povzemal spominsko gradivo, z njim sem želel neke dogodke bolj osvetliti. Kot muzealec se

zavedam pomena fotografije, zato jih je v knjigi objavljeno zelo veliko. Gre za stare fotografije, razglednice, terenske fotografije in fotografije muzejskih predmetov. Reprodukcije teh fotografij s spremnim besedilom so postavljene v čas in prostor in s tem zaživele kot izjemen dokument časa in najmočnejša priča zgodovine.

Gradivo za knjigo sem zbiral v več različnih ustanovah. Pri tem so mi pomagali mnogi delavci v arhivih, muzejih in knjižnicah. Za prijaznost in profesionalnost se jim zahvaljujem. Veliko gradiva sem zbral tudi na terenu. Pri tem so mi pomagali člani veteranskih organizacij: Zveze združenj borcev in udeležencev narodnoosvobodilnega boja Slovenije, Zveze veteranov vojne za Slovenijo in Policijskega veteranskega združenja Sever, za kar se jim zahvaljujem. Mnogi so me spodbujali in mi pomagali. Vseh ne morem naštet, a vsem, ki so mi kakorkoli pomagali, velja iskrena hvala. Od vsega začetka mi je dajal koristne nasvete in pripombe doc. dr. Damijan Guštin z Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Za njegov trud se mu še posebej zahvaljujem. Zahvaljujem se javnemu zavodu Posavski muzej Brežice, ki mi je omogočil dolgoletno raziskovalno delo in izdal knjigo Štajerska v plamenih.

Dr. Tomaž Teropšič

Geografsko-gospodarski oris Štajerske

Štajerska, tudi slovenska Štajerska oz. južni del nekdanje dežele Štajerske. Slovenska Štajerska ni geografska ali upravNOPolitična enota, saj jo opredeljuje predvsem tradicionalna zavest prebivalstva o deželni pripadnosti. Obsega ozemlje med Muro in Savo ter Sotlo in povirjem Savinje. Njen manjši del sestavlja v porečju zgornjega toka Savinje visokogorje. Polovica Štajerske odpade na hribovje v obmejnem vzhodnem Kozjaku, vzhodnem Pohorju, sredogorskem delu Karavank med Uršljo goro in Macljem, v Zgornji Savinjski dolini in Posavskem hribovju. Drugi del sestavljajo subpanonske prodne in na robu zamočvirjene ravnine (Dravsko in Ptujsko polje, Savinjska dolina) ter gričevje iz prhkkih terciarnih kamnin.¹

Štajerska je kmetijska pokrajina, saj ima nadpovprečno veliko rodovitne zemlje. Industrija, ki se je naglo razvijala, se je zgostila v nekaterih industrijskih središčih (Maribor, Celje, Šoštanj, Velenje, Hrastnik, Trbovlje). Najrazvitejše so bile tekstilna, kovinska in kemična industrija; veliko zaposlenih je bilo v premogovništvu in na železnici; trgovina in zlasti obrt pa sta zaostajali za razvojem industrije.²

Pohorje je velika gorska enota, ki zavzema ves prostor od Drave in Dravske doline na severu do Vitanjskega podolja na jugu ter od Dravskega polja in Dravinjskih goric na vzhodu do Mislinjske doline na zahodu. Pohorje meri v dolžini od Dravograda do vznožja ob Dravskem polju 45–50 km, v širino v srednjem delu, kjer je pogorje najmasivnejše, pa približno 25 km. To pomeni, da je Pohorje ena od zelo velikih gorskih pokrajin na Slovenskem, ki ne dosega velikih višin, saj sega največ do 1543 metrov (Črni vrh). Okoli njega se razprostirata le hribovje in gričevje. Pohorje je v vsem svojem osrednjem delu ogromen gozd: vse najvišje predele, vsa prostrana vzhodna planota – tako pobočja kot stranske hrbte nad 1100 metrov – pokriva ogromen, sklenjen gozd. V njem je zelo malo travnih jas. Nekako od višine 1100 metrov, zlasti pa od 1100 metrov navzdol se začnejo v gozdu pojavljati jase s kmečkimi domovi. To je pas, v katerega še segajo najvišje kmetije, le redke so se vzpele še više. Gozd na Pohorju je smrekov, z nekaj jelke, v višjih

¹ Enciklopedija Slovenije, 13. Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1999, str. 126 (dalje: ES 13); Anton Melik: Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino. Slovenska matica, Ljubljana 1957, str. 22–60 (dalje: Melik, Štajerska).

² Prav tam.

legah tudi bora in macesna. Le v srednjih in spodnjih pobočjih se s smreko mešajo listavci, največ je bukev. Smrekovi gozdovi so poglavitno bogastvo Pohorja, ki ga je pohorsko gospodarstvo skozi stoletja temeljito izkoriščalo. Pohorje spada med tipične predele samotnih kmetij, nekatere od teh so imele na splošno dokaj velik obseg, toda prevladovale so srednje in majhne kmetije. Vse velike ceste so Pohorje obšle, zato pa je bilo dobro prepreženo s slabšimi potmi in kolovozi. Z območja odteka na vse strani množica potokov in rek: Mislinja, Radoljna, Lobnica, Polskava, Bistrica, Dravinja. Vse te se po krajši ali daljši poti naposled stekajo v reke Dravo, Hudinjo in Pako, proti jugu pa v Savinjo in še naprej v Savo.³

Maribor je gospodarsko, politično, prometno in kulturno središče severovzhodne Slovenije. Leži na nadmorski višini 269,5 metra, na stičišču treh različnih naravnih in gospodarskih enot: hribovitega predalpskega sveta Pohorja in Kozjaka na zahodu, terciarnih gričevnatih Slovenskih goric na vzhodu in severovzhodu ter prodnatih naplavin Dravskega polja na jugu in jugovzhodu. Mesto je nastalo na območju, kjer Drava prodre skozi ozko Dravsko dolino iz vzhodnih Alp v panonski svet. Tla so večinoma prodnata z glinasto podlago in bogatimi zalogami talne vode. Za razvoj mesta je bila vseskozi pomembna njegova prometna lega na prelomu iz alpskega v panonski svet. Že od srednjega veka dalje je mesto obvladovalo križišče poti, ki so povezovalle alpski zahod s panonskim vzhodom ter srednjo Evropo s Sredozemljem, danes pa teče skozenj ena od najbolj prometnih poti, ki povezuje Evropo z Bližnjim in Srednjim vzhodom. Dolga stoletja je poleg cest, ki sta povezovali Celovško kotlino s spodnjim Podravjem ter Dunaj in Gradec s Trstom, predstavljala pomembno prometno žilo še reka Drava, od druge polovice 19. stoletja pa tudi železnica, s katero se je v Mariboru začela doba industrializacije. Maribor je ostal žarišče novih industrializacijskih in urbanizacijskih procesov tudi potem, ko ga je državna meja odrezala od prvotnega zaledja. Razvil se je celo v primarno žarišče novih tokov za še vedno močno agrarno vzhodno sosedstvo. Poleg tega je postala Drava pomemben energetski vir, kar je mestu samo še krepilo vlogo makroregionalnega središča za vse slovensko Podravje. Naravna lega mu je zarisala razvoj. Staro mestno jedro je stisnjeno med zložne pridravske terase in gorice na severu. V 19. stoletju se je mesto začelo širiti proti Meljskem hribu, v 20. stoletju pa se je usmerilo proti Pohorju in v dveh zaporednih krakih na obeh straneh

³ Melik, Štajerska, str. 22–60; Atlas Slovenije. Mladinska knjiga in Geodetski zavod SR Slovenije, Ljubljana 1986.

Stražunskega gozda proti jugovzhodu (Pobrežje, Tezno). Ta razvoj pa je bil preburen, ni ga spremljala ustrezna urbanizacija, zato so skoraj vsi poglobitni urbani elementi mesta še vedno na levem bregu Drave.⁴

Na gospodarski razvoj Maribora med prvo in drugo svetovno vojno sta odločilno vplivala njegov geografski položaj in elektrifikacija. Meja med Avstrijo in Jugoslavijo je premaknila mesto iz osredja države na obrobje. Obrobnost je mesto v prvem obdobju najbolj čutilo v gospodarstvu; pomanjkanje surovin je predstavljalo nepremostljivo oviro, naraščalo je splošno pomanjkanje potrošnega blaga, omejevana je bila preskrba, s postopnim razvrednotenjem avstrijske krone pa se je povečala inflacija. Povojne težave in valutne spremembe so vplivale na preusmeritev mariborskega gospodarstva. Njegovo agrarno zaledje je zaradi nove državne meje ostalo brez dotedanjega glavnega tržišča, domače tržišče pa zaradi močne konkurence drugih jugoslovanskih kmetijskih območij za Maribor ni prišlo v poštev. Bistvena sprememba v strukturi mariborskega gospodarstva se je kazala v tem, da je trgovinska dejavnost prepustila vodilno mesto industrijski. K temu je v veliki meri pripomogla tudi elektrifikacija mesta. Čeprav so v Scherbaumovem mlinu prve električne žarnice zagorele že leta 1883 (prve v Sloveniji), se je mestna občina pozno odločila za elektrifikacijo. Šele po letu 1918 je dobil Maribor elektriko iz falske elektrarne, ki jo je med prvo svetovno vojno zgradila Štajerska družba za elektriko. Leta 1937 je bil Maribor z okolico po porabi električne energije na prvem mestu v Jugoslaviji.⁵

V začetku 20. let se je v industrializaciji mesta začelo novo obdobje, ki mu je v naslednjem desetletju dalo značaj večinoma industrijskega kraja. Skoraj popolnoma nova industrijska panoga je bila tekstilna industrija, ki se je zasidrala z dvema podjetjema iz Češke po letu 1920. Ustanavljanje novih tekstilnih obratov se je nadaljevalo do konca 30. let, tudi med gospodarsko krizo. Konec leta 1938 je imel Maribor kar 27 tekstilnih obratov, v katerih je delalo 6293 delavcev ali 35,7 % vseh delavcev v tekstilni industriji v Sloveniji. Leta 1926 je začela obratovati tovarna Josipa Hutterja; v tem velikem obratu v Melju je bilo leta 1940 zaposlenih že 1600 delavcev. Konjunktura tekstilne industrije v Mariboru je spodbudila ustanavljanje manjših obratov v mestu in okoliških občinah, ki pa niso nastajali istočasno. Pri večini gre za obrate

⁴ Marjan Žnidarič: Do pekla in nazaj. Nacistična okupacija in narodnoosvobodilni boj v Mariboru 1941–1945. Muzej narodne osvoboditve Maribor. Maribor 1997, str. 13–14 (dalje: Žnidarič, Do pekla in nazaj).

⁵ Žnidarič, Do pekla in nazaj, str. 17.

zaključnih stopenj tekstilne panoge, predvsem za konfekcijo. Nekaj tekstilnih obratov je nastalo tudi v okoliških občinah.⁶

Za razliko od velikega razcveta tekstilne industrije so v prvi Jugoslaviji nazadovali usnjarska in mlinarska industrija ter pivovarstvo, ki so imeli v Mariboru bogato tradicijo. V začetku 30. let je proizvodnjo ustavila Götzova pivovarna. Tradicijo mariborskega pivovarstva je nadaljevalo mnogo manjše podjetje Tscheligi. Čeprav sta med obema vojnama nastali v Mariboru še dve manjši usnjarni, na Pobrežju in na Studencih, to ni spremenilo splošne slike o nazadovanju usnjarstva. Nasploh je mariborsko usnjarstvo veljalo za najstarejšo industrijsko panogo v Jugoslaviji. Ob nastanku Jugoslavije so bili v Mariboru trije veliki parni mlini, vendar so jih nove državne meje odrezale od prejšnjih tržišč, pa tudi konkurence vojvodinskih mlinov, ki so delali v ugodnejših pogojih, niso vzdržali. Med obrate živilske industrije moramo šteti tudi štiri obrate za predelavo mesa. Največja je bila tovarna mesnih izdelkov Hermanna Wögererja v Košakih. V 20. letih je nastalo nekaj obratov za izdelovanje sadnih sokov in žganih pijač, predelavo mleka in izdelovanje čokolade ter bombonov. Za tekstilno je bila najmočnejša industrijska panoga v Mariboru kovinska, čeprav nobeno novo podjetje po obsegu proizvodnje in številu delavcev niti zdaleč ni doseglo železniških delavnic. Te so povprečno zaposlovale od 2100 do 2500 delavcev in uslužbencev ter so bile ves čas tudi domača šola kadrov za nova kovinarska podjetja. Vzpodbuda za rast takih podjetij je bila bližina elektrarne Fala, s katero je bil neposredno povezan nastanek podjetja za železne konstrukcije Splošne stavbne družbe na Teznem.⁷

Čas med obema vojnama je bil zelo ugoden za razvoj kemične industrije, ki se je razvila iz Prve mariborske tovarne mila in se je od leta 1923 dalje imenovala Zlatorog. Drugih večjih podjetij kemične industrije v Mariboru ni bilo, je pa med leti 1921 in 1929 nastalo pet manjših obratov, ki so izdelovali razne kozmetične kreme, paste, kolomaz, muholovce, zdravilne bombone in šumeče pijače. Čeprav se je v začetku 20. let po pričakovanju razvila elektroindustrija, je večina obratov obstajala le nekaj let. Obdržala se je samo tovarna akumulatorjev, od leta 1930 znana pod imenom Vesna. Takrat je bilo to edino podjetje te vrste v državi. Električna, plovna Drava in železnica so v Maribor privabili tudi precej lesnoindustrijskih obratov, ki pa jih je gospodarska kriza močno skrčila. Grafična industrija je bila v celoti v

⁶ Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, str. 19.

⁷ Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, str. 19–20.

slovenskih rokah, prav tako čevljarska. Vzporedno s hitro rastjo industrijskih objektov so dobro uspevala gradbena podjetja in opekarne.⁸

V mestu, ki je bilo za jugoslovanske razmere industrijski velikan, je bilo še nekaj podjetij, ki so veljala za industrijska. V mnogih industrijskih vejah so mariborska podjetja v prvi Jugoslaviji opravljala pionirsko delo za celo državo. Poleg industrije, ki ji je veliko jugoslovansko tržišče omogočalo hitro rast, se je skušala na to tržišče nasloniti tudi trgovina, ki bi lahko s pridom izkoristila tudi svoj obmejni položaj, a ga ni, saj je vodilno mesto pri ustanavljanju uvoznih in izvoznih trgovskih podjetij kmalu prevzel Zagreb. Tako kot v času habsburške monarhije je imela obrt pomembno vlogo v mariborskem gospodarstvu tudi po letu 1918. Po statističnih podatkih je bilo v mariborski obrti leta 1919 zaposlenih 1398 ljudi. V konjunkturi dobi do leta 1930 je ta številka narasla že na 3922.⁹

*01. Železniška proga Zidani Most-Dobova pri Radečah.
Razglednica. Iz obdobja pred prvo svetovno vojno.*

⁸ Žnidarič, Do pekla in nazaj, str. 21.

⁹ Žnidarič, Do pekla in nazaj, str. 21–22.

Za razvoj industrije, obrti in trgovine so potrebne komunikacije. Ceste, ki so bile nekdanj poleg vodnih poti edine prometne povezave, so po zgraditvi železnic izgubile na pomenu. Z nastopom avtomobilizma pa so zopet pridobile na pomembnosti.¹⁰ Glavni železniški progi sta bili: dvotirna proga Trst–Rakek–Ljubljana–Celje–Maribor–Šentilj–Gradec in enotirna proga Zidani Most–Dobova–Zagreb. Prva je bila zgrajena leta 1849, druga pa 1862. Drugi tir so zgradili šele julija leta 1944. Pomembne proge so bile še: Maribor–Prevalje–Pliberk, Maribor–Pragersko–Kotoriba, Celje–Dravograd–Meža ter Grobelno–Rogatec–Krapina. Preostale proge pa: Poljčane–Zreče, Slovenska Bistrica–Slovenska Bistrica mesto ter Ljutomer–Gornja Radgona.¹¹

Kozjansko. Ime območja pred 2. svetovno vojno ni bilo znano, če pa so ga uporabljali, je pomenilo le najbližjo okolico Kozjega. Ime je območje dobilo med narodnoosvobodilnim bojem, ko so v letu 1942 na jugu Štajerske ustanovili okrožni komite KPS Kozje oz. Kozjansko, na katerem sta delovala Kozjanska partizanska četa in Kozjanski partizanski bataljon 2. grupe odredov. V letih 1944 in 1945 se je ime uveljavilo zaradi uspešnega delovanja enot Kozjanskega partizanskega odreda za območje, ki so ga omejevale tri reke, Savinja, Sava in Sotla. Na severu ga je omejevala Voglajna oz. železniška proga Celje–Grobelno–Rogatec. Širše se je ime uveljavilo po osvoboditvi in je zajelo kar šest t. i. kozjanskih občin (Brežice, Krško, Laško, Sevnica, Šentjur pri Celju in Šmarje pri Jelšah).¹²

Kozjansko je hribovito-gričevnat svet, v grobem omejen z Orlico in Bohorjem na jugu ter Rudnico in Žusmom na severu. Pokrajina je precej poraščena z gozdom, saj se strnjene gozdne površine vlečejo na severnih pobočjih vzhodnega dela Posavskega hribovja, od Lisce in Rudenika, čez Bohorje in Orlico do Sotle. Tudi južna pobočja Rudnice so večinoma gozdnata, na Bohorju, kjer gre za največje površine in najvišjo nadmorsko višino, je pretežno mešan gozd, v njem prevladujejo listavci. Od tod izhaja tudi značilno ime za Veliki Javornik, najvišji vrh na Bohorju.¹³

¹⁰ Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937.

¹¹ Prav tam; Marjan Žnidarič: Železničarji in železnice v času okupacije in narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem Štajerskem. Železniško gospodarstvo Ljubljana, Ljubljana 1990, str. 12 (dalje: Žnidarič, Železničarji).

¹² Tomaž Teropšič: Kozjanski odred, 1. knjiga. Založba Obzorja Maribor, Maribor 1993, str. 13 (dalje: Teropšič, Kozjanski odred 1).

¹³ Marjan Žagar: Kozjansko, gospodarsko-geografska problematika. Geografski zbornik X, Ljubljana 1967.

Kozjansko ima zanimivo vodovje, saj je skoraj v celoti omejeno z rekami. Sava je v preteklosti delila deželi Kranjsko in Štajersko, Sotla pa je še danes državna, etnična in zgodovinska meja. Vode tečejo na vse štiri strani neba: v Savo na jug, v Savinjo na zahod, v Voglajno in Tinski potok na sever in Bistrico ter Sotlo na vzhod. Veliko je potočkov, nekateri ob izrednih nalivih narastejo in prestopijo bregove. Manjših ruralnih naselij je na Kozjanskem veliko, vmes je nekaj manjših srednjeveških urbanih centrov. Na lego, tip in velikost kmečkih naselij je seveda vplivalo naravno okolje, ki še danes nudi osnovo za agrarno gospodarstvo. Pokrajina je gospodarsko zaostala, vzrok je v oddaljenosti od gospodarskih in kulturnih središč, težki prometni dostopnosti, predvsem pa v oddaljenosti od železnice, ki je speljana le na obrobju Kozjanskega, kjer so tudi vsa mesta. Ceste so slabe in redke ter vodijo čez velike klance. Ta prometna odročnost je dala Kozjanskemu pečat kulturne in gospodarske zaostalosti, zato se je njeno prebivalstvo v preteklosti selilo v tuje kraje. V večji meri so se začeli izseljevati šele v 20. stoletju. Pred 1. svetovno vojno je bil glavni tok izseljencev usmerjen v ZDA, v nekoliko manjši meri v Nemčijo, Francijo in druge evropske države. Po prvi svetovni vojni so se selitve nadaljevale in postale še številčnejše, le smer selitve se je spremenila. Med čezmorskimi deželami je bil glavni cilj Argentina, med evropskimi pa Nizozemska, Nemčija, Francija, Belgija in v manjši meri druge države.¹⁴

Velika večina prebivalstva se je pred 2. svetovno vojno ukvarjala s poljedelstvom in živinorejo. Večji industrijski obrati, ki so zaposlovali delavce, so bili večinoma na obrobju Kozjanskega ob železnici Zidani Most–Dobova in Zidani Most–Maribor. Če izvzamemo Celje, ki je bilo za Ljubljano in Mariborom največje gospodarsko, prometno in kulturno najpomembnejše mesto Dravske banovine, so bili industrijski obrati z največ zaposlenimi delavci: premogovnik Senovo, ki je v letu 1924 zaposloval 1246 delavcev, Bonačeva tovarna celuloze na Vidmu, rudnik in železarna Štore, tovarna za dokumentni in kartni papir bratov Piatnik v Radečah pri Zidanem Mostu ter banovinsko zdravilišče Rogaška Slatina z nekaj manj kot 200 zaposlenimi. Največ je bilo podjetij – tako v notranjosti kot na obrobju Kozjanskega – ki so se ukvarjala s predelavo lesa, ki ga je tu bilo v izobilju. To so bila: podjetje Josip Borlak, lesna industrija, Sv. Jurij pri Celju; Falter, tovarna lesnih izdelkov, Jurklošter pri Rimskih Toplicah; Vladimir Kobi, parna žaga, Kozje; Kopitarna, prva jugoslovanska tovarna kopit in drugih lesnih izdelkov, Loka

¹⁴ Prav tam.

pri Žusmu; Josip Osolin, lesna industrija in žaga, Laško; Parna žaga v Sevnici; Peta, tovarna lesenih pet in drugih lesenih izdelkov, Radeče pri Zidanem Mostu; Prva jugoslovanska tovarna podpetnikov in drugih lesenih izdelkov, Rimske Toplice; ter Winkle, tovarna kopit in lesna industrija, Sevnica ob Savi. Vsa ta podjetja in tovarne so bile v glavnem manjši obrati z majhnim številom zaposlenih. Ta podjetja so dajala zaslužek še voznikom, ki so vozili les ali izdelke od obratov do železnice. Omenimo lahko še premogovnika Globoko – Brežice in Trobni Dol – Laško, Lavo – tekstilno tovarno Laško, usnjarno v Brežicah, tiskarno v Krškem, gostilničarsko pivovarno v Laškem, tovarno Jugotanin v Sevnici, tovarno čokolade in likerjev v Rajhenburgu in še kakšno bi lahko našli.¹⁵

*02. Skica bodoče tovarne celuloze industrialca Frana Bonača na Vidmu.
Razglednica. Iz obdobja pred drugo svetovno vojno.*

Vsi ti obrati pa niso mogli zaposliti veliko ljudi, zato so mnogi odhajali na delo tudi v Zagreb in še dlje. V Zagreb so odhajale celo hčere srednjih in pogosto tudi večjih kmetov, tam so se zaposlile predvsem kot služkinje,

¹⁵ Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937; Marjan Gregorič: Napredno kmečko in delavsko gibanje v Posavju med obema vojnama 1918–1941. Maks Strmecki, Posavski muzej Brežice 1987, str. 11–25.

kuharice, sobarice in natarice; poprijeti pa so morale tudi za sezonska dela (npr. obiranje hmelja v Savinjski dolini).¹⁶

¹⁶ Glej op. 13.

Leto 1941/42 na Slovenskem

Položaj slovenskega naroda ob okupaciji

Druga svetovna vojna pomeni največji in najusodnejši vojaški dogodek v vsej človeški zgodovini, saj je zajela največje število držav in prebivalstva na vseh celinah, zahtevala največje človeške žrtve in povzročila ogromno gmotno škodo. Imela je več značilnosti in posebnosti kot prejšnje vojne, in to ne samo glede bojnih sredstev in načina vojskovanja, temveč tudi glede odnosa do prebivalstva¹ zasedenih dežel. Čeprav so države napadalke nekatere vojne cilje zakrivale s političnimi in ideološkimi nameni, je bil njihov glavni smoter vendarle osvajalni, z novo razdelitvijo sveta pridobiti čim več ozemlja in naravnega bogastva, predvsem za potrebe lastnega naroda. Vodja nemškega rajha Adolf Hitler je ta cilj neprikrito navedel v svoji objavljeni knjigi *Mein Kampf* in v svojem neobjavljenem rokopisu, ki so ga zgodovinarji imenovali *Druga Hitlerjeva knjiga* (*Hitlers Zweites Buch*), da gre namreč za izbojevanje življenjskega prostora nemškemu narodu, predvsem v vzhodni Evropi. Fašistična Italija tudi ni skrivala svojega cilja – spremembe Jadranskega in Sredozemskega morja v »more nastrum«, to je italijansko morje. Ob teh velikih vojnih ciljih so bile pri nekaterih državah iz tabora napadalk še zahteve za vrnitev ozemelj, izgubljenih po prvi svetovni vojni, tako npr. Madžarske do Prekmurja.²

¹ V letih okupacije je prišlo do popolnega zloma pravnih norm in življenjskih navad v pravni državi. Okupirani narodi, zlasti na vzhodu Evrope, so si ustvarili vzporedni podtalni svet časopisov in tiskarn, šol, bolnišnic, poštnih storitev, gospodarske menjave, vojske in celo policije. Vse dejavnosti, ki jih je okupator prepovedal, so potekale onkraj zakona in ob velikem osebnem tveganju. Tatvina – bodisi od države ali sodržavljana – je bila tako razširjena, da je v očeh mnogih ljudi prenehala biti kaznivo dejanje. Še posebej so se tu »izkazali« okupatorji, ki so sami izvajali organizirani kriminal v škodo izbranih civilnih skupin prebivalstva. Nasilje je postalo del vsakodnevnega življenja, ki so ga okupatorji uporabljali brez vsakršnih omejitev. V pogojih okupacije so državljanske, zakonske in politične pravice prenehale obstajati. Država je prenehala biti vir prava in pravice. Ravno nasprotno, v Hitlerjevem novem redu je postala največja grabežljivka. Odnos nacističnih oblastnikov do življenja in ljudi je bil zloglasen, enako tudi glede lastnine. Nasprotnikom sistema so preprosto odvzeli denar, blago, domove, trgovine in podjetja, mnogokrat tudi življenja.

² Tone Ferenc: *Okupacijski sistemi v Evropi in Sloveniji 1941*. Prispevki za novejšo zgodovino 2/2001, str. 106 (dalje: Ferenc, *Okupacijski sistemi v Evropi*).

Po državnem udaru v Beogradu in množičnih demonstracijah proti pristopu Jugoslavije k trojnemu paktu je vodja nemškega rajha Hitler sklenil napasti Jugoslavijo in jo uničiti kot vojaško silo in državo. Istočasno naj bi napadel tudi Grčijo, da bi pomagal fašistični Italiji, katere vojsko so Grki jeseni 1940 potisnili globoko v Albanijo. Za napad na Grčijo je že imel zbrano armado v Bolgariji, za napad na Jugoslavijo pa je moral del sil šele zbrati, pripeljali so jih iz zahodne Evrope.³

03. Zapora na železniški progi blizu Šentilja v začetku aprila 1941. S takšnimi ovirami je jugoslovanska vojska skušala ustaviti prodiranje nemške vojske.

Jugoslovanska vojska ni bila pripravljena na vojno, čeprav je od jeseni 1939 neprenehoma klicala moške na orožne vaje, gradila utrjene črte, v Sloveniji t. i. Rupnikovo črto itn. Tudi njena oborožitev in oprema nista bili enakovredni nemški ali italijanski. Bojno ali odporno moč so razjedala tudi nacionalna trenja in delovanje pete kolone, ki so ji po vojni pripisovali preveliko vlogo v naglem porazu jugoslovanske vojske.⁴

³ Tone Ferenc: Okupacijski sistemi na Slovenskem 1941–1945. Modrijan, Ljubljana 1997, str. 5–6 (dalje: Ferenc, Okupacijski sistemi na Slovenskem).

⁴ Prav tam.

Po napadu Nemčije in Italije na Jugoslavijo 6. aprila je bila Slovenija operacijsko območje dveh sovražnih armad: s severa in severovzhoda je vanjo prodirala 2. nemška armada, z zahoda pa 2. italijanska armada. Strateško pobudo je imelo nemško vrhovno poveljstvo, ki je predvidevalo globlji prodor v notranjost Slovenije šele po prodoru svojih enot do Zagreba, da bi odrezalo enote 7. jugoslovanske armade v Sloveniji. Zato sta obe armadi prve dni vojne prodirali le počasi in se bojevali predvsem na obmejnem območju. Nemška vojska je že prvi dan vojne zavzela Prekmurje in 8. aprila območje do Drave z mesti Maribor, Ptuj, Ormož in Ljutomer, italijanska pa zgornjesavsko dolino do Jesenic. Šele po prodoru nemške vojske z Madžarske v Zagreb in razglasitvi Neodvisne hrvaške države (NDH), 10. aprila, sta nemška in italijanska vojska zasedli vso Slovenijo. Njuni operacijski območji pa se nista ujemali s poznejšimi območji nemškega, italijanskega in madžarskega okupatorja. Nagel zlom jugoslovanske obrambe je presenetil tako napadalca kot napadenega. Predvidevala sta namreč, da bo odpor daljši in učinkovitejši. Jugoslovanska vojska je namreč 17. aprila 1941 kapitulirala in v nemško vojno ujetništvo je šlo okrog 334.000 jugoslovanskih vojakov. Večino jugoslovanskih vojnih ujetnikov, po narodnosti Slovencev, so nemške in italijanske vojaške oblasti izpustile do pomladi 1942.⁵

Po zasedbi so nemška, italijanska in madžarska vojska, ki je prišla v Prekmurje 16. aprila 1941, na zasedenih območjih uvedla vojaško upravo. Ta je bila najkrajša na nemškem zasedbenem območju, najdaljša pa na madžarskem v Prekmurju in Medžimurju. Na večini nemškega zasedbenega območja v Sloveniji je nemška vojaška uprava nehala delovati še pred kapitulacijo jugoslovanske vojske.⁶

Fašistična okupacija Slovenije, ki je pomenila največje zlo za slovenski narod, je imela tri bistvene značilnosti: prvič, vnovično razkosanje že tako razkosanega slovenskega narodnega ozemlja; drugič, prizadevanje okupatorjev, da bi zasedene predele čim prej priključili svojim državam in jih vključili v svoj družbeni red; tretjič, namen okupatorjev, da slej ko prej uničijo slovenski narod kot etnično enoto in tako narodnostne meje izenačijo z državnimi.⁷

⁵ Prav tam. Ian Kershaw: Hitler. Večer, 18. 10. 2012, str. 25.

⁶ Prav tam.

⁷ Tone Ferenc: Okupatorjevo nasilje na Slovenskem. Bili so zaprti, izgnani, ubiti, na suženjskem delu, v koncentracijskih taboriščih, uporni. Koordinacijski odbor žrtev nacističnega nasilja pri GO ZZZB NOV Slovenije, Ljubljana 2002, str. 15 (dalje: Bili so uporni).

04. Ujeti in razoroženi jugoslovanski vojaki na Ptujju aprila 1941.

Med državami, ki so okupirale Jugoslavijo, ni bilo nobenih konferenc, na katerih bi se dogovarjali o razdelitvi zasedenega ozemlja. Kdo bo dobil kateri kos jugoslovanskega ozemlja, je določil Hitler sam, večinoma že 27. marca 1941, dokončno pa 3. in 12. aprila 1941, ko je v svojem glavnem stanu Mönichkirchen pri Dunajskem Novem mestu izdal »smernice za razdelitev Jugoslavije«. Srečanje med nemškim in italijanskim zunanjim ministrom, 21. in 22. aprila 1941, na Dunaju je obravnavalo le italijanske želje ali pripombe k Hitlerjevi določitvi zasedbenih območij v Jugoslaviji. Po njegovem sklepu je Nemčija v Sloveniji dobila vso slovensko Štajersko, severni del Dolenjske, Gorenjsko, Mežiško dolino, dravograjsko območje in severozahodni del Prekmurja (skupaj 10.118,52 km² in po štetju leta 1931 798.000 prebivalcev). Italiji je prisodil večino Notranjske (njen zahodni del je imela že od leta 1918) in večino Dolenjske ter Ljubljano (skupaj 4.550,66 km² s 336.000 prebivalci). Madžarska je dobila večino Prekmurja (skupaj 995,4 km² s 102.000 prebivalci). Seveda so bili še manjši deli ozemlja, ki so prišli v to ali ono zasedbeno cono, npr. občina Jezersko h Gorenjski, občina Razkrižje z Medžimurjem k Madžarski, del občine Bregana k NDH. Tudi del Kočevske (občini Draga in Osilnica), ki je bil do okupacije v Savski oz. Hrvaški banovini, je ostal v čabarskem okraju, ki ga je italijanski okupator

vklučil v reško pokrajino. V zasedeni Evropi najbrž ni bilo naroda, ozemlja katerega bi okupacija tako razkosala kot slovensko narodno ozemlje.⁸

Čeprav noben okupator ni bil prav zadovoljen s tistim, kar je dobil v Sloveniji, tudi nemški okupator ne, je vsak svoj del slovenskega ozemlja ogradil z državno mejo. O razmejitvi so okupatorji sklenili posebne meddržavne pogodbe, in to Nemčija in NDH 13. maja 1941, Italija in NDH 18. maja 1941 ter Nemčija in Italija 8. julija 1941. Takšnih pogodb niso sklenile Nemčija in Madžarska ter Madžarska in NDH, in sicer zaradi spora okoli Medžimurja. Tudi glede imovine in dolgov Kraljevine Jugoslavije ne bi mogli reči, da so si jih okupatorji razdelili med seboj. Kot pričajo nemški in italijanski viri, sta se o tem pogajali samo Nemčija in Italija. Za merilo sta vzeli število prebivalcev na zasedenih ozemljih in svoj sklep sporočili drugima dvema okupatorjema, to je Madžarski in Bolgariji ter NDH.⁹

Okupatorske meje so živo zarezale v slovensko narodno telo. Pretrgale so gospodarske, kulturne, človeške in druge vezi med pokrajinami. Zlasti nenaravna je bila meja med Nemčijo in Italijo na Notranjskem in Dolenjskem, ki je Ljubljano odrezala od njenega zaledja na severu.¹⁰

Druga svetovna vojna je ostro zarezala v slovensko gospodarsko tkivo, ki je v gospodarskem smislu razpadlo na med seboj povsem nenaravno ločena območja, ki so jih zavojevalci takoj začeli preurejati po lastni meri. Pri zamenjavi jugoslovanskih dinarjev so najbolj pohiteli Madžari, ki so že v drugi polovici maja 1941 kot edino plačilno sredstvo vpeljali lastno valuto pengö (v razmerju deset dinarjev za en pengö). Nemški okupator je pri menjavi dinarjev postopal nekoliko drugače, predvsem z zakasnitvijo. V vmesnem obdobju do dokončne menjave je bilo na njihovem okupacijskem območju zanimivo stanje: veljale so kar tri valute. To prehodno stanje je trajalo dva meseca. S 15. junijem so nemške oblasti začele izvajati dokončno menjavo denarja. Dinar je bil kot plačilno sredstvo odpravljen, prav tako boni (Reichskreditkassenschein), ki jih je uporabljala nemška vojska. Edino zakonito plačilno sredstvo na okupiranih območjih je postala Reichsmarka. Zamenjavo so po tečaju dvajset dinarjev za eno marko opravili do konca julija pri podružnicah Reichsbanke v Mariboru in Kranju ter v menjalnicah v

⁸ Ferenc, *Okupacijski sistemi na Slovenskem*, str. 7; Bili so uporni, str. 13.

⁹ Ferenc, *Okupacijski sistemi na Slovenskem*, str. 7–8.

¹⁰ Prav tam, str. 8.

Celju in na Ptuju. Zadnji so zamenjavo dinarjev opravili Italijani.¹¹ Zamenjava dinarjev za okupatorske valute je povzročila razvrednotenje slovenskega denarnega premoženja. Menjava plačilnih sredstev je bila opravljena ob podcenjenosti jugoslovanskega dinarja (za 12 do 15 %), pri čemer je bil nizek zlasti aprilski začasni italijanski tečaj, ki je dinar podcenil za celih 45 %.¹²

Pri razkosanju Slovenije so si največji kos pogače odrezali Nemci. Na njihovem zasedbenem območju je bilo 72 % predvojnih industrijskih zmogljivosti Dravske banovine. Pregled po posameznih panogah pokaže, da so dobili skoraj vso metalurgijo in rudarstvo, 94 % tekstilne, 88 % kemične, 86 % usnjarske, 84 % kovinske, 80 % lesne, 73 % gozdno-žagarske, 66 % živilske in 63 % oblačilne predvojne slovenske industrije, prav tako pa tudi večinski delež delavcev. Italijanskim in madžarskim okupatorjem ni ostalo veliko: Italijani so si prilastili dobro četrtno predvojnih industrijskih zmogljivosti, Madžari pa si s Prekmurjem, ki je bilo najbolj agrarno območje v predvojni Sloveniji, tudi niso znatno opomogli – tamkajšnja industrija je obsegala le malenkostna 2 % predvojnih zmogljivosti Slovenije.¹³

05. Prve enote nemške vojske so prispele v Ptuj 8. aprila 1941.

¹¹ Žarko Lazarević: Zavarovalništvo v Sloveniji med drugo svetovno vojno. Zgodovinski časopis 1–2/2004, str. 83 (dalje: Lazarević, Zavarovalništvo).

¹² Lazarević, Zavarovalništvo, str. 84.

¹³ Prav tam.

Okupatorji so takoj začeli vključevati slovenske industrijske obrate v lastno gospodarstvo. Pretežni del slovenske industrije se je preusmeril v proizvodnjo za vojaške namene. Zlasti v prvih letih se je proizvodnja zelo povečala, spremljala jo je tudi rast zaposlenosti. Najbolj so se trudili Nemci, ki niso zgolj dvignili ravni proizvodnje in števila zaposlenih, temveč so celo modernizirali in povečali zmogljivosti na slovenskem ozemlju.¹⁴ Za nemškega okupatorja je bila zelo pomembna oborožitvena industrija, predvsem železarstvo in kovinarstvo, vanjo je tudi veliko vlagal (graditev tovarne aluminija v Strnišču, tovarne letalskih delov na Teznem itn). Leta 1942 se poveča proizvodnja v livarni Železarne Štore, tam so izdelovali cilindrične odlitke za minometne mine. Pomembna je bila tudi delovna sila, zato je okupator hitro odpravil brezposelnost, uvedel obvezno registracijo delovnih moči in jih pošiljal na delo v avstrijske in nemške pokrajine.¹⁵

Nemške naložbe v slovensko industrijo so segle na tista področja, ki so dajala takojšen učinek: bodisi neposredno za zadovoljevanje armadnih potreb ali za potrebe vojaške industrije. Tako so vlagali v proizvodnjo energije (elektrarne, daljnovodi, rudniki) in surovin (aluminij) ter v kovinsko, tekstilno in kemično industrijo.¹⁶ Ker naj bi postale zasedene slovenske pokrajine del nemškega rajha, v gospodarstvu vsaj do leta 1944 okupator ni vodil politike »ropanja«, kot je to počel v nekaterih drugih zasedenih deželah. Zasnoval je nove industrijske in energetske obrate, gradil ceste in železnice (npr. obvoznice pri Ljubljani, predor Ljubelj, drugi tir železniške proge Zidani Most–Dobova itn.), stanovanjska naselja (npr. »Neue Heimat«) v okrožnih središčih, vpeljal nekatere izboljšave v poljedelstvu in živinoreji itn., kar se je kmalu pokazalo v večji proizvodnji in pridelavi. Z nekaterimi ukrepi na gospodarskem in socialnem področju je zvišal življenjsko raven ter izboljšal socialno varnost nekaterih skupin prebivalstva. Druga dva okupatorja sta na gospodarskem in socialnem področju storila bore malo.¹⁷

V Ljubljanski pokrajini pred vojno ni bilo večjih industrijskih obratov, prav tako je bila slabo preskrbljena z naravnimi viri. Edina izjema so bili gozdovi, les je bil zato za italijansko gospodarstvo najpomembnejše

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929–1955. Znanstveno poročilo. Inštitut za novejšo zgodovino. Ljubljana, september 1995, str. 37 (dalje: Ključne značilnosti slovenske politike); Razvoj Železarne Štore in njenih naslednic. Zbornik. Štore, oktober 2001, str. 10.

¹⁶ Glej op. 12.

¹⁷ Ferenc, Okupacijski sistemi na Slovenskem, str. 20.

izhodišče. Zasedbene oblasti so to s pridom izkoriščale in pospeševale sečnjo in predelavo lesa. Pri izkoriščanju slovenskih gozdov je imela vidno vlogo italijanska družba Emona, ki ni mogla povsem uresničiti zelenega poseka zaradi partizanske vojske v gozdovih. Emona je poleg tega odkupila premoženje odseljenih kočevskih Nemcev; ves izkupiček od preprodaje teh nepremičnin so nakazali v Italijo.¹⁸

Adolf Hitler je za ozemlja, ki jih je zasedla nemška vojska, sam določal okupacijske sisteme in usodo okupiranega prebivalstva, pri čemer se je le malo oziral na mednarodno pravo, saj je bilo njegovo načelo, da je treba upoštevati pogodbe, dokler koristijo. Glede tega bi lahko zasedena ozemlja razdelili v štiri večje skupine.¹⁹

06. Folksdojčerji pozdravljajo prihod nemške vojske v Maribor 8. aprila 1941.

V prvo skupino spadajo dežele, pri katerih je za zasedbo veljal predvsem vojaški strateški razlog. To so Belgija, deli Francije, Srbija brez dela Vojvodine in deli Grčije. V njih je imela vrhovno oblast nemška vojska z razvejano vojaško upravo, ki so jo vodili nemški vojaški poveljniki z nemškimi pokrajinskimi, okrožnimi in krajevnimi poveljstvi (Feld-, Kreis- und Ortskommandanturen)

¹⁸ Glej op. 12.

¹⁹ Ferenc, Okupacijski sistemi v Evropi, str. 107.

ter se naslanjali na domače kolaborantske organe. V drugo skupino spadata obe nordijski državi Norveška in Danska ter Nizozemska. Ta ozemlja naj bi po končni in temeljiti preureditvi Evrope skupaj z Veliko Nemčijo tvorila nekakšno germansko zvezo. Tretjo skupino držav predstavljajo Češka in Moravska, večina Poljske in zasedeni del Sovjetske zveze, ki spadajo v prihodnji »življenjski prostor« (Lebensraum) nemškega naroda. Ta ozemlja je generalni načrt »Vzhod« (Generalplan »Ost«), ki so ga izdelali v državnem komisariatu za utrjevanje nemštva v Berlinu, predvidel za veliko izselitveno območje 31 milijonov Slovanov in za veliko naselitveno območje 11 milijonov Nemcev. V četrto skupino spadajo območja, ki si jih je Nemčija formalnopravno priključila ali si jih nameravala priključiti. Priključila si je Avstrijo, Sudetsko, Klajpedo (Memelland), belgijsko območje Eypen-Malmedy in Moresnet ter zahodno Poljsko (Gdansk, Povartje in Zgornjo Šlezijo). Za priključitev so bile predvidene Alzacija, Lotaringija, Luksemburg, Spodnja Štajerska ter t. i. zasedena območja Koroške in Kranjske (Gorenjska in Mežiška dolina).²⁰

V teh pokrajinah je okupator vzpostavil popolnoma nemško civilno upravo z načelniki (Chefs der Zivilverwaltung), ki so bili vrhovni strankini funkcionarji tistih nemških oziroma avstrijskih pokrajin, h katerim so jih formalnopravno priključili ali nameravali priključiti. Odgovorni so bili neposredno Hitlerju in so imeli nalogo prilagoditi upravo zasedenih pokrajin upravi v svojih matičnih pokrajinah ter izgnati prebivalstvo, ki bi lahko motilo germanizacijo. V teh pokrajinah okupator v začetku načelno ni dopuščal politične in upravne kolaboracije nenemškega življa.²¹

Na splošno lahko rečemo, da so nemški nacisti v odnosu do prebivalstva vzpostavili nekakšen hierarhični sistem. V njem so bili najvišje državljani nemškega rajha, t. i. rajhsbirgerji, pod njimi t. i. folksdojčerji z nemškim državljanstvom (deutsche Staatsangehörige), nato Germani in pripadniki Nemčiji prijateljskih držav, nato Slovani, Romi in Sinti ter, končno, na najnižji stopnji Judje.²²

Fašistična Italija je bila manj zapletena pri določanju položaja zasedenih pokrajin v svoji soseščini. V večini Grčije in delu Francije je vzpostavila vojaško upravo, ki so jo vodili poveljniki tamkaj razmeščenih italijanskih velikih armad (11. in 4. armade), enako v večini Črne gore (9. armada),

²⁰ Prav tam.

²¹ Prav tam.

²² Prav tam, str. 108.

ko je spodletel poskus ustanovitve črnogorske marionetne državice pod Petrovići. Formalnopravno si je priključila Albanijo in aprila 1941 zasedene jugoslovanske pokrajine, in to Albanijo kot kraljevino, ki ji je priključila tudi Kosovo in Metohijo, vzhodni del Črne gore in zahodni del Makedonije, iz drugih delov zasedenega jugoslovanskega ozemlja pa je ustanovila štiri province (Ljubljano, Zadar, Split in Kotor) in si jih 3. in 18. maja 1941 tudi formalnopravno priključila, kot je to storila tudi z zahodnim delom Gorskega kotarja in Hrvaškega primorja, ki ga je vključila v Reško provinco.²³

V priključenih pokrajinah je italijanski okupator vzpostavil civilno upravo s prefekti oziroma visokim komisarjem in z vsem drugim italijanskim aparatom, uvedel fašistično stranko in njene pomožne organizacije, fašistični korporacijski sistem itn. Za razliko od nemškega okupatorja v priključenih in za priključitev predvidenih pokrajinah, italijanski ni uvedel vojaške obveznosti.²⁴

Za vse štiri okupatorje v Jugoslaviji leta 1941 je značilno, da so si prizadevali za trajno formalnopravno priključitev nekaterih delov zasedenega ozemlja k svojim državam. S tem so grobo kršili mednarodno pravo, ki ne dovoljuje takšnih priključitev pred sklenitvijo mirovne pogodbe. S Slovenijo so vsi trije okupatorji to nameravali storiti še v letu 1941, na priključena območja razširiti svoje pravo in jih vključiti v svoj družbeni sistem.²⁵

Italijanski okupator je to storil prvi, in sicer 3. maja 1941 s kraljevim ukazom, ki so ga čez dve leti po predpisnem postopku spremenili v zakon. Najbrž se mu je mudilo zato, ker je videl Italiji precej nenaklonjenega razporeditve med prebivalstvom Ljubljane, Dolenjske in Notranjske, pohlep po razširitvi svojega zasedbenega območja na Dolenjskem pa je kazal tudi nemški okupator na Štajerskem. Priključeni del Dolenjske in Notranjske ter Ljubljano je okupator izoblikoval kot Ljubljansko pokrajino, ki jo je vodil visoki komisar Emilio Grazioli (za njim Giuseppe Lombrassa in general Riccardo Moizo), v pomoč pa mu je bil sosvet 14 Slovencev. Zaradi pomanjkanja italijanskih uradnikov je v upravi pustil večino slovenskih uradnikov, v urade jim je namestil italijanske »izvedence«, na mesta okrajnih glavarjev pa imenoval italijanske fašiste.²⁶

²³ Prav tam.

²⁴ Prav tam.

²⁵ Ferenc, *Okupacijski sistemi na Slovenskem*, str. 9.

²⁶ Prav tam, str. 9–10.

Madžarski okupator je Prekmurje priključil k Madžarski z zakonom parlamenta 16. decembra 1941. Takrat je priključil tudi druga zasedena območja nekdanje Jugoslavije (Baranjo, Bačko in Medžimurje). Prekmurja ni upravljal kot eno pokrajinsko enoto, temveč je murskosoboški okraj priključil k Železni županiji s središčem v Szombathelyu, dolnjelendavskega pa k županiji Zala s središčem v Zalaegerszegu.²⁷

Nemški okupator je zasedenim slovenskim pokrajinam namenil takšen položaj, kot so ga takrat imele Alzacija, Lotaringija in Luksemburg, to je, da jih pripravi za formalnopravno priključitev k Nemčiji. Civilna uprava je bila vzpostavljena 14. aprila v Spodnji Štajerski, 15. aprila v Mežiški dolini in na dravograjskem območju ter 30. aprila na Gorenjskem. Vodila sta jo dr. Sigfried Uiberreither v Mariboru in Franz Kutschera (za njim dr. Friedrich Rainer) na Bledu. Takšna uprava naj bi bila začasna, trajala naj bi do formalnopravne priključitve. Na željo njenih šefov naj bi obe pokrajini priključili istočasno in pred tem rešili še vprašanje državljanstva za prebivalstvo zasedenih slovenskih pokrajin, kar so storili v Berlinu 14. oktobra 1941.²⁸ Že zelo zgodaj se v okupatorjevih virih pojavlja 1. oktober 1941 kot možen datum priključitve. Do takrat naj bi upravo zasedenih pokrajin prilagodili upravi v sosednjih avstrijskih pokrajinah Štajerski in Koroški ter se znebili »nezaželenih elementov«. Prvo nalogo so opravili uspešno, pri drugi pa se je zatikalo, kot bomo videli iz nadaljevanja. Priključitev so dvakrat odložili, ker so za vodenje povečane Koroške, v kateri so nameravali tudi dokončno rešiti »slovensko vprašanje«, iskali močnejšo osebnost. Ko so jo našli v osebi dr. Rainerja, so priključitev nameravali opraviti 1. januarja 1942. Zaradi poraza voda 2. čete 181. rezervnega policijskega bataljona (v vodu so bili večinoma Tirolci) v Rovtu pod Blegošem 12. decembra 1941 je dr. Rainer takoj predlagal, da se priključitev za šest mesecev odloži. S tem je soglašal tudi dr. Uiberreither, Hitler pa je predlog sprejel. Ker so se na Gorenjskem, kmalu pa tudi na Spodnjem Štajerskem razmere še poslabšale, formalnopravne priključitve obeh pokrajin sploh ni bilo. Obe pokrajini sta še

²⁷ Prav tam, str. 10.

²⁸ Prav tam; Več o formalnopravni priključitvi zasedenih slovenskih pokrajin k nemškemu rajhu so pisali: Metod Mikuž: Ali je narodnoosvobodilna borba preprečila priključitev Štajerske in Gorenjske k nemškemu rajhu. *Zgodovinski časopis – Kosov zbornik VI-VII/1952–1953*, str. 733–767; Tone Ferenc: Vprašanje priključitve zasedenih slovenskih pokrajin nemškemu rajhu. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja XIV/1974*, št. 1–2, str. 157–201 in Hubert Schara: K osvetlitvi nekaterih vprašanj o nacistični okupacijski politiki na zasedenih področjih Štajerske in Gorenjske. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja XI-XII/1971–1972*, št. 1–2, str. 239–262.

naprej upravljala šefa civilne uprave, ki sta svoja sedeža prenesla v Gradec in Celovec. Okrožna uprava je bila v nemških rokah, občinska na podežlju pa zaradi pomanjkanja nemškega uradništva ponekod v rokah županov slovenske narodnosti. Nacisti so v obe pokrajini še naprej uvajali nemško pravo in tudi tako grobo kršili določbe mednarodnega prava.²⁹

Grobo kršenje mednarodnega prava je bilo še posebej izrazito v vprašanju prisilne mobilizacije. Prisilna mobilizacija štajerskih Slovencev se je začela v letu 1942, ko je nasilje okupatorjev v večini slovenskih pokrajin doseglo vrhunec. Vključevanje pripadnikov nemške manjšine na slovenskem Štajerskem in tistih, ki so bili po rodu Slovenci, a so se šteli za Nemce, v nemško vojsko in v oborožene oddelke SS (Waffen SS), se je začelo že pred uvedbo vojaške obveznosti na Spodnjem Štajerskem in že pred začetkom druge svetovne vojne. Te rekrutacije so bile povezane tudi z ilegalnimi prehodi čez nemško-jugoslovansko mejo. Po začetku okupacije je potekala akcija za bolj ali manj prostovoljne odhode v nemško vojsko in v oborožene oddelke SS. Od jeseni 1941 je podatke o prostovoljcih zbiral osrednji zbirni center za sodobne dokumente pri zveznem vodstvu Štajerske domovinske zveze.³⁰

Šef civilne uprave na Spodnjem Štajerskem dr. Sigfried Uiberreither je 24. marca 1942 izdal odredbo o uvedbi vojaškega prava na Spodnjem Štajerskem, in sicer v soglasju z vrhovnim poveljstvom nemških oboroženih sil in državnega ministrstva za notranje zadeve. V odredbi je bilo zapisano: »V Spodnji Štajerski se uporabi vojaško pravo, ki velja v Reichgau Štajerska.« Priprave za nemško mobilizacijo so se začele že jeseni 1941 v povezavi s predvideno vključitvijo zasedenih slovenskih dežel k nemškemu rajhu. Že tedaj so predvidevali mobilizacijo letnikov od 1900 do 1924. To predvidevanje je temeljilo na ukazu vrhovnega poveljstva nemške vojske, ki je bil sad sporazuma med omenjenim poveljstvom in nemškim notranjim ministrstvom. Spodnja Štajerska je bila podrejena XVIII. vojaškemu okrožju s sedežem v Salzburgu. V uradnem listu šefa civilne uprave na Spodnjem Štajerskem je bilo decembra 1941 objavljeno, da sta na Spodnjem Štajerskem vojaški okrajni poveljstvi v Mariboru in v Celju, za območje nekdanjega okraja Ljutomer pa je bilo pristojno tako poveljstvo v Lipnici. Mariborsko

²⁹ Ferenc, *Okupacijski sistemi na Slovenskem*, str. 11.

³⁰ Milan Ževart: *Nemška mobilizacija na slovenskem Štajerskem. Nemška mobilizacija Slovencev v 2. svetovni vojni 1942–1945*. Maribor 1992, str. 9 (dalje: Ževart, *Nemška mobilizacija*).

okrajno poveljstvo je imelo prijavna urada v Mariboru in na Ptuj, celjsko pa v Celju, Brežicah in Trbovljah. 31. januarja 1945 je bilo okrajno vojaško poveljstvo Celje ukinjeno oz. priključeno mariborskemu. Z mobilizacijo na izvedbenem oziroma tehničnem in na politično-propagandnem področju se je ukvarjal velik aparat: tehnično so mobilizacijo neposredno izvajali vojaški prijavni uradi, v delo pri popisih pa so bili vključeni tudi okupatorjevi občinski uradi in župani. Pri mobilizaciji so sodelovali oblastni organi in vodstva ter organizacije Štajerske domovinske zveze. Pri uradih deželnih svetnikov v okupatorjevih okrožjih so bili vojaški oddelki (referati II. 1c, od septembra 1944 RV referati). 25. januarja 1942 je referat II. 1c pri uradu političnega komisarja celjskega okrožja poročal, da potekajo predpriprave za popise in nabore letnikov od 1900 do 1924 in da so bili župani celjskega okrožja 12. januarja na tečaju v zvezi s popisi. Župani so morali v zadnjih dveh mesecih 1941 pomagati pri popisu letnikov 1900–1924. Našteti ukrepi so bili torej opravljeni že pred uvedbo vojaške obveznosti.³¹

Ker priključitve Spodnje Štajerske k nemškemu rajhu ni bilo, je bilo treba vprašanje uvedbe vojaške obveznosti urediti drugače, s podelitvijo dveh kategorij nemškega državljanstva. Šef civilne uprave na Spodnjem Štajerskem je predlagal, da bi vprašanje državljanstva hitro rešili, in to že pred nameravano priključitvijo jeseni 1941, s čimer se je strinjal tudi šef civilne uprave za Gorenjsko. Predlog obeh šefov so še zlasti zaradi nameravane uvedbe vojaške obveznosti upoštevali in ministrski svet za državno obrambo je 14. oktobra 1941 pripravil odredbo o podelitvi državljanstva na »osvobojenih območjih Spodnje Štajerske, Koroške in Kranjske«. Izvršilni odlok tej odredbi je nemški notranji minister izdal šele 10. februarja 1942. Izdal ga je torej potem, ko so priključitev slovenskih pokrajin k nemškemu rajhu odložili za nedoločen čas. Petindvajsetega februarja 1942 so izšla strogo zaupna navodila o izvajanju odloka o državljanstvu. Določeno je bilo, da bodo dokončni državljani Štajerske domovinske zveze dobili nemško državljanstvo, začasni člani pa državljanstvo na preklic. Največ prebivalcev Spodnje Štajerske je dobilo začasno državljanstvo oziroma državljanstvo na preklic.³²

V letu 1942 so bili najprej popisi letnikov 1923 in 1924, sledili so popisi letnikov 1921 in 1922, 1919 in 1920, novembra in decembra pa so potekali še popisi letnikov 1925 in 1918. Popisom so kmalu sledili nabori in nato

³¹ Prav tam, str. 9–10.

³² Prav tam, str. 10.

vpoklici. Letnika 1925 in 1918 sta bila na naborih januarja in v prvi polovici februarja leta 1943. Julija 1942 sta že bila vpoklicana letnika 1923 in 1924. Fantje letnika 1923 so odšli kar v vojsko, letnik 1924 pa najprej v državno delovno službo in od tam v vojsko. Ko je bil julija 1942 vpoklican v nemško vojsko letnik 1923, se je pokazalo, da je bil začetek nemške mobilizacije uspešen. Obvezniki so se pozivom odzvali v tako velikem številu, da je to presenetilo celo naciste.³³

07. Vpoklicani Slovenci v nemško vojsko med naborom v Celju 23. julija 1942.

Nemška mobilizacija v letu 1942 je tudi po vpoklicu letnika 1923 potekala v glavnem zelo uspešno, četudi je nekaj obveznikov odšlo v partizane. Tej ugotovitvi je treba dodati, da je bilo med tistimi Slovenci, ki so bili vpoklicani v nemško vojsko leta 1942, le malo takih, ki bi šli tja z navdušenjem. Marsikje so vpoklicani fantje javno izražali svoje nezadovoljstvo nad prisilno mobilizacijo. Do maja 1945 je nemški okupator v 13 mobilizacijskih valih vpoklical letnike od 1908 do 1929. Po okvirni oceni je to bilo približno 28.000 mož ali 5,5 % prebivalstva.³⁴

Nimamo še natančnega števila Slovencev s Spodnje Štajerske, ki so padli kot pripadniki nemških oboroženih sil. Pri zveznem vodstvu Štajerske

³³ Prav tam, str. 11.

³⁴ Prav tam; Po sili vojak. Muzej Revolucije Celje. Celje, november 1990, str. 48 (dalje: Po sili vojak).

domovinske zveze so vodili evidenco padlih vojakov s tega območja. Žal je ohranjen le seznam padlih do maja 1944. Do tedaj je po omenjenem seznamu padlo 1499 pripadnikov nemške vojske in enot SS s Spodnje Štajerske. Iz okupatorjevega okrožja Maribor – mesto je do maja 1944 padlo 246 vojakov, iz podeželskega okrožja Maribor 395, iz celjskega 361, ptujskega 209, trboveljskega 89, iz brežiškega 69, ljutomerskega okrožja Štajerske domovinske zveze pa 62 vojakov.³⁵ V nemški vojski padlo približno 4000–5000 fantov in mož s slovenske Štajerske.³⁶

08. Ivan Bostele iz Pišec je bil mobiliziran v nemško vojsko. Razglednico je sestri Angeli poslal iz St. Pöltna.

Kršec mednarodno pravo, sta madžarski (že leta 1941) in nemški okupator (leta 1942) na Slovenskem uvedla vojaško obveznost in mobilizirala več deset tisoč (po nekem podatku približno 35.000) slovenskih mladeničev in mož v

³⁵ Ževart, Nemška mobilizacija, str. 14.

³⁶ Po sili vojak, str. 48. Dr. Milan Ževart pa je mnenja, da bo verjetno bližje resnici, če bi zapisali, da je na nemških bojiščih padlo okoli 4000 slovenskih fantov in mož.

svojo vojsko. Nemški okupator je v nemško vojsko in obvezno uniformirano državno delovno službo (Reichsarbeitsdienst) v Spodnji Štajerski mobiliziral 22 letnikov, v Gorenjski in Mežiški dolini pa 11, nakar je iz političnih in gospodarskih razlogov spomladi 1944 opustil mobilizacijo. Tudi ta ukrep naj bi pomagal ponemčiti in pomadžariti zasedene slovenske pokrajine. Samo italijanski okupator (še) ni segel po tem ukrepu, ga je pa ves čas izvajal v t. i. Julijski krajini, tj. v Slovenskem primorju, Istri in Beneški Sloveniji, kjer je tudi med vojno vztrajal pri načrtani raznarodovalni politiki.³⁷

09. Izgnana slovenska družina iz Sevnice s prtljago na vozu. Zavedni kmetje iz Bjelovarja na Hrvaškem se jokajo ob vozu izgnancev. 2. september 1941.

Vsi trije okupatorji so nameravali uničiti slovenski narod kot etnično enoto. Ni šlo za fizično uničenje Slovencev, kot je nacizem počel z Judi, Romi in nekaterimi drugimi ljudmi, temveč za to, da Slovenci izginejo z obličja Zemlje kot narod. Nekateri so mu namenili hitro smrt – v nekaj letih, drugi pa so mu hoteli pokloniti kakšno desetletje več, vsi pa so tisto usodno pomlad 1941 sodili, da bo čez nekaj časa le še zgodovinski pojem.³⁸

³⁷ Ključne značilnosti slovenske politike, str. 36–37.

³⁸ Ferenc, Okupacijski sistemi na Slovenskem, str. 13.

Zgoraj navedeni načrt so nameravali izvesti z nasiljem, ki je imel v zasedeni Sloveniji tri stopnje. Prva je bil že v samem bistvu nacizma in fašizma, ki sta z odpravo državljanskih svoboščin, grobim kršenjem človekovih pravic, šovinizmom, rasizmom itn. prizadela najprej svoja naroda. Drugi koren je bil v samem okupacijskem sistemu. Vsaka, še tako mila okupacija, pomeni tudi določeno nasilje nad okupiranim prebivalstvom, omejuje njegovo življenje, spreminja dotedanje šege in navade, nalaga nove obveznosti itn. Če ima okupator še aneksionistične in raznarodovalne namene, je njegovo nasilje še večje; če hoče to izvesti grobo, kruto kot nemški okupator v Sloveniji, je seveda nasilje ena temeljnih značilnosti okupacije. Tretji koren nasilja je v okupatorjevih ukrepih za zadušitev ali omejevanje odpora domačega prebivalstva. Pri tem gre največkrat za najkrutejše oblike nasilja, kar jih pozna človeštvo.³⁹

*10. Nemški okupator izganja prebivalce Brežic.
Pred hišo družine Pavlija 26. oktobra 1941.*

Najkrutejše nasilje je nemški okupator na Slovenskem izvedel še pred uporom, ko je maja 1941 samo s Spodnje Štajerske v nacistični lažni evtanaziji odpeljal 583 duševno bolnih in telesno onemoglih ljudi v uničevalni zavod

³⁹ Prav tam, str. 21.

Hartheim pri Linzu in jih tam pomoril. Tudi načrtno množično izganjanje Slovencev z nemškega zasedbenega območja se je začelo še pred uporom.⁴⁰

Najhitrejšo smrt je slovenskemu narodu namenil nemški okupator. Hitler je šefoma civilne uprave poveril nalogo, da ponemčita zaupano jima slovensko ozemlje. Zelo znano je njegovo naročilo: »Machen Sie mir dieses Land wieder deutsch!« (Napravite mi to deželo spet nemško!). Nacistični program za uničenje slovenskega naroda kot etnične enote je imel tri bistvene sestavine: 1. množičen izgon Slovencev, 2. množično naselitev Nemcev, 3. hitro in popolno ponemčenje tistega prebivalstva, ki bi (še) ostalo doma. Za njegovo uresničenje so določili osupljivo kratek rok, kar kaže na to, kako zelo se jim je mudilo; kaže pa morda tudi na to, da niso pričakovali resnejših ovir in da so predvidevali hiter konec vojne. Hitler je namreč računal s hitrim porazom Sovjetske zveze, in to še v letu 1941.⁴¹

Po smernicah, ki jih je aprila 1941 v Celovcu in Mariboru napisal ali podpisal sam državni komisar za utrjevanje nemštva Heinrich Himmler, naj bi v petih mesecih, od maja do oktobra 1941, izgnali od 220.000 do 260.000 Slovencev ali vsakega tretjega Slovenca, ki je takrat živel na nemškem zasedbenem območju. Ta načrt je bil že od vsega začetka neuresničljiv, saj bi moral vsak dan odpeljati na tuje vlak z najmanj 1500 izgnanci oz. dva vlaka, vsak s 750 izgnanci. To v vojnih razmerah ni bilo uresničljivo že zaradi transportnih omejitev. Kljub temu so načrt začeli uresničevati z vso zagnanostjo. Izgon naj bi zajel štiri vrste Slovencev: 1. t. i. Nemcem sovražne osebe – izobražence in vplivne, narodno zelo zavedne ljudi, 2. priseljence po letu 1914, 3. obmejno prebivalstvo, 4. tiste, ki se ne bi prijavili v raznarodovalni organizaciji ali ki jih iz rasnih, političnih ali dednozdravstvenih razlogov vanjo ne bi sprejeli. Večino izgnancev naj bi poslali v Srbijo, južno od reke Save, le tiste, ki bi jih rasno dobro ocenili, na ponemčenje v t. i. stari rajh.⁴² Štajersko izselitveno ozemlje je najprej zajemalo od 10 do 15 km širok pas od Trojan do Save in nato južno od Save proti Zagorju do Bregane (obsavski pas), nato zahodno od Sotle do Podčetrтка (obsoteljski pas), med Krškim in Brežicami je zajemalo tudi nekaj občin severno od Save (brežiški trikotnik). Štajersko izselitveno območje je zajelo tudi del Gorenjske in Dolenjske, obsegalo je površino 1010 km,² 449 vasi (brez zaselkov) in 72.461 prebivalcev (po ljudskem štetju 31. marca 1931). Nacisti so iz raznih razlogov sredi septembra 1941 to območje

⁴⁰ Prav tam.

⁴¹ Glej op. 38.

⁴² Prav tam.

zmanjšali. To so storili na obeh severnih koncih in v brežiškem trikotniku, niso pa izvzeli niti ene katastrske občine na Dolenjskem. Številka prebivalstva se je tako znižala na 51.777.⁴³ Za izganjanje Slovencev so pripravili nekaj zbirnih taborišč, med katerimi so bila največja Meljska vojašnica v Mariboru, Šentvid nad Ljubljano in grad Rajhenburg pri Brestanici. Prav ta, ki je bil v začetku predviden za povsem običajno taborišče, je pozneje postal največje preselitveno taborišče ne samo na Slovenskem, temveč v Evropi. Veliko večino prebivalstva v zasedenih slovenskih pokrajinah so nacisti leta 1941 politično, rasno in dednozdravstveno pregledali in ocenili. Takega velikopoteznega množičnega pregleda in ocenitve prebivalstva niso opravili v nobeni drugi zasedeni pokrajini.⁴⁴

11. Brestanica z železnico in gradom Rajhenburg, ki je med vojno postal največje preselitveno taborišče v Evropi. Razglednica. Iz leta 1942.

Čeprav se je približno 17.000 Slovencev izognilo načrtnemu izgonu z begom na italijansko zasedbeno območje in v NDH, je v vsem obdobju okupacije izgon zajel približno 80.000 Slovencev ali približno tretjino spomladi 1941

⁴³ Tone Ferenc: Usoda Posavja in Obsotelja med drugo svetovno vojno. Borec 6–7/1985, str. 320 (dalje: Ferenc, Usoda Posavja).

⁴⁴ Ferenc, Okupacijski sistemi na Slovenskem, str. 13–14; Ferenc, Usoda Posavja, str. 321.

predvidenega števila. V to število je všteta tudi skupina izgnancev – svojcev partizanov in ubitih talcev, ki jih nacisti spomladi 1941 še niso predvidevali. Del izgnancev so odpeljali v Srbijo (približno 7500), večino pa v Nemčijo (približno 46.000). Tam so nemškemu rajhu služili kot cenena delovna sila. Približno 10.000 so jih izgnali tudi na Hrvaško. Najhuje je izgon prizadel Posavje in Obsotelje, kjer je šlo za skoraj popolno odstranitev Slovencev. Če primerjamo odstotek izgnanih ljudi iz zasedenih slovenskih pokrajin (10 %) z odstotki iz drugih evropskih dežel izgnanih ljudi, ugotovimo, da so nacisti pri nas izgnali največji odstotek ljudi.⁴⁵

Na posestva izgnanih Slovencev so nacisti naseljevali Nemce. Največje število za naselitev predvidenih Nemcev se pojavlja aprila 1941, približno 80.000, kar bi pomenilo, da naj bi na tri izgnane Slovence prišel po en Nemec. Kot pričata dva Himmlerjeva razglasa, naj bi pravo množično kolonizacijo Nemcev na slovensko zemljo izvedli po vojni, ko bi upoštevali predvsem vojake, ki bi se vrnil s fronte. Nacistom je tako uspelo naseliti, predvsem v Posavju in Obsotelju, približno 15.000 Nemcev. Naselili so zlasti kočevske, besarabske, bukovinske, dobрудžanske in južnotirolske Nemce ter s tem uničili nemški narodnostni otok v Sloveniji.⁴⁶

Strnjeno ali posamezno naseljeni Nemci naj bi skupaj s tistimi, ki so že prej prebivali na Slovenskem, zavarovali germanizacijo in pri njej tudi sodelovali, saj je bilo širjenje in utrjevanje nemštva med temeljnimi nalogami nemške nacistične civilne uprave. Pri germanizaciji sta tekla dva procesa hkrati: načrtno in nasilno uničevanje vsega, kar bi lahko vzbujalo, ohranjalo ali krepilo slovensko nacionalno zavest in njeno gmotno podlago, ter sistematično in hitro uvajanje in širjenje vsega, kar bi dajalo deželi nemški videz in spreminjalo narodnostno sestavo prebivalstva. Za ta proces so nacisti skovali pojem »Umvolkung«, ki ga ni najti v slovarjih nemškega jezika. Drug za drugim so si sledili ukrepi: odstranjevanje slovenskih napisov, uničevanje slovenskega tiska (približno 2,5 milijona knjig), odpravljanje slovenskih društev, organizacij, zvez in skladov (približno 4000), zaplemba slovenskega premoženja (112 industrijskih, 471 obrtniških in 426 trgovskih podjetij, delavnic in poslovalnic ter več kot 7200 kmečkih posestev s približno 115.000 hektarjev zemlje) itn. ter ponemčevanje krstnih in krajevnih imen,

⁴⁵ Ferenc, *Okupacijski sistemi na Slovenskem*, str. 14.

⁴⁶ Prav tam, str. 15; Tone Ferenc: *Položaj slovenskega naroda ob okupaciji*. Slovenski upor 1941. Zbornik referatov na znanstvenem posvetu v dneh 23. in 24. maja 1941 v Ljubljani. SAZU. Ljubljana 1991, str. 43.

nemški način pisanja priimkov, uvedba čisto nemških otroških vrtcev in čisto nemških šol, ustanovitve nemških raznarodovalnih društev oz. organizacij Štajerska domovinska zveza (Steirischer Heimatbund) in Koroška ljudska zveza (Kärntner Volksbund), v kateri so vključili tudi dotedanje nemško društvo Švabsko-nemško kulturno zvezo (Schwäbisch-deutscher Kulturbund), mladinska organizacija Nemška mladina (Deutsche Jugend) na Spodnjem Štajerskem oz. Hitlerjeva mladina (Hitler Jugend) na Gorenjskem in v Mežiški dolini, polvojaške formacije vermanšaft (Wehrmannschaft) in od 1942 celo vojaške obveznosti. Neprizadeta ni ostala niti Cerkev: zaplenili so njeno imetje in izgnali veliko večino katoliških duhovnikov.⁴⁷

12. Pripadniki mladinske organizacije Nemška mladina korakajo po glavni mestni ulici. Obmejni dan v Brežicah, maj 1944.

Italijanski okupator je bil v odnosu do slovenstva milejši od nemškega. Upošteval je slovenske kulturne in prosvetne ustanove (univerzo, šolstvo, gledališče, nepolitično kazensko sodstvo in nižjo upravo) ter si tako hotel pridobiti naklonjenost slovenskega prebivalstva, zlasti izobraženstva. Vidnejši izraz njegove naklonjenosti naj bi bil tudi sosvet ali konzulta pri

⁴⁷ Ferenc, Okupacijski sistemi na Slovenskem, str. 15–16; Zdravko Klanjšček: Pregled narodnoosvobodilne vojne 1941–1945 na Slovenskem. Partizanska knjiga, Ljubljana 1989, str. 29 (dalje: Klanjšček, Pregled NOV).

visokem komisarju. Svoj cilj italijanizacije je hotel doseči v daljšem času in manj okrutno: z dvojezičnostjo v upravi, s širjenjem italijanščine pri šolskem pouku, z uvajanjem fašističnih pomožnih organizacij – centrov pomoči, ki jih je pozneje spremenil v centre fašistične stranke, odsekov za kmečke gospodinje, delavke in gospodinjske pomočnice, Dopolavoro, Ljubljansko univerzitetno organizacijo, z italijanskim korporativističnim sistemom itn. Italijanizaciji in fašizaciji je podvrzel zlasti šolsko mladino, in to v organizaciji Ljubljanska liktorska mladina (*Giuventù Italiana del Littorio Lubianese* – GILL) s starostnimi oddelki, npr. Balilla, male Italijanke, mlade Italijanke, volkuljini sinovi in hčere, avantgardisti itn., kar je seveda lahko žalilo narodna čustva slovenskih staršev in otrok. Vse to je upravljal fašistična stranka, ki so jo v Ljubljanski pokrajini uvedli 23. oktobra 1941. Ob zaostritvi razmer spomladi in poleti 1942 so pri raznih italijanskih uradih že nastajali načrti s podobnimi ukrepi, kot so bili nacistični v severni Sloveniji (množičen izgon Slovencev, kolonizacija Italijanov, večja italijanizacija prosvete in kulture itn.), vendar jih niso dovolile vojne razmere. Po dvoličnem značaju italijanskega fašizma (in najbrž ne samo njega) nekateri menijo, morda upravičeno, da bi ob zmagi uvedel v Ljubljanski pokrajini enako trd in nasilen raznarodovalni sistem kot v Slovenskem primorju in Istri.⁴⁸

Raznarodovanju so bili podvrženi tudi Slovenci v Prekmurju in Medžimurju. Madžarski okupator je izganjal priseljence po letu 1919, še posebej prosvetne delavce in duhovnike. Približno 600 po prvi svetovni vojni priseljenih slovenskih kolonistov (bili so predvsem primorski Slovenci) iz okolice Dolnje Lendave je spomladi 1942 odpeljal v koncentracijsko taborišče Szarvar na Madžarskem. V celoti je odpravil slovensko šolstvo in uvedel madžarsko, a je ponekod kot pomožni jezik dopuščal prekmursko narečje z madžarskim pravopisom. Podobno kot nemški nacisti (in ne samo oni) na Koroškem in Štajerskem je madžarski okupator Slovincem odrekal slovensko identiteto in jih imel za Vende gotskega izvora.⁴⁹

Spomladi leta 1941 je nemški okupator nad slovenskim narodom izvajal različno krute ukrepe za uničenje slovenske nacionalne biti. Nekatere nasilne ukrepe bi nacisti izvedli popolneje in nagleje, če jih pri tem ne bi oviral osvobodilni boj slovenskega naroda. Pri dušitvi slovenskega odpora so okupatorji deloma iz preventivnih in še bolj iz maščevalnih razlogov uporabljali vse možne oblike nasilja: prenapolnili so obstoječe zapore in

⁴⁸ Ferenc, *Okupacijski sistemi na Slovenskem*, str. 17–18.

⁴⁹ Prav tam, str. 18.

uredili še nove (računajo, da je bilo v njih približno 35.000 oseb), odganjali ljudi v koncentracijska taborišča (samo v italijanska približno 20.000 oseb in več kot 10.000 v nemška), streljali talce (nemški okupator 194 skupin z 2860 talci, italijanski 21 skupin s 145 talci), požigali hiše in na stotine celih vasi – nemški okupator je samo na Gorenjskem v letu 1942 požgal in zravnal z zemljo 12 vasi, moške v njih postrelil in njihova trupla pometal v ogenj ter pobijal celo otroke, kot pričata primera Lipe v Čičariji in Orehovice pri Izlakah, pri izganjanju pa nasilno ločeval otroke od staršev (več kot 600 »ukradenih otrok«).⁵⁰ V poznejših letih se je »odlikoval« še z novimi krutimi dejanji. Ena takih nedvornih »odlik« je bila vsekakor pobijanje v spopadih ranjenih in zajetih partizanov itn. Okupatorjevo nasilje je po svojem obsegu in še bolj po krutosti dalo pečat okupaciji kot ena njenih temeljnih značilnosti.

13. Jekleni bič nemškega okupatorja.

Iz zapisanega lahko sklepamo, da so Slovenci okusili vse vrste nasilja, ki si jih je bilo mogoče izmisliti. Nekatere vrste nasilja so med vsemi okupiranimi narodi v Evropi okusili celo v največjem obsegu, če upoštevamo število prebivalstva. Tudi za večino žrtev fašističnega nasilja v izgnanstvu, zaporih, taboriščih itn. lahko trdimo, da je kljub najhujši preizkušnji ostala zvesta slovenskemu narodu in njegovemu osvobodilnemu gibanju.⁵¹

⁵⁰ Prav tam, str. 21–22.

⁵¹ Bili so uporni, str. 26.

Upravno-politična razdelitev Štajerske

Dravska banovina je bila upravna enota Kraljevine Jugoslavije na ozemlju Slovenije od leta 1929 do 1941 in je bila razdeljena na 25 okrajev (srezov). V banovini so bile štiri mestne občine: Ljubljana, Maribor, Celje in Ptuj. Zadnje tri spadajo v obravnavano območje Štajerske. Okraji Brežice, Celje, Laško in Šmarje pri Jelšah pa so pokrivali območje Kozjanskega.⁵²

*14. Šef civilne uprave Spodnje Štajerske dr. Sigfried Uiberreither
s sodelavci v Brežicah marca 1942.*

V letu 1941, po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije, so Slovenijo okupirali trije okupatorji, ki so najprej uvedli vojaško okupacijsko upravo. Z ozemljem, ki ga je zasedla nemška vojska, je upravljal vrhovni poveljnik suhozemne vojske Generalfeldmarschall Walther von Brauchitsch. Vojaška uprava na nemškem zasedbenem ozemlju je obstajala le nekaj dni in je skorajda ni bilo čutiti: lepila je razglase o ukrepih za vzdrževanje reda in miru, o obvezni oddaji orožja, streliva in vojaške opreme, plenila skladišča in drugo zapuščino

⁵² Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937.

nekdanje jugoslovanske vojske, zasegala stanovanja za vojaške oddelke itn. Nato je bila na slovenskem Štajerskem, ki so ga nemški okupatorji imenovali Spodnja (Untersteiermark) ali Južna Štajerska (Südsteiermark), 14. aprila 1941 uvedena začasna civilna uprava, za vodjo pa je bil imenovan pokrajinski vodja NSDAP in državni namestnik za Štajersko dr. Sigfried Uiberreither. Ta je kot bodoči šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko že od konca marca 1941 vodil neposredne priprave za zasedbo in upravo Spodnje Štajerske. Začasna civilna uprava naj bi obstajala le do formalnopravne priključitve Spodnje Štajerske k nemškemu rajhu, ki bi sledila očiščenju dežele nezaželenih ljudi, nato pa bi se uprava prilagodila upravi na avstrijskem Štajerskem. Zaradi narodnoosvobodilnega boja te priključitve ni bilo nikoli, tako da je začasna upravna tvorba Spodnja Štajerska s šefom civilne uprave v Mariboru oz. Gradcu obstajala ves čas vojne.⁵³ Spodnja Štajerska ni zajemala samo tistega dela nekdanje Štajerske, ki je bil do tedaj v Kraljevini Jugoslaviji, temveč tudi šest gorenjskih občin, ki so jih nacisti leta 1941 predvsem iz gospodarskih razlogov priključili Štajerski, in od 10 do 15 km širok pas Dolenjske, južno od Save med Radečami in Dobovo, ki so ga priključili predvsem iz narodnopolitičnih razlogov. Merila je približno 6863 km², na tem ozemlju pa je po podatkih ljudskega štetja leta 1931 živelo 568.215 prebivalcev.⁵⁴

Šef civilne uprave Spodnje Štajerske Uiberreither je po nacističnih vodstvenih načelih (Führungsprinzip) imel vso oblast izključno v svojih rokah. Za nekaj časa je pustil v glavnem takšno upravno-teritorialno razdelitev zasedenega ozemlja (okraji in občine), kot jo je našel ob prevzemu dolžnosti. V celoti pa je spremenil vodstveno sestavo teh uradov: na vodilna mesta je postavil Nemce – domače ali prišleke, v uradih je pustil le tiste Slovence, ki so bili nujno potrebni in niso bili razglašeni kot narodno zelo zavedni. Na sedeže okrajev je postavil politične komisarje, ki so v svojih okrajih imeli enake pristojnosti kot njihov nadrejeni za celo pokrajino. Ti so takoj po prihodu na svoja službena mesta prevzeli upravo iz rok jugoslovanskih sreskih načelnikov ali iz rok folksdojčerk, ki so se medtem že sami polastili oblasti in po odredbi šefa civilne uprave za Spodnjo Štajersko, 14. aprila

⁵³ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 15–16.

⁵⁴ Tone Ferenc in Milan Ževart: Nekateri značilnosti in posebnosti fašistične okupacije ter narodnoosvobodilnega boja in revolucije na slovenskem Štajerskem. Časopis za zgodovino in narodopisje št. 1–2/1979, str. 449 (dalje: Ferenc-Ževart, Nekateri značilnosti). Omenjena avtorja sta na isti strani podrobno navedla okraje in samostojna mesta ter njihovo površino in število prebivalcev.

1941, razpustili v stari Jugoslaviji izvoljene občinske odbore in imenovali nove župane.⁵⁵

15. Poslopje nemškega političnega komisarja v Brežicah novembra 1941.

Zaradi pomanjkanja nemškega uradništva in z namenom, da bi bila uprava na slovenskem Štajerskem enaka kot v pokrajinah nekdanje Avstrije, so na slovenskem Štajerskem s 1. julijem 1941 z odredbo šefa civilne uprave z dne 18. junija 1941 ukinili okraje in ustanovili pet podeželskih (Landkreis) in eno mestno okrožje (Stadtkreis). Podeželska okrožja so bila: Maribor podeželje, Ptuj, Celje, Trbovlje, Brežice, mestno pa okrožje Maribor mesto. Na čelu okrožij so bili okrožni politični komisarji, ki so se 1. februarja 1942 preimenovali v deželne svetnike (Landrat), v Mariboru pa v nadžupana (Oberbürgermeister). Ker so bila nekatera okrožja zelo obsežna, nekateri kraji pa glede na okrožna središča odročni, so imeli včasih deželni svetniki občasno svoje izpostave (npr. mariborski v Slovenjem Gradcu, brežiški v Sevnici in Kozjem). Tako kot v uradih šefov civilne uprave je bila tudi v uradih političnih komisarjev in deželnih svetnikov velika večina uradnikov nemške narodnosti.⁵⁶

⁵⁵ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 16; Tone Ferenc: Okupacijska civilna uprava na Slovenskem in njeno gradivo. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja št. 1–2/1980, str. 35 (dalje: Ferenc, Okupacijska civilna uprava).

⁵⁶ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 17; Ferenc, Okupacijska civilna uprava, str. 39–40.

Zapisal sem že, da je šef civilne uprave takoj odpravil dotedanje občinske odbore in pooblastil politične komisarje, da v občinah imenujejo župane. Ti so za to izbrali domače Nemce in tiste Slovence, ki so se jim zdeli zanesljivi in so vsaj deloma obvladali nemščino. Župani so bili v občinah edini nosilci oblasti. V večini so bili profesionalni ali neprofesionalni (Amtsbürgermeister, Bürgermeister), ponekod, npr. v severnem delu brežiškega okrožja, so bili poleg njih tudi nemški občinski poverjeniki (Gemeindebeauftragte). Po preureditvi občin 20. septembra 1941 jih je bilo 184. Večji poseg v občine je nemški okupator napravil 19. decembra 1943 na nemškem naselitvenem območju ob Savi in Sotli, kjer je namesto dotedanjih 19 občin izoblikoval sedem t. i. glavnih občin (Hauptgemeinden), vsako z več občinami, skupno 32. Ker nemška kolonizacija tega območja ni zajela enako gosto, je imela več kot polovica teh novih občin manj kot tisoč prebivalcev (občina Impoljca npr. samo 57 ljudi).⁵⁷

Območje Kozjanskega so zajemala kar tri okrožja: okrožje Brežice (Kreis Rann), Celje (Cilli) in Trbovlje (Trifail). V okrožju Brežice je po odhodu okrajnega političnega komisarja dr. Huga Sueteteja v nemško vojsko postal okrožni politični komisar in nato deželni svetnik esesovski major dr. Wilhelm Kern. Leta 1943 ga je nasledil dr. Hermann Lutz, dotedanji deželni svetnik iz Voitsberga. V celjskem okrožju, ki ga je imel nemški okupator za eno najpomembnejših okrožij v Spodnji Štajerski, je šef civilne uprave imenoval za njegovega političnega komisarja oz. deželnega svetnika Antona Dorfmeistra. Ko so ga februarja 1945 ubili partizani, ga je nasledil visoki častnik SA Heinrich Mayerhöfer. V trboveljskem okrožju je to dolžnost opravljal dr. Ernst Frohner.⁵⁸

Ob kapitulaciji Jugoslavije je na slovenskem političnem prizorišču prišlo do konca stanja, ki je bilo ustaljeno od začetkov političnega strankarskega življenja med Slovenci. Tradicionalni slovenski politični stranki oz. katoliški in liberalni tabor sta doživela »zlom«. Nastala sta dva bloka: na eni strani so bili dotedanji predstavniki jugoslovanskega političnega življenja in njihove stranke, ki so imele mandat za vodenje države, ki pa je bila okupirana; na drugi pa so bili komunisti, ki so svoje delovanje »legalizirali«⁵⁹ že s svojo ponudbo o sodelovanju v Narodnem svetu, ter skupine, disidenti in frakcije dotedanjih strank, ki se niso strinjali s strankarsko politiko. Ti so se združili

⁵⁷ Ferenc, Okupacijska civilna uprava, str. 41.

⁵⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 17.

v Osvobodilno fronto slovenskega naroda⁵⁹ kot vsenarodno organizacijo, ki ni priznavala okupacije in se je odločila organizirati odpor proti okupatorjem. Stopili so v prazen politični prostor, ki je nastal po okupaciji zaradi zmedenosti slovenskega političnega vodstva.⁶⁰ Še dodatno sta k pasivizaciji političnih strank na Štajerskem v precejšnji meri pripomogla dva elementa. Dva dni po prihodu v Maribor je šef civilne uprave na Spodnjem Štajerskem dr. Uiberreither prepovedal delovanje vseh društev, organizacij in zvez na Spodnjem Štajerskem.⁶¹ Takoj so začeli izganjati izobražence in napredno usmerjene ljudi. Iz Spodnjega Posavja je nemška policija po vnaprej pripravljenih seznamih v dneh od 21. do 23. aprila s tremi avtobusi

*16. Mesto Brežice. Sedež nemškega okrožja Brežice.
Razglednica. Iz obdobja druge svetovne vojne.*

⁵⁹ Najnovejše raziskave (Bojan Godeša, Dileme glede državnopravnega položaja Slovenije med drugo svetovno vojno. Historični seminar 6/2008) so ponudile nov razmislek o ustanovnem sestanku osvobodilne fronte slovenskega naroda 26. 4. 1941. Raziskave kažejo na to, da so organizacijo šele naknadno preimenovali v protiimperialistično fronto, ki je nato po 22. juniju 1941 ponovno dobila prvotno ime Osvobodilna fronta slovenskega naroda (od tedaj pisana z veliko začetnico) (Dr. Bojan Godeša, »Ste to vi naslikali?« »Ne, vi!« Delo, 9. 5. 2009, str. 39).

⁶⁰ Zdenko Čepič: Uvodni poudarki. Odpor 1941. Zbornik s posveta ob 60. obletnici Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Borec št. 588-590, Ljubljana 2001, str. 99.

⁶¹ Žnidarič, Do pekla in nazaj, str. 111.

odpeljala 226 ljudi v Samobor na Hrvaško. Tam jih je opozorila, da se ne smejo vrniti v nemški rajh, in jih nato pustila sredi ceste, da se znajdejo, kakor vejo in znajo.⁶² In tako je bila Komunistična partija Slovenije v novih okupacijskih razmerah edina slovenska politična stranka, ki je ohranila svojo organizacijsko mrežo ter akcijsko sposobnost in politično jasnost. Njeni člani so bili vajeni ilegalnega dela in bili dejansko pripravljeni za boj.⁶³

Ob okupaciji je bila Slovenija s stališča organiziranosti Komunistične partije Slovenije razdeljena na 14 večjih in hkrati temeljnih teritorialno-političnih enot, t. i. okrožij. V pokrajinskem smislu je obstajal partijski forum samo za Štajersko, ki je imela pred začetkom vojne in ob njem od vseh slovenskih pokrajin številčno najmočnejšo organizacijo. Pokrajinski komite KPS za Štajersko je začel delovati spomladi 1940 v Mariboru in ga je vodil Miloš Zidanšek. Aprila 1941 je Centralni komite KPS postavil novo pokrajinsko partijsko vodstvo s sekretarjem Slavkom Šlandrom.⁶⁴

V letu 1941 se je KPS na Štajerskem organizacijsko delila na mariborsko, ptujsko, celjsko, brežiško in trboveljsko okrožje. Po ozemlju najobsežnejše okrožje je bilo celjsko. Ker je bilo v razmerah okupacije na tako obsežnem območju težko zagotoviti neposreden stik vodilnega partijskega kadra s terenom, so ga kmalu razdelili na okrožje Celje in okrožje Savinjska dolina. V letu 1942 so ga še zmanjšali in nastali sta novi okrožji Rogaška Slatina in Kozje. V letu 1942 je nemški okupator zaradi množičnega terorja zadal KPS na Štajerskem zelo težke udarce in partija se je zato nekajkrat reorganizirala. Proti koncu leta 1942 in v prvih mesecih leta 1943 so tako na Štajerskem delovala le še mariborsko, revirsko, savinjsko in litijsko okrožje.⁶⁵

KPS na Štajerskem je v letu 1943 postopoma premagovala izgube. Stanje se je bistveno popravilo šele leta 1944. Tega leta so reorganizirali svoja okrožja dvakrat ali trikrat. Največ okrožij je bilo poleti (17), najmanj pa po septembru (5). Petindvajsetega septembra 1944 so izvedli zadnje veliko

⁶² Tone Ferenc: Tragedija Slovencev na izselitvenem območju ob Savi in Sotli. Zbornik Krško skozi čas, Krško 1977, str. 400.

⁶³ Klanjšček, Pregled NOV, str. 32.

⁶⁴ Vida Deželak - Barič: Razvoj komunistične partije Slovenije na Štajerskem v letih 1941–1943 s stališča njene organiziranosti. Prispevki za novejšo zgodovino št. 1–2/1987, str. 105 (dalje: Deželak, Razvoj KPS).

⁶⁵ Prav tam, str. 105–125.

reorganizacijo okrožij na Štajerskem. Do osvoboditve so imeli pet okrožij, in sicer Celje, Dravograd, Maribor, Ljutomer in Kozje.⁶⁶

Po predhodnih sestankih med komunisti in krščanskimi socialisti so 22. maja 1941 v Kozjici blizu Rinskih Toplic ustanovili Pokrajinski odbor Osvobodilne fronte za severno Slovenijo, pozneje PO OF za Štajersko. Organizacija Osvobodilne fronte se je namreč v teritorialnem smislu naslonila na območje pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo in na njena okrožja. Ustanovitev PO OF je spodbudil postopen nastanek krajevnih oz. terenskih ter mestnih in okrožnih odborov OF od Save do Slovenskih goric. Sredi leta 1944 se je narodnoosvobodilni boj na Štajerskem najbolj razmahnil, saj je zajel vso pokrajino. Večina prebivalstva je upoštevala napotila in ukrepe OF, katere odbori so ponekod postajali tudi oblastni organi.⁶⁷

Kozjansko je bilo med NOB vključeno v celjsko in brežiško oz. posavsko okrožje. Meja med okrožjema naj bi potekala v smeri od Radeč proti Sotli. Sekretar posavskega je bil najprej Maks Stermecki, nato Jože Borštnar, za njim pa Rudi Janhuba. Potem ko je bila v novembru 1941 uničena Brežiška četa, je okrožje prenehalo obstajati. Celjsko okrožje je obsegalo Savinjsko dolino in širšo okolico Celja, tako da je okrožje zajemalo tudi del Kozjanskega. Vodil ga je Franjo Vrunč. V začetku leta 1942 sta bili na tem območju ustanovljeni dve novi okrožji. Okrožje Rogaška Slatina, ki ga je vodil sekretar Alojz Platinovšek, je obstajalo le kratek čas, saj je bilo razbito že v maju 1942. Okrožje Kozje je zajemalo predvsem območje med Voglajno, Savinjo, Savo in Sotlo ter je vključevalo del celjskega ter nekdanje brežiško okrožje. Sekretarka je bila Tončka Čečeva, v letu 1943 Svetozar Čoporda in v začetku naslednjega leta Miha Berčič.⁶⁸

Aprila 1944 so na Štajerskem preuredili okrožja, tako da je Kozjansko imelo poslej tri okrožja s po več okraji. Okrožje Kozje – Brežice je vodil Miha Berčič, okrožje Radeče – Laško Pavel Baloh in okrožje Šmarje – Rogatec Ivan Agrež. Ob manjši spremembi glede okrajev je takšna razdelitev ostala

⁶⁶ Prav tam, str. 125-131; Tone Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem 1941–1945. Mi volimo. Založba Mladika, Ljubljana 1991, str. 377–380 (dalje: Ferenc, Mi volimo).

⁶⁷ Milan Ževart: Osvobodilna fronta in narodnoosvobodilni boj na slovenskem Štajerskem, v Mežiški dolini, na območju Dravograda in v Prekmurju 1941. leta z orisom nadaljnega razvoja. Slovenski upor 1941. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1991, str. 90; Milan Ževart: Štajerska. Enciklopedija Slovenije 13. Mladinska knjiga, Ljubljana 1999, str. 127–129; Ferenc, Mi volimo, str. 377.

⁶⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 17–18.

vse do srede avgusta 1944, ko so iz vseh treh okrožij naredili eno samo – okrožje Bohor. Sekretar je postal Vladko Majhen in za njim Sergej Kraigher. Že čez mesec dni, konec septembra 1944, so se na Štajerskem okrožja na novo reorganizirala. Okrožje Bohor so preimenovali v okrožje Kozje, sekretar pa je postal Dušan Spindler. Nekaj tednov pred koncem vojne so na to dolžnost spet imenovali Miho Berčiča. Okrožje je imelo osem okrajev: Planina – Sevnica, Senovo – Blanca, Videm – Brežice, Jurklošter – Zidani Most, Pilštanj, Šmarje pri Jelšah, Rogatec in Makole. Konec leta so priključili še okraj Št. Rupert, odpadel pa je okraj Makole, ki so ga vključili v mariborsko okrožje.⁶⁹

⁶⁹ Prav tam, str. 18.

Četrta operativna cona NOV in POS

Nemška vojska je 22. junija 1941 napadla Zvezo sovjetskih socialističnih republik. Istega dne se je takoj po tej informaciji o začetku sovražnosti v Ljubljani sešel Centralni komite Komunistične partije Slovenije in izdal razglas, v katerem je pozval Slovence, naj »ne polože orožja iz rok prej, dokler ne bo fašistični tlačitelj popolnoma razbit in uničen.«¹ Ta letak je bil **vojna napoved**, ki jo je CK KPS naslovil okupatorjem slovenske dežele. Na isti seji so ustanovili najvišji vodstveni organ bodočih partizanskih čet z imenom **Vrhovno poveljstvo slovenskih partizanskih čet**. Za komandanta je bil imenovan Franc Leskošek, za političnega komisarja Boris Kidrič, za pomočnika komandanta dr. Aleš Bebler, člana pa sta bila Stane Žagar in Oskar Kovačič. Teden dni zatem so vanj vključili tri nove člane: Miloša Zidanška, dr. Marijana Breclja in Dušana Podgornika. Miloš Zidanšek je bil zadolžen za vodenje vstaje na Štajerskem in v Prekmurju.²

Oborožen upor

Oborožena vstaja in narodnoosvobodilni boj na slovenskem Štajerskem sta se začela v zelo neugodnih razmerah, saj sta imela takoj od začetka proti sebi velik in do potankosti preudarno zgrajen okupacijski aparat. Priprave na vstajo in njen začetek so zajele pokrajino bolj enakomerno kot pozneje oboroženi boj do njegovega vrhunca v letu 1944. Partizanske enote so nastajale zgodaj, in sicer prej kot npr. na italijanskem zasedbenem območju, celo nekoliko prej kot na Gorenjskem, čeprav ne v tako velikem številu kot tam.³

Prve uporniške akcije so bile že pred nastankom partizanskih enot. Bile so različne – od reševanja slovenskih knjig do napisnih akcij in sabotaj. Nemškega okupatorja je močno razburila uporniška akcija v središču Maribora, 29. aprila 1941, torej tri dni po Hitlerjevem obisku tega mesta, ko

¹ Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del VI, knjiga 1, dokument številka 2 (dalje: Zbornik VI/1, dok., št. 2).

² Klanjšček, Pregled NOV, str. 40–41.

³ Ferenc-Ževart, Nekatere značilnosti, str. 451–452.

so mariborski komunisti, skojevci in drugi mladinci uničili dva okupatorjeva avtomobila.⁴

17. Spomenik v Volkmerjevem prehodu v Mariboru. Postavili so ga v spomin na uporniško akcijo v središču Maribora 29. aprila 1941.

Prve partizanske enote na Štajerskem so nastale zgodaj poleti 1941. Julija tega leta so nastale Pohorska, Savinjska, Revirska in Celjska četa ter Šaleška partizanska skupina. Krško partizansko skupino je okupator zaradi izdaje zajel 29. julija, zgodaj zjutraj naslednjega dne so jih s tovornim avtomobilom odpeljali v gozd Dobrava in jih postrelili. Deset partizanov te skupine so prve žrtve okupatorjevega terorja na Štajerskem. Nemški okupator je s prakso streljanja oz. pobijanja vojnih ujetnikov in zajetih ranjencev nadaljeval vse do svojega neslavnega konca v letu 1945. Zaradi izdaje je 27. avgusta 1941 okupator uničil Celjsko četo, konec novembra pa še Brežiško.⁵ Akcije Brežiške čete so bile del široko zasnovanega načrta, ki ga je pripravljalo vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja, da bi okupatorju

⁴ Milan Ževart: NOB na slovenskem Štajerskem. Svobodna misel, 23. september 1944, str. 15 (dalje: Ževart, NOB na slovenskem Štajerskem).

⁵ Milan Ževart: Partizanske enote na slovenskem Štajerskem 1941–1945. Časopis za zgodovino in narodopisje št. 2/1993, str. 256 (dalje: Ževart, Partizanske enote); Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 21–23.

onemogočilo izganjanje Slovencev iz Posavja in Obsotelja. Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je pripravilo obsežen načrt za osredotočenje vseh razpoložljivih partizanskih čet in bataljonov. Štajerski partizanski bataljon, ki naj bi se mu pridružila tudi Radomeljska četa Kamniškega bataljona, naj bi krenil na izselitveno območje in se tam združil z Brežiško četo. Zaradi težkih in nepredvidenih razmer, ki so jih povzročili zgodnji in visoki sneg, velika oddaljenost partizanskih enot do dogovorjenih zbirališč in okupatorjeva trdna odločenost uničiti partizane, partizanske enote svoje naloge niso opravile. V tem pohodu, imenovanem tudi Brežiški pohod, dolgem več kot 160 km, so borci Štajerskega bataljona pokazali vzdržljivost, ki je bila na meji človeških zmogljivosti.⁶

18. Sodišče in sodni zapori z ograjenim dvoriščem v Sevnici.

Prve štajerske partizanske enote so v letu 1941 opravile pomembne akcije v slovenskem merilu. Revirska četa je z napadom na orožniško postajo in postajo obratne straže v Zagorju, 9. avgusta, izvedla prvi napad na sovražnikovo postojanko v Sloveniji. Pohorska četa je 17. septembra izbojevala pomembno zmago na Klopnem vrhu, posledica česar je bila med

⁶ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 23–24; Klanjšček, Pregled NOV, str. 71.

drugim razglasitev Pohorja za zaprto območje. Štajerski bataljon je v noči na 8. oktober napadel in vdrl v Šoštanj, kar je prvi napad na kako mesto v Sloveniji in ena od najpomembnejših akcij štajerskih partizanov v prvem letu narodnoosvobodilnega boja. Vsekakor je bil ta napad najodmevnejša partizanska akcija na Štajerskem v letu 1941 in spada med najpomembnejše akcije partizanskih enot na Slovenskem v tem letu. Njen najpomembnejši rezultat je bil velik moralni in politični uspeh partizanov. Največjo »klofuto« je nemški okupator dobil sredi novembra, ko so trije slabo oboroženi borci Brežiške čete vdrl v sodne zapore v Sevnici in iz krempljev gestapa – najbolj zločinske organizacije ne samo v nemškem rajhu, temveč tudi v zasedenih evropskih pokrajinah – z drzno in zvijačno akcijo rešili pet svojih ljudi.⁷

V letu 1941 je vstopilo v partizane na Slovenskem 1924 borcev, od tega na Štajerskem le 266 (13,83 %), med njimi 16 žensk. Število partizanov je v primerjavi s številom slovenskega prebivalstva razmeroma skromno, vendar so uspešne akcije prvih partizanskih enot med ljudmi kar močno odmevale. Od skupnega števila 266 partizanov jih je v bojih padlo 16, 74 jih je okupator ujel ali aretiral, 26 se jih je vrnilo domov, 86 pa se jih je s Štajerske umaknilo ter se priključilo drugim partizanskim enotam ali odšlo drugam. Le 58 borcev je ostalo na Štajerskem do konca leta 1941. To število se je do pomladi 1942 še zmanjšalo.⁸

Po udarcih, ki jih je nemški okupator prizadejal jeseni 1941 prvim partizanskim enotam, kot bomo videli iz poznejšega razvoja, je narodnoosvobodilno gibanje na Štajerskem za približno dve leti zaostajalo za

⁷ Milan Ževart: Svobodna partizanska ozemlja na slovenskem Štajerskem v času narodnoosvobodilnega boja. Časopis za zgodovino in narodopisje št. 2/1988, str. 168–169 (dalje: Ževart, Svobodna partizanska ozemlja); Ževart, Partizanske enote, str. 256; Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 22; Stane Mrvič in Janez Kos: Pomniki narodnoosvobodilnega boja na območju občine Sevnica. Občinska konferenca SZDL Sevnica, Sevnica 1989, str. 86–89 (dalje: Mrvič-Kos, Pomniki Sevnice).

⁸ Klanjšček, Pregled NOV, str. 90 in 93; Od štajerskih prvoborcev jih je vojno preživel le 85 ali 31,95 %. Padlo jih je 81, od ujetih so ustrelili 73, v koncentracijskih taboriščih pa so štirje umrli. Več o tem: Ivan Križnar: Socialna in politična pripadnost borcev partizanskih enot na Gorenjskem in Štajerskem v letu 1941. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1966, št. 1–2. Anton Peternel - Igor je v okviru raziskave o poljanski vstaji »odkril« nove prvorce. Zapisal je: »Nadalje se je s popisom ugotovilo, da je v kartoteko članov partizanskih enot v letu 1941 pri Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani zajetih devet oseb, ki niso udeleženci poljanske vstaje in leta 1941 niso vstopili med partizane. Po drugi strani pa se je z novim popisom odkrilo 68 novih udeležencev poljanske vstaje, ki ob prvem niso bili zajeti.« (Anton Peternel - Igor: Poljanska vstaja in življenje partizanskih skupin v Poljanski dolini pozimi 1941/42, Loški razgledi 30, Škofja Loka 1983, str. 301)

razvojem oboroženega odpora proti okupatorju v pokrajinah pod italijansko okupacijo.⁹ Vzrokov za uničenje partizanskih enot oz. za to, da niso izpolnile načrtov in pričakovanj, je več. Na prvem mestu je treba omeniti, da so bile te enote mlade in neizkušene, s še ne docela zgrajenimi vojaškimi kolektivi. Neupoštevanje pravil partizanskega načina bojevanja je puščalo velike, krute posledice. Enote se niso osvobodile defenzivne taktike; predolgo so se zadrževale v istih taborih, premalo so napadale in manevrirale. Zelo veliko je bilo izdaj, kar med drugim pomeni, da so bile enote preslabo povezane z OF oz. bazo. Partizansko zaledje še ni bilo povsod dovolj trdno in množično organizirano, partizanske čete pa zaradi premajhne izkušenosti in povezanosti, a tudi defenzivnosti, niso mogle dati dovolj podpore temu zaledju. Predolgo zadrževanje na istih mestih, preslaba zavarovanja, nezadostno prikrivanje in pomanjkljiva obveščevalna služba so bile pogoste napake partizanskih enot na Štajerskem v letu 1941. Zveze enot z Glavnim poveljstvom slovenskih partizanskih čet v Ljubljani niso zadoščale in so bile počasne, zato je bilo pripravljanje akcij zelo težavna naloga. Enote sta presenetila prezgodnja zima in visok sneg, kar jim je oteževalo premike in jih prisiljevalo v neaktivnost, hkrati pa zadrževalo prihod novih borcev v njihove vrste. Precejšen vzrok za neizpolnjevanje načrtov in pričakovanj je bil tudi razkorak med nerealnimi načrti vodstvenih organov o osvobajanju ozemelj in stvarnimi možnostmi komaj oblikovanih partizanskih enot v razmerah nemške okupacije.¹⁰

19. Partizanski žig.

Štajerski partizanski bataljon se je po vrnitvi z brežiškega pohoda dekoncentriral. Po prezimovanju se je zbral v prvi polovici aprila in je do

⁹ Miroslav Stiplovšek: Šlandrova brigada. Partizanska knjiga v Ljubljani, Založba Obzorja v Mariboru in Odbor Šlandrove brigade v Domžalah, Ljubljana, Maribor 1971, str. 9 (dalje: Stiplovšek, Šlandrova brigada).

¹⁰ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 1, dokument številka 86 (dalje: Dokumenti LRS 1, dok., št. 86); Klanjšček, Pregled NOV, str. 74.

srede leta 1942 narasel na štiri čete. Delovale so vsaka na svojem operativnem območju in se le redko osredotočale za skupne akcije. Poleg uspešne dejavnosti enot Štajerskega bataljona je pomembna zlasti razširitev partizanskih akcij na nekatera nova območja Štajerske (Slovenjegoriška, Kozjanska, Ruška četa); vzporedno z nastajanjem novih čet in razmahom njihove dejavnosti pa so na Štajerskem svojo dejavnost okrepili tudi organizatorji OF in KPS.¹¹

Druga grupa odredov

Medtem je politično in vojaško vodstvo narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji že pripravljalo načrte za pomladansko partizansko ofenzivo. Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je 4. aprila 1942 izdalo uredbo o preoblikovanju slovenske partizanske vojske v odrede in v grupe odredov, s čimer je želelo doseči tudi boljšo medsebojno sodelovanje enot. Druga grupa odredov naj bi delovala na Štajerskem: komandant je postal Franc Rozman, politični komisar pa Dušan Kveder.¹² Čeprav so bile razmere na Štajerskem zelo težavne in je bilo tam razmeroma malo partizanov, sta Centralni komite Komunistične partije Slovenije in Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet spomladi in še pozneje presojala, da se bo osvobodilni boj na območju močno razmahnil. Predvidevala sta celo osvoboditev dela Štajerske, in to terena okoli zasavskih revirjev.¹³

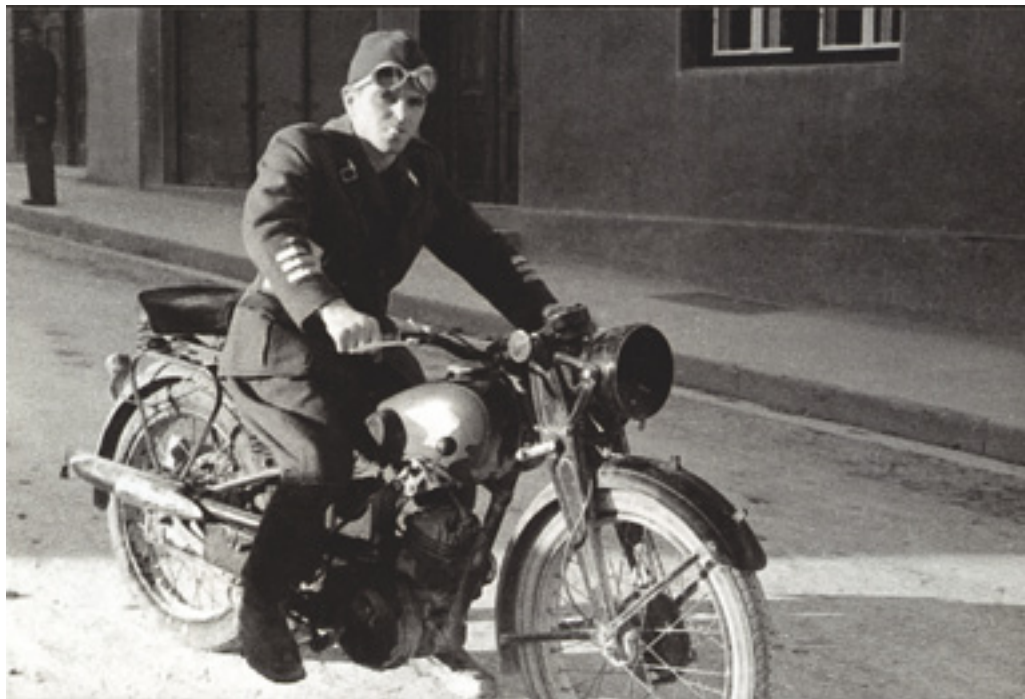
Izgube, ki jih je okupator prizadejal osvobodilnemu gibanju v drugi polovici leta 1941 in 1942, so prispevale k temu, da se je osvobodilni boj od leta 1942 naprej razvijal časovno in območno neenakomerno z vzponi in upadi. Po vzponu osvobodilnega gibanja spomladi 1942 je okupatorju uspelo do jeseni tega leta razbiti večino organizacij tega gibanja, vendar je tudi v hudem letu 1942 vojaška dejavnost osvobodilnega gibanja obstajalaves čas in to tudi z uspešnimi akcijami. V znatnem delu Štajerske je na razvoj osvobodilnega gibanja v letu 1942 zaviralno vplivalo uničenje Slovenjegoriške in Kozjanske

¹¹ Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 17–18.

¹² Zbornik VI/2, dok., št. 42 in 43. Dokument, ki je objavljen v zborniku je datiran z »Položaj marca 1942.« Na izvorniku je komandant Franc Leskošek - Luka prečrtal marec in vpisal datum 4. april. Obstaja pa še en izvod omenjene naredbe glavnega poveljstva št. 1./I. Izvod je ohranjen samo na mikrofilmu in je datiran s 30. 3. 1942 (Arhiv Republike Slovenije, mikroteka, film PV 1 posn. 3).

¹³ Milan Ževart: Slovenska Štajerska leta 1942. Naš zbornik 1997. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, str. 68 (dalje: Ževart, Slovenska Štajerska).

čete v avgustu. Uničenje čet je bilo povezano z obsežnim razbijanjem terenske organizacije osvobodilnega boja na njihovih območjih.¹⁴

20. Komandant Glavnega štaba Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije generalmajor Franc Rozman – Stane na motorju leta 1944.

Junija 1942 so v pomoč štajerskim partizanom poslali 2. grupo odredov. Od 541 partizanov te grupe je prišlo na Štajersko do začetka septembra 1942 le približno 120 moških. Čeprav so se ostali vrnili na italijansko zasedeno ozemlje, je bila 2. grupa odredov, dotlej najmočnejša slovenska partizanska taktična bojna enota, v minulih skoraj vsakodnevnih bojih zdesetkana, ne da bi imela med pohodom kakšen odločilen boj, v katerem bi bila poražena.¹⁵

Po prihodu močno oslABLJENE 2. grupe odredov na Štajersko in po preureditvi štajerskih partizanskih enot 11. septembra 1942 je nemški okupator od 7. novembra 1942 do 18. februarja 1943 zadal štajerskim partizanskim enotam nove udarce. Najprej je na Dobrovljah razbil Savinjski bataljon, 8. januarja 1943 je pri Osankarici padla glavnina Pohorskega bataljona, 17. februarja

¹⁴ Ževart, NOB na slovenskem Štajerskem, str. 16.

¹⁵ Klanjšček, Pregled NOV, str. 118.

je bila uničena še njegova patrulja, 18. februarja 1943 pa je okupator razbil 2. četo Kozjanskega bataljona. Omenjeni porazi so bili tudi posledica neupoštevanja pravil partizanskega načina bojevanja, neprevidnosti, a tudi tedaj pomanjkljive partizanske obveščevalne službe.¹⁶

21. Partizanski žig.

Četrta operativna cona

Konec decembra 1942 je v soglasju z načelnikom Vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije glavno poveljstvo preuredilo slovensko partizansko vojsko. Namesto grup odredov in skupine brigad pod svojim neposrednim poveljstvom je z ukazom 26. decembra 1942 ustanovilo štiri operativne cone: Štajerska, Zasavje in predel južno od Kamnika je zajemala četrta (Štajerska) operativna cona. Preureditev 2. grupe odredov v 4. operativno cono so izvedli 14. januarja 1943.¹⁷ Ta reorganizacija naj bi omogočila »največji ofenzivni polet za uničenje okupatorja in izdajalskih zarodkov« ter večjo samostojnost pri vodenju vojaških operacij. Operativno cono so sestavljali: Kamniški, Moravški (oziroma Zasavski), Kozjanski, Savinjski in Pohorski bataljon. Za komandanta je glavno poveljstvo postavilo Franca Rozmana - Staneta, za političnega komisarja Dušana Kvedra - Tomaža, za namestnika komandanta Petra Stanteta - Skalo in za namestnika političnega komisarja Dušana Kraigherja - Juga. Politični komisar glavnega poveljstva Boris Kidrič - Peter Kalan je štabu 4. operativne cone poslal tudi navodila za dejavnost, v katerih je uvodoma ugotovil, da je postalo oblikovanje grupe odredov na sedanji stopnji preokorno. Na območju četrte operativne cone lahko delujejo samo manjši bataljoni (100–150 borcev), ki naj jim štab cone

¹⁶ Glej op. 14.

¹⁷ Klanjšček, Pregled NOV, str. 140–141; Milan Ževart: Četrta operativna cona. ES 2, str. 128.

neposredno daje navodila za dejavnost, usklajuje njihovo sodelovanje, določa večje manevriranje in spremembe položaja ob sovražnikovih ofenzivah. Glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske je tako na Štajerskem odpravilo odrede kot posebne formacije. S prilivom novih borcev naj bi ti bataljoni prerasli v udarne brigade z od 500 do 600 borci. Kidrič je poudaril: »Taka formacija bo omogočila hitrejši razvoj v zvezi s sedanjim razvojem dogodkov in političnega položaja in predstavlja torej jedro bodočih udarnih brigad, ki bodo pod neposrednim vodstvom vaše cone.« Glede taktike je štab 4. operativne cone dobil nalogo, naj deluje »partizansko z manjšimi formacijami, na čim bolj prostranem področju, da bi se na ta način razvlekla sovražnikova pažnja na ta čim večji prostor ter da sovražniku onemogočite koncentracije večjih sil proti vašim poedinim enotam.« V primeru večjih napadov na sovražnika lahko zbere tudi dva bataljona. Posebno pozornost naj tudi v prihodnje posveča vojaškim akcijam v večjih središčih. Štab mora tudi preprečiti mobilizacijo Slovencev na vzhodno fronto, kar pa naj bi najlažje izvedel z ofenzivno dejavnostjo in z boji v bližini vasi, v katerih je največ fantov, ki bi lahko odšli v partizane.¹⁸

Po hudih izgubah, ki jih je osvobodilno gibanje na Štajerskem utrpelo v letu 1942 in v začetku 1943, se je to gibanje leta 1943 počasi, a vztrajno krepilo. V maju, juniju in juliju so štajerski partizani povečali število svojih akcij. Napadali so promet, zveze, cestne in tovarniške objekte, manjše postojanke in patrulje, okupatorjeve ponemčevalne ustanove, uničevali izdajalce in ovaduhe. Represivni in zastraševalni ukrepi so bili vedno manj učinkoviti. Nacistični vodje s tem niso bili zadovoljni. Himmler, zadolžen za protipartizansko bojevanje, je 19. junija 1943 odšel na sestanek k Hitlerju na Obersalzberg. Posledica tega srečanja je bila tudi razglasitev nekaterih pokrajin za »območje protipartizanskega bojevanja« (Bandenkampfgebiete). Himmlerjeva odredba se je glasila: »Zaradi napadov, sabotažnih akcij in splošne aktivnosti band, ki motijo varnostne razmere, razglasam z veljavnostjo od 21. 6. 1943 na območju višjega vodje SS in policije alpske dežele Gorenjsko ter Spodnjo Štajersko za območji protipartizanskega bojevanja.«¹⁹

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je 16. julija 1942 na italijanskem zasedbenem ozemlju ustanovilo 1. slovensko udarno brigado Toneta Tomšiča. V septembru in oktobru so ustanovili še tri brigade, ki so

¹⁸ Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 23–24.

¹⁹ Klanjšček, Pregled NOV, str. 160–161; Tone Ferenc: Kapitulacija Italije in NOB v Sloveniji jeseni 1943. Maribor 1967, str. 647 (dalje: Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB).

med boji postopoma postajale trdne in udarne operativno taktične enote, ki so mogle izpolniti tudi zahtevnejše bojne naloge. Ustanovitev prvih udarnih brigad je tako eden od najpomembnejših mejnikov v narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem.²⁰

Uničenje glavnine Pohorskega bataljona je pomenilo enega največjih uspehov okupatorjev v boju s slovenskimi partizanskimi enotami. Štab 4. operativne cone, ki je dobro poznal pomen Pohorskega bataljona, kar dolgo ni hotel verjeti, da ni več njegovega najboljšega bataljona, iz katerega je nameraval črpati največ kadrov za razmah osvobodilnega boja na Štajerskem. Padeč Pohorskega bataljona je za osvobodilni boj pomenil veliko izgubo. Po njegovem padcu se je težišče osvobodilnega boja za precej časa premaknilo v zahodne predele 4. operativne cone narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije.²¹

V Dešnu pri Moravčah je bila 20. in 21. februarja 1943 pomembna partijska konferenca. Udeležili so se je nekateri člani pokrajinskega komiteja KPS, štaba 4. operativne cone, Kamniško-savinjskega odreda in precej političnih delavcev iz litijskega, kamniškega in revirskega okrožja. Na njej so sprejeli več vojaških in političnih sklepov za okrepitev narodnoosvobodilnega gibanja na območju štajerske operativne cone.²² Glede vojaških enot so sklenili, da je treba povečati njihovo številčno in udarno moč, posebno pozornost pa morajo zaradi stalnega nemškega zasledovanja nameniti organizaciji obveščevalne in kurirske službe.²³

Kmalu po tej konferenci je štab štajerske operativne cone tudi dobil nova navodila glavnega poveljstva slovenske narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov za spremembo vojaške taktike, v katerih je kritično analiziralo tudi dotedanjo dejavnost štajerskih enot. Poglavitni vzrok vseh njihovih težav je bil v defenzivni taktiki. Zato tudi koncentracije enot niso dale zaželenega uspeha, temveč so se pokazale celo kot škodljive. Štajerske enote čakajo, da jih sovražnik napade, in tako sprejemajo boj v kar najbolj neugodnih pogojih. Glede na to je osnovna naloga štaba cone, da ukrene vse za prehod svojih enot v ofenzivo. Na začetku naj ne delajo velikih načrtov. Preprečujejo

²⁰ Klanjšček, Pregled NOV, str. 123–129.

²¹ Ževart, Partizanske enote, str. 260; Ževart, NOB na slovenskem Štajerskem, str. 16.

²² Mirko Fajdiga: Zidanškova brigada. Partizanska knjiga v Ljubljani in odbor Zidanškove brigade v Mariboru, Ljubljana 1975, str. 15 (dalje: Fajdiga, Zidanškova brigada).

²³ Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 32.

naj nemškimi patroljam premike in jih napadajo. Hajkam in frontalnim bojem naj se pravočasno izognejo, toda ne z begom, temveč s takojšnjimi napadi na šibke točke v sovražnikovem obroču. Glede na potrebe naj tudi koncentrirajo oz. dekoncentrirajo svoje sile. V navodilih je poudarjeno: »Gre za to, da se nemške sile na kakršen koli način čutijo neprestano ogrožene in da dobe zavest defenzivnosti, ne pa da so neprestano v zavesti ofenzivne hajke proti vam. Ta psihološki moment partizanske udarnosti je tisti osnovni vzvod, ki nam ob razliki številčne in tehnične pomoči pomaga naprej.« Poglavitna trenutna naloga enot cone je mobilizacija novih borcev. Kolikor jih ne bi mogli oborožiti, naj jih brezpogojno pošljejo na območje Ljubljanske pokrajine.²⁴

Redna vojska²⁵ na Štajerskem

Ko se je v prvi polovici maja 1943 zbral ves pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo, so sklenili, da je treba na Štajerskem zagotoviti in pospešiti

²⁴ Prav tam, str. 32–33.

²⁵ Po partizanskem zakonu (11. člen) je bila brigada najvišja organizacijska oblika partizanske armade na Slovenskem. V zelo težkih pogojih nemške okupacije so partizani na Štajerskem šele avgusta 1943 ustanovili brigado. Gre za Štajersko oz. Šlandrovo brigado, ki naj bi kot 6. brigada delovala v sestavi 2. divizije NOV in POS oz. 15. divizije NOV in POJ. V obravnavanem času so na nemškem okupacijskem območju delovale redne oz. manevrske in teritorialne enote. Šlandrova brigada spada v prvo skupino enot. Na italijanskem zasedbenem ozemlju je partizanska vojska v tem času imela že več brigad, ki so se združile v divizije, te pa čez slaba dva meseca v korpus. Josip Broz - Tito je že v avgustu 1941 razmišljal o oblikovanju operativnih, manevrskih enot. Sposobne naj bi bile izvajanja večjih operacij na prostoru celotne Jugoslavije. Po potrebi bi izvajale tudi frontalne boje, osvobajale mesta in končno tudi osvobodile celo državo. To bi bile prave vojaške enote. Sedmega decembra 1941 je Tito z idejo o oblikovanju enot, ki bi imele regularno obliko, čeprav bi imele maloštevilna moštva, seznanil člane Politbiroja CK KPJ. Takšno brigado so nato ustanovili 21. decembra 1941 v Rudu. Imenovala se je Prva proletarska narodnoosvobodilna udarna brigada. Februarja 1942 je Tito v osvobojeni Foči napisal **Statut proletarskih narodnoosvobodilnih udarnih brigad**. V petem členu je zapisal, da so brigade premične enote, ki morajo biti vedno pripravljene dejstvovati, kjer koli bi bilo to potrebno. Zraven tega pa morajo vse enote v brigadi biti usposobljene za popolnoma samostojne akcije (Anić, NOVJ, str. 117–123). Edvard Kardelj, član politbiroja CK KPJ in VŠ NOV in POJ, je o tem menil, da je smer tovariša Tita od začetka bila jasna; ustanavljanje rednih enot. Treba je bilo sestaviti vojsko, ki bo sposobna ne samo prizadejati škodo sovražniku, temveč ga tudi tolči, nad njim zmagovati, vojsko, ki bo sposobna sprejeti tudi frontalni boj, osvajati mesta in trdnjave, osvoboditi svojo deželo (Bitka kakor življenje dolga. Cankarjeva založba, Ljubljana 1975, str. 179–180). Slovenska partizanska vojska je bila po organizacijski plati regularna oz. redna vojska. Glede načina delovanja je bila teritorialna vojska. Njena taktika je bilo manevrsko bojevanje na omejenem prostoru brez jasno določenih front in le redko s celotnimi enotami. Izraz regularna vojska nadomeščam oz. ga slovenim z izrazom redna vojska.

polet narodnoosvobodilnega gibanja, in sicer na eni strani z načrtno udarno ofenzivo narodnoosvobodilne vojske, kakršne Štajerska še ni imela prilike videti, z okrepitevijo in razširitvijo mreže organizacij Osvobodilne fronte in Komunistične partije Slovenije ter s širjenjem narodnoosvobodilnega tiska in okrepitevijo agitacijskega in propagandnega dela. Takrat so tudi sprejeli načrt štaba 4. operativne cone o oblikovanju brigad.²⁶

Desetega julija 1943 so se angloameriške sile izkrcale na Siciliji. Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije je takoj po izkrcanju zaveznikov ukazal štabu 4. OC NOV in POS, naj brez vsakega odlašanja osnuje Štajersko brigado, ki bi delovala kot 6. brigada v sestavi 2. divizije NOV in PO Slovenije (15. divizija NOV in PO Jugoslavije).²⁷

22. Partizanski žig.

Šestega avgusta 1943 so na Šipku ustanovili Šlandrovo brigado. Na zbornem mestu je bilo več kot 350 starih borcev in približno 400 novincev, ki so bili razvrščeni v treh bataljoni. Imeli so 287 pušk in 12 strojnic ter nekaj pištol in bomb. Ustanovitev brigade je imela za Štajersko velik pomen, saj je šlo za ustanovitev prve enote redne vojske na tem območju. Pripomniti je treba, da je bila Šlandrova brigada druga brigada oz. operativna enota na območju, ki ga je imela okupiranega nemška vojska, in sicer za Prešernovo, ki je bila ustanovljena tri tedne prej.²⁸

Večina enot 4. operativne cone in seveda tudi Šlandrova brigada so v zvezi s pripravami na kapitulacijo Italije morale avgusta 1943 oditi na Dolenjsko. Takrat so cono ukinili. Kapitulacija Italije je vplivala na prebivalstvo slovenske

²⁶ Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 640–641.

²⁷ Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 44–45.

²⁸ Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 53–56.

Štajerske in pospešila pripravljenost za sodelovanje v osvobodilnem gibanju, ni pa mogla imeti neposrednega učinka, saj so okupatorjev aparat in njegove oborožene sile ostale neokrnjene, partizanske sile pa so bile zaradi odhoda glavnine enot 4. operativne cone na Dolenjsko močno oslabiljene. Udeležba teh enot v tamkajšnjih operacijah pa že pomeni začetek večjega prispevka slovenske Štajerske k osvobodilnemu gibanju v širših razmerjih.²⁹

23. Partizanski žig.

Osemnajstega septembra 1943 je GŠ NOV in POS obnovil štab 4. OC NOV in POS. Za komandanta je imenoval Franca Poglajna - Kranjca, za politkomisarja pa Mitjo Ribičiča -Cirila. Štab cone je dobil nalogo, naj iz mobilizirancev na Štajerskem in borcev, ki jih bo poslal z Dolenjske, ustanovi dve brigadi. Ena naj operira na pohorskem območju, druga pa na južnem delu Štajerske. Poleg brigad naj postopoma ustanovi tudi dva odreda, in sicer enega za Koroško, drugega pa za Kozjansko. Te enote morajo čim dejavneje razbijati prometne zveze, udarjati na postojanke, posebno tiste ob prometnih zvezah, in čim prej začeti prodirati proti vzhodu, to je v Slovenske gorice in Prekmurje.³⁰

Vnovična ustanovitev oz. preureditev Šlandrove brigade na Štajerskem je bila opravljena na Limbarski gori 30. septembra 1943. Njen velik ofenzivni polet je trajal vse do srede decembra istega leta. Mimo akcij na prometnih zvezah, s katerimi so šlandrovci ovirali sovražnikove premike, je bilo pomembno zlasti uničenje štirih orožniških oz. vermanskih postojank v Zgornji Savinjski dolini. Z nenehnim kombiniranjem odredne in brigadne taktike je brigada delovala na vsem operativnem območju med Zasavjem

²⁹ Ževart, *Partizanske enote*, str. 261; Ferenc-Ževart, *Nekatere značilnosti*, str. 454.

³⁰ Ferenc, *Kapitulacija Italije in NOB*, str. 649.

in Savinjsko dolino. Jeseni 1943 ni nobena slovenska brigada uspela izvesti toliko ofenzivnih akcij kot Šlandrova.³¹

*24. Major Franc Poglajen –
Kranjc na konju.*

Nemški okupator je v decembru 1943 izvedel več ofenzivnih akcij proti štajerskim partizanskim enotam, vendar je bil uspeh teh akcij majhen, saj ni bistveno prizadel nobene partizanske enote. Zato so enote 4. OC NOV in POS lahko takoj po sovražnikovih operacijah nadaljevale svoje dejavnosti.³²

Vojaški in politični dejavniki 4. operativne cone so si po padcu Pohorskega bataljona prizadevali obnoviti partizansko enoto na Pohorju. Aprila 1943 so ustanovili četo, 10. maja Pohorski bataljon (drugi) in 4. novembra Pohorski odred. Sestavljala sta ga Pohorski bataljon (drugi) in Bogdanov bataljon, ki je prišel v začetku novembra iz Šlandrove brigade. Nemški oblastniki so si prizadevali uničiti nove partizanske enote na Pohorju z vojaškimi akcijami in

³¹ Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 764.

³² Ferenc, Kapitulacija Italije in NOB, str. 660–661.

gestapovsko agenturo. Proti zelo dejavnemu Pohorskemu odredu so začeli 6. decembra 1943 dotlej največjo ofenzivo na Pohorju, imenovano Snežni metež (Schneegestöber). V njej je sodelovalo približno 4000 vojakov, policistov, vermanov in orožnikov. Ofenziva se je končala za okupatorja povsem neuspešno; na obletnico padca Pohorskega bataljona je bila 8. januarja 1944 pri Sv. Primožu ustanovljena pohorska brigada, ki je dobila ime Zidanškova brigada. Sestavljala sta jo Pohorski odred z dvema bataljonoma in bataljon koroških borcev. Štela je 300 razmeroma dobro oboroženih borcev.³³

Po odhodu 6. SNOUB Slavka Šlandra na Dolenjsko v avgustu 1943 je na Štajerskem ostalo zelo malo borcev. Čeprav je gibanje zaradi zmag na svetovnih bojiščih in kapitulacije fašistične Italije hitro naraščalo, je bil razvoj partizanskih vojaških enot še vedno prepočasen. Iz Pohorske partizanske čete je nastal nov Pohorski partizanski bataljon, obstajale pa so še Kamniška, Savinjska, Koroška in Kozjanska četa.³⁴

Štirinajsta divizija na Štajerskem

Vojaško-politično vodstvo Slovenije je na podlagi rezultatov vseljudske vstaje ob kapitulaciji fašistične Italije in uspešno prebrodene velike jesenske nemške ofenzive v nekdanji italijanski okupacijski coni načrtovalo okrepitev položaja narodnoosvobodilnega gibanja na vsem Slovenskem. Le strategija čim enakomernejšega in intenzivnejšega razvoja narodnoosvobodilnega boja v vseh slovenskih pokrajinah je bila prava pot k uresničenju končnega cilja osvobodilnega boja.³⁵

S tem ciljem so ob predhodnem soglasju vrhovnega komandanta NOV in POJ maršala Josipa Broza - Tita in odobritvi načrta pohoda poslali na Štajersko svojo najboljšo divizijo – 14. divizijo 7. korpusa NOVJ, ki naj bi postala po zamisli Glavnega štaba NOV in POS ter Centralnega komiteja KPS jedro še enega korpusa NOVJ na Slovenskem. Da bi njen prihod še močneje vplival na priliv novih borcev in na spremembo položaja na Štajerskem, zlasti v njenih vzhodnih predelih, so se namenili poslati divizijo kot celovito veliko enoto. Ker so naseljevali že omenjeni izselitveni pas ob Savi in Sotli kočevski Nemci ter drugi sovražno razporejeni doseljenci, je bilo mogoče na vzhodno

³³ Fajdiga, Zidanškova brigada, str. 716.

³⁴ Klanjšček, Pregled NOV, str. 217–218.

³⁵ Prav tam, str. 216.

Štajersko nenadno priti le po obhodni poti čez Hrvaško, okrog Zagreba. Osnovna naloga divizije naj bi bila najprej mobilizacija novih borcev, zlasti delavcev, nato pa močan pritisk na prometne zveze.³⁶

25. Detajl spomenika v Suhorju.

Dobro oborožena in pripravljena 14. divizija je 6. januarja 1944 krenila na pohod iz Suhorja pri Metliki proti Turopolju. V njej je bilo 1112 borcev in starešin. Imela je 2 protitankovska topa, 9 srednjih 81 mm in 11 lahkih minometov 45 mm, 12 težkih in 35 lahkih mitraljezov, 180 brzostrelk in 900 pušk, 126 tovornih konj in mul. V njeni sestavi je bilo 340 članov in 128 kandidatov za člane KPS ter 158 članov SKOJ-a, kar pomeni, da je imela 58 odstotkov organiziranih borcev in starešin. Bila je elitna enota narodnoosvobodilne vojske slovenskega naroda in Jugoslavije.³⁷

Štirinajsta divizija je bila na pohodu čez Hrvaško mesec dni. V noči s 6. na 7. februar je divizija čez začasni leseni most čez Sotlo južno od Podčetrтка

³⁶ Prav tam; Ževart, Partizanske enote, str. 261.

³⁷ Prav tam, str. 217.

pri Sedlarjevem stopila na ozemlje nemškega tretjega rajha. Tedaj je divizija štela 1025 borcev in starešin, prešla pa je že 310 kilometrov poti.³⁸

26. Spomenik sredi vasi Sedlarjevo je bil postavljen v spomin na prihod 14. divizije na Štajersko v letu 1944.

Štab 14. divizije je v duhu prej sprejetih smernic sklenil, da se bo tudi na Štajerskem premikala kot taktična celota in da bo, preden bo krenila proti Pohorju ali Mozirskim planinam, naredila tudi nekaj akcij južno od Bohorja. Tako je divizija v noči 9. na 10. februar uničila naprave premogovnika v Senovem in Reštanju, orožniško postajo in občinsko poslopje v Zabukovju. Ti napadi so sovražnika napačno prepričali, da se bo divizija premikala k Savi, toda njena kolona se je z grebena Bohorja v snežnem metežu, ki je sproti brisal njene sledove, usmerila proti Zidanemu Mostu. Hud mraz in globok sneg, ki je nepričakovano padal, sta poslabšala razmere pohoda. Zaradi sovražnikovih zapornih položajev ob Savinji se je divizija namesto v Zasavje obrnila proti severu. Že 13. februarja je sovražnik zbral toliko enot, da je pobuda prešla v njegove roke. Hitro je premikal enote na nove položaje

³⁸ Prav tam, str. 219.

s tovarnjaki in po železnici. Z glavnino svojih sil je postavljaj zaporne črte, močna bojna skupina pa je skušala divizijo zaplesti v boj in ustvariti ugoden taktični položaj za njeno uničenje v obroču.³⁹

27. Partizanski žig.

Toda 14. divizija, katere moštvo je pokazalo res veliko vzdržljivost, se je spretno bojevala proti trikrat močnejšemu sovražniku in mu večje onemogočala namere. Pri Štorah se je prebila iz obroča čez železniško progo Celje–Rogatec na Konjiško goro, nato čez cesto Celje–Stranice, v noči na 16. februar pa na Paški Kozjak. Zaradi mraza in snežnih metežev je morala zakopati težko orožje. Prenašanje ranjencev je oviralo premik. Ob hudih bojih so se štirje bataljoni pri Spodnjem Doliču prebili na Pohorje, glavnina pa se je premaknila na Graško goro. Od tu se je z boji prebila proti Mozirskim planinam. Po spopadih z njegovimi zasedami, pri Belih vodah in Rastokih severno od Ljubnega, je sovražnik 25. februarja 1944 prenehal napadati divizijo, ki je že bila razdeljena na štiri dele. Ves čas pohoda se ni uspela povezati z enotami 4. operativne cone.⁴⁰ Ko je divizija februarja 1944 prišla na Štajersko, se je za vedno zapisala v kronike vojaške zgodovine kot prva zavezniška operativna enota, ki je proti koncu 2. svetovne vojne prodrla na ozemlje »nemškega tretjega rajha«.

V devetnajstih dneh skoraj neprekinjenih bojov in premikov od Sotle do slovenske Koroške je imela divizija hude izgube. Konec februarja je imela samo 440 ali 39,6 odstotka borcev, sposobnih za boj. Sovražnikove izgube se ceni na 17–20 odstotkov vojakov, podoficirjev in oficirjev, ki so se udeležili bojov z divizijo.⁴¹

³⁹ Prav tam, str. 219–220.

⁴⁰ Prav tam, str. 220.

⁴¹ Prav tam, str. 220–221.

Divizija se je premikala v eni koloni, kar je opredelilo nemško taktiko boja z divizijo in olajševalo njegovim silam, da formirajo obroč okrog partizanske divizije. Zaradi osamljenosti in zelo neugodnih zimskih razmer se je morala divizija prebijati iz obroča za obročem. Uspešni manevri divizije in še posebej njene nočne dejavnosti so temeljili na moralni trdnosti njenega moštva, ki je bilo od borcev do starešin prežeto z visoko, nezlomljivo voljo doseči zmago, s tovarištvom in požrtvovalnostjo.⁴²

Vrhovni štab NOV in POJ je 31. maja 1944 ukazal vsem enotam po radijski postaji Svobodna Jugoslavija, naj takoj začnejo ofenzivo proti okupatorjevim komunikacijam. Glavni štab NOV in POS je sprejel že 4. junija, torej, preden so se začeli zavezniki izkrcevati v Franciji, načrt za splošni napad na železniške proge na Slovenskem. Štabu 4. operativne cone je naložil, naj ruši železniško progo Zidani Most–Maribor,⁴³ komunikacija in mobilizacija pa sta bili stalni nalogi enot 4. operativne cone v vojnem letu 1944.

Najpomembnejša akcija v drugi polovici septembra je bil zagotovo skupni napad enot 7. korpusa in 4. operativne cone na most čez Savo pri gradu Pogonik blizu Litije na železniški progi Ljubljana–Zagreb. Ko 20. septembra osem zavezniških lovcev – bombnikov ni moglo zadeti gradu in mostu, je 4. SNOUB Matije Gubca po hudem boju zavzela postojanko in omogočila minerjem porušiti del mostovne konstrukcije. 22. septembra je 6. SNOUB Slavka Šlandra porušila most pri železniški postaji Sava, potem pa še 200 metrov podpornega zidu in 300 metrov tirov. Po poročilih obveščevalnega oddelka glavnega štaba ta proga ni delovala do 18. februarja 1945.⁴⁴

Napadi NOV in PO Slovenije na komunikacijsko omrežje na ozemlju Slovenije, pravzaprav v globljem zaledju velikih evropskih bojišč, so bili velik prispevek k boju armad protihitlerjevske koalicije, ki so čedalje bolj stiskale obroč okrog nacističnega tretjega rajha.⁴⁵

Glavni štab NOV in POS je konec februarja 1944 podredil 14. divizijo 4. operativni coni NOV in POS in hkrati imenoval nov conski štab. Ko so 24. aprila ustanovili Koroško grupo odredov, je bila štabu cone podrejena tudi zahodna Koroška. 7. oktobra so coni podredili še Kokrški odred, s čimer se je območje cone na Gorenjskem še razširilo. Pred koncem septembra 1944 so bile

⁴² Prav tam, str. 221.

⁴³ Prav tam, str. 240.

⁴⁴ Prav tam, str. 241.

⁴⁵ Prav tam, str. 247.

28. Partizanski žig.

štabu cone podrejene naslednje enote: 14. divizija s Tomšičevo, Šercerjevo in Bračičevo brigado, Šlandrova in Zidanškova brigada, ki ju je od 23. julija 1944 povezoval njun operativni štab, ter pet odredov: Kamniško-zasavski, Kozjanski, Lackov oz. Pohorski, Vzhodnokoroški in Zahodnokoroški. V coni je delovala tudi 3. brigada VDV. Načrta o preoblikovanju cone v korpus niso uresničili, dejansko pa je imel štab cone od pomladi 1944 vlogo štaba korpusa.⁴⁶

Svobodna ozemlja

Na Štajerskem imamo v letu 1944 prava svobodna ozemlja. Bila so rezultat največjega razmaha narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem od konca aprila do jeseni 1944, med katerim so se krepile enote 4. operativne cone in nastajale tudi nove, vse pa so čedalje močnejše napadale sovražnika in njegove prometne zveze ter postojanke.⁴⁷

Prvo svobodno ozemlje 4. operativne cone je nastalo v njenem gorenjskem delu, kjer je okupator po napadu Tomšičeve in Šlandrove brigade na Moravče v drugi polovici marca 1944 izpraznil postojanko, na Moravškem pa je nastalo svobodno ozemlje, ki je bilo zelo izpostavljeno sovražnikovim vdorom. Osvobojenemu ozemlju so pravili Mala Rusija, Moravče pa so bili prvi večji kraj na ozemlju 4. operativne cone, ki je ostal svoboden več mesecev.⁴⁸

⁴⁶ Milan Ževart: Četrta operativna cona. ES 2, str. 128–129.

⁴⁷ Ževart, Svobodna partizanska ozemlja, str. 171.

⁴⁸ Ževart, Svobodna partizanska ozemlja, str. 172; Miroslav Stiplovšek: Bojna pot Šlandrove brigade. Partizanska knjiga, Ljubljana 1983, str. 57 (dalje: Stiplovšek, Bojna pot Šlandrove).

V štajerskem delu 4. operativne cone sta prvi manjši svobodni ozemlji nastali junija 1944 v zvezi z dejavnostjo Kozjanskega odreda in Koroške grupe odredov oziroma njenega Vzhodnokoroškega odreda na območju Jurkloštra in Solčave. Svobodno ozemlje na območju Jurkloštra je dobilo ime Jurkloštrska republika. Ti dve svobodni ozemlji sta postali kmalu del širših svobodnih ozemelj na Kozjanskem in v Zgornji Savinjski dolini.⁴⁹

Zaradi vedno močnejše dejavnosti enot 4. operativne cone je nemški okupator od spomladi 1944 naprej naglo utrjeval svoje postojanke in oporišča v večjih krajih in ob železniških progah, enote 4. operativne cone pa so čedalje pogostejše napadale nemške postojanke. Okrepljena dejavnost enot 4. OC NOV in POS junija in julija 1944 je bila uvod v veliko partizansko ofenzivnost na Štajerskem od konca julija do srede septembra 1944. V velikopotezno zasnovanih operacijah so kar po vrsti padale okupatorjeve postojanke in nastala so tri večja svobodna ozemlja: zgornje savinjsko, kozjansko in pohorsko.⁵⁰

Glavni štab NOV in POS je že 21. marca 1944 ukazal štabu 4. OC NOV in POS, da si mora čim prej ustvariti baze na območju Zgornje Savinjske in Šaleške doline, in to s perspektivo, da bo na tem območju izbojeval prvo svobodno ozemlje. V svojih navodilih in nasvetih štabu 4. operativne cone z dne 23. julija 1944 je glavni štab zapisal, da naj bo cilj kombiniranih operacij z večjimi enotami na Štajerskem »ustvariti za utrditev vojske in pospeševanje mobilizacije nujno potrebne otoke svobodnega ozemlja, ki lahko služijo kot potrebna baza za organizacijo vojske, za bolnišnice in v političnem in vojaškem pogledu za dviganje zaupanja v našo vojsko in našo oblast s strani civilnega prebivalstva.«⁵¹

Operacije enot 4. operativne cone za osvoboditev ozemelj na Štajerskem spadajo med največje in najuspešnejše operacije NOV in POS. Okupator je pozneje čas teh operacij označil za svoje krizne mesece. Operacije so zajele obsežno območje Štajerske, del Gorenjske in Koroške, in to z lažnimi ter praviimi napadi na okupatorjeve postojanke, zasedami in rušenjem prometnih zvez. Potekale so tako, da so partizanske enote že izbojevana manjša svobodna

⁴⁹ Ževart, Svobodna partizanska ozemlja, str. 172.

⁵⁰ Prav tam, str. 172–173.

⁵¹ Prav tam, str. 173.

ozemlja širila in utrjevala, in tudi tako, da so bile povezane z dejavno obrambo že svobodnih ozemelj.⁵²

29. Partizanski žig.

V operacijah za izbojevanje svobodnih ozemelj so tako ali drugače sodelovale vse enote 4. operativne cone. Glavni ofenzivni sunki enot 4. OC NOV in POS so bili trije: v prvem sunku od 30. julija do 2. avgusta 1944 sta bila osvobojena večji del Zgornje Savinjske doline in Zadrečka dolina; v noči na 23. avgust je bilo izbojevano pohorsko svobodno ozemlje, ki je bilo razširjeno v začetku septembra; v tretjem ofenzivnem sunku od 10. do 12. septembra pa je bila osvobojena vsa Zgornja Savinjska dolina – razširjeno in utrjeno je bilo kozjansko svobodno ozemlje. Pri tem je treba omeniti, da je osvobojeno ozemlje na Kozjanskem nastalo drugače kot preostala osvobojena ozemlja. Svobodno ozemlje na Kozjanskem je nastajalo postopoma od junija do srede septembra 1944. V tem letu je tam padlo kar 18 sovražnikovih postojank. Največ jih je padlo zaradi velike ofenzivnosti Kozjanskega odreda v prvi polovici julija. Od 6. do 16. julija je sovražnik na Kozjanskem izgubil kar 10 postojank: štiri od teh so uničili borci Kozjanskega odreda, preostale je nemški okupator zapustil v strahu pred naletom bataljonov Kozjanskega odreda. Glavni štab NOV in POS ter nemški okupator sta poleg širjenja svobodnega ozemlja v Spodnjo Savinjsko dolino predvidevala tudi operacije za osvoboditev šaleško-mislinjskega območja. Dejansko pa so bile operacije enot 4. OC NOV in POS za osvoboditev ozemelj na Štajerskem sredi septembra 1944 v glavnem končane.⁵³

V letu 1944 se je na Štajerskem ravnotežje med okupatorjevimi in partizanskimi silami porušilo. Nastala so osvobojena ozemlja, moč

⁵² Prav tam.

⁵³ Prav tam; Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 66–116.

osvobodilnega gibanja pa se je prenesla tudi proti vzhodu čez progo Maribor–Celje–Zidani Most. Osvobodjena ozemlja na Štajerskem so imela vsekakor poseben vojaško strateški in politični pomen, saj so bila na območju, kjer je bil okupator zelo občutljiv. Ta ozemlja so najbolj očitno kazala na moč narodnoosvobodilnega gibanja in okupatorjevo nemoč, bila so tik ob meji nemškega rajha, ob zelo pomembnih poteh in za hrbtom bližajoče se vzhodne fronte. Razpadanje vermanskega in nemškega oblastvenega aparata se je razširilo na večji del štajerskega ozemlja, ki ni postalo po moči in rezultatih boja le enakovreden del Slovenije, temveč je s tisoči novih borcev okrepilo tudi središčni in strateško najpomembnejši 7. korpus. Slovenska narodnoosvobodilna vojska je v tem obdobju dosegla svoj največji številčni obseg. Po pregledu, ki ga je 30. septembra 1944 poslal glavni štab NOV in PO Slovenije vrhovnemu štabu NOV in PO Jugoslavije, so imeli efektivni NOV in POS skupaj z enotami zaledne vojaške oblasti 29.462 borcev in bork, od tega jih je bilo v 4. OC NOV in POS 6666.⁵⁴

Osnovna značilnost operacij enot 4. OC NOV in POS med boji za svobodna ozemlja je njihova uspešnost. Partizanske enote so dosegle velike uspehe s sorazmerno majhnimi žrtvami, sovražnik pa je imel hude izgube. Pri osvoboditvi Zgornje Savinjske in Zadrenke doline sta opravili glavne naloge Šlandrova in Zidanškova brigada, pri osvobajanju Kozjanskega pa Kozjanski odred. Enote 14. divizije so izbojevale svobodno ozemlje na Pohorju, sodelovale so pri operacijah za osvoboditev Zgornje Savinjske doline in za razširitev svobodnega ozemlja na Kozjanskem. Najmočnejšo postojanko je uničila Šlandrova brigada v Mozirju; okupator je največ postojank izgubil zaradi ofenzivnosti Kozjanskega odreda. Ocenjevanje deleža posameznih enot je le relativno, ker je treba upoštevati celotno dejavnost enot 4. operativne cone v obravnavanem obdobju, še zlasti tisto v zvezi z dejavno obrambo svobodnih ozemelj. Vsekakor so Šlandrova in Zidanškova brigada ter Kozjanski odred, če upoštevamo njihovo bojno pot od ustanovitve do konca vojne, dosegli najvidnejše uspehe prav med operacijami za svobodna ozemlja na Štajerskem. Tudi v zgodovini enot 14. divizije imajo zavzetje postojank v Ribnici in Sv. Lovrencu na Pohorju, v Šmartnem ob Paki in v Letušu ter osvoboditev Kozjega pomembno mesto. Enote 4. OC NOV in POS, ki so na razne načine zavarovale napade na okupatorjeve postojanke, so uspešno

⁵⁴ Zdravko Klanjšček: Zavezniška bojišča in slovenski osvobodilni boj proti koncu leta 1944. Borec 10/1974, str. 527 (dalje: Klanjšček, Zavezniška bojišča); Ferenc-Ževart, Nekateri značilnosti, str. 456.

opravile svoje naloge.⁵⁵

Četrta operativna cona po teh uspehih ni branila osvobojenih ozemelj na njihovih robovih, temveč je razporedila svoje brigade v širšem pasu okoli svobodnih ozemelj, da bi s svojimi akcijami sovražnika vezala nase in ga prisiljevala braniti zanj pomembne prometne objekte in postojanke. Tako so se v širnem pasu okrog svobodnih ozemelj začeli vrstiti boji ob občutni defenzivnosti sovražnika in ob nadaljnjem razkroju vermanšafta. Ta dejavna obramba svobodnih ozemelj je bila učinkovita vse do pozne jeseni 1944.⁵⁶

11. oktobra 1944 sta Šlandrova in Zidanškova brigada po ukazu glavnega štaba NOV in POS krenila čez Savo na Dolenjsko. Moč 4. operativne cone se je s tem bistveno zmanjšala, naloge enot 14. divizije, ki je konec septembra štela 2399 borcev, pa so se povečale. Z ničimer niso mogli nadomestiti odhoda dveh brigad, kar se je posebej čutilo na južnem delu Štajerske in na Kamniškem. Čeprav so bile brigade 14. divizije v nenehnih akcijah, niso mogle spremeniti dejstva, da se je uravnotežen odnos 4. OC NOV in POS in nemškega sovražnika prevesil v korist slednjega. Zaradi umikanja nemških enot z Balkana je bilo na Štajerskem čedalje več sovražnikovih enot. Tudi v Sloveniji, ki je bila vedno bolj v neposrednem zaledju velikih bojišč, se je začel spreminjati prej dokaj uravnotežen odnos sil NOV in okupatorja v korist slednjega. Ta je začel izvajati odločne napade, da bi očistil svoje zaledje. Partizanske enote so imele sedaj proti sebi veliko več sovražnikovih enot, nastopale pa so tudi zimske razmere. V takšnem splošnem položaju so bile partizanske enote prisiljene, da čedalje bolj uporabljajo preizkušeno partizansko taktiko, da spretno manevrirajo in da se čim bolj prilagajajo težavnim in zapletenim pogojem boja. NOV in POS so po evidenci GŠ NOV in POS z dne 1. decembra 1944 imeli približno 38.000 borcev in dosegli dotlej največjo številčnost v vojni. S svojo bojno dejavnostjo so enote pokrivale vse narodnostno ozemlje.⁵⁷

Kljub številnim bojem in akcijam, okupatorjevim ofenzivnim akcijam in odhodu Šlandrove ter Zidanškove brigade so imele enote Štirinajste v oktobru in novembru 1944 še vedno skupaj z drugimi enotami 4. operativne cone pobudo v glavnem v svojih rokah. V tem času so se brigade 14. divizije še

⁵⁵ Ževart, Svobodna partizanska ozemlja, str. 178.

⁵⁶ Klanjšček, Pregled NOV, str. 248; Ževart, Svobodna partizanska ozemlja, str. 193.

⁵⁷ Milan Ževart: Štirinajsta na Štajerskem. Muzej narodne osvoboditve Maribor, Maribor 1981, str. 48 (dalje: Ževart, Štirinajsta na Štajerskem); Klanjšček, Pregled NOV, str. 280–282.

vedno krepile. Mobilizacija novih borcev je bila uspešna: od srede avgusta do srede oktobra je bilo na območju 4. operativne cone mobilizirano 8005 novih borcev, 5384 od teh so jih poslali čez Savo na območje 7. korpusa. Mobilizacija seveda ni bila na vseh območjih enako močna: ob njenem izvajanju so se pojavila občasna nesoglasja med štajerskimi forumi osvobodilnega gibanja, ki so želeli, da bi ostalo čim več novih borcev na Štajerskem, in glavnim štabom NOV in POS, ki je naročil, da je treba z močno politično kampanjo v vojski in na terenu odstranjevati vse pomisleke proti pošiljanju mobilizirancev v 7. korpus, ter poudaril, da pomeni krepitev tega korpusa krepitev strateškega jedra narodnoosvobodilne vojske.⁵⁸

Defenziva

Zaradi svoje lege in poteka širših vojaških operacij v zadnjih mesecih druge svetovne vojne v Evropi je postala slovenska Štajerska za okupatorja pomembno zaledje. In kot je znano, je nemško vodstvo prav čez območje 4. OC NOV in POS načrtovalo umik svojih velikih enot. Vrhunec osvobodilnega gibanja z osvobojenimi ozemlji v tej pokrajini je pomenil veliko nevarnost za nemškega okupatorja, ki je začel graditi obrambno črto na meji Spodnje Štajerske s ciljem zagotoviti si lažji umik in obrambo. Zato sta se povečala okupatorjev vojaški pritisk in nasilje na Štajerskem. Po končanih operacijah na Pohorju in Kozjaku so se sovražnikove enote usmerjale proti svobodnim ozemljem v Zgornji Savinjski dolini in na Kozjanskem. V skoraj sočasnih ofenzivah Snežni metež in Divja svinja so nemške enote prečesale in zavzele zgornje savinjsko in kozjansko območje. Za ofenzivo proti svobodnem ozemlju v Zgornji Savinjski dolini je nemški okupator pritegnil še domobranske enote, za ofenzivo na Kozjanskem pa ustaške. Pri obrambi gornje savinjskega svobodnega ozemlja so izbruhnili najhujši boji med enotami 4. operativne cone in nemškimi enotami. Glavni štab NOV in POS je že 1. decembra 1944 po radijski zvezi štabu 4. OC NOV in POS naročil, da svobodnega ozemlja ni treba braniti za vsako ceno in naj se njegove enote posvetijo predvsem mobilizaciji, ki je pomembnejša kot obramba svobodnega ozemlja. Glavni štab in štab cone sta se zavedala, da bi vztrajno oz. frontalno branjenje svobodnih ozemelj pri tako močnih sovražnikovih silah pravzaprav šlo na roke sovražniku. Toda preden bodo enote zapustile obrambo svobodnega ozemlja

⁵⁸ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 51–52.

v Zgornji Savinjski dolini, je bilo treba omogočiti evakuacijo političnih teles, organov ljudske oblasti, aktivistov, zalednih ustanov in skladišč.⁵⁹

Od konca leta 1944 na Štajerskem ni bilo več svobodnih ozemelj. Nemške ofenzivne akcije je spremljalo hudo nasilje. Okupator je izvajal obsežne aretacije, prisilno mobiliziral delovno silo za gradnjo utrjenih črt ter plenil živino in živež. Decembra 1944 je okupatorjevo nasilje na Štajerskem po letu 1942 doseglo svoj drugi vrhunec. Močno so bila prizadeta prej svobodna območja, še zlasti Kozjansko. Po do sedaj zbranih podatkih je tam gorelo 78 vasi. Pri tem je treba opozoriti, da so nekatere pogorele v celoti, drugod pa le posamezne hiše. V nekem pogledu je nemška ofenzivnost pustila posledice tudi v zasavskih revirjih. Tja se je namreč vrnilo veliko število nekdanjih partizanov. Med nemškimi ofenzivnimi akcijami so bile nekatere enote 4. operativne cone močno oslabiljene. A okupatorju ni uspelo razbiti oz. uničiti nobene enote, prav tako ni mogel zadušiti narodnoosvobodilnega gibanja.⁶⁰

Nacistična Nemčija je bila konec leta 1944 v zelo neugodnem položaju. Zavezniške armade so se vsepovsod, razen na italijanski fronti, približevale mejam rajha. Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije je osvobodila več kot polovico jugoslovanskega ozemlja. Jugoslovanske in sovjetske čete so s skupnimi napor 20. oktobra osvobodile glavno mesto Jugoslavije Beograd; tako je bilo na prehodu leta 1944/45 sremsko bojišče od Slovenije oddaljeno približno 400 kilometrov, italijansko-nemška fronta pa se je približala našemu ozemlju na približno 170 kilometrov zračne črte. Čez Slovenijo, ki je postala del globljega zaledja velikih bojišč, je tekel živahen promet sovražnikovih sil in blaga z Balkana in iz Italije v Avstrijo. Nemški okupator je začel pospešeno graditi obrambne črte. Delo so vodili posebni štabi, ki so jih oblikovali na podlagi Hitlerjevih ukazov z dne 26. julija in 19. septembra 1944. Glavna obrambna črta se je raztezala na severu ob slovensko-hrvaški meji, nato pa vzdolž Sotle in Save do Trbovelj, mimo Ljubljane do Vrhnike, čez Hrušico, ob vznožju Trnovske planote in ob Soči do Tolmina. Nekoliko pozneje so načrtovali tudi pomožne črte, ob Krki čez Novo mesto do Loške doline, med Reko in Snežnikom oziroma vzdolž Čičarije in dalje čez Kras, kjer so se dela naslanjala na ostanke utrjenih obrambnih črt iz prve svetovne vojne. Na

⁵⁹ Prav tam, str. 53; Ževart, *Svobodna partizanska ozemlja*, str. 191–195; Klanjšček, *Pregled NOV*, str. 293.

⁶⁰ Ževart, *Svobodna partizanska ozemlja*, str. 192–197; Teropšič, *Kozjanski odred 1*, str. 226–228.

Štajerskem so mobilizirali na tisoče prebivalcev ter pripeljali vojne ujetnike in drugo delovno silo iz Avstrije in Madžarske, da bi dela hitreje napredovala.⁶¹

30. Skromna spominska plošča v Celju, posvečena uspešno izvedeni akciji.

Zimski meseci so bili za enote 4. OC NOV in POS zelo težavni. Dolgi premiki v snegu in mrazu, brez izdatnega počitka, in pogosti spopadi s številčno čedalje močnejšimi silami so moštvo hudo utrujali. Kljub takšnemu položaju so enote naredile veliko akcij: v Belem Potoku blizu Stranic pri Frankolovem je Bračičeva brigada 2. februarja 1945 napadla sovražnikovo avtomobilsko kolono, pri čemer je bil smrtno ranjen okrožni vodja in deželni svetnik v Celju Anton Dorfmeister. Okupator se je okrutno maščeval za njegovo smrt. Pri Frankolovem so 12. februarja obesili 98 talcev, dva pa so ustrelili.⁶² Sredi decembra 1944 so se izkazali aktivisti Osvobodilne fronte, ki so nemškemu okupatorju »prisilili drugo in največjo klofuto« – v noči s 14. na 15. december

⁶¹ Klanjšček, Pregled NOV, str. 272–273 in 286.

⁶² Prav tam, str. 294; Stane Terčak: Frankolovski zločin. Partizanska knjiga, Ljubljana 1971.

je šest aktivistov z zelo dobro izvedeno akcijo v Celju iz zloglasnega zapora Stari pisker osvobodilo 127 zapornikov. To neverjetno drzno akcijo so izpeljali brez enega samega izstreljenega naboja, in to v središču mesta, polnega nemških vojakov in policistov. To je bila najuspešnejša osvoboditev političnih zapornikov med drugo svetovno vojno na Slovenskem.⁶³ Podobno drzno akcijo je pred tem izpeljal 3. bataljon Šerčerjeve brigade: 31. avgusta 1944 so z delovišča pri železniški postaji Ožbalt v bliskoviti akciji brez enega samega strela rešili 79 britanskih vojnih ujetnikov in zajeli petnajst nemških stražarjev. O osvoboditvi je obširno poročal Radio London.⁶⁴

Kljub nevzdržnim razmeram so enote 4. OC NOV in POS konec januarja 1945 premagale težave in svojo taktiko prilagodile novim okoliščinam. Najpomembnejše je bilo dejstvo, da so štajerski borci vztrajali pri svojem izpostavljenem območju in znova okrepili svoje napade, zlasti na komunikacije.⁶⁵

Vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije, ki je pričakoval še nevarnejši razvoj položaja na Štajerskem, je 12. februarja ukazal, naj se štab 4. operativne cone in vse njene brigade premaknejo na Dolenjsko. Glavni štab je v tem cilju ukinil operativno skupino 6. in 11. brigade ter obe brigadi vključil v 14. divizijo. Na Štajerskem naj bi ostala le Štajerska grupa partizanskih odredov, ki naj bi bila razdeljena na manjše enote in usposobljena za hitre premike ter napade.⁶⁶

Zmaga

V osvobojenem delu Jugoslavije so se oborožene sile jugoslovanskih narodov v veliki meri že preuredile v armado rednega in sodobnega tipa. Vrhovni komandant maršal Josip Broz - Tito je 1. marca 1945 sprejel sklep o spremembi naziva NOV in POJ v Jugoslovansko armado (JA), hkrati pa se je

⁶³ Ivo Grobelnik - Ivo: Harmonika, škarje in Stari pisker. Muzej novejšje zgodovine, Celje 2004, str. 98–113; Stari pisker. Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja in narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem, 18. zvezek. Ljubljana 1980. O akciji je na voljo veliko gradiva. Številke o rešenih zapornikih se gibljejo od 127 do 400.

⁶⁴ Jože Marolt: Šerčerjeva brigada na Štajerskem. Založba Obzorja Maribor, Maribor 1993, str. 152–154; Ralph Frederick Churches: Vranov let v svobodo. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana 2000.

⁶⁵ Klanjšček, Pregled NOV, str. 294.

⁶⁶ Prav tam.

VŠ NOV in POJ preimenoval v Generalštab Jugoslovanske armade. GŠ NOV in POS je dobil naziv Glavni štab JA za Slovenijo, 4. operativna cona NOV in POS pa 4. operativna cona JA.⁶⁷

Položaj 14. divizije na Štajerskem je poslabšal ukaz VŠ NOV in POJ o premestitvi enot cone na Dolenjsko. GŠ JA je ta ukaz 5. aprila sicer preklical, a do tedaj so bili opravljeni že trije neuspešni poskusi prehoda čez Savo. Ko so enote 14. divizije zvedele, da bodo ostale na Štajerskem, jih je to zelo razveselilo. Minilo je obdobje, ko so morale svojo dejavnost podrežati poskusom pohoda na Dolenjsko, z novim poletom so začele napadati sovražnika in v aprilu izbojevale pomembne zmage ter med drugim zavzele nekaj sovražnikovih postojank.⁶⁸

Na splošno velja trditev, da so bile enote 4. operativne cone od decembra 1944 pa kar tja do začetka aprila 1945 v defenzivi, a tudi zato, ker so bile močno zaposlene s poskusi preboja na Dolenjsko, ki jim je bil ukazan. Kljub temu so od začetka nemških ofenzivnih akcij do aprila 1945 opravile več dejanj, ki jih ne moremo šteti med defenzivna.⁶⁹

Odločitev z začetka aprila 1945 o tem, da enote 4. operativne cone ostanejo na Štajerskem, je bila za razvoj sklepnih operacij na Štajerskem in Koroškem zelo pomembna. Zavzele so Zagorje ob Savi, 5. maja 1945, kjer se je vdalo 485 sovražnikovih vojakov in oficirjev. To je bil prvi večji kraj, ki so ga enote osvobodile. Severna Slovenija je bila na glavni smeri umikanja nemških in kolaborantskih enot iz Jugoslavije. Tu so se ob koncu vojne vojaške enote zelo zgostile, tu je bila zajeta glavnina enot poveljnika nemške skupine armad E ter poveljnika za jugovzhod Generalobersta Alexandra Löhra, ki je v štabu 4. OC JA v Topolšici 9. maja 1945 zvečer podpisal dokument o vdaji svojih enot. To je bila ena od redkih delnih kapitulacij tako velike skupine nemških enot. Štirinajsta divizija je ob koncu vojne kot glavnina najsevernejšega dela jugoslovanske armade odločilno prispevala k uspešnim sklepnim operacijam jugoslovanske armade na Štajerskem in Koroškem. Bila je prva divizija zavezniških vojsk, ki je prišla na Koroško, kjer se je bojevala v zadnji bitki druge svetovne vojne v Evropi in končala svojo bojno pot.⁷⁰

⁶⁷ Prav tam, str. 296.

⁶⁸ Ževart, Partizanske enote, str. 264; Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 65.

⁶⁹ Ževart, Svobodna partizanska ozemlja, str. 198.

⁷⁰ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 68–69; Klanjšček, Pregled NOV, str. 320; Ževart, Partizanske enote, str. 265.

Partizanske enote, ki so se štiri leta bojevale na slovenskem Štajerskem, so v veliki meri preprečile uresničevanje načrtov in ukrepov nacističnih oblastnikov. Med drugim so bistveno prispevale k uničenju rezultatov velikih okupatorjevih raznarodovalnih prizadevanj. V znatni meri so okupatorju preprečevale ropanje naravnih bogastev in izkoriščanje gospodarskih zmogljivosti. Intenzivno so rušile prometnice in napadale okupatorjev promet ter s tem veliko prispevale k uničenju nemških komunikacij med Nemčijo, Balkanom in Italijo.⁷¹

Slovenska partizanska vojska je skupaj z drugimi enotami JA v prvih dneh maja 1945 stala tako rekoč povsod na slovenskih etničnih mejah in izpolnila cilj narodnoosvobodilnega boja. Glavnina nemške vojske, ki se je umikala iz Jugoslavije, je morala položiti orožje na ozemlju Slovenije oz. Jugoslavije, se pravi, v državi, ki jo je leta 1941 premagala in okupirala. To je morala storiti pred armado, ki je nastala med štiriletno okupacijo in ki jo je skušala uničiti z vsemi sredstvi, ki so ji bili na voljo. Sklepni del jugoslovanske narodnoosvobodilne vojne je edinstven v novejši zgodovini vojn tudi po tem, da do tedaj še ni bilo primera, da bi med okupacijo kake države v njej nastala vojska, ki bi z lastnimi močmi premagala okupatorsko vojsko in jo celo razorožila na svojem ozemlju. JA je bila takrat četrta največja vojska protifašistične koalicije in skoraj edina med vojskami odporniškega gibanja, ki je sama osvobodila večino svoje države.⁷²

⁷¹ Ževart, Partizanske enote, str. 266.

⁷² Damijan Guštin: Slovenska partizanska vojska v letu 1945. Naš koledar 1995, Ljubljana 1994, str. 102; Klanjšček, Pregled NOV, str. 326; Tone Ferenc: Druga svetovna vojna. ES 2, str. 343.

Vojaške operacije in vojaška dejavnost

I. Partizanske enote v boju

V delu je poudarek na taktiki in strategiji vojaških enot na Štajerskem med 2. svetovno vojno. Zato je treba oba pojma najprej opredeliti.

Taktika je veja veščine vojskovanja; teorija in praksa pripravljanja, zavarovanja in izvajanja bojev združenih taktičnih enot oz. boja v ožjem smislu nižjih taktičnih enot na kopnem, morju in v zraku, ki se uresničuje s kombinacijo ognja, premika in napada.

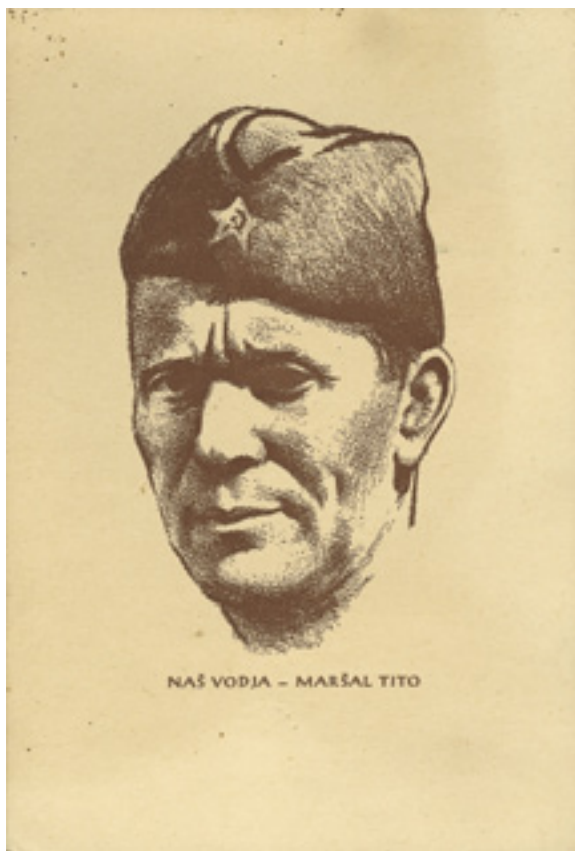
Strategija je najvišja veja veščine vojskovanja. To je teorija in praksa pripravljanja in izvajanja oboroženega boja nasploh in usmerjanja strateških operacij zaradi uresničevanja ciljev obdobja vojne ali vojne nasploh. Strategija izvršuje zahteve politike in predstavlja dejavnost vrhovnega poveljstva.¹

Strateška zamisel oboroženega odpora

V obdobju pred 2. svetovno vojno komunistične stranke niso bile zgolj politične stranke, pač pa so v svoj program za doseg oblasti vključevale tudi nasilen (oborožen) boj proti nasprotnim družbenim redom. Mnogo dokumentov kaže, da je vodstvo Komunistične partije Jugoslavije od jeseni 1940 do pomladi 1941 pod vtisom vojne in rastočih vojnih ter notranjih napetosti ocenjevalo, da se bliža čas za revolucionaren prevzem oblasti, in se začelo nanj tudi pripravljati.²

¹ Vojni rečnik (operativno – taktički). Državni sekretariat za narodnu odbranu, Beograd, 1967, str. 325 in 311. V literaturi najdemo več definicij, ki držijo. Izbral sem definiciji, ki sta najbližji obravnavanemu času in prostoru. Če močno posplošim in prevedem v jezik civilistov, lahko zapišem, da je šah taktična igra, zmaga na šahovskem prvenstvu pa vprašanje strategije. To se ujema z definicijami iz obdobja pred drugo svetovno vojno. Strategija se imenuje tudi znanost o poveljevanju vojski; taktika pa znanost o vodenju enot (Ratna veština danas i sutra. Biblioteka ratnika, knjiga 2, Beograd 1939, str. 22).

² Damijan Guštin: Konceptualni razvoj partizanstva na Slovenskem v letu 1941. Prispevki za novejšo zgodovino, št. 1–2/1992, str. 109 (dalje: Guštin, Konceptualni razvoj partizanstva); Damijan Guštin: Vprašanja oboroženega odpora 1941. Prispevki za novejšo zgodovino, št. 2/2001, str. 132 (dalje: Guštin, Vprašanje oboroženega odpora 1941).

*31. Naš vodja – maršal Tito.
Nedatirana propagandna
razglednica.*

Po programu, ki sta ga Josip Broz - Tito in sekretariat Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije izdelala poleti 1940, se je sistematsko marksistično šolanje kadrov začelo že jeseni istega leta. Prva enomesečna šola CK KPJ je delala v Makarski septembra in oktobra 1940, pozneje pa so bile podobne šole odprte še v drugih mestih in krajih Jugoslavije (v Karlovcu, Zagrebu, Beogradu, Crepoljskem pri Sarajevu itn.). Partijska šola v Dubravi pri Zagrebu je začela delati konec januarja 1941 in končala nekaj dni pred rokom, v začetku marca 1941. Šola je bila zamišljena kot prispevek k izobraževanju skupine vodilnih kadrov, za slušatelje pa je imela kakšnih dvajset komunistov. Med 2. svetovno vojno in po njej so prevzemali najodgovornejša mesta v vojski in politiki. Iz Slovenije sta se šole udeležila Sergej Kraigher in Franc Leskošek.³ Ta je še istega leta postal prvi komandant

³ Josip Broz - Tito: Zbrana dela, šesta knjiga, Ljubljana 1980, str. 281 (dalje: Tito, ZD 6). Izobraževali so se tudi drugi vodilni komunisti. Sekretar PK KPJ za Slovenijo Ivan Maček je bil slušatelj Mednarodne Leninske šole v Moskvi. Končal jo je leta 1937. V spominih je zapisal, da je med dveletnim šolanjem opravil še dva posebna tečaja. Prvi je bil šiferski, drugi vojaški

slovenske partizanske vojske, Kraigher pa sekretar PK KPS za Štajersko.

Ključni dokument za razumevanje vojaških priprav KPJ je študija **Strategija in taktika oborožene vstaje**. Izdelana je bila februarja ali marca 1941 kot osnova za predavanje generalnega sekretarja KPJ Josipa Broza - Tita v partijski šoli CK KPJ v Dubravi.⁴ Študija je presenetljivo podobna organizacijskemu in izvedbenemu modelu, ki je bil uresničen v manj kot pol leta pozneje. Ne glede na to, da ni bila izdelana v končni obliki, je svojo funkcijo izpolnjevala vsaj iz dveh razlogov. Vodstvu vstajnikov je utrla pot razmišljanja, saj jim načina in oblik odpora ni bilo treba konceptualizirati v nujnem trenutku. Koncept je bil znan vsaj delu višjih kadrov, zato so ti lahko ustvarjali podobne oblike in samostojno zarisovali enako glavno linijo odpora v organizacijsko težkih prvih mesecih okupacije.⁵

Ker gre za »Sveto pismo« vstajnikov iz zgodnjega obdobja, si ga oglejmo podrobno. Izvirnik študije je natipkan v latinici na papirju velikega formata in ima 35 strani. Razdeljena je na pet poglavij z naslovi: Marksisti in vstaja, Taktika pouličnih bojov, Borbeni odredi, Kmetje in vstaja ter Vojska in vstaja. Nekatera poglavja študije imajo več podpoglavij.

Iz prvega, največjega poglavja izluščimo praktična sklepa, da je vstaja večšina, ki jo mora obvladovati vsak revolucionar. Nosilec vstaje je lahko samo proletariat, ki se naslanja na svoje naravne zaveznike – delovne kmete. V drugem največjem poglavju študije avtor zelo podrobno obravnava taktiko pouličnih bojov. Pri tem je staro taktiko barikadnih bojov iz prve polovice 19. stoletja zavrgel kot močno zastarelo in uvedel novo taktiko. S primeri je dokazal, kako se lahko množica bojuje, in to zelo uspešno z gverilsko taktiko. Novo taktiko naj bi uporabljali odredi⁶ z 20, 10, 5, 3 ljudmi ali celo samo

in je trajal približno mesec dni. Na njem so poslušali predavanja iz vojaških ved s posebnim poudarkom na gverilskem bojevanju. Imeli so tudi praktične vaje na terenu. Ivan Maček - Matija (Jernej Posavec) je leta 1942 postal najprej politični komisar, nato (drugi) komandant GŠ NOV in POS (Ivan Maček - Matija: Spomini. Globus, Zagreb 1981, str. 62).

⁴ Tito, ZD 6, str. 149–177. Študija Strategija in taktika oborožene vstaje je bila odkrita šele leta 1978. Na vprašanje maršalu Josipu Brozu - Titu, kako je dobil idejo o partizanski vojni in o oblikah oboroženih formacij, je odgovoril, da je o tem veliko razmišljal, dobro pa je poznal tudi marksistični nauk o oboroženem ljudstvu. Nekatere ideje je našel pri Clausewitzu, ki ga je globlje študiral, preučeval pa je tudi izkušnje osvobodilnih vojn in revolucij ter izkušnje iz prve svetovne vojne, oktobrske revolucije, partizanskega vojskovanja na Kitajskem, pa tudi špansko partizansko vojno proti Napoleonu (Prav tam, str. 271).

⁵ Guštin, Vprašanje oboroženega odpora 1941, str. 132.

⁶ Mišljeni so oddelki.

z dvema človekoma. V nadaljevanju podaja navodila o tem, kje postavljati barikade in kako je treba voditi operacije v pouličnih bojih. Edini pravilni odgovor je ofenziva oz. ofenzivnost. In še nekaj taktičnih napotkov! Odredi in skupine, ki operirajo po ulicah, se ne smejo premikati skupaj in tudi ne hoditi po sredi ulice, posebej ne sredi širokega trga. Premikati se morajo ob zidovih hiš in iskati zaklone, in to v potrebnem razmaku drug do drugega. V drugem podpoglavju Tito našteva elemente, po katerih se je treba ravnati ob začetku vstaje. Komunistična partija ali organizacija, ki začenja vstajo, mora predvsem določiti, izvoliti osrednji štab vstaje, ki bo neposredno in praktično vodil vstajo. Komunistična partija skupaj s tem štabom in drugimi njegovimi pomožnimi organi (oboroženimi odredi, vojsko) do potankosti izdela operacijski načrt vstaje, način in metode njene izvedbe. Velikega pomena je sočasno po vsej deželi začeti vstajo v vseh političnih in industrijskih središčih. Ko se je vstaja začela v mestih ter industrijskih središčih, jo je treba takoj prenesti na podeželje. Sovražnika je treba napasti iznenada, takrat, ko to najmanj pričakuje. Izkoristiti je treba priložnost, ko so njegove sile še razbite, dekoncentrirane; takoj ga je treba prisiliti k umiku, dokler mu še ni uspelo zediniti svojih sil proti upornikom. Ker imamo vstajo za veščino, moramo takoj, že v samem začetku, odločno in srčno jurišati po vnaprej izdelanem in razčlenjenem načrtu. V samem začetku vstaje je treba: aretirati generalštab in vlado, vse reakcionarne vojaške osebe, posebej še voditelje vojaških in fašističnih organizacij, razorožiti gojence vojaških šol in akademij, žandarmerijo, policijo, pa tudi vse vojake, za katere pričakujemo, da se bodo bojevali proti nam. Nadalje moramo takoj zasesti železniško postajo, radio, letališče, pristanišča, električno centralo, vodovod, skladišča in razlagališča z orožjem in hrano, banke in denarne zavode, tiskarne, tovarne orožja itn. Za vsako ceno in v vseh okoliščinah se moramo brezpogojno lotiti ofenzive. »Med vstajo, v dneh splošnega ljudskega juriša, smo dolžni neusmiljeno obračunavati z našimi krvnimi in zakletimi sovražniki. Brezobzirno, neusmiljeno odstranjevanje civilnih in vojaških glavarjev in vseh drugih zakletih ljudskih sovražnikov – to je dolžnost revolucionarjev.«

Zelo zanimivo je tretje poglavje študije, ki govori o borbenih odredih. Ustanavljali naj se ne bi v okviru sindikatov, ampak v rajonih. Avtor študije je ugotovil, da ima princip teritorialnosti več prednosti. Odredi pa morajo biti organizirani centralizirano, z enotnim vodstvom, ker je samo tako mogoče doseči najbolj uspešno mobilizacijo ter hitro in odločno akcijo. O tem, kako naj bodo organizirani borbeni odredi, je Tito za zgled navedel organizacijsko strukturo »Rdeče garde« v Kantonu: 1. osnovna enota je bila

četa ali odred, sestavljen iz desetih ljudi; 2. trije takšni odredi so sestavljali srednji odred; 3. trije srednji odredi so sestavljali veliki odred; 4. nekaj velikih združenih odredov je sestavljalo mešane ali kombinirane odrede; 5. vojaško vodstvo in poveljevanje nad vsemi odredi v enem kraju (rajonu) je bilo v rokah krajevnega štaba oz. – če je bil kraj večji – rajonskega štaba. Ti so organizirali vse vojaške operacije v tistem kraju ali rajonu in jih vodili; 6. štab so sestavljali komandir, politični funkcionar in več članov; 7. vsak odred je imel komandirja (vodjo), ki je imel namestnika. Gledali so na to, da so bili vsaj komandirji velikih odredov vojaško šolani ljudje. Tito je v študiji zapisal, da naj se v odrede brezpogojno povežejo vsi tisti, ki so pripravljeni in željni sodelovati v vstaji – tudi ženske, ki znajo biti zelo požrtvovalne. Seveda pa borbene odrede vodi komunistična partija. Odrede se ustanavlja tudi, če ni zanje orožja. Zato je njihova naloga, da se čim prej dokopljejo do orožja in drugih za boj potrebnih sredstev. Odredi morajo stalno praktično delovati. Praktično delo se deli na priprave in na vojaške operacije. V priprave spada predvsem nabavljanje vseh vrst orožja in streliva. Pri tem se oborožujejo po sistemu »kakor kdo more« – s puškami, revolverji, mitraljezi, bombami, granatami, dinamitom in z drugimi eksplozivnimi snovmi, noži, bokserji, železnimi palicami, krpami s petrolejem, vrvmi, vrvnimi letvicami, bodečo žico, trikrakimi kavljji, lopatami, kladivi, krampi itn. Še posebej naj se posveča pozornost obveščevalni dejavnosti. Odredi morajo takoj v akcije in nimajo samo naloge samostojnega vojskovanja in drugega delovanja, temveč morajo biti sočasno tudi organizatorji in voditelji množic, začenši z najbolj drobnimi akcijami, barikadnimi boji, vse do oborožene vstaje. Kljub hitrosti morajo odredi vnaprej izdelati svoje operativne načrte, ki bodo omogočili bojevanje tudi, če bi bile prekinjene zveze z vodstvom.

V poglavju Kmetje in vstaja Josip Broz poudarja, da je pred začetkom revolucije nujna zveza z revolucionarnimi kmeti, proletariat pa mora njihovo energijo usmerjati v zmago revolucije. Vojaška oblika tega sodelovanja bi bili lahko vaški borbeni odredi, ki bi ščitili vasi. Posebej pomembno je, da se v odrede pritegne borbeno vaško mladino. Pod vodstvom komunistične partije bi odredi začeli razoroževati žandarmerijo, odstranjevali organe oblasti, zasedali strateške položaje in sklicevali skupščine kmetov, na katerih bi volili nove organe oblasti. Ob premočni protirevoluciji se odredi umaknejo v gozdove. Za te enote Tito uvede izraz **partizanski odredi** in jim določi **taktiko partizanskega bojevanja**. Naloga partizanskih odredov je, da v zaledju fronte sistematično razbijajo protirevolucionarne sile in tako omogočijo hitrejšo in lažjo zmago glavnih sil revolucionarne vojske na fronti.

Partizanski odredi si morajo prizadevati, da se povežejo z glavnimi silami revolucionarne vojske. V mnogih primerih bi partizanski odredi dopolnjevali revolucionarno vojsko in se z njo zlili.

V sklepnem delu študije Tito razglablja o odnosu med vojsko in vstajo. Glavnino vsake vojske sestavljajo delavci in kmetje. Treba jih je pridobiti na svojo stran, zraven pa še podoficirje in nižji oficirski kader.

Temelji strategije in taktike

Vojska Kraljevine Jugoslavije je štela mirnodobnih 260.000 vojakov in oficirjev v letalstvu, mornarici, kopenski vojski in obmejnih enotah, s splošno mobilizacijo rezervistov pa se je njena moč lahko dvignila na 1.200.000 vojakov v operativni vojski in še 500.000 v zaledju. Uradna državna retorika je poudarjala veliko moč armade, ki pa se je v nekaj dneh povsem sesula, saj na vojno ni bila pripravljena niti materialno niti psihološko. Kraljevina Jugoslavija je bila v vojni leta 1941 razbita, njena vojska razorožena, približno 330.000 vojakov pa so odvedli v vojno ujetništvo. Aprilska vojna je v Sloveniji trajala le šest dni.¹

Leta 1945 je o začetkih upora izpod peresa generalmajorja zmagovite partizanske vojske Dušana Kvedra - Tomaža nastal kratek pomenljiv zapis. »Morali smo to borbo začeti iz nič, in začeli smo jo iz nič. Nobene vojaške organizacije ali edinice nismo imeli na razpolago. Imeli smo neznatno količino orožja, ki ga je naše ljudstvo ob razpadu skrillo pred sovražnikom. Imeli smo zelo malo municije. Tedaj nismo imeli vojne industrije, kot jo ima vsaka druga armada na svetu v svojem zaledju. Niti ni bilo državne organizacije, ki bi s svojim gospodarstvom oskrbovala svojo vojsko. Nismo imeli države, ki bi s svojim poljedelstvom zagotovila vojski prehrano. Ni bilo industrije, ki bi opremljala vojsko. Ni bilo kapitala za financiranje vojske. Nismo imeli zaledja, kjer bi lahko v miru organizirali in izvežbali svojo vojsko. Začeli smo dobesedno iz nič.«²

Slovenski narod je po okupaciji aprila 1941 stal na usodnem razpotju: ali ravnodušno v smrt ali pogumno v odpor. Izbral je drugo pot. Izbral je pot ponosa in odpora.

Vojaška organizacija je poseben sistem, ki sloni na strogi hierarhiji, je med seboj navpično in vodoravno verižno povezan ter je v bojevanju medsebojno odvisen s svojim delovanjem v nalogi, času in prostoru. Zaradi te povezanosti predstavljam ključne dokumente, ki so postavili temelje strategije, predvsem taktike partizanske vojske na Slovenskem. Nastali so v enem letu. V začetku naj opozorim na zelo jasno zapisane besede o omenjeni tematiki prvega

¹ Guštin, Vprašanje oboroženega odpora 1941, str. 126; Guštin, Konceptualni razvoj partizanstva, str. 113; Nikola Anić, Sekula Joksimović in Mirko Gutić: Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije. Vojnoistorijski institut, Beograd 1982, str. 11 (dalje: Anić, NOVJ); Klanjšček, Pregled NOV, str. 20.

² Dušan Kveder - Tomaž: Prva tri obdobja razvoja narodne osvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije. Slovenski zbornik 1945, Državna založba Slovenije, str. 457.

poveljnika slovenskih partizanskih čet. Franc Leskošek - Luka je vso modrost spravil v kratek odstavek. »Partizanske taktike smo se učili sproti. V Stolicah smo sicer slišali, kako se drugi bojujejo in smo jih tudi posnemali. Domače razmere pa so nas prisilile, da smo bojno taktiko prilagajali našim potrebam in vsakokratnim okoliščinam. Komandanti na položajih so se morali sami učiti taktike in strategije³ ter uriti borce. V naših vrstah je bilo sicer nekaj poklicnih oficirjev iz stare Jugoslavije, toda taktiko smo morali preskušati sami.«⁴

Zapisal sem že, da je bila edina vsejugoslovanska politična stranka, ki ni razpadla v dneh okupacije in ki je imela v glavnih potezih izoblikovan pogled na prihodnost, Komunistična partija Jugoslavije, katere del je bila Komunistična partija Slovenije. Sklep političnega biroja CK KPJ, ki se je sešel

³ Netočna trditev! Komandanti na položajih se niso ukvarjali s strategijo. Ta je bila v domeni politike.

⁴ Franc Leskošek - Luka. Komandant glavnega poveljstva. Bitka kakor življenje dolga. Cankarjeva založba, Ljubljana 1975, str. 184. Vladimir Velebit je leta 1933 postal doktor pravnih znanosti. V NOV je opravljal visoke funkcije, tudi v VŠ NOV in POJ. Izhaja iz častniške družine, v kateri je bilo nekaj generalov. Tudi sam je (partizanski) general. Mnenje o kakovosti oficirjev VKJ je podal v svoji zadnji knjigi. »Morda moji spomini nimajo velike teže kot dokaz, toda želim povedati, da sem 1926. in 1927. leta služil vojaški rok v šoli za rezervne oficirje. V času zelo napornega in zgoščenega praktičnega in teoretičnega usposabljanja se ne jaz in ne moji tovariši nismo naučili čisto nič potrebnega in koristnega, kar bi nam pomagalo pri uspešnem vodenju enot, ki so nam bile zaupane, v neki mogoči prihodnji vojni. Ob osnovnem postrojevanju in vodenju patrolj smo trenirali mahanje s sabljami. Učili so nas, da je naše glavno orožje konj (vojsko sem služil v konjenici) in sablja. S puškami in mitraljezi smo streljali le dvakrat. O obrambi pred oklepnimi enotami se nismo naučili nič, kot tudi ne o ravnanju v primeru napada iz zraka. Nič se tudi nismo naučili o oborožitvi morebitnega sovražnika. O obstoju brzostrelke (nemškem šmajserju) sem zvedel šele 8. aprila 1941. leta, ko so mi njeni naboji brenčali okoli glave. Večina rezervnih oficirjev je bila po zaključku šole komaj usposobljena za vodenje oddelka. Poveljevanje vodu je bilo že preveč za njihovo vojaško znanje. Niti aktivni, profesionalni oficirji niso bili veliko bolje strokovno usposobljeni. Kot sin aktivnega visokega oficirja z generalštabno izobrazbo sem imel priliko pogosto biti v društvu oficirjev visokih činov in generalov. Ne spominjam se, da so njihovi pogovori bili kadarkoli vojaško-strokovne narave. Pogovarjali so se o aktualnem političnem položaju ali o še bolj nepomembnih lokalnih dogodkih. V njihovih privatnih knjižnicah, če so jih sploh imeli, ni bilo del vojaških piscev in analitikov. Lahko se je na prste preštelo tiste, ki so kdaj čuli za Clausewitzja ali za Liddella Harta, ki sta spremljala razvoj in modernizacijo vojne doktrine in tehnike. Prav je imel minister vojske general Pešič, ko je na vprašanje namestnika princa Pavla o stanju v vojski odgovoril, da jugoslovanska vojska ni sposobna voditi vojne proti Nemčiji. (Vladimir Velebit: Tajne i zamke II. svjetskog rata. Prometej, Zagreb 2002, str. 108–109). Komunistična partija Jugoslavije in s tem tudi Komunistična partija Slovenije nista imeli skoraj nobenih pozicij med generali in visokimi oficirji VKJ. Od polkovnikov VKJ sta v NOV Slovenije vstopila dva polkovnika Slovenca – Jakob Avšič in Karel Marčič. Oba sta v partizanih dosegla generalski čin in visoke položaje.

10. aprila v Zagrebu, torej še med aprilsko vojno, naj se nadaljuje z odporom proti napadalcem, ob polomu države pa začne organizirati oboroženo vstajo, in tudi odločitev CK KPS, 12. aprila 1941, v Trebnjem o zbiranju orožja in streliva sta izražala jasno usmeritev komunistične partije na oboroženo vstajo, ki se bo začela takoj, ko bodo dozorele osnovne stvarne okoliščine.⁵ 22. junija je CK KPS izdal razglas, v katerem je pozval Slovence, naj »ne polože orožja iz rok prej, dokler ne bo fašistični tlačitelj popolnoma razbit in uničen.«⁶ S tem letakom je napovedal vojno okupatorjem slovenske dežele.

32. Ob razpadu jugoslovanske vojske je v Krmelju – Tržišču ostal vojaški transport, ki ga je okoliško prebivalstvo okoli 10. aprila 1941 izpraznilo. Z orožjem so se pozneje oborožili partizani.

⁵ Zdravko Klanjšček: O strategiji in taktiki NOV in PO Slovenije. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1971–1972, št. 1–2, str. 115 (dalje: Klanjšček, O strategiji in taktiki).

⁶ Zbornik VI/1, dok., št. 2.

28. julija 1941 je bilo v Ljubljani 2. zasedanje Vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte slovenskega naroda.⁷ Na njem so sprejeli razglas, namenjen slovenskemu narodu. Objavili so ga v Slovenskem poročevalcu, števil. 10, 2. avgusta 1941. Dokument je izrednega pomena, saj so v njem zastavili cilj in opredelili načine za njegovo doseg. Drugače povedano, določili so strategijo in taktiko odpora proti okupatorjem.⁸

Za cilj so si zastavili osvoboditev in združitev vseh Slovencev. Ta cilj bodo dosegli z oboroženo borbo, ki jo bo treba krepiti, širiti in spremeniti v vsenarodno dejavnost. Pri tem se bo slovenski narod bojeval z ramo ob rami z narodi Jugoslavije, z narodi Sovjetske zveze, z angleškim narodom in vsemi zaslužjenimi narodi Evrope. Tako so določili strategijo. Glede taktike so zapisali, da je »okupatorjem treba drobiti živce in razkrajati zaledje vsepovsod, pri vsakem njihovem koraku.«⁹

Partizanski zakon

Prvi in najzgodnejši organizacijski model partizanske¹⁰ vojske na

⁷ Vrhovni plenum OF je bil od junija 1941 do oktobra 1943 najvišji organ OF. Od jeseni 1941 se je Vrhovni plenum OF kot Slovenski narodnoosvobodilni odbor štel tudi za vrhovni oblastni organ slovenskega naroda. Osvobodilna fronta slovenskega naroda je bila bojna organizacija slovenskega naroda, partizanska vojska pa njena »udarna pest«.

⁸ Dokumenti LRS 1, dok., št. 18.

⁹ Prav tam. Tu moram zapisati, da je arhivskega gradiva iz leta 1941 malo. Za to je več vzrokov. Eden je zagotovo v strogi konspiraciji, ki so jo takrat izvajala partijska vodstva in poveljstva partizanskih čet. Sovražnik ni smel dobiti podatkov o številčni moči in oborožitvi, premikih in akcijah čet, članih vodstev in osvobodilnega gibanja, o stanju v partijskih organizacijah, o zvezah in načinu dela itn. Vsa nujno potrebna poročila in navodila so se smela pisati le na lističih. Bila so večinoma v šifrah ali polna kratic. Te lističe je moral vsakdo takoj uničiti, ko jih je prebral, ker je bilo leta 1941 partizanskim četam in partijskim organizacijam prepovedano hraniti arhiv ali sploh kakršne koli dokumente. Po drugi strani pa se je precej arhiva vodstvenih organov v vojni izgubilo oz. se ni nikoli našlo. Razpoložljivo gradivo zato določenih problemov ne osvetljuje v zadostni meri.

¹⁰ **Partizan** (fr. partisan – pristaš) je bil v nekaterih evropskih deželah v srednjem veku najemnik tistega, ki je več plačal. V obdobju vojn proti Napoleonu v Španiji in Rusiji je bil prostovoljec v boju za svobodo proti okupatorju. Partizanski način boja je bil prvič priznan med secesijsko vojno v ZDA (1861–1865). Leta 1907 je bila prebivalstvu zasedenih dežel z mednarodno pogodbo v Haagu priznana pravica do upora ob upoštevanju določb mednarodnega prava. Med 2. svetovno vojno je bil partizan izraz za prostovoljca v boju proti okupatorju, ki je zaradi sovražnikove premoči uporabljal poseben način boja. Kdaj se v jugoslovanski partijski terminologiji prvič uporabi izraz partizan? Zaradi pomanjkanja arhivskega gradiva je na to vprašanje z gotovostjo težko odgovoriti! Februarja ali marca 1941 je Josip Broz - Tito

Slovenskem (in v Jugoslaviji sploh) je razviden iz **Partizanskega zakona**.¹¹ Sredi julija 1941 sta ga sestavila vodilna vojaška voditelja dr. Aleš Bebler - Primož in Franc Leskošek - Luka ob sodelovanju Edvarda Kardelja. Dokument je torej iz časa neposrednih priprav na vstajo. Vrhovno poveljstvo slovenskih partizanskih čet ga je poslalo vodilnim organizatorjem in aktivistom na terenu, ni ga pa nikjer objavilo.¹²

Partizanski zakon so v bistvu pravila o zgradbi, delu in nalogah slovenskih partizanskih čet. V prvem členu so zapisali, da so partizanski oddelki sestavljeni iz prostovoljcev – partizanov, ki se hočejo zvesto in vztrajno, z orožjem v roki, boriti za velike osvobodilne cilje slovenskega naroda, proti jarmu okupatorskih fašističnih tlačiteljev za pravice delovnega ljudstva. Naslanjajoč se operativno na vojaško akcijo slavne Delavsko-kmečke Rdeče armade Sovjetske zveze, partizani ne bodo odložili orožja prej, dokler ne bodo uresničeni cilji, zaradi katerih so se orožja lotili.¹³ V drugem členu je

napisal študijo Strategija in taktika oborožene vstaje. V poglavju Kmetje in vstaja uporabi izraz partizanski odred. To so odredi, ki se v primeru premočne protirevolucije umaknejo v gozdove. Njim določi taktiko partizanskega bojevanja. V vojni se izraz partizan pojavi v pismu Walterja Dedu konec junija 1941. V njem Josip Broz - Tito pojasnjuje Izvršnemu komiteju Komunistične internacionale, da je KPJ dala direktivo za množične sabotaže in organizirala partizanske odrede za uničevanje komunikacij (Tito, ZD 7, str. 46). Politbiro CK KPJ je imel 4. julija sejo. Na njej so analizirali pogoje za začetek oborožene vstaje in določili, da bo partizanski način boja osnovni začetni način vodenja oboroženega boja (Anić, NOVJ, str. 25). Na Slovenskem se z izrazom partizan srečamo 22. junija 1941 na seji CK KPS. Tega dne so ustanovili Vrhovno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. V dokumentih je izraz prvič zapisan v Partizanskem zakonu iz srede julija 1941 (Zbornik VI/1, dok., št. 5).

¹¹ Zbornik VI/1, dok., št. 5.

¹² Prav tam. Vrhovno poveljstvo je bilo predvsem vojaško-politični vodstveni organ in ne štab. Nastanek VP SPČ je zelo nejasen in temelji na spominskem gradivu. Prvič je Vrhovno poveljstvo nastopilo javno v Slovenskem poročevalcu sredi avgusta 1941. Potem ko so vzpostavili zvezo s središčnimi jugoslovanskimi vodstvenimi organi vstaje, so spremenili ime v Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Do maja 1942 je bilo v Ljubljani, od koder se je postopoma preselilo na osvobodjeno ozemlje.

¹³ Pripadniki partizanskih enot so bili neplačani prostovoljci, saj je partizanska vojska v okvirih zasedbe slovenskega ozemlja mogla rekrutirati le prostovoljce. Šele decembra 1941 je uspelo organizatorjem »ljudske vstaje« na Gorenjskem prvič zagotoviti »spontano novačenje« moštva v partizanske enote. Tedaj je prišlo v partizane nad 700 borcev v kratkem časovnem razmaku dveh tednov. Problem moštva je bil v partizanskih enotah prisoten vse do konca vojne. Prvi dve leti se je v partizansko vojsko vstopalo samo ali večinoma na prostovoljski osnovi, po kapitulaciji Italije pa tudi z mobilizacijo, tako da je leta 1944 štela približno 40.000 borcev. Poseben vidik tega problema je bilo vključevanje žensk v partizanske enote. Te so se vključevale v partizanske enote že v letu 1941; do konca leta jih je v partizanske enote vstopilo 82. Šele februarja 1942 se je glavno poveljstvo prvič načelno opredelilo do vključevanja žensk v

zapisano, da lahko v partizanske oddelke vstopa vsak, ne glede na politično in versko prepričanje ali nacionalno pripadnost, ki sprejme te cilje, ki je v moralnem pogledu neomadeževan, ki sprejema »partizanski zakon« in kogar potrdi partizanska naborna komisija. Izvajanje partizanske dolžnosti traja do polne zmage osvobodilne borbe slovenskega naroda. Samo bolezen ali smrt lahko osvobodi partizana njegove revolucionarne partizanske dolžnosti. Pri vstopu v partizanski oddelek položi partizan zaprisego, je zapisano v tretjem členu. V naslednjem členu so določili zahteve po usposabljanju. Sleherni partizan se mora vsakodnevno pripravljati in izpopolnjevati strokovno, politično, telesno in duševno, da bi se vzgojil v dobrega borca, ki bo prenesel najtežje telesne in duševne napore. Vzgoja naj bi šla v dveh smereh: v prvi se poudarja vzgojna vloga poveljnika in političnega komisarja, v drugi pa medsebojna tovariška pomoč partizanov samih.

Najdaljši je peti člen. V dvanajstih točkah so opredeljene dolžnosti in pravice partizanov. Poseben poudarek je na disciplini,¹⁴ ki je glavna partizanska dolžnost, saj brez nje ni mogoče uresničiti nobenega dejanja. Pri tem delijo disciplino na disciplino v boju in disciplino v streljanju. **Disciplina v borbi** vzdržuje red in enotnost dejstva, ki temelji na vzajemnem tovariškem zaupanju, tako da je poveljnik brez skrbi, da se njegove zapovedi izvršujejo, pa naj naletijo na kakršne koli težave in ovire. **Disciplina v streljanju** daje uporabi orožja in taktičnim ukrepom vso njihovo vrednost ter zagotavlja koristno rabo streliva. V nadaljevanju sledi zelo pomembno določilo o tem, da partizan ne sme v boju ali drugače pustiti svojega tovariša ali poveljnika, če se ta nahaja v težkem položaju, če je napaden ali ranjen.¹⁵ Če se mora partizanska enota iz kakršnih koli objektivnih razlogov razkropiti, je prva dolžnost partizana, da se javi pri prvi sosednji enoti ali pri prvem poveljniku partizanov in javi, zakaj se je njegova enota razkropila. V nadaljevanju piše, da mora partizan varovati tajnost povelj, navodil in načrtov svoje enote, zlasti če pade v roke sovražnika, kajti s tem bo onemogočil sovražniku vpogled v načrte in namene bojnikov za osvobodilne cilje slovenskega naroda in delovnega ljudstva.

slovensko partizansko vojsko. Postavilo je zahtevo, da sprejemajo v partizanske enote »politično osveščene in poštene ženske kot bolničarke, kurirke, po lastni želji tudi kot borke.«

¹⁴ Disciplina je posredno omenjena še v členih 4 in 9.

¹⁵ Zaradi tega določila so se partizanski borci počutili precej varne. Vedeli so, da če bo le možno, bodo njihovi soborci poskrbeli zanje. To določilo je eno od osnovnih pravil gverilskega načina bojevanja, ki je šlo nemškemu okupatorju še »posebej v nos« v Sloveniji. V akcijah partizani načeloma za sabo niso puščali svojih ranjenih in mrtvih, kar je nemškega okupatorja močno begalo.

Partizanski zaprisegi je posvečen šesti člen. Glasi se tako:

»Jaz, partizan osvobodilne ljudske armade slovenskega naroda, ki se ob boku slavne Delavsko-kmečke Rdeče armade SOVJETSKE ZVEZE ter vseh ostalih za svobodo se borečih narodov borim za osvoboditev in združitev slovenskega naroda, za bratstvo in mir med narodi in med ljudmi, za srečnejšo bodočnost delovnega ljudstva,

prisegam

pred svojim narodom in svojimi sobojevniki: da bom oddal vse svoje sile in vse svoje sposobnosti osvobodilni stvari slovenskega naroda, delovnega ljudstva ter vsega naprednega in svobodoljubnega človeštva v sveti vojni proti fašističnim tlačiteljem in barbarom; da ne bom zapustil partizanskih vrst, v katere sem prostovoljno in zavestno vstopil, in ne odložil orožja do popolne zmage nad fašističnimi okupatorji, do popolnega uresničenja velikega osvobodilnega cilja slovenskega naroda.

Prisegam, da bom v boju za te velike osvobodilne cilje s svojo krvjo branil čast in nedotakljivost naše **partizanske zastave** in da bom, če bo potrebno, žrtvoval tudi svoje življenje.

ZA SVOBODO V BOJ!«

Členi 7, 8 in 10 govore o zastavi, pozdravu in odlikovanju. Partizanski zastavi sta rdeča in slovenska z znaki in emblemi svojih enot z geslom: »Za svobodo«. Partizanski pozdrav je: Stisnjena pest desne roke dvignjene k ščitu pokrivala z vzklikom »V boj« ter z odzdravom »Za svobodo«. Partizani morajo pozdravljati svoje poveljnike in tovariše. Za posebno hrabrost in junaštvo odlikuje Vrhovno poveljstvo na predlog poveljnika partizana ali poveljnika z nazivom: Junak osvobodilne borbe.¹⁶ Zadnji stavek devetega člena je zelo motivacijski. Vsak partizan, ki se izkaže v borbi, lahko doseže vsa poveljniška mesta.¹⁷

¹⁶ Več o tem glej: Miroslav Luštek: Nekaj zunanjih znakov partizanstva. Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS II, Ljubljana 1958, str. 1–28; Slovenski partizan. Orožje, obleka in oprema slovenskih partizanov. Muzej ljudske revolucije Slovenije, Ljubljana 1990, 78 str.; Vanja Martinčič: Podoba slovenskega partizana. Naš koledar 1995, Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana 1994, str. 118–126.

¹⁷ Splošno znano dejstvo je, da se v vojni v vojskah veliko hitreje napreduje kot v mirnodobnem času. V preteklosti je to v Evropi še posebej veljalo za francosko vojsko pod Napoleonom. Iz tega časa je znan izrek, da je vsak Napoleonov vojak v svojem telečnjaku nosil maršalsko palico. To je načeloma veljalo tudi za slovensko partizansko vojsko. Izjeme so veljale le za najodgovornejše poveljniške in politkomisarske funkcije. Na ta mesta so imenovali preizkušene partijske kadre.

Členi od enajst do štirinajst so organizacijski. V enajstem členu sledimo razdelitvi partizanske armade,¹⁸ ki se deli na vode, čete, bataljone in brigade. Tem poveljujejo poveljniki vodov, čet, bataljonov in brigad. V dvanajstem členu se srečamo s funkcijo političnega komisarja in (v trinajstem) z dvopoveljevanjem. Zapisali so: »Poleg poveljnika stoji v istem rangju na čelu vsake partizanske enote **politični komisar**, s posebnimi politično vzgojnimi funkcijami. Njegove osnovne naloge so: Skrb za politično in strokovno vzgojo partizanov, za vzdrževanje borbenega duha, enodušnosti, politične enotnosti, reda in discipline, za brezpogojno izvrševanje vseh povelj in navodil, budno čuvanje časti partizanskega bojnika, budnost v pogledu eventuelnih nezdravih pojavov v oddelkih itn. Politične komisarje vodov postavlja Vrhovno poveljstvo po predlogu bataljonskih štabov, politične komisarje preostalih višjih enot pa Vrhovno poveljstvo direktno. V členu trinajst stoji zapisano, da je politični komisar soodgovoren s poveljnikom tudi za izpolnjevanje vojaških nalog, zato mora poveljnik izdelati in izvesti bojne načrte v popolnem soglasju s političnim komisarjem. V neposredni bojni akciji ima povelje dajati izključno samo poveljnik oddelka. Štirinajsti člen govori o poveljniškem kadru. Posebnost tega člena je, da poveljnika voda volijo partizani z večino svojih glasov. Izvolitev je seveda moral odobriti bataljonski štab, ki ga je lahko po potrebi tudi postavil. Poveljnika čete je imenoval poveljnik bataljona v sporazumu z brigadnim štabom. Poveljnice bataljonov je imenovalo Vrhovno poveljstvo.

Partizanski zakon je ključni dokument za razumevanje partizanstva na Slovenskem v zgodnjem obdobju. Zakon uvaja dvopoveljevanje poveljnika s političnim komisarjem. Politični komisar je imel na splošno velika pooblastila, med boji oz. neposrednimi spopadi pa je veljalo načelo enostarešinstva (poveljnikovega seveda). Druga takšna novost so demokratične volitve poveljnikov vodov; niso pa zapisali, kako se jih razreši. Partizanski zakon činov ni poznal. Pozna le tri tipe vojakov, to so: partizan (prostovoljec), različno razvrščeni politični komisarji in poveljniki. Najbolj vpadljiva je vsaka odsotnost elementov vojaške tradicije, tako dotedanje jugoslovanske vojske kot slovenske (Maistrove) iz let 1918–1919. Možno pa je najti vzporednice s Titovo študijo Strategije in taktike oborožene vstaje z začetka leta 1941,

¹⁸ V šestem členu smo zasledili izraz osvobodilna ljudska armada slovenskega naroda, v enajstem členu pa izraz partizanska armada. Obeh izrazov v naslednjih letih več ne zasledimo. Ljudska (v srbohrvaški partijski terminologiji – narodna) se je začela prevajati z narodna, namesto izraza armada pa so uporabljali domač izraz vojska, vendar šele konec leta 1942.

organizacijo mednarodnih brigad v Španiji in Rdečo armado Sovjetske zveze.¹⁹

V Delu,²⁰ številka 2, s konca avgusta 1941 je Edvard Kardelj objavil članek »Za osvobodilno fronto Slovenskega naroda.« V njem najdemo elemente za dopolnitev taktike. Zapisal je: »Sovražnik mora na vsakem koraku čutiti, da je oblegan in da so mu zaprti vsi izhodi. Izdajalske duše morajo občutiti, da so jim koraki šteti in da sleherni izdaji sledi neusmiljena kazen. Partizanski bojovníki morajo čutiti, da je za njimi ves narod in da jih podpira na vsakem koraku. Ves slovenski teritorij mora postati eno samo bojišče, na katerem se bije boj od vasi do vasi in od hiše do hiše.«²¹

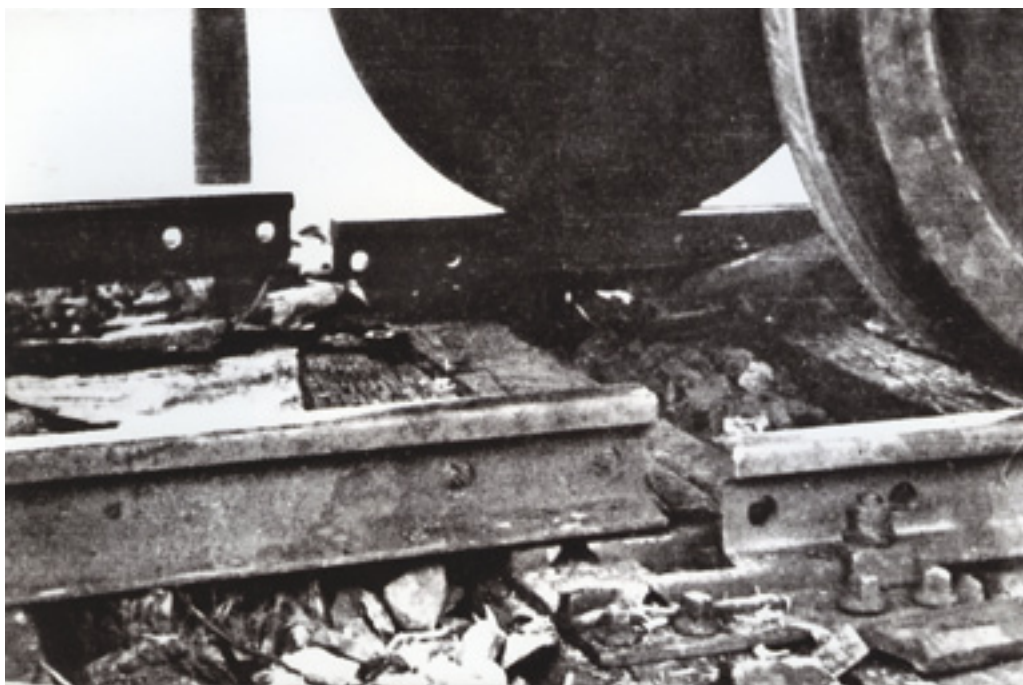
V isti številki časopisa Delo je namestnik komandanta GP SPČ dr. Aleš Bebler -Primož objavil članek »Razširimo sabotažno akcijo!« V njem je pisal o cilju sabotažnih akcij. Z njimi prizadevamo okupatorju občutno, nepopravljivo ali vsaj težko popravljivo škodo. Za dosego tega je treba osredotočiti pozornost partijskih organizacij na izvedbo večjih sabotažnih dejanj in pripraviti boljšo izbiro predmetov za poškodovanje ali uničenje.

¹⁹ V strokovni literaturi obstajajo o partizanskem zakonu različna mnenja. Zelo izstopajoče je mnenje avtorjev knjige z naslovom Narodnooslobodilaška vojska Jugoslavije. Na strani 39 so zapisali: »Čeprav je partizanski zakon obstajal samo kot projekt, je bil smerokaz pri ustanavljanju oboroženih enot, kadrom pri oblikovanju prvih partizanskih enot in vplival na fizionomijo (fiziognomijo, opomba T. T.), organizacijo in formacijo partizanskih enot v Sloveniji vse do srede leta 1942.« Trditev, ki drži le v manjši meri! Partizanski zakon nikakor ni bil samo nerealiziran projekt, saj so njegova določila zelo močno vplivala na obliko, organizacijo in notranje odnose v prvih partizanskih enotah na Slovenskem. Bila so osnovna napotila za njihovo delo. Mnogi člani partizanskega zakona so dejansko ostali v veljavi do konca vojne, druge pa spremenili oz. nadgradili. Cilji slovenskih partizanskih enot so ostali enaki do konca vojne, prav tako sistem dvopoveljevanja. Tudi prostovoljci so v enote vstopali vse do konca vojne. Prve spremembe so v Slovenijo prišle po posvetovanju v Stolicah. Vrhovno poveljstvo SPČ so preimenovali v Glavno poveljstvo SPČ. Vpeljan je bil pozdrav Smrt fašizmu – Svoboda narodu! Namesto prejšnjega Za svobodo! – V boj! Pozdrav s stisnjeno roko se je za odrede (teritorialne enote) ohranil do konca vojne, za redne enote pa so aprila 1944 uvedli vojaški pozdrav z iztegnjenimi prsti. Zastava je doživela spremembe. Uvedli so nove formacije – odrede in grupe odredov, pozneje še operativne cone. Ostale pa so formacije, kot so vodi, čete, bataljoni in brigade. Z združevanjem teh so nastale divizije in korpusi ter armade. Uvedli so namestnike komandantov, načelnike štabov in namestnike političnih komisarjev. Slednje so aprila 1944 z ukazom vrhovnega komandanta NOV in POJ Josipa Broza - Tita preimenovali v pomočnike političnih komisarjev. Odlikovanja so spremenili in nadgradili. Na novo pa so v vojsko uvedli čine in to šele 1. maja 1943. leta.

²⁰ Delo (1940–1942), organ Centralnega odbora KPS. Tiskali so ga v ilegalnih tiskarnah v Ljubljani in okolici ter na osvobojenem ozemlju.

²¹ Zbornik VI/1, dok., št. 15.

Pri tem je opozoril, da je najboljčutljivejša točka vsake moderne armade njena motorizacija. Zato naj bodo med prvimi cilji sabotaže motorna vozila (avtomobili, motocikli) in bencin. V nadaljevanju je zapisal, da razmeroma slabo motorizirana italijanska armada nadomešča motorna vozila z živinsko vprego, ki naj bodo tudi predmet sabotažnih dejanj (konji, mule, krma). Najbolj ranljiva točka celotnega gospodarstva so železniški material (lokomotive, vagoni) in surovine za izdelavo vojnega materiala (svinec, jeklo, premog). Za sabotažna dejanja je primerna še kemična industrija in elektrifikacijske naprave (turbine, generatorji, transformatorji, motorji itn). V sklepu navodil za izvajanje sabotažnih dejanj je dr. Bebler zapisal potrebo po sistematičnem delu na tem področju.²²

33. Tako razmaknjeni tirnici sta povzročili iztirjenje vlaka.

Članek »Razširimo sabotažno akcijo!« spada v vrsto najpomembnejših dokumentov o taktiki iz zgodnejšega obdobja boja proti okupatorjem na Slovenskem in daje osnovna navodila za izvajanje sabotažnih dejanj.

»Sabotaža v fabrikah, v prometu, v uradih, na vojaških napravah je zajela vse kraje Slovenije in se vedno bolj širi,« je zapisano v Slovenskem

²² Zbornik VI/1, dok., št. 16.

poročevalcu²³ z dne 16. avgusta 1941.²⁴ Do konca leta 1941 je bilo v Slovenskem poročevalcu objavljeno vse polno vesti o raznih sabotažnih akcijah po Sloveniji. Do konca vojne so omenjena navodila le še nadgrajevali, saj so tisti, ki so izvajali sabotažna dejanja, pri tem velikokrat pokazali zvrhano mero samoiniciativnosti, predvsem pa hrabrosti. S časom in prakso so akcije postajale vse drznejše, strokovno izvedene, predvsem pa učinkovite. Rušenje komunikacij je vse do konca vojne ostajala ena od dveh glavnih nalog slovenskih partizanskih sil. Višji organi oz. štabi so skozi celo vojno »bombardirali« nižje organe oz. štabe enot z ukazi in raznimi navodili o rušenju komunikacij. V poznejšem obdobju so akcije poimenovali minersko oz. minersko sabotažne. V ta namen so ustanavljali minerske oz. minersko sabotažne skupine, desetine, vode in tudi čete. Delovale so v okviru teritorialnih kot rednih enot slovenske partizanske vojske. Prvi minerski vod redne vojske na območju četrte operativne cone so ustanovili oktobra 1943. Deloval je v okviru Šlandrove brigade. V januarju leta 1944 so šlandrovci ustanovili še minersko četo.²⁵ Prvo minersko skupino za izvajanje diverzantskih akcij na železniški progi Laze–Zidani Most je jeseni 1942 ustanovil štab Zasavskega bataljona.²⁶

Po prvih tednih oborožene vstaje, ki je le ponekod dobilo obliko vstaje, je vodstvo vstajnikov zbralo izkušnje in jih objavilo. Prva resna analiza partizanstva na Slovenskem je nastala že avgusta leta 1941.²⁷ V njej »obračunajo« z defenzivnostjo partizanski enot. »Doseči moramo, da bo sleherni partizan razumel, da ni prišel v goro zato, da se umakne terorju fašistov, temveč zato, da se na teror fašistov proti slovenskemu narodu odgovori s terorjem proti fašističnim krvnikom, zato da se s stalnim napadanjem fašističnih patrulj, stražnic, skladišč, transportov ter manjših in večjih enot okupatorskih čet slabi in razkraja oborožena sila tlačiteljev našega naroda. Kdor tega noče razumeti, kdor uporno smatra taborišče partizanov za

²³ Slovenski poročevalec je bil med letoma 1941 in 1945 najpomembnejši glasnik narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem. Izhajal je periodično. Točen datum ustanovitve ni znan. V prvem letu rednega izhajanja je izšlo 38 števil, ponatisnjenih v raznih krajih zasedene Slovenije.

²⁴ Zbornik VI/1, dok., št. 12.

²⁵ Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 149 in 205; Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 173.

²⁶ Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 149.

²⁷ Zbornik VI/1, dok., št. 17. Članek Za večji razmah partizanstva je bil objavljen v Delu, št. 2, s konca avgusta 1941.

skrivališče, temu ni mesta v vrstah partizanov in je treba z njim postopati kot s saboterjem boja za svobodo, kot z izdajalcem.«

V analizi oz. članku Za večji razmah partizanstva se prvič srečamo z opredelitvijo nove taktike – **partizanskim bojem**. »Danes je čas, ko mora vsak komunist postati dober vojak, dober vojaški vodja. Položaju ustrezajoča oblika boja je danes partizanstvo, zato si mora vsak komunist osvojiti nova taktična pravila partizanskega (gverilskega) vojevanja.²⁸ Najosnovnejše taktično pravilo partizanskega vojevanja je – gibljivost. Ena največjih slabosti naših partizanskih čet pa je bila ravno njihova okornost. Zato moramo doseči, da se vsepovsod partizani razdelijo v vode po 10–25 mož in da so ti vodi v stalnem gibanju, da napadajo zdaj tu, zdaj tam, da so povsod in nikjer. Pri tem pa, da so tako povezani, da se lahko združijo za večji napad, po katerem se spet razkrope. Fašisti lahko obkoliijo in uničijo veliko in stalno partizansko taborišče, manjših in okretnih skupin ne bodo mogli nikdar uničiti. Partizani bodo postali nepremagljivi. Sprejemali bodo boj le tedaj in le tam, kadar in kjer bodo sami hoteli. In tako bo njihov boj uspešen, čeprav bo sovražnikova moč stokrat ali tisočkrat večja od njihove.« V nadaljevanju analize je poudarjena potreba po večjem dotoku novih borcev in njihovi oborožitvi ter odpravljanju vsakršnih medsebojnih trenj med partizani na ideološki osnovi.

Septembrska Kardeljeva analiza²⁹ je le natančnejša obdelava njegovega prvega članka iz avgusta 1941. Še vedno je poudarek na ofenzivnosti (okrepiti sabotažno akcijo), pridobivanju novih borcev (postopna, a hitra vsenarodna mobilizacija) in širitvi akcij na italijansko okupacijsko območje. Nov element je zahteva po vzpostavljanju organizacije vaške zaščite,³⁰ ki naj bi z orožjem ščitila naselja pred nasiljem okupatorjev in ovaduštvom. Edvard Kardelj končuje članek z gesli: »Kri za kri! Talca za talca! Glavo za glavo!«

²⁸ Gverilski in partizanski način boja. Ni velike razlike! Obema je osnovno načelo »udari in zbeži!« Pri slednjem načinu boja je pomembno, da bojevniki varujejo civilno prebivalstvo pred okupatorjem.

²⁹ Zbornik VI/1, dok., št. 22. Članek v partizane je bil objavljen v Delu, št. 3, septembra 1941.

³⁰ Vaško zaščito oz. vaške borbene odrede je predvidel že generalni sekretar KPJ Josip Broz - Tito v predvojni študiji Strategija in taktika oborožene vstaje v poglavju Kmetje in vstaja. Vaški borbeni odredi naj bi ščitili vasi, v obrambo pa pritegnili borbeno vaško mladino. IO OF je sredi oktobra 1941 ustanovil Narodno zaščito, vojaško organizacijo v okviru OF in pod poveljstvom GP SPČ. Naloga NZ je bila obramba prebivalstva pred nasiljem okupatorjev.

Najnatančnejša analiza je narejena v članku *Iz obrambe v napad*.³¹ V šestnajstih točkah je izčrpno obdelana partizanska taktika. V prvih treh točkah je bila »na tapeti« defenzivna taktika. »Prvi najvažnejši nauk, ki so nam ga dale dosedanje izkušnje partizanske akcije, je potrdilo stare resnice, da je **najboljša obramba – napad**. Če je to res za redno armado, potem tem bolj velja za partizanske čete. Največja slabost naših partizanskih oddelkov je bila doslej – defenzivna taktika, tj. taktika čakanja sovražnika globoko v gozdovih. Inicijativo je imel sovražnik in je zato v največ slučajih iznenadil partizanske oddelke. Zaradi take taktike so partizani doživeli težke udarce.« ... »Taka taktika predstavlja stalno nevarnost, da bo take oddelke sovražnik uničil. Defenzivna taktika dopušča koncentracijo sovražnikovih sil proti eni točki. In to so doslej delali Nemci v naših krajih. Na nekaj avtomobilih so prevažali ene in iste oddelke iz enega kraja v drugi ter obkoljevali pasivne partizanske oddelke. Samo tam, kjer so bili partizani neprestano v napadih in v gibanju, so bili taki manevri onemogočeni. **Obračun z defenzivno taktiko, neprestano napadanje na naprej določene sovražnikove pozicije – to je prva in najvažnejša naloga partizanov.**«

»Partizanski oddelki morajo biti gibljivi, gibljivi in zopet gibljivi. Velika taborišča in veliki stabilni oddelki so se pokazali kot slabi, neokretni in lahko ranljivi. Nasprotno pa so premajhni in razkropljeni oddelki akcijsko zelo malo sposobni. Najsposobnejši so se pokazali tisti večji oddelki, ki so bili terensko razdeljeni v več manjših vodov, toda so operirali pod enotnim vodstvom in so bili med seboj v stalnih stikih.« **Manjši oddelki, toda tesno povezani v celoto – to je oblika, ki najbolj ustreza sedanjim prilikam partizanske vojske.**«

»Napačno je mnenje, da je gozd pravi teren partizanske akcije. Partizanom je gozd samo kritje v skrajni potrebi, a zlasti ob začetku akcije. Partizani morajo vedno držati inicijativo v svojih rokah, a to pomeni, da morajo neprenehoma iskati sovražnika tam, kjer se nahaja, in mu zadajati udarce tam, kjer najmanj pričakuje in ko je najmanj sposoben za obrambo. Zasede ob glavnih cestah, napadi na manjše in večje sovražnikove oddelke, na žandarmerijske kasarne in postaje, prehodne okupacije vasi in mest, napade na straže ob mostovih, prometnih vozlih v svrhu sabotaže, razoroževanja manjših in večjih oddelkov, zaplenba hrane in obleke v sovražnikovih skladiščih itd. – to so forme partizanske borbe. Partizanski oddelki ne dopuščajo ustvarjanja fronte, kjer

³¹ Zbornik VI/1, dok., št. 23. Članek *Iz obrambe v napad* je bil objavljen v Delu, št. 3, septembra 1941. Napisal ga je Edvard Kardelj.

bi jih nadmočni sovražnik lahko razbil. Oni sprejemajo boj samo tam in tedaj, kadar to sami določijo. Zato morajo partizani neprestano menjavati področje svojega gibanja. Pokazati morajo v svojih akcijah maksimum iznajdljivosti, okretnosti in zvižčnosti, da bi skrili pred sovražnikom smer svojega gibanja, zasedo itd. **Gibati se torej tam, kjer se normalno giblje sovražnik, iskati sovražnika, udariti ga na najobčutljivejšem mestu, – to je glavni predpogoj uspešne ofenzivne akcije partizanov.**«

V četrti točki avtor poziva k ustanovitvi partizanskih patrolj oz. manjših ddelkov, ki bodo nenehno nadzirale komunikacije in naselja. Postavljajo naj zasede in uničujejo sovražnikove patrolje, posameznike v sovražnikovi službi ter denunciante. Peta točka je zelo pomembna, saj govori o nujnosti vzpostavitve široko razpredene obveščevalne službe. Vsaka vas in mestni rajon naj bi imela obveščevalce, ki bi vodili evidence o gibanju sovražnika in o tem obveščali partizane. »**Brez zanesljive obveščevalne službe je resna in trajna ofenzivna akcija partizanov nemogoča.**«

V šesti točki je Kardelj zapisal že znana navodila o neusmiljenem fizičnem uničevanju vseh vrst ovaduhov in sovražnikovih agentov. V sedmi točki podaja odgovor na nemško streljanje talcev. Zagovarja sistem »oko za oko«, saj naj bi bil edini odgovor fašističnim represalijam pobiranje talcev od okupatorjev. To naj bi bila pot k ukinjanju represalij nad slovenskim ljudstvom. Zapisal je še, da slovenski bojovníki ne sovražijo nemškega in italijanskega ljudstva, pač pa brezmejno sovražijo nemške in italijanske fašiste. Njim ne bodo ostali dolžni niti kapljice krvi.

V nadaljnjih točkah je govora o odnosu do ujetnikov, do nasilnega zasedanja sredstev, do družin partizanov in ljudstva, do enotnosti v partizanskih vrstah ter o dezerterjih in izdajalcih.

V oktobru je analizo pripravil politični komisar slovenskih partizanskih čet Boris Kidrič - Peter.³² V uvodu je zapisal, da je slovenski narod z uporom dokazal, da ni narod hlapcev in da je uporni narodni značaj pomemben za narodovo bodočnost. V boju slovenskega naroda skupaj z narodi Sovjetske zveze, z napori demokratičnega sveta, z bojem vse zatirane Evrope vidi praktični pomen slovenskega partizanstva. Oblast po osvoboditvi bodo prevzele tiste čete, ki bodo **ojeklenele in se izvežbale v borbi proti**

³² Zbornik VI/1, dok., št. 36. Članek Pomen slovenskega partizanstva je bil objavljen v Slovenskem poročevalcu, št. 19, z dne 1. oktobra 1941. Kidrič ga je naperil proti »kavarniškim politikantom« in njihovim poskusom omalovaževanja slovenskega partizanstva.

okupatorjem! Te čete sestavljajo delavci in kmetje, ki branijo in osvobajajo slovenski narod. V tem naj bi bil socialni pomen slovenskega partizanstva. Na koncu je pozval vse skupine v OF, naj partizanstva ne podpirajo zgolj moralno, temveč tudi dejansko.

»Partizanski oddelki zato niso samo vojska z izključno vojaškimi nalogami, temveč so tudi nosilci in propagatorji narodne zavesti in ideje narodne osvoboditve,« je zatrdil uvodničar v prvi številki Slovenskega partizana, oktobra 1941. Prve tri mesece bojev je vodstvo ocenjevalo, da se partizanstvo ustrezno krepi, da rastejo izkušnost borcev in njihovi uspehi. Poudarilo je neustreznost okupatorjevih odgovorov na partizanski boj, predvsem pa pomanjkljivo disciplino partizanskih enot. Četam je postavilo dve nalogi, da uničujejo ceste, ki koristijo sovražniku, in da nastopajo kot slovenska vojaška oblast.³³

Iz opisanega vidimo, da je slovensko partizansko vodstvo pravilno zastavilo taktiko boja proti okupatorjem, saj so podobno taktiko uporabljale partizanske enote v drugih delih nekdanje Jugoslavije. Vrhovni komandant Josip Broz - Tito je to v pismu Radetu Končarju in Vladimirju Popoviću, 4. septembra 1941, zelo nazorno zapisal: »... Partizani ne smejo biti samo napadani in se samo braniti, ampak morajo oni napadati. Sprejemanje samo obrambne taktike pomeni za partizane sigurno smrt ...«³⁴

V avgustu 1941 so nekatere partizanske enote imele oz. doživele prve bojne stike z okupatorji. Na to temo je bil v Slovenskem poročevalcu objavljen članek Ognjeni krst slovenskih partizanov.³⁵ Zaradi njihovega vojaškega obnašanja oz. postopkov v boju so bili pohvaljeni. Njihov ognjeni krst naj bi bil pobuda za nova junaška dejanja. V tem prispevku se prvič srečamo z opredelitvijo pojma partizan. Zapisali so: »Biti slovenski partizan – to pomeni biti najodločnejši bojevnik za osvoboditev in združitev slovenskega naroda. Biti slovenski partizan – to pomeni prezirati smrt, premagovati vse težave, junaško prenesti vse muke, – **stalno in neomahljivo napadati in uničevati sovražnika ter vse, kar mu koristi. Biti slovenski partizan – to pomeni biti heroj osvobodilne borbe.**«

³³ Guštin, Konceptualni razvoj partizanstva, str. 119–120.

³⁴ Anić, NOVJ, str. 54.

³⁵ Zbornik VI/1, dok., št. 19. Članek Ognjeni krst slovenskih partizanov je bil objavljen v Slovenskem poročevalcu, št. 14, 23. avgusta 1941.

V povezavi z novicami o prehodu sovjetske armade v protinapad in lastnim hitrim razvojem je vodstvo OF že začelo poudarjati svojo nacionalno reprezentativnost. Vrhovni plenum OF se je 16. septembra 1941 razglasil za Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO), ki »edini predstavlja, zastopa, organizira in vodi slovenski narod na vsem njegovem ozemlju.« Kot tak je razpolagal tudi z oboroženimi formacijami partizanov. Nujna ureditev vojaškega vprašanja je narekovala vključitev slovenskih partizanskih čet v jugoslovanske.³⁶ To so storili z odlokom Slovenskega narodnega osvobodilnega odbora o vključevanju slovenskih partizanskih čet v Narodnoosvobodilne partizanske oddelke Jugoslavije.³⁷ Odlok vsebuje dva člena. V prvem so ugotovili, da obstoječe in bodoče slovenske partizanske čete tvorijo slovenski vojaški zbor z lastnim poveljstvom; v drugem pa, da se imenovani vojaški zbor vključi kot sestavni del v Narodnoosvobodilne partizanske oddelke Jugoslavije in operira pod vrhovnim poveljstvom Glavnega štaba NOPOJ.

Odlok je uzakonil obstoječe stanje, saj je CK KPS že prej izvajal ukaze in poročal CK KPJ o razvoju partizanskih formacij. Na drugi strani je bilo z odlokom vrhovno poveljstvo pripoznano nad edino oboroženo silo dejavniku zunaj slovenskega naroda. KPS je torej dosegla, da je poveljstvo nad nacionalno vojaško silo tudi legalno prešlo nanjo, saj je Glavni (od septembra Vrhovni) štab NOPOJ v Sloveniji predstavljal njegov edini prisoten član Edvard Kardelj. Ker je Glavni štab NOPOJ že v začetku avgusta objavil svoj sklep o nujni podreditvi vseh partizanskih enot na vsem območju KPJ, je bilo to za slovenske komuniste obveza, ki se ji niso niti želeli niti mogli izogniti.³⁸

Vojaško-politično posvetovanje v Stolicah

Razvoj vstaje v Jugoslaviji, ki je ponekod že prerasla v splošno ljudsko vstajo, je zahteval rešitev mnogih novih vojaških in političnih vprašanj. Zato so sklicali posvetovanje predstavnikov vseh vodstev vstaje v Jugoslaviji. Posvetovanja, ki je bilo 26. septembra 1941 v Stolicah pri Krupnju v Srbiji, sta se kot predstavnika iz Slovenije udeležila komandant Franc Leskošek in politični komisar Miha Marinko glavnega poveljstva partizanskih čet. Tja sta s ponarejenimi dokumenti potovala čez Zagreb in Sarajevo. Član VŠ NOPOJ

³⁶ Guštin, Konceptualni razvoj partizanstva, str. 121.

³⁷ Zbornik VI/1, dok., št. 30. Odlok je bil objavljen v Slovenskem poročevalcu, št. 18, 20. septembra 1941.

³⁸ Guštin, Konceptualni razvoj partizanstva, str. 119–120.

Edvard Kardelj ni mogel priti pravočasno, ker je potoval čez Beograd.³⁹

Prvo jugoslovansko posvetovanje v vojnem času o vodenju vstaje je v strokovni literaturi poznano pod imenom Vojaško-politično posvetovanje v Stolicah.⁴⁰ Uvodno predavanje je imel Josip Broz. Na kratko je orisal situacijo na mednarodnih in domačih bojiščih. Nato so nastopili drugi referenti. Ker Kardelj ni mogel priti pravočasno, je poročilo podal Miha Marinko. V primerjavi s široko zasnovanimi vojaškimi akcijami partizanskih čet v drugih predelih Jugoslavije je lahko poročal le o skromnih akcijah, kar je dajalo vtis, da v Sloveniji niso izkoriščene vse možnosti za razširitev oboroženega boja.⁴¹ »Partizanom v Sloveniji še ni uspelo uspešno popeljati slovenskega ljudstva v boj. Umaknili so se v gozdove, namesto da bi bili zaščitniki ljudstva, neusmiljeno preganjanje z njegovih posesti in domačij, oropanega vsega, izropanega po nemškem okupatorju. Neusmiljeno iztrebljanje in preganjanje slovenskega ljudstva iz njegove domovine je ustvarilo vse pogoje za splošno ljudsko vstajo, toda slovenski tovariši tega niso znali izkoristiti. To napako morajo hitro popraviti,« je v Biltenu VŠ NOPOJ zapisal Tito.⁴² Pismo, ki ga je v imenu političnega biroja CK KPJ poslal Edvard Kardelj Centralnemu komiteju KPS, 17. oktobra 1941, je izražalo drugačno presojo. Pismo je ugotovilo, da »slabost Slovenije torej ni v osnovni politični liniji, pač pa v premalo skladnem in prepočasnem uresničevanju te linije« in da »obstajajo torej vse subjektivne in objektivne možnosti za širši razvoj partizanskega gibanja v Sloveniji«. Pismo je dalje opozarjalo: »Glejte, da boste ohranili

³⁹ Klanjšček, Pregled NOV, str. 132.

⁴⁰ O posvetovanju ni ohranjen ne zapisnik in ne podoben dokument, ki je bil morda oblikovan na posvetovanju. Obstaja pa nekaj gradiva, ki omogoča analizo dela in še posebej sklepov, ki so bili na posvetovanju sprejeti. Najpomembnejši je članek Josipa Broza - Tita »Posvetovanje predstavnikov štabov in komandantov narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije.« Objavljen je bil v Biltenu VŠ NOPOJ, št. 7 in 8, 1. oktobra 1941. Uporabno gradivo je še knjiga Rodoljuba Čolakoviča »Zapiski iz osvobodilne vojne« ter Titov referat na V. kongresu KPJ julija leta 1948. Ohranjena sta še dva pomembna dokumenta: Pismo Okružnog operativnog povjereništva pri OK KPH za Karlovac z dne 6. oktobra in Naredba štaba NOPO Bosne i Hercegovine z dne 18. oktobra (Zbornik V/1, str. 170–173, in IV/2 str. 103–107).

⁴¹ Vojno-političko svetovanje u Stolicama. Značaj i posledice za NOP. NIRO Eksport Pres, Beograd 1980, str. 20 (dalje: Vojno-političko svetovanje u Stolicama); Klanjšček, Pregled NOV, str. 133; Miha Marinko: Politični komisar glavnega poveljstva. Bitka, kakor življenje dolga. Cankarjeva založba, Ljubljana 1975, str. 191–192.

⁴² Tito, ZD 7, str. 136. Članek Posvetovanje predstavnikov štabov in komandantov narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije je Josip Broz - Tito objavil v Biltenu VŠ NOPOJ 1. oktobra 1941.

Osvobodilno fronto! Ona pomeni za nas bazo, kakršne nima noben zatiran narod ... Če boste poleg te zdrave politične baze, ustvarjene v Sloveniji z Osvobodilno fronto, znali uporabiti izkušnje čudovite partizanske akcije v Srbiji (ali bolje srbske narodne vstaje) ... tedaj ni mogoče, da se partizanska akcija v Sloveniji ne bi razvijala uspešno.«⁴³

Udeleženci posvetovanja so izčrpno analizirali dosežene uspehe in sprejeli sklep, naj različno organizirane partizanske enote v Jugoslaviji postopno prevzamejo trdnejšo in enotno vojaško formacijo odredov, razdeljenih na bataljone in čete. Odločili so, da bo četa osnovna enota v moči 80–120 borcev. Četa ima 2–3 vode, ti so razdeljeni na desetine. Od tri do štiri čete tvorijo bataljon, 2–4 bataljone pa tvori partizanski odred, ki je največja partizanska vojaška formacija. V potrebi se lahko oblikujejo grupe odredov. Štab čete, bataljona in partizanskega odreda sestavljajo komandir oz. komandant in njegov namestnik, politični komisar in njegov namestnik. Uvedli so funkcijo četnega ekonoma oz. intendanta bataljona in partizanskega odreda, v štabu odreda pa funkcijo zdravnika in vod za zvezo. Poudarili so pomen drugih dejavnosti, pomembnih za izvajanje bojnega delovanja, kot so: vzpostavljanje obveščevalne službe, vzdrževanje zvez, preskrba in prehrana enot, skrb za ranjence itn. Funkcijo političnega komisarja so opredelili kot odgovornega za izvajanje politične linije KPJ v NOB in za vzgajanje borcev v duhu te borbe. Kot član štaba enote je enakopraven s komandirjem oz. komandantom. Sprejeli so stališče, da so partizanski borci edina osnova za starešinski kader, poudarili pa so pomen vzgoje mladih borcev v rokovanju z orožjem in še posebej v taktiki partizanskega načina bojevanja.⁴⁴

Glavni štab narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije so preimenovali v Vrhovni štab narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije. Dotedanji nacionalni štabi so postali Glavni štabi. Njim so bili neposredno podrejeni partizanski odredi oz. grupe partizanskih odredov. Sprejeli so navodila za organizacijo osvobojenih ozemelj in okvirne načrte za nadaljevanje operacij, predvsem pa za ustvarjanje osvobojenih ozemelj

⁴³ Klanjšček, Pregled NOV, str. 133.

⁴⁴ Vojno-političko svetovanje u Stolicama, str. 20 in 21. In še zanimivost iz Stolic! Na vprašanje o tem, zakaj je prav on postal prvi komandant 1. proletarske brigade, je legendarni partizanski komandant Koča Popović odvrnil: »Mislim, da je bilo odločilno to, da me je Tito opazil v času mojega nastopa na posvetovanju v Stolicah, kamor sem bil povabljen kot komandant Posavskega odreda. Bili so, se razume, povabljeni tudi drugi komandanti, ampak jaz sem, najverjetneje, bil opažen, ker sem zagovarjal partizanski način bojevanja in ne frontalnega.« (Aleksander Nenadović: Razgovori s Kočom. Globus, Zagreb 1989, str. 50).

kot baz osvobodilnega gibanja. Posebno pozornost so namenili utrjevanju dosežkov vstaje. Sprejeli so sklepe o vojaški disciplini, zaprisegi⁴⁵ in uvedli enotni naziv – partizan in ne gverilec ter partizanski in ne gverilski odred.⁴⁶

V interesu poenotenja partizanskih formacij in njihovega zunanjega izgleda so se na posvetu odločili za enotne oznake, zastave in pozdrav. Vrhovni komandant Josip Broz - Tito je to reguliral z ukazi v Biltenu VŠ NOPOJ. Vsem štabom in komandantom partizanskih odredov na ozemlju Jugoslavije je ukazal, da v najkrajšem času poskrbijo, da bodo partizani po možnosti enako oblečeni⁴⁷ in imeli ustrezne oznake na kapah. Za vse partizane so na ozemlju Jugoslavije za kape uvedli protifašistični znak – rdečo petokrako zvezdo. Na ozemlju Slovenije so za pokrivala poleg zvezde uvedli slovensko trobojnico (belo-modro-rdeča), ki je ležala vodoravno pod zvezdo. Zastave so bile v nacionalnih barvah, sredi zastave čez vso širino pa petokraka rdeča zvezda. Zastava VŠ NOPOJ je jugoslovanska trobojnica s petokrako zvezdo v sredini in na desnem kraju rdečega polja. Pozdrav borcev narodnoosvobodilnega gibanja je stisnjena pest k sencam.⁴⁸

S stališča organiziranosti vojaških enot je pomen posvetovanja v Stolicah v tem, da se je tu zgodil konec začetne etape oboroženega boja. Postavili so konkretne organizacijske in druge rešitve za prehod v drugo oz. višjo etapo oboroženega boja, ko vstajniške sile postopoma preraščajo v enotno osvobodilno vojsko. Tu so postavili njene temelje: na osnovi posvetovanja v Stolicah so se nacionalna poveljstva NOG lotila pod enotnim vodstvom organiziranja oboroženih sil za celotno Jugoslavijo, ob istočasnem polnem spoštovanju posebnosti v posameznih delih Jugoslavije.⁴⁹

⁴⁵ Sklenili so, da mora vsak borec ob vstopu v partizanski odred podati zaprisego. Tekst zaprisege je enoten za celo Jugoslavijo. Sestavil ga je Tito še v Beogradu. Natisnili so ga v Biltenu Glavnega štaba, št. 2, 19. avgusta 1941 (Dr. Jovan Marjanović: Ustanak i narodnooslobodilački pokret u Srbiji 1941. Beograd 1963, str. 231).

⁴⁶ Klanjšček, Pregled NOV, str. 132; Vojno-političko svetovanje u Stolicama, str. 20–21; Anić, NOVJ, str. 66.

⁴⁷ Tega ukaza slovenski partizani niso izpolnili vse do konca vojne, ker za to enostavno ni bilo možnosti. Raznolikost oz. velika barvitost uniform (civilnih oblek in različnih uniform oz. delov uniform) se je ohranila vse do konca vojne v letu 1945.

⁴⁸ Tito, ZD 7, str. 137–138. Ukazi so bili objavljeni v Biltenu VŠ NOPOJ, št. 7 in 8, 1. oktobra 1941. Na osnovi omenjenih ukazov je poveljstvo slovenskih partizanskih čet 17. oktobra 1941 izdalo odredbo o zastavi, znakih in pozdravu slovenskih partizanov. Objavili so jo v Slovenskem poročevalcu, št. 21, in še v Slovenskem partizanu, št. 1, oktobra 1941.

⁴⁹ Anić, NOVJ, str. 69.

Po vojaško-političnem posvetovanju v Stolicah so se tudi v Sloveniji zgodile spremembe. Temeljna naloga, postavljena slovenskemu vodstvu, je bila dvigniti široko ljudsko vstajo vsaj v enem delu okupirane Slovenije, a tega ni bilo mogoče uresničiti do pomladi 1942. Takrat so se osvobodilne sile že tako okrepile, njihove akcije pa so postale tako pogoste, da je bil okupator, ki ni več mogel nadzorovati ozemlja z majhnimi posadkami in patruljami, primoran osredotočiti svoje sile v večje garnizone. Ob nenehnih in trdih bojih je nastalo prvo svobodno ozemlje od Kolpe do predmestja Ljubljane, ozemlje, ki je obsegalo skoraj vso Ljubljansko pokrajino, razen ozkih pasov ob najpomembnejših komunikacijah. Med splošno ljudsko vstajo so se oblikovale teritorialne enote v duhu sklepov stoliškega posvetovanja. Šele tedaj je lahko bila formacija partizanskih enot v Sloveniji usklajena s formacijo v drugih jugoslovanskih pokrajinah. Sočasno so v Sloveniji začeli uporabljati tudi izraz »odred.«⁵⁰ Nastajanje svobodnega ozemlja je bilo rezultat naraslih narodnoosvobodilnih sil in slabosti okupatorjevega okupacijskega sistema. Partizanske enote v Sloveniji so z oblikovanjem osvobojenega ozemlja izpolnile enega izmed bistvenih pogojev tudi za uresničevanje drugih sklepov posvetovanja v Stolicah.⁵¹

Komandir in komisar.⁵² »Komandir je glava čete. On odgovarja za njeno vojaško vzgojo in borbeno sposobnost. On ocenjuje sile sovražnika, tipa njegova najslabša mesta, izdeluje načrte akcij in vodi te akcije. On je organizator vsega vojaškega dela v četi. On vzgaja četo v duhu stroge vojaške discipline. Da pa bi mogel izvrševati to svojo nalogo in si pridobiti zaupanje in avtoriteto borcev, mora biti sam vzor discipliniranega in hrabrega narodnega borca.« V nadaljevanju je avtor prispevka zapisal, da je komandir v prostem času najboljši tovariš svojim borcem, med bojem pa strog poveljnik, čigar povelja morajo biti brez diskusije in točno izvršena. »Politični komisar je duša čete. On je kažipot vsej četi in ji na vsakem koraku kaže politični cilj in pomen velike borbe slovenskega naroda, ki se je začela. Vsaka partizanska četa, še tako dobro organizirana, v vojaškem smislu s še tako sposobnim komandirjem, ki ji ni jasen cilj njene borbe – je slepa, je brez luči. Takšna

⁵⁰ Naziv »odred« je bil v Sloveniji uveden šele spomladi 1942 kot ime za teritorialno partizansko enoto, ki je imela v duhu sklepov s posvetovanja v Stolicah bataljone, razdeljene na čete. Do tedaj v slovenščini besede »odred« ni bilo in so jo iz srbohrvaščine prevajali z izrazom »oddelek.« (Klanjšček, Pregled NOVJ, str. 332).

⁵¹ Zdravko Klanjšček: Razvoj narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji in posvetovanje v Stolicah. Borec 12/1981, str. 683–684.

⁵² Članek je objavljen v glasilu Slovenski partizan, št. 1, oktobra 1941.

luč je politični komisar, ki je poslan od Osvobodilne fronte⁵³ v partizansko četo z nalogo, da točno izvaja njeno politiko.« V nadaljevanju je avtor članka zapisal, da je vsakodnevno razjasnjevanje in izvajanje politike OF naloga političnega komisarja v partizanski enoti. Nadalje je zapisal še, da je komisar učitelj napredka in kulture, ki skrbi za moralo in daje vojaški disciplini politično vsebino. Da vse to doseže, mora biti vzor discipline, požrtvovalnosti in junaštva. Zelo poučna je naslednja misel v prispevku: »Komandirji in komisarji naših partizanskih čet se ne vzgajajo v vojaških in političnih akademijah. Vojaška in politična akademija naših komandirjev in komisarjev – to so hribi, to je akcija, to je napad, to je borba s fašističnimi okupatorji. Ta akademija je težka in gre preko zmag in porazov, preko uspehov in neuspehov, preko junaštva in preko žrtev.« Zanimiva je misel o tem, da komandirji in komisarji niso postavljeni od zgoraj in da se ne borijo zaradi plače, temveč so to prostovoljci, ki jim narod zaupa.⁵⁴ Nekaj dni pred omenjenim člankom o komandirjih in komisarjih je v Delu bil objavljen direktivni članek o nalogah političnih komisarjev. Njihove naloge so taksativno našteje v sedmih točkah. V prvem členu se spet srečamo (glej 13. člen Partizanskega zakona) z natančno opisanim sistemom dvopoveljevanja v partizanskih enotah: »Izdelati skupno s poveljnikom načrt za posamezne akcije in nadzirati izvrševanje takega načrta; toda vojaško poveljstvo pri izvrševanju tega načrta pripada izključno samo poveljniku.« V obeh prispevkih so naloge političnih komisarjev podobno opisane. Razlika je le v tem, kdo postavlja politične komisarje. V Slovenskem partizanu so zapisali, da to dela Osvobodilna fronta, v Delu pa, da politične komisarje v slehernem partizanskem oddelku postavljata Osvobodilna fronta in Kom(unistična)partija.⁵⁵

⁵³ V kasnejšem obdobju je bil politkomisarski kader izključno kader KPS.

⁵⁴ Zbornik VI/1, dok., št. 44.

⁵⁵ Zbornik VI/1, dok., št. 18. Članek naloge političnih komisarjev je bil objavljen v Delu, št. 2, konec avgusta 1941. Naloge političnih komisarjev so bile zelo dobro in tehtno zapisane, kar govori o velikem pomenu političnih komisarjev, ki jim ga je dajalo vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja. V letu 1942 je izšla še brošura Partizanski politkomisar. Napisal jo je Dušan Kveder - Tomaž Poljanec. Obsegala je 42 strani. V njej je prikazal vlogo partizanskega komisarja v narodnoosvobodilnem boju, delitev dela in odnose med poveljnikom in političnim komisarjem partizanske enote, obdelal naloge političnega komisarja pri utrjevanju discipline in tovarištva v enoti, njenega poguma in bojevitosti, naloge pri politični vzgoji moštva in starešin, razvijanju propagandne in kulturne dejavnosti, preprečevanju kakršne koli sovražne dejavnosti ali kriminala v enoti, razvijanju zdravih odnosov med starešinskim kadrom in moštvom ter pri političnem in propagandnem delovanju med prebivalstvom.

Kako bomo prezimovali?⁵⁶ Za vsakega bojevnika prihajajoči zimski čas pomeni cel kup nevšečnosti. Med drugim tudi to, kje in kako bo preživel zimo? Vojaško vodstvo je ponudilo odgovor v prispevku *Kako bomo prezimovali?* Objavili so ga v glasilu Slovenski partizan. Ena od možnosti naj bi bila gradnja zemljank, vendar se jim je ta rešitev zdela manj primerna, saj se z bivanjem v stalnih zimskih taboriščih vzame partizanskim enotam tisto nujno potrebno gibljivost. Zato so za rešitev ponudili **prezimovanje po vaseh** ob izpolnjevanju določenih pogojev. Najprej je treba popolnoma uničiti in onemogočiti denunciante, nato pa okrepiti partizanske vrste, izboljšati njihovo oborožitev, povečati njihovo bojevitost in do kraja izkoristiti vse možnosti, ki jih nudi položaj. Tako bodo partizani dosegli, da bodo v nekaterih predelih popolnoma varni, da bodo tam edina oblast, da bodo imeli svoja ozemlja, kjer bodo neomajni gospodarji. Članek so sklenili z geslom: »Ta jesen mora biti v zgodovini slovenskega naroda zapisana kot – partizanska jesen.«⁵⁷

Članek **Taborišče in akcije**⁵⁸ je zelo pomemben prispevek iz zgodnjega obdobja vstaje, v katerem avtor podaja vrsto napotkov starešinam in borcem, kako preživeti. Že iz naslova je razvidno, da je avtor obdelal dve temi. V prvem je obdelal partizansko taborišče in delo v njem, v drugem pa obdela pripravo na akcijo in postopke v boju. **Partizansko taborišče** je izhodišče za udar in zbirališče partizanov po izvedeni akciji. Je prostor za počitek partizanov, ki omogoča zgraditev vojaških kolektivov. Taborišče mora biti zaščiteno in kamuflirano (zamaskirano). Zaščiteno mora biti s stražami, ki so postavljene na ključna mesta. Stražarji so oboroženi z najboljšim orožjem. Občasno se v kontrolo terena pošilja patrolje, še posebej ob vsakem sumljivem znaku. Na vzvišena mesta, ki omogoča dober pregled nad terenom, se postavi observatorje (opazovalce). »Vsak partizan, vršeč svojo stražarsko službo, se mora strogo zavedati, da je v njegovih rokah življenje vseh njegovih tovarišev.« Taborišče mora biti postavljeno na takem mestu, da ga ni opaziti niti od blizu. Najbolje je, da je daleč od vsakih poti. V taborišču ni dovoljeno

⁵⁶ Članek je bil objavljen v glasilu Slovenski partizan, št. 1, oktobra 1941. Slovenski partizan (1941–1944) je bil osrednje glasilo Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, pozneje GŠ NOV in POS. Oktobra 1941 so v Ljubljani natisnili v ciklostilni tehniki na desetih straneh prvo številko glasila, ki je bila namenjena zlasti organizatorjem prvih partizanskih čet in njihovim borcem. Objavljeni članki so jim pomagali premagovati začetne težave, še posebej tiste, ki jih je prinašala bližnja zima. Od številke 12 v letu 1944 je imel časopis naslov Naša vojska (Zdravko Klanjšček: Slovenski partizan. ES 12, str. 50).

⁵⁷ Zbornik VI/1, dok., št. 45.

⁵⁸ Zbornik VI/1, dok., št. 46.

nepotrebno streljanje, kričanje, žvižganje, dim, ponoči luč itn., saj vse to lahko razkrije položaj taborišča. »Tu velja pravilo: partizansko taborišče je nevidno in neslišno, vanj ne vodi nobena pot.« »Partizanski govor. To so signali, znaki spoznavanja, parole itd. Uporaba takega načina govora je izredno velike važnosti, ne samo v taborišču, temveč tudi v borbi. Posluži se ga predvsem straža, patrola, oglednik, observator, komandir. Brez dogovorjenega znaka, signala ali parole ne more biti spuščena v taborišče nobena oseba. Partizanski govor je umetnost posnemanja zvokov, znakov, glasov obdajajoče nas narave in tam živečih živali, zveri, ptic itd., ki je preračunano na to, da ne vzbuja nobenega suma in pozornosti.« Vse v taborišču (ljudje in material) mora biti v trenutku pripravljeno za boj. Obramba mora biti organizirana tako, da z manjšimi silami lahko zadržujejo močnejšega nasprotnika. Zaradi varnosti je treba taborišče večkrat menjati in vedno imeti rezervno taborišče.

Glede priprav na akcijo je avtor članka zapisal: »Izkušnje bojov naših partizanov kažejo, da je akcija brez predhodne priprave skoraj vedno že v naprej obsojena na neuspeh. Zato je vsestranska in skrbna priprava odločilne važnosti za uspešen izid vojaškega pohoda, je polovica uspeha. Izredna nujnost in važnost priprave partizanskega vojaškega pohoda sestoji v tem, da ne gre za boj dveh regularnih, več ali manj enako močnih armad, temveč za borbo majhnih, v večini primerov posamezno delujočih partizanskih vodov ali čet proti organizirani, mnogoštevilni in dobro oboroženi okupatorski armadi. Kako udariti in kje udariti, da se sovražniku prizadene čim občutnejšo škodo – v tem obstaja tajnost in veličina partizanske priprave za udarec.« V okviru priprav na akcijo je treba najprej izdelati vojaški načrt, nato izvesti pravilno izbiro ljudi ter izbiro in pregled orožja. Zvižgača, hitrost, gibčnost, nepričakovanost – na tem temelji ves načrt partizanske taktike. Za uspešno izvedeno akcijo so izrednega pomena obveščevalni podatki o sovražniku, ki naj bodo sveži in čim popolnejši. Pravilna izbira ljudi je pomemben element priprave. Glede na značaj akcije je treba izbrati tudi ljudi. Enako je glede orožja. Pravilna izkoriščenost različnega orožja je eden od odločilnih pogojev za izid boja. Vsak borec je zadolžen za čistočo svojega orožja, komandir pa je dolžan pred akcijo orožje in strelivo pregledati, če je v redu oz. uporabno. V okvir priprav na akcijo spada še obrazložitev važnosti akcije. Da bi se borci dobro zavedali svoje odgovornosti v akciji, mora vodstvo tik pred akcijo obrazložiti partizanom v glavnih črtah namen akcije. Pred akcijo se je treba dogovoriti še o signalih, rezervnem taborišču, načinu medsebojnih zvez itn.

Akcija ni nič drugega kot uresničenje izdelanega načrta, vendar je pri tem treba upoštevati nepredvidene momente in okoliščine. Kajti noben še

tako dobro izdelan načrt ne more vsega predvideti in marsikdaj je treba načrt med akcijo spremeniti. Avtor je akcijo razdelil v teoriji v več faz: približevanje sovražniku, izhodišče za napad, napad in umik. Približevanje sovražniku. »To je premikanje partizanskega oddelka, ki vključuje pot od borbenega izhodišča pa do neposredne bližine sovražnika. Dostikrat zavisi od načina tega premikanja ves izid borbe. Za to fazo še posebej velja staro partizansko pravilo: videti vse, a sam biti neviden.« Ves čas premika morajo biti dejavni izvidniki (prednji, zadnji in bočni), ki so v nenehnem kontaktu z enoto. Ta je v pripravljenosti, da v nevarnosti takoj zavzame bojni položaj. Približevanje sovražniku se mora izvesti skrajno disciplinirano, previdno, tiho, brez kajenja, kašljanja in rožljanja z orožjem. Izhodišče za napad. To je mesto organizacije in razporeditve sil za napad na sovražnika. Tu komandir podrobneje obrazloži zadano nalogo, razporedi ljudi in orožje ter določi signale, sanitetno točko, zbirališče enote po napadu itn. »Organizacija čete za napad – to mora biti zrcalo spretnosti in sposobnosti komandirja.« Napad mora biti izveden iznenada, enotno, pravočasno in smelo. Tako se da razbiti tudi močnejše sovražnikove enote. Umik. Tudi umik po napadu mora biti discipliniran in organiziran. Za sabo je treba zbrisati vse sledi in onemogočiti sovražniku kakršno koli možnost zasledovanja. Avtor zaključuje članek z ugotovitvijo, da se za vojaško akcijo ne da napraviti splošno veljavne sheme, a je vsaka izraz sposobnosti komandirja in političnega komisarja enote.

Kratek tečaj za partizanske poveljnike

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet se je zavedalo, da ima mlad poveljniški kader. Zato so se odločili za izdajo vojaškega učbenika,⁵⁹

⁵⁹ Gre za taktični priročnik. V njem so obdelane osnove partizanskega bojevanja, ki se do konca vojne niso bistveno spremenile. Le dopolnjevali oz. nadgrajevali so jih. Objavljali so jih v tematskih priročnikih. Podajam dva primera. V novembru 1944 je Oficirska šola Glavnega štaba NOV in POS izdala priročnika *Borbene vaje* in *Desetina*. Več o tem v: Polde Štukelj: *Šolanje za zmago*. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana 1993, 398 strani. Prvi slovenski partizanski vojaški učbenik *Kratek tečaj za partizanske poveljnike* je eden najpomembnejših dokumentov, ki obravnava partizansko taktiko, če ne celo najpomembnejši dokument iz zgodnjega obdobja partizanstva na Slovenskem. V Arhivu Republike Slovenije (AS 1887, št. 10, zbirka narodnoosvobodilnega tiska) hranijo štiri izvode brošure. Pod št. 434 hranijo tri ciklostilirane izvode (49 strani in priloge), pod št. 433 pa broširan tipkopolis (kopija) iz leta 1942 (46 strani in priloge). Učbenik je po namenu in vsebini podoben priročnikom, ki jih je pozneje uporabljala Jugoslovanska ljudska armada: *Priručnik za komandira odeljenja*, Vojnoizdavaški zavod, Beograd 1981, 482 strani (drugo dopunjeno izdanje, 1988, 560 strani); *Priručnik za vojnika pešadije*, Vojnoizdavaški i novinski centar, Beograd 1990, 552 strani.

s katerim so želeli mlademu poveljniškemu kadru olajšati premagovanje začetnih težav pri vodenju partizanskih enot. **Prvi slovenski partizanski vojaški učbenik Kratek tečaj za partizanske poveljnike** je v oktobru in novembru 1941 napisal poveljnik Kamniškega bataljona Marijan Dermastia - Urban.⁶⁰ Izkoristil je predvsem izkušnje Kamniškega bataljona in drugih partizanskih enot v boju z okupatorjem ter izkušnje španskih borcev. Učbenik je v prvih mesecih leta 1942 na ciklostilu razmnožila Centralna tehnika KPS v Ljubljani in jih po svojih kanalih posredovala partizanskim enotam.⁶¹

Učbenik je razdeljen na dele, poglavja in podpoglavja.⁶² V uvodu je poveljnik Dermastia zapisal, da je učbenik nastal zaradi potrebe po izobrazitvi partizanskega poveljniškega kadra, pa tudi zato, ker je praksa prehitela teorijo, saj v vsej vojaškostrokovni literaturi Kraljevine Jugoslavije ni bilo najti nobene strokovne obdelave partizanskih borb.⁶³ Spotoma je še

⁶⁰ Marijan Dermastia - Urban Velikonja (Ljubljana, 1911–1971). Diplomiral (1934) in doktoriral (1936) je na Pravni fakulteti v Ljubljani. Kot študent je sodeloval v naprednem gibanju in 1930 postal član KPJ. Bil je član OK KPJ Ljubljana, centralni tehnik, v. d. organizacijskega sekretarja PK KPJ za Slovenijo, član propagandne komisije CK KPS, od maja 1941 član vojnega komiteja za kamniško okrožje, po vstaji pa komandant Kamniškega bataljona. Pozimi 1941/42 je bil funkcionar VOS, nato komandant Dolenjskega odreda, 5. grupe odredov, Tomšičeve in Cankarjeve brigade ter relejnih postaj Slovenije; bil je tudi načelnik za zveze v štabu 7. korpusa in v GS NOV in POS, kjer je sredi 1944 postal pomočnik načelnika; nazadnje je do sredine leta 1946 opravljal funkcijo načelnika štaba KNOJ-a. Nato se je demobiliziral v činu polkovnika (ES 2, str. 237; Arhiv Republike Slovenije, Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo I, AS 1550, Spominsko gradivo, škatla 23, Dermastia dr. Marjan: Kamnik – Kamniško in rašiško področje).

⁶¹ Zbornik VI/1, dok., št. 81. Brošura Kratek tečaj za partizanske poveljnike ima 59 ciklostiliranih strani (Arhiv Republike Slovenije, fond štev. 1547, zbirka revij, brošur in časopisov, signatura 26 c). Dr. Marijan Dermastia je v letu 1938/39 služil vojaški (kadroviski) rok v VKJ. Tri mesece je služil v Beogradu, šest pa v Valjevu in opravil izpit za rezervnega sodniškega podporočnika. Urban Velikonja je kot poveljnik Kamniškega bataljona zaradi naporov partizanskega načina življenja zbolel. Odšel je v Ljubljano, kjer se je v oktobru in novembru 1941 zdravil. Med »bolniškim dopustom« je napisal učbenik Kratek tečaj za partizanske poveljnike. Med NOB je napisal še učbenike za minerstvo, diverzantstvo in zveze (ARS I, AS 1550, Dermastia: Kamnik).

⁶² Učbenik ni sistematsko razdeljen. Dodatno zmešnjavo povzročajo še različne označbe naslovov in podnaslovov z rimskimi in arabskimi številkami ter črkami. V tekstu je kar nekaj različnih skic ter shematskih prerezov orožja in opisov tega orožja (Puškomitraljez M 37 7,9 mm (zbrojevka), pištola Browning M 10-22 9 mm (7,6 mm), puška Mauser M 24 7,9 mm; ročne bombe: »Kragujevčanka,« M 15 ter nemška in italijanska). M pomeni model oz. leto izdelave.

⁶³ Evropske vojne doktrine pred drugo svetovno vojno ne poznajo partizanskega oz. gverilskega načina bojevanja (Savremene ratne doktrine. Biblioteka ratnika, knjiga 1, Beograd 1939; Ratna veština danas i sutra. Biblioteka ratnika, knjiga 2, Beograd 1939). Vodstvo tretjega rajha vse do konca vojne ni našlo učinkovitega ukrepa proti partizanskemu načinu bojevanja.

»okrcal« jugoslovansko vojaško vodstvo, da je mehanično sledilo francoski in nemški uradni vojaški doktrini operacij z velikimi masami ljudi ter da je imelo 90 % nesposobnega nižjega komandnega kadra. V nadaljevanju je v dveh kratkih odstavkih opredelil bistvo partizanske taktike: »Že iz namena in cilja naše borbe izhaja, da je naša borba čisto napadalnega značaja in da pozna obrambo samo v smislu taktičnega umika iz frontalnega spopada s premočnim nasprotnikom, zato da mu na drugem mestu z nenadno napadalno akcijo prizadene večje izgube ali pa, da mu iz boljšega položaja in z večjo učinkovitostjo našega orožja v obrambi prizadene čim večje izgube ter na ta način omogoči in pripravi naš napad.«

»V nasprotju z običajno manevrsko ali rovovsko vojno, ki obe poznata zaledje, stojimo v partizanski borbi na teritoriju, ki ga je okupiral nasprotnik, torej v njegovi sredini. Zato se mora celotna taktika v partizanski borbi voditi pod tem vidikom, tj. pod vidikom, da smo obkoljeni (kar tudi v

Prve gverilske enote oz. enote tipa komandos oblikuje nemška vojska septembra 1939. Ameriška vojska formira prvo enoto komandosov oz. rendžerjev (ranger) maja 1942. Britanska vojska oblikuje prve enote komandosov julija 1940, prvi center za vzgojo komandosov pa so ustanovili leta 1942 v kraju Achnacarry pod planino Ben Nevis na Škotskem. Zelo zanimivi so premalo poznani podatki o jugoslovanskih »komandosih«. V Kraljevini SHS so v letu 1923, v sklopu bataljona Pehotne oficirske šole v Sarajevu, oblikovali prvo jurišno četo (211 vojakov). Poveljeval ji je major Mihailo T. Georgijević. Jurišna četa bi morala združiti izkušnje srbskih komitov (četnikov), bombaških oddelkov in jurišnih enot s solunske fronte. Iz čisto iracionalnih razlogov so enoto kmalu razformirali. Znova so se jurišnih enot spomnili v začetku leta 1940. Minister Vojske in Mornarice Kraljevine Jugoslavije je 26. aprila 1940 ukazal oblikovanje »Četniške komande« in že julija odredil, da se izraz »četniška« zamenja z izrazom »jurišna«. Poveljstvo in četniški bataljoni so se preimenovali v »Jurišno poveljstvo« in jurišne bataljone. Aprila 1941 so se spet preimenovali. »Štab Jurišnega poveljstva« se je preimenoval v »Štab Četniškega poveljstva«. Četniško poveljstvo naj bi bil štab, okoli katerega bi se oblikovale specialne enote, ki bi izvajale diverzantske akcije v sovražnikovem zaledju. Usposabljanje vojakov jurišnih bataljonov je temeljilo na izkušnjah komitskih in četniških šol ter jurišne čete Mihaila Georgijevića (1923–1925). 12. aprila 1941 so nemški padalci izvedli desant na letališče v Bijeljini. V spopadu s padalci so padli vsi pripadniki prvega jurišnega bataljona VKJ. Preostali jurišni bataljoni in štab jurišnih enot so se podobno kot VKJ neslavno predali. Vojaki jurišnih bataljonov VKJ so bili oboroženi z ročnimi bombami, bokserji, jurišnimi puškami in jurišnimi noži. Jugoslovanska jurišna puška je bila puška M.1924 ČK (ČK pomeni četniška). Tej nenavadno kratki puški je pripadal še bolj nenavaden nož, katerega ročaj je bil v obliki kindžala. Jurišnih pušk naj ne bi izdelali več kot 5000. »Zaradi izredno kratke cevi puška ni bila posebej precizno orožje. Puška (cev dolžine 415 mm, relativno močni naboji 7,9 mm) je bila zelo »glasna«, imela je močan izdajalski plamen na ustju cevi in neprijeten odsun. Spomnimo se, da ravno iz teh razlogov naši partizani nikakor niso imeli radi zaplenjenih češko-nemških pušk 7,9 mm M.33/40« (Branko Bogdanović: Jugoslovanska jurišna puška i nož modela 1924 ČK. Metak, št. 3, november 1989, str. 6–10; Branko Bogdanović: Srpski Mauser, Kelkom, Beograd 2004, str. 87–89).

najširšem smislu besede smo) ter je mogoč napad nasprotnika z vseh krajev. Odgovornost in naloga komandantov partizanskih čet je prav zaradi tega še posebno težka. Na drugi strani pa se partizanske čete nahajajo na domačih tleh, s prebivalstvom, ki nam je povečini prijateljski razpoloženo ter nam ta okolnost naše operacije v mnogočem znatno olajšuje.«

34. Naslovnica prvega slovenskega partizanskega učbenika.

O moštvu partizanskih enot je zapisal, da je najvažnejši element boja, ki ga je treba ekonomično uporabljati. Pri tem je navajal besede Josifa Visarionoviča Stalina,⁶⁴ ko je kot predsednik obrambnega komiteja Sovjetske zveze rekel: »... mesta se lahko ponovno osvoje, a mrtvi vojaki se ne morejo obuditi ...« Moštvo se ustvari poveljevanjem, taktiko in razdelitvijo sil v boju; z vadbo in izpopolnjevanjem vojaškostrokovnega znanja; z dobro urejeno preskrbo (strelivo, prehrana) ter s stalnim političnim vzgajanjem, z dviganjem zavesti, discipline, odpornosti, vztrajnosti ter vzgajanjem iniciative. V partizanskih četah so sami prostovoljci, kar pomeni, da njim ne bo treba ustvarjati morale, temveč jo samo krečiti. Odstavek je sklenil z zelo znanim dejstvom: »V borbi

⁶⁴ Josif Visarionovič Stalin (1879–1953) s pravim priimkom Džugašvili je bil predsednik obrambnega komiteja od 1. 7. 1941. Bil je poveljnik sovjetskih oboroženih sil. Maršal je postal leta 1943, generalisim pa leta 1945.

bo namreč zmagal vedno tisti od obeh nasprotnikov, ki ima večjo moralo, ter zato trdovratneje vztraja na svojem načrtu.«

Tehnični material (oborožitev in oprema) je drugi najpomembnejši element boja. Poveljnik Dermastia je pravilno ugotovil, da je oborožitev partizanov zelo neenotna, da pa je treba težiti k enotnosti oborožitve, kar v precejšnji meri olajša bojevanje. Pri tem je poudaril, da je glavni vir oboroževanja partizanov okupator, ki ima orožja v dobrem stanju v zadostnih količinah. Avtor učbenika je zapisal, da je osnovna oborožitev partizanskih čet lahka pehotna oborožitev. Najpomembnejše orožje partizana je **puška**⁶⁵ z

⁶⁵ Sodeč po skici v učbeniku, je imel avtor v mislih jugoslovansko puško M 24 7,9 mm. Podrobnosti o njej je navedel na straneh 50–52 pod naslovom Brzometna puška »Mauser« 7,9 m/m M 24. Opisal je glavne dele puške, pa ravnanje z njo, razstavljanje zatvarača, merjenje (nišanje/nje/), čiščenje in varovanje puške ter nož in municijo za puško. Vojska nove države Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev je v nasledstvo dobila 26 različnih tipov pušk v šestih različnih kalibrih. Ta raznolikost je seveda povzročala velike logistične probleme. Zato so se odločili zadevo poenotiti in poenostaviti. V Kragujevcu v Srbiji so postavili identično kopijo linije za izdelavo belgijske puške Mle.1924 »Fabrique Nationale d'Ar-mes de Querre, Herstal-lez-Liege.« V letu 1929 so s puško M 24 opremili stalno sestavo jugoslovanske vojske. Do začetka 2. svetovne vojne je operativna vojska Jugoslavije razpolagala s približno milijonom pušk 7,9 mm M 24 (Branko Bogdanović: Srpski Mauser, Kelkom, Beograd 2004, str. 81–85). Avtor priročnika o oborožitvi Kraljevine Jugoslavije brigadni čeneral Dragoljub M Dinić, profesor znanosti o orožju in oborožitvi Vojne akademije, je o puški zapisal, da gre za brzometno puško modela Mauser, ki se polni (z okvirjem) s petimi naboji. Teža puške brez noža je 3,850 kg, z nožem pa 4,325 kg. Dolžina puške z nožem je 1474 mm, brez noža pa 1094 mm. Stalni in najnižji nišan (merek) je nastavljen na 200 metrov, najvišji pa na 2000. Dopisal je še, da gre za najbolj izpopolnjeno puško, izdelano na doseženih izkušnjah v minulih vojnah in na osnovi srbske puške M. 1910 in nemške M. 1898. Pehota Vojske Kraljevine Jugoslavije je imela v oborožitvi naslednje puške: 7,9 mm M. 24, 7,9 mm M. 24 B., 7,9 mm M. 98, 7,9 mm M. 95 M., 8 mm M. 16 in 8 mm M. 7/15 ter karabinke: 7,9 mm M. 24, 7,9 mm M. 24 a, 7,9 mm M. 95 M., 7 mm M. 8 c., 8 mm M. 16 in 8 mm M. 7/15 (Dragoljub M. Dinić: Poznavanje naoružanja Kraljevine Jugoslavije i njenih suseda. Beograd 1936, str. 19–23; dalje: Dinić, Poznavanje naoružanja). Veliko zaplenjenih jugoslovanskih mavzeric M. 24 so Nemci leta 1941 odstopili NDH. Tiste, ki so se izognile zaplembi, so predstavljale osnovno oborožitev partizanskih in drugih formacij, ki so se bolj ali manj resno postavile po robu okupatorju. Partizanom – pa tudi drugim – je prišlo prav dejstvo, da so praktično vse mavzerice uporabljale enako strelivo, tj. naboje, kalibra 7,9 x 57. Partizani so posebej cenili mavzerice M. 24 belgijske izdelave. Ob koncu vojne je bilo jugoslovanski državi na voljo na stotisoče mavzeric raznih tipov in podtipov; velika večina je bila seveda sistema 98 (vključno z modifikacijo 24). Že leta 1944 so se lotili remonta od vojne vihre različnih mavzeric in s to prakso nadaljevali vse v petdeseta leta. Pet let po vojni se je začela tudi izdelava jugoslovanskih mavzeric M. 48. Ta je postala tako univerzalna, da je »M. 48« postal sinonim za puško mavzerico« (Janez Hartman: Mauser 98. Obramba 10/1998, str. 27–31). Belgija je Jugoslaviji dobavila 100.000 pušk. Na levi strani pušk je bil napis: »Fab.Nat.d'Armes de Guerre/Herstal – Belgique«. Brzometna puška: Srbski izraz za neavtomatsko oz. večstrelno puško z nabojiščem (magacin). Kaliber: premer cevi orožja. Karabinka: kratka puška risanica. Risanica: puška na kroglo, ki ima v notranjosti cevi rise (žlebove) za stabilizacijo izstrelka.

bajonetom. Je glavno in najpomembnejše orožje za dokončanje boja v jurišu. Zraven puške za partizanski način boja pride v poštev še lahko avtomatsko orožje: revolver, puškomitraljez in lahki mitraljez.⁶⁶ **Revolver** je orožje za nenadne napade in boj iz bližine. Za ta namen so najbolj praktične MG pištole, kal. 7,65 in 9 mm,⁶⁷ ki jih imajo Nemci in Italijani. Težava pri njih je velika

⁶⁶ Današnja klasifikacija orožja se precej razlikuje od klasifikacije orožja iz učbenika Kratek tečaj za partizanske poveljnike.

⁶⁷ MG (Maschinengewehr) – strojnica. Avtor v tekstu ni dosleden. To oznako v tekstu uporablja za pištole ali za brzostrelke. Iz vsebine teksta se da ugotoviti, da je v tem primeru mislil na brzostrelke. Te so prenosna, popolnoma avtomatska orožja, namenjena za boj iz bližine. Ta koncept je izšel iz jarkovske vojne, čeprav je bila večina konstrukcij brzostrelk prepozna za rabo v prvi svetovni vojni. Večina jih uporablja strelivo v pištolskih kalibrih, kar jim daje dovolj lahek odsun, da je z njimi moč streljati tako z ramena kot z boka. Orožje ima naboje praviloma v okviru, ki se v zaklepišče vloži od spodaj ali od strani (Enciklopedija orožja. Orožje skozi sedem tisočletij. Ljubljana 1995, str. 148; dalje: Enciklopedija orožja). Leta 1938 so izdelali najbolj izpopolnjeno nemško brzostrelko ERMA MP 38 (ERMA je kratica za Erfurter Maschinenfabrik, MP pa za Maschinenpistole). Inž. Vollmer je bil konstruktor, ki je izdelal prvo brzostrelko s preklopnim kopitom. Bila je v celoti izdelana iz kovine in bakelita in je bila verjetno najbolj znana brzostrelka 2. svetovne vojne. Njene značilnosti so: kal. 9 mm, teža 4,1 kg, dolžina orožja z zloženim kopitom 630 mm, 32 nabojev v okvirju, kadenca streljanja je 500 nabojev v minuti, učinkovit domet je 70 metrov. S predelavami so dobili naslednje variante oz. modele: MP 38/40, MP 40/1, MP 40/2 in MP 41. Strategija Blitzkriega (bliskovite vojne), ki so jo Nemci uporabili v 2. svetovni vojni, je zahtevala mobilne udarne enote, ki so morale biti oborožene z orožjem s čim večjo ognjeno močjo. Za te enote so izumili brzostrelko MP 38 z zložljivim kopitom. Prednost za konstruktorje je bila funkcionalnost, zato ima MP 38 v nasprotju z mnogimi drugimi nemškimi brzostrelkami tega časa navzdol štrleč okvir. Prejšnji modeli nemških brzostrelk so imeli okvir nameščen vodoravno, kar omogoča strelcu v ležečem položaju manjšo silhueto, ki jo vidi nasprotnik. Pri zračnodesantni in mehanizirani pehoti so to lastnost orožja opustili zaradi omejenega prostora v transportnih vozilih in letalih, kjer ima prostor absolutno prednost. Brzostrelko so hitro osvojili padalci in postala je ena njihovih glavnih orožij. Bila je lahka in so jo imeli pri sebi med skokom oz. doskokom s padalom. To je bilo za padalce izrednega pomena. Brzostrelka je kmalu prišla v oborožitev kopenske vojske in povpraševanje je postalo večje od proizvodnje. V obdobju med letoma 1940 in 1944 so izdelali več kot milijon primerkov te brzostrelke. Zavezniki so jo zmotno imenovali šmajser (Schmeisser). Na MP 38 ni možno namestiti bajoneta, kar je bilo med starejšimi izvedbami brzostrelk ustaljena praksa. Ima pa pod cevjo pritrjen ščitnik cevi. Namenjen je zaščiti cevi pred udarci ob stene oklepника ali strelne line, skozi katero je streljala motorizirana pehota, ki je na teh vozilih spremljala hitro prodirajoče tanke. Med napadom na Poljsko in njenim zavzetjem se je izkazalo, da ima brzostrelka resno pomanjkljivost. Ni bila varna za uporabo. Večkrat se je »sama« sprožila in povzročala škodo med lastnimi vojaki. Popravili so varovalko in tako je modificirana izvedba dobila oznako MP 38/40. MP 38/40 je kompaktna in dobro uravnotežena brzostrelka, ki je za tiste čase bila več kot učinkovito orožje. A je bila draga za izdelovanje. Njena šibka točka so bili okvirji. Zaradi tega je doživela radikalno modifikacijo. Jeklene dele so zamenjali s pločevino in jo zelo pocenili. Dobila je oznako MP 40 in postavila standard v enostavni in poceni izdelavi orožja. Izkušnje z vzhodne fronte so pokazale, da je bil vojak oborožen s sovjetskimi PPŠ 41 (Pistolet Pulemjet

poraba streliva. V pošteev pridejo še polavtomatski revolverji, s katerimi se po možnosti oboroži mitraljezce za osebno obrambo iz bližine.⁶⁸

35. Puškomitraljez zbrojevka M.37.

Špagina), katerega boben sprejme 71 nabojev, dostikrat v taktični prednosti pred nasprotnikom, ki je imel MP 40, katere okvir sprejme samo 32 nabojev. Da bi zmanjšali taktično prednost PPŠ, so izdelali model MP 40/2, ki sprejme dva okvirja po 32 nabojev. Omenjeni model so izdelali leta 1943, vendar ni doživel večjega uspeha in po nekaj sto primerkih so model prenehali izdelovati. Brzostrelke so v 2. svetovni vojni doživele svoj vrhunec, a so po njej prvo mesto odstopile jurišnim puškam (Janez Kotnik: Šmajser. Kaliber 7, Obramba 9/98, str. 23–24; John Weeks: Streljačko naoružanje II. svjetski rat. Alfa, Zagreb 1980, str. 31–33 (dalje: Weeks, Streljačko naoružanje); Roger Ford: Maschinen Gewehre von 1860 bis heute. Karl Müller Verlag, str. 102–107; Ian V. Hogg: Infantry Weapons of WWII. Saturn Books Ltd., London 1997, str. 63–64 (dalje: Hogg, Infantry Weapons)). Hitrost streljanja: Vrednosti za hitrost streljanja pomenijo število izstreljenih krogel v časovni enoti (minuti) pri neprekinjenem ognju; to je teoretična hitrost streljanja – kadenca, ki zanemara potrebo po menjavi okvirjev ali nabojnikov in vnovičnem napenjanju mehanizma (Enciklopedija orožja, str. 213).

⁶⁸ Zaradi velikega pomanjkanja vseh vrst oborožitve v partizanih tega navodila niso prakticirali. Revolver se od pištole razlikuje po bobniču, kjer ima shranjene naboje (najpogosteje 6–7). Revolver je težji od pištole, hitrost streljanja pa je manjša. Je enostavne konstrukcije in dela brez zastojev. V učbeniku je skica pištole tipa Browning 9 mm M 10-22 (7,6 mm) z opisom. Gre za službeno pištolo, model 1910, vojske in žandarmerije KSHS. Ko so na njej naredili spremembe glede dolžine cevi in okvirja, je dobil oznako FN BROWNING M 1910/22 (vojnodržavni). Kaliber pištole je 9 mm, v okvir pa gre 8 nabojev. S spremembo cevi dobimo pištolo, kalibra 7,65 mm. Do leta 1926 je Belgija dostavila Jugoslaviji 62.420 pištol M 1910/22 (Berislav Franjić: Revolveri & Pištolji. Alfa, Zagreb 1993, str. 116–123; Divor Žilić: Pješačko naoružanje u domovinskom ratu. Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Zagreb 2001, str. 68–69). Đeneral Dinić je o pištoli zapisal, da gre za polavtomatsko orožje, kal. 9 mm, ki se polni z osmimi naboji. Dolžina pištole je 178 mm, teža s praznim okvirjem pa 675 gramov (Dinić, Poznavanje naoružanja, str. 46–47).

Puškomitraljez je praktično in lahko prenosno avtomatsko orožje in najprimernejše avtomatsko orožje za partizanske čete. Vsak partizanski vod naj bi imel po enega. »Puškomitraljezi dvigajo moralo moštvu, a v rokah sposobnega komandanta in mitraljezca postanejo najspodobnejše orožje odreda.« »Puškomitraljezi, ki pridejo v poštev, so:

1. Češki puškomitraljez »Zbrojevka« (37), ki je bil skoro po večini uveden v jugoslov. vojski, ker nam je zaradi tega tudi najbolj znan. Odličen v akciji, precizen v ciljanju, zahteva skrbno nego ter čiščenje, ker v nasprotnem slučaju rad odpove. Polni se z okviri po 20 patronov, kal. 7.9 mm M 24, tj. municije jugoslov. puške M 24.⁶⁹

2. Francoski puškomitraljez »Šoš«. Starejšega tipa, večkrat predelan, v akciji nezanesljiv, ker rad zastane. Polni se z okviri po 20 patronov, kal. 7.9 mm M 24, tj. municijo jugoslovan. puške M 24.

3. Italijanski puškomitraljez »Breda – 38«, zelo podoben »Zbrojevki« v akciji in konstrukciji. Polni se z okviri po 30 patronov, kal. 7.35, tj. z municijo italijanske puške.«

Vsi puškomitraljezi so opremljeni z nožicami zaradi večje stabilnosti, zmanjšanja sunkov in natančnosti med uporabo. Za delovanje puškomitraljeza je potrebna posluga (posadka) treh ljudi: puškomitraljezca, dodavača (dodajalca) in pomočnika. Slednji je v boju strelec. Dermastia v nadaljevanju opozarja, da v Kraljevini Jugoslaviji niso poznali lahkih mitraljezov,⁷⁰ pozna

⁶⁹ Skica oz. shematski presek PM 7,9 mm M 37 (zbrojevka) je objavljen v učbeniku na strani 56, opis pa na straneh 52–54. Avtor je opisal splošne lastnosti (kal. 7,9 mm, nabojnik z 20 naboji, rafalno in posamično streljanje, kadenca 600 nabojev v minuti, praktična hitrost streljanja do 200 nabojev v minuti), glavne dele puškomitraljeza, razstavljanje in sestavljanje ter ravnanje. Na koncu je opisal še motnje in njihovo odpravljanje. Vojska KJ je imela do leta 1936 v oborožitvi dva tipa PM: češkoslovaškega PM 7,9 mm M. 26 in francoskega PM 8 mm M. 15. Pozneje so uvedli še PM 7,9 mm M. 37 (izvirno: zbrojevka). PM 7,9 mm M. 26 je bil izdelan leta 1926 v tovarni »Čehoslovačko Akc. Oružno Društvo Brno«. Bil je zelo dober PM, vzornik britanskemu PM Bren Mk 1 iz leta 1937, enega najuspešnejših PM. Zbrojevka je veljala za zanesljivo in priljubljeno orožje (Dinić, Poznavanje naoružanja, str. 48–49; Enciklopedija orožja, str. 213; Janez Hartman: Za boj proti »bandam«. Obramba 8/2002, str. 67–68). In še zanimivost. Politični komisar Kamniškega bataljona Roman Potočnik je v svoj dnevnik iz leta 1941 zapisal precej nenavadno ime za (neznan tip) puškomitraljez – »kuzla«.

⁷⁰ Netočna trditev. General Dinić je zapisal, da so v Jugoslaviji uporabljali dva tipa lahkih mitraljezov. Prvi tip je lahki mitraljez 7,9 mm. M. 8/15 M. Nastal je 1915, ko so v Nemčiji predelali težki mitraljez Maxim 7,9 mm. M. 08. Drugi tip je lahki mitraljez 8 mm. M. 7/16 Š. »Ta mitraljez je leta 1907 konstruiral nemški inženir Schwarzlose in ga leta 1912 predelal. Leta 1916 mu je konstruiral lažji podstavek. Od tega časa se uporablja tudi kot lahki mitraljez« (Dinić, Poznavanje naoružanja, str. 51–55).

pa jih nemška vojska. So zelo priročni, ker so lahki za prenos (12 kg).⁷¹ **Bombe**⁷² so v rokah partizanov odločilno orožje za pripravo juriša. Po dejstvu se delijo na defenzivne (obrambne) in ofenzivne (napadalne). Defenzivne so bombe z dejstvom 100–250 metrov. Izdelane so večinoma iz jeklene litine, zunaj nasekane in napolnjene z večjo količino eksploziva (šedit, trotil, aronal itn.). Ker je domet manjši (30–33 metrov) od učinka bombe, jih je treba metati iz zaklona. So različnih oblik (okrogle, jajčaste, ploščate itn.) in različne teže od 450 do 800 gramov. Ofenzivne bombe so bombe z dejstvom od 8 do 10 metrov. Uporabljajo se med napadom samim, ker se lahko mečejo tudi izven zaklona. Učinek sam je zelo slab ter služijo v prvi vrsti razbijanju morale. Tudi ofenzivne bombe so vseh mogočih oblik.

»Ene in druge se vžigajo na tri načine:

s tem, da se odvije osigurač, razbije s tem, da se s kapsulo udari ob trd

⁷¹ Verjetno je mišljen puškomitraljez MG 34. Težina PM je 12,1 kg brez podstavka. Polni se iz bobna (75 nabojev) ali nabojnika (50 nabojev) z možnostjo povezovanja dodatnih nabojnikov. Kadenca streljanja je 800–900 nabojev v minuti. Skupaj s podstavkom deluje kot mitraljez. V preteklosti so bili mitraljezi orožja velike teže in z vodnim hlajenjem cevi, ki jih je bilo precej težko predstavljati s položaja na položaj. MG 34 je bilo lažje orožje in z dobrimi taktično-tehničnimi lastnostmi. Namenjen je bil za odbijanje masovnih jurišev na ravnini. Uvedba MG 34 v nemško vojsko je takoj vplivala na spremembo vojaške taktike nemške pehote in omogočila poznejši Blitzkrieg. Imel pa je tudi pomanjkljivosti. Cev se je menjavala precej nerodno in težko. Mehanizem je bil občutljiv na nizke temperature in umazanijo. Manjši deli orožja so pri nizkih temperaturah zmrzovali, tako da je orožje postajalo neučinkovito.

⁷² V učbeniku so opisi bomb na straneh 49–50, skice ročnih bomb pa na strani 58. Prikazane so skice ročnih bomb sistema »Kragujevac«, M 15 ter nemška in italijanska bomba. Ročna bomba sistema »Kragujevac« je srbski izum iz litega železa, oglate oblike, ki je na zunaj gladka. Je defenzivna bomba in zelo enostavna za uporabo. »Užiganje se vrši tako, da se udari s kapslo vžigala ob neki trd predmet (kopito puške, kos lesa, kamen).« Teža bombe je približno 800 gramov. Od aktiviranja do eksplozije bombe traja 5 sekund. Nevaren prostor pri tem je do 200 metrov. General Dinić je o kragujevčanki zapisal, da gre za srbsko bombo, ki je enostavna in lahka za uporabo. Imela je pomembno vlogo v komitski akciji v Makedoniji od leta 1898 naprej, pa v srbsko-turški, srbsko-bolgarski ter v evropski vojni 1914–1915. M 15 je najverjetneje oznaka francoske ročne bombe jajčaste oblike, ki je bila v uporabi Vojske KJ. Poznali so ofenzivno in defenzivno ročno bombo M. 15. Nemška ročna bomba na skici je »štilarica« oz. Stielhandgranate, ki se je uveljavila med prvo svetovno vojno. Vodijo jo pod oznako Hgr. 24. Imela je značilen lesen držaj v obliki palice, v katerem je bil nameščen mehanizem za aktiviranje na poteg. Ta je sprožil vžigalnik Brenn-zünder 24, ki je – s časovnim zamikom 4,5 sekunde – prek detonatorja, št. 8, povzročil detonacijo 165 gramov eksploziva v »pločevinki«. Bomba je bila v celoti dolga 36 cm, težka pa 480 gramov. Je tipična ofenzivna ročna bomba, katere delci so bili nevarni do 20 metrov. V poznejših letih so jo modificirali (Hgr. 39 in Hgr. 43). Vojaki so jo nosili zataknjeno za opasač (pas) uniforme (tudi po več kosov) ali pa so jo enostavno zatakneli za škorenj (Janez Hartman: Grmenje in rožljanje zlovešče bratovščine. Obramba X/2002, str. 65–69; Hogg, Infantry weapons, str. 169).

predmet in vrže (VTZ in RF bombe);

s tem, da se odvijje osigurač, potegne vžigalna vrvica ter potem vrže (nemške bombe vseh vrst), ali potegne za verižico (italijanske bombe);

s tem, da se odvržejo in pri padcu na trd predmet eksplodirajo (druge vrste italijanskih bomb).«

»Pri bombah s tempirnim dejstvom, tj. pod a) in b), paziti na časovni razmak med razbijanjem in metom, ker se lahko zgodi, da nasprotnik bombo vrne.

2. Z ozirom na uporabo: pehotne, protitankovske, bencinske, plinske, zameglitvene itd.

3. Z ozirom na način uporabe: ročne in za puško ali tromblonske bombe. (V tej zvezi sledeča pripomba: dočim se prilično lahko dobe tromblonske bombe, se težko dobe trombloni. Kljub temu ne smemo zametavati tromblonskih bomb, ker se dajo tudi brez tromblonov kot ročne bombe dobro uporabiti. Pokazati način!)«

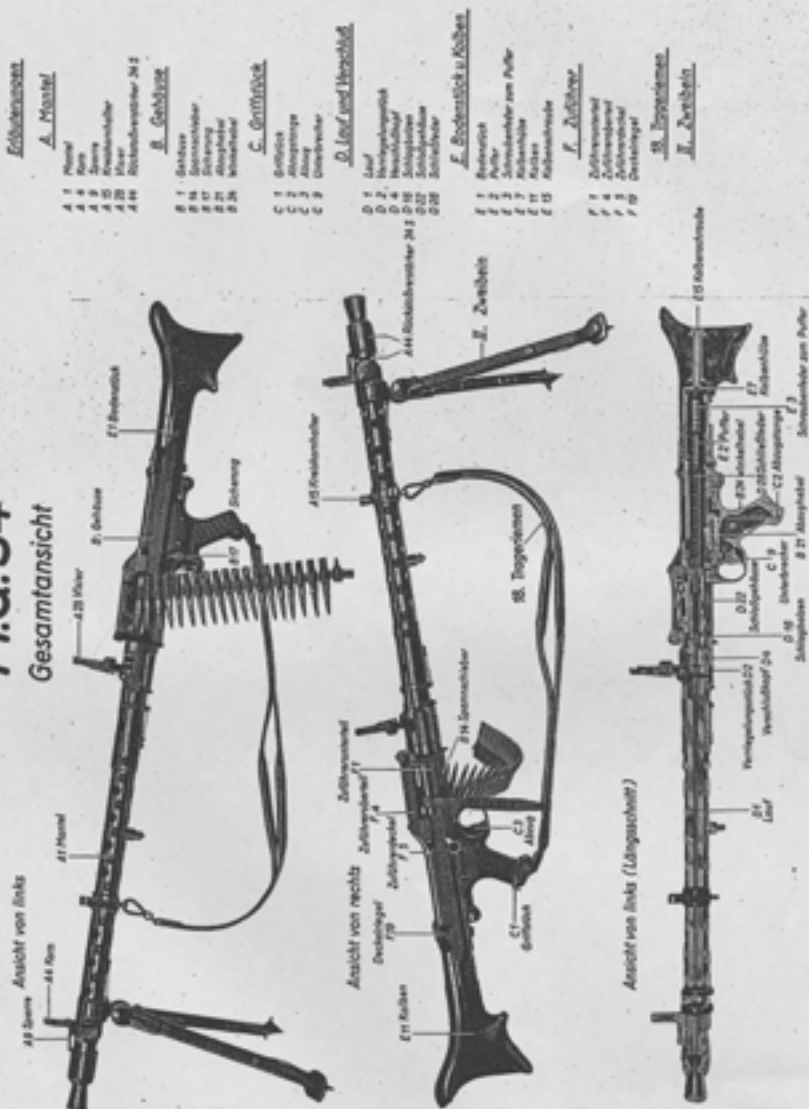
Na koncu je zapisal, da bi v raznih situacijah v partizanih prišli v poštev še težki mitraljezi, pehotni in antitankovski topovi ter metalci min, vendar pa ugotavljajo, da bi bilo omenjeno orožje zaradi teže, razen malih metalcev min samo ovira gibljivosti partizanskih čet. Težka pehotna oborožitev bi prišla v poštev le pri zasedanju večjih kompleksov in koncentraciji čet. »Orožje in municija je najdragocenejša stvar partizanov. Zato se jima mora posvečati največja pažnja. Stalni pregledi, javni in tajni, so zelo važna dolžnost komandanta, ker se bo samo na tak način doseglo, da bo orožje vedno v brezhibnem stanju.«

V učbeniku Kratek tečaj za partizanske poveljnike sledi poglavje z naslovom Osnovna partizanska enota – četa. V njem je na osnovi partizanskega zakona in bojnih izkušenj avtor opredelil osnovno partizansko enoto. To je četa, ki se deli na tri vode in šteje približno 50 mož. »Taka četa naj se deli:

3 vodi strelcev po 10 mož	skupaj 30 mož
1 vod mitraljezcev (3 p. mitr. po 3 možje)	” 9 ”
1 vod inženircev	” 7 ”
komandant, komisar, namestnik k-danta, intendant	” 4 ”

skupno 50 mož.«

M.G. 34
Gesamtansicht

36. Puškomitraljez MG 34.

V nadaljevanju je Dermastia opisal strukturo čete in naloge posameznikov v enoti. Na čelu čete stoji komandir čete, ob njemu je politkomisar čete z enako odgovornostjo in rangom. Enako je v vođu (vodnik, vodni politdelegat). Omenja še intendanta čete, orožarja, ordonanca, bolničarja in kuharja. Naloga intendanta čete je preskrba čete z vsem potrebnim in je v tesni povezavi s terenskimi odbori OF. Kontrolo nad njegovim delom izvaja politkomisar. Naloga orožarja čete je skrb za red v orožju in strelivu (tudi popravilo orožja). Kontrolo nad njegovim delom izvaja komandir čete. Ordonanc čete skrbi za zvezo med četo in višjo komando.⁷³ Naloga bolničarja je prva pomoč ranjencem in bolnikom ter vzdrževanje higiene v četi. Kuhar naj bi bil partizan z znanjem kuhanja. Zbor čete. Reden zbor čete se izvaja vsak dan zjutraj in je namenjen pregledu čete (moštva), njenega orožja in opreme ter razglašanju njenega povelja. Na zboru čete se po potrebi rešujejo vsa vprašanja, ki se tičejo cele čete, izrekajo graje in pohvale ter izdajajo izredne naredbe (odredbe). »Vsi važnejši problemi se rešujejo sporazumno med komandantom čete in političnim komisarjem. Priporočljivo pa je, da se k posvetom o izdelavi načrtov za posamezne akcije pritegnejo tudi vodniki in vodni politični delegati zaradi razvijanja njih iniciative ter vzgajanja k čim večji samostojnosti.« Na koncu opredeli še naloge dežurnega vodnika v četi. Dežurni vodnik v »mirnem stanju čete« v vsem nadomešča komandirja čete in s tem omogoča poveljstvu čete več razpoložljivega časa za načrtovanje akcij. Naloge dežurnega vodnika izmenjaje opravljajo vodniki oz. politični delegati vodov.

V delu učbenika označenem z rimsko II je v več poglavij podrobno obdelal akcije, napade in obrambe. **Gibanje.** Bistveno za partizanstvo je gibanje oz. marširanje. V tem času obstaja možnost spopada z nasprotnikom, zato mora poveljujoči veliko skrb posvetiti varnosti enote (zavarovanje pred presenečenji), pa tudi »ekonomiji sil trupe«, kar pomeni, naj se moštvo med maršem čim manj utruja. »Vprav zaradi stalne možnosti spopada z nasprotnikom ter možnosti presenečenja posebno v partizanski borbi je nujno potrebno, da se tako priprava na marš kakor tudi marš sam vrši v popolni tišini in tajnosti ter se mora ta tajnost čuvati proti vsakomur, tudi proti partizanom samim.« Poveljnik Dermastia je gibanje oz. marš razdelil na nastopni marš, odstopni marš in bočni marš ter nočni in dnevni marš, navadni, pospešeni in nagli marš in marš z ozirom na letni čas. **Nastopni marš** je opisal kot

⁷³ Ta izraz se kmalu izgubi in se v tej povezavi ne uporablja več. Namesto tega se uveljavi izraz kurir.

gibanje, ki privede enoto na mesto izvršitve akcije ali napada. Predlaga gibanje partizanskih čet »v koloni po eden.« Drugačna gibanja (npr. v koloni po dva) pa so seveda odvisna od terena oz. okoliščin. Pri tem opiše dobre in slabe strani takega marša. Pri nastopnem maršu je nujno potrebno poskrbeti za zavarovanje pohodne enote s predhodnico. To je navadno vod dežurnega vodnika, okrepljen s puškomitraljezom. Pred predhodnico v razdalji 100–200 metrov marširajo še stalna patrulja treh mož, in krilni patrulji, v moči dveh mož. Za zaščito hrbta enote skrbi zaščitna patrulja oz. zaščitnica. **Odstopni marš** se izvaja z namenom, da se s čim manjšimi izgubami in v čim večjem redu izvleče enoto iz sovražnikovega ognja. To je možno storiti pravočasno ali prisilno pod silo razmer. Pravočasni se izvaja še pred spopadom z nasprotnikom, prisilni marš pa se izvaja potem, ko te nasprotnik dejansko v to prisili. **Bočni marš** je samo varianta prej omenjenih maršev. Poznamo nastopno-bočni marš in odstopno-bočni marš.

Nočni in dnevni marš. Že sam naslov pove veliko. Dnevni marš je udobnejši, a potrebuje več zavarovanja. Pri nočnem se možje veliko bolj utrudijo, a je za partizanske čete enostavnejši in se veliko bolj uporablja. **Navadni, pospešeni in nagli marš.** Navadni marš je marš v normalnih pogojih, kar pomeni, da enota prehodi 4–5 km na uro. Pospešeni marš se izvaja samo ob potrebi. Počitki so manjši ali jih sploh ni. Nagli marš je marš na kratke razdalje z največjo možno hitrostjo, kjer se ne polaga pozornost na utrujenost mož. To se izvaja samo v veliki nevarnosti. **Marš z ozirom na letni čas.** Enote morajo paziti na sledi, ki jih puščajo za sabo. Večje težave pri tem nastopijo pozimi, ko se puščajo sledi v snegu. Avtor pri tem navaja več načinov premikanja po snegu in tudi, kako se brišejo sledi.

Stanovanje. Pri nastanitvi moštva mora vsak poveljnik skrbeti za udobnost in varnost. Poglavje o stanovanju (nastanitvi) je razdelil v več podpoglavij, kot so: bivak, kantonman, taborjenje in partizansko zaklonišče. **Bivak** je opredelil kot nastanitev pod šotori. Ta način ni najudobnejši, ima pa precej prednosti: postavi se lahko na mesto z dobrim obrambnim položajem, moštvo je na kupu, kar omogoča lažje poveljevanje. »Veliko važnost je treba polagati na taborno disciplino, red in čistočo. Vsak poskus kršenja v kali zatreti, ker bomo v nasprotnem slučaju doživeli težka razočaranja.« **Kantonman** je nastanitev po stanovanjih. Ta način nastanitve nudi veliko mero udobnosti, a ima tudi veliko pomanjkljivosti: možnost presenečenja in izdaje, slabše možnosti za obrambo. Zato ta način ni priporočljiva nastanitev za partizanske čete. **Taborjenje** je bivanje v barakah ali velikih šotorih postavljenih na za to določenih mestih. Pravila so enaka kot za nastanitev v bivakih. Praksa

je pokazala, da je v snegu najboljši način nastanitve gradnja **partizanskih zaklonišč**. Ker so zgrajena v zemlji, so primerna za uspešno obrambo.

V naslednjem poglavju je obdelal **ogledovanje (izvidjanje) in zavarovanje**. Opredelil ju je kot najpomembnejši dejavnosti partizanov poleg izvajanja akcij. Ogledovanje je nujno za izdelavo načrta. Ogledujejo lahko partizani sami ali pa dobijo podatke s terena. V nadaljevanju opiše načine pridobivanja podatkov, zelo podrobno pa opiše naloge patrolje pri ogledovanju. Zelo podrobno je obdelal tudi boj proti ogledovanju nasprotnikovih patrolj. »Zato moramo na to polagati posebno važnost ter v sporazumu z OF in NZ⁷⁴ terena, kjer koli se pojavi partizanska četa, takoj pristopiti k likvidaciji denunciantov in špijonov brez usmiljenja. Vsako prizanašanje v tem pravcu je izraz čistega oportunizma in lahkomišelnosti, ki se bo vedno maščevala nad nami samimi.«

Zavarovanje. Tu je obdelano predvsem zavarovanje pri stanovanju oz. namestitvi enote. Dermastia je na osnovi izkušenj zapisal: »Najtežje izkušnje, ki smo jih do sedaj imeli v partizanski borbi, najtežja razočaranja in žrtve, so bile posledica nepravilno organiziranega, nezadostnega ali malomarno opravljenega zavarovanja pri stanovanju.« Nato je zapisal veliko modrost, ki pravi, da previdnosti ni nikoli zadosti, in predlaga, da se zavarovanje stanovanja izvede na dva načina:

»1. s temeljito ureditvijo stražarske službe in

2. z odpošiljanjem patrol, katerih naloga je, da točno pogledajo teren, za katerega odgovarjajo.«

V nadaljevanju je zelo podrobno opisal stražarsko službo in naloge stražarjev. Pri tem se srečamo z novima izrazoma, kot sta pripravi oddelek in stražar pri orožju. Pripravi oddelek je opredelil kot potrebno število mož, ki stalno z orožjem v roki čakajo na signal stražarjev, da se takoj podajo na mesto nevarnosti; stražar pri orožju pa vzdržuje zvezo med stražarji in pripravnim oddelkom.

Poglavje **Borbene akcije** je razdelil na pet podpoglavij: Zaseda, Zaseke, pasti in mine, Zvijača, Srečanje – nenadni spopadi in Uporaba mitraljeza. Bobene akcije je opredelil kot dejavnost partizanov, s katero neposredno škodujejo okupatorjem. Te akcije so lahko napadalne in obrambne. »Glavni element borbenih akcij partizanskih čet je in ostane presenečenje (da je presenečenje važno tudi v manevrski vojni, nam pričajo ogromni uspehi Rdeče armade!). Že presenečenje samo pa nosi v sebi dva druga elementa,

⁷⁴ Narodna zaščita.

enako važna pogoja uspešnosti presenečenja: tajnost vsake borbene akcije in prevaro – kjer koli jo je mogoče uporabiti.« Pri pravilni uporabi taktike presenečenja je treba upoštevati dve osnovni načeli: »**Prvi strel v akciji je in mora biti strel partizana**« in drugi: »**Storiti in predvideti vse, da onemogočimo nasprotniku, da bi on imel prvi strel.**«

Najobsežnejše podpoglavje je o **zasedi**. Obdelano je zelo podrobno. Teorijo podkrepil s primeri. Zraven je priložena skica (v formatu A4) obravnavanih primerov. V naslednjem podpoglavju je avtor na kratko opredelil pojme, v podpoglavju o **zvijačah** pa je naštel celo vrsto vojaških zvijač, s katerimi se lahko prizadene sovražniku čim več škode. **Srečanje – nenadni spopadi**. V tem podpoglavju je podal nekaj življenjsko pomembnih navodil za partizanske enote. Navedel je vrsto različnih primerov in jih podrobno obdelal ter kot že nekajkrat spet poudaril, da naj se partizanske čete ne spuščajo v frontalne spopade z nasprotnikom. Boj naj se izvaja po partizanski iniciativi, ne po nasprotnikovi. Precej obširno in izčrpno obdelano poglavje je sklenil z naslednjimi ugotovitvami:

»1. Ne čakati nasprotnika, temveč iskati ga. Na ta način se bo smatral vedno ogroženega ter bo prisiljen, bojevati se po naši iniciativi. Pojaviti se, uničiti nasprotnika in izginiti, to mora biti pravilo partizanov.

2. Nikdar se izogibati borbi ob srečanju tam, kjer lahko nasprotniku napravimo škodo, a vedno tam, kjer borba in njen uspeh ne bi bil v sorazmerju z našimi žrtvami.

3. Nikdar ne smemo pozabiti na to, da je presenečenje in brzina akcije partizanovo najmočnejše orožje. Torej tajnost, krepak napad tudi na močnejšega nasprotnika, zvijača.

4. Precenjevati lastne moči je zločinstvo, podcenjevati jih je sabotaža.

5. Da so v borbi uspehi in neuspehi ter da zaradi trenutnega neuspeha ne smemo izgubiti glave in poguma!«

Mitraljez je bil najpomembnejše orožje v rokah partizanskih čet, zato mu je poveljnik Dermastia namenil posebno podpoglavje. V njem je dal mlademu poveljniškemu kadru obširna in natančna navodila o njegovi uporabi.

Sabotažne akcije. V tem poglavju je avtor kritičen do opravljenih sabotaž, saj so bile opravljene »bolj po domače.« Opozoril je na to, da je treba tudi sabotažne akcije skrbno načrtovati in izvesti enako dobro kot vse druge bojne akcije. Sabotažne akcije je treba izvajati na objektih, ki so za nasprotnika zelo pomembni. Zato v nadaljevanju poglavja opiše primere sabotažnih akcij na prometnih zvezah, transportnih sredstvih in magazinah (skladiščih).

Sledi poglavje z naslovom **Naseljena mesta**. Poglavje je sestavljeno iz naslednjih podpoglavij: Borba za naseljena mesta, Obrambe naseljenih mest in Obramba osvobojenega ozemlja.⁷⁵ **Borba za naseljena mesta.** »Naselje, zasedeno po okupatorjih, bomo napadali takrat, kadar se s tem nadejamo važnega uspeha, okrepitve naših edinic z rekrutacijami v mestu samem ali uničenje naprav nasprotnika in njegovega garnizona. Taktika borbe za naseljena mesta je v bistvu drugačna od taktike na odprtem terenu, ker imamo v prvem primeru nešteto novih možnosti, ki jih bo znal dober komandant temeljito izrabiti.« Avtor je zapisal, da bo napad na naseljeno mesto uspešen le, če bo priprava izvedena v popolni tajnosti in bo za nasprotnika presenečenje. Priprave za napad oz. zasedanje položajev se izvede ponoči, sam napad pa zgodaj zjutraj. Priprave je obdelal natančno v več točkah, sami izvedbi pa je namenil le eno točko. Podpoglavja o obrambi naseljenih mest ne bomo obravnavali. Gre zgolj za teorijo, ki je bila v razkoraku s partizansko taktiko. Tudi sam Dermastia je zapisal: »Tudi zavzeta naselja držati samo toliko časa, v kolikor obstajajo za to posebni razlogi. Po njih zavzetju in očiščenju po potrebi zapustiti ter odpeljati s seboj vse tisto prebivalstvo, posebno moške, ki bi bilo v nevarnosti, da se bo nad njim maščeval.« Zelo zanimivo je naslednje podpoglavje z naslovom **Obramba osvobojenega ozemlja**.⁷⁶ Za obrambo osvobojenega ozemlja je treba izvesti številne ukrepe: rušenje poti in komunikacij, postavljanje zasede, vzpostaviti protiletalsko zaščito in obveščevalno službo. Vse poti, ki vodijo proti osvobojenemu ozemlju, se morajo porušiti na najbolj občutljivih mestih (mostovi, viadukti), enako je treba storiti z železniškimi progami in voznim parkom (lokomotive, vagoni), ki se uničujejo različno. Dela izvajata mobilizirana delovna sila ali Narodna

⁷⁵ Poglavje v učbeniku je še en dokaz, da je partizansko vodstvo že zelo zgodaj razmišljalo o napadih na večje kraje in s tem tudi o izbojevanju osvobojenega ozemlja. V povezavi s tem so razmišljali, kako obraniti to ozemlje, a teorija in praksa včasih »ne hodita skupaj«. Na območju 4. OC NOV in POS dobimo osvobodena ozemlja šele v letu 1944. Prvo svobodno ozemlje je nastalo v njenem gorenjskem delu, kjer je po napadu Tomšičeve in Šlandrove brigade na Moravče okupator v drugi polovici marca 1944 izpraznil postojanko, na Moravškem pa je nastalo svobodno ozemlje. V štajerskem delu 4. operativne cone sta prvi manjši svobodni ozemlji nastali junija 1944 v zvezi z dejavnostjo Kozjanskega odreda in Koroške grupe odredov oz. njenega Vzhodnokoroškega odreda na območju Jurkloštra in Solčave. Res pa je, da je Štajerski partizanski bataljon v noči na 8. oktober 1941 napadel in vdrl v Šoštanj ter ga za dve uri obvladoval. To je bil prvi partizanski napad na kako mesto v Sloveniji.

⁷⁶ Na območju 4. OC NOV in POS smo imeli v letu 1944 štiri taka obsežna ozemlja. V strokovni literaturi se je za ta ozemlja uveljavil izraz svobodna partizanska ozemlja. Dr. Milan Ževart, dober poznavalec omenjene problematike, je za ta ozemlja uporabil še izraz »ozemlja brez okupatorja«.

zaščita pod zaščito oboroženih partizanov. Na vse poti, po katerih bi lahko prišel sovražnik s tanki in kamioni, je treba postaviti zasede. Zased je lahko več vrst, vse pa morajo biti dobro oborožene. Imajo naj mitraljeze, puškomitraljeze, puške in bombe. Kadar se pričakuje tanke in kamione, je treba zasede oborožiti še s svežnji bomb in s steklenicami z bencinom. Še enkrat je Dermastia posebej poudaril, **»da mora obramba osvobojenega ozemlja biti partizanska, vodena s partizansko taktiko. Nikdar ne sme privedi do ustvarjanja fronte. Osnovni način obrambe so razrušene poti dostopa in sistem zased v širino in globino.«**

Na koncu poglavja je avtor zapisal kratek slovar oz. pojasnil vojno strokovnih izrazov.

»Položaj je teren odnosno odsek ali del terena, na katerem se nahajajo razpostavljene naše sile ali sile nasprotnika.«

»Spopadni položaj je položaj, ki ga je odred že prej določil za položaj, na katerega se bo postavil v bran ali sprejel bitko v slučaju prihoda nasprotnika. Spopadni položaj ni vedno istoveten z borbenim položajem, ker lahko spopadni položaj drži samo predhodnica in toliko časa, da se glavšina razvije za borbo na borbenem položaju.«

»Borbeni položaj je položaj, kjer se glavšina odreda razvije za borbo. V slučaju različnosti spopadnega in borbenega položaja predhodno odrediti smer umikanja predhodnice, da ne bo ovirala glavnine v borbi.«

»Uzbuna je znak, odrejen po komandantu odreda, s katerim se javlja opasnost, ter je v takem slučaju dolžnost vsakega partizana, da čimprej v bojni opremi in z orožjem pride na zborna mesto. Na uzbuno in hitro pripravljanje na zborna mesto se mora polagati veliko važnosti ter je treba uzbuno stalno vežbati.«

Tretji del učbenika nosi naslov **pouk in vežbanje moštva**. Razdeljen je v več poglavij: Poznavanje orožja, Uporaba orožja, Približevanje in oddaljevanje, Praktično vpeljevanje v službo, Vežbanje mitraljezcev, Vežbanje bombašev in Vežbanje za nočne akcije. Avtor je zapisal, da je puška z nožem glavna oborožitev partizana. Zato jo mora vsak partizan brez izjeme dobro poznati. Pri tem opozarja, da se v partizanskih odredih premalo uporablja bajonet oz. se premalo vadi v boju z nožem. Vsak partizan mora dobro obvladovati tudi vsako drugo orožje v enoti. Pri streljanju na sovražnika naj se »ekonomično troši municija.« Najprej se strelja na sovražnikov mitraljez, nato na starešine in šele nato na posamezne vojake. Za bombo je avtor zapisal, da je eno najboljših

orožij partizanov. »Zaradi svoje učinkovitosti in velikih premerov dejstva (posebno defenzivk) so bombe zelo uporabne v hitrih iznenadnih napadih, ker poleg težke škode povzročajo med nasprotniki tudi veliko paniko.« »Zato je potrebno posvetiti veliko pozornost izvežbanju kadrov bombašev. Za bombaše odbirati partizane, ki so poznani po svoje neustrašnosti, srčnosti in brezobzirnosti ter so se kot taki tudi praktično pokazali v borbenih akcijah. To zaradi tega, ker se bodo morali velikokrat pod zaščito ognja naših strelcev in mitraljezov priplaziti k nasprotnikovim odpornim točkam in mitraljezkim gnezdnom ter jih z udari bomb razbijati. Zaradi tega za bombaše poleg teh svojstev jemati prostovoljce.«

Četrty del učbenika nosi naslov **Pionirska služba**. Po formaciji je bila osnovna partizanska enota četa. V njej je bil predviden vod inženircev v moči sedmih mož. Od tega naj bi bili trije pionirji, preostali pa minerji.⁷⁷ Osnovna naloga pionirjev naj bi bila ureditev obrambnega položaja odreda. Za lažje opravljanje svojih nalog so pionirji opremljeni z: 1 veliko žago, 1 malo žago, 1 sekuro na dolgem toporišču, 1 sekuro – malo, 2 navadnima lopatama na kratkih toporiščih, 1 vrtno lopato na kratkem toporišču, 1 kleščami – navadnimi, 1 kombiniranimi, primerno količino žebeljev raznih vrst, pilami za brušenje orodja, 1 krampom – lahkim na kratkem toporišču.

Nato sledijo skice (formata A4) za razne službe. Najprej so objavljene skice za pionirsko službo (zakloni), nato skice za minersko službo in podrobni opisi tehničnega značaja.⁷⁸

⁷⁷ Na Štajerskem je ta praksa zaživela šele v letu 1944. Kozjanski odred je svoj minerski vod v moči sedmih mož dobil sredi maja 1944. Vod je iz sedmih kmalu narasel na približno 25 pripadnikov. V operacijskem dnevniku Kozjanskega odreda 29. novembra oz. 1. decembra 1944 prvič zasledimo minerska voda v 1. in 2. bataljonu. Konec novembra 1944 je v 2. četi 1. bataljona obstajal tehnični vod, v začetku decembra pa že tehnično-inženirska četa. V 2. bataljonu naj bi v začetku decembra obstajal pionirsko-pontonirski vod. V kroniki 3. bataljona zasledimo 1. avgusta »pionirji«, v operacijskem dnevniku Kozjanskega odreda za 28. november pa že pionirsko-pontonirski vod, ki je zasekoval na cesti Planina–Sevnica (Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 174–176).

⁷⁸ Nemški prevod partizanskega učbenika Kratek tečaj za partizanske poveljnike je v ARS, AS 1851, fasc. 63/I/13. Gre za dobesedni prevod iz slovenščine v nemščino, saj so npr. besede partizan zapisovali kot Partisan. Zelo nenavadno, saj je nemški okupator za partizane dosledno uporabljal izraz banditi. Tudi kraje so zapisovali po slovensko. Na nekaj mestih so se potrudili in zraven slovenskega zapisa napisali še nemški prevod kot npr. »mečkač« – »Zauderer«. Francoski puškomitraljez »Šoš« so prevedli kot Die französische Maschinenpistole »Schosch«. Celo skico s primeri zased na str. 23/24 so prerisali. Nemškemu prevodu partizanskega učbenika manjkajo prednja platnica in prvi dve strani. To je verjetno razlog, da omenjeni dokument do danes ni bil prepoznan. Manjkajo tudi vse strani od poglavja pionirska služba naprej. Menim, da teh strani

Tudi v letu 1942 so izdali nekaj dokumentov, ki pripomorejo k lažjemu razumevanju obravnavane problematike. V januarski številki Partizanskega vestnika⁷⁹ se je Zdravko⁸⁰ razpisal o tem, kaj so partizani. V začetku članka je pojasnil, da se partizanske čete bistveno razlikujejo od (buržoazne) redne vojske po metodah dela, opremi in oborožitvi. V nadaljevanju je zapisal, kakšen mora biti partizan: »Partizan mora biti iniciativen, domiseln, v vsaki situaciji se mora znajti, izmisliti si vedno novo taktiko, vedno nove zvijače v borbi z nasprotnikom« in »Vsak partizan spada pod partizansko disciplino, mora paziti na konspiracijo in moralo.«⁸¹ Jernej Posavec⁸² je na to temo zapisal: »Kakšen mora biti sleherni partizan? Partizan je prostovoljno prijel za puško, da se bori za svoj narod, ki je v krepkih krvavega okupatorja. Cilj vsakega partizana mora biti težnja, da čim več doprinese za svobodo svojega naroda. Partizan mora biti brezmejno vdan svojemu narodu, junaško mora prenašati vse težave partizanskega življenja, pomanjkanje v hrani, obleki in drugih udobnosti. Partizan mora biti v občevarstvu z ljudstvom prijazen, posebno še, kadar pride v vas. Naloga partizana je, da bodri ljudstvo k še večji borbi proti okupatorjem. Partizan mora dalje pomagati ljudstvu pri organizaciji nove oblasti, to je vaških narodnoosvobodilnih odborov.«⁸³ O disciplini v partizanih pa je zapisal: »V vsaki armadi je nujno potrebna disciplina. Posebno pa velja to še za partizanske odrede. Vojske brez discipline si ne moremo zamisliti. Zakaj je potrebna v vojski železna disciplina? Zato, ker je to eden izmed prvih pogojev za uspešno bojevanje. Vojska brez discipline je navadna tolpa, ki je že vnaprej obsojena na poraze, zato ker lahko dela vsakdo, kar pač hoče. Vojska pa, v kateri vlada železna disciplina, ima že vnaprej jamstvo, da bo v borbi zmagovalka. Temelj take discipline je brezmejna ljubezen do pravične

niso prevajali, ker gre za skice, tehnična navodila in opise orožij. Prevod so tako končali s stranjo 33. Nemški okupator je zaplenjeno partizansko dokumentacijo prevajal, saj je upal, da bo iz nje črpal podatke, ki bi mu služili pri zatiranju partizanskega gibanja, zato je dal prevesti precej obširno brošuro. Omenjeni prevod je hranila žandarmerija iz Luč. Po partizanskem zavzetju Luč, 31. julija 1944, je v njihove roke padel tudi nemški arhiv žandarmerijske postojanke.

⁷⁹ Partizanski vestnik, št. 4, z dne 8. januarja 1942. Ta taboriščni list je izdajal bataljon Ljube Šercerja (Zbornik VI/2, dok., št. 4).

⁸⁰ Miloš Zidanšek - Zdravko (Straža na Gori, 1909–Hribarjevo, 1942). Leta 1933 so ga sprejeli v KPJ. Od leta 1940 je bil kandidat CK KPJ. Do 22. 6. 1941 je bil član Vojaške komisije pri CK KPS, nato član Vrhovnega (Glavnega) poveljstva slovenskih partizanskih čet. V letu 1942 je poveljeval Šercerjevemu bataljonu (ES 15, str. 180).

⁸¹ Zbornik VI/2, dok., št. 4.

⁸² Ivan Maček, politični komisar Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet.

⁸³ Zbornik VI/3, dok. št. 2.

stvari svojega ljudstva. V borbi in v zboru mora vladati stroga disciplina, brez ugovarjanja je treba izvrševati vse naredbe starešin. To pa seveda ne pomeni rušenja pravih tovariških odnosov med komandnim sestavom in borci.«⁸⁴

Prvi in najzgodnejši organizacijski model partizanske vojske na Slovenskem je razviden iz Partizanskega zakona. Nastal je sredi julija 1941. Partizanske enote je delil na vode, čete, bataljone in brigade. Ni pa navedel številčnosti oz. moči in oborožitev teh enot. Prvo jugoslovansko posvetovanje o vodenju vstaje med vojno je bilo v Stolicah pri Krupnju v Srbiji 26. septembra 1941. Tu so sprejeli sklep, naj različno organizirane partizanske enote v Jugoslaviji postopno prevzamejo trdnjšo in enotno vojaško formacijo odredov, razdeljenih na bataljone in čete. Odločili so, da bo četa osnovna enota v moči 80–120 borcev. Četa ima 2–3 vode, razdeljene na desetine. Tri do štiri čete tvorijo bataljon, 2–4 bataljoni pa tvorijo partizanski odred, ki je največja partizanska vojaška formacija. Ob potrebi se lahko oblikujejo grupe odredov. Tudi tu niso navedli številčnosti oz. moči in oborožitev enot. Prvi slovenski partizanski vojaški učbenik Kratek tečaj za partizanske poveljnike je v oktobru in novembru 1941 napisal poveljnik bataljona Marijan Dermastia. V njem je četo opredelil kot osnovno partizansko enoto. Četa se nato razdeli na tri vode in šteje 50 mož. Oboroženi so s puškami, puškomitraljezi, pištolami in bombami. Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je aprila 1942 preoblikovalo slovensko partizansko vojsko. Oblikovali so grupe odredov.⁸⁵ V skladu s to preobrazbo naj bi čete šteje 40–60 borcev. Več čet tvori bataljon, ki naj bi štel 100–200 borcev.⁸⁶

Splošna navodila za osvoboditev ozemlja

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je 9. maja 1942 izdalo **Splošna navodila za osvoboditev ozemlja**.⁸⁷ Navodila so se jim zdela tako

⁸⁴ Prav tam.

⁸⁵ Zbornik VI/2, dok., št. 43.

⁸⁶ Zbornik VI/2, dok., št. 44.

⁸⁷ Zbornik VI/2, dok., št. 77. Dr. Tone Ferenc je o teh navodilih zapisal: »Morda se je bližala neka okrogla obletnica, da je iskal dr. Bebler svoj zvezek in v njem Splošna navodila za osvobajanje ozemlja in obrambo osvobojenega ozemlja spomladi 1942. Povedal mi je, da išče ta navodila, ki jih je pisal v Stružnici na Kočevskem, sedeč na drevesnem panju. Dr. Bebler je bil prvi funkcionar z vrha narodnoosvobodilnega gibanja, ki je tedaj zapustil Ljubljano. Bilo je 10. marca 1942. Poleg položaja namestnika komandanta glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet (sam je menil, da je bil načelnik štaba) je konec marca ali v začetku aprila

pomembna, da so jih označili z oznako Strogo zaupno! V uvodu so zapisali: »Osnovni strateški cilj slovenskih partizanskih čet v razdobju, ki je nastopilo, je postopna osvoboditev slovenskega ozemlja izpod okupatorskega jarma. Spričo pomanjkanja lastnih izkušenj o oblikah boja za doseg tega cilja podajamo v naslednjem bistvene rezultate izkušenj naših hrvaških tovarišev, ki so osvobodili in uspešno branijo tisoče kvadratnih kilometrov svojega narodnega ozemlja.«

Navodila je GP SPČ razdelilo na dva dela: na osvobajanje ozemlja in na obrambo svobodnega ozemlja. **Osvobajanje ozemlja.** Zapisali so, da velika ofenzivnost partizanskih čet prisili okupatorja v defenzivo. To je ugoden čas za napade na slabotnejše postojanke okupatorja z namenom likvidacije postojanke in polastitve orožja. Te postojanke nato umakne za stalno, svoje sile pa koncentrira v večje »garnizije.« »Prvi uspehi so v tem pogledu na Dolenjskem že doseženi:

1. Garnizije se obdajajo z žičnimi ovirami, bunkerji itd., moštvo doživlja ob vsaki naši praksi moralo rušeče »uzbune« itd. – okupator prehaja v defenzivo.

2. Okupatorji ukinjajo manjše karabinjerske in konfinerske (graničarske) postaje. Okupator nam sam očiščuje teren!«

Temu sledi še zadnji korak – zasedba terena oz. osvoboditev ozemlja. **Obramba svobodnega ozemlja.** Že v uvodnem odstavku so zapisali bistvo partizanske taktike pri obrambi svobodnega ozemlja. V protislovju s partizansko taktiko bi bilo, če bi svobodno ozemlje branili za vsako ceno.⁸⁸ Za obrambo svobodnega ozemlja so predvideli dve paralelni metodi. »Prvo in **glavno sredstvo** obrambe svobodnega ozemlja je skrajna **napadalnost** partizanskih čet izven svobodnega ozemlja, ki sili okupatorske posadke,

postal še politični komisar na novo ustanovljene III. grupe partizanskih odredov. Komandant III. grupe pa je bil Mirko Bračič. Omenjena navodila je štab III. grupe odredov že aprila 1942 razposlal vsem bataljonskim štabom, vendar v arhivu nisem našel nobenega primerka. Pač pa je ohranjen izvod, ki ga je objavilo glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet 9. maja 1942. Beblerjeva navodila so bila prva takšna navodila na Slovenskem. Bila so veliko bolj stvarna, kot so tista, ki jih je junija 1942 v bunkerju v Ljubljani napisal Kardelj in ki so, med drugim, predvidevala osvoboditev Kamnika in Škofje Loke. Za naše zgodovinarje bi bilo zanimivo zlasti tretje poglavje Beblerjevih navodil z naslovom Uprava osvobojenega ozemlja, vendar je v svoj zvezek zapisal le njegov naslov.« (Tone Ferenc: Nekaj zgodovinarjevih misli o delovanju dr. Aleša Beblerja med narodnoosvobodilno vojno. Knjiga o Primožu Alešu Beblerju. Cankarjeva založba, Ljubljana 2004, str. 182–183).

⁸⁸ To taktiko so uporabili štajerski partizani jeseni 1944 pri obrambi svobodnih partizanskih ozemelj. Niso jih branili za vsako ceno. Takšna navodila so tudi prejeli od GŠ NOV in POS.

katerih naloga bi bila ofenziva proti osvobojenem ozemlju, v – defenzivo. Te posadke morajo biti tako često vznemirjene z obstreljevanjem in akcijami v njihovi bližini, da stalno pričakujejo partizanskega napada nase. Tu nam znatno pomagajo pretirane okupatorske predstave o naših silah. Če kljub temu okupator preide v ofenzivo proti osvobojenemu ozemlju, se mora te vrste diverzantska napadalnost stopnjevati do skrajne možnosti.« Drugi način je neposredna obramba svobodnega ozemlja. Navodilo ne priporoča stalnih zased, ker so čete v stalnih zasedah »mrtev kapital.« Sovražnikove kolone, ki prodirajo v notranjost svobodnega ozemlja, je treba napadati z boka ali hrbta. Partizanskim četam tudi priporočajo vzorno observacijsko (opazovalno) in obveščevalno službo. Če se zgodi, da sovražnik prodre v notranjost svobodnega ozemlja, ga del partizanskih enot napada od zadaj, preostale pa se umaknejo v gozdove in nadaljujejo partizanski način bojevanja. V tem primeru morajo s sabo vzeti ogroženo prebivalstvo in čim več njegovega premičnega imetja.⁸⁹

Okoli 18. junija 1942 je operacijski štab Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet izdal naredbo, št. 5.⁹⁰ Pod njo sta podpisana politkomisar Jernej Posavec⁹¹ in namestnik komandanta Andrej Tratnik -

⁸⁹ Zbornik VI/2, dok., št. 77.

⁹⁰ Zbornik VI/3, dok., št. 26.

⁹¹ Ivan Maček. Pseudonim, tudi partizansko ime. Iz varnostnih razlogov – zavarovali so sebe, svoje najbližje in sodelavce – so partizani uporabljali izmišljena oz. skrivna imena. Josip Rus - Andrej Hribar, prvi predsednik Izvršnega odbora Osvobodilne fronte, je o tem zapisal, da je Edvard Kardelj »na enem sestanku IO OF predlagal, da opustimo psevdonime in se začnemo podpisovati s polnimi imeni, čeprav je vedel, da imamo nekateri še svoje družine v Ljubljani. Poleg družin bi bili ogroženi tudi nekateri ožji sodelavci v Ljubljani, na katere bi se gotovo začel izvajati pritisk. Kardelj je pri naši legalizaciji zelo vztrajal, čeprav nam ni znal povedati, zakaj naj bi do tega prišlo. Ker na Kardeljev predlog nismo pristali, je prišlo do tega, da sta se začela s praviimi imeni podpisovati Kidrič in Kardelj, mi pa smo ohranili svoje psevdonime.« (Veljko Rus: Zapiski iz življenja Josipa Rusa. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana 1992, str. 177–178). Ante Novak pa je o nelegalnih imenih zapisal: »Vse je bilo romantično, kot pri Indijancih ali skavtihi. Ko so novince pripeljali v taborišče pred političnega komisarja, je bil že ves prevzet od zarotniške romantike. Imela je svoj čar in svojo moč. Stroga ilegalnost je bila takrat pri nas nujna. Ko si stopil pred komisarja, si mu povedal, kdo si in od kod, potem je nastala prelomnica v tvojem življenju. Pokopal si se, nehal si živeti, zaživel je nov človek, partizan. Moral si si nadeti nelegalno ime, da bi zabrisal vse sledove za seboj, da bi organizacijske mreže ne izpostavljali nevarnosti razkritja, da bi svojce čim bolj obvaroval preganjanja. Vsa zarotniška pot do komisarja je s svojo romantičnostjo tako učinkovala, da ni prav nič čudno, da so se partizani odločili za imena Lev, Ris, Panter, Medved, Hrast, Silni, Smeli, Črni, Blisk, Strela. Sicer pa – če se je novinec odločil za kakšno krstno ime, mu je komisar največkrat odgovoril: »Dušan – Ne moreš! Ga že imamo!« – »Ivan? Tudi ne!« – »Janez? Tudi ne!« – »Jaka? Tudi ne,

Primož.⁹² V naredbi so zapisani ukrepi za rešitev vprašanja oborožitve enot in načini boja proti sovražnikom. V uvodu podpisana ugotavljata, da se zaradi pomanjkanja orožja enote številčno ne krepijo dovolj hitro. Zato je treba tej problematiki posvečati maksimalno pozornost. Najprej je treba pospešiti organizacijo orožarskih delavnic, ki bodo popravljale neuporabno orožje. Orožje, za katerega ni dovolj streliva, naj zamenjajo. Zbirajo naj prazne naboje (čauze). Več pozornosti in iznajdljivosti je treba nameniti odkrivanju zalog in streliva pri beli gardi.⁹³ Najpomembnejša naloga pa je **pridobivanje orožja in municije od sovražnika**. »Uspeh akcije se ceni po količini pridobljenega orožja in municije.«

GP SPČ je predvidevalo nove in še močnejše ofenzivne operacije proti partizanskim enotam. Zato je menilo, da je treba znova poudariti osnovne elemente partizanske veščine boja proti sovražniku. Poudarili so potrebo po spretnem manevriranju z zadajanjem udarcev, umiki in vnovičnimi udarci iz nasprotne smeri. Frontalni boj je v nasprotju z bistvom partizanske taktike. V času sovražnikove ofenzive je treba priti okupatorju za hrbet in ga napadati od zadaj. Enote svojega terena ne smejo zapustiti. Zapisali so še: »Preizkušeno partizansko metodo – zvijačo – se je v današnjem času treba naučiti uporabljati v novih oblikah, primernih našim silam in silam, kakršne okupatorji danes pošiljajo proti nam. Primer take zvijače bi bil za okupatorje opazna izpraznitev kakega predela ter močna zaseda s celo četo ali celo več četami.«

Konferenca KPS na Cinku

V letu 1942 je bilo tako v vojski kot na terenu opaziti pomanjkljivosti in negativne pojave organizacijske in politične narave, ki bi lahko postali usodni za nadaljnji razvoj osvobodilnega gibanja. Zato je Centralni komite Komunistične partije Slovenije sklenil širšo partijsko konferenco, ki je bila

Jako imamo v drugi četi!« Dovtipov pri tem ni manjkalo. Skupina novincev se je pogovarjala o Abesincih in o Haile Selasiju. In ko so se morali odločiti za imena in so bila že vsa »zasedena«, je tovariš zamahnil z roko in dejal: »Bom pa Haile!« Njegov prijatelj pa je brž dostavil: »Jaz pa Selasi.« Haile je padel, Selasi je major in bo ostal do smrti Selasi – čeprav ni monarhist.« Ante Novak: Kako smo doživljali partizanstvo. Slovenski zbornik 1945. Državna založba Slovenije 1945, str. 494 (dalje: Novak, Kako smo doživljali partizanstvo).

⁹² Aleš Bebler.

⁹³ Kolaboracionistične formacije slovenske protirevolucije v obdobju pred kapitulacijo Italije v času 2. svetovne vojne. Gre za t. i. vaške straže oz. Prostovoljno protikomunistično milico (MVAC – Militaria volontaria anticomunista) (Boris Mlakar: Bela garda. ES 1, str. 213; Božo Repe: Sodobna zgodovina. Modrijan, Ljubljana 2000, str. 159).

od 5. do 8. julija 1942 na Cinku v bližini Breznovega vodnjaka (kota 628) na severozahodnem pobočju Kočevskega Roga. Konference se je udeležilo več kot sto udeležencev, od tega 67 izvoljenih delegatov partijskih organizacij v vojski in na terenu. Prvotni načrt je bil, da bi bila konferenca splošno slovenska. Ker pa bi osvobodilno gibanje, predvsem na Štajerskem in Gorenjskem težko pogrešalo odsotnost večjega števila partijskih delavcev za daljše obdobje, se je CK KPS odločil, da skliče konferenco samo za Ljubljansko pokrajino, partijske organizacije v drugih pokrajinah pa pisno obvesti o sklepih.⁹⁴

Referat⁹⁵ z naslovom **Vojaške naloge Partije** je imel tovariš Peter Strugar.⁹⁶ V uvodu je pojasnil, da obstoj in boji slovenske narodne in ljudske vojske pomenijo prelom v slovenski zgodovini in so izraz najvišjega poleta slovenske narodne zavesti in slovenskega narodnega ponosa. V nadaljevanju referata je bil komandant GP SPČ Leskošek precej kritičen do napak v partizanski vojski. Zapisal je, da je bila »najbolj ukoreninjena in zakrnjena hiba naših partizanskih čet od vsega začetka njihova defenzivnost.« Le branili so se in za primer takega obnašanja je omenil četo, ki je med sovražnikovim napadom na njen položaj zakopala svoje orožje, da jih okupatorji ne bi zajeli skupaj z orožjem v rokah. Defenzivnost se je v različnih oblikah dolgo pojavljala v partizanskih enotah kot posledica oportunitizma, češ da bodo akcije izzvale okupatorjeve represalije. Treba je bilo veliko prepričevanja, da bo to okupator počel le, če bo narodni odpor slaboten. Opozoril je tudi na pretirano navezanost prvih partizanskih enot na domači kraj. To lokalno domoljubje je šlo tako daleč, da je bila Rašiška četa uničena, ker je predolgo vztrajala na domačem terenu. Omenil je še pretirano mehkosrčnost partizanov do okupatorja, zlasti italijanskega. Prve partizanske čete je kritiziral tudi zaradi malomarnosti in počasnosti. Predolgo so pripravljali načrte za nove akcije. Ta čas je okupator izkoristil za koncentracije sil in napade na posamične partizanske enote. Glede discipline v prvih partizanskih četah je Leskošek menil, da je skrajno pomanjkljiva. Zgodil se je primer, da so partizani na zboru sklenili, da akcije, ki so jim jo ukazali nadrejeni, enostavno ne bo.

V referatu se je komandant Leskošek dotaknil vprašanja poveljujočega kadra. Za prve partizanske komandirje in komisarje je dejal, da so bili daleč od tega, kar bi v resnici morali biti. Pri njih sta se pojavljali dve skrajnosti.

⁹⁴ Vida Deželak: Konferenca Komunistične partije Slovenije na Cinku julija 1942. ČZDO Komunist, TOZD Komunist Ljubljana, Ljubljana 1982, str. 5–8 (dalje: Deželak, Konferenca na Cinku).

⁹⁵ Dokumenti LRS 2, dok. št. 98.

⁹⁶ Franc Leskošek - Luka, komandant GP SPČ in sekretar CK KPS.

Eni so dovoljevali, da jim moštvo vodi enoto, drugi pa so se skušali uveljaviti z oficirsko surovostjo nekdanje jugoslovanske armade. V nadaljevanju je podrobno opisal napake. Kljub pogostim napadom na železniške komunikacije promet v glavnem poteka neovirano. Udarci okupatorjevi živi sili so premajhni. Pri tem jim je za svetel zgled postavil njihove srbske tovariše. Še posebej ostro se je lotil »vojvodstva« v partizanskih vrstah. To so bili vojaški voditelji, »neodvisni vladarčki« na ozemlju, ki so ga zasedle njihove čete. »Madež naših čet« ne upošteva sklepov terenskih političnih organizacij, višjih partizanskih instanc, v sosednjih enotah vidi tekmece in rešuje pomembna vprašanja, za katera niso odgovorni. »Zato je treba takega vojvodo zlepa ali zgrda privedi k redu in to takoj, dokler ni njegovo razdiralno delo povzročilo težjih posledic za naš osvobodilni boj.« Dalje je referent opozoril na potrebo po čuvanju skrivnosti (konspirativnosti). Čuvanje vojaških skrivnosti je bilo v enotah skrajno pomanjkljivo, zato se je zavzel za načelo, po katerem naj ve vsak partizan samo toliko, kolikor mu je treba vedeti za izvrševanje njemu potrebnih nalog. Proti koncu referata se je Leskošek precej obširno lotil še partizanske taktike. »Sredstvo, ki izenačuje naše sile, sredstvo, ki nam dovoljuje, da se merimo z njimi, je naša partizanska taktika. Bistvo partizanske taktike pa je – nepričakovan napad. Tisti, ki nepričakovano napade, ima v bitki vse prednosti. Te prednosti neprestano izkoriščati pa se pravi neprestano napadati. Zato ne bo pretirano, če rečemo, da smo želi toliko uspehov, kolikor smo bili napadalni, da smo želi uspehe tam in toliko časa, kjer in dokler smo napadali.« Še posebej je poudaril, da je napad najboljše orožje partizanov, najboljša obramba svobodnega ozemlja pa se izvaja zunaj njega z napadanjem na okupatorjeve postojanke. Spregovoril je tudi o glavni taktični nalogi partizanov: uničenje sovražnikove žive sile in pridobitev novega orožja. Referat je zaključil spodbudno, ko je dejal, da so partizani učenci ruskih boljševikov. »Ti se niso nikoli ustrašili težav in so vedno zmagovali, ker so bili vedno v naprej prepričani, da zanje ni nepremagljivih trdnjav.«

Konferenca KPS na Cinku je nedvomno eden najpomembnejših političnih dogodkov oz. posvetovanj med NOB. Konferenca pomeni temeljit pregled in obračun več kot enoletnega vsestranskega partijskega delovanja v vojnih razmerah. Podana je bila analiza minulih in tekočih dogodkov. Sprejeta je bila vrsta pomembnih sklepov in napotil za bodoče delo. Konferenca je potekala v znamenju treznega presojanja uspehov, predvsem pa kritičnega razčlenjevanja napak in slabosti v partizanskih enotah.⁹⁷

⁹⁷ Deželak, Konferenca na Cinku, str. 28–29.

Teritorialne enote v letu 1941

Slovenska partizanska vojska je rasla organsko iz skupin, čet in bataljonov (1941) do divizij in korpusov (1943), prvi dve leti samó ali večinoma na prostovoljni osnovi, nato pa tudi z mobilizacijo, tako da je štela leta 1944 približno 40.000 borcev. Prvi dve leti se je oboroževala, opremljala in prehranjevala zgolj iz domačih virov,¹ nato pa je dobivala tudi materialno pomoč in podporo od svojih zaveznikov, velikih sil protifašistične koalicije. Čeprav je bila že od jeseni 1941 načelno vključena v NOV Jugoslavije, je slovenska partizanska vojska do začetka 1944 operirala precej samostojno, nato pa je vodstvo jugoslovanskega osvobodilnega gibanja vedno bolj posegalo v njeno delovanje, dokler je ni maja leta 1945 preuredilo² in njene enote vključilo v medtem ustanovljene jugoslovanske armade in 2. divizijo KNOJ.³

Slovenska partizanska vojska je bila teritorialna vojska in ta značaj je ohranila do svoje ukinitve kljub prizadevanjem, da bi prerasla v »redno« armado. Taka je bila tudi njena taktika. Osnova bojevanja je bilo manevrsko⁴

¹ Prve partizanske enote so se oborožile z orožjem, ki ga je prebivalstvo shranilo na terenu ob kapitulaciji Vojske Kraljevine Jugoslavije. Štajerski partizani so nato s tem orožjem izbojevali dodatne količine orožja, streliva in opreme od nemškega okupatorja, ki je bil do konca vojne njihov glavni »dobavitelj«, ne pa edini. Zaradi določenih okoliščin je bila jugoslovanska vojaška puška istega modela kot nemška. Uporabljala je tudi isto vrsto streliva. To je partizanski vojski v veliki meri olajšalo problem preskrbe z orožjem in strelivom. Vojska KJ je uporabljala brzometno puško »Mauser« 7,9 mm M 24, mavzerica M 98, kalibra 7,9 mm, pa je bila osnovna puška nemškega vojaka druge svetovne vojne.

² Mnenja o ukinitvi oz. preureditvi slovenske partizanske vojske so deljena. Slovensko partizansko vojsko so jeseni 1941 vključili v NOVJ. Na osnovi tega dejstva menim, da leta 1945 niso ukinili, ampak le preuredili slovensko partizansko vojsko. Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Jugoslavije so se na osvobojenem delu Jugoslavije že v veliki meri preuredili v armado rednega tipa. Ta kakovostni razvoj jugoslovanskih oboroženih sil je dobil svojo potrditev v odloku poverjenika za narodno obrambo maršala Jugoslavije Josipa Broza - Tita z dnem 1. marca 1945 o preimenovanju NOV in PO Jugoslavije v Jugoslovansko armado (Jugoslovenska armija). S tem aktom je partizanska vojska (vojska gverilkega tipa) uradno postala redna vojska (regularna armija).

³ Tone Ferenc: Upor proti okupatorju in državljanska vojna. Dokumenti slovenstva. Cankarjeva založba, Ljubljana 1994, str. 350–351.

⁴ Manever (fr. – spretno ravnanje, zvita poteza) je način bojevanja. Zanj je značilno: odsotnost pozicijske vojne oz. front, hitre spremembe situacij in visoka stopnja dejavnosti. Uporablja se takrat, ko ima nasprotnik izrazito premoč v ljudstvu in tehniki (Vojni rečnik (operativno-taktički). Državni sekretariat za narodno odbrano, Beograd 1967, str. 140; Vojni leksikon. Vojnoizdavački zavod, Beograd 1981, str. 272).

bojevanje na omejenem prostoru brez jasno določenih front in le redko s celotnimi velikimi, sicer oblikovanimi enotami. Redkeje so narodnoosvobodilni boj širili na nova območja s pohodi velikih enot. Najprimernejši način boja proti premočnemu okupatorju je bil partizanski, ki so ga enote NOV in POS prilagajale razmeram ter odnosu moči in razpoložljivih sredstev. Opuščanje tega načina boja je imelo zanje hude posledice.

Na Štajerskem so v obravnavanem obdobju delovale enote redne vojske⁵ in teritorialne enote. V prvo skupino so spadale brigade NOV in POS.⁶ To so bile sprva operativne enote s strateškimi, po oblikovanju divizij in korpusov pa predvsem enote s taktičnimi nalogami. Do ustanovitve divizij so brigade delovale samostojno. Z ustanovitvijo divizij se je njihov položaj spremenil: še vedno so imele svoje štabe in operativna območja, le ukaze so prejemale od divizijskih štabov, ki so usmerjali njihove dejavnosti. Za večje akcije so zbrali brigade na določenem mestu, po opravljenih akcijah pa so se brigade vrnile na svoja območja. Na Štajerskem je bilo nekoliko drugače. Prvo brigado so ustanovili 6. avgusta 1943. To je bila Šlandrova brigada, ki so jo vključili v 15. divizijo NOV in POJ. Drugo brigado so ustanovili 8. januarja 1944 pri Sv. Primožu. To je bila Pohorska brigada, ki je nato dobila ime Zidanškova brigada. Dobrega pol leta je delovala samostojno oz. ni bila vključena v nobeno divizijo. Od 23. julija 1944 je Šlandrovo in Zidanškovo brigado povezoval njun operativni štab, ki ju je uradno vodil do 8. aprila, dejansko pa do maja 1945. S prihodom 14. divizije je Štajerska dobila nove tri brigade: Tomšičevo, Šercerjevo in Bračičevo. V coni je delovala še 3. brigada VDV.⁷ Vseh šest brigad je bilo pehotnih. Štirinajsta divizija in operativni štab Šlandrove

⁵ Za te enote v nadaljevanju uporabljam izraz operativne enote.

⁶ Slovenske partizanske brigade niso bile edine vojne enote v slovenski partizanski vojski. Niso bile niti največje enote te vojske, vendar so bile med najpomembnejšimi dejavniki partizanskega bojevanja in so take ostale tudi v zavesti partizanskih borcev. Od 43 slovenskih partizanskih brigad oz. brigad v slovenski partizanski vojski jih je konec vojne dočakalo 31 (Tone Ferenc: Slovenske narodnoosvobodilne brigade. Svobodna misel, 11. 9. 1992, št. 17, str. 15–18).

⁷ VDV – Vojska državne varnosti. Posebna oborožena sila za boj proti nasprotnikom NOB. Ustanovili so jo z odlokom Predsedstva SNOS, 1. 3. 1944, in dodelili Odseku za notranje zadeve, v vojaškem in disciplinskem pogledu pa je bila podrejena GŠ NOV in POS. Vanjo so vključili enote ukinjene Varnostno-obveščevalne službe OF in postopoma ustanovili tri brigade. Kot četrta brigada je bilo poveljstvu VDV podrejeno tudi poveljstvo kurirskih postaj Slovenije. Ko je bil z odredbo NKOJ, 15. 8. 1944, ustanovljen Korpus narodne obrambe Jugoslavije, so VDV Slovenije vključili vanj kot Prvo slovensko divizijo narodne obrambe, vendar je štab divizije izdal ukaz o preimenovanju enot VDV šele 3. 12. 1944 (Zdravko Klanjšček: Vojska državne varnosti. ES 14, str. 338).

in Zidanškove sta bila podrejena štabu 4. OC NOV in POS, ki je imel od pomladi leta 1944 vlogo štaba korpusa. Partizanski odredi⁸ so bili predvsem vojaške ozemelske enote, ki so brigade razbremenjevale neoperativnih nalog, ščitile so zaledne ustanove in preprečevale izvajanje nasilja okupatorjev nad civilnim prebivalstvom. Pred koncem septembra 1944 je bilo štabu cone podrejeno pet odredov: Kamniško-zasavski, Kozjanski, Lackov oz. Pohorski, Vzhodnokoroški in Zahodnokoroški. Vsi odredi so bili pehotni. Na Štajerskem imamo v obravnavanem obdobju glede odredov posebnosti. Štab Koroške grupe odredov so imenovali 24. aprila 1944 z ukazom GŠ NOV in POS. Vanjo so vključili Vzhodno-koroški in Zahodnokoroški odred, ki sta delovala ločeno. Koroška grupa odredov⁹ je obstajala do 29. septembra 1944. Ob njeni ukinitvi so veliko borcev poslali v 14. divizijo, iz dela njenih borcev pa hkrati ustanovili Koroški partizanski odred. Štajersko grupo odredov je ustanovil GŠ NOV in POS 28. februarja 1945. Vanjo je vključil Kamniško-zasavski, Kozjanski in Lackov odred. Štajersko grupo odredov¹⁰ so 7. aprila 1945 ukinili. Tako Koroška kot Štajerska grupa odredov sta bili podrejeni 4. OC NOV in POS.

Krška partizanska skupina

V zadnjih letih Kraljevine Jugoslavije (1938–1941) je Komunistična partija Slovenije organizirala v Spodnjem Posavju svojo organizacijo – posavsko okrožje. Leta 1939 je prišel kot absolvent medicine na prakso v krško bolnišnico agilni član KPS Maks Stermecki - Rok, ki se je takrat vrnil iz kaznilnice v Sremski Mitrovici. Že čez leto sta dejavnost partije in število njenih članov toliko narasla, da so ustanovili leta 1940 okrožni komite KPS za Posavje. Sekretar je postal Maks Stermecki.¹¹ Partijske organizacije so nastale v vseh večjih krajih Spodnjega Posavja: v Brežicah, Dobovi, Veliki Dolini, Krškem, Rajhenburgu (Brestanici), Senovem, Velikem Podlogu na Krškem

⁸ Brigade so bolj kot druge partizanske enote ostale v zavesti nekdanjih partizanov, vendar ne bi smeli podcenjevati posebnega pomena partizanskih odredov, ki jih je bilo v slovenski partizanski vojski več kot brigad.

⁹ Milan Ževart: Koroška grupa odredov. ES 5, str. 286.

¹⁰ Zdravko Klanjšček: Štajerska grupa odredov. ES 13, str. 131.

¹¹ Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško. Zbornik Krško skozi čas, Krško 1977, str. 458–460 (dalje: Ferenc, NOB Krško). Več o njem v: Maks Strmecki, Življenje in delo. Posavski muzej Brežice, Brežice 1987, 75 str.

polju, Sevnici in Telčah. Močne organizacije Zveze komunistične mladine (SKOJ) so bile v Brežicah, Dobovi, Krškem, Rajhenburgu in Senovem.¹²

37. Mesto Krško pred vojno. Razglednica. Iz leta 1940.

CK KPS je 12. aprila 1941 v Trebnjem sprejel odločitev o zbiranju orožja in streliva. Slab mesec pozneje so imeli komunisti Spodnjega Posavja pomemben sestanek. To je bilo 5. maja 1941 na levi savski obali, med Rajhenburgom in vasjo Rožno, na kraju, ki se imenuje Penk (na tem mestu je imel že pred vojno nekaj sestankov OK KPS za Posavje). Organiziral ga je Karel Šterban s Senovega, vodil pa sekretar pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo Slavko Šlander. Preživeli udeleženci tega sestanka oz. NOB ocenjujejo, da je bilo na njem navzočih približno 30 komunistov in skojevcev. Sekretar Šlander jim je prikazal nove naloge v spremenjenih političnih razmerah; med sklepi, ki so jih sprejeli, je bil tudi sklep o zbiranju orožja in streliva ter vojaške opreme za oboroženi upor proti okupatorjem. Po tem sestanku so začeli delati vsak na svojem kraju, posebej delovni so bili komunisti in skojevci v Krškem in Brežicah.¹³

¹² Ferenc, NOB Krško, str. 460; Stanko Škaler, Marjan Gregorič: Posavje v letu 1941. Posavski muzej Brežice, Brežice 1981, str. 9–12 (dalje: Škaler, Gregorič: Posavje v letu 1941).

¹³ Ferenc: NOB Krško, str. 462.

Začeli so zbirati orožje, strelivo, razstrelivo, vojaške obleke in opremo. Krški skojevci in komunisti so se zbirali v gozdu Žvika nad mestom, kjer so imeli šotor. Jože Borštnar¹⁴ je pred vojno dobil službo na železniški postaji v Rajhenburgu. Oblikoval je partijsko celico in postal njen sekretar. Ob razpadu jugoslovanske vojske je na železniški postaji v Rajhenburgu sprejel vojaški transport, ki ga niso hoteli sprejeti na nobeni drugi postaji od Dobove do Zidanega Mosta ter ga dal postaviti na stranski tir. O tem je obvestil skojevce in komuniste iz Krškega in Rajhenburga. V vojaški transport sta vlomila Preskar in Rado Kaplan. Vzela sta nekaj pušk in streliva ter vse srečno prepeljala s čolnom čez Savo v Krško. Prebivalci so odnesli precej hrane. Prav tako so v Tržišču, kjer je obtičal drugi transport z orožjem in hrano, mladinci iz Šentjanža in Krmelja odnesli precej orožja in ga skrili. Nekaj tega orožja so pozneje uporabljali borci Gubčeve brigade. Prebivalci so prav tako odnesli precej hrane in druge vojaške opreme.¹⁵ Zaradi skrivanja orožja je nemški okupator konec maja zaprl Franca Packa iz Velikega Podloga ter ga zadržal v zaporu mesec dni. Niso pa izvedeli, da je ravno Pacek eden najbolj dejavnih komunistov v okolici Krškega. Po izpustitvi je postal ilegalec.¹⁶ Krški skojevci in komunisti so si pripravili tabor v gozdu Žvika nad mestom, kamor so prenesli tudi orožje, ki so ga odnesli z vlaka. Ker jih večina ni služila vojaškega roka, so se z orožjem seznanjali v Žviki. Imeli so 56 ročnih

¹⁴ Jože Borštnar - Gabrovčan (Sv. Križ pri Litiji (Gabrovka), 1915–Ljubljana, 1992). Leta 1939 je uspešno končal šolo za rezervne pehotne oficirje v Mariboru in si pridobil čin podporočnika. V Rajhenburgu so ga leta 1940 sprejeli v KPS. Po nalogu partije se je 1. julija 1941 umaknil s Štajerske na Kranjsko. V letu 1942 je postal politični komisar Belokranjskega odreda. Ob ustanovitvi Cankarjeve brigade je bil najprej namestnik, od decembra 1942 pa politični komisar brigade. Sodeloval je v številnih bojih na Dolenjskem in Hrvaškem, med drugim v napadu na italijanski bataljon v Jelenovem Žlebu. Avgusta 1943 je postal politični komisar 15. divizije NOVJ. Februarja 1944 so ga poslali na Štajersko za političnega komisarja 4. operativne cone NOV in POS; od avgusta do decembra 1944 je bil komandant 4. operativne cone, nato so ga imenovali za komandanta 9. korpusa NOVJ. Reorganiziral je korpus in vodil njegove sklepne operacije za osvoboditev Gorice in Trsta. Ob osvoboditvi Ljubljane je postal komandant mesta. Vojno je končal s činom podpolkovnika (Ivan Križnar: Borštnar Jože - Gabrovčan. ES 1, str. 332; ARS, AS 1546, Biografije vidnejših političnih delavcev. Življenjepis Jožeta Borštnarja iz leta 1946).

¹⁵ Škaler, Gregorič, Posavje v letu 1941, str. 9 in 45; Stanko Škaler: Posavje v letu 1941. Posavski muzej Brežice, Brežice 1958, str. 22 (dalje: Škaler, Posavje v letu 1941); Arhiv Posavskega muzeja Brežice (dalje: Arhiv PMB), fasc. VI/1, Stanko Škaler: Prve žrtve fašizma v Sloveniji, tipkopis iz leta 1952 (dalje: Škaler, Prve žrtve fašizma).

¹⁶ Škaler, Gregorič, Posavje v letu 1941, str. 46.

bomb, 2 kg dinamita, več revolverjev in dve puški razpadle jugoslovanske vojske.¹⁷

Osemindvajsetega julija je v Krško pripotovala kurirka pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo Ivanka Uranjek - Angelca. Prinesla je propagandni material, vendar je na dogovorjeni javki na Vidmu – brivski lokal je bil ob ponedeljkih zaprt – ni nihče čakal. Zato je šla iskat Rada Kaplana v brivski salon v Krškem, kjer ga prav tako ni našla. Tam je pozabila torbico s propagandnim materialom, in ker se je zdela tamkajšnjemu brivskemu pomočniku sumljiva, je torbico izročil policiji v Krškem.¹⁸ Policija je začela Rada Kaplana iskati; prišla je njegovega brata Milana, ki ji je moral obljubiti, da ji ga bo pomagal iskati. Toda Milan Kaplan je takoj obvestil vse člane skupine, ki so se nemudoma umaknili v tabor v gozdu Rore nad Krškim. Tam so imeli skrito tudi orožje in strelivo. Drugo jutro je eden od treh bratov Kaplanov odšel domov po hrano. Tudi Anton Preskar se je skrivaj namenil domov po osebne potrebščine. Ko se je vračal, ga je opazil in mu vse do tabora sledil cestni delavec, sodelavec z dela. Potem ko je videl tabor, ga je izdal policiji v Krškem, ki je 29. julija 1941. leta dopoldne zajela devet članov krške partizanske skupine (Jože Graber, Peter Jernejc, Rado, Milan in Zdenko Kaplan, Rajko in Franc Kastelic, Anton in Franc Preskar) in kurirko Ivanko Uranjek.¹⁹ Rešila sta se le dva: Franc Bizjak²⁰ iz Krškega, ki je ponoči odšel iz tabora čez mejo na italijansko zasedbeno ozemlje, in Vladimir Pfeifer,²¹ ki se je tisti dan odpeljal v Krmelj po orožje ter se po vrnitvi v Krško hitro umaknil na Gorjance.

¹⁷ Prav tam, str. 47–48; Arhiv PMB, fasc. VI/1, Škaler, Prve žrtve fašizma.

¹⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 21–22. Nekatere podrobnosti se v literaturi o krških prvoborcih razlikujejo.

¹⁹ Ferenc, NOB Krško, str. 462–464; Arhiv PMB, fasc. VI/1, Škaler, Prve žrtve fašizma.

²⁰ Franc Bizjak - Viktor se je rodil leta 1907 na Raki. Kadrovski rok je služil v Črni gori. Član KP je postal leta 1939. Istega leta je bil osumljen revolucionarnega dela in aretiran, vendar so ga izpustili zaradi pomanjkanja dokazov. V taboru Krške partizanske skupine v gozdu Rore nad Krškim je člane skupine nagovarjal k takojšnjemu umiku še v noči z 28. na 29. julij. To je nato sam tudi storil in preživel tragedijo Krške partizanske skupine. V letu 1942 je bil komandir čete v Gorjanskem bataljonu, v letu 1944 pa ga srečamo kot političnega delavca v okraju Kostanjevica. Padel je 12. februarja 1945 (Padli v ognju revolucije, ZZB NOV občine Krško, Krško 1971, str. 128).

²¹ »Na dan aretacije teh tovarišev sem bil na Krmelju pri Zdravku Župančiču zaradi orožja. Ker je močno deževalo, sem prenočil pri nekih daljnih sorodnikih na Krmelju in se vrnil v Krško šele naslednjega dne, kjer sem zvedel za katastrofo.« (ARS, AS 1546, Biografije vidnejših političnih delavcev. Življenjepis Vladimirja Pfeiferja iz leta 1946).

38. Spomenik borcev Krške partizanske skupine v gozdu Dobrava.

Nemška policija je ujetnike odpeljala najprej na njihove domove, kjer je napravila temeljito preiskavo. Devetindvajsetega julija zvečer so jih zaprli v krške sodnijske zapore²² in vso noč zasliševali. Zgodaj zjutraj 30. julija so jih s tovornim avtomobilom odpeljali v gozd Dobrava, ki je približno 6 km oddaljen od Brežic, in jih tam skrivaj postrelili.²³ Na ukaz šefa civilne uprave

²² O obnašanju oz. zadržanju članov Krške partizanske skupine v krškem zaporu vzemo iz objavljenih spominov Vlada Miklavca. Njega in očeta je nemška policija 28. aprila 1941 prišla v Mozirju in ju prek celjskih zaporov in preselitvenega taborišča Rajhenburg zadnje dni junija 1941 odpeljala v sodne zapore v Krškem (Vlado Miklavc: *Moja pot skozi gorje*. Družinska kronika. Mozirje 1997, str. 36–40).

²³ »Gozdar in lovski paznik Geč iz bližnje vasi je slišal strele v tem zgodnjem jutru in je mislil, da gre za strele divjih lovcev. Zbudil je svojega tovariša, gozdarja Petelinca in sta skupaj šla v smeri, odkoder je bilo slišati strele. Našla sta policiste, ki so maskirali z mahom mesto pokopa, ki se jim seveda nista izdala in se to takrat tudi nista upala povedati javnosti. Po njih odhodu sta potem na mestu pokopa zasadila štiri mlade jelke v kvadratu in po njih sta potem po vrnitvi iz taborišč leta 1945 to javila ljudski oblasti, ki je potem izvršila prekop. Tudi svojci žrtev niso vedeli z gotovostjo za njih usodo in so se še vedno tolažili, da se po vojni vrnejo, čeprav je policist očetu Kaplanov, potem ko mu je vrnil prej zaplenjene obleke in osebne stvari sinov »izrekel sožalje«, kakor mi je pripovedovala mati Kaplanova. Šele po vrnitvi iz Nemčije 1945, so slišali od drugih za njih grob in so ga obiskali, potem ko jim ga je pokazal logar Geč.« (Arhiv PMB, fasc. VI/1, Škaler, Prve žrtve fašizma). V nedeljo popoldne, 2. decembra 1945, je bil v

za Spodnjo Štajersko dr. Sigfrieda Uiberreitherja jih je ustrelil oddelek iz 3. čete 72. rezervnega policijskega bataljona iz Krškega pod poveljstvom Hauptmanna (stotnika) Burgmeierja.²⁴ Usmrnitev krške partizanske skupine je nemški okupator takoj razglasil z velikim plakatom živo rdeče barve.²⁵ Okrožna vodstva Štajerske domovinske zveze (tudi brežiško) so takrat pozvala vodstva krajevnih skupin te organizacije, naj poročajo o učinku tega razglasa med prebivalstvom. Kratko novico so objavili tudi okupatorjevi časniki,²⁶ prav tako partizanska stran.²⁷

Deset ustreljenih partizanov štejemo med prve usmrčene talce pod okupacijo na Slovenskem v letu 1941, čeprav ne gre za talstvo v pravem pomenu te besede. Dr. Tone Ferenc je zapisal: »Že dolgo poznamo podatek iz nekega nemškega vira, da je ustrelitev Krške partizanske skupine ukazal sam šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko dr. Sigfried Uiberreither. Ta podatek nas je nekoliko čudil, ker je bilo izrekanje smrtnih kazni v pristojnosti komandanta varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski, esesovskega polkovnika (SS-Standartenführer) Otta Lurkerja v Mariboru, dr. Uiberreither pa je odločal o pomilostitvi ali spremembi kazni.« Okoliščine, v katerih je dr. Uiberreither ukazal ustrelitev članov Krške partizanske skupine,

Krškem skupen slovesen pogreb borcev Krške partizanske skupine. Po vojni so v Rorah postavili spomenik. Tlorisna površina spomenika obsega približno tlorisno površino šotora, v katerem so člani Krške partizanske skupine našli zavetje v deževni noči z 28. na 29. julij 1941. Na kraju ustrelitve je leta 1951 Mestna zveza borcev Brežice postavila spomenik. Po zamisli slikarja Franja Stiplovska so v neobdelan naravni kamen vgradili ploščo z imeni ustreljenih. Posmrtni ostanki prvih krških borcev so bili preneseni na pokopališče v Krško. Spomenik v Krškem so odkrili leta 1950, obnovili pa leta 1981. Projektant je bil inž. Anton Žigante, kamnosek pa Jože Mulej. Novo osnovno šolo Jurija Dalmatina v Krškem so odprli 29. avgusta 1971. Pred šolo so uredili spominski park prvih krških borcev. Projektant je bil inž. Franc Filipčič, bronaste plakete desetih borcev pa je izdelal akademski kipar in medaljer Vladimir Štoviček (Fototeka Posavskega muzeja Brežice).

²⁴ Ferenc, NOB Krško, str. 464.

²⁵ Plakat je datiran z dne 30. julija 1941, kar pomeni, da so jih v Mariboru natisnili v noči pred tem. Razglas je dvojezičen (levo – nemško, desno – slovensko). Na njem je objavljen seznam desetih ustreljenih. Spodaj je natisnjeno: »Te osebe, ki so jih zalotili v skupini, so posedovale orožje, municijo in razstrelivo (razstrelilne patrone in zažigalne vrvi) in so imele pri sebi razen tega veliko število upornih tiskovin.« Še niže je bila natisnjena grožnja: »Tako bo tudi vnaprej vsakršno upiranje proti obstoječemu upravnemu redu takoj kaznovano.« Objavljen je v: Ferenc, NOB Krško, str. 464/465. Plakat, velikosti 94 x 61,5 cm, hrani Posavski muzej Brežice.

²⁶ Ferenc, NOB Krško, str. 464.

²⁷ Slovenski poročevalec, št. 11, 9. avgusta 1941, str. 1.

nam pojasnjuje zapisnik zaslišanja Emila Vogla, ki je bil poleti 1941 pripadnik gestapovske izpostave Brežice.²⁸

39. Pred osnovno šolo v Krškem je urejen spominski park prvih krških borcev.

Na zaslišanju v ljubljanskih zaporih 11. marca 1948 je o Krški partizanski skupini povedal to:

»Aretacije prvih partizanov v okrožju Brežice je oktobra 1941 (beri: julija 1941, op. T. F.) opravila zaščitna policija pod vodstvom svojega komandanta, majorja (Richarda) Maiwalda na gozdnem območju pri Krškem. Zaščitna policija je stanovala v Krškem (beri: v gradu v Leskovcu pri Krškem, op. T. F.).

Partizane, šlo je za 10 oseb, med njimi je bila tudi ženska, je zaščitna policija po prijetju spravila v zapore okrajnega sodišča v Krškem. Komandant varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski, SS-Standartenführer in vladni svetnik (dr. Walter) Machule in gauleiter ter šef civilne uprave so prispeli v Brežice, da bi opravili zaslišanje partizanov. Da bi se izognili premestitvi partizanov iz Krškega v Brežice, so se imenovani odpeljali iz Brežic v Krško, da bi zaslišanja opravili na tamkajšnjem okrajnem sodišču.

²⁸ Dr. Tone Ferenc: Uporno in dostojanstveno. Svobodna misel, 10. avgust 2001, str. 15.

Z izpostave varnostne policije Brežice so se odpeljali v Krško (Adolf Lutz, (Paul) Buchwald in (Franz) Mitterhöfer. Tudi mene so pozvali, da se odpeljem z njimi. Poleg tega sta se odpeljala tja oba pripadnika varnostne službe SD (Leopold) Carmann in (Oskar) Holzer.

V Krškem je major zaščitne policije Maiwald poročal gauleiterju o prijetju deset oseb. Pri tem je izjavil: »Po naključju sem ugotovil, da so v bližnjem gozdu pri Krškem šotori in v njih ljudje. Zato sem tja usmeril patroljo in ukazal obkoliti omenjeno območje.« Kot je opisal, so bili partizani ob prijetju presenečeni, zato ni bilo nobenega odpora. Vodja teh partizanov ni bil navzoč in se je tako rešil. Zaseda njegovih (tj. policijskih, op. T. F.) enot je bila neuspešna. Prijeti so imeli razstrelivo in propagandno gradivo, ki so ga zaplenili. Vodja partizanov naj bi bil neki Bizjak iz Krškega. Zaslišanje je vodil dr. Machule, zapisnik pa je pisal pripadnik varnostne službe SD Holzer. Prijeti so izjavili, da so taborili v gozdu pri Krškem šele dva dni in da je njihov vodja neki Bizjak iz Krškega, ki je bil ob njihovem prijetju zunaj tabora. Prijeti niso rekli ničesar drugega in niso izdali, od kod imajo razstrelivo in propagandno gradivo. Gauleiter jim je zagrozil, da bodo zgodaj zjutraj ob 5. uri ustreljeni, če ne bodo spregovorili. Toda niti to jih ni pripravilo do izjav. Drugače se na njih ni pritiskalo. Nato je gauleiter ukazal komandantu varnostne policije, naj prijete skupaj z žensko zgodaj zjutraj naslednjega dne ustrelijo. Major Maiwald je dobil ukaz, naj ustrelitev opravi v gozdu pri Dobravi. Poleg tega je dobil še ustno nalogo, ker je moralo gauleiterjevo sodbo potrditi sodišče v Mariboru.

Okoli druge ure ponoči so zaslišanja končali. Gauleiter, komandant varnostne policije in dr. Machule so se nato vrnili v Maribor, uradniki izpostave Brežice pa v Brežice.

Ustrelitev prijetih je opravila zgodaj (zjutraj) zaščitna policija iz Krškega. Kateri od uradnikov varnostne policije Brežice je bil navzoč, ne vem. Gauleiter je partizanom sporočil, da so obsojeni na smrt po odredbi šefa civilne uprave v Spodnji Štajerski z dne 14. 4. 1941.«²⁹

In še zelo pomembno vprašanje! **Ali je bila Krška partizanska skupina vojna enota?** Odgovor ni preprost. Upoštevati je treba okoliščine! V našem primeru gre za vojno leto 1941 z vsemi značilnostmi tega leta. Predvsem je treba upoštevati dejstvo, da gre za gverilske oz. partizanske enote in ne enote redne vojske. Zato si tu z definicijami iz rednih vojska ne moremo veliko

²⁹ Prav tam, str. 15–16.

Razglas

V zvezi s komunističnim rovarstvom so prijeli včeraj na Spodnjem Savijskem

Josef Grabner, centni delavec	iz Garbelda
Peter Jermolov, gozdarski uradnik	"
Felix Kaplan, običajni namestnik	"
Emil Kaplan, brivski pomočnik	"
Fritz Kaplan,	"
Franz Kottelle, centni delavec	"
Raimund Kottelle,	"
Johann Uraupik, učiteljica iz Gresa bei Cilli	iz Garbelda
Anton Prescha, urar	"
Franz Prescha, brivski pomočnik	"

Tr. urbe, M. in jlt. aduclti v. chopis, se poudarilo sredje, minija se raznozdravje praznolice
 quapum in nalgah revij in se nade poi alio nam nje velika brevja opremlj talavica. S tem
 in se nade pokalila aduclta lida celina opreml, in kar dudu aduclta v sredje, minija,
 nadevri in njome sredje due 17. maja 1943 (N. v. A. H. 96, 11, 9. 1943) neme hane.

Smrtna kazna je bila izvršena danes zjutraj.

**Tako bo tudi naprej uskrbno upravljal prodi ob-
stoječemu upravnemu redu takoj karnevano.**

Marburg a. d. Draa, den 30. Juli 1912.

Šef civilne uprave na Spodnjem Štajerskem

pomagati. Poleg tega je na voljo zelo malo gradiva, še to pa so večinoma spomini. Krška partizanska skupina je imela oboroženo moštvo, poveljnika ter cilje in naloge. To pa so že elementi, ki za vojno leto 1941 popolnoma zadostujejo. Odgovor je torej: da! **Krška partizanska skupina je bila vojna enota.** Ali je oz. ni imela svojega naziva, ni bistveno. Do imena (npr. Krška četa oz. Prva četa) bi kmalu prišli.³⁰ Več časa bi potrebovali za vojaško urjenje in zgraditev kolektiva. Najverjetneje bi enota morala iti skozi vse faze, da bi osvojili način partizanskega bojevanja.

Tega (nujno potrebnega) časa Krška partizanska skupina ni imela. Bili so zelo pogumni in veliki domoljubi. V kratkem vojnem ujetništvu so se hrabro držali. Izdali niso nikogar! Bili so mladi in neizkušeni vojaki. Njihovo vedenje ima vse značilnosti zgodnjega partizanstva. Bili so slabo izurjeni in brez zavarovanja. Niso postavili straž, prav tako ne patrolj. Veliko mero neprevidnosti so pokazali s tem, da so taborili preblizu mesta. Sovražnika so podcenjevali. Še isto noč bi se morali premakniti na varnejšo lokacijo. Veliko napako so naredili takrat, ko sta se dva njihova člana vrnila v mesto. Treba pa je poudariti, da je njihovi tragediji botroval nesrečen splet naključij, v prvi vrsti dvojna izdaja.

Celjska četa

Celjsko partizansko četo³¹ so ustanovili 20. julija 1941 celjski komunisti in skojevci na Resevni nad Šentjurjem pri Celju. Komandir je postal učitelj

³⁰ Do formacije čete in s tem tudi do imena bi najverjetneje kmalu prišli, saj je »Rado Kaplan par dni pred katastrofo izjavil, da imajo na indeksu okoli 75 mladincev.« (Arhiv PMB, fasc. VI/1, Škaler, Prve žrtve fašizma).

³¹ Več o Celjski partizanski četi v: Stane Terčak: K zgodovini I. celjske čete. Celjski zbornik 1961, Celje 1961, str. 7–25; Stane Terčak: Ali je bila II. Celjska četa? Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS I, Ljubljana 1957, str. 107–111; Lojze Požun: Celjska partizanska četa in njeno obdobje. Muzej revolucije Celje, Celje 1976, 132 str. Na voljo je kar nekaj spominskega gradiva, nekaj od tega je objavljenega. Za primerjavo glej: Boris Pšeničnik: Preživel sem zaznamovan. Prisilna mobilizacija na Štajerskem. Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941/45, Celje 2003, str. 145–171. Boris Pšeničnik je zapisal, da je bil prostovoljec iz aprila 1941. Skupaj z drugimi so jih oborožene iz Celja z vojaškim transportom poslali v Karlovac na Hrvaško. Bili so izdani. Skupaj z manjšo skupino prostovoljcev se je nato prebijal v Slovenijo. V Celje se je vrnil v drugi polovici meseca aprila. Nato je postal borec Celjske partizanske čete. Njegovi spomini so bili do objave v letu 2003 širši slovenski javnosti neznani. So pa zanimivi, ker podaja nekoliko drugačen pogled na zgodnje obdobje partizanstva na Celjskem v letu 1941.

Franjo Vrunč - Buzdo,³² politični komisar pa delavec Peter Stante - Skala. Poleg njiju je četo ob ustanovitvi sestavljalo še sedem borcev in borka. Četi sta se v naslednjih dneh povsem nepričakovano pridružila še britanska vojaka – Arabca,³³ ki sta bila ujeta na Kreti, na poti v nemško ujetništvo pa sta v Celju pobegnili in se slučajno zatekla k pripadnikom OF, ki so ju tudi spravili v partizane. Tudi sicer se je število borcev Celjske čete ves čas spreminjalo, saj so jo nekateri njeni člani zaradi potreb terenskega in političnega dela zapuščali, spet drugi pa vanjo vstopali. Natančnega števila borcev čete zato ni mogoče določiti. Po izjavah preživelih borcev naj bi se število gibalo okrog petnajst.³⁴

Prvo večjo akcijo je Celjska četa izvedla 4. avgusta 1941. V okviru širše akcije požiga pridelka na posestvih, ki so jih Nemci zaplenili izgnanim Slovincem, so štirje člani Celjske čete požgali gospodarsko poslopje na veleposestvu Bežigrad v Bukovžlaku.³⁵ Nemški okupator na samem začetku

³² Franjo Vrunč - Buzdo (Slovenj Gradec, 1910–Maribor, 1941). Po maturi na mariborskem Učiteljskišću, 1929, je poučeval. Leta 1932 je bil sprejet v KPJ. Leta 1934 je bil aretiran in naslednje leto pred okrožnim sodiščem obsojen na tri leta zapora. Po vrnitvi iz kaznilnice v Sremski Mitrovici je nadaljeval politično delo. Udeležil se je vseh treh predvojnih konferenc KPS in bil prvi komandir Celjske čete (France Filipič: Vrunč Franjo - Buzdo. ES 14, str. 394).

³³ Gre za pripadnika Britanske vojske (British Army). Prvi je bil enaindvajset let star narednik Abdul E. Krim, drugi pa devetnajst let star vojak Mehmed Junis. Stane Terčak: K zgodovini I. celjske čete. Celjski zbornik 1961, Celje 1961, str. 11 (dalje: Terčak, K zgodovini I. celjske čete).

³⁴ Tone Kregar: Celje v uporabi proti okupatorju. Iz zgodovine Celja 1941–1945. Muzej novejšje zgodovine Celje, Celje 2004, str. 171–172 (dalje: Kregar, Celje v uporabi).

³⁵ »Kakor sta bila okrožna komiteja KPS za Celje in Savinjsko dolino po navodilih PK KPS skupno izvedla široko zasnovano akcijo ilegalcev in njihovih sodelavcev 7. julija, tako sta po dogovoru s PK KPS tudi Celjska in Savinjska partizanska četa, vsaka na svojem območju, istočasno začenjali s prvo večjo skupno akcijo. Šlo je za uničevanje čim večjih količin nove žetve na tistih posestvih, ki so jih bili Nemci zaplenili izgnanim Slovincem. Za začetek naj bi z zažiganjem kozolcev, obloženih s senom in požetim žitom, opozorili okupatorja. Da se ne bo mogel brezskrbno okoriščati na račun slovenskih delovnih ljudi.

Celjska četa je svojo nalogo opravila v noči na 4. avgust na veleposestvu »Bežigrad« v Bukovžlaku, občina Teharje, katerega lastnika Ivana in Teo Čater so bili nacisti izgnali kmalu po okupaciji in na njem za komisaričnega vodjo poleg nemškega ekonoma Sigeneggerja postavili Hansa Woschnagga. Na 157 hektarjev velikem posestvu je bilo zaposlenih štirinajst moških in žensk. Ob graščini podobnem stanovanjskem poslopju so bile na kakih dvesto metrov v dolžino razpostavljene štiri gospodarske zgradbe.

Požar na skrajnem, petdeset metrov dolgem in osem metrov širokem kozolcu je ob pol enih ponoči po naključju opazila štorska orožniška patrulja – višji stražmojster Franc Seereiter in pomožni policist Franc Mekinda. Čeprav sta takoj sklicala uslužbenke in delavce ter obvestila gasilce, so zaradi velike vročine lahko rešili le voz sena, medtem ko je hkrati s kozolcem zgorelo

ni vedel, da so akcijo izvedli partizani. Pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo je od partizanskih čet na Štajerskem zahteval nove akcije, med katere so spadali poleg sabotaž tudi napadi na okupatorjeve postojanke. V okviru tega naj bi Celjska četa napadla žandarmerijsko postajo v Slivnici pri Celju. V ta namen je vodstvo čete v Slivnico poslalo borca Ivana Skvarčo – Modrasa, ki naj bi si ogledal razmere in možnosti za napad. Ker se je njegovo ogledništvo izjalovilo, sta 11. avgusta v Slivnico z istim namenom odšla še komandir Vrunč in politični komisar Stante, ki prav tako nista imela sreče. Zaradi sumljive obleke in vedenja so nanju postali pozorni orožniki, pri zasledovanju pa ranili in ujeli Vrunča, medtem ko se je Stantetu po dolgotrajnejšem pregonu in medsebojnem obstreljevanju umik posrečil.³⁶ Vrunč je bil nemudoma predan celjskemu gestapu, ki pri zasliševanju kljub mučenju iz njega ni izlekel nobenih informacij. Mestna partijska organizacija je sicer načrtovala Vrunčevo osvoboditev iz Starega piskra, vendar je bil prvi komandir Celjske čete še pred njeno izvedbo odpeljan v Maribor in tam 24. avgusta 1941 kot talec ustreljen.³⁷

pet voz, dve stiskalnici za seno, približno sto ton sena in približno tri tone omlačenega ječmena, tako, da so ostali le zidani oporniki. Celotno škodo so ocenili na približno 14.000 mark.

Štorski orožniki so po zaslišanju zaposlenih osumili požiga in predali celjski izpostavi kriminalistične policije Ludvika Peršeta, Matijo Dolenca in Karla Mačuna. Štiridesetletni kravar Karel Mačun iz Grajene pri Ptuj, zaposlen na posestvu pet mesecev, se je baje že tri tedne sumljivo obnašal, sodelavcem pa prejšnji večer celo izjavil, da gre pit in ga ne bo več nazaj ter da bodo naslednji dan že nekaj slišali. Kljub vztrajnem zanikanju so ga obdržali v celjskem zaporu do konca januarja 1942, čeprav je kriminalistični sekretar Hahn že 7. avgusta po načinu požiga sklepal, da je tako v Bukovžlaku kot v naslednji noči, na 5. avgust na treh krajih v Savinjski dolini ogenj zanetil »organizirana banda, da bi oškodovala posestva, ki jih upravljajo komisariji«. Tudi preiskovalci so oktobra na podlagi zaslišanj večje skupine aretiranih aktivistov in partizanskih sodelavcev menili, da je ogenj po naročilu Petra Stanteta in Toneta Šmerca zanetil Marjan Brinovšek ali pa Mirko Verčkovnik.

V resnici so akcijo izvedli Franjo Vrunč - Buzdo, Peter Stante - Skala, Karel Vovk in Hermina Seničar. Medtem ko je Seničarjeva v zasedi varovala skupino pred presenečenjem, so Vrunč na enem koncu, Stante v sredini in Vovk na desnem koncu podtikali goreče sveče v suho snopje, tako da je bil kozolec zelo hitro v plamenih. Med naglim umikom proti Čatrovim opekarnam je padel Vrunč v jarek za izkop ilovice in so ga le s težavo potegnili iz njega. Nadvse navdušeni zaradi uspele akcije so se vračali v smeri Blagovne, Ogorelca in Kompol. Mogočne plamene so lahko opazovali z Resevne.« Lojze Požun: Celjska partizanska četa in njeno obdobje. Muzej revolucije Celje, Celje 1976, str. 83–85 (dalje: Požun, Celjska partizanska četa).

³⁶ Pri zasledovanju Stanteta je poleg orožnikov sodelovalo tudi nekaj civilistov (Požun, Celjska partizanska četa, str. 91). Poročili orožniške postaje Slivnica pri Celju izpostavi tajne državne policije v Celju z dne 11. in 12. avgusta 1941 sta objavljeni v: Prispevki Inštituta za zgodovino delavskega gibanja št. 1–2/1961, str. 273–275 (dalje: Prispevki IZDG).

³⁷ Kregar, Celje v uporu, str. 172.

Ko se je Peter Stante vrnil v četni tabor, je bil preostanek čete že pripravljen za odhod, saj so aktivisti borce pravočasno opozorili, da je njihovo skrivališče izdano. Ponoči se je napad tudi zgodil, toda Celjska četa z novim komandirjem Petrom Stantetom - Skalo³⁸ je še pred njegovim začetkom svoj tabor prestavila na približno pol ure hoda oddaljeno težko dostopno mesto v bližini vasi Javornik, t. i. Langerjeve peči. A že čez nekaj dni je bilo izdano tudi to taborišče. Nemški orožniki so borce kljub postavljeni straži presenetili, zato se je četa v zmedi razbila. Borcem se je sicer uspelo umakniti in se nato na varnem spet zbrati, vendar so v taboru pustili veliko opreme in orožja. Nemški napad žrtev sicer ni terjal, je pa četa ostala brez komandirja Stanteta, ki se je pri umiku poškodoval, se zatekel na zanesljivo kmetijo in bil začasno nesposoben za vrnitev v četo.³⁹

Na njegovo mesto je pokrajinski komite Komunistične partije Slovenije za severno Slovenijo poslal predvojnega komunista iz Prebolda Vilka Šlandra, dotedanjega političnega komisarja Pohorske čete. Šlander je četo, ki so jo iskale policijske in orožniške sile, sicer želel spraviti v Savinjsko dolino in se povezati s tamkajšnjo Savinjsko četo, vendar je po navodilih pokrajinskega komiteja KPS s skupino borcev odšel proti Kozjanskemu. Skupina, ki je štela sedem ali osem mož, je 25. ali 26. avgusta prispela do kmetije v Pustih njivah pri Planini in tam ustrelila komandirja orožniške postaje Planina. Pri umiku skupine se je izgubil eden od obeh Arabcev. Padel je v nemške roke, od čete se je ločil tudi borec Ivan Skvarča. Preostali so se umaknili na staro območje in se 27. avgusta ustavili v Zavškovem mlinu v Šentrupertu (Breze) nad Laškim. Nameravali so prenočiti na tamkajšnjem skednju, a so jih domačini prijavili na orožniški postaji Štore. Orožniki so okoli desete ure zjutraj obkolili domačijo in po nekajurnem obstreljevanju zažgali skedenj.

³⁸ Peter Stante - Skala (Celje, 1914–Črna pri Kamniku, 1980). Leta 1928 se je zaposlil v tovarni Westen v Celju. Leta 1933 so ga sprejeli v KPJ. Leta 1934 je bil aretiran in zaradi politične dejavnosti obsojen na dve leti zapor. Leta 1938 je odslužil vojaščino (vezist). Prostovoljec v aprilski vojni. Bil je drugi komandir Celjske čete. V jeseni 1941 je postal namestnik komandanta 1. štajerskega bataljona in spomladi 1942 druge grupe odredov, s katero se je poleti 1942 udeležil pohoda čez Gorenjsko na Štajersko. Od decembra 1942 do jeseni 1943 je bil namestnik komandanta 4. OC NOV in POS. Do marca 1944 je bil sekretar PK KPS za severno Slovenijo, nato dobra dva meseca namestnik komandanta 18. divizije. Od maja do decembra 1944 je bil namestnik komandanta 9. korpusa in nato do 15. maja 1945 zadnji komandant 4. operativne cone. Po vojni je postal general. Vojaška kariera Petra Stanteta je lep primer, kako se v vojni zelo hitro napreduje. (Mile Pavlin: Stante Peter - Skala. ES 12, str. 270–271; Klanjšček, Pregled NOV, str. 1042–1044).

³⁹ Prav tam, str. 172–173.

Eden od borcev se je skušal prebiti, pri tem smrtno ranil enega orožnika, a bil pri tem tudi sam ranjen in ubit. Preostali borci so se znašli v brezizhodnem položaju in si najverjetneje sami vzeli življenje, njihova trupla pa so zgorela. V naslednjih dneh je policija na pogorišču našla štiri trupla, kar priča o tem, da je skupaj z borcem, ki se je skušal prebiti, v zadnjem boju Celjske čete sodelovalo pet partizanov. S tem je Celjska četa prenehala obstajati. Njeni preživeli člani so se razpršili po terenu kot ilegalci ali so se pridružili drugim partizanskim enotam.⁴⁰

Obnovitev čete⁴¹ sta v septembru 1941 načrtovala okrožni komite KPS Celje in Peter Stante - Skala. Sestavljali naj bi jo takrat najdejavniji celjski skojevci in mladinci, doma pretežno iz Čreta in v glavnem zaposleni pri Westnu, v Cinkarni in pri regulaciji Savinje. Omenjeni fantje so v noči na 27. september izvedli večjo napisno in trosilno akcijo, 1. oktobra pa je na javki OK KPS Celje v Zavodni potekal sestanek, na katerem bi se natančneje dogovorili o odhodu večje skupine mladincev v partizane. Med udeleženci je bil tudi eden od aktivistov, ki je sodeloval z gestapom, in sestanek izdal. Nekaj udeležencev je bilo aretiranih, Petru Stantetu in Ivanu Skvarči pa se je spet uspelo rešiti. Izdaji je sledil val množičnih aretacij, v katerih je gestapo pozaprl približno trideset najdejavnih skojevcev in mladincev. Večina aretiranih je bila še istega leta ustreljenih v Mariboru, nekaj pa so jih odvedli v nemška koncentracijska taborišča.⁴²

Celjska četa je delovala od 20. julija do 27. avgusta 1941. Njene naloge so bile požigati oz. uničevati nemško gospodarstvo, zasledovati kulturbundovce in napasti orožniško postajo v Slivnici pri Celju. V dobrem mesecu delovanja so borci čete požgali gospodarsko poslopje na veleposestvu Bežigrad v Bukovžlaku in ustrelili komandirja orožniške postaje Planina. Oboroženi

⁴⁰ Prav tam, str. 173.

⁴¹ Morda bi bil ustreznější izraz dopolnitev čete. Peter Stante - Skala je o tem zapisal: »Vendar ni bila uničena cela četa. Ostali smo Škvarča, Vovk, Novak, Hermina Seničar, Rudi, Jožica Hribar in jaz, torej dobra polovica čete. Nesreča je bila v tem, da terenska organizacija na tako močnem območju, kakršno je bilo celjsko, ni mogla te enote obnoviti in ojačiti. Naposled mi je mestni komite sporočil, da imajo nekaj prostovoljcev, s katerimi bi lahko dopolnili Celjsko četo.« Peter Stante - Skala: Član okrožnega komiteja KPS Celje, politični komisar Celjske čete. Bitka kakor življenje dolga. Pričevanja o revolucionarnem in osvobodilnem boju Slovencev. Cankarjeva založba, Ljubljana 1975, str. 208–210 (dalje: Stante, Član OK KPS). To je hkrati tudi odgovor na vprašanje ali je bila II. celjska četa?

⁴² Prav tam, str. 173–174.

so bili slabo.⁴³ Imeli so malo pušk in več pištol oz. revolverjev.⁴⁴ V svojem arzenalu so imeli še ročne bombe in nekaj razstreliva.⁴⁵ Temu primerno so imeli tudi opremo. Streliva za puške so imeli malo, zato pa več za puške. Borec Karel Vovk je bil kurir Celjske čete. V Savinjsko četo je v nahrbtniku odnesel 900 kosov streliva.⁴⁶

Celjska četa je tabore postavljala v bližini zavednih kmetij. Pri njih so se tudi prehranjevali. Ko so imeli svoj tabor v bližini kmeta Muleja, so kuhali kar pri njem. Iz varnostnih razlogov so nato tabor prestavili na mesto, ki je bilo od vseh strani obdano z grički. V grapi je tekel potok. Tu so kuhali in se umivali. Postavili so dva šotora in barako iz smrekovega lubja. Šotori so bili za spanje, barako pa so uporabljali kot shrambo. Celjska četa je za kuhanje imela najprej kotliček, ki pa ni zadostoval. Nato so pri zavedni družini Novakovih iz Šentjurja pridobili prenosen vojaški kotel skupaj z mastjo, ki so jo imeli zakopano na vrtu. To mast so nato jedli, namazano na kruhu. Za

⁴³ Oborožitev je bila večinoma jugoslovanskega izvora. Gre za orožje, ki so ga uspeli skriti na terenu ob kapitulaciji Vojske Kraljevine Jugoslavije. Peter Stante se tega spominja tako: »Mene so v Celju le s težavo sprejeli med prostovoljce. Četudi sem bil vezist, so me poslali v Sevnico v transportno enoto. Vse, kar smo imeli, je bilo na volovsko vprego. V Sevnici smo nekaj dni sprejemali vole in vozove in tam nas je kapitulacija prehitela, tako da sploh nismo utegnili formirati enote. Da ne bi prišli v ujetništvo, sem z majhno skupino odrinil peš proti Celju. Ko smo se spuščali od Planine prek Kalobja v Šentjur, smo že naleteli na prve nemške enote. V Šentjurju smo pri Novakovih z domačimi fanti na hitro poskrili nekaj orožja in vojaške opreme. V dneh razsula, to moram priznati, se nismo kaj prida znašli. Povsod je ležalo zelo veliko zapuščenega orožja vsake vrste in opreme, kar vse bi lahko poskrili. Da je bilo tako, se je lahko pozneje prepričal vsak partizan.« (Stante, Član OK KPS, str. 208). Nekaj orožja, streliva in opreme so dobili od posameznikov na terenu. Ustreljenem komandirju orožniške postaje Planina Neuwirthu so zaplenili službeno pištolo Steyer M 12 številka, L. G. K. 189 (Terčak, K zgodovini I. celjske čete, str. 24).

⁴⁴ Ivan Skvarča - Modras je imel velik revolver na boben, Peter Stante - Skala je imel pištolo kalibra 9 mm, Franjo Vrunč - Buzdo pa pištolo Walther, kalibra 6,35 mm (Pužun, Celjska partizanska četa, str. 89–90). Hermina Seničar - Pavla je imela samokres. Ob poskusu zajetja Stanteta 1. oktobra pri Farčniku v Teharjih izvemo naslednje: »Kot bi trenil, sem potegnil izza pasu pištolo »Astra«, odvil bombo, udaril in jo zalučal v najbolj strnjeno bojno skupino« (Stante, Član OK KPS, str. 209).

⁴⁵ O boju Celjske čete na Javorniku izvemo iz poročila orožniške postaje Štore: »Nadalje so zapustili 4 puške, 5 kosov dinamičnih razstreljevalnih nabojev s škatlo razstrelilnih kapslov, 500 patronov in 3 ročne granate. Na nahrbtnike so bila naložena šotorska krila, odeje in deloma civilni, deloma srbski vojaški plašči. V ostalem je bila tam poleg živil in perila še množica specialnih in planinskih kart z merili 1 : 100.000 in 1 : 150.000 s Celjem in okolico do Rogaške Slatine in sosednjimi deli Hrvaške.« (Terčak, K zgodovini I. celjske čete, str. 21).

⁴⁶ Terčak, K zgodovini I. celjske čete, str. 14.

kuhanje žgancev jim je služila velika skleda. Iz kamnov so naredili ognjišče. Po posebnem rovu so speljali dim v jarek, da jih ni izdajal. Kruh so dobivali pri zavednih kmetih. Kadar si iz varnostnih razlogov niso upali kuhati, so nekaj dni jedli samo mast in med, namazan na kruh in sir.⁴⁷ Celjska četa je imela od ustanovitve tudi intendanta.⁴⁸

V partizanskih enotah je poseben problem predstavljalo zdravstvo (saniteta) oz. skrb za ranjene borce. Omenjeni problem so v Celjski četi reševali različno. Manjše zdravstvene težave so reševali v enoti sami. Z zvezami so od zdravnikov in lekarnarjev pridobivali zdravila ter jih dajali bolnemu borcu. Pri večjih zdravstvenih težavah so borca predali v skrb zavedni družini, da se je pozdravil. Borec Milan Boršič je celo odšel na Hrvaško, kjer so ga v Zagrebu operirali in pozdravili. »Rudi Hribar, ki zaradi obolelosti ni mogel nikamor, se je v glavnem zadrževal v Dramljah pri Stanku Jakopinu. Ko si je toliko opomogel, da je bil sposoben za pot, mu je sekretar OK KPS Tone Grčar - Johan prek svojih zvez omogočil zdravljenje v Ljubljani, kamor ga je spremljala žena Jožica Hribar. Po ozdravitvi sta se oba znova vključila v osvobodilni boj. Prav tako obolelemu Karlu Vovku so v pomoč dodelili Ivana Novaka. Kot politična aktivista v šentjurskem in drameljskem predelu sta se zaradi vztrajnega sovražnikovega zasledovanja sredi novembra prebila na italijansko okupacijsko območje in se tam pridružila partizanom.«⁴⁹ Obveščevalna dejavnost Celjske čete je bila njihova šibka točka. Noben borec ni bil zadolžen za tovrstno dejavnost, pa tudi usposobljen za to ni bil nihče. Ob nameravanem napadu čete na orožniško postajo v Slivnici pri Celju so na ogledovanje najprej poslali borca Ivana Skvarčo - Modrasa. Zaradi lastne neprevidnosti je bil neuspešen. Nato sta na ogledovanje odšla komandir Vrunč in politični komisar Stante. Tudi onadva nista bila uspešna, saj se je Peter Stante komaj rešil, Franja Vrunča pa so orožniki ujeli.⁵⁰ Teren je bil v letu 1941 slabo pokrit. Celjska četa je na pomoč oz. informacije lahko računala le na redke člane KPS in SKOJ ter aktiviste OF. Masovna obveščevalna dejavnost in s tem tudi povečana varnost za partizanske enote se je na Štajerskem razvila šele leta 1944. Kljub temu je bila Celjska četa

⁴⁷ Prav tam, str. 9–14.

⁴⁸ Komandir Vrunč in politični komisar Stante sta na njegovo prošnjo za intendanta čete imenovala najstarejšega sina (Ivana) družine Novak iz Šentjurja (Stante, Član OK KPS, str. 208).

⁴⁹ Požun, Celjska partizanska četa, str. 123–124; Stante, Član OK KPS, str. 210.

⁵⁰ Terčak, K zgodovini I. celjske čete, str. 17–19; Požun, Celjska partizanska četa, str. 90–91.

enkrat pravočasno obveščena. Zgodilo se je tako: »Stante je po vrnitvi iz Slivnice našel soborce v veliki napetosti in pripravljenosti. Tistega dne je namreč član KPS ključavničar Albin Zupanc v Rebekovi tovarni tehtnic v Celju po naključju zvedel iz razgovora dveh sodelavcev, kakšna nevarnost preti Celjski četi. Ključavničarski pomočnik Hinko Flis, rojen 1920 v Vodrušu pri Slivnici, doma v štorskih hribih, je namreč pripovedoval, da je videl »bandite« in ve za njihov tabor. Na vprašanje, kaj naj stori, mu je le-oni svetoval, naj jih prijavi gestapu. Flis se je s tem strinjal in tudi omenil, da bo to storil opoldne. Med opoldanskim odmorom je Albin Zupanc pohitel domov v Čret, in ker ni natančno vedel, kje četa tabori, poslal ženo Tilčko, tudi članico KPS, s kolesom do Novakovih v Vrbno pri Šentjurju. Ker je Zupančeva pri Dobrotniškovih naletela na Hermino Seničarjevo, sta se takoj odpravili posvariti partizane.«⁵¹

Na območju delovanja Celjske čete je potekala železniška povezava Zidani Most–Celje– Maribor in Celje–Grobelno–Zabok. Za nemškega okupatorja je bila železnica življenjskega pomena. Peter Stante je dejal: »Mesto formiranja Celjske čete ni bilo po naključju na območju Šentjurja, pač pa zaradi nujne potrebe. Morali smo izbrati mesto, kjer smo imeli opremo, orožje in tudi svoje zaupnike. Bivanje čete v teh krajih je bilo samo začasno. Naš namen je bil, da izvršimo eno ali dve vojaški akciji, potem bi se četa premaknila in operirala na širšem področju celjskega okraja.«⁵² To so bili predeli, zastrupljeni z nacistično propagando. Marsikdo je v okupatorju videl rešitelja iz slabega materialnega položaja. Zato si je nemška oblast, zlasti pa orožništvo, tu pridobila zaupnike, ki so jih obveščali o premikih njej sumljivih ljudi. Iz zgoraj navedenih razlogov je bilo tu delovanje Celjske čete zelo težko. Borci Celjske čete so bili mladi in neizkušeni vojaki. Kot v primeru Krške partizanske skupine je imelo njihovo vedenje vse značilnosti zgodnjega partizanstva. Bili so slabo izurjeni, predvsem pa brez bojnih izkušenj, drugače si ne moremo predstavljati dejstva, da je v boju na Javorniku, 16. avgusta 1941 zvečer, orožniška patrulja 6 mož pregnala Celjsko četo in pri tem zaplenila več orožja in opreme.⁵³ Tabora v začetku niso imeli zavarovanega s stražami. Pozneje so postavljali straže in pošiljali patrulje. Pomoči od nadrejenih so prejeli zelo

⁵¹ Požun, Celjska partizanska četa, str. 93.

⁵² Terčak, K zgodovini I. celjske čete, str. 9.

⁵³ Poročilo žandarmerijske postaje Štore političnemu komisarju za okrožje Celje, 18. 8. 1941. Poročilo je objavljeno v: Terčak, K zgodovini I. celjske čete, str. 20–21.

malo.⁵⁴ K uničenju Celjske čete so pripomogle prepogoste izdaje domačega prebivalstva. Slednje najverjetneje ni bilo toliko rezultat ideološkega prepričanja, temveč preplet strahu, osebnega koristoljubja, tradicionalnega spoštovanja (kakršne koli) oblasti in reda ter nezaupanja do oboroženih ljudi, katerih cilji in nameni prebivalstvu niso bili oz. še niso bili povsem jasni.⁵⁵

Brežiška četa

Uničenje Krške partizanske skupine in Celjske čete ni zavrlo uporniških misli in dejanj na obravnavanem območju.

Po sestanku v Penku so brežiški komunisti in skojevci začeli delati. Zbirali so orožje, strelivo, razstrelivo, uniforme in opremo. Puške in strelivo so našli tudi v Krki, kamor ga je odvrгла jugoslovanska vojska ob razpadu. Nekaj pušk in zaboj streliva sta prinesla Milan Kovačič in Emanuel Kolar iz Krške vasi od nekega kmeta iz Malega Cirknika. Ta ali oni je po vrnitvi iz razpadle jugoslovanske vojske prinesel s seboj puško, bombo, revolver, strelivo ali uniformo. Pri zanesljivih ljudeh so znali poiskati orožje, ki ga niso hoteli predati okupatorjevim oblastem. Zbrano so hranili pri Kovačičevih v Krški vasi v senu na kozolcu, v bunkerju ob Krki in v drvarnici za mlinom.⁵⁶ Prav tako so poleti ob kopanju v Krki potegnili iz vode razstrelivo, s katerim je Vojska KJ zaminirala most čez Savo in Krko v Brežicah. Nemška vojska je razstrelivo vrgla v vodo. Srečko Slatner ga je najprej posušil v pekarni svojih staršev, nato so ga skrili pri Milavčevih v Brezini.⁵⁷ Večina skojevcev ni služila vojaškega roka, zato niso obvladali osnovnih vojaških veščin. Za njih so v gozdovih na Gorjancih pripravili posebne vaje o ravnanju z orožjem.⁵⁸

⁵⁴ »To je bila torej »pomoč« pri ponovnem formiranju Celjske čete. Nekaj dni zatem smo se vsi, kar nas je ostalo, sestali v Dramljah. Spet smo zahtevali pomoč, novince in material, da bi lahko obnovili četo. V pošteve so prišli samo prostovoljci, torej nismo mogli mobilizirati sami. A vse je ostalo pri obljubah. Dobil sem vtis, kakor da bi naši tovariši na terenu hoteli premagati sovražnika z volitvami, ne pa z orožjem. Ponosno so preštevali svoje aktiviste in zdelo se mi je, kakor da bi imeli za izgubljenega vsakogar, ki bi ga poslali v partizane. Kasnejše hude »provale« na Štajerskem tudi niso okrepile naših čet, temveč napolnile gestapovske zapore. Moč partizanskih enot je zelo zaostajala za politično razgibanostjo na Štajerskem.« (Stante, Član OK KPS, str. 210).

⁵⁵ Kregar, Celje v upor, str. 173.

⁵⁶ Škaler, Posavje v letu 1941, str. 22.

⁵⁷ Škaler, Gregorič, Posavje v letu 1941, str. 47.

⁵⁸ Prav tam, str. 48.

Zbrano orožje in strelivo v Krški vasi so zložili v vinski sod in ga v soboto, 11. oktobra 1941, z vozom prepeljali v Brežice. Uvrstili so se v kolono vinskih tovornikov in tako srečno prišli mimo straže na brežiškem mostu. Sod so spravili v klet pri Milavčevih v Brezini. S tem orožjem so se oborožili borci Brežiške čete.⁵⁹

Bratje Milavec iz Brezine so 13. septembra 1941 zvečer minirali železniški nadvoz na Vidmu pri Krškem. S tem so za skoraj osem ur ustavili železniški promet na zelo pomembni enotirni železniški progi Zidani Most–Zagreb.⁶⁰ Za miniranje so uporabili razstrelivo, ki so ga poleti potegnili iz Krke. To sabotažno akcijo je pohvalil tudi PK KPS za severno Slovenijo na sestanku komunistov in skojevcev pri Tominčevih na Malem vrhu. Pohvalo je prenesel Dušan Kveder, ki jih je tudi poučil, kako je treba izvajati podobne akcije, da bi imele večji učinek.⁶¹

Miniranje železniškega nadvoza na Vidmu pri Krškem je prva večja znana partizanska diverzantska akcija na železniško infrastrukturo v Posavju oz. Kozjanskem med NOV. Akcija je bila v skladu z zmožnostmi uspešno izvedena, zato lahko brate Milavec upravičeno imenujemo za prve diverzante Posavja oz. Kozjanskega. Verjetno se tega niti sami niso zavedali, a akcija je imela večplastni učinek. Dokazali so, da je najmočnejša evropska vojaška sila ranljiva. S takimi in podobnimi akcijami so pridobivali izkušnje in nujno potrebno samozavest. Diverzija 13. septembra 1941 je bila le uvod v podobne akcije v poznejših letih.

⁵⁹ Prav tam, str. 54.

⁶⁰ Vodja orožniške postaje Krško glavni stražmojster Gruber je o tej akciji poročal: »Doslej neznani storilci so 13. 9. 1941, približno ob 0.30, severno od železniške postaje Videm–Krško, v smeri proti Rajhenburgu pri kilometru 468.3 razstrelili železniški most. Na mestu samem nismo mogli najti nobenega dela razstreliva ali česa podobnega. Z gotovostjo pa lahko domnevamo, da so most razstrelili z ekrazitom. Domnevamo, da so most razstrelili komunisti. Menimo tudi, da je prav med Rajhenburgom in železniško postajo Videm–Krško najpripravnejše mesto za razstrelitev, ki naj onemogoči prevoz izseljencev iz Rajhenburga, Vidma–Krškega na Hrvaško. Razstreljen je levi steber, na katerem leži tračnica, in nekaj vijakov in zakovic na križni vezi. Železna stranska stena križne vezi na južni strani mosta ter steber na zahodni strani sta bila preluknjana ali prebita v premeru približno 30 cm. Na kraju samem nismo mogli najti nobenih koristnih sledi za storilci ali drugih predmetov, ki bi bili v zvezi z razstrelitvijo. Doslej še nismo našli nobenih sledov za storilci in nimamo še nobenih napotil, kako bi storilcem stopili na prste«. (Prispevki IZDG št. 1–2/1961, str. 345–346). Akcijo omenja tudi septembrsko poročilo PK KPS za severno Slovenijo: »Razstrelitev mostu pri postaji Videm–Krško. Promet za par ur ustavljen.« (Zbornik VI/1, dok., št. 34). Redakcija zbornika dokumentov NOV je to akcijo nepravilno prisodila Krški partizanski skupini. Zmota je verjetno nastala, ker akcija v poročilu PK KPS ni časovno opredeljena.

⁶¹ Škalcr, Gregorič, Posavje v letu 1941, str. 53.

V drugi polovici leta 1944 so se v tej smeri še posebej izkazali borci minerskega voda Kozjanskega odreda. Nemški okupator je za zavarovanje zelo pomembne železniške proge vlagal velika sredstva in »živo silo«.

Nemški okupator se je na akcijo takoj odzval. Ker jim ni uspelo odkriti storilcev, so še isti dan zaprli deset talcev iz Krškega in Vidma, »ki so deloma iz vrst komunistov, deloma pa iz vrst privrženecv Sokola«, kakor je poročala orožniška postaja Krško. Vzetje talcev je komandant varnostne službe za Spodnjo Štajersko razglasil s posebnim dvojezičnim plakatom⁶² in zagrozil: »Pri vsaki nadaljnji sabotaži v tej občini in okolici bo aretiranih nadaljnjih 10 oseb.« Zraven je pripisal poziv: »Prebivalstvo se poziva v svojem lastnem interesu, da energično sodeluje pri najdbi (pronalasku) storilcev in njihovih pomagačev ter vsako najmanj sumljivo obnašanje javi najbližji policijski oblasti.« Naj omenim, da je jeseni 1941 nemški okupator podobno jemal talce tudi drugod na slovenskem Štajerskem, vendar ni znan primer, da bi jih postrelil. Tudi talce, ki so jih imeli zaprte v krških sodnijskih zaporih zaradi navedene akcije, so izpustili 21. septembra 1941.⁶³

Španski borec Rudi Janhuba - Vlado je v drugi polovici septembra 1941 odpotoval iz Maribora na politično delo v Brežice. Povezal se je z brežiškimi komunisti in skojevci. Z njimi je imel več sestankov. Na sestanku 5. oktobra 1941 so sklenili ustanoviti Brežiško četo. Zato je Janhuba prosil PK KPS za severno Slovenijo, naj jim pošlje v pomoč Dušana Kvedra⁶⁴ za vojaškega

⁶² Plakat, velikosti 54 x 29 cm, hrani Posavski muzej Brežice. Plakat je dvojezičen, zgoraj je nemški tekst, spodaj slovenski.

⁶³ Ferenc, NOB Krško, str. 464–465; Prispevki IZDG št. 1–2/1961, str. 346.

⁶⁴ Dušan Kveder - Tomaž Poljanec (Šentjur pri Celju, 1915–Beograd, 1966). Po maturi na ptujski gimnaziji in sprejemu v KPJ (1933) je začel študirati kemijo v Zagrebu, a se kmalu odločil za študij prava v Ljubljani. Leta 1934 je bil aretiran in obsojen na pet mesecev zapora. Pred vnovično aretacijo se je avgusta 1936 umaknil najprej na Dunaj, nato v Pariz. Leta 1937 se je vključil v mednarodne brigade španske republikanske vojske, kjer si je prislužil čin kapetana. Julija 1941 se je vrnil v domovino. Meseca oktobra je postal komandir Brežiške partizanske čete. V letu 1942 je bil politični komisar druge grupe odredov, nato politični komisar 4. OC NOV in POS. Prvega maja 1943 je napredoval v čin polkovnika in kmalu nato imenovan za političnega komisarja 3. OC NOV in POS. Z ukazom VŠ NOV in POJ je 1. novembra 1943 napredoval v čin generalmajorja (eden od sedmih slovenskih partizanskih generalov), januarja 1944 je prevzel dolžnost načelnika GŠ NOV in POS. Meseca julija je postal pomočnik načelnika Vrhovnega štaba NOV in POJ, novembra pa vršilec dolžnosti komandanta GŠ NOV in POS. Komaj trideset let je bil star, ko so ga imenovali za komandanta mesta Trst z zaledjem. Vojaška kariera Dušana Kvedra je najlepši primer zelo hitrega napredovanja v vojni (Vida Rojic: Kveder Dušan - Tomaž. ES 6, str. 84; Vida Rojic: Dušan Kveder Tomaž. Založba Obzorja Maribor, Maribor 1976, str. 352–354; Klanjšček, Pregled NOV, str. 1036–1041).

organizatorja. Kmalu je prispelo sporočilo do Kvedra na Koroško, naj odpotuje v Posavje. Sestala sta se pri Tominčevih na Malem vrhu pri Globokem. Kveder je bil oblečen v lovsko obleko in pokrit z lovskim klobukom. Ker so se tako oblačili Nemci, je bil pred njimi varen.⁶⁵

41. V železniški čuvajnici v Brežini so ustanovili Brežiško četo.

Družina Milavec je stanovala v železniški čuvajnici v Brežini. V torek, 28. oktobra 1941 popoldne, se je pri njih zbralo več komunistov in skojevcev. Ker je Dušana Kvedra zanimalo, kako se vlak na kretnici iztiri, mu je Franc Milavec⁶⁶ to razložil. Skupaj s še tremi so v mraku odšli na severno stran

⁶⁵ Vida Rojic: Dušan Kveder Tomaž. Založba Obzorja Maribor, Maribor 1976, str. 103 (dalje: Rojic, Kveder).

⁶⁶ Frančišek Milavec (Rakek, 1888–Brežice, 1980). Imel je štiri sinove. Trije so padli kot borci Brežiške čete, četrti se je leta 1949 smrtno ponesrečil kot železničar v Zidanem Mostu. V stranki je bil od samega začetka (leta 1919), oktobra 1943 so ga spet sprejeli v KPS. V prvi svetovni vojni se je bojeval kot avstro-ogrski vojak v Galiciji. Jeseni 1912 se je zaposlil na železniški postaji Rakek. Pred Italijani je leta 1919 prebežal v Ljubljano. Od tam so ga poslali na železniško postajo Brežice, kjer je ostal vse do decembra 1941. Pred okupatorjem se je umaknil na Kranjsko. Zaposlil se je na železniški postaji Mokronog. V NOV je vstopil septembra 1943 (Arhiv Posavskega muzeja Brežice, fasc. Brežiška četa 1941. Življenjepis Franca Milavca iz leta 1952).

železniške postaje Brežice, kjer jim je izkušen železničar Franc Milavec na skrajni uvozni kretnici nazorno razložil, kako je treba postaviti kretnico, da vlak na njej iztiri. Nato je za vse zbrane Milavčeva žena pripravila izdatno večerjo. Iz kleti Čuvajnice 32 so prinesli orožje in strelivo. Kveder je razdelil 11 pušk, 21 ročnih bomb »Kragujevac« ter nekaj pištol in strelivo. Temu je sledil kratek govor Kvedra, ki je dejal, da vse prisotne poziva komunistična partija v boj proti okupatorju. Ob 23. uri je na novo ustanovljena partizanska enota Brežiška četa zapustila Čuvajnico 32 v Brezini pri Brežicah. Poveljujoči kader čete je bil sestavljen iz nekdanjih španskih borcev. Komandir čete je postal (kapetan) Dušan Kveder - Tomaž, politični komisar pa Rudi Janhuba - Vlado. Do Dečnih sel jih je spremljal Franc Milavec. Dalje jih je vodil kmet Martin Zidanič iz Globokega v svoj hram na Špičak blizu cerkve Sv. Jerneja. Za njihovo bivališče sta vedela tudi njegova zeta Jože Drenik in Janez Volčanjšek. Prepoznavni znak, s katerim so lahko prišli k njim, je bilo tiho požvižgavanje pesmi Na planincih.⁶⁷

Brežiška četa se je najprej nastanila na Špičaku, od koder se je kmalu preselila v Sromlje in nato v Pavlovo vas, v drugi polovici novembra 1941 pa na Lokve pri Rajhenburgu. Napravila je nekaj oboroženih akcij, ki so bile podobne akcijam drugih partizanskih čet na Slovenskem v tistem času (uničevanje zaplenjenega premoženja, justifikacija izdajalcev, razstreljevanje železniške proge⁶⁸ itn.) ter povzročila okupatorju nemalo skrbi.⁶⁹

Štirinajst dni so Brežiško četo sestavljali le komunisti in skojevci iz Brežic in okolice. Pri tej trditvi ne upoštevamo dejstva, da je bil poveljujoči kader od drugod. Sredi novembra 1941 so se jim pridružili tovariši iz Rajhenburga in Senovega. Potem ko so 4. in 5. novembra 1941 našli v Rajhenburgu in na Senovem raztresene letake izvršnega odbora OF proti izganjanju Slovencev in ko je bila v noči na 4. november razstreljena železniška proga med Rajhenburgom in Blanco, je okupator osumil nekatere ljudi, orožniška postaja Senovo pa jih je v sporazumu s sevniško postajo gestapa začela 7. in 8. novembra zasledovati. Pri preiskavi stanovanja Jožefa in Draga (Karla)

⁶⁷ Zapisnik o ustanovitvi Brežiške čete NOV. (Arhiv PMB, fasc. Brežiška četa 1941). Zapisnik je dve strani dolg tipkopolis, a brez podpisa in datuma. Iz vsebine se vidi, da gre za povojni zapis pogovora z borcem Brežiške čete Francem Milavcem. Muzealci so nekoč temu rekli zapisnik, danes pa terenski zapis; Škaler, Posavje v letu 1941, str. 26.

⁶⁸ O akcijah Brežiške čete glej orožniška poročila v: Prispevki IZDG, št. 1–2/1961, str. 347–355.

⁶⁹ Ferenc, NOB Krško, str. 465.

Hlebca v Rajhenburgu so orožniki našli letake, kakršni so bili raztreseni po rudarski koloniji na Senovem in v Sevnici. Aretirali so brata Hlebca in Mirka Ženerja ter jih 8. novembra zaprli v sodne zapore v Sevnici.⁷⁰

42. Stavba sodnije v Sevnici.

Novica o aretaciji njunih tovarišev je prizadejala borce Brežiške čete. Postali so zaskrbljeni. Komandir Kveder in politični komisar Janhuba sta se posvetovala: »Spoprijeti se v odločilnem spopadu z Nemci, močnimi, kakor so še za zdaj, in to s četico, ki živi šele nekaj tednov – o tem ne more biti govora. Saj nas je v tem trenutku komaj štirinajst in imamo vsega devet pušk z neznatno količino municije, medtem ko so ostali oboroženi samo z revolverji. Niti enega avtomatskega orožja!

Četa se je sicer že lahko ponašala z nekaterimi uspešnimi akcijami. Likvidirali smo osovraženega, od Nemcev postavljenega župana na Sromljah,

⁷⁰ Ferenc, NOB Krško, str. 465–466; Prispevki IZDG št. 1–2/1961, str. 349. Zelo zanimiv je zaključek poročila orožniške postaje Senovo: »Poudariti moramo, da so bili ti komunisti na vodilnih položajih pri vermanšaftu Štajerske domovinske zveze v Rajhenburgu. Pri sebi so imeli tudi potrdila o svoji zanesljivosti, ki jim jih je, kot so to sami izpovedali, baje izdala sevniška Standarta.«

nekajkrat minirali progo, izpeljali nekaj sabotaž in nasilnih rekvizicij in zaplenili nekaj orožja. Toda to je bil šele skromen začetek. Fantje, od katerih z nekaj izjemami nihče ni služil v prejšnji vojski, niso imeli niti najosnovnejšega vojaškega znanja. Niti na to se nisem mogel zanašati, ali vsi znajo meriti s puško. Treba jih je bilo šele počasi in potrpežljivo uvajati v prave vojaške prijeme.

Z vsem tem sem se bil sprijaznil že prej, preden je prispela nevšečna vest iz Rajhenburga.

Tvegati nevaren spopad z Nemci v tem trenutku, s takimi silami, s tako oborožitvijo in s takimi izkušnjami ni mogoče – sem pribil sam sebi.

Toda nekaj je bilo treba ukreniti, nekaj pomembnega, in to takoj!

... Z Rudijem sva se hitro sporazumela: naše taborišče v zapuščeni zidnici blizu Sromelj nad Brežicami je bilo predaleč, da bi tam na kraju samem izdelali načrt.

Sklenjeno je bilo: S seboj vzamem zanesljivega pogumnega partizana Ivana Milavca iz Brežic, takoj se odpraviva v Rajhenburg, preučiva položaj, izdelava načrt za akcijo in se čimprej vrneva po četo.

Še tisto jutro sva se čez hribe napotila v Rajhenburg.

Ker nisva bila sumljiva, sva lahko hodila kar podnevi. Od časa, ko sem se to poletje in jesen gibal kot ilegalce po Mariboru, Celju, Mislinjski dolini in na Koroškem, mi je še ostala vsa prohitlerjevska garderoba: »oberštajerska« zelena suknja s hitlerjevskim kljukastim križem v gumbnici, športne pumparice, bele nogavice, kakršne so nosili nemškutarji, »haferl« polčevlji, hubertus in »jagerski« klobuk. Moj spremljevalec je bil bolj nedolžne, rekel bi, nevtralne zunanosti. Žepe pa sva si napolnila s koristnimi predmeti: vsak je imel svoj samokres z nekaj rezervne municije in po eno ročno bombo »kragujevčanko«.

Dušan Kveder in Ivan Milavec sta se 12. novembra 1941 odpravila v Rajhenburg k zaupniku Franciju Sinkoviču. Pri njem je dozorel sklep o osvoboditvi tovarišev iz rok okupatorja.

»Toda kako? Iz zapora v Sevnici? Ali tedaj, ko jih bodo Nemci peljali na postajo? Ali iz vlaka, na poti v Celje? Ali celo iz celjskih zaporov? Kako izvesti akcijo? Koliko ljudi vzeti za to nalogo iz čete, kakšno oborožitev? Kje izbrati izhodiščni položaj za borce in kako organizirati akcijo, da ne bomo pravočasno odkriti?

Imel sem še premalo podatkov, da bi se bil lahko odločil.

Prvi sklep pa je moral biti hitro storjen.

Franci se bo kot ilegalec takoj odpeljal s kolesom na železniško postajo. Če bo uren, bo še ujel vlak, ki po kosilu odhaja proti Zidanemu Mostu. Ko pride v Sevnico, poizkusi zvedeti, kaj nameravajo Nemci z jetniki. Vsekakor naj prodre prav v sodnijske zapore s pretvezo, da nese paket s hrano za svoja dva zaprta sorodnika. V ta namen naj mu mama takoj zavije v ruto nekaj klobas, kruha in jabolk. Naj natančno ugotovi lego sodnijskega poslopja, v katerih prostorih so zapori, kdo pazi na jetnike, kje so stražarji in kako so oboroženi, kje je vhod v sodnijo, kako in kdaj se zapirajo vrata in ali so še kaki drugi, stranski vhodi v poslopje oziroma ugodni dostopi do zaporov in izhodi iz njega. Čim več naj izve o Nemcih v trgu, kje so njihove vojašnice, menze, uradi. Kako se obnašajo čez dan in ponoči?«

43. Mesto Sevnica med vojno. Razglednica. Iz leta 1944.

Po vrnitvi iz Sevnice je Sinkovič podrobno poročal. Na osnovi njegovega ogledovanja, je Kveder sprejel sklep o nepričakovanem, drznem in tveganem napadu na stavbo sodnije v Sevnici, kjer so bili zaprti njihovi tovariši. Akcija naj bi trajala nekaj minut ob čim manjšem hrupu in čim preprosteje. Izvedli naj bi jo Dušan Kveder, Ivan Milavec in Franci Sinkovič. In njihova oborožitev? Tri pištole in nekaj streliva, dve ročni bombi in kuhinjski nož.

Omenjena trojica se je zvečer odpeljala v Sevnico. Pozvonili so na vratih sodnije. Odprl jim je vodja zaporov Marko Žibret iz Sevnice. Z zvijačo so vstopili. V pisarni so iztrgali telefonsko žico iz zida, razorožili Žibreta ter ga skupaj z ženo zaprli v celico. Iz celic v pritličju in prvem nadstropju so rešili brata Hlebca, Mirka Ženerja in že prej zaprta Hermana Kolmana ter Jožeta Urbančiča. Po isti poti so odšli iz sodnije. Kolman se je vrnil domov, ostali pa so se priključili borcem Brežiške čete.⁷¹

Sedaj si oglejmo še nemško različico dogodka. Dobimo jo iz poročila orožniške postaje Sevnica; napisal ga je vodja postaje orožniški stražmojster Peretitsch.⁷²

»12. 11. 1941 ob 21.25 je vodja sodnih zaporov v Sevnici, po imenu Marko Žibret, telefonično obvestil našo orož. postajo, da so 3 neznani moški, verjetno komunisti iz Italije, nasilno vdrl v sodno poslopje, osvobodili 5 političnih jetnikov, ki jih je bila aretirala državna tajna policija iz Sevnice, in skupaj z njimi zbežali neznano kam. Osvobojeni jetniki so: Herman Kolman, Jožef Urbančič, Jožef in Karel Hlebec ter Friderik Žener.«

O tem dogodku je vodja zaporov enako obvestil tudi državno tajno policijo in krajevno poveljstvo vojske v Sevnici.

Uslužbenci naše postaje so takoj odšli v sodno poslopje, kjer sta se že zbrala državna tajna policija in oddelek vojske.

Takoj smo ukazali zavarovati sodno poslopje in vse prehode čez Savo proti Kranjski (Italija). Za ta namen smo vpoklicali tudi vermanšaft Štajerske domovinske zveze v Sevnici. Zasledovanje treh vlomilcev in osvobodencev, ki se je začelo kmalu po dogodku, ni rodilo nobenega uspeha. Imenovani so verjetno zbežali proti Kranjski (Italija).

Vodja zaporov Marko Žibret je o poteku napada povedal naslednje: »12. 11. 1941 okoli 21. ure sem sedel v svojem stanovanju, ki je v prvem nadstropju sodnega poslopja. Vežna vrata, ki vodijo na glavni trg, so bila zaprta in zaklenjena. Tedaj je zunaj nekdo dvakrat pozvonil na zvonec (gumb, ki se pritiska), ki je pritrjen poleg vežnih vrat. Menil sem, da je državna tajna policija iz Sevnice pripeljala ljudi, kot se to navadno dogaja ob tem času. Šel sem proti vežnim vratom in vprašal: »Kdo je zunaj?« Zaslišal sem nek

⁷¹ Dušan Kveder - Tomaž. Sodnija. Dušan Kveder - Tomaž. O osvobodilni vojni. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1975, str. 194–204.

⁷² Prispevki IZDG, št. 1–2/1961, str. 349–352.

glas, ki sem ga razumel kot: »Gestapo«. Ko sem odprl vrata, so name skočili trije neznani moški z naperjenimi pištolami. Trdno so me prijeli. Eden me je vprašal, če imam kakšno orožje. Zanimal sem, ker sem svojo pištolo pustil na obešalniku na vratih v sobi. Trije moški so tedaj namerili svoje pištole na moje prsi in rekli: »Prihajamo iz Italije in hočemo imeti jetnika Hlebca. Vam (vodji zaporov) se ne bo zgodilo nič hudega, če pa boste kričali ali kako drugače napravili hrup, vas bomo ustrelili.«

Trije moški so me nato potiskali pred seboj do mojega stanovanja. Tam so iztrgali telefonsko žico iz stene in vzeli pištolo, ki je visela na kuhinjskih vratih. To je »FN« pištola, kaliber 9 mm s 7 naboji. Nato so se polastili ključev od celic. Povsod so prižgali luč in odklenili vse celice (v 1. nadstropju 3 in v pritličju 2). Mene so odvedli v neko celico in me zaklenili vanjo.

44. Vrata celice v prvem nadstropju zapora v Sevnici, kjer so bili zaprti borci Brežiške čete.

Nato sem slišal, kako je rekel eden izmed storilcev: »Jožef Hlebec, obleci se!«

Ko so zbrali vseh 5 političnih jetnikov (3 iz celice 1, in sicer Hermana Kolmana, Jožefa Urbančiča in Jožefa Hlebca, nato iz celice 2 Karla Hlebca, dalje iz celice v pritličju Friderika Ženerja), je vseh osem moških zbežalo

z mojo pištolo iz sodnega poslopja skozi vežna vrata na prosto. Vsi drugi jetniki so ostali. Ves dogodek je potekel v zelo kratkem času. Neki jetnik me je nato osvobodil iz celice, ker so ključ pustili v vratih. Po drugem telefonu, ki je v pisarni sodišča, sem takoj obvestil ustanove, ki sem jih navedel v uvodu.

Ta nepričakovani in nenadni napad me je tako prestrašil in osupnil, da vlomilcev skoraj ne morem opisati. Vsi so bili v civilnih oblekah in brez plaščev. Eden je imel siv klobuk z vrvico, suh obraz, in zdi se mi, da je imel majhne temne brke (angl. pristrižene). Drugi je imel čepico. Kaj je imel tretji, tega že ne vem več. Vsi so bili mlajši.

Z vso stvarjo nimam nič skupnega. Svojo dolžnost izpolnjujem v redu. Trije zločinci so me dobesedno preslepili. To bi se zgodilo vsakemu vodji zaporov.

Storilci so bili Slovenci. Govorili so samo slovensko.

To je vse, kar lahko povem.«

Anton Derstvenšek, ki je v omenjenem zaporu sedel zaradi tatvine, je s tem v zvezi izpovedal naslednje:

»Sedim v celici 1 in sem bil skupaj s Kolmanom in še dvema političnima jetnikoma ter štirimi kaznjenci. O politiki nismo govorili.

Ob določenem času je nastal v hiši ropot. Eden izmed moških je stopil k celici in rekel: »Vsi politični jetniki naj vstanejo in se oblečejo, da bodo šli z nami v Italijo.« Videl sem, kako je ta tujec vrgel vodjo zaporov Žibreta na posteljo in pripomnil: »Tudi ti nisi pošten.«

Jožef Hlebec, Herman Kolman in Jožef Urbančič so se takoj pripravili za odhod. Preden se je neznani moški s temi tremi oddaljil, nam je še rekel: »Pred polnočjo (ob 24. uri) ne sme nihče napraviti trušča. Potem pa zaradi mene lahko. Če bo pa kdo prej zinil le eno samo besedo, bomo v zapore vrgli ročno bombo. To je vse, kar lahko rečem o dogodku.« Drugi jetniki so potrdili Derstvenškovo izjavo. Sodijo, da so bili storilci stari od 25 do 28 let ...«

Po akciji v Sevnici so borci odšli na Bračunov pod v Lokvah pri Rajhenburgu, kjer so se vključili v Brežiško četo, ko je ta prispela iz Pavlove vasi tja. Odtod je Jože Kunej iz Železnega odpeljal vso četo na svoj hram v Gorjanah pri Podsredi. Po treh ali štirih dneh je izdajstvo pripeljalo pred hram 1. vod 1. čete 93. rezervnega policijskega bataljona, ki je četo v dveurnem boju uničil. Padli so štirje partizani, ujetih je bilo enajst, od tega šest ranjenih. Devet ujetih borcev je v Mariboru okupator ustrelil 27. decembra 1941,

desetega – Cirila Gerjevića – pa je ustrelil 25. marca 1942. Le Cirilov brat Marko je z dobro izmišljenim zagovorom ušel skoraj neizbežni smrti.⁷³ Rešili so se štirje borci Brežiške čete. Bili so zunaj sovražnikovega obkolitvenega obroča. Kveder, Janhuba in Žener so bili na domačiji Jožeta Kuneja. Za naslednji dan so načrtovali napad na Sv. Peter pod Sv. Gorami, kjer je okupator naseljeval kočevske Nemce.⁷⁴ Rešil se je tudi Franc Milavec, oče treh bratov Milavec. Bil je na nasprotnem hribu nad Pečicami, ko je slišal streljanje.⁷⁵ Kveder se je s tovarišema prebil čez okupatorjevo mejo do Mokronoga na Dolenjskem, od koder sta se skupaj z Janhubo odpeljala v Ljubljano. Žener je ostal v Mokronogu, kjer ga je pozneje prijel italijanski okupator in ga poslal v koncentracijsko taborišče, od koder se je jeseni 1943 vrnil. Kmalu zatem ga je nemški okupator prijel in ga 19. januarja 1944 ustrelil kot talca v Čolnišču pri Zagorju.⁷⁶

Dejavnost Brežiške čete, v kateri so bili razen dveh združeni sami borci iz Posavja, je sicer skromen, a vendarle junaški poskus dvigniti prebivalstvo tega območja v oborožen upor in preprečiti množično izganjanje Slovencev. Akcije te čete so bile le del široko zasnovanega načrta, ki ga je pripravljalo

⁷³ Ferenc, NOB Krško, str. 466. Podatke o ustrelitvi izvemo iz plakatov, ki jih je okupator natisnil in razobesil. Gre za rdeč dvojezični plakat (levo napis v nemškem jeziku, desno napis v slovenskem), velikosti 94,5 x 62,5 cm. Plakat hrani arhiv Posavskega muzeja Brežice. Marka Gerjevića so predali hrvaškim oblastem, kjer je nato nekaj mesecev živel v Zagrebu. Konec leta 1942 je pobegnil na Kozjansko. Zglašil se je še enkrat pri Kuneju v Železnem in povedal, da se je iz mariborskega zapora rešil z edinim namenom, da bi se maščeval nad izdajalci in krivci za smrt borcev Brežiške čete. Svojo obljubo je izpolnil. Obsodba nad izdajalci je bila izvršena leta 1943. V začetku leta 1944 je Marko Gerjević – Tine postal sekretar okrožnega odbora OF Kozje. Padel je 3. marca 1944 v Pustih Ložicah (Stanko Škaler: Uničenje Brežiške čete. Posavje I, Brežice 1957, str. 97; dalje: Škaler, Uničenje Brežiške čete; Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 39 in 40).

⁷⁴ Škaler, Uničenje Brežiške čete, str. 96.

⁷⁵ Škaler, Posavje v letu 1941, str. 28.

⁷⁶ Rojic, Kveder, str. 108. In še vprašanje, kdaj je bila Brežiška četa zadnji boj? Franc Milavec, ki je od daleč opazoval zadnji boj Brežiške čete, si je v svojem žepnem koledarčku obkrožil 29. november in zapisal »četa zajeta« (Škaler, Posavje v letu 1941, str. 28). O uničenju Brežiške čete je poveljnik policije na štabnih razgovorih v Gradcu 9. decembra poročal: »Posebej je treba omeniti, da se nam je posrečilo zahodno od Podsrede obkoliti in uničiti veliko tolpo.« V dnevniku službe orožniške postaje Kozje pa je zapisano: »Zaščitna policija iz Kozjega – 1. vod 1. čete 93. rez. policijskega bataljona – je 28. 11. 1941, po dveurnem boju z 18-člansko močno oboroženo bando v Gorjanah, občina Podsreda, ustrelil 4 bandite in ujel 11 banditov, od katerih jih je bilo nekaj ranjenih.« Dokument je zanimiv tudi zaradi tega, ker borce Brežiške čete poleg imen kot so banditi in oborožena banda naziva še z nasilneži (Prispevki IZDG, št. 1–2/1961, str. 356–357).

vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja, da bi okupatorju onemogočilo izganjanje Slovencev iz Posavja in Obsotelja.⁷⁷

45. Deska iz Kunejevega hrama v Gorjanah pri Podsredi. V njej se je zaustavila okupatorjeva krogla, ko je streljal na borce Brežiške čete.

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je zaradi izganjanja slovenskega prebivalstva s tega območja pripravilo obsežen načrt za osredotočenje vseh razpoložljivih partizanskih čet in bataljonov. Štajerski partizanski bataljon, ki naj bi se mu pridružila tudi Radomeljska četa Kamniškega bataljona, naj bi krenil na izselitveno območje in se tam združil z Brežiško četo. Hkrati naj bi se vse razpoložljive in na novo oblikovane čete na Dolenjskem (Molniška, Novomeška, Belokranjska, Mokronoška, Ribniška in Grosupeljska četa) zbrale na zbornem mestu na Otavniku pri Tržišču na Dolenjskem. Oblikovale naj bi Dolenjski bataljon in pod vodstvom operativnega štaba, ki sta ga sestavljala komandant dr. Aleš Bebler in politični komisar Miha Marinko, krenile v izselitveni predel južno od Save.⁷⁸

⁷⁷ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 23. Najvidnejši izraz uresničevanja tega načrta sta bila napad dolenjskih partizanov na nemško graničarsko postojanko na Bučki in pohod Štajerskega partizanskega bataljona iz Savinjske doline na Kozjansko konec oktobra in v začetku novembra 1941. Postojanka na Bučki se je obdržala, medtem ko je Štajerski bataljon prispel le do Bohorja in se, potem ko ni dobil zveze z Brežiško četo, vrnil. Več o tem glej v: Zdravko Klanjšček in ostali. Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945. Ljubljana 1978, str. 152–158. Tu je podrobno navedena precej obsežna literatura.

⁷⁸ Prav tam, str. 23–24.

Zaradi težkih in nepredvidenih razmer, ki so jih povzročili zgodnji in visok sneg, velike oddaljenosti partizanskih enot do dogovorjenih zbirališč in zaradi okupatorjeve trdne odločenosti, da partizane uniči, partizanske enote svoje naloge niso opravile. Zaradi visokega snega, zagrizenega nemškega zasledovanja in izčrpanosti borcev se je Štajerski bataljon umaknil s Kozjanskega, ne da bi dobil zvezo z Brežiško četo in z inštruktorjem pokrajinskega komiteja za celjsko okrožje Janezom Pečnikom. Bil je na terenu okrog Kozjega in pripravljal vse potrebno za sprejem Štajerskega bataljona. Zaradi izdaje ga je sovražnik 3. novembra 1941 ujel pri Sv. Petru pod Sv. Gorami in v decembru istega leta ustrelil v Mariboru.⁷⁹

Na zbornu mesto na Otavnik sta prišli le Novomeška in Mokronoška četa ter nekaj članov narodne zaščite. Operativni štab glavnega poveljstva je uvidel, da poklicanih čet zaradi neugodnih vremenskih razmer ne bo, zato tudi ni mogel ustanoviti Dolenjskega bataljona, prav tako tudi ne uresničiti široko zamišljenega pohoda čez izselitveno območje, ki naj bi pokazal moč osvobodilnih sil in tam zanetil plamen upora. Sklenili so napraviti akcijo manjšega obsega. V noči na 3. november 1941 so napadli okupatorjevo postojanko na Bučki. Postojanka se je obdržala zaradi pomoči iz sosednjih postojank, partizani pa so se umaknili na italijansko zasedbeno območje.⁸⁰ V tem pohodu, imenovanem tudi »brežiški pohod«, dolgem čez 160 km, so borci bataljona pokazali vzdržljivost, ki je bila na meji človeških zmogljivosti. Cilj pohoda ni bil dosežen. Okupator je neovirano nadaljeval izganjanje ljudi.⁸¹

Štajerskemu bataljonu ali Brežiški četi so se nameravali pridružiti tudi borci Edi Zidarič - Tarzan s Stolovnika pri Rajhenburgu ter Franc Pacek in Milka Kerin iz Velikega Podloga pri Krškem. Po uničenju Krške partizanske skupine so že omenjeni Franc Bizjak, Franc Pacek in Milka Kerin ter Vladimir Pfeifer pribežali nad Vodenice v Gorjancih. Odtod so jih domači aktivisti OF odpeljali na Špillerjevo špico nad Javorovico, da bi jih lažje oskrbovali. Tam se jim je pridružil Edi Zidarič, ki je okupatorju ušel iz sevniških zaporov. V začetku septembra 1941 so jih poslali v šolski tabor Novomeške partizanske čete na Frati. V drugi polovici oktobra so se Pacek, Zidarič in Kerinova vrnili čez mejo ter odšli v vasi pod Bohorjem. Šestindvajsetega oktobra so se oglasili pri Antonu Fridlu na Ravnem Logu in tam prenočili. Neki naključni obiskovalec z Vetrnika jih je opazil, in ker so se mu zdeli sumljivi (na mizi

⁷⁹ Prav tam, str. 24.

⁸⁰ Prav tam.

⁸¹ Klanjšček, Pregled NOV, str. 71.

so razgrnili zemljevid in govorili: »To je izselitveno območje. Ko bodo naselili nove posestnike, bo vse požgano in postreljeno.«), jih je šel prijaviti na orožniško postajo Kozje. Šest orožnikov jih je sredi noči presenetilo in prijelo. Ko so jih proti jutru peljali v Kozje, sta Pacek in Zidarič skočila s poti in se rešila. Pacek se je vrnil na Dolenjsko, kjer so ga belogardisti 16. junija 1942 kot partizana ubili v gozdu pri Sv. Roku pri Novem mestu. Zidarič se je skrival v okolici doma in spomladi 1942 odšel v Kozjansko četo in nato v Hrvaško Zagorje, kjer so ga ustaši v aprilu 1944 ujeli, mučili in ubili. Ljudmilo Kerin - Milko so vlačili po zaporih in jo nato poslali za izgnanimi starši v Nemčijo, od koder je pobegnila in postala partizanka na Pohorju. Padla je 31. julija 1944 kot pomočnica političnega komisarja 1. bataljona Zidanškove brigade pri napadu na Ljubno v Savinjski dolini.⁸²

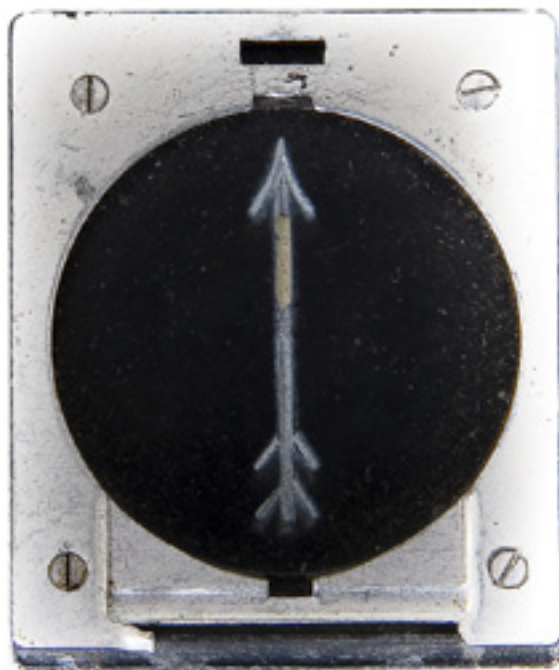
Borci Brežiške čete so prebivali v zidanicah zavednih kmetov. V njih so se zadrževali nekaj dni. Pri njih so se tudi prehranjevali. Ko so bivali v hramu kmeta Martina Zidaniča na Špičaku, so jim hrano kuhali kar Zidaničevi v svojem hramu. Suho hrano jim je nosil njihov zet Janez Volčanjšek, ki je bil tudi vodič in obveščevalec. Hrano so dobili tudi na druge načine. Vdrli so v nekdanjo Bibičevo trgovino v Dečnih selih, kjer so zaplenili precej živeža in blaga. Shranili so ga pri posestniku Stanku Ogorevcu v Pavlovi vasi pri Pišecah. Podatke za akcije je Brežiška četa dobivala prek svojih zaupnikov. Redno je na javke hodil Franc Milavec. V nekaj akcij jih je vodil že omenjeni Zidaničev zet Volčanjšek. Zaradi njegove budnosti se je četa ob neki priliki pravočasno umaknila. »Dan po likvidaciji nemškega župana Sromelj Suše (Franc Suscha) je šel kmet Reberšak iz Curnovca po naključju po poti mimo hrama, kjer je taborila četa. Stražar ga je ustavil, ker ni vedel, s kakšnim namenom je hodil tam okrog. Kmet Reberšak je potem iz strahu začel praviti sosedom, da je v gozdu na Špičaku »vse polno zelenega kadra.« K sreči je to še isti dan prišlo na uho aktivistu Janezu Volčanjšku, ki je takoj šel k četi in ji javil novico.« Četa se je takoj premaknila.⁸³

Brežiška četa je bila tretja partizanska enota, ki je bila ustanovljena in je delovala na obravnavanem območju leta 1941. Sestavljali so jo skojevci in komunisti iz Posavja. Bili so mladi in neizkušeni borci, ki še niso služili vojaškega roka. V njihovi oborožitvi so bile puške, več revolverjev in ročne bombe, niso pa imeli brzostrelk in puškomitraljezov. Poveljujoči kader je

⁸² Ferenc, NOB Krško, str. 467; Padli v ognju revolucije, ZZB NOV občine Krško, Krško 1971, str. 103–104; Terezija Traven: Kerin Ljudmila - Milka. ES 5, str. 53.

⁸³ Škaler, Posavje v letu 1941, str. 26.

bil od drugod: komandir in politični komisar čete sta bila španska borca, kar pomeni, da sta imela veliko vojaškega znanja in izkušenj, a ne iz partizanskega načina bojevanja. V svojem enomesečnem delovanju je Brežiška partizanska četa napravila nekaj akcij, ki so bile podobne akcijam drugih partizanskih čet na Slovenskem v tistem času. Tako so pridobivali prve vojaške izkušnje, z njimi pa tudi nujno potrebno samozavest. Partizanske taktike so se učili sproti. Prebivali so po hramih, kjer so se večinoma tudi hranili. Postavljali so straže, a na vsakih nekaj dni so menjavali bivališče. Med akcijami so izgrajevali vojaški kolektiv. Prvi in zadnji bojni kontakt s sovražnikom je bil v Gorjanah pri Podsredi. Da bi v celoti rekonstruirali njihov zadnji boj, nimamo zadosti gradiva, vendar lahko na osnovi razpoložljivega ugotovimo, da so se v hramu predolgo zadrževali (tri do štiri dni), ta pa ni bil primeren za daljše bivanje. Veliko napako sta naredila poveljujoča, ko sta bila istočasno odsotna iz enote. Podcenjevali so nasprotnika oz. niso računali na možnost izdaje. Po vsej verjetnosti niso postavili straže. Če bi jo, bi se zaradi konfiguracije terena lahko umaknili. Tudi razmerje v boju ni bilo prehudo. Razmerje je bilo 2 : 1, mogoče 3 : 1 v korist nemškega okupatorja. V dveurnem boju so padli štirje borci čete, enajst so jih zajeli, med njimi je bilo šest ranjenih. O nemških žrtvah ni podatkov.

46. Ročni kompas
Brežiške čete.

Z uničenjem Krške partizanske skupine, Celjske in Brežiške čete je bilo v Spodnjem Posavju in na Kozjanskem konec oboroženega partizanstva. Pozimi leta 1941/42 so bili na tem razsežnem območju le trije skriti partizani: Peter Šprajc in Ludvik Zupanc iz Štajerskega bataljona ter že omenjeni Edi Zidarič. Približno v tem času je prenehalo obstajati tudi posavsko okrožje. Ostalo je le nekaj nepovezanih komunistov in zaupnikov Osvobodilne fronte Slovenskega naroda.

Enoletne izkušnje

Vrhovno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je spremljalo rast in razvoj svojih enot. Prva širše zastavljena analiza je nastala konec septembra ali v začetku oktobra 1941.⁸⁴ V njej so zapisali, da je »bistvena izkušnja vseh naših partizanov, da sovražnik ni tako strašen, kakor se zdi.« V nadaljevanju so spregovorili o uspehih partizanskih enot, pa tudi o izgubah. »Glede izgub na splošno velja, da smo jih imeli le tam, kjer smo napadeni mi. Kadar smo mi napadali, je izgubljal samo sovražnik. Že ta ugotovitev sama pomeni smrtno obsodbo taktike čakanja in obrambe. Napad in še enkrat napad – to je osnovna modrost partizanske taktike.« Te, jasno zapisane besede, v takšni ali drugačni obliki, bodo partizane spremljale vse do uspešne zmage. Kajti nadrejeni bodo na ta dejstva podrejene nenehno opozarjali v osebnih stikih ali pisno. Zelo dobro so se zavedali, kaj pomeni zanemarjanje osnovnih načel partizanske taktike. Izkušnje, ki so jih imeli, »so zelo drago plačali«! Že zelo zgodaj so partizanski poveljniki ugotovili, da okupatorjeve enote za boj proti partizanom niso najboljše usposobljene, hkrati pa tudi, da te slabosti okupatorja niso znali v zadostni meri izkoristiti. »Med važne izkušnje dosedanjih akcij naših partizanov spada dejstvo, da se je nešteto akcij izjalovilo zaradi malenkostnih, na videz slučajnih vzrokov, ki pa dejansko vsi temelje v pomanjkljivi disciplini. Kurir ni prišel v pravem času, ni prišel na pravo mesto, njegovo sporočilo ni bilo točno, nekemu se je sprožila puška in predčasno opozorila sovražnika na prisotnost partizanov itd.« O taktiki partizanov so menili, da je še vedno preveč podobna taktiki redne armade. Partizanski oddelki so bili premalo gibljivi, premalo iznajdljivi. Niso jim znali vsiliti svojega načina bojevanja. Vsiliti bi jim morali boj tam, kjer bi bilo to za sovražnika najmanj ugodno. V dveh odstavkih so obravnavali vprašanje komunikacij in ugotovili, da so partizanske enote zanemarjale rušenje

⁸⁴ Izkušnje dosedanjih bojov slovenskih partizanskih čet. Slovenski partizan št. 1, oktober 1941.

cestnega omrežja. »Cesta je sovražnik partizanov. Po njej švigajo avtomobili sovražnika, ki mu vozijo hrano, municijo, orožje, ki prevažajo njegove čete. Nedotaknjeno omrežje cest daje sovražniku možnost, da razmeroma z malim številom vojakov ustrahuje velike pokrajine, ker jih lahko uporablja v kratkih časovnih presledkih na raznih krajih, dokaj oddaljenih drug od drugega.«⁸⁵ Zanimivo je, da se v analizi železnice ne omenjajo niti z besedo. Rušenje železniškega omrežja je prednost dobilo šele v poznejših letih.

V podpoglavju z naslovom Temelji strategije in taktike sem zapisal, da v delu predstavljam ključne dokumente, ki so postavili temelje strategije, predvsem pa taktike partizanske vojske na Slovenskem. Nastali so v enem letu. Strateška zamisel oboroženega odpora je nastala tik pred vojno. Gre za študijo Strategija in taktika oborožene vstaje, ki jo je napisal Josip Broz - Tito februarja ali marca 1941. V vojni so taktiko, predvsem pa strategijo, opredelili v razglasu Vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte slovenskega naroda z dne 2. avgusta 1941. Partizansko taktiko spremljamo skozi dokumente in razne članke v partizanskem časopisju. Pri dokumentih navajam Partizanski zakon iz srede julija 1941 in prvi slovenski vojaški učbenik Kratek tečaj za partizanske poveljnike iz oktobra in novembra 1941. Zelo pomembni so bili sklepi vojaško-političnega posvetovanja v Stolicah, 26. septembra 1941. Podpoglavje končujem s sklepi konference KPS na Cinku med 5. in 8. julijem 1942. Z rastjo in razvojem slovenske partizanske vojske so taktiko le dopolnjevali in nadgrajevali.

Partizanske enote na Slovenskem so v letu 1941 uporabljale gverilsko taktiko »udari in zbeži«; imenovali so jo »partizanska borba«. Taktika prvih partizanskih čet je obsegala nenadne napade na patrulje, osamljene vojake in motorna vozila, rušenje cestnih in železniških objektov, daljnovodov, telegrafsko-telefonskih zvez, uničevanje zaplenjenega premoženja, pa tudi na izdajalce in okupatorjeve sodelavce. Širše zasnovane akcije ponavadi niso uspele, ker niso dovolj pazili na tajnost priprav, ker niso bili dovolj vojaško organizirani in izurjeni ter ker še niso imeli dovolj izkušenj. Čete so večinoma taborile zunaj naselij in so z aktivisti OF vzdrževale zvezo na vnaprej dogovorjenih točkah, imenovanih javka. Oborožitev je bila različna. Največ je bilo pušk nekdanje jugoslovanske vojske, nekaj pištol in revolverjev ter ročnih bomb. Čete so imele tudi nekaj puškomitraljezov in mitraljezov. Niso imele niti enega minometa, primanjkovalo jim je tudi razstreliva za miniranje. Prvi partizani so imeli povečini civilne obleke ali različne civilne uniforme in le

⁸⁵ Zbornik VI/1, dok., št. 43.

kateri med njimi kakšen del vojaške uniforme Vojske Kraljevine Jugoslavije. Na kapah ali klobukih so nosili rdečo petokrako zvezdo in slovensko trobojnico kot znak pripadnosti slovenskim partizanskim enotam.⁸⁶ V tem letu je na Slovenskem nastalo 32 samostojnih partizanskih čet. Za krajši čas so se združile v sedem partizanskih bataljonov. Od navedenih čet je bilo 15 razbitih ali so morale biti ukinjene, na prehodu v leto 1942 pa sta bila samo še dva partizanska bataljona.⁸⁷ Te čete so bile nato kadrovska jedra, iz katerih je nastala slovenska partizanska vojska. V teh prvih bojih so imele partizanske enote zaradi slabe izurjenosti precej več izgub kot njihov nasprotnik, čeprav so praviloma izbirali čas, kraj in celo okoliščine napada, saj so lahko le tako kompenzirali svojo slabšo opremo, oborožitev in izurjenost.⁸⁸

Na Štajerskem so imela na začetku odpora proti okupatorju pomembno vlogo večja ali manjša (industrijska) središča, okrog katerih so nastajale prve partizanske enote. Nastajale so zgodaj, prej kot npr. na italijanskem zasedbenem območju. Po udarcih, ki jih je nemški okupator prizadejal jeseni 1941 prvim partizanskim enotam, je narodnoosvobodilno gibanje na Štajerskem za približno dve leti zaostajalo za razvojem oboroženega odpora proti okupatorju v pokrajinah pod italijansko okupacijo. Priznati je treba, da so štajerski partizani, precej napravili glede na okoliščine. Vzrokov za uničenje partizanskih enot oz. za to, da niso izpolnile načrtov in pričakovanj, je več. Na prvem mestu je treba omeniti, da so bile te enote mlade in neizkušene s še ne docela zgrajenimi vojaškimi kolektivi. Močno se je čutilo pomanjkanje podoficirskega in oficirskega kadra. Taktike partizanskega bojevanja so se učili sproti. Neupoštevanje pravil partizanskega načina bojevanja je puščalo velike, krute posledice. Enote se niso osvobodile defenzivne taktike. Premalo so napadale in manevrirale. Zelo veliko je bilo izdaj s strani domačega prebivalstva, kar pa najverjetneje ni bilo toliko rezultat ideološkega prepričanja, temveč preplet strahu, osebnega koristoljubja, tradicionalnega spoštovanja (kakršne koli) oblasti in reda ter nezaupanje do oboroženih ljudi, katerih cilji in nameni prebivalstvu niso bili oz. še niso bili povsem jasni. Enote so bile preslabo oborožene in opremljene. Imele so pomanjkljivo obveščevalno službo in bile preslabo povezane z Osvobodilno fronto Slovenskega naroda oz. bazo. Partizansko zaledje še ni bilo povsod dovolj trdno in množično organizirano, partizanske čete pa zaradi premajhne izkušenosti in povezanosti,

⁸⁶ Klanjšček, Pregled NOV, str. 59.

⁸⁷ Prav tam, str. 90.

⁸⁸ Guštin, Vprašanje oboroženega odpora 1941, str. 137.

a tudi defenzivnosti, niso mogle dati dovolj podpore temu zaledju. Predolgo zadrževanje na istih mestih, preslaba zavarovanja (nepravilno postavljanje oz. nepostavljanje straž) in nezadostno prikrivanje so bili izraziti primeri neveščega vojaškega ravnanja in pogoste napake partizanskih enot na Štajerskem v letu 1941. Zveze enot z Glavnim poveljstvom slovenskih partizanskih čet v Ljubljani niso zadoščale in so bile počasne, zato je bilo pripravljanje akcij zelo težavna naloga. Enote sta presenetila prezgodnja zima in visok sneg, jim oteževala premike in jih prisiljevala na neaktivnost, hkrati pa zadrževala prihod novih borcev v njihove vrste. Nemajhen vzrok neizpolnjevanja načrtov in pričakovanj je bil tudi v razkoraku med nerealnimi načrti vodstvenih organov o osvobajanju ozemelj in stvarnimi možnostmi komaj oblikovanih partizanskih enot v razmerah nemške okupacije.

47. Kunejev hram v Gorjanah pri Podsredi. Hram je bil kraj zadnjega spopada Brežiške čete z nemškim okupatorjem.

Vse tri obravnavane partizanske enote v letu 1941 so imele veliko skupnega. V Krški partizanski skupini, Celjski četi in Brežiški četi so bili sami prostovoljci. Bilo jih je od 10 do največ 20 na enoto. Enote niso nastale spontano, ampak so bile plod vztrajnega dela KPS in OF. Delovale so zelo

kratek čas, Celjska četa najdlje – dober mesec dni. Uničene so bile zaradi izdaj, precej je pripomoglo nepostavljanje oz. nepravilno postavljanje straž.⁸⁹

⁸⁹ Marijan Dermastia - Urban je v brošuri Kratek tečaj za partizanske poveljnike zapisal: »Najtežje izkušnje, ki smo jih do sedaj imeli v partizanski borbi, najtežja razočaranja in žrtve, so bile posledica nepravilno organiziranega, nezadostnega ali malomarno opravljenega zavarovanja.« (Zbornik VI/1, dok., št. 81, str. 200). Za to so v prvi vrsti bili odgovorni poveljniki in s tem izrazitim nevojaškim ravnanjem so se nekatere enote »otepale« vse do konca vojne. Zgolj kot informacijo glej: Damijan Guštin, Martin Premk: Notranjski odredi 1942–1945. Knjižnica NOV in POS 31/2–3, Ljubljana 2004, str. 256–270.

Teritorialne enote v letih 1942 in 1943

Prvotne gverilske enote niso zadovoljevale zahtev vodstva in definiranih ciljev odpora. Z velikimi prizadevanji so postopoma preraščale v bolj organizirane vojaške formacije, ki pa so bile še daleč od klasičnih vojsk. Organizacijski tempo je diktiral Vrhovni štab NOV in POJ, ki je do srede 1942 uspel zagotoviti enotne kriterije vojaške organizacije v vseh delih, tako tudi v Sloveniji.¹

V letu 1942 je slovenska partizanska vojska doživela svoj prvi razcvet v Ljubljanski pokrajini, uspela je obvladati dobršen del območja pokrajine zunaj glavnih železniških prog in središč. Ustanovili so prve brigade. Ta je tako postala kot druge v jugoslovanski narodnoosvobodilni vojski glavna oblika operativne vojske, osnova in celo merilo njene organiziranosti. Nekdanja španska borca Franc Rozman - Stane Mlinar in Dušan Kveder - Tomaž Poljanec sta 5. aprila 1942 ustanovila Prvo štajersko brigado. Ta je bila ob ustanovitvi tretja narodnoosvobodilna brigada v Jugoslaviji in prva, ki je nastala brez neposrednega učinkovanja VŠ NOPOJ.² Nato so spomladi in poleti 1943. leta ustanovili brigade v vseh slovenskih pokrajinah. Vseh sedem brigad so združili v dve diviziji – z ustanovitvijo divizij se je položaj brigad spremenil, saj niso bile namreč več samostojne operativne mobilne enote. To so bile divizije, kot je to bilo v drugi svetovni vojni pri vseh vojskah. Z ustanovitvijo več divizij, dveh korpusov in obnovitvijo 4. operativne cone za Štajersko je bila decembra 1943 končana organizacijska zgradba slovenske partizanske vojske.³

Do polovice februarja 1942 je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet neposredno poveljevalo partizanskim bataljonom in četam. Iz Ljubljane je z njimi vzdrževalo zvezo s kurirji in osebnimi stiki. Te zveze so bile pogosto otežene in počasne. Težave so povzročale tudi okupatorske meje in razmejitvene črte, zato je GP SPČ februarja 1942 imenovalo pokrajinska

¹ Damijan Guštin: Vloga in pomen oborožene sile v narodnoosvobodilnem boju v Sloveniji 1941–1945. Zgodovinski časopis, št. 3/1991, str. 470 (dalje: Guštin, Oborožena sila v NOB. ZČ, št. 3/1991).

² Ime 1. štajerske brigade se ni obdržalo dolgo, ker je glavno poveljstvo 20. aprila ukazalo, naj jo preimenujejo v 2. grupo odredov, sama brigada pa je to storila na prvomajski proslavi na Kremenjku. Več o tem, ali je šlo za nesporazum ali nevednost, glej v: Tone Ferenc: Slovenske narodnoosvobodilne brigade. Svobodna misel, št. 17, 11. 9. 1992, str. 15 (dalje: Ferenc, Slovenske brigade); Ivan Maček - Matija: Spomini. Globus, Zagreb 1981, str. 132 (dalje: Maček, Spomini).

³ Ferenc, Slovenske brigade. Svobodna misel, št. 17, 11. 9. 1992, str. 17.

poveljstva za Gorenjsko, Štajersko in Ljubljansko pokrajino. Iz Ljubljane je v marcu 1942 najprej odšel namestnik komandanta in načelnik GP SPČ dr. Aleš Bebler. Vojaško in politično vodstvo NOB Slovenije je na osvobojeno ozemlje v vas Tisovec v Suhi krajini prišlo konec maja. Komandant GP SPČ Franc Leskošek je na osvobojeno ozemlje prišel v drugi polovici meseca junija.⁴

Štajerski partizani so po razdelitvi Štajerskega partizanskega bataljona na skupine v novembru 1941 zelo težko preživljali hudo zimo. Na območju Celja in Trbovelj je nemški okupator uspel zapreti mnogo aktivistov OF in članov KPS, kar je partizanom oteževalo ali celo prekinilo zvezo s terenom. Okupatorjev teror je bil zastrašujoč. V letu 1941 je bilo ustreljenih dvanajst skupin, s skupaj 174 talci. Na Štajerskem je do konca leta 1941 ostalo le 58 borcev. To število se je do pomladi 1942 še zmanjšalo. Nacistično nasilje je na Štajerskem doseglo vrhunec v letu 1942. V tem letu je bilo enaindvajset streljanj, ustreljenih je bilo osemsto šestinšestdeset talcev, od tega je bilo oseminsedemdeset žena in deklet. Na vojaškem področju je osvobodilno gibanje na Štajerskem utrpelo hude udarce od avgusta 1942 do začetka leta 1943, zato je število štajerskih partizanov v primerjavi z nekaterimi drugimi slovenskimi pokrajinami raslo počasneje – dejansko so bile največje enote leta 1942 še vedno bataljoni. Vodstvo NOG za Slovenijo je zato na Štajersko nekajkrat poslalo pomoč v enotah in aktivistih.⁵

⁴ Klanjšček, Pregled NOV, str. 97; Anton Bebler: Knjiga o Primožu Alešu Beblerju. Cankarjeva založba, Ljubljana 2004, str. 67 in 183; Maček, Spomini, str. 134–135.

⁵ Klanjšček, Pregled NOV, str. 93; Milan Ževart: Slovenska Štajerska leta 1942. Naš zbornik 1997, Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, str. 58–70; Ferenc - Ževart, Nekateri značilnosti, str. 454. Mitja Ribičič - Ciril je bil na prehodu leta 1943/44 politični komisar 4. OC NOV in POS, po vojni pa visok funkcionar tudi na zveznem nivoju. S trditvijo o pomoči Štajerski se ne strinja. Postavil je novo, zanimivo in upoštevanja vredno trditev in jo podkrepil z naslednjimi elementi. Zapisal je, »da 2. grupa odredov in 14. divizija nista bili poslani na pomoč Štajerski. Pomen njunih partizanskih pohodov ter spremembo njenega operativnega področja je treba povezati z razvojem celotnega narodnoosvobodilnega boja in s strateškimi načrti slovenskega političnega in vojaškega vodstva, ki je vedno usmerjalo udarne partizanske sile na področja, kjer je predvidevalo glavne bitke. Vsi se spominjamo, kako je morala Šlandrova brigada takoj po svoji ustanovitvi avgusta 1943. leta po nalogu glavnega štaba zapustiti Štajersko in svoje akcije usmeriti na Dolenjsko. Razvoj dogodkov je potrdil, da je bilo povelje glavnega štaba pravilno. Prišla je kapitulacija Italije, štajerska brigada je vkorakala v Novo mesto, iz 6. brigade je zrastle nova 12. brigada, šlandrovci pa so se do zob oboroženi vrnili prek Save v te kraje. Pohod 14. divizije, ene najbolj organiziranih in največjih slovenskih partizanskih udarnih enot, je bil še večjega pomena za nadaljnji razvoj vstaje. Tudi v tem primeru je potek dogodkov potrdil pravilnost odločitve CK in glavnega štaba o njeni operativni preusmeritvi v severno Slovenijo.« (Mitja Ribičič - Ciril: Politični komisar 4. operativne cone. Bitka kakor življenje dolga. Cankarjeva založba, Ljubljana 1975, str. 525–527).

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je 4. aprila izdalo ukaz o preoblikovanju slovenske partizanske vojske v odrede in grupe odredov, s čimer je želelo doseči tudi boljše medsebojno sodelovanje partizanskih enot. Vso Slovenijo so razdelili na trinajst odredov, združenih v štiri grupe, ki so jim bili na čelu štabi grup odredov. Druga grupa odredov naj bi na Štajerskem delovala zahodno od železniške proge Zidani Most–Celje–Maribor, četrta grupa pa vzhodno od omenjene železniške proge. Združevala naj bi Ptujski, Haložanski in Kozjanski partizanski odred.⁶

Februarja ali marca 1942, po preureditvi upravnopolitičnih območij narodnoosvobodilnega gibanja na Štajerskem, se je severno od Save začelo oblikovati novo upravno-politično območje narodnoosvobodilnega gibanja – kozjansko okrožje. Ohranilo se je do konca vojne, le njegov obseg se je včasih nekoliko spremenil. Zajemalo je predvsem ozemlje med Voglajno, Savinjo, Savo in Sotlo in le redko katero območje narodnoosvobodilnega gibanja je bilo tako zaokroženo. Ves čas je spadalo pod pokrajinsko vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja za severno Slovenijo oz. Štajersko. Z namenom, da bi na Kozjanskem znova razvilo narodnoosvobodilni boj, je vodstvo NOG pošiljalo tja politične delavce iz dveh središč: iz sosednjih slovenskih okrožij, predvsem iz revirskega, in iz Zagreba.⁷

Kozjanska četa

V začetku aprila 1942 je PK KPS za severno Slovenijo iz Revirske partizanske čete poslal skupino treh partizanov na Kozjansko. Vodil jih je Ivan Skvarča - Modras. Po prihodu na Kozjansko so v naslednjih dneh zbrali nekaj opreme, pušk in celo puškomitraljez, ki jim ga je izročil odbor OF Lesično. V začetku maja je pokrajinski komite na Kozjansko poslal novo skupino šestih partizanov pod vodstvom Antona Vratnarja - Antoneska.⁸ Okoli 10. maja sta

⁶ Zbornik VI/2, dok., št. 42, 43, in 44. Čez Zagreb in Belo krajino se je 14. marca vrnil v Ljubljano Edvard Kardelj - Krištof, član VŠ NOPOJ in političnega biroja CK KPJ. Skupaj z Ivo Ribarjem - Lolo je bil v organizacijskem sekretariatu CK KPJ za neosvobojene kraje s sedežem v Zagrebu. Pod njegovim neposrednim vodstvom so v soglasju s smernicami Vrhovnega štaba pripravili ukaz GPSPČ o ustanavljanju grup odredov, kar je bil dovolj širok okvir za spomladanski razmah vseljudske vstaje (Klanjšček, Pregled NOV, str. 97).

⁷ Ferenc, NOB Krško, str. 472–474.

⁸ Vratnar Anton - Antonesko (Vrhovo, 1919–Beograd, 1993). Izučil se je za mesarskega pomočnika. Leta 1941 je bil partizan v Revirjih, leta 1942 pa komandir Kozjanske čete. Bil je v Šlandrovi brigadi, nato v varnostno-obveščevalni službi. V letu 1944 je bil najprej načelnik

se obe skupini združili v Kozjansko četo, ki je štela 14 borcev. Komandir je postal Antonesko, politični komisar pa Modras.⁹

Po združitvi obeh skupin se je Kozjanska četa nastanila na Bohorju. Prvo akcijo je izvedlo šest borcev čete pod vodstvom Antoneska in Modrasa. Ob štirih zjutraj 2. junija 1942 so razstrelili železniško progo med Sevnico in Blanco. V tabor se je skupina vračala kar podnevi. Spotoma so v Zabukovju nad Sevnico usmrtili nemškega učitelja in zagrizenega funkcionarja SA¹⁰ Martina Buhrbancka, ki je strahoval ves okoliš. Od junija do avgusta 1942

VOS za Revirje, nato komandant bataljona VDV. Od avgusta 1944 do julija 1945 je bil komandant 3. brigade VDV na Štajerskem. Leta 1944 je končal Oficirsko šolo GŠ NOV in POS (Damijan Guštin: Vratinar Anton - Antonesko. ES 14, str. 371). Varnostno-obveščevalna služba Osvobodilne fronte 1941–1944. Njihova naloga je bila vrivanje najboljših sodelavcev v okupatorjeve enote, civilno upravo, vojaška poveljstva in med domače nasprotnike NOG. Pripadniki VOS OF so opravljali sabotažne, diverzantske in oskrbne akcije, poleg tega so po posebnem sklepu IO OF septembra 1944 smeli usmrtiti okupatorjeve zaupnike in nasprotnike NOG. Za zavarovanje političnih in vojaških organov ter ustanov so sredi septembra 1943 na Dolenjskem ustanovili Prvi bataljon VOS OF. Na 2. zasedanju SNOS v Črnomlju februarja 1944 so VOS OF razpustili; namesto nje je Predsedstvo SNOS marca ustanovilo Vojsko državne varnosti in odsek za notranje zadeve. VOS OF je bila posebnost slovenske NOB, v NOB drugih jugoslovanskih narodov je do podobne organizacijske oblike prišlo šele leta 1943 po odredbi VŠ NOV in POJ (Irena Mrvič: VOS OF. ES 14, str. 142–143).

⁹ Lojze Požun: Zakaj leta 1942 ni bila ustanovljena IV. grupa odredov? Celjski zbornik 1975–1976, str. 70–74 (dalje: Požun, Zakaj leta 1942?); Pavel Baloh: Po poteh revolucije. Spomini na predvojno revolucionarno delo v Trbovljah in narodnoosvobodilni boj 1941–1945. Zavod »Borec« v Ljubljani, Ljubljana 1966, str. 127 (Baloh: Po poteh revolucije).

¹⁰ Sturmabteilungen (napadalni oddelki). Nationalsocialistična nemška delavska stranka (NSDAP), ki se je začela organizirati v jeseni 1919 in je leta 1933 prišla na oblast v Nemčiji, je imela v svojem širšem sestavu še tako imenovane formacije (Gliederungen) kot Sturmabteilungen (SA), Schutzstaffeln (SS), Nationalsocialistični motorizirani korpus (NSKK) in Nationalsocialistični letalski korpus (NSFK) ter tako imenovane priključne oddelke (Angeschlossene Verbände) kot Nemško delavsko fronto (DAF) itn. Od vseh je bila najstarejša in najštevilnejša SA, ustanovljena avgusta 1921 kot »zaščitna in propagandna skupina NSDAP«. Po letu 1930 je bila osnovna naloga SA varovati strankina zborovanja, prirejati parade in na njih kazati številčno moč nacionalsocializma itn. V dveh letih so iz nje naredili vojsko v moči čez tristo tisoč mož, ki pa po letu 1934 ni več pomenila pomembne sile zaradi porasta moči SS in uvedbe splošne vojaške obveznosti. Ostala je le formacija za zunajarmadno vzgojo, zato so se posamezne enote zbirale ob nedeljah na vojaške vaje in politična predavanja. SA je bila razdeljena na 28 skupin (SA-Gruppe), ki so se delile na brigade (SA-Brigade), te v Standarte, te v Sturmbanne, ti v Sturmte, ti v Truppe in te končno v Scharre, ki so šteli 8–16 mož. Organizacija je bila izvedena po teritorialnem načelu, tako da je imelo na primer vsako politično okrožje eno ali dve Standarti in vsaka občina navadno en Sturmbann. (Tone Ferenc: Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem. Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS, Ljubljana 1958, str. 81–82 (dalje: Ferenc, Wehrmannschaft v boju)).

je Kozjanska četa izvedla več oboroženih akcij: rekvizicijo v trgovini v Loki pri Žusmu, preskrbovalne akcije na posestvih naseljenih kočevskih Nemcih, požig koč in lovske koč na Bohorju, požig šole v Zagorju, poskus likvidacije izdajalca Antona Fridla v Ravnem Logu, likvidacijo izdajalca in zagrizenega vermanšaftskega Scharführerja Henrika Flisa v Prožinski vasi pri Štorah, miniranje železniške kretnice na Gračnici pri tovarni lesne galanterije, onesposobitev telefonskih in telegrafskih linij ob železniški progi Breg–Sevnica in razstrelitev elektrarne v Bistriškem grabnu pri Kozjem.¹¹

48. Lesično – Pilštanj. Razglednica. Iz leta 1936.

V začetku julija je bil v skalovju pod cerkvijo Sv. Križa v bližini Doropolja pri Planini sestanek okrožnega odbora OF za Kozjansko. Na njem so sklenili, da je treba z vso vnemo pridobivati ljudi za boj proti sovražniku v vrstah partizanov; da mora četa razviti dejavnost na vsem območju Kozjanskega okrožja; da se poveljstvo čete spremeni. Komandir čete postane Ivan Skvarča - Modras,¹² ker se je četa pod Antoneskovim poveljstvom premalo uveljavljala.

¹¹ Požun, Zakaj leta 1942?, str. 74–85; Baloh, Po poteh revolucije, str. 143–154.

¹² Skvarča Ivan/Janko - Modras, tudi Krom (Spodnja Idrija, 1915–Sv. Peter pod Sv. Gorami, 1943). Kot izučen ključavničar je delal v Celju, kjer je bil dejaven v športnih in kulturnih društvih. V letih 1935–1936 je odslužil osemnajstmesečni vojaški rok. Leta 1937 je

Politični komisar čete postane namesto Modrasa Franc Sorčan - Tomaž. Sklenili so tudi, da je treba več pozornosti posvetiti previdnosti in konspiraciji.¹³ Četa je počasi pridobivala novince, tako da je v začetku avgusta štela okrog 35 borcev. Bili so kar dobro oboroženi: imeli so 1–2 puškomitraljeza, dve brzostrelki, puške, več revolverjev, ročnih bomb in razstrelivo. Streliva so imeli v primernih količinah. Nekaj orožja in streliva so imeli spravljene v skladiščih. Orožje in strelivo so dobivali na več načinov: na terenu od svojih zaupnikov, v rekvizicijah in spopadih z okupatorjem, nekaj so ga v enoto prinesli tudi novinci. Še največ so ga dobili, ko so izpraznili skladišče vermanshafta v Rogatcu. In še zanimivost, Ivan Skvarča je v tovarni lesene galanterije z varilnim aparatom spremenil svojo karabinko v polavtomatsko puško. Na okvir karabinke je privaril nabojnik puškomitraljeza zbrojevke in tako dobil puško na 20 nabojev.¹⁴

Za prehrano Kozjanske čete so skrbele organizacije OF in njihovi sodelavci bližnjih in daljnih vasi okoli tabora čete. Četa je vsak večer pošiljala patrolje na teren po hrano in na politično delo. Takrat so pojasnjevali, kdo so, kaj so njihovi cilji in naloge. Tako so pridobivali zaupnike in s tem pomagali političnim delavcem, katerih naloga je bila predvsem postavljanje odborov OF, ki so potem skrbeli tudi za prehranjevanje čete, zbiranje sanitetnega materiala za ranjence, zbiranje obveščevalnih podatkov in podobno. Kljub skrbi organizacij OF za prehrano in opremo čete so glavno breme pri preživetju borcev vendar nosile posamezne revne kmečke domačije. Hrano so dobivali

postal član KPS, julija 1941 je odšel v Celjsko, septembra pa v Savinjsko četo. V Štajerskem partizanskem bataljonu je bil vodnik v Revirski četi, v aprilu 1942 pa je postal politični komisar 2. čete Štajerskega partizanskega bataljona. V Kozjanski četi je bil najprej politični komisar, nato komandir čete. Oktobra 1943 je bil komandir čete v Šlandrovi brigadi. Decembra 1943 je postal namestnik komandanta Kozjanskega bataljona. Padel je 20. decembra 1943 ob napadu na nemško postojanko v Sv. Petru pod Sv. Gorami (Bistrica ob Sotli). Jože Vurcer: Ivan/Janko Skvarča - Modras, narodni heroj. Celjski zbornik 1989, str. 241–258 (dalje: Vurcer, Ivan Skvarča); Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 24–32.

¹³ Baloh, Po poteh revolucije, str. 156–160.

¹⁴ Baloh, Po poteh revolucije, str. 115–191; Požun, Zakaj leta 1942?, str. 70–86; Vurcer, Ivan Skvarča, str. 254. Resnici na ljubo je treba povedati, da s predelavo puške Skvarča ni dobil polavtomatske puške, ampak le puško s precej povečanim nabojnikom. Je pa zaradi nje postal precej znan med štajerskimi partizani. Še pred predelavo puške je Modras govoril, da svoje karabinke ne zamenja za brzostrelko. To svojo trditev je utemeljeval tako, da s karabinko zadene Nemca tudi od daleč, z brzostrelko pa samo od blizu, in če brzostrelka odpove, je izgubljen. Trdil je tudi, da je lažje dobiti strelivo za karabinko kot za brzostrelko. Slaba stran puške je bila le ta, da gre vanjo samo pet nabojev. Takrat je šinila Modrasu v glavo ideja o preureditvi puške na 20 nabojev. Nosil jo je do svoje smrti konec leta 1943 (Baloh, Po poteh revolucije, str. 199).

tudi z rekvizicijami v trgovinah in pri kočevskih Nemcih. V taboru so jo nato skuhali v vojaškem kotlu. Pavel Baloh se tabora na Bohorju spominja tako: »Ker smo zbrali nekaj šotork¹⁵ in posode, smo si naš novi dom kar prijetno uredili. V gozdu smo se počutili bolj varne pred sovražnikom kot prej po hišah. Imeli smo že izkušnje, da niso bili redki primeri izdaj, ko je navadno padla v boju vsa skupina. Ko smo živeli po hišah, se iz previdnosti nikoli nismo sezuli. Sedaj smo zvečer lahko sezuli en čevlj. To je bilo nujno, saj smo ugotovili, da imamo del noge v čevlju, tanjši od dela zunaj. Zato smo si sezuvali vsak večer drug čevlj. Tudi higienske razmere so se izboljšale. Lahko smo prali perilo in se kopali. Kopali smo se tako, da se je eden slekel, drugi pa ga je polival z vodo. Ko je bil prvi skopan, sta vlogi zamenjala. Ker je bilo precej deževno vreme, smo večkrat legli spat mokri. Zato smo dobili srbečico. Zdravili smo jo z rednim umivanjem in z nekim zdravilom, ki smo ga dobili s Planine.« ... »V pogledu prehrane so nam pomagali tudi terenski aktivisti iz Rajhenburga in Sevnice. Zbirali so živilske nakaznice in priskrbovali hrano. Večkrat so bile na občini ukradene živilske nakaznice in tako smo lahko dobivali tudi večje količine hrane iz teh centrov.« Na terenu so se znašli tako: »Navadno smo se zmenili, da nam skuhajo večerjo, še prej pa smo hišo zastražili, da ne bi šel kdo medtem po Nemce, če je bila postojanka v bližini. Večerjo smo naročili za 15 ali 20 mož. Ko je bila skuhana, smo jo odnesli ven in jedli na takem kraju, da ni bilo videti iz hiše, koliko nas je. Če nam je večerja teknila, smo pojedli vsak za dva, drugače pa smo ostanke zlili in zamaskirali in tako prikrili resnično število, s tem da smo vrnili kmetu posodo; pri tem smo tudi šli večkrat okrog hiše. Drugi dan pa so ljudje govorili o večji skupini partizanov, po trideset pa tudi več. Ob takih obiskih smo bili zelo zadovoljni, če smo zadeli na kmeta, ki je bil za Nemce; takemu smo pregledali shrambo, tako da je moral z nami in pokazati, kje ima shranjeno svinjino, klobase in slanino. Sam nam je moral dati nekaj teh dobrot.« Prehranjevali so se tudi z gozdnimi sadeži. Strasten nabiralec gob je bil Modras. Poznal je veliko vrst gob. S sabo je vedno nosil knjigo o gobah. Gobe je nabiral sam in jih spravljaj v vrečko, ki jo je nosil v roki. Nabrane gobe je nato pekel na ognju v taboru.¹⁶

Nimamo na voljo podatkov, iz katerih bi ugotovili, ali je imela Kozjanska četa obveščevalca oz. borca, zadolženega za obveščevalno službo. Pravzaprav

¹⁵ Kos šotorskega platna. Šotorka je zelo uporaben predmet za bivanje na terenu, uporablja se kot ogrinjalo za zaščito pred padavinami in vetrom. Za postavitve zasilnega šotora sta potrebni vsaj dve šotorki.

¹⁶ Požun, Zakaj leta 1942?, str. 74–81; Baloh, Po poteh revolucije, str. 129–139 in 217.

so bili vsi zaupniki po okoliških vaseh obveščevalci Kozjanske čete. Še posebej so se s to dejavnostjo ukvarjali politični delavci na terenu in odbori OF. Nemški okupator je hotel Kozjansko četo uničiti za vsako ceno. Tega so se borci dobro zavedali, zato so navezali dobre stike z zaupniki po vaseh, odbori OF in političnimi delavci na terenu. Borci čete so povabili politične delavce s terena v tabor, da bi ti videli, kje taborijo. Tako bi jih lahko po potrebi obveščali o morebitni nevarnosti. V Lesičnem je bil organiziran odbor OF. Središče dogajanja je bila Kolarjeva hiša. Tu je bilo središče obveščevalne službe in zbirališče vseh pomembnejših sporočil. Podatke pa so dobivali tudi po naključju. Pavel Baloh se tega spominja: »Navdušeni nad uspehom so se borci naslednji dan vračali kar podnevi na Bohor. Spotoma so se ustavili blizu Zabukovja pri neki hiši in vprašali gospodinjo, če lahko dobijo kaj pijače, ker so žejni. Ženica jim je postregla z mlekom. Ko so si borci utešili žejo, jo je Modras vprašal, če ve, kdo so. Nasmehnila se je in odgovorila, da so menda četniki, češ da Nemci niso tako oblečeni. Modras ji je pojasnil, da niso četniki, ampak partizani. Ko je vprašal po razmerah, se je pritožila čez nemškega nadučitelja, ki da pretepa in zmerja otroke, da so slovenski osli in da otroci zato ne hodijo radi v šolo. Povedala je še, da je ta nadučitelj glavni pri vermanšaftu in da sili vse moške ob nedeljah na vojaške vaje. Borci so se ji zahvalili za mleko in odšli. Modras in Antonesko sta se takoj odločila, da bodo nagnali nemškega nadučitelja iz Zabukovja. Ko so borci prišli pred šolo, so nekajkrat ustrelili, Modras in neki borec pa sta stopila v šolo. Ko sta prišla v prvo nadstropje, je Modras zagledal nadučitelja, kako hiti v sobo. Skočil je za njim. Ko je nadučitelj hotel zapreti vrata, je Modras vtaknil mednje puško. Nadučitelj je odprl vrata in ustrelil s pištolo. Modrasa je zadel v roko. Modras je skočil nazaj, nadučitelj pa je zaklenil vrata. Modrasa so hitro obvezali, na nadučitelja pa so borci streljali skozi vrata. Tudi on je odgovarjal s streli iz pištole. Končno so borci vrgli bombe skozi okno. Po eksploziji dveh bomb je nadučitelj nehal streljati. Borci so vdrli v sobo in ga našli pod oknom vsega krvavega.«¹⁷

¹⁷ Baloh, Po poteh revolucije, str. 122–135; Pavel Baloh - Peter: Ustanovili smo prvo Kozjansko četo. Rimske Toplice v borbi za svobodo. Zveza borcev Rimske Toplice, Rimske Toplice 1954, str. 22. Potem ko je druga bomba eksplodirala v sobi, je vanjo kot blisk skočil Franc Godler - Nace. Zaradi bliskovitega skoka skozi okno je ranjeni Modras spremenil Godlerjevo partizansko ime Nace v Blisk (Milan Kostevc: Kratek oris kozjanskega narodnoosvobodilnega boja. Zveza združenj borcev NOV občine Brežice, str. 19; dalje: Kostevc, Kratek oris kozjanskega NOB). Na primeru eliminacije nemškega nadučitelja dokazujem, kako je lahko spomin močno nezanesljiv pri ugotavljanju dejstev, še posebej, če se ta zapisujejo dvajset let po dogodku. V Posavskem muzeju Brežice hranimo spomine Franca Godlerja - Bliska. Gre za sto strani dolg

Sanitetni material in zdravila so za borce Kozjanske čete zbirali odbori OF na terenu. Tako so borci manjše zdravstvene težave reševali kar v enoti. Tudi Ivan Skvarča - Modras je ranjeno roko pozdravil v taboru čete. Za težje ranjence so poskrbeli na terenu. Po spopadu na Boču so imeli nekaj ranjencev. V glavo ranjenega Emila Salmiča - Marša so prepustili političnemu delavcu Petru Šprajcu - Slavcu, da je poskrbel za njegovo okrevanje. Edija Zidariča - Tarzana so pustili v Virštanju pri nekem mlinarju.¹⁸

Na Kozjanskem je prebivalstvo imelo partizane za četnike in tudi govorili so samo o četnikih. Borci Kozjanske čete in politični delavci so ljudem vedno pojasnjevali, da so oni partizani in ne četniki. Potrebno je bilo precej časa, da so ljudje začeli govoriti le o partizanih in da so razumeli razliko med partizanstvom in četništvom.¹⁹ Kozjanci so se zavedali pomembnosti povezave s hrvaškimi partizani. Poskusili so vzpostaviti stik z njimi večkrat, vedno brez uspeha. Zato so prosili hrvaške partizane, naj sami poskusijo vzpostaviti stike z borci Kozjanske čete. Tudi njim ni uspelo.²⁰

Kozjanska četa je večkrat menjavala lokacijo svojega tabora. Tabori so bili v gozdovih. Redno so postavljali straže. V taboru na Bohorju so imeli tri stražarska mesta in okrepljeno disciplino, kar pomeni, da niso na glas govorili in se smejali. Tudi ropotali niso. Vsemu temu so se novinci težko prilagajali. Nekoč so v taboru zakurili z vlažnimi drvami, tako da se »je valil dim čez bohorske smreke in bukve«. Dim jih je izdal, vendar je bila straža budna. Pravočasno so opazili vermane in jih pričakali v zasedi. V spopadu

tipkopis, ki ga je napisal leta 1960. V njem je zadeve okoli eliminacije nadučitelja zapisal precej drugače, kar rezultata akcije ne spremeni. Akcijo je Godler podrobno opisal na treh in pol tipkanih straneh. Za nadučitelja naj bi zvedeli od dveh fantičev. »Neki« borec ob Modrasu je bil Franc Godler - Nace, ki je med vrata in podboj vtaknil puško. Bombi je vrgel Godler. S prvo je zgrešil okno, zato mu je drugo odstopil Modras. Partizansko ime Blisk je dobil pozneje – ob nemškem napadu na tabor čete. V boju je ranjenemu nemškemu vojaku bliskovito odvzel brzostrelko in torbico. Ob preimenovanju v Bliska se je njegov soborec Gad zasmel in ga »zbodel«, da je bil tudi pri hrani bliskovit (Arhiv PMB, fasc. 8/IV, Spominsko gradivo. Franc Godler - Blisk: Spomini iz NOB./1. štajerski bat. in Kozjanski odred, str. 19–23).

¹⁸ Baloh, Po poteh revolucije, str. 129–135; Požun, Zakaj leta 1942?, str. 81–88. Po okrevanju so se vsi trije zatekli na Hrvaško.

¹⁹ Baloh, Po poteh revolucije, str. 123, 134, 136 in 145.

²⁰ Baloh, Po poteh revolucije, str. 153–154. Sodelovanje sta vzpostavila štaba Kozjanskega bataljona in 2. hrvaške operativne cone. Tako sta slovenski Kozjanski partizanski bataljon in hrvaški 1. bataljon Zagorskega partizanskega odreda skupaj napadla nemško postojanko v Sv. Petru pod Sv. Gorami 20. decembra 1943 (Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 30–31).

so zaplenili prvo brzostrelko. Bila je češka brzostrelka z dvajsetimi naboji.²¹ Stražo so redno postavljali, tudi kadar so prespali na kakšnem skednju.

Taktika Kozjanske čete je bila partizanska. Pavel Baloh jo je opisal tako: »Naša enota se je takrat šele razvijala in zato smo večkrat pošiljali manjše patrulje na vse strani bolj iz propagandnih razlogov. Vedeli smo, da so ljudje zastrašeni spričo okupatorjevega terorja, zato so običajno obveščali Nemce o naših obiskih. Tako so Nemci lahko ugotovili, da nas je precej, če smo se pojavili isti večer na raznih krajih. S tem smo prepričali ljudi, da nas je veliko, Nemce pa prestrašili, da si manjše patrulje ponoči niso upale zapustiti postojank. Če so pa bile zunaj močnejše sovražnikove patrulje, smo jih navadno začutili prej, kakor oni nas, in tako se jim je lov na partizane izjalovil. Navadno smo prišli v vasi še pred polnočjo, tako da smo se lahko še daleč umaknili pred hajko, ki je sledila drugi dan.«²² »Sovražnikova aktivnost je tudi nas prisilila, da smo se lotili odločnejših akcij. Začeli smo napadati žandarmerijske patrulje. Posledica naših napadov je bila, da žandarji sami ponoči niso šli nikamor, če niso dobili okrepitve. Zato smo morali računati s tem, da bomo imeli opraviti z močnejšimi silami. Ker smo se pojavili zdaj tu, zdaj tam, so nam začeli postavljati zasede tudi na Bohorju. Prej smo navadno prišli s terena na Bohor proti jutru in podnevi nadaljevali pot do taborišča. To navado smo morali opustiti, ker so Nemci postavljali zasede na križiščih, dan za dnem pa so prihajale čez Bohor močnejše policijske patrulje. Zato smo morali biti sila previdni. Večkrat smo v kočah na Federmausu opazili, da so se mudili v njih Nemci in prežali na nas. Kadar smo se napotili kam, smo se odslej izogibali križišč in bolj prometnih poti. Aktivisti iz Planine in Kozjega so nas opozarjali na budnost, ker so Nemci govorili, da že poznajo naša pota in da nas bodo kmalu polovili. Spričo tega smo tudi mi začeli postavljati Nemcem zasede. Nekoč se je vnel boj na samem Federmausu, drugič pa na vrhu Bohorja na križišču poti, ki drže na Federmaus, k lovski koči in v Bistriški graben. Nemci so navadno po več dni ostajali v drvarskih bajtah na Federmausu in tudi v lovski koči. Zato smo sklenili, da jim bomo to onemogočili.«²³ Požgali so koči in lovsko kočo na Bohorju.

Sovražnik je nekajkrat napravil hajko v različnih predelih Kozjanskega, da bi četo in politične delavce uničil. V spopadih so padali vojaki na obeh straneh. Kozjanska četa je sredi avgusta imela le še približno 20 borcev.

²¹ Baloh, Po poteh revolucije, str. 133–151.

²² Prav tam, str. 138–139.

²³ Prav tam, str. 133–134.

49. Spominska plošča na zidu ob Narodnem domu v Celju je postavljena v spomin na zasramovanje padlih in ujetih borcev 2. grupe odredov v Celju.

Zaradi izdaje je okupatorju uspelo razbiti četo, in sicer 28. avgusta 1942 na Topolovem nad Zagorjem. Dokončno so jo uničili naslednji dan. Rešili so se le štirje borci in politični delavec. Tako je bila uničena že tretja skupina partizanskih borcev na Kozjanskem. Da bi bil udarec še hujši, je nemški okupator prijel tudi svojce padlih partizanov in postreljenih privržencev narodnoosvobodilnega gibanja. Odpeljal jih je v koncentracijska taborišča, kjer so jih kmalu skoraj vse usmrtili v plinskih celicah. Otroke je odpeljal v taborišča v Nemčijo ali v posebne domove SS²⁴ organizacije

²⁴ Schutzstaffeln (zaščitni oddelki). Organizacija SS je bila ustanovljena leta 1925, ko sta se združili Stabswache (štabna straža) in Stoßtruppe Hitler (Hitlerjeva udarna enota) v elitno, številčno omejeno enoto NSDAP. Njena prvenstvena naloga je bila ščititi vodstvo nacionalsocialistične stranke in braniti to stranko pred vsakršnimi napadi. Državni vodja SS in šef nemške policije Heinrich Himmler je bil odgovoren le Adolfu Hitlerju. Himmler je dal organizaciji SS različne znake in jo preobrazil v enovito enoto, temelječo na rasistični ideologiji, ji predpisal stroj po strogih rasističnih načelih in posebno uniformo (rjavo barvo je zamenjala črna) z mrtvaško glavo in ostrim dvojnim S (t. i. Siegesrunen) ter najstrožjo disciplino. Ozemlje tretjega rajha je bilo razdeljeno na nadodseke SS (Oberabschnitte). Vsakemu izmed njih je načeloval Höherer SS-und Polizeiführer (višji vodja SS in policije). Leta 1939 je SS ustanovila dve diviziji. To je bil začetek oboroženih oddelkov SS (Waffen SS) v okviru nemških oboroženih sil. Ob koncu vojne je imela SS 38 divizij. Od 900.000 esesovcev jih je bilo skoraj 200.000 tujcev. Bojne enote SS so bile dobro opremljene in oborožene. Bojevale so se zagrizeno in surovo ter »zaslovele« s pokoli prebivalstva (K. J. Müller: SS. Enciklopedija 2. svetovne vojne, str. 416–417).

»Lebensborn«,²⁵ kjer so bili nemškimi ljudem na voljo za posvojitve.²⁶

Štajerska četa Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet

Do srede avgusta 1942 je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet zbralo iz partizanskih enot v Ljubljanski pokrajini skupino borcev, povečini s Štajerske. Skupino okoli 20 borcev je glavno poveljstvo oblikovalo v četo in jo 13. avgusta napotilo na Štajersko. Vodila sta jo komandir Branko in politični komisar Janko Žagar - Iztok. Oboroženi so bili z puškomitraljezoma »zbrojevka«²⁷ in s puškami Mauser. Imeli so po 200 nabojev streliva. Nemški naselitveni pas ob Savi naj bi obšla čez ozemlje NDH,²⁸ nato pa delovala na

²⁵ Osebni štab državnega vodje SS Heinricha Himmlerja je vodil načelnik Karl Wolff, ki je bil med drugim zadolžen tudi za ustanovo »Lebensborn«.

²⁶ Požun, Zakaj leta 1942?, str. 86–89; Baloh, Po poteh revolucije, str. 174–179; Ferenc, NOB Krško, str. 475. Nemškega zasramovanja ujetih partizanov se spominja Franc Pristovšek. Za zabavo Celjanov, hoditi na ogled streljanja talcev, sem ostal prikrajšan. Za to možnost nisem vedel, pa tudi datumi streljanj se niso javno napovedovali vnaprej. Peljali pa so nas šolarje na ogled »banditov s Pohorja«, spominjam se Tončke Čečove. Naslonjeni so bili na zid bivše »mestne kasarne«, pljuvanje nanje ni prepovedano, so nam rekli pred odhodom (Franc Pristovšek: »Ko bo kri klicala kri.« Mladina, 8. 5. 2009, str. 5).

²⁷ Češki puškomitraljez »zbrojevka«. Václav Holec je leta 1924 predstavil puškomitraljez, ki so ga poimenovali Praga Model 24 (Ručni Kulomet »Praga«). Danes ga poznamo kot ZB 26, čeprav nosi žig vz 26. PM je težak dobrih 9 kg v kalibru 7,9 mm. Polnil se je od zgoraj z ravnim okvirjem oz. nabojnikom na 20 nabojev. Teoretična hitrost streljanja je 600, praktična pa 200 nabojev v minuti. Cev je hitro zamenljiva. PM »zbrojevka« je veljal za zanesljivega in enega najbolj priljubljenih PM na svetu. Modeli 26, 30 in 30J so bili v uporabi v štiriindvajsetih državah po svetu. Modela 26 in 30 so izdelovali na Kitajskem, model 30 v Iranu in Romuniji, model 30J pa v Jugoslaviji. Model 37 je bil v uporabi VKJ in JA. Priljubljeno orožje je bil tudi med partizani. V 2. svetovni vojni so nemški vojaki uporabljali različici MG 26 (t) in MG 30 (t) (t je nemška okrajšava za češko orožje). Uporabljali so ju policisti, padalci in oboroženi oddelki SS. Odlični češki mitraljez na podstavku so Nemci poimenovali MG 37 (t) ali kar »težki češki MG«. Kaliber mitraljeza je standardni 7,9 mm in se polni s kovinskimi nabojniki s po 100 ali 200 naboji. Mitraljez je dolg 1.095 mm in ima maso 36,2 kg skupaj s trinožnikom (Edward Clinton Ezell: Small arms of the World. Barnes & Noble Books, New York (12. popravljena izdaja), str. 392–399 in 843; Dinič, Poznavanje naoružanja, 48–49; Puškomitraljez 7,9 MM M. 37. Priručnik GŠ JA. Vojnoizdavački zavod M. N. O. 1946, 135 str.; George Markham: HandfeuerWaffen der Wehrmacht. Podzun-Pallas-Verlag GmbH, 1995, str. 116–119; Janez Hartman: Grmenje in rožljanje zlovešče bratovščine. Obramba X/2002, str. 67–68).

²⁸ NDH. Neodvisna država Hrvaška je bila vazalna država, ki sta jo aprila 1941 ustanovili fašistični Nemčija in Italija. Razglasil jo je ustaša Slavko Kvaternik, 10. aprila 1941, ko je nemška vojska prodrla v Zagreb. Zajela je ozemlje Hrvaške brez velikih delov Dalmacije in Hrvaškega primorja, ki jih je dobila Italija, ter Bosno in Hercegovino, kmalu pa še Srem. Obsegala je približno 102.000 km². Sredi junija 1941 je NDH pristopila k trojnemu paktu. Imela je svoje oborožene

Kozjanskem v povezavi s Kozjansko četo in se povezala s štabom 2. grupe odredov. Četa je krenila iz Starega Loga na Gorjance in dalje v Žumberk, kjer je iskala zveze za nadaljevanje poti. Ko je nekaj časa sodelovala z enoto Žumberačko-pokupskega odreda, je dobila vodnika in 10. septembra krenila čez Savo pri Samoboru. Takoj po prehodu reke je četo izsledila in napadla ustaška patrolja. Četa se je razbila. Glavnina se je prebila na Medvednico in Sljeme ter 17. septembra prišla na Kozjansko. Čez dva dni je bila napadena pri Jurkloštru in razbita na dva dela. Iz Štajerske čete GP SPČ se v kozjansko partizansko enoto ni vključil nihče.²⁹

Glavno poveljstvo SPČ je Kozjanski četi 13. avgusta 1942 poslalo ukaz o njenih bodočih nalogah. V uvodu so zapisali, da nimajo točnih podatkov o številčni moči čete, zato ji ne morejo dati nobenih konkretnih operacijskih nalog. Da je bilo GP SPČ slabo obveščeno o situaciji na tem sektorju, se vidi iz naslova ukaza, ki je bil naslovljen na poveljstvo čete na sektorju Rogatec. Njihove splošne naloge so jim obrazložili v osmih točkah. Pod točko ena so bile zapisane akcije diverzantskega značaja (napadanje patrolj, žandarmerijskih postaj, postavljanje zased, rušenje železnic, mostov, vojaških objektov itn.). Pod točko dve so zapisali njihov glavni cilj – boj za orožje. »Ne težite toliko za osvobajanjem teritorija, kolikor za tem, da si priskrbite čim več in čim boljšega orožja. Napnite vse sile, da dvignete tudi tisto orožje, ki ga ima prebivalstvo še skritega.« GP SPČ jim v ukazu še sporoča, da jim pošiljajo dvajset dobrih borcev (Štajerska četa GP SPČ – opomba T. T.), med katerimi sta tudi komandir in politični komisar. V nadaljevanju so zapisali, da bi jim pozneje eventuelno poslali še eno četo, kajti njihov namen je bil, da bi na tem terenu ustvarili dva kompletna odreda s posebnim grupnim štabom (četrti grupa odredov – opomba T. T.).³⁰

sile, in to ustaške oddelke (ustaško vojnico) kot politične enote, domobranstvo kot svojo redno vojsko in orožništvo. Pri domobranstvu, ki je bilo najštevilnejše, so bile najvišje enote armadni korpusi. Posebne enote so se bojevale tudi na vzhodni fronti (Tone Ferenc: Neodvisna država Hrvatska. Enciklopedija druge svetovne vojne 1939–1945. Založba Borec, Ljubljana 1982, str. 319–320 (dalje: Enciklopedija 2. svetovne vojne)).

²⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 27; Zbornik VI/3, dok., št. 109 in VI/4, dok., št. 68.

³⁰ Zbornik VI/3, dok., št. 109. Načrti GP SPČ so bili v tem času za to območje nerealni. Prvi odred na Štajerskem, ki so ga ustanovili južno od Celja in Ptuja oz. vzhodno od železniške proge Maribor–Celje–Zidani Most, je bil Kozjanski odred in to šele aprila 1944.

Modrasova partizanska skupina

Kozjanska partizanska četa je prenehala obstajati konec avgusta. Na javki pri Gustlu Požinu v Lokavcu nad Loko pri Zidanem Mostu so se 30. avgusta zbrali le štirje preostali borci čete: Ivan Skvarča - Modras, Anton Vratnar - Antonesko, Pavel Baloh - Peter in Slavko Rabuza - Utaha. Rešili so se skupaj z orožjem, Antonesko je zadržal svoj puškomitraljez. Za Modrasovo skupino, kot so jih imenovali, se je začelo obdobje samostojnega življenja, polno bojev, zased, premikov in dolgih pohodov, zasledovanj in bega, bivanja na prostem, samotnega prezimovanja in vztrajnega političnega dela. Propagandno delo so precej izboljšali, ko so maja 1943 na rekviziciji v Ponikvi zaplenili baterijski radijski sprejemnik. Izdaje, strah in nezaupanje so skupino osamile in oddvojile od prebivalstva. Le redki posamezniki so sodelovali in skupino podpirali. Zvez ni bilo. Ni bilo poročil, literature in novic. Glavna spoznanja so črpali iz glasila Štajerski gospodar, glasila nemške ponemčevalne organizacije Štajerska domovinska zveza in radijskega sprejemnika. Modrasova skupina se je celo leto, od septembra 1942 do septembra 1943, samostojno gibala in delovala na ozemlju od Bohorja do Savinje in Save. V glavnem so se zadrževali okrog Laškega, Rimskih Toplic, Zidanega Mostu, Sevnice in Jurkloštra. Obiskovali so redke zaupnike in somišljenike, kaznovali izdajalce, izvajali rekvizicije in se spopadali z zasledovalnimi žandarmerijskimi in vermanšaftskimi patruljami. Na železnici so opravljali sabotažne akcije tako, da so na tirnico postavljali coklo. Iskali so zveze z drugimi partizani. Posrečilo se jim je šele v začetku oktobra 1943, ko so se pridružili Šlandrovi brigadi. Bili so dobro oboroženi s puškami in pištolami. Antonesko je imel puškomitraljez, Utaha pa oostrostrelsko puško.³¹

Nasilje nemškega okupatorja je bilo v tem času neizmerno. Prebivalstvo Kozjanskega je zato zelo trpelo. Pavel Baloh se spominja, da so bili časi od septembra 1942 do sredine 1943 najhujši. »V tem času je bil na Kozjanskem redek partizan, ki je poznal človeka, pri katerem bi lahko brez skrbi pod streho prespal. Iz lastnih izkušenj vem, da nismo od septembra 1942 do aprila 1944 prespali noči ali dneva v hiši ali gospodarskem poslopu, da bi lastnik ali kdo drug za to vedel. Če nas ni bilo preveč, smo se stisnili v senik, tako da kmet, četudi je bil naš, ni vedel za to. Običajno smo se oglasili zvečer, ko smo odhajali že naprej. Ponavadi smo spali v gozdu tudi pozimi v najhujšem mrazu. V gozdu smo bili ob strogi konspiraciji še najbolj varni.« Ker je Modrasova skupina vedela, da ne bo mogla prezimovati pri zaupnikih na

³¹ Vurcer, Ivan Skvarča, str. 256–257.

domačijah, si je pripravljala zimski tabor. V gozdu Tajna pod Sv. Trojico (kota 851) je pripravljala zaloge hrane, in ko je zapadel sneg, se je utaborila. Zapadlo ga je približno 70 cm. Decembra 1942 je tako preživela v stalnem taboru tri tedne. Opravljali so taborska dela, kuhali, skrbeli za higieno in se tudi izobraževali. Preden so odšli na stalno taborjenje, so v gradu Rudo dobili precej knjig, ki so jih sedaj prebirali. »V gozdu smo si uredili zasilno streho iz smrekovih vej, da smo imeli zavetje, kadar je snežilo. Spali smo pa kljub hudemu mrazu vedno na prostem. Ležišče smo si uredili takole: z motiko, ki smo jo jeseni rabili za zakopavanje ali kot smo rekli deponiranje hrane, smo zravnali prostor 3 x 4 m. Na prostoru, kjer smo ponoči ležali, smo žerjavico raztresli po vsem ležišču. Na ogenj smo naložili svežih smrekovih vej in jih pokrili z odejami. Na odeje smo legli, se pokrili z dvema odejama in vse pokrili s šotorko. Na takem ležišču smo se počutili zelo dobro. Bilo je kot na kmečki peči. Smrekove veje smo morali menjavati vsake tri dni, ker bi se sicer vnele. Vso zimo nismo niti enkrat prenočevali pri ljudeh ali pod streho, marveč vedno na prostem,« je v spominskih zapisal Pavel Baloh.³²

Preden so odšli v stalni tabor, so napravili nekaj prehranjevalnih akcij. Pri dveh »nemčurjih« so zaklali najlepša prašiča. V posodo so spravili nasoljeno meso in ga zakopali v zemljo. Slanino so scvrli, mast spravili v posode in jih zakopali. Spravili so še belo moko, koruzni zдроб, krompir, fižol in sladkor, pa tudi nekaj žganja. Kadar so bili na hrani pri ljudeh, ki jih niso dobro poznali, so bili previdni. Ko jim je gospodar ponudil jedi in pijače, je moral najprej sam nekaj pojesti in popiti.³³

³² Baloh, Po poteh revolucije, str. 140 in 196.

³³ Prav tam, str. 194–196. Zgolj za ponazoritev, nekaj zapisanih misli partizana Anteja Novaka o spanju in hrani v partizanih. »Uganka partizanskega življenja se je razkrila sama. Spanje? Prišel si hitro do partizanskega spoznanja, da je spanje kaj preprosta reč. Posteljo si zamenjal s praprotjo, s smrekovimi vejicami. Za zglavje si vzel nahrbtnik. Kmalu ti je bilo popolnoma vseeno, kakšno je ležišče – samo da spiš. Ko si pozneje prišel v kmečke hiše – je bila klop idealno ležišče, peč pa privilegij razvajencev. In ko je partizan prišel do postelje, se je s smehom valjal po njej. Zdela se mu je veličastna zmaga njegovega boja: glej, v postelji spim! Toda sredi noči je zaklel in s postelje zlezal na tla. Na mehkem se je odvadil spati in vsi udje so ga boleli – od mehkobe. Da, za utrujenega partizana spati v večni pripravljenosti, oblečen, obut, opasan in s puško ob boku je bilo bolj udobno in boljše je spal ko mestni otrok v pernicah in s termoformom. Na parobku poti ali na štoru zadremati, naslonjen na puško je bilo udobnejše in prijetnejše kot dremukanje starega očeta v fotelju ali na zofi z napisom »Samo za četrt urce« na mehki blazini. Hrana. Nabirali smo jo po kmetih, prinašali so nam jo. Pa je tudi s hrano zmagalo izkustvo: vseeno je, kaj ješ, samo da ješ. In po možnosti tri porcije. Partizan je bil neverjetno lačen – in vedno lačen – pa če je še toliko jedel. Napori prvega partizanstva so bili tolikšni, da sploh ni mogel docela nadomestiti kalorij, ki so zgorevale v njem. Znal je jesti ko

Kozjanski bataljon

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet se je zelo zanimalo za jugovzhodni del Štajerske, kjer je nameravalo ustanoviti 4. grupo partizanskih odredov s Ptujskim, Haloškim in Kozjanskim odredom. To nalogo naj bi izvedla 2. grupa odredov. Njen štab je takoj po svojem prihodu na Štajersko sklenil poslati večje število partizanov na Kozjansko. Sredi septembra 1942 je na Dobrovljah ustanovil Kozjanski bataljon z dvema četama, ki sta ga vodila komandant Franc Mazovec - Risto³⁴ in politični komisar Jože Babič - Vojteh, in ga poslal na Kozjansko. Vanj naj bi se kot 3. četa vključila Kozjanska četa, ki pa je ni bilo več. Po prihodu bataljona na Kozjansko pa sta se četi ločili. Štab je namreč sklenil, naj 1. četa skupaj z bataljonskim štabom ostane v gozdovih okoli Kozjega, druga pa naj odide na Bizeljsko. V prvi četi je bila do marca 1943 tudi Mira Poprask - Janja, prva borka na Kozjanskem.³⁵

V 2. četi, ki je odšla na Bizeljsko in sta jo vodila komandir Hinko Zakšek

kamela. Včasih cele dneve nič, potem pa neskončno količino. Marsikateri očanec je zmajal z glavo, kam neki pospravijo partizani tolikšne skledе hrane. Potem pa je dobrodušno jel polniti pipo in začel z besedami »Ja, ja« pripovedovanje iz prve svetovne vojne. Ženica je pa hitela prinašati nove skledе. V taboriščih si pospravil, karkoli je kuhar skuhal. Če je bilo prismojeno, se je partizan sicer namrdnil, pojedel pa je le. V žerjavici pečen krompir je bil poslastica, kostanja in orehov smo se veselili ko otroci in kadar je partizanski lovec prinesel srno, je bil praznik.« In še nekaj njegovih misli o opreми partizana! »Pri tem moramo upoštevati partizansko navlako: moja oprema, nahrbtnik, torbica, čutara, daljnogled, revolver, bombe, puška in municija so tehtali skupaj točno 45 kilogramov. Od tega je bilo nekaj kilogramov papirja: literatura, zemljevidi, zapiski – material, ki ga je komisar čuval skoraj bolj kot svoje življenje. Pod 20 kg opreme z orožjem in municijo na Slovenskem ni imel noben partizan iz prvih let boja. Taki so potem nosili hrano in kotle, sekire in žage. Hrvaški partizani so se nam smejali, oni so nosili le šinjele in krušne torbice. Toda če si navezan na življenje v hosti, vsak dan izpostavljen hajki, moraš nositi najnujnejše s seboj. To so spoznali partizani iz južnih krajev v prvih borbah na slovenskih tleh. Mi smo se pa pozneje od njih naučili shajati z mnogo manj opreme – borba proti navlaki je bila na dnevnem redu in pozneje, ko smo bili že razvita vojska, borba proti preobilni »komori« (Novak, Kako smo doživljali partizanstvo, str. 494–496).

³⁴ Franc Mazovec - Risto (Zgornji Kašelj, 1910–Ljubljana, 1984). Izučil se je za mesarskega pomočnika. Bil je rezervni topniški podnarednik. Konec maja 1941 je odšel v ilegalo in kmalu zatem postal komandir Zaloške partizanske skupine. Leta 1942 je bil komandir čete v 2. štajerskem bataljonu, nato komandant 2. bataljona Savinjskega odreda. Septembra 1942 je postal komandant Kozjanskega bataljona. Leta 1944 je bil komandant bataljona v Gubčevi brigadi, nato namestnik komandanta 5. prekomorske brigade (ARS, AS 1851, kartoteka oficirjev NOV, kartotečni list Franca Mazovca; ARS, AS 1546, Biografije vidnejših političnih delavcev. Življenjepis Franca Mazovca; Metod Jurčič: Franc Mazovec - Risto. Delo, 20. 11. 1984.

³⁵ Ferenc, NOB Krško, str. 476–482. V Zgornji Rečici so partizanko Janjo ustrelili četniki 24. aprila 1945 (Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 292).

- Miloš iz Leskovca pri Krškem in politični komisar Janez Slovinc - Popaj, je bilo 11 borcev. Četa je precej časa iskala zvezo z nekdanjo Kozjansko četo, saj ni vedela za njeno usodo, dobila pa je stik s terenskimi delavci Jožetom Preskarjem - Fekežem, Svetozarjem Čopordo - Mihom in Ivanom Agrežem - Brkom. Toda četa je svojega komandirja Zakška kmalu izgubila. Pri Zdolah je nanj naletel neki kmet in ga izročil nemški policiji; ustrelili so ga 1. maja 1943 v Pišecah. Operacijsko območje čete je bilo med Bizeljskim in Vidmom, kjer je napravila nekaj oboroženih akcij. Med njimi je bila ponoči 22. oktobra 1942 pomembna akcija na Zdolah, kjer je v župnišču napadla, razorožila in slekla deželno stražo ter pridobila sedem pušk, strelivo in opremo. Akcije 2. čete so naletele na velik odmev pri okupatorju in med prebivalstvom ter so aktivistom OF olajšale politično delo na terenu. Četa je po prihodu na svoje operativno območje sicer izgubila skoraj polovico moštva, vendar se je večkrat okrepila z novinci, tako da je v začetku februarja 1943 štela 29 borcev. Imela je dobro zvezo s hrvaškimi partizani onkraj Sotle, ni pa ji uspelo dobiti zveze s štabom Kozjanskega bataljona in njegovo prvo četo v zahodnem delu Kozjanskega.³⁶

50. Spomenik v Pišecah je postavljen v spomin na 2. četo Kozjanskega bataljona 2. grupe odredov.

³⁶ Ferenc, NOB Krško, str. 476–482.

Okupator si je močno prizadeval, da bi to četo izsledil. Gestapo v Brežicah je zaposlil dva ali celo več svojih oglednikov, da so okrog Osredka vohljali za partizanskim taborom. Ker gestapo tako ni uspel, je uporabil zvijačo. Tja je poslal gestapovsko vohunko Vido Jošt iz Celja, ki se ji je zaradi premajhne budnosti novega četnega komandirja Srečka Žgajnarja - Sreča posrečilo priti v partizanski tabor in se tudi vrniti v Brežice, nato pa gestapu povedati za tabor v Rakonci pri Osredku. Med sovražnikovim napadom na četo 19. februarja 1943 (del 1. bataljona 19. policijskega polka in 1. orožniške motorizirane čete Alpenland) je bila četa uničena. Padlo je 15 borcev, 7 je bilo ranjenih in ujetih. Večina preostalih se je priključila 1. četi Kozjanskega bataljona.³⁷

Druga četa Kozjanskega bataljona je v svoji oborožitvi imela puškomitraljez, puške, pištole, ročne bombe, razstrelivo in strelivo za omenjeno orožje. Orožje, strelivo, uniforme in opremo so pridobivali z zaplembami pri vermanih, lovsko orožje pa pri kmetih. Februarja 1943 so bili oboroženi vsi borci čete, razen šestih novincev. Prosti čas so izkoristili za politično, vojaško in kulturno izobraževanje. Pri vojaški vzgoji so se seznanjali s konspiracijo, stražarsko službo, spoznavanjem ter uporabo orožja in podobnim. Pri vojaških zadevah jim je pomagal tudi Grk Djakoš, ki je bil aktivni podoficir v nekdanji grški vojski. V enoti je bilo sedem grških vojnih ujetnikov.³⁸ Iz nemškega vojnega ujetništva so pobegnili in se vključili v drugo četo Kozjanskega bataljona. Četa je izvajala pogoste in uspešne akcije, ki so čedalje močnejše odmevale med slovenskim prebivalstvom. Nemški naseljenci in okupatorjevi sodelavci so bili vedno bolj preplašeni, nekateri so celo zbežali v Brežice. Tako so partizani rušili nemško kolonizacijo ob Savi in Sotli, zaradi česar je moral nemški okupator okrepiti obstoječe in ustanoviti še nove postojanke. V noči na 1. november 1942 je četa spet poskusila napasti Zdole. Že po prvem partizanskem napadu je tamkajšnji župan zaprosil za nujno zaščito kraja, zato so v Zdolah namestili orožniško podružnično postajo. Glede obveščevalne dejavnosti so bili partizanski četi v veliki meri v pomoč izkušeni terenski delavci. »Ker je Jože Preskar - Fekež po naključju zvedel, da nameravajo Nemci z ujetnikoma kot vodnikoma presenetiti partizane v taboru na Vrhovnicah, jih je lahko še tik pred napadom o tem obvestil, tako da so policisti 15. oktobra udarili v izprazenjen tabor.«³⁹

Ranjeni borci so svoje rane zdravili v taboru ali pri zavednih slovenskih

³⁷ Prav tam.

³⁸ Pet Grkov je v enoto prišlo iz delovnega taborišča v Brežicah, dva pa z Dunaja.

³⁹ Požun, Zakaj leta 1942?, str. 109–119.

družinah. V nogo ranjeni borec Milan Zaletel - Rajko se je dalj časa zdravil pri družini Černelič na Preski. Borci druge čete so bili že močno lačni, dokler se niso po naključju povezali s terenskima delavcema Čopordo in Preskarjem. Ta jih je spravil na Bizeljsko, kjer je imel organiziran odbor OF. Tam so se izčrpani borci med taborjenjem na Vrhovnicah občutno popravili, se preoblekli in uredili. Hrano so dobivali s prehranjevalnimi akcijami na nemškem naselitvenem območju. V Malem vrhu je četa zaplenila 4. decembra v mlinu Nemške naselitvene družbe (DAG) iz Globokega tudi nekaj sto kilogramov mlevskih izdelkov, last bližnjih kočevskih naseljencev. Kar niso mogli odnesti s seboj, so zmetali v potok, za trideset kilogramov odvzete koruzne moke, ki je bila last nekega Slovenca, pa so pustili kot odškodnino štirideset mark. 8. decembra so borci v Globokem popolnoma izpraznili stanovanji dveh naseljenih nemških družin. Zaplenili so obleko, perilo, odeje, živež, radio aparat, 2200 mark in drugo. Vse to so odpeljali z zaplenjenim vozom in konjem, »Kočevarjem« so ukazali, naj se čim prej odstranijo iz kraja. V Okljukovi gori so v noči na 11. december izvedli prehrabeno akcijo v trgovini v dogovoru s trgovcem in njihovim sodelavcem Ivanom Sušo, pri katerem so pozneje izvedli še eno tako akcijo. Ko se je četa jeseni 1942 v glavnem z rekvizicijami na posestvih naseljenih folksdojčerjev oskrbela z živežem, opremo in deloma tudi z orožjem, si je konec leta, ko je zapadel sneg, uredila stalni zimski tabor pod šotori nad Sumrekovim grabnom v Trobojniku, da se ne bi izdala s premiki po globokem snegu. Za preskrbo enote so skrbeli terenski politični delavci Svetozar Čoporda - Miha, Jože Preskar - Fekež in Ivan Agrež - Miha pri sodelavcih v Osredku, Arnovih selih, Pišecah, Zdolah in Kostanjku.⁴⁰

Operacijsko območje 1. čete Kozjanskega bataljona, ki je s štabom bataljona ostala na Vetrniku, je bilo sovražniku manj izpostavljeno kot območje med Bizeljskim in Pišecami. Večino njenih akcij, ki so ponavadi potekale na južnih pobočjih Bohorja, je sovražnik precej časa pripisoval 2. četi. Prezimili so v glavnem v taboru v Medvednici pod Pokojnikom. Na začetku leta 1943 se je 1. četa preimenovala v 3. četo Kozjanskega bataljona, za usodo 2. čete pa so izvedeli šele 20. aprila. Tretja četa je od marca do septembra 1943 usmrtila vsaj 12 izdajalcev, ena največjih njenih akcij pa je bila 28. aprila, ko je uničila poslopje Štajerske domovinske zveze⁴¹ v

⁴⁰ Prav tam.

⁴¹ Steirischer Heimatbund. Organizacijo Štajerska domovinska zveza so ustanovili 10. maja 1941. Osnovna naloga te organizacije je bila napraviti spodnještajersko prebivalstvo zrelo

Pišecah. Pri tem je zaplenila 15 pušk in strelivo, razdejala pošto in ubila vodjo kočevarske obrambe ter gestapovskega zaupnika Karla Retzerja, za kar je okupator 1. maja 1943 v Pišecah ustrelil 10 talcev. Sedmega maja je napadla orožniško patruljo na cesti Jurklošter–Planina, 5. junija je napadla deželno stražo v Št. Vidu pri Planini, 4. avgusta pa uničila rudniške naprave v Globokem ...⁴²

Četa je orožje, strelivo in opremo pridobivala v spopadih s sovražnikom in z zaplembami. Dragoceno orožje in precej streliva je dobil Jobov vod pri uspešnem napadu na vermane s Planine. V napadu so ubili štiri vermane in zaplenili dvanajst pušk s pripadajočim strelivom. V Pišecah so zaplenili petnajst pušk in strelivo. Jobov vod je bil oborožen z devetimi puškami in puškomitraljezom. Borec Avgust Zupan - Racko je imel pištolo, puško in trideset nabojev. Bil je prva in edina žrtev čete v letu 1942.⁴³ Četa je v

za »popolno priključitev« (absolute Wiedereingliederung) ali »duševno, duhovno in politično voditi ljudi te dežele in jih vzgojiti za zavestne državljane Rajha in polnovredne ude nemške ljudske skupnosti«. Vse to je namreč bilo v zvezi z nalogo, ki jo je šef civilne uprave dobil od Hitlerja, ko je ta 26. aprila 1941 obiskal Maribor in dejal: »Machen Sie mir dieses Land deutsch, so deutsch, wie die übrige Steiermark!« Štajerska domovinska zveza je bila organizirana približno enako kot NSDAP v Nemčiji. Na čelu je bil zvezni vodja Franz Steindl (Bundesführer) s svojim štabom – zveznim vodstvom (Bundesführung), v okrožjih so bili okrožni vodje (Kreisführer) s svojimi štabi – okrožnimi vodstvi (Kreisführung), v občinah so bili krajevni skupinski vodje (Ortsgruppenführer) s svojimi štabi – krajevnimi skupinskimi vodstvi (Ortsgruppenführung), tem podrejeni so bili vodje celic (Zellenführer) in tem vodje naselij (Blockführer). Po statistiki Zveznega vodstva Štajerske domovinske zveze je bilo 29. novembra 1942 od 531.610 prebivalcev 442.753 članov Štajerske domovinske zveze. S članstvom v Štajerski domovinski zvezi je bilo povezano tudi državljanstvo. Po odredbi Ministrskega sveta za državno obrambo od 14. oktobra 1941 so namreč vsi člani Štajerske domovinske zveze dobili nemško državljanstvo. Vsi v Štajersko domovinsko zvezo sprejeti moški od 18. do 45. leta starosti so obvezno postali člani Wehrmannschafta. Osnovna naloga te formacije je bila ista kot v SA, to se pravi zunajarmadna vzgoja, zabeljena s politično vzgojo v nacionalsocialističnem duhu. Ta naloga se je vendarle razlikovala od one v SA v tem času, predvsem v tem, da je tu bilo treba hiteti v obeh ozirih – političnem in vojaškoizobraževalnem – v politično-vzgojnem, da se tudi skozi to obliko napravi Spodnja Štajerska čim prej zrela za priključitev, v vojaškoizobraževalnem pa, da se vsi ti letniki čim prej vojaško izobrazijo in po priključitvi pošljejo na fronto, kajti sorodni letniki iz Nemčije so bili že na frontah (Ferenc, Wehrmannschaft v boju, 81–84).

⁴² Ferenc, NOB Krško, str. 476–482.

⁴³ Stanko Škaler: Kozjanski bataljon od septembra 1942 do poletja 1943. Dolenjski zbornik 1961, Novo mesto 1961, str. 110–116 (dalje: Škaler, Kozjanski bataljon); Požun, Zakaj leta 1942?, str. 97. Sumrak Martin - Franci je v enoto stopil sredi leta 1943. Do takrat je delal v rudniku v Globokem. Ponj je prišel Ivan Agrež - Brko. Nekje so imeli deponirano zbrojevko PM in približno 80 nabojev. Pri vermanih se je dobro usposobil za delo z zbrojevko. Preizkusil jo je v akciji v Globokem (Martin Sumrak, ustni vir 27. 1. 1989).

51. Vas Pišce. Razglednica. Iz obdobja med obema vojnama.

začetku julija 1943 imela na seznamu puškomitraljez, brzostrelko, kal. 9 mm, 20 pušk Mauser, kal. 7,9 mm, 17 pušk Mannlicher,⁴⁴ kal. 9 mm, 6 različnih

⁴⁴ Ferdinand Mannlicher (1848–1904) je bil plodovit avstrijski inženir in konstruktor strelnega orožja, najbolj znan po svojih puškah z valjastim zaklepom. Leta 1880 je zasnoval eno od prvih brzometnih pušk, kalibra 11 mm. Leta 1889 je F. Mannlicher patentiral novo puško. To so bile kratkocevne M. 90, ki jih je uporabljala avstro-ogrsko vojska v treh izvedbah: konjeniška karabinka, orožniška kratka puška in mornariška kratka puška. Kratke manliherice M. 90 so utrle pot klasični dolgi M. 95 in njenim kratkocevnim izpeljankam. Obe sta bili značilni avstro-ogrske puške iz prve svetovne vojne. Tovarna Steyr je standardnih manliheric M. 95 izdelala v treh milijonov izvodih. Med letoma 1913 in 1914 je že omenjena orožna tovarna izdelala velike količine pušk za Romunijo, Grčijo, Mehiko, Čile in Kolumbijo. Med množico najrazličnejših pušk, ki so se po prvi svetovni vojni znašle v orožarni na novo nastale Države SHS, nato Kraljevine SHS in Kraljevine Jugoslavije, je bilo tudi nekaj romunskih manliheric M. 93. Del jih je bil izvirnega kalibra 6,5 mm, deloma pa je šlo za avstro-ogrsko medvojno predelavo na kaliber 8 mm. Te puške in karabinke so ostale v jugoslovanski (pomožni) oborožitvi vse do leta 1941, ko je puške zaplenila nemška vojska. Nekdanja jugoslovanska puška 8 mm M. 93 MR (Manliher romunski) je tako postala Gewehr 307 (j). Bistroumni konstruktor Mannlicher je poleg drugega orožja tudi oče zgodnjih polavtomatskih pištol. Zgodnjo obliko te pištole, ki je doživela serijsko izdelavo, označujejo kot M. 1900. Njena izpeljanka, ki so jo uvedli v argentinsko armado, pa je znana kot M. 1905. Zgodnje pištole manliherice so radi kupovali avstro-ogrske častniki, priljubljene pa so bile tudi na nemirnem Balkanu (Vojna enciklopedija 5, Beograd 1973, str. 274; Janez Hartman: Manliherice in družčina. Obramba 12/2003, str. 62–64. Janez Hartman: Druga manliherica. Obramba 7/2002, str. 67–70; Janez Hartman: Pištola Manliherica. Obramba 7/2005, str. 65).

lovskih pušk, 6 različnih revolverjev⁴⁵ in pet ročnih bomb. Od tega so bile tri ofenzivne, dve pa defenzivni. Za brzostrelko so imeli 62 nabojev, za puške Mauser 1590 nabojev, za Mannlicher 230 nabojev, za lovske puške 366 nabojev in za revolverje 286 nabojev.⁴⁶

Obveščevalne podatke je enota dobivala od svojih zaupnikov in celo od pomožnih policistov – Slovencev na orožniški postaji v Kozjem. Tako so se izognili marsikateremu bolečemu udarcu. Stanko Škaler je opisal tak dogodek: »Komandant Risto in intendant Tone sta hodila pridobivat sodelavce med rudarje senovškega rudnika. To njuno delo pa bi se bilo kmalu nesrečno končalo: ko sta neko majsko soboto na Vetniku govorila z rudarjem, se jima je zdel zaupljiv, zato so se dogovorili, da se sestanejo ponovno v sredo zvečer, »da si kaj več povedo«. Rudar pa ju je javil policiji v Senovem in povedal kraj, kjer so se nameravali zopet sestati. Policija si na Vetnik ni upala sama in so zato kanili uporabiti tudi vermanšaft. Neki verman iz Vetnika, ki je zvedel za načrt policije že prej, se je potem doma širokoustil, da bodo v sredo obesili dva bandita. To pa je usodno sredo prišlo na ušesa obveščevalcu čete Francu Klaužarju iz Veternika. Ves dan je iskal po gozdu komandanta Rista in Toneta in ju srečal, ko sta bila že namenjena na dogovorjeno javko z rudarjem. Tisti večer je 50 vermanov in policistov na Vetniku zaman čakalo, da bi obesili dva partizana.«⁴⁷ Taktika enote je bila partizanski način boja. V letu 1943 je naredila veliko oboroženih akcij. Po navodilih štaba cone je delala »krožna potovanja« in na njih postavljala zasede in širila politično propagando.⁴⁸ Božidar Gorjan

⁴⁵ Pištrole Steyr, Astra, FN in Frommer.

⁴⁶ ARS, AS 1869, fasc. 328/I, orožje in municija Kozjanske edinice, 2. 7. 1943.

⁴⁷ Ferenc, NOB Krško, str. 477; Škaler, Kozjanski bataljon, str. 116.

⁴⁸ Karel Žmavc - Gorazd je zapisal: »V svežem spominu mi je ostal dogodek v bližini Sromelj. Čez noč smo se zadrževali pri neki kmetiji in zjutraj je komisar Bogo naročil kmetu, naj nas gre prijaviti na nemško žandarmerijo. Vedeli smo, da bodo nato žandarji prišli na ogled, zato smo jim postavili zasedo. Žandarmerijska patrula je po pričakovanju prišla v rajon naše zasede, na katero smo odprli ogenj z vsemi orožji in rezultat tega je bil, nekaj žandarjev je ostalo na mestu mrtvih, ostali pa so zbežali nazaj proti svoji postojanki tako, da so pri drugi kmetiji podrli plot. Takrat sem prvič videl nemške žandarje, kako so bežali pred partizansko enoto. Malo pozneje smo v zasedi zaustavili osebni avto na cesti Bizeljsko–Bistrica ob Sotli. V avtu smo zajeli nemškega oficirja in njegovo ženo. Oficir se je z avionom pripeljal v Zagreb z ruske fronte, po njega z avtom pa je prišla njegova žena in ga peljala domov na Dunaj. Ko smo oba peljali v hribe, je ženska jokala, njemu pa ni šlo v glavo, kako to, da smo ga zajeli mi partizani, saj je po njegovem z zmagovito nemško vojsko vkorakal v Poljsko, Francijo, sodeloval že v začetku napada na Rusijo, nadaljeval z bojem od same meje pa do globine fronte celo do Stalingrada in sedaj so ga pa ti ušivi partizani ujeli. Poslan je bil na Dolenjsko in je bil sigurno pozneje zamenjan za naše ujete partizane.« Arhiv PMB, fasc. 8/II, Spominsko gradivo. Karel Žmavc: Bizeljsko v boju za svobodo, str. 26 (dalje: Žmavc, Bizeljsko v boju).

je na to temo zapisal: »Naša četa je preživela zato, ker smo se po vsakem uspešnem napadu na sovražnika izmaknili povračilnim ofenzivam tako, da smo se s celonočnimi pohodi premaknili v kak oddaljeni kraj. Zato smo, kljub temu da so nam ljudje zaupali, nenehno menjavali taborišča, napadali Nemce na različnih krajih, od Jurkloštra do Brežic. Pri tem smo nepretrgano opazovali vedenje Nemcev v postojankah in zbirali podatke o njihovih simpatizerjih. Dobro organizirana mreža osvobodilne organizacije po vaseh nam je omogočila večjo učinkovitost naših napadov in istočasno varnost pred presenečenji.«⁴⁹

Intendant čete je bil domačin Anton Kostanjšek - Tone. Hrano za borce so dobivali od kmetov in v oskrbovalnih akcijah. Oktobra 1942 se je četa oskrbela s potrebščinami v Vehovarjevi trgovini v Koprivnici in nato še vsaj trikrat na okupatorjevem državnem posestvu na Marofu pri Planinski vasi. Vehovarju so trgovino v večernih urah popolnoma izpraznili. Vsega plena, tobačnih izdelkov, raznega živeža in drugih potrebščin je bilo za približno sedemsto kilogramov v skupni vrednosti 1500 mark. Da bi sovražnika speljali na napačno sled, je Vehovar zjutraj akcijo prijavil na orožniški postaji Reštanj in navedel smer partizanskega odhoda proti Velikemu dolu. Konec novembra se je četa v Gubnem pri štirih kmetih oskrbela z živežem, obleko in dvema prašičema. Patrulje enote so se nato do srede decembra oglašale okrog Virštanja, Vrenske gorce, v Drenskem rebru, Dobležicah, Gubnem, 3. decembra pa je četa izpraznila še trgovino v Olimju. V glavnem je šlo za oskrbovalne akcije, združene s političnim delom med prebivalstvom. Plen so znašali v skrivališča na Medvednici, meso pa konzervirali v kadi v taboru. Ko si je četa priskrbela živeža in opreme za zimo, so si v bližini dotedanjega tabora uredili v gozdu Medvednice pod Pokojnikom na Veterniku stalni zimski tabor. Razmer, v kakršnih je četa živela pozimi 1942–1943, se je njen politični komisar Božidar Gorjan - Bogo leta 1944 spominjal tako: »Četa, ki je ostala na Bohorju pod neposrednim vodstvom štaba bataljona, se je pričela pripravljati na zimo. Štab je v slabih razmerah obupal. Četa petnajstih partizanov je šla vsako noč ven, se razdelila v več skupin, hodila od hiše do hiše in pobirala prostovoljne prispevke. Kot komisar te čete sem moral po eno uro in več govoriti in prepričevati ljudi, da smo nazadnje dobili košček kruha in malo moke. Pomagale pa niso ne besede ne grožnje, vsakokrat smo bili izdani. Zaradi tega smo hodili po hrano tudi po pet ur daleč.«⁵⁰

⁴⁹ Ferenc, NOB Krško, str. 479; Božidar Gorjan: Mojih petdeset let v politiki. Ljubljana 2001, str. 101 (dalje: Gorjan, Mojih petdeset let).

⁵⁰ Ferenc, NOB Krško, str. 477–478; Požun, Zakaj leta 1942?, str. 98–99.

V stalni tabor na Veterniku se je četa preselila šele, ko je zapadel globok sneg. Ta prostor so si izbrali po zelo temeljitnem večkratnem pregledovanju terena. Prezimovališče so si izbrali blizu majhnega potočka, ki teče iz studenca pod Zajčjo gorco v potok Bistrico. Že vnaprej so vedeli, da bo potoček ob prvem močnejšem mrazu zmrznil in da ga bo pokrila sneg. Na skritem kraju so potem prebili led, da so iz imeli vodo za potrebe kuhinje in pitje. Prostor za šotore so izbrali v rahli strmini, na kateri je bilo samo toliko ravnine, da so nanjo lahko postavili dva zelo preprosta šotora. V tla so položili lesene drogeve in deske, vse to pa so prekrili s smrekovimi vejami. Na teh smrekovih vejah so si potem postlali za ležišča s senom ali slamo. Iz suhih smrekovih drogov so napravili zasilno ogrodje, ki so ga na debelo prepletli in obložili s smrekovimi vejami in le na čelni strani pustili manjšo odprtino za vhod. Tako sta bila narejena oba šotora za prebivanje. Kadar je deževalo ali snežilo, smo morali šotora prekrivati s šotorskimi krili, ker je preprosta streha iz smrekovih vej puščala na debelo. Med šotoroma so si uredili kuhinjo. To je bilo preprosto kurišče, kjer je noč in dan gorel ogenj. Skrbno so pazili, da se ne bi izdali z dimom, zato so na ogenj nalagali vedno le suha, primerno debela polena, ki se niso kadila. V primerni višini nad kuriščem so postavili debelo plast smrekovih vej, da se je dim v njih izgubil oziroma toliko razredčil, da ga ni bilo mogoče več opaziti. Kurišče so zavarovali tudi ob straneh, da plamen ni bil viden od daleč. Okoli ognja so postavili klopi. V kuhinji so imeli samo najnujnejšo opremo. Borci so si sami oskrbeli potrebne porcije in žlice. »Če je nanoslo, da je kateri žlico izgubil, v gozdu tudi ni bilo posebne zadrege. Brž si je izrezljal leseno in si pri naslednji akciji skušal oskrbeti zopet pravo.« Jedli so navadno dvakrat na dan, prvič okoli desete ure, drugič pa okoli šestnajste.⁵¹

Tudi za leto 1943 ni podatkov o tem, da bi imela katera enota na Kozjanskem bolničarja. Šele v povezavi z zagorskimi partizani se prvič pojavi (zapisana) zamisel o partizanski bolnici na Kozjanskem, ki sega v maj 1943.⁵² Komandant Kozjanskega bataljona Franc Mazovec - Risto si je na pohodu na Šonovo, ko je padel po skalah, zvil nogo v gležnju in ni mogel hoditi. Za

⁵¹ Škaler, Kozjanski bataljon, str. 112–113.

⁵² Prva partizanska bolnišnica na Kozjanskem je bila v Travnem lazju na Bohorju. Omenja se v povezavi z ranjenci 14. divizije v začetku februarja 1944. Ranjence je zdravil Janez Šiško - Ivan, bolničar Šercerjeve brigade. Bolnica je bila le v zemljo skopan bunker. Ne glede na obupne higienske razmere je imela nekaj dobrih plati. Bila je varna, za ranjence so skrbeli srčni možje. In kar je najpomembnejše: niso bili deležni krute usode kot mnogi drugi ranjenci 14. divizije, ki so padli v nemške roke.

zaščito in oskrbo so mu na Pokojniku pustili domačina Alojza Kostanjška - Toneta. Z njim je ostal, dokler ni Risto vsaj za silo okreval.⁵³

52. *Grad Bizeljsko med vojno. Razglednica.*

Nemški okupator si je nepretrgoma in na vse kriplje prizadeval, da bi uničil 3. četo Kozjanskega bataljona, vendar ni uspel niti z večjimi hajkami (npr. od 12. do 15. junija, 7. avgusta, od 24. avgusta do 1. septembra, 5. septembra), v katerih so sodelovali policija (ponavadi 3. in 4. četa 1. bataljona 19. policijskega polka SS), orožništvo in vermanšaft, prav tako niti z raztrganci, gestapovskimi ogledniki (npr. Marija Ačko iz Rajhenburga, Peter Bobinski iz Dramlje na Bizeljskem, Edvard Kovačič iz Pilštanja) in vohuni. Poskusili so celo z ruskim kapetanom, ki je hotel prevzeti vodstvo enote. S svojim obnašanjem je ves čas vzbujal nezaupanje borcev čete. Hotel je glasno peti ruske bojne pesmi, kuril je ogenj, da se je kadilo daleč naokoli, ponujal se je, da bi prevzel nadzor nad stražami.⁵⁴ Poročila oglednikov in

⁵³ Škaler, Kozjanski bataljon, str. 116.

⁵⁴ Gorjan, Mojih petdeset let, str. 156–157. Zaradi vojaških izkušenj ga je v štab cone odvedel Peter Stante. Od tam je odšel v glavni štab in kmalu prebegnil nazaj k Nemcem. Vohuna so razkrinkali šele dve leti po vojni v Sovjetski zvezi. Primerjaj z: Ferenc, NOB Krško, str. 480.

vohunov kažejo, kako si je gestapo poleti in jeseni 1943 prizadeval odkriti tabor čete na Kozjanskem, da bi jo lahko uničil, vendar mu to ni uspelo, ker je tam po zaslugi partizanov in aktivistov Osvobodilne fronte začelo narodnoosvobodilno gibanje dobivati množično osnovo.⁵⁵ Na svojo stran so uspeli pridobiti celo grofico z gradu Bizeljsko.⁵⁶

Zagorska četa

V Kozjanski bataljon so se poleti 1943 vključevali slovenski delavci iz Gradca in z Dunaja. V bataljon so vključili še deset sovjetskih vojnih ujetnikov. Kmalu je čez Sotlo prišla četa hrvaških partizanov, ki je »imela namen, da naše hribovje uporabi kot izhodišče in zaledje za mobilizacijo in operacije v Hrvatskem Zagorju.« V začetku maja 1943 so vzpostavili zvezo med okrožnim komitejem Komunistične partije Hrvaške Krapina in štabom Kozjanskega bataljona. Štab Kozjanskega bataljona je napravil načrt. Po njem bi morali Hrvati dati

⁵⁵ Ferenc, NOB Krško, str. 480. Božidar Gorjan je v svojih spominih o odnosu med kmeti in partizani namenil daljše poglavje z naslovom Zemlja in rast. Nekaj povzetkov iz tega poglavja: »Udeleženci in organizatorji upora smo živeli z zavestjo, da brez vsestranskega žrtvovanja prebivalcev slovenskega podeželja vojne ne bi preživel, še posebno ne kot zmagovalci. Samo po sebi je bilo razumljivo, da je naš boj za svobodo skupen, enako obvezujoč za vse tiste, ki smo živeli na slovenskih tleh. Pomoč prebivalstva, posebno še kmečkega, osvobodilnemu boju, smo jemali kot nekaj samoumevnega. Če nas kmetje ne bi sprejeli za svoje, nas ne bi podpirali. In mi ne bi preživel. /.../ Sožitje med kmeti in borci je potekalo v neprestano nasprotujočih se koristih. Različno gledanje na takratno življenje in potrebe so bile posledica operativne gibljivosti večjih enot, ki so morale svoje obnašanje podrežati vsakodnevnu položaju in večni negotovosti, po drugi strani pa posledica življenja vaščanov, kjer je domovala tista zdrava trdnost, ki omogoča preživetje rodov na istem mestu v nenehno spreminjajočih se razmerah. Vojska, tudi partizanska, pa pride in vzame kmetu tisto, kar je plod njegovega letnega in dolgoletnega truda in žrtvovanja. Večkrat sem začutil tihi odpor ali pa obupen pogled, ko je še zadnja krava šla iz hleva. Vendar je kljub takim nesporazumom odločalo spoznanje, da partizani brez terena ne morejo, in obratno, kmetje so se zavedali, da so s partizani kmečki otroci iz vseh krajev Slovenije, se k njim lahko zatečejo tudi sinovi, ki so še na raznih frontah, mobilizirani v nemško vojsko, trpijo daleč od doma, kjer je tudi smrt težja. V partizanih bodo doma, z našimi. Zato so tudi ljudje veliko potrpežli »s svojimi«. Domača beseda je v naših odnosih imela velik pomen. Usode so bile skoraj enake, le z eno razliko: partizani smo že zapustili domače ognjišče, kmete je pa vsak trenutek lahko zadelo, da ga izgubijo. In kam bi se zatekli? Skupaj, partizani in pregnane družine, k drugim kmetom, s tem da so edina zatočišča vsem ista: gozd, težko dostopna planina, razna skrivališča, ki jih nato braniš z orožjem. Oborožen upor na domači zemlji je za vsakogar od nas, meščana ali kmeta, pomenil zadnje upanje, istočasno pa pravico. Živeti na svoji zemlji, to je bila pravica, ki smo jo branili z orožjem.« (Gorjan, Mojih petdeset let, str. 108–117).

⁵⁶ Zelo zanimivo in malo znano zgodbo o bizeljski grofici in njenem možu, kapetanu nemške vojaške obveščevalne službe, je Gorjan podrobno opisal v objavljenih spominih (Gorjan, Mojih petdeset let, str. 102–107).

Slovincem pomoč v ljudeh. Zadoščalo bi 70–80 borcev, z njimi bi osvobodili ruske ujetnike, ki so delali na posestvih nemških naseljencev na Kozjanskem. Potem bi skupaj očistili mejo ob Sotli. Uničili bi nemške postojanke in tako povezali obe gibanji na tem območju.⁵⁷ Ker je vedel za ugoden položaj na sosedskem slovenskem ozemlju, za razpoloženje zagorskih kmetov in povečani ustaški teror, je okrožni komite v Krapini sklenil ustanoviti Zagorski odred, ki bi se naslanjal na Kozjanske hribe in slovenske partizane. S Slovenci so se pogovarjali, kako bi razporedili odred in bolnišnice na slovenskem ozemlju. Po zamisli krapinskega komiteja bi Zagorski odred in Kozjanski bataljon izvedla nekaj skupnih akcij, da bi ustvarili osvobojeno ozemlje, ki bi zajemalo del Zagorja, okraja Klanjec in Pregrada ter Kozjansko v Sloveniji. Slovenci so se s tem načrtom strinjali. Komite je menil, da bo uresničenje tega načrta ob podpori Slovencev dvignilo moralo zagorskim kmetom.⁵⁸

Okrožni komite KPH Krapina je konec maja 1943 ustanovil partizansko enoto v moči 26 borcev. Zagorsko četo sta vodila komandir Gabrijel Vragović - Crni in politični komisar Ivan Jadan - Mika. Enota je dobila ukaz, naj se premakne čez Sotlo na slovensko stran in se vključi v Kozjanski bataljon. Bila naj bi jedro bodočega Zagorskega odreda (hrvaškega partizanskega odreda), ki bi se popolnjeval iz Zagorja. Ko bi se dovolj okrepil, naj bi se vrnil nazaj, da bi izvajal akcije v Hrvatskem Zagorju. Četa je v začetku junija prešla hrvaško-slovensko mejo med Kraljevcem na Sotli in Dubravico. Na slovenski strani so jo pričakali štirje kozjanski partizani. Med prehodom se je iznenada pojavila nemška patrulja: partizani so jo napadli, ubili podoficirja in težje ranili poročnika. Nadaljevali so pot v tabor Kozjanskega bataljona. Srečanje borcev obeh sosedskih narodov je bilo zelo ganljivo. Po skupnem obedu in počitku je bil slovesen sestanek zagorskih in kozjanskih partizanov, na katerem so se pogovorili o dotedanjem in prihodnjem sodelovanju v skupnem boju proti sovražniku. Da bi bilo sodelovanje čim uspešnejše, so ustanovili skupni štab. V njem so bili člana OK KPH Krapina Stjepan Iveković in Marko Mrkoci, komandir Zagorske čete Vragović ter komandant in politični komisar Kozjanskega bataljona Mazovec ter Gorjan. Skupaj so izvedli večje število manjših akcij propagandnega značaja, vendar pa hrvaška enota na Kozjanskem ni dolgo vzdržala. Razmere tam so bile težje kot v

⁵⁷ Načrt je bil nerealen. V tem času je bil nemški okupator še vedno premočan, so pa Kozjanci večino tega načrta realizirali dobro leto zatem – v jesenskih mesecih leta 1944.

⁵⁸ Ferenc, NOB Krško, str. 480; Stevo Sunajko: Sodelovanje slovenskih in hrvaških narodno-osvobodilnih enot 1941–1945. Knjižnica NOV in POS 39, Ljubljana 1971, str. 202–203 (dalje: Sunajko, Sodelovanje).

Hrvatskem Zagorju. Po treh tednih so se čez Sotlo vrnili v Zagorje in odšli proti Kalniku. Ko so se Zagorci umaknili, Kozjanski bataljon ni prekinil zvez s predstavniki osvobodilnega gibanja onstran Sotle. Posebej pomembna je bila zveza z Zagrebom, saj so po njej dobivali veliko opreme. Domobranski oficir Franjo Balon je na primer julija in avgusta 1943 za kozjanske partizane pripeljal opremo iz Zagreba v območje Klanjca kar s tovornjakom.⁵⁹

Kozjanski partizani so se do jeseni 1943 precej okrepili, vendar so v drugi polovici septembra 1943 morali oditi na Dolenjsko vsi, ki jih je na Kozjansko poslal štab 2. grupe odredov. Z ustanovitvijo novih brigad ter njihovim osredotočenjem na Dolenjskem in Notranjskem je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja hotelo zagotoviti, da bi postalo dedič ozemlja, orožja in opreme italijanske vojske narodnoosvobodilno gibanje in ne kdo drug. Na Štajerskem naj bi ostal le Štajerski odred, med njegovimi četami pa tudi Kozjanska četa s 30 možmi in puškomitraljezom. Franc Mazovec - Risto je 25. septembra na Dolenjsko pripeljal enajst borcev, ki so jih vključili v 15. divizijo. Takrat se je bataljon preoblikoval.⁶⁰

Kozjanska četa

Iz preostalih borcev je bila ustanovljena nova Kozjanska četa.⁶¹ Vodil jo je

⁵⁹ Sunajko, Sodelovanje, str. 203–205; Hrvatsko Zagorje u revoluciji. Školska knjiga, Zagreb 1981, str. 220–222; Ferenc, NOB Krško, str. 480; Kostevc, Kratek oris kozjanskega NOB, str. 22–23.

⁶⁰ Zbornik VI/6, dok., št. 41; Ferenc, NOB Krško, str. 476–482. To ni bil za Kozjansko nikakršen poseben ukrep, kajti v enaki meri je veljal za vsa območja 4. operativne cone, pa tudi za Gorenjsko in Primorsko (Zbornik VI/6, dok., št. 40–43). Ta ukrep oz. navedeni dokumenti še posebej podpirajo pravilnost teze Mitja Ribičiča - Cirila o »pomoči« Štajerski oz. izvajanju strateških načrtov slovenskega političnega in vojaškega vodstva, vendar je omenjeni ukrep precej neugodno vplival na razvoj partizanstva na Kozjanskem, saj so vsi tisti partizani, ki so bili preizkušeni že v 2. grupi odredov in v Kozjanskem bataljonu, odšli na Dolenjsko. Na Kozjanskem so ostali novinci.

⁶¹ Glavni štab NOV in POS je sredi julija 1943 štabu 4. operativne cone poslal naslednje navodilo. Iz razpoložljivih partizanskih sil bodo oblikovali dve diviziji, na terenu pa bodo ostale majhne odredne čete, ki bodo vendar sposobne izvrševati v sovražnikovem zaledju diverzantske sabotažne akcije, izvrševati še naprej mobilizacijo med prebivalstvom in nuditi političnim delavcem potrebno zaščito na terenu. Predvsem bodo morale vršiti stalne napade na prometnih žilah, udarjati v vasi, vršiti mitinge v vaseh, stalno na novo mobilizirati, izvajati napade proti narodnim izdajalcem itn (Zbornik VI/6, dok., št. 40). Z ukazom o reorganizaciji enot na Štajerskem so omenjena navodila še dopolnili z novimi elementi, kot so: izvajati napade na nemške vojaške sile, napadati patrolje, delati zasede kolonam, napadati kolone z vojaštvom, skratka uničevati nemške vojaške sile (Zbornik VI/6, dok., št. 41).

Ivan Rožman - Janez, politični komisar pa je bil Božidar Gorjan. Ta se je teh razmer leta 1944 spominjal tako: »Ostal sem sam s 30 novinci, oboroženimi večinoma z lovskimi puškami /.../ 13 pravoslavni Hrvatov, ki so prišli z Dunaja, nam je dezertiralo s težko pridobljenim orožjem vred. Razumljivo, da je tudi nekaj naših fantov v tistem nemškem navalu izginilo. Po govoricah so pričakovali, da bodo prišli v divizije in brigade, da je pri nas sama pesem, najboljše rusko orožje itd. Vse to so zvedeli v tujini in so prebežali k nam, našli pa le majhno število v gozdu skritih in s tišino zavarovanih partizanov. Tako sem ob koncu oktobra hodil po Bizeljskem samo s šestimi tovariši. S pomočjo Ivana Agreža - Brkota smo z dezerterji iz nemške vojske dvignili to število na dvajset.⁶² Ti so postali temelj za nadaljnji razvoj.« Gorjan je moral 2. decembra 1943 v štab 4. operativne cone, od koder sta se vrnila Ivan Skvarča - Modras in Jože Planinc - Kostja ter prevzela poveljstvo nad četo, prvi kot komandir in drugi kot politični komisar. Njuna skupina je četo nekoliko okrepila, še bolj pa jo je 9. decembra 1943 okrepil prihod 11 slovenskih partizanov s Hrvaške z dvema puškomitraljezoma in brzostrelko.⁶³ Šibka Kozjanska četa jeseni 1943 ni izvedla večjih oboroženih akcij, temveč le manjše,⁶⁴ zlasti preskrbovalne akcije. Ena takih je bila 12. novembra v Agreževi trgovini v Lokvah pri Rajhenburgu. Okrepljena četa je izvajala tudi večje oborožene akcije: 6. novembra je napadla orožniško patroljo na Pavlovi gori, 30. novembra v Koprivnici in 13. decembra v Sv. Petru pod Sv. Gorami.⁶⁵

Iz poročila komandanta varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski izvemo podrobnosti o akciji Kozjanske čete 11. decembra 1943. »Nepoznano število banditov je s strojnimi obstreljevali tovorni avtomobil

⁶² Ivan Cerjak je želel aprila 1943 vstopiti v partizane. Brko mu je dejal, da ga nima kam dati in da naj gre v nemško vojsko, med dopustom pa naj pobegne in vstopi v partizane. Zvedel je, da so tako predlagali tudi drugim prostovoljcem. Storil je tako! Med dopustom je pobegnil iz nemške vojske in se 1. 1. 1944 priključil kozjanskim partizanom. Aprila 1945. leta je postal Ivan Cerjak - Vojko pomočnik političnega komisarja novega Kozjanskega odreda (Ivan Cerjak, ustni vir, 9. 3. 1989; Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 286–287).

⁶³ Vse do Kalnika jih je iskal Ivan Rožman - Janez. Našel jih je dvajset, na Kozjansko jih je prišlo enajst (Partizani u Titovom kraju. SUBNOR općine Klanjec i RO »Spektar« iz Zagreba 1984, str. 67; dalje: Partizani u Titovom kraju; ARS, AS 1851, fasc. 25/II, poročilo štaba IV. operativne zone NOV in PO Slovenije, 7. 1. 1944. Poročilo navaja 15. december kot dan prihoda omenjene skupine partizanov v enoto).

⁶⁴ Iz poročila informacijskega odseka GŠ NOV in POS izvemo, da je 15. novembra Kozjanska četa prekinila važno telefonsko linijo (Zbornik VI/9, dok., št. 131).

⁶⁵ Ferenc, NOB Krško, str. 481, 498–499.

Nemške naselitvene družbe, ki je vozil živino med Sv. Petrom pod Sv. Gorami in Bizeljskim. Voznika Hansa Rottmanna so težko, gradbenega vodjo Otta Holmanna pa lahko ranili. Nekega nepoznanega sovoznika so ubili. Štiri živinčeta so deloma mrtva, deloma lahko poškodovana. Vozilo je lahko nadaljevalo pot do Bizeljskega.« V nadaljevanju dokumenta se srečamo z močnimi nemškimi pretiravanji v navajanju moči in oborožitvi partizanskih enot. S tem so »opravičevali« svojo nesposobnost, predvsem pa izgube v živi sili in oborožitvi. Zapisali so: »Približno 100 (sto) banditov, ki so bili oboroženi s težkimi strojnici, je do tal požgalo gospodarsko poslopje Franca Tapferja pri Sv. Petru pod Sv. Gorami. Pred gospodarskim poslopjem so našli mrtveca, ki pa ga doslej še niso mogli prepoznati. V stanovanjski hiši ležita dva mrtveca ... Gre najbrž za rezervne graničarje.« Iz poročila štaba 4. operativne cone izvemo podrobnosti o akciji Kozjanske čete. »Ubila je dva nemška graničarja in dva oborožena Kočevarja. Plen: 1 brzostrelka in 2 puški. Naši brez izgub.«⁶⁶

O Kozjanski četi so razpravljali pri vladnem predsedniku za Spodnjo Štajersko v Gradcu, 14. decembra 1943. Poročal je Sturmbannführer Umpfenbach: »Posebno živahna pa je bila banda v brežiškem okrožju, kjer je baje dobila okrepitev iz Hrvaške. Angažirali smo izvidniške patrulje in

⁶⁶ Zbornik VI/9, dok., št. 184 in VI/10, dok., št. 26. Več o tej akciji izvemo iz brošure o Bizeljskem: »11. decembra je skupina borcev Kozjanske čete, vodil jo je komandir čete Ivan Škvarča - Modras napadla kamion nemške naselitvene družbe z Bizeljskega pri Sokolu. Ubili so enega spremljevalca, drugega spremljevalca in šoferja pa ranili. Po napadu na kamion sta se pojavila dva graničarja in dva naseljenca. Ti so pri gostilni »Sokol« napadli skupino Modrasovih borcev. Modrasovi borci so jih obkolili in pobili.« (Bizeljsko. Druženopolitične organizacije in Krajevna skupnost Bizeljsko. 1976, str. 30; dalje: Bizeljsko). Še podrobneje je boj pri Sokolu opisal Milan Kostevc. Iz spominskega zapisa ugotovimo, da je šlo za patruljo Kozjancev v moči petih mož pod vodstvom Modrasa, ki je izvidovala teren okoli Sv. Petra pod Sv. Gorami. Nemški okupator je v svojem poročilu o moči in oborožitvi partizanov močno pretiraval. Partizanov je bilo v boju le pet, težke strojnice pa Kozjanci zagotovo niso imeli. Takšno orožje ni primerno za gverilski način bojevanja, še posebej ne za patruljo, ki je v izvidovanju. Težko stropnico so Kozjanci dobili ob ustanovitvi odreda v aprilu 1944 od Glavnega štaba NOV in POS. To je bil mitraljez Vickers, kal. 7,7 mm (Arhiv PMB, fasc. 8/III, Spominsko gradivo. Milan Kostevc: Borbe na Kozjanskem v decembru 1943, str. 9–11, dalje: Kostevc, Borbe na Kozjanskem). Britanski mitraljez Vickers, kal. 7.7 mm, je bil v rabi med letoma 1912 in 1968. Težak je bil 40,2 kg (z vodo vred), kadenca streljanja je bila 450–500 nabojev v minuti. Omogočal je streljanje do daljave 4.100 metrov. Uporabljal je platneni nabojnik za 250 nabojev. Narejen je bil na osnovi mitraljeza Maxim iz leta 1882. Bil je precej velik, težak in vodno hlajen, vendar je bil absolutno zanesljiv in predvidljiv, zato so ga nekateri vojaki naravnost oboževali (Enciklopedija orožja, str. 215; John Weeks: Streljaško naoružanje. Alfa-Zagreb 1980, str. 89 in 90).

ko bomo imeli dovolj podatkov, bomo začeli z radikalnimi ukrepi.«⁶⁷ Iz Maribora so takrat poročali v Gradec o »izredno aktivni« partizanski skupini 60–90 mož, ki da je med nemškimi naseljenci na območju Sv. Peter pod Sv. Gorami–Bizeljsko zasejala veliko vznemirjenje in strah. Ker so krajevne sile, vključno z vojsko (čete deželnih strelcev), odpovedale, so sklenili tja od 18. do 23. decembra poslati lovski odred vermanšafta v moči 60 mož pod poveljstvom samega Franza Steindla, zveznega vodje Štajerske domovinske zveze in vodje vermanšafta na Štajerskem.⁶⁸

53. Sv. Peter pod Svetimi gorami, po vojni Bistrica ob Sotli, naselje na lepi razgledni legi ob vznožju Svetih gor, tik ob meji s Hrvaško. Razglednica. Iz leta 1935.

Kozjanska četa je štela decembra 1943 25 borcev. Večina je bila iz vasi z območja Brežic. Skoraj polovica jih je bilo dezertarjev iz nemške vojske. Oboroženi so bili s štirimi puškomitraljezi, od tega sta bila vsaj dva puškomitraljeza zbrojevki in puškami Mauser in Mannlicher. V oborožitvi so imeli še tri brzostrelke in nekaj pištol. Vsak borec je imel ročno bombo, nekateri tudi po več bomb različnega porekla in namena (defenzivne in

⁶⁷ Zbornik VI/9, dok., št. 189.

⁶⁸ Zbornik VI/9, dok., št. 191.

ofenzivne). Primanjkovalo jim je streliva, posebej za puške Mannlicher, pištole in brzostrelke. Hrano so dobivali od kmetov in z rekvizicijami pri kočevskih Nemcih. Večina borcev je bila uniformiranih: nosili so uniforme vermanshafta in orožnikov. Tudi preostala oprema je bila večinoma nemškega izvora (nahrbtniki, opasači, šotorska krila itn.). »Obutev je bila za takratne čase odlična, ker je bilo v turnu cerkve Sv. Jerneja skladišče usnja. Zbiranje in uskladiščenje usnja je organiziral Ivan Agrež - Brko.«⁶⁹

Kozjanski bataljon

Štab 4. operativne cone NOV in POS je 11. decembra 1943 poročal GŠ NOV in POS. Poročali so, da bodo v najkrajšem času oblikovali močan Kozjanski bataljon.⁷⁰ Sredi decembra je imela četa že 47 moških, pričakovali pa so še približno 10 novincev, zato je bil 16. decembra 1943 ustanovljen Kozjanski bataljon ter imenovan njegov štab. Za komandanta bataljona je bil imenovan Ivan Skvarča - Krom,⁷¹ politični komisar je postal Jože Planinc - Kostja, pomočnik političnega komisarja pa Ivan Grizolt - Vlatko in za njim Pavel Baloh - Peter. Bataljon je imel dve četi. Komandir prve je bil

⁶⁹ Kostevc, Borbe na Kozjanskem, str. 4–5. Na podlagi podatkov Milana Kostevca ugotavljam, da je bila enota za tiste čase zelo dobro oborožena. Na 6–7 borcev je prišel puškomitraljez, kar pomeni veliko ognjeno moč enote. Zraven so imeli še tri brzostrelke, nekaj pištol in po eno ali več bomb na borca. Problem so bili strelivo in različni kalibri orožja, kar je zmanjševalo praktično ognjeno moč enote.

⁷⁰ Zbornik VI/9, dok., št. 44.

⁷¹ Obveščevalec Štef je 28. decembra 1943 pisal poročilo štabu 4. OC NOV in POS. V njem je zapisal, da je komandant Kozjanskega bataljona tov. Marijan (Jerin), kar ne bo držalo. Omenjeno poročilo je edini znani dokument, ki govori o tem, kako je bil sestavljen štab bataljona. Na osnovi bogatega spominskega gradiva lahko temu dokumentu oporekamo točnost navedb. V arhivu Posavskega muzeja Brežice hranimo zelo obsežne tipkopise, ki govorijo o letu 1943/44. Napisali so jih Milan Kostevc - Marko, Karel Žmavc - Gorazd in Marjan Jerin. Ta zelo na kratko opiše decembrske dogodke na Kozjanskem in pri tem ne omenja svoje vloge. Podrobneje omenjene dogodke opisujeta udeleženca dogodkov Kostevc in Žmavc, ki sta jasno zapisala, da je bil poveljnik Ivan Skvarča - Modras. Tudi nekaj drugih borcev je zapisalo enako v svojih krajših sestavkih. »21. 12. 1943 v borbi Sv. Peter pod Svetimi gorami je padel komandant Kozjanskega bataljona tov. Krom,« je zapisal okrožni načelnik NZ v spisku padlih partizanov (ARS, AS 1869, fasc. 339/III). Vendar je ključni dokument biografija Jerin Marjana. V izčrpnem življenjepisju je skrbno naštel funkcije, ki jih je opravljal med vojno. Med njimi ni funkcije komandanta bataljona. Ko je z enim stavkom opisal decembrski boj na Kozjanskem, ni niti z besedico omenil, da je opravljal kakšno pomembno funkcijo (ARS, AS 1546, Biografije vidnejših političnih delavcev. Biografija Jerin Marjana).

Ivan Rožman - Janez, druge Anton Agrež - Brkič, politični komisar pa Ivan Kostevc - Ciril.⁷²

Zjutraj 16. decembra so Kozjanci prišli v Pavlovo vas. Stražar je kmalu opazil premik osemčlanske orožniške patrulje. Skvarča in Planinc sta se takoj odločila za napad. Zavzeli so primerne položaje za boj. Enako so hoteli storiti orožniki. Kozjanci so orožnike odbili in prešli na juriš. Z ročnima bombama so ubili dva orožnika. Orožniki so začeli bežati, Kozjanci pa za njimi. Lovili so jih vse do ceste, ki pelje od Dednje vasi k pišeškemu gradu. Ranjenemu orožniku se je uspelo zateči v hišo in se skriti pod posteljo. Borec Martin Vretič - Gregor je pohitel za njim in ga našel pod posteljo. V smrtnem strahu je orožnik zavpil: »Jaz sem Slovenec! Prosim, ne streljaj. Doma imam otroke!« Gregor ga ni ustrelil, ampak je poklical komisarja Kostjo, ki je po krajšem pogovoru z ranjenim sovražnikom poklical gospodarja in mu dal nalogo, da odpelje orožnika v bolnico. Orožniki so v Pavlovi vasi iskali Ivanko Pinterič, ki je dan prej pobegnila z dela pri nekem Besarabcu v Stari vasi na Bizeljskem. Naloge niso opravili, so pa padli v partizansko zasedo. V boju so imeli tri mrtve in dva ranjena. Kozjanci so bili brez izgub. Zaplenili so brzostrelko in tri puške s strelivom.⁷³

Po boju so Kozjanci sprejeli nevaren sklep. V nasprotju z dotedanjo prakso se niso hitro umaknili, ampak so se pripravili za nov boj. V enoti so imeli nekaj novincev, ki še niso bili bojno preizkušeni. Poveljstvo je želelo, da bi tu doživeli »ognjeni krst«. Prav tako jih je zanimalo, v kolikšnem času je okupator sposoben zbrati svoje sile za napad. Zavedali so se, da bo spopad frontalen in da obstaja možnost obkolitve enote, vendar je bila želja po pridobitvi bojnih izkušenj – zaradi predvidenih novih akcij – tako velika, da so tvegali. Nemški okupator je takoj reagiral. Aktivirali so sile orožniškega okrožja Brežice in vod vojske iz Brežic. Ob 13. uri se je del 3. čete 649. bataljona 18. polka deželnih strelcev z avtomobili odpeljal v Pišece, 12 km severno od Brežic. Ob 14. uri sta se že dve orožniški patrulji spopadli s Kozjanci. Pod nenehnim ognjem je sovražnik previdno nastopal proti partizanskim položajem. Takšno previdno ravnanje je bilo morda v povezavi s tem, da so vaščani Pavlove vasi govorili, da je partizanov 200–300. V napadu je sodeloval še 1. vod že omenjene 3. čete, medtem ko je 1.

⁷² ARS, AS 1869, fasc. 334/II, poročilo obveščevalca Štefa štabu IV. operativne zone, 28. 12. 1943.

⁷³ Kostevc, Borbe na Kozjanskem, str. 20–22; Zbornik VI/9, dok., št. 194; Arhiv PMB, fasc. IX/6. Spominsko gradivo. Alojz Simonišek - Stane: Boji v Pavlovi vasi.

vod 1. čete čakal v Podsredi na nova povelja. Partizani so streljali natančno, morali so varčevati s strelivom. V desno koleno je bil ranjen puškomitraljezec Martin Sumrak - Franci. Njegovo orožje je prevzel komandir čete Agrež, ki je na orožnike streljal leže iz zaklona. Uspeh streljanja ga je tako ohrabil, da je začel streljati na sovražnika stoje zunaj zaklona. Njegova neprevidnost je bila hitro kaznovana, saj so ga orožniki zadeli v trebuh. Trpel je neznosne bolečine, zato je prosil svojega starejšega brata Ivana, naj ga ustrelji. Ker je Ivan Agrež - Brko videl, da bratu ni pomoči, ga je s strelom pištole rešil muk. Na mestu komandirja čete ga je nasledil Ivan Žerjav - Arko.⁷⁴

Ob 16.30 je sovražnik v spopad vključil letalstvo z bližnjega letališča v Cerkljah. Ko je letalo preletelo partizanske položaje, so se Kozjanci umaknili v smeri proti Sv. Jedrti. Letalo jih ne bi odkrilo, če ne bi nanj s puškomitraljezom streljal politkomisar Ivan Kostevc - Ciril. V vojnem dnevniku 649. bataljona je zabeleženo, da so jih ob 16.40 zasledili pri Sv. Jedrti, 8 km severno od Brežic. Kljub temu jih sovražnik ni zasledoval. Komandant 18. polka deželnih strelcev je ukazal kapetanu Kahnbachu, naj onemogoči banditom preboj. V ta namen so vključili 2. vod 3. čete pri Bizeljskem, 1. četo na cesti Rajhenburg⁷⁵–Sv. Peter pod Sv. Gorami,⁷⁶ med Podsredo in Sp. Trebičem,⁷⁷ 4. četo pri Koprivnici. Za prevoz čete s tovornimi avtomobili je poskrbel prevozniški oddelek iz Brežic. Odsek ceste zahodno od Koprivnice je zapirala policija, južno od Pišec pa sta položaje zapirala 1. vod 3. čete in orožništvo. Lovski odred graničarjev je zaprl Frankental, tako da so bile ob 24. uri zaprte vse ceste. Ob zori so si letala z letališča v Cerkljah ogledovala teren.⁷⁸

Rezultat spopada: sovražnik je imel 6 mrtvih in 10 ranjenih; v številu mrtvih sta zajeta še izdajalec in nemški sodelavec, ki so ga Kozjanci likvidirali pri Sv. Jedrti. Pred ustrelitvijo je priznal, da je zjutraj odšel v Brežice in prijavil partizansko prisotnost v Pavlovi vasi, popoldne pa je bil vodič nemškimi

⁷⁴ Kostevc, Borbe na Kozjanskem, str. 24–25; Zbornik VI/9, dok., št. 202; ARS, AS 1869, fasc. 334/II, poročilo obveščevalca Štefa štabu IV. operativne zone, 28. 12. 1943; Martin Sumrak, ustni vir, 27. 1. 1989. Sumrak se spominja, da sta partizanski položaj preletavali nemški letali – takrat so se partizani umaknili, njega pa so odnesli domov, kjer se je zdravil dalj časa. Podnevi je bival v gozdu, ponoči pa je jedel in spal v domači hiši. Aprila 1944 je ob ustanovitvi Kozjanskega odreda postal komandir čete.

⁷⁵ Brestanica.

⁷⁶ Bistrica ob Sotli.

⁷⁷ Trebitsch, nemško ime za Trebče.

⁷⁸ Kostevc, Borbe na Kozjanskem, str. 25; Zbornik VI/9, dok., št. 202.

enotam proti partizanskim položajem. Partizani so imeli enega mrtvega in enega ranjenega. Zaplenili so dve brzostrelki in tri puške s strelivom. V boju sta bila ranjena še dva domačina: Miha Škof in Anastazija Knez.⁷⁹ Za kozjanske partizane je bil spopad v Pavlovi vasi pomembna bojna šola. Nekaj ur so vztrajali na položaju, frontalno odbijali nasprotnika in pri tem utrpeli minimalne izgube. Priborili so si nekaj orožja in streliva. Novinci so dobili potrebne bojne izkušnje, vodstvo pa je dobilo pomembne podatke glede bojne izurjenosti svojih borcev in sposobnosti oz. hitrosti reagiranja sovražnikovih sil. In kar je najpomembnejše, partizani so jurišali na sovražnika in ga pognali v beg. Takrat so prvič jurišali na nasprotnika in prvič videli nemškega okupatorja, kako beži. Prvič so se v boju srečali s sovražnikovim letalstvom. Z zmago v boju so Kozjanci močno pridobili nujno potrebno samozavest in s tem odprli novo poglavje v bojevanju z nemškim okupatorjem na Kozjanskem. Še večji je bil politični uspeh. Vaščani so »sredi belega dne« videli partizane, kako so podili osovražene pišeške orožnike. Ti so se namreč izživljali nad domačini, nekateri izmed njih so imeli tudi »krvave roke«. December 1943 in še posebej meseci, ki so sledili, so bili za nemškega okupatorja na Kozjanskem nekaj novega. Nemški kolonisti na južni meji tretjega rajha so začeli izgubljati občutek varnosti, vse bolj se jih je loteval strah. Zato lahko boje v decembru 1943 upravičeno imenujemo za začetek porušitve razmerja moči med okupatorjevimi in partizanskimi silami na Kozjanskem.

Štaba Kozjanskega bataljona in 2. hrvaške operativne cone sta sklenila v okviru sodelovanja slovenskih in hrvaških partizanskih enot, da bo bataljon hrvaških partizanov za nekaj časa prišel na Kozjansko. Bataljona naj bi izvajala skupne akcije, v katerih bi mobilizirali nove borce za Kozjanski bataljon, ustvarili osvobojeno ozemlje⁸⁰ in pospešili razvoj narodnoosvobodilnega

⁷⁹ Kostevc, *Borbe na Kozjanskem*, str. 26–27; ARS, AS 1869, fasc. 334/II, poročilo obveščevalca Štefa štabu IV. operativne zone 28. 12. 1943; Arhiv PMB, fasc. IX/6. Spominsko gradivo. Alojz Simonišek - Stane: *Boji v Pavlovi vasi*.

⁸⁰ Osvobojeno ozemlje na Kozjanskem in tudi na Štajerskem se v tem času zaradi še vedno premočnega nemškega okupatorja ni dalo izbojevati. Prvi večji kraj, ki so ga kozjanski partizani zasedli, je bilo Globoko. To je storila 20. marca 1944 1. četa Kozjanskega bataljona pod vodstvom komandanta Ivana Rožmana - Janeza po uničenju vermanske postojanke. Zasedba Globokega je bilo za nemškega okupatorja nezaslišano dejanje, saj je bilo Globoko v središču nemškega naselitvenega območja, od sedeža okrožja v Brežicah je bilo oddaljeno samo šest kilometrov. Prvo manjše svobodno ozemlje na Kozjanskem in s tem tudi na Štajerskem je nastalo 9. junija 1944 po uničenju sovražnikove postojanke v Jurkloštru. Zaradi vedno močnejše dejavnosti Kozjanskega partizanskega odreda je kmalu iz »Jurkloštrske republike« nastalo eno od treh večjih svobodnih ozemelj na Štajerskem – Kozjansko (Teropšič, *Kozjanski odred 1*, str. 35 in 69).

gibanja na Kozjanskem. S tem v zvezi je sredi decembra 1943 iz Zagorskih sel prišel v bližino Kumrovca 1. bataljon Zagorskega partizanskega odreda, štaba bataljonov pa sta se nato dogovorila za skupen napad na sovražnikovo postojanko v Sv. Petru pod Sv. Gorami. Štaba bataljonov sta se dogovorila glede vojnega plena. Kozjanci zadržijo oborožitev za nove borce bataljona, Zagorci pa materialna sredstva (oblačila, obutev in drugo).⁸¹

Kozjanski bataljon je v noči z 18. na 19. december izvedel rekvizicijo pri kočevskih Nemcih v Globokem. Vodstvo bataljona je za borce želelo pripraviti močnejši obrok zaradi naporov pri izvrševanju naloge, ki jih je čakala. Namestili so se v dveh hramih na Špičku, jugovzhodno od Sromelj. Stražarsko mesto so postavili na podstrešje hrama, zunaj pa je kuhar Alojz Simonišek - Stane pripravljaj zajtrk in kosilo skupaj. Dopoldne je na Špiček prišel Anton Lah - Zmago s končnim sporočilom Zagorcev o času akcije in nalogah, ki jih morajo Kozjanci izvesti pred prihodom Zagorcev. Borci so bili tega sporočila zelo veseli, še posebej tega, da bodo Zagorci ostali z njimi nekaj dni in sodelovali v akcijah, ki jih Kozjanci niso mogli sami izvesti. Bilo jih je premalo in bili so preslabo oboroženi za napade na sovražnikove postojanke. Okoli 12. ure je stražar opazil, da se proti njim približujejo sovražnikove kolone s približno 50 vojaki. Partizani so zavzeli položaje primerne za obrambo. Podobno sporočilo so dobili še od domačinov. Kozjanci niso sprejeli boja: prednost so dali načrtovani akciji, za katero so potrebovali vse razpoložljivo strelivo. Seveda so računali tudi na možnost, da jih sovražnik obkoli. Kuhar je spraznil kotle s še nedokončanim kosilom. Izmaknili so se v smeri Trobojnika in Osredka ter nadaljevali proti Vrhovnici in Sv. Goram. Okoli 23. ure so prišli v rajon Zagaj pri Sv. Petru pod Sv. Gorami.⁸²

Prvi bataljon Zagorskega partizanskega odreda je bil v decembru precej dejaven. Pred preходом reke Sotle se je nekaj dni zadrževal v širšem rajonu Kumrovca in Zagorskih sel na Hrvaškem. Bataljon je imel dve četi s približno 120 borci. Imeli so osem puškomitraljezov, več brzostrelk in precej ročnih bomb; puške so bile večinoma mavzerice. V bataljonu so imeli nekaj partizank. Komandant bataljona je bil Ivica Družinec, politični

⁸¹ Sunajko, Sodelovanje, str. 277; ARS, AS 1869, fasc. 334/II, poročilo obveščevalca Štefa štabu IV. operativne zone, 28. 12. 1943; Kostevc, Borbe na Kozjanskem, str. 32.

⁸² Kostevc, Borbe na Kozjanskem, str. 32–39; Arhiv PMB, fasc. IX/6. Spominsko gradivo. Alojz Simonišek - Stane: Borbe na Kozjanskem 1943.

komisar pa Milan Šepetavc;⁸³ z njimi je bil operativni oficir štaba Zagorskega partizanskega odreda Hrvatske Branimir Cikojević - Neno, zadolžen za izvedbo celotne akcije.⁸⁴

54. *Nemški graničar na Sotli v Podčetrtku.*

Napad naj bi se začel že v noči na 20. december opolnoči. Ker je sovražnik odkril razmestitev obeh slovenskih čet, sta ti začeli napad predčasno, ko so se hrvaške sile šele prebijale čez leseni most na Sotli nedaleč od Kumrovca. Na

⁸³ Milan Šepetavc je bil doma iz Gregovca na Bizeljskem. Med 2. svetovno vojno je Bizeljsko spadalo v območje izganjanja, zato so usode nekaterih prebivalcev Bizeljskega zelo zanimive. Srečamo jih v partizanih na obeh straneh Sotle oz. meje med tretjim rajhom in NDH. Na obeh straneh državne meje so se fantje »reševali« vsak po svoje. Pred vpoklici v »domobrane« so se skrivali in ob prvi priliki vstopili v hrvaške partizanske enote. Milan Šepetavc je bil dejaven od vsega začetka. Postal je politični komisar Zagorskega vojnega področja. Že omenjeni Franc Balon je bil pred vojno mornariški oficir, nato domobranski oficir, ki je delal za partizane. Odkrili so ga in obsodili na smrt. Ob pomoči domobranskega polkovnika Franceta Pirca je pobegnil v partizane. Tudi Slovenec France Pirc je pobegnil v partizane, in to kar z letalom. Postal je generalmajor in prvi komandant jugoslovanskega vojnega letalstva. Tudi na slovenski strani reke Sotle so prebivalci Bizeljskega vstopali v partizanske enote. Pobegnili so iz izgnanstva. Karel Žmavc - Gorazd je postal v letu 1945 komandant Kozjanskega partizanskega odreda (Arhiv PMB, fasc. 8/VI, Spominsko gradivo. Ferdo Šepetavc: Spomini iz NOB; Bizeljsko, str. 24–38 in 47; Hrvatsko Zagorje u revoluciji. Školska knjiga, Zagreb 1981, str. 202–203).

⁸⁴ Kostevc, Borbe na Kozjanskem, str. 31 in 37; Partizani u Titovom kraju, str. 91–113.

mostu so bila vrata, visoka dva metra, ki so bila s slovenske strani zaklenjena z obešanko. Na tej strani je bila tudi manjša baraka za stražo. Zagorce je pričakal terenski delavec Anton Lah - Zmago z nekaj soborci, ki je vzdrževal kurirsko zvezo med Slovenijo in Hrvaško. Vrata so razbili, dva graničarja pa zajeli. Graničarja sta bila Avstrijca, ki so ju ob umiku iz Sv. Petra pod Sv. Gorami izpustili. Kakor hitro so slišali, da se je boj že začel, je štab 1. bataljona Zagorskega partizanskega odreda poslal četo, da bi pomagala slovenskim partizanom, ki so obkolili utrjeni stavbi, iz katerih so se sovražniki ogorčeno branili. Zaradi izstreljenih svetlečih raket, s katerimi so iskali pomoč, je bil kraj spopada zelo razsvetljen. Kozjanci so pred tem presekali telefonske linije in poslali različno močne patrulje v zavarovanje akcije. Druga četa 1. bataljona odreda je na cesti Sv. Peter pod Sv. Gorami–Kozje in Sv. Peter pod Sv. Gorami–Imeno postavila zasedi. Z ročnimi bombami in bencinskimi steklenicami so se borci⁸⁵ uspeli prebiti v pritličje stavbe, kjer so zajeli tri orožnike, ki so jih razorožili. Preostali orožniki so se umaknili v prvo nadstropje: po stopnicah so metali ročne bombe in onemogočali partizanom vdor v nadstropje ter dokončno zavzetje postojanke. Za partizane so bili nevarni še vermani, ki so nanje streljali iz hiš in gospodarskih poslopij.⁸⁶

Napadeni stavbi sta bili masivni zgradbi in utrjeni, sovražnik pa se je ogorčeno branil. Partizani niso imeli razstreliva in minometov za uspešen napad na utrjeni postojanki. Boj je trajal do jutranjih ur, ko je operativni oficir Cikojević izdal ukaz za umik, saj ni bilo možnosti, da bi strli sovražnikov odpor. Poleg tega je sovražnik napadel partizansko zasedo na cesti Sv. Peter pod Sv. Gorami–Imeno. V zasedi pri Sokolu pa je Viktor Lipar - Godec streljal na osebi avto z uniformiranimi možmi. Hrvaški partizani so imeli pri napadu dva lažje ranjena, Kozjanci pa enega.⁸⁷ Padel je komandant

⁸⁵ V sovražnikovo postojanko so najprej skočili Ivan Skvarča - Krom, Milan Alič - Matevž in dva hrvaška partizana. Nekoliko pozneje so poskusili stavbo zažgati od znotraj, a jim ni uspelo (Milan Alič, ustni vir, 24. 4. 1990).

⁸⁶ ARS, AS 1869, fasc. 334/II, poročilo obveščevalca Štefa štabu IV. operativne zone, 28. 12. 1943; Arhiv PMB, fasc. VI/6, operativni izveštaj štaba Zagorskog NOPO Hrvatske štabu II. Operativne zone NOV i PO Hrvatske, 3. 1. 1944 (prepis dokumenta, štev. 257); Arhiv PMB, fasc. IX/7, Spominsko gradivo. Boris Večko: Mejnik v razvoju borbenosti Kozjanskega odreda; Partizani u Titovom kraju, str. 79–81.

⁸⁷ To je bil borec Anton Varlec - Slavko. Po umiku iz kraja je zagledal belo zastavo na orožniški postojanki. Tega se je razveselil in zavpil: »Žandarji se predajajo!« Takoj zatem je skočil čez cesto in ograjo pri postojanki, da bi bil prvi tam. Iz ene od strelnih lin je počilo in Slavko je bil težko ranjen. Prenesli so ga na skedenj Martina Jagriča na Ravnah pri Sv. Jedrti. Zanj je skrbela terenska aktivistka Jožica Živič - Pepca, ki je že decembra 1942 pobegnila iz

55. Spominska plošča na stavbi občine v Bistrici ob Sotli je posvečena skupnem boju kozjanskih in zagorskih partizanov v decembru 1943, ko je padel komandant Kozjanskega bataljona Ivan Skvarča – Krom.

Kozjanskega bataljona Ivan Skvarča - Krom.⁸⁸ Vojni plen partizanov je bil naslednji: dve pištoli, pet pušk, 200 nabojev, 6 šinjelov,⁸⁹ 4 pari škornjev in oblek, 4 nahrbtniki in 10 bomb. O nemških izgubah izvemo iz poročila 3. čete 611. bataljona deželnih strelcev: »Tu so banditi v prejšnji noči izvedli hud napad na graničarsko in orožniško postajo ter zasebne hiše. Napadali so od 0.40 do 7.00 ure zjutraj. graničarska postaja je bila pri tem izpostavljena

izgnanskega taborišča v Pišce. Nekaj dni pozneje so ranjenca odnesli na domačijo v Blatno v oskrbo domačim, a je pozneje kljub temu umrl (Kostevc, Borbe na Kozjanskem, str. 42; Arhiv PMB, fasc. IX/6. Spominsko gradivo. Jožica Komadina: Nekaj spominov na borbe na Kozjanskem 1944–1945).

⁸⁸ Med umikom se je Krom spomnil, da bi šel še enkrat pogledat sovražnike. Ti so ga opazili in nanj vrgli ročno bombo, ki se je razletela na robu kamnite ograje. Odlomljeni del kamnite ograje ga je zadel v glavo in usmrtil. »Ta dan, 20. decembra, so Modrasa pokopali graničarji na pokopališču v Sv. Petru. Najprej so ga hoteli pokopati za pokopališčem, vendar je to preprečil komandir žandarmerijske postaje Sv. Peter Henrik Vurmitzer. Rekel je: »To je vojak in pokopati se mora tako, kot to pripada vsakemu vojaku!« Čez nekaj dni so morali Modrasa odkopati in prinesiti na dvorišče graničarske/Hohnčeve/ stavbe, ker so ga pred pokopom pozabili fotografirati. Potem so ga ponovno pokopali v isti grob.« (Kostevc, Borbe na Kozjanskem, str. 43–44; Arhiv PMB, fasc. IX/7, Spominsko gradivo. Boris Večko: Mejniki v razvoju borbenosti Kozjanskega odreda).

⁸⁹ Plaščev (zimskih).

najhujšemu pritisku. Lastne izgube: 3 težko in 3 laže ranjeni. Dva graničarja so ujeli, odpeljali, nato pa popolnoma slekli in izpustili.«⁹⁰

Oba bataljona sta se proti jutru umaknila na Sv. Gore. Trije zajeti orožniki so bili Avstrijci. Poučili so jih o ciljih partizanskih bojev, nato pa slekli in spustili. V zamenjavo za njihove dobre uniforme so dobili že močno ponošene uniforme partizanskih borcev. Seveda so bile tudi te ponošene uniforme nemškega izvora. Partizani so se nameravali dlje časa zadržati na Sv. Gorah, a je vodstvo odredilo premik proti Osredku, kjer naj bi bili varnejši. Tam naj bi se borci odpočili in najedli, štaba bataljonov pa dogovorila o novih akcijah. V jutranjih urah so prišli na Osredok. Štab Kozjanskega bataljona in del borcev se je namestil v hiši Martina Šulca na Preski. Preostali Kozjanci so se pridružili Zagorcem. Štab Zagorskega bataljona in ena četa so se namestili v gostilni Martina Jagriča in spremljevalnih objektih. Druga četa se je namestila v Javorju z nalogo zavarovanja v smeri proti Vrhovnici. Takoj po namestitvi se je skupina 10–12 hrvaških borcev pod vodstvom političnega komisarja Šepetavca oglasila pri Kozjancih v Šulčevi hiši. Okoli 11. ure je padla gosta megla.⁹¹

Partizani niso vedeli, da jih je zasledoval lovski odred vermanšafta v moči 60 mož pod vodstvom Hauptsturmführerja Bammerja. Na Kozjansko je prišel 18. decembra 1943 in naj bi v akciji do 23. decembra uničil Kozjanski bataljon. V gosti megli je obkolil Šulčevo hišo na Preski. Z ročnimi bombami in brzostrelkami je partizane napadla skupina vermanov pod vodstvom Rottenführerja vermanšafta Rottmanna. Boj je bil oster, trajal je najmanj dve uri. Kozjanci so ob pomoči 1. čete Zagorskega bataljona odbili sovražnika. Iz smeri Javorja je na pomoč hitela 2. četa Zagorskega bataljona. S skupnimi močmi so izvedli juriš in pregnali sovražnika proti Pišecam. V hudem boju

⁹⁰ ARS, AS 1869, fasc. 334/II, poročilo obveščevalca Štefa štabu IV. operativne zone, 28. 12. 1943; Arhiv PMB, fasc. VI/6, operativni izveštaj štaba Zagorskog NOPO Hrvatske štabu II. operativne zone NOV i PO Hrvatske, 3. 1. 1944; Partizani u Titovom kraju, str. 108; Zbornik VI/9, dok., št. 209. O napadu na Sv. Peter pod Sv. Gorami je na voljo nekaj dokumentov, precej več pa je spominskega gradiva. Z vojaškega stališča napad na okupatorjevi postojanki ni uspel. Zato so se seveda pojavili očitki – Zagorci so Kozjancem očitali slabo pripravo akcije; postavili naj bi preveč zased, zato so oslabili skupino borcev, predvidenih za napad. Kozjanci so Zagorcem očitali nepravočasen prihod. Glavnini sil Kozjancev za napad na postojanki zato niso dali signala z raketo, kot je bilo dogovorjeno.

⁹¹ Kostevec, Borbe na Kozjanskem, str. 46, 51 in 52; Arhiv PMB, fasc. IX/7, Spominsko gradivo. Boris Večko: Mejnik v razvoju borbenosti Kozjanskega odreda; Arhiv PMB, fasc. VI/6, operativni izveštaj štaba Zagorskog NOPO Hrvatske štabu II. operativne zone NOV i PO Hrvatske, 3. 1. 1944; Partizani u Titovom kraju, str. 80.

so padli politični komisar bataljona Jože Planinc - Kostja, Anton Grmovšek - Mlinar in borec Zagorskega bataljona, ranjena sta bila Milan Kostevc - Marko, Alojz Simonišek - Stane ter Anton Lah - Zmago. Po končanem boju so mrtve pokopali v skupnem grobu v bližini Šulčeve domačije. Nemške izgube: Lovski odred vermanšafta je imel štiri mrtve in šest ranjenih, varnostna policija je imela enega ranjenega. Naslednji dan so prišli po svoje mrtve. V Pišece jih je moral odpeljati Martin Jagrič. Pred tem so mu »prisolili nekaj klofut,« ker je odklonil prevoz mrtvih vermanov v Pišece. Partizani so v boju na Preski 20. decembra 1943 zaplenili eno brzostrelko, 4 puške, 4 kompletne uniforme, 4 pare čevljev, 4 nahrbtnike, 9 bomb in 1750 nabojev.⁹²

Po boju na Osredku 20. decembra 1943 so se partizani ponoči premaknili v Pavlovo vas. Prespali so na domačijah okoli Sv. Jedrti in na Ravnah, ranjenci pa v hiši Jurija Vranetiča. Zjutraj, še pred sedmo uro, so se premaknili na Drenovec, ki je bil pokrit s snegom. Tja so se premaknili z namenom, da se izognejo spopadu s sovražnikom. Primanjkovalo jim je streliva, borci so se morali odpočiti in najesti. Ob prvem mraku naj bi se premaknili na Bohor. Ivan Rožman - Janez je poskrbel za hrano – zadostne količine krompirja in približno 150 kg težko svinjo. Kozjanci so zasedli jugozahodni del Drenovca, položaje so imeli v smeri Silovec–Sromlje in Pavlova vas, Zagorci pa severovzhodni del, položaje so imeli v smeri Pavlove vasi in Osredka. Borci so dobili nalogo, da si pripravijo zaklone in se dobro maskirajo. Postavili so zasede in v več smeri poslali izvidniške patrulje.⁹³

Precej močne nemške sile so obkolile partizane na Drenovcu. Bile so

⁹² Zbornik VI/9, dok., št. 191, 198 in 203; Kostevc, Borbe na Kozjanskem, str. 5, 53–60; ARS, AS 1869, fasc. 334/II, poročilo obveščevalca Štefa štabu IV. operativne zone, 28. 12. 1943; Arhiv PMB, fasc. VI/6, operativni izveštaj štaba Zagorskog NOPO Hrvatske štabu II. operativne zone NOV i PO Hrvatske 3. 1. 1944. Kozjanci so bili deležni očitkov, da niso pravočasno postavili straž. Te očitke je po vojni zavrnil Milan Kostevc: »V času našega prihoda, ko še ni bila tako gosta megla, so si Rottmanovi vermani dobro zapomnili, kam smo postavili naša stražarja in prešteli koliko nas je vstopilo v Šulčevo hišo /da je to točno vidimo iz napadalčevega poročila tega dne/. Zagorcev pri Jagričevi domačiji pa niso mogli opaziti zaradi megle, čeprav še v času prihoda ni bila tako gosta. Nas Kozjance v Šulčevi hiši pa so v gosti megli obkolili in nenadoma napadli. Ko so se vermani približevali Šulčevi hiši, so stražarja obšli, tako jih v tej gosti megli nista opazila. Po borbi pa je eden izmed stražarjev pripovedoval, da je opazil večjega psa, to je bil policijski pes. Oba stražarja sta v tej borbi ostala živa.« Boris Večko je v svojem spominskem zapisu zapisal: »Postavili smo straže, da se zavarujemo za vsak primer. Toda smola! Vse smo vedeli, le tega ne, da so bili pred nami v zidnici Nemci. Takoj so uždali po nas skozi okna.«

⁹³ Arhiv PMB, fasc. VI/6, operativni izveštaj štaba Zagorskog NOPO Hrvatske štabu II. operativne zone NOV i PO Hrvatske, 3. 1. 1944; Kostevc, Borbe na Kozjanskem, str. 63–65.

veliko močnejše po številu vojakov in še bolj po ognjeni moči.⁹⁴ Ob 11. uri je sovražnik na greben Drenovca izvedel splošni napad. Bil je odbit, nato so partizani izvedli protinapad z jurišem. Pognali so sovražnika za približno 200 metrov pod greben Drenovca. Ogenj iz pušk in puškomitraljezov je bil natančen in smrtonosen. Borci so ob vračanju na položaj, tudi ob naslednjih juriših, od mrtvih sovražnikov pobirali orožje, strelivo in ročne bombe. Sovražni juriši so bili vse silovitejši, saj so svoje izgube dopolnjevali z novimi, svežimi silami. Partizani so odbili vseh šest jurišev z razpoložljivim orožjem in tudi bajoneti na puškah. Sovražnik je v boju uporabljal ostrostrelce.⁹⁵ Sedmega juriša partizani niso bili več sposobni odbiti. Zmanjkalo jim je ročnih bomb in bili so skoraj brez nabojev. Sovražniku je uspelo prebiti obrambno črto in ločiti Kozjance in Zagorce. Takrat je bil izdan ukaz za umik, ki ga je varovala zaščitnica. V spopadu na Drenovcu so imeli Kozjanci dva ranjena, borec pa je dezertiral domov, kjer ga je ujel sovražnik. Zagorci so imeli tri mrtve, šest lažje ranjenih in enega pogrešanega. Vermani so imeli enega mrtvega in sedem ranjenih. Padlo je več kot dvajset policistov, imeli pa so tudi več ranjenih.⁹⁶

⁹⁴ Na voljo imamo nekaj nemških dokumentov. Iz njih lahko razberemo, da so imeli bojni kontakt s partizani vermanske čete in lovski odred vermanšafta. Glavne sile za napad na Drenovec so bile sile 14. SS-policijskega polka, ki je bil okrepljen z tanki. V zavarovanju akcije so bile sile deželnih strelcev (Zbornik VI/9, dok., št. 199, 200, 203 in 209). Tanki v boju niso bojno sodelovali, najverjetneje zaradi neprimernega zemljišča. So pa partizani slišali hrup tankovskih motorjev, ki je prihajal iz smeri Pavlove vasi (Kostevc, Borbe na Kozjanskem, str. 66).

⁹⁵ »Pomembno je tudi to, da je sovražnik med svojimi juriši uporabil ostrostrelce /snaiperje/, ki so med napadom uspeli ostati na primernih položajih za streljanje na puškomitraljezce in na vodstvo partizanov. Tako je ostrostrelec, ki mu je uspelo med napadom splezati visoko na smreko, ranil puškomitraljezca in njegovega pomočnika iz Zagorskega bataljona. Partizanka Marija /Slovenka doma pri Brestanici/ je tega ostrostrelca opazila. Takoj je pomerila proti vrhu smreke. V bližini je bil Ilica Družinec /komandant bataljona/, in ko je opazil, da Marija meri proti nebu, je zakričal: »Marija, jesi li poludjela! Što trošiš municiju u vazduh!« Ni vedel, da je bil on naslednja tarča za ostrostrelca. Marija je mirno, ne glede na njegov klic, izstrelila naboj in z drevesa je kakor polna vreča peska padel sovražnikov ostrostrelec. Takrat je šele Družinec razumel Marijino dejanje.« (Kostevc, Borbe na Kozjanskem, str. 68).

⁹⁶ ARS, AS 1869, fasc. 334/II, poročilo obveščevalca Štefa štabu IV. operativne zone, 28. 12. 1943; Arhiv PMB, fasc. VI/6, operativni izveštaj štaba Zagorskog NOPO Hrvatske štabu II. operativne zone NOV i PO Hrvatske, 3. 1. 1944; Kostevc, Borbe na Kozjanskem, str. 66–69; Partizani u Titovom kraju, str. 82–83; Zbornik VI/9, dok., št. 199 in VI/10, dok., št. 26. Kozjanci so na začetku leta 1944, potem ko je na Drenovcu sneg skopnel, našli petnajst sovražnikovih pušk. O bojih decembra 1943 na Kozjanskem je na voljo kar nekaj dokumentov nasprotnih strani in več spominskih zapisov s partizanske strani. V njih zasledimo velika pretiravanja obeh udeleženih strani v navedbah o angažiranih silah nasprotnika. Obe strani sta močno pretiravali pri navajanju sovražnikovih izgub, kar je skorajda splošen pojav pri vseh vojskah v vseh vojnah.

Pozno popoldne je bila premoč sovražnika v moštvu in ognjeni moči za partizane na Drenovcu prevelika. Začeli so se umikati. Umik Zagorskega bataljona je ščitila zaščitnica v moči do dvajset borcev pod vodstvom političnega komisarja bataljona Milana Šepetavca, ki je kot domačin teren zelo dobro poznal. Za potrebe zaščitnice so borci iz glavnine umikajočega se bataljona neverjetno hitro zbrali še nekaj zadnjih nabojev. Glavnino Zagorskega bataljona je proti Sotli in Hrvaški spretno vodil izkušeni domačin Ivan Rožman - Janez. Bili so brez streliva, le nekateri borci so imeli še po eno bombo in bajonete na puškah. V Podgorju so se zaustavili za nekaj ur. Tu so jim domačini v velikem kotlu skuhal krompir. Za nekatere borce je bila to prva hrana po nekaj dneh. V noči z 21. na 22. december 1943 so krenili proti meji. Tja so neopazno prišli v zgodnjih jutranjih urah, približno dva kilometra severno od Figarjevega mostu v Stari vasi.⁹⁷ Tu so naleteli na dva problema: na žične ovire, zavarovane z minskim poljem,⁹⁸ in na precej visoko Sotlo. Prvi problem je rešil iznajdljivi Rožman, ki je od nekega Besarabca prinesel sedem metrov dolgo lestev, jo postavil med minsko polje in naslonil na vrh žice. Od vseh Zagorcev sta znala plavati samo dva borca. Situacijo je rešil operativni oficir Cikojević, ki je preplaval mrzlo Sotlo in se nato napol gol z orožjem odpravil v prvo vas v Zagorju po pomoč. Ob pomoči vaščanov in dolge vrvi so borci prebredli mrzlo Sotlo. Bili so premraženi do kosti, a živi. Odšli so v vas Lukavec. Vaščani so jih lepo sprejeli in namestili. Dali so jim jesti, piti in suho obleko.⁹⁹

Zdi pa se, da so pri navajanju svojih izgub le bili korektni. To lahko trdim za partizansko stran ob primerjavi arhivskih virov in spominskih zapisov. Okupatorjevih podatkov o izgubah lastnih sil na osnovi razpoložljivega gradiva ni mogoče preverjati.

⁹⁷ Kostevc, *Borbe na Kozjanskem*, str. 69–72; *Partizani u Titovom kraju*, str. 83–84 in 97.

⁹⁸ »Meja med Štajersko in NDH ob reki Sotli je bila na štajerski strani zavarovana z 2,5 m visoko žico, stražili pa so jo številni graničarji, policisti, vermani in orožniki. Na žici so bile obešene ročne ofenzivne bombe (sifonarice). Tam so visele zato, da bi ob dotiku z žico eksplodirale in z eksplozijo opozorile nemške obmejne enote na kraj prehoda kurirjev in enot. Eksplozije so bile redke, ker so bili naši kurirji zelo previdni in spretni. Bombe so pobirali in se z njimi oboroževali. Na nekaterih manj preglednih krajih so bila minska polja široka tudi do pet metrov. Za prevoz posameznikov in manjših enot čez Sotlo so kurirji uporabljali korita, v katerih so kmetje po zakolu parili svinje.« (Bizeljso, str. 27).

⁹⁹ »Tega dne smo izvedeli od prebivalcev Lukavca, ki so imeli dvolastniško dovoljenje za prehod takratne državne meje, da Nemci besnijo, ker smo se uspeli neopazno izvleči tudi iz drugega sovražnikovega /zapornega/ obroča. Ivica Družinec je celo izvedel, da je eden izmed poveljujočih sovražnikovih oficirjev izjavil: »Mislim sem, da se je vrnila v Hrvaško Zagorje preko Sotle samo manjša banditska enota. Sedaj, ko sem izvedel, da je odšla tudi glavnina, bi banditom za nagrado za uspešno vodenje borb z nami na Spodnjem Štajerskem, dal izgraditi most preko

Zaščitnica je kmalu po umiku izgubila stik z glavnino Zagorskega bataljona. Sami sebe so imenovali »grupa otpisanih.« Umikali so se čez Tisovec, med Zagajem in Sv. Gorami, skozi gozd Kunšperk in zjutraj 22. decembra čez brv v Zelenjaku prešli Sotlo in stopili na hrvaška tla. Čez dva dni so se vključili v bataljon.¹⁰⁰

Potem ko je sovražnik zavzel Drenovec, mu je uspelo razdeliti Kozjanski bataljon na dva dela. S prvo skupino Kozjancev v moči približno petnajst borcev so se umikali tudi borci druge čete Zagorskega bataljona. Prebijali so se v smeri Blatnega, Brezja do Stare vasi. Bili so brez streliva. Z bajoneti na puškah so jurišali na nemške graničarje na Figarjevem mostu, ki so pobegnili pred naletom partizanov. Borci so vrgli španskega jezdeca v reko in prešli v Hrvaško Zagorje.¹⁰¹

Na slovenski strani je ostalo devetnajst kozjanskih borcev. Kozjanski bataljon je zato prenehal obstajati, vendar so se Kozjanci naslednje dni pojavljali v vaseh Zdole, Sromlje in Pavlova vas ter dokazovali, da so živi in jih sovražnik ni uspel uničiti.¹⁰²

O usodi nekaterih ranjenih in mrtvih borci Kozjanskega bataljona sem nekaj že zapisal. Zanimive so tudi usode preostalih ranjencev. V hiši Martina Šulca na Preski je bil ranjen kuhar Alojz Simonišek - Stane. Nemški puškomitraljezec ga je ranil v obe nogi. Bolničarka Marija Grmovšek - Vida ga je obvezala, da ni izkrvavel. Po boju so ga dali na nosila in borci so ga nosili. Pred bojem na Drenovcu ga je Ivan Rožman - Janez na vrhu Drenovca položil za skalo in nanj nametal kup vej ter ga s tem skril pred nezaželenimi pogledi. Med bojem je Rožman pod veje skril še enega ranjenega hrvaškega borca, ki pa je zaradi strelne rane v levo stran prsi izkrvavel še pred večerom. Po zavzetju Drenovca so ga nemški vojaki preiskali, a ranjenca niso našli. Ko je Simonišek slišal nemške glasove v bližini, je pripravil ročno bombo »sifonarico«. Živ ni nameraval pasti v nemške roke. Nemški vojaki so se kmalu umaknili, zato ročne bombe ni uporabil. Za ranjenca je bil zadolžen

reke Sotle, samo da so se vrnil tam od kjer so prišli.« (Kostevc, Borbe na Kozjanskem, str. 72–74; Arhiv PMB, fasc. VI/6, operativni izveštaj štaba Zagorskog NOPO Hrvatske štabu II. operativne zone NOV i PO Hrvatske, 3. 1. 1944; Partizani u Titovom kraju, str. 98–113).

¹⁰⁰ Kostevc, Borbe na Kozjanskem, str. 70; Partizani u Titovom kraju, str. 84–85.

¹⁰¹ Kostevc, Borbe na Kozjanskem, str. 70–71; Partizani u Titovom kraju, str. 120; Anton Račič, ustni vir, 19. 1. 1989.

¹⁰² ARS, AS 1869, fasc. 334/II, poročilo obveščevalca Štefa štabu IV. operativne zone, 28. 12. 1943; Kostevc, Borbe na Kozjanskem, str. 71.

Milan Alič - Matevž, ki se je umaknil z bataljonom. Poskusil se je vrniti po ranjenca, a se zaradi nemške prisotnosti ni mogel prebiti do njega, zato je Simonišek vzel usodo v svoje roke. Odplazil se je do zavedne družine Knez v Zgornji Pohanci. Ob velikem trpljenju in izgubi krvi je premagal približno štiri kilometre zračne razdalje. Lepo so ga sprejeli in varovali. Dva tedna ga je hodila zdraviti bolničarka Marija Grmovšek, nato so ga borci predstavili k novi zavedni družini. Konec januarja 1944 se je vrnil v enoto.¹⁰³

Milan Kostevc – Marko je bil dvakrat ranjen. Skupaj z borci se je umaknil na Hrvaško. Z osebnim avtomobilom so ga prepeljali v Desinić. Stanoval je pri Slavku Šivaku. Zdravil ga je desiniški zdravnik; na zdravljenju je bil do sredine marca 1944, nato se je vrnil v enoto na Kozjansko. Terenski delavec Anton Lah - Zmago se je po ranitvi odpravil na Hrvaško. Spremljal ga je Alojz Večko - Boris. Po ozdravitvi se je vrnil na Kozjansko.¹⁰⁴

Napad na sovražnikovo postojanko v Sv. Petru pod Sv. Gorami ter boj slovenskih in hrvaških partizanov na Bizeljškem v drugi polovici decembra 1943 sta bili do tistega časa največji partizanski akciji na Kozjanskem. Omenjene akcije lahko štejemo kot prvi organizirani vpad hrvaških partizanskih enot ranga bataljona na ozemlje Nemčije.

Vsi borci Kozjanskega bataljona so bili oboroženi, večinoma s puškami. V oborožitvi so imeli še pištole in ročne bombe ter nekaj avtomatskega orožja (brzostrelke in puškomitraljeze). Za uspešen gverilski način bojevanja bi potrebovali več avtomatskega orožja. Primanjkovalo jim je streliva za vse vrste orožja, ročnih bomb in razstreliva. To dejstvo je povzročalo precejšnje težave borcem in vodstvenemu kadru v vsakem resnejšem spopadu. Za uspešne napade na sovražnikove postojanke bi nujno potrebovali večje količine razstreliva in lažje minomete z zadostnimi količinami minometnih min. Orožje, strelivo in opremo so pridobivali v bojih s sovražnikom, precej ročnih bomb¹⁰⁵ (sifonarie) pa so sneli z žičnih ovir na državni meji ob Sotli. Borci so bili prostovoljci, v glavnem izgnanci, ki so pobegnili iz izgnanskih taborišč, in dezertjerji iz nemške vojske. Zaradi teh sta nemško vrhovno vojaško poveljstvo in glavni vodstveni urad SS 15. julija 1943 prepovedala poveljstvom, da bi še pošiljala vojake na dopust na Gorenjsko in Koroško

¹⁰³ Arhiv PMB, fasc. IX/6, Spominsko gradivo. Alojz Simonišek: Borbe na Kozjanskem 1943.

¹⁰⁴ Kostevc, Borbe na Kozjanskem, str. 74; Arhiv PMB, fasc. VII/3, Spominsko gradivo. Anton Lah - Zmago: Stanica 8 S.

¹⁰⁵ Kostevc, Borbe na Kozjanskem, str. 6.

ter slovensko Štajersko, južno od Drave. Toda tudi ta ukrep ni mogel zavreti dezertacij. Vojaki so legalno prihajali na dopust na Dunaj, v Gradec in Celovec itn., od tam pa so ilegalno odhajali domov in z doma v partizane.¹⁰⁶

Kozjanski bataljon je imel obveščevalca. To je bil Milan Alič - Matevž. Bataljonski intendant je bil Milan Kostevc - Marko, bolničarka pa Marija Grmovšek - Vida.¹⁰⁷

Kozjanski bataljon je bil do takrat najmočnejša slovenska partizanska enota na Kozjanskem. Vnesel je nove elemente bojevanja proti sovražniku na Kozjanskem. Kombinirali so partizanski način bojevanja z elementi frontalnega. Niso se več umikali pred sovražnikom, ampak so na terenu izbrali primeren položaj za zasedo oz. obrambo in se spopadli z njim. Odbili so njegov napad in ga z jurišem pognali v beg. Na primeru spopada v Pavlovi vasi ugotavljam, da se po boju niso umaknili, ampak so se pripravili na nov boj, kar je bilo v nasprotju s teorijo in dotedanjo prakso na Kozjanskem. Podoben primer je bil spopad na Drenovcu, kjer so uspešno odbili več sovražnikovih napadov. Umaknili so se šele potem, ko jim je zmanjkalo streliva. Novo presenečenje za nemškega okupatorja na Kozjanskem je bilo vojaško sodelovanje partizanov dveh sosedskih narodov. Rezultat je bil skupen napad Kozjanskega in Zagorskega partizanskega bataljona na sovražnikovi postojanki v Sv. Petru pod Sv. Gorami. Napad ni bil uspešen. Glede na okoliščine to niti ni bilo tako slabo. Ob uspehu oz. padcu obeh postojank bi se partizani dlje časa zadržali v kraju; izpraznili bi skladišča, morda bi vermane in njihovo orožje iskali celo po hišah. Akcija bi se vsekakor zavlekla v jutranje ali celo dopoldanske ure, kar bi bilo lahko za partizane usodno. Ne smemo pozabiti, da je bil napad na postojanki v Sv. Petru pod Sv. Gorami izveden v času, ko je na tem območju potekala sovražnikova akcija, v kateri naj bi uničili kozjanske partizane. Zaradi omenjene načrtovane akcije je imel okupator na obravnavanem območju na voljo zadostne sile, s katerimi bi zaprli smer partizanskega umika oz. pot, po kateri so Kozjanci prišli v napad na postojanki. Ob spopadu bi bil sovražnik veliko močnejši, predvsem pa bi imel veliko boljši izhodiščni položaj. Partizani bi v tem primeru imeli dve slabi možnosti: umik po ravnini proti Sotli, kjer bi jih veliko padlo, preostali pa bi padli na žični oviri na meji; druga možnost bi bila preboj z juriši skozi nasprotnikove vrste v hribe oz. gozdove, kar bi povzročilo velike izgube med partizani. Pri tem je treba omeniti vlogi

¹⁰⁶ Tone Ferenc: Kapitulacija Italije in NOB v Sloveniji jeseni 1943. Maribor 1967, str. 648.

¹⁰⁷ ARS, AS 1869, fasc. 334/II, poročilo obveščevalca Štefa štabu IV. operativne zone, 28. 12. 1943.

obveščevalnih služb – nemška obveščevalna služba je zatajila v celoti; niso uspeli izvedeti za prihod 1. bataljona Zagorskega partizanskega odreda in tudi ne za nameravani napad na postojanki v Sv. Petru pod Sv. Gorami. Partizani tako ali tako niso imeli organizirane obveščevalne službe. S terena jih ni nihče obvestil o povečani prisotnosti nemških sil na tem območju. O moči sovražnikovih posadk v postojankah so imeli pomanjkljive podatke. Zaradi navedenih dejstev sta bili obe nasprotni strani precej presenečeni.

V drugem in tretjem letu vojne

Konec decembra 1942 so borci partizanskih odredov popolnili slovenske partizanske brigade in zelo zmanjšali odrede. Na zahtevo načelnika Vrhovnega štaba narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije Arse Jovanovića, ki je tedaj bil v Sloveniji, je GP SPČ preuredilo slovensko partizansko vojsko. Namesto grup odredov in skupine brigad pod svojim neposrednim poveljstvom je ustanovilo štiri operativne cone.¹⁰⁸ To so storili z odredbo 26. decembra 1942. Četrto Štajersko operativno cono naj bi sestavljali Kamniški, Moravški, Kozjanski, Savinjski in Pohorski bataljon.¹⁰⁹ Še istega dne so štabu Štajerske operativne cone poslali pisna navodila. Obvestili so jih, da ukinjajo formacije grup odredov, ki so postale preokorne. Njihovi bataljoni naj bi šteli 100–150 mož in bi bili podrejeni neposredno štabu cone. S prilivom novih borcev bi se ti bataljoni okrepili in prerasli v udarne brigade. Po mnenju glavnega poveljstva bi bile za Štajersko najprimernejše brigade v moči 500–600 borcev. Odrede kot posebne formacije so ukinili. Glede taktike pa je štab 4. operativne cone dobil nalogo, naj deluje »partizansko z manjšimi formacijami, na čim bolj prostranem področju, da bi se na ta način razvlekla sovražnikova pažnja na ta čim večji prostor ter da sovražniku onemogočite koncentracije večjih sil proti vašim poedinim enotam«. Ob večjih napadih na sovražnika lahko zbere tudi dva bataljona. Posebno pozornost naj tudi v prihodnje posveča vojaškim akcijam v večjih središčih. Štab 4. operativne cone mora preprečiti mobilizacijo Slovencev na vzhodno fronto. To nalogo bo najlažje izvedel z ofenzivno dejavnostjo in z boji v bližini vasi, v katerih je največ fantov, ki bi lahko odšli v partizane. V navodilih so še izrazili popolno zadovoljstvo z akcijami, ki so jih izvedli v zadnjem času.¹¹⁰

¹⁰⁸ Klanjšček, Pregled NOV, str. 140–141.

¹⁰⁹ Zbornik VI/4, dok., št. 138.

¹¹⁰ Zbornik VI/4, dok., št. 137.

Z ustanovitvijo 4. operativne cone NOV in POS je dobila partizanska vojska na Štajerskem končno organizacijsko obliko.

V uvodu poglavja sem zapisal, da prvotne gverilske enote niso zadovoljevale zahtev vodstva in definiranih ciljev odpora. Z velikimi prizadevanji so postopoma preraščale v bolj organizirane vojaške formacije, ki so bile še daleč od klasičnih armad. Organizacijska zgradba partizanskih enot se je od pokrajine do pokrajine razlikovala. Medtem ko je bila najvišja organizacijska oblika slovenske partizanske vojske na Štajerskem brigada, so v drugih pokrajinah Slovenije imeli že več divizij in dva korpusa. Na Kozjanskem so imeli partizani v tem času le četo ali bataljon. Vzrok za takšen organizacijski razkorak vidim predvsem v premočnem okupatorju in njegovem zastrašujočem nasilju, še posebej v letu 1942, ki je na Štajerskem za precej časa zavrl razvoj narodnoosvobodilnega gibanja.

Partizanske enote na Kozjanskem so bile v letih 1942–1943 razbite, a ne uničene. Najpogostejši vzrok je bil izdajstvo.¹¹¹ Nastajale so nove enote, njeni pripadniki pa so morali biti zelo iznajdljivi, da so lahko preživeli. Taktika enot na Kozjanskem je bila partizanska. Izvajali so različne akcije na železniški progi, rekvizicije, usmrčitve izdajalcev in okupatorjevih sodelavcev ter funkcionarjev. Rezultat teh akcij je bil vznemirjanje okupatorja, značaj pa bolj politične narave kot vojaške. Represivni in zastraševalni ukrepi okupatorja so bili vedno manj učinkoviti. Kozjanski partizani so se povezovali s partizani onkraj Sotle. Rezultat sodelovanja je bil prihod Zagorske čete v juniju 1943, še pomembnejši pa prihod 1. bataljona Zagorskega odreda v decembru istega leta. Napad na sovražnikovo postojanko v Sv. Petru pod Sv. Gorami ter boj slovenskih in hrvaških partizanov na Bizeljskem v drugi polovici decembra 1943 sta bili do tistega časa največji partizanski akciji na Kozjanskem. Omenjene akcije lahko štejemo kot prvi organizirani vpad hrvaških partizanskih enot ranga bataljona na ozemlje tretjega rajha.

¹¹¹ Izdajati: sporočati nasprotniku, sovražniku, kar kdo ve ali mu je zaupano, z namenom škodovati komu (Slovar slovenskega knjižnega jezika, DZS, Ljubljana 1995, str. 318). Slovenski narodnoosvobodilni odbor je na tretjem zasedanju Vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte 16. septembra 1941 izdal odlok glede zaščite slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitev (Dokumenti LRS 1, dok., št. 41). V prvem členu so zapisali, da se izdajalci kaznujejo s smrtjo in opredelili, da je izdajalec denunciant (denuncirati: ovaditi, prigrasiti oblastem, zatožiti koga. France Verbinc: Slovar tujk. Cankarjeva založba, Ljubljana 1982, str. 136). Z objavo odloka so med drugim želeli doseči, da bi se Slovenci zavedali odgovornosti za svoja dejanja. Kajti čas vojne je bil čas izrednega stanja. V izrednem stanju pa navadno ni ustreznih pogojev za dokazovanje dejanj oz. krivde, zato so obstajale možnosti, da so se pri izvajanju omenjenega odloka zaradi različnih vzrokov dogajale zlorabe.

Kozjanski bataljon je bil do takrat najmočnejša slovenska partizanska enota na Kozjanskem. Vnesel je nove elemente bojevanja proti sovražniku, saj so kombinirali partizanski način bojevanja z elementi frontalnega; niso se več umikali pred sovražnikom, ampak so na terenu izbrali primeren položaj za zasedo oz. obrambo in se spopadli z njim. Zato lahko boje v decembru 1943 upravičeno imenujemo za začetek porušitve razmerja moči med okupatorjevimi in partizanskimi silami na Kozjanskem.

Teritorialne enote v letih 1944 in 1945

Slovenski partizani so se v drugi polovici leta 1944 začeli pripravljati na konec vojne. Slovenska partizanska vojska si je od pozne jeseni 1943 z dokončno izvedeno organizacijsko sestavo tudi v letu 1944 zaradi oddaljenosti od VŠ NOV in POJ sama določala ofenzivne cilje, razen dveh operacij junija in septembra 1944, ki ju je ukazal vrhovni štab za neposredno pomoč britanski in ameriški vojski.¹ Slovenska partizanska vojska se je razvila na višjo stopnjo organizacije. Pri tem je bila izjema 4. operativna cona NOV in POS, ki je to dosegla pozneje. Oba korpusa sta se uredila, osnovala enote potrebnih rodov in izpopolnila svoje štabe in službe. Po ukinitvi VOS so iz njenih enot 1. marca 1944 začeli ustanavljati enote Vojske državne varnosti, in sicer: 15. marca 1944 1. brigado na ozemlju 7. korpusa, 1. aprila 2. brigado VDV na ozemlju 9. korpusa, obe s po pet bataljoni, medtem ko so na ozemlju 4. operativne cone 25. avgusta 1944 oblikovali 3. brigado VDV s štirimi bataljoni. Po vsej Sloveniji je bila razpredena mreža kurirskih TV-postaj.² Poveljstvo relejnih zvez in njemu podrejene TV-postaje so imele rang četrte brigade VDV.³

Sedmi korpus NOVJ, ki je bil med Savo in železniško progo Ljubljana–Postojna–Trst, je imel osnovno nalogo, da z naslonitvijo na Hrvaško brani osrednje svobodno ozemlje in pritiska na nemško strateško komunikacijo Ljubljana–Trst oz. Ljubljana–Zidani Most–Zagreb. Ker so 9. korpus od 7. ločevali dobro zavarovana železniška proga Ljubljana–Postojna–Trst,

¹ Tone Ferenc: Priprave na konec vojne. Slovenija 1945. Zbornik referatov. Zveza zgodovinskih društev Slovenije. Ljubljana 1996, str. 11 (dalje: Ferenc, Priprave na konec vojne). Konec septembra 1944 je imela NOV in POS, skupaj z zalednimi ustanovami in enotami, 29.462 borcev in starešin. Od tega je bilo v sestavi enot in ustanov GŠ NOV in POS (20. zaščitna brigada, oficirska šola ter druge enote in ustanove) 2727 borcev, v 7. korpusu NOVJ 10.568, v 9. korpusu NOVJ 9501, v 4. OC NOV in POS pa 6666 borcev in starešin. Če k temu številu dodamo še enote Vojske državne varnosti z moštvom TV-linij, zaščitne enote političnih organov in organov oblasti, je bilo tedaj na Slovenskem okrog 33.500–35.000 oboroženih partizanskih borcev (Zbornik VI/16, dok., št. 79; Klanjšček, Pregled NOV, str. 251).

² TV – terenski vod. Da bi partizani prikrili pravi namen teh postaj, jih niso imenovali kurirske postaje, ampak terenski vodi. Vsaka postaja je imela svojo številko in črko. Kratico TV so uporabljali le v Ljubljanski pokrajini, na Primorskem so označevali kurirske postaje s črko P, na Koroškem s črko K, na Gorenjskem s črko G in na Štajerskem s črko S, vselej z ustrezno zaporedno številko. Kurirska postaja (tabor) je bila dobro prikrita v gozdu, da je sovražnik ne bi mogel odkriti, saj je bila posadka prešibka, da bi si poleg svoje osnovne naloge – kurirske službe – lahko privoščila še kake posebne straže, opazovalce ali izvidniške patrolje (Stanko Petelin: Kličé glavni štab. Oris partizanskih zvez v Sloveniji. Ljubljana 1972, str. 85).

³ Klanjšček, Pregled NOV, str. 231.

Polhograjski dolomiti z močnimi domobranskimi postojankami, pa tudi težko prehodni in brezvodni gorski predeli, je bila njegova dejavnost precej samostojna. V svojih ofenzivnih in defenzivnih operacijah je 9. korpus uspešno izkoriščal to, da sta Slovensko primorje in Gorenjska spadala pod različne nemške upravne organe in policijske upravne štabe. Tretje območje, Štajerska, ki ji je bil pripojen tudi del Gorenjske, so od 7. korpusa ločevali pas, naseljen s kočevskimi Nemci, Sava in dobro branjena železniška proga Ljubljana–Zidani Most–Zagreb. Težišče bojov na ozemlju 4. operativne cone je bilo še vedno zahodno od črte Celje–Maribor, zato je bila povezanost s hrvaškimi enotami, ki so imele svojo glavnino na Kalniku in v Slavoniji, zelo majhna.⁴

V takšnih razmerah so bili cilji, ki jih je zasledoval GŠ NOV in POS, razviti mobilizacijo novih borcev, okrepiti udarno moč enot, ubraniti in razširiti svobodna ozemlja oz. osvojiti nova, zlasti na Štajerskem, razviti narodnoosvobodilni boj do skrajnih narodnostnih meja in v severovzhodni Sloveniji, predvsem s stalnim pritiskom na okupatorjeve osnovne komunikacije in z napadi na njegove najslabotnejše postojanke.⁵ Boj je imel čedalje bolj značaj boja za komunikacije in za vpliv nad ozemljem. Sovražnik je proge ščitil neposredno z večino svojih sil. Partizanske brigade in divizije so se izpopolnjevale. Oblikovale so posebne oddelke, inženirske, zvezne in druge ter postale dobro oborožene, premične napadalne enote, ki so spretno manevrirale. Napadi NOV in PO Slovenije na komunikacijska omrežja na ozemlju Slovenije, pravzaprav v globljem zaledju velikih evropskih bojišč, so bili velik prispevek k boju armad protihitlerjevske koalicije, ki so čedalje bolj stiskale obroč okrog nacističnega tretjega rajha.⁶

Pot do osvoboditve izpod nacistične tiranije je bila sicer še dolga. Nemčija je konec leta 1941 ali v začetku leta 1942 prešla od t. i. »površinskega« oboroževanja, predvidenega za kratko, t. i. bliskovito vojno, k t. i. kakovostnemu ali globinskemu oboroževanju, preračunano na daljšo vojno. Šele leta 1943 pa je uvedla totalno vojno in šele jeseni 1944 ustavila proizvodnjo porabnih dobrin za civilno prebivalstvo v korist oborožitvene industrije. Leta 1944 je zmogljivost nemške industrije ustrezala opremljanju 250 pehotnih in 40 tankovskih divizij, medtem ko je imela tisti čas na fronti

⁴ Prav tam.

⁵ Klanjšček, Pregled NOV, str. 231 in 232.

⁶ Zdravko Klanjšček: Razvoj slovenske partizanske vojske (Pregled razvoja). Naša obramba 12/1970; Klanjšček, Pregled NOV, str. 247.

samo 150 pehotnih divizij in v vsaki povprečno dvanajst tisoč vojakov. Do konca septembra 1944 je število mobiliziranih vojakov naraslo na približno trinajst milijonov mož. Nemška oborožitvena industrija je šele sredi leta 1944 dosegla vrh svoje zmogljivosti; pri izdelavi nekaterih vrst orožja pa šele decembra 1944. Iz tega sledi sklep, da je bila na začetku leta 1944 pot proti koncu vojne še dolga in težka.⁷

Teritorialne enote v letu 1944

Kozjanska četa

Na slovenski strani je ostalo 19 borcev Kozjanskega bataljona. Iz njih je Ivan Rožman - Janez na novega leta dan oblikoval vod. Pred 7. januarjem 1944 so ustanovili novo Kozjansko partizansko četo. Komandir čete je postal Rožman, politični komisar pa Ivan Kostevc - Ciril. Četa je štela približno 30 ljudi, oboroženi so bili s štirimi puškomitraljezi. Vsi borci so bili prostovoljci, precej je bilo dezertirjev iz nemške vojske.⁸

⁷ Tone Ferenc: Leto 1944 – še dolga in težka pot k svobodi. Prešernov koledar 1994, 1993, str. 95 in 96.

⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 32; Zbornik VI/10, dok., št. 168. In usoda Kozjancev, ki so se umaknili decembra 1943 v hrvaško Zagorje? »Po kurirski poti je 1. januarja 1944 okrožni komite KPS za Kozjansko poslal pismo okrožnemu komiteju KP Hrvatske Krapina, v katerem je zahteval vrnitev skupine slovenskih partizanov iz Kozjanskega bataljona, ki so se 22. decembra 1943 leta pred nemškim pritiskom umaknili v Zagorje hkrati s 1. bataljonom Zagorskega partizanskega odreda. V pismu so poudarili, naj pohitijo, da bi Kozjanski bataljon lahko nadaljeval z akcijami na Kozjanskem. Okrožni komite KPH Krapina je odgovoril 12. januarja. V pismu piše, da bodo obvestili štab Zagorskega partizanskega odreda, kjer so borci bili. Hkrati so poslali tudi pismo okrožnemu komiteju Klanjec, poudarjajoč, naj se poveže s kozjanskim bataljonom, čim se bodo končale nemške operacije« (Sunajko, Sodelovanje, str. 319). Anton Račič - Zvone se spominja: »V partizane sem odšel 20. 12. 1943. Ivan Rožman - Janez je pome poslal patroljo dveh partizanov iz Zagorskega bataljona. Prišel sem ravno v času boja na Drenovcu in takoj doživel bojni krst. Preživel sem in se skupaj z ostalimi umaknil prek Sotle. Kot novince so me dodelili izvidniški skupini 1. bataljona Zagorskega odreda. Tu sem se izučil »obrti«, še posebej dobro pa v ravnanju s puškomitraljezom.« V začetku januarja 1944 je po Kozjance prišel komandir Rožman. Ponoči so prebredli Sotlo pri Gregovcih. Račič je bil tedaj že puškomitraljezec. Z glavnino Kozjancev so se dobili nekje pri Pišecah. Vendar pa se z Rožmanom niso vrnili vsi Kozjanci. Večina tistih, ki so na Kozjansko prišli v decembru 1943 iz Hrvaške, so tam tudi ostali. Ugotovili so, da so razmere na Hrvaškem za bojevanje ugodnejše kot na Kozjanskem (Anton Račič, ustni vir 19. 1. 1989). Rožman je zapisal: »Dne 3. 1. 1944 na Vetnici pri Štabu Zagors(kega) O(dreda). Pri kom(andi) II. Op(erativne) cone blizu Zlataraja – Kom. Matečič nalog, da se vrte borci našeg bat(aljona). Vrnili so se od 40 samo 12 borcev in 3 zbrojevke« (Arhiv PMB, fasc. 8/VII, življenjepis Janeza Rožmana).

Okrog 20. decembra 1943 je po kurirski zvezi na Kozjansko prišel član Pokrajinskega komiteja KPS za Štajersko Pavle Žaucer - Matjaž. Prišel je, da pregleda delo aktivistov kozjanskega okrožja in razmere v bataljonu. Hkrati je prinesel imenovanje Pavlu Balohu - Petru za pomočnika političnega komisarja Kozjanskega bataljona. Zaradi nam že znanih dogodkov je bila kurirska zveza pretrgana in oba sta ostala na Bohorju ter čakala na zvezo z Bizeljskim. Bližal se je čas božičnih praznikov. Povezala sta se z drugimi aktivisti in kurirji kurirske postaje S-27. Praznike so skupaj preživeli pri zavedni slovenski družini, kjer na mizi ni manjkalo vina in kuharskih dobrot. Zvečer so z domačimi zmolili rožni venec, nato je sledil prijetni del. Noč so prespali na kozolcu, seveda na stražo niso pozabili. Tudi naslednji dan se niso branili vina in preostalih dobrot. Zvečer so začeli peti in tako so do druge ure zjutraj obiskali vse kmete v vasi. Povsod so se imeli enako lepo. 27. decembra je bila spet vzpostavljena kurirska zveza z Bizeljskim. Z enoto so se srečali v vasi Silovec. Po novem letu je začela delovati zveza z Gradcem in Dunajem. Po zvezi so prihajali fantje, ki so bili tja izgnani, in tisti, ki so dezertirali⁹ iz nemške vojske. Enota se je številčno krepila. Prihajale so skupine po od štiri do deset novincev. Okrog 20. januarja 1944 je Baloh spet dobil nalog, da se vrne na politično delo na teren. Sekretar oz. pomočnik političnega komisarja Kozjanske čete je postal Marjan Jerin.¹⁰

Zaradi varnosti so se borci čete premikali ponoči, podnevi pa so počivali in se izobraževali. Pri političnih urah so največ govorili o vlogah Osvobodilne fronte in Rdeče armade. Ustanovili so pevski odsek, ki je pridno vadil partizanske in narodne pesmi. Izvajali so rekvizicije hrane na državnih posestvih in imeli nekaj mitingov.¹¹ Četa je imela dva intendanta. To sta

⁹ Štab 4. OC NOV in POS je 7. 1. 1944 poročal glavnemu štabu: »Od Brežic, Zidanega Mosta, Ptuja, Celja in hrvaške meje so prebivalci pod vtisom slabih koncev prvih naših čet na tistem ozemlju. V pasu delovanja Kozjanske čete zrejo na partizane z nezaupanjem kot v vojaško silo, ker ta zaradi maloštevilnosti ni mogla zadati Nemcem takega udarca, ki bi jih spravil v vidnejše spoštovanje naše sile in ki bi bil ljudem zadal jasen dokaz tega, kar mi govorimo. Najboljši položaj je ob izseljenem pasu in ob Savi, ker je tam operacijski sektor naše edinice, ker so ljudje pod vplivom naših uspehov preko Save in ker imajo na Bizeljskem dokaz nemške krutosti. To se vidi tudi po odnosu moških do nemške vojske in vermanšafta. V nekaterih vaseh obsavskega in izseljenega pasu se ljudje sploh ne odzivajo pozivom in mobilizaciji v vermane ter se večina fantov, ki prihajajo na dopust iz nemške vojske, podredi naši mobilizaciji.« (Zbornik VI/10, dok., št. 30).

¹⁰ Baloh, Po poteh revolucije, str. 243–247; ARS, AS 1851, fasc. 21/I, poročilo sekretarja Kozjanske čete, 5. 2. 1944.

¹¹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 32. Karel Žmavc se rekvizicij hrane pri nemških naseljencih na izselitvenem območju spominja tako: »To pa nismo dobili prostovoljno, vzeti

56. Postroj enote kočevskih Nemcev z orožjem v Bregah marca 1942.

bila Franc Grmovšek in Franc Runovec. Oba sta bila trgovska pomočnika in sta vstopila v partizane januarja 1944. Hrano za četo so pridobivali z zaplembami na državnih posestvih in pri nemških naseljencih. Pri njih so zaplenili tudi denar, z njim so pri kmetih kupovali hrano. Kot je razvidno iz poročila, posebnega knjigovodstva niso imeli, so si pa prejemke in izdatke zapisovali v knjižico. Primanjkovalo jim je tobaka, sladkorja in vžigalic, ker je teh artiklov primanjkovalo tudi prebivalstvu. Oprema borcev je bila v redu, le nahrbtnikov jim je primanjkovalo. Veliko pozornosti so namenili čistoči. Dnevno so se umivali in skrbeli za odpravo uši ter higieno pri pripravljanju jedi.¹² Orožje, strelivo, uniforme in vojaško opremo so dobivali od kočevskih in besarabskih¹³ Nemcev. Ob prihodu na dopust iz nemške vojske so jih

smo morali s silo, največkrat z bojem. Na naša vprašanja, če so kaj pripravljeni prispevati za osvobodilno fronto, za plačilo ker živijo v naših domačijah, je bil vedno in edini odgovor – vzemite kar hočete, prostovoljno ne damo ničesar» (Žmavc, Bizeljsko v boju, str. 32).

¹² ARS, AS 1869, fasc. 331/II, poročilo štaba Kozjanske čete, 5. 2. 1944.

¹³ Nacisti so predvidevali, da kočevski Nemci ne bodo mogli zasesti vsega ozemlja izgnanih Slovencev, poleg tega se jim tudi vsi predeli (npr. čisti vinogradniški ali sadjarski) niso zdeli ustrezni za kočevske Nemce, ki so jih hoteli imeti predvsem za kmete – brambovce;

Kozjanci obiskali in zaplenili stvari vojaškega značaja. Omenjeni Nemci so služili v različnih rodovih nemške vojske. Temu primerno so bili oblečeni tudi borci Kozjanske čete. Nosili so rjave, zelene in črne uniforme. Karel Žmavc - Gorazd se spominja, da je nekaj časa nosil črno uniformo nemških tankovskih enot. Prepoznavali so se po pokrivalih. Namesto čelad so nosili pokrivala z rdečo petokrako zvezdo.¹⁴

Zaradi izvedenih akcij je bila Kozjanska četa »trn v peti« nemških oblasti, ki so se precej trudile zaslediti in uničiti omenjeno enoto. Še posebej vztrajen je bil vermanski poveljnik Hanz Rottmann, po poklicu učitelj iz Maribora. Njegova enota je bila sestavljena iz besarabskih Nemcev, sedež je imela v Sv. Petru pod Sv. Gorami. Izvajala je hitre prodore v smeri Pišec in Sromelj, da bi z nenadnimi napadi prizadejala Kozjanski četi izgube v moštvu. Ljudje so pripovedovali, da je Rottmann nenehno spraševal za Ivana Rožmana. Zanimalo ga je vse o njem, kakšne je postave, kako je oblečen in oborožen. Zanimali so ga podatki o njegovi družini na Bizeljskem, drugih sorodnikih in znancih, vse to z namenom, da bi ga ujel. Ponujal je veliko nagrado v višini 50.000 nemških mark, ki bi jo prejel tisti, ki bi Ivana Rožmana ujel ali posredoval pomembne podatke o njem. Nemške okupacijske oblasti so nenehno zasledovale Kozjansko četo z namenom obkolitve in uničenja. Izkušeni komandir Kozjanske čete Ivan Rožman - Janez se je tega dobro zavedal, zato je enota delala nenehne premike. Izvajali so stroge ukrepe zavarovanja in maskiranja. Za sabo niso puščali sledov. V zimskih razmerah so spali večinoma v gozdu, jedli so enkrat na dan, in to v večernih urah na samotnih kmetijah. Po večerji so se premaknili od pet do deset kilometrov vstran, kjer so v tajnosti pričakali novo noč.¹⁵

V vasi Dramlja na Bizeljskem so 3. januarja 1944 postavili zasedo. Vanjo so padli orožniki. Imeli so štiri mrtve. Dvajsetega januarja so javno ustrelili ekonoma državnih posestev pri Sv. Lenartu pri Laškem in vodjo vermanšafta

po nacistični rasni teoriji pa je bilo treba večji skupini Nemcev dodeliti še manjše skupine za »poživitev krvi« in preprečevanje izroditve. Zato so avgusta 1941 pripeljali v Spodnjo Štajersko 252 nemških družin, doma iz južne Bukovine, katerih del so tudi predvideli za naselitev ob Savi in Sotli. Decembra 1941 so na Bizeljsko pripeljali 108 družin s 370 besarabskimi Nemci, aprila 1942 pa prav v Buče in Sv. Peter pod Sv. Gorami 202 nemška priseljenci iz Dobrudže. Pozneje so prišli še nemški priseljenci iz Južne Tirolske in tudi nekaj kmetov iz Zgornje Štajerske. Tone Ferenc: Tragedija Slovencev na izselitvenem območju ob Savi in Sotli. Zbornik Krško skozi čas, Krško 1977, str. 434 (dalje: Ferenc, Tragedija Slovencev na izselitvenem območju).

¹⁴ Žmavc, Bizeljsko v boju, str. 31 in 32.

¹⁵ Žmavc, Bizeljsko v boju, str. 30 in 31.

Franca Kučerja. Doma je bil iz Hoč pri Mariboru, stanoval pa je v župnišću, ki ga je dodatno utrdil. Zbrali so potrebne podatke, na podlagi katerih so določili napad v jutranjih urah, ko so vermani prenehali varovati župnišče. Ob sedmi uri zjutraj so odšli na delo. Takrat so partizani izvedli napad. Kučer je na napad odgovoril s strelji in metanjem ročnih bomb. Pričakoval je pomoč oboroženih vermanov, kar se ni zgodilo. Za zadnji naskok na sovražnika sta bila zadolžena Karel Žmavc - Gorazd in Viktor Lipej - Godec. Komandir Rožman jim je za to nalogo dodelil brzostrelki. Z rafali iz brzostrelk sta drug drugega varovala in tako prišla do njegove delovne sobe, kjer sta ga z rafali podrla na tla. Zaplenili so pištolo, puško in tri ročne bombe ter razne prehrabene artikle. Ker je ravno tisto noč imel kolone, so mu zasegli tudi že razrezanega prašička. Zaradi strahovlade, ki jo je Kučer izvajal, so prebivalci kraja akcijo odobraval. ¹⁶

Na Mrzli Planini so javno usmrtili vse tri izdajalce brata Ivana Dobrška - Janka. Nato so pri njih izvedli rekvizicijo hrane. Pred ustrelitvijo so vaščanom pojasnili, zakaj bodo to dejanje izvedli. V gozdu blizu Žusma so bili Kozjanci napadeni. V boju je padel en borec. Umik je uspešno ščitil Anton Račič - Zvone s puškomitraljezom, zato je bil naslednje jutro pohvaljen pred zborom čete in sprejet v SKOJ. ¹⁷ Šestindvajsetega februarja je četa podnevi pred Pišecami prečkala cesto in naletela na poštni avtobus. Na komandirjev ukaz so borci brž zasedli položaje levo in desno od ceste, pričakovali so odpor. Z napeto brzostrelko v roki je avtobus zaustavil komandir Rožman. Bil je previden, zato je vse potnike pozval, naj izstopijo z dvignjenimi rokami. Kot zadnji je izstopil orožnik iz Pišec kočevski Nemec Krakar. Bil je oborožen s pištolo, zato so ga brž razorožili. Pozneje jim je pobegnil, a ni ničesar izdal. Ljudem so pojasnili cilje narodnoosvobodilne vojske, nato so jih izpustili. Štirje potniki so se prostovoljno javili v enoto. Četa je avtobus in vso pošto zažgala, med drugim tudi približno sto pozivov za dekleta v nemško državno delovno službo. Osemindvajsetega februarja so likvidirali izdajalca Brežiške čete Grzino. Drugega marca 1944 je v četrto zasedo na kolovozni poti med Sromljami in Zgornjo Pohanco padla orožniška patrulja. Kozjanci so ustrelili orožnika, več pa so jih ranili. Zaplenili so puško in 30 nabojev. Imeli so šest mitingov, na katerih so ljudem pojasnjevali cilje narodnoosvobodilnega boja. Posledica tega je bil vstop 27 prostovoljcev v enoto. V drugi polovici februarja se je četa povečala za približno 50 prostovoljcev. ¹⁸

¹⁶ Zbornik VI/11, dok., št. 35; Žmavc, Bizeljsko v boju, str. 33 in 34.

¹⁷ Savez komunističke omladine Jugoslavije oz. Zveza komunistične mladine Jugoslavije.

¹⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 32 in 33; Anton Račič, ustni vir 19. 1. 1989; Zbornik

*57. Uničeni stroji po napadu 14. divizije na premogovnik Senovo
v noči od 9. na 10. februar 1944.*

Ponoči, 6. februarja 1944, je 14. divizija NOV in POJ pri Sedlarjevem prešla Sotlo¹⁹ in na Bohorju vzpostavila stik s Kozjansko četo in političnimi

VI/12, dok., št. 154.

¹⁹ Prehod čez zasilni most je podrobno opisal Franci Strle: »V tistem delu Hrvaškega Zagorja je bilo osvobodilno gibanje dobro razvito, posebno pri ljudeh v vaseh in zaselkih ob Sotli, ki so bili priče nasilni preselitvi Slovencev iz obmejnega pasu, kajti z mnogimi so imeli prijateljske ali celo sorodstvene vezi. To še zlasti velja za Plavič in Zagorska Sela, kjer je delovala močna in vplivna osvobodilna organizacija, katere steber je bil Antun Sladović. Skozi njegov dom je šla tudi kurirska zveza med kozjanskimi in zagorskimi partizani, v njegovi hiši je čakal na 14. divizijo kapetan Alojz Pacek - Platin, zlasti pa je te kraje in ljudi poznal partizanski kurir Alojz Večko - Boris iz S-28 nad Sromljami, ki je v divizijski štab prinesel največ uporabnih obveščevalnih podatkov. Ta je takoj predlagal, kje naj bi 14. divizija prešla Sotlo. Divizijski štab je njegov predlog sprva upošteval le kot rezervo, ko pa je bil prehod s Cesarskega brda na Zelenjak onemogočen, mu je naročil, naj priprave in gradivo za most čez dan skrbno prikrije, zvečer 6. februarja pa jih pospeši, da bo prehod pravočasno nared. Pri vključitvi zaupnih moških sta Večku pomagala še njegov spremljevalec Pavel Lepšina - Triglav in ranjeni Anton Lah - Zmago, ki je bil na okrevanju pri bratu Jožetu na hrvaški strani reke, zlasti pa Antun Sladović. Iz Sel so pritegnili Franja Žnidarca, Dragutina Mauka in Jožo Taboršaka, iz bližnjega Plaviča mizarja Jožo Juraka, cestarja Jureta Pasarića pa Miha in Draga Regvata, Martina in Rudolfa Bračuna, Mirka in Draga Mačka, ki so dobili več zanesljivih delavcev z Maukove žage. Na tej žagi so čez

delavci. Na Kozjanskem se je bojevala teden dni in izvedla akcijo, ki je bila med njenim pohodom na Štajersko največja. 9. in 10. februarja je namreč napadla in poškodovala premogovnik Senovo. Zaklski jašek v Reštanju je napadla in ga zelo poškodovala Šercerjeva brigada, medtem ko se je njen del spoprijel z vermani pri Malem Kamnu in zato ni mogel napasti postojanke v Koprivnici. Bračičeva brigada je uničila poslopje orožniške postaje v Zabukovju, iz katerega so orožniki malo prej zbežali v Sevnico, in opustošila občinski urad. Del Tomšičeve brigade je zavaroval akcijo pred Rajhenburgom in se bojeval s sovražnikovimi silami, ki so hotele prodreti do Senovega, njen drugi del pa je napadel in poškodoval separacijo rudnika na Senovem ter naskakoval orožniško postajo. Orožniki so se v zgornjem delu postojanke močno upirali, imeli so enega mrtvega in enega ranjenega, vendar so se kljub petim partizanskim napadom obdržali v postojanki.²⁰

Škoda, ki jo je napravila 14. divizija v premogovniku Senovo, je bila zelo velika, saj so jo ocenili najprej na 496.000 in pozneje na tri četrto milijona mark. Divizija je namreč popolnoma uničila prevozne naprave jaška Zakl, zažgala električni dvigalni stroj, razstrelila kompresor v prezračevalnem oddelku, zažgala separacijo in premog v skladišču, pretrgala telefonsko in električno napeljavo, poškodovala rudniško lokomotivo itn. Izpraznila je tudi

dan po zamisli Jože Juraka zbili velike plošče iz hrastovih plohov, ki jih je bilo treba samo še pritrditi na ogrodje mostu, smreke za ogrodje pa so posekali v Jägrovem gozdu nad Plavičem že dan pred tem, jih privlekli h gradiču Poklek in jih prikrili tamkaj za živo mejo. Vse te priprave so nadzorovali trije obveščevalni oficirji na čelu s Hermanom Slamičem - Urhom, obenem pa opazovali dogajanje onstran Sotle in bodeče žice. Našteti in drugi podporniki partizanov so se 6. februarja 1944 zvečer sešli v Boršičevi gostilni pri Sv. Katarini, nakar so odšli k Pokleku in se v najstrožji tišini urno lotili dela. Vsako smrekovo deblo so zadrnili z verigo, potem pa ga s konjem potegnili do Sotle. Čez globoko reko so si pomagali z banjo za razščetinjenje prašičev. Najprej so čez povlekli debelo vrv, ki ji pravijo porepnik, obenem pa spravili na desni breg tudi oba konja. Tačas je pogumni Jazbec, delavec z Maukove žage, pobral nemške mine in prerezal žično pregrado, da bi naredil za razstežaj rok široko vrzel. Tako so konji smrekova debela lahko potegnili od levega na desni breg, jih na obeh bregovih enakomerno oprli, potisnili enega k drugemu, toda tako, da sta bila z odrutki in vrhovi po dva in dva na slovenski oziroma na hrvaški strani. S tem so dosegli razmerje za enakomerno obremenitev. Nato so čez ogrodje brvi pritrdili lesene plošče, vse skupaj pa nastlali z debelo plastjo slame, da bi utišali ropot čevljev in kopit. Vse to delo je bilo opravljeno v dobre pol ure, se pravi že četrto pred dvajseto, pa še brez vsakega hrupa povrh. Kurir Alojz Večko - Boris se je pognal na konja in zdirjal k Boršičevi gostilni, kjer sta že čakala predhodnica Šercerjeve brigade in divizijski štab. Komandantu 14. divizije Jožetu Klanjšku - Vasji je poročal, da je vse pripravljeno za prehod čez Sotlo.« Franci Strle: Tomšičeva brigada 1944. Založba Obzorja Maribor, Maribor 1995, str. 51 in 52 (dalje: Strle, Tomšičeva brigada 1944).

²⁰ Ferenc, NOB Krško, str. 500.

konzumno trgovino. Po tej akciji se je na Senovem za nekaj časa, to je od 10. do 29. februarja 1944, ustavil izkop premoga. Škoda je bila ocenjena na 200.000 mark, zmanjšala pa se je tudi delovna sila, kajti rudarji, zlasti mlajši, niso prišli več na delo.²¹

*58. Panorama rudarskega kraja Senovo pod vzhodjem Bohorja.
Razglednica. Iz obdobja med obema vojnama.*

Po napadu na Senovo se je divizija vrnila na Bohor in v Pustih Ložicah pustila trinajst ranjenih in tri bolne partizane. Ker so jih prevzeli borci Kozjanske čete,²² ni noben ranjenec ali bolnik padel v roke sovražniku. Nato se je divizija, vodili so jo vodniki Kozjanske čete, v bojih prebijala na severozahod, in ker se ji pri Rimskih Toplicah ni posrečilo prebiti čez Savinjo

²¹ Ferenc, NOB Krško, str. 500 in 501.

²² Matevž Hace, pomočnik političnega komisarja 14. divizije, je o Kozjancih zapisal zelo lepe in tehtne besede: »Bohor mi je iz tistih časov ostal v najlepšem spominu. Ranjence iz prvih bojev smo prepustili kozjanskim partizanom. Ljudje so bili zelo dobri do nas. Lahko rečem, da smo na Bohorju oziroma na Kozjanskem srečali najboljše ljudi, najboljše terence in kurirje. Pravzaprav pa drugih kurirjev in terencev do konca februarja 1944 nismo videli« (Matevž Hace: Pomočnik političnega komisarja 14. divizije. Bitka kakor življenje dolga. Cankarjeva založba, Ljubljana 1975, str. 520).

v Revirje, je odšla na vzhod in nato v bližini Štor zapustila Kozjansko.²³ Po sklepu GŠ NOV in POS je bila Kozjanska četa med pohodom 14. divizije NOV in POJ samostojna enota, ki je delovala samostojno zunaj sestava 14. divizije. Takšen status je ohranila tudi po odhodu divizije s Kozjanskega.²⁴

Sredi januarja 1944 je štab 4. operativne cone NOV in POS zaradi vzpostavitve zveze z divizijo poslal na Kozjansko nekdanjega namestnika komandanta 12. brigade Alojza Packa - Platina. Na Kozjansko je prišel v spremstvu treh borcev nekaj dni pred prihodom divizije. Po pogovoru v štabu čete, kjer jim je razložil, da pripravlja pot za prihod 14. divizije na Štajersko, je spregovoril borcem Kozjanske čete. Dejal je, da glavni štab štajerskim borcem pošilja pomoč, ki bo kmalu prišla. Borci so bili tega seveda zelo veseli in so novico sprejeli z velikim odobravanjem. Zaradi tajnosti ni povedal, katera enota prihaja in od kod.²⁵

Prvi stik Kozjancev s 14. divizijo sta naredila kurirja Alojz Večko - Boris in Pavel Lepšina - Triglav. Drugega februarja je v štabu čete Večko od Marjana Jerina dobil zaupno pismo, ki ga je moral čim prej dostaviti 14. diviziji. To je storil kmalu potem, ko sta s spremljevalcem prekoračila Sotlo. Nato sta pomagala postaviti zasilni most čez Sotlo za prehod borcev 14. divizije, ki sta jo vodila po Kozjanskem, saj sta bila najboljša poznavalca terena in razmer.²⁶ Osmega februarja sta se na Federmausu srečala štaba obeh enot in imela sestanek, kjer je Rožman dejal, naj se zaradi prevelike nemške moči štirinajsta divizija vrne na Hrvaško. Dobil je samozavesten odgovor, da se »štirinajsta« ne boji Nemcev. Dogovorili so se, da bodo Kozjanci dali diviziji vodnike za napad na Rudnik Senovo. Zraven sta šla politični komisar Kostevc in pomočnik političnega komisarja Jerin. Komandir Rožman pa je z borci šel na rekvizicijo hrane. Pripeljali so voz hrane, ki ga je vlekel vprežen vol. Na njem

²³ Ferenc, NOB Krško, str. 501.

²⁴ Zbornik VI/11, dok., št. 64. Kozjanske čete niso vključili v divizijo zato, ker so želeli, da se čim prej razvije v odred, ki bi izvajal mobilizacijo na svojem sektorju. Dovolili pa so diviziji, da zamenja svoje partizane za najpotrebnejše vodiče in poznavalce terena v dogovoru s poveljstvom Kozjanske čete. V sporočilu štaba 4. operativne cone NOV in POS štabu 14. divizije NOV in POJ so še zapisali: »Če je Kozjanska četa v sestavi vaših enot, naj bo tam kot samostojna enota in je ne smete razbijati.«

²⁵ Zbornik VI/10, dok., št. 66; Anton Račič, ustni vir, 24. 7. 2004. S strani štaba čete je bil za Packa in njegovo spremstvo zadolžen Anton Račič - Zvone. Pacek in Račič sta se poznala še iz civilnega življenja. Pacek je bil doma iz Velikega Mraševa, v šolo pa sta hodila v Cerklje.

²⁶ Arhiv PMB, fasc. VIII/2, Spominsko gradivo. Karel Žmavc: Organizacija 14. divizije za pohod čez reko Sotlo.

je bil naložen krompir, fižol in pol prekajenega prašiča. Vse to so intendantom divizije predali na Plešivcu, kjer so »iz kože dali tudi vola.«²⁷ Kozjanska četa je bila maloštevilna in v vojaškem pogledu ni pomenila veliko, a je kljub temu z enim vodom postavila zasedo.²⁸ Takrat se je zgodila sprememba v taktiki enote – Kozjanska četa je takrat prvič in zadnjič sodelovala v boju z elitno in najmočnejšo slovensko partizansko divizijo. Četa je po sili razmer spremenila taktiko, za kratek čas je iz gverilskega načina bojevanja prešla v obrambnega.

Zastopnik glavnega štaba na pohodu štirinajste divizije je bil politični komisar GŠ NOV in POS Viktor Avbelj - Rudi. 10. februarja 1944 ob 9.35 uri je po radijski zvezi sporočil glavnemu štabu, da ranjencev nimajo kam transportirati, zato bodo naredili zasilne postaje.²⁹ Odločili so se, da ranjence prepuste v varstvo Kozjanski četi. Ponudili so se, da jih prenesejo v skrito zemljanko, ki so jo zgradili že spomladi leta 1943. Ko so ranjene borce izvlekli iz bojišča, so jih prenesli v divizijsko obvezovališče v Glažuti. Tja je ranjence prišel pogledat bolničar iz Šercerjeve brigade Janez Šiško - Ivan. Tu ga je brigadni zdravnik s soglasjem divizijskega zdravnika in sanitetne ekipe odredil, da ostane z ranjenci in bolniki. Ranjence so najprej namestili v hiši in hlevu na domačiji aktivista Alojza Zupanca - Tineta v Pustih Ložicah, kjer so se napili toplega mleka in bili zdravniško oskrbljeni.³⁰

Pred odhodom divizije z Bohorja so borci na nosilih prinesli še ranjence z Glažute, Plešivca in Pustih Ložic. Prinesli so še nekaj novih nosil za ranjence,

²⁷ Anton Račič, ustni vir, 24. 7. 2004. Tone Vidmar - Luka, namestnik komandanta divizije pa se spominja drugega dogodka. Ko so izrazili željo po hrani, sta dva Kozjanca »brž splezala vsak na svojo smreko, potem pa so dol padali polni žaklji suhega mesa in špeha. Skladišče so namreč imeli na vrhu drevja, ne spodaj. Žaklje so ovili z žično mrežo, da jih ne bi vrane prekljuvale« (Tone Vidmar - Luka: Namestnik komandanta 14. divizije. Bitka kakor življenje dolga. Cankarjeva založba, Ljubljana 1975, str. 513 in 514).

²⁸ Žmavc, Bizeljsko v boju, str. 35. »Kot komandir voda sem z enoto bil v zasedi proti sovražni postojanki Zagorje, od koder se je po težkem boju umikala 13. udarna Bračičeva brigada. Komandant omenjene brigade tov. Gedžo mi je takrat izjavil, kaj boš ti tu v zasedi s tem vodom, ko se moram jaz umikati z brigado. Skupaj z njim sem bil pozneje v Višji oficirski šoli pri Glavnem štabu NOV in PO Slovenije in se je še vedno na ta račun smejal. Tudi jaz mu nisem ostal dolžan, saj smo mi Kozjanci v mesecu juniju 1944 med drugim likvidirali tudi omenjeno postojanko. Omenil sem mu, da tisto, kar nismo mogli narediti skupaj z enotami 14. divizije, smo pozneje naredili samo Kozjanci.«

²⁹ Zbornik VI/11, dok., št. 41.

³⁰ Milan Alič, ustni vir, 24. 4. 1990; Bohor v borbi, Krško 1977, str. 21; Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 81.

ki so jih dotlej nosili konji. Zbrali so trinajst ranjencev in tri bolnike.³¹ Skrb za njihovo zdravje je prevzel bolničar Janez Šiško - Ivan.³² Njegova torba z rdečim križem je premogla bore malo zdravil, večji del le obveze. Skrb za njihovo varnost so prevzeli borci Kozjanske čete, ki jih je komandir Rožman razvrščal k nosilom. Tedaj je na konju pridiral namestnik divizijskega komandanta Tone Vidmar - Luka in dal zadnja navodila. Opozoril jih je na bližino nemških vojakov ter nujno potrebno tišino in previdnost na vsakem koraku.³³

Ko so okrog pete ure popoldne s transportom ranjencev krenili po bohorski grapi navzgor, je že pošteno snežilo. Z nadčloveškimi napori³⁴ so ranjence

³¹ Bohor v borbi, Krško 1977, str. 26. Osem ranjencev je bilo iz Šercerjeve brigade, trije iz Tomšičeve in dva iz Bračičeve. Dva bolnika sta bila iz Šercerjeve brigade, en pa iz štaba divizije. Trije ranjenci so umrli. Preostali so se po ozdravitvi vključili v Kozjanski odred in večinoma v njem ostali do konca vojne. Usoda bolnikov je bila naslednja. Ladislav Kiauta je bil vojni dopisnik divizije. Po okrevanju je odšel v propagandni oddelek GŠ NOV in POS. Jakob Kulovec je ostal v bolnici kot član bolniškega osebja. Bil je intendant in kamufler. Milan Makovec je bil kuhar v bolnici, operativni oficir 2. bataljona in nato namestnik komandanta 3. bataljona Kozjanskega odreda. Podatki so povzeti po: Teropšič, Kozjanski odred 1 in 2; Bohor v borbi, Krško 1977, str. 21–64; Strle, Tomšičeva 1944, str. 81; ARS, AS 1851, fasc. 399/V, bolniška knjiga postojank R-7 11. 2. 1944–3. 5. 1945.

³² Rodil se je leta 1916 v Raki pri Krškem in bil pred vojno železniški uslužbenec v Ljubljani. Po kapitulaciji Italije je vstopil v na novo ustanovljeno 14. »železničarsko« brigado in bil novembra 1943 ranjen v prsni koš. Zdravil se je v več partizanskih bolnicah. Zaradi pomanjkanja sanitetnega kadra v enotah NOV se je prijavil v sanitetni tečaj. Tako je v obdobju do ozdravitve z odliko opravil tečaj za bolničarja in higienika. Konec leta 1943 so ga poslali v 14. divizijo, kjer je postal bolničar v 2. bataljonu Šercerjeve brigade in z njo stopil na štajerska tla. Potem ko so ga odredili za vodjo partizanske bolnice na Bohorju, je postal prvi šolani partizanski bolničar na Kozjanskem. Vojno je končal kot komandir in bolničar partizanske bolnice R 7 na Kozjanskem (Bohor v borbi, Krško 1977, str. 30–33; Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 376–401).

³³ Bohor v borbi, Krško 1977, str. 26.

³⁴ Bolničar Šiško se je prenosa ranjencev spominjal tako: »Nosila so prevzeli borci Kozjanske čete in nazadnje vsi, ki so lahko hodili. Bolj neprimerne poti po skalnati strugi zamrznjenega potočka in po čedalje bolj strmih bregovih si je težko zamisliti. Noge nosačev so komajda našle oporo na spolzkem kamenju v strugi, poleg tega pa se je na nas vedno gosteje vsipaval suh sneg, kakor da bi nekdo z neba sejal skozi sito snežno moko na naše glave. Za vsak meter poti navkreber se je bilo treba težko boriti, nosači so padali z ranjenci vred in spet mukoma vstajali v sneženi kaši, ki je spodnašala sleherni korak. V tem neusmiljenem boju z okoliščinami ni bilo počitka. Nihče na nosilih ni tožil, četudi so ga rane in kosti spričo negotove nošnje morale neznansko boleti. Nekateri ranjenci in bolniki so raje zlezli z nosil in se vlekli po štirih dalje, no večina je bila itak nepokretna. /.../ In vendar smo šli, padali pod živimi bremenimi, grabili za smrečje in se kobacali skozi vedno debelejšo snežno odejo, ki se je sproti sesipala v breg. Pri enem takšnih padcev sem si poškodoval hrbenico in me je že močno skrbelo, ali bom še sposoben opravljati svojo dolžnost v bunkerju, ki smo ga že proti jutru naslednjega dne

v dveh turah uspeli spravili v zemljanko do jutranjih ur, čeprav je bila pot dolga samo dva kilometra. Breg je bil zelo strm, snega pa do kolen. Dva puškomitraljezca sta bila zadolžena za varnost kolone. Kmet Alojz Zupanc - Tine je za njimi zabrisal vse sledi, še temeljiteje je to naredil snežni metež. Ranjenec Franc Katern iz Tomšičeve brigade je umrl že med prenosom v bolnico. Ranjenec Mirko Košir - Samo iz Šerčerjeve brigade je umrl 11. februarja, ranjenec Alojz Grča iz Tomšičeve brigade pa 12. februarja 1944.³⁵

Zemljanka je bila skrita med Zajesalami in Grmado (kota 890). Šlo je za polkrožen, v breg oz. zemljo izkopan nizek prostor, prekrit z netesanimi smrekovimi debli, zasutimi s prstjo. S stropa so visele ledene sveče. Zemljanke pozimi ob strogo izvajani konspiraciji sovražnik ni mogel odkriti, poleti pa zaradi bujne vegetacije in na pol podzemne lege, tudi težko. Bolničar Šiško je bil v težavnem položaju, saj ni imel zdravil. Za pljučnico obolelega Jakoba Kulovca je zdravil s kamiličnim čajem, saj česa drugega ni imel. Hude težave so bile z obvezami. Bilo jih je malo, zato so jih nosili dve uri hoda daleč. Tega opravila so se kmečke žene nerade lotevale, predvsem iz strahu pred nemškimi vojaki. Kuharske čudeže je delal kuhar Milan Makovec, čeprav mu je primanjkovalo hrane. Bil je dober tovariš, ki je ranjence in osebje neumorno zabaval s svojo veselostjo in duhovitostjo. Naslednjega dne je bil sestanek štaba čete. Nanj so povabili Milana Aliča - Matevža. Na njem so odločali o prevzemu bolnice in nadaljnji oskrbi ranjencev. Govorili so, da mora bolnico prevzeti član štaba, ki bi bil dober poznavalec tega terena. Nazadnje so določili izkušenega borca Aliča. Ob prevzemu dolžnosti vodenja bolnice so mu sporočili, kje je javka za prihod zdravnika, ki ga po večdnevnu čakanju ni bilo. Najtežje vprašanje je bilo vprašanje oskrbe s hrano – zaloge ni bilo nobene. Vodstvo čete mu je zagotovilo, da se lahko glede dobave hrane, sanitetnega materiala, cigaret in drugega obrača na okrožne in okrajne

dosegli. Brez vodičev ga ne bi nikoli našli, vsega zasneženega, napol vkopanega v zemljo, v reber. Za nami je bila zares huda, strahotna noč, ki je ni bilo konca, noč, ki je trajala teden dni, bi dejal. Noč samomorilskega pohoda, ki smo ga nazadnje le premagali. Do sedme ure zjutraj smo s poslednjimi močmi le spravili vse tovariše skozi ozko odprtino v mrčni bunker, v zemljo izkopan polkrožni prostor s pogradi, ki pa niso bili iz desk. Ranjenci so ležali na podolžno zbitih količkah. Slame je bilo malo, odej tudi malo zraven pa je pritiskal še hud mraz. Povrh vsega zaradi sovražnikove bližine sprva niti nismo smeli kuriti in je naš kuhar Milan Makovec, tudi bolnik iz divizije, ostal dva dni brez svojega posla, za katerega se je odločil kljub svojemu bolezenskemu stanju» (Bohor v borbi, Krško 1977, str. 31 in 32).

³⁵ Bohor v borbi, Krško 1977, str. 21–64; ARS, AS 1851, fasc. 399/V, bolniška knjiga postojank R-7 11. 2. 1944–3. 5. 1945; ARS, AS 1851, fasc. 400/V, knjiga padlih in umrlih 1944; Strle, Tomšičeva 1944, str. 81.

odbornike. Še istega večera se je pogovarjal z več člani teh odborov, ki so mu obljubili pomoč, toda prvi rezultati so se pokazali šele po več tednih. Do tedaj je bilo vse odvisno od njega, v pomoč mu je bila zelo naklonjena družina Zupanc iz Pustih Ložic. Zaradi nemškega iskanja ranjencev je bil prisiljen iskati hrano in mleko v oddaljenih vaseh in hišah. Ponoči je hodil na teren, podnevi je spal, vendar ga je tako naporno življenje izčrpalo in je v aprilu zaprosil za vrnitev v enoto, kar so mu odobrili. Nekako v tem času so zaradi izdaje bolnico in ranjence pravočasno umaknili na varnejši kraj. Zaradi lastne varnosti so v bolnici izvajali najstrožjo konspiracijo. Da ne bi puščali sledi v snegu, so začetni del poti vedno prehodili po strugi potoka v grapi. Večkrat jim je pred hajkami zabrisal sledi aktivist Zupanc. To je storil tako, da je podrl drevje na nevarnih dohodnih mestih. On je bil tudi edini zunaj kozjanske enote, ki je vedel za lokacijo prve partizanske bolnice na Kozjanskem.³⁶

Kozjanska četa je v začetku februarja 1944 štela 38 borcev, od tega jih je bilo 5 članov KPS in 12 SKOJ. V drugi polovici februarja je četa številčno precej narasla, saj se je vanjo vključilo približno 50 prostovoljcev. Med njimi so bili tudi izgnanci, ki so prišli na Kozjansko prek zveze na Dunaju in v Gradcu, ter dezertarji³⁷ iz nemške vojske. Ti so izjavljali, da so spoznali, »da Nemčija ne bo zmagala in da je bolje pasti doma kot na vzhodni fronti.« Obveščevalna patrolja Šercerjeve brigade³⁸ je zaostala za divizijo. Okoli

³⁶ Tomšičeva 1944, str. 81; Bohor v borbi, Krško 1977, str. 24–39; Arhiv PMB, fasc. 7/VIII, Spominsko gradivo. Milan Alič: Formiranje prve partizanske bolnice na Kozjanskem; Milan Alič, ustni vir, 24. 4. 1990.

³⁷ Zaradi svoje izurjenosti in poznavanja nemškega orožja in nemškega načina bojevanja so bili ubežniki iz nemške vojske za narodnoosvobodilne enote zelo dragoceni. Cenili so jih tudi zato, ker so bili zanesljivi in predaja zanje ni prišla v poštev, saj bi jih v takem primeru kot dezertarje čakala smrtna obsodba z ustrelitvijo ali obglavljanjem. Anton Račič - Zvone se spominja zanimivega dogodka v zvezi z borcem Kozjanske čete, ki je prebežal iz nemške vojske. Omenjeni borec je bil na straži, ko se mu je približevala skupina borcev. V skladu z naučenim jih je nameraval zaustaviti. Zavpil je: »Halt!« Borci so ga prepoznali, zato so se le zasmejali. Imel je velikansko srečo, saj bi se lahko to dejanje zanj zelo slabo končalo. Iz literature poznamo primer, ko se je podobno dejanje za stražarja končalo tragično. Stražar Kozjanske čete se je nato soborcem opravičeval in skliceval na trenutek zmedenosti. Nadrejeni so ga »trdo prijeli« in mu pojasnili resnost položaja. Račič se spominja še enega zanimivega dogodka. Poleti 1944 je na Bohorju v odred prestopila nemška desetina. Patroljirali so po Bohorju. Vermanska enota je bila sestavljena iz Slovencev, poveljujoči pa je bil Nemec. Bili so dobro opremljeni in oboroženi. Imeli so celo puškomitraljez. V nekem trenutku so vermani likvidirali poveljujočega in se predali partizanom. Kozjanci so jih nato porazdelili po enotah (Anton Račič, ustni vir, 24. 7. 2004).

³⁸ Obveščevalna patroljo so sestavljali borci Avguštin Grbec - Gustel, Karel Jamšek - Miloš in Ljubo Stajić iz Mostarja. Ta je postal obveščevalec Kozjanskega bataljona in padel konec marca 1944. Grbec je postal najprej namestnik komandirja 3. čete Kozjanskega bataljona,

15. februarja se je na Bohorju srečala z borci Kozjanske čete. Po krajšem pogovoru so zvedeli za dogovor z divizijo, da se vsi zaostali borci, patrulje in spremljevalci ranjencev vključijo v Kozjansko četo. Večina ozdravelih ranjencev se je vključila v Kozjanski odred. Zaradi snega, varovanja ranjencev 14. divizije in močnih okupatorjevih sil četa ni izvajala vojaških akcij.³⁹

Maloštevilna Kozjanska četa je po svojih močeh pomagala elitni in najmočnejši partizanski enoti na Slovenskem v rangi divizij. Pomagala je postaviti most čez Sotlo in poskrbela za prehrano borcev divizije. Diviziji je dala vodnike za napad na Rudnik Senovo in po Kozjanskem. Nekaj malega je mobilizirala novince na sektorju Kozje, in kar je najpomembnejše, poskrbeli so za ranjence in bolnike divizije. Za razliko od drugih sektorjev na Štajerskem ni niti en ranjenec ali bolnik padel v roke nemške vojske oz. policije na Kozjanskem. In kaj je pridobila Kozjanska četa oz. Kozjansko s prihodom 14. divizije? Največ so pridobili v morali. Bojevali so se skupaj z elitno in zelo močno partizansko enoto, kar je kozjanskim borcem pomenilo zelo veliko. Spoznali so, da niso osamljeni v boju proti okupatorju in tudi da nemška vojska ni nepremagljiva. Dober mesec pozneje so že uničili prvo nemško postojanko na Kozjanskem. Prihod divizije je zelo razgibal velik del severovzhodne Slovenije in zelo dvignil zavest zatiranega ljudstva. Potem je bilo veliko lažje mobilizirati novince. Maloštevilna Kozjanska četa je v dobrih dveh mesecih prerasla v odred, ki je uspešno mobiliziral novince. Zadnje dni avgusta 1944 je bil Kozjanski odred najštevilnejša enota v 4. operativni coni NOV in POS. V poletnih mesecih je ob pomoči drugih enot skoraj v celoti osvobodil Kozjansko in postal najuspešnejša teritorialna enota na Slovenskem v letu 1944. S prihodom divizije so Kozjanci pridobili partizansko bolnico, dva šolana partizanska bolničarja in večje število nosil.

nato komandir čete v 3. bataljonu Kozjanskega odreda. Jamšek je postal namestnik komandirja 2. čete Kozjanskega bataljona, komandir 1. čete 3. bataljona in v začetku oktobra 1944 namestnik komandanta 3. bataljona Kozjanskega odreda (Arhiv PMB, fasc. IX/6, Spominsko gradivo. Dopis Avguštin Grbca Skupnosti borcev Kozjanskega odreda, 12. 1. 1989; Bohor v borbi, Krško 1977, str. 19; Teropšič, Kozjanski odred 2).

³⁹ Zbornik VI/12, dok., št. 32; ARS, AS 1851, fasc. 21/I, poročilo sekretarja Kozjanske čete, 5. 2. 1944, in poročilo Kozjanske čete, 19. 2. 1944. »Po odhodu 14. divizije so nas še vedno velike nemške enote zasledovale v velikem snegu in je po moji oceni velika zasluga komandirja tov. Janeza, da nas niso uničili. Edini on je bil sposoben izvajanja natančnih ukrepov maskiranja, brisanja sledov v snegu in se je celo z nami vklopil v steze zasledovalcev, v pravilnem odstojanju in manevriranju. V tej, lahko rečem najtežji situaciji sem na njegovo povelje zopet prejel v roke puškomitraljez, s katerim sem mu sledil v prvi vrsti pohoda. Tako težko stanje za našo enoto je trajalo do 5. marca 1944« (Žmavc, Bizeljsko v boju, str. 36).

V svoje vrste so sprejeli ozdravljene ranjence in zamudnike za divizijo. Bili so prekaljeni borci in so v odredu zasedli pomembne vojaške položaje. Nekaj novega so se Kozjanci naučili tudi o taktiki.

59. Blokhaus v Globokem. Nemške oblasti so v Posavju za kočevske Nemce zgradile veliko hiš – t. i. Blokhausov, ki so bile narejene po enotnem načrtu.

Viktor Avbelj - Rudi je po radijski zvezi s Kozjanskega sporočal, da tam ni nikakršne obveščevalne službe.⁴⁰ Njegove navedbe so točne,⁴¹ saj lahko o organizirani in učinkoviti obveščevalni službi na Kozjanskem govorimo šele od sredine leta 1944 naprej. Iluzorno je bilo pričakovati, da bi imela četa osemintridesetih ljudi razvito obveščevalno službo, ki bi dnevno kontrolirala

⁴⁰ Zbornik VI/11, dok., št. 32 in 41. Franci Strle je zapisal, da »zadevne navedbe v radijskih brzojavkah ne gre jemati dobesedno, kajti nekakšna obveščevalna služba je sicer bila, kar se je lepo izkazalo ob napadu na Senovo. Vendar obveščevalna služba na Kozjanskem še ni bila organizirana tako sistematično kakor na Dolenjskem in drugod. Najustreznejša označba za zatečeno stanje bi bila, da je bila obveščevalna služba šele v povojih. Dobesedno pa veljajo omenjene navedbe za druge predele Štajerske, kjer še ni bilo organizacij OF« (Strle, Tomšičeva 1944, str. 80).

⁴¹ Avbljeve navedbe so sicer točne, a poraja se sklep, da so imeli v GŠ NOV in POS pomanjkljive, morda celo zelo pomanjkljive podatke, o situaciji na Štajerskem in drugi sklep, da je štirinajsta divizija morda pričakovala več pomoči oz. boljšo organiziranost terena.

nemške postojanke, poleg tega pa kontrolirala še promet po železnici. Kljub temu je divizija od Kozjancev dobila podatke za napad na Rudnik Senovo, prav tako vodnike, ki so jo vodili po Kozjanskem. »Si pa je štab divizije le našel oči in ušesa, da je zvedel za večino nemških premikov. Posluževal se je patroljnega in nasilnega ogledovanja, zanašal pa se je tudi na poveljniški instinkt, s katerim je že dotlej prekašal sovražnike.«⁴²

Po odhodu 14. divizije NOV in POJ s Kozjanskega so se priseljenci, zlasti kočevski Nemci, večkrat pritožili Heinrichu Himmlerju, češ da so premalo zavarovani. Himmler je to očital Erwinu Rösenerju, ta pa mu je 26. aprila odgovoril, da na nemški strani nemško-hrvaške meje ni partizanov. Le na Kozjanskem se zadržujejo manjše partizanske skupine, ki se lotevajo prehranjevalnih akcij. Bizeljsko ni ogroženo. »Vse ozemlje je močno zavarovano s policijo, žandarmerijo in deli 18. SS-oklepne grenadirske divizije Horst Wessel. Niti enkrat ni bilo sproženo vprašanje, da bi bilo treba preseliti Kočevarje, saj lahko povsem v miru opravljajo svoje delo.«⁴³

Kozjanski bataljon

General Rösener se je motil, kajti Kozjanska četa je že sredi marca 1944 štela 106 borcev in bork.⁴⁴ Zato so 16. marca pri gozdarski koči na Bohorju ustanovili Kozjanski bataljon.⁴⁵ Komandant je postal Ivan Rožman - Janez, politični komisar Ivan Kostevc - Ciril in pomočnik političnega komisarja Marjan Jerin. Ta je po smrti Kostevca opravljal še dolžnosti bataljonskega političnega komisarja. Bataljon je imel tri čete. Komandir 1. čete je bil Andrej Šepetavc - Andi, politični komisar pa Anton Račič - Zvone. Komandir 2. čete je bil Martin Sumrak - Franci, politični komisar pa Karel Žmavc - Gorazd. Komandir 3. čete je bil Jože Deržič - Marjan, politični komisar pa Ivan Verdelj - Jovo.⁴⁶ Potem ko so prebrali povelje 4. operativne cone NOV in

⁴² Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 80.

⁴³ Metod Mikuž: Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji, 4. del. Ljubljana 1973, str. 671.

⁴⁴ Zbornik VI/12, dok., št. 51.

⁴⁵ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 34.

⁴⁶ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 34; Anton Račič, ustni vir, 19. 1. 1989; Arhiv PMB, fasc. 8/II, Spominsko gradivo. Karel Žmavc: Prispevek kozjanskega ljudstva o skupnih bojih naših narodov in narodnosti pri osvoboditvi naše domovine, str. 20 in 21 (dalje, Žmavc, Prispevek kozjanskega ljudstva); Ivan Verdelj, ustni vir, 10. 5. 1989.

POS o ustanovitvi Kozjanskega bataljona in imenovali poveljniški kader, so borce porazdelili po četah. Zatem so prisegli.⁴⁷ Pred postrojeno enoto je stal politični komisar bataljona Ivan Kostevc - Ciril in bral besedilo zaprisege, borci pa so za njim ponavljali besedilo zaprisege in s tem opravili dejanje partizanske zaprisege.⁴⁸

Po ustanovitvi bataljona je 1. četa s komandantom bataljona Rožmanom krenila na operativni sektor Sromlje–Pišce. Glavnina bataljona pod vodstvom političnega komisarja Kostevca in pomočnika političnega komisarja Jerina pa se je premaknila proti Reštanju. Nastanili so se pri bratrancih Jožetu in Martinu Šušteršiču v zaselku Jevša.⁴⁹

Zavezniško letalstvo je bombardiralo Nemčijo. Nemški lovci so prestrezali in napadali zavezniška letala že na slovenskem ozemlju. Na prostoru od Celja, Kozjanskega, do Krškega, Novega mesta, Kočevskega Roga, Suhe krajine in Ljubljane so se odvijali največji letalski spopadi na Slovenskem. V boju je sodelovalo nekaj sto letal. Težki ameriški bombniki so ob spremstvu lovcev leteli počasi, hitri nemški lovci so jih kot sršeni obletavali in vztrajno napadali. Nemški obveščevalni center v Mariboru je 19. marca 1944 poročal: »Ob 12.40 predalarm, splošna nevarnost, ob 12.50 letalski alarm, ob 13.30 sovražna letala nad Krškim poljem, razdeljena na štiri skupine, ena severno od Trbovelj. Ob 13.35 nadlet nad Grazem, kurs sever, ob 13.38 nad Frohnleitenom, kurs sever, ob 13.39 30 bombnikov nad Wildonom, kurs sever, ob 13.40 40 letal nad Grazem, ob 13.41 mnogo letal nad Mariborom, ob 13.45 bombardiranje Retznia pri Leibnitzu, ob 13.57 50 avionov nad Ptujem, kurs zahod, v krogu, ob 13.59 zračni boj nad Grazem, ob 14.10 bombardiranje Graza, vzhodni kolodvor v ognju in dimu. Ob 14.25 odmet bomb v Nestenbachu in Feldbachu, detonacije zapadno od Nedaua, ob 14.35 konec predalarma in ob 14.40 konec alarma. V okrožju Celje 2–4 ameriški bombniki sestreljeni, 3 nemški lovci prisiljeni pristati.«⁵⁰

⁴⁷ Arhiv PMB, fasc. 8/III, Spominsko gradivo. Milan Kostevc, Ustanovitev Kozjanskega bataljona 16. marca 1944 in borbe do ustanovitve Kozjanskega odreda 27. aprila 1944. leta (dalje: Kostevc, Ustanovitev Kozjanskega bataljona). Napisano prisego in še nekatere druge dokumente so shranili pod lesenimi pod gozdarske kočje na Bohorju.

⁴⁸ Anton Račič, ustni vir, 19. 1. 1989.

⁴⁹ Zbornik VI/12, dok., št. 95; Bohor v borbi, Krško 1977, str. 17–20.

⁵⁰ Matija Žgajnar: Slovenski partizani in zavezniki. Društvo prijateljev Poti kurirjev in vezistov NOV Slovenije, Ljubljana 2002, str. 151.

60. S takšnimi bombami je zavezniško letalstvo bombardiralo Štajersko.

Tudi nad Kozjanskim je grmelo in na tla je moralo kar nekaj letal na obeh straneh. Iz vojnega dnevnika 18. polka deželnih strelcev izvemo, da je samo 611. bataljon deželnih strelcev 19. marca 1944 ujel enajst ameriških letalcev. Ameriški bombnik B 24, št. 42-521455, se je 19. marca zrušil v bližini Ložic pod Bohorjem. Kozjanski borci so rešili štiri ameriške letalce in jih takoj po kurirski zvezi poslali na Dolenjsko. Trije letalci so s padali padli v bližini partizanske bolnice na Bohorju. Dva lažje ranjena so takoj spravili v bolnico, kjer sta kmalu ozdravela in odšla na osvobojeno ozemlje. Štabni vodnik Carl Lanier je bil težje ranjen. V bolnico so ga uspeli spraviti šele 24. marca. Ozdravel je in 19. septembra 1944 odšel na Dolenjsko.⁵¹

⁵¹ Zbornik VI/12, dok., št. 154; Žmavc, Bizeljsko v boju, str. 36 in 37; Arhiv PMB, fasc. 7/VIII, Spominsko gradivo. Milan Alič: Formiranje prve partizanske bolnice na Kozjanskem; ARS, AS 1851, fasc. 399/V, bolniška knjiga postojank R-7 11. 2. 1944–3. 5. 1945. Karel Žmavc se spominja dogodka: »Dne 19. marca 1944 letijo preko Bohorja ameriški bombniki, katerim smo takrat pravili leteče trdnjave. Medsebojno smo se pogovarjali, danes bodo zopet Nemci dobili lepo pošiljko za Jožefovo. Naenkrat zagledamo prihod nemških lovcev, kateri so se z boka zapodili v ameriško zračno floto in istočasno slišimo silovito streljanje strojnic. Gledali smo veliko zračno bitko, kmalu zatem pa opazimo, da na naše položaje pada gorečo sestreljeno ameriško letalo. Videli smo tudi skok padalcev, katere smo takoj poiskali, saj so se ti poskrili v gozdu, da jih ne bi dobili Nemci. Ko so nas opazili, da nosimo kot oznako na kapah rdečo

S sestreljenega zavezniškega letala so partizani nameravali odviti in nato popraviti mitraljez, kalibra 12,7 mm.⁵² Pri tem so se zadržali veliko dlje, kot so nameravali. V noči s 23. na 24. marec je bil dežurni za obe četi politični komisar druge čete Karel Žmavc - Gorazd. Skrbel je za varnost enote, menjaval straže in pošiljal patrulje v razne smeri. Do tretje ure zjutraj je potekalo dežurstvo normalno, ob tej uri pa ga je stražar, ki se je vrnil s stražarskega mesta, opozoril na nenavadne zvoke. Takoj je oblikoval patruljo, preveril vsa stražarska mesta in pregledal gozd. Čeprav niso ugotovili ničesar, je poročal političnemu komisarju bataljona Kostevcu. Dogovorila sta se, da se enota zbudi ob 5. uri zjutraj, ne ob šesti uri. Ob peti uri zjutraj je dežurni zbudil borce obeh čet, poslal patrulje in obveščevalce. Niso se še vrnili, ko so že bili napadeni ob šesti uri. Sovražnik je imel veliko boljše položaje za boj, zato so se Kozjanci začeli umikati. Umik je ščitil Miha Kostevc, ki je bil eden najboljših in hrabrih puškomitraljezcev v enoti. Imel je dober položaj, zato je lahko učinkovito kril umik. Boj je trajal približno dve uri. Po boju so začeli pripadniki SS⁵³ pobijati ranjence. To so preprečili gestapovci, ki so dejali, naj jih ne streljajo, saj je za to še čas. Od njih so želeli podatke, po njih

petokrako zvezdo, so prišli k nam, nas objeli in pozdravili z besedo »Tito, Tito«. Bili so zelo veseli, ker so prišli v roke partizanom. Našli smo 4 padalce, s katerimi smo se na licu mesta slikali, saj smo imeli fotoaparatus in na sliki, katero posedujem so štirje ameriški padalci in 5 borcev kozjanskega bataljona, med katerimi sem tudi jaz. V neposredni bližini je padel še en ranjeni ameriški pilot po imenu Karl Lannier. Bil je zadet v vrat, grlo in nogo. Vsa njegova obleka je bila razcefrana in krvava, njegovo zdravstveno stanje pa obupno.«

⁵² Kostevc, Ustanovitev Kozjanskega bataljona. Karel Žmavc - Gorazd, se je kot strojni ključavničar lotil demontaže. Pomagala sta mu ključavničarja Tone Božič in Franc Švigelj, zaposlena v rudniški delavnici Senovo. O demontaži so se posvetovali z ameriškim mehanikom in ta jim je rekel, da strojnice ne bodo mogli uporabiti, ker je njen mehanizem prilagojen delovanju letalskega motorja. Ker so Kozjanci vztrajali pri demontaži mitraljeza, je skomignil in izjavil: »Mogoče pa le boste uspeli, saj ste zmožni narediti tudi take stvari, za katere človek meni, da so nemogoče.« Ameriški mehanik je imel prav. Iz navedenega razloga se mitraljeza ni dalo usposobiti za delovanje (Žmavc, Prispevek kozjanskega ljudstva, str. 22).

⁵³ Po pričevanju Ivana Žabkarja z Mosteca je bil vod SS iz Brdovca na Hrvaškem. Žabkar je bil komaj šestnajstleten, v boju ranjen in ujet. Najprej so ga odpeljali v krško bolnico, naslednji dan pa v Brdovec. Nato so ga odpeljali v brežiško bolnico, kjer je ozdravel. Ležal je z dvema ranjenima SS-ovcema, ki sta dejala, da so imeli partizani še srečo. Imeli so nove MG 42, ki pa so v boju imeli zastoje, sicer bi jih vse pobili. Aktivista Avgust Merslavič - Jaka in Anton Zorko - Mate sta od bolničarke brežiške bolnice Terezije Dirnbek zvedela za Žabkarja. Naredila sta načrt, kako ga rešiti. Ni bilo treba, saj je kmalu zapustil bolnico v spremstvu gestapovca. Na njihovem sedežu je moral podpisati izjavo, da bo tedensko poročal o tem, kaj se o Nemcih govori med ljudstvom in kdo širi govorice oziroma propagando za partizane. Iz tega ni bilo nič, pač pa je po dveh tednih spet stopil v partizane (Kostevc, Ustanovitev Kozjanskega bataljona).

okrevanju pa bi jih izkoristili kot vohune.⁵⁴ Sovražnik je po boju v skladu z načrtom poslal osem skupin vojakov iz 1. in 4. čete 649. bataljona deželnih strelcev, da zajamejo tiste, ki so se uspeli izvleči iz spopada. Kozjanci so imeli v spopadu 20 mrtvih in 8 ujetih,⁵⁵ med padlimi je bil tudi bataljonski politični komisar Ivan Kostevc - Ciril. Po končanem boju so padle partizane naložili na vprežna vozova in jih odpeljali v Reštanj na ogled prebivalcem. Nato so jih Reštanjčani na sovražnikov ukaz pokopali v brezno nad Belim, kjer je bilo nekdanje rudniško jalovišče.⁵⁶

Štiri ranjene in ujete partizane je okupator predal na zdravljenje v brežiško in krško bolnico. Slavko Vretič je po sedmih tednih zdravljenja iz brežiške bolnice pobegnil. Ranjenega in ujetega Karla Jurišiča so zdravili v krški bolnici. Gestapovci so ga hoteli za ceno življenja prisiliti, da bi izdal ljudi, pri katerih so se zadrževali partizani, in lokacijo partizanske bolnice. Tega ni storil. Po naključju je ostal živ in se znova priključil partizanom.⁵⁷ Ranjen in zajet borec Slavko Krulc se spominja, da so nemški vojaki po boju hudo ranjene in nesposobne za pohod postrelili. Njega so najprej razorožili in nato pretepli. Ujetnike so zaprli v klet, kjer so bili zaprti več ur. Nato so odšli v smeri postojanke. Ujetniki so morali nositi strelivo, spotoma so jih tepli s palico in brcali. Zvečer so jih naložili na kamion in odpeljali v Krško. Tu so jih slikali, zasilno obvezali, za večerjo pa dali košček kruha in kozarec vode. Naslednje jutro so jih ob pomoči zaušnic zaslišali. Pod stražo so jih odpeljali na Hrvaško, kjer so bili zaprti tri tedne. Iz Hrvaške so jih odpeljali v Maribor. Po osmih tednih zapora in štiriurnem zasliševanju so jih odpeljali na Dunaj in zaposlili v tovarni gum Semperit. Krulc je tehtal le 49 kilogramov, zato je bilo delo zanj naporno. Večkrat je moral iti spat brez večerje ali iti na delo brez zajtrka. Ob pomoči sosedov, ki so takrat stanovali na Dunaju, mu je uspelo pobegniti domov. Zaradi izčrpanosti ni bil več sposoben za boj.⁵⁸ Borec Vinko Kosar je bil v boju ranjen v obe nogi pod koleni. Obležal je

⁵⁴ Žmavc, Prispevek kozjanskega ljudstva, str. 22 in 23; Kostevc, Ustanovitev Kozjanskega bataljona.

⁵⁵ Partizanski vir navaja 19 mrtvih borcev, 3 težko ranjene in 4 ujete in je skoraj identičen z nemškim virom. Pač pa partizanski vir navaja 20 mrtvih Nemcev (Zbornik VI/12, dok., št. 105). Nimamo podatkov o nemških žrtvah, vendar je številka verjetno previsoka, saj so imeli nemški vojaki veliko boljše položaje, s katerih so obvladovali teren.

⁵⁶ Zbornik VI/12, dok., št. 154; Anton Kostevc, ustni vir, 26. 7. 1989; Bohor v borbi, Krško 1977, str. 19.

⁵⁷ Kostevc, Ustanovitev Kozjanskega bataljona.

⁵⁸ Arhiv PMB, fasc. IX/6, Spominsko gradivo. Slavko Krulc: Izjava.

na tleh v krvi. Ko je prišel k zavesti, se je začel plaziti po zadnjici. Mučno plazenje je bilo dolgo 25 kilometrov in je trajalo štiri dni. Na Rucman vrhu se je zdravil pri zavedni družini.⁵⁹

Po umiku so se borci Kozjanskega bataljona razdelili na dve skupini. Eno je vodil namestnik političnega komisarja bataljona Marjan Jerin, drugo pa politični komisar 2. čete bataljona Karel Žmavc - Gorazd. Ta je videl, da se je v boju predala bolničarka, ki je vedela za partizansko bolnico. Zato je s svojo skupino takoj šel v bolnico in pomagal preseliti ranjence na novo lokacijo. Kmalu zatem so prišli nemški vojaki, naleteli na prazno bolnico, a so jo kljub temu razstrelili z eksplozivom. Skupina Karla Žmavca je skušala navezati stike s skupino Marjana Jerina, a ji ni uspelo, zato so odšli proti Bizeljskemu, kjer so se v Podgorju pri Pišecah srečali s 1. četo in komandantom Kozjanskega bataljona Ivanom Rožmanom. Žmavc mu je poročal o dogodkih minulih dni, nato so se vključili v preostanek bataljona.⁶⁰

Osemnajstega marca 1944 je komandant bataljona Rožman izvedel premik prve čete, ki je štela približno 35 borcev, z Bohorja na operativni sektor Sromlje–Pišce. Od terenskih obveščevalcev je dobil podatke o sovražnikovi postojanki v Globokem. Na osnovi dobljenih podatkov so se odločili za napad. Četa se je čez Mali vrh približevala Globokem. Postavili so dve zasedi po pet mož in stražo. Prvo zasedo so postavili v križišču Globoko–Mali vrh, drugo pri mostu čez Gabernico. Stražo so postavili v smeri proti Pišecam. V popoldanskih urah 20. marca 1944 so napadli vermansko postojanko v Globokem. Vermani so imeli sedež na občini in napada niso pričakovali. Po razorožitvi posadke so Kozjanci uničili občinsko pisarno in zažgali stavbo, ki je zgorela le delno. Na pošti so odvzeli vse pakete za nemške vojake. V trgovini Mihe Kostevca – med okupacijo jo je vodil kočevski Nemec – so izvedli rekvizicijo hrane in materiala. Zaplenili so 14 pušk, 23 ofenzivnih bomb, 1600 nabojev za italijanske puške in 300 za puške tipa Mannlicher,

⁵⁹ Arhiv PMB, fasc. IX/6, Spominsko gradivo, Vinko Kosar: Izjava.

⁶⁰ Žmavc, Bizeljsko v boju, str. 38 in 39. Po poročanju se je komandant Rožman zelo jezil in spraševal Žmavca, »zakaj smo ostali tako dolgo na enem mestu, zakaj se nismo premikali, posebno pa še zato, ker smo ugotovili hojo v nočnem času in kljub temu nismo naredili premika. Meni je očital, da me je dosti učil, da smo se v eni noči včasih po 3-krat premaknili, da sem bil vedno zraven, zato se čudi, zakaj v tem primeru nisem bolj ostro zahteval, ker sem dobro vedel, da vas Jevša ni primerna za obrambo pred napadom. Branil sem se, da sem vse to jaz predvideval, da sem zahteval premik na boljše obrambne položaje, vendar komisar ni upošteval, zato se ne čutim kot krivec, kajti brez privolitve komisarja bataljona nisem mogel ničesar samostojno ukrepati.«

10 šotorskih kril, 12 uniform in 2 pisalna stroja. Z zaplenjenim orožjem so oborožili štirinajst novincev.⁶¹

61. Globoko je ravninsko naselje severovzhodno od Brežic ob vznožju gričev. V Globokem so kozjanski partizani uničili prvo nemško postojanko na Kozjanskem. Razglednica. Iz obdobja med obema vojnama.

V napadu na postojanko so zajeli sedem vermanov in jih odvedli s sabo do Drenovca. Tu so jim zavezali oči in jih s patroljo poslali v smeri Podsrede.

⁶¹ Kostevc, Ustanovitev Kozjanskega bataljona; Anton Račič, ustni vir, 19. 1. 1989; ARS, AS 1851, fasc. 25/II, poročilo štaba 4. OC NOV in POS 31. 3. 1944. Komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem je v poročilu 24. 3. 1944 zapisal: »Dne 20. 3. 1944 ob 16.00 je približno 30 mož, oboroženih s puškomitraljezi, brzostrelkami in puškami, oblečenih v vojaške in policijske uniforme ter civilne obleke, zasedlo kraj Globoko, okraj Brežice. Napadli so občino, kjer se je nahajal vermanšaft. Zaplenili so 12 pušk, 300 nabojev, 20 ročnih bomb, 20 vermanšaftskih uniform, 10 odev, 10 šotorskih kril in 2 pisalna stroja. S pošte so odnesli vse pakete. Odvedli so 7 mož in zažgali občinsko pisarno. Istočasno so izropali neko trgovino« (Zbornik VI/12, dok., št. 142). Na drugem koncu območja 4. OC NOV in POS se je istočasno izvedla podobna akcija. V noči z 19. na 20. marec so minerji 1. SNOUB Toneta Tomšiča in 6. SNOUB Slavka Šlandra minirali dve poslopji orožniške postaje v Moravčah, zahodno od Domžal. Čeprav niso zavzeli postojanke, jo je nemški okupator moral opustiti. Osvobodjena Moravska dolina je bila prvo malo osvobodeno ozemlje na območju 4. operativne cone (Klanjšček, Pregled NOV, str. 236).

Eden od ujetnikov je med potjo pobegnil, ker si je med počitkom uspel odvezati oba čevlja in neslišno izginiti. Drugega vermana so ustrelili, ko je iznenada napadel partizana Jožeta Ogorevca - Pera.⁶² S preostankom bataljona so se srečali v Podgorju pri Pišecah, kjer so izvedeli za tragedijo v Jevšah. Komandant Rožman je brž doumel situacijo in ukazal premik enote, vendar pa se kolona ni premikala v smeri Bohorja kot ponavadi, ampak v smeri proti Brežicam, kar je bilo za njegove soborce precej nenavadna odločitev. Vsi so se spraševali, kaj to pomeni, saj so navadno v takih situacijah brž krenili proti Bohorju, kjer jih okupator ni mogel izslediti. Umaknili so se v gozd Dobravo pri Brežicah, kjer so se ustavili pri logarjevi hiši. Tu so dlje časa stopicali na mestu, nato pa z velikimi koraki ritenski nadaljevali pot. Okoli polnoči so plegli na zemljo v neposredni bližini ceste. Zjutraj so najprej slišali brnenje kamionov, nato pa še razločno videli kamione in na njih v zeleno oblečene nemške vojake. Partizani so vedeli, da iščejo njih, in takrat so tudi razumeli početje njihovega komandanta, ki je bil pravi strokovnjak za maskiranje oz. gverilsko bojevanje. V gozdu so prebili dva dni. S seboj so imeli gnjat in nahrbtnik surovega fižola, vendar si niso upali zakuriti ognja, da bi si ga skuhal. Drugi dan je bila lakota le prehuda. Nabrali so tanke suhe smrekove vejice, jim v celoti odstranili lubje in z njimi zakurili ogenj. Gorel je brez dima tako, da ni bil viden niti z razdalje desetih metrov. Na ognju so si skuhal fižol in za silo potolažili lakoto.⁶³ Kmalu zatem so na cesti zaustavili trgovca Ivana Maluza z Bizeljskega. Njegov tovor so preusmerili v notranjost gozda. Lepo so se najedli, odžejali in preskrbeli s cigaretami.⁶⁴

Proti večeru so se vračali proti Pišecam. Na osnovi pridobljenih podatkov je komandant Rožman sklenil, da se je treba za nekaj časa umakniti. Odšli so na Bizeljsko, kjer so staknili škarje za obrezovanje žive meje in dve dolgi deski. Oboje naj bi služilo za prehod čez mejo na Hrvaško. Spotoma so izvedli rekvizicijo hrane in zajeli ter razorožili dva kočevska Nemca, ki sta se vračala s straže pri prehodu čez Sotlo. Otororili so ju z opremo in odvedli s sabo. S škarjami so prerezali žično mrežo, z deskami pa so si napravili prehod čez minsko polje. Sotla je bila narasla, kljub temu so jo prebredli v noči na 1. april 1944. Pri tem je utonil en ujetnik. Na hrvaški strani so se

⁶² Kostevc, Ustanovitev Kozjanskega bataljona.

⁶³ Arhiv PMB, fasc. VI/6, Spominsko gradivo. Fric Hupak: Izjava.

⁶⁴ Žmavc, Bizeljsko v boju, str. 39 in 40. »Janez mu je napisal potrdilo za vse odvzete prehrabene artikle tako, da je lahko ta primanjkljaj opravičil pri okupatorjevi oblasti. Spominjam se ga, kako je zamišljeno sedel na enem štoru in premišljeval, kaj se bo z njim zgodilo. Janez ga je tolažil, dajal mu je nasvet, kako naj se izgovori, da ni mogel ukrepati proti partizanski sili.«

povezali z aktivisti, porazdelili po hišah, pošteno najedli, osušili in naspali. Zjutraj so se očistili in nadaljevali pot. Tretjega aprila so se priključili 1. udarnemu bataljonu Zagorske brigade in skupaj z njimi sodelovali v napadu na ustaško postojanko Klanjec, kjer so imeli dva mrtva. Kozjance sta zaradi hrabrosti v boju pohvalila komandant in politični komisar udarnega bataljona. Na Hrvaškem so imeli več mitingov, kjer so prepevali slovenske in hrvaške pesmi ter pojasnjevali situacijo v Sloveniji. Ponoči 21. aprila so pri vasi Gornji Čemehovec spet preplavali Sotlo in stopili na slovenska tla. Tokrat Sotla ni bila več tako mrzla. Vključili so se v snujoči se odred.⁶⁵

V začetku leta 1944, v obdobju do ustanovitve Kozjanskega odreda, se je na Kozjanskem zgodilo marsikaj pomembnega. Kozjanci so ustanovili vod in nekaj dni zatem še novo Kozjansko partizansko četo. V njej so bili sami prostovoljci, med njimi je bilo precej dezertarjev iz nemške vojske. Število borcev, tudi bork se je hitro večalo. Taktika, ki so jo uporabljali, je bila partizanska. Ponoči so se premikali, podnevi so počivali. Orožje, strelivo in opremo so pridobivali v akcijah in bojih z nemškim okupatorjem. Hrano za četo so pridobivali z zaplembami na državnih posestvih in pri nemških naseljencih. Pri njih so zaplenili tudi denar, z njim so kupovali hrano pri kmetih. Prihod 14. divizije na Kozjansko in s tem tudi na Štajersko je zelo razgibal velik del prebivalstva severovzhodne Slovenije. Potlej so bili bolj pripravljeni na sodelovanje. Maloštevilna Kozjanska četa je po svojih močeh pomagala elitni enoti slovenske partizanske vojske, ki je v delo čete vnesla velike spremembe. Potem je bilo veliko lažje mobilizirati novince, hkrati pa se je povečala skrb in odgovornost za oborožitev, opremo in prehrano teh novincev. S prihodom divizije so Kozjanci pridobili partizansko bolnico, dva šolana partizanska bolničarja in večje število nosil. V svoje vrste so sprejeli ozdravljene ranjence in zamudnike za divizijo, ki so bili prekaljeni borci, ki so pozneje v bataljonu in odredu zasedli pomembne vojaške položaje. Nekaj novega so se Kozjanci naučili tudi o taktiki. Zaradi vedno večjega števila novincev so marca ustanovili Kozjanski bataljon, ki je v razmiku nekaj dni doživel največjo tragedijo in uspeh v bojevanju proti nemškemu okupatorju na Kozjanskem do tistega časa. Zaradi neupoštevanja pravil partizanskega načina bojevanja je v zaselku Jevša glavnina bataljona v spopadu z nemško vojsko utrpela velike izgube v moštvu in oborožitvi. Imeli so dvajset mrtvih in osem ujetih borcev. Nekaj dni pred tem je 1. četa bataljona napadla in

⁶⁵ Arhiv PMB, fasc. VI/6, Spominsko gradivo. Fric Hupak: Izjava; Hrvatsko Zagorje u revoluciji, Zagreb 1981, str. 349; Anton Račič, ustni vir 19. 1. 1989; Arhiv PMB, fasc. 8/VII, življenjepis Janeza Rožmana.

uničila sovražnikovo postojanko v Globokem. To je torej prvi večji kraj, ki so ga partizani na Kozjanskem zasedli med drugo svetovno vojno. Za nemškega okupatorja je bila zasedba Globokega nezaslišano dejanje, saj je bil kraj v središču nemškega naselitvenega območja, od sedeža okrožja v Brežicah oddaljen samo šest kilometrov. Z zaplenjenim orožjem so oborožili novince. Iz ohranjenega gradiva lahko ugotovimo, da je imel Kozjanski bataljon obveščevalni center, katerega šef je padel 24. marca v zaselku Jevša. Po četah so imeli bolničarke.

Odredbe Glavnega štaba NOV in POS

Razvoj partizanskih odredov v redno vojsko je narekoval potrebo po poenotenju in razširjenju štabov enot, zato je glavni štab 2. februarja 1944 izdal odredbo o strukturi štabov.⁶⁶ Po tej odredbi je bil štab brigade sestavljen iz komandanta, političnega komisarja, namestnika političnega komisarja in načelnika štaba. Za razliko od korpusa in divizije v brigadi niso predvideli odsekov. Te so nadomeščali operacijski oficir, obveščevalni center, referent za kadre, referent za zveze, intendant, sanitetni referent in propagandni referent.⁶⁷ Štab bataljona sestavljajo komandant, politični komisar in načeloma še namestnik komandanta ter namestnik političnega komisarja. V štabu so predvideli še naslednje pomožno osebje: obveščevalca, desetarja desetine za zveze, intendanta, bataljonskega bolničarja in propagandista. Funkcijo operacijskega odseka in odseka za kadre je izvajal štab bataljona sam. Štab odreda naj bi bil sestavljen podobno kot štab brigade, vendar primerno skrčen oz. razširjen glede na številčno stanje odreda. Še o postavljanju štabov in njihovih kompetencah: »Štab korpusa postavlja Vrhovni štab NOV in POJ na predlog Glavnega štaba NOV in POS. Štab divizije postavlja Glavni štab NOV in POS na predlog štaba korpusa. Štab brigade postavlja štab korpusa na predlog štaba divizije. Štab bataljona postavlja štab divizije na predlog štaba brigade. Četno komando postavlja štab brigade na predlog štaba bataljona. Štab odreda postavlja štab korpusa.«

Drugega januarja 1944 je GŠ NOV in POS poslal 4. OC NOV in POS podrobna navodila. Na začetku je zapisal nekaj navodil o taktiki: »Nemci nimajo sil, da bi mogli dalje časa in resno zasledovati kako našo edinico, če zna

⁶⁶ Zbornik VI/11, dok., št. 8.

⁶⁷ Zapisali so še, da v »brigadi obstoji brigadno sodišče, za katerega delovanje skrbi predsednik sodišča, ki o tem poroča sodnemu odseku pri štabu korpusa.«

ta dobro manevrirati. Povsod morajo svoje sile hitro menjavati in premetavati iz pokrajine v pokrajino in za hajke uporabljajo vsemogoče mongolsko-tatarske bande.« In še: »Ni je pa situacije, iz katere se brigada ne bi mogla prebiti na nove položaje. /.../ Če so potrebni večji premiki, jih izvajajte po vaseh na štajerskem teritoriju, ki je vsekakor dovolj širok za manevriranje. Nikakor pa nima smisla umikati se v visoke planine, utrujati vojsko v snegu in mrazu visoko v gorah. S tem se vojska tudi moralno ubija, ker je v teh gorah navezana samo na konspiracijo. Samo visoke gore, neobljudeni kraji so v današnji fazi nevarni partizanskim edinicam. Edinice tam izgubljajo udarnost.« Ustanavljajo naj odrede, ki naj imajo največ do 200 mož v dveh bataljonih, vendar so jih pri tem opozorili, naj to ne gre na škodo brigade, ki je v coni osnovna sila. Posebej so jih opozorili na načrtno vzgojo vojaškega kadra, zato naj bi štab cone organiziral podoficirsko šolo.⁶⁸ Najboljše kadre naj bi pošiljali v oficirsko šolo glavnega štaba.⁶⁹

Konec marca 1944 je Glavni štab NOV in POS izdal novo odredbo podrejenim enotam.⁷⁰ V njej je zapisal, da je čuvanje žive sile eden od osnovnih principov taktike partizanske vojske. Da bi preprečili presenečenja partizanskih enot s strani nemške vojske, je glavni štab izdal odredbo, v kateri je na prvem mestu zapisal, da so vsi štabi dolžni kontrolirati izvajanje odredb o stalnem menjavanju položajev podrejenih enot na odrejenih sektorjih. Prav tako so dolžni stalno medsebojno zamenjavati čete in bataljone in spreminjati njihove položaje, da s tem onemogočijo delo sovražnikovi obveščevalni službi pri zbiranju podatkov o partizanskih enotah. Razmestitev vseh zavarovanj morajo voditi neposredno bataljonski in brigadni štabi sami. Kadar izvršujejo te naloge dežurni oficirji, mora imeti vsak bataljonski in brigadni štab vedno po enega člana ožjega štaba, ki kontrolira in vodi vse delo dežurnega oficirja. V nadaljevanju so zapisali, da so brigadni in odredni štabi dolžni

⁶⁸ Podoficirska šola 4. operativne cone NOV in POS je začela delovati v začetku aprila 1944. Za njenega komandanta so imenovali Miho Avšiča, aktivnega oficirja nekdanje jugoslovanske vojske, ki je bil pred tem operativni oficir v brigadi Toneta Tomšiča in nato v 14. diviziji. Sprva je v šoli deloval samo pehotni oddelek, s prvim junijem minerski oddelek, in v začetku julija še obveščevalni, za zveze in intendantski oddelek. Skupno je šola štela pet oddelkov. Podoficirska šola 4. OC NOV in POS je ves čas delovala v zelo težavnih razmerah. Ob krajših prekinitvah je delovala polnih osem mesecev, od aprila do decembra 1944. V njej je končalo šolanje približno 620 slušateljev, ki so bili v enotah nato razporejeni na ustrezne podoficirske dolžnosti, mnogi pa kmalu zatem tudi na oficirske (Polde Štukelj: Šolanje za zmago. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana 1993, str. 267–283).

⁶⁹ Zbornik VI/10, dok. št. 7.

⁷⁰ Zbornik VI/12, dok. št. 66.

vsak dan preveriti položaje vseh svojih bataljonov ter da so vsi štabi dolžni do podrobnosti izdelovati načrte operacij in manevriranja podrejenih enot. V odredbi so posebej poudarili potrebo po razvijanju obveščevalne službe v nižjih enotah, kot so čete, bataljoni in brigade. Omenjene enote morajo za svoje neposredne potrebe razviti široko obveščevalno mrežo.

Kozjanski odred

V začetku leta 1944 in seveda tudi vse leto je bila ena od glavnih nalog štaba 4. operativne cone NOV in POS mobilizacija novincev v partizansko vojsko. To nalogo naj bi na Štajerskem opravljale teritorialne enote, ki niso pokrivalo vseh območij. Na Kozjanskem je bila v tem času le majhna četa, ki naj bi po mnenju Glavnega štaba NOV in POS postala jedro Kozjanskega odreda. Štab 4. operativne cone NOV in POS naj bi ga ustanovil čim prej in mu nudil čim večjo pomoč, saj je bilo Kozjansko s strateškega vidika zelo pomembno za celoten narodnoosvobodilni boj na Štajerskem. Kozjansko je imelo najboljše zveze s Hrvaško, saj bi lahko močne hrvaške partizanske enote, v tem času že združene v 10. korpusu NOV in POJ, predstavljale najmočnejše zaledje za narodnoosvobodilno vojsko na Štajerskem. Na novo ustanovljeni Kozjanski odred bi moral tudi izvajati diverzantsko-minerske akcije na progah Celje–Krapina in Celje–Zidani Most–Zagreb.⁷¹

62. Partizanski žig.

Razmere na Štajerskem in še posebej na Kozjanskem v januarju in februarju 1944 niso omogočale ustanovitve Kozjanskega odreda, zato je Glavni štab NOV in POS v drugi polovici marca 1944 spet ukazal ustanovitev Kozjanskega odreda. V odredbi, št. 23/44, z dne 21. marca 1944 je Glavni štab

⁷¹ ARS, AS 1851, fasc. 13/I, odredba, št. 328/II Glavnega štaba NOV in POS, 20. 1. 1944, in odredba, št. 24, Glavnega štaba NOV in POS, 4. 2. 1944.

NOV in POS zapisal: »Treba je čim prej misliti na formiranje močnejšega Kozjanskega odreda.«⁷²

63. Spomenik v Silovcu pri Sromljah je posvečen ustanovitvi Kozjanskega odreda.

Konec marca 1944 je štab 4. operativne cone NOV in POS, komandant je bil major Milo Kilibarda,⁷³ politični komisar pa Jože Borštnar, ustanovil Kozjanski odred. Za komandanta odreda je bil imenovan Marjan Jerin, dotedanji politični komisar Kozjanskega bataljona, za namestnika komandanta Ivan Rožman - Janez, dotedanji komandant Kozjanskega bataljona, za političnega komisarja Djordje Vuković, dotedanji politični komisar čete v

⁷² ARS, AS 1851, fasc. 11/I, odredba, št. 23/44, Glavnega štaba NOV in POS, 21. 3. 1944.

⁷³ Milo Kilibarda (Velimlje, Nikšić, Črna gora, 1913–Beograd, 1983). Pred 2. svetovno vojno je končal srednjo kmetijsko šolo. Bil je rezervni pehotni podporočnik. V NOV in KPJ je vstopil leta 1941. Bil je politični komisar čete, komandant bataljona v Lovčenskem odredu, nato pa je s skupino oficirjev konec leta 1942 prišel v Slovenijo. Bojno pot je začel kot načelnik štaba Šerčerjeve brigade in nato njen komandant. Konec leta 1943 je postal načelnik štaba 14. divizije. Od februarja do julija je bil komandant 4. OC NOV in POS. Od novembra 1944 do 15. maja 1945 je bil načelnik GŠ NOV in POS oz. GŠ JA za Slovenijo. Med vojno je bil večkrat ranjen (Zdravko Klanjšček: Kilibarda Milo. ES 5, str. 64; Klanjšček, Pregled NOV, str. 1036–1041; Umrli je narodni heroj Milo Kilibarda. TV-15, 18. 8. 1983, str. 2).

5. SNOUB Ivana Cankarja, za pomočnika političnega komisarja pa član okrožnega komiteja KPS Celje Svetozar Čoporda - Miha, ki pa je že 27. marca odšel na Hrvaško in se je v Slovenijo vrnil šele po vojni. Glavne naloge na novo ustanovljenega odreda naj bi bili napadi na železniške proge in Transporte, na manjše sovražnikove postojanke, kolone in patrulje, uničevanje prometnic in čim večja mobilizacija novincev v partizansko vojsko. Eno četo bi moral kmalu poslati v okolico Ptuja oz. na odsek Donačke gore in Haloz. Vse te smernice je štab 4. operativne cone NOV in POS prenesel ustno tudi političnemu komisarju Djordju Vukoviću, ki je prišel na Kozjansko v prvi polovici aprila 1944.⁷⁴

Štab 4. operativne cone NOV in POS od konca marca 1944 ni prejel nobenega poročila od partizanov s Kozjanskega, predvideval je le, da so se umaknili na Bizeljsko. Zato so na Kozjansko v prvi polovici aprila poslali operativnega oficirja Jožeta Berkopca - Mišela »z direktivami in z nalogo, da prekontrolira stanje in delo odreda in da mu postavi konkretne naloge v zvezi z našimi direktivami«. Španski borec Berkopec je kmalu po prihodu dobil vpogled v vojaški položaj na Kozjanskem. Takrat so verjetno tudi sklenili, naj bi čim prej oblikovali odred, vendar so morali počakati na obljubljeni poveljniški kader in na prihod kozjanskih partizanov s Hrvaške.⁷⁵

Kozjanski odred so oblikovali v popoldanskih urah, 27. aprila 1944, v gozdu nad vasjo Silovec pri Sromljah. Kraj, kjer so bili borci postavljeni, imenujejo domačini Zajčje. Prvi odred na celotnem vzhodnem Štajerskem je bil sestavljen iz dveh bataljonov, ki sta imela po dve četi. Vsaka je imela po dva voda z dvema desetinama. Zbranim borcem je operativni oficir štaba 4. operativne cone NOV in POS prebral imena poveljniškega kadra Kozjanskega odreda. Za komandanta odreda je bil imenovan Marjan Jerin,⁷⁶ za političnega

⁷⁴ ARS, AS 1869, fasc. 329/I, poročilo štaba 4. operativne cone NOV in POS, št. 607, 29. 3. 1944; Arhiv NOB Spominski park Trebče, življenjepis Svetozarja Čoporde.

⁷⁵ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 42 in 43.

⁷⁶ Marjan Jerin se je rodil leta 1914 v Podčetrtku v družini podeželskega učitelja. Tudi sam je postal učitelj in bil rezervni pehotni poročnik. Kot tak je bil ob kapitulaciji tudi zajet. V začetku leta 1942 se je zaposlil na železniški postaji v Sevnici. V KPS so ga sprejeli julija 1942. Zaradi nevarnosti aretacije se je umaknil na Hrvaško, kjer je bil maja 1943 aretiran. Pobegnil je in se julija vključil v 2. bataljon Kalniškega partizanskega odreda, kjer je postal operativni oficir bataljona. Decembra 1943 je že sodeloval v napadu na nemško postojanko v Sv. Petru pod Sv. Gorami. V letu 1944 je bil pomočnik političnega komisarja Kozjanske čete, pomočnik političnega komisarja in politični komisar Kozjanskega bataljona. Aprila je postal komandant Kozjanskega odreda. Prvega novembra je štab 4. OC NOV in POS razrešil Marjana Jerina dolžnosti komandanta odreda zaradi neizvrševanja odredb in zaradi malomarnosti pri

komisarja Kozjanskega odreda pa študent prava iz Črne gore Djordje Vuković. Namestnik komandanta odreda je postal poročnik Janez Janežič - Orjak⁷⁷ Približno v istem času kot Janežič je na Kozjansko prišel Ljubo Jovan - Saša in postal pomočnik političnega komisarja odreda. Operativni oficir odreda je postal Albin Bravc.⁷⁸

In kaj se je zgodilo z nekdanjim komandantom Kozjanskega bataljona oz. z namestnikom komandanta Kozjanskega odreda Ivanom Rožmanom - Janezom? Štab 4. operativne cone NOV in POS je 19. aprila 1944 poslal odredbo štabu Kozjanskega odreda z naslednjo vsebino: »Z ozirom na nediscipliniranost in brezpotrebno umikanje bataljona na ozemlje Hrvatske razrešujemo namestnika komandanta tov. Janeza njegove funkcije. Dosedanjega namestnika komandanta tov. Janeza zaslišite in ga pošljite v štab cone, kjer bo razpodeljen na drugo dolžnost.« Rožman se je nato v štabu 4. operativne cone NOV in POS zagovarjal zaradi razbitja glavnine Kozjanskega bataljona na Jevši. Ugotovili so, da za razbitje bataljona ni bil on kriv, zato je bil oproščen in imenovan za načelnika štaba Kozjanskega odreda.⁷⁹

opravljanju njegovih dolžnosti. Prestavljen je bil v štab 14. divizije NOV in POJ, kjer je od 30. novembra opravljal administrativne posle za ožji štab divizije. V začetku januarja 1945 je postal poročnik Marjan Jerin načelnik štaba 1. SNOUB Toneta Tomšiča in to dolžnost opravljal vse do konca vojne (ARS, AS 1546, Biografije vidnejših političnih delavcev. Življenjepis Marjana Jerina).

⁷⁷ Janez Janežič se je rodil leta 1912 v vasi Klada pri Želimljah v kmečki družini. V NOV je stopil v maju 1942 in hitro napredoval, saj je bil najprej vodnik, nato namestnik komandirja in komandir čete, pa namestnik komandanta bataljona in v novembru 1943 še komandant 1. bataljona 1. SNOUB Toneta Tomšiča. V Kozjanskem odredu je bil najprej namestnik komandanta in od novembra 1944 komandant odreda. V čin kapetana je napredoval konec oktobra 1944. Aprila 1945 je postal komandant Kozjanske grupe, ob ustanovitvi Prekmurske brigade pa namestnik komandanta brigade (Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 43, 158, 272 in 282).

⁷⁸ Albin Bravc se je rodil leta 1912 v Sv. Juriju pod Kumom. Bil je rezervni topniški podporočnik in se je do prihoda na Kozjansko bojeval v enotah 10. korpusa NOV in POJ. Že 29. aprila je s še petimi borci nameraval napasti nemško postojanko v Sromljah, a so jih pripadniki vermanšafta obkolili že v Pohanci. V boju je bil Bravc ranjen v desno ramo, rešil ga je kurir Pavel Lepšina - Triglav s kurirske postaje S-28 in ga odpeljal v Desinič na Hrvaškem, kjer je ozdravel. Na Kozjansko se je znova vrnil konec maja 1944 s kurirjem Lepšino, štab odreda pa ga je imenoval za operativnega oficirja 2. bataljona Kozjanskega odreda. Bil je namestnik komandanta 3. bataljona in od septembra še komandant 3. bataljona. Novembra 1944 je bil imenovan za operativnega oficirja 2. bataljona v činu podporočnika. Maja 1945 je bil imenovan za namestnika komandanta 5. Prekmurskega bataljona 3. brigade Narodne obrambe (Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 44, 148, 161 in 280).

⁷⁹ Arhiv PMB, fasc. 7/IV, odredba štaba 4. operativne cone NOV in POS, št. 691, štabu

64. Partizanski žig.

Ob oblikovanju Kozjanskega odreda je bil za komandanta 1. bataljona imenovan podporočnik Anton Žlindra - Janoš.⁸⁰ Politični komisar in hkrati pomočnik političnega komisarja 1. bataljona je postal Anton Račič - Zvone.

Kozjanskega odreda, 19. 4. 1944. Gre za povojni prepis dokumenta, je brez žiga in podpisov, vendar se vsebinsko ujema z Rožmanovim življenjepisom, kar mu daje avtentičnost. Ivan Rožman se je rodil leta 1908 v Stari vasi na Bizeljskem. Najprej je bil trgovski vajenec v Trbovljah, nato pomočnik v Ljubljani. Od leta 1927 do 1929 je bil v pehotni podoficirski šoli v Zagrebu. Med letoma 1929 in 1935 je služboval v Makedoniji, kjer se je bojeval proti komitom. Nato je do 13. aprila 1941 služboval v Šibeniku in si prislužil čin narednika – vodnika III. razreda. Konec maja se vrne v domačo vas in se poveže z Brežiško četo. Junija 1943 stopi v NOV in kmalu postane komandir Kozjanske čete. Decembra 1943 postane komandir 1. čete Kozjanskega bataljona in z enoto sodeluje v decembrskih bojih z nemškim okupatorjem. Januarja 1944 postane komandir Kozjanske čete, v marcu pa komandant Kozjanskega bataljona. Kmalu po ustanovitvi bataljona z eno četo napade Globoko in uniči prvo sovražnikovo postojanko na Kozjanskem. Bil je imenovan za namestnika komandanta Kozjanskega odreda in kmalu nato razrešen funkcije. Po rehabilitaciji je bil imenovan za načelnika štaba Kozjanskega odreda. Od srede septembra do srede novembra 1944 je bil prvi komandant Kozjanskega vojnega področja. Nato je postal referent za oborožitev 4. operativne cone NOV in POS. Septembra 1943 je bil težje ranjen v levo roko, septembra 1945 pa se je demobiliziral v činu podporočnika. Ivan Rožman je bil na Kozjanskem bolj znan kot Kozjanski Janez. Imel je veliko vojaškega znanja, ki ga je prenašal na soborce. Zaradi njegovega poznavanja gverilskega načina bojevanja so si velikokrat rešili življenja. Bil je agilen in hraber ter ves predan boju proti okupatorju. Med borci je bil priljubljen. Nekateri funkcionarji pa so mu zamerili nekatera neodgovorna dejanja, zlasti v drugi polovici leta 1944 in 1945. Bil je goreč zagovornik ustanovitve Kozjanske brigade (Arhiv PMB, fasc. 8/ VII, življenjepis Janeza Rožmana; Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 45, 46 in 195).

⁸⁰ Anton Žlindra se je rodil leta 1923 v Ljubljani. Po poklicu je bil mehanik. V NOV je stopil sredi leta 1942 in bil od oktobra 1943 do marca 1944 kurir in spremljevalec komandanta Glavnega štaba NOV in POS generalmajorja Franca Rozmana - Staneta. Ob ustanovitvi odreda je bil imenovan za komandanta 1. bataljona, novembra pa je postal namestnik komandanta odreda. Konec leta je napredoval v čin poročnika. Na prehodu leta je obiskoval deseti višji oficirski tečaj oficirske šole in ga izdelal s prav dobrim uspehom. Aprila 1945 je postal komandant 1. bataljona Kozjanske grupe, maja pa komandant 5. Prekmurskega bataljona 3. brigade Narodne obrambe (Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 47, 161, 162, 272 in 280).

Operativni oficir v 1. bataljonu je postal Albin Resnik - Svoboda.⁸¹ Za vršilca dolžnosti komandanta 2. bataljona Kozjanskega odreda je bil imenovan starejši vodnik Andrej Šepetavc - Andi.⁸² Za političnega komisarja je bil imenovan Ivan Grizolt - Vlatko.⁸³

Natančnih podatkov o tem, koliko borcev in orožja je imel Kozjanski odred, nimamo, pač pa si za približno oceno pomagajmo z dvema dokumentoma. To sta številčna pregleda moštev, orožja, streliva in živine v enotah NOV in POS. Prvi je datiran s 14. aprilom, drugi s 26. majem 1944. Štirinajstega aprila 1944 je štel Kozjanski odred (takrat še vedno Kozjanski bataljon — op. T. T.) 120 borcev in bork, ki so bili oboroženi s 3 lahкими strojnícami, 3 brzostrelkami, 65 puškami, 6 pištolami in 12 bombami. Za to orožje so imeli na voljo 2100 nabojev za lahke strojnice, 150 nabojev za pištole in brzostrelke ter 2570 nabojev za puške. Šestindvajsetega maja je štel Kozjanski odred 153 borcev in bork, ki so imeli še vedno 3 lahke strojnice in 3 brzostrelke, 95 pušk, 6 pištol in 12 bomb. Za omenjeno orožje so imeli na voljo 2100 nabojev za lahke strojnice, 200 nabojev za pištole in brzostrelke ter 3200 nabojev za puške.⁸⁴

Kozjanski bataljon je ob nastanku Kozjanskega odreda postal njegovo bojno jedro, s tem je prevzel tudi njegovo operacijsko območje, ki so ga omejevale tri reke: Savinja, Sava in Sotla, na severu pa Voglajna oz. železniška proga Celje–Rogatec. Konec leta 1944 in v začetku 1945 je operacijsko območje odreda postalo še območje Boča, Haloz in Dravskega polja, kamor je decembra 1944 štab Kozjanskega odreda poslal 3. četo 1. bataljona. V obveščevalnem pogledu je bilo njihovo območje še večje, saj je obveščevalna

⁸¹ Albin Resnik se je rodil leta 1917 v Anžah pri Rajhenburgu. Leta 1937 je končal podoficirsko šolo in nastopil službo v izvidniški četi 1. planinskega polka v Škofji Loki. Ob kapitulaciji je iz vojske prinesel v šotorsko krilo zavito radijsko postajo in jo v letu 1944 odnesel v odred. Ob ustanovitvi odreda je postal operativni oficir 1. bataljona. Prvega julija 1944 je postal referent odseka za zveze Kozjanskega odreda. Prvega marca 1945 je spet postal operativni oficir 1. bataljona in se udeležil pohoda Kozjanske grupe v Prekmurje (Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 47, 340 in 341).

⁸² Andrej Šepetavc se je rodil leta 1920 v Župelevcu v kmečki družini. V partizane je vstopil februarja 1943, kjer je bil najprej desetar, vodnik, namestnik komandirja čete in nato komandir 1. čete v Kozjanskem bataljonu na začetku leta 1944. V Kozjanskem odredu je bil komandant 2. bataljona. Konec leta 1944 je napredoval v čin poročnika. Padel je marca 1945 v boju z nemškim okupatorjem pod Resevno (Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 34, 47, 161 in 257).

⁸³ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 46 in 47.

⁸⁴ ARS, AS 1851, fasc. 33/IV, pregled številčnega stanja moštva, orožja, streliva in živine NOV in POS 14. 4. in 26. 5. 1944.

točka obveščevalnega centra Kozjanskega odreda III F pokrivala odsek Ormož.⁸⁵

Pred prihodom 14. divizije NOV in POJ na Štajersko so v Glavnem štabu NOV in POS razmišljali o tem, da bi Kozjanski odred podredili štabu 14. divizije, če bi se to pozneje pokazalo za potrebno in koristno. To se ni zgodilo, saj je bil Kozjanski odred ves čas svojega delovanja podrejen štabu 4. operativne cone NOV in POS. Naloge odreda sem že predstavil, o bojni taktiki odredov na Štajerskem pa izvemo več iz odredbe glavnega štaba s konca julija 1944, kjer je zapisano: »Odredi ne smejo biti brigade, ne smejo pa se tudi spremeniti v zaledno vojsko. Treba jih je formirati tako, da z njimi kontroliramo ves teritorij 4. operativne cone in jim je treba posvetiti mnogo večjo pažnjo kot doslej.

Odredi naj imajo dva do tri, po potrebi tudi štiri lahko gibljive bataljone, ki operirajo samostojno, od časa do časa pa jih lahko tudi štab odreda skoncentrira za eno ali drugo večjo operacijo. S temi bataljoni naj odred kontrolira svoj teritorij, na položajih pa naj jih stalno menjava. Štab odreda naj se stalno nahaja pri enem od svojih bataljonov.«⁸⁶

In kako so nemške vojaške oblasti zaznale ustanovitev oz. oblikovanje Kozjanskega odreda? V vojnem dnevniku 18. polka deželnih strelcev iz Celja je za dan 27. aprila 1944 zapisano: »Sporočeno nam je bilo, da je v Križah,⁸⁷ južno od Koprivnice 100 banditov.« Za 30. april pa so zapisali, da »na območju Bohorja lahko zasledimo le običajno dejavnost tamkajšnjih lokalnih band.«⁸⁸

Po oblikovanju Kozjanskega odreda sta se bataljona razšla. Prvi bataljon je odšel na Bizeljsko, kjer je izvedel rekvizicijo med kočevskimi Nemci, drugi pa je 28. aprila ob 22. uri izvedel sabotažno in ekonomsko akcijo v Dečnih selah. V trgovini (telefonsko zvezo so prekinili z obeh strani) so zaplenili precejšnjo količino usnja, podplatov, živeža, perila, denarja in pištolo 6,35 mm s 15 naboji. Nato so dva dni počivali, medtem pa mobilizirali štiri novince. Zvečer 30. aprila so odšli proti Bohorju in se po celonočnem pohodu ustavili v gozdu nad Pokojnikom, kjer so se sešli z borci 1. bataljona. Čez dan so počivali, ob 21. uri pa krenili na sabotažno in ekonomsko akcijo v Veliki Kamen, kamor so prispeli

⁸⁵ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 48.

⁸⁶ ARS, AS 1851, fasc. 13/I, odredba Glavnega štaba NOV in POS, št. 329/4, 23. 7. 1944.

⁸⁷ Križe so oddaljene od Silovca nad Sromljami približno 3–3,5 km zračne razdalje.

⁸⁸ Zbornik VI/13, dok., št. 202.

ob pol enajstih zvečer. V zavarovanje akcije so poslali 1. četo 1. bataljona, ki je postavila zasedi v smeri proti Koprivnici in Senovemu. Vsi drugi so pod vodstvom političnega komisarja odreda Vukovića in namestnika komandanta odreda Janežiča izpraznili obe trgovini in rekvirirali še pri vseh tistih vaščanih, ki so bili naklonjeni Nemcem. V tem času je odšla desetina borcev na čelu s komandirjem 1. čete 2. bataljona v Mali Kamen »po nekega elementa, ki je za sebe pobiral hrano na račun partizanov«. Nato so se odpravili v tovarno za obdelavo lesa, kjer so izdelovali ščetke za čiščenje topovskih cevi. Razstrelivo, ki so ga postavili pod veliki stroj, je tega dobesedno razneslo, zažgali so tudi tovarniško skladišče in uničili pisarno Štajerske domovinske zveze in zažgali vse dokumente. Po akciji so mobilizirali štiri novince, na visoki smreki so razobesili slovenski zastavi z rdečima zvezdama in prebivalstvu razdelili precej propagandnega gradiva. Ob vrnitvi v tabor je 1. bataljon za varovanje postavil štiri stražarska mesta, nato pa so veseli zaradi uspele akcije ob tabornem ognju in ob spremljavi harmonike zapeli nekaj pesmi.⁸⁹

Boj na Bohorju – primer čelnega spopada

Nemške vojaške oblasti so spremljale akcije na novo ustanovljenega Kozjanskega odreda. Domnevali so, da je »banditski« tabor na območju Javorje–Špiček–Osredek, zato je 2. maja komandant 649. bataljona deželnih strelcev izdal vsem štirim četam povelja za akcijo na območju Bohorja. Prva četa pod poveljstvom narednika Neutznerja je dobila nalogo, da krene iz Kozjega v smeri potoka Bistrica–Pokojnik–Oslica, druga četa pod poveljstvom narednika vodnika Santelmanna naj bi pregledala odsek Skalica–Travniki–Federmas–Bohor–Puste Ložice–Mrzla Planina, tretja četa pod poveljstvom kapetana Kalmbacha odsek Veliki Kamen–Mrčna sela–Ravni Log–Oslica in četrta četa pod poveljstvom nadporočnika Uhla odsek prelaz Sv. Gora–Vrhovnica–Špiček–Javorje–Osredek–Preska Gora. Čete so bile dobro opremljene in oborožene, saj so morali njihovi pripadniki vzeti s sabo poleg oblek za pohode še plašče, čelade, krušne torbice, suho hrano za dva dni, po 60 nabojev za vsako puško in po 500 nabojev za vsako strojnico. Posebej je bila v ukazu zapisana potreba po pregledu civilnega prebivalstva, če imajo morda pri sebi orožje in propagandno gradivo (všito v obleki). Vse sumljive osebe so morali prijeti in jih odpeljati s sabo. Ker je nemško poveljstvo v tej akciji predvidelo tudi bojni stik s partizani, so četam določili in pojasnili

⁸⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 49 in 50.

pomene svetlobnih signalov. Dvojni bel svetlobni signal s signalno pištolo je označeval lasten položaj, dvojni rdeči svetlobni signal je pomenil stik s sovražnikom, večkratni rdeči svetlobni signal je izražal zahtevo po pomoči.⁹⁰

Dopoldne, 3. maja 1944, sta oba bataljona počivala v svojem taboru pod Velikim Javornikom v bližini točke 1023, ki je najvišja točka na Bohorju, vmes pa so imeli še ure vojaških vaj. Ob 14. uri je 2. četa 649. bataljona deželnih strelcev pod poveljstvom narednika vodnika Santelmanna presenetila partizansko zasedo v moči desetine na vrhu Velikega Javornika in ustrelila izpostavljenega stražarja. Presenečenje je nastalo zaradi pravkar opravljene zamenjave zased. Zaradi presenečenja in sovražnikove premoči se je začela zaseda umikati v smeri proti taboru, kjer sta bila oba bataljona že pokonci in se pod vodstvom svojih poveljnikov v koloni po eden bližala mestu spopada. Tu sta se oba razvrstila v strelce in zasedla položaje za drevesi. Začelo se je medsebojno obstreljevanje s pehotnim orožjem, le minometov niso mogli uspešno uporabljati zaradi premajhne razdalje, saj so tako eni kot drugi razločno slišali povelja nasprotnikovih oficirjev. Partizani so v več naskokih skušali zavzeti vrh, a so jih nemški vojaki vedno odbili. V takem naskoku je padel eden najboljših puškomitraljezcev Anton Kostrevc, ki se je preveč in predolgo izpostavljal. Med bojem je hotel odvzeti mrtvemu sovražniku orožje, takrat pa ga je smrtno zadel nemški vojak, ki tudi ni bil previden, saj ga je ustrelil namestnik komandirja 1. čete 1. bataljona Franc Ogorevc, ki so mu pravili »Perva četa«. Boj je trajal že dve uri in pol, zmaga pa se ni nagnila še na nobeno stran, zato je postal operativni oficir štaba 4. operativne cone NOV in POS Berkopce zaskrbljen, po kurirju je poklical komandanta odreda Jerina in ga opozoril na morebitno nevarnost. Toda komandant Jerin se je odločil še za zadnji poskus. Poklical je svojega namestnika poročnika Janežiča in mu ukazal, naj neopazno izvele iz boja eno desetino 2. bataljona in napade sovražnika v hrbet. Že čez pol ure je Janežič z velikim hrupom in močnim streljanjem z nasprotne strani napadel nemško četo v hrbet. Sovražnik se je zato s hudimi izgubami v moštvu in orožju začel umikati iz boja na jug. Še hitrejši je bil umik po naskoku glavnine odreda na vrh točke.⁹¹

Druga četa 649. bataljona deželnih strelcev je imela po lastnih virih 11 mrtvih in 8 ranjenih, v kroniki 2. bataljona Kozjanskega odreda je zapisano, da je imela nemška enota 14 mrtvih in 1 ranjenega. Ranjenec je bil v nemško vojsko mobiliziran Poljak, ki je imel prestreljena gležnja. Obvezali so ga

⁹⁰ Zbornik VI/13, dok., št. 174–177.

⁹¹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 51 in 52.

in ga Nemcem pustili kot vzgled, kako se ravna z ranjenci. Poleg večjega števila nahrbtnikov in drugega vojaškega materiala so na bojišču partizani zaplenili še 9 pušk, brzostrelko, 16 bomb, 2 pištoli, 2 signalni pištoli, 6 nožev, 21 nabojnikov za puškomitraljez in 680 nabojev. Imeli so dva mrtva in štiri ranjene, medtem ko najdemo v vojnem dnevniku 18. polka deželnih strelcev podatek, da so bile izgube »banditov« v tem boju po sporočilu nemške varnostne službe naslednje: 16 mrtvih in 20 ranjenih. Število mrtvih in ranjenih partizanov je močno pretirano, kot je pretiran tudi podatek v istem dnevniku, da so imeli partizani petkratno premoč.⁹²

Rezultat boja na Bohorju je bil za Kozjanski odred nadvse zadovoljiv. Dobili so precej orožja, streliva in druge opreme, poleg tega se je močno dvignila morala borcev, saj je bil to prvi in uspešen čelni spopad na novo ustanovljenega odreda. Mnogi borci so prav v tem boju prestali svoj ognjeni krst, sovražniku pa dokazali svojo moč. Vest o uspešnem boju z okupatorjevimi vojaki se je med prebivalstvom na Kozjanskem hitro razširila in s tem je začel rasti tudi ugled kozjanskih borcev.

Naslednji dan, 4. maja, je štab Kozjanskega odreda v pričakovanju sovražnikove reakcije po Bohorju razpostavil straže in zasede ter razposlal patrolje. Ker bojnega stika s sovražnikom ni bilo, se je odred istega dne zvečer premaknil prek ceste Sevnica-Planina na Rudenik, kamor je prišel zjutraj 5. maja 1944. Do bojnega stika enot Kozjanskega odreda s sovražnikovimi enotami 4. maja ni moglo priti, kajti poveljstvo 18. polka deželnih strelcev je šele 5. maja poslalo na bojišče pet oddelkov bojne skupine kapetana Kalmbacha (3. četa 649. bataljona deželnih strelcev in 18. zasledovalni oddelek), da bi pobrali mrtve. Omenjene enote naj bi se pri tem spopadle z neko »banditsko« skupino. Partizani naj bi imeli enega mrtvega in več ranjenih, vendar ta spopad v ohranjenem partizanskem gradivu ni omenjen. Na bojišču na točki 1023 so našli 10 mrtvih iz 2. čete 649. bataljona deželnih strelcev, enajstega je šele 7. maja našla četa vermanšafta. Osem so jih Nemci 8. maja ob 14. uri ob navzočnosti uslužbencev civilnih oblasti in z vojaškimi častmi pokopali na pokopališču na Planini, preostale tri padle pa so prepeljali v domovino.⁹³

⁹² Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 52. Tudi na tem mestu se srečamo z zanimivim pojavom, ki je že zelo star in ga poznamo še danes. Gre za netočno prikazovanje izgub predvsem v živi sili. Vojskujoči strani sta že od nekdaj radi prikazovali manjše izgube na svoji strani in čim večje izgube na nasprotnikovi strani.

⁹³ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 52 in 53.

Omenil sem že, kaj je zapisalo poveljstvo 18. polka deželnih strelcev o kozjanskih borbah v vojnem dnevniku, 30. aprila 1944, samo osem dni pozneje, 8. maja, pa so že bili drugačnega mnenja in so zapisali, »da se banda na področju 649. bataljona enkrat pojavi v strnjenih skupinah do 200 mož, drugič pa z manjšimi akcijami (ropi, požigi, umori) terorizira prebivalstvo. Prostovoljni odhodi k bandam, ki se največkrat prikazujejo kot prisilne mobilizacije, na območju bataljona neprestano rastejo. Poročila prebivalstva so nezanesljiva. Velik del je na strani banditov in jih podpira z dostavljanjem poročil in obvestil. Če sovražnik čuti, da je številčno slabši ali pa enako močan, se ne spušča v boj«. ⁹⁴

Partizani so po boju, 3. maja 1944, na Bohorju svojim ranjenim nudili prvo pomoč, mrtva pa so položili pod Velikim Javornikom v grob, ki so ga skopali z bajoneti, ker niso imeli pri roki drugega orodja. ⁹⁵

Glavni štab NOV in POS je 12. aprila 1944 razpisal 1. vojaško tekmovanje za čas od 27. aprila do 27. junija in ga nato podaljšal do 27. julija 1944. Razpis vojaškega tekmovanja slovenskih partizanskih enot in ustanov je imel namen spodbujati samoiniciativnost vojakov, podoficirjev, oficirjev in političnih komisarjev pri organiziranju vojske, pri dviganju njene vojaške sposobnosti, bojne pripravljenosti in pri njenem notranjem utrjevanju. ⁹⁶

Kozjanski partizanski odred se je po svoji ustanovitvi in po prejemu gradiva Glavnega štaba NOV in POS takoj vključil v 1. vojaško tekmovanje. Ustanovili so tekmovalno komisijo, njen predsednik je postal sanitetni referent odreda Adolf Drolc. Kot bomo ugotovili iz nadaljevanja, je svoje delo opravila odlično. Komisiji so seveda pri tem delu pomagali vsi, od komandanta odreda Jerina, ki je na sestankih opozarjal na potrebo po še večjem sodelovanju vseh na tekmovanju, do drugih komandantov in komandirjev, političnih komisarjev, namestnikov političnih komisarjev bataljonov in čet, referentov in šefov služb v odredu do referenta propagandnega odseka v odredu Jožeta Sinkoviča in njegovih propagandistov. Svoje dopise in poročila so objavljali v več partizanskih glasilih. ⁹⁷

Prvo vojaško tekmovanje se je končalo 27. julija 1944. Tekmovalna komisija Glavnega štaba NOV in POS, katere predsednik je bil generallajtnant

⁹⁴ Zbornik VI/13, dok., št. 202.

⁹⁵ Arhiv PMB, fasc. 8/VI, Spominsko gradivo. Anton Račič: Kozjansko v NOB II.

⁹⁶ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 57 in 58.

⁹⁷ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 58 in 59.

Jaka Avšič, sekretar pa Lojze Gerbec, je nato zbrala poročila in vse gradivo skrbno pregledala. Glavni štab NOV in POS je 21. oktobra 1944 izdal dnevno povelje ob koncu 1. vojaškega tekmovanja, v katerem so bili objavljeni vsi uspehi. Med odredi se je Kozjanski odred izkazal kot najboljši odred v vsej Sloveniji (pri tem je treba povedati, da v tekmovanju niso upoštevali doseženih uspehov 9. korpusa NOV in POJ, ker ni poslal poročil, op. T. T.), saj je zasedel 1. mesto v tekmovanju za najbolj uspešno izvedene akcije in dosežene uspehe v teh akcijah. Pri tem že omenjeni dokument navaja: »V borbah, ki jih je imel Kozjanski partizanski odred s sovražnikom v obdobju prvega tekmovanja, je ujel 11 sovražnikovih vojakov; zaplenil 4 strojnice, 17 brzostrelk, 254 pušk, 20 pištol, 54 bomb, 3 zaboje municije, 140 garnitur sovražnikove opreme in 9 pisalnih strojev; uničil 1 sovražni tovorni avtomobil.« V tekmovanju za najuspešneje izvedeno mobilizacijo je zasedel 2. mesto, takoj za Istrskim partizanskim odredom. V drugih tekmovanjih se odred ni odrezal tako dobro, vendar je s svojima uspehoma veliko prispeval v tekmovanju za najuspešneje izvedene akcije in dosežene uspehe v teh akcijah v razredu korpusov in cone 4. operativni coni NOV in POS, ki je osvojila 1. mesto.⁹⁸

Po boju na Bohorju, 3. maja 1944, se je Kozjanski odred premaknil na Rudenik, kamor je prišel zjutraj 5. maja. Čez dan so počivali, zvečer pa so odšli v Novi Marof in izpraznili trgovino ter zažgali velik avtobus. Bil je last nekega Nemca in je vozil na progi Rimske Toplice–Jurklošter–Planina. Po uspešno opravljeni prehranjevalni in sabotažni akciji so se vrnil v tabor. Sedmega maja se je odred razdelil: prvi bataljon s štabom odreda je ostal v taboru, drugi pa je krenil v smeri proti Celju. Z njim je šel komandant odreda Jerin, ki se je naslednji dan na podlagi dobljenih podatkov obveščevalcev odločil za vojaško akcijo v vasi Svetina, kamor so prišli ob 19. uri. Bataljon je razdelil na 4 dele: prvi je bil zadolžen za napad na vilo Eugena Himmerja, drugi za napad na Štajersko domovinsko zvezo in vermanšaft, tu je bilo skladišče orožja in streliva. Tretji in četrti del sta obkolila vas in postavila zasedi na cestah v smeri proti Celju in Laškemu. Ko so bili vsi na svojih mestih, so natanko ob 19.30 izvedli napad. Eugen Himmer je ravno dajal navodila vodjem blokov Štajerske domovinske zveze, ko sta v vilo vdrla intendant Fric Suša in obveščevalec Ivan Repar - Sam. Zaradi upiranja sta ga partizana ustrelila. Ob napadu drugega dela partizanov na stavbo ni bilo težav, saj so se takoj predali trije vermani. V akciji so zaplenili 36 pušk, 2 pištoli, 14 bomb, 360 nabojev, 13 vermanskih uniform in še 10 hlač, pisalni stroj, šotorsko krilo in nosila za ranjence. Zatem so odšli

⁹⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 60 in 61.

proti šoli in osvobodili osem zapornikov, ki so jih Nemci ta dan pripeljali iz Celja, da bi delali v gozdu. Šest jih je prostovoljno stopilo v partizane. Nato so borci sklicali vaščane na miting. Govoril je komandant odreda. Po mitingu so mobilizirali deset ljudi in odšli.⁹⁹

Drugi bataljon je vse do 12. maja, ko se je sešel s 1. bataljonom, ponoči izvajal prehranjevalne akcije in mobiliziral, podnevi pa počival. Akcije so izvajali po četah, vedno pa je bil z njimi eden od članov ožjega štaba bataljona ali odreda. Naslednji dan je odred odšel na rekvizicijo trgovine v Dobje, zaplenili so tudi avtomobil, s katerim so stvari odpeljali.¹⁰⁰

Devetnajstega maja zvečer je 1. bataljon zaprl vse poti od Sv. Lovrenca proti Štoram. Na njih je ustavljal delavce in jih mobiliziral v partizansko vojsko. Takrat je močnejša nemška patrulja prišla partizanski zasedi za hrbet in jo napadla. Ker je bil napad premočan, se je partizanska patrulja umaknila brez izgub. Tej akciji je sledila nova akcija 1. bataljona, ki je zvečer, 25. maja, napadel stavbo občine v Loki pri Zidanem Mostu. Najprej so akcijo ustrezno vojaško zavarovali, nato pobrali iz stavbe vse za njih potrebne in uporabne predmete. Ker so stavbo tudi minirali, se je njena prednja stran porušila, tako da je postala popolnoma neuporabna. Proti vasi je prodirala nemška železniška patrulja in padla v partizansko zasedo. V kratkem spopadu je padel nemški vojak, nato pa se je partizanska zaseda zaradi svoje šibkosti začela umikati proti vasi. Štab bataljona jim je na pomoč poslal vod partizanov, ki je nemško patruljo prisilil k umiku. Nato so v trgovini izvedli rekvizicijo.¹⁰¹

Isti večer je 2. bataljon zasedel železniško postajo Breg, zaplenil 3 telefone in mobiliziral 18 delavcev, ki so bili tam zaposleni. Nekaj tobaka so zaplenili v bližnji trgovini. Prišel jim je prav, saj so ga v partizanih zelo pogrešali. Oba bataljona sta se po uspešnih akcijah brez izgub vrnila na izhodiščne položaje.¹⁰²

Poveljstvo 18. polka deželnih strelcev je partizanski akciji opisalo tako: »Okoli 20 banditov je napadlo postajo Breg (med 24. in 1. uro). V istem času so banditi vdrli tudi v Loko in zažgali občinsko hišo. Zaseda je pri Rimskih Toplicah streljala na skupino banditov 14 mož in 2 partizanki.«¹⁰³

⁹⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 63 in 64.

¹⁰⁰ Arhiv PMB, fasc. 7/II, kronika 2. bataljona Kozjanskega odreda.

¹⁰¹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 64.

¹⁰² Arhiv PMB, fasc. 7/II, kronika 2. bataljona Kozjanskega odreda; ARS, AS 1869, fasc. 330/IV, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda.

¹⁰³ Zbornik VI/13, dok., št. 202.

Že čez dva dni je odred šel v novo akcijo, tokrat si je za cilj izbral Jurklošter. V večernih urah je najprej obkolil postojanko, nato je del 1. bataljona napadel stavbo občine, zaplenil je 34 kompletnih gasilskih uniform, 4 pisalne stroje, ciklostil in precej pisarniškega materiala, del 2. bataljona pa je rekviriral v trgovini. V Jurkloštru so ostali do jutranjih ur, ob spremljavi harmonike so pred trgovino in občino peli partizanske in narodne pesmi. Na papir napisane »parole« so razobesili v prostorih občinske stavbe, nekaj sten v uradih pa so popisali z raznimi gesli. Do 2. junija, ko sta zaradi mobilizacije odšla 1. bataljon proti Rajhenburgu, 2. bataljon pa proti Celju, je odred izvajal prehranjevalne in sabotažne akcije ter vojaške vaje. Borci, posebno novinci, so poslušali vojaške in politične ure. Oba bataljona sta še 30. maja zvečer vdrla v občino in na pošto v Blanci, zaplenila sta ciklostil, tri pisalne stroje, dva telefona in 4800 RM.¹⁰⁴ Rekvirirala sta v trgovini kočevskega Nemca, zatem pa imela miting, ki je naletel pri prebivalstvu na velik odziv.¹⁰⁵

Štab Kozjanskega odreda je v poročilu štabu 4. operativne cone NOV in POS, 3. junija 1944, zapisal, da bo glavna naloga odreda v naslednjem tednu mobilizacija na odseku od Planine proti Celju in Bizeljskemu. Zapisali so še: »Mobilizacija se je začela izvajati, vendar so v obeh predelih vasi oziroma hiše zelo razkropljene in dogajajo se dosti česte dezertacije. Organizirali smo vsled tega bazo, v kateri se bodo mobiliziranci vojaško izvežbali in politično prepričali o potrebi po mobilizaciji. V sledečem tednu bomo v glavnem izvedli mobilizacijo in nato vse nezanesljive poslali z oboroženim spremstvom na Dolenjsko.«¹⁰⁶

Osvoboditev Jurkloštra – primer napada na postojanko

Štab Kozjanskega odreda je bil zaradi priliva prostovoljcev in mobilizirancev v odred zaskrbljen, saj ni imel zanje na voljo dovolj orožja. Štabni oficirji¹⁰⁷ so zato z zanimanjem poslušali zasliševanje dveh nemških

¹⁰⁴ Reichsmark, nemških mark.

¹⁰⁵ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 65.

¹⁰⁶ ARS, AS 1869, fasc. 342/II, poročilo štaba Kozjanskega odreda 3. 6. 1944.

¹⁰⁷ Štabno delo. V odredu so se pred akcijo zbrali na sestanek štabni oficirji. Po potrebi so na sestanek poklicali še koga drugega. Po preučitvi podatkov so sprejeli skupno odločitev, a zadnjo besedo pri vojaških akcijah je imel vedno komandant, čeprav so imeli v partizanih sistem dvostarešinstva. Ukazi so bili pisni in ustni. Ustne ukaze so izdajali takrat, kadar ni bilo časa za izdajanje pisnih. Nato so se poveljniki podrejenih enot vrnili v svoje enote in začeli izvajati prejete ukaze. Pred akcijami so po enotah izvedli popolnitev moštva s strelivom. Dodatno strelivo

orožnikov Franca Greglja in Drobniča, ki sta bila Slovenca. Dobro sta poznala razmere na orožniški postaji v Jurkloštru, zato sta predlagala napad na postajo v večernih urah, ko je bila polovica orožnikov na večerji v gostilni. Po dobljenih podatkih so se v štabu odreda brž odločili za napad na postojanko. Komandant odreda je za izvedbo akcije določil komandanta Žlindro in njegov 1. bataljon. Najprej so bataljon razdelili na štiri dele. Prvemu je poveljeval komandant Žlindra, ob njem je bil še politični komisar odreda Vuković. Naloga borcev te skupine je bila, da zajame orožnike, ki so večerjali v bližnji gostilni. Po nemških podatkih naj bi jih bilo šest, po partizanskih podatkih pa štirje. Brezskrbno so jedli v gostilni – brez enega samega strela so jih zajeli, saj so bili brez straže, orožje pa so imeli obešeno na obešalnikih. Drugi del bataljona je vodil operativni oficir 1. bataljona Resnik. Njihova naloga je bila obkoliti in zavzeti orožniške postaje. Tretja skupina, ki jo je vodil načelnik štaba odreda Rožman, je imela za nalogo varovanje akcije. Postavil je zasedi na cesti proti Rimskim Toplicam in proti Planini. Ceste je dodatno zaprl še z obcestnimi smrekami, ki so jih podrli. Prerezali so tudi telefonske žice. Četrta skupina je bila najmanjša, njena naloga je bila zajetje orožnika, ki je bil med napadom v svojem stanovanju. Tudi njega so ujeli brez težav. Druga skupina se je orožniški postojanki približevala z leve oz. zadnje strani. Tu so naleteli na orožnika, ki je v senci na klopi bral knjigo. Partizani so bili od njega oddaljeni približno 25 metrov in le s težavo so se zadrževali, da ga niso »pihnili«. Toda ukazano jim je bilo, da morajo čakati na znak za napad. V tem čakanju se je neki borec nerodno premaknil, pod njegovimi nogami pa se je zlomila suha veja. Ko je orožnik to slišal, se je najprej prestrašil, nato pa kot blisk skočil v stavbo. Nekaj trenutkov zatem so že začeli orožniki iz postojanke streljati proti partizanom, ki so jim enako odgovorili. Medsebojno obstreljevanje je trajalo kake pol ure, nato pa so orožniki privolili v pogajanja. Z njimi se je pogajal Albin Resnik - Svoboda, pozval jih je k predaji. Orožniki so zahtevali 15 minut časa za posvet, v resnici pa so čakali na pomoč iz bližnjih postojank. Ker po pretečenem času partizani niso dobili odgovora, so znova na vso moč začeli streljati iz vsega orožja. V pomoč so jim priskočili še borci prvega dela bataljona, ki so zajete orožnike zastražili, sami pa napadli orožniško stavbo z desne strani. Pod zaščito strojničnega ognja je prvi do stavbe prišel odredov politični komisar Vuković in vanjo vrgel ročno bombo. To je orožnikom

so dobili puškarji, posebno pozornost pa so pri strelivu namenjali puškomitraljezecem. Prvi strel v boju so padli vedno na ukaz, nato se je streljalo po lastni presoji. V odredu so pri svojem delu uporabljali specialke (vojaške topografske karte) in kompase, a le na nivoju bataljona in više. Po spominu Račiča so bile angleškega izvora (Anton Račič, ustni vir, 24. 7. 2004).

najbrž vzelo pogum, saj se je nato predal višji orožniški stražmojster Franz Suppanz skupaj z drugimi orožniki.¹⁰⁸

Po boju so partizani zajete orožnike postavili v vrsto, jim odvzeli službene osebne izkaznice in pojasnili cilje narodnoosvobodilnega boja. Kmalu zatem so jih izpustili in usmerili proti Zidanemu Mostu, kamor so se tudi zatekli. Zadržali so le višjega orožniškega stražmojstra Suppanza, ki so ga nato ustrelili. Obveščevalec Ivan Repar - Sam je o njem vedel povedati, da je nekoč ustrelil nekega partizana. To je v svojem poročilu o napadu na orožniško postajo v Jurkloštru omenil poveljnik orožniškega okrožja Trbovlje stotnik Hirschhofer: »Suppanz je res 1942. leta ustrelil nekega bandita, kar pa temu banditskemu odredu ni bilo znano.«¹⁰⁹

65. Jurklošter. Razloženo naselje med gozdovi v dolini Gračnice je bilo središče Jurkloštrske republike. Razglednica. Iz obdobja pred drugo svetovno vojno.

V omenjeni akciji so borci Kozjanskega odreda sovražniku zaplenili puškomitraljez, 2 brzostrelki, 44 pušk, 7 pištol, signalno pištolo s 50 naboji, 18 bomb, 2280 nabojev, 36 kompletnih uniform, motor s prikolico in veliko

¹⁰⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 66–68.

¹⁰⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 68.

druge vojaške opreme.¹¹⁰ To je bila prva sovražnikova postojanka, ki jo je Kozjanski odred uničil. S tem ko so zavzeli orožniško postajo v Jurkloštru, je v okrožju Radeče–Laško oz. v njegovem okraju Jurklošter nastalo prvo manjše svobodno ozemlje na Štajerskem. Imenovalo se je Jurkloštrska republika. Zaradi vedno močnejše dejavnosti Kozjanskega odreda in drugih enot 4. operativne cone NOV in POS je iz Jurkloštrske republike kmalu nastalo eno od treh večjih svobodnih ozemelj na Štajerskem – Kozjansko.

Po nočnem pohodu sta 2. bataljon in 1. četa 1. bataljona 13. junija zjutraj ob 3. uri prišla v Žusem. Počivala sta do 8. ure. Kuharji so pripravljali kotle za kuhanje hrane. Dežurna sta razporejala straže in določevala smeri patruljam.¹¹¹ Ob pol devetih so se vrnile s sporočili, da se Žusmu bližajo močne nemške sile. Partizani so v vasi brž zasedli položaje in čakali na nemške vojake, ki so se približevali razporejeni v strelce. Kmalu so opazili, da je sovražnik številčno močnejši, zato so pričakovali »vroč dan«, vendar pa okupatorjevi vojaki niso začeli napada z jurišem kot navadno, ampak so plegli in od daleč streljali proti partizanskim položajem. Streljali so s precejšnje razdalje, zato je bilo njihovo streljanje nenatančno in ni prizadejalo nobene škode. Partizani so zato hitro ugotovili njihove namere. Na severozahodni strani partizanskih položajev je bil visok hrib, na njem je stala cerkev sv. Valentina. Predvidevali so daljši spopad in kaj kmalu ugotovili, da bo zmagal tisti, ki bo obvladal bojišče. Morali so zasesti hrib oz. vrh grebena. To nalogo je dobila četa, ki je bila v rezervi. Kar tekli so na vrh hriba, kajti zavedali so se, da je od njihove hitrosti odvisna usoda boja. Komaj so prvi borci zasedli vrh grebena, so že začeli streljati po sovražniku, ki je hotel zasesti vrh grebena z nasprotne strani. A bili so prepočasni.¹¹²

Kmalu zatem je začel sovražnik naskakovati partizanske položaje. Ti so njegove napade odbijali in mu z rafalnim streljanjem povzročili precejšnje

¹¹⁰ ARS, AS 1869, fasc. 330/IV, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda.

¹¹¹ Pozimi so stražarje menjavali na eno uro, poleti pa na dve. Delo stražarjev sta nadzirala mlajši in starejši dežurni. Menjala sta se okoli polnoči. Občasno je stražarje kontroliral tudi politični komisar. Več stražarjev oz. stražarskih mest so postavljali na polosvobojenem ozemlju, manj pa na osvobojenem ozemlju. Stražarsko službo so v redu jemali resno, tako da s tem v zvezi niso izvajali disciplinskih postopkov. Po mnenju Antonu Račiča je le bilo nekaj opominov. Za zavarovanje enote oz. bivališča so pošiljali še patrulje. Manjše patrulje so štejele do tri borce, večje pa do pet in več. Velikost patrulje je bila odvisna od morebitne nevarnosti oz. ocene. Manjšo patruljo je navadno vodil starejši oz. izkušenejši borec, večjo pa desetar, vodnik ali politični delegat. Pogovorni jezik v enoti je bil slovenski, povelja pa so bila neka čudna mešanica slovenskega in srbskega jezika (Anton Račič, ustni vir, 24. 7. 2004).

¹¹² Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 69 in 70.

izgube. Sovražniku se je posrečilo mrtve potegniti iz boja z dresiranimi psi. Pri tem je bil zadet eden od psov. Po triurnem obstreljevanju so partizani z eno četo začeli obkoljevati sovražnika, ki je to brž ugotovil in urno zapustil bojišče.¹¹³

Partizani so v boju zaplenili puškomitraljez zbrojevko, 18 polnih okvirjev streliva, 4 puške Mauser s po 50 naboji in 3 ročne bombe. Puškomitraljez sta v boju zaplenila namestnik komandirja čete Franc Ogorevc in borec Blaž Lipar. Z vrha grebena so borci opazili precej izpostavljenega nemškega puškomitraljezca, ki je s pomočnikom negibno ležal ob orožju. Ugibali so, ali sta morda mrtva, ker sta bila popolnoma negibna. Da gresta ponju, sta se odločila Franc Ogorevc, oborožen samo z oficirsko sabljo, ki jo je nekje zaplenil in nosil za pasom, in Blaž Lipar. Ta je bil oborožen s kratko italijansko puško. Iskala sta kritje in se počasi približevala puškomitraljezu, ki ju je močno pritegnil. Ko sta mu prišla v neposredno bližino, sta se dvignila in stekla, Lipar s puško, pripravljeno na strel, Ogorevc pa je potegnil sabljo iz nožnice in jo zavihtel visoko nad glavo. Kaj sta si takrat mislila nemška vojaka, ko sta zagledala sabljo nad glavo, je težko ugotoviti, saj je bil Ogorevc videti kot kak srednjeveški vitez. Pomočnik puškomitraljezca jo je takoj ucvrl za bližnja drevesa, puškomitraljezec pa je nekajkrat ustrelil s pištolo, nato je tudi sam pobegnil. Lipar je brž zagrabil zbrojevko in skupaj sta jo mahnila nazaj k enoti. Politični komisar bataljona Anton Račič - Zvone je preizkusil puškomitraljez in ugotovil, da brezhibno deluje, nato pa ga je zaupal v varstvo presrečnemu borcu Liparju.¹¹⁴

V boju so imeli partizani dva lažje ranjena, dva borca so pogrešali, eden je dezertiral. En ranjenec je bil iz 1. bataljona, drugi je bil borec Peter Ocvirk iz 2. čete 2. bataljona. Strel iz puške ga je ranil v desno roko nad komolcem. Obležal je nezavesten na čistini. Na varno sta ga spravila bolničarka in Ivan Žibert. V bolnico Zajesele na Bohorju so ga sprejeli 15. junija, zaradi tetanusa je umrl 20. istega meseca. Pokopali so ga nad mlinom v Pustih Ložicah. O nemških izgubah imamo na voljo le podatek prebivalcev, ki so izjavili, da je sovražnik odpeljal dva voza ranjenih in voz mrtvih. Partizani so ujeli dva vermana, ki sta nato prestopila v vrste NOV.¹¹⁵

Zvečer je okupator zbral nove močnejše sile z namenom, da bi odred

¹¹³ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 70.

¹¹⁴ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 70 in 71.

¹¹⁵ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 71.

obkolil, vendar mu ni uspelo. Borci Kozjanskega odreda so se ob 21. uri uspeli brez bojov in novih izgub umakniti na nove položaje. Ostanek 1. bataljona, ki ni mogel prepeljati mobilizirancev na Dolenjsko, je izvajal zaščitna dela. S prekopavanjem in podiranjem dreves so zaprli ceste Rimske Toplice–Jurklošter, Loka–Jurklošter, Laško–Št. Lenart in Jurklošter–Planina. Sovražnik je skušal s tanki in tovornjaki prodreti v Jurklošter, a se je vrnil, ker so partizani pred Jurkloštom porušili velik kamnit most.¹¹⁶

Zaradi povečane vojaške in politične dejavnosti enot Kozjanskega odreda so okupatorjeve oblasti ukinile občino, pošto in orožniško postojanko v Jurkloštru. Ukinile so tudi občino in pošto v Loki pri Zidanem Mostu in prenesli njihova sedeža in dejavnost v Zidani Most. Občinski urad je po preselitvi iz Jurkloštra deloval v Laškem. Povečalo se je tudi število vojaštva na postojankah, v Senovem na 180 vermanov, v Zabukovju nad Sevnico pa za 27 policistov.¹¹⁷

Kozjanski odred je v juniju 1944 zaradi mobilizacije v partizansko vojsko številčno precej narasel. To je bil prvi razlog za ustanovitev 3. bataljona Kozjanskega odreda, drugi je bil v slabem nadzorovanju ozemlja, ki je bilo preveliko za samo dva bataljona. Štab 4. operativne cone NOV in POS je v začetku junija 1944 odobril ustanovitev 3. bataljona in za komandanta imenoval podporočnika Franca Godlerja - Bliska.¹¹⁸ Politični komisar bataljona je postal gimnazijski maturant Ivan Verdely - Jovo, zastavnik Milan Makovec¹¹⁹ pa namestnik komandanta bataljona.¹²⁰

¹¹⁶ Prav tam.

¹¹⁷ Prav tam.

¹¹⁸ Franc Godler se je rodil leta 1920 v Petrovčah. Po poklicu je bil kovač. V NOV je stopil marca 1942. Najprej je bil kurir, nato borec v Kozjanski četi. Od konca leta 1943 je organiziral kurirske zveze na Štajerskem. Junija 1944 je postal komandant 3. bataljona Kozjanskega odreda, septembra pa 4. bataljona. Od oktobra do decembra je bil v devetem višjem oficirskem tečaju oficirske šole. Po vrnitvi je znova prevzel poveljstvo 3. bataljona odreda. Aprila 1945 je postal komandant 2. bataljona Kozjanske grupe, maja pa načelnik štaba Prekmurske brigade (Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 72, 148, 272 in 282).

¹¹⁹ Milan Makovec se je rodil leta 1915 v Ljubljani. Po poklicu je bil tiskar, V NOV pa je stopil septembra 1942. S 14. divizijo NOV in POJ, v kateri si je prislužil prvi oficirski čin, je prišel na Štajersko. Nato je bil kuhar v bolnici Zajesele na Bohorju, operativni oficir 2. bataljona ter namestnik komandanta 3. bataljona. Od 7. avgusta do 27. septembra 1944 je obiskoval osmi višji oficirski tečaj oficirske šole. Po končanem tečaju je postal šef obveščevalne točke v Savinjski dolini (Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 73).

¹²⁰ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 72 in 73.

Tretji bataljon ni imel na voljo dovolj orožja, zato so v štab odreda poklicali komandanta Godlerja. Razložili so mu, da so jih terenski politični delavci obvestili, da je v tovarni kopit v Šmarju pri Sevnici orožje in strelivo, namenjeno obrambi tovarne. Ponj je 21. junija zvečer krenil s 1. četo bataljona komandant Godler. Imel je navodilo, naj se akcija začne naslednjega dne ob 5. uri zjutraj, in tako so jo tudi opravili. Na hitro so zajeli oba tovarniška vratarja in ju prisilili, da sta pokazala skladišče orožja in streliva. V njem je bilo 29 pušk francoske izdelave, 23 ročnih bomb, signalna pištola, 1152 nabojev in ročna ambulanta, vse so partizani zaplenili. Potem so odšli v proizvodne prostore in opravili sabotažno dejanje. Prerezali so široke kožne jermene na turbini in parnem stroju, iz njih bi lahko naredili vsaj 50 parov podplatov. Zrušili so vodno zapornico, da bi onemogočili gašenje, in zažgali tovarno, ki ni v celoti zgorela.¹²¹

66. Partizanski žig.

Od tod je bataljon krenil na Mrzlo Planino, kamor sta v dopoldanskem času prišla še 1. in 2. bataljon. Počivali so do kosila. Popoldne istega dne, 22. junija 1944, so ustanovili 3. bataljon Kozjanskega odreda. Razdelili so orožje, ki so ga zjutraj zaplenili, z dobro razpoloženimi borci pa je imel politični komisar odreda Vuković politično uro. Komandir 1. čete je postal Karel Jamšek - Miloš, 2. čete pa Avguštin Grbec. Na Kozjansko sta prišla v februarju 1944 s 14. divizijo NOV in POJ, v bojih na Kozjanskem sta bila odrezana od Šercerjeve brigade. Ostala sta na Kozjanskem in se vključila v Kozjansko četo.¹²²

Zadnje dni junija 1944 je štab odreda sklenil poslati bataljone na njihova operacijska območja. Prvemu bataljonu je določil odsek od hrvaške meje oz. Bizelskega do ceste Podsreda–Rajhenburg, drugemu odsek ceste Podsreda–

¹²¹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 74 in 75.

¹²² Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 75.

Rajhenburg do ceste Sevnica–Planina in tretjemu odsek od ceste Sevnica–Planina proti Celju. Njihova glavna naloga je bila mobilizacija, vzporedno s tem pa vojaško in politično delo po bataljonih, posebej z novinci. Če od obveščevalne službe ali od političnih delavcev na terenu dobijo natančne in koristne podatke, lahko opravijo tudi kakšno vojaško akcijo. S prvim bataljonom je na pot krenil komandant odreda Jerin, z drugim pomočnik političnega komisarja odreda Jovan in s tretjim namestnik komandanta odreda Janežič. Za usklajevanje dela in urejevanje administrativnih zadev je ostal v taboru politični komisar odreda Vuković.¹²³

V skladu z dobljenimi nalogami so po bataljonih opravljali prehranjevalne in sabotažne akcije, mobilizirali v NOV, prirejali mitinge in pisali prispevke za odredovo in bataljonska glasila, imeli več političnih ur, se urili v vojaških veščinah, in sicer predvsem novinci, ki so se s tem privajali na vojaški način življenja, izvajali nočne pohode, nato počivali in skrbeli za osebno higieno. Obleko so parili, saj so bile precejšnja nadlega uši. Na osnovi nekajmesečnih izkušenj v partizanski taktiki so se enote redno premikale iz kraja v kraj.¹²⁴

Bataljoni Kozjanskega odreda so bili po svojih ustanovitvah zelo dejavni, kar potrjuje tudi vojni dnevnik 18. polka deželnih strelcev. Za 30. junij 1944 so zapisali: »Bohorska banda gospodari nad vsemi cestami na svojem območju, tako da so dejansko odsekane čete 649. bataljona deželnih strelcev na Planini, v Kozjem, Sv. Petru in na Bizeljskem. Trenutno je vsa patruljna dejavnost ustavljena. Za oskrbovanje in prenos uradne pošte se uporabljajo močne spremljevalne patrulje, ki od časa do časa hodijo od čete do čete.«¹²⁵

10. julija 1944 je štab 4. operativne cone NOV in POS izdal dnevno povelje, s katerim je izrekel vsem borcem, podoficirjem, oficirjem in političnim komisarjem Kozjanskega odreda za njihovo uspešno delovanje proti sovražniku priznanje in pohvalo. Na začetku povelja je zapisal, da so enote Kozjanskega odreda, ki je v kratkem času iz majhne čete prerasel v odred, pod vodstvom komandanta Jerina in političnega komisarja Vukovića, uspešno nastopale in uničevale okupatorje na svojem odseku. Temu sledi seznam uspešno izvedenih akcij odreda, na koncu pa navodilo, naj se dnevno povelje prebere pred zborom v vseh enotah 4. operativne cone NOV in POS.¹²⁶

¹²³ ARS, AS 1869, fasc. 342/II, vojaško poročilo štaba Kozjanskega odreda, 18. 7. 1944.

¹²⁴ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 76 in 78.

¹²⁵ Zbornik VI/14, dok., št. 155.

¹²⁶ Muzejska zbirka Laško, Štajerski kurir, 14. 7. 1944, str. 4.

67. Pilštanj leži na pomolu nad dolino Bistrice in se kot trg omenja že v začetku 15. stoletja. Razglednica. Iz obdobja med obema vojnama.

Zaradi povečane ofenzivne dejavnosti Kozjanskega partizanskega odreda je nemški okupator samo v juniju in juliju 1944 izgubil kar 12 svojih postojank (9. junij Jurklošter, 13. junij Loka pri Žusmu, 6. julij Slivnica pri Celju, 7. julij Pišece, 9. julij Sv. Vid pri Planini in Prevorje, 11. julij Zabukovje nad Sevnico, 12. julij Sromlje, Imeno in Bračna vas, 15. julij Pilštanj in 16. julij Zagorje pri Kozjem). Pri tem so partizani zajeli več orožnikov, večje količine prepotrebne orožja, streliva in opreme. V tem času je minerski vod na več mestih večkrat razstrelil železniško progo Zidani Most–Dobova, tako da je bil promet zaustavljen za nekaj deset ur. Izbojeval je prvo osvobojeno ozemlje na Kozjanskem in Štajerskem, odstranil okupatorjevo civilno upravo, uspešno mobiliziral v NOV nekaj sto ljudi in še bolj uspešno oviral mobilizacijo v nemško vojsko na obravnavanem območju.¹²⁷

Temu delovanju je nemški okupator nameraval narediti konec in v ofenzivni operaciji, ki jo je načrtoval za 18. in 19. julij 1944, uničiti Kozjanski partizanski odred. Predvideval je, da šteje do 400 mož in da je težišče

¹²⁷ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 90.

njegovega delovanja na odseku Bohor–Oslica. Okupator se je pri tem zmotil vsaj dvakrat: prvič pri navajanju števila borcev, saj je bilo 15. julija v odredu 328 borcev in bork – oboroženi so bili z 202 puškama, 13 brzostrelkami in 6 puškomitraljezi; poleg tega so imeli še 24 pištol in 96 bomb, v glavnem ofenzivnih –, drugič pa se je hudo zmotil, ko je mislil, da bo uničil odred. Uspelo mu ni prizadeti nobene enote odreda, saj je štel že 23. julija kar 492 borcev in bork.¹²⁸

Sovražnik je imel za omenjeno akcijo na voljo naslednje enote: tri čete 1. bataljona »Cholm« 25. policijskega polka SS, orožniško akcijsko četo Celje, 4. četo 14. policijskega polka SS ter 2. in 3. alarmno četo Ptuj - sever vermanšaftskega polka »Spodnja Štajerska«. Na voljo nimamo dokumentov vseh sodelujočih enot, zato ne moremo v celoti obnoviti poteka akcije. Omenjene enote so morale postaviti zaporo na črti Oslica–potok Bistrica–Podlog–Sv. Vid–Galgenberg–kota 560–Žaga–kota 920 zahodno od Bohorja in preprečiti preboj z območja Bohorja. Predvideli so tudi uporabo težkih minometov. Izvedba akcije je potekala po tem zaporedju. Ena skupina okrepljenega 1. bataljona »Cholm« 25. policijskega polka SS se je zbrala v Celju, druga v Brežicah. Prvo skupino so prepeljali z vozili v smeri Sv. Jurij pri Celju–Šmarje pri Jelšah–Podčetrtek–Sv. Peter–Podsreda–Kozje, drugo v smeri Bizeljsko–Sv. Peter–Podsreda–Kozje–Pilštanj. Prva skupina se je pred Šmarjem pri Jelšah spopadla z deli Šerčerjeve brigade, druga skupina pa je ob 6.30 trčila na Pokojniku pod Oslico na 3. bataljon Kozjanskega odreda.¹²⁹

Napadalci borcev 3. bataljona niso zalotili pri spanju, kajti zgodaj zjutraj so bili že budni zaradi tragičnega dogodka, ki se je zgodil na kozolcu, kjer so spali. Nesrečo je v svojih spominih opisal komandant bataljona Godler. Zapisal je, da sta skupaj v senu spala puškomitraljezec in pomočnik. Puškomitraljezcu se je odvil vijak na nemški bombi »štilarci«, vrvice se je odvila, obroček na koncu vrvice se je zataknil za pomočnikov pas. Ko je ta vstal, se je bomba aktivirala in eksplodirala na trebuhu puškomitraljezca. Bil je takoj mrtev, več borcev je bilo lažje ranjenih. Enega so odpeljali v bolnico.¹³⁰

Nemške enote so se bataljonu že močno približale in borci so krenili na položaje. Zasedli so boljše položaje, ki so bili višje od nemških. Takrat sta prišla k bataljonu politični komisar odreda Vuković in načelnik štaba

¹²⁸ Prav tam.

¹²⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 90 in 91.

¹³⁰ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 90.

Rožman. Po ogledu položajev je načelnik Rožman odšel in se kmalu vrnil z mitraljezom »švarcloze«, ¹³¹ ki ga je imel shranjenega nekje v bližini. S skupino borcev je ves dan ščitil bok bataljonu, politični komisar Vuković pa je z desetino borcev jurišal na nasprotni breg, s katerega je hotel pregnati sovražnika in zavarovati drugi bok bataljona. Njegov napad je onemogočilo močno streljanje in desetina se je morala umakniti, Vuković pa je bil pri tem ranjen v desno ramo. ¹³² S še enim ranjencem ga je patrolja odvedla v bolnico. Spotoma so padli v nemško zasedo, a so se umaknili brez izgub in na cilj prišli po drugi poti. Proti večeru je sovražnik najbolj pritiskal na četo, ki jo je vodil Ivan Rožman - Janez. Pritisk je bil tako močan, da se je morala četa umakniti. Rožman je mitraljezu odvzel zaklep in ga s tem onespособil za nadaljnje delovanje, nato so se umaknili na višje položaje proti Oslici. Tu so v gozdu ostali vse do 20. julija. Razposlal je patrolje, ki naj bi vzpostavile zvezo z bataljonom, a jim to zaradi vsepovsod razpostavljenih nemških zased ni uspelo, vendar so se vedno umaknile brez izgub. ¹³³

¹³¹ Andreas W. Schwarzlose (1887–1936) je bil avstrijski konstruktor strelnih orožij, znan v glavnem po svojem mitraljezu. M. 7/12 je bil standardni A. O. in pozneje avstrijski (težki) mitraljez, kal. 8 mm. Uporabljali so ga v več državah, tudi v Vojski Kraljevine Jugoslavije. Leta 1928 so ga v Kragujevcu predelali iz kal. 8 mm na kal. 7.9 mm. Prenovljeni mitraljez so vodili pod oznako M. 7/12-28 Š (Enciklopedija orožja, str. 214 in 323; Dinić, Poznavanje naoružanja, str. 61 in 62).

¹³² 24. julija 1944 je GŠ NOV in POS izdal okrožnico o čuvanju žive sile kadrov (Zbornik VI/15, dok., št. 25). V njej je zapisal, »da v vseh edinicah, posebno pa še v edinicah IV. Operativne Zone opazamo v zadnjem času predvsem pri vodilnih funkcionarjih, včasih naravnost zločinsko lahkomišljenost in malomarnost v izpolnjevanju naših navodil za čuvanje žive sile naše vojske in za čuvanje naših kadrov.« V nadaljevanju okrožnice so zahtevali, da je »treba odstraniti navado, da se naši komandirji, komandanti in politkomisarji v borbah spremenijo v navadne strelce, bombaše, mitraljezce in jurišače.« Boj 3. bataljona Kozjanskega odreda pod Oslico je klasičen primer tega, česar funkcionarji ne bi smeli početi. S svojima dejanjema sta politični komisar in načelnik štaba odreda pokazala hrabrost in verjetno vplivala na ugoden razplet boja. Istočasno pa sta razvrednotila delo nižjih funkcionarjev, ki tako niso mogli priti do svojih izkušenj, veljave med moštvom in s tem do nujno potrebne samozavesti. In tega v partizanski vojski na Štajerskem ni bilo malo. Glavni štab se je teh posledic dobro zavedal, zato je izdal omenjeno okrožnico in v njej ponudil ustrezno rešitev: »Vsi naši štabi so dolžni stalno učiti svoje podrejene funkcionarje o pravilnem izbiranju komandnega mesta v borbi. Sistematično je treba vzgajati vojsko k temu, da nalog, ki bi jih mogla izvršiti četa, ne izvršuje na mesto nje komandir, komandir s svojim posebnim junaštvom, ampak si mora znati komandir pridobiti zaupanje svojega moštva, s tem, da ga moštvo pozna kot junaka, ki zna v vsakem trenutku najti pravilno mesto, s katerega lahko izvršuje svojo komandirsko funkcijo. Treba je sistematično vzgajati vojsko in podrejene funkcionarje k temu, da bodo tudi sami razumeli potrebo čuvanja kadrov.«

¹³³ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 91 in 92. Za komandirje deset in vodov v partizanskih enotah so postavljali sposobne in v boju preizkušene borce. V njih so morali borci imeti zaupanje,

Sovražnik je zaradi umika Rožmanove čete prodril v vas Pokojnik, glavčina bataljona pa se je v mraku umaknila na nove položaje, na greben nad Zagorjem.¹³⁴

Drugi bataljon ni imel bojnega stika z nemško vojsko. Zjutraj so postavili dve zasedi in več stražarskih mest ter čakali na prihod sovražnika. Ker so poslušali odmeve boja, so poslali obveščevalce, da bi vzpostavili stik s tretjim bataljonom. Zaradi nemških zased jim to ni uspelo. Nekaj časa so še čakali na svojem položaju, nato so se premaknili proti Zalogu. Med potjo so naleteli na sovražnikovo zasedo, a jo je predhodnica pravočasno opazila. Bataljon je na nasprotni strani zasede zavzel položaje in tam ostal do 22. ure. Nato se je premaknil na nove položaje.¹³⁵

Istega dne je patrulja štaba odreda pod vodstvom kurirja Vinka Stupice zaustavila na cesti Celje–Sv. Jurij pri Celju–Planina poln voz hrane, namenjene sovražnikovi vojski. Zaplenili so ga in umaknili s ceste ter čakali na prihod drugega voza. Pripeljala sta se dva osebna avtomobila, v katerih je bilo šest nemških častnikov. Streljali so nanje in pri tem naj bi ranili dva in ubili prav tako dva častnika. Kurirja Vinka Stupico je štab odreda predlagal za odlikovanje. V vseh zadnjih bojih, posebej pri napadih na sovražnikove postojanke, se je zelo izkazal. V napadu na postojanko Blanca je rešil življenje dvema borcema, ko sta se pod zaščito njegovega streljanja s kritičnega položaja umaknila na varno.¹³⁶

Naslednji dan, 19. julija, je med 13. in 14. uro izbruhnil spopad med glavčino 3. bataljona Kozjanskega odreda in udarno skupino 1. čete 1. bataljona »Cholm« 25. policijskega polka SS pri Brediču na grebenu, ki se razteza od Kozjega do Zagorja. Tu je sovražnik udaril v bok glavčini bataljona, uprl pa se mu je vod partizanov, vendar so se morali umakniti. Ker nekateri borci niso poslušali povelj, so ob umiku znova naleteli na zasedo,

zaželeno pa je bilo, da so imeli nekaj vojaškega znanja že od prej. V partizanih in še posebej na Štajerskem je bila praksa, da so bili v izpostavljenih oz. oddaljenih enotah prisotni oficirji iz štaba oz. nadrejenih enot. Navadno sta bila to ali politični komisar ali namestnik političnega komisarja. Ti so potem poveljevali tem enotam, zato se njihovi pravi poveljniki niso izrazili. To se je vse preveč pogosto dogajalo tudi v enotah, ki niso bile izpostavljene oz. oddaljene. Oficirji so se vživali v vloge mitraljezcev, komandirjev deset in vodov. S tem so rušili avtoritete podoficirjev, ki zato niso imeli prave veljave.

¹³⁴ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 92.

¹³⁵ Prav tam.

¹³⁶ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 92 in 93.

ki je streljala nanje, in se razkropili. Partizani so imeli tri ranjene, ranjeno bolničarko pa je okupator zajel. Istega dne je sovražniku prišel na pomoč 2. bataljon 13. policijskega polka SS s Koroške, 3. bataljon se je v popoldanskih urah izmuznil iz obroča in oba nemška policijska bataljona sta brezuspešno čistila teren. Akcija je bila končana 19. julija 1944 ob 20. uri, ko so bile v Kozjem odpuščene iz sestave 1. bataljona »Cholm« 25. policijskega polka SS čete vermanšafta, 4. četa 14. policijskega polka SS in orožniška akcijska četa Celje. Prvi bataljon »Cholm« 25. policijskega polka SS je bil nato s tovarnjaki prepeljan na nov izhodiščni odsek, severno od Sv. Jurija pri Celju.¹³⁷

Tretji bataljon Kozjanskega odreda je imel v nemški ofenzivni operaciji na Bohorju 4 ranjene, od tega enega huje, 4 pa je okupator ujel. In nasprotnik? Orožniška akcijska četa Celje je imela enega mrtvega in tri lažje ranjene. Od tega sta bila dva iz orožniške akcijske čete Celje in eden iz 1. bataljona »Cholm« 25. policijskega polka SS. Zajeli so 2 avstrijski puški s strelivom, pištolo, 2 konja in nekaj posode. Glede izgub nasprotnika so navedli naslednje podatke: »11 mrtvih – ugotovljeno, 6 ujetih (med njimi ranjena bolničarka), 2 ranjena – ugotovljeno; po krikih sodeč, so bile izgube verjetno znatno večje; 1 prebežnik, 4 osumljene (podpirali bandite?) smo prijeli in predali SD.« Število mrtvih je pretirano, še bolj je glede tega pretiraval štab odreda, ki je v poročilo zapisal: »Po uradnih izjavah sovražnika so bili v teh bojih pogrešani 103 vermani, policisti in vojaki, od tega 23 policistov s Senovega. Ranjenih je bilo enkrat toliko.«¹³⁸

Kozjanski odred je poleg priznanja in pohvale, ki jo je prejel od štaba 4. operativne cone NOV in POS zaradi svoje povečane ofenzivne aktivnosti in doseženih velikih uspehov proti nemškemu okupatorju v juniju in juliju, prejel še pohvalo Glavnega štaba NOV in POS. 1. avgusta 1944 je izdal dnevno povelje, v katerem je navedel uspešno izvedene akcije enot Kozjanskega odreda v juniju in juliju 1944. Na koncu povelja je zapisal: »Za odlično borbenost in vodstvo enot pohvalimo vse borce in štabe Kozjanskega odreda in jih dajemo za vzgled vsem našim odredom s pozivom, da svojo borbo stopnjujejo na čim večjo mero in tako prispevajo k osvoboditvi našega naroda in čimprejšnjemu uničenju fašističnega okupatorja in domačih izdajalcev.« Dnevno povelje sta podpisala komandant Glavnega štaba NOV in POS generalmajor Franc Rozman in politični komisar Boris Kraigher, objavljeno je bilo na prvi strani glasila Slovenski partizan. Posredno je bil odred pohvaljen še 6. avgusta 1944

¹³⁷ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 93 in 94.

¹³⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 94.

v poročilu štaba 4. operativne cone NOV in POS o delu podrejenih enot, kjer je bilo zapisano, da je bil v akcijah najuspešnejši Kozjanski odred, ki ima tri dobre bataljone.¹³⁹

Zaradi povečane dejavnosti je Kozjanski odred dosegal velike uspehe v boju proti nemškemu okupatorju. Sovražnikove postojanke na Kozjanskem so padale ena za drugo. Ker so bili v defenzivi, so spremenili način boja proti partizanom in prilagodili taktiko. Svoje postojanke na Kozjanskem so začeli močneje utrjevati, partizane pa so nameravali uničiti v ofenzivnih operacijah. V noči z 11. na 12. avgust je 2. bataljon Kozjanskega odreda na osnovi poročil obveščevalcev izvedel akcijo na postojanko v Stari vasi ob Sotli, kjer naj bi bilo 50 vermanov. Dve četi je v napad vodil komandant bataljona Andrej Šepetavc – Andi, vendar so že pol ure pred prihodom na cilj naleteli na oviro. Vodnik predhodnice je komandanta Šepetavca opozoril na bližino vermanov. Takrat so začeli vermani streljati, partizani so jim odgovorili. Komandant je brž ocenil položaj in izdal ukaz za umik. Umaknili so se brez žrtev, a so izvedli rekvizicijo pri kočevskih Nemcih in Besarabcih, ki so bili tu naseljeni na slovenskih domovih. Naslednji dan so od obveščevalcev zvedeli za razloge neuspele akcije. Na Bizeljskem vermani niso prenočevali v postojankah, ampak v vinogradih in gozdovih, kjer so imeli postavljene straže in patrulje. Začeli so uporabljati partizansko taktiko in niso prenočevali v postojanki, ampak vsakič na drugem mestu.¹⁴⁰

Štirinajstega avgusta so sklenili izvesti akcijo v Pohanci pri Martinu Sturmu. Izbrali so prostovoljce, bilo jih je za celo četo. Na cilj so prišli v mraku in vrata hiše so bila že zaklenjena. Na poziv borca, ki je nastopil kot kočevski Nemec, naj odprejo vrata, so odgovorili, naj pride podnevi. Borec se je umaknil, prostovoljci pa so začeli streljati na hišo. »Kočevarji« so se umaknili na podstrešje, od koder so streljali s puškami in metali ročne bombe. Tudi partizani so vrgli nekaj bomb, a so se od oken odbile, ker so bila vsa okna v pritličju gosto zamrežena. Še preden so utegnili s streljanjem iz puškomitraljeza prodreti skozi okovana vhodna vrata, so dobili obvestilo o bližajočih se štirih avtomobilih. Umaknili so se brez izgub.¹⁴¹

Novo ofenzivno operacijo proti osvobojenemu ozemlju na Kozjanskem

¹³⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 95–97.

¹⁴⁰ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 99–100.

¹⁴¹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 100.

je sovražnik začel 17. avgusta 1944,¹⁴² vendar partizanskih enot tudi v tej ofenzivni operaciji ni uspel uničiti. Te so najprej sprejele boj, s čimer so pridobile čas, da so lahko mobilizirance spravile na varno, nato pa se s spretnim izmikanjem umaknile iz obročja. V veliko korist je bilo Kozjancem dejstvo, da so pred tem temeljito razrušili mostove in ceste. V noči na 15. avgust je prvi bataljon Kozjanskega odreda napadel orožniško postojanko v Koprivnici. Posadka je napad sicer odbila, vendar se je zaradi poškodovanega poslopja drugi dan umaknila na Senovo. Sredi meseca so enote Kozjanskega odreda napadle sovražnikovo postojanko v Orehovem. Napad ni bil uspešen, ker so bile postojanke ob železniški progi precej močne, saj so varovale železniško progo Dobova–Zidani Most, ki je bila zelo pomembna za nemške oblasti. Približno v istem času je sovražnik sam umaknil svojo posadko s Planine nad Sevnico. Prvi udarni bataljon Zagorske brigade in 2. bataljon Kozjanskega odreda sta zvečer 23. avgusta krenila v napad na orožniško postojanko v Podsredi. Postojanko je ob enih ponoči napadlo 40 mož z dvema minometoma in šestimi puškomitraljezi, vendar niso uspeli, saj je imela stavba predebele zidove in bila še dodatno utrjena. Nato so stopili v akcijo minerji minerskega voda Kozjanskega odreda, a tudi njim ni uspelo vsaj delno razrušiti stavbe. Ob petih zjutraj so ugotovili, da postojanke ne bodo mogli zavzeti, zato so se umaknili. Orožniki so še istega dne zapustili postojanko in se umaknili v Kozje. Preostale enote Kozjanskega odreda so v avgustu izvajale manjše oborožene akcije, razne sabotažne akcije, predvsem pa mobilizirale v NOV. Sovražnik je v tem mesecu še nekajkrat vdrl na svobodno ozemlje, a s precej manjšimi silami.¹⁴³

Ker nimamo na voljo nemških dokumentov, iz katerih bi ugotovili njihove namene v avgustovski ofenzivni operaciji na Kozjanskem, si oglejmo, kaj je o tem zapisal štab Kozjanskega odreda: »Namen ofenzive je bil v glavnem ta, da bi Nemci izpraznili Planino (21. avgusta 1944 – op. T. T.), v kateri je bila posadka preko 100 mož vojske in okrog 15 žandarmerije. Posadko so izpraznili zaradi naše stalne blokade, kar je onemogočalo redno prehrano vojaštva. Po drugi strani je bilo opaziti, da je bila izvedena ofenziva tudi zaradi naših sabotažnih akcij na železniško progo, po kateri je šlo v času od

¹⁴² Obveščevalni oddelek GŠ NOV in POS je imel o ofenzivnih akcijah na Kozjanskem sredi julija in sredi avgusta naslednje mnenje. V omenjenem času so bili transporti na železniški progi Zidani Most–Zagreb močno povečani. Iz tega so izvlekli sklep, da sta bili ofenzivni operaciji na Kozjanskem bolj v smeri zavarovanja železnice in transportov po njej kot v smeri uničenja enot Kozjanskega odreda (Zbornik VI/15, dok., št. 143).

¹⁴³ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 100–107.

17. do 20. t. m., ko so Nemci s tem dobro zavarovali progo, več transportov vojaštva.«¹⁴⁴

68. Trg Planina pri Sevnici, gručasto naselje pod severnim vznožjem Bohorja, ima bogato in burno zgodovino. Razglednica. Iz leta 1940.

Glavni štab NOV in POS je 13. julija 1944 predpisal nove formacije slovenskih partizanskih enot. Ugotovili so, da je razvoj vojske in njeno številčno stanje tolikšno, da se mora njena struktura prilagoditi sodobnim bojnim zahtevam. Odredili so, da se morajo formacije uvesti takoj, začeni postopoma od najnižjih enot in štabov navzgor. Po tej odredbi je brigada sestavljena iz štaba, potrebnega števila bataljonov, baterije minometalcev in brigadnega sanitetnega voda. Bataljon je po novem sestavljen iz štaba, potrebnega števila strelskih čet in čete težkega orožja. Pri tem so zapisali, da se bo »formiranje oz. preformiranje četrtega bataljona v brigadi izvršilo samo v brigadah, ki imajo sedaj v svojem sestavu po štiri bataljone. V ostalih brigadah se bo pristopilo k formiranju četrtega oz. petega bataljona, ko bo to dovolilo številčno stanje.« »V bataljonih se bosta formirali dve strelski četi. K formiranju tretje strelske čete se bo pristopilo šele takrat, ko bo to dovolilo

¹⁴⁴ Zbornik VI/15, dok., št. 113; ARS, AS 1869, fasc. 329/I, poročilo štaba 4. operativne cone NOV in POS, 21. 9. 1944.

številčno stanje in bodo formirani vsi ostali deli – enote bataljona v popolnem številčnem stanju predvidenem po formaciji.«¹⁴⁵ Za odred so zapisali, da moč in formacija odreda nista odrejeni, ker je ta odvisna od nalog, geografskih in drugih okoliščin in se lahko po potrebi menja. Se je pa glavni štab zavedal, da se nove formacije ne bodo mogle uvesti po enotnem postopku, saj se med enotami pojavljajo razlike, in pri tem ugotovil, da te razlike niso velike med 7. in 9. korpusom. Zaradi okoliščin, v katerih deluje četrta operativna cona, so se zavedali, da bodo do določene mere morali odstopiti od odrejenih formacij. Odstopanja so bila pri artileriji, ker niso imeli zadostnega števila topov in zemljišča za njihovo manevriranje.¹⁴⁶

Operativni oddelek glavnega štaba NOV in POS je zadnje dni julija 1944 poslal navodila za delo štabu 4. operativne cone NOV in POS. V njih je glede Kozjanskega odreda zapisal: »Kozjanski odred ima veliko možnosti razvoja z zelo ugodnimi pogoji za mobilizacijo. Potrebno je prenesti središče odreda na železniško progo Celje–Rogatec in stremeti za tem, da se proga popolnoma poruši. Potrebno je formirati najmanj štiri bataljone, od katerih bodo trije operirali na sektorju med Savo–Savinjo in Sotlo preko žel. proge Celje–Rogatec, en bataljon pa bo prešel v Haloze kot svoje izhodišče. Naloga odreda je, da organizira prehode prek Save za prenos materiala in transport mobilizirancev. Rušiti mora žel. progo Celje–Zidani Most in Krško–Brežice–Dobova in Celje–Rogatec. Izvajati mora širokopotezno mobilizacijo na celokupnem sektorju. Zveze naj vzdržuje s hrvaškimi enotami. Vzdržuje naj radio zvezo z X. hrvaškim korpusom, ki bo služila za posredovanje informacij sovražnih premikov na hrvatskem teritoriju. Haloški bataljon bo dejstvoval v Halozah in na Ptujskem polju. Vzdrževal bo zvezo preko Drave z Lackovim odredom. Njegova naloga je napadanje nemških enot, rušenje proge od Rogatca proti Krapini in mobilizacija.«¹⁴⁷

Sredi avgusta je Glavni štab NOV in POS poslal štabu 4. operativne cone NOV in POS nova navodila, v katerih je zapisal, da morajo vso pozornost

¹⁴⁵ Zbornik VI/14, dok., št. 119.

¹⁴⁶ Zbornik VI/15, dok., št. 45.

¹⁴⁷ Zbornik VI/15, dok., št. 36. Haloški bataljon Kozjanskega odreda niso nikoli ustanovili. V Haloze so poslali patroljo, ki je na Kozjansko vodila partizanske novince s ptujskega in ljutomerskega območja. Ker je bila patrolja prešibka za boj proti veliko močnejšim nemškim enotam, je štab 4. OC NOV in POS v začetku decembra 1944 sklenil poslati četo Kozjanskega odreda v Haloze mobilizirat. Tja so napotili konec decembra 3. četo 1. bataljona. Nemške enote so jo nenehno zasledovale, zato se je četa konec februarja 1945 iz Haloz čez Boč umaknila nazaj na Kozjansko (Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 257–264).

posvečati odredom. »Pri tem ne mislimo, da je treba odrede samo številčno krepiti, ampak je predvsem treba posvečati pozornost pravi partizanski odredni taktiki. Odredi morajo kontrolirati čim širši teren, posamezne čete morajo stalno menjavati svoja taborišča, pripravljati resnično konspirativne zasede, tako da povzročajo sovražniku izgube predvsem na terenu in v manjših postojankah. S tem lahko tudi odredi kontrolirajo dovolj širok teren in prisilijo sovražnika k zadrževanju v postojanki, oziroma patroljiranju po terenu samo v večjih kolonah.«¹⁴⁸

In kako je ta navodila oz. ukaze nadrejenih izvajal štab odreda? Del odgovorov najdemo v tekstu, kjer govorim o ustanovitvi odreda, obveščevalni službi in o minerskem vođu. Tu naj omenim še vprašanje odredne taktike bojevanja. 22. 8. 1944 sta imela štab Kozjanskega odreda in okrožni komite KPS Bohor skupni sestanek. V imenu okrožnega komiteja KPS Bohor sta se sestanka udeležila sekretar Vladko Majhen - Rafael in Sergej Kraigher. Na sestanku so obravnavali poleg sedaj nam že znanih navodil o delu Glavnega štaba NOV in POS še poročilo o bojih in delu Kozjanskega odreda v zadnjem času. Ugotovili so, da je štab odreda v času zadnje sovražnikove ofenzivne operacije položaj popolnoma obvladal. V svoji sestavi je imel odred v tem času več kot 500 neoboroženih novincev, zaradi spretnega vodenja enot ni bilo med njimi nobene izgube, kar je na prebivalstvo in novince ugodno vplivalo. K temu sta poleg dobrega vodenja partizanskih enot pomagali še dve stvari: predhodno rušenje mostov in prekopavanje cest ter dobro organizirana obveščevalna služba. Sklenili so, da bodo še naprej ovirali promet in uničevali prometnice ter izpopolnjevali obveščevalno službo v odredu in na terenu.¹⁴⁹

Glede partizanske odredne taktike bojevanja so ugotovili, da je odred to zanemarjal in se bojeval bolj kot brigada, kar se je pokazalo v slabem nadzorovanju terena na odseku Šmarje pri Jelšah–Rogatec in v predelih okoli sovražnikovih postojank. Na to so politični delavci na terenu večkrat opozarjali štab odreda. Kritiko je štab odreda sprejel ter že konec avgusta in v začetku septembra začel izvajati sklep o boljšem nadzorovanju terena.¹⁵⁰

Menim, da je kritika glede zanemarjanja partizanske taktike točna, a preostra. Kozjanski odred je veliko mobiliziral v enote NOV. Za mobiliziranje in spremstvo je uporabljal enote odreda. Zaradi povečanega moštva mu je

¹⁴⁸ ARS, AS 1851, fasc. 13/I, Navodilo za delo Glavnega štaba NOV in POS, 15. 8. 1944.

¹⁴⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 104 in 105.

¹⁵⁰ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 105.

primanjkovalo orožja za izpopolnitev bojne moči svojih enot. Orožje so lahko dobili, če so ga jemali okupatorju. Bilo ga je precej v okupatorjevih postojankah po vsem Kozjanskem, le odvzeti mu ga je bilo treba. To so lahko storili le tako, da so zbrali enote in zavzemali postojanke. Tako so dobili prepotrebno orožje, svobodno ozemlje pa se je širilo. Iz bataljonskih kronik in raznih vojaških poročil vidimo, da so se bataljoni v glavnem premikali¹⁵¹ vsak dan iz kraja v kraj na svojih operacijskih območjih. V glavnem le bataljon kot celota, redkeje čete same. Pozno poleti 1944 se je svobodno ozemlje na Kozjanskem še povečalo in pred Kozjanskim odredom so se pojavile nove naloge. Na raznih ravneh so začeli razmišljati o oblikovanju 4. bataljona, s katerim bi lažje nadzorovali Kozjansko in širše območje, ter o ustanovitvi vojaških zalednih organov oblasti, s katerimi bi razbremenili odred. Vojno področje in komande mest bi s tem prevzele del nalog Kozjanskega partizanskega odreda in odborov Osvobodilne fronte.

Osvoboditev Kozjega – primer skupnega boja odreda in brigade

Med zadnjimi postojankami, ki so padle na Kozjanskem, sta bili sovražnikovi postojanki na Zdolah in v Kozjem. Obe sta bili na vrsti 11. septembra. Posadka z Zdol se je umaknila sama, pri postojanki v Kozjem pa je Kozjanskemu odredu prišla na pomoč Bračičeva brigada iz 14. divizije. Trinajsta SNOB Mirka Bračiča je imela v tem času tri bataljone in približno 500 mož.¹⁵²

Štab Bračičeve brigade je 10. septembra poslal štabom podrejenih bataljonov povelje o napadu na sovražnikovo postojanko v Kozjem. V njem je ukazal napad ob 23. uri istega dne. Drugi bataljon je moral napasti orožniško postajo, 1. in 3. bataljon pa župnišče, v katerem so bili vermani, in zavarovati obe akciji. V zavarovanje akcije so šle tudi čete 1. bataljona Kozjanskega odreda. Ena četa je postavila zasedo na cesti Podsreda–Sv. Peter pod Svetimi Gorami, druga, ki je bila postavljena v smeri Velikega Kamna, je izvedla demonstrativen napad na Senovo.¹⁵³

¹⁵¹ Bataljon na pohodu je imel predhodnico in zaščitnico. Predhodnica je štela 3–5 mož, enako zaščitnica. V času nevarnih razmer so ju okrepili, takrat so organizirali še bočne zaščitnice. Predhodnica je bila od glavnine oddaljena le toliko, da so se med sabo lahko videli (Anton Račič, ustni vir, 24. 7. 2004).

¹⁵² Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 110.

¹⁵³ Prav tam.

69. Trg Kozje je osrednje naselje na Kozjanskem. Razvilo se je v razširjeni dolini srednje Bistrice pod vzhodnimi pobočji Kozjaka ob sotočju Bistrice in Bistrega grabna. Razglednica. Iz leta 1935.

V Kozjem sta bili, kot sem že omenil, dve postojanki. Župnišče, kjer je bilo približno 70 vermanov, sta ob 23.30 obkolili 1. četa 1. bataljona in 2. četa 3. bataljona Bračičeve brigade in ga opolnoči napadli. V prvem naskoku so partizani minirali bunker pri župnišču, iz katerega je sovražnik obstreljeval cesto proti pošti. Da bi si olajšali nadaljnje napade, so zažgali pošto in bližnji skedenj. Ob svitu 11. septembra se je hotel sovražnik prebiti iz župnišča v cerkev, kar sta mu s soborci preprečila zlasti komandant 3. bataljona podporočnik Rudolf Bunc in mitraljezec Vodeb. Ob 9. uri so borci s protitankovsko puško razbili streho, skozi odprtino metali steklenice bencina in v notranjosti je zagorelo. Branilci so se bili prisiljeni umakniti v kletne prostore, od koder so se še naprej trdovratno upirali. Ob 16. uri so partizani osvojili še zadnji bunker in v prostorih kuhinje minirali stavbo. Skozi nastalo odprtino so opravili nadaljnje miniranje stavbe, nato so se začeli vermani predajati. Med prvimi se je iz stavbe prikazal zagrizeni poveljnik postojanke Schafer. Bil je v brezhibni uniformi z železnim križcem in značko ranjenca. Po rodu je bil kočevski Nemec in v Kozje je prišel potem, ko je bil ranjen na vzhodni fronti. Do Slovencev je bil zelo sovražen, in tako je postal pravi priganjač slovenskih ljudi. Prav takšen je bil njegov namestnik Kump.

Schaferju so izpraznili žepe in z žico zvezali roke na hrbtu. Kozjani so bili nanj tako besni, da so ga hoteli kar ubiti. Zato so ga brž vtaknili v avtomobil zdravnika dr. Stanka Pogrujca in odpeljali v štab brigade. V napadu je padlo 14 vermanov, 45 so jih ujeli. Partizani so zaplenili 30 pušk, 3 puškomitraljeze, lahki minomet z 68 minami, 3 brzostrelke, 33 bomb in 6000 nabojev.¹⁵⁴

Drugi bataljon je ob 23. uri obkolil orožniško postojanko in jo napadel, orožniki pa so se trdovratno branili. Postojanke ni zavzel kljub večkratnim poskusom vse do zore 12. septembra. Poleg tega so bataljonske zasede 11. septembra zavrnile prodor kočevarske kolone in nato še prodor ustaške kolone iz smeri Sv. Peter pod Svetimi Gorami. Zjutraj 12. septembra je štab divizije zaradi prodora močne ustaške kolone iz Klanjca in zato, ker ni bilo mogoče pričakovati, da bo postojanka padla v kratkem času, pa tudi zaradi utrujenosti borcev, ukazal, da se boj konča, bataljon pa umakne na nove položaje. Od tod se je Bračičeva brigada na povelje štaba divizije premaknila na položaje v Topolovo.¹⁵⁵

Med napadom na postojanko v Kozjem je 1. vod 2. čete 1. bataljona Bračičeve brigade demonstrativno napadel sovražnikovo postojanko v Polju. Brigada je utrpela precejšnje izgube. Imela je 6 mrtvih, 22 ranjenih in 4 pogrešane. Ranjence je brigada pustila v oskrbo Kozjancem. Deset nepremičnih in težjih ranjencev so sprejeli v svojo bolnico, šest lažje ranjenih pa v sprejemališče za rekonvalescente. Od težjih ranjencev je umrl borec 1. bataljona Franc Ostrožnik. Kozjanci so v oskrbo sprejeli še 18 opešanih in revmatičnih borcev. Ker so bili sposobni za lažja dela, so jih razporedili po zanesljivih kmetijah. Vsak tretji dan so imeli zdravniški pregled. Na zahtevo brigadnega zdravnika so 15 borcev 23. septembra poslali nazaj, 3 pa so zadržali v sprejemališču za rekonvalescente.¹⁵⁶

V napadu na Kozje so bili ranjeni tudi intendant pri Glavnem štabu NOV in POS Mirko Frankič - Tilen, politični komisar 14. divizije Alojz Žokalj - Džidži, komandant Bračičeve brigade Milenko Knežević in komandant 3. bataljona Rudolf Bunc.¹⁵⁷

Sovražnikovi postojanki v Podčetrtku je sočasno napadla Šerčerjeva brigada. Druga SNOUB Ljuba Šerčerja je imela v tem času tri bataljone in

¹⁵⁴ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 110 in 111.

¹⁵⁵ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 112 in 113.

¹⁵⁶ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 112.

¹⁵⁷ Prav tam.

približno 550 borcev in bork. Desetega septembra so bile enote na položajih Lekmarje–Stara Glažuta. Iz tega kraja so enote krenile proti Podčetrtku in ga opolnoči napadle. Prvi bataljon je napadel postojanko carinske obmejne zaščite. Vse tri čete so zasedle položaje v dveh hišah nasproti postojanke in jo obstreljevale s puškomitraljezi ter minometi. Graničarji so jim z enako mero odgovorili, zato partizani niso mogli minirati stavbe. Ob 9. uri se je bataljon umaknil in ob umiku zažgal občinsko stavbo. Na položaju so pustili četo, ki je nadzorovala postojanko, katere moštvo se je branilo trdovratno. Postojanko so trikrat minirali in skoraj popolnoma porušili, sovražnik pa se je še vedno branil. Ob svitu 11. septembra se je bataljon umaknil. Tretji bataljon je bil v zasedi nad Prelaskim. Pretrgal je vse telefonske in telegrafske zveze in z zaseko zaprl dohod k postojanki. Dve minerski skupini sta minirali železobetonski most pri Hajnšku na cesti Podčetrtek–Cigajnerbirt in leseni most pod Sv. Urbanom na cesti med Podčetrtkom in Pristavo. Tretji bataljon je 11. septembra dopoldne zavrnil nemško izvidniško skupino, popoldne pa nekaj časa zadrževal prodor 2. čete polka Treeck, nato se je bataljon umaknil. Dvanajstega septembra ob 3. uri sta se 1. in 2. bataljon Šercerjeve brigade vrnila v Podčetrtek, da bi postojanko dokončno uničila. Bataljona sta naletela na močno nemško zasedo, zato se je 1. bataljon umaknil na Žusem, 2. bataljon pa na Brezje pri Lekmarju.¹⁵⁸

Šercerjeva brigada je v napadu na Podčetrtek imela 2 mrtva in 18 ranjenih, nemške izgube pa so bile ocenjene na 10 mrtvih in večje število ranjenih. Po nemških podatkih so imeli orožniki 4 mrtve in ranjenega.¹⁵⁹

Nemški okupator je na omenjeno območje poslal 2. bataljon planinskega lovskega polka Treeck, ki je nato s severa napadal osvobojeno zemljo, medtem ko ga je 4. bataljon vermanšafta napadal z juga. Četrty bataljon vermanskega polka »Spodnja Štajerska« je deloval v okrožju Brežice. Poveljnik je bil Sturmbannführer SA Bammer, ki so mu bile v septembru 1944 podrejene štiri alarmne čete. Poveljnik 1. alarmne čete v Arnovih selih je bil Krabich, 2. v Brežicah je bil König, 3. na Zdolah Leonusio in 4. v Sv. Petru pod Svetimi Gorami Rottmann.¹⁶⁰

Nemške enote, ki so prišle na pomoč postojankam v Podčetrtku, so nato izvajale utrdbeno dela, kopale so bunkerje, a so se 20. septembra umaknile iz postojank. Odšle so v postojanko v Sv. Peter pod Svetimi Gorami. Del

¹⁵⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 112 in 113.

¹⁵⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 113.

¹⁶⁰ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 114.

moštva se je naslednji dan vrnil in se začel utrjevati na gradu v Podčetrtku. Sovražnik je po napadu Bračičeve brigade Kozje močno zavaroval, še posebej močno pa cesto Kozje–Sv. Peter pod Svetimi Gorami. Nato so ljudem, ki so se pred njimi umaknili, začeli pobirati živino, obleko in druge vredne stvari. Naropano blago so odvažali v Buče in Sv. Peter pod Svetimi Gorami. Vermani iz Buč so za to uporabljali celo traktor. Petnajstega septembra so zapustili Kozje, pred tem pa so na roparski pohod v Pilštanj poslali močno patruljo. Znova so se v Kozje vrnili 19. septembra, začeli so obnavljati postojanko, zidali so bunkerje in kopali strelske jarke. Vso bližnjo okolico so zavarovali z močnimi zasedami. Naslednji dan so dobili močne okrepitve iz Celja, kar 10 avtomobilov orožnikov in vermanov. Z njimi se je pripeljal tudi župan. Petega oktobra 1944 ob 10. uri je prišlo približno 100 vermanov iz Sv. Petra pod Svetimi Gorami v Kozje. Prebivalstvu so pobrali še preostalo živino in celo pohištvo. Zvečer so se vermani ob streljanju z minometom po bližnji okolici umaknili iz Kozjega skupaj z moštvom postojanke. Kozje je za nekaj časa postalo svobodno. V začetku septembra so na Resi pri Vidmu postavili novo postojanko. Vanjo so namestili italijanske vojake, ki so že v drugi polovici septembra izvajali dejavnosti, po katerih so obveščevalci sklepali, da se selijo. Prav tako tudi orožniki iz Zdol.¹⁶¹

Potem ko je sovražnik opustil svojo postojanko v Kozjem, je imelo svobodno ozemlje na Kozjanskem svoj največji obseg. Obsegalo je 11 okupatorjevih občin, razen krajev ob železniški progi in ob meji z Neodvisno državo Hrvaško večino Kozjanskega. Izvzeti je treba jugovzhodni del oz. spodnji trikotnik Kozjanskega, kjer so bile sovražnikove postojanke Artiče, Globoko in Kapele. Od večjih krajev, ki leže že bolj v notranjosti Kozjanskega, ni bilo osvobojeno le Senovo, ki ga je sovražnik okrepil z novimi silami. Natančnih mej svobodnega ozemlja na Kozjanskem ni mogoče zarisati, tako kot so te zarisane med dvema državama, čeprav je to ozemlje bilo res »država v državi«. V grobem lahko svobodno ozemlje na Kozjanskem med njegovim največjim obsegom omejimo s črto Kozje–Rudnica–Slivnica pri Celju–Svetina–Veliko Kozje–Okroglice–Razbor–Žurkov Dol–Veliki Kamen–Sromlje–Pišce–Kozje. Zaradi svoje lege med pomembnimi prometnimi zvezami in še zlasti prometnicami Maribor–Celje–Zidani Most–Zagreb, a tudi zaradi bližine z Nemci naseljenega pasu ob Savi in Sotli je bilo kozjansko svobodno ozemlje zelo izpostavljeno. Bilo je tudi v zaledju utrjenih črt ob Sotli in Savi, ki jih je začel okupator graditi v jeseni 1944.

¹⁶¹ Prav tam.

Uničenje orožniških postojank in širjenje svobodnega ozemlja na Kozjanskem in s tem tudi na Štajerskem je bistveno pospešilo razkroj vermanšafta Štajerske domovinske zveze. Proces razkroja vermanšafta, kar se je kazalo posebno v prebegih iz alarmnih čet in z odhodom v partizane, se je začel v začetku 1944 s prihodom 14. divizije NOV in POJ. Nato se je zaradi uspešno izvedenih akcij enot 4. operativne cone NOV in POS samo še nadaljeval.

Omenjeni proces ponazarja tudi poročilo poveljnika 4. bataljona vermanskega polka »Spodnja Štajerska« z dne 3. septembra 1944. Kurirji kurirske postaje Kozjanskega odreda so pri Reštanju napadli patruljo 11 vermanov iz 3. alarmne čete Brežice. Poveljnik bataljona je v poročilu najprej navedel razloge, zakaj ne more več pošiljati patrulj za zavarovanje jaškov Zakel in Reštanj, nato pa še dopisal: »Razen tega pa vermani, v glavnem Spodnještajerci, niso popolnoma zanesljivi. Zanesljivo moštvo se upira oditi na te položaje in izjavlja, da radi vršijo svojo dolžnost, ne žele pa biti kandidati smrti. Ko bodo v bližnji prihodnosti v vermanšaft vpoklicani letniki 19 in mlajši, bo iz čete odšlo okoli 40 % moštva, in to najboljši možje, ki jih z doseljenci ne morem nadomestiti, tako da bo četa v najboljšem slučaju štela le 100 mož. [...] Razen tega vermani ne morejo razumeti, da se v Rajhenburgu in Krškem nahajajo vojaške enote, kjer ni nikakršne nevarnosti, oni pa so razporejeni na izpostavljenih položajih in razdeljeni na mnogih oporiščih. Dobi se vtis, kot da mora vermanšaft varovati vojsko. Drugo vprašanje je Kozje, kjer se nahaja 2. alarmna četa Brežice. To četo sestavlja 70 % Spodnještajercev, ki jih je prebivalstvo Kozjega tako demoraliziralo, da je nujno, da se jih zamenja. Iz te čete vsak dan dezertirajo Spodnještajerci k banditom. Zanesljivi možje se boje, da jih bodo v slučaju napada drugi pustili na cedilu ali pa jih izdali. [...] Poskušal sem že, da četo zamenjam z drugo vermansko četo. Ko pa je moštvo slišalo, da bi naj odšlo v Kozje, so izjavili, če morajo tja, gredo raje v vojsko. Da ne bi zopet izgubil najboljših mož, sem moral odstopiti od zamenjave čet. Že ko je 2. alarmna četa odhajala v Kozje, je dezertiralo 26 mož, med njimi vsi komandirji desetini, in se prostovoljno javilo v vojsko, kjer so bili takoj sprejeti.«¹⁶²

Kozjanski odred je 15. junija 1944 štel 230 borcev, navzočih je bilo 220, oboroženi so bili s 4 puškomitraljezi zbrojevkami, 9 brzostrelkami in 18 pištolami in revolverji. Pušk so imeli 137, od tega 63 mavzeric, 43 avstrijskih in 30 italijanskih, ter 83 ofenzivnih bomb. Za zbrojevke so imeli na voljo

¹⁶² Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 116.

1250 nabojev, za brzostrelke 1260, za pištole in revolverje 286 in za puške 4563 nabojev. Po pregledih 1. julija je bilo stanje nespremenjeno.¹⁶³

70. Rekonstrukcija zastave Kozjanskega odreda je narejena na osnovi skice Stojana Batiča.

V pregledu 15. julija je bil že upoštevan tretji bataljon, ki je bil ustanovljen konec junija. Odred je imel na seznamu 345 ljudi, navzočih je bilo 328, 319 borcev in 9 bork. Povečalo se je tudi število orožja. Zbrojevke so imeli 6, brzostrelk 13, pištol in revolverjev 24 in 2 signalni pištoli. Pušk so imeli 202 (76 mavzeric, 65 avstrijskih, 20 italijanskih, 39 francoskih, 2 lovske) ter 71 ofenzivnih in 25 defenzivnih bomb. Opazimo nove vrste orožja v odredu, ki jih prej niso imeli. Gre za signalni pištoli,¹⁶⁴ francoske in lovske puške ter defenzivne ročne bombe. Za zbrojevke so imeli na voljo 2480 nabojev, za brzostrelke 805, za pištole in revolverje 725, za signalni pištoli 42 in za puške 5553 nabojev.¹⁶⁵

¹⁶³ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 125 in 126. Ohranila so se petnajstdnevna poročila oz. pregledi številčnega stanja moštev in oborožitve enot 4. operativne cone NOV in POS, zaradi teh ohranjenih podatkov lahko precej natančno sledimo razvoju omenjenih enot.

¹⁶⁴ Signalne pištole uporabljamo za osvetljevanje zemljišča in ciljev, pa tudi za dajanje znakov in nakazovanje ciljev. Konstrukcija signalnih pištol je zelo preprosta in takšno je tudi ravnanje z njimi. Vse pištole uporabljajo signalne naboje, kal. 26 mm, v različnih barvah. Nemška vojska je uporabljala več vrst signalnih pištol, vendar je najbolj značilna enostrelka sistema Walther, ki jo je razvil leta 1928. V uporabo jo je nemška vojska sprejela v tridesetih letih.

¹⁶⁵ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 126. Po mnenju Račiča so ročne bombe na Kozjanskem uporabljali v glavnem ob napadih na sovražnikove postojanke, precej manj pa v boju oz. bojnem kontaktu s sovražnikom. Oficirji Kozjanskega odreda so vsi imeli pištole oz. revolverje. Bili so različnih tipov. V boju jih niso veliko uporabljali. Navadno so imeli v pištoli poln okvir nabojev

V pregledu številčnega stanja ljudi 4. operativne cone NOV in POS 1. avgusta so zapisali, da je imel Kozjanski odred na seznamu 502 človeka, navzočih je bilo 489. Bork so imeli že 15. Večina odsotnih je bila na tečajih. Število puškomitraljezov se je povečalo za eno bredo,¹⁶⁶ imeli so 3 brzostrelke več, 14 pištol in revolverjev ter 2 signalni pištoli. Skupno število pušk je ostalo enako. Minerji so imeli na voljo 77 kg razstreliva. Sredi avgusta 1944 naj bi štel odred 646 ljudi, navzoč je bil 601 borec, med njimi je bilo navzočih 22 bork. Imeli so 2 minometa 45 mm,¹⁶⁷ kar je bilo novo orožje v oborožitvi

in še enega v rezervi. Pištrole in revolverje so dobivali različno. Precej so jih zaplenili ob zavzetjih nemških postojank. S strelivom so vedno varčevali. Račič meni, da so imeli puškarji (strelci) v prvi polovici leta 1944 na voljo približno 15 nabojev, puškomitraljezci pa od 40 do 50 nabojev. Z zavzetjem sovražnikovih postojank so dobili tudi strelivo. V marsikateri postojanki so zaplenili cele zaboje streliva. Del zaplenjenega streliva so deponirali, del pa razdelili med borce. Nekaj streliva so dobili puškarji, precej več pa puškomitraljezci in njihovi pomočniki. Komandirji čet so preverjali količino streliva pri vojakih. Večina puškarjev v odredu ni imela bajonetov, pa tudi uporabljali jih niso. Zaščitnih mask (t. i. gas mask) niso nosili ne uporabljali. Enako je bilo v Kozjanskem odredu s čeladami. Le zelo redki so jih nosili (Anton Račič, ustni vir, 24. 7. 2004 in 21. 10. 2005).

¹⁶⁶ Standardni puškomitraljez italijanske vojske med 2. svetovno vojno je bil bređa, model 30 v kal. 6,5 mm. Bil je rezultat desetletnega dela tovarne Società Italiana Ernesto Breda. Prvi model je nastal leta 1924, ki so ga čez dve leti izboljšali. Izdelali so 2000 puškomitraljezov. Model bređe iz leta 1930 se ni veliko razlikoval od modela 1924 in je ostal isti do leta 1945. PM bređa model 1930 je bil težak 10,2 kg in dolg 1230 mm. Polnil se je z okvirjem z 20 naboji, kadenca pa je bila 475 nabojev v minuti. PM je bil občutljiv za umazanijo in sneg. Imel je veliko pomanjkljivosti, med njimi to, da ni imel ročke za prenašanje, kar je bil za vsakega puškomitraljezca velik problem. Pri vsakem premiku položaja, je moral vzeti v roke razbeljen puškomitraljez. Zaradi slabega slovesa ga je italijanska vojska po vojni zavrгла. Različica puškomitraljeza oz. model 1938 je bila v kalibru 7,35 mm, kar je bil kaliber italijanskih karabink. Boljši je bil mitraljez 8 mm M 1937 bređa, ki je imel še vedno precej pomanjkljivosti. Splošno mnenje je, da italijanska vojska v 2. svetovni vojni ni imela dobrih puškomitraljezov oz. mitraljezov (John Weeks: Streljaško naoružanje. Alfa Zagreb 1980, str. 50–55; Ian V. Hogg: Infantry weapons of world war II. Saturn Books Ltd, London 1997, str. 93–96).

¹⁶⁷ Minomet je namenjen uničevanju in nevtraliziranju sovražnikove vojske in bojnih sredstev v zaklonih in zunaj njih. Prednost minometa je mala teža, relativno velika moč projektila in enostavna uporaba. Minomet je naslednik možnarja in edino pomembno topniško orožje na polnjenje od spredaj, ki je preživelo tudi 20. stoletje. Je značilno prenosno gladkocevno orožje, ki izstreljuje krilate mine pod velikim kotom (45–85°). Za pehoto pomeni lastno topništvo v malem. Čeprav segajo njegove korenine vse do 14. stoletja, so bili minometi v sodobni obliki prvič uporabljeni v ruski armadi med rusko-japonsko vojno 1904–1905 (Vojni leksikon. Vojnoizdavaški zavod. Beograd 1981, str. 290 in 291; Enciklopedija orožja. Orožje skozi sedem stoletij. DZS, d. d., in Založba Defensor, d. o. o., Ljubljana 1995, str. 176). Na osnovi skupih podatkov menim, da gre za italijanski minomet brixia, model 35 v kal. 45 mm, ki spada v kategorijo manj uspešnih minometov. Anton Račič se spominja minometov v Kozjanskem odredu. Zanj niso imeli na voljo veliko min, zato so varčevali, pa tudi uporabljali jih niso veliko, tudi zato, ker je z minometi znalo ravnati le zelo malo borcev odreda (Anton Račič, ustni vir, 24. 7. 2004).

odreda. Puškomitraljezov so imeli 30. Prejšnje število puškomitraljezov se je povečalo za 23 šarcev. Brzostrelk so imeli 26, pištol in revolverjev 49 in 2 signalni pištoli. Pušk so imeli 314 (120 mavzeric, 134 avstrijskih, 39 italijanskih, 20 francoskih in 1 lovsko). Imeli so tudi 3 protitankovske puške, bile so nove v oborožitvi odreda.¹⁶⁸ Minerji so imeli na voljo 75 kg razstreliva, bombaši pa 144 ofenzivnih in 103 defenzivne bombe. Minometa sta imela na zalogi 50 min, za puškomitraljeze so imeli na voljo 40.300 nabojev, za brzostrelke 5990, za pištole in revolverje 801, za signalni pištoli 31 in za puške 8124 nabojev. Za protitankovske puške so imeli na voljo 150 izstrelkov.¹⁶⁹

Zadnje dni avgusta je imel Kozjanski odred na seznamu 1182 borcev in bork. Navzočih je bilo 1046. Na voljo so imeli 445 kosov različnega orožja. Štirinajsta divizija NOV in POJ je imela v tem času na seznamu 1263 borcev in bork, prisotnih pa le 909. Na voljo so imeli 739 kosov različnega orožja. Če naredimo primerjavo med temi podatki, ugotovimo naslednje: 14. divizija je imela na seznamu 81 ljudi več kot Kozjanski odred, a je imela navzočih v enotah kar 137 ljudi manj kot Kozjanski odred, kar pomeni, da je bil Kozjanski odred najštevilnejša enota v tem času v 4. operativni coni NOV in POS. Oborožen seveda ni bil tako dobro kot celotna divizija, pač pa v povprečju malo bolje kot njene brigade. Najbolje oboroženi enoti sta bili 6. SNOUB Slavka Šlanda (680 kosov različnega orožja, od tega 42 puškomitraljezov in 56 brzostrelk) in Koroška grupa odredov (656 kosov različnega orožja, od tega 47 puškomitraljezov in kar 137 brzostrelk).¹⁷⁰

¹⁶⁸ Protitankovske puške so orožje za uničevanje tankov. Že leta 1918 je Mauser nakazal pravo smer. Na tej osnovi so leta 1934 Poljaki in Britanci začeli razvijati modele orožij, s katerimi bi se zoperstavili vse večji ogroženosti od nemških tankov. Izumili so protitankovsko puško. To je bilo zelo močno orožje, ki je izstreljevalo naboje z jeklenimi zrnji, kal. 14 mm, z začetno hitrostjo od 900 mm v sekundi. Na oddaljenosti od 250 metrov je prebilo oklep vsakega tanka tistega časa. Puška je bila odobrena in šla takoj v proizvodnjo. V tem času je umrl vodja projektantov kapetan Boys, zato so v znamenje spoštovanja omenjeno puško imenovali po njem – Antitank rifle boys Mk1 in pozneje Mk2. Kaliber puške je bil 13,97, teže 16,32 kg in dolžine 1614 mm. Polnila se je z okvirjem petih nabojev. Puško je izdelovalo več tovarn, ena tovarna je do leta 1942 izdelala 63.000 kosov omenjene puške. Leta 1942 se je oklep tankov okrepil in protitankovske puške so postale za boj proti tankom neuporabne. Vojaki so jih začeli odmetavati. Na srečo so Britanci še pravi čas izdelali pehotni protitankovski metalec granat PIAT. Nemška vojska je protitankovske puške uvedla v oborožitev leta 1938 kot Panzerbuchse 38 (PzB 38) v kal. 13 mm, ki so jo prepravili na 7,92 mm. Tehtala je 16 kg. Zaradi prezapletene proizvodnje so jo poenostavili. Nova PzB 39 je bila lažja, sedaj je tehtala 12,35 kg. Ni se proslavila: sovjetski tanki T 34 so imeli predebel oklep in bili neobčutljivi na delovanje nemških PzB 39 (John Weeks: Streljačko naoružanje. Alfa Zagreb 1980, str. 39–41 in 91).

¹⁶⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 126 in 127.

¹⁷⁰ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 127.

Že sredi septembra je bilo stanje precej drugačno. Štirinajsta divizija je imela na seznamu 2193, navzočih pa 1971 ljudi in na voljo so imeli 1120 kosov različnega orožja. Kozjanski odred je imel na seznamu 982, navzočih 858 ljudi. Imeli so 2 minometa 45 mm in 14 min, 24 puškomitraljezov in 9210 nabojev, 27 brzostrelk in 4380 nabojev, 50 pištol in revolverjev ter 722 nabojev, 3 signalne pištole in 24 nabojev, 330 pušk in 8073 nabojev, 2 protitankovski puški in 110 izstrelkov.¹⁷¹

Kozjanski odred je v poznih poletnih mesecih leta 1944 zelo veliko mobiliziral in bil zato posredno pohvaljen od GŠ NOV in POS, ki je istočasno menil, da bi lahko cona storila več. GŠ NOV in POS je želel okrepiti 14. divizijo NOV in POJ, posledica tega pa je bilo preoblikovanje odredov cone.

*71. Zavezniška letala
dostavljajo s padali material
za partizane v kovinskih
zabojnikih 6. novembra 1944.*

¹⁷¹ Prav tam.

Kozjanski odred je dobival orožje na več načinov. Borci so ga v boju jemali sovražniku iz postojank, ki so bile v boju uničene, ali iz raznih tovarniških skladišč, kozjanski partizani so orožje dobivali še iz skladišč orožja Glavnega štaba NOV in POS, pa tudi od zaveznikov, ki so jim ga dostavljali po zračni poti. Odmetavali so ga iz letal, kovinski zabojniki s padali so nato pristajali na označenih krajih. 60 % zavezniške pomoči so oddali enotam 14. divizije, 30 % jo je obdržal Kozjanski odred, 10 % pa je ostalo v skladiščih Kozjanskega odreda oz. pozneje v skladiščih Kozjanskega vojnega področja.¹⁷²

Po pričevanju Avgušтина Grbca so kozjanski partizani po orožje na Dolenjsko šli prvič za veliko noč leta 1944. Skupini 25 borcev je poveljeval Avguštin Grbec, vodil pa jo je kurir Glavnega štaba NOV in POS, bil je na poti iz štaba 4. operativne cone NOV in POS na Dolenjsko. Razen poveljniškega kadra ni bil oborožen nihče, ker so želeli odnesti čim več orožja. Zato so se neoboroženi partizani počutili precej neprijetno. S čolni so se med Sevnico in Blanco prepeljali na Dolenjsko. Pot jih je vodila skozi Hubajnico do Tajčbirta v vasi Pribišje severno od Semiča v Črnomelj. Z Mavrlena so jim 18. aprila pripeljali 20 pušk in 1600 nabojev. Na Kozjansko so se vrnili konec aprila. Sprejeli so jih pristrčno, saj so v tem času ustanovili odred in jim je bilo orožje še kako potrebno. Še bolj so se jih veselili, kadar so jim prinesli »šarce«.¹⁷³

V začetku julija 1944 je moral Grbec znova na Dolenjsko po orožje. S sabo je vzel celo četo. Takrat so dobili 25 nemških puškomitraljezov M 34 in pripadajoče strelivo. Čeprav je bilo borcev precej, niso mogli odnesti vsega. V komandi mesta Črnomelj je Grbec srečal nekdanjega komandirja čete iz Dolomitskega odreda in ga prosil za uslugo. Pomagal mu je shraniti 10 puškomitraljezov in strelivo. Precej nabojev so vtaknili v nabojnike in jih ovili okoli teles, da so lahko čim več odnesli. Ko so prišli na Kozjansko,

¹⁷² Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 127 in 128; Zgodovinski arhiv Celje (dalje: ZAC), Zbirka Videčnik, dok., št. IV-1, poročilo čete EK/J, 20. 9. 1944. Omenim naj še orožje oz. muzejski predmet, ki je razstavljen v zbirki Posavskega muzeja v Brežicah. To je minomet domače izdelave. Izdelal ga je Franc Čepin iz Sv. Petra pod Sv. Gorami. V Kozjem je imel ključavničarsko delavnico. Kozjanski partizani so v septembru, po napadu na postojanko v Kozjem, našli zaboj min za minomete. Franc Čepin je takrat iz 2 mm železne cevi naredil minomet. Cev je skupaj s sprožilnim mehanizmom dolga 57 cm. Za nogi minometa je uporabil vilice kolesa. Prvič so ga preizkusili v bistriškem grabnu. Zaradi morebitne nesreče so prvo mino izstrelili s primerne razdalje z dolgo vrvico. Ali so Kozjanci ta minomet preizkusili tudi v boju, ni znano.

¹⁷³ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 128 in 129. Šarec je partizansko ime za nemška puškomitraljeza MG 34 in MG 42. Obstaja tudi razlaga, da je šarec nemški puškomitraljez MG 34, hitri šarec pa MG 42.

komandant odreda Jerin kar ni mogel verjeti svojim očem. Pohvalil jih je pred celim odredom.¹⁷⁴

Grbec se ni niti dobro spočil, že je moral spet na pot. Petnajstega julija je odšel s 1. bataljonom, ki je na Dolenjsko vodil mobilizirance. Nazaj so spet prinesli večje količine orožja in streliva. Konec avgusta so šli na Dolenjsko 2. bataljon in dve četi 3. bataljona Kozjanskega odreda. Ko so se sredi septembra vrnili na Kozjansko, so prinesli s sabo 10 puškomitraljezov, brzostrelko, 60 pušk in 7500 nabojev, dva minometa in 40 min, 1000 ročnih bomb in precej razstreliva. Precej tega orožja in razstreliva so nato oddali enotam 14. divizije.¹⁷⁵

Konec julija 1944 so za zaščito štaba Kozjanskega odreda ustanovili zaščitno četo. Komandir čete je postal Drago Kovačič, politični komisar čete je bil Niko Pertinač. Vodnik v četi je bil Janez Benedik, desetar pa Anton Rožič. Četa je imela v septembru 1944 20 borcev. Oborožena je bila s puškomitraljezom in puškami. Naloga borcev te čete je bila varovanje štaba odreda: če je štab odreda bival v stavbi, so stavbo zastražili in zavarovali pred morebitnimi napadi sovražnika. Na pohodih je del čete hodil pred štabom, del pa za njim.¹⁷⁶

Z nastankom svobodnega ozemlja je nemški okupator nad večino Kozjanskega izgubil vsak nadzor, zato je vanj nenehno vdiral s svojimi oddelki. Pri tem so jim pomagali ustaši. Odred je s svojimi enotami varoval svobodno ozemlje, na katerem so aktivisti OF vzpostavljali organe ljudske oblasti. Nadaljeval se je visok polet narodnoosvobodilnega gibanja. Odred je mobiliziral v NOV Slovenije in skrbel za varno spremstvo prostovoljcev in mobilizirancev čez Savo in Savinjo. Opravljal je minersko sabotažne akcije na prometnicah po vsem Kozjanskem. Napadal je železniško progo v dolini reke Save, a je ni mogel onesposobiti za dalj časa. Prvega decembra je napadel in uničil sovražnikovo postojanko v Dolenji vasi. To je bila tudi zadnja postojanka, ki jo je uspel uničiti v letu 1944.¹⁷⁷

V avgustu 1944 je štab 4. operativne cone NOV in POS razmišljal o ustanovitvi 4. bataljona Kozjanskega partizanskega odreda. S štirimi bataljoni bi odred lahko nadzoroval široko območje Kozjanskega, po

¹⁷⁴ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 129 in 130.

¹⁷⁵ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 130.

¹⁷⁶ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 130 in 131.

¹⁷⁷ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 142.

navodilih glavnega štaba NOV in POS bi lahko izvajal akcije vse do Boča in Haloz. Sredi septembra so bili dani pogoji za ustanovitev novega bataljona Kozjanskega odreda, saj so z Dolenjske prinesli večje količine orožja. Z njim so oborožili neoborožene novince, katerih pritok je bil posebej močan v septembru 1944.¹⁷⁸

Vsi trije bataljoni odreda in novinci so se 17. septembra 1944 zbrali pri stari žagi pod Sv. Vidom. Reorganizacija odreda je trajala cel dan, oblikovali so 4. bataljon. Komandant bataljona je postal podporočnik Franc Godler - Blisk, politični komisar pa Anton Račič - Zvone. V bataljonu so bili razen poveljniškega kadra sami novinci. Štel je 921 ljudi, od tega 6 žensk, in je bil številčnejši kot posamezne brigade 4. operativne cone NOV in POS. Oborožen je bil slabo, saj je imel na voljo le 45-mm minomet, zbrojevko in sedem šarcev, tri brzostrelke in pištolo ter 38 mavzeric, 25 avstrijskih in 14 italijanskih pušk. Za minomet je imel 20 min, 150 nabojev za zbrojevko in 1280 nabojev za šarce, za brzostrelke 300 nabojev, za puške 1618 nabojev ter 139 ofenzivnih in 15 defenzivnih ročnih bomb.¹⁷⁹

Četrty bataljon se je zadrževal na odseku Zabukovje in se dnevno premikal iz vasi v vas. Pod vodstvom nekdanjih podoficirjev Vojske Kraljevine Jugoslavije so se novinci¹⁸⁰ vadili v vojaških veščinah.¹⁸¹ Vadili so v okviru desetih, vodov in čet. Imeli so celo bataljonsko vajo, ki je trajala približno dve uri. Poveljstvo bataljona je razvilo cel bataljon, ki je napadal manjšo enoto, ki se je branila. V vaji so dobili precej izkušenj, od vojakov, podoficirjev do oficirjev. V kratkem času obstoja bataljona so njegovi borci spoznali nekaj iz osnov bojevanja ter orožje, ki ga je imel na voljo bataljon. Zaradi varčevanja s strelivom je bilo vaj v praktičnem streljanju z ostrim strelivom bolj malo. Na političnih urah, ki so jih vodili politični komisarji, so spoznavali cilje narodnoosvobodilnega boja.¹⁸²

¹⁷⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 148.

¹⁷⁹ Prav tam.

¹⁸⁰ Anton Račič je povedal, da je novince v boju prepoznal že na daleč. Navadno so ležali v dobrem zaklonu, puško imeli nad glavo in tako streljali. Odveč je pripomniti, da njihovi streli niso bili učinkoviti. Precej bolje je bilo, ko so prestali »ognjeni krst«. Navadno je strah nato izginil.

¹⁸¹ Vojaške vaje oz. urjenja moštev v vojaških veščinah so bila pogosta v obdobju, ko ni bilo akcij. V času pred akcijo so urjenja odpadla. Postrojitvene vaje so izvajali, korakanja pa jih niso učili (Anton Račič, ustni vir, 24. 7. 2004).

¹⁸² Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 149; Anton Račič, ustni vir, 24. 7. 2004. Na političnih urah so obravnavali tudi odnose do bork. Govorili so, da jih morajo naslavljati s tovarišicami,

72. Hribovita lega vasi Zabukovje. Razglednica. Iz leta 1934.

Zaradi okrepitve 14. divizije NOV in POJ je štab Kozjanskega odreda po navodilih štaba 4. operativne cone NOV in POS razpustil 4. bataljon. To so naredili popoldne, 26. septembra 1944, v vasi Visočje. Starešinski kader so porazdelili med druge bataljone odreda ali so bili na voljo štabu odreda. Preostanek moštva bataljona so enakomerno porazdelili med vse tri bataljone. Glavni štab NOV in POS je želel okrepiti 14. divizijo NOV in POJ, zato je izdal povelja o preoblikovanju odredov 4. operativne cone, posebej Koroške grupe odredov in Kozjanskega odreda. Na tej osnovi je štab 4. operativne cone NOV in POS izdal povelje o preoblikovanju Kozjanskega odreda.¹⁸³

Štab Kozjanskega odreda je najprej razpustil 4. bataljon, nato pa je 3. oktobra 1944 v Planinski vasi preoblikoval 3. bataljon. Komandant je postal namestnik komandanta 2. bataljona Ivan Duhanič - Anza.¹⁸⁴ Politična

da so enakopravne z borci, in opozarjali na spoštljiv odnos do njih. V glavnem so opravljale dolžnosti bolničark v četah. Spale so skupaj z enoto. Račič se spominja, da je nekoč v »svojem« bataljonu opazil preveč bork. Iz več razlogov je ocenil, da to ni dobro za bataljon. Izvedel je reorganizacijo enote. V vsako četo je odredil bolničarko, vse druge pa je poslal v zaledne organe – na komando vojnega področja na Planino.

¹⁸³ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 149 in 150.

¹⁸⁴ Ivan Duhanič se je rodil leta 1920 na Bizeljskem v viničarski družini. Postal je podčastnik

komisarka bataljona je postala Marija Hostar. Karel Jamšek - Miloš je postal namestnik komandanta bataljona, za pomočnika političnega komisarja pa so imenovali Ivana Grizolta - Vlatka.¹⁸⁵

V naslednjih dneh sta v Planinsko vas prišla še 1. in 2. bataljon, tam so ju preoblikovali in dopolnili še 3. bataljon. Šestega oktobra je bil 3. bataljon v vasi Loke pri Planini dokončno oblikovan. Štel je 150 borcev, porazdeljeni so bili v tri čete. Komandirja čet sta bila Avguštin Grbec in Lojze Petan, o tretjem komandirju ni podatkov. Razen politične komisarke v bataljonu ni bilo žensk. Oboroženi so bili z dvema 45-mm minometoma, 10 šarci, 3 brzostrelkami, 3 pištolami in signalno pištolo ter 97 puškami. Za minometa so imeli na voljo 14 min, 2500 nabojev za pištole, 2360 nabojev za puške in 6 ročnih bomb. Nekaj borcev je bilo neoboroženih. Bataljon bi se moral priključiti Šerčerjevi brigadi. Na pot so krenili 11. oktobra 1944 iz vasi Gubno.¹⁸⁶

Nemška ofenzivna akcija na Pohorju se je začela 18. oktobra 1944. V njej so sodelovale enote Treeckove bojne skupine, ki na Pohorju niso naletele na večji odpor, 20. oktobra so vdrle v Ribnico in Sv. Lovrenc, a so se potem iz teh krajev umaknile.¹⁸⁷

Med omenjeno sovražnikovo ofenzivno akcijo je prišel na Pohorje 3. bataljon Kozjanskega odreda. Enaindvajsetega oktobra je bil na hribu, poraščenem z gozdom, v bližini Sv. Kunigunde. Nameraval se je priključiti 1. bataljonu 2. SNOUB Ljuba Šerčerja, ki je bil prav tako na odseku Sv. Kunigunde. Vse do kotline pod njimi je bila čistina. Ker Jamšek ni želel iti po čistini, se je sprl s politično komisarko bataljona Marijo Hostar. Z eno četo borcev se je vrnil tja, od koder so prišli. Glavnina bataljona je odšla po čistini v kotlino. Previdnost namestnika komandanta bataljona Jamška ni bila odveč, saj je glavnino bataljona kmalu napadel sovražnik. Sedma četa 2. bataljona 14. policijskega polka SS je imela postavljene zasede na vseh okoliških hribih in s topovi ter minometi obstreljevala Kozjance in Šerčerjevce. V spopadu je sodeloval tudi 2. bataljon planinskega lovskega polka Treeck. Oba partizanska bataljona sta se ob izgubah začela v dveh kolonah umikati proti

Vojske Kraljevine Jugoslavije. Februarja 1944 je stopil v NOV. V KPS so ga sprejeli meseca maja. Bil je namestnik komandanta 2. bataljona, nato komandant 3. bataljona Kozjanskega odreda. Padel je 2. decembra 1944 pri Sv. Antonu pri Skornu kot komandant 2. bataljona Šerčerjeve brigade (Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 150–153).

¹⁸⁵ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 150 in 151.

¹⁸⁶ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 151.

¹⁸⁷ Prav tam.

vrhu hriba, kjer jim je sovražnik znova zaprl pot. Umaknila sta se in po gozdu nadaljevala premik. Po dveurni hoji so spet naleteli na sovražnikovo zasedo. Približno 30 borcev je uspešno prebilo obroč, drugi so se morali umakniti in so se nato po skupinah prebijali iz obroča. Tudi četa kozjanskih partizanov pod Jamškovim vodstvom se je morala prebijati iz obroča. Ob preboju je imela manjše izgube. V naslednjih dneh so se vključili v brigado. Takrat so preživeli iz glavnine Kozjanskega bataljona izjavili, da jih je med spopadom s sovražnikom politična komisarka nagovarjala, naj se predajo.¹⁸⁸

Partizansko poročilo navaja podatek, da sta imela oba bataljona 4 mrtve, 6 ranjenih, 97 pogrešanih in 18 ujetih. Pogrešali so tudi 6 puškomitraljezov in 65 pušk. V vojni dnevnik polka Treeck so zapisali, da je »banda«, ki je imela velike krvave izgube, popolnoma razpršena. Dnevnik dalje navaja, da so ujeli 75 banditov in zajeli velik plen.¹⁸⁹

Preživele kozjanske partizane so porazdelili med enote Šercerjeve brigade. Jamšek je postal najprej namestnik komandanta 1. bataljona in nato komandant 3. bataljona Šercerjeve brigade.¹⁹⁰

Konec oktobra, a najverjetneje 1. novembra 1944, je štab 4. operativne cone NOV in POS razrešil Marjana Jerina dolžnosti komandanta Kozjanskega partizanskega odreda zaradi neizvajanja odredb in zaradi malomarnosti pri opravljanju njegovih dolžnosti. Kriv naj bi bil za razbitje 3. bataljona Kozjanskega odreda na Pohorju. Odvedli so ga v štab 4. operativne cone NOV in POS, kjer se je moral zagovarjati zaradi razbitja omenjenega bataljona. Očitali so mu, da je za politično komisarko 3. bataljona imenoval politično komisarko 1. bataljona Marijo Hostar in s tem zakrivil izgubo precejšnjega števila borcev in orožja. Jerin s svojim zagovorom ni uspel prepričati štaba cone. Prestavljen je bil v štab 14. divizije NOV in POJ, kjer je od 30. novembra opravljal administrativne posle za ožji štab divizije. V začetku januarja 1945 je postal poročnik Jerin načelnik štaba 1. SNOUB Toneta Tomšiča in to dolžnost opravljal vse do konca vojne.¹⁹¹

V septembru in oktobru sta pomočnik političnega komisarja Hace in namestnik komandanta 4. operativne cone NOV in POS major Kovačič pregledovala enote cone. Po vrnitvi sta štabu cone poročala, da je Kozjanski

¹⁸⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 151 in 152.

¹⁸⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 153.

¹⁹⁰ Prav tam.

¹⁹¹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 153 in 154.

partizanski odred najboljši odred v coni. Ugotovila sta, da ima dober kader in da je na svojem odseku opravil ogromno politično in vojaško delo. Med prebivalstvom je bil odred zelo priljubljen, saj niso delali napak. Po njunem mnenju štab odreda ni bil sestavljen najbolje, a je ustrezal, večina starešin je imela končane kratke politične in vojaške tečaje.¹⁹²

Proti koncu leta 1944 je štab 4. operativne cone NOV in POS sklenil povečati udarnost, borbenost in ofenzivnost podrejenih odredov in brigad. V ta namen so nameravali ustanoviti jurišne bataljone pri odredih in brigadah cone. V začetku novembra je začel štab cone razmišljati o ustanovitvi jurišnega bataljona v Kozjanskem odredu. S tem bi povečali udarnost odreda, naloga jurišnega bataljona pa bi tudi bila nenehno vznemirjanje delavcev, zaposlenih pri gradnji utrjenih bojnih črt. Bataljon naj bi štel od 40 do 60 zdravih in politično zanesljivih, do 25 let starih borcev. Sestavljen naj bi bil iz treh čet, četa iz dveh vodov, vod iz dveh desetih. Bataljon bi moral imeti najmanj dva izurjena hrabra minerja, dva obveščevalca, intendanta, kuharja in bolničarja. Poleg pušk bi morali imeti še 5 puškomitraljezov in 8 brzostrelk, vsak borec pa še po 2 bombi in po možnosti nož. Dlje od razmišljanja niso prišli, saj na Kozjanskem niso ustanovili jurišnega bataljona.¹⁹³

V prvi polovici septembra 1944 je imel Kozjanski odred 3 bataljone in minerski vod. Bataljoni so imeli tri čete, četa pa 2 voda in vod po 4 desetine. Sedemnajstega septembra so ustanovili 4. bataljon in ga že čez dober teden razpustili. V začetku oktobra so preoblikovali 3. bataljon in ga poslali v 2. SNOUB Ljube Šercerja kot kadrovske popolnitev. Takrat so morali preoblikovati še druga dva bataljona. Šteti sta smela po 200 borcev. Povelje so izpolnili in 1. in 2. bataljon odreda sta v začetku oktobra štela 378 borcev in bork. Oboroženi so bili s 188 puškami, 21 puškomitraljezi, 20 brzostrelkami in 38 pištolami. Na voljo so imeli še dva minometa, dve protitankovski puški in 357 ročnih bomb. Nato je štab odreda razposlal čete na njihove odseke z nalogo mobilizirati in rušiti prometnice. V ta namen so v vsaki četi določili enega minerja: ena četa je odšla proti Boču, druga proti Kozjemu, tretja na Bizeljsko in četrt na odsek Rimske Toplice–Celje.¹⁹⁴

Z mobilizacijo se je Kozjanski odred kmalu številčno okrepil. Enaindvajsetega oktobra je imel na seznamu 523 borcev in bork. Oboroženi

¹⁹² Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 155 in 156.

¹⁹³ Zbornik VI/17, dok., št. 54; Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 156.

¹⁹⁴ Prav tam.

so bili z dvema minometoma 45 mm, s 25 puškomitraljezi, 37 pištolami in revolverji, z dvema signalnima pištolama in 274 puškami. Imeli so še 296 ofenzivnih in 156 defenzivnih ročnih bomb. Za minometa so imeli na voljo 34 min, za puškomitraljeze 10.330 nabojev, za brzostrelke 2260 nabojev, za pištole in revolverje 936 nabojev, za signalni pištoli 10 nabojev in za puške 10.528 nabojev. Na seznamu opazimo nove vrste orožja: to sta puškomitraljez bren¹⁹⁵ in puška winchester. Grški puškomitraljez 6,5 mm se je pojavil v oborožitvi Kozjanskega odreda sredi septembra 1944.¹⁹⁶

V začetku novembra je štel odred 572 borcev in bork: od tega štab 25, zaščitna četa 114, 1. bataljon 207, 2. bataljon 201 in minerski vod 25 pripadnikov. Zanimiv je podatek, da je imela zaščitna četa štaba odreda precej več borcev kot zaščitni bataljon štaba 4. operativne cone NOV in POS. Domnevam, da so Kozjanci s tem zaobšli navodila nadrejenih o številčni omejenosti bataljonov in so z novinci zato okrepili zaščitno četo. Po pregledu številčnega stanja orožja lahko ugotovimo, da vsi borci niso bili oboroženi, kar ni logično glede na naloge, ki jih je opravljala omenjena četa. Odred je imel v oborožitvi dva minometa 45 mm, 26 puškomitraljezov, 26 brzostrelk, 56 pištol in revolverjev, 2 signalni pištoli in 355 pušk. Imeli so še 273 ofenzivnih, 11 defenzivnih in 217 angleških ročnih bomb, ki so bile v oborožitvi Kozjanskega odreda nove. Za to orožje so imeli na voljo naslednje količine streliva: za minomete 31 min, za puškomitraljeze 10.310 nabojev, za brzostrelke 2780, pištole in revolverje 811, za signalni pištoli 10 ter za razne vrste pušk 12.817 nabojev.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Britanski puškomitraljez bren v kal. 7.7 mm je priredba češke zbrojovke. Teža praznega brena je 10,15 kg, dolžina pa 1150 mm. Polni se z okvirjem za 30 nabojev, kadenca je 500 nabojev v minuti. Masovno so ga začeli izdelovati leta 1938 v Enfieldu in s tem nadaljevali vse do konca vojne. Precej so jih izdelali tudi v Kanadi. Med 2. svetovno vojno je bil v uporabi po celem svetu. Izdelali so jih približno 300.000. Bren je primer odličnega puškomitraljeza. Nekateri celo menijo, da je najboljši. Je zanesljiv, čvrst in natančen. Zelo redko ima zastoje, zato so ga imeli britanski vojaki radi skoraj 40 let. Čiščenje in razstavljanje brena je enostavno. Pomanjkljivost je kakovost materiala okvirja – ta je nad skladiščem, zaradi tega so naprave za merjenje z leve, kar pomeni, da lahko z njim streljajo le desničarji (v razliko od nemških MP, ki so levoročni – opomba T. T.) (John Weeks: Streljaško naoružanje. Alfa Zagreb 1980, str. 86–87; Davor Žilić: Pješačko naoružanje u domovinskom ratu. MORH, Zagreb 2001, str. 41 in 42).

¹⁹⁶ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 157.

¹⁹⁷ ARS, AS 1869, fasc. 330/III, pregled številčnega stanja moštev, orožja in streliva 4. operativne cone NOV in POS na dan 15. 11. 1944. Glede količine orožja in streliva je potrebna previdnost. Nadrejenim organom so sporočali manjše količine orožja in streliva, kot so ga imeli v resnici. Vedeli so, da bi jim nadrejeni ob viških orožja in streliva tega odvzeli oz. prerezpodelili v druge enote (Anton Račič, ustni vir, 24. 7. 2004).

73. Strelivo v zabojniku, ki so ga zavezniška letala odvrгла Kozjanskem odredu.

Odredi so bili teritorialne enote, katerih delovanje je bilo vezano na določeno geografsko oz. operacijsko območje. Bili so garnizijske enote in ena njihovih glavnih nalog je bila mobilizacija novincev v enote NOV. V brigade, enote redne vojske pa so kot kadrovske popolnitve pošiljali tudi svoje že usposobljene in oborožene enote. To poveljstvom odredov ni bilo všeč, saj so želeli izkušene in oborožene borce zadržati zase. Temu so se skušali izogniti na več načinov. V brigade so raje pošiljali neizkušene oz. neoborožene novince. Včasih so navodila nadrejenih zaobšli tudi tako, da so povečevali število pripadnikov svojih enot prek razumnih meja, kot npr. v zaščitni četi Kozjanskega odreda. Poveljniki so v boju preizkušene borce raje zadrževali v svojih enotah in tudi borci so bili raje v odredih. Oboji so vedeli, da je boriti se v brigadah veliko bolj naporno in tudi umiralo se je hitreje.

Glavni štab NOV in POS je štabu 4. operativne cone NOV in POS 18. oktobra 1944 poslal nova navodila v zvezi z odredi. Zapisali so, da so na račun Kozjanskega odreda in Koroške grupe odredov okrepili 14. divizijo NOV in POJ, ki je postala tako močna, da je lahko s samostojnimi akcijami pridobivala orožje za svojo krepitev. Zato so štabu cone ukazali, naj posveti več pozornosti okrepitevi Kozjanskega odreda z orožjem in mobiliziranci. Glavni štab je zraven pripisal, da je odred pokazal zelo veliko dejavnost na

zelo velikem odseku, ki naj bi služil kot ena najpomembnejših baz za širjenje narodnoosvobodilnega gibanja proti severovzhodu.¹⁹⁸

Po razrešitvi Jerina je postal novi komandant Kozjanskega odreda kapetan Janez Janežič - Orjak. Dvaindvajsetega novembra 1944 je štab 4. operativne cone NOV in POS z odredbo, št. 1429, imenoval nov štab odreda. Komandant in politični komisar odreda sta ostala ista, namestnik komandanta pa je postal podporočnik Žlindra. Pomočnik političnega komisarja je bil še naprej Jovan. Načelnik štaba ni bil več Ivan Rožman, ki je septembra 1944 postal komandant Kozjanskega vojnega področja, ampak Alojz Poštrak.¹⁹⁹ V novembru so zaradi malomarnosti izvrševanja dolžnosti in skrajne neresnosti razrešili še komandanta Koroškega odreda Ivana Ribiča - Stojana.²⁰⁰ Poslali so ga v Kozjanski odred za načelnika štaba odreda. Konec novembra 1944 je Kozjanski odred obiskal načelnik štaba 4. operativne cone NOV in POS Petar Brajović.²⁰¹ Za operativnega oficirja štaba odreda je imenoval Antona Račiča - Zvoneta.²⁰²

Petindvajsetega novembra 1944 so se na Marofu sešli 1. in 2. bataljon ter štab Kozjanskega odreda in zvečer ustanovili 3. bataljon. Na svečanosti so komandantu odreda Janežiču izročili odlikovanje – partizansko zvezdo 3. stopnje. Nato sta o slavni poti partizanske vojske in Kozjanskega odreda spregovorila načelnik štaba 4. operativne cone NOV in POS Brajović in politični komisar Vuković. Temu je sledil miting na Planini. Po mitingu je 1. bataljon odšel v vas Griče, 2. bataljon v vas Lipo in 3. bataljon v vas Visoče. Postavili so potrebna zavarovanja.²⁰³

¹⁹⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 157 in 158.

¹⁹⁹ Alojz Poštrak se je rodil leta 1910 v Vurbergu pri Ptujju. Bil je topovski narednik 3. razreda Vojske Kraljevine Jugoslavije. V NOV je stopil junija 1944. V dokumentih zasledimo, da je bil avgusta komandir 3. čete 1. bataljona, v začetku septembra operativni oficir štaba odreda, konec septembra pa je že bil v. d. načelnika štaba Kozjanskega odreda. Po izjavah več borcev je bil nato odveden v Savinjsko dolino in ustreljen pod obtožbo, da je gestapovski vrinjenec (Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 158).

²⁰⁰ Ivan Ribič se je rodil leta 1920 v Ljubljani. Bil je študent, v NOV je stopil avgusta 1943 (Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 158).

²⁰¹ Petar Brajović se je rodil leta 1915 v Črni gori. Pred vojno je bil podoficir v jugoslovanski vojski. Leta 1941 je bil komandir partizanske čete v Črni gori. Član KP je postal leta 1942. Novembra istega leta ga je VŠ NOV in POJ poslal v Slovenijo, kjer je bil komandant artilerije 15. divizije, načelnik štaba in komandant 18. divizije ter načelnik štaba 4. operativne cone NOV in POS (Tone Ferenc: Brajović Petar. ES 1, str. 354).

²⁰² Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 158.

²⁰³ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 158 in 159.

V 3. bataljonu so dan po ustanovitvi izvedli popis orožja in ga očistili. Dan pozneje so imenovali nižji poveljniški kader in razdelili orožje. S tem so dokončno oblikovali 3. bataljon Kozjanskega odreda. Komandant bataljona je postal mlajši vodnik Mirko Suša,²⁰⁴ politični komisar je postal Ivan Žibert, namestnik komandanta pa narednik Miha Molan.²⁰⁵ Pomočnik političnega komisarja je bil Alojz Sotler, komandir 1. čete Anton Arh, politični komisar Riko Jerman. Komandir 2. čete je bil Stanko Ogorevc, politični komisar pa Zvonko Tržan.²⁰⁶

Konec novembra 1944 je imel odred na voljo 2 minometa, 31 puškomitraljezov, 48 brzostrelk, 55 pištol, 400 pušk in 600 ročnih bomb.²⁰⁷

Enote Kozjanskega odreda jeseni 1944 niso veliko mobilizirale. V glavnem so bile zaposlene z varovanjem svobodnega ozemlja, na katerega je sovražnik vdiral z več strani. Spremljale so novince čez Savinjo, minirale železniško progo, zasekavale ceste in rušile cestne mostove. Mobilizirale so komande mest Kozjanskega vojnega področja.²⁰⁸ To so bili organi zaledne vojaške oblasti, ki so jih ustanavljali, da bi razbremenili operativno vojsko nekaterih nalog, ki niso bile toliko operativne naloge, pa tudi organe ljudske oblasti tistih nalog, ki niso bile toliko civilno upravne, temveč bolj vojaško-mobilizacijske, oskrbovalne in podobne narave. Kozjansko vojno področje so ustanovili 18. septembra 1944. Prvi komandant je postal načelnik štaba Kozjanskega odreda Ivan Rožman - Janez. Do 1. novembra 1944 so na Kozjanskem ustanovili tri komande mest: Planina, Jurklošter in Kozje; v novembru pa še preostale štiri: Brežice, Pilštanj, Rogatec in Šentjur pri Celju.²⁰⁹

²⁰⁴ Mirko Suša se je rodil leta 1914 v Artičah. Po poklicu je bil trgovec. V Kozjansko četo je stopil marca 1944 in bil čez dva meseca sprejet v KPS. Novembra 1944 je postal komandant 3. bataljona Kozjanskega odreda. Decembra je bil razrešen in kot borec poslan v Bračičevo brigado (Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 159 in 223).

²⁰⁵ Miha Molan se je rodil leta 1913 v Libni. Kot aktivnega podoficirja so ga ujeli in poslali v ujetništvo, od koder je pobegnil. Marca 1944 je stopil v Kozjansko četo. Bil je desetar, vodnik, komandir čete in namestnik komandanta bataljona. V KPS so ga sprejeli maja 1944 (Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 159).

²⁰⁶ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 159 in 160.

²⁰⁷ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 161.

²⁰⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 166 in 167.

²⁰⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 194–199. Kozjansko vojno področje je v začetku oktobra štel 430 ljudi, od tega 404 moške in 26 žensk. Oboroženi so bili z osmimi puškomitraljezi, šestimi brzostrelkami in sedmimi pištolami ter 179 puškami. Za puškomitraljeze so imeli na voljo 7624 nabojev, 450 nabojev za brzostrelke, 76 za pištole in 4491 za puške ter 113 ročnih

Do sovražnikove ofenzive Divja svinja v decembru 1944 so vojaške zaledne oblasti na Kozjanskem mobilizirale 775 novincev, enote Kozjanskega odreda so jih nato odvedle čez Savinjo v Kamniško-zasavski odred. Mobilizacija je bila jeseni na Kozjanskem uspešna, kar potrjuje decembrsko poročilo štaba 4. operativne cone NOV in POS, v katerem je zapisano, da mobilizacija uspeva še najbolje na ozemlju Kozjanskega vojnega področja. Jeseni 1944, natančneje od začetka septembra do srede novembra, je Kozjanski partizanski odred izročil Bračičevi brigadi 157 borcev.²¹⁰

74. Zidani Most je mednarodno železniško križišče. Razglednica. Iz leta 1917.

Kozjanski odred je bil poleti in jeseni 1944 zelo dejaven. Njegova povečana ofenzivna dejavnost je povzročila nastanek večjega svobodnega ozemlja na Štajerskem. Od 9. junija do 1. decembra 1944 je uničil osemnajst okupatorjevih postojank in postal najuspešnejši slovenski partizanski odred v letu 1944. Nemškemu okupatorju so ostale le postojanke ob železnicah v dolinah rek, na vsem drugem ozemlju pa je s partizanskim zavzetjem sovražnikovih postojank izginila tudi njegova civilna oblast. Na osvobojenem

bomb. Konec oktobra se je število ljudi povečalo za 32, število orožja in streliva je v glavnem ostalo nespremenjeno. V začetku novembra je vojno področje štelo 546 ljudi, od tega 29 žensk.

²¹⁰ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 167.

ozemlju je bilo celó 11 celih dotedanjih okupatorjevih političnih občin z občinskimi središči vred in večjega dela 8 občin, katerih središča v dolinah Save in Sotle je imel še vedno v rokah nemški okupator.

*75. Komandir minerskega voda
Kozjanskega odreda Jože Vidmar
– Boštjan maja 1945 v osvobojeni
Sevnici.*

V omenjenem času je bil zelo dejaven tudi minerski vod Kozjanskega odreda. Deloval je predvsem na železniški progi Zidani Most–Dobova in manj na progi Zidani Most–Celje. Minirali so progo, naprave na njej ter lokomotive in vagone. Nekajkrat so minirali tudi železniške mostove, prepuste in cestne mostove ter daljnovode. Minerji so vse akcije navadno izvajali sami, če pa so potrebovali zaščito, so zaprosili štab odreda, da jim je dal na voljo vod ali četo iz najbližjega bataljona in obratno. Ob napadih bataljonov na utrjene sovražnikove postojanke so sodelovali tudi minerji. To se je zgodilo ob napadih na okupatorjeve postojanke v Jurkloštru, Pilštanju, Podsredi in Zagorju, vendar so lahko minerji svoje znanje pokazali le v Podsredi in Zagorju. Minerski vod Kozjanskega odreda je štel približno 25 članov. Vanj so stopili le prostovoljci. Pri svojem delu so minerji uporabljali razstrelivo, poživilne naboje, sprožilce, vžigalne vrvice, razne vrste vžigalic, minerske klešče itn. Na Kozjanskem so v glavnem uporabljali le dve vrsti razstreliva, in sicer Nobels 808 in Plastic P. H., ki sta se pokazala za

najvarnejša in najučinkovitejša. Razstrelivo in drug minerski material so dobivali iz zavezniških pošiljk. Minerji so bili oblečeni različno, a v glavnem so nosili vermanske uniforme; razen komandirja in političnega delegata, ki sta imela nemški brzostrelki, so vsi imeli puške, nekateri pa še pištole ali bombe. Streliva niso imeli veliko, saj ga tudi rabili niso, ker niso izvajali vojaških akcij, razen miniranja. Pripadniki voda so skrbeli še za vzgojo minerskega kadra po bataljonih, tako da so imeli bataljoni že konec oktobra svoje minersko-sabotažne skupine. Minerji so bivali v gozdovih, najraje so se zadrževali pri svojih zaupnikih oziroma na javkah, kjer so se tudi hranili. Obveščevalca niso potrebovali, ker so jih domačini sproti obveščali o vsakem sovražnikovem premiku.²¹¹

Okupator je pred decembrsko ofenzivo nekajkrat vdrl z močnejšimi patruljami na osvobojeno ozemlje. Pri tem je uporabljal naslednjo taktiko: ponoči se je približal cilju, ga v jutranjih urah napadel in se hitro umaknil v svojo postojanko. Spotoma je tudi ropal in požigal z namenom, da čim bolj ustrahuje civilno prebivalstvo in ga odvrča od podpiranja narodnoosvobodilnega gibanja. Civilno prebivalstvo je bilo nad takimi barbarskimi postopki nemških oblasti ogorčeno in je za pomoč prosilo partizanske enote. Kozjanski odred s svojimi štirimi četami na tako velikem območju ni mogel vedno pravočasno zaustaviti prodorov nemških kolon na osvobojeno ozemlje, pri čemer so jim nekajkrat pomagali tudi ustaši, ki so prihajali s Hrvaške.²¹²

Poleti in jeseni 1944 so Kozjanski odred, nekatere enote 14. divizije NOV in POJ ter 2. bataljon 3. brigade Vojske državne varnosti izbojevale obsežno osvobojeno ozemlje na Kozjanskem. S tem so se varnostne razmere na nemškem naselitvenem območju, ki je zajemalo precejšen del Kozjanskega, za okupatorja zelo poslabšale.²¹³

Varnost naselitvenega območja je državni komisar za utrjevanje nemštva Heinrich Himmler septembra 1944 zaupal višjemu vodji SS in policije Erwinu Rösenerju, poveljniku operativnega štaba za uničevanje partizanov v Ljubljani. Zaradi pegavice je Rösenerja od avgusta 1944 začasno nadomeščal Brigadeführer SS in Generalmajor policije Hermann Harm. Himmler je Harmu naročil, naj se na Hrvaškem poveže z vodjem SS in policije v Zagrebu Brigadeführerjem SS Willijem Brandnerjem in naj oba s svojimi silami

²¹¹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 171–180.

²¹² Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 169.

²¹³ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 217.

sodelujeta pri zavarovanju naselitvenega območja. Okupator je moral za zavarovanje omenjenega območja in uničenje partizanov pritegniti precej sil, kar mu je uspelo šele v pozni jeseni 1944.²¹⁴

V že omenjenem operativnem štabu za uničenje partizanov v Ljubljani so najverjetneje pripravili načrt za uničenje svobodnega ozemlja na Kozjanskem. Ofenzivi, ki je trajala od 9. do najverjetneje 28. decembra 1944, so dali ime Wildsau (Divja svinja). Vodila sta jo Brigadeführer SS Willi Brandner in Oberführer SS Reich.²¹⁵

Na voljo ni ustreznih nemških virov, zato ne moremo ugotoviti vseh sodelujočih sovražnikovih enot v tej ofenzivi. Poleg 1., 2. in 4. alarmne čete IV. bataljona Brežice vermanskega polka »Spodnja Štajerska«, 18. rezervnega in šolskega polka planinskih lovcev, bataljona Nemškega folksšturma 31/131 Leoben, IV. ustaške bojne (nekdanje XIII. ustaške bojne) iz Samobora, omenjajo različni dokumenti še sodelovanje belogardistov, nedičevcev, hrvaških domobranov in kozakov. Zanimivo je, da so Nemci v Marburger Zeitung zapisali, da so v ofenzivi sodelovale le »močnejše sile policije, oborožene sile in vermanšafta organizacije Steirischer Heimatbund,« niti z besedico pa niso omenili sodelovanja ustašev in drugih kolaboracionistov. Obveščevalni center Kozjanskega vojnega področja je v položajno poročilo zapisal, da je imel sovražnik na voljo približno 2200 mož, obveščevalni oddelek Glavnega štaba NOV in POS pa je menil, da jih je bilo 1500–2000, od tega naj bi bilo približno 500 vermanov in 400 ustašev.²¹⁶

Z ofenzivo Divja svinja je sovražnik hotel doseči naslednje cilje: razbiti je želel partizansko vojsko, uničiti svobodno ozemlje in očistiti zaledje pomembnih utrdbenih črt ob Sotli in Savi ter zavarovati nemške naseljence na naselitvenem območju. Partizani so s svojimi akcijami sovražniku nenehno povzročali izgube v živi sili in materialu. Odmevne so bile akcije minerjev, ki so uničevali železniško progo, ceste in mostove, saj je bil zato promet po teh prometnicah zelo oviran. Odmevne so bile tudi akcije, v katerih so uničevali sovražnikove postojanke. S tem so širili svobodno ozemlje in hkrati rušili okupatorjevo civilno upravo. Enote Kozjanskega odreda so nenehno povzročale škodo sovražnikovim utrjevalnim delom, vznemirjale so delavce, preganjale priganjače itn. Sovražnik seveda ni mogel dolgo trpeti takšnih

²¹⁴ Prav tam.

²¹⁵ Prav tam.

²¹⁶ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 218.

razmer, še posebej ne tik za svojo fronto, ki bi jo moral ustvariti ob Savi in Sotli, če bi se moral nenadoma umakniti z Balkana.²¹⁷

S prodirajočimi sovražnikovimi enotami pod nemškim poveljstvom so se spopadale enote Kozjanskega odreda in vojnega področja, Bračičeve brigade in 2. bataljon 3. VDV brigade. Okupator jih ni uspel uničiti in ne razbiti. V bojih z njimi je imel Kozjanski odred 14 mrtvih, Kozjansko vojno področje pa 5. Sanitetni referent Kozjanskega vojnega področja Adolf Drolc je v petnajstdnevem poročilu konec decembra 1944 zapisal, da so med sovražnikovo ofenzivo v bolnice prinesli 37 ranjencev. Ohranjeni so podatki o vseh: 26 ranjencev je bilo iz Bračičeve brigade, 7 iz Kozjanskega odreda, 2 iz Kozjanskega vojnega območja, 1 iz Šercerjeve brigade in aktivistka OF.²¹⁸

Nekaj dni po vdoru sovražnika na osvobojeno ozemlje so se enote in ustanove Kozjanskega vojnega področja začele združevati. To združevanje je trajalo štiri dni, nato so 18. decembra v Porebri ustanovili 4. bataljon Kozjanskega odreda. Štel je približno 200 ljudi. Komandant je postal Jože Pečnik. V sestavi odreda naj bi delovali tako dolgo, dokler se ne bi spremenil položaj na Kozjanskem. V tem času sta prišla na Kozjansko namestnik komandanta 4. operativne cone NOV in POS podpolkovnik Ivan Kovačič - Efenka in pomočnik načelnika štaba cone kapetan Franc Primožič. V štabu Kozjanskega odreda so imeli sestanek, na katerem je podpolkovnik Kovačič izdal ukaz o ukinitvi 4. bataljona odreda. To so storili 21. decembra v Porebri. Znova so oblikovali komande mest, ki so odšle na odrejene odseke, da bi mobilizirale. Pred odhodom s Kozjanskega je podpolkovnik Kovačič ukazal, da mora v prihodnje odred delovati na vsem svojem operativnem območju ločeno po četah. To so konec decembra tudi storili: četi 1. bataljona sta odšli v vzhodni del Kozjanskega, četi 3. bataljona v zahodni, četi 2. bataljona pa sta delovali v osrednjem delu. Tretji bataljon je še dobil dodatno nalogo – organizirati je moral poti za nemoteno pošiljanje mobilizirancev čez Savinjo in Savo. Prvi bataljon je konec decembra ustanovil 3. četo in jo z nalogo, da mobilizira, poslal v Haloze.²¹⁹

Okupator je po vdoru na osvobojeno ozemlje na Kozjanskem 10. decembra začel vzpostavljati začasne postojanke na Planini, v Jurkloštru, Sv. Vidu, Dobju pri Lesičnem, Prevorju, Zagorju, Pilštanju, Kozjem in na Marofu. Nekatere od teh začasnih postojank so na hitro utrdili, vse pa so zaščitili z

²¹⁷ Prav tam.

²¹⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 225.

²¹⁹ Prav tam.

močnimi zasedami. Iz teh postojank so nato hodile patrulje z 10–100 možmi na roparske pohode. Plenile so živino in dragocenosti, požigale vasi, ljudi pa pošiljale v taborišča. Sovražnik je v ofenzivi na veliko požigal slovenske vasi. Precej jih je požgal v celoti, nekaj delno, marsikje pa posamezne hiše ali gospodarska poslopja. Največkrat so to delali brez usmiljenja. Ponekod so požigali vseppek, drugje pa le hiše in gospodarska poslopja partizanov, sodelavcev in simpatizerjev narodnoosvobodilnega gibanja. Najbolj okrutni požigalci so bili kočevski Nemci – vermani 4. alarmne čete. S svojo grozovitostjo so se izkazali tudi ustaši, ki so delovali v sestavi nemških enot in pod vodstvom nemških oficirjev. Pobjjali so civilno prebivalstvo, nekatere od njih so mučili in pobjjali na najbolj grozovite načine.²²⁰

Med ofenzivo je najbolj trpelo civilno prebivalstvo. Najbolj prizadeta okraja sta bila Pilštanj in Planina–Sevnica, drugi manj. V okraju Pilštanj je bilo požganih kar 70 % vasi in po poročilu okrožnega odbora Rdečega križa Kozje je bilo samo v tem okraju nad 500 družin brez strehe nad glavo, hrane in obleke.²²¹

*76. V središču trga Kozje so trije spomeniki.
Posvečeni so 1. in 2. svetovni vojni ter izgnanstvu.*

²²⁰ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 226 in 227.

²²¹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 229.

Konec decembra 1944 se je končala okupatorjeva ofenziva Wildsau za osvobodeno ozemlje na Kozjanskem. Sovražnik je zapustil nekatere začasne postojanke in se vrnil v stalne postojanke. S seboj je odpeljal naropano blago in živino.²²²

Nemške oblasti so o ofenzivi objavile poročilo v časniku Marburger Zeitung, 4. januarja 1945. Poročale so o 203 prešteti in 160 domnevno padlih partizanih, 53 ujetih partizanih in 17 aretiranih aktivistih OF. Osvobodili naj bi 30 zaprtih oseb. Nad 300 mobilizirancev, od tega 140 rudarjev, naj bi izkoristilo zmedo zaradi bojov in se vrnilo domov. K tem številkam je treba dodati še 82 mrtvih borcev, ki naj bi jih imela Bračičeva brigada ob napadu na Planino.²²³

Številke o padlih partizanih so odločno previsoke. Kozjanski partizanski odred je imel 14 mrtvih, Kozjansko vojno področje pa pet mrtvih. Števila ujetih partizanov, ki jih navaja Marburger Zeitung, ne moremo preveriti, kar pa se tiče števila 17 aretiranih aktivistov OF, menim, da je realno. Vencelj Perko je zapisal, da je bilo v začetku ofenzive v zaporih Kozjanskega vojnega področja približno 60 zapornikov, partizanov pa naj bi dezertiralo približno 400. Številke o dezerterjih so različne, medtem ko je pooblaščenec OZNE za okrožje Kozje zapisal, da se je »po zadnji hajki javilo samo na Senovem preko 270 tovarišev,« je sekretar Okrožnega komiteja KPS Kozje zapisal, naj bi bilo teh približno 150. Med njimi je bilo največ rudarjev in železničarjev, ki so bili v zaledni službi. O številu padlih 13. SNOUB Mirka Bračiča sem že zapisal, da je šlo za veliko propagandno pretiravanje.²²⁴

Sovražnik je z decembrsko ofenzivo Divja svinja zaustavil velik polet narodnoosvobodilnega gibanja, ki se je na Kozjanskem razmahnilo v drugi polovici leta 1944. V nekaj dneh svoje ofenzive se mu je posrečilo pognati partizansko vojsko in aktiviste OF iz večjih krajev svobodnega ozemlja in obnoviti nadzor nad večjim delom Kozjanskega. Partizanska vojska sicer ni utrpela večjih izgub, a je bila za precej časa potisnjena v defenzivo in odrinjena od pomembnih prometnic, kar je bil eden večjih uspehov nemško-ustaške ofenzive. Kozjanski odred je med ofenzivo izgubil precej še nepreizkušenih novincev, ki so se v glavnem vrnil domov. Samo iz 2. bataljona jih je dezertiralo 26. Še posebej veliko jih je odšlo domov iz delovnih enot Kozjanskega vojnega področja, saj so bili delavski bataljon in delno

²²² Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 233.

²²³ Prav tam.

²²⁴ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 233 in 234.

komande mest razpršeni. V večji meri se je pojavil problem skrivaštva. S svojo ofenzivo je sovražnik raztrgal svobodno partizansko ozemlje in obnovil nekaj svojih postojank. Začel je obnavljati tudi svojo upravo, ki jo je moral poleti 1944 umakniti pred narodnoosvobodilnim gibanjem. S svojo grozovitostjo v pobojih ljudi in požigih vasi, pri čemer so se še posebej izkazali ustaši, so prestrašili ljudi. Zato so po ofenzivi lažje mobilizirali delovno silo za gradnjo utrjenih bojnih črt ob Sotli in Savi.²²⁵

Prvi, ki je kritično obdelal sovražnikovo decembrsko ofenzivo, je bil sekretar okrožnega komiteja KPS Kozje Dušan Spindler. Precej obširno poročilo, ki ga je napisal 26. februarja 1945, je poslal Oblastnemu komiteju KPS za Štajersko in Centralnemu komiteju KPS. V njem je veliko zapisanega o odnosu med vojsko in političnimi organi oz. o odnosu med okrožnim komitejem KPS Kozje in štabom Kozjanskega odreda ter komando Kozjanskega vojnega področja.²²⁶

Spindler je zapisal, da so enote Kozjanskega odreda imele v prvih dneh po okupatorjevem vdoru nekaj spopadov, nato so se samo še umikale in dovolile, da je sovražnik plenil živež in živino, požigal vasi in odvažal ljudi. Štab odreda je bil ob vdoru sovražnika na osvobojeno ozemlje presenečen, prav tako tudi komanda Kozjanskega vojnega področja. Zaradi navedenih dejstev je Okrožni komite KPS Kozje klical na razgovor obe poveljstvi. Člani komiteja so jima prikazali nevzdržen položaj na Kozjanskem, kjer so manjše skupine sovražnikovih vojakov delale izpade iz začasnih postojank na vse strani. Počenjali so razne grozovitosti, civilno prebivalstvo pa se je nad tem zgražalo. Okrožni komite je poudaril, da bo neaktivnost njunih enot imela velike politične posledice. Člani komiteja so jima predlagali, naj se bataljoni in čete porazdelijo po odsekih in v boju s sovražnikom uporabljajo partizansko taktiko. Komanda Kozjanskega vojnega področja je pokazala razumevanje za njihove kritike in nasvete, vendar je opozorila na to, da se sami ne morejo spuščati v boje, ker morajo varovati številne neoborožene. Štab odreda je zavzel nasprotno stališče in je lastno nedejavnost zagovarjal s previsokim snegom, pomanjkanjem streliva in potrebo po varovanju življenj.²²⁷

Predlog komiteja je nato podprl podpolkovnik Ivan Kovačič - Efenka. Enote odreda so se razdelile po odsekih, vendar ni bilo vidnih rezultatov.

²²⁵ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 234.

²²⁶ Prav tam.

²²⁷ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 235 in 236.

Nekajmesečna napetost med okrožnim komitejem in štabom odreda je dosegla višek. Štabi enot so se po osvoboditvi Kozjanskega v poznem poletju 1944 začeli prepuščati udobnemu življenju. Uspavali so jih uspehi. Borbenost je bila pri moštvu še velika, le poveljniškemu kadru je uplahnila. Na premajhno dejavnost enot so jih večkrat opozarjali politični delavci, vendar opozorila niso zalegla. Najpogostejši odgovor na njihove kritične opombe je bil: »Mi smo osvobodili Kozjansko in smo delali tu, ko ni bilo na tem sektorju še nobenega političnega aktivista, ali pa je bil kakšen posameznik kje zabunkan. Mi imamo zasluge za to, da se tu sploh razvija narodnoosvobodilni pokret.« Dušan Spindler je menil, da je za slabosti v odredu krivo pomanjkljivo politično delo. Zahteval je kadrovske spremembe v štabu odreda, predvsem zamenjavo političnega komisarja in pomočnika političnega komisarja. Z njuno zamenjavo in postavitvijo novih sposobnejših funkcionarjev bi se borbenost enote vsekakor dvignila, je menil. V poročilu še navaja, da je treba partizanskemu neuspehu v decembru 1944 pripisati še dejstvo, da vojaške enote, ki so bile v tem času na Kozjanskem, niso delovale usklajeno. Razen skupnega napada Kozjanskega odreda in 13. SNOUB Mirka Bračiča na Planino pri Sevnici drugih takih akcij ni bilo. Z 2. bataljonom 3. brigade VDV niso imeli stikov, pretrgane so bile tudi povezave s štabom 4. operativne cone NOV in POS. Ob vseh teh kritikah se je Dušan Spindler zavedal še nečesa. Sovražnik je za ofenzivo zbral veliko vojaštva, ki se mu partizanske sile ne bi mogle frontalno upirati brez velikih izgub. Toda ob upoštevanju partizanske taktike in ob temeljiti pripravi, ki naj bi jo skupaj izvedla poveljstva vseh enot že popoldne, 9. decembra, o nameravanem vdoru sovražnika pa so bila pravočasno obveščena, bi bilo lahko sovražnikovo prodiranje težje, izgube žive sile pa večje.²²⁸

Nekateri so za neuspeh krivili tudi vojaško obveščevalno službo, kar je zmotno. Obveščevalci so pravočasno obvestili odgovorne ljudi, ti pa so slabo ocenili resnost položaja. To izvemo iz položajnih poročil obveščevalnega centra Kozjanskega odreda, obveščevalnih poročil Mihaela Žmavca ter Jevšnikarjevega dnevnika. Jože Jevšnikar - Sašo je bil funkcionar Narodne zaščite na Kozjanskem, v svoj dnevnik je za 9. december 1944 zapisal: »Pripravlja se hajka, ne vem, kako bo.«²²⁹

Na koncu poglavja naj omenim še nekaj dejstev, ki niso nepomembna. Od osvoboditve Kozjanskega do decembrske ofenzive so bile v odredu precejšnje

²²⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 236 in 237.

²²⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 237.

kadrovske spremembe. Odstavili so komandanta odreda Marjana Jerina in na njegovo mesto postavili namestnika Janeza Janežiča - Orjaka, nova oficirja v štabu odreda sta bila načelnik štaba Ivan Ribič - Stojan in operativni oficir Anton Račič - Zvone. Premeščena sta bila šef obveščevalnega centra odreda Marjan Seliškar - Črt in prvi pomočnik Ludvik Kreč - Roman. V oficirsko šolo glavnega štaba NOV in POS pa so šli namestnik komandanta odreda in komandant 1. bataljona Anton Žlindra - Janoš, politični komisar 2. bataljona Karel Žmavc - Gorazd, podporočnik Franc Godler - Blisk, komandir minerjev Jože Vidmar - Boštjan ter nekaj nižjega starešinskega kadra. Nekaj tega kadra je odšlo že oktobra 1944 s 3. bataljonom odreda v Šercerjevo brigado.²³⁰

Teritorialne enote v letu 1945

Sovražnik je iz obnovljenih in še bolj iz stalnih postojank zlasti v prvih dveh mesecih po svoji ofenzivi nenehno napadal po vsem Kozjanskem, tako da niso bile varne niti enote Kozjanskega partizanskega odreda niti politični delavci v okrajih. Trpelo je tudi civilno prebivalstvo. Kozjanci so od konca decembra 1944 do srede februarja 1945 imeli več vojaških in političnih ur, izvedli so nekaj zaplemb živeža in živine, lovili skrivače in dezertarje ter mobilizirali. Enote so mobilizirale 58 novincev, ulovile 18 skrivačev in dezertarjev. V obravnavanem obdobju so izvedle nekaj sabotažno-diverzantskih akcij na železniški progi in naredile nekaj zasek na cestah.²³¹ Prvega januarja 1945 je na železniški postaji Grobelno eksplodiral paket, napolnjen z razstrelivom. Pri tem se je porušila polovica železniške postaje, sovražnik pa je imel 20 mrtvih.²³² Drugega januarja so partizani minirali železniško progo Laško–

²³⁰ Prav tam.

²³¹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 245 in 246.

²³² ARS, AS 1869, fasc. 342/I, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda, 25. 11. 1944–13. 2. 1945. »Ena najodmevnejših akcij na progi Maribor–Celje je bila izvedena na silvestrovo leta 1944 na postaji Grobelno. V poznih popoldanskih urah je neznana ženska prinesla kovček in ga želela shraniti v garderobi. Prtljažar Jože Tkalec kovčka ni hotel sprejeti, ker je bilo to prepovedano, zato ga je ženska potem, ko je kupila vozovnico, skrila pod klop v čakalnici III. razreda in odšla. Okoli 20. ure je prišlo do velike eksplozije, ki je porušila skoraj polovico postajnega poslopja. Pri tem je izgubilo življenje šest nemških vojakov in nekaj civilov, nekaj ljudi pa je bilo ranjenih, med njimi tudi železničarja Rudolf Križanič in Jože Tkalec. V kovčku je bila tempirana bomba. Akcijo pa je organiziral Kozjanski odred« (Marjan Žnidarič: Železničarji in železnice. Železniško gospodarstvo Ljubljana, Ljubljana 1990, str. 395). Po nemški virih naj bi bilo 12 mrtvih, 8 težko in 16 lažje ranjenih (Arhiv PMB, fasc. Plakati okupatorjev in reakcije. Glasilo Rdeči raj. Komunistični pekleni stroj v čakalnici v Grübl. Celje, 24. januarja 1945).

Rimske Toplice. Uničili so 300 m proge, porabili 10 kg razstreliva, promet pa je stal 16 ur. Petega januarja so minirali progo med Blanco in Sevnico, porabili so 16 kg razstreliva, uničili pa 300 m proge. Na istem odseku so progo minirali čez štiri dni, s sedmimi kg razstreliva so uničili 60 m proge. Na cestah so naredili devet zasek.²³³

Po ofenzivi so bile enote Kozjanskega odreda utrujene in zmanjšane zaradi dezerterjev, tako da je postal sovražnik spet dejavnejši. Okrožni komite KPS Kozje je kritiziral prešibko dejavnost odreda, še posebej premajhno usmerjenost v razstreljevanje zelo pomembne železniške proge v dolini Save in tudi premajhno udarnost sredi Kozjanskega. Pri tem je ugotovil, da je okupator na Planini celo začel graditi barako, da bi vanjo spravil obnovljeno občinsko upravo.²³⁴

Kritika glede dejavnosti odreda je bila upravičena, vendar je treba omeniti, da so bile enote 4. operativne cone NOV in POS od decembra 1944 pa kar tja do začetka meseca aprila 1945 pretežno v defenzivi. Malo manj je ta kritika upravičena glede razstreljevanja železniške proge. Minerjem je namreč primanjkovalo razstreliva in drugega materiala.²³⁵

Februarja 1945 je poveljnik 18. šolskega polka planinskih lovcev Oberst dr. Egon von Treeck postal poveljnik novega zaščitnega področja »Južna Štajerska«, ki je zajemalo območje južno od Savinje. S tem je postal odgovoren za zatiranje partizanstva, njegov polk, s sedežem štaba v Teharjah pa nosilec oboroženega boja proti enotam NOV na Kozjanskem.²³⁶

Sovražnik je v letu 1945 izpadal iz svojih postojank s skupinami po nekaj deset mož, ponavadi so bile na smučeh in so imele bele maskirne obleke. Takšne udarne skupine so Kozjancem prizadejale precej izgub. Znale so presenetiti manjše skupine partizanov in aktivistov, odkriti bunkerje itn. Obveščevalna poročila Kozjanskega odreda in Kozjanskega vojnega področja omenjajo skoraj vsakodnevne akcije teh skupin iz njihovih postojank.²³⁷

Zadnjega dne v januarju 1945 je zaseda 3. bataljona napadla nemško patroljo 43 mož pri Orehovcu. V spopadu so imeli partizani enega ranjenega,

²³³ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 246.

²³⁴ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 246 in 247.

²³⁵ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 247.

²³⁶ Prav tam.

²³⁷ Prav tam.

nemške izgube niso znane. Naslednji dan je vod 2. bataljona iz zasede pri Blatnem napadel kolono folksšturma, ko je odhajala iz Pišec. Sovražnik naj bi imel 4 mrtve in 3 ranjene. Tretji bataljon je bil 2. februarja pri cerkvi sv. Kolomana in v vasi Lokovec. Okoli 10. ure je sovražnik napadel komando mesta Planine. Bili so brez varovanja, zato je sovražnik ujel 30 borcev. Tretji bataljon je nato napadel nemško kolono in omogočil pobeg ujetnikom. Naslednji spopad Kozjancev z okupatorjem je bil 4. februarja pri Sv. Jedrti. Ob 8.30 je zaseda 2. bataljona napadla močnejšo skupino nemških smučarjev z Zdol. Štela je približno 50 mož. Nato je položaje zasedel še bataljon, spopad pa je trajal do 14. ure, ko je sovražnik zapustil bojišče. Smučarji so imeli pet mrtvih in več ranjenih, Kozjanci pa nobenega.²³⁸

Sredi februarja sta 1. in 2. bataljon Kozjanskega odreda zamenjala odseke delovanja. Prvi bataljon je prišel na Bizeljsko, drugi pa je odšel proti Celju. Na tem odseku je deloval do približno 10. marca 1945, nato pa se je premaknil v bližino Sv. Jurija pri Celju.²³⁹

Na novem odseku se je štab 2. bataljona takoj povezal z okrajnim odborom OF Št. Rupert. Tabor 2. bataljona je bil 18. marca 1945 nekaj sto metrov višje od tabora okrajnega odbora OF Št. Rupert. Zgodaj zjutraj je sovražnik začel obkoljevati širše območje Resevne. Na voljo nimamo gradiva nemškega izvora, zato ne moremo ugotoviti, ali je šlo za vnaprej načrtovano akcijo, za izdajo ali za patroljiranje močnejših nemških enot. Usodnega dne so partizani pred 4. uro poslali proti Št. Rupertu, Kalobju in Štoram patrolje, eno iz 1. čete in dve iz 2. čete. Patrolja iz smeri Kalobja se ni vrnila. Od drugih pa so zvedeli, da jih sovražnik obkoljuje. Takoj so iz 1. čete poslali dve zasedi, ki naj bi zaustavili sovražnikovo prodiranje. Preden sta prišli na svoji mesti, je bil bataljon že napaden z druge strani. V prvi zasedi je bilo 14 borcev, v sosednji, približno 500 metrov oddaljeni, pa 12. Zveza z bataljonom je bila prekinjena, zato je vodja zased in komandir 1. čete Karel Pajk obe zasedi združil. Takrat je sprejel sporočilo, da se mora vrniti k bataljonu, kar je tudi storil. Bataljon je bil slabo oborožen, imel je precej neoboroženih novincev, zato se je komandant Šepetavc odločil za umik oz. preboj v smeri proti Štoram. Po nekaj spopadih jih je sovražnik potisnil v globel pod zaselkom Ravne. Zasedel je vse okoliške vrhove in do noči obstreljeval Kozjance v globeli. Ti so se šele ponoči posamezno ali v manjših skupinah prebili iz obroča. Na bojišču je ostalo 31 padlih partizanov, med njimi komandant bataljona

²³⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 249.

²³⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 254.

Andrej Šepetavc - Andi, komandir vojaške kurirske postaje 1-20 Jože Radej in komandir specialnega voda Leopold Slapšak - Gajst.²⁴⁰

Preživeli borci 2. bataljona Kozjanskega odreda so se najprej zbrali v Gradišču in nato na Rudeniku. Konec marca so pod vodstvom namestnika komandanta bataljona Franca Pintarja krenili na Bohor.²⁴¹

Enote Kozjanskega odreda so v začetku januarja 1945 štejele 552 borcev in bork, konec meseca pa 570. Odred je imel tri bataljone: prvi je imel tri čete, druga dva po dve četi. Štab odreda je imel na voljo tudi tri specialne vode. Tretji vod je bil ustanovljen 12. januarja 1945 v Panečah.²⁴²

V začetku marca 1945 je štel ožji in širši štab odreda 31 ljudi. Le kot primer navajam celoten ožji in širši štab odreda s funkcijami in čini. V seznamu so zapisani tako: komandant odreda kapetan Janez Janežič, v. d. političnega komisarja zastavnik Fatima Tikvina, pomočnik političnega komisarja Ljubo Jovan, načelnik Ivan Ribič, kontraobveščevalni oficir starejši vodnik Martin Dobovičnik, šef obveščevalnega centra starejši vodnik Stanislav Zupančič, 1. pomočnik šefa obveščevalnega centra Božo Kantušer, 2. pomočnik šefa obveščevalnega centra Rado Barovič, obveščevalna oficirja Slavko Lindič in Franjo Šmid, referent odseka za zveze Anton Račič, intendant vodnik Franc Gregl, sanitetni referent Vlado Jenko, organizator kulturno-prosvetnih krožkov Ivan Verdelj, vojni dopisnik 4. operativne cone NOV in POS Janez Collauti, šef administracije starejši vodnik Ivan Jernejčič, administrator vodnik Ivan Željko, administratorica Ivanka Verstovšek, administratorja obveščevalnega centra Silvester Zalar in Justin Felicijan, šifrerka Zofija Primožič, propagandist in kipar Stojan Batič, komandir specialnega voda Alojz Mirt, politični delegat specialnega voda Anton Medvešek, ekonom Vlado Planinc, kurirji Drago Hrvatič, Anton Kostevec, Maks Pleterski, Martin Pirš in Jožef Dušič ter odredna kuharica Jožefa Živič.²⁴³

Drugi bataljon je štel 149 borcev in bork. Razdeljeni so bili v dve četi, v njih je bilo precej novincev. Tretji bataljon je v tem času štel 58 borcev in bork. Razdeljeni so bili v dve četi, večina je v partizane prišla v drugi polovici leta 1944, nihče pa v letu 1945.²⁴⁴

²⁴⁰ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 254–256.

²⁴¹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 257.

²⁴² Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 264.

²⁴³ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 264 in 265.

²⁴⁴ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 265 in 266. O prvem bataljonu ni podatkov.

Zimski meseci so bili zelo težavni za enote 4. OC NOV in POS. Dolgi premiki v snegu in mrazu, brez izdatnega počitka ter pogosti spopadi s številčno čedalje močnejšimi silami so hudo utrujali moštvo. Kljub takšnemu položaju so enote naredile veliko akcij, nekatere izmed njih so bile zelo odmevne. Sredi decembra 1944 so se izkazali aktivisti Osvobodilne fronte, ki so nemškemu okupatorju »prisolili drugo in največjo klofuto.« V noči s 14. na 15. december je šest aktivistov z zelo dobro izvedeno akcijo v Celju iz zloglasnega zapora Stari pisker osvobodilo 127 zapornikov. To neverjetno drzno akcijo so izpeljali brez enega samega izstreljenega naboja, in to v središču mesta, polnega nemških vojakov in policistov. To je bila najuspešnejša osvoboditev političnih zapornikov med drugo svetovno vojno na Slovenskem.²⁴⁵ Podobno drzno akcijo je pred tem izpeljal 3. bataljon Šerčerjeve brigade. 31. avgusta 1944 so z delovišča pri železniški postaji Ožbalt v bliskoviti akciji brez enega samega strela rešili 79 britanskih vojnih ujetnikov ter zajeli osem nemških stražarjev in štiri civiliste.²⁴⁶

Kljub nevzdržnim razmeram so enote 4. OC NOV in POS konec januarja 1945 premagale težave in svojo taktiko prilagodile novim okoliščinam. Najpomembnejše je bilo dejstvo, da so štajerski borci vztrajali na svojem izpostavljenem območju in znova okrepili svoje napade, zlasti na komunikacije.²⁴⁷

Vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije, ki je pričakoval še nevarnejši razvoj položaja na Štajerskem, je 12. februarja ukazal, naj se štab 4. operativne cone in vse njene brigade premaknejo na Dolenjsko. Glavni štab je v tem cilju ukinil operativno skupino 6. in 11. brigade ter obe brigadi vključil v 14. divizijo. Na Štajerskem naj bi ostala le Štajerska grupa partizanskih odredov,²⁴⁸ ki naj bi bila razdeljena na manjše enote in usposobljena za hitre premike in napade.²⁴⁹

²⁴⁵ Ivo Grobelnik - Ivo: Harmonika, škarje in Stari pisker. Muzej novejšje zgodovine, Celje 2004, str. 98–113; Stari pisker. Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja in narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem, 18. zvezek. Ljubljana, 1980.

²⁴⁶ Jože Marolt: Šerčerjeva brigada na Štajerskem. Založba Obzorja Maribor, Maribor 1993, str. 152–154; Ralph Frederick Churches: Vranov let v svobodo. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana 2000.

²⁴⁷ Klanjšček, Pregled NOV, str. 294.

²⁴⁸ Štajersko grupo odredov je ustanovil GŠ NOV in POS 28. februarja 1945. Sestavljali so jo Kamniško-zasavski, Kozjanski in Lackov odred. Komandant je bil Andrej Cetinski - Lev, politični komisar Janez Petje - Jovo in namestnik komandanta Franc Mustafa - Hadži. Ukinili so jo 7. aprila 1945 (Zdravko Klanjšček: Štajerska grupa odredov. ES 13, str. 131).

²⁴⁹ Prav tam.

V osvobojenem delu Jugoslavije so se oborožene sile jugoslovanskih narodov v veliki meri že preuredile v armado rednega in sodobnega tipa. Vrhovni komandant maršal Josip Broz - Tito je 1. marca 1945 sprejel sklep o spremembi naziva NOV in POJ v Jugoslovansko armado (JA). Hkrati se je VŠ NOV in POJ preimenoval v Generalštab Jugoslovanske armade. GŠ NOV in POS je dobil naziv Glavni štab JA za Slovenijo, 4. operativna cona NOV in POS pa 4. operativna cona JA.²⁵⁰

Položaj 14. divizije na Štajerskem je poslabšal ukaz VŠ NOV in POJ o premestitvi enot cone na Dolenjsko. GŠ JA je ta ukaz 5. aprila sicer preklical, a do tedaj so bili opravljeni že trije neuspešni poskusi prehoda čez Savo. Ko so enote 14. divizije zvedele, da bodo ostale na Štajerskem, jih je to zelo razveselilo. Minilo je obdobje, ko so morale svojo dejavnost podrežati poskusom pohoda na Dolenjsko in z novim poletom so začele napadati sovražnika in v aprilu izbojevale pomembne zmage ter med drugim zavzele nekaj sovražnikovih postojank.²⁵¹

Kozjanska grupa

Primer premika enote na drugo operacijsko območje

Konec marca 1945 je v štab Kozjanskega odreda prišel 2. pomočnik načelnika štaba cone Stane Šefman. Iz štaba cone je prinesel ukaz o premiku oz. prehodu Kozjanskega odreda in Kozjanskega vojnega področja čez Savo na Dolenjsko. Če tega ne bi bilo možno izvesti, naj bi se premaknila v prostor med Savinjo in Kamniško Bistrico. Okoli 1. aprila je prejel štab odreda nov ukaz, da naj bi odšli čez Hrvaško v Prekmurje, kjer naj bi sodelovali v sklepnih bojih za osvoboditev domovine in pri vzpostavitvi zalednih organov oblasti.²⁵²

Še isto noč so se srečale starešine odreda in vojnega področja ter ustanovile pohodno enoto, imenovano Kozjanska grupa. Dokončno so to storili 2. in 3.

²⁵⁰ Prav tam, str. 296. Takrat so v Generalštabu JA presojali, da bo položaj v Sloveniji tako hud, da bi mogle biti slovenske enote povsem uničene. Menili so, da je treba glavnino slovenskih partizanskih enot skupaj z 200 aktivisti umakniti iz Slovenije. Vsi naj bi se prebili do 4. armade JA. Centralni komite KPS in Glavni štab JA za Slovenijo sta menila, da bi bila takšna odločitev napačna in škodljiva. Po Titovi odločitvi so slovenske enote ostale na svojem ozemlju in so nato odigrale pomembno vlogo v sklepnih operacijah za osvoboditev domovine (Klanjšček, Pregled NOV, str. 297).

²⁵¹ Ževart, Partizanske enote, str. 264; Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 65.

²⁵² Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 272.

aprila nad vasjo Puste Ložice na Bohorju, kjer so člani Kozjanskega vojnega področja čakali na prihod odreda. Ustanovili so tri bataljone; vsak je štel približno 80–90 borcev in bork, tako da je celotna enota štela približno 250 ljudi. Poveljeval ji je komandant Janez Janežič - Orjak, politična komisarka je bila Fatima Tikvina. Prvemu bataljonu je poveljeval Anton Žlindra - Janoš, drugemu (nekdanji tretji bataljon Kozjanskega odreda) Franc Godler - Blisk. Tretji bataljon so ustanovili iz moštva Kozjanskega vojnega področja, katerega komandant je postal Jože Pečnik, politični komisar pa Miroslav Lipuš - Mišo.²⁵³

Od tod so se premaknili na Vetrnik, kjer so v gozdu počivali in se pripravljali za pohod. Petega aprila zvečer so se premaknili proti Sotli oz. nemško-hrvaški meji. Po ozkem zasilnem mostičku iz desk so prvi borci kmalu po polnoči pri vasi Dekmanca stopili na ozemlje Neodvisne države Hrvaške.²⁵⁴

77. Udeleženska pohoda Kozjanske grupe v Prekmurje Jožefa Živič – Pepca je naslikala prehod Kozjancev čez Sotlo pri vasi Dekmanca v aprilu 1945.

²⁵³ Prav tam.

²⁵⁴ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 273.

Na hrvaški strani jih je pričakal vod Zagorskega partizanskega odreda in jih odvedel v vas Brezakovec, kjer so prenočili. S hrvaškimi partizani so nato celo pot dobro sodelovali. Nekega dne so bili nemalo presenečeni, ko so jim okoli enih prijazna zagorska dekleta in žene na položaje v jerbasih prinesle hrano. Dobili so okusno kokošjo juho, krompir, pečene kokoši in solato. Nekateri so dobili celo kos potice. Z ustaši so se nekajkrat spopadli; v spopadih so imeli Kozjanci nekaj mrtvih in ranjenih.²⁵⁵

78. Na pokopališču v Zelini na Hrvaškem je spomenik posvečen padlim borcem Kozjanske grupe v vasi Prepolno pri Žitomeru. V ospredju so udeleženci pohoda Kozjanske grupe v Prekmurje. Fotografija je iz leta 1989.

22. aprila je kolona prišla v vas Velika Pisanica, kjer je skoraj izbruhnil spopad z izvidniškim bataljonom 10. zagrebškega korpusa. Na srečo se to ni zgodilo, ker sta se koloni pravočasno prepoznali. Kozjancem je bilo nerazumljivo, da je Velika Pisanica ena sama vas, saj je bila dolga 12 km, posebej nerazumljivo pa jim je bilo, da je partizanska kolona prenočila na sredi vasi, na koncu vasi pa sovražni bataljon Donskega polka kozaške divizije. Po dvanajsturnem pohodu so okoli treh popoldne prišli v Velike

²⁵⁵ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 273–276.

Zdence, kjer so prenočili. Naslednji dan, 24. aprila, so nadaljevali pohod proti Grubišnemu polju in tam prešli nemško-jugoslovansko fronto. V Podravske Slatini so Kozjanci dobili dovoljenje, da se premikajo po ozemlju, ki so ga nadzorovale enote 3. jugoslovanske armade, podobno dovoljenje je dobil tudi od sovjetske in bolgarske vojaške misije.²⁵⁶

Iz Podravske Slatine so bataljoni nadaljevali pohod do Čadavice, kjer naj bi prebredli Dravo in prišli na madžarsko ozemlje. To pa ni bilo mogoče, saj so bili vsi splavi v tistih krajih potopljene, zato so morali nadaljevati pot po desnem bregu reke Drave do Terezinega polja, 60 km oddaljenega od Čadavice. Pot jih je vodila po minskem polju, ki je bilo očiščeno le v širini kakih 10 metrov. Na minskem polju in razritih cestah so ležali mrtvi vojaki, poginula živina in različen vojaški material. Kozjanci česa takega niso bili navajeni, zato so bili to zanje strašni prizori. Pri Terezinem polju je bolgarska vojska 27. aprila prepeljala borce s splavom čez Dravo. Na madžarsko ozemlje so stopili v bližini Barcsa, kjer so počivali cel dan in vso noč. Pot so nadaljevali 29. aprila navsezgodaj ob levem bregu Drave do vasi Ždala. Tu so prestopili madžarsko-jugoslovansko mejo in Muro ter krenili proti Kotoribi. Do Čakovca, ki je bil že osvobojen, so nadaljevali pot z vlakom. Drugega maja so se z vlakom odpeljali do Murskega Središča, od koder so šli peš do Lendave, kamor so prišli istega dne popoldne. Prehod čez Muro pri Murskem Središču je bil precej težak, saj je bil most porušen, vendar so kozjanski partizani tu spet stopili na slovenska tla.²⁵⁷

V Dolnji Lendavi so kozjanske borce sprejeli s prisrčnimi pozdravi predstavniki ljudske oblasti in prebivalstvo, ki je Kozjansko grupo obsulo s cvetjem, kajti tako velike partizanske enote do takrat še niso videli. Prihod na osvobojeno slovensko ozemlje in prisrčen sprejem prebivalstva sta napravila močan vtis na borce, kar je podvojilo njihovo veselje in občutke sreče. Ko so se malo odpočili in uredili, so priredili miting, na katerem so pojasnili namen prihoda v Prekmurje in cilje narodnoosvobodilnega boja. Mitinga se je udeležilo zelo veliko ljudi. Mnogi med njimi so bili takrat prvič na partizanskem mitingu, kjer so slišali o veličini boja jugoslovanskih narodov za svobodo in o bodočih nalogah, s katerimi se bodo morali spoprijeti, da bodo živeli lepše in bolje. V Lendavi so ostali tri dni in v tem času priredili nekaj mitingov in obiskali kino predstavo. Veliko časa so posvetili osebni higieni:

²⁵⁶ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 276 in 277.

²⁵⁷ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 277 in 278.

vsi borci so se dobro okopali in večina se je tu dokončno rešila uši v parnih kotlih, v katerih so razkuževali obleke.²⁵⁸

Kozjanska grupa je s svojimi kadri pomagala pri ustanavljanju organov vojaške oblasti v Prekmurju. V Murski Soboti so ustanovili 5. Prekmurski bataljon 3. brigade Narodne obrambe, katerega bojno jedro so sestavljali kozjanski borci. Vanj so sprejeli približno 600 borcev, predvsem mladih kmečkih sinov, tako da je bil na novo ustanovljeni bataljon po številu borcev najštevilnejši v 3. brigadi Narodne obrambe. Za njegovega komandanta je bil postavljen Anton Žlindra - Janoš, za namestnika Albin Bravc, za političnega komisarja pa Ljubo Jovan - Saša. Iz Kozjanske grupe so bili še sekretar SKOJ Metod Lampič - Črt in sanitetni referent Vlado Jenko ter komandirji in politični komisarji čet, vodniki in politični delegati.²⁵⁹

Približno 50 borcev Kozjanske grupe so vključili v Prekmursko brigado. Brigado so ustanovili v popoldanskih urah, 7. maja 1945, v Murski Soboti in je bila zadnja ustanovljena slovenska partizanska brigada.²⁶⁰ Osebe štaba brigade in brigadnih odsekov je bilo predvsem imenovano iz vrst Kozjancev, saj je bil za političnega komisarja brigade imenovan major Miroslav Lipuš - Mišo, za namestnika brigade kapetan Janez Janežič in za načelnika štaba brigade poročnik Franc Godler - Blisk. Za vršilca dolžnosti vodje operativnega odseka brigade so imenovali Viktorja Simončiča, za vodjo organizacijskega odseka pa je bil postavljen Franc Pogačar. Vršilec dolžnosti vodje obveščevalnega odseka je bil Zdravko Štefančič, vodja odseka za zveze pa Franc Škof. Poveljnik brigadnega zaledja je bil Ivan Žunko, vodja veterine Bojan Podbrenčič, intendant Ivan Vahčič, sanitete pa Anton Mlakar in Stane Plevnik.²⁶¹

Kozjanska grupa, sestavljena iz dveh bataljonov Kozjanskega odreda in bataljona Kozjanskega vojnega področja, je s prihodom v Prekmurje opravila veliko dejanje. Pohodna enota je krenila z Bohorja in se na Hrvaškem prebila čez nemško fronto ter nadaljevala pohod proti Dravi in Prekmurju. Pohod je trajal natanko mesec dni, kar je veliko za razdaljo med obema območjema.

²⁵⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 278 in 279.

²⁵⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 279 in 280.

²⁶⁰ Pravzaprav je bila zadnja partizanska brigada na slovenskih tleh ustanovljena 8. maja 1945 v Bistrici v Rožu iz internirancev francoske narodnosti, ki jih je Kokrški partizanski odred osvobodil iz nemškega koncentracijskega taborišča na Ljubelju (Tone Ferenc: Francoska brigada Liberté. ES 3, str. 138).

²⁶¹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 281 in 282.

Takoj pa je treba povedati, da je bil pohod zelo tvegan, predvsem zaradi neznanega terena in nenehnega sovražnikovega zasledovanja. Obenem je pohod potekal tudi v hudih vremenskih razmerah, kar je borce dodatno utrujalo na dolгих celonočnih pohodih. Da so zmogli vse te napore, je treba pripisati velike zasluge hrvaškemu prebivalstvu, ki je pohodnikom vseskozi nudilo pomoč. Njihove enote so jim dajale sanitetni material, obveščevalne podatke o sovražniku in terenu, po katerem so se premikali. Za varnost so tudi poskrbeli njihovi bataljoni, ki so jih spremljali na poti čez Hrvaško. Veliko so k uspehu pripomogli starešine pohoda, ki so bili v nenehnih stikih z borci in jih bodrili. Omeniti velja še pomoč enot bolgarske vojske in Rdeče armade.²⁶²

Kozjanska grupa je imela na svojem pohodu osem mrtvih in tri lažje ranjene. Kljub tem in drugim težavam, ki so jih pestile, so kozjanski partizani vztrajali pri izpolnitvi ukaza in se s prihodom v Lendavo vključili v sklepne operacije za osvoboditev domovine in v graditev zalednih organov oblasti.²⁶³

Novi Kozjanski odred

Po ustanovitvi Kozjanske grupe 2. aprila 1945 popoldne so v štab poklicali Karla Žmavca - Gorazda, Ivana Verdelja - Jova in Ivana Cerjaka - Vojka in jim sporočili, da odslej oni sestavljajo štab novega Kozjanskega odreda. Za komandanta je bil imenovan Karel Žmavc,²⁶⁴ za političnega komisarja Ivan Verdelj, njegov pomočnik pa je postal Ivan Cerjak.²⁶⁵

Štab odreda je dobil dve četi, v vsaki je bilo 20 borcev. Na Kozjanskem so ostali še odredni obveščevalni center, člani radijske postaje, moštva vojaških kurirskih postaj in minerski vod. Ker niso imeli zveze ne s štabom 4. operativne cone JA in ne s štabom Štajerske grupe odredov, so bili podrejeni okrožnemu odboru OF Kozje. Četi sta se kmalu razdelili na desetine, ki so odšle na svoje odseke, kjer so lovile skrivače in zbirale borce, ki so se samovoljno ločili od

²⁶² Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 282 in 283.

²⁶³ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 283.

²⁶⁴ Karel Žmavc se je rodil leta 1918 v Stari vasi. Po poklicu je bil ključavničar. Nemci so ga leta 1941 izgnali v Šlezijo, a je pobegnil in se v drugi polovici leta 1943 vključil v NOV na Kozjanskem. Član KPS je bil od začetka 1944. Najprej je bil borec, nato vodnik, pa politični komisar čete in bataljona. Po prihodu iz oficirske šole glavnega štaba je postal komandant 3. bataljona Kozjanskega odreda (Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 286 in 287).

²⁶⁵ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 286 in 287.

Kozjanske grupe in ostali na Kozjanskem. Njihove druge naloge so bile še politična in vojaška vzgoja ter napadanje manjših sovražnikovih patrolj.²⁶⁶

79. Partizanski žig.

Desetine so bile precej dejavne. Nekajkrat so se spopadle s sovražnikovimi patroljami, v teh spopadih je imel sovražnik nekaj mrtvih in ranjenih, partizani pa so zaplenili precej orožja. Polovili so 51 skrivačev, kar ni bilo ravno lahko, saj so skrivači čez dan bivali v dobro skritih bunkerjih in so ven prihajali le ponoči. Večji problem so predstavljali tisti borci, ki niso hoteli v operativne enote, ampak so bili raje v Narodni zaščiti, kjer se je bolje in lažje živelo.²⁶⁷

Četi sta se z mobilizacijo številčno toliko okrepili, da je 22. aprila načelnik štaba 4. operativne cone JA major Petar Brajović, ki je ta dan prišel na Kozjansko s sekretarjem oblastnega komiteja KPS za Štajersko Sergejem Kraigherjem, izdal ukaz za združitev vseh partizanskih enot in ustanovitev bataljona. Komandant bataljona je postal komandir 1. čete Franc Ogorevc iz Sromelj, politični komisar pa Franc Jazbec iz Sv. Petra pod Sv. Gorami, ki je pred tem opravljal dolžnost političnega komisarja 1. čete. Prvi bataljon je imel tri čete po 60 ljudi. Z ustanovitvijo drugega bataljona, katerega komandant je bil Rudi Dravčbaher, so bili ustvarjeni pogoji za ustanovitev formacijskega Kozjanskega odreda. Novi Kozjanski odred so ustanovili 27. aprila 1945. Odredno zastavo so naredile mladinke iz vasi Podvrh in Trnovec, v njihovem imenu jo je izročila mladinka Slavica Kobal.²⁶⁸

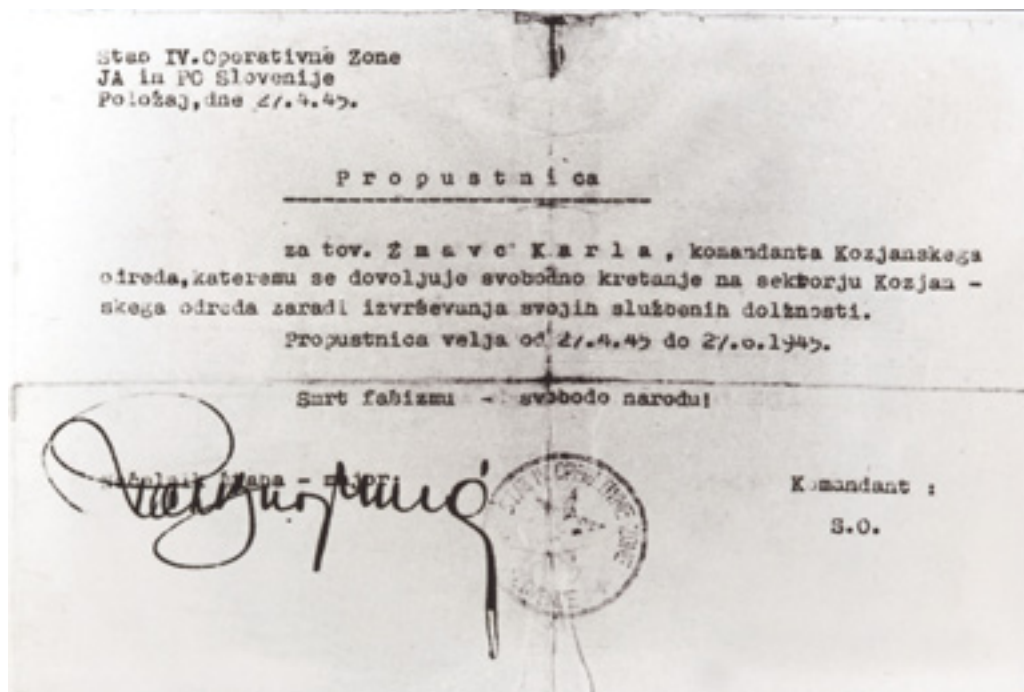
Kmalu po ustanovitvi odreda so na ukaz majorja Petra Brajovića ustanovili specialni vod Kozjanskega odreda. Vod, ki ga je vodil komandir Viktor Erpič, politični delegat pa je bil Franc Kukovica, je štel približno 10 moških. Njihova

²⁶⁶ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 287 in 288.

²⁶⁷ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 288.

²⁶⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 288 in 289.

naloga je bila sprejemanje vojaškega materiala, ki bi ga po zračni poti pošiljali zavezniki Kozjanskemu odredu.²⁶⁹

80. Dokument štaba 4. operativne cone Jugoslovanske armade
in partizanskih odredov Slovenije iz aprila 1945.

Glede na bližajoči se konec vojne so v različnih forumih razpravljali in opozarjali tudi na morebitne prebege posameznikov ali celih enot na partizansko stran. V skladu s tem je v začetku aprila 1945 zahteval pooblaščenec Štajerske grupe odredov od štaba Kozjanskega odreda ustanovitev vodstva za tujerodne enote pri odredu. Hkrati je zahteval, da ta organ čim prej dostavi svoj načrt o delu, in ta se je tudi ohranil. V Kozjanskem odredu so za političnega inštruktorja tujerodnih enot imenovali Justina Felicijana - Homa.²⁷⁰

Omenjeni načrt o delu s tujerodnimi enotami v točkah II/1 in 2 govori o nemških prostovoljcih. »V kolikor se bodo predale celotne enote, bomo poslali njihov naslov OZNI, če so mogoče zagrešile kake zločine. V primeru negativnega odgovora jih bomo podredili našemu vodstvu. Z oficirji in

²⁶⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 289.

²⁷⁰ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 293.

podoficirji pa bomo postopali po navodilih nadrejenih štabov.« Glede posameznikov pravi načrt tako: »Kdor bo izjavil, da se je pripravljen boriti, ga bomo uvrstili v enoto in bo užival celotno politično in vojaško delo enote. Kdor se bo pripravljen predati kot ujetnik, ga bomo poslali gospodarskim odborom, da ga uporabijo za delo.« Vojakov, ujetih v bojih, ne bi pošiljali v enote. Višji komandni kader bi morali sestavljati Slovenci, nižji kader pa bi bil lahko iz vrst nemških prostovoljcev. Prav tako bi morali za intendanturo in obveščevalno službo skrbeti Slovenci. Politični inštruktor bi bil zadolžen za propagando in bi moral pri tem delu močno sodelovati z OK KPS Kozje.²⁷¹

Pred ustanovitvijo odreda je bilo v bataljonu več vojakov raznih narodnosti. Precej je bilo Albancev in banatskih Nemcev, še največ je bilo vojakov ruske narodnosti, in sicer približno 40 %.²⁷²

Avstrijska četa Kozjanskega odreda

Sredi aprila je štab odreda dobil sporočilo obveščevalca Mihaela Žmavca - Florjana o nezadovoljstvu sovražnikovih vojakov v Rajhenburgu. Po uspešno izpeljani akciji na postojanko Rajhenburg, opolnoči 23. aprila, je v partizane odšlo 38 nemških vojakov. V glavnem so bili Avstrijci, ki so s sabo prinesli popolno vojaško opremo ter 38 pušk, 3 brzostrelke in 3 mitraljeze. Še isti dan so ustanovili Avstrijsko četo Kozjanskega odreda. Njen komandir je postal Franz Hailek, politični komisar Jože Janežič in politični inštruktor Justin Felicijan - Homo. Četi so bili dodani še operativni oficir, intendant in dva kurirja. V četi je bil poveljevalni jezik nemški, prav tako obleka in oborožitev, s to razliko, da so na kapah namesto nemškega znaka sedaj nosili avstrijsko državno zastavo, čez njo pa rdečo zvezdo.²⁷³

Nekaj dni pozneje se je komandir Hailek začel dogovarjati o predaji s svojim znancem, ki je bil komandir železniške stražarnice, št. 20, v vasi Rožno ob železnici Blanca-Rajhenburg. V stražarnici je bila enota 25 moških, ki je bila zadolžena za zavarovanje železniškega prometa. Oba komandirja sta se dogovorila, da Avstrijska četa izvede napad v večernih urah, 30. aprila. Napad je bil uspešen: Avstrijska četa odreda je vdrla v stražarnico, zajela moštvo in za dva vozova opreme. Po kratkem nagovoru njihovega komandirja so vsi

²⁷¹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 294.

²⁷² Prav tam.

²⁷³ Prav tam.

prestopili v Avstrijsko četo, ki se je tako okrepila za 25 novih, oboroženih mož, druge enote odreda pa so dobile prepotrebno strelivo, ki ga je vedno primanjkovalo.²⁷⁴

Po kapitulaciji Nemčije je Avstrijska četa 9. maja zjutraj odšla na Senovo. Nastanila se je v šoli, kjer je bilo skladišče orožja. Za lastne potrebe so vzeli nekaj minometov in protitankovskih pušk ter strelivo. Naslednji dan, 10. maja 1945, so ubranili Senovo pred ustaši. Avstrijci so Senovo branili še nekaj dni, nato pa so odšli v Celje, kjer so jih razorožili in dali prepustnice za Celovec. Tu jih je zajela britanska vojska.²⁷⁵

3. ruski bataljon Kozjanskega odreda

Konec aprila so na Veliki Kamen in v Koprivnico prišle nove okupatorjeve enote, sestavljene iz različnih narodnosti. Na Velikem Kamnu so se nastanili po hišah, v Koprivnici pa v župnišču. Po prihodu v omenjena kraja so jih tamkajšnji aktivisti začeli nagovarjati k predaji, češ da bo vojne kmalu konec, da se Avstrijci že množično predajajo partizanski vojski in da bi bil čas, da to store tudi oni. Komandant omenjene enote je pristal na pogajanja, zato sta komandant Žmavc in pomočnik političnega komisarja Cerjak z močnim spremstvom odšla v Veliki Kamen, kjer so se dogovorili o pogojih predaje. Prvi pogoj je bil, da se morajo predati s kompletno oborožitvijo, in drugi, da morajo pred tem uničiti nemško spremstvo iz Koprivnice, ki jim je bilo nadrejeno. Oba pogoja so izpolnili, zato je 5. maja na partizansko stran prestopilo 120 dobro oboroženih Kozakov. V oborožitvi so imeli dva štiricevna protiletalska topova, šest težkih minometov, precej lahkkih minometov in drugo avtomatsko orožje. Iz Kozakov so ustanovili 3. ruski bataljon Kozjanskega odreda. Odred je sedaj štel 420 borcev, ki so bili razdeljeni v tri bataljone, in Avstrijsko četo.²⁷⁶

V maju 1945 so se po levem in desnem bregu reke Save umikale nepretrgane kolone nemških in kvizlinških enot ter si hotele izsiliti pot čez Kozjansko proti Celju in naprej proti Avstriji, kjer so se nameravali predati angleški vojski.²⁷⁷

²⁷⁴ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 295 in 296.

²⁷⁵ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 296 in 297.

²⁷⁶ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 297 in 298.

²⁷⁷ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 298.

81. Parlamentarci nemške vojske prihajajo na pogovore o predaji svojih enot 6. krajiški narodnoosvobodilni udarni brigadi v Krškem maja 1945.

Štab 4. operativne cone je 9. maja Kozjanskemu odredu ukazal takojšen odhod proti Celju, da bi tam z drugimi partizanskimi enotami osvobodil mesto in postavil prvo večjo zaporo za umik sovražnika proti Avstriji. Okoli 10. ure istega dne je štab Kozjanskega odreda po radijski zvezi prejel ukaz štaba 4. operativne cone JA o takojšnjem premiku vseh bataljonov proti Celju. Mesto naj bi napadli z južne strani, medtem ko naj bi s severne strani to storil Kamniško-zasavski odred. Takoj po sprejetju depeše se je sešel štab odreda in izdelali so načrt pohoda proti Celju. Vsi trije bataljoni, razen Avstrijske čete, ki je delovala na območju Senovo–Rajhenburg, so se skupaj s poveljstvom odreda zbrali v zaselku Pokojni vrh pri Zabukovju, od koder so krenili v vas Svetina nad Celjem, kamor so prišli v večernih urah. Tu so se bataljoni razšli. Prvi bataljon pod vodstvom pomočnika političnega komisarja odreda Ivana Cerjaka - Vojka je odšel v smeri proti staremu celjskemu gradu, kjer je zasedel položaje in prenočil. Drugi in tretji bataljon pod vodstvom komandanta odreda Žmavca pa sta zasedla položaje na črti Babji Vrh (k. 753) in zaselek Ravnine.²⁷⁸

²⁷⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 298 in 299.

V jutranjih urah 10. maja je 1. bataljon začel obstreljevati cesto Celje–Štore, po kateri se je premikala kolona ustašev v smeri proti Celju. Takrat se je do partizanskih položajev prebilo nekaj aktivistov OF. Kozjancem so pojasnili, naj ne napadajo ustašev, sicer bodo ti požgali mesto, kajti njihova želja je samo prost prehod skozi Celje, da bi se na Koroškem v Avstriji predali enotam angloameriške vojske. Kozjanci so se z visokimi ustaškimi oficirji dogovorili o nenapadanju in prosti poti do Vojnika in tako rešili Celje pred požigom. Po opravljenih pogajanjih je 1. bataljon Kozjanskega odreda v zgodnjih popoldanskih urah kot prva partizanska enota vkorakal v mesto, kjer ga je pričakala in pozdravila množica Celjanov.²⁷⁹

Drugi in tretji bataljon sta 10. maja s svojih položajev s težkimi minometi obstreljevala cesto Štore–Celje, da bi s tem ovirala prevoz enot v smeri Celja. Kljub sovražnikovemu odporu je naslednji dan 2. bataljon vdrl v Štore, jih zavzel in s tem presekal pomembno prometnico, po kateri je sovražnik prevažal svoje enote. S temi uspešnimi akcijami je Kozjanski odred v celoti opravil naloge, ki mu jih je dal štab 4. operativne cone JA 9. maja 1945.²⁸⁰

Popoldne, 11. maja, je komandant Žmavc dobil sporočilo, naj se javi načelniku štaba 4. operativne cone JA Brajoviću, ki mu je dal nova navodila za delo Kozjanskega odreda. Člani štaba so se nato sešli in sklenili, naj tretji bataljon s političnim komisarjem odreda Ivanom Verdeljem - Jovom ostane v Štorah zaradi razoroževanja okupatorjeve vojske in varovanja zaplenjenega orožja in materiala. Postopoma naj bi te naloge prevzel 1. bataljon. Drugi bataljon, pri katerem se je zadrževal komandant odreda Žmavc, je dobil nalogo, da odide proti Sevnici in poišče stik z enotami redne jugoslovanske vojske, ki so prodirale ob Savi v smeri Sevnica–Zidani Most. Drugi bataljon se je še isti večer odpravil na pohod proti Sevnici. Noč ga je zatekla na Planini, kjer je prenočil, da je že v zgodnjih jutranjih urah krenil dalje. Okoli 11. ure, 12. maja, je bataljon prišel v predmestje Sevnice in se razvrstil po grebenu v bližini Kopitarne. Tu so vzpostavili zvezo z 9. brigado 10. divizije

²⁷⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 299. Na osnovi razpoložljive literature menim, da je bil 1. bataljon Kozjanskega odreda prva partizanska enota, ki je vkorakala v Celje. Z razliko kakšne ure ali skoraj istočasno so vkorakale v Celje še druge partizanske enote. Miroslav Stiplovšek je zapisal: »Ob pol petih popoldne se je brigada pripeljala v Celje, kjer je naletela na predhodnico neke ustaške divizije. Borci so naskočili čelni blindi in ustaše razorožili. Dobro oborožena predhodnica v oklepnih vozilih pa se o vdaji ni hotela niti pogajati, nadaljnje nasilno razoroževanje pa bi se lahko zelo slabo končalo za šlandrovce. Ustaška predhodnica se je nato umaknila iz Celja.« (Miroslav Stiplovšek: Šlandrova brigada. Ljubljana, Maribor 1971, str. 690).

²⁸⁰ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 299 in 300.

82. Sprejem borcev Kozjanskega odreda v osvobojeni Sevnici maja 1945.

2. armade Jugoslovanske armade, ki je prodirala po desnem bregu Save, deli nemške 373. legionarske divizije »Tiger« pa po levem bregu. Z združenimi močmi so razorožili legionarje in Sevnica je bila osvobodjena. Drugi bataljon Kozjanskega odreda je nato z razvito zastavo v zgodnjih popoldanskih urah vkorakal v osvobodjeno Sevnico. Z osvoboditvijo mesta so se končali boji Kozjanskega odreda za osvoboditev Kozjanskega.²⁸¹

28. maja 1945 so v Mariboru ukinili Kozjanski partizanski odred.²⁸²

Obveščevalna dejavnost

Prve podatke o obveščevalni službi Kozjanskega odreda najdemo v poročilu 4. operativne cone NOV in POS, 29. aprila 1944. Štab 4. operativne cone v njem obveščevalnemu oddelku Glavnega štaba NOV in POS sporoča, da je obveščevalna služba v omenjenem odredu popolnoma dezorganizirana, kajti že 24. marca je v Jevši nad Reštanjem padel Ljubo Stajić, šef

²⁸¹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 300–302.

²⁸² Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 310.

obveščevalne službe Kozjanskega bataljona. Imel je nalogo vzpostaviti obveščevalno službo v enoti in nadzorovati sovražnikove postojanke in premike sovražnikovih enot po kozjanskem odseku. Četrta operativna cona je bila razdeljena na deset obveščevalnih odsekov. Zaporedno številko IX je imel odsek med Sotlo, Savo, Savinjo in južno železnico.²⁸³

Po smrti Ljuba Stajića ne v bataljonu ne v na novo ustanovljenem odredu ni bilo obveščevalne službe. Opravljal jo je štab Kozjanskega odreda sam, zato je štab 4. operativne cone NOV in POS v odred za šefa obveščevalnega centra poslal podporočnika Toneta Logarja, do tedaj pomočnika šefa obveščevalnega centra Tomšičeve brigade. Za njegovega namestnika so imenovali Stanislava Zupančiča - Iztoka, ki je na Kozjansko prišel v februarju 1944 iz Cankarjeve brigade in je bil dober poznavalec terena in položaja na odseku IX. Podporočnik Logar na Kozjansko ni prišel, zato je njegove naloge prevzel Stanislav Zupančič - Iztok, 24. maja se mu je pridružil še obveščevalec Ludvik Kreč - Roman iz Cankarjeve brigade.²⁸⁴

83. Partizanski žig.

Petega junija 1944 je obveščevalni oddelek Glavnega štaba NOV in POS na Štajersko poslal zastavnika Marjana Seliškarja - Črta²⁸⁵ z nalogo organizirati obveščevalno službo v Kozjanskem odredu. Poleg te naloge je imel še posebno nalogo, in sicer je moral zbirati podatke o položaju in vojaških transportih na progi Zidani Most–Dobova in jih dostavljati Ludviku Žitniku

²⁸³ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 314.

²⁸⁴ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 314 in 315.

²⁸⁵ Marjan Seliškar se je rodil leta 1925 v Ljubljani. Še kot dijak se je leta 1941 vključil v Runkovo borbeno skupino v Šiški in nato leta 1942 prišel v Zahodnodolenjski odred, od koder je šel za obveščevalca v Gorjanski bataljon in Cankarjevo brigado. Po vestno opravljeni nalogi na Kozjanskem, v tem času je napredoval v kapetana, je odšel za pooblaščenca OZNE v 18. divizijo NOV in POJ, kjer je dočakal osvoboditev (Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 315 in 316).

- Luceju v obveščevalni oddelek glavnega štaba. Po skoraj šesttedenskem potovanju čez Dravsko polje, Haloze in Boč je Seliškar 21. julija prišel v štab Kozjanskega odreda in prevzel mesto šefa obveščevalnega centra.²⁸⁶

Obveščevalni center je bil, čeprav se je imenoval obveščevalni center Kozjanskega odreda, podrejen zaradi svoje posebne naloge obveščevalnemu oddelku Glavnega štaba NOV in POS. Šef obveščevalnega centra je imel dva pomočnika: prvi je bil Ludvik Kreč - Roman, drugi pa Stanislav Zupančič - Iztok. Kreču je bil zaupan razvoj obveščevalnih točk, Zupančiču pa dogajanja na železniški progi. Tega pa se niso strogo držali, kajti marsikdaj so se naloge obeh pomočnikov zelo prepletale. Šef obveščevalnega centra je bil predvsem organizator, skrbel je za razvoj obveščevalne službe in usklajeval akcije oz. naloge, zastavljene centru. Po potrebi je pomagal tako prvemu kot drugemu pomočniku, vedno pa je moral pomagati tam, kjer je delo najbolj zastajalo. V centru sta delovala tudi dva obveščevalna oficirja, ki so ju uporabljali za posebne naloge, ki jim niso bili kos navadni obveščevalci. Ena takih nalog je bila npr. zbiranje različnih podatkov o sovražnikovih postojankah. V samem centru je deloval še administrator, njegova naloga je bila vodenje administrativnih del, ki jih je bilo kar precej, saj se je center dopisoval oz. pošiljal položajna in druga poročila mnogim naslovnikom.²⁸⁷

Obveščevalni center Kozjanskega odreda je imel svoj obveščevalni vod, člani pa so bili porazdeljeni po bataljonih. Njihova naloga je bila obveščevalno zavarovanje enot, še posebej takrat, kadar se je bataljon razdelil na čete in je vsaka četa odšla na svoje operacijsko območje. Naloge so dobivali od štaba bataljona. Nekaj obveščevalcev je bilo vedno na sedežu centra in so jih uporabljali za prenos sporočil. Iz 13 mož, kolikor jih je imel obveščevalni vod v začetku, je avgusta narasel na 31 mož, kar je odredni obveščevalni center opravičeval z velikim odsekom, ki ga je moral pokrivati. S tem se niso strinjali v obveščevalnem oddelku glavnega štaba in so menili, da je možno pokrivati odsek z 20 ljudmi, če si pomagajo z obveščevalci z obveščevalnih točk. Na podlagi navodil iz štaba 4. operativne cone NOV in POS je konec avgusta obveščevalni center odreda zmanjšal število obveščevalcev v vodu na 15. Bili so slabo oboroženi, saj so imeli le 8 pušk in 4 revolverje. O slabi oborožitvi obveščevalnega voda Kozjanskega odreda je pisal tudi šef obveščevalnega centra 4. operativne cone NOV in POS zastavnik Viki Kamnikar v svojem mesečnem poročilu za september 1944, v katerem pravi,

²⁸⁶ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 315.

²⁸⁷ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 316 in 317.

da je omenjeni vod brez vsakega avtomatskega orožja, nekateri so oboroženi le s slabimi pištolami.²⁸⁸

Drugi vod, podrejen obveščevalnemu centru, je bil specialni vod Kozjanskega odreda. Ustanovili so ga avgusta. Vod je štel 15 ljudi; komandir je bil Alojz Mirt - Slavko s Senovega. Oboroženi so bili zelo dobro, saj so imeli brzostrelke in dva puškomitraljeza. Njihova glavna naloga je bila loviti »žive jezike«, kar bi v jeziku obveščevalcev pomenilo nemške oficirje in vojake, ki bi jih nato zasliševali in poslali naprej v štab 4. operativne cone NOV in POS. Alojz Mirt se spominja, da so ulovili 15 Nemcev, med njimi tudi poveljnika nemške žandarmerije v Sv. Juriju, nekaj fantov pa so mobilizirali v partizansko vojsko. Tudi druge enote na Štajerskem so imele podobne enote, ki so se ponekod imenovalle udarni vodi obveščevalnih centrov, vendar ti vodi niso pokazali posebnih rezultatov, je v svojem poročilu za mesec december zapisal šef obveščevalnega centra 4. operativne cone Viki Kamnikar, izjema je bil le udarni oz. specialni vod obveščevalnega centra Kozjanskega odreda.²⁸⁹

84. Specialni vod Kozjanskega odreda jeseni 1944 na Osredku.

²⁸⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 317.

²⁸⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 317 in 318.

Marca 1945 je bil specialni vod Kozjanskega odreda ukinjen. Novi specialni vod je bil ustanovljen 14. marca 1945 v vasi Lipni Dol. Štel je osem mož in je takoj po ustanovitvi šel v smeri Resevne. 18. marca 1945 je bil specialni vod skupaj z 2. bataljonom Kozjanskega odreda s sovražnikom svoj zadnji boj v gozdovih na pobočjih Resevne. Padli so komandir voda, mitraljezec in še dva borca. Delovanje obveščevalnega centra Kozjanskega odreda lahko povežemo še z minerskim vodom Kozjanskega odreda, ki mu ni bil podrejen, in mu je center le pošiljal obveščevalne podatke, da je lahko izvajal minersko sabotažne akcije na progi Dobova–Zidani Most.²⁹⁰

S prihodom Ludvika Kreča - Romana in Marjana Seliškarja - Črta je začel obveščevalni center Kozjanskega odreda delovati v polni sestavi, njegovi rezultati so bili kmalu vidni. Svoje ljudi so imeli na železniških postajah v Sevnici in Krškem ter na nekaterih železniških čuvajnicah v smeri proti Zidanemu Mostu. Ob njihovi pomoči je obveščevalni center redno dobival vozne rede za teden dni in več vnaprej. Te so potem pošiljali naravnost v obveščevalni oddelek Glavnega štaba NOV in POS, ti pa so jih posredovali tako zavezniškemu kot partizanskemu letalstvu.²⁹¹

Za pokrivanje precej velikega ozemlja je center uporabljal 10 obveščevalnih točk. Za povezavo s centrom so uporabljali kurirje vojaških kurirskih postaj, če so bile oddaljene; če pa so bile v bližini centra, so uporabljali svoje kurirje za prenos pošte. Prvo obveščevalno točko so postavili v začetku avgusta 1944 nad Zidanim Mostom. Imenovala se je obveščevalna točka III, njeni člani pa so bili Franc Jekuš, Ivan Žandar in kurir, ki je dnevno nosil obveščevalna poročila v odredov obveščevalni center. Svoje obveščevalce, s katerimi so bili v stikih dnevno, so imeli v Sevnici, Bregu, Radečah, Zidanem Mostu, Rimskih Toplicah, Laškem in Celju. Vsi ti so spet imeli svoje ljudi oz. zveze v samih sovražnikovih postojankah, tako da so bili dobljeni podatki večkrat preverjeni. Točka III je nadzorovala železniški promet na progi Zidani Most–Celje in Zidani Most–Dobova ter premike enot iz omenjenih sovražnikovih postojank.²⁹²

Obveščevalno točko III A so postavili v bližini Brežic v začetku septembra. Nadzorovala je odsek ob Sotli od Sv. Petra pod Sv. Gorami do Dobove in Brežic ter nekaj bližnjih manjših postojank. Dobre zveze je imela s Hrvaško,

²⁹⁰ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 318 in 319.

²⁹¹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 319 in 320.

²⁹² Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 320 in 321.

s postojankami v Sv. Petru pod Sv. Gorami, Dobovi in Brežicah ter celo z nekaterimi odgovornimi osebami v nemškem vojnem in upravnem aparatu. Zanimive podatke so dobivali tudi od oseb, ki so bile v dobrih odnosih s kočevskimi Nemci. Točka III A je nadzorovala cestni promet na križišču v Brežicah, premike enot omenjenih postojank in letališče v Cerkljah. Na odseku Grobelno so sredi septembra postavili točko III B, njena naloga je bila nadzorovanje sovražnikovih postojank Celje, Štore, Sv. Jurij, Šmarje in Ponikva ter cestni in železniški promet pri Grobelnem. Obveščevalna točka III C je delovala na odseku Poljčane in je bila ustanovljena verjetno v začetku oktobra. Vsak dan je nadzorovala sovražne postojanke v Šmarju pri Jelšah, Rogaški Slatini, Rogatcu, Lipoglavu in Poljčanah. Enkrat na teden je dobila podatke s Ptuja. Nadzorovala je promet na cesti Poljčane–Podplat. Zaradi močnega nemškega nadzorovanja odseka je bilo delo obveščevalcev precej težavno, saj sta se po terenu lahko premikala le ponoči.²⁹³

Zaradi nadzorovanja graditve nemške utrjene črte ob meji s Hrvaško so sredi oktobra postavili dve novi točki. Obveščevalna točka III D je bila v bližini Podčetrтка in je vsak dan poročala o položaju v sovražnikovih postojankah Podčetrtek, Imeno, Buče in v postojankah, ki jih je sovražnik postavljajal za dva ali več dni. Na center so s te točke prihajala poročila o cestnem in železniškem prometu na odseku Imeno–Rogatec ter dnevna poročila o spremembah pri graditvi utrjene bojne črte ter razne njene skice. Točka III E je bila postavljena na odseku Ptuj in je morala pokrivati celotne Haloze. Na njej so delovali trije obveščevalci. Takoj za točko III E so ustanovili še obveščevalno točko III F na odseku Ormož. Zaradi velikega odseka, ki ga je morala nadzorovati točka III B, je obveščevalni center Kozjanskega odreda konec oktobra postavil med Laškim in Celjem novo obveščevalno točko, imenovano III G. V center je vsak dan pošiljala poročila o sovražnikovih postojankah v Laškem in Celju in o prometu na omenjenem odseku.²⁹⁴

Približno ob istem času so ustanovili zadnji dve obveščevalni točki. Točko S. M. (med Savo in mejo – op. T. T.) so postavili nekje med Št. Janžem in Radečami in je bila edina obveščevalna točka obveščevalnega centra Kozjanskega odreda, ki ni bila na Štajerskem. Zunaj Kozjanskega, a še vedno na Štajerskem, so bile obveščevalne točke III C, III E in III F. Pogojno bi bila lahko tudi točka III C na Kozjanskem, saj je delovala na območju okraja Žetale–Makole, ki je bil poleti 1944 eden od šestih okrajev

²⁹³ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 321.

²⁹⁴ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 322.

85. Skica obveščevalnih točk obveščevalnega centra Kozjanskega odreda iz konca leta 1944.

okrožja Šmarje–Rogatec. Točka S. M. je vsak dan nadzorovala postojanko v Svibnem ter postojanko in papirnico v Radečah, večkrat tedensko pa postojanki Boštanj in Radna. Nadzorovala je tudi cestni promet na desnem bregu Save med Sevnico in Radečami. Obveščevalna poročila je pošiljala tako Kozjanskemu kot Dolenjskemu odredu. Točka III H je bila na odseku Rajhenburg. Nadzorovala je sovražne postojanke v Rajhenburgu, Senovem, Blanci in Sevnici. Zaradi dobrih zvez v postojankah sta obveščevalca na tej točki za sovražnikove premike zvedela vedno dan vnaprej.²⁹⁵

Obveščevalci na obveščevalnih točkah v večini niso imeli opravljenih obveščevalnih tečajev in so se učili ob delu. Pri tem so jim nudili vso pomoč izkušeni obveščevalci, šef obveščevalnega centra, njegova pomočnika ter oba obveščevalna oficirja. Precej izkušenj so si nabrali v obveščevalnem vodui, iz katerega je večina obveščevalcev na točkah tudi izhajala. Da bi svoje delo še bolj opravljali, je šef centra 11. oktobra 1944 zapisal navodila o tem, kako naj bo kontrolna točka pravilno postavljena. Navodilo je napisano na dveh straneh in vsebuje šest točk. Najbolje je obdelana 3. točka, ki govori o načinu dela obveščevalcev na točkah. Velik poudarek daje tudi tajnosti dela, ki je pogoj za vsakršno delo obveščevalcev. Iz celotnega navodila, ki je zaradi lažjega razumevanja napisano preprosto, se vidi celotno delo obveščevalcev na neki točki.²⁹⁶

Na osnovi podatkov, ki so jih obveščevalci z obveščevalnih točk pošiljali v odredni obveščevalni center, so nastale razne skice. Večino skic sta narisala študent arhitekture Franjo Šmid - Bratec in slikar Slavko Lindič. Pri svojem delu sta bila zelo prizadevna, kar izpričuje obilica uspešnih orientacijskih načrtov in skic, ohranjenih v arhivu obveščevalnega oddelka Glavnega štaba NOV in POS. Ohranilo se je precej črno-belih in barvnih skic sovražnikovih postojank in železniških postaj ter vrsta drugih skic. Vse so bile na voljo tako štabu Kozjanskega odreda kot Glavnemu štabu NOV in POS. Kozjanski odred ni imel operativnega odseka, zato je moral odredni obveščevalni center čim hitreje zbrati vse potrebne obveščevalne podatke za izvedbo določene akcije. Od učinkovitosti dela obveščevalnega centra in njegovih podrejenih je bila odvisna dokončna odločitev o akciji in posredno tudi sama izvedba akcije. Pomembno vlogo so imele še skice, ki jih je obveščevalni center dostavil štabu odreda pred napadom na nekatere sovražnikove postojanke. Poleti 1944 je obveščevalni center Kozjanskega odreda v obveščevalni oddelek Glavnega

²⁹⁵ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 322 in 323.

²⁹⁶ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 323.

štaba NOV in POS poslal položajno skico Zidanega Mostu, narisano v razmerju 1 : 4500, z opisno legendo razporeditve sovražnikove posadke. Zraven so pripisali, da je to predlog za bombardiranje. Marjan Seliškar se spominja, da je zavezniško letalstvo kmalu zatem res bombardiralo Zidani Most, Glavni štab NOV in POS pa je na Kozjansko poslal depešo, v kateri je obveščevalni center odreda pohvalil za dobro opravljeno delo.²⁹⁷

86. Železniški most v Zidanem Mostu so zavezniška letala leta 1944 in 1945 večkrat bombardirala. Južni most je bil močno poškodovan že v napadih 17. in 18. novembra.

Ob skoraj doslednem izvajanju ukazov nadrejenih poveljstev je v obveščevalnem centru odreda nastajala večja količina topografskih skic in talnih načrtov, za katere lahko trdimo, da spadajo med kakovostnejše vojno topografsko obveščevalno gradivo, nastalo na Slovenskem med narodnoosvobodilno vojno 1941–1945. Večina položajnih skic in talnih načrtov sovražnikovih postojank je izrisanih s spretno roko obveščevalca, ki mu niso bile neznane osnove tehničnega risanja, temu znanju se pridružuje še nekaj talenta in spretnosti. Tudi estetika in razumljivost skice ali načrta sta bila avtorju pomembni, zato je domiselno obarval svoje skice in načrte z

²⁹⁷ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 325 in 326.

barvnimi svinčniki. Izreden primer med tovrstnimi obveščevalnimi skicami je pregledna skica oz. panoramski izrez proge pri Št. Vidmu pri Šmarju. Poznamo le nekaj primerov take vojaške pregledne skice v obveščevalni dejavnosti NOV in POS. Dve sta nastali v Gorenjskem, pet pa v Južnoprimorskem odredu, vendar se nobena od teh ne more primerjati s skico, ki je nastala v Kozjanskem odredu.²⁹⁸

Na skicah in načrtih obveščevalnega centra Kozjanskega odreda je osnovno kartografsko znanje jasno vidno, vendar je treba omeniti tudi njihove pomanjkljivosti. Prva je ta, da na njih ni označb višinskih točk oz. kot, in druga, da na skicah in načrtih ni označb razdalj med objekti in dolžin objektov ter širin in globin rek in potokov, cestnih in železniških nasipov ter drugih pomembnih objektov. Vse te pomanjkljivosti nikakor niso značilne samo za skice in načrte, nastale v Kozjanskem odredu, temveč tudi za večino podobnih izdelkov drugih obveščevalnih centrov partizanske vojske Slovenije, a je treba hkrati omeniti, da so v drugih obveščevalnih centrih te elemente bolj upoštevali in vnašali v svoje izdelke. Povsem drugače je s skicami in načrti obveščevalnega centra Kozjanskega odreda, ki jih po njihovi vsebini štejemo med železniške progovne in postajne opise poti. Iz njih lahko ugotovimo, da jih je izdeloval obveščevalec, ki je bil sam železničar ali pa so mu bili dostopni originalni železniški načrti prog in postaj. Še najverjetneje je, da je imel na voljo zelo natančne podatke s terena. Te risbe vsebinsko in tehnično zadovoljujejo, saj med vsemi ohranjenimi skicami in načrti iz časov NOB na Slovenskem naletimo le redkoma na progovne opise poti tolikšne natančnosti in s toliko podrobnostmi. Izjema so nekateri itinerarji v 9. korpusu NOV in POJ ter seveda originalni železniški načrti prog in postaj ali njihove kopije. Še o eni stvari velja spregovoriti pri skicah in načrtih s Kozjanskega – podatki o sovražnikovi moči in oborožitvi so navedeni posebej in ne na risbi, kar ni najbolj praktično. Nasprotje temu je idealna skica nemške protiletalske postojanke Tremarje, ki je nasploh izreden primer v topografiji NOV in POS. Takšni ali vsaj približno takšni bi morali biti po navodilih geodetske sekcije Glavnega štaba NOV in POS vse skice in načrti, izdelani v obveščevalne namene.²⁹⁹

Omenim naj še, da so v obveščevalne namene v obveščevalnem centru odreda uporabljali tudi razglednice. Prvo stran so popisali z znaki, na zadnji strani pa so v legendi vse pojasnili. S tem so verjetno dopolnjevali razne

²⁹⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 326.

²⁹⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 326 in 327.

skice, da je prejemnik dobil še boljši vpogled na določeno železniško postajo, sovražnikovo postojanko ali mesto. Nekajkrat so, da ne bi poškodovali razglednic, iste prelepili s kopirnim papirjem in nanje vpisovali potrebne obveščevalne znake.³⁰⁰

Obveščevalni center Kozjanskega odreda je bil podrejen obveščevalnemu oddelku Glavnega štaba NOV in POS, vendar je delal tudi za potrebe Kozjanskega odreda in 4. operativne cone NOV in POS. Če jim je čas dopuščal, so zbirali podatke tudi za druge uporabnike. Zbirali so podatke o vseh uslužbencih nemških javnih uradov, o članih predvojne organizacije Švabsko-nemške kulturne zveze, o vodilnih članih Štajerske domovinske zveze, o gestapovskih ovaduhih in narodnih izdajalcih itn. Po navodilu obveščevalnega centra 4. operativne cone NOV in POS so morali zbirati tudi nemške uradne liste ter razglase o ustrelitvi Slovencev. Ohranil se je tudi dokument, ki govori o stanju goriva (bencin, nafta, petrolej – op. T. T.) v Celju v septembru 1944.³⁰¹

Iz vsega do sedaj napisanega se da razbrati, da je bila obveščevalna služba Kozjanskega odreda na zavidljivi stopnji, prav takšni so bili tudi njeni uspehi. To potrjuje tudi poročilo Ludvika Žitnika, ki je jeseni 1944 opravljal kontrolo nad obveščevalnimi centri 4. operativne cone NOV in POS. V poročilu je zapisal, da je obveščevalna služba v Kozjanskem odredu organizirana zelo dobro, center pa je sestavljen iz tovarišev, ki razumejo to službo in se tudi zavedajo njenega pomena.³⁰²

Omenjena služba je imela tudi svoje pomanjkljivosti. Prva je bila ta, da je včasih zaradi slabih kurirskih ali radijskih zvez sporočilo prišlo prepozno in bilo zato neuporabno. Druga slabost je bila v tem, da niso uspeli prodreti v tiste nemške vojaške in civilne ustanove, od koder bi lahko dobivali zelo pomembne podatke za razvoj celotnega gibanja. Po izjavi Seliškarja za kaj takega sploh niso bili usposobljeni, kajti vedeti je treba, da so bili v obveščevalni službi Kozjanskega odreda predvsem mladi ljudje, ki niti vojske niso služili in so se z orožjem in obveščevalno dejavnostjo prvič srečali šele v partizanih.³⁰³

³⁰⁰ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 328. Ohranilo se je šest razglednic Zidanega Mostu ter po ena razglednica Radeč, Krškega in Celja.

³⁰¹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 329.

³⁰² ARS, AS 1851, fasc. 63/III, poročilo Ludvika Žitnika, 2. 10. 1944.

³⁰³ Marjan Seliškar, ustni vir 24. 10. 1989.

Poleg vseh omenjenih nalog, ki jih je opravljal, bi moral obveščevalni center Kozjanskega odreda vzpostaviti dobro obveščevalno službo tudi na odseku X – v Prekmurju. Za izvedbo tega ukaza je obveščevalni center Kozjanskega odreda v oktobru 1944 ustanovil na odseku Ptuj obveščevalno točko III E in na odseku Ormož še točko III F, s katerima so hoteli pokrivati celotne Haloze in prodirati proti Prekmurju in Madžarski. Načrt za obveščevalno delo v Prekmurju po mnenju Seliškarja ni bil dovolj premišljen in je predstavljal bolj izraz potreb glavnega štaba kot realno operativno nalogo. Obveščevalni oddelek glavnega štaba jim ni dal natančnih navodil, Prekmurje pa je bilo tudi precej oddaljeno od operacijskega območja Kozjanskega odreda. Poleg tega so bile še slabe kurirske zveze, saj je bila najbližja kurirska postaja S-15 a pri Štrigovi v Medžimurju, zato bi prihajali obveščevalni podatki v glavni štab Slovenije šele po več dneh in bi bili zaradi starosti povsem neuporabni. Proste radijske postaje pa v Kozjanskem odredu v tem času niso imeli, da bi jo lahko odstopili obveščevalcem, ki bi odšli na obveščevalno delo v Prekmurje. To se je zgodilo šele konec leta 1944, ko so partizani na Slovenskem imeli že kakih 60 radijskih postaj.³⁰⁴

Obveščevalna služba v partizanih je bila množična, saj je imela za sabo prebivalstvo, česar se je okupator zavedal. Tega so se zavedali tudi v partizanih, zato je šla obveščevalna služba v tako širino, saj so bili vsaka patrulja in vsi posamezniki obveščevalci. Mnogi borci se radi spominjajo otrok, ki so jih v zadnjem trenutku opozorili na bližajočega se sovražnika. Lahko jim verjamemo, da bi bilo ob pomanjkanju teh podatkov na partizanski strani precej več žrtev.

V vojaških enotah je v letu 1944 poleg obveščevalne službe obstajala še kontraobveščevalna služba in se borila proti »peti koloni« oz. vrinjencem v lastnih vrstah. Kontraobveščevalno delo so izvajali kontraobveščevalni oficirji, ki so jih izbrali iz vrst brigadnih in bataljonskih komandnih in politkomisarskih kadrov ter iz vrst zanesljivih in sposobnih funkcionarjev brigadnih in odrednih služb, predvsem iz obveščevalnih centrov. Kontraobveščevalni oficirji so bili za svoje delo odgovorni samo nadrejenim kontraobveščevalnim oficirjem pri višjem štabu, zato se štabi enot, v katerih so delovali ti oficirji, v podrobnosti njihovega dela niso smeli vmešavati. Prvi kontraobveščevalni oficir Kozjanskega odreda je bil Jože Sinkovič. Njega je zamenjal starejši vodnik Martin Dobovičnik, ki je prišel na Kozjansko konec leta 1944 z nalogo odkriti sovražnikove vrinjence v enotah Kozjanskega odreda. V njem je bilo

³⁰⁴ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 330.

veliko dezerterjev iz nemške vojske, ki bi bili lahko agenti gestapa, zato je posebno pozornost posvetil prav njim. Nadzoroval je tudi štabe bataljonov in odreda, pri tem mu je pomagala mreža zaupnikov, ki jo je sestavil kmalu po prihodu na Kozjansko. Zaupnike je imel med borci in med starešinami: vsak je imel šifro in tajno ime, za katero je vedel samo Dobovičnik, vsi so podpisali izjavo, da bodo delali za OZNO in da o tem delu ne bodo govorili z nikomer. Pri opravljanju svojega dela se je povezoval z vsemi političnimi delegati in političnimi komisarji ter pomočniki političnih komisarjev Kozjanskega odreda. Podrejen je bil III. sekciji OZNE za Štajersko in Koroško. Kontraobveščevalni oficir odreda je bil dobro oblečen in oborožen. Imel je svojega konja, s katerim je lažje nadzoroval veliko območje Kozjanskega.³⁰⁵

Prehrana, preskrba in načini prebivanja

Enote Kozjanskega odreda so se v začetku prehranjevale z rekvizicijami pri sovražniku oz. sovražnikovih sodelavcih ter prek partizanom naklonjenih posameznikov in odborov OF. O rekvizicijah oz. ekonomskih akcijah, s katerimi niso dobili samo hrane, ampak včasih tudi obleko, obutev in druge potrebščine, najdemo podatke v skoraj vseh vojaških in političnih poročilih in dnevnikih, ki so jih vodili štabi bataljonov in v štabu odreda. Za primer si oglejmo vojaško poročilo štaba Kozjanskega odreda, 18. julija 1944, kjer piše, da je v zadnjih dveh tednih 1. bataljon odreda izvedel dve uspešni ekonomski akciji, 2. bataljon prav tako in 3. bataljon ekonomsko akcijo v Slivnici. Iz poročila partijskega sekretarja 1. bataljona 23. oktobra izvemo, da so v minulem tednu izvedli prehranjevalno akcijo, v kateri so zaplenili tri glave goveje živine in enega prašiča, ter rekvizicijo, s katero so zaplenili čevlarski material (podplate, žeblje, dreto) ter druge manjše potrebščine. Z jesenjo 1944 je prehranjevanje enot prevzela komanda Kozjanskega vojnega področja in odseki za prehrano pri okrajnih odborih OF. Enote Kozjanskega odreda pa so izvajale rekvizicije tudi pozneje, a v manjši meri. To je bilo seveda odvisno od sposobnosti oz. založenosti s hrano odsekov za prehrano.³⁰⁶

V političnih in vojaških poročilih Kozjanskega odreda najdemo podatke o tem, da je bila prehrana moštev dobra in zadostna. Podobnega mnenja je bil tudi sanitetni referent odreda Adolf Drolc, ki je v sanitetnem poročilu za avgust zapisal, da hrana količinsko in kakovostno ustreza. Kuhalo se je preveč

³⁰⁵ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 334 in 335.

³⁰⁶ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 358.

mesa, a se je v poletnih mesecih položaj izboljšal, ker so borci prejeli tudi zelenjavo. V septembru 1944 se je hrana kakovostno poslabšala, saj je primanjkovalo zabele, nabava soli pa je postajala vedno težja. A primerov skorbuta vseeno ni bilo. V novembrskem poročilu je sanitetni referent Kozjanskega odreda zapisal to: »Kar se tiče prehrane, bi na teritoriju, kakršen je naš, ki še ni izčrpan, lahko bila boljša in bolj izdatna. Je preveč enolična, večinoma meso, zelenjave je kljub pogostim intervencijam vsepovsod premalo.« Odredni intendant je v poročilu štabu 4. operativne cone NOV in POS v začetku septembra 1944 zapisal, da se je hrana za borce kuhala trikrat na dan, le v primerih, ko so se izvajale akcije večjega obsega, so enote jedle kuhano hrano le dvakrat na dan. Zapisal je tudi, da je »na vidiku organizacija pekarije«. Pekarija pri komandi Kozjanskega vojnega območja je res delala in spekla 150 kg kruha na dan, a po izjavah borcev in starešin Kozjanskega odreda so ga jedli zelo redko.³⁰⁷

Hrana se je kuhala po bataljonih, saj je imel vsak bataljon 1–2 kotla. Po četah se ni kuhalo nikoli, razen kadar je kaka četa delovala zunaj bataljona. Kuharji niso bili poklicni, ampak so bili navadno to borci, ki so že pred vojno odslužili vojaški rok in imeli veselje ter vsaj malo smisla za kuhanje. Navadno so imeli kuharji enega stalnega pomočnika za delo v kuhinji. Kadar je bilo treba v kuhinji več rok za delo, ni bilo nikoli problemov, saj je bilo prostovoljcev vedno dovolj, ker so mislili, da bodo imeli od tega koristi. Skupno opremo (kotle, vreče s hrano, posode z mastjo itn.), ki so ji v partizanih pravili »kolektiv«, so na večer pred premikom enote porazdelili med borce, ki so jo po prihodu na cilj morali spet izročiti kuharju. Le 1. četa 2. bataljona Kozjanskega odreda je imela za prevoz »kolektiva« vprežnega konja in voz z opremo.³⁰⁸

Februarja 1944 je Glavni štab NOV in POS na podlagi odredbe Vrhovnega štaba NOV in POJ izdal odredbo o nerednosti v zvezi s prehrano štabov enot. V njej je zapisal, da štabi bataljonov in odredov ne smejo imeti samostojnih kuhinj, ampak se morajo hraniti v kuhinji bataljona z vsem moštvom enako. Na Kozjanskem so štabi bataljonov imeli svoje kuhinje, a so jih zaradi protestov pozneje ukinili. Tudi štab odreda je imel svojo kuhinjo. Kuharica je bila Jožefa Živič, ki je bila tudi perica, po potrebi pa je članom štaba tudi kaj zašila.³⁰⁹

³⁰⁷ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 358–360.

³⁰⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 360.

³⁰⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 360 in 361.

Pri hrani, ki je fiziološka potreba, je bilo treba računati tudi na psihološke okoliščine. Po decembrski sovražnikovi ofenzivi je morala v enem bataljonu padla na zelo nizko stopnjo. Ko so v to enoto za božič s terena pripeljali voz hrane, je moralna moč partizanov vidno porasla, češ, »saj narod ni čisto pozabil na nas«.³¹⁰

O obleki in obutvi borcev Kozjanskega odreda dobimo prve podatke v poročilu partijskega biroja Kozjanskega odreda s konca junija 1944, kjer piše, da je treba organizirati krojaško in čevljarsko delavnico. Teh Kozjanski odred ni nikoli imel, pač pa so bili že v avgustu 1944 po bataljonih nastavljeni trije čevljarji za nujna popravila obutve, dva čevljarja, ki sta urezovala, in trije, ki so obutev nato izdelovali. Z usnjem so bili še kar dobro založeni, vendar vseh potreb niso mogli kriti, kajti zato bi potrebovali vsaj 100 parov čevljev. Avgust je bil mesec, ko so na Kozjanskem na veliko mobilizirali v partizansko vojsko. Novinci so v partizane prihajali v letnih oblekah oz. s tistim, kar so imeli na sebi. Za izdelavo perila so v enotah odreda zaposlili šest šivilj in za izdelavo oblek dva krojača. Toda kljub temu je v odredu primanjkovalo 200 kosov spodnjega perila, 150 suknjičev in hlač ter 300 odev. Za september sta tako intendant kot sanitetni referent zapisala v svojih poročilih, da je obutev v slabem stanju in da manjka dosti spodnjega perila. Stanje se v novembru ni nič popravilo, čeprav so pri komandi Kozjanskega vojnega področja že obstajale čevljarske in krojaške delavnice. V 1. bataljonu je imelo kar 70 % borcev obleko v takem stanju, da se je niti krpati ni več dalo. Tudi obutev je bila že popolnoma izrabljena. V vseh bataljonih so bili borci brez obutve, zato so si noge ovijali z vrečami. Zaradi takega stanja je bila razumljiva skrb tako štaba Kozjanskega odreda kot komande vojnega področja, ki sta zahtevala, da kože vsake ubite živali posušijo in oddajo usnjarni, ki je delovala pod okriljem komande Kozjanskega vojnega področja, vendar usnjarne in druge delavnice niso mogle izdelovati toliko usnja in drugih predmetov, kot so jih potrebovali. Povpraševanje je bilo veliko večje kot ponudba. Stanje se verjetno vse do konca vojne ni izboljšalo, saj je v 3. bataljonu 1. februarja 1945 primanjkovalo 25 odev, 14 parov čevljev, 26 srajc, 29 spodnjih hlač in 16 hlač, 14 bluz, 38 parov rokavic, 40 parov nogavic, 30 titovk, 35 šalov, 32 šotorskih kril in 22 nahrbtnikov.³¹¹

V času do osvobojenega ozemlja na Kozjanskem so se bataljoni Kozjanskega odreda zadrževali po gozdovih in vaseh. Pozneje pa, razen med

³¹⁰ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 362.

³¹¹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 362 in 363.

izvajanjem akcij in sovražnikovimi hajkami ter ofenzivami, izključno po vaseh. Na Špičku, Bohorju, pod Lisco in še kje so imeli v gozdovih vnaprej pripravljene tabore. V njih so imeli iz praproti in smrekovih vej ali listja pripravljena skupna ležišča. V okviru voda sta spala po dva ali trije borci skupaj zato, da so se greli. Pokrivali so se s plašči, odejami in šotorskimi krili. Če so imeli več šotorskih kril, so iz njih naredili šotore. Štabni oficirji so spali skupaj, vendar vedno v okviru enote. Po vaseh so partizani prenočevali v hlevih, po kozolcih in opuščenih hišah, po hramih in kletih pa tudi v šolah. Za štab enote se je našla vedno kakšna hiša, kjer so člani jedli in prespali. Vasi za prenočevanje so skrbno izbirali, saj so morali biti zaradi lažje obrambe ali morebitnega umika ali na hribu ali v bližini gozda. Ob vsakem prihodu partizanov v vas je bilo poskrbljeno tudi za zavarovanje. 31. oktobra 1944 je bila 2. četa 2. bataljona skupaj z bataljonskim štabom v vasi Orehovec. Zavarovali so se s tremi stražarskimi mesti, zasedo s puškomitraljezom ter tremi patruljami; na ogled terena so poslali tudi obveščevalce.³¹²

Borci so se na splošno izogibali bivanju v zemljankah, ker so se na tako življenje težko privajali. Zanje je bila zemljanka nekaj negativnega in so se vanjo zatekali le v skrajni sili. V njih so se počutili manj varne, saj so bile možnosti za umik občutno manjše. Hoteli so imeti aktivno varnost, da so se lahko borili in branili, ne pa pasivne varnosti, ki jo je omogočala zemljanka. Zato so jih prepuščali v uporabo le ranjencem, političnim delavcem na terenu in civilistom.³¹³

Intendantska služba v Kozjanskem odredu je bila organizirana po statutu. Na čelu je bil odredni intendant, odredni blagajnik je bil njegov pomočnik. V jeseni 1944 je njegov pomočnik postal še odredni ekonom. Vsak bataljon je imel bataljonskega intendanta, vsaka četa pa četnega ekonoma. Odredni intendant je imel še svojega namestnika, ekonomski prvih čet v bataljonih pa so bili namestniki bataljonskih intendantov.³¹⁴

Zdravstvo

Nastanek in razvoj partizanskega zdravstva na Kozjanskem je neločljivo povezan s priljubljenim partizanskim zdravnikom in človekoljubom Adolfom

³¹² Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 364 in 365.

³¹³ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 365.

³¹⁴ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 366.

Drolcem.³¹⁵ Njegovo strokovno delo v prvih mesecih bivanja na Kozjanskem je bilo namenjeno organiziranju »trupne sanitete« oz. zdravstva v operativnih enotah. Zavedal se je, da enota nujno potrebuje šolane bolničarje in bolničarke. Zato je sklenil, da bo ustvaril bolničarski kader. Z vztrajnostjo in močno voljo je nekaj mesecev sam prirejal tečaje, na katerih se je izšolalo približno 50 bolničark in bolničarjev. Vseh tečajev je bilo pet. Prvi sanitetni tečaj je potekal od 27. junija do 5. julija 1944 in ga je obiskovalo 6 partizank. Adolf Drolc je predaval o anatomiji človeka, prvi pomoči v nezgodi in o spoznavanju zdravil. Zaključni izpiti so bili 5. julija ob prisotnosti dveh članov ožjega štaba odreda. V poročilu za julij je zapisal, da so bolničarke pokazale izredno zanimanje in sposobnosti za opravljanje svoje službe. V letu 1945 na Kozjanskem ni bilo več sanitetnih tečajev. Bolničarskega kadra je bilo dovolj, zato ni bilo treba usposabljaliti novega.³¹⁶

87. Prenos ranjencev v Kozjanskem odredu.

³¹⁵ Adolf Drolc se je rodil leta 1914 v Zagorju ob Savi. Gimnazijska leta je preživel v Ljubljani in Mariboru ter tam z odliko maturiral na klasični gimnaziji. Po končanem petem semestru nepopolne medicinske fakultete je nadaljeval študij v Beogradu. Tu je absolviral, vojna pa mu je preprečila, da bi študij končal. V NOV je stopil v začetku aprila 1944. Iz Kamniško-zasavskega odreda je konec meseca odšel v štab cone, od tod ga je šef sanitetnega odseka dr. Stane Pirc na njegovo željo poslal v Kozjanski odred za sanitetnega referenta (Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 376 in 377).

³¹⁶ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 377 in 378.

Julija 1944 je sanitetna služba na Kozjanskem že dosegla precejšnjo stopnjo organiziranosti. Poleg sanitetnega referenta Adolfa Drolca je bilo na voljo še 8 bolničarjev in 9 četnih bolničark. Odredni bolničar je bil Julij Repše, ki je že pred vojno kot bolničar delal 9 mesecev v vojni bolnišnici v Beogradu in nato 6 mesecev v nemški vojski. V 1. bataljonu je bil bolničar Jože Uršič, eden najstarejših partizanov v odredu, ki je po poškodbi očesa moral odložiti mitraljez. Postal je vesten bolničar. V 2. bataljonu je bil bolničar Franc Belcijan, absolvent sanitetne šole Glavnega štaba NOV in POS, v 3. bataljonu pa Konstantin Suša, ki je končal 4 semestre medicine v Gradcu. V bolnici sta kot bolničarja delovala Janez Šiška - Ivan in Jakob Kulovec. Četne bolničarke so bile: Marija Žandar, Saša Odlazek, Gizela Herman, Anka Brinovec, Ivanka Hudarín, Fanika Kelhar, Marija Vodišek, Sonja Dimkova in Fani Jekar.³¹⁷

V prvi polovici septembra 1944 je prišel v partizane zdravnik iz Kozjega dr. Stanko Pogrujc. Postal je pomočnik sanitetnega referenta Kozjanskega odreda, oktobra pa pomočnik sanitetnega referenta Kozjanskega vojnega področja. Bil je slabega zdravja in se je težko gibal, zato so ga 20. januarja 1945 postavili za zdravnika R 9, največje partizanske vojne bolnice na Kozjanskem.³¹⁸

Z ustanovitvijo Kozjanskega vojnega področja so nastali pogoji za ustanovitev zalednega zdravstva, tako je 17. oktobra 1944 sanitetni referent Kozjanskega odreda Drolc postal sanitetni referent Kozjanskega vojnega področja. Njegovo mesto v odredu je prevzel dr. Franc Pungeršič. Z njegovim delom štab odreda ni bil zadovoljen, zato je 31. oktobra prosil štab 4. operativne cone NOV in POS, da ga razreši dolžnosti in na njegovo mesto postavi drugega zdravnika. Že pred tem je sanitetni odsek 4. operativne cone NOV in POS sredi oktobra 1944 na mesto sanitetnega referenta Kozjanskega odreda postavil dr. Franca Repiča, zdravnika s Planine. Kaže, da dr. Repič te dolžnosti sploh ni prevzel, čeprav je na seznamu zdravnikov NOV in POS iz 1. februarja 1945 še vedno zapisan kot sanitetni referent Kozjanskega odreda. 25. oktobra je sanitetni referent Drolc sanitetnemu odseku 4. operativne cone NOV in POS predlagal, da bi dr. Franca Repiča poslali na teren, kjer bi zdravil civilno prebivalstvo. S tem predlogom se je šef sanitetnega odseka 4. operativne cone NOV in POS kapetan dr. Peter Držaj strinjal in je dr. Repiča nameraval predlagati Pokrajinskemu odboru OF za Štajersko za okrožnega

³¹⁷ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 378.

³¹⁸ Prav tam.

zdravnika. 27. novembra 1944 je štab Kozjanskega odreda za v. d. sanitetnega referenta Kozjanskega odreda postavil bolničarja 2. bataljona Vlada Jenka, ki je to dolžnost opravljal vse do prihoda Kozjanske grupe v Prekmurje.³¹⁹

Stanje sanitetnega osebja v odredu je bilo marca 1945 takšno: odrednega bolničarja ni bilo, v. d. sanitetnega referenta Vlada Jenka pa sem že omenil. V 1. četi 2. bataljona je bila bolničarka Gizela Herman, v 2. četi sta bili bolničarki Marija Šubic in Marija Vodišek, v 1. četi 3. bataljona sta bili bolničarki Rozalija Pelcl in Justi Borhak, Jožefa Horjak je bila 20. februarja 1945 ranjena in se je zdravila v bolnici. V 2. četi sta bili bolničarki Justi Stopar in Sonja Dimkova. Za 1. bataljon Kozjanskega odreda pa ni podatkov.³²⁰

V novem Kozjanskem odredu, ki je bil ustanovljen konec aprila 1945, je bil sanitetni referent Rudi Mlakar, po četah pa so bile bolničarke.³²¹

Drolc je zdravstvenemu osebju posvečal posebno pozornost z namenom, da bi se čim prej in čim bolj usposobili. Z vsemi bolničarji in bolničarkami se je do avgusta sestajal trikrat na mesec, da je z njimi obravnaval vsa vprašanja sanitetne službe. Kot študijsko gradivo jim je služilo glasilo sanitetnega oddelka Glavnega štaba NOV in POS Partizanski zdravstveni vestnik in brošura Ranjenec ter druga medicinska literatura, ki jo je bilo mogoče dobiti.³²²

Posebno pozornost je zdravstvena služba na Kozjanskem namenila higieni v partizanskih enotah in ustanovah. Garij, srbečice in uši je bilo po vseh bataljonih precej, čeprav so v zdravljenje teh bolezni vlagali veliko svojih moči. Še najmanj uspešni so bili pri tem delu v bataljonih, ki so se nahajali zunaj Kozjanskega. To so bile enote, ki so spremljale novince čez Savo na Dolenjsko in čez Savinjo ter Voglajno v enote in ustanove 4. operativne cone NOV ter POS. V teh bataljonih so bile bolničarke, ki so imele s sabo potrebna mazila, a vse to ni veliko pomagalo, kajti borci na dolгих pohodih niso mogli vzdrževati higiene v taki meri, kot so jo lahko na osvobojenem ozemlju. Bolničarke so imele glede nadziranja higiene v enotah stroga navodila. Vsak dan so morale svojo četo peljati pred zajtrkom na umivanje. Na to so bili z okrožnico opozorjeni tudi bataljonski in četni politični komisarji. V bataljonih so imeli tudi po enega brivca, ki je opravljal samo svoje delo, kajti v partizanih

³¹⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 379 in 380.

³²⁰ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 380.

³²¹ Prav tam.

³²² Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 380 in 381.

nošnja dolgih las ni bila dovoljena. V vsaki četi je bila zraven bolničarke še partizanka, ki je imela nalogo, da vsaj enkrat na teden opere moštvo perilo. To se je tudi izvajalo, razen v bataljonih, ki so bili zunaj Kozjanskega. Zato je obstajala praksa, da so ti dobili čisto perilo pri odhodu in ob vrnitvi. V septembru 1944 se je perilo v 1. in 2. bataljonu pralo štirikrat, v 3. bataljonu trikrat in v 4. dvakrat. Parjenje obleke se je izvajalo na štirinajst dni. To so delali v »srbskih buretih« oz. sodih za razuševanje obleke. Po parjenju oz. razuševanju obleke je sledilo likanje. Prvi sod za razuševanje so Kozjanci nabavili že v maju 1944, postopoma pa so z njimi opremili vse enote in ustanove na Kozjanskem. S tem so močno zmanjšali ušivost moštev, tako da je sanitetni referent odreda Adolf Drolc v svojem poročilu iz septembra 1944 zapisal, da ušivost po bataljonih ni velika. Lekarniških mazil proti garjam in srbečici je bilo v začetku dovolj, že v septembru 1944 pa jim jih je začelo primanjkovati, zato so jih morali v precejšnjih količinah izdelovati sami. Ker so se z nastankom svobodnega ozemlja čete in bataljoni zadrževali po privatnih hišah, so bataljonski bolničarji dobili navodila, da stranišča pred uporabo pregledajo in po potrebi razkužijo. Tam, kjer so se enote zadrževale na prostem več kot en dan, so morali izkopati zasilna stranišča.³²³

Prva pomoč v bataljonih je bila v lažjih primerih v juniju nudena 120-krat, v juliju pa 145-krat. Poleg garij, srbečice in uši zasledimo pri moštvo Kozjanskega odreda tudi ture in lažje oblike želodčnih bolezni. Precej pogosti so bili primeri drisk in revme. Sanitetno osebje je menilo, da je bilo obolenj teh vrst preveč in da so to nekateri zlorabljali. Težjih oblik bolezni niso zdravili ambulantno, ampak so bolnike pošiljali v partizanske vojne bolnice. Znani so primeri, da so nekaj borcev pod izmišljenimi imeni poslali v celjsko in brežiško bolnišnico. Po operaciji ali ozdravitvi so se vrnili v enote. Z nastopom zime 1944/45 so se zaradi pomanjkanja dobre obutve in tople obleke pojavili tudi angina in prehladi. V jesenskih mesecih je bilo zaradi neprevidnosti nekaj samopoškodb s strelnim orožjem, v glavnem pa je šlo za lažje primere. Še največ teh nesreč je bilo ob vsaki podelitvi orožja novincem.³²⁴

Zelo hud problem po bataljonih v poznem poletju 1944 je bilo vprašanje obutve. V bataljone Kozjanskega odreda je v tem času prihajalo vedno več novincev, ki so s sabo vedno vzeli le najslabšo obutev v upanju, da jim bo vojska oskrbela novo. Zato so po vseh bataljonih nastavili po dva ali

³²³ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 381 in 382.

³²⁴ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 382.

tri čevljarje, ki so obutev le popravljali. Pri štabu odreda sta delovala dva čevljarja, ki sta urezovala, in trije, ki so izdelovali novo obutev. Z usnjem so bili založeni še kar dobro, vendar vseh potreb niso mogli kriti. Da je bil ta problem res pereč, govori podatek, da je štel 2. bataljon Kozjanskega odreda septembra 1944 približno 100 borcev, od tega jih je bilo 20 bosih ali z zelo raztrganimi čevlji. Ves odred je takrat potreboval najmanj 100 parov novih čevljev, dobil pa jih je le 20 parov.³²⁵

Prav tako so bile težave s perilom in obleko. Novinci so v partizane v večini prihajali samo z obleko, ki so jo imeli na sebi. Zato je bilo v odredu stalno zaposlenih najmanj 6 šivilj za izdelavo perila, za izdelavo oblek sta skrbela 2 krojača. V odredu je avgusta 1944 primanjkovalo 200 kosov spodnjega perila, 150 suknjičev in hlač ter 300 odev. Problem je bil tudi s šotorskimi krili, saj ga je imel mogoče le vsak dvajseti borec. V septembru se je stanje izboljšalo, a je še vedno najmanj 50 borcev potrebovalo spodnje perilo, najmanj 60 pa nov suknjič in hlače. Zaradi zime, ki je bila že pred vrati, so potrebovali vsaj 50 odev.³²⁶

Na podlagi dopisa sanitetnega odseka 4. operativne cone NOV in POS, 20. julija 1944, je sanitetni referent Kozjanskega odreda Drolc 1. avgusta poslal štabom vseh treh bataljonov odredbo o določitvi dveh nosačev ranjencev na četo in o tem, da mora imeti vsaka četa stalno po eno nosilo iz šotorskega krila. Ker tega niso storili, je Drolc sklical sestanek z vojaškimi funkcionarji bataljonov, na katerem je bila poudarjena potreba, da se ta odredba uresniči. 20. septembra je vse štiri štabe bataljonov spet opozoril na izpolnjevanje odredbe sanitetnega referenta Kozjanskega odreda z dne 1. avgusta 1944. Stanje se je glede nosil popravilo v letu 1945.³²⁷

Najvišjo stopnjo organiziranosti je partizansko zdravstvo na Kozjanskem doseglo novembra 1944 pod vodstvom Drolca in njegovega pomočnika dr. Stanka Pogrujca, ki je v tem času zaradi bolehnosti v glavnem le pregledoval nabornike za partizansko vojsko. Zdravstvena služba Kozjanskega vojnega področja je tako zajemala zdravstvene ustanove, od bolnic in lekarne do ambulant pri komandi mest. Sanitetni referent je ves čas poleg svojega dela pomagal še sanitetnemu referentu Kozjanskega odreda.³²⁸

³²⁵ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 382 in 383.

³²⁶ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 383.

³²⁷ Prav tam.

³²⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 384.

Posebno obravnavo zaradi njihove pomembnosti zaslužijo partizanske vojne bolnice na Kozjanskem. Življenje in zdravljenje ranjencev v partizanskih vojaških bolnicah je potekalo organizirano in disciplinirano. Predvsem si je vodstvo postojanke prizadevalo, da bi čas zdravljenja izrabili čim koristneje. Ko so novodošlega bolnika seznanili s hišnim redom, se je moral zavezati, da ga bo vedno izpolnjeval. V bolnicah so vstajali ob sedmih zjutraj, ob nedeljah in praznikih pa ob pol osmih, medtem ko je bilo spanje oz. popolna tišina ob desetih zvečer. Hrano so navadno delili trikrat na dan, zajtrk ob pol osmih, kosilo ob enih popoldne in večerjo ob sedmih zvečer. Nočni dežurni bolničar je moral do vizite ob devetih zjutraj in šestih popoldne urediti ležišča, umiti bolnike in jim izmeriti temperaturo, jo vpisati v temperaturno tablo ter počistiti postojanko. Ranjence so previjali v presledku od enega do petih dni, kakor je pač bilo potrebno glede na rano.³²⁹

88. *Prevoz ranjencev v Kozjanskem odredu.*

Tudi glede prenosov ranjenih do javke za bolnico so veljala natančno določena pravila. Prenos je morala spremljati izkušena bolničarka z najpotrebnejšimi obvezami in zdravili. Eden od spremljevalcev je med prenosom skrbel za intendanco, seveda kar se da neopazno, da ne bi pri tem trpela konspiracija. Z ranjenci se pod nobenimi pogoji niso smeli ustavljati v

³²⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 386–388.

vaseh in hišah. Če je kdo med potjo umrl, je bilo treba poskrbeti za dostojen pogreb, za grob sta morala vedeti dva člana iz spremstva. Zapuščino umrlega so vzeli s seboj, da bi jo pozneje predali njegovim sorodnikom. Če razmere niso dopuščale pokopa, so morali obvestiti terenske aktiviste OF, da so ti pozneje pokopali pokojnika pod istimi pogoji.³³⁰

Konec marca 1945 so na Kozjanskem delovale bolnice R 7, R 8, R 9 in R 10. V partizanskih vojnih bolnicah na Kozjanskem so se zdravili borci Kozjanskega odreda, Kozjanskega vojnega področja, enot VDV, 14. divizije NOV in POJ ter politični delavci. Med njimi je bilo tudi nekaj pripadnikov drugih narodov. Po mnenju organizatorja partizanskega zdravstva na Kozjanskem Drolca se je v njih zdravilo več kot 300 ranjencev. Število je dokaj realno, saj lahko na podlagi ohranjenega arhivskega gradiva ugotovimo, da so se v bolnici R 7 do konca vojne zdravili 103 ranjenci. Stanko Pogrujc je opazil – kot verjetno vsi partizanski zdravniki – zelo veliko odpornost partizanov na bolezn. Psihični moment in volja za ozdravitev sta bila pri borcih tako velika, da so se kljub pomanjkanju zdravil in pripomočkov pri prvi obdelavi rane in sterilnosti rane tako hitro pozdravile, da tega ni videl nikoli prej in ne pozneje. Ta velika volja je po njegovem mnenju temeljila na naslednjih dejstvih: velika politična zavest in domoljubje, sovraštvo do sovražnika in želja po čimprejšnji ozdravitvi, da bi sovražniku zadali nove udarce, brez orožja so se počutili neprijetno, zaščiteni samo s tajnostjo bivanja itn.³³¹

³³⁰ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 388 in 389.

³³¹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 390–393.

Operativne enote

Partizanska brigada

Brigade kot manevrske enote so se že od ustanovitve 1. proletarske brigade,¹ 21. decembra 1941, ustanovljale kot najboljši del partizanske vojske tako v vojaškem pogledu (večja borbenost, boljša izurjenost, boljša oborožitev, trdna zavestna disciplina) kot političnem (proletarski izvor moštva, večja zastopanost članov Komunistične partije Jugoslavije v moštvu, posebne naloge – ne le boj proti okupatorju za nacionalno osvoboditev, temveč tudi boj zoper ekonomsko zatiranje). Poseben položaj proletarskih enot se je odrazil tudi v tem, da je poleg Vrhovnega štaba narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije kot soustanovitelj nastopal tudi Centralni komite KPJ. Proletarske enote naj bi bile oborožene sile komunistične partije, njihovo oblikovanje je bilo mogoče le po predhodni odobritvi CK KPJ. Navzven se je njihov posebni položaj kazal v zastavi (rdeča s srpom in kladivom v zgornjem desnem kotu in peterokrako zvezdo v sredini) in v oznakah na uniformi (peterokraka zvezda s srpom in kladivom).²

Slovenska partizanska vojska je rasla postopoma od manjših enot do večjih, od partizanskih skupin in čet do divizij in korpusov. V letu 1941 na Slovenskem niso ustanovili nobene brigade, čeprav je partizanski zakon iz julija 1941 predvideval brigade kot največje partizanske enote.

¹ Prvo proletarsko narodnoosvobodilno udarno brigado so ustanovili v majhnem bosanskem mestu Rudu, ki so ga 17. decembra osvobodile črnogorske partizanske enote. Že dan po ustanovitvi brigade, 22. decembra 1941, se je brigada spopadla z italijanskim okupatorjem. V svojem prvem boju v vasi Gaočići je uničila italijansko četo. V spomin na ta boj je JLA praznovala svoj praznik. Brigado je sestavljalo pet partizanskih bataljonov: 1. in 2. črnogorski partizanski bataljon ter Kragujevški, Králjevski in Šumadijski bataljon. V statutu proletarskih narodnoosvobodilnih brigad so zapisali: »Brigade so gibljive enote, ki morajo biti vedno pripravljene, da delujejo povsod, kjer koli je to potrebno. Poleg tega morajo biti vse enote v brigadi vedno sposobne za popolnoma samostojne akcije.« V 10. členu pa so zapisali, da se vsaka proletarska brigada sestoji iz štaba, najmanj štirih udarnih bataljonov, zaščitne čete, iz artilerijskih enot, motomehaniziranih delov, prateža in sanitete (VE 8, str. 235; Tito, ZD 8, str. 31 in 36, ZD 9, str. 55–57). Prva proletarska brigada je bila sestavljena iz pripadnikov različnih narodov Jugoslavije: 740 Srbov, 378 Črnogorcev, 26 Slovencev, 19 Hrvatov, 4 Makedonci in 32 drugih (VE 7, str. 370). Slovenski izgnanci so v Srbiji 5. novembra 1941 ustanovili Slovensko partizansko četo Ivan Cankar. Po bojih v nemško-četniški ofenzivi so ob ustanovitvi 1. proletarske brigade preostanek čete kot samostojen slovenski vod vključili v 1. četo 5. šumadijskega bataljona (Janez Kramar: Slovenska partizanska četa »Ivana Cankarja« v Srbiji 1941. leta. Borec 7/1952, str. 218–221; Tone Ferenc: Slovenska partizanska četa Ivan Cankar. ES 12, str. 7).

² Damijan Guštin: Rast in razvoj slovenske partizanske vojske v prvi polovici leta 1942 in krajevni ter socialni izvor njenih borcev. Magistrska naloga. Ljubljana 1986, str. 230 (dalje: Guštin, Rast in razvoj slovenske partizanske vojske).

Ustanovitev proletarske brigade je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem pripravljalo že marca in aprila 1942.³ Poveljstvo 2. štajerskega partizanskega bataljona je 5. aprila 1942 na Kremenjku ustanovilo 1. štajersko partizansko brigado. Komandant brigade je postal Franc Rozman - Stane, politični komisar Dušan Kveder - Tomaž, zastopnik komandanta brigade Peter Stante - Skala, brigadni zdravnik Vlado Kravos, začasni brigadni kurir pa Miro Rodič - Bob. Brigada je bila sestavljena iz treh bataljonov: prvi štajerski bataljon so sestavljale Trboveljska, Savinjska in Pohorska četa; drugi štajerski bataljon so razdelili na dva dela oz. bataljona, na 2. (1., 4. in 5. četa, mitralješki vod in 1. konjeniški vod) in 3. bataljon (2., 3. in 6. četa in 2. mitralješki vod). Pod neposrednim poveljstvom štaba brigade je bil radio-telefonski vod. Komandant 2. bataljona je postal Alojz Kolman - Marok, politični komisar pa Jože Nose - Tone. Komandant 3. bataljona je postal Franc Mazovec - Risto, politični komisar pa Jože Babič - Vojteh.⁴

Prva štajerska partizanska brigada je bila med ustanovitvijo tretja partizanska brigada v Jugoslaviji in prva, ki je nastala brez neposrednega učinkovanja VŠ NOPOJ, toda ime 1. štajerske partizanske brigade se ni obdržalo dolgo, ker je GP SPČ, 20. aprila 1942, odredil, naj jo preimenujejo v 2. grupo odredov. Brigada je preimenovanje izpeljala na prvomajski proslavi na Kremenjku v Suhi krajini.⁵

Tri dni po ukinitvi brigadnega imena je Edvard Kardelj iz Ljubljane poročal vrhovnemu komandantu NOPOJ Josipu Brozu - Titu, da je Savinjski odred – pri tem je mislil na vso drugo grupo odredov – »najboljši slov. odred in kandidat za prolet. brigado (80 % delavcev)«. Prvo proletarsko brigado so sicer ustanovili iz povsem drugih enot.⁶

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je na seji 30. junija 1942

³ Dokumenti LRS 1, dok., št. 151; Dokumenti LRS 2, dok., št. 9.

⁴ Zbornik VI/2, dok., št. 35 in 36.

⁵ Zbornik VI/2, dok., št. 59; Ferenc, Slovenske narodnoosvobodilne brigade, str. 15. Ivan Maček - Matija je v spominih zadeve okoli prve brigade opisal z naslednjimi besedami: »Medtem ko smo v glavnem štabu pripravljali organizacijo grup odredov, so nas tovariši v pokrajinskem poveljstvu za Štajersko prehiteli in 5. aprila ustanovili – I. slovensko brigado. Prepričani, da položaj v Sloveniji še ni zrel za organizacijo manevrskih enot, kakršno pomeni brigada, se v glavnem štabu in centralnem komiteju niso mogli strinjati z njihovo odločitvijo. Po malce nestrpnem pojasnjevanju se je izkazalo, da so se v štajerskem poveljstvu odločili za formiranje brigade ne da bi vedeli, da v glavnem štabu pripravljamo reorganizacijo enot. Brigado so takoj zatem preuredili v grupo odredov« (Maček, Spomini, str. 132).

⁶ Ferenc, Slovenske narodnoosvobodilne brigade, str. 15.

sklenilo, da ustanovi 1. proletarsko udarno brigado Toneta Tomšiča in še istega dne izdalo ustrezno naredbo, s katero je določilo, da mu je brigada podrejena neposredno. Moštvo brigade naj bi prispevale čete III. in V. grupe odredov, in sicer vsaka po dva, ki morata biti »dober proletarski element, sposobni vzgoje in politično neoporečni.« Izbiro teh borcev naj bi takoj po prejemu ukaza izvršila poveljstva čet, borci pa naj bi se zbrali pri 3. bataljonu Zapadnodolenjskega odreda.⁷ Način oblikovanja brigade je bil enkratni tudi v jugoslovanskem merilu: ustvarili so elitno enoto, a hkrati oslabili že zgrajene kolektive preostalih enot in jim s tem zmanjšali bojno moč.

Hkrati z zbiranjem borcev za proletarsko brigado je GP SPČ oblikoval tudi štab brigade. Z naredbo 10. julija 1942 so za komandanta brigade imenovali dotedanjega namestnika komandanta III. grupe odredov Ivana Jakiča - Jerina, za političnega komisarja pa Mico Šlander, ki je v začetku julija prišla na osvobojeno ozemlje. V vasi Cesta pri Starem Logu so 16. julija ustanovili 2. proletarski bataljon, ki ga je sestavljalo približno 95 že zbranih prostovoljcev. Po posredovanju komandanta glavnega poveljstva Franca Leskoška - Petra Strugarja je komandant brigade še istega dne na zboru večje skupine prostovoljcev, predvsem iz notranjskih enot, pri Ambrusu razglasil ustanovitev proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča. Po združitvi te skupine z 2. bataljonom se je ta zvečal na približno 170 borcev.⁸

Prvi in drugi proletarski bataljon sta se prvič srečala 19. julija, 20. julija pa je glavno poveljstvo dokončno uredilo brigadne enote in poveljstva. Moštva obeh bataljonov je premešalo in oblikovalo enakovredne čete. Štab brigade so tvorili komandant Ivan Jakič - Jerin, na novo imenovani politični komisar Ivan Kavčič - Nande (Mica Šlander je bila razrešena na lastno željo), začasni namestnik komandanta Stane Semič - Daki in namestnik političnega komisarja Niko Šilih - Boris Nikič. Komandant 1. bataljona je postal Stane Bizjak - Kosta Dobravec, politična komisarka Mica Šlander, namestnik komandanta Franc Žužek - Jovo, začasni namestnik političnega komisarja pa Zvone Slak - Tilen. Štab 2. bataljona so sestavljali komandant Rok Veršnik - Gašper, politični komisar Alojz Založnik - Nikola (Niko), namestnik komandanta Ludvik Praznik - Suljo in začasni namestnik političnega komisarja Franc Tavčar - Rok Sedlar. Bataljona sta imela po tri čete, borcev pa je bilo približno 360.⁹ Tomšičevi brigadi so naziv proletarska odvzeli, ker ni bil v skladu s politično

⁷ Zbornik VI/3, dok., št. 111; Guštin, Rast in razvoj slovenske partizanske vojske, str. 234.

⁸ Zbornik VI/3, dok., št. 55; Guštin, Rast in razvoj slovenske partizanske vojske, str. 235.

⁹ Guštin, Rast in razvoj slovenske partizanske vojske, str. 235 in 236.

linijo OF. To so storili 10. avgusta 1942 po seji CK KPS. Naziva proletarska nato v Sloveniji niso več uvedli in ne uporabljali.¹⁰

Tomšičevo brigado so ustanovili prav na dan, ko je italijanski okupator začel svojo veliko vojaško ofenzivo v Ljubljanski pokrajini, da bi uničil partizanstvo, njihovo svobodno ozemlje in obnovil svojo upravo. Že kmalu po začetku ofenzive se je izkazalo, da je ofenzivo mogoče uspešno prebiti le z nenehnim premikanjem, manevriranjem in udarci v sovražnikov hrbet. Namestnik komandanta slovenske partizanske vojske dr. Aleš Bebler, ki se je znašel zunaj sovražnikovega obročja – ta je v Kočevskem Rogu obkolil vodstvo NOB –, je zato 2. avgusta ukazal, naj se odredi skrčijo »na po eno četo vsakega bataljona« in vse drugo moštvo združijo v manevrske brigade, ki bodo neposredno podrejene glavnemu poveljstvu. Ukaz je vseboval tudi odločbo za ustanovitev prve manevrske brigade. Tako so pod Beblerjevim vodstvom 4. septembra 1942, na do takrat največjem zboru slovenskih partizanov na Trebelnem pri Mokronogu ustanovili 1. manevrsko oz. 2. slovensko narodnoosvobodilno udarno brigado Matije Gubca¹¹ s tremi bataljoni in približno 640 borci. Nekaj dni pozneje so oblikovali še njen četrti bataljon. Čez nekaj dni, 8. septembra, je dr. Bebler načrtoval ustanovitev nove brigade. V Lapinjah na Kočevskem so 28. septembra ustanovili Cankarjevo, na Mokrcu blizu Ljubljane pa 6. oktobra Šercerjevo brigado.¹²

Ustanovitev prvih štirih udarnih brigad, skupaj so šteje približno 1400 borcev in bork, je eden od najpomembnejših mejnikov v razvoju partizanske

¹⁰ Ferenc, Slovenske narodnoosvobodilne brigade, str. 16.

¹¹ Od 13. julija 1943 dalje 4. SNOUB Matije Gubca.

¹² Ferenc, Slovenske narodnoosvobodilne brigade, str. 16 in 17; Klanjšček, Pregled NOV, str. 127. Sredi septembra 1942 je Edvard Kardelj generalnem sekretarju KPJ in vrhovnem komandantu partizanske in prostovoljske vojske Jugoslavije Josipu Brozu - Titu v poročilu opisal položaj v Sloveniji. V njem je navedel razloge za ustanovitev brigad: »zaradi spremenjene taktike sovražnika, ki je v bunkerjih, giblje pa se na tak način, da mu male enote ne morejo več ničesar posebnega storiti, je nujno potrebna koncentracija. Zaradi tega smo sklenili, naj se namesto odredov pričnejo ustanavljati brigade, hitro gibljive, ki se bodo premikale tako, da bodo vedno v celoti sposobne sprejeti boj in da bodo vse enote te brigade hitro pomagale druga drugi v primeru potrebe. Na terenu bomo stalno puščali samo male partizanske odrede, ki bodo v glavnem imeli nalogo samo diverzantske dejavnosti in mobilizacije. Z ostalimi brigadami bomo opravljali močne koncentrične udarce na najslabše sovražnikove točke. Danes nam je to potrebno tudi zaradi tega, ker smo popolnoma brez težkega orožja, razmere pa so takšne, da v prihodnjih bojih ne bomo mogli uspeti brez težjega orožja. Takšnega orožja danes ne more več zapleniti majhna četa, ampak samo velike enote« (Jesen 1942. Korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča. Inštitut za zgodovino delavskega gibanja. Ljubljana 1963, dok., št. 1).

vojske na Slovenskem. Bile so neposredno podrejene Glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet. Med boji so postopoma postajale trdne in udarne operativno taktične enote, ki so mogle izpolniti tudi zelo zahtevne bojne naloge. Če je obramba svobodnega ozemlja prej vezala nase partizanske odrede in drobila njihovo moč, je imelo glavno poveljstvo zdaj na voljo manevrsko silo, ki jo je lahko usmerjalo na pomembne sovražnikove cilje in ki se je mogla premikati z območja na območje. Brigade so napadale sovražnika in zavzemale njegove utrjene postojanke, ga prisiljevale, da je imel v obrambi vse več svojih enot in se močnejše utrjeval. Nastanek brigad je pomenil prehod v višjo stopnjo organiziranosti in bojne sposobnosti slovenske partizanske vojske. Odredi so ohranili teritorialni značaj. Postajali so mobilizacijska središča in šola, v kateri so se borci, preden so odšli v brigade, učili partizanskega bojevanja in se politično izobraževali. Hkrati so ščitili politične organe in zaledne ustanove ter različno dopolnjevali bojno dejavnost partizanskih brigad. Na Gorenjskem, Štajerskem in Primorskem so odredi še naprej ostali edina oblika organizacije partizanskih čet.¹³

V še razvijajočem se teritorialnem organizacijskem redu slovenske partizanske vojske so spomladi 1942 začeli uvajati manevrske enote, ki naj bi omogočile uspešnejše bojevanje z močnejšimi sovražnikovimi enotami in doseganje zastavljenih ciljev. Ta prizadevanja so se spomladi pokrila s prizadevanji za ustanovitev proletarskih enot. Sestava slovenske partizanske vojske v prvi polovici leta 1942 ni dosegla specializiranosti, značilne za druge armade. Skoraj vse enote so bile po sestavi nespecializirane strelske enote, oborožene z lahkim pehotnim orožjem, med katerim so prednjačile puške različnih tipov in kalibrov, od avtomatskega orožja pa puškomitraljezi. Brzostrelk je bilo zelo malo, še večje pa pomanjkanje ustreznega streliva zanje. Mitraljezi so bili redki, včasih so bili združeni v posebne mitralješke vode pri štabih bataljonov. Topništva slovenska partizanska vojska zaradi pomanjkanja topov v tem obdobju še ni imela. Od osnovnih enot so se razlikovali udarni vodi, ki so bili nekoliko bolj oborožene pehotne strelske enote; kolesarska četa, ki je bila najbolj mobilna partizanska enota v tem času; konjeniški vodi, štabni vodi ali čete (zaščita taborov štabov, posamezne delavnice za oskrbo enot) in delavske enote. Te so nastale zaradi pomanjkanja orožja, vanje so pošiljali tudi predvsem telesno šibkejši neborci. Tudi posamezne službe so se šele razvijale: vojaško saniteto je glavno poveljstvo od junija dalje vzpostavilo na povsem novih temeljih, ki so veljali do konca vojne; intendantca je ostala

¹³ Klanjšček, NOV na Slovenskem, str. 332 in 333.

v okvirih posameznih enot; prave vojaške obveščevalne službe še ni bilo, še največ obvestil je pridobila Varnostna in obveščevalna služba OF. V juniju in juliju 1942 so dobili štabi odredov in grup odredov v Ljubljanski pokrajini tudi obveščevalne oficirje, prav tako tudi glavno poveljstvo.¹⁴

V pozni jeseni in zimi 1942/43 so partizanske brigade prešle v protiofenzivo, ki jo označujejo velika ofenzivnost, napadi v boke in krila ter obkoljevanje. Če so bile napadene, so se partizanske brigade po možnosti branile do noči, nato pa so se hitro ločile od sovražnika in se premaknile na drugo območje. Osvobojenega ozemlja sploh niso branile, začele pa so uspešno napadati sovražnikove postojanke, pri čemer so težje orožje nadomeščali bombaši in minerji. Izkoriščale so presenečenje. Pri napadih na naseljene kraje so imele veliko sil v zavarovanju, da bi pridobile čas z zadrževanjem intervencijskih sovražnih sil za uničenje napadene postojanke. Brigade so postale trdne vojaške skupnosti, vztrajne v obrambi, odločne v napadu ter sposobne za dolge pohode in manevre. Pred kapitulacijo Italije so na podlagi izkušenj prvih brigad nastale nove štiri brigade: 6. SNOUB Ivana Gradnika in 5. SNOUB Simona Gregorčiča na Primorskem, 7. SNOUB Franceta Prešerna na Gorenjskem in 6. SNOUB Slavka Šlandra na Štajerskem. Potreba po večjih enotah, ki bodo sposobne organizirati napade na močno utrjene postojanke ter izvajati usklajene operacije širšega obsega, je narekovala oblikovanje partizanskih divizij v juliju 1943. To je bila kakovostna sprememba v načinu izvajanja akcij, ki so jo omogočili tudi razvoj štabov, obveščevalne službe in organov GŠ NOV in POS. Ker sta prvi diviziji dobili tudi nekaj topov manjšega kalibra, sta se lotili zahtevnejših napadov. Ob kapitulaciji so se brigade zbrale v Ljubljanski pokrajini, kjer so razorožile večino italijanske okupacijske vojske, zaplenile veliko orožja, streliva in opreme ter razbile kolaborantske formacije. Z ustanovitvijo divizij se je položaj brigad spremenil – niso bile namreč več samostojne operativne mobilne enote, temveč divizije, kot je to bilo v drugi svetovni vojni pri vseh vojskah. Z ustanovitvijo več divizij, dveh korpusov in obnovitvijo 4. operativne cone za Štajersko je bila decembra 1943 končana organizacijska zgradba slovenske partizanske vojske.¹⁵

¹⁴ Guštin, Rast in razvoj slovenske partizanske vojske, str. 395 in 399.

¹⁵ Klanjšček, O strategiji in taktiki, str. 133 in 134; Zdravko Klanjšček: Brigade NOV in POS. ES 1, str. 375. Edvard Kardelj je 1. aprila 1943 naslovil na glavno poveljstvo pismo, v katerem je med drugim zapisal, da so s Petrom (Borisom Kidričem) in Luko (Francem Leskoškom) podrobno prediskutirali položaj in sprejeli več sklepov. V prvem so zapisali: »V prihodnjih mesecih moramo zadati sovražniku čim večje vojaške udarce. Zato je potrebna maksimalna koncentracija naših vojnih sil.« V nadaljevanju, v šestem členu pa so zapisali: »Vse

Brigade so bile precej časa, tj. do ustanovitve divizij, edine partizanske manevrske enote, tudi po ustanovitvi divizij so bile sicer najmobilnejše enote, saj so bile nekatere divizije precej časa, oba korpusa pa ves čas, vezane na določena območja. Brigada je bila tako v slovenski kot v jugoslovanski partizanski vojski glavna oblika operativne vojske, osnova in celo merilo njene organiziranosti. Brigade NOV in POS, ki so nastale pred septembrom 1943, so bile udarne že ob ustanovitvi, druge pa so postale s posebnim ukazom GŠ NOV in POS. Od 43 brigad v slovenski partizanski vojski jih je konec vojne dočakalo 31; od tega je bilo 24 pehotnih in 9 specialnih.¹⁶

Konec avgusta 1943 je v operacijskem oddelku GŠ NOV in POS nastal zelo pomemben in obširen dokument z naslovom Trenutne operacijsko taktične naloge naših divizij.¹⁷ Naslovljen je bil na vse štabe divizij, njegov avtor pa je bil mlad, a zelo izkušen polkovnik slovenske partizanske vojske, načelnik operacijskega oddelka glavnega štaba Dušan Kveder - Tomaž.¹⁸

V besedilu dokumenta, nastal je točno mesec in pol po ustanovitvi divizij, se zrcali vojaško znanje polkovnika Kvedra, ki je v devetih točkah opisal trenutne naloge divizij, še posebej taktiko partizanskih brigad. V prvi točki Osvobojeni teritoriji je ugotovil, da so s koncentracijo brigad in ustanovitvijo

brigade združiti pod enotno komando (divizije in 1 korpus) in pričeti enotne ofenzivne operacije po planu, ki ga bomo izdelali takoj, ko pridemo k vam ...» (Maček, Spomini, str. 199).

¹⁶ Ferenc, Slovenske narodnoosvobodilne brigade, str. 18; Klanjšček, Brigade NOV in POS. ES 1, str. 375; Guštin, Ljubljanska brigada, str. 5.

¹⁷ ARS, AS 1487, CK KPS, a. š. 31, a. e. 3510, GŠ NOV in POS vsem štabom divizij o trenutno operacijsko-taktičnih nalogah naših divizij 28. 8. 1943. Dokument je objavljen v zborniku VI/6, dok., št. 65 in v knjigi Dušan Kveder – Tomaž: O osvobodilni vojni. DZS, Ljubljana 1975, str. 47–53.

¹⁸ Dejavnosti ob imenovanju Kvedra za načelnika oddelka je opisala Vida Rojic: »Na seji IO OF 13. julija 1943 so določili Kvedra za načelnika operativnega oddelka glavnega štaba NOV in POS, kakor je to predlagal 18. junija 1943 Edvard Kardelj - Krištof, član CK KPJ in vrhovnega štaba NOV in POJ, na seji CK KPS. Na seji 13. julija so za komandanta glavnega štaba določili Franca Rozmana - Staneta. Vrhovnemu štabu je glavni štab NOV in POS pisal, naj potrdi imenovanje obeh tovarišev na nove položaje. Pismu so priložili tudi Kardeljev predlog za preureditev glavnega štaba v oddelke in odseke. Ker je bila potrditev obeh od vrhovnega štaba le formalnost, sta morala takoj prevzeti novo dolžnost. Zato je CK KPS poklical 14. julija Kvedra s Primorske. Po vrnitvi iz štaba 14. divizije je preživel Tomaž avgust v glavnem na Kočevskem Rogu. Kot načelnik operativnega oddelka se je naselil v posebni baraki na poveljniškem mestu glavnega štaba. Blizu njega je opravljal posle načelnik organizacijskega oddelka Lado Ambrožič - Novljan. Kveder je imel polne roke dela z oblikovanjem oddelka in njegovih odsekov, zaposlen pa je bil tudi z nalogami v zvezi z bližnjo kapitulacijo italijanske vojske« (Vida Rojic: Dušan Kveder Tomaž. Založba Obzorja Maribor, Maribor 1976, str. 213).

divizij ustanovili tako močne enote pod enotnim poveljstvom, da lahko te enote držijo pod svojo kontrolo večja območja. S pridobitvijo težkega orožja so enote pridobile bojno sposobnost. V nadaljevanju točke je zapisal dve najpomembnejši nalogi divizij in s tem tudi slovenske partizanske vojske – usmeritev dejavnosti za uničevanje železnic in osvobajanje ozemelj. Z napadi na železnice se okupatorja prisili, da za obrambo komunikacij angažira večino svojih sil, s tem pa oslabi splošno kontrolo okupiranega ozemlja. Glede svobodnih ozemelj je zapisal, da osvoboditev teritorija in njegova obramba ni končni cilj partizanskih akcij. »Osvobojeni teritorij je v strateškem pogledu samo baza, kjer si divizija osigura nemoteno delovanje štabov, pomožnih služb, bolnic, delavnic. Na osvobojenem teritoriju se postavi oblast OF. Osvobojeni teritorij, ki ga drže naše divizije, je samo izhodišče za operacijsko področje, ki obsega oziroma mora obsegati desetine kilometrov okolnega sovražnega ozemlja, v katerem leže važni objekti naših ofenzivnih operacij.«

V drugi točki je opozoril na napake, ki so jih delali pri obrambi osvobojenega ozemlja v preteklosti in tudi sedanjosti. Te napake so v tem, da so poslali partizanske enote takoj po zasedbi teritorija na robove ozemlja v zasede. S tem so svoje sile razdrobili, jim vzeli možnost oz. sposobnost manevriranja, predvsem pa so vojsko v zasedah po nepotrebnem utrujali.

Tretja točka je najdaljša in temeljito obdelana. V njej je Kveder opredelil taktiko divizij in s tem tudi brigad. Zapisal je: »Brigadni štabi naj opredele sektorje posameznim bataljonom. Bataljoni naj svoje čete ne razpršijo po položajih in zasedah, ampak naj ostane bataljon vedno koncentriran. V tem je bistvo. Bataljon mora biti vsako minuto pripravljen za premik in borbo.« V nadaljevanju je izpostavil potrebo po izpolnitvi patrolne in observacijske¹⁹ službe. Daljši odstavek je posvetil sovražnikovi taktiki, ki je pomenila prodiranje v kolonah. Polkovnik Kveder je menil, da bi bilo frontalno zaustavljanje teh kolon napačno. Svetoval je taktiko kotlov, taktiko spuščanja sovražnika v pripravljene žepe in taktiko obkoljevanja ter uničevanja. V nadaljevanju je zapisal opozorilo štabom divizij. »Štabi divizij morajo pri tem dati štabom brigad, ki kontrolirajo posamezne sektorje, popolno iniciativo za takojšnje manevre proti sovražnim kolonam, ker je brzina ukrepanja v manevrski taktiki eden najvažnejših elementov, morajo štabi brigad, kot neposredna operacijska vodstva za premik in borbo pripravljenih bataljonov, imeti možnost takojšnje intervencije.« In na koncu še zelo pomembna

¹⁹ Observácija (lat.) – opazovanje.

ugotovitev oz. navodilo: svobodno ozemlje se ne brani na robovih ozemlja, ampak z neprestano ofenzivnostjo na operacijskem območju, ki obdaja svobodno ozemlje.

V četrti točki je obdelal ofenzivnost. Ugotovil je, da so v tistem trenutku najpomembnejše akcije napadi na železnice, ki se morajo izvajati vsak dan. Preiti je treba od manjših akcij na večje, težišče akcij pa prenesti na divizijski ali vsaj brigadni obseg. V naslednjih točkah je obdelal teme, kot so: demonstrativni napadi, rezerve, hitrost in pionirski oddelki.

V zadnji, deveti točki je obdelal problematiko štabov. Odredil je, da mora biti na položaju štaba med operacijami vedno najmanj polovica članov štaba. Prepovedal je prakso, po kateri je ves štab odšel na položaj posameznih enot in s tem izgubil pregled nad celotnim potekom operacije. Še posebej je prepovedal, da so člani štabov po nepotrebnem izpostavljali svoja življenja tako, da so se med operacijami izpostavljali kot mitraljezci, bombaši ali minerji ter pri tem pozabili na svojo vodilno vlogo v operaciji.

Še posebej so naloge štabov obdelali v odredbi glavnega štaba konec marca 1944.²⁰ Odredba je veljala za vse štabe bataljonov, brigad, divizij in štabe korpusov ter cone. Vsi štabi so morali pri manevriranju s svojimi enotami kontrolirati, da so njihove enote stalno menjavale svoje položaje na odrejenih sektorjih. Veliko večjo pozornost so morali nameniti razvijanju obveščevalne službe v četah, bataljonih in brigadah. Razmestitev vseh zavarovanj (v taboriščih in na položajih) so morali voditi neposredno bataljonski in brigadni štabi sami. Brigadni štabi so bili dolžni vsak dan preveriti položaje vseh svojih bataljonov.²¹ Najmanj dvakrat na teden so morali podrobno preveriti delovanje vseh svojih bataljonov. Divizijski štabi so bili dolžni najmanj enkrat na teden do podrobnosti pregledati delovanje vseh svojih brigadnih štabov. Čemu takšna navodila? Glavni štab se je zavedal, da so partizanske enote pretrpele preveč izgub zaradi površnosti oz. nedoslednosti pri izvajanju vojaških dejavnosti (pomanjkljiva zavarovanja taborov, neupoštevanja pravil partizanskega načina bojevanja itn.), zato so se tudi tako želeli izogniti tem napakam.

²⁰ Zbornik VI/12, dok., št. 66. Glavni štab NOV in POS operacijskemu odd. glavnega štaba, 26. 3. 1944.

²¹ »Gre za pregled vseh operacijskih odredb, ki so bile izdane posameznim edinicam bataljona, za pregled vseh položajev, stražarskih mest, patrulj, zased, za pregled vojaških vaj edinic, za pregled stanja oborožitve, čiščenja orožja, življenja v četah, desetinah in vodih, za pregled prehrane, obleke in obutve, za pregled delovanja obv. službe, službe za zvezo, specialnih inženirskih in minerskih edinic, bolničarske službe, za pregled političnega dela, propagandnega dela, kulturnoprosvetnega dela, politične vzgoje kadra, odnosa do civilnega prebivalstva.«

Z vzpostavitev redne vojske se je pojavila potreba po boljši organiziranosti in poenotenju štabov. Glavni štab je zato februarja 1944 izdal odredbo o organizaciji štabov enot, v kateri je opredelil strukturo štabov od korpusa do bataljona in odreda. Štab brigade so sestavljali komandant, politični komisar, namestnik političnega komisarja in načelnik štaba. Odredba odsekov v brigadah ni predvidela. V sklopu štaba brigade so še delovali: operacijski oficir, obveščevalni center, referent za kadre, referent za zveze, intendant, sanitetni in propagandni referent. Operacijski oficir je opravljal naloge operacijskega odseka, referent za kadre pa je vodil evidenco o kadrih in moštvu. Opredelili so še brigadno sodišče, ki ga je vodil predsednik sodišča. O svojem delu je moral poročati sodnem odseku pri štabu korpusa. V posebnem poglavju so opredelili načine postavljanja štabov. Štab brigade je postavljala štab korpusa na predlog štaba divizije. Štab bataljona je postavljala štab divizije na predlog štaba brigade. Poveljstvo čete je postavljala štab brigade na predlog štaba bataljona.²²

Sredi julija 1944 je GŠ NOV in POS izdal odredbo o reorganizaciji štabov, enot in ustanov vojske. Z njo je želel doseči, da se struktura vojske prilagodi sodobnim borbenim zahtevam in oborožitvi. Brigada je bila po tej odredbi sestavljena iz štaba, potrebnega števila bataljonov,²³ baterije minometov in brigadnega sanitetnega voda.²⁴

V začetku novembra 1944 je bila z odredbo²⁵ glavnega štaba predpisana nova formacija štabov enot. Organizacijska struktura štaba brigade je bila naslednja: komandni del (komandant, politični komisar, pomočnik političnega komisarja in načelnik štaba), pomožni del (operativni oficir, zdravnik, intendant z dvema pomočnikoma, veterinarski pomočnik, bolničar in dva administratorja), obveščevalni center, zaščitni oddelek in pratež. Skupaj je štab brigade imel 40 mož. Ena od novosti omenjene odredbe je bila uvedba udarnih čet v divizije. Uvedli so jih zaradi potrebe po povečanem nasilnem

²² Zbornik VI/11, dok., št. 8. Odredba GŠ NOV in POS štabu XIV. divizije, 2. 2. 1944.

²³ V odredbi so za brigade predvideli štiri bataljone.

²⁴ Zbornik VI/14, dok., št. 119. Organizacijski oddelek GŠ NOV in POS operacijskemu oddelku glavnega štaba, 13. julija 1944. Že odredbodajalec je ugotovil, da vojska ne razpolaga z zadostnim številom minometov za oborožitev vseh minometnih desetin strelskih čet, zato je odredil, da se te desetine začasno oborožijo s puškomitraljezi.

²⁵ Z odredbo GŠ NOV in POS št. 545, 5. novembra 1944, je bila spremenjena formacija z dne 13. julija 1944.

borbenem ogledovanju in zaradi izvajanj posebnih samostojnih borbenih nenadnih akcij proti sovražniku.²⁶

89. Dobro oborožena in opremljena pripadnika Tomšičeve brigade.

Iz udarnih čet so se kmalu razvili jurišni bataljoni po brigadah in odredih.²⁷ Jurišni bataljon je moral šteti najmanj 40 in največ 60 borcev, ki so morali biti sami moški. Bataljon je bil sestavljen iz dveh čet, četa iz dveh vodov, vod iz dveh desetlin. V bataljonu so morali imeti še najmanj dva izurjena hrabra minerja, dva obveščevalca, intendanta, kuharja in bolničarja (po možnosti zdravnika ali medicinca). Štab bataljona je bil sestavljen iz komandanta,

²⁶ Zbornik VI/17, dok., št. 80. Četa je štela 91 mož, od tega je 71 borcev imelo brzostrelke, 12 pa je bilo ostrostrelcev, oboroženih z angleškimi puškami. Poleg tega je imela četa še 3 puškomitraljeze in 2 lahka minometa.

²⁷ Na območju 4. OC NOV in POS so imele jurišne bataljone Tomšičeva, Šercerjeva in Bračičeva brigada ter Kamniško-zasavski in Kokrški odred. Ustanovljeni so bili v novembru 1944, razen slednjega, ki je svoj jurišni bataljon ustanovil v decembru (Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 52; ES 4, str. 385 in ES 5, str. 192).

političnega komisarja, namestnika političnega komisarja, obveščevalca, vozača, intendanta in bolničarja. V oborožitvi so imeli angleške puške, pet puškomitraljezov bren in osem brzostrelk angleškega oz. nemškega izvora. Vsak borec je moral imeti dve bombi in po možnosti nož. Komandni kader je imel poleg brzostrelk še pištole, piščalke, zemljevide in kompase. Razpolagali so še s signalnimi pištolami z raznobarvnimi naboji. Težili so k temu, da so bili oboroženi z orožjem angleškega izvora, ker so imeli na razpolago največ angleškega streliva. S strelivom so se oskrbovali iz odrednega oz. brigadnega skladišča. Na puškomitraljez jim je pripadlo 500 nabojev, na puško 60 in na brzostrelko 200. Borci jurišnih bataljonov so s sabo nosili enodnevni obrok suhe hrane. Bili so dobro oblečeni in obuti. Pozimi so nosili bele pelerine. V nahrbtniku je vsak borec nosil kapo nemškega vojaka, v enoti pa so imeli na voljo 10 kompletnih nemških uniform.²⁸

Jurišni bataljon je deloval na sektorju svojega odreda oz. brigade samostojno ali v povezavi z odredom oz. brigado. Imel je nalogo uničevati vse, kar je bilo sovražnikovega, še posebej njegov komandni kader. Jurišni bataljon se ni smel dolgo zadrževati na enem mestu in vse, kar je bilo v povezavi s tem bataljonom, je moralo biti tajno. Prednosti tega bataljona so bile, da je bil sestavljen iz samih mladih, fizično zdravih borcev, da je bil dobro oborožen, opremljen in sposoben za manevriranje.²⁹

1. SNOUB Toneta Tomšiča na Štajerskem

Ustanovitev brigade so razglasili v Ambrusu ob začetku velike italijanske ofenzive 16. julija 1942. Avgusta je brigada imela že štiri bataljone in približno 600 borcev. Od preureditve 24. septembra 1942 je brigada imela tri bataljone, po 14. maju 1943 pa znova štiri. Pred nemško ofenzivo jeseni 1943 so ustanovili še peti bataljon, tedaj je imela brigada približno 1600 partizanov in partizank. Julija 1943 so jo vključili v 14. divizijo NOV in POJ. V prvem letu so brigadne enote imele približno 200 spopadov in bojev, uničile dve večji in štiri manjše nasprotnikove postojanke in vdrle v 28 krajev s postojanko. Od julija 1943 do odhoda na Štajersko so imele približno 130 spopadov s sovražnikom, opravile pa so osem uspešnih napadov na postojanke in večkrat rušile prometnice.³⁰

²⁸ Zbornik VI/17, dok., št. 54.

²⁹ Prav tam.

³⁰ Milan Ževart: Tomšičeva brigada. Enciklopedija Slovenije 13, str. 286 (dalje: Ževart, Tomšičeva brigada).

Med italijansko ofenzivo 1942 je imel velike izgube 3. (Jankov) bataljon Tomšičeve brigade, zlasti v boju pri Dvoru 14. avgusta 1942. Dva bataljona brigade sta tega dne napadla četniški Štajerski bataljon. Tomšičeva brigada je 2. oktobra pri Jelenovem Žlebu porazila italijansko kolono, v noči na 22. oktober pa napadla postojanke vaških straž blizu Ljubljane (Polje, Bizovik, Dobrunje). Marca 1943 je v Suhi krajini porazila pri Plešivici italijanski fašistični bataljon in se na Notranjskem spopadala z italijanskimi enotami, v začetku maja pa se je pri poskusu preboja Šercerjeve in Cankarjeve brigade na Štajersko borila z nemškimi enotami. Med njene uspešne spopade spadata boja pri Rajhenavu, 25. junija, in pri Bojancih, 4. julija, ter napad na nemški vojaški transport pri Goričici v noči na 24. avgust. Od 30. avgusta do 4. septembra 1943 je brigada na Notranjskem prestala zadnjo italijansko ofenzivno akcijo. Po kapitulaciji Italije je prisilila k predaji fašistično skupino 21. aprile, sodelovala pri napadih na postojanke in enote vaških straž in četnikov, rušila progo Postojna–Rakek in v noči na 14. oktober porušila Štampetov most. Med jesensko nemško ofenzivo (Wolkenbruch) se je sprva uspešno upirala napadalcem, nato pa se je morala, tudi po skupinah, v hudem mrazu prebijati iz nemških obročev. Število borcev v brigadi se je med nemško ofenzivo prepolovilo. Po njej je brigada v noči na 24. november zavzela domobransko postojanko v Grahovem, nato sodelovala pri napadu Šercerjeve brigade na postojanko v Velikih Laščah in od 9. do 12. decembra pri napadu 14. divizije na postojanko v Kočevju.³¹

Konec leta 1943 so bile v 14. diviziji NOV in POJ tri brigade: 1. SNOUB Toneta Tomšiča, 2. SNOUB Ljuba Šercerja in Loška³² oz. 13. SNOB. Po ustanovitvi 7. korpusa NOV in POJ v začetku oktobra 1943 je bila 14. divizija s 15. in 18. divizijo vključena v ta korpus. Strategija čim bolj enakomernega in intenzivnega razvoja narodnoosvobodilnega boja v vseh slovenskih pokrajinah je bila prava pot k zmagi. S tem ciljem so ob predhodnem soglasju vrhovnega komandanta NOV in POJ maršala Josipa Broza - Tita poslali na Štajersko 14. divizijo 7. korpusa NOV in POJ, ki naj bi postala jedro novega korpusa na Slovenskem. Njena osnovna naloga naj bi bila najprej mobilizacija

³¹ Prav tam.

³² Loška brigada je bila ustanovljena 23. septembra 1943 na Knežji njivi v Loški dolini. Prve dni oktobra je dobila številčno oznako 13, februarja 1944 pa so jo poimenovali po padlem komandantu 14. divizije Mirku Bračiču. 26. oktobra 1944 je brigada dobila častni naziv udarna brigada in od tedaj se je imenovala 13. slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada Mirka Bračiča (ES 1, str. 353).

novih borcev, zlasti delavcev, nato pa močan pritisk na prometne zveze.³³

Dobro oborožena in pripravljena 14. divizija je 6. januarja 1944 krenila na pohod iz Suhorja pri Metliki proti Turopolju. V njej je bilo 1112 borcev in starešin. Imela je 2 proti-tankovska topa, 9 srednjih 81 mm in 11 lahkih minometov 45 mm, 12 težkih in 35 lahkih mitraljezov, 180 brzostrelk in 900 pušk, 126 tovornih konj in mul. Zaradi bojnih izkušenj, usposobljenosti, dobre oborožitve in opreme ter izbranega kadra je bila elitna enota slovenske partizanske vojske. Od začetka pohoda na Štajersko do konca februarja je bila neposredno podrejena glavnemu štabu NOV in POS, ki je za svojega delegata pri diviziji določil Viktorja Avblja - Rudija, namestnika političnega komisarja glavnega štaba. Z odredbo 28. februarja 1944 pa jo je ta štab vključil v sestav 4. operativne cone in jo podredil štabu te cone.³⁴

90. Nov spomenik v vasi Sedlarjevo.

Divizija je v noči na 7. februar 1944 prešla čez začasni leseni most na Sotli v Sedlarjevem, južno od Podčetrтка, in stopila na štajerska tla. Tedaj

³³ Klanjšček, Pregled NOV, str. 216.

³⁴ Klanjšček, Pregled NOV, str. 217; Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 7.

je štela 1025 borcev in starešin, med enomesečnim pohodom okrog Zagreba pa je prešla že 310 kilometrov poti. Štab divizije je v duhu prejetih smernic sklenil, da se bo tudi na Štajerskem divizija premikala kot taktična celota in da bo, preden bo krenila proti Pohorju ali Mozirskim planinam, naredila tudi nekaj akcij južno od Bohorja. Tako je divizija v noči 9. na 10. februar uničila naprave premogovnika v Senovem in Reštanju ter orožniško postajo in občinsko poslopje v Zabukovju. Ti napadi so sovražnika napačno prepričali, da se bo divizija premaknila k Savi, toda njena kolona se je z grebena Bohorja v snežnem metežu, ki je sproti brisal njene sledove, usmerila proti Zidanemu Mostu. Hud mraz in globok sneg, ki je nepričakovano padal, sta poslabšala razmere pohoda. Zaradi sovražnikovih zapornih položajev ob Savinji se je divizija namesto v Zasavje obrnila proti severu. Že 13. februarja je sovražnik zbral toliko enot, da je pobuda prešla v njegove roke. Hitro je premikal enote na nove položaje s tovornjaki in po železnici. Z glavnino svojih sil je postavljajl zaporne črte, močna bojna skupina pa je poskušala divizijo zaplesti v boj in ustvariti ugoden taktični položaj za njeno uničenje v obroču.³⁵

Toda 14. divizija, katere moštvo je pokazalo visoko moralo in vzdržljivost, se je spretno bojevala proti trikrat močnejšemu sovražniku in mu večše onemogočala namere. Pri Štorah se je prebila iz obroča čez železniško progo Celje–Rogatec na Konjiško goro, nato čez cesto Celje–Stranice, v noči na 16. februar pa na Paški Kozjak. Zaradi mraza in snežnih metežev je morala zakopati težko orožje. Prenašanje ranjencev je oviralo premik. Ob hudih bojih so se štirje bataljoni pri Spodnjem Doliču prebili na Pohorje. Glavnina divizije se je premaknila na Graško goro, kjer so se odvijali hudi boji, a vendar se je diviziji v noči uspelo prebiti proti mozirskim planinam. Po spopadih z njegovimi zasedami, pri Belih Vodah in Rastokih, severno od Ljubnega, je sovražnik 25. februarja 1944 prenehal napadati divizijo, ki je bila že razdeljena na štiri dele. Ves čas pohoda se ni uspela povezati z večjimi enotami 4. operativne cone.³⁶

Pohod oz. premik divizije v eni koloni je opredelil nemško taktiko boja z divizijo in olajševal njegovim silam, da oblikujejo obroče okrog partizanske divizije. Zaradi osamljenosti in zelo neugodnih zimskih razmer se je morala divizija prebijati iz obroča za obročem. Njeni uspešni manevri in posebej še nočne dejavnosti so temeljili na visoki morali in usposobljenosti borcev ter starešin divizije. Štirinajsta divizija kljub velikim željam in naporom nemškega okupatorja ni bila uničena. Bila je prva velika enota slovenske in

³⁵ Klanjšček, Pregled NOV, str. 219 in 220.

³⁶ Klanjšček, Pregled NOV, str. 220.

jugoslovanske narodnoosvobodilne vojske, ki je prodrla na ozemlje, ki ga je nacistični okupator imel za del nemškega rajha.³⁷

V devetnajstih dneh skoraj neprekinjenih bojov in premikov od Sotle do slovenske Koroške je imela divizija hude izgube. Od 1112 borcev, ki so 6. januarja šli na pohod, je bilo 26. februarja samo 440 ali 39,6 % sposobnih za boj. Ranjenih in bolnih v enotah, v partizanskih bolnišnicah ali pa puščenih na terenu je bilo 261 ali 23,5 odstotka, od tega 201 na Štajerskem. Padlih, ujetih ali pogrešanih je bilo 367 borcev, od tega 360 na delu pohoda od Sotle do mozirskih planin in Pohorja, 44 pa se je zateklo k drugim enotam. Nemški okupator je v svojih poročilih navedel, da so ujeli 163 borcev. Tudi med tistimi, ki so bili sposobni za boj, je bilo precej borcev s hudimi zmrzlinami.³⁸ Med padlimi in ranjenimi je bilo tudi precej poveljniškega kadra. 12. februarja je v soteski Gračnice padel komandant 1. bataljona Šercerjeve brigade Ilija Badovinac. V bojih na Graški gori je 21. februarja padel komandant bataljona v Šercerjevi brigadi Lado Mavsar - Ronko. Hude izgube je utrpela divizijska kulturniška skupina. Na Graški gori je 21. februarja padel kipar Janez Weiss - Belač, 22. februarja pa v Šentvidu nad Zavodnjami vodja kulturniške skupine Karel Destovnik - Kajuh. Ranjenega člana skupine Svetozarja Marolta - Špika je okupator tega dne zajel in ga 7. maja 1944 v Zagorju ustrelil. Pri jurišu na nemške zapore v Ravnah sta bila ranjena namestnik političnega komisarja GŠ NOV in POS Viktor Avbelj - Rudi ter politični komisar Bračičeve brigade Franc Šlajpah - Aki, ki ga je sovražnik nato ubil. Že na začetku pohoda je na Hrvaškem padel komandant Šercerjeve brigade Jakob Rihar - Jaka.³⁹

Izgube divizije od prehoda Sotle do konca nemške ofenzive proti njej so bile posledice neprestanih bojov na pohodu, številčne in tehnične premoči sovražnika, ki je bil na Štajerskem zelo občutljiv in si je zagrizeno prizadeval uničiti divizijo. Prebijanje nemških obročev in zapor, odbijanje nemških napadov in dolgi pohodi v hudem mrazu ter snegu so izčrpavali borce divizije. Položaj divizije sta še oteževali prenašanje ranjencev oz. pomanjkanje primerne zaledja in ustanov za oskrbo partizanskih ranjencev. Divizija, ki je med pohodom izgubila tudi precej orožja in opreme, del težjega orožja pa je morala zakopati, je bila močno prizadeta, a ne uničena. Ostala je na Štajerskem, si celila rane in se krepila. GŠ NOV in POS jo je 28. februarja 1944 podredil štabu 4. OC NOV in POS, kar je omogočilo uspešno usklajevanje

³⁷ Klanjšček, Pregled NOV, str. 221.

³⁸ Klanjšček, Pregled NOV, str. 220 in 221.

³⁹ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 17.

dejavnosti partizanskih enot na območju cone. Štirinajsta divizija je že marca začela izvajati akcije, konec aprila pa je štela že približno 800 partizanov. Prihod divizije je razgibal slovensko Štajersko in dvignil zavest slovenskega prebivalstva. S svojimi izkušnjami in borbenostjo je bistveno pripomogla k velikemu razmahu osvobodilnega gibanja v severovzhodni Sloveniji in k temu, da je to gibanje potisnilo nemškega okupatorja v obrambo na političnem in vojaškem področju. Dejavnosti divizije so pomenile utrditev, razširitev in kakovostne spremembe v razvoju narodnoosvobodilnega boja v severovzhodni Sloveniji, še zlasti na Štajerskem. Divizija je ta boj pospeševala in poglobljala s svojo ofenzivnostjo, s številnimi in zmagovitimi boji, s tesno povezanostjo s prebivalstvom, z neposredno politično dejavnostjo med prebivalstvom ter z množičnim vključevanjem novih borcev v partizanske vrste.⁴⁰

Tomšičeva brigada se je ves čas pohoda bojevala v okviru divizije. Ves čas je ostala celovita in vojaško urejena enota, zasluge zato gredo predvsem prekaljenim komandirjem. Izjema pri tem je bil 3. bataljon Tomšičeve brigade, ki se je v noči s 17. na 18. februar 1944 pri Sv. Marjeti prebil na Pohorje.⁴¹ Z glavnino brigade oz. drugima dvema bataljonoma se je sešel na nekem lazcu nad Čevkom. To se je zgodilo 30. marca 1944, točno po enainštiridesetih dneh ločenega bojnega delovanja. Tomšičeva brigada je med pohodom 14. divizije imela 107 mrtvih, pogrešanih in ujetih oz. 30,1-odstotni izpad moštva. Izgube med komandnim kadrom so bile razmeroma majhne: padla sta četna komandirja Vinko Volavšek - Albin in Torči Sluga - Lim ter bataljonska intendanta Viktor Adamič - Zmago in Rudolf Lavrič - Gašper. Zelo hudo ranjen je bil namestnik brigadnega komandanta Jože Lepin - Ris, lažje ranjeni pa komandant 1. bataljona Janez Janežič - Orjak, komandir Lojze Uršič in propagandist Stane Škrabar - Braškar, ujet propagandist Fedor Kovačič - Jože, ozebla in omagala pa sta komandir Janez Kramarič in četni politični komisar France Gruden - Švejk.⁴²

⁴⁰ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 18.

⁴¹ Preboj so izvedli 2. in 3. bataljon Šercerjeve brigade, 3. bataljon Tomšičeve in 1. bataljon Bračičeve brigade s poveljniškim kadrom: komandantom Šercerjeve brigade Mičem Došenovičem, političnim komisarjem Šercerjeve brigade Mihaelom Butaro - Aleksom, komandantom Tomšičeve brigade Ivanom Kovačičem - Efenko, namestnikom komandanta Bračičeve brigade Vinkom Simončičem - Gašperjem ter s komandanti bataljonov Leopoldom Kuclerjem - Modrasom, Ignacem Horvatom - Imretom, Jožetom Jakičem - Dušanom in Nacetom Mikličem. Glavnina divizije s šestimi bataljoni, ranjenci, bolniki in pratežem pa se je prebijala nazaj na vrhove Paškega Kozjaka (Lado Ambrožič - Novljan: Pohod štirinajste, Ljubljana 1978, str. 183; Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 14).

⁴² Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 258 in 265.

Osvoboditev Moravč – zgodnji primer sodelovanja dveh brigad

Brigada Toneta Tomšiča se je do zadnjih dni aprila zadrževala in bojevala v zahodnih predelih 4. operativne cone med Zgornjo Savinjsko dolino in Zasavjem ter pri tem več kot mesec dni uspešno sodelovala s Šlandrovo brigado. V tem času se je tudi številčno okrepila, in to približno za tretjino borcev. V noči na 18. marec sta Šlandrova in Tomšičeva brigada ustanovili skupen operativni štab, ki naj bi usklajeval ukrepe in boje za osvoboditev Moravč. Komandant štaba je postal komandant Šlandrove brigade Janko Sekirnik - Simon, politični komisar pa Vlado Mišica - Miha iz Tomšičeve brigade.⁴³

Za neposredni napad na postojanki orožništva in vojaške policije v Moravčah, ki bi se moral začeti v nedeljo zvečer 19. marca, sta bila odrejena precej šibka bataljona Tomšičeve brigade, prihod nemške pomoči iz Domžal, Lukovice in Krašnje pa bi morala preprečiti 1. in 3. bataljon Šlandrove brigade. To bi morala storiti zasedami in slepilnim napadom na močno nemško postojanko v Krašnji, medtem ko je 2. bataljon ostal v rezervi. Ker Tomšičeva brigada ni imela minerjev in razstreliva, so bili za napad določeni minerji iz Šlandrove brigade, ki bi morala poskrbeti zlasti za dobre vodiče. V kaplaniji in prosvetnem domu je bilo 42 orožnikov in 35 vojaških policistov.⁴⁴ Med zgradbama je bilo sto metrov razdalje. O razporeditvi nemških utrd v Moravčah je imel štab Tomšičeve brigade skrbno izdelano skico. Narisali so jo domači aktivisti osvobodilne fronte. Na njeni osnovi so odredili, da bo orožnike v kaplaniji napadel 2. bataljon Tomšičeve brigade, vojaške policiste v prosvetnem domu, kjer je bila tudi trgovina, pa 1. bataljon. V obeh so izbrali udarne skupine, ki so bile oborožene z bombami in molotovkami.⁴⁵ Enote so morale pripraviti lestve, otepe slame in bencin za zažig zgradb. Priprave so potekale ves 19. marec do noči. Bojni duh je bil na visoki ravni; dodatno so ga okrepile številne jate ameriških letelcev, ki so več ur polnile nebo.⁴⁶

⁴³ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 21; Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 236.

⁴⁴ V literaturi se pojavljajo različni podatki tako o sovražnikovih enotah kot o številu pripadnikov teh enot.

⁴⁵ Molotovka, tudi Molotovov koktajl. Zasilno protitankovsko orožje, ki so ga uporabljali sovjetski in drugi vojaki med 2. svetovno vojno. Zmes olja, bencina in fosforja natočijo v steklenico, na vrhu pa prižgejo prepojeno tkanino. Steklenica se ob zadetku razbije, razlita tekočina pa zagori z močnim plamenom. Poimenovali so ga po Molotovu, s pravim imenom Vjačeslav Mihajlovič Skrijabin. Med 2. svetovno vojno je bil sovjetski zunanji minister.

⁴⁶ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 236 in 237.

Napad na Moravče se je začel 19. marca ob 22. uri. Druga četa 1. bataljona, v kateri je bilo tisto nedeljo samo še 12 borcev in poveljnikov, bi morala osvojiti zgradbo prosvetnega doma. Napadala je v smeri od pokopališča. Prav toliko borcev je bilo v drugi udarni skupini. Ko so bili samo še 20 metrov od vhoda v poslopje, so začeli streljati po oknih. Odpor sovražnika je bil hud. Da bi utišali odpor iz prosvetnega doma, so partizani po oknih nabijali s težkimi in lahкими mitraljezi ter minometom, a uspeha ni bilo. Operativni štab jim je kmalu po polnoči v pomoč poslal še 1. četo 2. bataljona Šlandrove brigade. Nato so zgradbo skušali zaminirati, a jim ni uspelo. Uspelo pa jim jo je zažgati. Gorela je do jutra in še čez dan. Sovražnik je iz nje streljal tudi potem, ko je bila že v plamenih. Precej lažje delo so imeli borci 2. bataljona Tomšičeve brigade. Okna orožniške postaje so obstreljevali zelo natančno. Do polnoči so orožnike že tako stisnili, da je prišlo do premirja. Toda s tem so hoteli orožniki samo pridobiti čas, da bi pričakali pomoč iz Domžal. Kmalu so borci 2. bataljona obvladali pritličje in zgornje prostore kaplanije. Orožniki so se upirali samo še v utrjeni kleti. Ker se niso hoteli predati, je bilo treba hišo zažgati. Čeprav so polili 30 litrov bencina in 20 litrov petroleja, kaplanija ni hotela goreti s polnim plamenom. Orožniki se iz kleti niso več upirali, s tem pa je bil boj 2. bataljona v Moravčah pravzaprav končan.⁴⁷ Ko se je dodobra zdanilo, 20. marca 1944 malo pred sedmo uro, sta se 1. in 2. bataljon Tomšičeve brigade umaknila iz Moravč in se usmerila mimo Limbarske gore proti Tlačnici.⁴⁸

Ves čas napada so bili na delu tudi intendant, ki so skušali iz moravških trgovin in skladišč spraviti kar največ takega, kar je potrebovala partizanska vojska. Za zaseženo blago je skrbel conski intendant Jože Humar - Lipah, iz Tomšičeve brigade pa mu je pomagal brigadni intendant Jože Pevec - Riko. V Moravčah sta bila tudi komandant cone Franc Poglajen - Kranjc in novi politični komisar Jože Borštnar.⁴⁹

Boj s sovražniki v Moravčah je bil trd. V dobro utrjenih poslopih so se srdito in spretno branili. Ubrani so se tudi zato, ker partizani niso imeli potrebnega orožja za rušenje utrd. Šlandrova brigada je pri napadu uporabljala težki minomet, vendar tudi njegove mine niso načele nemških utrd. Pri obleganju so si pomagali še z razstrelivom oz. miniranjem in zažiganjem stavb. Poleg kaplanije in prosvetnega doma so zažgali tudi poštno poslopje, osnovno šolo

⁴⁷ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 238–240.

⁴⁸ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 242.

⁴⁹ Prav tam.

in sokolski dom, da jih okupator ne bi več mogel uporabiti za nastanitev.⁵⁰

Orožniki in policisti so prišli iz svojih zaklonišč šele po partizanskem umiku. Policisti so bili skoraj vsi ranjeni, huje ranjenega pa so zanesli v cerkev. Orožniki so imeli dva mrtva in tri ranjene, štirim pa se je omračil um. Štab Tomšičeve brigade je poročal o dveh mrtvih in dveh ujetih sovražnikih. Plen je bil pičel: puška, dve pištoli, nekaj opreme in uniform, dva pisalna stroja ter mnogo živeža in drugih potrebščin. Glede partizanskih izgub so zapisali, da so imeli dva mrtva, dva ranjena in dva pogrešana. V resnici je imela Tomšičeva brigada ob napadu na Moravče dva mrtva, dva huje in dva lažje ranjena. Motorizirana nemška kolona je 20. marca z dvanajstimi tovarnjaki pobrala moštvo in opremo ter zapustila postojanko, ki so jo opustili. Moravska mladina se je borcem Tomšičeve brigade zahvalila za osvoboditev z obdaritvijo prelepe bojne zastave. Svojo hvaležnost so prebivalci Moravč izkazali obema brigadama na prvem javnem mitingu, ki je bil 23. marca 1944 v lepo okrašeni dvorani župnijskega doma.⁵¹

Že 22. marca sta bataljona Tomšičeve in Šlandrova brigada na cesti Ljubljana–Celje v Trnjamu pri Lukovici izvedli uspešen napad na policijska vozila, 3. bataljon Tomšičeve brigade, ki je bil na poti v svojo enoto, pa je v Rečici v Zgornji Savinjski dolini uničil tri nemške avtomobile in se nato na Radegundi spopadel s sovražnikom ter ga pognal v beg. Konec marca so se enote Tomšičeve brigade bojevale na območju Rakitovca, kjer so utrpele znatne izgube. Padel je tudi sanitetni referent divizije dr. Stane Kolar. Ko je Šlandrova brigada v noči na 7. april napadla nemško postojanko v Radomljah, je Tomšičeva z demonstrativnim napadom na Kamnik in z zasedami zavarovala njen napad. Ta je sprožil nemško akcijo proti Šlandrovi in nato proti Tomšičevi brigadi. 21. in 22. aprila je Tomšičeva varovala napad Šlandrove brigade na postojanko v Šmartnem v Tuhinjski dolini, ki pa je partizani zaradi pomanjkanja eksploziva niso mogli uničiti. 21. aprila je padel komandant bataljona Tomšičeve brigade Martin Kotar. 23. aprila so izbruhnili boji še z nemško policijo, ki je prodirala z gornjegrajske smeri, v kateri je imel sovražnik precejšnje izgube. Tridnevni boji na območju Kamnik–Šmartno–Gornji Grad so močno odmevali med prebivalstvom. Po teh bojih je krenila Tomšičeva brigada proti Graški gori.⁵²

⁵⁰ Prav tam.

⁵¹ Strle, *Tomšičeva brigada 1944*, str. 242 in 243.

⁵² Ževart, *Štirinajsta na Štajerskem*, str. 21–23.

Od 1. do 9. maja 1944 so se enote 14. divizije pretežno zadrževale na območju šaleško-mislinjskega okrožja. Tomšičeva brigada je do srede maja uspešno mobilizirala nove borce na šaleškem območju in preprečevala nemško mobilizacijo oziroma aretacije vojaških obveznikov, se uspešno spopadala z okupatorjevimi enotami in priredila miting v Zavodnjah. 9. in 10. maja so se borci Tomšičeve brigade spopadli s sovražnikovimi skupinami in jih pregnali iz Raven; 1. bataljon pa je 10. maja pri Hudi luknji zažgal potniški vlak in ga gorečega pognal proti Velenju. Ker se Tomšičeva brigada ni premaknila s šaleškega območja, je okupator začel na ozemlju med Šoštanjem, Velenjem, Mislinjsko dolino in Uršljo goro večjo ofenzivno akcijo, ki je trajala od 14. do 25. maja. V njej so sodelovale enote vermanskega polka Spodnja Štajerska, policija (bataljon Cholm), vojska (922. bataljon deželnih strelcev), enote državne delovne službe, orožniške enote in še nekatere druge skupine. Okupatorjeve enote so prodirale iz več smeri in postavile več zapor. Tiste, ki so prodirale iz Šoštanja, so se že prvi dan ofenzive spopadle s 1. in 3. bataljonom Tomšičeve brigade na območju Zavodenj in Raven. Borci so okupatorjeve enote napadli, jim prizadejali večje izgube, nakar sta oba bataljona krenila v Zgornjo Savinjsko dolino. Čeprav je okupator zbral za ofenzivo velike sile, ni dosegel nobenega uspeha, njegove enote pa so utrpele več porazov.⁵³

V začetku junija se je 1. SNOUB Toneta Tomšiča spopadla z nemško policijo, potem ko je njena zaseda pri Veliki Pirešici uničila policijski kamion. 5. junija se je v Šmihelu nad Mozirjem spopadla z vermani, jih pognala v beg in med drugim zaplenila minomet. Po tem spopadu se je čez Šmiklavž pod Šmarno goro podala na Pohorje, kamor je prispela 12. junija. Spotoma je izvedla rekvizicijo v Topolšici.⁵⁴

Od 12. junija je bila na Pohorju celotna divizija, od koder je krenila v napad na progo Maribor–Celje, ki ga je izvedla v noči na 19. junij. Tomšičeva brigada je pregnala sovražnikovo stražo na mostu pri Zbelovem, vendar mostu ni mogla uničiti, kar je bila tudi posledica slabo nameščenega eksploziva. Uničila pa je več tirnic in na dveh mestih porušila nasip.⁵⁵

⁵³ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 32 in 33.

⁵⁴ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 33 in 34.

⁵⁵ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 34–36.

Bajgot – primer uspešne obrambe dveh brigad

Na nove boje se je bilo treba pripraviti na dva načina: 1. z razčlenbo minulih akcij, bojov ali bojnih ukrepov in kritiko poveljniških pomanjkljivosti; 2. z natančnim pretresom novih nalog, odredb ali povelj. Za to je štab Tomšičeve brigade poskrbel ob prvi priložnosti po prihodu k Stari Glažuti in po najnujnejšem počitku. Dopoldne, v soboto, 28. junija, je bil najprej sestanek brigadnega štaba z bataljonskimi, popoldne pa tudi srečanje brigadnega političnega komisarja z bataljonskimi komisarji in njihovimi pomočniki, ki so največ razpravljali o prihodnjem političnem delu v brigadi. Pri tem so poudarili, da je treba paziti predvsem na postopek z novinci, obenem pa okrepiti politično delo z njimi. Prav tistega dne so patrolje pripeljale štiri nove borce. Propagandni odsek 14. divizije je pozno popoldne priredil miting za novince iz obeh brigad, kar je počutje med partizani stopnjevalo do navdušenja.⁵⁶

Pri Stari Glažuti ni bilo hrane. Ponjo je bilo treba iti h kmečkim domačijam na Smolnik, kamor je ob dvajsetih odrinila ena četa 2. bataljona s petnajstimi partizani iz 1. bataljona. Odpravo je vodil brigadni intendant. Nabrali so 500 kg krompirja, 60 kg moke, 30 kg masti in 5 kg soli, odkupili pa so: pri Jurku Gašperju par volov, vrednih 1800 mark, pri Francu Planšiču vola, vrednega 455 mark, pri Alojzu Hariču vola za 585 in dva prašiča za 900 mark, pri Jožetu Juršetu prašiča za 405 mark (vsi s Smolnika) ter pri Mariji Kubad na Slakovem kravo za 350 mark. Plačali so z oštevilčenimi potrdili, kar je pomenilo, da bodo lastniki dobili denar šele po osvoboditvi.⁵⁷

Po obvestilu, kje se nahajajo partizani, je operativni štab za boj proti bandam takoj ukrepal in poslal v napad planinske lovce in del 922. bataljona deželnih strelcev. Ta je imel štiri čete, od katerih je bila 1. nastanjena v Laškem, 2. v Trbovljah, 3. v Radečah in 4. v Zagorju ob Savi, poleg njih pa še spremstveno četo s sedežem v Trbovljah. Vsaka izmed štirih čet je imela po 8 puškomitraljezov zbrojevki, vsi četni in vodni poveljniki brzostrelke, vojaki pa puške. Spremstvena četa je imela težki mitraljez poljskega izvora, puškomitraljeza zbrojevki ter minometa 81 in minometa 45 mm italijanskega izvora. Iz obeh čet v Trbovljah je poveljstvo odbralo vse zdrave vojake, skupaj 131 mož, od tega 2 oficirja in 14 podoficirjev, ki so imeli med drugim še 4 minomete, 9 tovornih živali in 2 tovornjaka. Ti so se morali prepeljati v

⁵⁶ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 503.

⁵⁷ Prav tam.

Celje že 28. junija zvečer. S seboj so dobili suho hrano za tri dni, in sicer: 2 kg kruha, 15 dag sira, 25 dag surovega masla in pol klobase. Za mitraljeze so imeli na voljo po 600 nabojev, vojaki za puške pa po 90 nabojev in 2 ročni bombi. Vojakom niso povedali, da gredo v boj s partizani, rekli so jim le, da je glavna čistka na Pohorju že končana, njihova naloga je samo nadzorovanje očiščenega ozemlja.⁵⁸

Okoli Stare Glažute je bilo tedaj pet šibkih partizanskih bataljonov, trije iz Tomšičeve in dva iz Bračičeve brigade, ki so bili nastanjeni tako: 2. bataljon Tomšičeve brigade v hlevu poleg vile, 1. in 3. bataljon pod milim nebom v gozdu, severovzhodno od hleva, 2. bataljon Bračičeve brigade v soseščini pod vrhom Jelenske Peči (kota 1070), 1. bataljon pa pri Hlebovih na Smolniku. V Klančnikovi vili na Stari Glažuti so bili trije štabi: štab 14. divizije ter štaba Tomšičeve in Bračičeve brigade. Že v soboto, predvsem pa v nedeljo, 29. junija 1944, je potekal naporen posvet komandantov. V začetku so kritično pretresali akcije obeh brigad na južni železnici, nato so prišli na vrsto predlogi za nove poveljnike od voda navzgor. Navzoč je bil tudi pomočnik političnega komisarja 4. OC NOV in POS Matevž Hace, ki je govoril zlasti o glavnih značilnostih narodnoosvobodilnega boja in o pomembni vlogi vodstvenih kadrov v njem. Najbolj natančno so obravnavali prihodnje naloge: brigade so dobile nova območja za bojne akcije in novačenje. Na vzhodno Pohorje, proti Slovenski Bistrici, Framu, Polskavi in Hočam je bila namesto Tomšičeve usmerjena Bračičeva brigada. Tomšičevi brigadi je pripadlo neposredno celjsko zaledje z naslonom na Konjiško goro ter na pogorji okoli Lindeka in Paškega Kozjaka, Šercerjeva brigada pa bi po vrnitvi iz akcije iz okolice Ruš napadala prometnice v Mislinjski in Šaleški dolini.⁵⁹

Prihoda nemških vojakov se ni nihče nadejal. Obveščevalna služba je sredi pohorskih gozdov zatajila, ker je nadzorovala le okoliške postojanke. Nikomur ni prišlo na misel, da se bo sovražnik v napad odpravil iz Celja, kjer so se že ponoči vkrcali na 16 tovornjakov. Katere enote so dodali bojni skupini 922. bataljona deželnih strelcev, ni znano. Glede na oborožitev in uniforme so morali pripadati planinskim lovcem, po partizanskem viru pa so jim dodali tudi dva gorska topa. Iz Celja so se odpeljali 29. junija ob petih zjutraj. Avtomobilska kolona je peljala tako, kot da je namenjena v Maribor, toda v Slovenski Bistrici je po stranski cesti zavila na levo čez Devino do Šmartnega na Pohorju, kjer so nemški vojaki izstopili, tovornjaki pa so

⁵⁸ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 504.

⁵⁹ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 504–506.

se takoj vrnil. Od Šmartnega dalje so šli peš po gozdu. Domačijam so se izogibali, pot pa jim je kazal neki domačin, ki so ga k temu prisilili.⁶⁰

Varovanje nastanišč je bilo utečeno. Zanj so skrbeli bataljonski in brigadni dežurni oficirji. Za morebiten boj je bil pripravljen 2. bataljon Tomšičeve brigade, zato v njem niso imeli vojaškega pouka, brali so samo radijska poročila in o njih tudi debatirali. V četah 1. in 3. bataljona so od 9. do 11. ure vadili spretnosti pri razvijanju v strelce in medsebojno kritje strelcev med približevanjem sovražniku na jurišno razdaljo, pri teoretičnem delu pouka pa so govorili o disciplini na pohodu, o prenašanju povelj, pozdravljanju in spoznavanju činov v NOV. Na koncu so po vseh treh bataljonih očistili tudi orožje.⁶¹

Sovražnik je naletel na prve partizane ob 11. uri v bližini Kurje vasi. Trčili so s patruljo 2. bataljona Tomšičeve brigade, ki je nadzorovala skrivne poti s tistega konca. Kmalu zatem so počili prvi streli in borci 2. bataljona Tomšičeve brigade so zavzeli položaje. Glavnina sovražnika se je nagnetla v globeli potoka Lobnice, ki mu pravijo Bajgot. Tam se je pripravljala za odločilni napad na partizanske štabe v Klančnikovi vili. A planinski lovci in deželni strelci so zamudili najugodnejši trenutek. Ko so bili odkriti, je pobuda v hipu prešla na partizansko stran. Novi brigadni komandant Vlado Mišica - Miha je takoj ukazal, naj 2. bataljon sovražnika zadrži in ustvarja vtis, da partizani niso posebej močni. Desno od njega naj se za boj razvrsti četa 3. bataljona, ki bi morala udariti bočno proti Drči in Matevžu (kota 1154), poročnik Franc Jakša pa naj z eno četo 1. bataljona odhiti proti Črnemu jezeru, da bi po obhodni poti prišla k Matevžu (kota 1154), od tam pa prodrla vse do kote 1150, od koder bi sovražnika napadla v hrbet. Ena četa 1. bataljona je morala ostati pri Klančnikovi vili za varovanje nastanišč, ena četa 3. bataljona pa je odšla na pot (kota 1331) med Miznim in Klopnim vrhom, da bi brigadni razvrstitvi varovala hrbet. Glavno napadalno vlogo je dobila Bračičeva brigada,⁶² ki bi morala 2. bataljon razvrstiti za boj po robu od Klančnikove vile proti slapu Mali šumnik, 1. bataljon pod poveljstvom Duška Remiha pa bi moral nemške položaje obiti po levem krilu, tako da bi Lobnico prešel čez grapo pod Malim šumnikom, potem pa sovražniku udaril v hrbet od Tinčeve bajte.⁶³

⁶⁰ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 506 in 507.

⁶¹ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 506.

⁶² Vlogo Bračičeve brigade v omenjenem boju je podrobno opisal zgodovinar Mirko Fajdiga v monografiji o Bračičevi brigadi v dveh delih (Mirko Fajdiga: Bračičeva brigada na Štajerskem, Koroškem in Gorenjskem. Založba Obzorja Maribor 1994, str. 151–158).

⁶³ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 507 in 508.

Ob petnajstih in 30 minut se je začel srdit boj. 2. bataljon Tomšičeve brigade je navalil in z jurišem potisnil sovražnike na plan vse do jarka v Bajgotu. Tam je padlo precej sovražnih vojakov, ker niso mogli dovolj hitro priti čez podrte sušice. Takrat je začel sovražnik obsipati položaje 2. bataljona z minometom 81 mm. Borci Tomšičeve so to morali zdržati in se prilepiti čim bliže nemškim vojakom, dokler jim ne bo v hrbet udaril 1. bataljon Bračičeve brigade. Manever obkolitve je Bračičevi brigadi uspel. Njeni jurišniki, ki jih je vodil komandant 1. bataljona Dušan Remih - Duško, so pri Bajgotu navalili sovražniku v hrbet in v hipu razbili njegovo obrambno črto. Čisto malo je manjkalo, da niso dobili v roke dveh topov in dveh težkih minometov. Tedaj je padel komandant Remih, zadet je bil v hrbet z dobro merjenim strelom. Začel se je splošni naskok in lov na tiste nemške vojake, ki niso utegnili zbežati.⁶⁴

Na bojni črti Tomšičeve brigade ni potekalo vse po načrtu. Prvi četi 2. bataljona ni uspelo prodreti po drči navzdol v bližino sovražnika, četa 1. bataljona, ki bi morala skočiti sovražniku v hrbet, pa se je zgubila v gozdu. Po nemških vojaki je udarila šele potem, ko so se že umikali v gosjem redu in se jih je večina izmuznila. Del nemške pohodne vrste je kljub temu presekala na dvoje. Med nemškimi vojaki je nastala precejšnja zmeda: ena skupina vojakov se je zasukala in se znašla pred mitraljezi 3. bataljona, ki jih je odločno pregnal nazaj. Začetni urejeni nemški umik, ki so ga varovale bočne patrulje s šestimi puškomitraljezi, se je spremenil v panični beg. Enotam 1. in 2. bataljona so se upirali le šibki zaščitni deli. Sovražnik je bil povsod razbit. Enote 1. in 2. bataljona, ki so ga zasledovale še kakih 5 kilometrov proti Kurji vasi, niso nikjer več naletele na odpor. Koliko mrtvih in ranjenih je imel sovražnik, ni bilo moč ugotoviti. Na bojišču pred 2. bataljonom Tomšičeve brigade sta obležala dva, dva sta bila ujeta in ustreljena, pozneje pa je brigadni štab poročal, da je sovražnik s sabo odnesel približno 28 mrtvih in 30 ranjenih vojakov. Plen v orožju je bil več kot skromen. Tomšičeva brigada je zaplenila samo dve puški, nekaj bomb in 200 nabojev za zbrojevko, Bračičeva brigada pa 3 puške in 600 nabojev za zbrojevko.⁶⁵

Tomšičeva brigada je v začetku julija nameravala napasti postojanko pri tovarni v Štorah, a ji je to preprečil spopad s sovražnikom na cesti Šentjur–Celje. V noči na 5. julij je napadla postojanko v Novi Cerkvi, a je ni mogla zavzeti, v tem kraju pa je izvedla uspešno preskrbovalno akcijo, porušila dva

⁶⁴ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 510.

⁶⁵ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 510 in 511.

cestna mostova in uničila vojaški tovornjak. V noči na 10. julij je vpadla v Vitanje, kjer je izvedla preskrbovalno akcijo in se spopadla s sovražnikovo posadko. Po akciji so jo enote 14. SS policijskega polka iznenada napadle na območju Skomarja, od koder se je po boju umaknila na Roglo. V noči na 18. julij je 1. bataljon rušil progo Maribor–Celje, v noči na 19. julij pa napadel vermansko postojanko v Šentjurju pri Celju in jo potem, ko je posadka zbežala, zažgal. Pri tej akciji so partizani zaplenili veliko razne opreme in orožja. 2. bataljon je 16. julija miniral dva stolpa električnega daljnovoda v Št. Ilju pri Velenju, v noči na 19. julij pa razstrelil železniški most v Prelogah.⁶⁶

91. Zaplenjeno orožje po uničenju nemške postojanke na Ljubnem.

Okrepljena dejavnost enot 4. operativne cone junija in julija 1944 z napadi na sovražnikove prometne zveze in tudi postojanke je bila uvod v veliko partizansko ofenzivnost od konca julija do srede septembra, ko so v velikopotezno zasnovanih operacijah po vrsti padale napadene okupatorjeve postojanke in so nastala večja osvobojena ozemlja na Štajerskem, poleg njih pa so bila kar obsežna območja, ki jih lahko označimo za polosvobojena. Ko sta v noči na 31. julij Šlandrova in Zidanškova brigada napadli Ljubno,

⁶⁶ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 36 in 37.

Luče in Gornji Grad, so njun napad zasedami varovale enote 14. divizije in druge enote 4. operativne cone z napadi na razmeroma obsežnem območju. Tomšičeva brigada je postavila zasede ob cestah proti Mozirju in Polzeli, ki so na več mestih porušile železniško progo, minirale mostove pri Rečici in Letušu ter prekopale cesto proti Zgornji Savinjski dolini. Njen 2. bataljon je napadel postojanko v Šmartnem ob Paki in pri tem dosegel velik uspeh. Zavzel je postojanko vermanov in deloma orožniško postajo ter uničil naprave na železniški postaji, zaplenil precej orožja, sovražnikovega odpora pa le ni mogel streti do konca. Tomšičeva brigada je po napadu na Šmartno ob Paki krenila v Zavodnje, a se je naslednjega dne že vrnila na območje med Zgornjo in Spodnjo Savinjsko dolino ter postavila zasede v Soteski in pri Gorenju ter Završah. Zasede so napadale sovražnika in med drugim delno onesposobile dva lažja tanka, eden pa je padel v Savinjo. 2. avgusta so enote Tomšičeve in Šerčerjeve brigade močno poškodovale progo med Pesjem in Polzelo. Okupator je pričakoval nov partizanski napad na Šoštanj in je zato v začetku avgusta izvedel proti Tomšičevi in Šerčerjevi brigadi večjo akcijo na območju Topolšice in Belih Vod, vendar neuspešno.⁶⁷

Primer napada na železniško progo

Drugi bataljon Tomšičeve brigade je 16. avgusta porušil železniški most med Hudo luknjo in postajališčem v Paki. Nemško patroljo, ki je hotela preprečiti miniranje mostu, so partizani pregnali in pri tem ubili dva vojaka. Naslednji dan je krenila v zasedo ob progo 1. četa 3. bataljona. Proti zasedi je pripeljal vlak za zavarovanje: ko je pod lokomotivo eksplodirala mina in se je ta prevrnila, so partizani izvedli juriš in s hitro akcijo preprečili sovražniku organizirati svojo obrambo. Po nemškem poročilu je padlo dvajset nemških vojakov, šest jih je bilo lažje, šest pa hudo ranjenih. Trije ranjenci so med prevozom v bolnišnico umrli. Tri sovražnikove vojake so partizani zajeli. Partizanska četa, ki ni imela izgub, je zaplenila 2 strojnici, 26 pušk in 3 pištole. Partizani so uničili lokomotivo in vagone.⁶⁸ Štab brigade je avgusta štirikrat poslal svoje enote na progo Velenje–Huda luknja, kjer so napadale sovražnikove patrolje in rušile progo. Pri teh akcijah je padlo 35 nemških vojakov, 10 je bilo ranjenih, 5 so jih partizani zajeli, zaplenili pa so še 3 strojnice, 37 pušk in 3 pištole.⁶⁹

⁶⁷ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 37–40.

⁶⁸ Milan Ževart: Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini. Ljubljana 1977, str. 535 in 536.

⁶⁹ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 40.

Pohorje – primer izbojevanja svobodnega ozemlja

Štab 4. OC NOV in POS sredi avgusta 1944 ni bil povsem zadovoljen s tem, kar je tedaj dosegla 14. divizija NOV in POJ. Med drugim ji je tedaj ukazal, naj svojo dejavnost razširi na Ptujsko polje (s patruljami), proti vzhodu do Rogaške Slatine in proti jugu na Kozjansko ter napade slabše sovražnikove posadke. V skladu s tem sta Tomšičeva in Šercerjeva brigada najprej krenili na Pohorje; v noči na 23. avgust je Tomšičeva brigada napadla postojanko v Ribnici na Pohorju, Šercerjeva pa v Sv. Lovrencu na Pohorju. Po ogorčenih bojih so partizani obe postojanki zavzeli in s tem izbojevali osvobodeno ozemlje. Okupatorju so prizadejali hude izgube in zaplenili dosti orožja ter drugega materiala. Njune enote in 2. bataljon Pohorskega odreda so napada na Sv. Lovrenc in Ribnico zavarovale z zasedami, blokado postojanke v Vuhredu in s sabotažnimi dejanji med Mariborom in Rušami. Oba napada sta bila dobro pripravljena, čeprav sta brigadi šele prišli na Pohorje. Podatke o obeh postojankah je pred napadom zbiral tudi obveščevalni center Pohorskega odreda. Tretji bataljon Tomšičeve brigade, ki je bil v zasedi ob cesti Ribnica–Podvelka pri Verčkovih žagi na Rdečem Bregu, je povsem potolkel policijo, ki je hitela na pomoč posadki v Ribnici na treh kamionih in v osebni avtomobilu. Drugi bataljon Šercerjeve brigade, ki je bil v zasedi pri Mariji v Puščavi, se je potem, ko je bila akcija v Sv. Lovrencu že končana, spopadel z močno skupino policistov, ki se je pripeljala s šestimi kamioni, a so policisti že pred partizansko zasedo izstopili. Eno najbolj uspešnih akcij Šercerjeve brigade je le delno skazil spodrsrljaj pri umiku njenih enot s Sv. Lovrenca, ko je njeno glavnino že sredi pohorskih gozdov napadla sovražnikova enota, ki je križarila po Pohorju, in partizanom odvzela del plena.⁷⁰

Za razširitev in utrditev pohorskega svobodnega ozemlja po 23. avgustu je bilo v začetku septembra pomembno dvoje: 1. septembra je okupator zaradi ofenzivnosti partizanskih enot sam izpraznil svojo postojanko v Šmartnem na Pohorju. V tej postojanki je bilo, kot je poročal obveščevalni center Pohorskega odreda, v župnišću 35 policistov, v šolski stavbi pa 8 orožnikov. Okoli policijske postojanke je bilo kakih 6 bunkerjev. V noči na 3. september je Tomšičeva brigada napadla in zavzela okupatorjevo postojanko pri Mariborski koči, Šercerjeva pa pri Sokolskem domu, a z razmeroma velikimi žrtvami. Postojanko je napadel 2. bataljon, 1. bataljon je šel z eno četo požigat izpraznjeno postojanko v Šmartnem na Pohorju, z drugima dvema pa je postavil zasedi. Tretji bataljon je bil v brigadni rezervi. Tudi pri akciji v noči

⁷⁰ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 41; Ževart, Svobodna partizanska ozemlja, str. 175.

na 3. september je zasedami sodeloval Pohorski odred. Tomšičeva brigada je skušala utrditi pohorsko svobodno ozemlje še z napadom na Vuzenico 29. avgusta. Ker je na poti zašla in ker jo je sovražnik že pripravljen pričakal v svojih bunkerjih in zasedami, napad ni uspel.⁷¹

Ohranilo se je povelje štaba 14. divizije z dne 21. avgusta 1944 štabom podrejenih enot za napad na sovražnikovi postojanki v Ribnici in Sv. Lovrencu.⁷² V začetku povelja so navedene sovražnikove postojanke in število njihovih vojakov na sektorju operiranja.⁷³ Temu sledi navajanje partizanskih enot, ki sodelujejo v akciji in njihove naloge. Za brigado Toneta Tomšiča so odredili, da izvede napad na postojanko v Ribnici s petimi četami. Drugi bataljon je moral poslati četo v zasedo na cesto Ribnica–Vuzenica pri Kruhajedcu pod koto 637, tretji bataljon pa je moral postaviti zasedo na cesti Ribnica–Brezno pri koti 328. Vse enote, določene za zasede, so morale s svojimi minersko-sabotažnimi skupinami, ki so bile okrepljene z borci in neoboroženci, zasekati, zarušiti in napraviti barikade na vseh cestah in železnicah v neposredni bližini akcije. Določili so, da se napad izvede 22. avgusta točno ob 23. uri. Takrat se morajo prekiniti tudi vse telefonske in telegrafske naprave sovražnika. V nadaljevanju povelja so določili lokacijo štaba divizije, smer umika enot in načine vzdrževanja zvez. Opredelili so še naloge sanitete,⁷⁴ obveščevalne službe⁷⁵ in intendance.⁷⁶ Posebna navodila

⁷¹ Ževart, Svobodna partizanska ozemlja, str. 176; Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 42.

⁷² Zbornik VI/15, dok., št. 107.

⁷³ »Sovražnikove postojanke v Ribnici v večini 100 vermanov in 16 orožnikov, nastanjenih v 3 zgradbah. Sovražnikove postojanke v Sv. Lovrencu 60 vermanov, 18 orožnikov in 20 landvafov, nastanjeni v 2 zgradbah. Postojanke so zavarovane iz zemlje narejenih bunkerjev. Večina posadk teh postojank se nahaja ponoči, na položajih, v bunkerjih in zasedah.«

⁷⁴ »Saniteta: Vsi ranjenci brigad in Odreda naj se pripeljejo na vozovih z dovolj močno vprežno živino v divizijsko prevezovališče, ki se bo nahajalo pri Urbancu pod Kozjakom med Ribnico in Sv. Lovrencem.«

⁷⁵ »Obveščevalna: Obveščevalni center I. brigade ima za čas akcije in naslednji dan kontrolirati vsako sovražno premikanje na sektorju Vuhred, Dravograd, Slovenj Gradec, Mislinja. OC II. brigade mora za časa akcije in naslednji dan kontrolirati sovražnikovo premikanje Fala in Maribor. OC Pohorskega odreda mora za časa akcije in naslednji dan kontrolirati vsako sovražnikovo premikanje na cesti Zreče, Konjice, Slov. Bistrica. Vsako sovražnikovo premikanje proti našim položajem ali koncentracije v zgoraj navedenih postojankah se morajo takoj javiti OC-ju divizije.«

⁷⁶ »Intendantje brigad so dolžni da bo moštvo prejelo zadostno količino hrane takoj, ko prispejo edinice na odrejena mesta povlačenja. Za časa akcije pa morajo intendantje rekvirirati vse trgovine v Ribnici in Sv. Lovrencu.«

so bila glede vojnih ujetnikov. Te so morali izročiti obveščevalnem centru divizije. Na koncu povelja so zapisani znaki razpoznavanja.⁷⁷

*92. Skupina vermanov, ki jih je zajela Tomšičeva brigada
ob osvoboditvi Ribnice na Pohorju.*

Na osnovi povelja štaba 14. divizije je štab 1. SNOUB Toneta Tomšiča 22. avgusta 1944 izdal povelje podrejenim enotam.⁷⁸ V njem je ukazal, da mora 1. bataljon brigade (45 pušk, 19 mitraljezov, angleški bacač, 6 brzostrelk in dodeljeni minerji) izvesti napad na postojanko z jugovzhodne strani; drugi bataljon (46 pušk, 8 brzostrelk, 9 mitraljezov, angleški bacač in dodeljeni minerji) pa napad na postojanko z dvema četama s severozahodne strani. Eno četo so morali poslati v zasedo na cesto Ribnica–Vuzenica pri Kruhajedcu na koti 637. Tretji bataljon (56 pušk, 6 brzostrelk, 10 mitraljezov, protitankovska puška in dodeljeni minerji) je moral postaviti zasedo na cesti Ribnica–Brezno na koti 328.

Ohranilo se je tudi poročilo o napadu Tomšičeve brigade na Ribnico.⁷⁹

⁷⁷ »Nočni: Tone – Andrej mitraljez – Moskva. Dnevni: Zamahne z kapo ali robcem trikrat nad glavo – odgovor: s puško trikrat od sebe.«

⁷⁸ Zbornik VI/15, dok., št. 107.

⁷⁹ Zbornik VI/15, dok., št. 125. Poročilo predstavljam zaradi podrobnega vpogleda v napad na postojanko, pa tudi zaradi primerjave med načrtom in realizacijo.

Poročilo »Relacija o akciji I. SNOUB T. Tomšiča v noči od 22. na 23. avgusta 1944« je nastalo v štabu Tomšičeve brigade, 26. avgusta 1944. Na začetku je povzeto povelje štaba 14. divizije, temu pa sledi podrobno poročilo o realizirani akciji po bataljoni.

»I. Bataljon: 1. in 2. četa tega bataljona sta ob 23.15. uri napadli postojanko iz južne in vzhodne strani. Kljub čistini se je četama posrečilo se približati v neposredno bližino bunkerjev in na dano povelje, so bili takoj prvi bunkerji zasedeni. Borci se niso zadrževali okrog bunkerjev, marveč so se zagnali za bežečimi vermani, ki so se razbežali po skednih ali pa se zatekli v bližnje hiše. Čeprav je bila polovica vermanov na položajih (v čeladah), jih je napad presenetil in niso nudili nobenega pravega odpora, marveč se je veliko število brez strela predalo našim borcem. Večji odpor je nudila Žandarmerija, v kateri se je nahajalo 16 orožnikov, okrog 10 vermanov z nam. komandanta in župan. Žandarmerijo je blokiral II. bataljon in 1 vod naše 1. čete, ostali so pa preiskovali skednje in druge zgradbe ter nalagali zaplenjen material. **Naše žrtve:** 1 lažje ranjen. 3. četa je blokirala postojanko z zapadne strani z enim vodom, ostali vod pa je bil v rezervi pri štabu brigade.«

»II. Bataljon: En km in pol pred postojanko se je iz bataljona izločila II. četa in krenila v zasedo proti Vuzenici h Kruhajedcu na koto 637. Na cesti je napravila barikade in ob 23 uri prekinila telefonsko in telegrafske naprave. S patrolami je kontrolirala postojanko. Sovražnik ni interveniral. Ta četa se je povlekla na povelje ob 15 uri dne 23. t. m. Ostali 2 četi sta krenili proti Ribnici, kamor sta dospeli ob 10.30 uri⁸⁰ z nalogo, da likvidirata 10 bunkerjev in žandarmerijo. Na severozapadni strani postojanke sta se četi razvili v strelce in plazili proti bunkerjem, točno ob 23. uri. Sovražna straža nas je opazila na 30 m razdalje in odprla močan ogenj iz avtomatskega orožja. Naši borci so takoj izvršili juriš in takoj zasedli 2 bunkerja in ujeli enega vermana in dobili 2 puški. Vsi ostali bunkerji so bili zasedeni nato v 5 minutah. Takoj za tem smo napadli žandarmerijo, v kateri se je nahajalo 16 orožnikov, 10 vermanov in županova družina. Postojanko smo obstreljevali z minami z angl. bacača. Po pol uri smo jo zaminirali, toda švabi so dajali obupen odpor z avtomatskim orožjem in ročnimi bombami. Stavba je bila minirana 4-krat, in sicer 2-krat znotraj in 2-krat zunaj. Pri četrtem miniranju je vrgel orožnik ročno bombo na mino, ki je eksplodirala in ubila na mestu 2 minerca in komandirja 1. čete, a obenem do tal porušila tisti del poslopja, kjer se je nahajala švabska posadka, ki je našla smrt pod ruševinami. Naše tovariše smo

⁸⁰ Gre za 22.30.

skušali odkopati, pa smo dobili le komandirja, ki je vsled silnega pritiska že izdihnil. Ker je še ostalo poslopje zajel požar, nismo mogli ničesar ukreniti. Patrole so med tem vršile preiskavo in lovile pobegle vermane ter nalagale zaplenjeni material. **Naše žrtve:** 4 mrtvi, 1 lažje ranjen.«

»**V borbah za postojanko znašajo: Naše izgube:** 4 mrtvi, 2 lažje ranjena, **Sovražne izgube:** 26 mrtvih in 44 ujetih. **Zaplenili smo:** 1 težki mitr. »švarclose«, 4 rezerv. cevi za »švarclose«, 3.200 nabojev za »švarclose«, 31 mauzer pušk, 6 francoskih pušk, 3 avstrijske puške, 1 brzostrelko, 3 pištole, 20 ročnih bomb, 5.500 mauzer municije, 1 tromblonski lijak, 60 tromblonov, 38 nabojev avstrijske municije, več sanitetnega materijala, 12 voz živil in raznega blaga. Uničili smo: popolnoma porušili zgradbo, 2 nadstropno, kjer se je nahajala žandarmerija. Zažgali enonadstropno šolo. Pripominjamo, da je v žandarmeriji zgorelo veliko število pušk in par mitraljezov, ter bilo uničene veliko municije.«

»**III. Bataljon:** Je dospel na odrejene položaje ob 10.45 uri⁸¹ in postavil zasedo med kotama 328 in 891 na cesti pri Breznu. Na cesti so bile postavljene barikade in cesta zaminirana z mino na poteg. Ob 23. uri je bila prekinjena veza s porušitvijo 6 telefonskih drogov, minerci pa so minirali kretnice na postaji, odnosno proti Maribor–Dravograd. Ob 8. uri zjutraj dne 23. t. m. je iz smeri Brezno pripeljalo: 3 kamijoni in 1 luksuz avto, v katerih se je nahajalo cca. 50 do 60 mož policije. Zaseda je odprla ogenj v trenutku, ko se je prvi kamijon ustavil pred barikado. Policija se je hitro iznašla in vnela se je ogorčena borba, ki je trajala 1 uro. V toku bitke je bilo mrtvih 35 policistov, med njimi 2 Hauptmana in 1 Leutnant, skoro vsi ostali pa so bili ranjeni, toda kljub temu se jim je posrečilo pobegniti. Vsi avtomobili so bili zažgani. Zaseda se po končani borbi pomaknila na nove položaje na križišče cest pri Ocvirku, kjer je ostala do odpoklica, to je do 18. ure, dne 23. t. m.. ne da bi sovražnik interveniral.«

»**Naše izgube:** 1 mrtev in 2 lažje ranjena. **Sovražne izgube:** 35 mrtvih in cca. 15 ranjenih. **Zaplenili smo:** 2 puškomitr. »šarac«,⁸² 33 mauzer pušk, 1

⁸¹ Gre za 22.45.

⁸² Nemčija je imela ob začetku 2. svetovne vojne odličen univerzalni (puško)mitraljez standardnega puškovnega kalibra 7,92 x 57 MG 34. Kmalu se je izkazalo, da je orožje prezahtevno za množično izdelavo, zaradi majhnih toleranc pa preobčutljivo na tujke, in da bo treba čim prej poskrbeti za boljšo izpeljanko oz. nadomestek. Razvoj so zaupali tovarni Großfuß, ki se sicer ni mogla pohvaliti z orožarsko tradicijo, vendar je imela veliko izkušenj s sodobno obdelavo jekla, vključno z oblikovanjem pločevine s stiskanjem in zakovičenjem. Großfuß je izdelal približno 1500 poizkusnih puškomitraljezov z oznako MG 34/41, ki so jih preizkusili v boju. Orožje se

lahki bacač (nemški), 17 pištol, 3 raketne pištole, 2 brzostrelki, 2.650 mauzer nabojev, 27 okvirjev za »šarac« od 20 polnih – 1.000 nabojev, 17 ročnih bomb, 92 min za bacač, 400 nabojev za brzostrelke, 1 lijak za tromblone, 50 tromblonov.⁸³ **Uničili smo:** 3 kamijone, 1 luksus avto, 2 kretnici na progi Maribor–Dravograd. **Potrošeno:** Municija – 1700 mauser, 1073 angleške, 100 za težko Bredo, 45 za italj. puške, 13 za franc. 500 za brzostrelke, 26 ročnih bomb, 9 min za Piat, eksploziv – 36 kg amonala.«

V nadaljevanju dokumenta je daljši odstavek, v katerem so navedeni borci in starešine po bataljonih, ki so se izkazali v boju. Na koncu je odstavek z

je dobro izkazalo in so ga z nekaterimi popravki sprejeli v redno oborožitev kot MG 42. PM so serijsko izdelovali v Johannus Großfuß Mettal-und Locierwaffenfabrik Döbeln, zraven nje pa še tovarne Mauser, Gustloff, Steyr-Daimler-Puch in druge. Leta 1942 so izdelali 17.915 puškomitraljezov MG 42, do konca vojne pa več kot 400.000. Kljub temu proizvodnje starejšega MG 34 niso povsem opustili, le proizvodnjo so omejili. Izdelali so jih približno 200.000. MG 42 je bil po taktični zasnovi podoben starejšemu MG 34, v tehničnih podrobnostih in po načinu izdelave pa se je zelo razlikoval od predhodnika. Kot MG 34 je deloval na principu kratkega trzanja cevi, imel je hitro zamenljivo cev, hladilno oblogo z izrezi in se je polnil s kovinskimi nabojnimi pasovi, vendar je imel povsem nov zaklep, ki ga je patentiral Edward Stecke. Sodobna izdelava je tako rekoč prepolovila število ur, potrebnih za izdelavo orožja, in zmanjšala količino materiala, povečane tolerance pa so PM MG 42 omogočile neobčutljivost na tujke (prah, umazanija) in nizke temperature. Ena od pglavitnih značilnosti MG 42 je bila visoka kadenca streljanja, približno 1200 nabojev v minuti. Pri takšnih hitrostih se zaporedno pokanje nabojev zlije v enotno »melodijo«, ki so jo vojaki primerjali s trganjem rjuhe. Visoka hitrost streljanja ni bila naključna, temveč posledica nemškega eksperimentiranja in taktičnega razmišljanja. Strelec je imel velikokrat na voljo le kratek čas za »obdelovanje« sovražne tarče. Možnost zadetka in uničenja so zato povečali s hitrim zasipanjem z izstrelki. Zlovešč zvok »trganja rjuhe« je bil zavezniškim vojakom še predobro znan in je podobno kot »Stalinove orgle« zelo vplival na bojno moralo. MG 42 je v vlogi puškomitraljeza z nožicama tehtal 11,5 kg, kar je bilo manj od MG 34, zato se je lažje nosil. S trinožnikom Lafette 42 je postal mitraljez in je tehtal 20,5 kg. Cev je bila lahka in se je segrela nekoliko hitreje kot pri MG 34, vendar sta jo izurjena strelec in pomočnik zamenjala v nekaj sekundah. Leta 1944 je v Nemčiji vladalo hudo pomanjkanje surovin, kar je pripeljalo do nove konstrukcije puškomitraljeza z nazivom MG 42V oziroma pozneje MG 45. Zanj so uporabili jeklo slabše kakovosti, tehtal pa je 9 kg. Izdelali so le nekaj primerkov, saj je razvoj obstal in serijske izdelave ni bilo. MG 42 je bil odličen puškomitraljez in so ga radi uporabljali nemški in zavezniški vojaki, če so se le dokopali do njega (Janez Hartman: Lahko strelno orožje. Obramba 6/2005, str. 18 in 19. George Markham: Handfeuerwaffen der Wehrmacht. PODZUN-PALLAS-VERLAG GmbH, 1995, str. 110–113; Edward Clinton Ezell: Small Arms of the World. Barnes & Noble Books, New York 1993, str. 525–530; Divor Žilič: Pješačko naoružanje u domovinskom ratu. MORH, Zagreb 2001, str. 42 in 43).

⁸³ »Pripominjam, da bataljonska poročila – zlasti glede zaplenjenega orožja – niso vedno kazala dejanskega stanja, ker so se v bataljonih bali, da bodo morali del zaplenjenega orožja oddati slabše oboroženim enotam.« Lado Mišica - Miha: Povelje je bilo izvršeno. Borec 9/1954, str. 360.

naslovom **Splošno:** »Postojanko je brigada likvidirala ob 1. uri zjutraj, dne 23. t. m. Vsled slabih vodičev in pomanjkljivega načrta se ni posrečilo pravočasno blokirati postojanke in je del, čeprav majhen, pobegnil. V postojanki jih je bilo 75 do 80, od teh je bilo 44 ujetih 10 pobitih ostali pa so pobegnili. Veza z radiostanico se ni obnesla. Radiotelegrafist ni nikakor mogel dobiti veze, zato so vezo obdrževali kurirji, ki so se vsaki 2 uri pošiljali do štaba divizije, ki se je nahajal pri (Urbancu) Josipdolu.«

93. Borci Tomšičeve brigade na položaju s topom, ki so ga zaplenili v boju z nemškimi vojaki 15. septembra 1944 pri Zavodnjah.

Okupatorja je močno vznemirjalo to, da se je Tomšičeva brigada po napadu na Šmartno ob Paki in Letuš zadrževala v bližini Šoštanja, kjer je 13. septembra pri Topolšici obstreljevala okupatorjeve kamione in v Topolšici zaplenila veliko sanitetnega materiala. V Šoštanj, kjer je bila močna posadka, so prišle nove sile, in to Treeckove bojne skupine. 15. septembra, ko je bila brigada v Zavodnjah in v Ravnah, je proti Zavodnjam krenila močna udarna skupina nemškega vojaštva s tankom, z dvema oklepnima avtomobiloma in s protitankovskim topom. To skupino so podpirali raketni minometalci in topništvo, ki je streljalo iz Šoštanja. Okupator je med boji proti Zavodnjam

poslal še eno skupino, ki so jo partizani že pred krajem napadli in pognali nazaj v Šoštanj, iz Zavodenj pa se je morala umakniti tudi prva skupina, ki so jo v Lajšah napadli borci 2. bataljona in pri tem uničili dva oklepnika, poškodovali tank in zaplenili protitankovski top. Po tej pomembni zmagi pri Šoštanju se je Tomšičeva brigada premaknila na Graško goro, v Šaleško dolino pa so prišle še nove enote Treeckove bojne skupine. 17. septembra je na Graški gori izbruhnil veliki spopad med Tomšičevo brigado in Treeckovo bojno skupino. Sovražnik je prodiral iz Šoštanja in Velenja (bataljona 18. polka gorskih lovcev) ter iz Hude luknje prek Završ (policijski bataljon Cholm in 2. bataljon 14. SS policijskega polka). Motorizirana četa Treeckove skupine je zasedla cesto med Doličem in Mislinjo. Boj na Graški gori je trajal od zgodnjih dopoldanskih ur do večera. Partizani so odbili vse nemške napade in prizadeli sovražniku znatne izgube. Zvečer je Tomšičeva brigada zapustila bojišče in krenila na Pohorje.⁸⁴

V noči na 4. oktober sta Tomšičeva in Bračičeva brigada napadli železniško progo v Mislinjski dolini, in to Bračičeva med Dovžami in Doličem, Tomšičeva pa med Dovžami in Dravogradom. Enote Tomšičeve brigade so napadle tudi tri postojanke ob progi (v Dovžah, Turiški vasi in v Šmartnem pri Slovenj Gradcu), a jih niso mogle zavzeti. Borci Tomšičeve brigade so prodrli tudi do železniške postaje v Slovenj Gradcu. Partizani so poškodovali približno 2500 metrov proge in porušili dva mostova. Oklepni vlak, ki je pripeljal iz Dravograda, je pri Šmartnem naletel na mino. 7. oktobra so bile vse tri brigade divizije na Pohorju. Tomšičeva in Bračičeva brigada sta med drugim napadali progo Maribor–Dravograd. 11. oktobra sta Šlandrova in Zidanškova brigada po ukazu GŠ NOV in POS krenili čez Savo na Dolenjsko. Moč 4. operativne cone se je s tem bistveno zmanjšala, naloge enot 14. divizije, ki je konec septembra štela 2399 borcev, pa so se povečale, zato ni bilo mogoče, da bi se vse tri brigade divizije zadrževale na Pohorju oz. v vzhodnih predelih cone. Prva je zapustila Pohorje 13. oktobra Tomšičeva brigada in čez Graško goro krenila v Zgornjo Savinjsko dolino.⁸⁵

Po odhodu Šlandrove in Zidanškove brigade na Dolenjsko so začele iz kamniške smeri čez prelaz Črnivec 21. oktobra proti osvobojenemu ozemlju v Zgornji Savinjski in Zadrečki dolini prodirati nemške in domobranske enote, ki so šttele približno 2000 mož. Upirali so se jim Tomšičeva brigada, 1. bataljon 3. brigade VDV in podoficirska šola 4. operativne cone, Kamniško-

⁸⁴ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 43.

⁸⁵ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 46–48.

zasavski odred je na Gorenjskem izvajal razbremenilne akcije. Bračičeva brigada je najprej varovala osvobojeno ozemlje s koroške strani, nato pa s Tomšičevo brigado sodelovala v bojih za obrambo osvobojenega ozemlja v Zgornji Savinjski dolini. Izbruhnili so hudi boji. Sovražniku je uspelo, da je opleni nekaj naselij in požgal nekaj krajev, a se je nato moral umakniti na izhodiščne položaje. Zaradi dejavne obrambe osvobojenega ozemlja je bataljon Bračičeve brigade v noči na 29. oktober napadel orožniško postojanko v Šmartnem v Tuhinjski dolini, a je ni mogel zavzeti zaradi močne utrjenosti. Enote Tomšičeve brigade in Kamniško-zasavskega odreda so napad zavarovale.⁸⁶

94. Tomšičeva brigada v Mozirju 15. oktobra 1944.

V začetku novembra 1944 so se brigade 14. divizije razšle v skladu z že uveljavljeno taktiko obrambe osvobojenih ozemelj, z ofenzivnostjo na širšem območju. Tomšičeva in Bračičeva brigada sta krenili proti Moravški, Šercerjeva brigada pa je prve dni novembra zlasti vztrajno napadala železniško progo Celje–

⁸⁶ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 49.

Dravograd in izvajala še druge akcije. V noči na 7. november je Tomšičeva brigada ob cesti Ljubljana–Celje napadla sovražnikovi postojanki v Blagovici in Krašnji. Čeprav je napadala še naslednji dan, ju ni mogla uničiti. Bračičeva brigada, ki je varovala akcijo Tomšičeve, je odbila več napadov okupatorjevih enot. Obe brigadi sta se po napadu na Krašnjo in Blagovico vrnili v Zgornjo Savinjsko dolino in se nato po bataljonih razporedili na širšem območju.⁸⁷

Tomšičeva brigada je bila sredi novembra na Graški gori, od koder sta 2. in 3. bataljon krenila na Pohorje, glavna brigada pa je v noči na 18. november vdrla v Velenje in tam izvedla veliko preskrbovalno akcijo. Nemška posadka si ni upala posredovati. Po tej akciji je tudi glavna Tomšičeve brigade odšla na Pohorje, kjer je Treeckova bojna skupina že od začetka novembra izvajala generalno očiščevalno akcijo in kjer je okupator obnavljal svoje postojanke. Najprej sta se z nemškimi enotami spopadla 2. in 3. bataljon, nato pa 1. in 4. bataljon Tomšičeve brigade. 26. novembra se je glavna brigada v Kotu nad Oplotnico spopadla z dvema sovražnima kolonama in ju po hudem boju pregnala. Sovražnik je brigado še napadal, nakar je brigada odšla s Pohorja, in sicer 1. bataljon na Graško goro, preostali trije pa na Paški Kozjak.⁸⁸

Po smernicah glavnega štaba z začetka decembra, da osvobojenega ozemlja ni treba braniti za vsako ceno in naj se enote 4. operativne cone posvetijo zlasti mobilizaciji, je štab cone poslal Šerčerjevo in Bračičevo brigado v napade na prometne zveze in mobilizacijsko dejavnost. S Tomšičevo brigado, enotami 3. brigade VDV, Kamniško-zasavskega in Koroškega odreda, zgornje savinjskega vojnega področja in podoficirsko šolo je sklenil zadrževati sovražnika. Okupatorjeve enote so 13. decembra vdrle najprej v Luče, nato pa še na Ljubno in v Gornji Grad ter nato od konca decembra najprej začele čistiti ozemlje proti Savi, na katerega sta se 24. decembra z Dolenjske vrnili oslabei Šlandrova in Zidanškova brigada. Tomšičeva brigada in druge enote so se umaknile proti Tuhinjski dolini in Moravškemu. Pred tem se je Tomšičeva brigada spopadala s sovražnikovimi kolonami pri Rečici, Nazarjah in drugod. Najhujše boje je imela okoli Luč, v Podvolovljeku in na Menini planini. Po umiku iz Zgornje Savinjske doline se je 24. decembra spopadla s sovražnikom pri Veliki Lašni in se nato prebila v hribovje severovzhodno od Luč, v začetku januarja 1945 pa je prispela na šaleško območje, kjer si je lahko po enomesečnih bojih in pohodih odpočila.⁸⁹

⁸⁷ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 49 in 50.

⁸⁸ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 50 in 51.

⁸⁹ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 55.

Lackov odred – primer pomoči operativne enote

2. novembra 1944 je GŠ NOV in POS na osnovi poročil, ki jih je dobil pred navedenim datumom, obvestil štab 4. OC NOV in POS, da v Lackovem odredu ni vse v redu, in mu ukazal, naj ga odpokliče s Kozjaka, njegove borce pa razporedi v 14. divizijo ter ustanovi nov odred. 14. novembra je štab cone napisal dopis za štab Lackovega odreda z obvestilom o zamenjavi članov ožjega štaba Lackovega odreda, in to po »potrebi službe«. Že pred omenjenim datumom se je štab cone odločil, da bo poslal na Kozjak 2. bataljon Tomšičeve brigade.⁹⁰

Drugi bataljon se je od brigade ločil 20. novembra in krenil na Rdeči Breg, od koder je hotel štab bataljona vzpostaviti zvezo z Lackovim odredom in oditi čez dolino Drave na Kozjak. Še pred tem so starejše in bolehnje borce izločili iz bataljona. Borci, ki so imeli slabo obleko in obutev, so dobili nove angleške uniforme in plašče ter novo obutev. Orožje italijanskega izvora je bataljon zamenjal za angleško, orožje nemškega izvora pa je obdržal. Prejeli so še dosti streliva in razstreliva. Na Rdeči Breg je 2. bataljon Tomšičeve brigade prispel med ofenzivo proti Lackovem odredu, ko so bile zveze med Pohorjem in Kozjakom pretrgane, dolina Drave pa je bila močno zastražena. Štab bataljona je skušal pripraviti pohod na Kozjak, a mu to ni uspelo, zato je bataljon odšel na Smolnik in se mudil pri Hlebovem domu, na Rdečem Bregu pa je pustil šest borcev, ki naj bi ga obveščali o dogodkih na levi strani Drave. 2. decembra je le bila vzpostavljena zveza z Lackovim odredom in bataljon je zopet krenil na Rdeči Breg ter se od tam spustil v dolino Drave. Pohod do reke je bil zelo težaven. Borci so bili obremenjeni z velikimi količinami orožja, streliva in razstreliva ter so se po strmi grapi, podobni drči, počasi bližali Dravi. Borce 2. bataljona Tomšičeve brigade so s čolnom čez reko prepeljali obveščevalci Lackovega odreda. Ker je lahko čoln sprejel največ sedem borcev, je prevoz približno 120 borcev trajal razmeroma dolgo. Po prevozu je partizanska kolona krenila po cesti Sv. Ožbalt–Kapla na Kozjaku. Ustavila se je na Kapli, kjer so se borci Tomšičeve brigade srečali z dotedanjim štabom Lackovega odreda. Novi štab je dotedanjemu pojasnil preureditev odreda.⁹¹

Drugi bataljon Tomšičeve brigade je prispel na Kozjak 5. decembra 1944 in takoj so se začele priprave za preureditev odreda. Ker se v odred še ni vrnil njegov politični komisar, ki je odšel v Slovenske gorice, so s preureditvijo

⁹⁰ Milan Ževart: Lackov odred. Lackova četa, Lackov bataljon, Pohorski – Lackov odred. Založba Obzorja Maribor 1988, str. 269 in 270 (dalje: Ževart, Lackov odred).

⁹¹ Ževart, Lackov odred 1, str. 271–273.

odreda odlašali do 8. decembra. Ker se politični komisar do tedaj še ni vrnil, so preureditev opravili brez njega. Pred preureditvijo je bilo treba seveda določiti, kateri funkcionarji in borci dotedanjega Lackovega odreda bodo ostali na Kozjaku, kateri pa bodo z njega odšli.⁹²

Preureditev Lackovega odreda je bila opravljena v petek, 8. decembra 1944, pri Zgornjem Robniku na Kapli. Novi odred je štel 253 borcev in bork, od tega je bilo 133 borcev iz dotedanjega Lackovega odreda in 120 borcev iz nekdanjega 2. bataljona Tomšičeve brigade. Jedro novega štaba so tvorili poveljniki iz Tomšičeve brigade. V odredu so se tako zgodile velike spremembe, niso pa ustanovili povsem novega odreda. Šlo je za preureditev odreda in za menjavo znatnega dela njegovih borcev z borci Tomšičeve brigade oz. z njenim 2. bataljonom. Torej ni bila v celoti izvedena zamenjava odreda »z novim kadrom in novimi borci«, kot je ukazal glavni štab 2. novembra 1944.⁹³

Tomšičeva brigada je v noči na 10. januar 1945 prispela na šaleško območje, kamor sta prišla tudi štaba 4. operativne cone in 14. divizije. Tam in v bližnji okolici se je Tomšičeva zadrževala vse do 22. februarja. Iz Belih Vod je krenila v Zavodnje in Ravne, njen 3. bataljon pa na Koroško v dolino Bistre, a se je 16. januarja vrnil v Ravne. 15. januarja je četa 1. bataljona v Gaberkah pri Šoštanju napadla nemško vojaško enoto in jo povsem razbila. V noči na 22. januar so borci Tomšičeve brigade iz Družmirja – torej iz neposredne bližine okupatorjeve šoštanjske postojanke – odpeljali veliko živil. Po tej akciji se je Tomšičeva brigada razmestila v Plešivcu, na Graški gori in v Završah, kjer so bile tudi enote Šercerjeve brigade. Tomšičevi brigadi se je začasno priključil 1. bataljon Zidanškove brigade. 24. januarja se je razvnel eden najhujših bojov na Graški gori: proti položajem 1. bataljona pri Metulu so začele prodirati tri nemške kolone. Sovražnik je pobral nekaj domačinov, med njimi tudi otroke, in jih gnal pred seboj. Dva otroka sta padla. Z nemškimi vojaki so se spopadli tudi 3. bataljon Tomšičeve, 1. bataljon Zidanškove in 1. bataljon Šercerjeve brigade. Boji so trajali od jutra do večera, ko se je okupator umaknil v Šoštanj in Velenje. Po bojih na Graški gori je Tomšičeva brigada s štabom divizije odšla na Paški Kozjak in se nato spopadla z nemškimi vojaki v Bevčah ter ob cesti Velenje–Arja vas. S Paškega Kozjaka je Tomšičeva brigada konec januarja krenila na območje Št. Andraža in Podkraja pri Velenju, od koder so se prav pred njenim prihodom umaknile enote 19. SS policijskega polka,

⁹² Ževart, Lackov odred 1, str. 273 in 274.

⁹³ Ževart, Lackov odred 1, str. 274–278.

ki bi morale preprečiti partizanskim enotam prehod proti zahodu. Zadnji dan januarja so nemški vojaki napadli položaje Tomšičeve brigade v Št. Andražu in Podkraju. Enote Tomšičeve brigade so nemške napade odbile in nato zasedle položaje v Št. Ilju pri Velenju, kjer so se boji nadaljevali do večera, ko je Tomšičeva brigada prebila nemške zapore in krenila nazaj na Paški Kozjak. Tam je 3. bataljon 3. februarja napadel nemško kolono, ki je prodirala proti Lopatniku. Med bojem se je sovražnik razdelil na tri skupine in skušal obkoluti partizanske položaje, a se jim to ni posrečilo. Šele naslednjega dne so se okupatorjeve enote umaknile v Dobrno. Sovražnik je znova napadel 5. februarja, in to iz Mislinjske doline, Dobrne in Vitanja. Nemška kolona iz Dobrne je prebila raztegnjene položaje 2. bataljona⁹⁴ Tomšičeve brigade, partizani pa so se umaknili v Gornje Brdce, kjer se je boj nadaljeval, dokler se partizani niso umaknili.⁹⁵

Gaberke – primer napada iz zasede

Prvi bataljon Tomšičeve brigade je bil 15. januarja 1945 v Ravnah. Eno četo je poslal v napad na nemško vojaško enoto, ki je ščitila popraviljanje električnega daljnovoda v Velunjskem grabnu. Partizani so postavili zasedo pri Luknerju v Gaberkah in tam čakali na sovražnika. Ko so se nemški vojaki vračali iz Velunjskega grabna v Šoštanj, so jih borci Tomšičeve brigade napadli. Nemška enota je bila povsem razbita: trideset nemških vojakov je padlo, pet jih je bilo ranjenih, dva pa so zajeli. V boju je padlo tudi pet partizanov. Nekaj sovražnikov se je zateklo v Podlesnikovo hišo, kjer se je boj nadaljeval. Zvečer jim je prišla na pomoč nova nemška skupina iz Šoštanja. Partizani so se zato umaknili. Podlesnikovo hišo je okupator po boju zažgal.⁹⁶

Po bojih na Kozjaku je Tomšičeva brigada krenila na območje Št. Ilja in

⁹⁴ Borci, ki po preureditvi Lackovega odreda niso bili vključeni vanj, so odšli v Tomšičevo brigado. Vodil jih je nekdanji komandant odreda Anton Plešnik - Murat. V brigadi je postal najprej namestnik komandanta brigade, nato vršilec dolžnosti komandanta brigade in 3. marca 1945 padel kot komandant 1. SNOUB Toneta Tomšiča. V Belih Vodah so 11. januarja 1945 Tomšičevo brigado preoblikovali, oba njena bataljona pa okrepili z borci Lackovega odreda (ARS, AS 1847, fasc. 339/I, poročilo o vojaškem in političnem delu za 11. 1. 1945 1. SNOUB Toneta Tomšiča in bojna relacija I. SNOUB »Toneta Tomšiča« za vreme od 1. do konca januara 1945 godine; Ževart, Lackov odred 1, str. 278–281; Strle, Tomšičeva brigada. Revolucionarna izročila, str. 752).

⁹⁵ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 58 in 59.

⁹⁶ Milan Ževart in Stane Terčak: Od vstaje do zmage. Narodnoosvobodilna vojna v Šaleški dolini in Šmartnem ob Paki. Založba Obzorja Maribor 1966, str. 169 in 170.

Gornje Ponikve, kjer je 3. bataljon pri Kalu (Gornja Ponikva) pognal v beg močnejšo policijsko patruljo. Sovražnik je ugotovil, da je v Ponikvi večja partizanska enota, zato je komandant 5. zavarovalnega sektorja 9. februarja ukazal 19. SS policijskemu polku, da mora z njemu podrejenimi enotami napasti in uničiti partizane. Nemške sile (poleg enot 19. SS policijskega polka še tri čete tankovskih lovcev iz Celja, 146. oskrbovalni bataljon in pripadniki letalske enote iz Levca) so začele akcijo v noči na 9. februar. Tomšičeva brigada se je že pred tem premaknila na območje Št. Andraža in Podkraja pri Velenju, kamor so se preusmerile tudi nemške enote. 9. februarja se je s sovražnikovimi enotami spopadla zaščita štaba divizije, v noči na 10. februar pa je sovražnik s treh strani začel prodirati proti partizanskim položajem. Partizani so jih dvakrat odbili, boji so se nadaljevali 10. februarja do večera. Partizansko poročilo o teh bojih navaja, da je imel sovražnik velike izgube, ker so njegovi vojaki napadali vinjeni. V noči na 11. februar se je Tomšičeva brigada s štabom divizije prebila nazaj na Paški Kozjak, kjer je bila do 17. februarja. 15. februarja se je 3. bataljon Tomšičeve brigade skupaj z borci 3. bataljona 3. brigade narodne obrambe bojeval v Šaleku. S Paškega Kozjaka je Tomšičeva brigada odšla proti Graški gori. Pri prehodu železniške proge v Paki so se njene enote zapletle v boje z nemškimi patruljami.⁹⁷

Na Graški gori je Tomšičevo brigado zajela nova nemška ofenzivna akcija, ki je trajala od 18. do 25. februarja ter je zajela ozemlje med Pako, Mislinjo, Uršljo goro in Belimi Vodami. Tomšičeva brigada se je 18. februarja spopadla z nemškimi enotami na Graški gori. Tam je šest ur odbijala nemške napade in nato zvečer mimo Šoštanja krenila na območje Podkraja pri Velenju, Št. Andraža in Lokovice. Pri prehodu proge je pregnala sovražnikovo patruljo. 20. februarja je brigada pri Gornji Ponikvi odbila nemški napad in nato odšla na Paški Kozjak, kjer so jo napadle naslednjega dne nemške enote. Boji so trajali ves dan. V noči na 23. februar je brigada čez Št. Andraž krenila na Dobrovlje in potem naprej proti Savi.⁹⁸

⁹⁷ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 59.

⁹⁸ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 61 in 62. Pohod proti Savi je bil v zvezi z ukazom Vrhovnega štaba NOV in POJ z dne 12. februarja 1945 Glavnemu štabu NOV in POS, naj 14. udarna divizija ter Šlandrova in Zidanškova brigada s štabom cone čim prej krenejo na Dolenjsko. Vrhovni štab je zaradi širših dogajanj na frontah predvideval naraščajočo krepitev enot v severni Sloveniji. Določeno je bilo, da se bodo operativne enote 4. operativne cone prebile na Dolenjsko po najkrajši poti čez Savo. Čeprav so se brigade 4. operativne cone v zimi 1944 in 1945 borile v zelo težavnih razmerah, niso bile vesele ukaza o pohodu na Dolenjsko. Štabi cone in enot so menili, da bi brigade lahko ostale na Štajerskem do sklepnih operacij, a so se vendar disciplinirano lotili priprav za preboj na Dolenjsko. Tudi komandanti divizije niso bili

V skladu z ukazom vrhovnega štaba o preboju štajerskih enot na Dolenjsko se je na pohodu proti Savi najprej prebila v Tuhinjsko dolino Šercerjeva brigada, kjer je 23. februarja v Okrogu razbila nemško kolono. Tomšičeva in Bračičeva brigada sta se po bojih na Paškem Kozjaku in v Št. Andražu borili še na Dobrovljah ter 26. februarja prišli šele do Čemšenika. Sovražnik, ki je opazil zbiranje partizanskih enot, je 28. februarja napadel brigade 4. operativne cone. Kljub celodnevnomu boju se je divizija zvečer podala k Savi, a prehod čez reko ni uspel. Po neuspelem poskusu preboju so se enote 14. divizije znova spopadale s sovražnikom, štab cone pa je moral dekoncentrirati svoje enote, prav tako še ni bila opuščena zamisel o preboju na Dolenjsko. Štab 4. operativne cone je sklenil, da ne bo več poskušal preboja z vsemi brigadami hkrati; 6. marca je zato ukazal Šercerjevi in Bračičevi brigadi, naj kreneta proti Graški gori in naprej čez Paški Kozjak na Pohorje. Tomšičevi brigadi, ki se je že tudi z Bračičevo prebila čez cesto Ljubljana–Celje v hribe nad Črnim grabnom, je ukazal, naj se vrne na Moravško.⁹⁹

95. Partizanski borci nosijo na nosilih smrtno ranjenega komandanta Tomšičeve brigade Antona Plešnika – Murata 3. marca 1945 na Kolovratu.

zadovoljni z ukazom o umiku s Štajerske. Komandant divizije Ivan Kovačič - Efenka in politični komisar Matevž Hace sta 19. februarja v štabu cone povedala, da najmanj 95 % borcev ne bo želelo zapustiti Štajerske. Na sestanku brigadnih funkcionarjev so ugotovili, da bi brigade lahko vzdržale na Štajerskem in da bo zaradi odhoda upadel bojni duh.

⁹⁹ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 63.

Med poskusi preboja na Dolenjsko od konca februarja do začetka aprila 1945 je imela Tomšičeva brigada na zahodnem območju 4. operativne cone številne in hude boje. 1. marca se je spopadla s sovražnikom pri Dobrljevu, 3. marca pa pri Dolgem brdu, na Strmi njivi in Rebru. V bojih tega dne je padel komandant brigade Anton Plešnik - Murat. Sledili so novi spopadi in boji enot Tomšičeve brigade 12. in 14. marca in nato vse dneve od 21. do 25. marca. 5. aprila je 1. bataljon Tomšičeve skupaj z borci Kamniško-zasavskega odreda pri Podšentjurju napadel sovražnikove kamione in zajel 30 vojakov. 9. aprila je Tomšičeva brigada čez Savinjo krenila v Št. Andraž pod goro Oljko. Ta njen premik je bil že v zvezi z odločitvijo, da bodo brigade 4. operativne cone ostale na Štajerskem oziroma na območju cone.¹⁰⁰

5. aprila 1945 je Generalštab JA sporočil Glavnemu štabu JA za Slovenijo, da 14. divizija ostane na Štajerskem in da naj enote 4. operativne cone odločno napadajo sovražnikove prometne zveze ter njegov promet. V skladu s smernicami Glavnega štaba JA za Slovenijo je štab 4. operativne cone vsem svojim enotam poslal ukaz za prehod v napade na prometne poti in sovražnikove kolone, 13. aprila pa je določil operativna območja posameznih brigad. Tomšičeva naj bi delovala na območju Spodnja Savinjska dolina–Paški Kozjak–Celje–Slovenske Konjice.¹⁰¹

Brigada Toneta Tomšiča je iz Št. Andraža krenila v Gornjo Ponikvo, kjer je bila 11. in 12. aprila. Njen 2. bataljon je tedaj napadel nemško skupino, ki je ropala živino pri kmetih v Št. Ilju, jo pregnal, živino pa vrnil kmetom. Po tej akciji so se enote Tomšičeve brigade zadrževale na območju Paškega Kozjaka. Od srede aprila naprej so se znova razvneli boji ob cesti Velenje–Velika Pirešica in ob cesti Spodnja Črnova–Dobrna–Vojnik. 13. aprila sta 1. in 2. bataljon Tomšičeve brigade ob cesti Vojnik–Slovenske Konjice pri Stranicah napadla patruljo 19. SS policijskega polka ter se nato spopadla še s policisti in orožniki, ki so ji prišli na pomoč. 15. aprila so borci 2. bataljona pognali v beg sovražnikovo skupino, ki je prodirala iz Dobrne. V noči na 17. april je brigada zavzela sovražnikovo postojanko v Vojniku in pri tem dobila veliko orožja; po tej uspešni akciji so minerji brigade rušili cestne mostove, zaseda 1. bataljona pa je 23. aprila pri Šaleku napadla kolono 2. bataljona 19. SS policijskega polka, ki ji je prihitela na pomoč neka druga nemška enota. Partizani so se umaknili na Paški Kozjak. Naslednjega dne so se razvneli boji med enotami Tomšičeve brigade in 2. bataljonom 19. SS policijskega polka

¹⁰⁰ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 64.

¹⁰¹ Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 64 in 65.

ob cesti Velenje–Dobrna. Vse napade so borci brigade odbili. 26. aprila so tomšičevci napadli nemško kolono na cesti Dobrna–Vojnik pri Lembergu, ki je imela hude izgube. Dne 29. aprila so se njene enote borile s sovražnimi enotami ob cesti Velenje–Dobrna. Zadnjega aprila je prišla brigada v Št. Andraž, kjer je imel štab cone z delom divizije prvomajsko proslavo. Po njej je 3. bataljon skušal zavzeti sovražnikovo postojanko v Paki, kar pa mu ni uspelo.¹⁰²

V začetku maja je Tomšičeva brigada neuspešno napadala močno postojanko v Črni na Koroškem. Nato je odšla na Koroško, severno od senžermenske meje, in se tam spopadala s sovražnimi enotami. 13. in 14. maja je imela hude boje na Poljani v Mežiški dolini z umikajočimi se nemškimi in kolaborantskimi enotami. Na ukaz štaba 3. jugoslovanske armade, 19. maja 1945, se je morala 14. divizija umakniti s Koroške. Temu je sledil ukaz štaba 14. divizije, naj se 1. SNOUB Toneta Tomšiča premakne v Šoštanj. Po navdušenem sprejemu v Šoštanju, 21. maja 1945, je brigada izvedla parado.¹⁰³

Tomšičeva brigada je imela vso vojno v glavnem po tri bataljone, po štiri pa od 12. avgusta do 24. septembra 1942 (dva tretja bataljona), od 20. decembra 1942 do 22. januarja 1943 ter od 17. maja do 22. decembra 1943 (medtem kratek čas v oktobru in novembru tudi 5. bataljon), od 19. oktobra do 10. novembra 1944 štiri, nato do 10. januarja 1945 tudi jurišni bataljon, potem tri in od 22. aprila do 25. maja 1945 spet štiri. Oborožena je bila z lahkim pehotnim orožjem, od 19. marca 1943 tudi s težkimi minometi, od 7. julija 1943 z gorskim topom, od 10. septembra 1943 z več topovi, havbicami, oklepniki in tanki, od decembra 1943 do 15. septembra 1944 spet samo s pehotnim orožjem in minometi, tega dne zaplenjeni top pa je uporabila samo dvakrat.¹⁰⁴

Glede na ohranjene arhivske vire je pri Tomšičevi brigadi lažje spremljati številčno stanje moštva kot njene oborožitve, in sicer zato, ker so v nekaterih dokumentih le navedbe za celotno divizijo in ne za posamične brigade divizije. Ob odhodu iz Bele krajine je brigada štela 355 partizanov, ob koncu nemške ofenzive (26. februarja 1944) pa približno 155. S prihodom novih borcev se je brigada krepila, 10. julija je imela 394, 27. julija 466 in 31. julija 1944 celo 502 partizana, torej kar za 147 ljudi ali 41,4 % več kot ob svojem odhodu

¹⁰² Ževart, Štirinajsta na Štajerskem, str. 66–68.

¹⁰³ ES 13, str. 287; Franci Strle: Veliki finale na Koroškem, Ljubljana 1977, str. 407 in 408; Franci Strle: Tomšičeva brigada. Revolucionarna izročila – Domicili v slovenskih občinah, str. 753 (dalje: Strle, Tomšičeva brigada. Revolucionarna izročila).

¹⁰⁴ Strle, Tomšičeva brigada. Revolucionarna izročila, str. 749.

iz Bele krajine.¹⁰⁵ V drugi polovici septembra je brigada štela več kot 1000 partizanov, 22. septembra je štela 1015 borcev, od tega jih je bilo v štabu brigade 73, v 1. bataljonu 339, v 2. 305, v tretjem bataljonu 279 in v vođu minerjev 19. Prisotnih je bilo 835, odsotnih 86, 94 partizanov pa so vodili pod rubriko »na službi«.¹⁰⁶ V drugi polovici oktobra je imela Tomšičeva brigada na seznamu 1255 borcev, konec novembra 893, v začetku januarja 1945. leta 409, konec januarja pa že 576 borcev. Sredi februarja je imela na seznamu 543, sredi marca 470 in sredi aprila 615 borcev.¹⁰⁷

Štab 14. divizije NOV in POJ je 23. marca 1944 izvedel reorganizacijo divizije, ki so jo sestavljale tri brigade: I. SNOUB Toneta Tomšiča, II. SNOUB Ljuba Šercerja in XIII. SNOB Mirka Bračiča. Vsaka je bila sestavljena iz dveh bataljonov, vsak bataljon pa iz dveh čet. Divizija je štela 548 partizanov. V 1. brigadi je bilo 210, v 2. brigadi 170, v 13. brigadi 135 in v štabu divizije 33 partizanov. Oborožitev divizije je bila naslednja: 2 lahka minometa, 3 težki mitraljezi, 32 puškomitraljezov, 322 pušk in 55 brzostrelk.¹⁰⁸ Iz podobnega seznama divizijske oborožitve z dne 1. avgusta je Franci Strle naredil izračun in ugotovil, da je imela Tomšičeva brigada naslednjo oborožitev: »4 lahke minomete 45 mm, 2 angleška minometa piat, 1 protitankovsko puško, 2 težki bredi in 1 težki fiat, 4 zbrojevke, 6 angleških brenov, 5 šarcev, 8 lahkih bred, 15 brzostrelk, 42 mavzer pušk, 73 avstrijskih, 30 italijanskih in 3 francoske puške ter 40 pištol in 1 signalno pištolo.«¹⁰⁹ Sredi decembra 1944 je imela Tomšičeva brigada v svoji oborožitvi 4 težke minomete 81 mm, 5 lahkih minometov 45 mm in 8 PIAT-ov. Od težkih strojnic so imeli 2 bredi 8 mm in 1 St. Etien¹¹⁰ 8 mm. Med lahkimi strojnicami so prednjačili breni – imeli so jih

¹⁰⁵ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 566; ES 13, str. 287.

¹⁰⁶ ARS, AS 1851, fasc. 16/II, poročilo SKOJ I.U.B.T. Tomšiča od 4. 9. 44 do 21. 9. 44; ARS, AS 1847, fasc. 339/I, poročilo o vojaškem in političnem delu za 22. IX. 1944 1. SNOUB Toneta Tomšiča.

¹⁰⁷ ARS, AS 1847, fasc. 339/I, poročila o vojaškem in političnem delu za 19. 10. 1944, 26. 11. 1944, 11. 1. 1945, 31. 1. 1945, 16. 2. 1945, 18. 3. 1945 in 16. 4. 1945 1. SNOUB Toneta Tomšiča.

¹⁰⁸ Zbornik VI/12, dok., št. 105.

¹⁰⁹ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 559.

¹¹⁰ Saint-Etienne – mesto v jugovzhodni Franciji, ki je bilo središče francoske orožne industrije od poznega 16. stoletja dalje. Mitraljez St. Etienne 8 mm M 1907 je tehtal 25,74 kg in bil v uporabi v francoski vojski. Kmalu so na njem izvedli manjše popravke. Leta 1915 so ga predelali v celoti. Bil je v uporabi Vojske Kraljevine Jugoslavije pod oznako M. 1907/15 f. Polnil se je z okvirjem na 25 nabojev oz. nabojnikom na 300 nabojev.

46. Šarcev so imeli 10, zbrojev 9 in bred 8. V brigadi so imeli 90 brzostrelk, 97 pištol oz. revolverjev in 2 signalni pištoli. Med puškami so prednjačile italijanske, ki so jih imeli 295, Mauser pušk so imeli 262, Winchester 92 in Mannlicher 4. Imeli so še 8 protitankovskih pušk, puško s tromblonom in 803 angleške bombe.¹¹¹ Za težke minomete so imeli na voljo 60 granat, za lahke 19 in za PIAT-e 152. Za signalni pištoli so imeli na voljo 10 nabojev.¹¹²

96. Brzostrelko MP 40 bnz 41 so uporabljali v nemški in partizanski vojski.

Tomšičeva brigada je imela za potrebe obveščevalne dejavnosti svoj obveščevalni center. Vodil ga je njegov šef zastavnik Anton Mavrič. Prvi pomočnik je bil Franc Mekina - Borut, drugi pa Jože Novak.¹¹³ Vodnik obveščevalnega voda je bil Anton Konda, obveščevalci pa Jože Andolšek, Stanko Habjan, Ivan Končnik, Rudolf Kralj, Ivan Tovšak, Franc Rozenberger, Viljem Štamberger in Vinko Žužek.¹¹⁴ Zastavnik Mavrič je obveščevalni center Tomšičeve brigade vodil do 11. julija, ko ga je prevzel Franc Mekina, ki je imel tudi dva pomočnika. Ko je v začetku decembra padel šef obveščevalnega

¹¹¹ ARS, AS 1851, fasc. 33/IV, pregled številčnega stanja orožja IV. operativne zone na dan 15. XII. 1944.

¹¹² ARS, AS 1851, fasc. 33/IV, pregled številčnega stanja municije IV. operativne zone na dan 1. decembra 1944.

¹¹³ ARS, AS 1851, fasc. 80/II, dopis OC 14. divizije obveščevalnem oddelku GŠ NOV in POS 5. 1. 1944 in fasc. 80/I, dopis OC 4. operativne cone štabu 14. divizije 18. 4. 1944; Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 502.

¹¹⁴ ARS, AS 1851, fasc. 80/I, seznam obveščevalnega osebja I. brigade Toneta Tomšiča. Seznam je nedatiran. Z analizo virov ugotavljam, da je z začetka julija 1944.

centra brigade Erih Drolc, so na njegovo mesto imenovali dotedanjega prvega pomočnika Jožeta Novaka.¹¹⁵

Še pred prihodom na Štajersko so morale brigade po nalogu štaba divizije ukiniti četne obveščevalce in obveščevalne vode zmanjšati na največ šest mož. Divizija je med pohodom od Kozjanske čete dobila podatke za napad na rudnik Senovo, prav tako vodnike, ki so jo vodili po Kozjanskem. Pozneje so uporabljali patroljno in nasilno ogledovanje: divizija oz. brigade so pošiljale obveščevalne patrolje, ki so nekaj kilometrov pred glavnino pregledovale teren in komunikacije ter so se pokazale za zelo koristne. Med njimi so bile zato tudi žrtve; med pohodom je divizija izgubila dve tretjini svojega obveščevalnega kadra.¹¹⁶ Spremembe v delovanju obveščevalne službe je povzročila odredba glavnega štaba, št. 51, z dne 12. junija 1944. Z njo je bila odpravljena praznina, ki je nastala z odpravo četnih in bataljonskih obveščevalcev. Odtlej so morala za obveščevalno dejavnost po četah in bataljonih skrbeti četna poveljstva in bataljonski štabi, in to predvsem s pošiljanjem patrolj, z opazovalnicami in poizvedbami pri prebivalstvu. Ob večjih akcijah v sovražnikovih garnizijah jim je bilo treba dodeliti izšolane oficirje iz obveščevalnega centra ali podoficirje iz obveščevalnega voda. Ti so morali poskrbeti predvsem za zaplembo in hiter pregled sovražnikovih arhivov, obenem pa so morali načrtno skrbeti za lov na sovražnikove oficirje ali vojake. Vse podatke so morali nemudoma pošiljati nadrejenim obveščevalnim centrom. Zanimljivo ni bilo tudi določilo, da je treba člane obveščevalnih centrov obravnavati kot oficirje, borce obveščevalnih vodov pa kot podoficirje.¹¹⁷ Naloge obveščevalnega centra so bile zbiranje podatkov o moči sovražnikovih postojank in spremljanje njegovih premikov. Do uvedbe kontraobveščevalnih oficirjev se je brigadni obveščevalni center ukvarjal tudi s protiobveščevalnim delom. Zanj je izrecno skrbel prvi pomočnik šefa obveščevalnega centra. Proti gestapovskim vrinjencem so se borili predvsem tako, da so vse novince, ki niso bili popolnoma preverjeni ali so bili kakor koli sumljivi, pošiljali čez Savo na Dolenjsko.¹¹⁸ Obveščevalni center 1. brigade se je širil in imel v septembru šefa, prvega pomočnika in obveščevalni vod s

¹¹⁵ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 564; ARS, AS 1851, fasc. 80/II, poročilo obveščevalnega centra 4. operativne cone NOV in POS za obdobje 1. 12.–15. 12. 1944.

¹¹⁶ ARS, AS 1851, fasc 80/II, poročilo obveščevalnega centra 14. divizije 5. 2. 1944, 29. 2. 1944 in 9. 4. 1944.

¹¹⁷ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 501 in 502.

¹¹⁸ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 564 in 565.

15 možmi.¹¹⁹ Pri svojem delu se je povezoval tudi z drugimi obveščevalnimi centri. Ta povezava je bila še posebej učinkovita ob napadu na sovražnikovo postojanko Ribnica na Pohorju. Podatke o postojanki je pred napadom zbiral tudi obveščevalni center Pohorskega odreda.

Tomšičeva brigada je imela vzorno urejeno sanitetno službo. Februarja 1944 je imela brigadnega sanitetnega referenta in 13 bolničarjev, oktobra pa so ustanovili brigadni sanitetni vod z 20 možmi. Skupaj z brigadnima sanitetnima vodoma 2. in 13. brigade so tvorili divizijsko bolničarsko četo.¹²⁰ Po odhodu dr. Stanka Pirca - Lojzeta k štabu 4. operativne cone 5. marca in smrti dr. Staneta Kolarja 23. marca 1944 je novi referent brigadne sanitete postal študent medicine Boris Lenček - Igor, ki je kljub študiju obvladal preprostejše kirurške posege. V tem času mu je pomagal brigadni bolničar Franc Garafolj, 28. junija 1944 pa je dobil za pomočnika medicince Rifata Tvrdkovića.¹²¹

Po bataljonih so bile bataljonske, po vseh četah pa četne bolničarke, kar velja tudi za minerski vod. Bile so dobro založene s povoji in drugimi sanitetnimi potrebščinami ter so bile sposobne ranjenim borcem nuditi prvo pomoč. Kapetan dr. Peter Držaj, šef sanitetnega odseka 4. OC NOV in POS, je v drugi polovici oktobra 1944 preveril zdravstvene razmere v diviziji. Za 1. brigado je zapisal, da je dobro založena s sanitetnim materialom, antitetaničnim serumom, serumom proti »gas gangreni« in z opornicami. Na voljo je imela konje za nošenje sanitetnega materiala. Bolničarke so še skrbele za splošno snago in za razuševanje po četah. Iz mesečnega higienskega poročila bataljonske bolničarke 1. bataljona je razvidno, da so v novembru štirikrat prali perilo. Zaradi stalnih premikov večkrat to ni bilo mogoče. Iz istega razloga ni bilo mogoče pariti in likati oblek. Bolničarke so kontrolirale ušivost in ugotovile, da v bataljonu ni velike ušivosti. Kadar koli je bil bataljon na pohodu, so ob daljših postankih kopali jame za stranišča in kuhinjske odpadke. Po odhodu so jame zakopali, kar so bolničarke kontrolirale. Borci so se morali vsakodnevno redno umivati,¹²² enako je bilo z jedilnim priborom. To

¹¹⁹ ARS, AS 1851, fasc. 80/II, mesečno poročilo obveščevalnega centra 4. OC NOV in POS 5. 10. 1944.

¹²⁰ Zbornik dokumentov in podatkov sanitetne službe v narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem 1941–1945. Zveza zdravniških društev, Sekcija za partizansko saniteto Slovenskega zdravniškega društva, Ljubljana 1982 (dalje, Zbornik sanitete). Knjiga 1, dok., št. 122; Zbornik sanitete 2, dok., št. 106, Zbornik sanitete 3, dok., št. 5.

¹²¹ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 564.

¹²² V poročilu za 1. september zasledimo podatek, da se je tega dne moštvo vseh treh

so kontrolirale bolničarke in starešine. Kontrolirale so tudi kotle za kuhanje. V poročilu je bolničarka zapisala, da so bili »kotli vedno čisto pomiti in tudi kuharji niso preveč umazani.«¹²³ Dr. Držaj je v svojem poročilu zapisal še: »Borci I. SNOUB so primerno oblečeni in povprečno dobre fizične kondicije, oprani in dobro hranjeni.« Za drugo polovico novembra imamo le poročilo o diviziji. »Precej se je povečala v edincah XIV. divizije ušivost to pa vsled tega, ker so edinice divizije stalno na položaju in nimajo časa uporabiti obstoječih des. stanic za razuševanje in kopanje moštva. Obče zdravstveno stanje borcev je sicer dobro, trpe pa vsled pomanjkanja obleke in obutve v slabih vremenskih prilikah, ki so vladale zadnjo polovico meseca novembra na teritoriju IV. oper. zone.« [...] »Vse akcije v teku tega časa so bile manjšega obsega in niso presegale okvira brigadne akcije. Imeli pa smo stalen dotok ranjencev iz položajnih borb. Ti so šli preko previjališč, ki so bila večinoma na stalnem mestu. Higijensko delu v trupi¹²⁴ je še precej pomanjkljivo, kljub temu, da ga neprestano skušamo izboljšati.«¹²⁵

Po prihodu 14. divizije NOV in POJ na Štajersko in napadu na rudnik Senovo je Kozjanska četa poskrbela za ranjence in bolnike divizije. Za razliko od drugih sektorjev na Štajerskem, ni niti en ranjenec ali bolnik padel v roke nemške vojske oz. policije na Kozjanskem. Ob napadu Tomšičeve brigade na orožniško postajo Senovo je padel vodnik 1. voda 1. čete 2. bataljona Ivan Benčina - Šrkpčev iz Travnika v Loškem Potoku.¹²⁶ Ranjenec Franc Katern je umrl med prenosom v bolnico, ranjenec Alojz Grča pa je umrl 12. februarja 1944.¹²⁷ Obveščevalec 1. bataljona Danilo Benčina - Bolko iz Raven na

bataljonov kopalo v potoku. V poročilu za 26. september pa, da je imela 2. četa 2. bataljona 1. SNOUB higijensko uro (ARS, AS 1847, fasc. 339/I, poročilo o vojaškem in političnem delu za 1. 9 in 26. 9. 1944 štaba Tomšičeve brigade).

¹²³ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 564; Zbornik sanitete 3, dok., št. 5; ARS AS 1847, fasc. 339/I, mesečni higijenski raport 1. bataljona 1. SNOUB 26. 11. 1944.

¹²⁴ Trupa – enota, enote.

¹²⁵ Zbornik sanitete 3, dok., št. 5 in 44.

¹²⁶ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 73; Bohor v borbi, str. 57. Vodnika Ivana Benčino so pokopali v vasi Jablanica pod Bohorjem. Drugi dan je okupator, ki je zasledoval brigado, odkril njegov grob. Odkopali so njegovo truplo in ga odpeljali v Senovo, kjer so ga nekaj dni razkazovali in govorili, da so ubili partizanskega komandanta. Iz Senovega so ga odpeljali na pokopališče v Brestanico, kjer so ga pustili. Tu sta ga nato pokopala zakonca Zakonjškova.

¹²⁷ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 73 in 81; ARS, AS 1851, fasc. 399/V, bolniška knjiga postojank R-7 11. 2. 1944–3. 5. 1945; ARS, AS 1851, fasc. 400/V, knjiga padlih in umrlih 1944; Zbornik sanitete 1, dok., št. 148; Bohor v borbi, str. 56 in 57.

Blokah je bil ranjen v stopalo desne noge. V začetku junija je bil odpuščen iz bolnice in dodeljen Kozjanskemu odredu za obveščevalca.¹²⁸ Drugih ni bilo mogoče prepričati, da bi ostali v zasilni bolnišnici: v koleno ranjeni Vence Vesel iz Sodražice je bil zadovoljen s tem, da bo lahko jezdil na konju, Franc Pintar - Frenk in Anton Dragar - Ciril pa sta bila prepričana, da bosta lahko hodila. Smrtno bledega Cirila je nagovarjal namestnik brigadnega političnega komisarja Ivan Dolničar, naj ostane in odda pištolo, ker se je bal, da Ciril ne bi storil samomora.¹²⁹

Pri pošiljanju ranjencev na zdravljenje se je saniteta Tomšičeve brigade v začetku opirala na kamniške bolnišnice, nato je za njihovo gradnjo začela skrbeti tudi sama. Tako je nastala zasilna ambulanta pri Vrtačnikovih v Bevčah ter bolnišnica v Tratnikovih smrekicah pod Komnom, ki se je potem razvila v partizansko bolnišnico Celje, ter rezervna bolnišnica na Paškem Kozjaku, ki

¹²⁸ Zbornik sanitete 1, dok., št. 148; Bohor v borbi, str. 37–39. Obveščevalec Benčina se tega spominja tako: »S poročilom o borbi pri vasi Žaga dne 8. 2. 1944 nekako sredi poldneva, sem sam odšel z bojnih položajev v brigadni štab preko čistine nad cesto, mimo kmetije v znožju Bohorja. In prav tu na čistini (njivi) me je doletela usoda, da sem bil hudo ranjen. Imel sem dvakrat prestreljeno stopalo na desni nogi. Kljub mojemu klicu na pomoč, me nekaj časa od borcev ni nihče slišal, niti videl, da ležim na čistini. Ko sem si še skušal sam pomagati iz nevarnega položaja in se zavleči v kritje, tega nisem zmožel. Ko je streljanje nekoliko ponehalo, mi je uspelo priklicati na pomoč bolničarko in enega borca, da sta me spravila iz nevarnosti v zaledje in dalje, na zbirno mesto ranjencev XIV. divizije. Ta dan je bilo zelo mrzlo in začel je naletavati sneg. Kljub mrazu je bil uspeh borbe Tomšičeve brigade zadovoljiv. Po poročilih so bili uničeni trije sovražnikovi kamioni, motorno kolo, poleg tega pa so imeli Nemci 2 mrtva in 11 ranjenih vojakov. Zvečer dne 8. 2. 1944 se je brigada oziroma celotna divizija premaknila na sektor Mrzla Planina–Zalog. Za ranjene borce so pripravili zasilna ležišča pod šotori, bolečine so bile vedno hujše, mraz je pritiskal vedno bolj in tudi snežilo je čedalje gosteje. Proti večeru naslednjega dne je šla Tomšičeva brigada v napad na Senovo. Napadla je žandarmerijsko postajo in rudniško separacijo. Nas ranjence so začasno spravili v neko hišo na toplo, v neposredni bližini Senovega. Priznati moram, da se v takem zavarovanju ranjenci nismo varno počutili. Po končani borbi oziroma akciji na Senovem je izvršila XIV. divizija z ranjenci premik na Bohor, na sektor Puste Ložice–Plešivec. Preko dneva 10. 2. 1944 so borci večino ranjencev in ozebljih tovarišev prenesli na zbirno mesto v Pustih Ložicah. Ločitev od starih in predanih borcev posameznih brigad in štaba divizije, ki smo bili tesno navezani drug na drugega, ne glede od kod si in kaj si, je bila ganljiva. Slehernemu ranjenemu in ozeblemu borcu se je solzilo oko, ko smo zvedeli, da nas bodo prepustili usodi. Beseda in želja vseh ranjenih in ozebljih je bila: tovariši, vzemite nas s seboj. Z vami hočemo dalje! Del ranjenih in ozebljih borcev je našel gostoljubno pribežališče pri aktivistu kmetu Zupancu Alojzu - Tinetu v Pustih Ložicah. Preko dneva smo imeli zasilno zavetje pred hudim mrazom in močnim sneženjem eni v hlevu, drugi v hiši. Tu smo se končno do dobrega napili toplega mleka in to večkrat na dan. Tistim pa, ki so lahko jedli, so dobrodušni Tine, njegov oče in mati nudili vse, kar so pač imeli. Ko se je zmrabilo, so borci Kozjanske čete vse ranjene in ozeble borce prenesli oziroma preselili od Pustih Ložic v gozdove Bohorja.«

¹²⁹ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 81.

je pozneje prerasla v stalno bolniško postojanko. Posebej je treba poudariti, da je brigadni štab neprestano skrbel za oskrbovanje vseh tistih skrivnih bolniških postojank, kjer so se zdravili brigadni ali divizijski ranjenci.¹³⁰

Tomšičevci so imeli dobre odnose z odbori in aktivisti OF na svojem operacijskem območju. Pri nabavljanju hrane in živine ali zaplembe ni bilo samovolje. Hrano so odkupovali oziroma so izdajali potrdila za plačilo po osvoboditvi, razen kadar je šlo za premoženje okupatorja oz. njegovih sodelavcev. Tako poslovanje je bilo značilno zlasti po vrnitvi Gabrijela Puglja, Janeza Klobučarja in Pavleta Rebolja - Danila z intendantskih tečajev pri glavnem štabu. Iz dnevnih poročil je razvidno, da je bila prehrana partizanov redna in izdatna. Kuhali in delili so tople obroke trikrat na dan. Izjeme so se pojavljale med boji oz. ko razmere tega niso dovoljevale.¹³¹

Franci Strle je v knjigi Tomšičeva brigada 1944 opisal nekaj primerov preskrbovalnih akcij. V juliju 1944 je v štabu 14. divizije dozorela zamisel o drzni in širokopotezni nabavni akciji, ki jo je pripravil divizijski intendat Franc Puterle - Cure. Njen namen je bil zaseči zadosti hrane za partizanske bolnišnice, delavce, podoficirsko šolo, tehniko in druge zaledne enote, ki so bile prikrte na Pohorju. Po njo je bilo treba iti k Nemcem v Vitanje. Zamisel naj bi uresničila Tomšičeva brigada, zato je njen štab že popoldne 9. julija izdal zapoved, s katero je določil, naj v Vitanje vdre 1. bataljon, ki mu bo dodeljen minerski vod, 2. bataljon naj pošlje okrepljeno četo v zasedo na cesto Konjice–Stranice–Vitanje, en vod pa v zasedo Mislinja–Gornji Dolič–Vitanje. Četam v zasedi so bili dodeljeni minerji za miniranje cest z naletnimi protioklepniimi minami. Enote so morale oditi v trg k stečišču Hudinje in Hočne ter v zasede na vse tri ceste ob enaindvajseti uri, brigadni pratež, štabi, novinci ter ena nepopolna iz 2. in ena cela četa iz 3. bataljona pa naj bi pod poveljstvom kapetana Janeza Kramariča odšli na Skomarje, kamor bi bilo treba spraviti tudi ves plen iz Vitanja. Popoldne se je utrgal hud naliv, ki se je stišal v droben in nadležen dež. Poveljstvo je verjelo, da je tako vreme kot nalašč, saj brigadnega vdora v Vitanje ne bo nihče pričakoval. Zaseči bi bilo treba mesne izdelke v Pirhovi mesariji, ki je stala onstran mostu na levi strani, na desni v graščini s policijo, pa moko, druga živila in začimbe ali

¹³⁰ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 564.

¹³¹ Prav tam; ARS, AS 1847, fasc. 339/I, dnevna poročila o vojaškem in političnem delu štaba Tomšičeve brigade za mesece januar do maj 1945. V dnevnem poročilu o vojaškem in političnem delu za 4. 3. 1945 je navedba: »I. bataljon je imel trikrat dobro hrano, II. in III. bataljon radi konspiracije se hrana ni kuhala.«

tekstilno blago v Kuzmanovi in Jeromljevi trgovini, ki sta bili pred mostom, a še zmeraj blizu nemških postojank. Živino bi zasegli v vitanjskem župnišču, pri županu Tišlerju in pri Jeklinu, Hochpauerju ter Vodušku. Naloga torej nikakor ni bila lahka, zato je na akcijo skupaj s 1. bataljonom odjezdil še brigadni komandant Vlado Mišica - Miha.¹³²

Vdor v Vitanje se je začel 9. julija nekaj pred polnočjo. Medtem ko se je del napadalcev spopadal s sovražnikom, je drugi del partizanov začel zaplembe v trgovinah. Pri Kuzmanovih so odprli sami, pri Jeromljevih pa so partizani klicali zaman, metali kamenčke v šipe in podobno, vendar se ni nihče oglasil. Zato je komandant ukazal, naj razstrelijo rolo vrata. Vodnik minerskega voda Martin Viher je na vrata prilepil grudo plastika. Ko je mina eksplodirala, je v vratih zazijala velika luknja, zračni val pa je blago kar pometel s polic in predalov. Partizani so začeli takoj prazniti izdatne zaloge hrane in drugih potrebščin. Že med boji je do obeh trgovin prišla tudi 2. četa 1. bataljona s komandirjem Markom Stepanom in začela pod vodstvom divizijskega intendanta Cureta nakladati vozove. Delo je potekalo hitro, plen pa je bil ogromen. Samo moke so naložili 915 kg, sladkorja 525 kg, makaronov 100 kg, kave (nadomestka) 30 kg, surovega masla 40 kg, soli 90 kg, pisarniškega papirja 3 kg, žebļjev za čevļje 10 kg, poleg tega pa še 300 srajc, 20 predpasnikov, 10 spodnjih hlač, 15 parov nizkih čevļjev, 15 parov čevļjev, 100 metrov blaga za obleke, 200 metrov blaga za srajce, 80.000 metrov sukanca, 1000 škatlic vžigalic, 20 kalodontov in precej druge drobnarije. Obenem so obiskali še bližnjo trafiko, kjer so zasegli 5000 cigaret. Ves plen so naložili na 12 kmečkih voz. Zelo zanimivo je bilo tudi pri županu Tišlerju, ki ga ni bilo nikjer. Šele ko so minerji prinesli plastik, da bi z njim razstrelili veliko jekleno omaro, je prilezel iz nočnega skrivališča, drgetajoč od strahu kot šiba na vodi. Za kazen, ker jih je pustil čakati, so mu zasegli prašiča. Od živine so zasegli: pri Jeklinu in Hochpauerju po dva para volov ter pri Vodušku par volov in konj, v vitanjskem župnišču pa so si postregli tudi s 300 litri vina.¹³³

Zaplemba je bila končana 10. julija ob treh zjutraj. Nato se je 1. bataljon Tomšičeve brigade z vozmi umaknil na Skomarje, kamor je prišel ob sedmih zjutraj. Prevoz plena naprej proti Rogli, ki se je začel po zajtrku, je spremljala 1. četa 1. bataljona. Divizijski intendant Puterle je med postankom na Skomarju poskrbel za razdelitev plena partizanskim pomožnim ustanovam in njihovim

¹³² Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 522.

¹³³ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 522–525.

somišljenikom med domačim prebivalstvom. Vozniki, ki so sodelovali z živino in vozovi pri zaplembah v Vitanju, so dobili 15 parov nizkih čevljev, 80 metrov blaga za perilo, 1000 metrov sukanca, 15 predpasnikov, 10 srajc in sviter. Partizanski zaupniki na Skomarju so dobili 14 metrov svile in 12 metrov blaga za spodnje perilo. Referent za zveze je dobil za kurirje relejnih postaj 280 metrov blaga za spodnje perilo in 85 kg moke, ranjena komandanta Tone Vidmar - Luka in Franc Bobnar - Gedžo, ki sta se zdravila v zasilni bolniški točki 1/8 pod Šmiklavžem, sta dobila 388 cigaret, bolnišnica dr. Pavčka pri točki 1/13 na Pohorju 384 cigaret, 20 škatlic vžigalic, 78,50 kg raznih živil, 161 metrov barhanta, 80 metrov blaga za srajce in 1,5 metra za hlače. Partizanska bolnišnica Košuta blizu iste točke je dobila 330 kg raznih živil, 5 kg žebeljev, 10 past za čevlje, 2 para nizkih čevljev, 17 srajc, 65 prtičkov, 80 metrov blaga za obleke, 20 metrov inleta, 10 metrov svile za srajce, 10 metrov platna, 30 metrov flanele, 2400 metrov sukanca, 266 cigaret, 350 škatlic vžigalic, 35 kosov mila in 50 kuvert. Paučkove bolnišnice so prejele še 255 kg raznega živeža, 30 kg pralnega praška in 40 klopk sukanca. V domiselno skrito skladišče je dal intendant Cure spraviti 685 kg živil, 100 kg pralnega praška in 50 škatlic masti za čevlje.¹³⁴

Med partizani v vasi je vladalo prijetno počutje. Okusne hrane je bilo obilo. Kuharji so opoldne delili svinjsko obaro s krompirjem, za večerjo so v drugem bataljonu kuhali pšenične žgance s kavo iz proje, v tretjem bataljonu pa žgance iz bele moke in golaž. Ponekod v štabih so se znašli. Bataljonska bolničarka 2. bataljona Ančka Škrlj - Begenjska je izposlovala, da so ji kuharji za štab dali moko, sladkor in projo, nakar je zamesila testo in v krušni peči spekla več velikih hlebov belega kruha.¹³⁵

Drugi bataljon Tomšičeve brigade je v začetku aprila 1944 izvedel prehrambeno akcijo v Lučah. »Treba je bilo namreč nabaviti moko, da bi kuharji lahko pripravili tečno hrano. Ponjo je šel bataljonski intendant Stane Režen z manjšim oboroženim spremstvom. Da bi bila zasežba izdatna, si je izbral mlin Franca Plaznika - Mlinarja v Lučah, ki je stal pod hribom ob cesti proti Solčavi, le kakih dvesto metrov od nemške orožniške postojanke. Ali so orožniki sredi noči zaslišali hrup ali so opazili luč, tega ne ve nihče. Ko so Reženovi partizani najbolj vneto polnili vreče z moko in jih odnašali iz mlina, se je pred poslopjem na cesti znašla orožniška patrolja. Šibko partizansko zasedo je hitro pregnala, tako da se je moral podporočnik Stane Režen, ki je

¹³⁴ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 525 in 526.

¹³⁵ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 526.

imel edini puško, sovražnikom upreti izza mlinskih zidov kar sam. S kratko mavzerico, ki jo je med protinapadom na Basališču 18. februarja zaplenil nemškim planincem, je streljal in kričal kakor jesihar, dokler zasežba ni bila končana in moka na varnem.«¹³⁶

*97. Borci 1. bataljona Tomšičeve brigade med počitkom
aprila 1944 v bližini Črnivca.*

Druga četa 2. bataljona Tomšičeve brigade je bila v začetku maja na Moravškem. Namestniku komandanta bataljona Stanetu Šušteršiču - Boštjanu in komandirju čete Jožetu Pečnikarju - Levu so v štabu 14. divizije pred odhodom strogo zabičali, da si sme četa živež na Moravškem iskati samo pri gospodarski komisiji. »Zaradi tega sta njen sedež poiskala že prvi dan, a tam so ju odpravili z izgovorom, da tistega, ki odloča o dodeljevanju hrane, ni tam in da morajo počakati do večera. Toda zvečer so čakali zaman in borci Levove čete so morali leči tešči. Zjutraj je Boštjan spet odšel k tisti hiši, kjer

¹³⁶ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 337.

je prebivala gospodarska komisija. Pod kozolcem je že od daleč zagledal obešenega vola, okoli katerega se je vrtel mesar. Toda mesar je nekam izginil, in to brž ko je zagledal partizanskega komandanta. Debelušna ženska, ki je bila v hiši, je Boštjana pričakala s pripravljenim odgovorom, češ da odgovornega tovariša še ni in da hrane nimajo. Ko pa je prosil, naj mu izročijo vsaj nekaj mesa, je kratko odvrnila, da je meso namenjeno za bolnišnico. Boštjanu je bilo že vsega dovolj. Žensko je opozoril, da so njegovi partizani brez hrane že tri dni, in če je ne bodo dobili do dvanajstih, jo bodo sami vzeli, kjer jo bodo našli. To se je potem tudi zares zgodilo. Ker hrane do opoldne ni bilo, sta Lev in Boštjan našla nekega nemčurskega kmeta in mu zasegla prašiča, ki ga je imel četni kuhar za tri dni.«¹³⁷

Tomšičeva brigada se je v začetku junija zadrževala v okolici Velenja in Šoštanja. Prebivalci Zabrda, Podkraja in okoliških naselij še nikoli niso videli tolikšne množice partizanov. Lepo so jih sprejeli. Ker partizanov ni nihče izdal orožnikom, brigada s sovražnikom ni imela spopadov. »Živeža je bilo na pretek, intendant niso imeli težav, ker so kmetje moko, fižol, mast in živino sami ponujali. Kuharji so čez dan pripravili dva izdatna obroka, med kosilom pa so borcem dodajali tudi vino. Zaradi tega so bili navdušeni tudi borci, o čemer so pričali zlasti razposajeni zvoki harmonike, na katero je igral štiridesetletni Jože Kranjc - Razin, ki je v 2. bataljonu skrbel za pripravo hrane. Kuhala je njegova žena Hilda, po rodu Nemka. Veselili so se torej vsi, partizani in okoliški domačini.«¹³⁸

Aprila 1944 je bila brigada »prilичno preskrbljena z obleko, perilom in obutvijo.« Konec julija so v Bele Vode prišli brigadni nosači, ki so iz skrivališč pri Kamni Gori prinesli zaplenjene vermanske uniforme, cigarete in razno drugo blago, zaplenjeno v noči na 19. julij v Šentjurju pri Celju. Štab brigade je odredil, da se morajo v vermanske uniforme preobleči vsi borci brigade, izjeme pri tem smejo biti le tisti vodni, četni, bataljonski in brigadni poveljniki, ki imajo nemške vojaške ali policijske uniforme. S to odredbo so dosegli enotno uniformiranost celotne brigade. Manjkala jim je brigadna bojna zastava, ki jo je že 10. maja 1944 napovedala moravska mladina v zahvalo za osvoboditev Moravč. Stanje obleke in obutve je konec avgusta še odgovarjalo, slabše so bili opremljeni le novinci. Šef sanitetnega odseka 4. OC NOV in POS kapetan dr. Peter Držaj je za prvo polovico oktobra ugotovil, da so borci brigade v dobri fizični kondiciji, oprani in dobro hranjeni, le

¹³⁷ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 408–410.

¹³⁸ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 452.

oblečeni so slabše.¹³⁹ Iz divizijskega poročila za julij lahko ugotovimo, da je imela divizija na voljo čevlarsko delavnico z vsemi potrebnimi stroji in materialom. V delavnici so delali trije delavci. Dva sta izdelovala novo obutev, en pa je popravljal staro. Septembra je imela Tomšičeva brigada že svojega čevljarja in krojača.¹⁴⁰

¹³⁹ Zbornik VI/13, dok., št. 8; Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 559; Zbornik sanitete 2, dok., št. 106; Zbornik VI/15, dok., št. 128.

¹⁴⁰ Zbornik VI/15, dok., št. 4 in VI/17, dok., št. 5.

Sabotaže in diverzije

Sabotaža je dejavnost, s katero se zavestno spodkopava trdnost in pripravljenost za boj oboroženih enot. Gre za namerno izmikanje dolžnostim, uničevanje oz. onesposabljanje oborožitve in opreme pa tudi za povzročanje kakršne koli druge škode oboroženim enotam. Gre tudi za način odpora prebivalstva zoper okupatorja na okupiranem ozemlju. Diverzija je samostojna dejavnost enot operativne vojske, ki so ločene od bojišča, na katerem operirajo glavne ali pomožne sile.¹

Sabotaže

Sabotažne akcije so bile le del obsežne uporniške dejavnosti med pripravami na oboroženo vstajo in v prvih mesecih narodnoosvobodilnega gibanja na slovenskem štajerskem. K uporniški dejavnosti v širšem pomenu spadajo številni sestanki, vzpostavljanje postojank in zvez ter širjenje narodnoosvobodilnega gibanja, še zlasti pa ustanavljanje odborov OF, zbiranja orožja in drugega materiala ter priprave na ustanovitev partizanskih enot. Vse to je bilo povezano z intenzivno politično in propagandno dejavnostjo, v katero je spadalo tudi pisanje po zidovih in trosenje letakov.²

V poznejših letih so sabotažne akcije še nadgrajevali. Akcije je prebivalstvo na okupiranem ozemlju izvajalo tako v gospodarstvu kot negospodarstvu. Po svoje so se upirali okupatorju in mu povzročali škodo.

¹ Vojni rečnik (operativno – taktički). Državni sekretariat za narodno odbrano. Beograd 1967, str. 56 in 293. Omenjeni vojni slovar pozna še termin diverzantska dejstva: akcije posameznikov, skupin, organizacij, enot oboroženih sil in organov vojaško-obveščevalne službe v sovražnikovem zaledju zaradi: prizadejanja izgub, oviranja prometa, uničevanja telefonsko-telegrafskih zvez; oviranja industrijske proizvodnje in rednega preskrbovanja sovražnikovih enot; vnašanja splošne zmede v sovražnikovo zaledje in ustvarjanja splošne negotovosti v njegovo razvrstitev ter vzdrževanja in dvigovanja morale lastnega naroda za boj proti sovražniku.

² Žnidarič, Železničarji in železnice, str. 112. V Mariboru in okolici so junija 1941 ustanovili več sabotažnih skupin, ki so štejele od tri do pet članov. V juliju so izvedli vrsto sabotažnih akcij. Nastavljali so žeblje na cestah, ki naj bi predrli gume motornih vozil, rezali so gume vozil, obračali in podirali smerokaze, prekinjali telefonske zveze, podirali pa naj bi tudi telegrafске drogove. Prvo sabotažno akcijo v Mariboru so mladi komunisti, skojevci in drugi mladinci izvedli 29. aprila 1941 – le tri dni po Hitlerjevem obisku Maribora. V Volkmerjevem prehodu pri hotelu Zamorc so zažgali dva osebna avtomobila. 21. maja 1961 je bila na kraju prve sabotažne akcije odkrita spominska plošča, ki jo je aprila 1975 zamenjal lep spomenik. Dan prve sabotažne akcije, 29. april, je bil leta 1971 določen za praznik občine Maribor (Milan Ževart: Sabotažne akcije v Mariboru od konca aprila do začetka avgusta 1941. Styriaca, izbrana dela. Muzej Velenje, Velenje 2005, str. 306–313).

Tako so slabili okupatorjevo bojno moč in istočasno krepili partizansko bojno moč. Prebivalstvo je za partizane zbiralo orožje, strelivo, eksploziv in opremo. Zbirali so tudi denar, hrano, obleke in zdravila. Skrivali so ranjence in jim pomagali, da so čim prej ozdraveli. Prebivalstvo je partizane obveščalo o premikih nemških enot, za partizane so prenašali pošto ter propagandni material in njih enote vodilo po neznanem terenu. Sabotažno dejavnost so izvajali oz. so pri tem sodelovali tako odrasli kot otroci obeh spolov. Širok spekter sabotažnih dejavnosti zajema še izmikanje delovnim obveznostim in še marsikaj drugega, kar je škodilo okupatorju.

Diverzije

Vdor v sodne zapore v Sevnici

Brežiško četo so ustanovili v torek, 28. oktobra 1941 zvečer, v železniški čuvajnici v Brezini pri Brežicah. Poveljujoči kader čete je bil sestavljen iz nekdanjih španskih borcev. Komandir čete je postal (kapetan) Dušan Kveder - Tomaž, politični komisar pa Rudi Janhuba - Vlado. Štirinajst dni so Brežiško četo sestavljali le komunisti in skojevci iz Brežic ter okolice. Sredi novembra 1941 so se jim pridružili tovariši iz Rajhenburga in Senovega. Po nekaj akcijah je orožniška postaja Senovo v sporazumu s sevniško postajo gestapa začela nekatere ljudi zasledovati. Pri preiskavi stanovanja Jožefa in Draga (Karla) Hlebca v Rajhenburgu so orožniki našli propagandni material. Aretirali so brata Hlebca in Mirka Ženerja ter jih 8. novembra zaprli v sodne zapore v Sevnici. Novica o aretaciji tovarišev je prizadela borce Brežiške čete, zato so postali zaskrbljeni.

Komandir Kveder in politični komisar Janhuba sta se posvetovala. Ugotovila sta, da za spopad z nemško vojsko niso dovolj močni. Na voljo sta imela le dvanajst borcev, ki so bili oboroženi z devetimi puškami, nekaj revolverji in bombami. V četi niso premogli niti enega kosa avtomatskega orožja. Sklenili so, da je treba naprej preučiti položaj, nato pa izdelati načrt akcije. V Sevnico so poslali Francija Sinkoviča z nalogo, naj dobi čim več koristnih podatkov.

Po vrnitvi je Sinkovič podrobno poročal. Na osnovi njegovega ogledovanja je Kveder sprejel sklep o nepričakovanem, drznem in tveganem napadu na stavbo sodnije v Sevnici, kjer so bili zaprti njihovi tovariši. Akcija naj bi trajala nekaj minut ob čim manjšem hrupu in čim preprosteje. Izvedli naj bi jo Dušan Kveder, Ivan Milavec in Franci Sinkovič.

98. Spominska plošča na hiši na cesti bratov Milavec 110 v Brežicah.

Omenjena trojica se je 12. novembra zvečer odpeljala v Sevnico. Pri sebi so imeli tri pištole, nekaj streliva, dve ročni bombi in kuhinjski nož. Okrog 21. ure so pozvonili na vratih sodnije. Odprl jim je vodja zaporov Marko Žibret iz Sevnice. Vstopili so z zvijačo, v pisarni iztrgali telefonsko žico iz zida, razorožili Žibreta in ga skupaj z ženo zaprli v celico. Iz celic v pritličju in prvem nadstropju so rešili brata Hlebca, Mirka Ženerja in že prej zaprta Hermana Kolmana ter Jožeta Urbančiča. Po isti poti so odšli iz sodnije. Da bi pridobili čas za umik iz Sevnice, so zagrozili, da pred polnočjo ne sme nihče sprožiti alarma, sicer bodo v zapore vrgli ročno bombo. Dodaten čas za umik so pridobili z zvito izjavo, da so prišli iz Italije. Kolman se je vrnil domov, preostali pa so se priključili borcem Brežiške čete.

Ob 21.25 je vodja zaporov Žibret obvestil orožniško postajo o nasilnem vdoru v zapore. Takoj zatem je obvestil še tajno državno policijo in krajevno poveljstvo vojske v Sevnici. Takoj so zavarovali sodno poslopje in vse prehode čez Savo proti Kranjski oz. Italiji. V ta namen so vpoklicali tudi vermanšaft Štajerske domovinske zveze v Sevnici. Zasledovanje storilcev, ki se je začelo kmalu po dogodku, ni rodilo uspeha. Ugotovili so lahko le, da so storilci verjetno zbežali proti Italiji.

Vdor v sodne zapore v Sevnici in osvoboditev petih zapornikov je bil velik moralni poraz za nemškega okupatorja, še posebej za gestapo, ki je nato izpopolnil sistem varnosti v zaporih. A še tako izpopolnjen sistem varovanja in zelo dodelane oblike terorja niso zaustavili štajerskih partizanov. Podobno, a še uspešnejšo in odmevno akcijo so izpeljali decembra 1944 v samem centru Celja.

Vdor v zapor v Celju

Od konca leta 1944 na Štajerskem ni bilo več svobodnih ozemelj. Nemške ofenzivne akcije je spremljalo hudo nasilje, ki je decembra 1944 doseglo svoj drugi vrhunec po letu 1942. Nemški okupator je izvajal obsežne aretacije, celjski zapor Stari pisker³ se je polnil s partizani in političnimi delavci.

99. Zapor v Celju Stari pisker.

Decembra 1944 je nemški okupator v okolici Dobrne zajel partizana Franca Čretnika in Zorana Vebra. Na območju Šmartnega, Zavrha nad Galicijo, Rup,

³ Na voljo je precej literature o zaporu Stari pisker in o vdoru v zapor. Precej je bilo tudi objav spominskih zapisov. Izjave osvoboditeljev in nekaterih osvobojenecv se nahajajo v arhivu Muzeja novejšje zgodovine v Celju in si v nekaterih elementih izvedbe akcije med seboj nasprotujejo.

Pepelnega in bližnji okolici pa so aretirali večje število aktivistov OF in domačinov. Med aretiranimi sta bila tudi Ivan Potočnik iz Zavrha in Dominik Hriberšek iz Lanšperka.⁴

Desetega decembra zvečer so nemški vojaki na cesti Lopata Ostrožno zajeli mladinski aktivistki Božo Zelinka - Živko in Amalijo Kolenc - Jelko. Odpeljali so ju v Stari pisker, novica o aretiranih mladinkah pa se je hitro razširila. Štirinajstega decembra zjutraj so se pri Lebičevih v Slatini dobili sekretar Okrajnega komiteja KPS Celje Martin Klančičar - Nande, Riko Presinger - Žarko, Ivan Grobelnik - Ivo in Dominik Lebič - Boris. Razpravljali so o tem, kako rešiti zajeti mladinki. Med drugim je padla zamisel o »izpraznitvi Starega piskra«. Povezali so se s paznikom Ivanom Gradom v celjskem zaporu, ki jim je opisal stanje v zaporu, povedal pa tudi to, da bo okupator naslednjega dne zjutraj odpeljal v Maribor na streljanje večje število zapornikov in zapornic.⁵

Po sestanku z Gradom so ugotovili, da morajo v zapor vdreti še isto noč. Za akcijo so pridobili še dva prostovoljca, in sicer Jožeta Gabra - Brusa in očeta zajete aktivistke Živke Jožeta Zelinke - Očka. Pred začetkom akcije so pregledali in preizkusili orožje. Vseh šest udeležencev akcije je izpraznilo žepe, saj s sabo niso smeli vzeti nobenega osebnega dokumenta, iz katerega bi okupator ugotovil njihovo identiteto. Nato so okrog pol devetih zvečer krenili v akcijo. Vreme je bilo neprijetno, po malem je rosilo, vsi pa so se bali, da bo začelo snežiti. To bi bilo za partizane zelo neugodno, saj bi ob umiku iz zapora za sabo puščali vidne sledi. Pot od Slatine prek Lopate do nogometnega igrišča Glazije so prehodili relativno hitro in brez kakršnih koli problemov. Tu so ugotovili, da jih najnevarnejši del poti šele čaka.⁶

»Po skoraj triurnem čakanju je končno napočil čas za odločilen del akcije! Takrat je dal Jože Gaber - Brus zelo pameten predlog. Vse skupaj naj bi izgledalo, kot da gestapovec in dva policista ženejo v zapor ujeta partizana. Nande, ki je bil v civilni obleki, bi igral gestapovca, Riko Presinger - Žarko pa je itak nosil nemško vojaško uniformo. Oba bi tako z orožjem na rami stopala na čelu spreveda. Z njima naj bi kot ujeti partizani šli Jože Zelinka - Očka, Dominik Lebič - Boris in jaz. Bili smo pač civilno oblečeni; imeli

⁴ Ivan Grobelnik - Ivo: Harmonika, škarje in Stari pisker. Muzej novejšje zgodovine Celje, Celje 2004, str. 98 (dalje: Grobelnik, Harmonika).

⁵ Grobelnik, Harmonika, str. 98–100.

⁶ Grobelnik, Harmonika, str. 100–102.

smo pelerine oziroma plašče, pod te pa ni bilo težko skriti orožje. Za nami naj bi stopal Brus, tudi oblečen v uniformo nemškega vojaka. Predlog smo v hipu sprejeli in se dogovorili še, kaj bomo storili, če bi nas slučajno ustavila vojaška patrulja: Nande in Žarko bi se umaknila levo oz. desno, nam trem pa tako pripravila možnost za ukrepanje. Mi bi v takem primeru samo dvignili skrito orožje in – kar bo, pač bo ... K sreči pa do tega ni prišlo.«⁷

Približno deset minut pred drugo uro zjutraj 15. decembra 1944 je šesterica pogumnih mož krenila na sklepni del akcije. V skladu z dogovorom so se razporedili in po ljubljanski cesti krenili proti središču mesta, kjer so pred vojašnico naleteli na stražarja, ki se za njih ni brigal. Prehodili so še 100 metrov in se znašli pred zaporom Stari pisker. Pred vhodom jih je s prižgano baterijsko svetilko čakal paznik Grad in jih brž spustil noter. Najprej so razorožili paznike, nato pa začeli odpirati zaporniške celice. Zaporniki so se začeli zbirati na notranjem zaporniškem dvorišču. Osvoboditelji so nekatere nekdanje partizane oborožili z zaplenjenim orožjem, nato pa so se posamično ali v skupinah prebijali na varno. Iz mesta so krenili v več smereh. Osvoboditelji so se skupaj s skupino 40 osvobojeencev vrnili po isti poti in približno ob peti uri zjutraj prispeli v Slatino.⁸

»Nemška prijava o osvoboditvi zapornikov, 16. 12. 1944, poroča, da naj bi zaprti pazniki ob 3. uri zjutraj obvestili policijo o pobegu zapornikov. Nemci so takoj reagirali in poslali oddelek vojakov zavarovat jetnišnico, zatem pa v različne smeri poslali še zasledovalne skupine. Poročilo tudi navaja, da je bilo v jetnišnici pred napadom zaprtih 352 zapornic in zapornikov, od katerih jih je ušlo 127, ob njih pa še dva pripadnika vojske oz. paznika. Slednja sta se tudi vrnila. Ob njiju se je vrnilo oz. bilo privedenih še 35 ujetih zapornikov. Na prostosti naj bi tako ostalo 92 zapornikov. Ob napadu so odnesli tudi štiri puške, dve brzostrelki in sedem pištol.«⁹

Vdor v zapor gestapa v Celju in rešitev 127 zapornikov in zapornic predstavlja najuspešnejšo osvoboditev političnih zapornikov med drugo svetovno vojno na Slovenskem. To neverjetno drzno diverzantsko akcijo so izpeljali brez enega samega izstreljenega naboja in to v središču mesta, polnega nemških vojakov in policistov. Spontano akcijo, izvedli so jo brez

⁷ Grobelnik, Harmonika, str. 102–104.

⁸ Grobelnik, Harmonika, str. 105–109.

⁹ Tone Kregar: Celje v uporabi proti okupatorju. Iz zgodovine Celja 1941–1945. Muzej novejši zgodovine Celje, Celje 2004, str. 185.

ukaza nadrejenih organov, je izvedlo šest slabo oboroženih partizanov. Z akcijo so močno dvignili moralo celjskega prebivalstva, ki je že naslednjega dne z ne skritim zadovoljstvom šepetalo o tem, da je »pisker počil«.¹⁰ Hkrati so nemškimi oblastnikom dali vedeti, da niso več varni niti v svojih največjih centrih oz. mestih.¹¹

Osvoboditev britanskih vojnih ujetnikov

Konec avgusta 1944 so britanski vojni ujetniki vsak dan popravljali železniško progo med Ožbaltom in Ruto. Med njimi je bil tudi Avstralec Ralph F. Churches,¹² ki je iskal zveze in pomoč za pobeg. Hkrati so iskali zveze z ujetniki tudi partizani: našli so se in dogovorili za akcijo. Dan pred njo je vojak Churches prelisičil nemškega stražarja in izginil, čakala ga je partizanska zveza, odpeljali so ga v štab bataljona Šercerjeve brigade.¹³

Naslednje jutro se je pridružil borcem 1. in 2. čete 3. bataljona Šercerjeve brigade, ki jih je vodil namestnik komandanta brigade Jože Boldan - Silni. Za vodiča je bil določen Franc Gruden - Švejk, ki je najbolje poznal pot, progo in delovišče ujetnikov. Progi so se približali po Kapusovem grabnu, skrbno izbrali položaj in tiho čakali na prihod vlaka. Ob osmi uri je lokomotiva privlekla dva vagona, na njih je bilo 79 britanskih vojnih ujetnikov in 20 nemških stražarjev. Vlak se je ustavil pri delovišču. Ujetniki in stražarji so izstopili, vlak pa je odpeljal nazaj proti Mariboru. Takrat so partizani v bliskoviti akciji obkolili ujetnike in stražarje. Večina nemških stražarjev je bila tako presenečena, da se sploh niso branili. Pet stražarjev je izkoristilo zmedo in pobegnilo, preostalih petnajst so borci zajeli, razorožili in jim pobrali uniforme. Zaplenili so petnajst pušk s pripadajočim strelivom in opremo.¹⁴

¹⁰ Prav tam.

¹¹ Od osvoboditeljev je v letu 2004 živel samo še Ivan Grobelnik. Tega leta je za pogumno dejanje s soborci pri osvoboditvi zaprtih iz Starega piskra in zasluge v boju proti nacifašizmu iz rok predsednika države prejel najvišje državno odlikovanje zlati častni znak svobode Republike Slovenije.

¹² Akcijo je podrobno opisal Ralph Churches v svoji knjigi z naslovom Vranov let v svobodo. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana 2000, 169 str. (dalje: Churches, Vranov let).

¹³ Jože Marolt: Šercerjeva brigada na Štajerskem. Založba Obzorja Maribor, Maribor 1993, str. 152 in 153 (dalje: Marolt, Šercerjeva brigada).

¹⁴ Marolt, Šercerjeva brigada, str. 153.

100. Partizanski žig.

Presenečeni niso bili samo stražarji, ampak tudi britanski vojni ujetniki. Prvi hip sploh niso dojeli, kaj se pravzaprav dogaja. Kakor hitro pa so med partizani zagledali njihovega nekdanjega sotrpina Ralpa Churchesa, ki jih je glasno pozival, naj se umaknejo s proge, so spoznali, za kaj gre. Brez oklevanja so se v spremstvu partizanov napotili proti Pohorju,¹⁵ skupaj z njimi pa še štirje delavci, ki so popravljali progo in dva železničarja. Med potjo se jim je pridružilo še šestnajst Francozov, ki so pobegnili iz nemškega taborišča pri Rušah. Na Kumnu, kjer je bil štab Šercerjeve brigade, so osvobojeni jetniki dobili oboroženo partizansko spremstvo, ki jih je vodilo s Pohorja čez Graško goro, Razborje, Bele Vode in Menino na Moravško. Tam jih je prevzel Kamniško-zasavski odred ter poskrbel, da so varno prešli čez Savo na Dolenjsko, od tam pa v Belo krajino.¹⁶ Po dveh tednih utrudljivega in nevarnega pohoda je Ralph Churches v Semič privedel 99 nekdanjih vojnih ujetnikov.¹⁷ Od tu so jih z bližnjega letališča 18. septembra prepeljali v zavezniško letalsko bazo v Bari, kjer kar niso mogli verjeti, da se je to v resnici dogodilo. Neki vojak je zatrjeval, da v vsem svojem službovanju še ni slišal za kaj podobnega. »Da bi sto neutrjenih ljudi v štirinajstih dneh prepešali sto petdeset milj prek okupiranega sovražnega ozemlja pod vodstvom majhne skupine slabo oboroženih gverilcev?« Še danes ga slišim: »O, Jezus! Gotovo komaj čakate, da se vrnete domov!«¹⁸

¹⁵ Udeleženec akcije Karel Vranjek se spominja, da so imeli z rešenimi Angleži velike sitnosti, ker jim niso znali dopovedati, naj ne kričijo. Oni pa so kar naprej vriskali od veselja, ker so bili svobodni. Zaradi morebitne nemške bližine pa je bilo to nevarno (Ivan Požauko: Lovrenško osvobodeno ozemlje. Turistično društvo Lovrenc na Pohorju, Lovrenc na Pohorju 1974, str. 23).

¹⁶ Marolt, Šercerjeva brigada, str. 153 in 154.

¹⁷ Od tega je bilo 70 Angležev, 12 Avstralcev, 9 Novozelancev in 8 Francozov.

¹⁸ Churches, Vranov let, str. 115 in 117. Ralph Churches je za svoje pogumno dejanje

»Nemške oblasti v Mariboru so se znesle nad vsemi, ki so jih osumili sodelovanja pri pobegu. Ko so zvedeli za novico, so takoj sprožili zračni alarm in na hitro zbrano policijsko skupino poslali za ubežniki. In naslednji ukrep – že drugi dan so vse vojne ujetnike odpeljali v Avstrijo.«¹⁹

Akcija reševanja britanskih vojnih ujetnikov z delovišča pri železniški postaji Ožbalt je ena največjih partizanskih akcij reševanja zavezniških vojakov na slovenskem ozemlju med drugo svetovno vojno. V bliskoviti akciji je dvema četama 3. bataljona Šercerjeve brigade uspelo rešiti 79 britanskih vojnih ujetnikov iz nemških rok. Drugi del akcije je trajal dlje časa in bil nevarnejši. Tudi to pot so bili štajerski oz. slovenski partizani uspešni, saj so rešene vojne ujetnike uspeli varno spraviti s Pohorja v Belo krajino in nato v Italijo. O zelo uspešni akciji je obširno poročal Radio London. Akcija je uspela v prvi vrsti zaradi pravočasnih in kakovostnih informacij, ki so prvi pogoj za uspešno izvedeno diverzantsko akcijo. Močan element uspeha je bilo presenečenje, nato hitra realizacija in še hitrejši umik. Pohod s Pohorja v Belo krajino je bil uspešen zaradi dobre organizacije, še posebej učinkovitih kurirskih zvez in dobrega sodelovanja štajerskih ter dolenskih partizanskih enot.

Peklenski stroj²⁰

V priročniku za diverzante, ki ga je izdal inženirski oddelek GŠ NOV in POS, je v uvodu zapisano, da je namen diverzij v sovražnikovem zaledju izvajati prepade, zmedo in preplah med sovražno vojsko, posebej še med njenimi višjimi poveljniki in »njihovimi agenti – domačimi izdajalci.« Najboljše sredstvo za to so bili »peklenski stroji, ki so bili oblike vsakdanjih predmetov« in so morali biti »čim enostavnejši po sestavu in čim rafiniranejši po kritju.«²¹

prejel medaljo britanskega imperija. V obrazložitvi je pisalo: »Za hrabro in odlično vojaško službovanje na bojišču«.

¹⁹ Žganjar, Slovenski partizani in zavezniki, str. 127.

²⁰ Partizanska stran je poleg izraza peklenski stroj uporabljala še izraza eksplozivni paket in mina. Nemška stran je za to uporabljala izraz tempirana bomba. Po vojni pa se je uporabljal izraz mina presenečenja. To so specialne mine za povzročanje izgub sovražniku tam, kjer se to najmanj pričakuje (miniranje mostov, industrijskih stavb, letališč, komunikacijskih centrov, bojnih in tehničnih sredstev itn.) in ustvarjanju splošne psihoze negotovosti za delo in delovanje bojnih enot, še posebej v njihovem zaledju (Vojni leksikon. Vojno izdavački zavod, Beograd 1981, str. 289).

²¹ Tomaž Kladnik: Slovenska partizanska in domobranska vojska od ustanovitve do konca 2. svetovne vojne. Defensor d.o.o., Ljubljana 2006, str. 99.

Iz arhivskega gradiva in literature o četrti operativni coni poznamo nekaj primerov uspešnih akcij s peklenkim strojem. Izvajali so jih partizanski diverzanti od sredine leta 1944. Šele takrat so imeli na voljo potrebne materiale za izvedbo tovrstnih akcij (eksploziv, poživilni naboji, razni sprožilci za mine, več vrst vžigalnih vrvic in drugo). Izvor materiala je bil angleški. Do tega časa so se usposobili tudi prvi partizanski minerji oz. diverzanti.²²

Ivan Okrajšek je bil najprej miner v Gubčevi brigadi, kjer so za miniranje največ uporabljali eksploziv, ki so ga jemali iz neaktiviranih sovražnikovih granat in min, pobranih po minskih poljih. Jeseni 1943 se je udeležil tečaja za minerje v Semiču, po uspešnem koncu ga je komandant Franc Rozman - Stane poslal na Štajersko za minerskega inštruktorja. Dejal mu je, da je treba tam rušiti vse, kar služi okupatorju. V Šlandrovi brigadi je postal komandir minerske čete in inštruktor minerskega tečaja. S sabo je prinesel vse potrebno minersko gradivo angleškega izvora; v začetku leta 1944 je postal komandir minerske čete Kamniško-zasavskega odreda.²³

Po vrsti uspešnih akcij se je Okrajšek po posvetu s člani štaba odreda, še posebej pa z oficirjem za zvezo, lotil izdelovanja peklenkih strojev. Nameravali so jih uporabiti za odstranitev posameznih nemških sodelavcev in oficirjev. Mizar Močilnikar iz Moravč mu je v ta namen izdelal dve lepo polirani orehovi škatli, ki sta se zapirali tako kot šolske peresnice.²⁴

»Prva je bila namenjena nemškemu sodelavcu v Litiji. Pripravljaj sem jo tako, da sem razstrelivo 808 raztopil, ga vlil v škatlo ter obenem zalil v njej poživilni naboj ter deset detonatorjev, nato pa položil vanjo še razbremenilni sprožilec. Najnevarnejše pa je bilo zapiranje škatle s pokrovom, ker bi lahko že najmanjša napaka povzročila detonacijo. To mino sem oddal terencem okrožnega odbora OF. Po nesrečnem naključju pa je prišla v roke desetletnemu

²² Minerski oddelek je začel delovati sredi septembra 1943 kot tretji oddelek Vojaške šole NOV in POS, ki je bila prva slovenska partizanska vojaška šola. Minerski oddelek je bil namenjen za usposabljanje starešin minerskih enot, minerjev in diverzantov. V prvih tečajih je pouk v minerskem oddelku trajal 15 dni, nato pa so ga podaljšali na 25 dni. Glavna predmeta, ki jima je bilo namenjeno tudi največ časa, sta bila minerstvo in diverzantstvo. Poleg teh dveh so poučevali še: čitanje kart, pehotno ekserciranje, prvo pomoč in politično vzgojo. Veliko časa so namenili zlasti praktičnim vajam v izračunavanju potrebnih količin razstreliva za izvedbo posameznih minerskih nalog in vajam v miniranju (Polde Štukelj: Šolanje za zmago. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana 1993, str. 92).

²³ Alojz Žužek - Tarzan: Minerji na železniški progi v Zasavju. Litijski zbornik NOB I, Ljubljana 1969, str. 217 in 218 (dalje: Žužek, Minerji).

²⁴ Žužek, Minerji, str. 220.

Majerjevemu Stanku iz Ušenišč in ga, ko je odpiral škatlo, ubila, pogorel pa je tudi hlev. Mina je bila težka kakih trideset dekagramov.

Drugi peklenski stroj sem izdelal 6. julija 1944 za nemško orožniško postojanko na Vačah. Zanj sem porabil štiri in pol kilograma razstreliva 808. Raztopljeno strelivo sem prav tako vlil v škatlo in z njim zalil pet poživilnih nabojev ter dvajset detonatorjev, na vse to pa položil močan karton ter vrsto navadnih raznobarvnih šolskih svinčnikov, da bi se pri odpiranju ne pokazala umazano siva gmota razstreliva in takoj postala sumljiva. Razbremenilni sprožilec sem očistil, da se je svetil. To škatlo sem večkrat zaprl za vajo. Ko sem položil vanjo še sprožilec, sem odšel ponoči daleč iz vasi, da sem vso napravo dogotovil in jo zaprl. Pod Vačami smo jo izročili terencem, ki so poskrbeli, da je prišla v roke nemškemu žandarjem. Ko so jo odpirali, je eksplodirala in ubila štiri žandarje, šest pa je bilo hudo ranjenih. Porušen je bil tudi del njihove postojanke. Preostali Nemci so še isti dan odšli z Vač.«²⁵

Dva meseca pozneje, 8. septembra 1944, je podobno akcijo izvedel 1. bataljon 2. brigade VDV. Eksplozivni paket je razneslo na orožniški postaji Selce. V akciji je umrlo 11 orožnikov, 8 jih je bilo težje oz. lažje ranjenih, poslopje pa se je porušilo. Višji vodja SS in policije Erwin Rösener je zato 10. septembra 1944 izdal posebno povelje, v katerem je zapisal, da »morajo nemški uradi in enote računati s tem, da bodo banditi nadaljevali s tovrstnimi atentati in izbirali različne načine, da bi spravili eksplozivne pakete s tempirnim vžigom v nemške uradne prostore.« Ukazal je, da morajo vse pakete, ki jih dostavljajo nemškim uradom po pošti ali s kurirji, prinašalci zunaj urada osebno odpreti in pregledati njihovo vsebino. Enako je veljalo za vse nenemške uslužbence. Razne torbice in pakete, ki so jih vnašali v uradne prostore, so morali dati pregledati. General Rösener je prepovedal tudi, da se v uradnih poslopih ali stanovanjskih prostorih iz ustrežljivosti hrani razna prtljaga domačinov.²⁶

²⁵ Žužek, Minerci, str. 220 in 221. O akciji je Kamniško-zasavski odred poročal: »6. VII. 1944. Je bila poslana po pošti v postojanko Vače mina. Mina je eksplodirala ter ubila komandirja, namestnika in še dva moža, 6 jih je bilo pa težko ranjenih. En del postojanke je popolnoma porušen. Mina je bila težka 5 kg. Vsled tega se je posadka še istega dne pod zaščito 200 mož umaknila iz Vač« (Zbornik VI/14, dok., št. 124). V nemškem poročilu pa lahko preberemo: »6. 7. je bila s tempirano bombo razrušena orožniška postaja Vače (471), okraj Kamnik. Ubiti 3 orožniki, 4 ranjeni.« (Zbornik VI/14, dok., št. 150)

²⁶ Zbornik VI/16, dok., št. 130. Na Gorenjskem so partizani naredili večje število diverzij. Omenim naj dve akciji v Kranju. Avgusta 1944 je bil miniran dom nacistične stranke, januarja 1945 pa hotel Evropa. Sredi julija 1944 so minirali hotel Park v središču Bleda (Zbornik Kranj

Bile pa so tudi neuspešne akcije. Eno tako je opisal miner Alojz Žužek. »V oktobru 1944 so se ugnezdili Nemci s petintrideset policisti in esesovci na železniški postaji v Zagorju, da so nadzirali bližnji del proge. Hoteli smo jim podkuriti, pa se nam ni posrečilo. V Jaršah na Šentlamberškem smo naredili približno dvanajst kilogramov težko mino iz razstreliva 808. Naša sodelavka iz Zagorja Vida Špelič je v košu odnesla mino na zagorsko železniško postajo, jo tam po našem navodilu tempirala ter pustila v čakalnici. Sodelavka je bila zakrinkana, da je ne bi spoznali, koš z jabolki za prikrivanje in mino pa ji je pomagal nesti naš minerc Cene. Naslednji dan je bila nedelja. Ob osmih zjutraj bi po našem računu mina morala eksplodirati. Takrat, ko bi morala biti eksplozija na železniški postaji, pa je zamolklo eksplodiralo v Savi neposredno pri postaji. Kasneje smo zvedeli, da je snažilka, ki je kurila in čistila čakalnico, našla mino, ki so jo odnesli v Savo.«²⁷

Na silvestrovo leta 1944 je eksplozivni paket razneslo na železniški postaji Grobelno. V poznih popoldanskih urah je neznana ženska prinesla kovček in ga želela shraniti v garderobi. Prtljažar Jože Tkalec kovčka ni hotel sprejeti, ker je bilo to prepovedano, zato ga je ženska potem, ko je kupila vozovnico, skrila pod klop v čakalnici III. razreda in odšla. Okoli 20. ure je odjeknila velika eksplozija, ki je porušila skoraj polovico postajnega poslopja. Pri tem je izgubilo življenje šest nemških vojakov in nekaj civilistov, nekaj ljudi pa je bilo ranjenih. V kovčku je bila tempirana bomba. Akcijo je organiziral Kozjanski odred.²⁸ Podobno akcijo so izvedli minerji 1. bataljona Kozjanskega odreda 2. decembra 1944, ko je na železniški postaji Laško eksplodiral paket s 5 kg razstreliva.²⁹

v boju in svobodi. Mestni odbor SZDL Kranj, Kranj 1954, str. 27–33; Ivan Križnar: Jeseniško okrožje med nacistično okupacijo in narodnoosvobodilnim bojem. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana 2000, str. 288 in 289).

²⁷ Žužek, Minerci, str. 234. Nekatere akcije so bile le delno uspešne. Šestega decembra 1944 so v centru Zagorja zaminirali stanovanje nekdanjega nemškega župana Scheuchenbauerja. V eksploziji je bil le ranjen, ker ena mina ni eksplodirala (Žužek, Minerci, str. 235).

²⁸ Marjan Žnidarič: *Železničarji in železnice. Železniško gospodarstvo Ljubljana*, Ljubljana 1990, str. 395 (dalje: Žnidarič, *Železničarji in železnice*). V operacijski dnevnik Kozjanskega odreda so zapisali, da je bila akcija izvedena prvega januarja 1945 na železniški postaji Grobelno, kjer je eksplodiral paket, napolnjen z razstrelivom. Pri tem se je porušila polovica železniške postaje, sovražnik pa je imel 20 mrtvih (ARS, AS 1869, fasc. 342/I, operacijski dnevnik Kozjanskega odreda 25. 11. 1944–13. 2. 1945). Po nemških virih pa naj bi bilo 12 mrtvih, 8 težko in 16 lažje ranjenih (Arhiv PMB, fasc. Plakati okupatorjev in reakcije. Glasilo Rdeči raj. Komunistični peklenski stroj v čakalnici v Grübl. Celje, 24. januarja 1945).

²⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 184.

*101. Železniška postaja
Grobelno po eksploziji.*

Omenim naj še dve akciji minerjev Kamniško-zasavskega odreda. »Zgodaj spomladi leta 1945 so Nemci začeli delati strelske järke v okolici Zagorja. Pripeljali so več starejših avstrijskih vojakov, ki so jih morali kopati. Prišli so tudi na naše osvobojeno ozemlje v vasi Kolk in Požarje. Kopali so järke po grebenu nad železniško progo, ki so jo hoteli na vsak način zavarovati pred stalnimi sabotажami naših minercev. Nekaj dni smo opazovali njihovo početje in skrbno pripravljali načrt, kako bi jim jo zagodli, da ne bi nikoli več prišli na naš teren. Ko je sonce zašlo, so Nemci odšli v dolino. Tedaj smo prišli minerji pred njihovo barako, ki so jo imeli za garderobo, in nastavili tam tempirano mino, da je naslednji dan v zrak pognala posadko, ki je hodila nadzorovat kopanje jarkov. Nič več se tu niso pojavili. Delo so opustili. Tempirana mina je ubila tri Nemce, več pa ranila. Drugi so se umaknili.«³⁰

³⁰ Žužek, Minerji, str. 235.

102. Partizanski žig.

»Dne 1. aprila 1945 je Čiček³¹ nastavljal tempirano mino s sprožilcem na razbremenitev pri Tomčevem mostu ob cesti iz Izlak v Loke in Kisovec. Ko je prišla kolona Nemcev iz Zagorja, se je ustavila pri tabli, pod katero je bila zakopana mina. Na tabli so bili plakati o uspehih rdeče armade na vzhodni fronti, poleg njih pa še nekaj karikatur Hitlerja z berglami. Ko si je nemška kolona začela ogledovati plakate in karikature, je nekemu oficirju zavrela kri. Prijel je za kol in ga hotel izruvat. Toda v tem trenutku se je zakadilo in zagrmelo. Po podatkih očitvidcev je bilo sedem oficirjev na mestu mrtvih, dva pa so hudo ranjena odpeljali v trboveljsko bolnišnico.«³²

Boj za komunikacije

Južna železnica, tudi Južna državna železnica, dvotirna železniška proga Dunaj–Maribor–Celje–Ljubljana–Sežana–Trst je bila dograjena leta 1857. Enotirna povezava Zidani Most–Zaprešič je bila zgrajena oktobra 1862, drugi tir pa šele julija 1944. Za nemškega okupatorja je bila železniška proga strateškega pomena. Ni bila toliko pomembna za okupatorjevo obvladovanje slovenskega prostora, pač pa predvsem kot dragocen dostop na italijansko in balkansko fronto, kjer je nemška vojska branila dostope v srednjo Evropo. Partizanske enote so progo napadale od samega začetka upora. Za njih proga ni imela toliko taktičnega kot strateškega pomena, saj so napadi na proge bolj koristili zavezniški kot partizanski vojski. S prodorom Rdeče armade oktobra 1944 v Podonavje je nemški okupator izgubil strateško pomembno železniško povezavo Beograd–Budimpešta–Bratislava–Dunaj. Takrat je postala železniška povezava Beograd–Zagreb–Ljubljana za nemškega okupatorja še pomembnejša. Boji

³¹ Lojze Obreza - Čiček je bil komandir voda minerske čete Kamniško-zasavskega odreda.

³² Žužek, Minerci, str. 235

za komunikacije na Slovenskem oz. Štajerskem so se s tem le še stopnjevali. Napadi enot NOV in POS na komunikacijsko omrežje na ozemlju Slovenije, pravzaprav v globljem zaledju velikih evropskih bojišč, so bili velik prispevek k boju armad zahodnih zaveznikov in Rdeče armade.³³

Sabotaže na železnici

Vodstvo, ki je pripravljalo oboroženo vstajo na mariborskem območju, se je dobro zavedalo, da lahko pri sabotažnih akcijah prav železničarji odigrajo eno najkoristnejših in najuspešnejših vlog. In res! Največ sabotaž v tem obdobju je bilo v železniških delavnicah. Najpogosteje so sipali pesek v ležaje vagonov. Štefan Balgavi in Julij Gajšek sta metala ostružke sive zlitine v skodelice za olje in stroji so stali po en dan. Drugič sta poskusila uničiti glavni električni vod. Čezenj sta vrgla verigo, toda tok je verigo kar prežgal in oba konca sta padla na tla. K vsakodnevni sabotažam sta nagovarjala tudi svoje sodelavce. V kurilnici je sabotažne akcije izvajal vozovni preglednik Alojz Sojer. Odstavljajl je vagone iz rednega prometa in odstranjeval zračne vezi, da so bili vagoni onesposobljeni za vožnjo. Dejavnji so bili tudi prometniki, po dogovoru so namerno zadrževali nemške vojaške transporte, ki so vozili iz Grčije na vzhodno fronto. Dogajalo se je, da se je proga zato dobesedno

³³ Južna železnica. ES 4, str. 363; Žnidarič, *Železničarji in železnice*, str. 12; Damijan Guštin: *Druga svetovna vojna in mesto Slovenije v njej*. ČZN 3–4/2005, str. 320; Budimpeštanska operacija, *Vojna enciklopedija* 2, Beograd 1971, str. 97 in 98. Diverzantske akcije partizanov oziroma vojaških enot, ki so se bojevale proti nemškim oboroženim silam, so v 2. svetovni vojni onemogočile razvoj logističnega sistema na okupiranem ozemlju ter s tem neposredno vplivale na potek bojev in izid spopada. Onesposabljanje infrastrukture na zasedenem območju je pred nemške generale postavilo skoraj nerešljivo vprašanje. Ob vseh naporih, s katerimi se je srečevala nemška vojska, je bilo treba mobilizirati številne dodatne inženirske enote in skupine strokovnjakov, ki so zagotavljale popravilo in vzdrževanje nujne infrastrukture pri organiziranju logističnega sistema in s tem oskrbe enot v spopadih in enote za njihovo zavarovanje pri izvajanju omenjenih nalog. To je bilo za nemški generalštab popolno presenečenje, vse naknadne rešitve tega problema pa so bile pomanjkljive in nezadostne. Številni transporti hrane, orožja in streliva tako niso nikoli dosegli enot, ki so vojaški material nujno potrebovale. Vladimir Prebilič: *Logistika oboroženih sil Nemčije v času II. svetovne vojne*. Doktorska disertacija. Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2004, str. 26 in 27 (dalje: Prebilič, *Logistika*). Nimamo še študije o nemških železnicah na Slovenskem med 2. svetovno vojno, zato zgolj navajam zanimiva podatka: po približni oceni je vozilo na železniškem odseku med Zidanim Mostom in Lazami dnevno v obe smeri približno 100 vlakov, od tega več kot polovico vojaških transportov (Stiplovšek, *Šlandrova brigada*, str. 148). Med drugo svetovno vojno je bilo treba nemški pehotni diviziji zagotoviti 470 ton streliva na dan (Prebilič, *Logistika*, str. 227). Omenjeni podatek nam pove, kako so bile železnice pomembne za nemško vojsko, in s tem tudi to, kako pomembno je bilo rušenje nemških komunikacij s strani enot NOV in POS.

zamašila in da so vojaki začeli zapuščati vagone.³⁴

Poleg trošenja letakov in pisanja po zidovih so mariborski skojevci v času odhoda prvih mariborskih komunistov v partizane na Pohorje sredi julija 1941 izvedli tudi nekaj sabotažnih akcij, v katerih je nacistični okupator utrpel precejšnjo gmotno škodo. Ena najuspešnejših je bila izvedena v noči na 18. julij 1941 na tezenski železniški postaji. 17. julija popoldne je na to postajo pripeljal vojaški transportni vlak s petnajstimi vagoni: na dvanajstih so bili deli za letala, na treh pa železova ruda. Na vlaku je bilo vojaško spremstvo. Ob 23. uri in 13 minut je v enem vagonu izbruhnil požar, ki se je zaradi vetra naglo širil. Na vagonu sta bili dve letali, ki sta bili verjetno razstavljeni. Gasilci so požar omejili, a od vagona in obeh letal so ostala le ožgana ogrodja. Vagon so izločili iz transporta in ga postavili na slepi tir tezenske postaje.³⁵

Dejavni so bili tudi železničarji v Posavju. Za delo železničarjev na obmejni postaji v Dobovi so med okupacijo veljale nekatere posebnosti, ki jih drugod ne zasledimo. Nemški okupator je takoj po okupaciji sicer izvedel korenite kadrovske spremembe in dopolnitve, ni pa slovenskih železničarjev odpuščal ali premeščal na druge postaje. Ker je bila Dobova obmejna železniška postaja, je zaposlil še dodatno število železniških delavcev. Zaradi carinskih in policijskih pregledov vseh vlakov, ki so vozili čez nemško-hrvaško mejo, se je na postaji neprestano zadrževalo tudi precej gestapovcev, pripadnikov železniške policije in carinikov. Kljub temu so se zavedni slovenski železničarji začeli organizirati že v poletnih, zlasti pa v jesenskih mesecih 1941. Železničarjevemu sinu, šestnajstletnemu Mihaelu Jurmanu - Miši, je julija 1941 uspel velik podvig – pod njegovim vodstvom je skupina štirinajstih delavcev varno prekoračila nemško-hrvaško državno mejo. Šele po vojni je izvedel, da so bili to španski borci, med njimi Kosta Nađ, Drago Mlakar, Otmar Kreačić, Danilo Lekić, Srečko Manola in Dušan Kveder.³⁶

V mesecih priprav na oboroženo vstajo so bili v Posavju najbolj organizirani železničarji v Sevnici. Zbirali so orožje in strelivo stare jugoslovanske vojske. Pred aretacijami so skrivali znance in prijatelje ter jih v vagonih tihotapili do italijanske meje. Na predzadnji postaji so jim oskrbeli zanesljive vodiče, ki so jih skozi gozdove prepeljali na javko v Mokronog.

³⁴ Žnidarič, *Železničarji in železnice*, str. 113 in 114.

³⁵ Žnidarič, *Železničarji in železnice*, str. 115.

³⁶ Žnidarič, *Železničarji in železnice*, str. 164 in 165; Mihael Jurman: *Diplomata i boginja pravde*. Književni klub »Branko Ćopić«, Beograd 2004, str. 40–46 (dalje: Jurman, *Diplomata*).

103. Železniška postaja Sevnica leta 1943.

Sevniški železničarji so večkrat dobili pomembne informacije tudi zato, ker je bil okupator prisiljen uporabljati železniški telefon in brzojav. Tako so bili mnogi ogroženi Slovenci pravočasno opozorjeni, da so se lahko umaknili pred okupatorjevim zasledovanjem, morebitno deportacijo ali taboriščem, v mnogih primerih pa tudi pred smrtjo. Januarja 1942 se je kot telegrafist na železniški postaji v Sevnici zaposlil Marjan Jerin. Z njegovim prihodom je postala železniška postaja središče osvobodilnega gibanja v Sevnici. Delo je potekalo v veliki tajnosti in v majhnih skupinah po dva ali trije. Železničarji so izvajali številne sabotažne akcije na sami progi, pri ranžiranju vlakovnih kompozicij, pri premikih, povzročali so zamude pri natovarjanju in raztovarjanju, pošiljali so tajna poročila o nemških transportih na dogovorjeno javko na Planino nad Sevnico, vlakovodje so skrivaj vozili iz Zagreba različni material (zdravila, cigarete, volnene izdelke, strelivo, orožje ...) in ga iz Sevnice spravljali v partizane na Kozjansko.³⁷

³⁷ Žnidarič, *Železničarji in železnice*, str. 166–168, 199 in 200.

Precej močna organizacija Osvobodilne fronte slovenskega naroda je leta 1942 delovala na železniški postaji v Dobovi. Nemško vodstvo na postaji je slutilo, da se slovenski delavci organizirajo, toda organizacije niso mogli odkriti. Dobovski železničarji so bili v tem času močno povezani s Hrvaško, kamor so ilegalno spravljali ljudi. Po dogovoru z vlakovodji so ilegalce, ki so jih želeli spraviti čez mejo, oblekli v železničarske uniforme in jih v dokument, ki je bil na meji obvezno pregledan, zapisali kot zavirače na vlakih. Dogajalo se je tudi, da so včasih spravili čez mejo cele vagone, ker so jih v kompozicijo vključili že po carinskem pregledu, v dogovoru s hrvaškimi železničarji pa so jih na drugi strani že pred vnovično kontrolo spet izločili iz kompozicije.³⁸

104. Vas Dobovo so spremenili v veliko ranžirno in obmejno železniško postajo, ki je imela 17 tirov. Za potrebe raznih služb je nemški okupator postavil velike barake. Razglednica. Iz obdobja med obema vojnama.

³⁸ Žnidarič, Železničarji in železnice, str. 203.

Železničarji v Dobovi so izvajali sabotaže na več načinov. Mihael Jurman je v objavljenih spominih naštel pet načinov.

1. Lokomotive so na črpalki polnile rezervoarje z vodo (tender). Tam je bila tudi okretnica za lokomotive. Namesto, da bi postopek trajal pol ure, je trajal vsaj eno uro. Občasno je postopek trajal tudi dve uri, pri tem so se sklicevali na vsemogoče napake na črpalki in okretnici. Tako so pri odhodu zamujali vojni transporti, še posebej tisti, ki so bili namenjeni v Zagreb. V glavnem so bili natovorjeni z vojaštvom, razno oborožitvijo, s tanki in cisternami z bencinom in nafto. Vodje transportov so dnevno protestirali pri vojaškem komandantu postaje, ta pa pri dežurnem. Vendar so se vedno našli opravičljivi razlogi za zamude. Pravi mojstri za izmišljanje raznih okvar so bili strojevodje in njihovi pomočniki. Trdili so, da se je pokvarila okretnica, da premog ni v redu, zato niso mogli dobiti primerne temperature, potrebne za vleko lokomotive, da ni bilo dovolj velikega pritiska za polnjenje tenderja lokomotive itn. Svojo vlogo so odigrali še odpravniki vlakov, ki so lahko menjali razpored odhodov posameznih transportov. Prednostne Transporte so lahko zadržali dlje časa tudi tako, da so zamenjali razpored lokomotivam pri polnjenju tenderjev z vodo.

2. Strojvodje in vlakovodje so imeli predpisan red vožnje s predpisano hitrostjo, ki jo je bilo treba dosegati. Odpravniki vlakov so sporočali odhode vlakov iz Savskega Marofa (mejna železniška postaja NDH) kolegom v Dobovo po telefonu ali telegrafu. Odpravniki vlakov v Dobovi so nato potrjevali njihove prihode na isti način. Ker je bila proga enotirna, so se morali dogovarjati, iz katere postaje bo šel naslednji vlak. Strojvodje so namerno zavirale in s tem upočasnile vožnjo. Zamude so bile zato velike. Opravičljivi razlogi so bili vedno pri roki: od tehničnih problemov z lokomotivo do blokiranih zavor, pomanjkanja in slabe kakovosti premoga itn.

3. Nekdo iz vojaške komandne postaje je prišel na »genialno« idejo, kako bi se povečala prepustnost transportov. Ukazali so, da se sestavljajo dve vlakovni kompoziciji za vleko z eno lokomotivo. Železničarji, mojstri svojih strok, ki so bili vključeni v razne oblike sabotiranja, prav tako tudi odpravniki vlakov na obeh straneh meje, so vedeli, da je to neumnost posebne vrste. Bilo jim je jasno, da se bo zgodilo ravno obratno od zamišljenega. Svojim šefom so zamolčali podatek, da lokomotiva ne more vleči dveh vlakovnih kompozicij s predpisano hitrostjo po redu vožnje. Vožnja je zato med dvema mejnima postajama trajala skoraj celo uro. Dogajali so se zastoji na progi, ker lokomotiva ni imela zadosti pare, da bi vlekla vlakovni kompoziciji.

4. Pogosto so se ob ranžirnih manevrih sestavljale kompozicije vlakov iz vagonov, ki so jih natovarjali na postaji, in iz tistih, ki so bili iz carinskih in drugih razlogov zadržani ter izvzeti iz tovornih vlakov. Takrat so bili vhodni signali zaprti, vlaki pa so čakali na progi, dokler so se izvajali manevri. Občasno so kretniki namerno usmerjali vagone na napačne tire, za popravke je bil seveda potreben določen čas. Zgodilo se je tudi, da je ob tem kakšen vagon iztiril. Izgovor je bil, da kretnice niso bile dobro podmazane oz. je mehanizem zaledenel. Tako se je blokiralo večje število tirov. Dogajalo se je tudi, da so vagone usmerjali na zasedene tire, posledica tega so bili trki vagonov in poškodbe večjega števila vagonov. Železničarje, ki so sodelovali v teh manevrih, so klicali na pogovore k šefu postaje in pred disciplinsko komisijo. Izgovarjali so se na vodje transportov, ki so zahtevali, da delajo hitreje. Vmešavali so se v njihov posel, s čimer so pri njih povzročali nervozo in zmedenost.

5. Pogosto so iz Zagreba pošiljali v Slovenijo oborožitev, strelivo, propagandno gradivo, sanitetni material in razne druge pakete, katerih vsebina ni bila poznana. Menili so, da so v njih sladkor, sol, cigarete in drugo. Navadno so te pošiljke skrili v odprte vagone z razsutim materialom ali premogom. Po carinski kontroli spremljajoče dokumentacije je odpravnik vlaka dobil dovoljenje za odhod tovornega vlaka. V tem času so lahko železničarji pošiljko vzeli iz vagona. Dogajalo se je tudi, da so cariniki svoj posel opravili hitro in vlak se ni smel dlje časa zadrževati. V takih primerih so vagon proglasili za pokvarjenega in so ga morali izključiti iz vlakovne kompozicije. Preusmerili so ga na tir, kjer so ga lahko v miru izpraznili. Navadno so to počenjali ponoči.³⁹

Diverzije na železnici

Prvo minersko skupino za izvajanje diverzantskih akcij na železniški progi je jeseni 1942 ustanovil štab Zasavskega bataljona. Minerska skupina pod vodstvom komandirja Franca Žužka - Jova⁴⁰ je svoje naloge opravljala

³⁹ Jurman, Diplomata, str. 57–59.

⁴⁰ Franc Žužek je bil rudar v Zagorju. Kmalu po okupaciji je postal aktivist Osvobodilne fronte slovenskega naroda in še istega leta izvedel minersko akcijo na železniški progi pri Zagorju. Bil je udeleženec bojov druge grupe odredov v času njenega pohoda. Komandant Franc Rozman ga je skupaj z nekaj borci poslal s Koroške v Revirje, da bi začel z minerskimi akcijami na železniški progi in industrijskih napravah v Revirjih in Zasavju. Postal je komandir minerske skupine Zasavskega bataljona. Padel je 12. julija 1944 pod Šavno pečjo med Hrastnikom in Zidanim Mostom (Žužek, Minerci, str. 216).

samostojno, njeno operativno območje pa je segalo od Celja do Litije. 12. oktobra 1943 je Žužkova minerska skupina prišla na Krajno brdo in se vključila v Šlandrovo brigado. Štab brigade jo je okrepil z nekaj borci in iz nje ustanovil minerski vod, ki mu je dal za prvo nalogo usposabljanje novih borcev za miniranje. To je bil prvi minerski vod redne vojske na območju četrte operativne cone.⁴¹

V minerskem vodu so bili predvsem rudarji, ki so že imeli nekaj izkušenj z miniranjem. Ti so tudi dobro poznali teren ob progi. Za miniranje je bilo treba namreč izbrati takšne kraje, kjer so lahko prizadejali na progi največ škode, po akciji pa so bili primerni za hiter umik pred sovražnikovimi patruljami. Dejavnost minerjev ne bi mogla biti uspešna, če ne bi dobili od železničarjev in drugih obveščevalcev poročil o voznih redih vlakov, o objektih, ki bi jih bilo najprimerneje napasti, o sovražnikovih patruljah itn. Za nabavo razstreliva so skrbeli zlasti aktivisti v rudnikih. Dobavljali so lahko le ekrazit in kamniktit. To razstrelivo ni bilo najustreznejše za minerske akcije na progi, zato je bila učinkovitost manjša. Minerski vod Šlandrove brigade je v glavnem deloval samostojno, za večje akcije pa mu je štab brigade za okrepitev običajno dodelil borce enega bataljona.⁴²

Decembra 1943 je Šlandrova brigada zapustila kamniško območje, kjer so razen terenske čete ostali še brigadni minerji, ki so konec decembra in v začetku januarja 1944 izvedli na železniški progi 10 diverzantskih akcij. Zaradi okrepitve diverzantskih akcij je štab 4. operativne cone ustanovil v začetku januarja 1944 novo minersko četo, v katero je vključil tudi šlandrovce. Četa, ustanovljena 6. januarja 1944 v vasi Štebalija nad Moravčami, je imela tri vode. Dva sta dobila nalogo, da operirata od Celja do Litije, tretji pa od Zidanega Mosta do Brežic.⁴³

Minerski vod Kozjanskega odreda

Že ob ustanovitvi je bil tretjemu vodu, ki je štel 11 članov, odrejen kozjanski odsek. Nekaj dni pozneje je vod miniral železniško progo med Kresnicami in Litijo, od koder je bil poslan na progo Laško–Celje, kjer je dvakrat miniral progo na odseku Tremerje. Konec januarja je vod dobil nalogo, da odide na

⁴¹ Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 149.

⁴² Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 149 in 150.

⁴³ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 173.

Kozjansko, a ga je že na javki pri Miklavžu nad Savinjsko dolino dohitelo navodilo, da se mora takoj vrniti v štab 4. operativne cone, kjer je izvedel, da je njegova pot na Kozjansko začasno odložena. Dobili so novo nalogo. Med pohodom 14. divizije NOV in POJ po Štajerski so morali opravljati minerske akcije na progi Hrastnik–Zidani Most in Laško–Celje. S svojimi akcijami so preprečevali nemoten prevoz nemških enot po železnici in razbremenjevali divizijo nemškega pritiska. Akcije na omenjenih progah so opravljali do konca meseca marca, nato pa so jih poslali na Kozjansko, da bi tam izvajali diverzantske akcije na progah in cestah. V okviru Kozjanskega odreda bi morali ustanoviti minersko četo, sestavljeno iz treh vodov. Prvi naj bi deloval na progi Zidani Most–Brežice, drugi na progi Celje–Pragersko in tretji na progi Grobelno–Rogaška Slatina. Minerski vod se je najprej dobro oskrbel z minerskim materialom, nato pa so borci 8. maja krenili na pot. Pod vodstvom komandirja voda Jožeta Vidmarja - Boštjana⁴⁴ so na Kozjansko prišli 15. maja 1944. Vod je štel le sedem članov, kajti nekateri minerji niso hoteli zapustiti znanih krajev in se podati na njim nepoznan teren.⁴⁵

Minerski vod Kozjanskega odreda je iz sedmih kmalu narasel na približno petindvajset članov. Vanj so stopili le prostovoljci iz Kozjanskega odreda, med njimi tudi nekaj nekdanjih borcev 14. divizije, ki so se na Kozjanskem zdravili. Vse te ljudi je bilo treba dobro naučiti njihovega opravila, saj so se dobro zavedali dejstva, da lahko miner pri delu z razstrelivom naredi samo eno napako in nikoli nobene več. Skrbeli so tudi za vzgojo minerskega kadra po bataljonih, tako da so bataljoni imeli že konec oktobra svoje minersko-sabotažne skupine.⁴⁶ V operacijskem dnevniku Kozjanskega odreda 29. novembra oz. 1. decembra 1944 prvič zasledimo minerska voda v 1. in 2. bataljonu. V kroniki 3. bataljona zasledimo minerski vod prvič že 15. avgusta

⁴⁴ Jože Vidmar, rojen 1923 v Vačah, je stopil v decembru 1942 v Moravški bataljon, v njem je kmalu postal pomočnik mitraljezca in nato mitraljezec ter komandir pehotnega voda. Sredi 1943 se je prostovoljno javil v minersko četo in že januarja 1944 postal komandir minerskega voda, s katerim je prišel na Kozjansko. Od 9. decembra 1944 do 27. januarja 1945 je obiskoval enajsti minerski tečaj oficirske šole GŠ NOV in POS. Dosegel je odličen uspeh in usposobljenost za komandanta inženirskega bataljona. Ob vrnitvi je bil zaradi prehlada in hude rane na nogi, ki jo je dobil že leta 1942, popolnoma izčrpan. Iz prehlada se je razvila pljučnica, zaradi katere je ostal v vasi Podvrh pri Zabukovju na bolezenskem dopustu do konca vojne.

⁴⁵ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 173 in 174.

⁴⁶ Izraz minersko-sabotažne skupine je neustrezen. Iz analize njihovih akcij ugotavljam, da so opravljali le diverzantske akcije. Za omenjene enote bi bil ustrežnejši izraz diverzantske skupine. Ker so te skupine večino akcij opravile z minami oz. miniranjem, menim, da bi bil najprimernejši izraz minersko-diverzantske skupine.

1944, vendar to verjetno ne bo držalo, saj odredov operacijski dnevnik za 3. bataljon omenja s 4. decembrom 1944 šele minersko desetino. Iz istega dnevnika zvmemo tudi, da je konec novembra 1944 obstajal v 2. četi 1. bataljona tehnični vod, v začetku decembra pa že tehnično-inženirska četa. V 2. bataljonu naj bi v začetku decembra obstajal pionirsko-pontonirski vod. V kroniki 3. bataljona zasledimo 1. avgusta »pionirje«, v operacijskem dnevniku Kozjanskega odreda za 28. november pa že pionirsko-pontonirski vod, ki je zasekoval na cesti Planina–Sevnica. Vidmar pravi, da so bataljonske minerije uporabljali v glavnem za inženirsko zaščito bataljonskih in odredovih akcij, vendar iz različnih poročil zvmemo, da so izvajali akcije tudi na železniških progah.⁴⁷

105. Planina pri Sevnici in okolica. Razglednica. Iz leta 1933.

Minerski vod Kozjanskega odreda je deloval predvsem na železniški progi Zidani Most–Dobova in manj na progi Zidani Most–Celje. Minirali so progo, naprave na njej in lokomotive ter vagone. Nekajkrat so minirali tudi železniške mostove, prepuste in cestne mostove ter daljnovode. Največ minerskih akcij so, kot kažejo ohranjeni arhivski podatki, naredili na železniških odsekih med

⁴⁷ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 175 in 176.

postajama Breg–Sevnica in Blanca–Rajhenburg. Da se je to zgodilo največkrat na teh odsekih, povezujemo s konfiguracijo terena, ki omogoča sorazmerno lahek in prikrit dostop do proge. Okupator se je na akcije minerjev velikokrat zelo hitro odzval, saj je v gozdove in višje predele ob progi postavljajl zasede. To je komandir Vidmar kmalu ugotovil in zato se minerji v gozd niso odpravljali takoj po akciji, ampak so se še nekaj časa premikali po ravnini in se šele nato usmerili v višje hribovite predele. Ta taktika je bila precej nevarna, a se je izkazala za učinkovito, saj so redkokdaj padli v zasedo. Vidmar pravi, da so akcije na progi izvajali povprečno dvakrat na teden. V mesecu oktobru so izvedli devet akcij in s tem razrušili več sto metrov železniške proge, ki so jo kozjanski partizani v svojih glasilih imenovali »nemška žila dovodnica«. Zaradi popravila proge Zidani Most–Dobova je bil promet v tem mesecu ustavljen kar za 146 ur, kar bi skupaj zneslo nekaj ur več kot šest dni. Minerji so bili zato okupatorju »boleč trn v peti« in so njihovemu početu nameravali storiti konec. V ta namen so okrepili patrulje, ki so vsake pol ure pregledovale progo, na najbolj izpostavljenih odsekih pa so zgradili bunkerje. Večkrat so izvedli tudi večje hajke oz. ofenzive, s katerimi bi odvrnili partizane od proge, a velikega uspeha pri tem ni bilo.⁴⁸

Minerji so čez dan počivali, pripravljali material za naslednjo akcijo in skrbeli za osebno higieno. V akcije miniranja proge so hodili vedno ponoči med 23. in 24. uro in med 3. in 4. uro zjutraj. V začetku, ko je minerski vod štel sedem članov, so si delo razdelili tako, da so trije postavljali mine na progi, po dva minerja pa sta bila za varovanje levo in desno od mesta akcije (postava: 3 + 2 + 2). S povečanjem moštva so se odstotkovno okrepile vse tri skupine. V akcije je navadno hodil celoten minerski vod, razen takrat, ko so se razdelili na dve desetini in izvedli dve akciji v eni noči. 18. oktobra 1944 je desetina izvedla akcijo na železniški progi med postajama Orehovo in Sevnica, druga pa med postajama Laško in Celje. Miniranje proge je potekalo v strogi tišini, kajti ponoči se vsak šum daleč sliši. Sporazumevali so se samo z gibi rok in besedicama pst, pst. Za celotno akcijo miniranja proge so smeli porabiti največ 15 minut, kajti v nasprotnem primeru je že obstajala nevarnost, da jih na delu ulovijo patrulje, ki so jih v kontrolo proge pošiljali na vsake pol ure iz obeh postojank. Razen min na pritisk so v razdalji 60–120 korakov postavili še časovne mine, ki so eksplodirale šele po prihodu ekip za popravljanje prog. S tem so minerji dosegli dvojni učinek: iztirili so vlak z vagoni, uničili nekaj sto metrov proge ter ubili ali ranili nekaj popravljavcev

⁴⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 177 in 178.

proge in jim zbijali moralo. Posebne ekipe popravljavcev proge, sestavljene iz kočevskih Nemcev, so prišle na mesto akcije navadno po 5–6 urah. Ker je promet v povprečju stal 16 ur, lahko ugotovimo, da so kočevski Nemci za popravilo proge potrebovali približno 10 ur.⁴⁹

Po vsaki akciji so imeli minerji vojaški sestanek, na katerem so obravnavali izvedbo minule akcije in načrtovali nove. Minerji so bili oblečeni različno, a v glavnem so nosili vermanske uniforme. Komandir in politični delegat sta imela nemški brzostrelki, vsi drugi pa so imeli puške, nekateri še pištole ali bombe. Streliva niso imeli veliko, saj ga tudi rabili niso, ker niso izvajali vojaških akcij, razen miniranja. Bivali so v gozdovih, najraje so se zadrževali pri svojih zaupnikih oziroma na javkah, kjer so se tudi hranili. Med njimi so bili minerji priljubljeni, predvsem zaradi svojih akcij, ki so bile močno odmevne. Zato vod ni potreboval obveščevalca, ker so jih domačini sproti obveščali o vsakem sovražnikovem premiku.⁵⁰

Za ilustracijo navajam opise treh akcij kozjanskih partizanov na železniško progo. Iz njih lahko razberemo različne taktične postopke napadalcev na progo.

Za minerje Kozjanskega odreda je bil 16. oktober 1944 zelo uspešen. Tega dne je minersko-sabotažna skupina 2. bataljona minirala železo-betonski most na cesti Podčetrtek–Sv. Peter in ga v celoti porušila. V akciji so porabili 8 kg eksploziva. Druga minersko-sabotažna skupina je minirala progo pri uvoznem signalu v Sevnico iz smeri Rajhenburga v dolžini 140 m. V akciji so porabili 8 kg eksploziva. Tretja minersko-sabotažna skupina je minirala progo Sv. Jurij–Štore v dolžini 300 m. V akciji so porabili 12 kg eksploziva.⁵¹

Na železniški progi Breg–Loka pri Zidanem Mostu so 27. oktobra 1944 izvedli uspešno akcijo. Ob 4. uri so minerji (v varovanju akcije je bilo pet borcev s puškami) na progi blizu železniške postaje Breg postavili 4 časovne in 4 mine na vžig. V trenutku, ko so hoteli prižgati vžigalne vrvice, jih je presenetila sovražna patrulja 20 mož in morali so se umakniti. Časovne mine so eksplodirale ob 4.15, 7., 8. in 10. uri. Osem kilogramov eksploziva Nobels 808 je uničilo dve železniški kretnici in 150 m proge. Prva časovna mina je eksplodirala v trenutku, ko je šla mimo nje sovražnikova patrulja.⁵²

⁴⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 178.

⁵⁰ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 179 in 180.

⁵¹ Zbornik VI/17, dok., št. 25.

⁵² Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 185.

Naslednji dan, 28. oktobra 1944, ob 22. uri so minerja Anton Gorjup in Anton Sušin ter politični delavec Viljem Nemec - Marjan in kurir Marjan Ravnikar minirali železniški most na progi Radeče–Loka pri Zidanem Mostu. Železni most, 12 x 8 x 5 m, je bil nekaj sto metrov oddaljen od železniške postaje Radeče. Medtem ko sta minerja pod most nastavljala 20 kg razstreliva Nobels 808, sta njuno akcijo z vsake strani mostu varovala Viljem Nemec - Marjan in Marjan Ravnikar. Po opravljeni akciji so se vsi štirje odmaknili za 300 metrov od mostu in prižgali vrvico. Transportni vlak iz smeri Radeč je še pravočasno zapeljal čez most, ni pa to uspelo tovornemu vlaku iz smeri Loka pri Zidanem Mostu. Na most je zapeljal v trenutku eksplozije. Poleg mosta so omenjeni borci uničili še lokomotivo in 8 vagonov. Zapora železniškega prometa je trajala 24 ur, nato so popravili le en tir, drugega pa precej pozneje. Lokomotiva in vagoni so padli na cesto in še to za nekaj časa zaprli za promet.⁵³

Prvi vod 2. čete 2. bataljona Kozjanskega odreda je šel 31. oktobra z dvema puškomitraljezoma pod vodstvom namestnika komandirja čete Antona Požlepa v akcijo na železniško progo Orehovo–Sevnica. Položaj so zasedli ob 22. uri. Razporedili so se tako, da sta na krilih bila puškomitraljeza, vmes pa strelci. Več kot 30 minut so čakali na nemško železniško patroljo. Takrat je iz Brega proti partizanski zasedi pripeljal tovorni vlak in desnokrilni puškomitraljezec je začel streljati po lokomotivi. Streljal je tako dolgo, dokler se ni ustavila. Nato je skupaj s pomočnikom začel obstreljevati zadnje vagone, v katerih je bilo oboroženo spremstvo, ki se je poskrilo pod vagone. Po 10 minutah streljanja se je partizanska zaseda umaknila. Namestnik komandirja čete Anton Požlep je po prihodu v tabor predlagal, da se zaradi onesposobitve lokomotive in izkazane hrabrosti pred strojem odreda pohvalijo puškomitraljezec Stanko Kelhar in pomočnika Mihael Kuk ter Drago Mladenovič.⁵⁴

⁵³ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 185. Nemško verzijo akcije izvemo iz poročila komandirja orožniške postaje Zidani Most z dne 30. 10. 1944. »Dne 28. 10. 1944 ob 21.35 uri je bil razstreljen železniški most na nem. drž. progi Zidani Most–Sevnica pri Sv. Petru pri Loki, občina Zidani most, pri kilometrskem kamnu 2,3 km, približno 350 m od postaje Radeče. V tem času je iz Sevnice prihajal tovorni vlak, lokomotiva s tenderjem in službenim vagonom je iztirila, medtem ko so 4 vagoni zleteli s proge. Eksplozijo so povzročili banditi z minami. Močno je poškodovan most in štirje prevrnjeni vagoni. Kasneje sta pod mostom najdeni še dve mini s tempirnim vžigom, ki sta bili odvrženi zaradi eksplozije drugih min. Železniški promet je bil ponovno vzpostavljen po enem tiru 29. 10. 1944 ob 17. uri. Popravilo mostu bo trajalo še 3 dni in tedaj se bo promet lahko ponovno odvijal po obeh tirih. Proga Zidani Most–Loka je še vedno zagrabljena in neprehodna zaradi rušenja mostu. Človeških žrtev ni bilo« (Zbornik VI/17, dok., št. 125).

⁵⁴ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 185 in 186.

Minerska četa Kamniško-zasavskega odreda

Štab 4. OC NOV in POS je zlasti za vzdrževanje zvez čez Savo med Štajersko in Dolenjsko, za prehode borcev in pošiljke orožja, za rušenje železnice, mobilizacijske in druge naloge 15. februarja 1944 obnovil Kamniško-savinjski odred. Ker je deloval na Kamniškem in v Zasavju, ne pa tudi v Savinjski dolini, se je zanj kmalu uveljavilo ime Kamniško-zasavski partizanski odred. V njegovem sklopu je bila minerska četa, ki je uspešno delovala na železniški progi med Litijo in Zidanim Mostom.⁵⁵ Bila je kadrovski rezervoar za druge enote četrte operativne cone. V skladu z navodili nadrejenih so svoje izkušene minerje poslali na Kozjansko, Koroško in v Šlandrovo brigado, kjer so ustanavljali nove minerske enote.⁵⁶

Minerji so bili oboroženi s puškami, komandni kader pa z brzostrelkami. Proti koncu leta 1944 so nosili že tudi pištole, vendar je bilo glavno orožje minerjev razstrelivo zavezniškega izvora, Nobels 808 in Plastic P. H., detonatorji⁵⁷ raznih vrst, navadni in električni, počasi ali hitro goreča vžigalna vrstica,⁵⁸ poživilni naboji⁵⁹ in razni sprožilci ter tempirni svinčniki.⁶⁰ Vsak miner je nosil v nahrbtniku poleg opreme še po več kilogramov razstreliva. Razstrelivo Nobels 808⁶¹ je imelo veliko rušilno moč. Kos tega razstreliva,

⁵⁵ Miroslav Stiplovšek: Kamniško-zasavski partizanski odred. ES 4, str. 385.

⁵⁶ Žužek, Minerji, str. 218; Zbornik VI/12, dok., št. 77; ZAC, Arhivska zbirka Kulturne skupnosti Mozirje, a. š. 1, Štab 4. OC NOV in POS štabu Kamniško-zasavskega odreda 2. 5. 1944 in Štab 4. OC NOV in POS štabu Kozjanskega odreda, 2. 5. 1944.

⁵⁷ Detonator (lat.) – vžigalnik oz. priprava za vžig razstreliva.

⁵⁸ Vžigalna vrstica je priprava za vžig razstreliva z varne razdalje. Pri tem so uporabljali minerske vžigalice, uporabne tudi v dežju in vetru. V pomanjkanju minerskih vžigalic so uporabljali tudi navadne vžigalice. V JLA je bil v uporabi izraz štapin, tudi fitilj.

⁵⁹ Vžigalni naboj je vrsta vžigalnika.

⁶⁰ Med NOV izraz za časovne vžigalnike. Najbolj znani časovni vžigalniki so bili kemične narave in britanskega porekla. Med 2. svetovno vojno so bili produkt masovne izdelave. Glede na učinek so jih delili na trenutne in časovne. Napeto udarno iglo je držala žica, pripeta na zgornji del vžigalnika. V kovinski cevčici ob žici se je nahajala ampula s kislino. Vžigalnik se je aktiviral z razbitjem ampule, katere kislina je nagrizla žico. Nagrizena oz. prekinjena žica je osvobodila iglo, ki je udarila v inicialno kapico in sprožila eksplozijo razstreliva. V odvisnosti od debeline žice in agresivnosti kisline je lahko postopek trajal od nekaj minut do nekaj dni (Vojna enciklopedija 2, Beograd 1971, str. 459).

⁶¹ Razstrelivo je imelo poseben duh, od katerega je minerje bolela glava. Težko so se privadili nanj. V hudem mrazu je minerjem pomagal, da so se ob njem nekoliko pogreli. Razstrelivo je zelo hitro gorelo, njegov svetlo žareč plamen je imel veliko toplotno moč. Že čisto malo je zadostovalo, da so si ogreli premražene prste.

zgnetenega v paličico, dolgo in debelejšo od cigare, je bilo že dovolj, da je raztrgalo tirnico železniške proge. Tudi sama vžigalna vrstica je imela precejšnjo moč. Lahko je presekala drevo, telefonski ali električni drog, če so jo minerji ovili okoli droga tolikokrat, koliko centimetrov je drog meril v premeru. Vsak miner je moral poznati vse posebnosti in učinke vseh minerskih pripomočkov, če je hotel uspešno opravljati svoje delo. Zato so minerje izbirali med rudarji in tistimi partizani, ki so že bili nekoliko vajeni dela z nevarnimi snovmi. Minerji so se morali nenehno učiti, vaditi in izpopolnjevati svojo tehniko. Temu so namenjali večino svojega prostega časa.⁶²

Minerji so za predvidene akcije v glavnem sami izdelovali mine. V toplem prostoru so tako dolgo gnetli koščke razstreliva, da so dobili strnjeno snov, ki so jo potem zavili v vrečevino. Če je bilo treba, so jo tudi obarvali, da je ni bilo moč opaziti, zlasti kadar so polagali mine na progo. Minerji oz. minerske skupine so se spretno gibale po terenu, ker so bile majhne skupine brez težkega orožja in opreme, ki bi jih ovirala pri hitrih premikih. V akcije oz. miniranje so hodili najpogostejše v skupinah po dva ali trije, ker se je bilo tako najlažje približati progi. Za večje akcije so zaprosili za pomoč v moštvu komandanta Kamniško-zasavskega odreda.⁶³

»Julija 1944 smo se lotili miniranja železniškega mostu v Mošeniku pri Savi, zgrajenega iz obklesanega kamna. Ponoči je most vedno varovala zaseda, zato se mu ni bilo mogoče približati, podnevi pa so se vsakih pet minut vrstile ob njem patrulje. Že precej prej sem šel s Tarzanom, ki je poznal teren, v skalovje nad mostom ter z daljnogledom opazoval most in njegovo okolico. Takrat je bila tam še zaseda. Ko pa se je dvignila jutranja megla ter je posijalo sonce, je zaseda odšla in vrstile so se patrulje točno vsakih pet minut. Naredil sem skico mostu in na njej označil, kako ga bomo zaminirali. Odločili smo se, da ga bomo minirali podnevi, med dvema obhodom patrulj. Če bi se dela lotili ponoči, bi morali pregnati ali uničiti zasedo, streljanje pa bi priklicalo pomoč, ki bi lahko preprečila akcijo. Miniranje podnevi pa je moralo biti opravljeno v vsega nekaj minutah in vsi minerci v akciji so morali delati natančno, hitro in brez najmanjše napake in zamude. V Tirni smo nato pripravili vse, kar smo potrebovali za to akcijo. V dvanajst vreč eksploziva po dvajset kilogramov, vse trdno zvite, smo vstavili poživilne naboje in posebej še hitro gorečo vrstico z že vstavljenimi detonatorji. V akcijo smo odšli vsi

⁶² Žužek, *Minerci*, str. 224.

⁶³ Žužek, *Minerci*, str. 219 in 221; Arhiv Posavskega muzeja Brežice. Tipkopis: Ivan Vidali: Kamniško-zasavski odred. Ljubljana 1989, poglavje IV, str. 4.

minerici in vsak je do podrobnosti vedel za svojo nalogo. Ob devetih dopoldne smo se priplazili v bližino mostu, in ko je patrulja izginila za ovinkom, smo stekli pod most. Sedel sem za vrat velikemu minercu in potem so mi podajali v roke eno vrečo z eksplozivom za drugo. Nalagal sem jih na polico, kjer se začne most obokati, jih pritrdil in podprl s palicami, ki smo si jih že prej pripravili in ki mi jih je podajal drug minerec. Za menoj je minerec, ki je prav tako sedel za vratom soborca, vtikal v mine zažigalne vrvice z vžigalniki ter jih spajal med seboj. Ko smo razmestili vse strelivo, smo eno vrečo eksploziva položili še na progo ter jo zažgali. S tem sem dal tudi znamenje, naj že prej določeni minerec prižge vrstico za miniranje mostu, mi pa smo stekli stran. Komaj smo prišli z nevarnega območja, že je strašno zagrmelo, dolino pa je pokrnil dim. Nemci so nas opazili in začeli streljati za nami, mi pa smo bili veseli, da je šlo vse po načrtu in da smo zrušili tri četrtine mostu. Nemci so potem pripeljali veliko železniških pragov, jih zvezali, z njimi zapolnili veliko luknjo, nanje položili tračnice in si tako naredili zasilen most. Ta les pa je pozneje železničar - terenec, preden je odšel v partizane, polil z bencinom in zažgal. Tedaj Nemci precej časa niso mogli zraven, ker je bila vročina prehuda. Za promet so most spet popravili tako, da so čezenj položili močne traverze.«⁶⁴

»Ko smo 17. oktobra med Renkami in Savo minirali oba tira, sem preizkusil nov način, kako povezovati mine, da ena sama detonacija⁶⁵ uniči več sto metrov proge. Na to nalogo smo se pripravljali več dni. V vasi Jarše pri Šentlambertu smo sestavili natančen načrt, koliko min potrebujemo, koliko težke in kakšna naj bo povezava med njimi. Določili smo tudi kraj za akcijo. To je bilo zahtevno delo, zato smo zaprosili štab Kamniško-zasavskega odreda za pomoč. Dodelili so nam četo z avtomatskim orožjem za močno stransko zasedo, ki naj bi odbila nepričakovan napad kakšne nemške patrulje. Vse je bilo pripravljeno po načrtu. Odšli smo na pot. Minerici so nosili po dva kilograma težke mine z eksplozivom 808, midva s komandirjem voda sva imela okoli sebe navite kolobarje eksplozivne vrvice s poživilnimi naboji, minerec Cene, ki je bil pri delu zelo iznajdljiv, pa je nosil na vreteno navitih približno devetsto metrov eksplozivne vrvice, ki jo je nato na progi v teku odmotaval po tirih, medtem ko sta mu dva minerca nosila vreteno na palici. Drugi minerici so pripravljali na že vnaprej določenih mestih prostor za mine. Položili smo jih po obeh tirih na vsak drugi stik tirnic 900 m na

⁶⁴ Žužek, Minerici, str. 219 in 220.

⁶⁵ Detonacija (lat.) – pok, močan pok pri eksploziji.

dolgo. Vse mine smo povezali med seboj in jim dodali še poživilne naboje, v katere sem vložil po en električni detonator in jih povezali z glavno žico, ki je bila napeljana do električnega vžigalnega stroja. Tega smo postavili v zaklon sto metrov stran. Miniranje je trajalo največ četrte ure in je bilo za tako dolžino opravljeno v rekordnem času. Dal sem znamenje za umik iz zased. Ko so bili borci in minerci na varnem, sem glasno zavpil: »Ogenj!« Priključil sem glavne električne žice na strojček in sprožil. To je bil nepozaben prizor! Levi in desni tir v dolžini devetsto metrov sta bila kot kozolec, ki se podira. Tračnice so se dvignile in pragovi so frčali po zraku.«⁶⁶

V letu 1945 so minerji svojo taktiko napadov na železniške proge še izpopolnili. Na pomoč jim je priskočilo partizansko letalstvo. »V zgodnji pomladi zadnjega vojnega leta so nam učinkovito pomagali pri uničevanju prometnih komunikacij »titovci«, letalci, ki so napadali iz zraka. Po vsaki akciji, ki smo jo izvedli v letu 1945, smo takoj obvestili naš štab, ta pa je poslal obvestilo na pristojno mesto s točnimi podatki, kje je bila proga zaminirana. Naslednji dan, ko so Nemci pripeljali delavce, da bi popravljali poškodovano progo, so se iznenada pojavila naša letala – titovci – in zelo uspešno mitraljirala po tej skupini. Večkrat so napadali tudi vlakovne kompozicije in nam tako olajšali delo.«⁶⁷

Minerski vod Tomšičeve brigade

Tomšičeva brigada je imela minerski vod že v obdobju pred odhodom na Štajersko, a ga je izgubila med pohodom. Zaradi velike nesreče, ki se je zgodila 11. januarja 1944 v Hoboličih na Hrvaškem, je minerski vod prenehal obstajati. Po štirinajsturnem pohodu so bili borci zelo utrujeni. Minerji so našli zavetje v brunarici. Orožje in minersko orodje so zložili ob peči, vreče z razstrelivom in minami pa poldrugi meter stran od zakurjene peči. Od utrujenosti so popadali na ilovnata tla in zaspali. Nekaj po petnajsti uri je odjeknila močna eksplozija. Nesreča je bila za brigado hud udarec: ostala je brez minerjev, protitankovskih min in razstreliva.⁶⁸

Glavni štab NOV in POS je 11. januarja 1944 izdal odredbo za ustanovitev inženirskih čet v brigadah. Sestavljene naj bi bile iz voda za zvezo ter

⁶⁶ Žužek, *Minerci*, str. 224 in 225.

⁶⁷ Žužek, *Minerci*, str. 225.

⁶⁸ Franci Strle: *Tomšičeva brigada 1944*. Založba Obzorja Maribor, Maribor 1995, str. 25 in 26 (dalje: Strle, *Tomšičeva brigada 1944*).

minerskega in pionirskega voda. Glede minerskih vodov so zapisali, »da morajo razpolagati z eksplozivom in z vsem ostalim materialom za miniranje. S seboj morajo imeti tudi že izdelane nagazne⁶⁹ mine. Za eksploziv in ostali minerski material morajo biti minerci opremljeni s posebnimi nahrbtniki ali zaboji, s katerimi bodo lahko zavarovali razstrelivo pred vlago.« V nadaljevanju odredbe so še zapisali, da morajo minerji popolnoma obvladati svojo službo, da se morajo dnevno izpopolnjevati, poznati vsak nov eksploziv in ga takoj preizkusiti. Pri napadih na utrjene postojanke pa morajo minerji oz. pionirji sodelovati s pehoto (bombaši).⁷⁰

106. Partizanski žig.

Tomšičeva brigada je na Štajerskem pridobila nekaj razstreliva, ki so ga njeni minerji uporabili sredi marca za miniranje sovražnikove postojanke ob napadu Tomšičeve in Šercerjeve brigade na Moravče. Zaradi zavezniške dobave razstreliva in minerskih pripomočkov v začetku junija so v brigadi oblikovali minersko-sabotažne skupine. 15. junija 1944 so ustanovili minerski vod, ki mu je poveljeval velenjski rudar Martin Viher. Štel je dvanajst minerjev, večinoma rudarjev, v dveh minerskih desetinah.⁷¹ Njegove naloge so bile inženirska podpora bataljonskih oz. brigadnih akcij⁷² ter diverzantske

⁶⁹ Nalétne mine so vrste min, ki jih raznese, ko se na njih stopi z nogami ali povozi z gosenicami oz. kolesi. Namenjene so uničevanju oz. onesposabljanju žive sile (protipehotne mine), oklepnih in drugih vozil (protitankovske mine).

⁷⁰ Zbornik VI/10, dok., št. 50.

⁷¹ Zbornik VI/12, dok., št. 96; Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 471 in 566. Prvi komandir minerskega voda je bil Martin Viher, drugi Grega Weiss in tretji Lojze Jager (Slavko Brglez, ustni vir, 7. 11. 1981).

⁷² Z odredbo brigadnega štaba so bili minerji minerskega voda porazdeljeni med bataljone. Pred akcijo so bili minerji, po dva ali trije, lahko pa tudi več, porazdeljeni po bataljonih. S sabo so morali imeti zadostno količino eksploziva za miniranje proge oz. ceste. Posamezni minerji pa so šli s pehotnimi vodi v zasede. S sabo so morali vzeti po dve pripravljeni mini na poteg (ARS, AS 1847, fasc. 339/I, povelje 1. brigade, 28. 9. 1944 in odredba 1. brigade, 10. 10. 1944).

akcije na železnicah in cestah. Z ustanovitvijo minerskega voda se je precej povečala rušilna moč brigade. V oktobru 1944 je minerski vod brigade štel 19 članov.⁷³

Tomšičeva brigada je dobila ukaz, da razruši most pri Zbelovem. Akcijo so izvedli v noči z 18. na 19. junij 1944. Naloga prvega bataljona je bila, da napade stražo na mostu pri Zbelovem, jo uniči in z dodeljeno sabotažno skupino most popolnoma razruši. Drugi bataljon naj bi zavaroval smer proti Poljčanam s postavljanjem zasede pri Stari vasi in miniranjem proge na več mestih. Tretji bataljon naj bi bil v rezervi.⁷⁴

Prvi bataljon pod vodstvom komandanta brigade je prišel do mostu in pregnal stražo brez vsakega strela. Po postavitvi potrebnega zavarovanja so minerji začeli delati, tedaj pa so se začele težave. Zbelovski most je imel razpon dobrih 25 metrov, razpet pa je bil čez štiri podpornike iz granitnih kvadrov, v katerih ni bilo mogoče najti minskih vdolbin, ki bi omogočile vsestranski izkoristek razstrelilne moči. Minerji so si skušali pomagati tako, da so na podporna stebra nalepili dve mini po 15 kg razstreliva, ki naj bi naredil potrebni vdolbini za močnejši minski polnitvi. Učinek teh min je bil neznaten, saj sta bila podpornika komaj opraskana. Minerjem ni kazalo nič drugega, kot da so zraven podpornika skopali jašek, v katerega so natlačili 150 kg razstreliva in vse skupaj dobro zadelali. Kljub temu uspeha ni bilo. Med zatikanjem detonatorja niso bili dovolj natančni in razstrelivo se je le vnelo, nato pa zgorelo z velikim oranžnim plamenom.⁷⁵

»Razčlenjevalci štaba 4. operativne cone so krivdo za ta neuspeh iskali predvsem v neizurjenosti minercev, toda vzroki so bili mnogo globlji. Očitno je, da za miniranje mostu niso bili zbrani vsi potrebni obveščevalni podatki. Kako bi se sicer moglo zgoditi, da so minerci začeli iskati minske komore šele po zavzetju mostu. Da teh komor v podpornikih ni, bi bilo treba vedeti že prej, ne da so minerci izgubljali čas še s tem. Izguba časa povzroči naglico, ki ji sledita živčnost in zmanjšana pozornost za potankosti celo pri čisto preprostih opravilih. Tudi to, da so podporni stebri zgrajeni iz granita, bi morali vedeti že prej.«⁷⁶

⁷³ ARS, AS 1847, fasc. 339/I, poročilo o vojaškem in političnem delu 1. brigade, 2. 9. 1944.

⁷⁴ Zbornik VI/14, dok., št. 120.

⁷⁵ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 477.

⁷⁶ Prav tam. Akcija ni uspela, a so se iz nje naučili, »da je treba posebno sabotažne akcije mnogo bolje pripraviti kot ostale. Za take akcije so potrebne velike količine eksploziva, ki ga je

Več uspeha so imeli v akciji čez dva meseca. 16. avgusta je 2. bataljon Tomšičeve brigade porušil železniški most med Hudo luknjo in postajališčem v Paki. Okupatorjevo patroljo, ki je hotela preprečiti miniranje, so partizani pregnali in pri tem ubili dva vojaka. Naslednji dan je krenila v zasedo ob progi 1. četa 3. bataljona. Proti zasedi je pripeljal tovorni vlak za zavarovanje. Ko je pod lokomotivo eksplodirala mina in se je zato ta prevrnila, so partizani takoj izvedli juriš in okupatorju preprečili, da bi organiziral svojo obrambo. Po nemškem poročilu je padlo 20 nemških vojakov, šest jih je bilo lažje, šest pa huje ranjenih. Trije ranjenci so med prevozom v bolnišnico umrli. Tri nemške vojake so partizani ujeli, pri čemer sami niso imeli izgub. Uničili so lokomotivo, štiri vagone, še oklepni vagon in 40 metrov proge. Zaplenili so precej orožja in vojaške opreme.⁷⁷

Zaradi pregleda porabljene količine materiala navajam še akcijo, ki jo je izvedel 1. bataljon Tomšičeve brigade 22. septembra, ko je minerska skupina ob pomoči desetine partizanov iz 2. čete izvedla akcijo na progi Vuzenica–Dravograd. V akciji, ki je trajala od 00.30 do 00.45, so uničili 192 metrov tirnic. Za to so uporabili 14 kg eksploziva, 16 poživilnih nabojev, 5 metrov počasi in 20 metrov hitro goreče vrvice ter 20 detonatorjev.⁷⁸

Od jeseni 1943 do konca druge svetovne vojne⁷⁹ so nadrejena partizanska poveljstva nenehno zasipavala podrejena poveljstva z navodili in ukazi o napadih na železniške komunikacije. Zahtevali so, da se napadi na železnice izvajajo vsak dan. V začetku so bila navodila enostavna: »Uničitev lokomotive je bolna točka za sovražnika.«⁸⁰ Pozneje so se ta navodila izpopolnila in v letu 1944 imamo že prave ekspertize z risbami mostov, vrisanimi točkami za miniranje in navajanjem količin razstreliva, potrebnega za razrušitev objekta.⁸¹

treba preje zgnječiti in napraviti mine, najboljše okoli 20 kg težine. Take mine so zelo pripravne za prenos, bodisi za nošenje z ljudmi ali živino in poleg tega se lahko postavljajo in vršijo kombinacije pri nameščanju« (Zbornik VI/14, dok., št. 120).

⁷⁷ Žnidarič, *Železničarji in železnice*, str. 373.

⁷⁸ ARS, AS 1847, fasc. 339/I, poročilo štaba 1. brigade, 22. 9. 1944.

⁷⁹ ARS, AS 1487, a. š. 31, a. e. 3510, GŠ NOV in POS vsem štabom divizij o trenutnih operacijsko-taktičnih nalogah naših divizij, 28. 8. 1943; Zbornik VI/12, dok., št. 33 in 112, VI/13, dok., št. 151, VI/14, dok., št. 20 in 36, VI/16, dok., št. 64 in 87; ARS, AS 1547, zbirka revij, brošur in časopisov. Generalmajor Dušan Kveder o naših nalogah, *Naša vojska*, 2. 12. 1944, str. 1.

⁸⁰ ARS, AS 1487, a. š. 31, a. e. 3510, GŠ NOV in POS vsem štabom divizij o trenutnih operacijsko-taktičnih nalogah naših divizij, 28. 8. 1943.

⁸¹ Zbornik VI/13, dok., št. 151; ZAC, Arhivska zbirka Kulturne skupnosti Mozirje, a. š. 1, Štab 4. OC NOV in POS štabu Kamniško-zasavskega odreda, 23. 6. 1944.

Enote četrte operativne cone v drugi polovici 1943 in prvi polovici 1944 niso mogle kakovostno izvajati ukazov nadrejenega poveljstva glede rušenja komunikacij. Primanjkovalo jim je usposobljenega kadra,⁸² pomembno vlogo pri tem pa je odigralo tudi pomanjkanje eksploziva⁸³ in minerskega orodja. Omenjene naloge so lahko kakovostno izpolnjevali šele od srede 1944 z rastjo in razvojem enot NOV in POS ter dobavami zavezniških pošilk. Slovenske partizanske enote so svojo največjo številčnost v vojni dosegle jeseni 1944. To pa je že čas, ko je bilo rušenje komunikacij pomembnejše kot zavzemanje sovražnikovih postojank. Štab 4. OC NOV in POS je to utemeljil tako: »Če bomo dobro porušili komunikacije, bo sovražnik prisiljen, sam zapustiti postojanke ob komunikacijah in one, ki niso ob komunikacijah. Z rušenjem komunikacij bomo lahko tudi preprečili dovoz eventualnih sovražnih rezerv na naše ozemlje in preko našega ozemlja.«⁸⁴

*107. Železniška postaja Brežice je od mesta oddaljena 2 km proti severu.
Razglednica. Iz obdobja med obema vojnama.*

⁸² Zbornik VI/14, dok., št. 3.

⁸³ Zbornik VI/12, dok., št. 51, VI/13, dok., št. 8 in št. 84, VI/16, dok., št. 40, VI/17, dok., št. 5.

⁸⁴ Zbornik VI/16, dok., št. 64.

S približevanjem enot Rdeče armade mejam Slovenije in z umikom nemških enot z Balkana je postajala Štajerska pomembnejša. Čez njeno ozemlje so potekali nenehni transporti vojaštva in vojaške opreme v obe smeri. V eno smer so se umikale nemške enote z Balkana, v drugo pa so dovažali okrepitve na madžarsko fronto.⁸⁵ Zaradi vedno večjih potreb po komunikacijah na Štajerskem je nemški okupator vložil veliko naporov v popraviljanje komunikacij⁸⁶ in njihovo varovanje. Uspeli so popraviti precej mostov in s tem vrniti železnicam prepustnost. S povečanjem prometa na železnicah se je povečal tudi promet na cestah. Sovražnik je bil tako v letu 1945 prisiljen v večji meri uporabljati cestne povezave.⁸⁷

Obstajali sta dve glavni smeri umika z Balkana: iz Zagreba proti Brežicam in iz Zagreba proti Varaždinu. Od Brežic naprej je sovražnik znova delil svoje transporte; večji del vojaštva se je premikal ob Savi od Brežic do Zidanega Mostu in Celja, kjer je spet šel del transportov po Savinjski dolini do Dravograda, del pa od Celja proti Mariboru. Manjše kolone so se premikale od Brežic mimo Sv. Petra pod Sv. Gorami in Šmarja pri Jelšah proti Ptuj.⁸⁸

Dogodke v aprilu in maju 1945 na Kozjanskem lahko še najbolje zasledujemo po poročilih partizanskega obveščevalca Mihaela Žmavca - Florjana. V njih imamo po dnevih natančno zapisane okupatorjeve premike po železnicah in cestah ter priprave nemških oblasti na umik. V poročilu, 3. aprila 1945, je zapisal, da je 1. aprila približno 25 vojaških tovornih avtomobilov, natovorjenih z bencinom, vozilo v smeri Videm-Rajhenburg-Kozje. V noči s 1. na 2. april se je premikalo več sto avtomobilov v smeri

⁸⁵ Pri tem je treba omeniti, da je bila frontna črta na jugu Madžarske oddaljena od slovenskega ozemlja le še približno 65 kilometrov.

⁸⁶ »Na progi Zidani Most–Ljubljana sta na razpolago dva »žerjava« za popraviljanje proge, in sicer eden v Ljubljani, drugi v Zidanem Mostu odnosno v Mariboru (približno 30-tonski). V slučaju potrebe pa pride na pomoč tudi 50-tonski žerjav z Dunaja, odnosno iz kraja, kjer se trenutno nahaja, ako ni v rabi, je na Dunaju. Glede skladišč za rezervne dele pridejo v poštev sedeži progovnih mojstrov v Ljubljani, Litiji, Zagorju, Zidanem Mostu. Vsaka postaja ima več ali manj rezervnega materiala kakor tračnic, žebeljev, pragov itd. Najtežje nadomestljivi deli so kretnice, katerih precej primanjkuje. Specijalna vlaka za popraviljanje proge, to je pomožna vlaka, sta v Ljubljani in Zidanem Mostu, ki sta tudi domovni postaji pomožnih vlakov. V slučaju potrebe pridejo tudi pomožni vlaki iz domovnih postaj kakor Maribor, Gradec in drugi« (ARS, AS 1851, fasc. 80/I, poročilo štaba 4. OC NOV in POS, 3. 7. 1944).

⁸⁷ Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem. Knjiga 1 (18). Obramboslovni raziskovalni center Inštituta za družbene vede pri Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1995, dok., št. 6 (dalje: Zbornik 1(18)).

⁸⁸ Zbornik 1(18), dok., št. 27.

proti Zidanemu Mostu, tako po štajerski kot kranjski strani. Tudi 2. aprila so se podnevi in ponoči premikale kolone avtomobilov v isti smeri. Enak promet je potekal tudi po železnici. V poročilo za 17. april je zapisal, da je v noči s 16. na 17. april vozilo proti Zidanemu Mostu približno 300 vojaških avtomobilov, ki so prevažali vojake. Za te Transporte ugotavlja, da so se premikali le ponoči. Bali so se zračnih napadov »titovcev« in zavezniškega letalstva, zato so v Zaprešiču, Dobovi, Brežicah, Vidmu in Sevnici namestili protiletalske topove. Na Vidmu so protiletalske topove namestili tik nad šolo, v Sevnici pa v neposredni bližini železniške postaje. Za varovanje umika vojaških enot so mine namestili pod železniške in rečne mostove ter na ceste. Postavili so jih med Brežicami in Mostecem, v Brežicah pri gradu in sokolskem stadionu, Stari vasi, v Krškem med bolnico in mostom ter pri kopališču, v Sevnici, Leskovcu in še kje. Skoraj v vsakem kraju so naredili cestne zapreke iz debelih hlodov.⁸⁹

Nemški protiukrepi

Nemški okupator je za zavarovanje prometa po železnicah poskrbel takoj po okupaciji. Utrdili so železniške postaje,⁹⁰ na odprti progi pa so zgradili bunkerje. Progo so varovali s stalnimi obhodi patrolj. Na železniškem križišču v Zidanem Mostu je bila že od leta 1941 tudi posebna enota protiletalske obrambe, prihodnje leto pa so protiletalske topove namestili tudi v Pogoniku pri Litiji za zavarovanje mostu čez Savo in železniškega predora. Po ukazu komandanta orožništva pri šefu civilne uprave za Spodnjo Štajersko, 15. oktobra 1943, so za zavarovanje železnic, mostov in drugih pomembnih objektov, v krajih, kjer ni bilo vojaških oddelkov, skrbele orožniške postaje.⁹¹ Čim bolj je ozemlje 4. operativne cone dobivalo značaj frontnega zaledja, tem bolj je okupator krepil postojanke ob komunikacijah in pomembnih objektih. Na Štajerskem se je boj za komunikacije začel leta 1944. Za okupatorja je bil to zelo težek boj, saj se je moral bojevati na dveh frontah. Šlo je za boj na

⁸⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 307.

⁹⁰ Slovenec v nemški vojski Ivan Kržan je decembra 1944 dobil dopust. Izstopil je na železniški postaji Blanca. Opazil je, da je »postajno poslopje bilo obdano z nekaj bunkerji iz starih železniških pragov, prav takšen je bil bunker ob zapornicah oziroma prehodu preko železniške postaje pri vходу v vas« (Ivan Kržan: Od velike noči 1941, do božiča 1945. Nemška mobilizacija Slovencev v 2. svetovni vojni. 4. zbornik. Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko in Muzej narodne osvoboditve Maribor, Maribor 1998, str. 177).

⁹¹ Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 148 in 149.

notranji (sabotaže) in zunanji fronti (diverzije in letalski napadi), uspehi so bili majhni, izgube pa velike.

Jeseni 1944 je okupator na jugu Štajerske začel graditi utrjeno obrambno linijo, hkrati z njo so krepili posadke tudi v postojankah ob prometnih zvezah. Te so tudi utrdili z novimi bunkerji in drugimi obrambnimi napravami. Poglavitno nalogo pri zavarovanju komunikacij na Štajerskem so imele enote 438. divizije za posebno uporabo (18. polk deželnih strelcev in gorski lovski polk Treeck), 25. policijski polk SS, konec novembra 1944 pa so za zavarovanje južne železnice vzpostavili še posebni polk s sedežem v Radečah.⁹² Da je nemški okupator skušal do konca vojne za vsako ceno zavarovati železniške proge in objekte na njih pred zračnimi in partizanskimi napadi, kažejo podatki o njegovih enotah, ki so še v drugi polovici aprila z enako zavzetostjo branile njegove glavne postojanke ob železnici. Tako je imel 18. polk deželnih strelcev s sedežem v Dravogradu za območje Šaleške in Spodnje Savinjske doline 611. bataljon v Laškem in Rimskih Toplicah, 922. bataljon v Trbovljah ter 1068. bataljon v Slovenj Gradcu. Glavna naloga teh enot je bilo zavarovanje železniških prog. Železniško križišče v Zidanem Mostu je bilo pod zaščito pododseka XVIII/F obmejne straže, medtem ko je pododsek XVIII/D skrbel za varnost železniškega vozlišča v Dravogradu. Progo med Mariborom in Celjem je varoval 17. SS policijski polk s sedežem v Slovenski Bistrici, koroško progo med Mariborom in Dravogradom pa 27. SS policijski polk. V Mariboru je imela sedež V. težka protiletalska divizija z oddelkom protiletalske obrambe v Celju. Tudi njena glavna naloga je bila obramba železniške proge.⁹³

Okupator je železniško progo zavaroval z oporišči in bunkerji ter s stalnimi obhodi patrulj, pred vsakim transportom pa je peljal varovalni vlak.⁹⁴ O uspehih in ukrepih izvemo iz vojnega dnevnika 18. polka deželnih strelcev s konca julija 1944: »Oviranje železniškega prometa je slej ko prej glavna naloga banditov. Kljub širokim akcijam na raznih mestih, posebej na železniški progi Celje–Velenje, so banditi dosegli le sorazmerno majhne uspehe. Najbolj ogrožena je slej ko prej proga Zagorje–Sava, prav tako težijo banditi za tem, da za vsako ceno preprečijo promet na progi Celje–Dravograd. S sedanjo opremljenostjo sil, angažiranih na zavarovanju prog, njihovega majhnega številčnega stanja in zaradi stanja na zemljišču (nepreglednost proge, gozd do same proge) ne

⁹² Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 616 in 617.

⁹³ Žnidarič, Železničarji in železnice, str. 341.

⁹⁴ ARS, AS 1851, 80/I, poročilo štaba 4. OC NOV in POS, 3. 7. 1944.

moremo preprečiti napadov na proge. Brezpogojno bi bilo potrebno, da z obeh strani proge vzpostavimo varnostni pas, širok najmanj 50 m, ter da se angažirajo majhna vozila za kontrolo prog s patruljami, da bi tako banditom odvzeli čas potreben za izvedbo napadov. Taktika banditov stremi za tem, da z močnimi silami istočasno napadejo oporišča ob progi (težko orožje) in da s tem preprečijo povezavo posameznih oporišč in pošiljanje okrepitev. Med napadom pa diverzanti minirajo železniško progo. Nujno bi bilo potrebno, da se na odseku, ki ga varuje polk, angažirajo najmanj 3 oklepni vlaki. Na svojem območju bohorska banda⁹⁵ še naprej gospodari na vseh progah, tako da so bile čete 649. bataljona praktično še naprej odrezane.«⁹⁶

Major Amend, komandant 611. bataljona deželnih strelcev, je sredi septembra 1944 podal naslednji predlog: »Ker lahko z gotovostjo računamo, da bo vsako noč minirana proga tako med Velenjem in Šoštanjem kot tudi med Šoštanjem in Šmartnim ob Paki, bi bil jutranji vlak stalno v nevarnosti, da naleti na mino. To bi lahko preprečili samo tako, da vlak odide iz Velenja šele, ko se zdani. Morda bi se lahko združil z drugim vlakom, ki ima odhod iz Velenja ob 8.50 uri in bi ta odšel iz Velenja nekaj pred 8. uro (daljša noč se mora upoštevati pri prehodu na zimski čas). Bataljon zelo dobro ve, da civilni sektor pripisuje velik pomen jutranjemu vlaku iz Velenja, ki prevozi številno delovno silo v Celje. Vendar stojimo na stališču, da bo gospodarstvu, predvsem oborožitveni industriji, bolj koristilo, če vlak prispe sigurno čeprav z 1,5-urno zamudo v Celje, kot pa zaradi številnih miniranj sploh ne pride.«⁹⁷

⁹⁵ Mišljen je Kozjanski partizanski odred.

⁹⁶ Zbornik VI/15, dok., št. 178.

⁹⁷ Zbornik VI/16, dok., št. 133.

Svobodna ozemlja

Izbojevanje svobodnih ozemelj

V letu 1941¹ se ni uresničilo pričakovanje vodstva slovenskega osvobodilnega gibanja, da bodo koncentrirane majhne dolenske in štajerske partizanske čete kot jedro vstaje dvignile v upor kmečke množice ob Savi in Sotli, ki jih je nemški okupator izganjal, kar naj bi preprečilo njegove namene in privedlo tudi do osvobojenega ozemlja. Tudi v začetku sicer uspela vstaja decembra 1941 v zahodni Gorenjski je bila preslabotna in preozko uresničena, da bi se mogla upirati dobro oboroženim nemškim četam. Pokazalo se je, da je bila velika iluzija verovati v možnost nastanka osvobojenega ozemlja tako, da bi uporniški oddelki postavili zasede na dohodih določenega ožjega ozemlja in ga potem branili.²

Prvo osvobojeno ozemlje na Slovenskem je nastalo v Ljubljanski pokrajini v pozni pomladi 1942. Največji obseg je imelo od sredine maja do začetka junija, ko je zajemalo dve tretjini Ljubljanske pokrajine. Pod okupatorjevim nadzorom so ostali le Ljubljana z okolico in ožji pasovi ob pomembnejših prometnicah. Svobodno ozemlje ni nastalo s frontalnim napadom partizanskih sil, s klasičnim bojem, temveč je bilo posledica množičnega in razpršenega pritiska na okupatorja na širokem ozemlju. Nastanek prvega svobodnega ozemlja na Slovenskem je bil rezultat naraslih narodnoosvobodilnih sil in istočasno slabosti okupatorjevega okupacijskega sistema.³

Svobodno ozemlje so poleti 1942 branili⁴ partizanski odredi. To so bile

¹ Tito je sredi oktobra 1941 v Užicu napisal Navodilo o zavzemanju in osvobajanju naseljenih krajev. V njem je podrobno opisal napad oz. postopke pri zavzemanju in osvobajanju krajev. Iz navodil je razvidno, da je pri osvobajanju predvidel le klasični, bojni način zavzetja. Posebno vlogo pri tem je namenil bombašem. Josip Broz - Tito: Zbrana dela, sedma knjiga, Ljubljana 1981, str. 149–151 (dalje: Tito, ZD 7). Slovenski partizani so pri nastanku prvega svobodnega ozemlja na Slovenskem v letu 1942 njegova navodila v praksi še nadgradili.

² Zdravko Klanjšček: O strategiji in taktiki NOV in PO Slovenije. Prispevki IZDG 1-2/1971–1972, str. 119 (dalje: Klanjšček, O strategiji in taktiki).

³ Klanjšček, O strategiji in taktiki, str. 119; Marjan Žnidarič, Svobodna partizanska ozemlja v Sloveniji. Naš koledar 1995. Društvo piscev zgodovine narodnoosvobodilnega boja. Ljubljana 1994, str. 90.

⁴ Tito je sredi oktobra 1941 v Užicu napisal Navodilo kako obdržati – braniti osvobojeno ozemlje (Tito, ZD 7, str. 152–154). V njem je podrobno navedel ukrepe za branjenje osvobojenega ozemlja od rušenja cest in komunikacij do različnih tipov zased. Predvidel je še ukrepe v zvezi s protiletalsko zaščito in obveščevalno službo. Slovenski partizani so njegova navodila v praksi še nadgradili. To se še posebej vidi pri obrambi gornjesavinjskega svobodnega ozemlja v letu

teritorialne enote, ki so bile široko razporejene ob robu osvobojenega ozemlja po bataljonih in četah ter ki so tedne in tedne čepele v zasedah. To jim je jemalo operativno svobodo. Istočasno je pomenilo to odmik od načel partizanske taktike. Kmalu so se zavedali, da manjšega osvobojenega ozemlja ni mogoče trajno braniti pred močnejšimi in dobro oboroženimi sovražnimi kolonami s plitvimi pehotnimi zasedami, ki jih sovražnik lahko vedno prebije ali obide. Ugotovili so, da ga je mogoče braniti le s krepkimi osredotočenimi udarci po teh kolonah s ciljem njihovega uničenja ter z napadi na postojanke. Najboljša obramba osvobojenega ozemlja je torej le ofenzivnost partizanskih čet.⁵

Tudi v letu 1943 so slovenske partizanske enote težile k zavzemanju novih ozemelj in s tem k vzpostavljanju novih svobodnih ozemelj pod njihovo kontrolo. Svobodna ozemlja naj bi jim služila kot baze, kjer bi lahko nemoteno delovali štabi, pomožne službe, bolnice, delavnice. Istočasno bi služila kot izhodišča za nove operacije.⁶

Na osnovi izkušenj iz minulih let in v skladu z aktualnim vojaško-političnim položajem so partizani prilagajali svojo taktiko. Temu primerno so zastavljali svoje prednosti: avgusta 1943 je GŠ NOV in POS dajal prednost zaplembam sovražnikovega orožja pred brezpogojno obrambo osvobojenega ozemlja. V navodilih štabom divizij je zapisal: »Ni najvažnejša brezpogojna obramba osvobojenega teritorija, ampak je najvažnejše uničevanje vsaj enega dela sovražnih kolon in zaplomba orožja in opreme.«⁷

V nadaljevanju je glavni štab omenjeno navodilo podrobneje obrazložil: »Napačno je misliti, da moramo sovražnika ustaviti takoj na periferiji našega teritorija. Spuščajmo njegovo kolono globlje v notranjost. Naj se oddali od svojih oporišč. Z bataljoni vedno pripravljenimi za premik in borbo pošljimo proti njegovi koloni našo protikolono. Pošljimo manjše sile v frontalni napad

1944. Štab 4. OC NOV in POS je uporabil taktiko dejavnega zavarovanja osvobojenega ozemlja. Osvobojenega ozemlja niso branili na njegovih robovih, ampak so razporedili brigade v širšem pasu okoli svobodnega ozemlja. Z napadi na sovražnikove postojanke in prometne zveze ter z mobilizacijskimi in sabotažnimi akcijami so vezale sovražnikove sile vsaka na svojem operativnem območju. Tako so nemškega okupatorja prisilile k branjenju zanj pomembnih prometnih objektov in postojank, istočasno so s tem onemogočale njegovo osredotočenje za vdor v Zgornjo Savinjsko dolino.

⁵ Klanjšček, O strategiji in taktiki, str. 120.

⁶ ARS, AS 1487, a. š. 31, a. e. 3510, GŠ NOV in POS vsem štabom divizij o trenutnih operacijsko-taktičnih nalogah naših divizij, 28. 8. 1943.

⁷ Prav tam.

za ustavitev kolone. Večje sile pošljimo v bok in za hrbet kolone. Stisnimo kolono v klešče in uničimo sovražnika. Odrežimo mu vsako možnost umika. Ta taktika nam omogoči ono najvažnejše v partizanski taktiki: zaplembo orožja in opreme. Tako vsilimo sovražniku bitko ugodno za nas, neugodno zanj. Naših štabov ne sme vznemirjati možnost prodiranja sovražnika v večih kolonah iz različnih smeri. Najvažnejše ni, da povsod odbijamo sovražnika in mu ne dovolimo vstop v naš teritorij. Naša naloga ni brezpogojna obramba osvobojenega teritorija. Mirno lahko računamo na začasno zasedbo dela teritorija ali celo vsega teritorija po sovražnih silah. Bistveno za nas je, da uničimo, če ne vse, vsaj nekatere ali celo samo eno kolono, in si priborimo orožje in opremo. Zato ne smemo vseh sil enakomerno porazdeliti na vse sovražne kolone. Vrzimo jedro svojih sil na nekaj, ali na samo eno samo kolono in jo uničimo. Ostale kolone zadržujemo z manjšimi silami in te manjše operacije vodimo s stališča opore glavni operaciji proti eni sami ali večim kolonom /ako je njihovo popolno odbijanje nemogoče/, da do kraja uničimo napadene sovražne kolone in poberemo vojni plen. Potem lahko v slučaju prevelikega pritiska celo umaknemo naše sile iz teritorija. Tak umik potem ni neuspeh, ampak je uspeh, ker smo uničili tisti del sovražnih kolon, ki smo jih z našimi silami lahko uničili, in priborili smo si plen, čeprav smo zapustili teritorij. Bil bi pa neuspeh v nasprotnem slučaju, če bi tudi odbili vse kolone in obdržali teritorij, pa bi sovražnika ne uničili na enem sektorju do kraja in mu ne bi zaplenili orožja.«⁸

Svobodna ozemlja na območju 4. operativne cone NOV in POS smo imeli v letu 1944. Nastala so na Moravškem, Kozjanskem, v Zgornji Savinjski dolini in na Pohorju. Zadnja tri ozemlja so bila rezultat največjega razmaha narodnoosvobodilnega boja od konca aprila do jeseni 1944. Med tem razmahom so se krepile enote četrte operativne cone in nastajale so tudi nove, vse pa so čedalje močnejše napadale sovražnika ter njegove prometne zveze in postojanke.⁹

Šlandrova in Tomšičeva brigada sta prvo skupno akcijo izvedla 19. marca z napadom na orožniško postajo v Moravčah. Tu je bilo v kaplaniji in prosvetnem domu 42 orožnikov in pripadnikov posebnega akcijskega oddelka. Postojanko so do jutranjih ur 20. marca napadli dva bataljona

⁸ Prav tam.

⁹ Milan Ževart: Svobodna partizanska ozemlja na slovenskem Štajerskem v času narodno-osvobodilnega boja. Časopis za zgodovino in narodopisje 2/1988, str. 171 (dalje: Ževart, Svobodna partizanska ozemlja).

Tomšičeve brigade, 1. četa 2. bataljona in minerski vod Šlandrove brigade, druge njene enote pa so napad zavarovale pred morebitnimi nemškimi posredovanji iz Domžal in Vač ter iz Črnega grabna; demonstrativno so napadle postojanko v Krašnji, da bi odvrnile pozornost od poglavitnega cilja akcije. V celonočnem napadu so minerji hudo poškodovali obe dobro utrjeni sovražnikovi postojanki, tako da so se morali orožniki umakniti v kletne bunkerje. Borci so požgali še dve stavbi v Moravčah, v katerih bi orožniki mogli urediti svojo novo postojanko. Prav tako so poškodovali pošto in občinski urad ter izvedli veliko prehranjevalno akcijo. V bojih sta bila ubita dva orožnika, več je bilo ranjenih, dva so borci ujeli, v ogorčenih bojih, ko so orožniki streljali s trombloni, pa so padli trije borci. Uspeh napada je bil velik, kajti nemški okupator je bil prisiljen oditi iz Moravč. Močna motorizirana sovražnikova kolona, okrepljena z lahkimi tanki, je iz kraja odpeljala vse žive in mrtve orožnike in policiste, postojanko pa so morali opustiti. Tako je bila Moravska dolina brez sovražnikove postojanke in so ji kot osvobojenemu ozemlju pravili »Mala Rusija«.¹⁰

Moravče so bili prvi večji kraj na ozemlju četrte operativne cone, ki je ostal svoboden več mesecev. Osvobojena Moravska dolina je bila poglavitna zaledna baza za partizanske enote na zahodnih območjih Štajerske vse do konca julija 1944, ko so enote 4. operativne cone začele osvobajati Zgornjo Savinjsko dolino. Na Moravškem so se že pred tem velikokrat zadrževali vodstveni organi narodnoosvobodilnega gibanja na Štajerskem, enotam NOV in POS pa je bila tudi izhodišče za akcije v Črnem grabnu in Zasavju. Poslej so bile v dolini poleg bolnišnic in tiskarn tudi številne partizanske delavnice ter skladišča, v njej so organizirali tudi politične in vojaške tečaje.¹¹

Glavni štab NOV in POS je že 21. marca 1944 ukazal štabu 4. operativne cone NOV in POS, da si mora čim prej ustvariti baze na območju Zgornje Savinjske in Šaleške doline, in to s perspektivo, da bo na tem območju izbojeval prvo svobodno ozemlje. V svojih navodilih in nasvetih štabu 4. operativne cone z dne 23. julija 1944 je glavni štab zapisal, da naj imajo kombinirane operacije z večjimi enotami na Štajerskem za cilj »ustvariti za utrditev vojske in pospeševanje mobilizacije nujno potrebne otoke svobodnega ozemlja, ki lahko služijo kot potrebna baza za organizacijo vojske, za organizacijo potrebnih ustanov, za opremo vojske, za bolnice in v politično-vojaškem

¹⁰ Miroslav Stiplovšek: *Bojna pot Šlandrove brigade*. Partizanska knjiga, Ljubljana 1983, str. 57 (dalje: Stiplovšek, *Bojna pot Šlandrove brigade*).

¹¹ Stiplovšek, *Bojna pot Šlandrove brigade*, str. 57 in 58.

pogledu za dviganje zaupanja v našo vojsko in našo oblast s strani civilnega prebivalstva.« Glavni štab je menil, da bi morale enote 4. operativne cone najprej osvoboditi območje v Zgornji in tudi v Spodnji Savinjski dolini, drugo pomembno središče svobodnega ozemlja pa izbojevati na Pohorju. V nadaljnjih akcijah naj bi savinjsko svobodno ozemlje skušali povezati z moravškim in ga na Gorenjskem razširiti v smeri Kamnik–Domžale–Cerklje–Kranj, pohorsko pa v smeri Kozjaka¹² in Slovenskih goric.¹³

Na osnovi navodil glavnega štaba so v štabu 4. operativne cone naredili načrt osvoboditve Savinjske doline. Od 30. julija do 2. avgusta 1944 sta bila z zavzetjem postojank na Ljubnem, v Lučah in Gornjem Gradu osvobojena velik del Zgornje Savinjske doline in Zadrebčka dolina. Navedene postojanke sta zavzeli Šlandrova in Zidanškova brigada. Pri napadu na Ljubno je sodeloval Štajerski bataljon Vojske državne varnosti. Sovražnik je 2. avgusta izpraznil postojanko v Nazarjah in na Rečici, 3. avgusta pa v Motniku in v Špitaliču v Tuhinjski dolini, s čimer je bil osvobojen tudi del te doline v gorenjskem delu 4. OC NOV in POS. V okviru zavarovanja napadov na postojanke v Zgornji Savinjski dolini je Tomšičeva brigada napadla Šmartno ob Paki, zavzela postojanko vermanov in deloma orožniško postajo ter uničila naprave na železniški postaji, sovražnikovega odpora pa le ni mogla streti do konca. Poleg tega so enote Tomšičeve brigade postavile zasede ob cestah proti Mozirju in Polzeli, na več mestih porušile progo, minirale mostove pri Rečici in v Letušu ter prekopale cesto proti Zgornji Savinjski dolini. Drugi bataljon Šercerjeve brigade je izvedel lažni oz. demonstrativni napad na močno utrjeno postojanko v Šoštanju in njeni posadki onemogočil, da bi posegla v dogajanja. Minerske skupine Šercerjeve brigade so rušile progo med Šoštanjem in Penkom, kjer je tudi bilo nemško vojaško oporišče, progo med Šoštanjem in Velenjem ter njen odcep do velenjskega premogovnika. Porušile so dva železniška mostova in cestni most. Prvi bataljon Šercerjeve je napadel Dobrno, a je ni mogel zavzeti. Bračičeva brigada je rušila progo med Ponikvo in Celjem ter cesto Vojnik–Slovenske Konjice in je v okolici Celja skušala zavzeti postojanko v Šentjurju pri Celju, kar ji ni uspelo. Vzhodnokoroški odred je varoval operacije s koroške smeri; napadel je

¹² V dokumentu piše v smeri Kozja, a dejansko gre za Kozjak, severno od Drave.

¹³ Zbornik VI/15, dok., št. 21; Ževart, Svobodna partizanska ozemlja, str. 173. Pravih pogojev za razširitev svobodnega ozemlja na območju severno od Drave ni bilo, četudi so tam partizani in še zlasti enote Lackovega odreda zavzeli več sovražnikovih postojank. Tudi priporočila za obsežno širjenje svobodnega ozemlja v gorenjskem predelu so bila le preoptimistična, čeprav je do širjenja svobodnega ozemlja tudi tam prišlo, in to predvsem v Tuhinjski dolini.

sovražnikovo postojanko Črna v Mežiški dolini in rušil cestne mostiče.¹⁴

Štab 4. operativne cone NOV in POS je 6. avgusta 1944 poročal Glavnemu štabu NOV in POS o veliki ofenzivi svojih enot v Savinjski dolini ter poudaril, da je bil namen akcij zavzeti sovražnikove postojanke v Zgornji Savinjski dolini in tako ustvariti svobodno ozemlje na Štajerskem, zapleniti čim več orožja in izvesti popolno mobilizacijo na svobodnem ozemlju.¹⁵

Dan prej je štab cone čestital vsem borcem, oficirjem, podoficirjem in političnim komisarjem 6. SNOUB, 11. SNOB, 14. divizije in Vzhodnokoroškega odreda, ki so sodelovali v bojih za prvo osvobojeno ozemlje na Štajerskem in jim izrekel vse priznanje ter pohvalo. Posebno pohvalo je izrekel borcem, podoficirjem, oficirjem in političnim komisarjem Šlandrove brigade za izkazano junaštvo, iznajdljivost, vztrajnost in požrtvovalnost pri zavzetju Ljubnega in Luč, Zidanškovi brigadi za zavzetje Gornjega Grada Tomšičevi pa za zavzetje Šmartnega ob Paki. Posebej je pohvalil tudi minerski skupini Šlandrove brigade in Kamniško-zasavskega odreda, štab Šlandrove brigade za spretno vodstvo operacij v Ljubnem in Lučah, štab Zidanškove brigade za spretnost in iznajdljivost v operacijah v Gornjem Gradu.¹⁶

O operacijah v Zgornji Savinjski dolini sta dala zelo pohvalne izjave tudi vodja angloameriške odprave pri štabu 4. operativne cone major Lindsay in član sovjetske odprave pri Glavnem štabu NOV in POS podpolkovnik Bogomolov, ki sta neposredno spremljala boje. Major Lindsay je poudaril, da so bile operacije »načrtno dobro pripravljene in briljantno izpeljane«. Uspehe so ob najenostavnejšem orožju dosegli zlasti »s svojim pogumom in vojaško strokovnim znanjem«. Pomembno je tudi dejstvo, da je bilo prvo osvobojeno ozemlje na Štajerskem izbojevano s presenetljivo majhnim številom partizanskih izgub. Podobno je operacije ocenil tudi podpolkovnik Bogomolov, ki je v svoji izjavi poudaril, da so funkcionarji posameznih enot »izvedli svoje naloge izredno točno, borci pa so pokazali veliko junaštvo in vzdržljivost.« Po vtisih neposredno na bojišču se je Šlandrova brigada izkazala »odlično, zlasti njeni minerci«, podobne vtise je dobil tudi o Zidanškovi

¹⁴ ZAC, Arhivska zbirka Kulturne skupnosti Mozirje, a. š. 1, Štab 4. OC NOV in POS Glavnemu štabu NOV in POS, 6. 8. 1944, in štab 4. OC NOV in POS štabu 14. divizije NOV in POJ, 4. 8. 1944; Ževart, Svobodna partizanska ozemlja, str. 173 in 174; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 421.

¹⁵ ZAC, Arhivska zbirka Kulturne skupnosti Mozirje, a. š. 1, Štab 4. OC NOV in POS Glavnemu štabu NOV in POS, 6. 8. 1944.

¹⁶ Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 418.

brigadi. Izjavil je še, da je mogoče takšna velika dejanja doseči le ob visoki morali. Še posebej so bili borci zadovoljni, ko je radio Svobodna Jugoslavija objavil pohvalo maršala Tita Šlandrovi in Zidanškovi brigadi ter 14. diviziji za osvoboditev Zgornje Savinjske doline.¹⁷

108. Pogreb padlih zavezniških letalcev v Zgornji Savinjski dolini. Govori vodja sovjetske vojaške misije pri 4. operativni coni Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije podpolkovnik Boris N. Bogomolov.

Enote četrte operativne cone po teh uspehih niso branile osvobojenega ozemlja na njegovih robovih, temveč je štab cone razporedil svoje brigade v širšem pasu okoli svobodnega ozemlja, da bi s svojimi akcijami sovražnika vezale nase in ga prisiljevale, da brani zanj pomembne prometne objekte in postojanke. Tako so se v širšem pasu okrog svobodnega ozemlja začeli vrstiti dinamični boji ob občutni defenzivnosti sovražnika in ob nadaljnjem razkroju vermanšafta. Njihova značilnost je bila, da so potekali na zelo širokem prostoru in da je bilo njihovo težišče na severnem in vzhodnem Štajerskem, kjer je operirala 14. divizija NOV in POJ.¹⁸

¹⁷ Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 419.

¹⁸ ZAC, Arhivska zbirka Kulturne skupnosti Mozirje, a. š. 1, Štab 4. OC NOV in POS štabu 14. divizije NOV in POJ, 4. 8. 1944; Klanjšček, Pregled NOV, str. 248.

Štab 4. operativne cone NOV in POS se je po izbojevanju osvobojenega ozemlja v Zgornji Savinjski dolini odločil za novo ofenzivo zlasti proti vermanskim posadkam, ki so bile demoralizirane in so nudile precej slabši odpor kot pripadniki drugih nemških enot, a so sestavljale večino oborožene sile v Savinjski dolini. Tomšičeva in Šercerjeva brigada sta v noči na 23. avgust uničili sovražnikovi postojanki v Ribnici in pri Sv. Lovrencu na Pohorju, v noči na 3. september pa likvidirali še dve pomembni postojanki na Pohorju; v Mariborski koči in Sokolskem domu. Po teh akcijah so zažgali tudi vse domove in druge stavbe, ki bi jih okupator lahko uporabil za svoje postojanke. 10. septembra so nato Šercerjeva in Bračičeva brigada ter Kozjanski odred nadaljevali akcije za osvobojeno ozemlje na Kozjanskem, ki jih je začel Kozjanski odred že junija. Dva dni zatem, prav na dan, ko je bila zavzeta postojanka Kozje, se je začela velika ofenziva na postojanke na mejnem območju med Zgornjo in Spodnjo Savinjsko dolino. Tako je štab cone z usklajenimi operacijami na kozjanskem in savinjskem območju zmanjšal sovražnikove možnosti, da bi s svojimi enotami uspešno posredoval.¹⁹

Sovražnikove postojanke Mozirje, Letuš, Šmartno ob Paki in Braslovče so po partizanski osvoboditvi dela Zgornje Savinjske doline zapirale enotam 4. operativne cone pot za napadalno dejavnost na prometne zveze v dolini Pake in na območju srednjega toka Savinje. Bile so neke vrste obrambnega zidu, katerega pomembnosti se je sovražnik zavedal, zato jih je okrepil fortifikacijsko. V njih je nastanil precej številne posadke vermanov, še posebej v Mozirju (300 mož), ki je bilo kot center obrambne črte, podprt z drugimi manjšimi postojankami okoli njega. Ves sistem se je pri tem opiral na postojanko Celje, od koder bi ob potrebi prišla pomoč. V Mozirju se je sovražnik nahajal v postojankah v prosvetnem domu, šoli, župnišču in cerkvi. Postojanke so bile obdane z ovirami iz tesanega lesa, višine 2–3 metra, in z žično oviro, širine približno 30–40 metrov. Med postojankami, žično oviro in lesenimi ovirami so se nahajala minska polja in strelni jarki. V teh utrjenih postojankah je bilo približno 150 vermanov na čelu s komandantom bataljona. Preostali del posadke se je nahajal v prosvetnem domu in bunkerjih, ki so bili narejeni okoli trga, iz njih so imeli vojaki dober pregled nad dostopi trgu.²⁰

Glavni štab NOV in POS je 15. avgusta 1944 izdal pisna navodila za bodoče delo 4. OC NOV in POS. V uvodu jih je pohvalil zaradi odličnih

¹⁹ Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 446 in 447; Ževart, Svobodna partizanska ozemlja, str. 175 in 176; Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 107–116.

²⁰ Zbornik VI/16, dok., št. 42.

uspehov enot cone pri osvobajanju Zgornje Savinjske doline, v nadaljevanju pa je poudaril, da je treba z vso odločnostjo nadaljevati ofenzivo za osvobajanje in širjenje teritorija. Po povelju štaba 4. operativne cone z dne 10. septembra je Mozirje napadla Šlandrova brigada, Letuš in Šmartno ob Paki Tomšičeva brigada, Braslovče pa Zidanškova brigada. Te in tudi druge enote so morale tudi zavarovati napad, ki se je začel pozno zvečer 11. septembra. Najprej je Tomšičeva brigada po nekaj urah boja ob dveh zjutraj zavzela postojanko Letuš, medtem ko je postojanko Šmartno ob Paki zavzela šele po štiriindvajseturnem boju ob desetih zvečer 12. septembra. Šlandrova brigada je postojanko Mozirje zavzela po dvajseturnem žilavem boju ob pol šestih zvečer 12. septembra. Zidanškovi brigadi napad na Braslovče ni uspel. V postojankah so se zagrizeno borili le Nemci, medtem ko bi bili vermani prej pripravljeni na predajo. Načrtovana operacija je z izjemo uničenja postojanke v Braslovčah odlično uspela. Z osvoboditvijo omenjenih krajev se je osvobojeno zemlje razširilo za nekaj kilometrov na jug, obsegalo je nekaj nad 507 km².²¹

Ohranilo se je povelje štaba 1. brigade štabom bataljonov. Datirano je z 11. septembrom 1944 in sestavljeno iz dveh delov. V prvem delu so zapisane sovražnikove postojanke in njihova številčnost na sektorju operiranja. Temu sledi navajanje partizanskih enot, ki sodelujejo v operaciji, in njihove naloge. V drugem delu povelja je zapisana sestava enot brigade Toneta Tomšiča in njihove naloge. Štab brigade je odredil, da 3. bataljon z vso oborožitvijo in dodeljenim težkim minometom iz 1. bataljona napade in likvidira postojanko Letuš. To naj stori z dvema četama iz desnega brega in eno četo z levega brega Savinje. Drugi bataljon z vso oborožitvijo demonstrativno z dvema četama napade postojanko Šmartno ob Paki in jo po možnosti skuša likvidirati. Ena četa ostane v rezervi pri štabu brigade. Prvi bataljon z vso oborožitvijo, razen težkega minometa, ki ga preda 3. bataljonu, postavi zasedo v Podvinu na progi in cesti Šmartno–Polzela z bočnim zavarovanjem proti Sv. Miklavžu. Vzpostaviti moramo zvezo z enoto 11. brigade, ki bo imela zasedo na mostu čez Savinjo. Z minerskimi skupinami mora rušiti progo, na cesti postaviti mine na poteg, minirati vse mostove ter postaviti barikade in zaseke. Minerski vod

²¹ Zbornik VI/15, dok., št. 81 in VI/16, dok., št. 28, 42 in 59; ARS, AS 1847, fasc. 339/I, poročilo o vojaškem in političnem delu za 12. 9. 1944 štaba 1. brigade; Ževart, Svobodna partizanska ozemlja, str. 177–179; Tone Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem 1941–1945. Mi volimo. Založba Mladika, Ljubljana 1991, str. 404. Ohranila se je barvna skica (52x38 cm) k relaciji borb 11. in 12. 9. 1944 za Mozirje, Letuš in Šmartno ob Paki v merilu 1:100.000 (ZAC, Arhivska zbirka Kulturne skupnosti Mozirje, a. š. 3).

se razdeli. Prvem bataljonu se dodeli štiri minerje z 80 kg razstreliva, drugem bataljonu tri minerje s 50 kg razstreliva in tretjemu bataljonu 4 minerje s 100 kg razstreliva.²²

Temu sledi navedba kraja brigadnega obvezovališča in previjališča ranjencev, lokacija štaba brigade in načini vzdrževanja zveze. Uro za napade na postojanke so določili dvaindvajseto v noči med 11. in 12. septembrom. Za čas akcije so oblikovali operativni štab 1. in 11. brigade, ki sta ga sestavljala komandant 1. brigade in politični komisar 11. brigade. Ponoči se bo zadrževal v Obrambljah, podnevi pa v Podgorju. Na koncu povelja so zapisani znaki razpoznavanja za oba dneva in navedba, da se bodo podrobnosti reševale na sestanku s štabi bataljonov ob 14. uri v štabu brigade.²³

Sredi septembra 1944 so bile operacije enot 4. operativne cone NOV in POS za osvoboditev ozemelj na Štajerskem kljub načrtom za nadaljnje širjenje svobodnih ozemelj v glavnem končane. Glavni štab NOV in POS je sicer že 15. avgusta opozoril štab cone na nujno širjenje svobodnega ozemlja proti vzhodu in je kot cilj napada predlagal Šoštanj in Slovenj Gradec, a take operacije, ki bi pomenila razširitev svobodnega ozemlja, ni bilo.²⁴

²² ARS, AS 1847, fasc. 339/I, povelje 1. brigade, 11. 9. 1944.

²³ Prav tam.

²⁴ Ževart, Svobodna partizanska ozemlja, str. 178. Štab 4. OC NOV in POS je 14. oktobra 1944 poslal štabu 14. divizije NOV in POJ »situacijo« oz. načrt napada na sovražnikovo postojanko v Šoštanju in določil, da se bo napad začel ob osmi uri zvečer. Štab cone je menil, da je za neposredni napad na postojanko potrebna ena brigada, za zavarovanje napada pa bosta skrbeli dve. 17. oktobra 1944 je štab cone poslal štabu 14. divizije situacijo za napad na sovražnikovo postojanko v Črni. Štab cone je torej predvideval tudi razširitev svobodnega ozemlja na območje Gornje Mežiške doline. Okupator je bil prepričan, da bodo partizanske enote napadle Šoštanj, Velenje in Slovenj Gradec. Partizanske napade na svoje postojanke v Šoštanju in Velenju oz. v Šaleški dolini je okupator zaradi številnih akcij enot 14. divizije na tem območju pričakoval že aprila 1944. Nemci so po 1. maju 1944 čedalje bolj utrjevali Šoštanj, Velenje, premogovnik in elektrarno ter zgradili več utrd ob železniški progi (v Penku, v Šoštanju, Prelogah, Pesju, Velenju, Selu pri Šaleku, pri postajališču v Paki in pri Hudi luknji ob Paki). V Šoštanju so v zvezi z utrjevalnimi deli izselili ljudi iz hiš okoli postojanke pri cerkvi v Družmirju. Civilno prebivalstvo so izselili iz hiš v okolici železniške postaje, okoli nje pa zgradili več bunkerjev in položili mine. Septembra so začeli utrjevati predvsem središče Šoštanja. Zgradili so številne bunkerje, izkopali strelske jarko in postavili žične ovire. Sodišče v Šoštanju so ukiniti in njegovo poslopje spremenili v postojanko. Utrdili so še druga poslopja. Zaradi utrjevalnih del so porušili tri stavbe in iz Šoštanja preselili v okolico triintrideset družin. Okupator je utrjeval tudi Velenje, kjer so zgradili obrambno postojanko zunaj trga, in sicer pri železniški postaji, kamor sta se preselila tudi orožniška postaja in občinski urad. Višji vodja SS in policije v XVIII. vojnem okrožju je zaradi vse pogostejših partizanskih napadov na postojanke na Spodnjem Štajerskem 8. julija 1944 izdal povelje in 27. septembra še smernice za uspešno obrambo postojanke pred

Štab 4. operativne cone se je pravilno odločil za taktiko dejavnega zavarovanja osvobojenega območja. Čisto drugačno taktiko so ubrali glede protiletalske zaščite Zgornje Savinjske doline. Sovražna letala so preletavala osvobojeno ozemlje, ogrožala partizanske položaje in vznemirjala prebivalstvo. Operacijski odsek štaba 4. OC NOV in POS je 18. novembra izdal odredbo, s katero so nameravali onemogočiti prelete osvobojenega ozemlja sovražnim letalom. Ukazali so organizacijo protiletalske zaščite. Na vzvišenih položajih okoli partizanskih taborov so morali postaviti puškomitraljeze. Podnevi je moralo biti na položajih 15 % vseh razpoložljivih puškomitraljezov enot, ki so bivale na terenu. Mesta orožij naj bi določale enote same, po možnosti naj bi bili to težki mitraljezi. Tudi komande mest Zgornjesavinjskega vojnega področja so morale organizirati protiletalsko zaščito. Komanda mesta Gornji Grad je morala vsakodnevno postavljati mitraljeze in puškomitraljeze na tri položaje, enako tudi komanda mesta Ljubno. Za komando mesta Luče so predvideli dve mesti s po enim puškomitraljezom. Mitraljeze naj bi se postavilo na take položaje, da bi delovali v krogu 360 stopinj, zato bi mitraljezi morali biti na podstavkih iz lesa. V posadki sta bila dva partizana, ki sta se menjavala ob lepem vremenu ob 12. uri. Zaradi pomanjkanja streliva so v poštev prišli le breni in brede.²⁵

Nemški okupator je ocenil, da so svobodna ozemlja, še zlasti Zgornjesavinjsko ozemlje zelo pomembna za partizane iz vojaških razlogov. Pri tem je poudaril, da so svobodna partizanska ozemlja navzven hermetično zaprta in zavarovana z močnimi silami. »Na vseh dovoznih cestah so postavili zapore z drevesi, najpomembnejše mostove so minirali, da bi otežili nadaljnji

napadi. Na teh osnovah so morali komandanti oporišč pospešeno izgraditi oz. utrditi oporišča po načelih krožne obrambe. Posebej težke odseke so morali tudi zaminirati. Smernice so zelo podrobne. Komandant oporišča je moral pripraviti več načrtov: načrt za preplah, za boj in ogenj. V smernicah so tudi podrobna navodila glede oskrbe s strelivom, ki so predvidela, da mora imeti vsak član posadke na voljo štiri ročne bombe (Ževart, Svobodna partizanska ozemlja, str. 178; Milan Ževart: Elaborat štaba Treeckove bojne skupine o narodnoosvobodilnem boju na Štajerskem. ČZN 2/1990, str. 183; Milan Ževart: Akcije 14. divizije od 26. aprila do 1. maja 1944 in povečanje okupatorjevih sil v Šaleški dolini. Styriaca, izbrana dela. Velenje 2005, str. 386; Milan Ževart: Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini. Ljubljana 1977, str. 537; Zbornik VI/16, dok., št. 140).

²⁵ ZAC, Arhivska zbirka Kulturne skupnosti Mozirje, a. š. 1, odredba operacijskega odseka štaba 4. OC NOV in POS, 18. 11. 1944. GŠ NOV in POS je 23. 11. 1944 izdal odredbo o ukrepih za uspešnejšo obrambo naseljenih krajev na osvobojenem ozemlju. Naslovil jo je na vojne oblasti korpusov in operativne cone. Odredba v 15 točkah zelo podrobno navaja ukrepe, ki bi jih morale izvajati komande mest in področij. Glede na že znana dejstva menim, da je odredba prišla prepozno (Zbornik VI/17, dok., št. 73).

napad nemških sil.« Navedli so, da so si partizani z osvobojenimi ozemlji pridobili območja, kjer se lahko neovirano in neopaženo premikajo, in da so si z njimi pridobili izhodišča za napade proti severu in vzhodu ter si tam pripravili najpomembnejša spuščališča in skladišča orožja ter streliva, skratka, si uredili operacijsko in preskrbovalno bazo velikega obsega, kjer se brigade po svojih pohodih lahko spočijejo ter izpopolnijo moštvo in opremo.²⁶

Okrepljena dejavnost enot 4. operativne cone narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije junija in julija 1944 je bila uvod v veliko partizansko ofenzivnost na Štajerskem od konca julija do srede septembra 1944. V velikopotezno zasnovanih operacijah so kar po vrsti padale okupatorjeve postojanke in nastala so tri večja svobodna ozemlja. Operacije enot 4. OC NOV in POS za osvoboditev ozemelj na Štajerskem spadajo med največje in najuspešnejše operacije NOV in POS. Nemški okupator je pozneje čas teh operacij označil za svoje krizne mesece. Operacije enot 4. operativne cone za osvoboditev ozemelj na Štajerskem so zajele obsežno območje Štajerske, del Gorenjske in del Koroške, in to z lažnimi ter praviimi napadi na okupatorjeve postojanke, zasedami in rušenjem prometnih zvez. Potekale so tako, da so narodnoosvobodilne enote že izbojevana manjša svobodna ozemlja širile in utrjevale, in tudi tako, da so bile povezane z dejavno obrambo že svobodnih ozemelj. V operacijah za izbojevanje svobodnih ozemelj so tako ali drugače sodelovale vse enote cone. Glavni ofenzivni sunki so bili trije: v prvem sunku od 30. julija do 2. avgusta 1944 sta bila osvobojena večji del Zgornje Savinjske doline in Zadrega dolina; v noči na 23. avgust je bilo izbojevano pohorsko svobodno ozemlje, ki je bilo v začetku septembra razširjeno; v tretjem ofenzivnem sunku od 10. do 12. septembra pa je bila osvobojena vsa Zgornja Savinjska dolina, razširjeno in utrjeno pa kozjansko svobodno ozemlje.²⁷

Osnovna značilnost operacij enot 4. operativne cone med boji za svobodna ozemlja je njihova uspešnost. Partizanske enote so dosegle velike uspehe s sorazmerno majhnimi žrtvami, sovražnik pa je imel hude izgube. Že začetni razkroj vermanšafta Štajerske domovinske zveze se je bistveno pospešil. Pomemben dosežek teh uspehov je zaplenba orožja in streliva. Po partizanskih poročilih je bilo pri zavzetju sovražnikovih postojank v Zgornji

²⁶ Ževart, Svobodna partizanska ozemlja, str. 181 in 182; Milan Ževart: Elaborat štaba Treeckove bojne skupine o narodnoosvobodilnem boju na Štajerskem. ČZN 2/1990, str. 178 (dalje: Ževart, Elaborat Treeck).

²⁷ Ževart, Svobodna partizanska ozemlja, str. 172 in 173.

Savinjski dolini ter v Šmartnem ob Paki in Letušu zaplenjeno naslednje orožje: 886 pušk, 64 lahkih in težkih strojnic, 88 brzostrelk in med njimi nekaj parabel,²⁸ 8 minometov in med njimi 2 težja, približno 1000 ročnih bomb in zelo veliko nabojev. Pri zavzetju postojank v Sv. Lovrencu in v Ribnici na Pohorju sta Tomšičeva in Šercerjeva brigada zaplenili 2 strojnice, 3 lahke strojnice, 6 brzostrelk, 143 vojaških pušk, polavtomatsko puško,²⁹ večje število lovskih pušk, precej pištol in revolverjev ter dosti streliva in še druge vojaške opreme. Najpomembnejši dosežek operacij je, seveda, uničenje sovražnikovih postojank in s tem nastanek svobodnih ozemelj. Pri osvoboditvi Zgornje Savinjske in Zadrebke doline sta glavne naloge opravili Šlandrova in Zidanškova brigada, pri osvobajanju Kozjanskega pa Kozjanski odred. Enote 14. divizije so izbojevale svobodno ozemlje na Pohorju, sodelovale so pri operacijah za osvoboditev Zgornje Savinjske doline in za razširitev svobodnega ozemlja na Kozjanskem. Najmočnejšo postojanko je uničila Šlandrova brigada v Mozirju; največ postojank pa je okupator izgubil zaradi ofenzivnosti Kozjanskega odreda, samo v juniju in juliju jih je izgubil kar dvanajst.³⁰ Še več bi enote cone dosegle, če bi iz zavezniške pomoči dobile vsaj nekaj za partizansko bojevanje primernih lahkih topov z ustreznimi granatami ter več protitankovskih sredstev in razstreliva, s čimer bi bile veliko uspešnejše pri rušenju utrjenih sovražnikovih postojank. Pomanjkanje težkega orožja so ob večjih izgubah v živi sili in manjši uspešnosti kompenzirali z akcijami bombašev in minerji. Tako so imeli na voljo le gorsko baterijo³¹ s 75 mm gorsko havbico³² pri Šlandrovi brigadi.³³

²⁸ Domače ime za Parabellum. To je pištola Luger/Parabellum, kal. 9 mm (oz. njegova najbolj razširjena izpeljanka P.08), ki so jo Nemci uporabljali v obeh svetovnih vojnah. Zaradi blokirane kolenaste zaklepa so jo imenovali tudi kolenarica oz. kolenka (Luger in družina. Kaliber 8/2003, str. 4–7).

²⁹ Če gre za nemško polavtomatsko puško, sta lahko to polavtomatski puški, kal. 7,92 mm, Gewehr 41 (G 41) in Gewehr 43 (G 43). Prvi modeli G 41 so se pojavili leta 1941, leta 1943 pa izboljšani modeli pod oznako G 43. Uporabljali so jo kot ostrostrelsko puško (Weeks, Streljačko naoružanje, str. 26).

³⁰ Ževart, Svobodna partizanska ozemlja, str. 178 in 181; Teropšič, Kozjanski partizanski odred 1, str. 90.

³¹ Osnovna topniška enota.

³² Havbica – vrsta topniškega orožja. Havbica se od drugih topniških orožij razlikuje po kratki cevi, majhni začetni hitrosti granate, velikem kalibru in teži granate.

³³ Šlandrova brigada je bila sredi leta 1944 po številu borcev najmočnejša brigada 4. OC NOV in POS. Sredi julija je imela v petih bataljonih približno 1500 borcev. Takrat je GŠ NOV in PO Slovenije poslal 4. OC NOV in POS gorsko havbico 75 mm, da bi lahko njene enote uspešno

Nadrejeni organi so budno spremljali razvoj in dejavnosti enot na območju četrte operativne cone. V poročilih so zapisovali dobre in slabe strani izvedenih dejavnosti. Glavni štab NOV in POS je v poročilu za julij in avgust zapisal, da je poveljujoči kader znal pravilno ocenjevati situacijo in na tej osnovi tudi pravilno ukrepati. Enote so postajale dejavnejše v napadih na sovražnikove postojanke in komunikacije. Poveljniki so pravilno izbirali cilje, napadi so bili dobro izvajani, hitro in iznenadno. Med boji so bile starešine dosledne pri izvajanju nalog. Akcije so bile dobro zamišljene in pripravljene. Pomanjkljivosti so opazili pri varovanju taborov. Ugotovili so premalo budnosti pri poveljujočem kadru in to, da enote niso bile usposobljene za boje ob nenadnih napadih. V takih primerih je poveljujoči kader pokazal premalo odločnosti, hitrosti v reševanju situacije ter premalo iznajdljivosti.³⁴

Štab cone je analiziral operacije za osvobajanje Zgornje Savinjske doline. V septembrskem poročilu so zapisali: »V akcijah na postojanke Mozirje, Letuš, Šmartno ob Paki (...) borbena veza med četami in čet z bataljoni ni bila na višini. Močan sovražnikov ogenj iz mitraljezov, pušk in ostalega orožja je znatno oteževal kretanje kurirjev. Sicer pa veza v borbi v naseljenem mestu, po noči, je bila in ostane problem, ki se ne da popolnoma rešiti. Splošne greške, ki so opažene pri skoraj vseh akcijah, so te, da komandni kader smatra, da je z likvidacijo postojanke vse končano, vmesto da z podvojeno silo opazuje premikanje sovražnika. Vse preveč se zadržava okoli zbiranja plena in ogledovanja porušenih postojank. Odrejene so bile specialne edinice za evakuacijo plena, pa ne bi bilo potrebno, borbenim edinicam zadrževati se okoli tega.«³⁵

Konec septembra je glavni štab v svojem poročilu znova opisal »dobre in slabe strani edinic IV. oper. zone.« »V borbah se še vedno zapažajo pomanjkljivosti, katere nastajajo radi tega, ker se naša vojska izpopolnjuje z ljudstvom iz nemške vojske, največ pa z mladimi borci, ki nimajo nobene predhodne vojaške izobrazbe. S stalnim vežbanjem kadra in borcev se te napake popravljajo. V operacijah XIV. divizije ni bila dobro organizirana veza, prav tako

napadle tudi dobro utrjene postojanke. Čez Savo so jo pripeljali kurirji odredne prevozne stanice in jo nato pri Sv. Miklavžu izročili Šlandrovi brigadi, ki je konec julija ustanovila gorsko baterijo. S havbico so ob napadu na Ljubno obstreljevali postojanko gozdne zaščite. Že pri četrtem strelu se je zlomila udarna igla in havbico so morali odpeljati (Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 394 in 408).

³⁴ Zbornik VI/16, dok., št. 27.

³⁵ Zbornik VI/16, dok., št. 41.

ogledovanje zemljišča okoli postojank. Posledica tega je bila, da so bili borci presenečeni. Druga napaka je bila v tem, da niso pravilno ocenili situacijo glede na čas, radi tega nižje edinice niso prispele na položaj za borbo v odrejenem času. Prav tako ni bila dobro procenjena situacija, posebno odnos sovražnih sil in je radi tega sovražniku večkrat uspelo, da se je izvlekel iz borbe, dočim bi ga bilo možno s hitrim koncentričnim napadom uničiti. Pri napadih na postojanke ni bila dovoljna in pravilna blokada, vsled česar se je sovražniku posrečilo iz posameznih objektov skoncentrirati in se prebiti iz obroča. Splošne greške, ki so opažene skoraj pri vseh akcijah, so v tem, da komandni kader smatra, da je z likvidacijo postojanke vse končano, mesto da bi obdržal nad sovražnikom stalno kontrolo, opazoval vse njegove premike in obenem takoj lahko reagiral na vse sovražnikove protiukrepe. Vse premalo se izrabijo doseženi uspehi, ker se npr. pri gonjenju ne izkoristi naša premoč, temveč se borci zadržujejo pri zbiranju in ogledovanju plena ter porušenih postojank.«³⁶

»Dobre strani edinic IV. operativne zone so zlasti v njihovi manevrski sposobnosti, elastičnosti in v hitrih, energičnih izvrševanjih danih nalog. Nižji komandni kader je postal samostojnejši in iniciativnejši in se je s tem tudi povečala njegova avtoriteta. Posebno dobro so se izkazale minerske edinice in jurišači, na katerih so ležale glavne zasluge za uspešno izvrševanje akcij.«³⁷

Mobilizacija v NOV

V Ljubljanski pokrajini in Slovenskem primorju so bile po kapitulaciji Italije ugodne razmere za množično mobilizacijo v enote narodnoosvobodilne vojske. Ob kapitulaciji Italije, 8. septembra 1943, je Izvršni odbor Osvobodilne fronte izdal letak. Pozval je »vse za orožje sposobne, naj se nemudoma prostovoljno priključijo edinicam Narodnoosvobodilne vojske in Partizanskih odredov Slovenije, ki so edino jamstvo, da bo nekoč osvobojena vsa naša domovina.« Enajstega septembra 1943 sta GŠ NOV in POS ter IO OF izdala razglas o splošni mobilizaciji vseh za orožje sposobnih Slovencev od izpolnjenega 17. do izpolnjenega 45. leta v NOV Jugoslavije. Množična mobilizacija v Ljubljanski pokrajini je tako omogočila tudi nastanek 7. korpusa NOV in POJ v začetku oktobra 1943.³⁸

³⁶ Zbornik VI/16, dok., št. 76.

³⁷ Prav tam.

³⁸ Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji. Arhiv

Zaradi političnih razmer in šibkosti narodnoosvobodilne vojske na Štajerskem ni bilo mogoče izvajati odloka o splošni mobilizaciji na večini območij, niti še ni političnim organizacijam in partizanskim enotam uspelo dovolj uspešno preprečevati rekrutacij slovenskih mladeničev v nemško vojsko. Okupatorske oblasti so do srede maja 1943 uspele vpoklicati v državno delovno službo in v nemško vojsko približno 17.000 štajerskih mladeničev, napovedovale pa so mobilizacijo še približno 30.000 obveznikov. Mimo tega so na slovenskem Štajerskem zajeli za orožje sposobne moške tudi v polvojaške formacije vermanšafta. Med dejavniki, ki so najbolj vplivali na odločitev štajerskih mladeničev, da so se tako množično odzvali vpoklicu v nemško državno službo in vojsko, so bili hudi povračilni ukrepi nad svojci partizanov. Že spomladi 1943, še bolj pa v drugi polovici tega leta, se je tudi na slovenskem Štajerskem vedno več mladeničev odtegnilo nemški mobilizaciji, pogostejše so bile tudi dezertacije iz državne delovne službe in iz nemške vojske v enote NOV in POS. Na takšno ravnanje vojaških obveznikov in splošen porast partizanske mobilizacije so vplivali predvsem prelomni uspehi protifašistične koalicije, uspehi enot NOV in PO Jugoslavije, še posebej na območju 4. operativne cone, dejstvo, da je pomenil odhod v nemško vojsko skoraj gotovo smrt, in vedno manj dosledno izvajanje nemških povračilnih ukrepov nad svojci partizanov itn.³⁹

Štajerska in nekoliko manj tudi Gorenjska sta na prelomu 1943/1944 ostali poglavitni zalogi živih sil in treba je bilo storiti vse vojaške in politične ukrepe, da se z njimi namesto nemške vojske okrepijo enote NOV in PO Slovenije. Poseben vzgib za odhod v partizane in ne v nemško vojsko je pomenil prihod 14. divizije na Štajersko februarja 1944. Po prihodu 14. divizije je število mobiliziranih in prostovoljcev za osvobodilno vojsko hitro naraščalo, zato je Poverjeništvo IO OF za Štajersko, 16. aprila 1944, izdalo posebno okrožnico s sklepom o mobilizaciji vseh za vojsko sposobnih moških na svojem območju. Okrožnica je predvidevala mobilizacijo na prostovoljni osnovi. Najprej naj bi se partizanom priključili vojaški obvezniki, ki so delali v okupatorjevi industriji, in obvezniki iz krajev, kjer je bila okupatorjeva mobilizacija najuspešnejša (predvsem ravninski predeli). Takoj je bilo

Republike Slovenije, Ljubljana 2003. Knjiga 9, dok., št. 147; Zbornik VI/7, dok., št. 22; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 313. V razglasu so zapisali, da se mora vsak obveznik javiti najbližji vojaški edinici in prinesiti s seboj vso vojaško opremo, ki z njo razpolaga. Na koncu razglasa so pripisali: »Kdor bi se ne odzval pozivu slovenske narodne oblasti in vojske, bo kaznovan po vojaških zakonih.«

³⁹ Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 314.

treba mobilizirati ubežnike iz nemške vojske. Partizanska mobilizacija je postopoma naraščala in konec aprila 1944 še ni bila splošna.⁴⁰

Štab 4. operativne cone je 18. aprila poročal, da so pogoji za mobilizacijo ugodni, zato je vsem enotam izdal ukaz, naj okrepijo mobilizacijo. Dotedanja mobilizacija je bila uspešna zlasti na litijemskem in kamniškem območju ter deloma v Zgornji Savinjski dolini, kjer je bil teren tudi politično najbolj obdelan. Število prostovoljcev je bilo neznatno. Možje in fantje se mobilizaciji niso upirali, zaradi bojazni pred nemškimi povračilnimi ukrepi pa so zahtevali, da pridejo patrolje na dom. Tak način mobilizacije je bil počasen in je zahteval veliko borcev. Huda obremenitev je bila tudi transportiranje tistih mobilizirancev na Dolenjsko, ki jih enote cone zaradi pomanjkanja orožja niso mogle obdržati.⁴¹

Štab 4. operativne cone si je prizadeval, da bi svoje enote razmestil po vsem operativnem območju tako, da bi z njimi lahko načrtno mobiliziral na čim širšem ozemlju. Tako so na primer brigade 14. divizije v začetku maja 1944 dobile naslednja mobilizacijska območja: Tomšičeva na sektorju Velenje–Šoštanj, Šercerjeva okrog Slovenj Gradca, Dravograda in Raven na Koroškem, Bračičeva pa na območju Črne in Mežice. Šlandrova brigada je mobilizirala v Savinjski dolini in Revirjih, Zidanškova na Pohorju, Kamniško-zasavski odred na moravškem in kamniškem območju, Kozjanski odred pa na Kozjanskem.⁴²

Vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja in tudi pokrajinski forumi so imeli mobilizacijo na Štajerskem za eno najpomembnejših nalog. Ker so bile mobilizacijske zmogljivosti na območju 7. korpusa, kjer je bila tudi domobranska mobilizacija, že izčrpane, je bila mobilizacija na Štajerskem, kjer so bile zanjo še velike možnosti, pomembna strateška naloga slovenskega osvobodilnega boja. Številni sklepi in okrožnice pokrajinskega vodstva so vzpodbujali mobilizacijo. Oblastni komite za Štajersko jo je v začetku julija 1944 celo označil za glavni in neposredni cilj vsega političnega in organizacijskega delovanja.⁴³ O pomembnosti mobilizacije pove veliko tudi

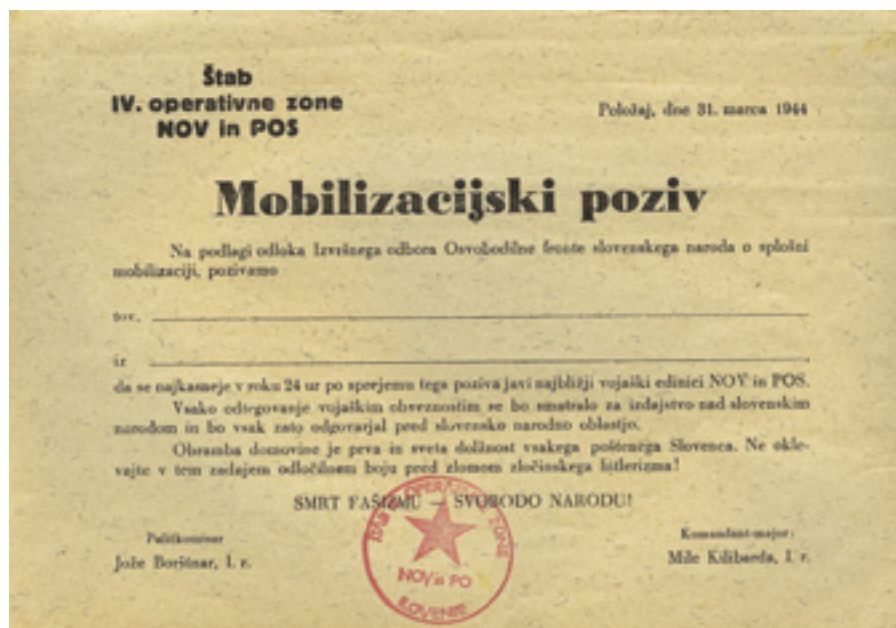
⁴⁰ Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 314; Marjan Žnidarič: Nemška mobilizacija na slovenskem Štajerskem 1942–1945. Nemška mobilizacija Slovencev v drugi svetovni vojni. Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945. Celje 2001, str. 87 in 88 (dalje: Žnidarič, Nemška mobilizacija).

⁴¹ Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 315.

⁴² Žnidarič, Nemška mobilizacija, str. 88.

⁴³ ARS, AS 1492, Oblastni komite komunistične partije Slovenije za Štajersko 1941–1945, š. 1., a. e. 4189, Obkom KPS za Štajersko vsem okrožnim komitetom KPS na Štajerskem 8. 7. 1944; Žnidarič, Nemška mobilizacija, str. 88.

naslednji podatek. Glavni štab NOV in POS je 1. decembra 1944 po radijski zvezi štabu 4. operativne cone NOV in POS naročil, da svobodnega ozemlja ni treba braniti za vsako ceno in naj se njegove enote posvetijo predvsem mobilizaciji, ki je pomembnejša kot obramba svobodnega ozemlja.⁴⁴

109. Poziv za vstop v slovensko partizansko vojsko.

Na območju 4. operativne cone NOV in POS so začeli načrtno mobilizacijo spomladi 1944, vendar do 1. aprila niso vodili točnega pregleda o njenem poteku. Nekaj podatkov o rekrutiranih v tem času lahko najdemo v poročilih šefa gestapa za Spodnjo Štajersko Georga Umpfenbacha, ki je 18. februarja 1944 poročal, da stalno raste število dezertarjev iz nemške vojske in državne delovne službe, ki jih rekrutirajo partizani. Do 10. januarja 1944 je imel gestapo registriranih že 211 dezertarjev iz vojske in državne delovne službe ter 262 dezertarjev iz vrst že potrjenih za vojsko ali državno delovno službo. 5. maja 1944 je Umpfenbach poročal, da je bilo aprila rekrutiranih v okrožju Maribor okolica 78, v okrožju Celje 376, v trboveljskem marca in aprila 420 moških in da je rudnik Zagorje izgubil od jeseni 1941 zaradi delovanja partizanske vojske kar 440 delavcev.⁴⁵

⁴⁴ Ževart, Svobodna partizanska ozemlja, str. 195.

⁴⁵ Žnidarič, Nemška mobilizacija, str. 88.

Štab 4. operativne cone je 1. septembra 1944 poročal, da so njegove enote mobilizirale aprila 722, maja 1456, junija 1851 in julija celo 2574 oseb, skupno kar 6603 novincev. Od 1. januarja do 31. julija 1944 so s slovenske Štajerske poslali v 7. korpus že 4221 ljudi. Tako je 4. operativna cona NOV in POS »vrnila« 7. korpusu NOV in POJ štirikrat več borcev, kot jih je od njega prejela s prihodom 14. divizije NOV in POJ. Na Dolenjsko sta vodila dva velika tokova mobilizirancev, in sicer prek Kamniško-zasavskega in Kozjanskega odreda. Najbolj se je mobilizacija razmahnila po juliju 1944: od sredine avgusta do sredine oktobra je bilo mobiliziranih še 8005 novih borcev, od tega so jih poslali čez Savo 5384. Skupno je bilo na območju cone od aprila do sredine oktobra 1944 mobiliziranih v partizansko vojsko kar 14.608 novincev, od tega jih je 9605 odšlo čez Savo na območje 7. korpusa, 5003 pa so ostali na Štajerskem. Navedene številke ne zajemajo vseh, ker so se nekateri na svojem območju neposredno vključili v partizanske ustanove. Posledice uspešne partizanske mobilizacije na Štajerskem spomladi in poleti 1944 so se kazale tudi v začetkih razpadanja vermanšafta.⁴⁶

Mobilizacija seveda ni bila na vseh območjih enako močna. Najmanj je zajela mesta oziroma večje centre, če izvajamo rudarska središča v zasavskih revirjih. Na vzhodu Štajerske (v Prlekiji, Halozah in Slovenskih goricah), kjer so bile rezerve za mobilizacijo največje, so bile tudi težave s pošiljanjem novincev v enote 4. operativne cone največje. Na ptujskem območju so si pomagali tako, da so nekaj časa pošiljali novince v hrvaško Zagorje. Zaradi teh težav so se v vzhodnih predelih vojaški obvezniki na domačih območjih tudi skrivali. Od konca aprila do začetka decembra 1944 je bilo obdobje največjega razmaha osvobodilnega gibanja na slovenskem Štajerskem, hkrati pa je bil to čas najbolj množične partizanske mobilizacije, ki je bila konec leta 1944 v glavnem končana. V celoti velja, da splošne mobilizacije le ni bilo mogoče izvesti, čeprav se je v najbolj razvitih okrožjih približala temu cilju oziroma ga je celo dosegla.⁴⁷

Pokrajinsko vodstvo osvobodilnega gibanja za Štajersko ni bilo z doseženimi rezultati pri mobilizaciji nikoli povsem zadovoljno in je od sredine aprila 1944 izdalo več odlokov o mobilizaciji. Partizanska mobilizacija ni le onemogočala nemške, ampak je tudi močno škodovala

⁴⁶ Žnidarič, Nemška mobilizacija, str. 88 in 89.

⁴⁷ Žnidarič, Nemška mobilizacija, str. 89 in 90; Tone Ferenc in Milan Ževart: Nekatere značilnosti in posebnosti fašistične okupacije ter narodnoosvobodilnega boja in revolucije na slovenskem Štajerskem. ČZN 1-2/1979, str. 455.

110. Mobiliziranci s Štajerske poleti 1944 v Črnomlju.

okupatorjevemu vojnemu gospodarstvu. Najbolj je bila prizadeta proizvodnja v premogovnikih, pojavilo se je tudi skrb zbujajoče pomanjkanje železniških delavcev. O težavah, ki jih je okupatorjevemu gospodarstvu povzročala partizanska mobilizacija, je z veliko zaskrbljenostjo že maja 1944 poročal komandant varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko Josef Vogt. Posebej je izpostavil, da so partizani odpeljali veliko industrijskih delavcev, ko so se z dela vračali domov, in ugotavlja, da »je sama akcionarska družba za oskrbovanje z električno energijo, ki v svojih premogovnikih in električnih centralah zaposluje 10.000 oseb v času od 1. aprila do 24. maja z banditsko mobilizacijo izgubila 750 mož. Vsekakor moramo naglasiti, da je del teh odšel prostovoljno k banditom.« Od 12. do 16. septembra 1944 je odšlo iz trboveljskega premogovnika v partizane več kot 800 rudarjev. Istega meseca je odšla v partizane tudi večina rudarjev s Senovega, zato rudnik nekaj časa ni obratoval. Čez nekaj časa je bil okupator celo prisiljen, da je za nemoteno delo v rudniku pripeljal delavce s Hrvaške, v rudniku pa zaposlil tudi vojake.⁴⁸

⁴⁸ Žnidarič, Nemška mobilizacija, str. 90 in 91; Tone Ferenc: Osvobodilni boj slovenskega naroda in okupator. Prispevki IZDG 1-2/1971–1972, str. 61; Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 167 in 168.

Podatkov o mobilizacijskih uspehih Tomšičeve brigade je malo. V dokumentih se podatki navajajo v glavnem za divizijo in le občasno posamično po brigadah. Iz ohranjenega gradiva je razvidno, da je Tomšičeva brigada do prvega aprila 1944 mobilizirala približno 130 novincev, 1. bataljon brigade je od 27. aprila do 27. julija mobiliziral 91 novincev, brigada kot celota pa je v prvi polovici julija mobilizirala 100 novincev.⁴⁹ Tomšičeva brigada je v prvi polovici oktobra mobilizirala 235 novincev, od tega je bilo 21 prostovoljcev, v drugi polovici oktobra pa 253 novincev, od tega 94 prostovoljcev. Zelo zanimiv je zapis v poročilu brigade za 22. september: »V III. bat. je bilo pripeljanih 64 novincev. Izmed teh je bataljon odbral za sebe 21, tako da jih je ostalo še 43. Nadalje je bataljon izločil iz spiska 57 tov. /po večini vermane in nezanesljive/ za transport, tako da je imel skupno pripravljenih 100 tovarišev.«⁵⁰

Franci Strle je opisal nekaj primerov novačenja. Ugodne okoliščine za novačenje so nastale že v marcu 1944, saj je Tomšičeva brigada do 1. aprila mobilizirala 130 novincev. Te nove partizane je bilo treba razvrstiti po enotah, jim dati najosnovnejše vojaško znanje in jih vsestransko pripraviti na napore partizanskega življenja. Redno vojaško urjenje po četah se je v Mačkinem kotu začelo že 2. aprila zjutraj, popoldne pa so borci poslušali politični pouk. Zvečer 2. aprila 1944 se je brigada razšla po bataljonih. Prvi bataljon je odrinil k Sp. Špehu; od tam je s patruljami in zasedami nadzoroval dostope iz nemške postojanke v Lučah ob Savinji skozi Podvežo in čez Krnico, a tudi nabiral nove borce. Tretji bataljon se je premaknil k Srniku, od koder je varoval smeri proti Ljubnemu ob Savinji, Radmirju in Gornjemu Gradu. Drugi bataljon in brigadni štab sta si izbrala nastanišča globoko v zaledju; od Encija sta se povzpela čez Sedlo Kunšperk ter se spustila v Podvolovljek k Sv. Antonu. Od tam je bilo treba močnejšo zasedo za vsak primer poslati le na Kranjski Rak, da bi bila pod nadzorom tudi pot iz Kamnika čez Kališe.⁵¹

Štab Tomšičeve brigade z 2. bataljonom v Podvolovljek ni prišel po naključju, temveč s popolnoma določenim namenom. V načrtu je imel miting

⁴⁹ Zbornik VI/13, dok., št. 8; ARS, AS 1847, fasc. 339/I, Ocenjevalna komisija pri štabu 14. divizije NOV in POJ ocenjevalni komisiji 4. operativne cone in brigad 14. divizije NOV in POJ; Zbornik VI/15, dok., št. 4.

⁵⁰ ZAC, Arhivska zbirka Kulturne skupnosti Mozirje, a. š. 1, petnajstdnevno poročilo operacijskega odseka 14. divizije NOV in POJ o poteku mobilizacije 24. 10. 1944 in 10. 11. 1944; ARS, AS 1847, fasc. 339/I, poročilo o vojaškem in političnem delu 1. brigade za 22. 9. 1944.

⁵¹ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 335 in 336.

z vedro vsebino za okoliško prebivalstvo. Ta naj bi bil spodbuda za mlade Podvoloveljčane, Podvežane in Lučane, da bi se brigadi pridružili v boju za svobodo, kar je prvi naredil Lojze Plaznik, Riharjev iz Podvolovljeka, in sicer že prejšnji večer. Po mitingu so šle na delo posebne patrulje za novačenje, ki so jih vodili politični komisarji čet. Imele so nalogo obiskati domačije, kjer so prebivali za boj sposobni mladi ljudje. Treba jih je bilo prepričati, da zanje ni druge izbire, kot da brez odloga odidejo k partizanom, če nočejo pasti za nemške interese na vzhodni fronti in v takih razmerah, da domači ne bodo nikoli izvedeli za njihov grob. Poleg tega so se komisarji razgovorili tudi o brigadi, ki ne nosi kar tako imena po Tonetu Tomšiču, ki nima zaman označbe prva in udarna, kajti sovražniki se je že na daleč ogibljejo. Uspeh novačenja je bil spodbuden. Iz Luč je 2. bataljon Tomšičeve brigade okrepilo osmero novincev, iz Podveze le dva, iz Podvolovljeka pa še sedmero, kar je skupaj zneslo sedemnajst novincev. Z manj uspeha je novačil 1. bataljon, ki se je okreпил s tremi novinci.⁵²

Kolona novincev je z Razborja krenila 8. maja 1944 ob spremstvu 2. čete 2. bataljona Tomšičeve brigade. Teh novincev je bilo ob odhodu z Razborja 70, a blizu Belih Vod jih je četa prevzela še sedem, tako da je leseni mostič čez Savinjo prešlo 77 novincev. Ob Dreti mimo Štangroba so koračili ob sedemnajsti uri. Njihov korak je bil lahkoten, obrazi mladostni in vedri, spredaj je igrala harmonika. Pred vzponom čez Tirosek so naleteli na kmeta, ki je peljal na polje voz gnoja. Konje je brž ustavil in partizansko kolono opazoval z velikim zanimanjem. Obnašal se je tako neobičajno, da je vzbudil pozornost celo pri namestniku bataljonskega političnega komisarja Lojzetu Terčiču, človeku, ki je imel do preprostih ljudi silno tenkočuten posluh. Znal jim je pogledati globoko v srce. Brez zadrege je stopil do voznika in ga vprašal: »Ali smo ti tako všeč?«

»Rad bi bil tudi jaz med vami,« je odvrnil zamišljeni kmet.

»Ni težav, lahko se nam pridružiš. Samo povej, kdaj boš šel z nami, ali takoj ali kdaj drugič?«

»Takoj!« je zavzeto pribil mladi mož.

Že naslednji hip je stopil z voza in se vključil v kolono, ne da bi se še kaj zmenil za voz in vprežno žival. Samo konj je žalostno gledal za svojim gospodarjem, dokler se partizani niso skrili za ovinek v gozdu. Lojze Terčič je delal družbo zanimivemu kmetu tudi čez dva dni, ko so novinci prispeli

⁵² Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 336.

v Drtijo pri Vačah in se prepustili varstvu partizanov Kamniško-zasavskega odreda, ki so jih morali spraviti čez Savo na Dolenjsko.⁵³

V začetku julija 1944 sta patrolji za novačenje odšli v Šentilj in na Šentandraž. Nabrali sta 48 mladih fantov, od katerih je eden med potjo pobegnil, sedem pa jih je sanitetni referent Boris Lenček - Igor odpustil, ker niso bili sposobni za vojne napore v brigadi. Po tej zdravstveni in naravni odbiri jih je ostalo še zmeraj 40. Trije novinci so pobegnili, na poti 2. bataljona od Stranic do Bukove Gore pa je zbežal še Blaž Filej iz Dramelj, toda ni prišel daleč. Prestregla ga je patrolja. Ker je skušal pobegniti že tretjič, ga je brigadno vojaško sodišče spoznalo za krivega dezerterstva in ga obsodilo na smrt. Obsodba je bila prebrana pred zborom, nato pa takoj izvršena.⁵⁴

Franci Strle je glede izbire kadrov zapisal tehtne misli: »Glede novincev so se v brigadi ravnali tudi po načelu, da so bataljoni zadržali najmlajše in fizično najsposobnejše ljudi, pa tudi prebežnike iz nemške vojske, ki so bili odlični borci, saj jim je ob nemškem zajetju grozila smrtna kazen z obglavljenjem.«⁵⁵

Oblastni komite KPS za Štajersko je poleg poverjeništva za vzhodno Štajersko ustanovil tudi poverjeništvo za jugozahodni del te pokrajine oz. za okrožja Celje, Revirji in Kozje. V tem poverjeništvu sta bila Vladko Majhen - Rafael in Sergej Kraigher. Oblastni komite KPS za Štajersko jima je 8. julija 1944, še preden sta prišla na Kozjansko, dal nalogo, naj na Kozjanskem pospešita mobilizacijo v NOV in ostro nastopita proti vsakemu popuščanju. Dobila sta pravico, da Kozjanskemu odredu dajeta navodila, morata pa seveda upoštevati odredbe in povelja, ki jih ta dobiva od štaba 4. operativne cone NOV in POS.⁵⁶ Kaj je mišljeno glede ostrega nastopanja proti vsakemu popuščanju, ni znano. Menim, da gre pri tem za to, da ne delajo izjem pri novačenju na terenu in tudi v lastnih vrstah (aktivisti, funkcionarji).

Uspešna mobilizacija v NOV je bila v letu 1944 ena najpomembnejših nalog Kozjanskega odreda. V prid temu dejstvu govori tudi to, da je Glavni štab NOV in POS za izvedbo popolne mobilizacije na omenjenem odseku na Kozjansko poslal pomočnika načelnika organizacijskega oddelka kapetana Mirana Brinarja, ki je bil tudi šef sekcije za oborožitev v organizacijskem oddelku Glavnega štaba NOV in POS. Kapetan Brinar je od glavnega štaba

⁵³ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 409.

⁵⁴ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 521.

⁵⁵ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 565.

⁵⁶ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 117.

prejel navodila, ki so bila kratka in jasna. Kozjanski odred je moral v čim krajšem času na svojem odseku izvesti popolno mobilizacijo v NOV in po najbližji poti vzpostaviti redno zvezo za pošiljanje mobilizirancev na ozemlje 7. korpusa. Kozjanski odred je na tej osnovi moral takoj opraviti vse naloge, ki mu jih je v zvezi z mobilizacijo zastavil kapetan Brinar. Podobno pooblastilo o pospešitvi partizanske mobilizacije je dobil operativni oficir štaba 7. korpusa NOV in POJ poročnik Franc Avbelj - Lojko. Na Kozjansko sta s spremstvom prišla 11. julija 1944 in se takoj lotila dela. Kapetan Brinar je s Kozjanskega odpotoval že 31. julija, vrniti se je moral v glavni štab.⁵⁷

Pri izvajanju mobilizacije so bili Kozjanskemu odredu v veliko pomoč odbori Osvobodilne fronte. Delo so si razdelili. Aktivisti so prevzeli skrb za propagando za mobilizacijo, razmnoževali in raznašali so letake, namenjene predvsem vermanom, in izdelovali mobilizacijske sezname. Izvedbeni del mobilizacije je prevzel odred, ki je po vsem Kozjanskem postavil več »prihvatnic« oz. sprejemališč. V njih so zbirali tako prostovoljce kot mobilizirance in jih nato pošiljali v zbirni center. Ko se jih je nabralo večje število, so jih z močnim oboroženim spremstvom poslali čez Savo. Mobilizacija seveda ni bila v vseh okrajih enako intenzivna in v celoti splošne mobilizacije tudi niso mogli izvesti. Še najmanj je mobilizacija zajela obrobje Kozjanskega in večja središča.⁵⁸

Na Kozjanskem so od maja do srede septembra 1944 mobilizirali v NOV 2297 moških, od tega v maju 135, junija 120, julija 400, avgusta 156 in septembra kar 1486. Od septembra mobiliziranih 1486 moških so jih 322 poslali v 14. divizijo, druge pa na Dolenjsko. Po podatkih okrožnega komiteja KPS Kozje je bila do srede septembra izvedena mobilizacija v naslednjih okrajih (uspešnost izvedbe je izražena v odstotkih): okraj Jurklošter – Zidani Most 90 %, okraj Planina – Sevnica 95–97 %, okraj Senovo–Blanca 90 %, okraj Videm–Brežice 75 % in Pilštanj–Kozje 80 %. Za okraje Makole, Rogatec in Šmarje pri Jelšah ni podatkov, le v poročilu odrednega biroja KPS zasledimo podatek, da so v okraju Rogatec izvedli mobilizacijo 60 %.⁵⁹

Kozjanci so bili v tem času glede mobilizacije precej uspešni. To potrjuje osvojeno 2. mesto v tekmovanju za najuspešnejšo izvedeno mobilizacijo na 1. vojaškem tekmovanju. Štab odreda je v začetku septembra poslal štabu cone

⁵⁷ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 118.

⁵⁸ Prav tam.

⁵⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 120.

111. Sromlje. Zaselki okoli Sromelj so bili pred vojno dostopni le z vozovi. V gozdu nad Silovcem pri Sromljah so aprila 1944 oblikovali Kozjanski partizanski odred. Razglednica. Iz obdobja med obema vojnama.

vzpodbudno poročilo. Zapisali so, da se je začel množični pritok prostovoljcev v njihove vrste in da mobilizacija dobro uspeva. V nadaljevanju so zapisali: »Radi velikega števila popolnoma nezgrajenih, nepodučenih novincev smo večina naših ur vložili vse razpoložljive sile, da tem tovarišem čim hitreje prikažemo pravilnost naše borbe, pravilnost splošnega našega pokreta. Vse te politične ure so pa prehajale v moralne ure. S tem naglim množičnim pritokom novih tovarišev je splošna morala in borbenost nekoliko padla. Vkljub našim stalnim tolmačenjem se še vedno porajajo godrnjanja radi oborožitve njih samih češ, zakaj so nas klicali, če nimate orožja za nas. Vendar smo pa uspeli z našim pravilnim postavljanjem ta vprašanja likvidirati, kajti danes se lahko prikaže čisto logično pot, katero mora stopati vsak Slovenec. Tolmačili smo jim, da danes ne postoji odločanje, ampak je samo ena pot, ali k nam ali pa v nemško vojsko, kajti tudi Nemčija je razvila splošno mobilizacijo. Saj vsak mora biti vesel, da lahko stopa med borci, med tistimi, ki že tri leta stopajo za osvoboditvijo, za boljšo bodočnost slovenskega naroda.«⁶⁰

⁶⁰ Prav tam; ZAC, Arhivska zbirka Kulturne skupnosti Mozirje, a. š. 1, Štab Kozjanskega odreda štabu 4. operativne cone 4. 9. 1944.

Novincem so na Kozjanskem pravili »klobuki«, ker so v partizane prihajali s klobuki. Prvič so poslali »klobuke« na Dolenjsko 10. junija 1944. Sava je bila močno zastražena, zato se je načelnik štaba odreda Rožman moral z vsemi novinci vrniti.⁶¹

Na povelje kapetana Mirana Brinarja je 15. julija odšlo na Dolenjsko 152 mobilizirancev. Za spremstvo so dali cel 1. bataljon. Z njim je šel še namestnik komandanta odreda Janez Janežič - Orjak. Cel bataljon je bil potreben zaradi težavnega prehoda Save in gostote sovražnikovih postojank, pa tudi zaradi mobilizirancev, ki niso bili navdušeni nad odhodom na Dolenjsko. Raje bi se bojevali na Štajerskem, kjer so se bolje počutili. Poznali so ljudi, teren in bili so bližje domu. Pri premagovanju lokalnega domoljubja so imeli veliko vlogo politični komisarji. Borce so prepričevali, da je boj proti okupatorju povsod enakovreden.⁶²

Štab odreda je odločil, da je najprimernejši prehod čez Savo z brodom v Rajhenburgu. To je bila precej drzna in nevarna odločitev, saj je imel nemški okupator tam precej vojaštva, v bližnjem Krškem pa še več. Štab odreda je za organizacijo prehoda zadolžil referenta odreda za zvezo Albina Resnika - Svobodo, ki je prehod dobro organiziral, vendar je okupator dan pred prihodom novincev aretiral brodarja. V poznih večernih urah se je dolga kolona partizanov premikala proti Rajhenburgu. Prišli so do broda, ki je vozil na drugo stran natanko pod brestaniškim gradom. Brodarja seveda iz razumljivih razlogov ni bilo, vendar partizani tega niso vedeli. Oficirji so preklinjali in se jezili na organizatorje. Zraven tega so še po progi patroljirale nemške patrolje. Partizani so bili v nevarnem položaju. Takrat sta v vodo skočila dva prostovoljca in prepeljala brod na štajersko stran. Bila sta nevešča vožnje, a sta kljub temu po treh vožnjah prepeljala vse. Danilo se je že, zato so brž krenili mimo Studenca proti Hubajnici, kjer naj bi prekoračili nekdanjo nemško-italijansko mejo. Partizani so hodili skozi vasi, naseljene s kočevskimi Nemci, ki so bežali pred njimi ali se poskrili po hišah. Zadrževati se niso utegnili, le nekaj goveje živine so jim zaplenili. Ustavili so se šele v Hubajnici, pred tem pa poslali četo, ki bi zavarovala prehod na mestu, kjer so bile žične ovire odstranjene. Četi, ki jo je vodil Avguštin Grbec, so dodelili še kurirja komandanta bataljona. Ta se je po postavitvi zasede vrnil h glavnini s sporočilom o opravljeni nalogi. Tedaj bi morala glavnina po dogovoru kreniti čez prehod. Po dveh urah čakanja je poslal h glavnini novega kurirja. Po

⁶¹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 121.

⁶² Prav tam.

štirih urah čakanja sta četo napadli dve koloni 70 nemških vojakov iz smeri Krškega in Mokronoga. Ko so četo napadli še domobranci, se je umaknila na Dolenjsko. Nato so nemški vojaki in domobranci napadli glavnino bataljona in mobilizirance, ki so v Hubajnici počivali in čakali na kosilo. Toda še preden se je skuhalo, jih je sovražnik napadel. Partizani so boj sprejeli, čez nekaj časa pa se umaknili na Dolenjsko pri Bučki po lestvi čez žico. V Hubajnici so pustili zaplenjeno živino, nekaj mobilizirancev pa se je razkropilo.⁶³

112. Mejni kamen na nekdanji nemško–italijanski meji v Bučki pri hiši št. 36. Postavili so ga po vojni. Na tablici je napis: »Tu so okupatorji razkosali Dolenjsko zemljo.«

Kozjanci so se znova združili v Beli krajini. Tu so oddali mobilizirance in dobili 16 nemških puškomitraljezov. Ob vračanju bataljona so pri Podturnu padli v zasedo. Ker zaseda ni bila premočna, so jo pregnali. Ujeli so vermana, zaplenili puško, dve bombi in nekaj vojaške opreme. Ob 19. uri so naleteli na kolono 70 domobrancev. Ker so bili partizani zelo dobro oboroženi, saj so v Beli krajini dobili večje količine orožja in streliva, so z njimi hitro opravili. Nemške oblasti so vedele za prihod bataljona na Kozjansko, zato so Savo

⁶³ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 122.

močno zastražile na tistem mestu, kjer je bataljon odšel s Kozjanskega. Obveščevalci so o tem obvestili prihajajoči bataljon, ki se je zato čez Savo prepeljal s čolni 4. avgusta pri Vrhovem. Prehod sta varovali 2. in 3. četa 2. in 3. bataljona Kozjanskega odreda.⁶⁴

Nove mobilizirance so na Dolenjsko poslali konec avgusta. V noči s 25. na 26. avgust sta 1. in 2. četa 3. bataljona Kozjanskega odreda prebredli Savo. S sabo sta imeli 200 novincev. Prvi bataljon je bil v zasedi in varoval prehod na Dolenjsko. Tokrat čez Savo niso šli z brodom ali čolni, ampak z vrvjo. Najprej so močno vrv privezali za drevo na štajerski strani, na kranjski strani sta to opravila dva dobra plavalca. Za njima je šla četa, nahrbtnike, obleko in orožje so borci dali na glavo in na nasprotni strani brega postavili zasede, ki so varovale prehod. Za njimi so šli mobiliziranci. Sredi opravila se je zgodila nesreča, ki je terjala nekaj življenj, nekaj kurirjev in oficirjev pa je tisto noč večkrat bredlo hladno Savo. Vrv se je pretrgala in nekaj tistih novincev, ki vrvi niso dobro držali, je rečni tok odnesel, druge pa je zanesel proti nasprotni obali. Tu so jih borci potegnili na suho. Po ogledu vrvi so ugotovili, da je bila prerezana. Osumili so dva mobilizirana vermana, ki sta že izginila v noč. Na srečo je bila vrv dolga, zvezali so jo in nato so vsi drugi srečno prišli na nasprotni breg Save.⁶⁵

V oktobru in novembru so mobilizirali 21 Hrvatov, ki so jih 7. oktobra, 7., 17. in 30. novembra 1944 odvedli na Hrvaško, najverjetneje po kurirskih zvezah. Prvi bataljon Kozjanskega odreda je Kamniško-zasavskemu odredu izročil 24. novembra 228 novincev in 29. novembra še 125. Dva dni pozneje je štab Kozjanskega odreda za novinci, ki so se izgubili ali pobegnili, razpisal tiralico. Seznam je vseboval 69 oseb, poslali so ga 1., 2. in 3. bataljonu Kozjanskega odreda, 2. bataljonu 3. brigade VDV, komandi Kozjanskega vojnega področja in okrajnemu načelstvu narodne zaščite Kozje. Zadnja poskusa prepeljati novince čez progo pred sovražnikovo decembrsko ofenzivo, sta bila 7. in 8. decembra 1944, vendar nista uspela, kajti železniška proga je bila močno zastražena.⁶⁶

Predsedstvo slovenskega narodnoosvobodilnega sveta je z okrožnico, št. 14/44, z dne 25. novembra 1944 odredilo, da se glede na naloge, ki čakajo partizansko vojsko ob končni osvoboditvi slovenskega naroda, razglasi

⁶⁴ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 123.

⁶⁵ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 123 in 124.

⁶⁶ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 166.

splošna mobilizacija vseh za orožje sposobnih od 17. do 50. leta. Pet dni pozneje je politični komisar 4. operativne cone NOV in POS Dragomir Benčič - Brkin izdal okrožnico o mobilizaciji in odpravljanju dezerterstva. V njej je zapisal: »Danes je naša najvažnejša in najnujnejša naloga izvedba načrtne, temeljite in hitre mobilizacije vseh sposobnih moških med 17. in 50. letom starosti.« Z vpoklicem pod orožje vseh sposobnih moških teh letnikov je želelo vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja na Štajerskem okrepiti partizanske enote, odtegniti ljudstvo nemški vojski in prisilnemu delu pri gradnji utrjenih bojnih črt.⁶⁷

Enote Kozjanskega odreda jeseni 1944 niso veliko mobilizirale. V glavnem so bile zaposlene z varovanjem svobodnega ozemlja, na katerega je sovražnik vdiral z več strani. Spremljale so novince čez Savinjo, minirale železniško progo, zasekavale ceste in rušile cestne mostove. Mobilizirale so komande mest Kozjanskega vojnega področja. Do sovražnikove ofenzive Divja svinja v decembru 1944 so vojaške zaledne oblasti na Kozjanskem mobilizirale 775 novincev, kar pomeni, da so partizani na Kozjanskem od maja do decembra 1944 mobilizirali v NOV 3072 mož. Mobilizacija je bila jeseni na Kozjanskem uspešna, kar potrjuje decembrsko poročilo štaba 4. operativne cone NOV in POS, v katerem je zapisano, da mobilizacija uspeva še najbolj na ozemlju Kozjanskega vojnega področja.⁶⁸ Postavlja se vprašanje, kje so vzroki za upad jesenske mobilizacije na Štajerskem. Vzrokov je več: glavnega vidim v povečani nemški ofenzivnosti in vdorih na osvobojena ozemlja. Na partizanski strani pa v dejstvu, da so se nekateri štabi enot po izbojevanju osvobojenih ozemelj začeli prepuščati udobnemu življenju, saj so jih uspehi uspravali. K temu dodajmo še oportunistem nekaterih aktivistov in odborov OF ter razne pomanjkljivosti v delu na osvobojenih ozemljih.

Terenski delavci in borci na Štajerskem so bili upravičeno obremenjeni s strahom pred gestapovskimi vrinjenci. Opozorila centralne komisije Varnostno obveščevalne službe po kapitulaciji Italije o organiziranju četništva na Štajerskem, kar so na Štajerskem najtesneje povezovali z gestapom, so dobila na terenu nekatere konkretne potrditve (izhajanje četniško usmerjenega časopisa »Kri in zemlja,« ki ga je izdajal Jože Melaher – Zmagoslav). Ob tem so partizani na Pohorju po odhodu glavnine Pohorskega bataljona v avgustu 1943 nekaj časa preživeli krizno obdobje (problem neoboroženih novincev, ki so zatem prihajali na Pohorje in nasploh nezadovoljiva oskrba).

⁶⁷ Prav tam.

⁶⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 166 in 167.

Nezadovoljstvo med njimi se je širilo tudi zaradi neodgovornega obnašanja posameznikov. Med najbolj spornimi osebami je bil Aleksander Vojinović – Vojin, po narodnosti Srb, ki je opravljal dolžnost partijskega sekretarja v Pohorskem bataljonu, odredu in Zidanškovi brigadi od začetka septembra 1943 do konca marca 1944. Njegovo t. i. vojvodstvo (zavračanje pobud in kritike, privilegiji), sektaštvo (verska nestrpnost, izključna komunistična usmerjenost in podcenjevanje OF), nacionalna nestrpnost in nasploh brezobzirnost so nezadovoljstvo poglobljali in dodatno povzročali dezertacije.⁶⁹

Vse to je pripomoglo, da se je med pohorskimi in koroškimi partizani začelo razraščati vprašanje »plavogardistične«⁷⁰ nevarnosti. Pohorski partizani so bili 30. septembra 1943 prvič v dilemi, ko so trije novinci prišli k Sv. Kunigundi. Obveščevalci in drugi partizani so ocenili, da gre za »plavogardiste«, zato so jih ustrelili. Enako so storili s tremi novinci 9. oktobra. Na pojav »plavogardistične« nevarnosti je opozarjal tudi štab 4. operativne cone ob ustanovitvi Pohorskega odreda. Le-ta je zaradi omenjene nevarnosti konec decembra 1943 pretrgal zvezo za dotok novincev prek Sv. Kunigunde in Skomarja, v začetku januarja 1944 tudi zveze prek Hudega kota, Ribnice na Pohorju, Dravograda, Otiškega vrha in Slovenj Gradca.⁷¹

Dezerterstva so se nadaljevala do konca leta, manj pa jih je bilo v začetku leta 1944. Ker je bila večina dezertarjev septembra in oktobra iz Slovenskih goric, so na Pohorju posplošili, da je to delo »plave garde«. Od konca septembra do začetka novembra so s Pohorja dezertirali štirje, ki so nato postali agenti gestapa. Izdali so večje število privržencev OF in s tem prizadejali hude udarce partizanstvu na Pohorju. Pričela so se škodljiva sumničenja.⁷²

Po precejšnjem vznemirjenju zaradi odkritja nekaj vrinjencev »plave garde« in gestapa na Koroškem in Pohorju ter zaradi dezerterstva so pričeli varnostni organi preverjati ključne terenske delavce, prek katerih so prihajali osumljeni novinci. Zaradi tega so konec decembra in v začetku januarja

⁶⁹ Vida Deželak – Barič: Organizacijsko vprašanje Komunistične partije Slovenije 1941–1945. Doktorska disertacija. Ljubljana 1999, str. 235 (dalje: Deželak, Organizacijsko vprašanje KPS).

⁷⁰ Z izrazom »plava garda« so partizani poimenovali slovenske četnike, katerih uradni naziv je bil Jugoslovanska vojska v domovini.

⁷¹ Mirko Fajdiga: Pohorski partizani 1943. Od padca Pohorskega bataljona do ustanovitve Zidanškove–Pohorske brigade. Založba Obzorja, Maribor 1985, str. 374–387 (dalje: Fajdiga, Pohorski partizani 1943).

⁷² Prav tam.

1944 ustrelili tri terenske delavce, v Koroškem bataljonu pa aretirali dva partizana, ki so ju osumili za »plavogardistična« vrinjenca. K Urbancu, v Lehen nad Ribnico so 4. januarja 1944 po zvezi prišli štirje novinci. VOS in člani štaba Pohorskega odreda so predpostavljali, da gre za najavljeno skupino »plavogardistov«. Vse so aretirali in jih začeli zasliševati, hkrati so aretirali in začeli zasliševati tudi borce iz odreda. Preiskovalni postopek je bil nestrokovnen. Štiri osumljene borce in štiri novince so še istega dne ustrelili.⁷³

Centralni komite KPS se je predvsem zaradi slabih zvez odzval razmeroma pozno, šele sredi februarja, ko je z depešo pokrajinskemu vodstvu prepovedal izrekanje smrtnih obsodb in ga opozoril, da je najverjetneje nasledlo gestapovski ukani. V marcu je pokrajinskemu vodstvu pripisal kolektivno odgovornost in ga razrešil. Nekatero člane Pokrajinskega komiteja KPS za severno Slovenijo je partijsko kaznoval in premestil na druge dolžnosti.⁷⁴ O odstavitvi štajerskega partijskega vodstva je CK KPS obvestil širšo partijsko javnost s posebnim člankom, objavljenim v Ljudski pravici.⁷⁵

Čeprav se je z odstranitvijo pokrajinskega komiteja in obsodbo pretiranega in grobega razkrinkavanja domnevnih nasprotnikov »pohorska zadeva« zaključila, se je s posledicami njene odmevnosti novi oblastni komite KPS za Štajersko še nekaj časa ukvarjal. V času sekretarstva dr. Aleša Beblerja je v poletnih mesecih 1944 nadrejene večkrat opozarjal na nesprejemljivo prakso, da večina odgovornih, ki so bili neposredno udeleženi v pohorskih dogodkih, še vedno dela na Štajerskem in celo zaseda odgovorne položaje, pri čemer je mislil na kadre v vojski. Julija je sprejel sklep, da se uvede preiskava »o zločinih pohorskih vojvod [...] od oktobra 1943 do aprila 1944 s ciljem, da pridejo pravi krivci pred ljudsko sodišče in dobi terorizirano prebivalstvo zadoščenje.« CK KPS je po vseh zahtevah in protestih oblastnega komiteja odobril, da se kompromitirane vojaške kadre pošlje na drug teren, stran od Pohorja.⁷⁶

»Pohorska zadeva«⁷⁷ predstavlja temno plat štajerske partizanske

⁷³ Prav tam.

⁷⁴ Prav tam; Deželak, Organizacijsko vprašanje KPS, str. 236–238.

⁷⁵ Deželak, Organizacijsko vprašanje KPS, str. 238.

⁷⁶ Deželak, Organizacijsko vprašanje KPS, str. 238–239.

⁷⁷ S »pohorsko zadevo« označujemo razmere na širšem območju severovzhodne Slovenije (od Koroške do Prlekije), ki so vladale od konca leta 1943 do začetka pomladi 1944 zaradi pretiranega poudarjanja in razkrivanja »plavogardistične gestapovske agenture«, katera naj bi se množično vrinila v organizacije osvobodilnega gibanja na terenu in v partizanske vrste. Pretirana bojazen pred temi pojavi je prizadejala gibanju mnogo politične in vojaške škode, ga na najbolj

mobilizacije. Pokrajinska komisija VOS, pokrajinsko vodstvo NOB in štab odreda oz. brigade so storili veliko napako, ki je imela težke posledice. Padle so nedolžne žrtve, mariborsko okrožje in vsa severovzhodna Štajerska sta bili razglašeni za »plavogardistično«. Vse zveze s terenom so bile pretrgane, s tem pa tudi dotok novincev. »Pohorska zadeva« je od oktobra 1943 do aprila 1944 onemogočila odhod med partizane na Pohorje in tudi drugam večjemu številu novincev. Ta izpad se je še posebej poznal v Zidanškovi brigadi. V prvih mesecih po ustanovitvi je brigada nujno potrebovala dotok novih borcev. Namesto, da bi se brigada z novinci okrepila, je pričelo njeno številčno stanje postopoma upadati. Sumničenja so se stopnjevala, podrlo se je nujno potrebno medsebojno zaupanje in sodelovanje med terenom in vojsko, pa tudi med samimi enotami. Politična in vojaška vodstva so se vsaj šest mesecev pretirano ukvarjala s problemom »plave garde«, ki je bil manj pomemben ter tako izgubljala dragocen čas in moči v boju z nemškim okupatorjem.⁷⁸

Vprašanje štajerskega korpusa

Vojaško in politično vodstvo Slovenije se je zavedalo, da je le strategija čim bolj enakomernega in intenzivnega razvoja narodnoosvobodilnega boja v vseh slovenskih pokrajinah prava pot k uresničevanju končnih ciljev osvobodilnega boja. S tem so ob predhodnem soglasju vrhovnega komandanta NOV in POJ maršala Josipa Broza - Tita poslali na Štajersko 14. divizijo 7. korpusa NOV in POJ,⁷⁹ katere glavna naloga naj bi bila

izpostavljenih območjih začasno zavrta in povzročila tragične človeške žrtve. Odgovornost za nastale razmere so nosila pokrajinska vodstva: partijsko, vojaško in varnostno-obveščevalno. Med njimi je CK KPS za najodgovornejšega spoznal prav partijsko vodstvo. O samem pojavu »plavogardizma« v severovzhodni Sloveniji v tem času je v CK KPS kmalu prevladalo mnenje, da gre v prvi vrsti za konstrukt, ki je nastal zaradi avtomatičnega prenašanja razmer iz Ljubljanske pokrajine na Štajersko (Deželak, Organizacijsko vprašanje KPS, str. 234).

⁷⁸ Fajdiga, Pohorski partizani 1943, str. 374–387; Mirko Fajdiga: Zidanškova brigada. Partizanska knjiga in odbor Zidanškove brigade, Ljubljana 1975, str. 160–163. Več o »pohorski zadevi« v: Metod Mikuž: Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji. IV knjiga. Cankarjeva založba, Ljubljana 1973, str. 590–648; Milan Ževart: Lackov odred. Lackova četa, Lackov bataljon, Pohorski–Lackov odred. Založba Obzorja Maribor 1988, str. 83–90; Drago Novak: Prlekija 1941–1945. Ljubljana 1987, str. 192–219; Milica Ostrovška: Kljub vsemu odpor, Maribor v času okupacije in narodno-osvobodilnega boja. Knjiga 2. Maribor 1981; Vida Deželak – Barič: Organizacijsko vprašanje Komunistične partije Slovenije 1941–1945. Doktorska disertacija. Ljubljana 1999, str. 234–239.

⁷⁹ S tem je 7. korpus izgubil elitno divizijo. Načelnik GŠ NOV in POS Dušan Kveder -

mobilizacija⁸⁰ novih borcev.⁸¹ Bila naj bi jedro novega korpusa NOV in POJ na Slovenskem.⁸² Glavni štab NOV in POS je konec januarja 1944 menil, da bo po prihodu divizije na Štajersko tam mogoče izvesti popolno mobilizacijo. »Mobilizacijska možnost te pokrajine je še zelo velika in bi se pod ugodnimi pogoji lahko z novomobiliziranci formirali 1–2 diviziji.«⁸³

Centralni komite KPS je konec marca 1944 pisal pismo Edvardu Kardelju - Krištofu na CK KPJ. V njem so ga obvestili, da je 14. divizija na Štajerskem naredila dober vtis. Izgube naj bi kmalu nadoknadila in se okrepila z novimi borci. V nadaljevanju so še zapisali, da se bodo lahko oblikovale nove brigade.⁸⁴ Sredi junija je komandant glavnega štaba Franc Rozman - Stane pohvalil enote 4. operativne cone. V poročilu vrhovnem štabu je zapisal, da

Tomaž je bil 3. maja 1944 na Zg. Razborju na posvetu divizijskega štaba z brigadnimi. Med svojim izvajanjem je prikazal težavne razmere pri 7. korpusu, ki je postal številčno šibak, manjkalo pa mu je tudi konj, hrane in drugih potrebščin. Zato je posebej poudaril, da je poglobitna naloga brigad 14. divizije NOV in POJ novačenje in še enkrat samo novačenje (Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 406). Možnosti za mobilizacijo v Ljubljanski pokrajini, kjer okupator sicer ni uvedel vojaške obveznosti, mobilizirali pa so partizani in domobranci, so bile v glavnem že izčrpane. »Osnovna masa ljudi, s katero se danes številčno krepi VII. korpus, je kljub vsemu masa novo mobiliziranih, ki jih dobiva 7. korpus iz Štajerske« (Zbornik VI/14, dok., št. 1).

⁸⁰ Zbornik VI/10, dok., št. 7. »Vprašanje mobilizacije na Vašem teritoriju je trenutno najvažnejše vprašanje naše vojske v vsej Sloveniji. Štajerska predstavlja danes naš glavni rezervoar in predvsem zato pošiljamo na ta teren novo divizijo. Vprašanje mobilizacije je vprašanje najširše vojaške in politične kampanje.«

⁸¹ Več o tem: Lado Ambrožič - Novljan: Pohod štirinajste, Ljubljana 1978, str. 26–39.

⁸² Zbornik II/11, dok., št. 181. »Ta divizija treba da posluži kao jezgro jednog budućeg vašega korpusa na tom sektoru.« Korpusi v NOVJ so obstajali od konca 1942 do januarja 1945, ko so se oblikovale armade. Takrat so ostali le tisti korpusi, ki so pod poveljstvom GŠ NOV in partizanskih odredov Hrvaške (4., 6., 10. in 11. korpus) ter GŠ NOV in POS (7. in 9. korpus) bojevali v sklepnih operacijah za osvoboditev v sovražnikovem zaledju. Korpuse so sestavljale 2–4 divizije in več partizanskih odredov, nato pa tudi druge sorodne enote. Odločitev o ustanavljanju divizij in korpusov je VŠ NOV in POJ sprejel novembra 1942 po razmahu NOB v zahodni Bosni in na Hrvaškem. Najprej so oblikovali 1. bosanski (9. 11. 1942) in 1. hrvaški korpus (22. 11. 1942). Leta 1943 je nastalo 7 novih korpusov, leta 1944 pa 9; vsega skupaj je bilo 18 korpusov (Zdravko Klanjšček: Korpusi NOVJ. ES 5, str. 306).

⁸³ Zbornik VI/10, dok., št. 190. Ocena je zelo skromna. Po partizanskih merilih iz julija 1944 naj bi pehotna brigada štela vsaj 750 mož, kar skupaj znese pri treh brigadah na divizijo 4500 borcev. Sekretar Oblasnega komiteja KPS za Štajersko dr. Aleš Bebler je avgusta 1944 zapisal, da je na Štajerskem najmanj 20.000 vojnih obveznikov (Aleš Bebler - Primož: Za splošno mobilizacijo na Štajerskem. Izdelala tehnika France Prešeren. Avgust 1944, str. 1).

⁸⁴ ARS, AS 1487, CK KPS 1941–1945, š. 11, a. e. 484, poročilo CK KPS Krištofu (Edvard Kardelj) na CK KPJ, 29. 3. 1944.

so enote cone v razvoju. Zaradi dobrih pogojev glede mobilizacije obstajajo objektivni pogoji za oblikovanje novega korpusa. Štajerske enote so najbolj udarne, z relativno najboljšim kadrom.⁸⁵

V juniju in začetku julija 1944 je pomočnik političnega komisarja GŠ NOV in POS Viktor Avbelj - Rudi obiskoval posamezne enote 4. operativne cone NOV in POS, da bi se seznanil z njihovo problematiko. S štabom Šlandrove brigade se je srečal 7. julija. Predstavili so mu številčno stanje brigade, ki je imela v petih bataljonih 1263 borcev. Takšno številčno stanje je pobudilo tudi predlog, o katerem so tudi razpravljali na sestanku, naj bi se na Štajerskem ustanovila nova divizija. Prej bi bilo treba z zavezniško pomočjo ali transportom z Dolenjske rešiti vprašanje oborožitve na novo mobiliziranih borcev, medtem ko bi bilo jedro nove divizije sestavljeno iz borcev Šlandrove in Zidanškove brigade. Politični komisar 4. operativne cone Jože Borštnar je 12. julija pisal Avblju, da je dobil povelje glavnega štaba, naj začne organizirati zaledne vojaške oblasti, posebno pa je v pismu poudaril, da se vsi strinjajo z ustanovitvijo nove divizije.⁸⁶ Štab cone je 15. julija poslal glavnemu štabu petnajstdnevno poročilo. Zapisali so, da so v Kozjanskem bataljonu oblikovali tretji bataljon. Zapisali so še: »Številčno se je najbolj povečala VI. SNOUB, ki ima po spisku 1180 mož. Formiranih je bilo pet bataljonov in je v rezervi še 245 mož, iz katerih se bo formiral 3. bataljon pri XI. SNOB. Namerava se formirati nova brigada.«⁸⁷ Še pred tem je sekretar Oblastnega komiteja KPS za Štajersko dr. Aleš Bebler - Primož 8. julija pisal vsem okrožnim komitejem KPS na Štajerskem. V njem je zapisal: »Vsi na delo, da ustvarimo na Štajerskem nov, in sicer najmočnejši slovenski korpus!«⁸⁸

Glavni štab NOV in POS se s tem ni strinjal. Odgovoril je 23. julija 1944, svoje mnenje je strnil v naslednje misli oz. navodila: »Jasno je, da je za samo mobilizacijo, kot iz slovenskih strateških razlogov najvažnejše, da ustvarimo čim preje, čim trdnjšo in čim močnejšo vojsko na samem Štajerskem. Vendar pa predstavlja oviro za to mobilizacijo in za uspešno izkoriščanje današnje politične situacije na Štajerskem v naš prid, če zadržujemo neoborožene mobilizirance v edinicah. Zato je treba brez vsakega čakanja na obljubljeni

⁸⁵ Zbornik VI/14, dok., št. 80.

⁸⁶ Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 377 in 378.

⁸⁷ Zbornik VI/14, dok., št. 124.

⁸⁸ ARS, AS 1492, Oblastni komite komunistične partije Slovenije za Štajersko 1941–1945, š. 1, a. e. 4189, Obkom KPS za Štajersko vsem okrožnim komitetom KPS na Štajerskem, 8. 7. 1944.

orožje iz zraka in na orožje, ki ga bomo dobili v napadih na sovražno vojsko, kakor tudi od nemških in Wehrmannskih dezerterjev, odločno pošiljati vse neoborožence do zadnjega na teritorij VII. korpusa.⁸⁹ Taka mobilizacijska politika bo olajšala mobilizacijo na Štajerskem, šele taka mobilizacijska politika bo postavila vprašanje mobilizacije na pravo osrednje mesto in mu bo dala največjo potrebno širino. Zato je treba z močno politično kampanjo predvsem v vojski sami, v našem funkcijonarskem kadru, kakor tudi v vsem kadru na terenu sistematično pobijati vse pomisleke in rezerve do pošiljanja mobilizirancev na teritorij VII. korpusa. Krepitev edinic VII. korpusa pomeni s stališča mobilizacije na Štajerskem krepitev strateškega jedra naše vojske v Sloveniji, ki bo odigrala odločilno vlogo v odločilnih dneh.«⁹⁰

V nadaljevanju navodil so zapisali: »Vendar celotno številčno stanje vojske na Štajerskem in celotna oborožitev naše vojske danes še ne dopušča formiranje nove divizije. Treba je najprej dve brigadi Šlandrovo in 11. predvsem pa 14. divizijo res dvigniti na prave brigade in 14. divizijo razviti v resnično divizijo. Pri tem se je treba tudi v sestavi IV. op. zone v čim večji meri približevati naši odredbi⁹¹ o formaciji brigad, v kolikor to seveda oborožitev dopušča. Tudi na Štajerskem morajo brigade čim preje doseči številčno stanje minimalno 750 mož. 6. in 11. brigado bomo v operacijskem pogledu povezali v celoto, ne da bi formirali še novo divizijo s tem, da formiramo operacijski štab⁹² za Šlandrovo in 11. brigado, ki naj se ne organizira, razen dobrega

⁸⁹ GŠ NOV in POS je 3. oktobra 1943 v soglasju z VŠ NOV in POJ ustanovil slovenski korpus in vanj vključil 14., 15. in 18. divizijo. Nekaj dni se je imenoval 6., nato 7. korpus. Štel je od 10.000 do 13.000 borcev. Korpusno operativno območje je segalo od Save do železniške proge Ljubljana–Trst ter do slovensko-hrvaške meje in Kolpe (Zdravko Klanjšček: Sedmi korpus NOV in POJ. ES 11, str. 30).

⁹⁰ Zbornik VI/15, dok., št. 21.

⁹¹ Zbornik VI/14, dok., št. 119.

⁹² Zbornik VI/15, dok., št. 48. Štab 4. OC NOV in POS je z odredbo 1. avgusta 1944 postavil začasni operativni štab 6. in 11. brigade. Za komandanta je bil imenovan kapetan Jože Lepin - Ris, dotedanji komandant 6. brigade, za političnega komisarja pa Alojz Žokalj - Džidži, dotedanji politični komisar 6. brigade. Operativni štab 6. in 11. brigade je bil zanimiva posebnost v NOV Slovenije. Več kot osem mesecev je usklajeval delovanje Šlandrove in Zidanškove brigade, nekaj časa tudi Kamniško-zasavskega odreda, in je imel nekatera obeležja divizijskega štaba (Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 767). Ni pa bil to edini primer. Nadrejeni organi so to obliko delovanja brigad uporabili nekajkrat. Septembra 1944 so za napade na sovražnikove postojanke oblikovali dva operativna štaba brigad. Oblikovali so operativni štab 1. in 11. brigade, ki sta ga sestavljala komandant 1. brigade Vlado Mišica in politični komisar 11. brigade Jože Jakoš. Oblikovali so tudi operativni štab 6. in VDV brigade, ki sta ga sestavljala komandant 6. brigade Jože Lepin in politični komisar VDV brigade Jože Babič (Zbornik VI/16, dok., št. 42).

odseka za zvezo, nobenega drugega posebnega aparata.«⁹³

S temi navodili ni bilo konec nesoglasij med štajerskimi forumi in glavnim štabom glede mobilizacijske politike, od katere je bila odvisna nadaljnja rast enot NOV in POS na območju 4. operativne cone in vprašanje krepitve njihove dejavnosti. Mnenje GŠ NOV in POS, da bo pošiljanje novincev na Dolenjsko olajšalo mobilizacijo in ji dalo potrebno širino, je bilo problematično. To so namreč nemške oblasti izrabljale za zaježitev mobilizacije in so celo lažno trdile, da pošiljajo štajerske može in fante v Bosno in Črno goro. Glede na to je sekretar Oblastnega komiteja KPS za Štajersko Bebler 25. julija 1944 pisal Vidi Tomšič, da bi bil najboljši odgovor tej nemški propagandi, če bi se vrnila na Štajersko vsaj ena dobro oborožena brigada ali približno tretjina štajerskih novincev, in poudaril, da bi imel njen prihod na razpoloženje prebivalstva še večji vpliv kot prihod 14. divizije, ki je bil prelomno pomemben. Po njegovem mnenju bi ta brigada že v nekaj tednih prerasla v korpus.⁹⁴

Glavni štab NOV in POS je potrditev svojih stališč dobil v depeši Vrhovnega štaba NOV in POJ z dne 26. julija 1944. Zapisali so, da za sedaj ne dovoljujejo oblikovanje nove divizije na Štajerskem, dokler ne bodo štiri slovenske divizije imele po pet tisoč borcev.⁹⁵

⁹³ Zbornik VI/15, dok., št. 21.

⁹⁴ Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 400.

⁹⁵ ARS, AS 1487, CK KPS 1941–1945, š. 5, a. e. 73, depeša št. 66, prejeta od vrhovnega štaba, 26. 7. 1944 ob 14. uri. »Za sada ne dovoljavamo formiranje nove div. u Štajerskoj dok ne budeju četiri divizija, imala pet hiljada boraca. Ne stvarajete nikakvih novih jedinica osim manjih odreda. Pojačavajte postoječe jedinice. Iz Štajerske ojačavajte i sedmi korpus. Produžite sa mobilizacijom. Šaljite brojno stanje jedinica 4. Zone.« Po pregledu številčnega stanja moštva, orožja, municije in živine NOV in POS z dne 1. 8. 1944 je GŠ NOV in POS razpolagal s petimi divizijami: 15. in 18. divizijo, 30. in 31. divizijo ter 14. divizijo. Po spisku so imeli naslednje moštvo: 15. divizija 2109 borcev (všteto 118 ranjencev in bolnikov), 18. divizija 1767 borcev (všteto 63 ranjencev in bolnikov), 30. divizija 1732 borcev in 31. divizija 2682 borcev, kar skupaj zneso 8490 borcev. 14. divizija je imela 788 borcev, Šlandrova brigada 1141 in Zidanškova brigada 260 borcev (Zbornik VI/15, dok., št. 46). Nova jugoslovanska vlada je morala oblikovati instrumente oblasti, med katere je spadala tudi oborožena sila v skladu z mednarodnim vojnim pravom. Na to so jo vzpodbujali tudi dogodki, ko je Churchill na srečanju s Titom avgusta 1944 priporočil, naj formacijo partizanskih divizij zaradi primerljivosti njihovih zmožnosti in preskrbe prilagodijo rednim enotam zavezniških armad. Podobno je bilo tudi septembra istega leta v Moskvi, ko je obiskal Sovjetsko zvezo. Znana je depeša Tita iz Krajeve, ko se je vračal iz Moskve, s katero opozarja, da se nove divizije ne formirajo več, ampak da se obstoječe popolnjujejo z 8000 do 10.000 mož, kot je to bilo v praksi v takratnih zavezniških divizijah (Zvezdan Marković: Jugoslovanska ljudska armada (1945-1991). Defensor d.o.o., Ljubljana 2007, str. 169).

Štab 4. operativne cone je v svojem poročilu glavnem štabu 1. avgusta zapisal, da obstajajo na Kozjanskem vsi pogoji za oblikovanje nove brigade. Obkom KPS za Štajersko pa je v svojem sporočilu CK KPS avgusta ponovil svoje stališče, da bi bilo za nadaljnji razmah mobilizacije koristno poslati z Dolenjske močnejšo enoto iz štajerskih mobilizirancev.⁹⁶ Politični komisar glavnega štaba Boris Kraigher - Janez je 13. avgusta poslal pismo političnemu komisarju 4. operativne cone Jožetu Borštnarju. V njem je zavrnil predloge po novi brigadi, diviziji in korpusu na Štajerskem.⁹⁷ Dva dni pozneje je glavni štab poslal navodila za bodoče delo 4. operativni coni. Zapisali so, da je trenutno najpomembnejša naloga cone mobilizacija in da morajo posvetiti največjo pozornost utrditvi 14. divizije. »Dokler ne bo XIV. divizija resnično močna, resnična divizija, ne smemo misliti na kakršno koli novo brigado na Štajerskem.«⁹⁸

Štab 4. operativne cone NOV in POS in pokrajinski politični forumi so se v drugi polovici 1944 zavzemali za ustanovitev nove brigade, divizije in s tem tudi za štajerski korpus. Istočasno so se zavzemali za večje pošiljanje orožja na Štajersko, da bi lahko obdržali več novih borcev ter z njimi okrepili obstoječe in sestavljali nove enote. Ob tem naj navedem podatek, da so z območja 4. operativne cone na območje 7. korpusa od januarja do julija 1944 poslali 4221 novincev oz. za 4–5 partizanskih brigad borcev. Glavni štab NOV in POS je zavzemal stališče, da je treba z vidika sklepnih operacij za osvoboditev domovine nenehno krepiti 7. korpus NOV in POJ kot osrednjo silo NOV in POS, in to z glavnino na novo mobiliziranih na območju 4. operativne cone.

Ob taki mobilizacijski politiki je bila Štajerska potisnjena v položaj mobilizacijskega rezervoarja za 7. korpus. Iz navedenih razlogov pokrajina do konca vojne ni dobila nove partizanske divizije, ne korpusa. V letu 1944 so na Štajerskem oblikovali Zidanškovo brigado, 8. januarja pri Sv. Primožu na Pohorju, in Tretjo brigado VDV v Radmirju, 25. avgusta, ki so jo vključili

⁹⁶ Zbornik VI/15, dok., št. 47; Stiplovšek, Šlandrova brigada, str. 400.

⁹⁷ ARS, AS 1851, fasc. 15/III, pismo političnega komisarja GŠ NOV in POS Borisa Kraigherja političnemu komisarju 4. OC NOV in POS Jožetu Borštnarju, 13. 8. 1944. »Iz vašega poročila se vidi, da je XIV. divizija še vedno zelo slaba. Ukrenite potrebno, da bo pri novi mobilizaciji dobila predvsem XIV. divizija zadostno moštvo, zadostno orožje. Dokler ne bo vseh pet vaših brigad imelo preko 1200 mož, ni govora o formiranju kakršnekoli nove brigade in še manj kakršnekoli nove divizije. Prav tako do tedaj ni govora o formiranju novega korpusa. V kolikor se širijo podobne govorice v vojski in po terenu, jih jih preprečite.«

⁹⁸ Zbornik VI/15, dok., št. 81.

v 1. slovensko divizijo VDV. Novo brigado je 4. operativna cona dobila šele tik pred koncem druge svetovne vojne. Prekmursko brigado so oblikovali 7. maja 1945 v osvobojenem Prekmurju.

Vojni ujetniki in ranjenci¹

Nacistični oblastniki mednarodnega prava niso spoštovali oz. so ga spoštovali le, kadar jim je to ustrezalo. O tem nespornem dejstvu pričajo mnogi dokumenti. Eden najbolj znanih dokumentov, s katerimi so kršili določila vojne prava, je bilo povelje o komisarjih.²

Nemška vojska

Nemški okupator zajetim jugoslovanskim oz. slovenskim partizanom ni priznaval statusa vojnih ujetnikov.³ Zanj so bili partizani le banditi, njihove enote pa banditske. Pozneje so v nacistični propagandi uporabljali tudi označbi tollovaji oz. tollovajske tolpe. Najpogostejša oznaka za partizana je

¹ Druga svetovna vojna je bil največji oboroženi spopad v zgodovini človeštva. V njej je bilo udeleženih 61 držav in je zajela 131,5 milijona km² svetovnega prostranstva. Vanjo je bilo pahnjenih 1,7 milijarde ljudi. Mobiliziranih in vključenih v vojaške formacije je bilo 110 milijonov vojakov. Padlih na bojiščih, pobitih ob bombardiranjih in drugih vojaških dejavnostih ter umrlih zaradi posledic ran, v ujetniških, koncentracijskih taboriščih in drugod je bilo približno 50 milijonov ljudi – od tega 19 milijonov vojakov in 31 milijonov civilnih oseb (Ivan Dolničar, Zdravko Klanjšček in Lado Kocijan: Kako se je končala druga svetovna vojna na Slovenskem. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana 2001, str. 7). Mednarodnopravno je nesporno, da so nemška, italijanska in madžarska okupacija najsevernejšega dela Jugoslavije predstavljale kršitev predpisa o prepovedi vojne v Briand-Kellogovem sporazumu, h kateremu je 27. avgusta 1928 pristopilo 15, pozneje pa 60 držav (Tamara Griesser - Pečar: Razdvojeni narod. Slovenija 1941–1945. Mladinska knjiga, Ljubljana 2004, str. 11). Prepoved vojne po omenjenem sporazumu je priznala tudi Nemčija kot splošno pravilo mednarodnega prava (Dieter Blumenwitz: Okupacija in revolucija v Sloveniji 1941–1946. Mohorjeva založba, Celovec 2005, str. 54). Na tem mestu je treba zato poudariti, da je temelj vsega zla, ki se je med drugo svetovno vojno zgodilo v Sloveniji, tuja okupacija. Brez nje ne bi bilo vojne, ne strahotnih žrtev in zločinov. Tema o vojnih ujetnikih in ranjencih je v slovenski literaturi neobdelana. Je kompleksna in za njeno obdelavo bi bil potreben interdisciplinaren pristop. Namen avtorja je, da skozi primere pokaže odnos nemškega okupatorja in slovenskih oz. štajerskih partizanov do vojnih ujetnikov in nasprotnikovih ranjencev. Pri tem se je obravnava zožila le na primere borcev Kozjanskega odreda in njegovih predhodnic (čete v letu 1941, Kozjanska četa in Kozjanski bataljon) ter Tomšičeve brigade. Usode borcev Kozjanskega vojnega področja, aktivistov in civilnega prebivalstva tu niso zajete. Za vohune in izdajalce niso poznali milosti na nobeni strani.

² Kommissarbefehl – povelje o komisarjih. S tem poveljem, izdanim na Hitlerjev ukaz, 6. aprila 1941, je bilo nemškim enotam na sovjetski fronti naročeno, naj s komisarji Rdeče armade ne ravnaajo tako kot z vojnimi ujetniki, marveč naj jih zavoljo ideološkega spopada med nacionalsocializmom in boljševizmom kratko in malo pobijejo. Povelje so zlasti v začetku izpolnjevali dosledno, pozneje pa so doslednost onemogočale spremenjene objektivne razmere (Enciklopedija druge svetovne vojne 1939–1945, str. 235).

³ ARS, AS 1931, a. š., 555, zapisnik o zaslišanju Vogt Josefa, str. 19.

bila vendarle bandit.⁴ Njihovo početje je identificiral kot banditizem, čeprav je hkrati govoril o politični motivaciji (dejavnost komunistov) omenjenih nasilnih dejanj. Tako si je prizadeval vsako od oboroženih enot uničiti, vse zajete pripadnike pa je praviloma tudi usmrtil. V vsem letu 1941 je bilo na Slovenskem ustreljenih vsaj 100 ujetih pripadnikov partizanskih enot.⁵

113. V Posavskem muzeju Brežice je ohranjen spomin na borce krške partizanske skupine.

Takoj po okupaciji je nemški okupator nastopil proti slovenskim partizanom z najhujšimi ukrepi – z ubijanjem. Uspelo mu je zajeti borce krške partizanske skupine. Zgodaj zjutraj naslednjega dne so jih s tovornim avtomobilom odpeljali v gozd Dobrava in jih tam skrivaj postrelili. Nemški okupator je torej 30. julija 1941 storil prvi zločin nad partizanskimi vojnimi ujetniki na Slovenskem. Ubili so devet partizanov in eno partizanko.⁶ Za tako

⁴ Ževart, Elaborat, str. 162.

⁵ Guštin, Vprašanje oboroženega odpora 1941, str. 140 in 141.

⁶ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 22.

usmrčene pripadnike narodnoosvobodilnega gibanja so ljudje že med vojno začeli uporabljati ime talci, ki se je ohranilo tudi po vojni.⁷ Talce so ubijali v treh največjih gestapovskih zaporih v zasedenih slovenskih pokrajinah, in to v Begunjah, Mariboru in Celju, pa tudi na krajih partizanskih akcij. Skupino ljudi z Gorenjskega so ustrelili tudi v koncentracijskem taborišču Mauthausen.⁸

Nacistična Nemčija ni priznala partizanov kot vojskujoče se sile, ki bi jo ščitilo mednarodno pravo. Posledica tega je bila, da so vojne ujetnike in ranjence na Štajerskem pobijali vso drugo svetovno vojno. V skladu s tem so podrejeni Adolfa Hitlerja izdajali ukaze in navodila. 25. junija 1942 je Heinrich Himmler v Hitlerjevem glavnem stanu v Vzhodni Prusiji izdal »ukaz za zatiranje dejavnosti tolpe na območjih Gorenjske in Spodnje Štajerske«. Ukazal je: »Akcijo je treba izvesti v celoti smotrno, trdo in brezobzirno.« Temu ukazu je priložil svoja navodila za izvajanje ofenzive. Potem ko je navedel taktična pravila (ogleda za odkrivanje partizanskih taborov, obkolitev območja in njegovo »očiščenje«, zasledovanje razbitih delov partizanskih enot, kaznovanje vasi, ki so se pregrešile s podpiranjem partizanov, je ukazal: »Akcija mora napraviti neškodljive vse elemente prebivalstva, ki so prostovoljno podpirali tolpe z ljudmi, oskrbo, orožjem in zavetjem. Moške iz krive družine, v mnogih primerih celo rod, je načelno treba usmrtiti, ženske iz teh družin je treba prijeti in odpeljati v koncentracijsko taborišče, otroke pa odstraniti iz njihove domovine in jih zbrati na območju stare pokrajine.«⁹

Že 11. novembra 1942 je nemški okupator izdal posebna službena navodila za boj proti partizanom. Označena so bila z najvišjo vojaško stopnjo tajnosti.

⁷ »Pri streljanju v okupirani slovenski Štajerski ne gre za »klasične« talce, temveč za osebe, ki so bile ustreljene v povračilo, v odgovor na partizanske, sabotažne akcije, likvidacije ali po posebnem postopku. Pravzaprav gre za kombinacijo talstva in represivnih akcij proti pripadnikom osvobodilnega gibanja. Elementi talstva se kažejo v načinu eksekucije in v navajanju vzrokov zanj, iz ugotovitev, zakaj in kdo so bili ustreljeni, pa sledi, da je šlo izključno samo za politične jetnike in ne za prave talce. Ob tem se vsiljuje vprašanje, zakaj so nacisti streljali samo politične zapornike in ne tudi »klasičnih« talcev? Gotovo je precej resnice v tem, da so na slovenskem Štajerskem kot potencialnem sestavnem delu nemškega rajha želeli ohraniti javno mnenje na svoji strani, s čimer bi dokazali, da gre res za spontani proces ponemčevanja. Hkrati pa so se hoteli čim prej in na opravičljiv način znebiti vseh, ki bi ta proces ovirali.« (Marjan Žnidarič: Železničarji in železnice v času okupacije in narodnoosvobodilnega boja na slovenskem Štajerskem. Železniško gospodarstvo Ljubljana, Ljubljana 1990, str. 284).

⁸ Ferenc, Bili so uporni, str. 20.

⁹ Dr. Tone Ferenc: Kdo je Erwin Rösener. Delo, 28. 12. 1998, str. 4 (dalje: Ferenc, Kdo je Erwin Rösener).

V njih je bilo med drugim navedeno: »Z vojaškim viteštvom ali z določili Ženevske konvencije ta boj nima ničesar opraviti. Če boja proti bandam tako na vzhodu kakor tudi na Balkanu ne bomo vodili z najbrutalnejšimi sredstvi, potem jim enote, ki jih imamo, ne morejo priti do kraja. Zato so enote upravičene in tudi dolžne v tem boju brez omejitve uporabiti vsa sredstva tudi proti ženskam in otrokom, če le ta vodijo k uspehom.«¹⁰

Proti koncu druge svetovne vojne so se razmere glede ravnanja z vojnimi ujetniki na nemški strani začele izboljševati. Nemški okupator je vsaj za območja jugovzhodne fronte septembra 1943 priznal uradno partizansko vojsko kot vojskujočo se silo in kot redno armado. Hitler je izdal odredbo, da se ujeti partizani ne streljajo več. Omenjena odredba za Slovenijo ni veljala. Šele jeseni 1944 je general Erwin Rösener¹¹ tudi za svoje območje izdal odlok, da se ujete partizane obravnava kot vojne ujetnike.¹² Rösenerjev odlok na terenu ni bistveno spremenil situacije. Nemški vojaki so še vedno streljali partizanske vojne ujetnike in ranjence.

Mednarodnega vojnega prava nemški okupator ni spoštoval tudi v odnosu do zavezniških vojakov. Poznano nam je več primerov, ko je nemški okupator

¹⁰ Karel Forte/Marko Selin: Nič več strogo zaupno II. Nacistične obveščevalne službe in njihova dejavnost pri nas. Partizanska knjiga, Ljubljana 1978, str. 392–395 (dalje: Forte, Nič več strogo zaupno II). Iz omenjenega navodila se zrcali zločinskost nacističnega sistema. Določil ženevske konvencije niso spoštovali, pač pa so prednost dali izreku, ki pravi, da cilj posvečuje sredstva.

¹¹ Erwin Rösener (Schwerte, Nemčija, 1902–Ljubljana, 1946). Izučil se je za električarja. Leta 1926 je vstopil v NSDAP in SA, leta 1929 je prestopil v SS. Od aprila 1941 je bil kot Gruppenführer SS in Generalleutnant policije višji vodja SS in policije v Wiesbadnu, od decembra 1941 pa na enakem mestu v XVIII. vojaškem okrožju v Salzburgu, ki je zajemalo Štajersko, Koroško, Salzburško in Tirolsko ter od aprila 1941 tudi nemško zasedbeno območje na Slovenskem. Zaradi močnega partizanskega boja v severni Sloveniji je deloval večinoma na Bledu in od jeseni 1943 v Ljubljani. Ob ustanovitvi Operativnega štaba za boj proti partizanom, 30. 9. 1943, v Ljubljani je postal njegov poveljnik in sodeloval pri ustanavljanju Slovenskega domobranstva. Avgusta 1944 so ga povišali v Obergruppenführerja SS in Generala policije ter oboroženih oddelkov SS. Med njim in njegovim šefom Himmlerjem, Reichführerjem SS je bil samo še en čin, in to Oberstgruppenführer SS, ki ga je dobilo le pet ali šest pripadnikov SS, predvsem tistih, ki so vodili velike enote SS na frontah. Vodil je skoraj vse velike operacije proti slovenskim partizanom v osrednji Sloveniji in bil pri tem zelo okruten. Na to je bil ponosen. Januarja 1945 so ga odlikovali z zelo visokim odlikovanjem. Prejel je nemški križ v zlatu (Deutsches Kreuz in Gold). Zavezniki so ga po vojni kot vojnega zločinca predali jugoslovanskim oblastem. Avgusta 1946 ga je vojaško sodišče obsodilo na smrt (Tone Ferenc: Erwin Rösener. ES 10, str. 289; Ferenc, Kdo je Erwin Rösener. Delo, 23. 12. 1998, str. 5 in 5. 1. 1999, str. 9).

¹² Boris Mlakar: Slovensko domobranstvo 1943–1945. Slovenska matica v Ljubljani, Ljubljana 2003, str. 420.

na Slovenskem streljal zavezniške letalce.¹³ Iz gorečega bombnika je nad Kozjanskim 19. marca 1944 skočil zavezniški letalec. Pristal je v bližini zaselka Gubno in nato stopil v Štrubejevo hišo. Gospodar in gospodinja, sprva presenečena, sta nevsakdanjega gosta prijazno sprejela in ga posadila na klop ob peči. Tedaj sta v hišo z naperjenima brzostrelkama vstopila nemška policista Darovič in Rüneker. Na klopi ob peči sta zagledala preplašenega letalca, ki je v strahu pred naperjenim orožjem dvignil roki. Na ukaz Rünekerja je policist Darovič prerešetal ameriškega letalca. Pokopali so ga na pokopališču v Pilštanju. Po doslej zbranih podatkih je nemški okupator na Slovenskem po zajetju ubil 92 zavezniških letalcev.¹⁴ Enako hude zločine so nemški oblastniki na Slovenskem izvajali nad sovjetskimi vojnimi ujetniki. »V jeseni 1941 je nemški okupator v prazna skladišča bivše carinarnice med Einspielerjevo in Trdinovo ulico pod Meljskim hribom nastanil sovjetske vojne ujetnike. Iz seznama Mestnega pogrebnege podjetja v Mariboru je razvidno, da so 25. oktobra 1941 pripeljali 2.300 sovjetskih vojnih ujetnikov. Dnevno jih je umrlo 7–8, februarja 1942 pa v enem dnevu celo 62. Do 15. aprila 1942 jih je ostalo živih samo še 300. Preživele so, čeprav zaradi podhranjenosti popolnoma izčrpane, poslali na delo v Černeče pri Dravogradu, kjer so v kratkem pomrli.

Zaradi neznosnih higienskih razmer in slabe prehrane so se med ujetniki kmalu začele širiti nalezljive bolezni, ki so ogrožale tudi mariborsko prebivalstvo. Zaradi izstradanosti ujetniki niso bili sposobni za fizično delo in so množično umirali. Precej bolje so nacisti ravnali z ujetniki zahodnih zaveznikov (Angleži, Avstralci, Francozi, Nizozemci itd.), ki jih je tudi bilo nekaj v Mariboru.«¹⁵

¹³ Ferenc, Kdo je Erwin Rösener. Delo, 7. 1. 1999, str. 9 in 11. 1. 1999, str. 6. »Obtoženi Rösener je proti mednarodnem pravu odredil, da se ujeti borci NOV in POJ ubijajo, rušijo in uničujejo bolnišnice, ubijajo ranjenci, ukazoval bombardiranje odprtih naselij in izvrševanje neštetihih zločinov nad civilnim prebivalstvom. Na zločinski način je vodil borbo zoper zavezniško zračno silo s tem, da je zapovedal ubijanje zavezniških pilotov, ki so se v sili spustili na ozemlje Slovenije.« Ravno nasprotno stališče do zavezniških letalcev je imela partizanska vojska. Štab 14. divizije NOV in POJ je marca 1944 objavil prepoved javljanja zavezniških vojakov nemškemu okupatorju. »Padalce, pripadnike angleške ali ameriške vojske, ki bi pristajali na tukajšnjih terenih, je smatrati kot vojake zavezniških in prijateljskih narodov ter jim je civilno prebivalstvo kot takim dolžno nuditi vsako pomoč ter jih čimprej sprovesti do najbližjih partizanskih edinic. Vsakdo, ki bi padalce javil nemškim banditom, se smatra kot izdajalec slovenskih narodnih interesov ter se bo proti njemu postopalo po obstoječih slovenskih vojaških zakonih« (Arhiv MNZC, fasc. 73, Naznanilo vsem Slovencem in Slovenkam Spodnje Štajerske štaba 14. divizije NOV in POJ, 23. 3. 1944).

¹⁴ Matija Žganjar: Slovenski partizani in zavezniki. Društvo prijateljev Poti kurirjev in vezistov NOV Slovenije, Ljubljana 2002, str. 152, 153 in 212.

¹⁵ Žnidarič, Do pekla in nazaj, str. 205.

Na Gorenjskem so 29. julija 1941 ustanovili tako imenovano posebno sodišče za sojenje »komunističnim elementom«, ki mu je predsedoval sodni svetnik dr. Kurt Messiner; to je bila le policijska komisija za določanje kandidatov smrti. Na Štajerskem je ljudi za smrt določal komandant varnostne policije in varnostne službe sam, in to na predlog vodje urada tajne državne policije. Šefa civilne uprave sta imela pravico pomilostiti tiste, ki so jih določili za usmrtitev. Nekaj časa sta tudi sama podpisovala razglase o usmrtitvi, ki so imeli predvsem zastraševalni namen; pozneje pa je to delal višji vodja SS in policije v XVIII. vojaškem okrožju na Bledu policijski in SS general Erwin Rösener.¹⁶

Aretacije udeležencev narodnoosvobodilnega gibanja, ki so bile nemalokrat posledice izdaj ali okupatorjevih vdorov v narodnoosvobodilne organizacije in zajetja borcev partizanskih enot, so že leta 1941 prenapolnile tedanje zapore, tako da je moral gestapo urediti še pomožne na gradu Borlu pri Ptuj in v Strnišču pri Ptuj. Postopek s političnimi jetniki v zasedenih slovenskih pokrajinah je bil po policijskih določilih iz nemškega rajha ves čas v pristojnosti tajne državne policije. Čeprav so nacisti na Štajerskem in Gorenjskem z ustanovitvijo posebnih političnih sodišč leta 1944 hoteli dati temu vtis kazensko-pravnega reda in pravičnosti, je veliko večino političnih jetnikov še naprej obravnaval gestapo. Po zaslišanju in včasih tudi po tako imenovanem poostrenem zaslišanju, ki je bilo pravzaprav uradno dovoljeno mučenje ob navzočnosti ali odsotnosti zdravnika, je zasliševalec – uradnik gestapa – sestavil sklepno poročilo. V njem je tudi predlagal nadaljnji postopek, in sicer izpust, usmrtitev ali odgon v koncentracijsko taborišče I. (lažje), II. (težje) ali III. (najtežje) stopnje. Ta predlog je potrdil ali spremenil vodja urada gestapa pri komandantu varnostne policije in varnostne službe v pokrajini (na Bledu in v Mariboru). O njem je nato komandant izrekel poslednje mnenje, če je šlo za predlog o izpustu ali odgonu v koncentracijsko taborišče, če pa je šlo za usmrtitev, je komandant na Bledu posredoval predlog že omenjenemu sodišču, ki je nato izreklo »sodbo«; v Mariboru pa je komandant sam podpisal »odločbo« o smrtni kazni. Ko se je nato v omenjenih zaporih nabralo dovolj jetnikov za odgon v posamezno koncentracijsko taborišče in ko je prispela še teleprinterska odločba iz glavnega državnega varnostnega urada v Berlinu, so jetnike pod stražo ali celo vklenjene v lisice ali verige odpeljali v taborišče.¹⁷

Zajeti partizani, ki jih niso postrelili na kraju zajetja, so končali v

¹⁶ Ferenc, Bili so uporni, str. 19 in 20.

¹⁷ Ferenc, Bili so uporni, str. 20 in 21.

gestapovskih zaporih, kjer so bili izpostavljeni hudemu mučenju, o čemer imamo več povojnih pričevanj slovenskih paznikov. Neki paznik iz celjskih zaporov je izjavil: »Mučili so skoraj vsakega, in sicer skozi vso dobo do nekako spomladi 1943. Takrat so bile mučilne naprave na podlagi kontrole neke komisije iz Berlina odstranjene. Kolikor sem mogel opazovati, je bil glavni način mučenja pretepanje z žilavko. Žrtve so bile včasih tepene tako, da so bile po celem telesu polne ran in sledov udarcev«. ¹⁸ Vseskozi je gestapo med zajetimi partizani pridobival zaupnike, ¹⁹ ki so nato vohunili za partizani. Pridobivali so jih na več načinov: ene so izsiljevali z usodami njihovih sorodnikov, drugi so klonili zaradi mučenja, nekatere so pridobili tudi z denarnimi nagradami, bili pa so tudi taki, ki so le navidezno pristali na sodelovanje in ob prvi priliki pobegnili nazaj v partizane. ²⁰

Rodoljub Vlado Miklavc iz Mozirja je tri leta trpel v najhujših okupatorjevih mučilnicah na Štajerskem v Celju in Mariboru ter v enem najhujših nemških koncentracijskih taboriščih v Mauthausnu. Podrobno je opisal streljanje slovenskih rodoljubov v zaporu v Mariboru.

»Prvo streljanje sem doživel že tretji dan, tj. 23. marca 1942. Kriminalci so pod vodstvom paznika Mesariča takoj po kosilu (ki smo ga redno dobivali ob 11. uri) začeli pometati dvorišče. Eden izmed njih je z grabljami in metlo poravnal debelo plast premogovih ogorkov pred velikim lesenim zabojem. Ko je bilo dvorišče počiščeno, so pričeli kriminalci nositi preproste, lesene krste iz skladišča. Za nas zapornike v celicah so bili to izredno dramatični trenutki. Nervozno smo šteli prinesene krste, v isti mah pa skrajno napeto prisluškovali vsakemu koraku in rožljanju ključev po hodniku. Koraki, ki so se ob takih trenutkih s ključmi približevali našim vratom, so za nekoga izmed nas pomenili konec vsega.

Kriminalci so med tem odpirali krste, nasuli v vsako nekaj žagovine ter jih provizorično zaprte odložili v veži, ki je bila nasproti oken naše celice. Na

¹⁸ Butler, *Ilustrirana zgodovina gestapa*, str. 216 in 217.

¹⁹ Vertrauensmänner oz. V-Mann.

²⁰ Butler, *Ilustrirana zgodovina gestapa*, str. 217 in 218; Josef Vogt je med zaslišanjem izjavil, da mu je znano, da je gestapo pri vsakem prijemu partizanu najprej poskusil pridobiti ga za delo v obveščevalni službi gestapa (ARS, AS 1931, a. š. 555, zapisnik o zaslišanju Vogt Josefa, str. 2); Primer zajetja borca Kozjanskega bataljona Ivana Žabkarja iz marca 1944 sem že opisal. Po zajetju so ga odpeljali v brežiško bolnico, kjer je ozdravel. Bolnico je zapustil v spremstvu gestapovca. Na njihovem sedežu je moral podpisati izjavo, da bo tedensko poročal o tem, kaj se o Nemcih govori med ljudstvom in kdo širi govorice oziroma propagando za partizane. Iz tega ni bilo nič, pač pa je po dveh tednih znova stopil v partizane.

dvorišče so prihajali prvi funkcionarji v civilu, večina pa v raznih uniformah vojske, policije, gestapa itd., često so se baje tudi nekateri mariborski nemčurji priborili do vstopnice. Število navzočih ni bilo vedno enako. Nihalo je od 50 do 100, včasih pa je bilo teh radovednih sadistov tudi več.

Na dvorišče je nato v gosjem redu prikorakalo 20 policistov s čeladami na glavi. A zvrstili so se v vrsto približno 10 metrov od gramoznih zabojev, obrnjeni s hrbtom proti njim. Manjkal je samo še glavni kolovodja. Končno je prišel tudi ta. Takrat sem prvič videl komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem Lurkerja,²¹ v čigar rokah je bila tudi naša usoda in usoda nešteti drugih slovenskih rodoljubov. Postavil se je sam, z rokami na hrbtu kak meter pred tolpo svojih funkcionarjev in eksekucija se je lahko pričela.

Skozi velika vrata so iz glavne veže prignali 10 obsojencev ter jih postrojili v kotu dvorišča ob vhodu. Pred nje je stopil mlad, visok gestapovec – Slovenec, ki se je pisal Posavec, in jim prečital odločbo o smrtni kazni najprej v nemščini, nato pa še v slovenščini. Takoj nato so jih odgnali nazaj v vežo. Po nekaj minutah živčnega čakanja so prignali na dvorišče prvih pet obsojencev, ki so jim že v veži zavezali oči s črnimi rutami. Prvega je vodil gestapovec za roko, ostali štirje pa so šli v gosjem redu za njim z rokami, položenimi na ramena svojega predhodnika. Ko so jih razvrstili pred gramozni zaboj, je na znak Lurkerja padla prva komanda. Dvajset policistov s puškami se je obrnilo proti žrtvam. Dva policista sta merila v glavo, dva pa v prsa. Po naslednji komandi je počilo. Golobi so v jatah vzleteli s streh sodnega poslopja, v naši celici pa je bilo vse tiho. Mene je v tistih trenutkih prevrtala misel, da je izgubljeno vsako upanje na rešitev.

²¹ Otto Lurker (Griesheim, Nemčija, 1896–Ljubljana, 1949). Izučil se je za trgovca. Leta 1929 je vstopil v NSDAP, leta 1930 pa v SS, kjer si je pridobil čin Standartenführer SS. Glede na svoj položaj je imel zelo visok čin, in to predvsem na račun svojih osebnih zvez s samim Hitlerjem. Ko je namreč Hitler po neuspelem prevratu v Münchnu prestajal zaporno kazen v trdnjavi Landsberg, je bil Lurker tam paznik. Hitlerju je omogočal stike s funkcionarji nacistične stranke, ki so delovali na svobodi, tako da je stranka nemoteno delovala. Bil je prvi komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem. Funkcijo je opravljal od aprila 1941 do marca 1943. Odločal je o usmrčitvah na podlagi pooblastil, ki mu jih je dal šef civilne uprave Uiberreither. Kriv je za vsa streljanja talcev v svojem mandatu, razen prvega in zadnjih dveh. Do konca vojne je stražil belgijskega kralja Leopolda III. v Hirschsteinu ob Labi, kjer so ga zajeli pripadniki ameriške vojske. Januarja 1948 so Lurkerja predali jugoslovanskim oblastem. Vojaško sodišče ga je januarja 1949 obsodilo na smrt z obešanjem (Forte, Nič več strogo zaupno II, str. 116–125; ARS, AS 1931, a. š., 422, zapisnik o zaslišanju Lurker Otta; Butler, Ilustrirana zgodovina gestapa, str. 242).

Med tem je počilo že drugič. Trupla so kriminalci z Mesaričem na čelu surovo metali v krste, ki so jih zabili in odnašali v vežo, nakar so jih s tovornim avtom odpeljali v krematorij v Graz.

Po streljanju se je dvorišče izpraznilo. Kriminalci so očistili le najbolj vidne sledove krvi, ostalo so za njimi pospravile mačke. Tisto noč sem zaspal šele proti jutru. Nikakor se nisem mogel umiriti. Vznemirjalo me je živčno premetavanje spečih sotrpinov in kričanje mačk, ki so se preganjale po dvorišču. Slišal sem menda tudi vsako stenico, ki se je spustila s stropa na tla ali na naše postelje. Približno tako so tekli dogodki pri vsakem streljanju.«²²

Prvega komandirja Celjske partizanske čete Franja Vrunča so orožniki 11. avgusta 1941 pri zasledovanju ranili in ujeli. Odpeljali so ga v Maribor in tam 24. avgusta ustrelili.²³ Konec novembra 1941 je Brežiška partizanska četa v Gorjanah pri Podsredi bila svoj zadnji boj. Padli so štirje partizani, ujetih je bilo enajst, od tega šest ranjenih. Devet ujetih borcev je nemški okupator v Mariboru ustrelil 27. decembra 1941, desetega, Cirila Gerjeviča, pa je ustrelil 25. marca 1942.²⁴

Druga četa Kozjanskega partizanskega bataljona je kmalu izgubila svojega komandirja Hinka Zakška - Miloša. Ujeli so ga in nato ustrelili 1. maja 1943 v Pišecah.²⁵ Februarja 1943 je bila uničena Srečeva oz. 2. četa Kozjanskega bataljona. Padlo je 15 borcev, 7 pa je bilo ranjenih in ujetih. Iz Brežic so jih odpeljali v mariborske zapore in jih nato ustrelili kot talce. Štiri borce so ustrelili 1. maja 1943 v Pišecah, dva borca pa 29. maja 1943 nad Zabukovico.

²² Vlado Miklavc: *Moja pot skozi gorje (Družinska kronika)*. Samozaložba. Mozirje 1997, str. 98 in 99.

²³ Kregar, *Celje v upor*, str. 172.

²⁴ Ferenc, NOB Krško, str. 466. Komandant Otto Lurker je v svojem poročilu z začetka decembra 1941 zapisal: »Najuspešnejše sredstvo za pobijanje KP in s tem banditov je izgradnja kolikor mogoče široke mreže zaupnikov /V-Personen/, ki bi prišli iz vrst aktivnih članov KP ali ki so bili sami člani bande. Riziko, da ta ali oni odpovedal, bi bil z uspehi z ostalimi daleč izravnano. Seveda je predpogoj za uspeh pri pobijanju komunistične bande stalno sodelovanje vseh s tem povezanih sil brez trenja, pri čemer mora biti brez pomena kdo doseže uspeh. Zastrahilo vpliva tudi takojšnja ustrelitev komunističnih velezločincev, ki jo je treba imenoma v lepkih naznaniti. Od mojega zadnjega poročila smo prijeli 91 oseb, ki so delovale komunistično ali bile pri bandah ali pa bandite podpirale. V borbah z banditi je padlo 19 banditov, 35 oseb pa je bilo od izrednih sodišč obsojenih na smrt in ustreljenih.« (ARS, AS 1931, a. š., 411, poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem Otta Lurkerja, 5. 12. 1941).

²⁵ Ferenc, NOB Krško, str. 476.

Ivana Molana - Iztoka so izpustili, da bi vohunil za partizani na Kozjanskem, a se je povezal z njimi in jih obveščal. Okupator ga je pozneje razkril in 9. marca 1944 ustrelil kot talca v Legnu pri Slovenj Gradcu.²⁶

Minerija minerskega voda Kozjanskega odreda Ivana Vahtarja - Toneta je nemški okupator ujel. Po vojni se je živ vrnil iz koncentracijskega taborišča.²⁷ Najhujši pokol v letu 1945 v Spodnji Štajerski je nemški okupator izvedel 12. februarja 1945 v Stranica pri Frankolovem. Bil je surovo maščevanje za smrt celjskega deželnega svetnika in okrožnega vodje Štajerske domovinske zveze Antona Dorfmeistra, ki je bil ubit v partizanskem napadu na nemško avtomobilsko kolono v Stranica 3. februarja 1945. V pokolu je izgubilo življenje sto rodoljubov. Med njimi je bilo 15 borcev Kozjanskega odreda in 7 borcev Tomšičeve brigade.²⁸

Med pohodom 14. divizije²⁹ na Štajersko je nemški okupator pobil

²⁶ Požun, Zakaj leta 1942? str. 118.

²⁷ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 175.

²⁸ Življenje so izgubili še štirje borci Kamniško-zasavskega odreda, štirje borci Šerčerjeve brigade, dva iz Bračičeve in po en borec iz Šlandrove ter Zidanškove brigade. Stane Terčak: Frankolovski zločin. Partizanska knjiga, Ljubljana 1971. Talce so pripeljali iz zaporov Stari pisker v Celju. Lepak z imeni usmrčenih je podpisal Erwin Rösener, ki se je pred tem udeležil Dorfmeisterovega pogreba v Celju. »Po vojni so jugoslovanski oz. slovenski organi državne varnosti v preiskavi zasliševali dva funkcionarja gestapa tudi o tem primeru. Komandant varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko v Mariboru SS šturmbanfirer Kurt Stage je izjavil: »Rösener je prišel v moj urad, vzel s pisalne mize list papirja in napisal tole povelje: Za Celje. Za ustreljenega Dorfmeistra je treba takoj pri mlinu v Stranica obesiti 100 tolovajev. Pred tem me je kratko vprašal, ali vem, da je bil Dorfmeister ustreljen, kar sem zanikal. Povelje je šlo po teleprinterju v Celje. Istega dne ali dan pozneje me je iz Celja klical ali mi pisal (Georg) Kramhöller in izjavil, da komandant zaščitnega območja (polkovnik dr. Kūhas – op. T. F.), ki ga je on seznanil z Rösenerjevim poveljem, prosi za njegovo natančno vsebino. Nato sem dal povelje spet prepisati – najbrž gospodični (Elfriedi) Rieglerjevi – in to takole: Višji vodja SS in policije je ukazal: dobessedna ponovitev omenjenega povelja. Podpis komandanta varnostne policije in varnostne službe – Stage. (...) Kramhöllerju sem dal nalogo, da takoj pošlje v Maribor akte oseb, določenih za usmrnitev. Prispeli so k vodji oddelka, zato ne morem zanesljivo reči, ali jih je poslal Kramhöller ali kdo drug iz celjskega urada. Meni jih je izročil Laudorff (vodja oddelka gestapa – op. T. F.).« Ko je Stage potrdil predlog, je seznam poslal Rösenerju. »Seznam je šel k višjemu vodji SS in policije in ta je odredil končno usmrnitev. Povelje za usmrnitev je šlo po teleprinterju ali tudi pisno. Vodja IV. oddelka Laudorff je prejel to naredbo in ukrepal naprej, tj. za pripravo usmrtitvenih sil in za usmrnitev določenih oseb.« Približno tako je izpovedal tudi Kramhöller.« (Ferenc, Kdo je Erwin Rösener. Delo, 6. 1. 1999, str. 8).

²⁹ Josef Vogt je glede ujetnikov 14. divizije dejal: »Ujeti partizani niso bili priznani za vojne ujetnike, večino so jih vojaške formacije postrelile ali pa so prišli v zapore v Maribor ali Celje.« (ARS, AS 1931, a. š., 555, zapisnik o zaslišanju Vogt Josefa, str. 19).

precej ujetih in ranjenih borcev Tomšičeve brigade. V hiši Zlodejevih sta se policistom vdala dva borca, a jima to ni nič pomagalo. Policisti so ju odvedli k Požegovu bajti in tam ustrelili. Podobno so se »izkazali« Maunzovi planinski lovci – pri Počivalniku so pobili intendanta Antona Fajdigo. Že pred tem so nemški vojaki v hiši dobili v roko ranjenega borca Tekavca iz Kočevja in ga pod njo ustrelili. 27. februarja so v hlevu domačije Prosenc pripadniki SS dobili nekega borca iz Tomšičeve brigade in ga ustrelili.³⁰ Konec januarja 1945 so nemški vojaki pri Velenju zajeli štiri borce Tomšičeve brigade. Vse štiri partizane so nato pobili pri velenjskem gradu.³¹

Do druge polovice 19. stoletja so bili ukrepi za zaščito vojnih žrtev neformalne narave; ponavadi so se o njih obojestransko dogovorili armadni poveljniki, veljali pa so za čas posameznega spopada. To se je spremenilo z rojstvom humanitarnega prava, ki mu je botroval Mednarodni odbor Rdečega križa. Z Ženevsko konvencijo so zaščitili ranjence na bojišču. Ženevska konvencija z dne 22. avgusta 1864 ima za izboljšanje položaja ranjenih v armadah na bojnem polju deset členov. V šestem členu so zapisali: »Ranjeni ali bolni vojaki, ne glede na nacionalno pripadnost, se morajo zbirati in oskrbeti. Vrhovni poveljniki lahko v spopadu ranjene sovražnike takoj predajo sovražnikovi predstraži, kadar to dovoljujejo okoliščine in glede na dogovor obeh strani. Osebe, ki so po zdravljenju spoznane za nesposobne za nadaljnje služenje, se repatriirajo. Druge osebe se lahko vrnejo (odpustijo) pod pogojem, da ne bodo med trajanjem sovražnosti spet segle po orožju. Stranke, ki evakuirajo, in osebje, ki je določeno v te namene, se smatrajo za absolutno nevtralne.«³² V 1. svetovni vojni so grobo kršili določila Ženevske konvencije, zato so leta 1929 sprejeli novo Ženevsko konvencijo, ki je pomenila korak naprej v humanizaciji postopka z vojnimi ujetniki. Zajela je še vojne ujetnike pomorskih in zračnih sil. Prepovedala je izvajanje nasilja nad vojnimi ujetniki in predvidela ustanavljanje bolnic v taboriščih za vojne ujetnike. Dobili so pravico pritožbe vojnim oblastem. Določila omenjene konvencije so pozneje dopolnjevali.

Vez med borcem in ranjenim borcem je pomenila osnovo bojne morale partizanskega načina bojevanja. Ta je v soodvisnosti od enotnosti, ki je nujno

³⁰ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 121, 183 in 216.

³¹ Milan Ževart in Stane Terčak: Od vstaje do zmage. Narodnoosvobodilna vojna v Šaleški dolini in Šmartnem ob Paki. Založba Obzorja Maribor, Maribor 1966, str. 171.

³² Anton Dolenc: Ženevske konvencije o zaščiti žrtev vojn. Rdeči križ Slovenije, Ljubljana 1993, str. 31 in 32.

potrebna za zgraditev vojaškega kolektiva. V praksi je to pomenilo, da so se partizani zavedali, da jih njihovi bojni tovariši ne bodo zapustili, če bodo ranjeni.³³ Skrb za ranjence je postala pomemben dejavnik partizanskega načina bojevanja. V severovzhodni Sloveniji do leta 1944 ni bilo partizanskih bolnic. V začetku leta 1944 so tudi tam postavili prve partizanske bolnice, kjer se je izjemna človeška humanost povezovala z iznajdljivostjo, vsakdanjim znanjem in izjemno človekovo voljo po samoohranitvi.³⁴

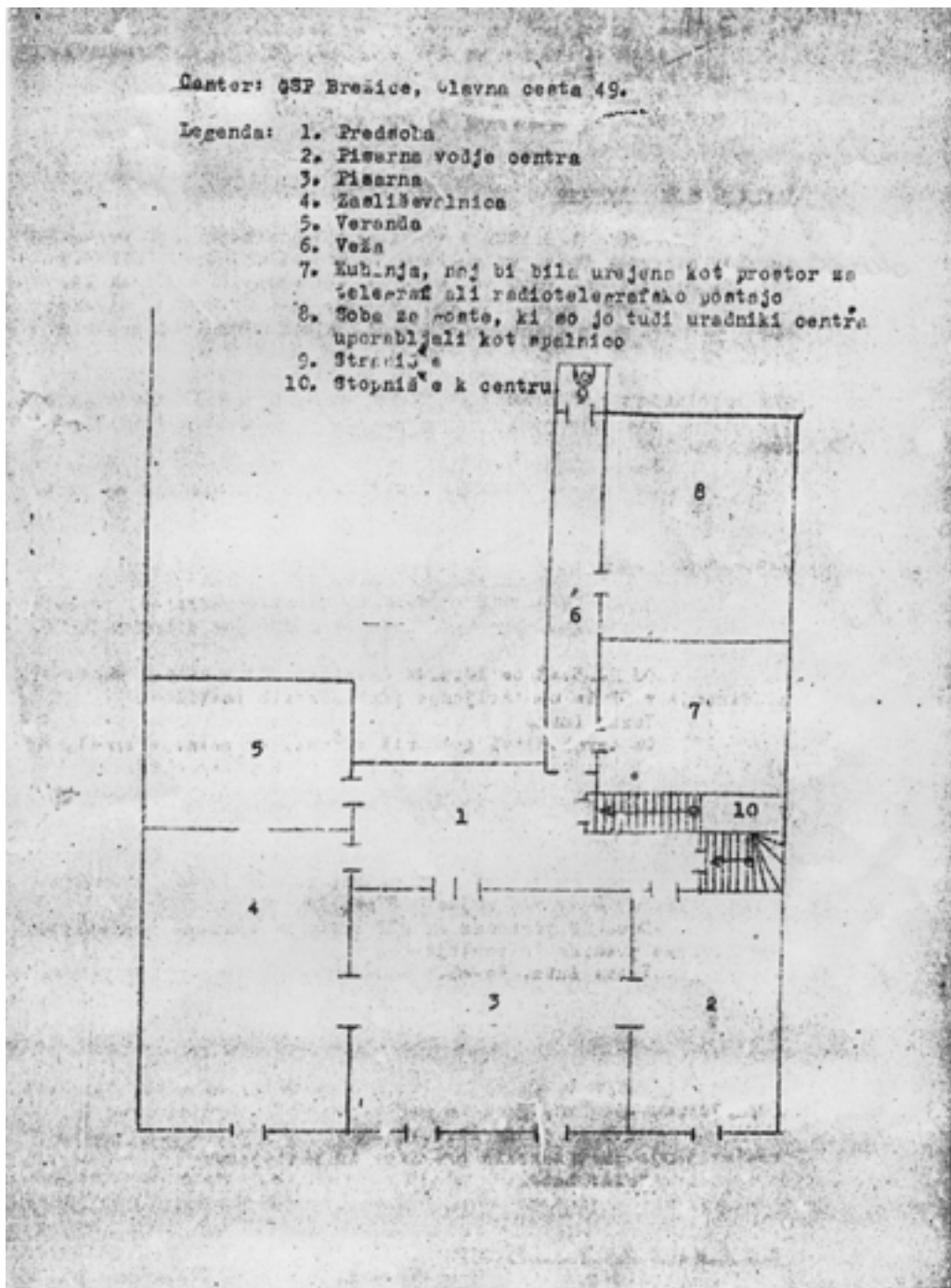
Nemški oblastniki so se v boju proti partizanskim enotam že takoj v začetku odločili za politiko namernega pobijanja ranjencev. Menili so, da je to učinkovito orožje proti visoki bojni morali partizanskih enot.³⁵

Po boju v zaselku Jevša, 24. marca 1944, so pripadniki SS začeli pobijati ranjence Kozjanskega partizanskega bataljona. To so preprečili gestapovci, ki so dejali, naj jih ne streljajo, saj je za to še čas. Od njih so želeli podatke, po njih okrevanju pa bi jih izkoristili kot vohune. Štiri ranjene in ujete partizane

³³ To dejstvo je pravilno izpostavil nemški okupator, ko je v zapisnik štabne seje nemških voditeljev v Mariboru z dne 3. oktobra 1942 zapisal, da banditi odnašajo svoje ranjence s sabo (Zbornik VI/4, dok., št. 162).

³⁴ Na obravnavanem območju je nastalo več kot 70 bolnišničnih objektov, največ na Pohorju in v Zgornji Savinjski dolini, nekaj pa tudi na Kozjanskem (Severovzhodna Slovenija v bojih za svobodo. Glavni odbor ZZB NOB Slovenije, Ljubljana 1999, str. 45).

³⁵ Vladimir Velebit je mnenja, da so nekateri nižji nemški komandanti v Jugoslaviji izkazovali več pripravljenosti, da se spoštujejo določila mednarodnega vojnega prava glede vojnih ujetnikov in ranjencev (Aleksander Nenadović: Razgovori s Kočom. Globus, Zagreb 1989, str. 75). Navajam zanimiv in poučen primer. »Zelo zanimiv in pomemben je humani postopek borcev 10. brigade z ranjenim vojakom in zanimivo je tudi reagiranje sovražnika na te dogodke. Hinko Bratož - Oki je te dogodke opisal v svojem »Dnevniku partizana«. Bratož pravi, da je bil ranjeni vojak mlad študent iz Berlina. Bolničarka Joža mu je previla rano in mu dala injekcijo proti tetanusu. Nato so ga zaslišali, kar navaja v svojem poročilu tudi štab divizije, ko poroča glavnemu štabu Slovenije. Vojak je zajokal, saj je bil prepričan, da ga bodo partizani ustrelili. Ko so mu rekli, da bo pri njem ostala bolničarka, dokler ne pride nemška patrulja, ni mogel verjeti. Enota 10. brigade se je umaknila s prizorišča boja, ker se je približevala nemška kolona. Nemški oficir se je bolničarki zahvalil za pomoč ranjencu in jo nagradil s sanitetnim materialom. Pred vojaki je govoril o njenem junaštvu in humanosti. Ob tem prizoru je ljudem iz Mrzlih Vodic zastal dih, saj takega prizora še niso videli. (...) O pozitivnih posledicah dogodka z nemškim ranjencem pravi Bratož - Oki to: »Jožin podvig pa so si Nemci dobro zapomnili. Ko se je kasneje naš 2. bataljon spopadel z njimi pri Lokvah in je na bojišču obležalo pet ranjenih tovarišev, so jih Nemci prav tako obvezali kot mi ranjenega študenta. Kmalu pa je za ravnanje tega nemškega oficirja zvedelo tudi višje nemško poveljstvo. Takoj so ga z enoto vred kazensko premestili na vzhodno fronto. Od takrat naprej je bilo tudi konec njihovega človeškega ravnanja z ranjenci. Za Nemce smo bili le še »banditi« in tudi našim ranjencem niso prizanašali« (Stevo Sunajko: Sodelovanje slovenskih in hrvaških narodnoosvobodilnih enot 1941–1945. Partizanska knjiga, Ljubljana 1971, str. 249 in 250).

114. Razpored prostorov stavbe gestapa v Brežicah. Ves čas vojne je bil sedež brežiških gestapovcev v hiši advokata dr. Josipa Zdolška. Iz nje je bil nasilno izgnan takoj po okupaciji.

je okupator predal na zdravljenje v brežiško in krško bolnico. Slavko Vretič je po sedmih tednih zdravljenja iz brežiške bolnice pobegnil. Ranjenega in ujetega Karla Jurišiča so zdravili v krški bolnišnici. Gestapovci so ga hoteli za ceno življenja prisiliti, da bi izdal ljudi, pri katerih so se zadrževali partizani, in lokacijo partizanske bolnice. Tega ni storil. Po naključju je ostal živ in se spet priključil partizanom.³⁶ Ranjeni in zajeti borec Slavko Krulc se spominja, da so nemški vojaki po boju hudo ranjene in nesposobne za pohod postrelili. Njega so najprej razorožili in nato pretepli. Ob vračanju v nemško postojanko so morali ujetniki nositi strelivo, spotoma so jih tepli s palico in brcali.³⁷

Pri zaselku Pokojni vrh pri Zabukovju so se 20. februarja 1945 spopadli nemški vojaki in 3. bataljon Kozjanskega odreda. Po spopadu so nemški vojaki ustrelili tri ruske ranjence.³⁸ Nemški okupator je 18. marca 1945 pod Resevno napadel 2. bataljon Kozjanskega odreda. Po boju so s streli iz pištol pobili vse težje partizanske ranjence. Lažje ranjene partizane so skupaj z drugimi ujetniki odgnali s seboj v dolino. Dva partizana, ki sta zaradi prevelike izgube krvi med potjo opešala, so nemški vojaki s puškinimi kopiti pobili do smrti.³⁹

Podobno usodo je doživelo precej ranjencev Tomšičeve brigade med pohodom 14. divizije. Puškomitraljezec Franc Nagode je bil 18. februarja 1944 težko ranjen pri Hrastnikovi kmetiji. Nemški vojaki so ga izsledili že prvi dan, vendar so ga pustili, da je vpil na pomoč dva dni in dve noči, ker so upali, da bo z vpitjem privabil tovariše. Ker rešiteljev po dveh dneh ni bilo, so ga v gozdu pod Glažarsko bajto po dvodnevni mukah ustrelili.⁴⁰ Precej zločinov nad ranjenci so storili Maunzovi planinski lovci. Franci Strle je zapisal: »Ta čas se je pri Parožu že začel domnevni nemški končni obračun z obkoljeno divizijo, ki pa je spet tekkel v prazno. Maunzovim planinskim lovcem ni ostalo nič drugega, kakor da začno s podvojeno ihto iskati skrite ranjence in se znesejo nad njimi. Samo pri Artanu se je rešilo osem hudo ranjenih. Vse druge so Maunzovi vojaki zaradi izdajstva našli. Izdana sta bila celo Branko Raos in Marjan Založnik - Marko, ki sta ostala pri Vrhovniku. Devetnajst ranjenih in ozebljih, ki so za silo lahko hodili, so odgnali v Dobrno,

³⁶ Kostevc, Ustanovitev Kozjanskega bataljona.

³⁷ Arhiv PMB, fasc. IX/6, Spominsko gradivo, Slavko Krulc: Izjava.

³⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 252.

³⁹ Janez Gradišnik: 60. obletnica tragedije. Novi tednik, št. 26, 15. 4. 2005, str. 21.

⁴⁰ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 106 in 114.

enega v Vitanje, najhuje ranjene pa so postrelili. Iz Tomšičeve je taka smrt doletela borca Antona Bambiča iz Malega Loga.«⁴¹ V Osreških pečeh so vermani ustrelili hudo ranjenega Jožeta Vesela iz Sodražice. Vermani so ustrelili tudi ranjenega šestnajstletnega Hermana Žaka, Desetačkovega s Pristave. H Kaplanovi hiši so vermani prignali precej ujetih partizanov. Vse hudo ranjene, ki niso mogli hoditi, so postrelili vpricho ujetnikov. Maunzovi planinski lovci so ustrelili hudo ranjenega intendanta Viktorja Adamiča - Zmaga z Gradišča pri Volčji Dragi.⁴²

Velik zločin nad ranjenci in zajetimi partizani je nemški okupator storil 6. maja 1944 ob napadu na slovensko partizansko vojno bolnišnico Kamnik.⁴³ Na vhodu v bolnišnico so zajeli borca Srečka Vrenjaka. Ukazali so mu, naj teče, brž nato pa sprožili rafal v hrbet. Štiri nepremične ranjence na pogradih je z brzostrelko postrelil pripadnik nemške varnostne službe. Dvanajst težjih ranjencev so pred bolnišnico poravnali v vrsto in postrelili s streli v tilnik. Ustreljene so nato zmetali v barako, pokrili s slamo, polili s petrolejem in vse skupaj zažgali. Vse druge ujetnike, z osebjem bolnišnice vred jih je bilo 43, so odgnali proti Kamniku. Med njimi so bili trije funkcionarji Tomšičeve brigade. Podoben zločin so zagrešili 11. junija 1944 nad Dobrovo pri Komendi. Ob napadu na bolnišnico so pobili enajst partizanskih ranjencev z zdravnikom dr. Tinetom Zajcem - Miho vred.⁴⁴

Nemški okupator civilnemu prebivalstvu z zločini ni prizanašal niti v zadnjih mesecih vojne. V noči z 2. na 3. marec 1945 so na Kozjanskem vermani oz. folksšturmovci naredili vojni zločin. V Lastinah pri Sromljah so ubili osem ljudi, v sosednji vasi Blatno pa štiri ljudi.⁴⁵

Več deset nemških vojakov močna in dobro oborožena skupina je proti večeru 2. marca 1945 obkolila domačijo Sumrak v Blatnem (Blatno št. 24). Iskali so sina Jožeta, ujeli pa so borca Franca Latina. Družina Latin je začasno stanovala pri Sumrakah. S tem so se izognili izgonu v izgnansko taborišče. Bili so dobro sprejeti, saj sta si bili materi Jožeta in Franca sestre.

⁴¹ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 132.

⁴² Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 152 in 169.

⁴³ SVPB-K, kakor so s kratico označevali bolnišnico Triglav, je začela nastajati v začetku januarja 1944. Stala je pod Velikim vrhom (kota 642) v kolovških gozdovih.

⁴⁴ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 383–390.

⁴⁵ Sromlje med NOB, Krško 1979, str. 9 in 16; Sromlje '78, str. 9 in Suzana Vahtarič: Izdani, ubiti, zamolčani...? Posavski obzornik, 4. 3. 2010, str. 24.

*115. Prizorišče nemškega vojnega zločina na Kozjanskem.
Požgana domačija na Lastinah pri Sromljah.*

Od tu so folksšturmovci odšli k domačiji Zagmajster (Blatno št. 30). Zaradi sodelovanja s partizani so iskali Antonijo Zagmajster mlajšo. Ujeli so njo in njenega fanta borca Kozjanskega odreda Ivana Ogorevca. Nato so skupaj z ujetniki odšli proti Sromljam. Ustavili so se pred vrati Zarnikove hiše na Lastinah,⁴⁶ kjer je stanovala družina Petan. Zaradi sodelovanja s partizani so iskali Jožefo Petan. Ta večer se je pri njih zadrževal Jožefin fant borec Franc Ogorevc. Bil je na okrepanju in oborožen. Okrog polnoči so nemški vojaki začeli razbijati po vratih hiše in pozivati domače naj odprejo vrata. Partizan Ogorevc je odprl vrata in začel streljati na folksšturmovce. Enega je ubil, dva ranil, nato pa je zbežal. Ob tem je zakričal domačim naj še oni zbežijo. Skozi

⁴⁶ V spomin na tragedijo so 3. 6. 1962 na vinski kleti v neposredni bližini požgane hiše postavili spominsko ploščo. Postavila jo je ZB NOV Sromlje-Pišece. Spomenik je z odlokom o razglasitvi (Uradni list SRS 41/89-2152) spoznan za zgodovinski spomenik.

okno je v spalni srajci skočila 12-letna Nežika Petan,⁴⁷ čeprav ji je njen oče to prepovedal. Nemški vojaki so začeli streljati in v hišo metati ročne bombe. Ubili so pet članov družine Petan: očeta Jožeta (roj. 1892), mater Uršulo (roj. 1895), hčerki Jožefo (roj. 1927) in Anko (roj. 1928) ter sina Ivana (roj. 1930). Pred gorečo hišo so postrelili vse tri ujetnike: borca Franca Latina (roj. 1921) in Ivana Ogorevca (roj. 1913) ter aktivistko Antonijo Zagmajster mlajšo (roj. 1923). Po opravljenem zločinu so se odpravili nazaj v Blatno.⁴⁸

116. Vojaška formacija kočevskih Nemcev vstopa na dvorišče gradu Brežice.

Uro čez polnoč so folksšturmovci začeli zažigati hlev in hišo družine Zagmajster v Blatnem. Mati Antonija (roj. 1889) je odprla vrata hiše in bila takoj ranjena v glavo. Na pomoč ji je priskočil njen mož Jože (roj. 1884) in bil takoj ranjen v roko in vrat. Strel v njegove prsi je prestregla denarnica.

⁴⁷ Nežika je v temi bežala do sosedov, od koder je gledala kako gori hiša. Ko so zjutraj šli skupaj na pogorišče hiše, je tam videla zoglenela trupla svoje družine. To noč je izgubila celotno družino in vse premoženje. K sebi so jo vzeli prijazni sosedje, po vojni pa je s teto odšla v Maribor. Sromlje med NOB, Krško 1979, str. 16.

⁴⁸ Izjava Ljudmile Gale, 13. 10. 2009; Sromlje med NOB, Krško 1979, str. 9 in 16; Sromlje '78, str. 9; Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

Nečakinja Nada Germovšek (roj. 1938) je bila ranjena v obe nogi. Zdravila se je v bolnišnici v Brežicah in na domu. Umrla je čez dva meseca na domu v Globokem. Ranjena je bila še noseča hčerka Neža (roj. 1925). Nato so nemški vojaki pozvali naj pridejo vsi ven. Najprej so ven stopili ranjeni oče Jože, sin Jože in ranjena noseča hčerka Neža. Hčerka Ljudmila je iz hiše ven nesla v nogi ranjeno nečakinjo Nado. Na sestro Rozalijo, ki je bežala iz hiše so streljali, a je niso zadeli. Skrila se je za jablano. Tam jo je našel sovražnikov vojak in privedel nazaj. Ljudmila je takrat vojakom v slovenščini povedala, da so nedolžni. Vojaki so ji v nemščini odgovorili, da je to res. Nato sta nemška vojaka vrgla ranjeno mater Antonijo v gorečo hišo, ranjeno in nosečo hčerko Nežo pa so ustrelili. Vse štiri zajete člane družine Zagmajster: očeta Jožeta, sina Jožeta ter hčerki Ljudmilo in Rozalijo so odvedli do Sumrakovih. Pot so si osvetljevali s signalnimi raketami, ki so jih izstreljevali v zrak. Tam so jih izpustili in v slovenščini dejali: »Pomagali ste partizanom, sedaj naj vam pa oni pomagajo.« Preostanek družine Zagmajster⁴⁹ se je nato zatekel k družini Kostevc (Blatno št. 28), kjer so ostali do konca vojne. Te noči je bil v vasi težko ranjen Ivan Lipar (roj. 1934), ki je nato umrl v bolnišnici v Brežicah.⁵⁰

Na osnovi zgoraj zapisanega ugotavljam, da je nemški okupator na Kozjanskem tik pred koncem druge svetovne vojne storil enega največjih vojnih zločinov na Štajerskem. Ustrelil je tri ujete vojne ujetnike in uničil družini Petan in Zagmajster. V družini Petan je ustrelil pet članov, v družini Zagmajster pa tri. Vse to je storil grozovito. Zaradi njihovega početja sta umrla tudi dva otroka.⁵¹

Partizanska vojska

Slovenska partizanska vojska je zelo zgodaj, že sredi julija 1941, regulirala odnos do vojnih ujetnikov in sovražnikovih ranjencev. V šesti točki 5. člena

⁴⁹ Tega dne je družina Zagmajster iz Blatnega izgubila mater, dve hčerki in celotno premoženje. Izgubili so hišo in hlev. V njem so imeli kravo in dva prašiča. Izgubili so ves živež, obleko in vse kar jim je bilo drago. Leta 1947 so hišo spet sezidali in se vanjo vselili. Izjava Ljudmile Gale, 13. 10. 2009.

⁵⁰ Arhiv Posavskega muzeja Brežice, fasc. IX. Spominsko gradivo. Ljudmila Gale: Blatno; Izjava Ljudmile Gale, 13. 10. 2009.

⁵¹ Strokovna javnost je vedela za zločin, ki ga je nemški okupator storil družini Petan, ne pa tudi za zločin nad družino Zagmajster iz Blatnega. Vnuk, bratranec in nečak ubitih Jože Zagmajster iz Blatnega je več let zbiral gradivo o tej tragediji. Pričujoči prispevek je nastal tudi ob njegovi pomoči, za kar se mu zahvaljujem.

partizanskega zakona so zapisali: »Partizan mora dostojno ravnati z ranjenim ali ujetim sovražnikom, prepričati ga o pravičnosti partizanske borbe.«⁵² Odnos do sovražnikovih ujetnikov je podrobneje opredelil Edvard Kardelj v začetku septembra 1941. Zapisal je, da je treba uničevati sovražnika z vsemi sredstvi. »To pa ne pomeni, da partizani vselej pobijajo sovražne vojake, ali da se odrekajo političnega dela med njimi. Nasprotno! Partizani so brezobzirni v boju, toda niso nečloveški z ujetniki. Kjer se sovražni vojaki vdajo (zlasti italijanski), jih partizani odvedejo kot ujetnike in vztrajno politično vzgajajo. O nadaljnjem postopanju s temi ujetniki odloča vrhovno poveljstvo. Odločnost v boju in tovariški odnos do ujetnikov – to je najboljša pot k demoralizaciji sovražne armade.«⁵³

Josip Broz - Tito je 8. novembra 1941 v Užicu izdal ukaz glede vojnih ujetnikov in ga naslovil na vse štabe, politične komisarje in borce narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije. V prvi točki je zapisal, da je pod smrtno kaznijo prepovedano mučenje, pretepanje ali kakršno koli izražanje osebnega sovraštva do ujetnikov. V naslednji točki pa: »Ujete sovražnikove častnike in vojake je treba s stražo pripeljati k našim najbližjim partizanskim poveljstvom; le-ta bodo izvedla preiskavo proti posameznikom iz vrst ujetnikov, za katere bo neizpodbitno dokazano, da so storili kakršna koli zverinstva ali nasilja.«⁵⁴

Kozjanska četa je 13. avgusta 1942 napadla elektrarno v Bistriškem grabnu. Po napadu so iz zasede ustrelili vodjo orožniškega oddelka poročnika Bernhardta in pomožnega policista Bračuna. Pomožnega policista Bizjaka so težko ranili. Po razorožitvi so ga za silo obvezali. Takoj po boju ga je našla

⁵² Zbornik VI/1, dok., št. 5.

⁵³ Zbornik VI/1, dok., št. 23.

⁵⁴ Josip Broz - Tito. Zbrana dela. Sedma knjiga. Ljubljana 1981, str. 183. Vladimir Velebit je problem vojnih ujetnikov v Jugoslaviji opisal precej podrobno. Menil je, da je bil eden večjih problemov partizanskega načina bojevanja, razen namestitve in nege ranjencev, nabave orožja in streliva ter prehrane borcev, problem sovražnikovih vojnih ujetnikov. Partizanska vojska praviloma nima zaledja in je imela zato velike probleme s prehranjevanjem borcev. Niso imeli viškov hrane, ki bi jo delili vojnim ujetnikom. Partizani so tako imeli na voljo tri možnosti. Lahko so vojne ujetnike pustili na svobodo in se pri tem zavedali, da se bodo vrnili v svoje enote in nadaljevali protipartizanski boj. Drugi način je bil fizično uničenje vojnih ujetnikov. Po mnenju Velebita nobena možnost za vrhovni štab ni bila sprejemljiva. Tretji način je bil zamenjava vojnih ujetnikov in je še najbolj odgovarjal partizanski vojski. To je bil human postopek in ni bil v neskladju z določili mednarodnega vojnega prava. Tako so se partizani rešili bremena vojnih ujetnikov in jim omogočali, da so v zamenjavo dobili zajete partizanske borce (Vladimir Velebit: Tajne i zamke II. svjetskog rata. Prometej, Zagreb 2002, str. 191–193).

nemška patrulja, ki je poskrbela za prevoz ranjenca v celjsko bolnišnico, kjer je pozneje podlegel ranam.⁵⁵

Konec decembra 1943 je Kozjanski bataljon napadel nemško postojanko v Sv. Petru pod Sv. Gorami. V boju so zajeli dva nemška graničarja. Po boju so ju popolnoma slekli in izpustili. Zajeli so še tri orožnike. Bili so Avstrijci. Poučili so jih o ciljih partizanskih bojov, nato pa slekli in izpustili.⁵⁶

Popoldne, 3. maja 1944, je na Bohorju izbruhnil spopad med Kozjanskim odredom in 2. četo 649. bataljona deželnih strelcev. Po boju so Kozjanci na bojišču zajeli ranjenega nemškega vojaka. Oba gležnja je imel prestreljena. Bil je v nemško vojsko mobilizirani Poljak. Obvezali so ga in Nemcem pustil kot vzgled, kako se ravna z ranjenci.⁵⁷ Devetega junija 1944 je Kozjanski odred napadel orožniško postojanko v Jurkloštru in jo zasedel. Zajeli so šestnajst orožnikov. Razorožili so jih, jim odvzeli službene izkaznice in pojasnili cilje narodnoosvobodilnega gibanja. Nato so jih izpustili, razen višjega orožniškega stražmojstra Suppanza, ki so ga ustrelili, ker je leta 1942 ustrelil nekega partizana.⁵⁸ Tretji bataljon Kozjanskega odreda je 6. julija 1944 napadel sovražnikovo postojanko v Slivnici pri Celju. V boju so zajeli deset orožnikov. Dva sta takoj prestopila v vrste Kozjanskega partizanskega odreda. Na predlog namestnika komandanta odreda Janežiča, komandanta bataljona Godlerja in obveščevalcev so preostalim orožnikom dali nekaj civilne obleke in jih spustili, in to zaradi slabe zveze z Dolenjsko, kamor bi jih morali odpeljati. Dalj časa stražiti jih tudi ne bi bilo smiselno.⁵⁹ Sedmega julija so kozjanski partizani uničili orožniško postojanko v Pišecah. Ujete orožnike so odvedli v Podgorje, kjer jim je komandant odreda Jerin pojasnil cilje narodnoosvobodilnega boja. Preden so orožnike izpustili, so še naredili zamenjavo oblek. Kmalu zatem so jim zavezali oči in jih odvedli proti Podsredi, kjer so jih izpustili. Izpustili so tudi zajete orožnike sovražnikove postojanke v Pilštanju.⁶⁰ Ob napadu na Loko pri Žusmu je 2. bataljon Kozjanskega odreda zajel tri lažje ranjene vermane. Po zaslišanju so vse tri

⁵⁵ Požun, Zakaj leta 1942? str. 85; Baloh, Po poteh revolucije, str. 154.

⁵⁶ Zbornik VI/9, dok., št. 209; ARS, AS 1869, fasc. 334/II, poročilo obveščevalca Štefa štabu IV. operativne zone 28. 12. 1943.

⁵⁷ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 51 in 52.

⁵⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 68; Edo Jelovšek: Jurklošter nekoč in danes. Turistično društvo Jurklošter, Maribor 1983, str. 98 in 99.

⁵⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 83.

⁶⁰ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 85 in 88.

ujete vermane ustrelili.⁶¹ Tretja četa 1. bataljona Kozjanskega odreda je v zimi 1944/45 delovala v Halozah. Iz Strnišča je v četo prišlo šest mož, ki so se izdajali za Poljake iz geta v Varšavi. Takoj so zahtevali orožje. Poveljstvo čete je bilo zaradi njihovih zahtev, vedenja in oblačil previdno. Ko so pri njih opravili pregled, so v ovratnikih našli vsite nemške prepustnice, na osnovi katerih so ugotovili njihove namene in naloge. Po kratkem posvetu četnega poveljstva je bil izdan ukaz za ustrelitev, kar so tudi storili.⁶²

117. Ujeti vermani na cesti proti Novi Štifti ob osvoboditvi Gornjega grada.

Tomšičeva brigada je med pohodom na Štajersko in tudi pozneje delovala v okviru 14. divizije NOV in POJ. Kmalu po prehodu ceste od Kozjega proti Bučam so ujeli dva oborožena in uniformirana kočevska Nemca in ju ustrelili.⁶³ Ob napadu 14. divizije na rudnik je pri Armeškem »zašel v zasedo Jože Pavlovič, pripadnik nemških enot SS, ki se je vračal z dopusta. Bil je presenečen. Partizani so ga naglo prijeli in razorožili. Sam Ris ga je prepričeval, naj prestopi k partizanom, toda o tem ni maral slišati, zato je Ris med umikom ukazal, naj se ga ustrelji, ker je izdal slovenski narod.«⁶⁴ Sredi

⁶¹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 95.

⁶² Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 262 in 263.

⁶³ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 56.

⁶⁴ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 75.

marca 1944 je Tomšičeva brigada napadla nemško postojanko v Moravčah. Že med približevanjem kraju so ujeli orožniškega stražmojstra Naceta Majdiča, ki so ga nato ustrelili.⁶⁵ V začetku aprila 1944 so bili borci Tomšičeve brigade v zasedi pri Gornjem Gradu. V zasedo so padli trije luftsuci.⁶⁶ V boju je eden padel, eden pobegnil, enega pa so zajeli. Od njega so dobili pištolo, brzostrelko z lesenim kopitom in pet okvirjev, uniformo, obutev in nekaj druge vojaške opreme. Ker so v njegovi torbici našli gestapovsko pošto, zajetja ni preživel.⁶⁷ Konec aprila 1944 je v boju padel komandant 2. bataljona Tomšičeve brigade kapetan Martin Kotar. Zaradi njegove smrti so se borci znesli nad ujetim policistom, ki je umrl pretepen kot črni suženj.⁶⁸ Konec junija 1944 se je Tomšičeva brigada bojevala pri Bajgotu. V boju je padlo sedem partizanov. Zaradi tega so ustrelili oba nemška ujetnika. V začetku julija 1944 so v gozdu nad Skomarjem ustrelili še zajetega podoficirja SS.⁶⁹

Štab 14. divizije NOV in POJ je 26. julija 1944 izdal ukaz podrejenim enotam o napadu na sovražnikove postojanke v Šmartnem ob Paki, Dobrni in Šoštanju. Na koncu ukaza je zapisano: »Vse ujetnike – Nemce naj se takoj strelja, a vermane, kateri se niso kompromitirali, se jih naj vključi v naše edinice.«⁷⁰ Brigade so v noči na 31. julij 1944 izvršile ukaz štaba divizije. Tomšičeva brigada je napadla utrjeno postojanko tridesetih orožnikov in vermanov v Šmartnem ob Paki. V hudem boju je padlo 24 sovražnikovih vojakov, 6 pa je bilo ujetih. Zasegli so precej plena, ujetnikov pa niso pobili,⁷¹ vendar se je poboj nemških vojnih ujetnikov zgodil septembra istega leta. Oberst Treeck je zapisal: »V Šmartnem ob Paki so 12. 9. 1944 pozvali posadko k predaji in ji zagotovili odhod s spremstvom, nato pa so 31 pripadnikov vojske, vermanšafta in orožništva kot tudi nemške učitelje v kraju s strojnicami postrelili (Tomšičeva brigada).«⁷²

⁶⁵ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 237.

⁶⁶ Pripadniki nemške protiletalske zaščite (Luftschutz).

⁶⁷ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 339.

⁶⁸ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 367.

⁶⁹ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 512 in 527.

⁷⁰ Zbornik VI/15, dok., št. 31.

⁷¹ ZAC, Arhivska zbirka Kulturne skupnosti Mozirje, a. š. 1, poročilo štaba 4. OC NOV in POS 6. 8. 1944; Ževart, Elaborat, str. 183.

⁷² Ževart, Elaborat, str. 176 in 167. Milan Ževart je o tem zapisal: »Štab Tomšičeve brigade je 14. septembra 1944 poročal, da je imel sovražnik pri napadu na Šmartno ob Paki v noči na 12. september 1944 tele izgube: 34 mrtvih, 4 ranjene in 40 ujetih. V relaciji štaba 4. operativne cone

Na osnovi skopih podatkov ugotavljam, da sta obe v vojni udeleženi strani kršili mednarodno pravo glede vojnih ujetnikov. Še posebej nečloveški so bili do partizanskih ranjencev nemški oblastniki, saj so hudo ranjene borce brez izjeme takoj postrelili.

Zamenjava vojnih ujetnikov

Pogajanja z nemškim okupatorjem so bila prepovedana, tudi pogajanja glede zamenjave vojnih ujetnikov. Dovoljeni so bili le informativni pogovori z navedbo, da bo na partizanski strani imel končno besedo GŠ NOV in POS. 14. divizija je zajela Hauptmanna⁷³ Ebsterja in ga poskusila zamenjati za partizanskega oficirja. Napisali so pismo zveznemu vodji Štajerske domovinske zveze Franzu Steindlu. Omenjenega stotnika so izpustili, ker ni bil »zagrizen hitlerjanec«, še preden so dobili Steindlov odgovor. Zvezni vodja Steindl je odgovoril na dopis 14. divizije in zapisal, da se z banditi ne pogaja. Zraven je zagrozil, da bo požgal vas in postrelil talce, če Hauptmanna takoj ne izpustijo.⁷⁴ Nemški okupator je bil po partizanskem izbojevanju svobodnih ozemelj na Štajerskem v precejšnji krizi. To se vidi tudi iz ukaza komandanta 438. divizije za posebno uporabo.⁷⁵ Petnajstega septembra 1944 je izdal ukaz,

z dne 15. septembra 1944 o napadu na postojanke v Mozirju, Letušu in Šmartnem ob Paki je zapisano, da so bili vermani, ki so predstavljali večino posadk v navedenih postojankah, v veliki večini zajeti in so jih kasneje delno uvrstili v enote 4. operativne cone, del pa so jih poslali v 7. korpus NOV in POJ na Dolenjsko. (...) V Šmartnem ob Paki so bili ustreljeni predvsem vojaki in verjetno tudi orožniki, a ne vermani. Ustrelitve nemških vojakov ni ukazal štab Tomšičeve brigade, ki je bil na položajih pri Letušu. Po pričevanjih ustrelitve ni določil niti štab njenega 2. bataljona, ki je zavzel postojanko v Šmartnem ob Paki. (...) Omenjeni ukaz štaba 14. divizije z dne 26. julija le ni mogel veljati za napad na postojanke v Šmartnem ob Paki in v Letušu v noči na 12. september 1944, lahko pa je vplival na ravnanje. V pričevanjih, ki jih nismo mogli dovolj preveriti, so navedbe o tem, da so Nemci, ki so se predali, hoteli potem pobegniti, kar pa ni verjetno. V pričevanjih je tudi podatek, da je eden od nemških vojakov udaril po glavi partizanskega stražarja in pobegnil. Vsekakor je eden od ujetnikov pobegnil. V prav tako nepreverjenih navedbah najdemo tudi podatek, naj bi bili med nemško posadko v Šmartnem ob Paki tudi taki, ki so se že enkrat predali, in to v Zgornji Savinjski dolini. Končno je tudi izjava o tem, da naj bi usmrtitev pripadnikov nemške posadke v Šmartnem ob Paki ukazal nekdo iz štaba 4. operativne cone. Domnevamo lahko, da je dogodek v Šmartnem ob Paki vplival na Treeckovo vztrajno zasledovanje Tomšičeve brigade.« (Ževart, Elaborat, str. 183).

⁷³ stotnik

⁷⁴ Arhiv MNZC, fasc. 73, okrožnica štaba 14. divizije NOV in POJ, 7. 7. 1944; ARS, AS 1851, fasc. 80/I, dopis OC 4. OC NOV in POS, 12. 7. 1944.

⁷⁵ Komandant 438. divizije »zur besondern Verwendung« je bil Generalleutnant von Nöldechen. Štab divizije je bil v Celovcu. Varovala je železniške proge, državne meje in bivšo

da je treba vsako bitko bojovati do zadnjega naboja, da so prepovedani vsi razgovori o vdaji in da je treba na vsakega parlamentarca streljati.⁷⁶

118. Borci 6. Krajiške narodnoosvobodilne udarne brigade vodijo ujete nemške vojake po cesti med Brežicami in Krškem 13. maja 1945.

italijansko-nemško razmejitveno črto. Bataljoni njenih polkov (18. šolski in dopolnilni ter 18. in 184. polk deželnih strelcev) pa so bili razporejeni po vsem ozemlju XVIII. vojaškega okrožja. K tej diviziji je spadal tudi 18. odsek obmejne straže (graničarji) s pododseki C, D, E, F in G, vsak od teh v moči bataljona. 19. julija 1944 so oblikovali še poseben 18. polk gorskih lovcev iz dopolnilnih enot 418. gorske lovske divizije. Poveljeval mu je Oberst dr. Egon von Treeck (ARS, AS 1851, fasc. 80/II, poročilo obveščevalnega centra štaba 4. OC NOV in PO Slovenije, 14. 11. 1944; Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945. Ljubljana 1978, str. 690).

⁷⁶ Metod Mikuž: Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji. 4. knjiga. Cankarjeva založba, Ljubljana 1973, str. 680.

II. Nemške enote v boju

Strategija in taktika nemškega okupatorja

Okupacija

Po napadu Nemčije in Italije na Jugoslavijo, 6. aprila 1941, je bila Slovenija operacijsko območje dveh sovražnih armad. S severa in severovzhoda je vanjo prodirala 2. nemška armada, z zahoda pa 2. italijanska armada. Strateško pobudo je imelo nemško vrhovno poveljstvo, ki je predvidevalo globlji prodor v notranjost Slovenije šele po prodoru svojih enot do Zagreba, da bi odrezalo enote 7. jugoslovanske armade (Triglavska in Dravska divizija, obmejne in posadkovne enote, Triglavski planinski odred) v Sloveniji. Že omenjena 2. nemška armada (49., 51., in 52. korpus) je zato prve dni vojne prodirala počasi in se bojevala predvsem na obmejnem območju. Prvi dan vojne je zavzela Prekmurje, 8. aprila pa območje do Drave z mesti Maribor, Ptuj, Ormož in Ljutomer. Šele po prodoru nemške vojske z Madžarske v Zagreb in razglasitvi NDH je nemška vojska 11. aprila prodrla v notranjost Slovenije, iz katere so se vojaki Triglavske in Dravske divizije ter Triglavskega planinskega odreda umaknili, predali ali razšli.¹ Aprilska vojna je v Sloveniji trajala le šest dni.²

¹ Ferenc, Okupacijski sistemi na Slovenskem, str. 5; Klanjšček, Pregled NOV, str. 20 in 21.

² Mobilizacijsko mesto rezervnega pehotnega poročnika VKJ Lada Ambrožiča je bilo v Sevnici. Spomine na razsutje jugoslovanske vojske v aprilu 1941 na območju Sevnice je opisal v knjigi: Lado Ambrožič - Novljan: Pol stoletja pozneje. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana 1992, str. 5–12. Ivan Kržan je opisal dogodke iz brežiškega konca. »Bilo je v meščanski šoli dr. Razlaga v Brežicah v zadnjih dnevih marca 1941. Bili smo v risalnici pri učni uri geometrije in risanja. V razred je stopil ravnatelj šole gospod Mikolič. Zaskrbljeno se je nekaj pogovoril s profesorico Ivančevo, nato pa se je obrnil k nam dijakom z besedami: »Dragi dijaki, do nadaljnjega prekinjamo pouk, prostore naše šole bo zasedla vojaščina, pospravite vaše stvari in pojdite domov!« Telovadnica je že tako nekaj časa služila vojaščini kot skladišče razne vojaške opreme. [...] Bližali so se velikonočni prazniki, bilo je lepo, toplo in sončno pomladansko vreme. Širile so se različne govorice, točnih obvestil je bil deležen le redko kdo, saj ni bilo radijskih sprejemnikov, pravzaprav so jih imeli le redki. Tik pred prazniki smo pa že na lastni koži doživeli kruto resnico, da se je dejansko tudi za nas pričela vojna. Skupina letal je nekajkrat zaokrožila nad mestom in okolico. Mislim sem, da so naša, a ko so se pričela strmoglavo spuščati in ko so padle prve bombe, sem spoznal, da so sovražna. Z letališča na Krškem polju so se pričeli dvigati stebri dima, kar je bil znak, da so zadeli naša letala na tleh. Vsepovsod se je pričelo pojavljati vedno več vojaštva, zaznati je bilo vedno več nervoze tako med civilnim prebivalstvom kot med vojaki. Zvedeli smo, da so Nemci že prekoračili našo mejo in da se z veliko naglico približujejo našim krajem. Ni bilo treba dolgo čakati in že so se valile dolge

V Posavje in Obsotelje so na veliki petek, 11. aprila, prihiteli prednji in bočni oddelki dveh nemških divizij. Od Celja proti Zidanemu Mostu in Sevnici ter čez Mirensko dolino in Novo mesto proti Beli krajini je tisti dan hitela glavnina 1. gorske divizije (poveljnik Generalleutnant³ Hubert Lanz) iz 49. planinskega korpusa, njeni bočni oddelki pa so od Sevnice hiteli ob Savi na vzhod, v Krško in Brežice. Od Slovenske Bistrice je čez Podčetrtek hitela proti Zagrebu 132. pehotna divizija (poveljnik Generalmajor Sintzenich) iz 51. pehotnega korpusa, njeni bočni oddelki pa so tisti dan prišli pri Brežicah tudi do Save. Ob Savi navzgor so jim prišli nasproti oddelki 14. tankovske divizije, ki so se 10. aprila prvi pripeljali v Zagreb in nato hiteli tudi proti Karlovcu. Tako so nemške enote od 11. do 14. aprila 1941 zasedle vse večje kraje v Posavju oz. Kozjanskem.⁴ Še pred tem je prvega dne vojne nemško

kolone raznih rodov nemške vojske skozi Brežice. K nam so prispeli iz mariborske smeri preko Bizeljskega, v Brežicah so se pa ločili, ena kolona je šla proti Zagrebu, druga pa proti Novemu mestu. Nič ni pomagalo topništvo naše vojske na vzpetinah nad Svetimi gorami, padla ni niti ena granata. V trenutku je bilo vse v razsulu, jugoslovanska vojska se je dobesedno razbežala. Vseposvod so bili na begu domačini – rezervisti, ki jih Nemci sploh niso odpeljali v ujetništvo, če so bili Slovenci ali Hrvati. Drugače je bilo seveda s Srbi in ostalimi južniki in brežiška osnovna šola je bila hitro polna teh ujetnikov» (Ivan Kržan: Od velike noči 1941, do božiča 1945. Nemška mobilizacija Slovencev v 2. svetovni vojni. 4. zbornik. Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko in Muzej narodne osvoboditve Maribor, Maribor 1998, str. 162).

³ Nemške čine sem, kjerkoli je to bilo mogoče, zapisoval v izvirniku. Prevodi činov so premalo natančni. To se še posebej opazi pri podčastniških činih, manj pa pri činih višjih častnikov in generalov. Še največ povedo prevodi častniških činov, ki so primerljivi. Za lažje razumevanje oz. prepoznavanje nemških činov je na koncu knjige pregledna tabela, kjer so nakazane možne primerjave oz. prevodi činov raznih vojsk. Več o činih: David Humar: Kako so nastali. Obramba 8/2005, str. 55–58 in Čini na Slovenskem in drugod. Obramba 9/2005, str. 54–59.

⁴ Tone Ferenc: Tragedija Slovencev na izselitvenem območju ob Savi in Sotli. Zbornik Krško skozi čas, Krško 1977, str. 379 in 380 (dalje: Ferenc, Tragedija Slovencev); Tone Ferenc: Nemška okupacija. Zbornik Med Bočem in Bohorjem, Šentjur pri Celju–Šmarje pri Jelšah 1984, str. 247 in 248 (dalje: Ferenc, Nemška okupacija). Nemško okupacijo Brežic aprila 1941 je opisal Ivo Graul. »Seveda pri nemškem vojaškem zavzetju Brežic ni šlo za kako obredno pobožnost. V mestu in okolici ni bilo jugoslovanskih častnikov in vojakov. Je pa nemško vojaško poveljstvo od takratne brežiške posvetne oblasti zahtevalo brezpogojno vojaško predajo. Ta križev pot na nacistično Golgoto je seveda lahko opravila samo vojaška oseba. V tej zvezi je bila na udaru spet naša družina. Pri Nemcih ni človek nikoli vedel, kaj nameravajo. Na ta vojaški obred so čakale nemške motorizirane in druge vojaške enote v predmestju z bizeljske strani. V naglici je morala brežiška posvetna oblast v zadnjih trenutkih svojega obstoja poiskati dva osebna avtomobila, dva voznika in častnike. Voznika sta bila Franc Žokalj iz Krške vasi in moj oče. Avtomobil, ki ga je vozil moj oče, je bil last veletrgovca Schmidta. V jugoslovanski častniški uniformi sta se oblekla rezervista zdravnik dr. Vinko Hudelist in lekarnar mag. Mihelič. Imela sta tudi sablji. Vse to se je dogajalo v neposredni bližini našega stanovanja. Čez cesto pred občino. Še zdaj vidim dr. Vinka Hudelista. Imel je dolgo, že sivo brado, ki mu je segala čez vojaški

letalstvo bombardiralo jugoslovansko vojaško letališče v Cerkljah.⁵

*119. Zdravnik v Brežicah
Vinko Hudelist, rezervni kapetan
Vojske Kraljevine Jugoslavije.*

opasač. Kako je bilo pri obredu vojaške predaje mesta, ki se je poslej imenovalo Rann an der Sawe, je po vrnitvi povedal oče. Najprej so obema častnikoma, ne preveč nežno, odstranili znake čina na ramenskem delu uniforme in odvzeli sablji ter ju prelomili na dvoje. Vse je postalo farsa. V ozadju te pa so bili nedvomno brežiški kulturbundovci in nemčurji. Preden so po uradni kapitulaciji Nemci prihrumeli v mesto, je bila v njem mučna tišina. Na glavni cesti skozi mesto ni bilo nikogar. Samo Lojze Lipužič, mož mamine tete Pavle, in jaz. Ko sva se za hip ustavila pred farno cerkvijo, je odbila cerkvena ura v stolpu s tremi udarci ob zvon petnajsto uro. Takrat je pripeljal izza vogala pri sodišču nemški motorist. Motor je imel prikolico in na njej pritrjeno strojnico. Lahko bi rekel, da so zavzeli moj rojstni kraj trije nemški nacistični do zob oboroženi vojaki s čeladami na glavi. [...] Počasi so se začeli na pločnikih zbirati meščani in opazovati moderno nemško vojsko. Brez vzklikov ali slavlja. Še nemško misleči so se za zdaj potuhnili. Ker vojaškega mimohoda dolgo ni bilo konec, je nekdo ugotovil, da gredo zdaj isti nemški vojaki že tretjič skozi mesto. Pri gradu in mestnem parku so zavili levo in se po cesti pod obzidjem mesta spet vračali na glavno cesto. Tako so razkazovali svojo nemško nacistično moč« (Ivo Graul: Spomini ne dajo miru. Samozaložba, Ljubljana 1998, str. 50 in 51).

⁵ »Šestega aprila, navsezgodaj, je tišino pretrgalo brnenje nemških letal, ki so z bombardiranjem in strojničnim ognjem uničila in onespособila vojaško letališče v Cerkljah ob Krki. V neposredni bližini Brežic. Brežičani so najprej pomislili, da gre za domače obrambne letalske vaje. V hiši sredi mesta, kjer smo stanovali, smo opazovali letalski napad v prvem nadstropju skozi straniščno okno. Večina je ugibala, kaj je zdaj to? Mama pa je takoj vzkliknila: »Vojna je!« Letala so letala tako nizko, da smo videli pilote. Kasneje smo videli tudi velike jate nemških letal, ki so letela nad pogorjem Orlice. Bila so na poti proti Beogradu in ga močno poškodovala« (Ivo Graul: Spomini ne dajo miru. Samozaložba, Ljubljana 1998, str. 48).

Z ozemljem, ki ga je zasedla nemška vojska, je upravljal vrhovni poveljnik suhozemne vojske Generalfeldmarschall Walther von Brauchitsch. Nemški okupator na ozemlju Slovenije ni pustil bojnih enot,⁶ saj ni pričakoval odpora. Menili so, da bodo za opravljanje nalog zadoščale zgolj policijske sile. Vojaška uprava je na nemškem zasedbenem delu Slovenije obstajala le nekaj dni in je skoraj ni bilo čutiti: lepila je razglase o ukrepih za vzdrževanje reda in miru, o obvezni oddaji orožja, streliva in druge vojaške opreme, plenila skladišča in drugo zapuščino nekdanje jugoslovanske vojske, rekvirirala stanovanja za vojaške oddelke itn. Na Spodnjem Štajerskem je bila s 14. aprilom 1941 uvedena začasna civilna uprava, za vodjo pa je bil imenovan pokrajinski vodja NSDAP in državni namestnik za Štajersko dr. Sigfried Uiberreither.⁷

⁶ Nemško vrhovno poveljstvo je na območju celotne Jugoslavije pustilo le štiri pehotne divizije tretjega vpoklica. Te so bile sestavljene iz vojakov starejših letnikov, ki niti po svoji fizični kondiciji niti po stopnji vojaške usposobljenosti niso bili sposobni voditi ofenzivnih operacij. Poleg tega so bile te divizije precej slabše oborožene od ostalih operativnih enot. Imele so manjše število topov in primanjkovala jim je motorizacija, zato so bile slabše premične in počasne pri manevriranju. V nemški vojaški administraciji so bile takšne divizije prepoznavne po tem, ker se je njihova številka začela s 7. V maju 1941 so bile v Srbiji razmeščene 704., 714. in 717. divizija, v Bosni s sedežem v Sarajevu pa 718. divizija. Poleg omenjenih divizij je nemški okupator imel na voljo še nekaj samostojnih policijskih bataljonov. Osnovne naloge omenjenih enot so bile varovanje nemških skladišč in opravljanje stražarske službe, zavarovanje prometa in železniških križišč. Nemške vojne enote so bile nameščene v večja mesta in okrajna središča tako, da vasi teh enot niso videle niti občutile njihovo prisotnost (Vladimir Velebit: *Tajne i zamke II. svetovskog rata*. Prometej, Zagreb 2002, str. 120 in 121).

⁷ Sigfried Uiberreither se je rodil leta 1908 v Salzburgu. Študiral je na pravni fakulteti v Gradcu in bil leta 1933 promoviran. Od 1930 je delal kot nameščenec pri bolniški blagajni in bil od 1933 član SA, kjer je dosegel najvišji čin. Ob anšlusu marca 1938 je bil v Gradcu policijski direktor, maja tega leta je postal pokrajinski vodja NSDAP in 1940 še državni namestnik za Štajersko. Po nemški zasedbi Spodnje Štajerske ga je Hitler 14. aprila 1941 imenoval za šefa civilne uprave Spodnje Štajerske, Heinrich Himmler pa še za svojega pooblaščenca za utrjevanje nemštva v tej pokrajini. Odgovoren je bil le Hitlerju in kot vsemogočni nacistični veljak do konca vztrajal pri načrtani zasedbeni politiki. Zlasti si je prizadeval čim hitreje in čim popolneje uresničiti Hitlerjev ukaz o ponemčenju Spodnje Štajerske in njeni vključitvi v nemški rajh. Po začetku upora v Spodnji Štajerski je izdajal ukrepe za njegovo zadušitev oz. omejitve; pri streljanju talcev si je obdržal pravico do pomilostitve, vendar jo je redko uporabil. Čeprav varnostni aparat ni bil v njegovi nadležnosti, si ga je praktično podredil. Iz prestižnih razlogov tudi ni dovolil Rösenerju, da bi se dejavneje vmešaval v izvajanje politike na Spodnjem Štajerskem. Leta 1943 je Uiberreither postal obrambni komisar, pristojen za Štajersko, od jeseni 1944 pa je bil odgovoren za utrjevalna dela na vzhodni in južni meji Štajerske. Po vojni so ga zavezniške oblasti zaprle v Wolfsbergu, od koder je pred izročitvijo jugoslovanskim oblastem pobegnil v Južno Ameriko. Pred smrtjo se je vrnil v Avstrijo (Tone Ferenc: Sigfried Uiberreither. ES 14, str. 19).

Ta je kot bodoči šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko že od konca marca 1941 vodil neposredne priprave za zasedbo in upravo Spodnje Štajerske.⁸

*120. Enota 1. gorske divizije na poti med Boštanjem in Sevnico
od 10. do 14. aprila 1941.*

Glavni smoter nemške države v 2. svetovni vojni je bil osvajalni. Za potrebe lastnega naroda so nameravali pridobiti čim več ozemlja in naravnega bogastva. Nemškemu narodu so želeli predvsem izbojevati življenjski prostor v vzhodni Evropi. V skladu s tem je okupator želel uničiti slovenski narod kot etnično enoto, da bi narodnostne meje izenačil z državnimi. Slovenski narod je bil obsojen na hitro smrt, izginil naj bi z obličja zemlje kot narod. Slovenci bi bili tako čez nekaj časa le še zgodovinski pojem.⁹ Izvedbo temeljnega načrta za uničenje slovenskega naroda kot etnične enote bi dosegli z izgonom velikega dela narodno zavednih Slovencev, priseljencev in ljudi, katerih imetje so potrebovali za krepitev nemštva. Izpraznjen prostor bi zapolnili z načrtno

⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 15 in 16.

⁹ Ferenc, Okupacijski sistemi na Slovenskem, str. 13.

in množično kolonizacijo Nemcev. Načrt so nameravali skleniti s popolnim in kratkoročnim predvidenim ponemčenjem tistih Slovencev, ki bi še ostali doma. Omenjeni načrt je predstavljal strategijo nacističnih oblastnikov. Vse to so nameravali izvesti z nasiljem in pri tem uporabiti tudi najkrutejše oblike nasilja, s čimer so že opredelili svojo taktiko.¹⁰

*121. Rastovarjanje opreme kočevskih Nemcev na železniški postaji
v Krškem 15. novembra 1941.*

Uresničevanje cilja nemške okupacije na Slovenskem je bila predvsem naloga civilne uprave. Šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko je bil ves čas okupacije dr. Sigfried Uiberreither. Na svojem območju je imel večje pristojnosti, kot jih je imel kot državni namestnik na Štajerskem. Bil je neposredno podrejen Hitlerju in edini odredbodajalec za zasedeno pokrajino, saj so zakoni in odredbe osrednjih organov nemške državne uprave veljali na slovenskem Štajerskem le, če jih je šef civilne uprave izrecno vpeljal s posebno odredbo ali razglasom v svojem uradnem listu. V urad je šef civilne uprave na vodilna mesta namestil izključno avstrijske¹¹ naciste iz Gradca.

¹⁰ Ferenc - Ževart, *Nekatere značilnosti*, str. 450; Ferenc, *Okupacijski sistemi na Slovenskem*, str. 21.

¹¹ Avstrija je bila razglašena za Hitlerjevo »prvo žrtev«. Kljub temu pa bi Avstrijo le

To je bil tudi vzrok, da so tako trdovratno vztrajali pri začrtani okupacijski politiki kljub njenim vidnim neuspehom.¹²

*122. Prihod družine
kočevskega Nemca
v Prelasko
24. novembra 1941.*

stežka obravnavali kot samo še eno državo pod nemško okupacijo, katere domače fašiste in sodelavce nacistov bi bilo treba kaznovati, nato pa bi lahko nadaljevali z običajnim življenjem. V državi z nekaj manj kot 7 milijoni prebivalcev je bilo namreč 700.000 članov NSDAP; ob koncu vojne je bilo v Avstriji še vedno 536.000 registriranih nacistov, 1,2 milijona Avstrijcev pa je med vojno služilo v nemških enotah. Avstrijci so bili nesorazmerno zastopani tudi v SS in v upravah koncentracijskih taborišč. Avstrijsko javno življenje in visoka kultura sta bila prežeta z nacističnimi simpatizerji – kar 45 od 117 članov dunajskega filharmoničnega orkestra je bilo nacistov (medtem ko je bilo v berlinski filharmoniji izmed 110 glasbenikov le 8 članov nacistične stranke). V takih okoliščinah jo je Avstrija poceni odnesla, prav poceni. V preiskave glede vojnih zločinov je bilo vključenih 130.000 Avstrijcev, od teh jih je bilo 23.000 obravnavanih pred sodiščem, 13.600 obsojenih, 43 obsojenih na smrt in samo 30 usmrčenih. Približno 70.000 državnih uradnikov je bilo odpuščenih (Tony Judt: Povojna Evropa 1945–2005. Mladinska knjiga Založba, d.d., Ljubljana 2007, str. 70 in 71).

¹² Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945. Založba Obzorja Maribor, Maribor 1968, str. 144 (dalje: Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika); Ferenc - Ževart, Nekateri značilnosti, str. 451. Na Gorenjskem je nemški okupator zaradi velikega pomena tamkajšnje oborožitvene industrije in prešibkega jedra tamkajšnjih Nemcev z opustitvijo novačenja v nemško vojsko, dopuščanjem slovenščine v nekaterih osnovnih šolah in zlasti propagandnega vpliva protikomunističnega tabora iz Ljubljane uvedel nekoliko drugačno taktiko, cilj je zagotovo ostal enak, saj je šef civilne uprave dr. Friedrich Rainer julija 1942 napovedal, da bo Gorenjska imela po vojni le 120.000 prebivalcev, med njimi kar dve tretjini Nemcev (Tone Ferenc: Priprave na konec vojne. Slovenija v letu 1945. Zbornik referatov. Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 1996, str. 8).

Varnostno policijo, varnostno službo in kriminalistično policijo na slovenskem Štajerskem je upravljal pooblaščenec šefa varnostne policije in varnostne službe v Mariboru, ki se je kmalu preimenoval v komandanta varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko. Za svojega pooblaščenca je šef državnega glavnega varnostnega urada (RSHA) Reinhard Heydrich določil dotedanjega vodjo odseka varnostne službe v Gradcu Standartenführerja SS Otta Lurkerja. Heydrich je to storil zato, ker je bil Lurker tedaj najbolj seznanjen s položajem v deželi, saj je imel v rokah obsežne elaborate in celo izdelane sezname oseb, ki bi jih bilo treba po prihodu aretirati. Imel je tudi že organizirano vohunsko mrežo.¹³

V Nemčiji so bile posamezne veje varnostne policije in varnostne službe na terenu in v deželah do kraja ločene med seboj in jih je le na območju vojaškega okrožja usklajeval inšpektor varnostne policije in varnostne službe, to se pravi, da so bili v deželah t. i. »uradi državne policije« (Staatspolizeistellen), dalje »uradi kriminalistične policije« (Kriminalpolizeistellen) in »odseki varnostne službe« (Sicherheitsdienstabschnitte), ki so lahko imeli svoje izpostave. V nekaterih zasedenih deželah, tudi na slovenskem Štajerskem in Gorenjskem, so bili ti uradi združeni pod vodstvom komandantov varnostne policije in varnostne službe. Ti so potem za vsako od omenjenih vej policije ustanovili po nekaj izpostav.¹⁴

123. Žig nemškega okupatorja.

Prve tri mesece sta bili varnostna policija in varnostna služba na slovenskem Štajerskem sicer združeni pod vodstvom komandanta, vendar bolj decentralizirani kot pozneje. Urad komandanta varnostne policije in varnostne službe je bil pravzaprav sestavljen iz treh uradov, in sicer urada

¹³ Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 148.

¹⁴ Prav tam.

tajne državne policije, urada kriminalistične policije in urada varnostne službe, vsak urad pa je imel svojega vodjo, ki je bil neposredno podrejen komandantu. Tako je bil vodja urada tajne državne policije v Mariboru takratni vodja urada državne policije v Gradcu Sturmbannführer SS in vladni svetnik dr. Walter Machule (namestnik Sturmbannführer SS in vladni svetnik dr. Josef Witiska). Vodja urada kriminalistične policije v Mariboru je postal tedanji vodja urada kriminalistične policije v Gradcu Sturmbannführer SS in kriminalistični direktor dr. Fritz Glass. Urad varnostne službe v Mariboru je vodil Lurker sam (namestnik Hauptscharführer SS dr. Kurt Otto Mack). Tak decentralizirani sistem organizacije so spremenili že julija 1941, ko so urad komandanta varnostne policije in varnostne službe organizirali po zgledu državnega glavnega varnostnega urada v Berlinu v šest oddelkov ali referatov. IV. oddelek je bil oddelek za zatiranje nasprotnikov nacionalnega socializma in tretjega rajha. Nova reorganizacija je bila spet v začetku leta 1944 z namenom zmanjšati število oddelkov in uslužbencev.¹⁵

Naloga komandanta varnostne policije in varnostne službe na slovenskem Štajerskem je bila z vsemi sredstvi odkrivati, zatirati in uničevati politične nasprotnike nacionalnega socializma in tretjega rajha, zatirati kriminal in nadzorovati vedenje prebivalstva, delo uradov itn. Njegove naloge in pristojnosti so bile glede na posebne, t. i. nacionalpolitične naloge šefa civilne uprave, in zelo močno razvit narodnoosvobodilni boj še večje. Bil je namreč izvajalec načrtov o množičnih deportacijah slovenskega prebivalstva. Že od poletja 1941 je postala njegova osnovna naloga sledenje in zatiranje pripadnikov narodnoosvobodilnega gibanja.¹⁶

Osnovni nalogi celotnega okupacijskega aparata na Spodnjem Štajerskem sta bili zavarovanje nemške oblasti in germanizacija. Naloge v varnostno-policijskem in obveščevalnem pogledu so prevzele službe RSHA.¹⁷ Težišče operativnega in s tem obveščevalnega dela je bil gestapo. SD,¹⁸ strankina

¹⁵ Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 149 in 150; Rupert Butler: *Ilustrirana zgodovina gestapa*. Style maxima, Murska Sobota 1998, str. 213 (dalje: Butler, *Ilustrirana zgodovina gestapa*).

¹⁶ Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 150.

¹⁷ Reichssicherheitshauptamt.

¹⁸ Sicherheitsdienst – Varnostna služba. »SD – Sicherheitsdienst Reichsführerja SS – je edina politična obveščevalna služba, »oko in uho« nacionalsocialistične države in nacionalsocialističnega gibanja. Čeprav varnostna služba ni državna oblast, opravlja za državo naloge, ki jih je določilo notranje ministrstvo rajha. Naloga SD je, da popolnoma obvlada celotno politično dogajanje, posebej tam, kjer sam ne nastopa javno. SD preučuje vsa področja

obveščevalna služba, je obveščevalno pokrivala vsa področja vsakdanjega življenja. KRIPO¹⁹ je skupaj z gestapom²⁰ sestavljal SIPO,²¹ ki je imel nalogo, da ob opravljanju svojega dela sodeluje z drugima dvema vejama v njihovi obveščevalni službi.

124. Žig nemškega okupatorja.

Naloge SD in gestapa se lepo vidijo iz navodila za izvajanje nujnih ukrepov. Pred prihodom na Spodnjo Štajersko sta jih prejela SD in gestapo. Ukrepi so zajemali:

1) Zapiranje vseh slovenskih narodnih in kulturnih organizacij ter izrabljanje njihovega gradiva v obveščevalne namene, ugotavljanje in po potrebi zapiranje njihovih funkcionarjev; preiskave in zapiranje prostorov političnih strank oz. ugotavljanje njihovih vodstev; ugotavljanje judovskih in prostožidarskih krogov; ugotavljanje protinemško nastrojenih duhovnikov, da bi jih aretirali; zapiranje odvečnih cerkvenih organizacij in ustanov.

2) Ugotavljanje vseh učiteljev, ki niso prijateljsko razpoloženi do Nemčije, da bi jih aretirali; kontroliranje izvajanja splošnega zapiranja šol; uvajanje zgodnejše ure nočnega gibanja za šolsko mladino; prepoved mladini, da bi zapuščala matične občine.

3) Zasliševanja uslužbencev okrajnih načelstev in občin glede odnosa do Nemčije; začeti odpuščati uslužbence in jih aretirati; opazovanje pojava sabotiranja nemških uredb v sektorju splošne uprave in njihovo prijavljanje nadrejenim ustanovam; preprečevanje odtujitve arhivov; to velja tudi za sodišča, sodne uslužbence in sodni arhiv.

vsakdanjega življenja, da bi o tem lahko obveščal državno in partijsko vodstvo.« Izvleček iz navodila za delo zaupnikov SD (Forte, Nič več strogo zaupno II, str. 128).

¹⁹ Kriminalistična policija.

²⁰ Geheime Staatspolizei – Tajna državna policija.

²¹ Sicherheitspolizei – Varnostna policija.

4) Za začetek zaprtje vseh kinodvoran; izvajanje predpisov o kaznovanju oseb, ki poslušajo tuje radijske postaje; zaplomba radijskih postaj Slovincem; preprečevanje tihotapljenja slovenskih časopisov; zapiranje knjižnic in knjigarn, nato narediti pregled njihovih knjig in neustrezne izločiti ter shraniti.

5) Ugotavljanje številčnosti in v odstotkih glede narodne pripadnosti v kategorijah: Slovenci, nemško nastrojeni vindišerji, folksdojčerji, preostali; ugotoviti, ali se skušajo Slovenci zaradi lastne varnosti izjasniti za Nemce.²²

Zaradi narodnoosvobodilnega boja se je zgodila sprememba v nalogah nemškega aparata, kajti NOB je postal element, ki je opredelil značaj bodočih dejavnosti SIPO in SD v Sloveniji. Boj z uporniki je postala glavna naloga SS in policijskega aparata.

125. Žig nemškega okupatorja.

Redarstvena policija (Ordnungspolizei), to sta predvsem zaščitna policija (Schutzpolizei) in orožništvo (Gendarmerie), je spadala pod poveljnika redarstvene policije (Befehlshaber der Ordnungspolizei) v XVIII. vojaškem okrožju v Salzburgu Obersta Helmuta Mascusa. Ta je že 10. aprila 1941 poslal na slovensko Štajersko in Gorenjsko dva policijska bataljona (5 čet in motorizirani oddelek), dva rezervna policijska bataljona (5 čet in motorizirani oddelek), samostojni policijski motorizirani oddelek, 643 orožnikov, 2390 mož SA in 255 mož nacionalsocialističnega motoriziranega korpusa (NSKK).²³ Medtem ko so policisti in orožniki ostali, so člani SA in NSKK že aprila in maja 1941 odšli nazaj na Štajersko in Koroško. Vse omenjene enote so imele nalogo očistiti obe pokrajini ostankov jugoslovanske vojske (v ta namen so v drugi polovici aprila izvedle veliko očiščevalno akcijo na Pohorju), zbrati orožje in strelivo jugoslovanske vojske, zavarovati javne

²² Nemačka obavešajna služba III. Državni sekretariat za unutrašnje poslove FNRJ, Beograd 1957, str. 167 in 168 (dalje: Nemačka obavešajna služba III).

²³ NSKK – Nationalsozialistisches Kraftfahrerkorps.

zgradbe in prometne zveze ter pomagati političnim komisarjem pri izvajanju njihovih nalog.²⁴

Orožništvo na Spodnjem Štajerskem je bilo podrejeno komandantu orožništva pri šefu civilne uprave. To je bil Oberst Hugo Nowotny, ki je bil tudi komandant orožništva za Štajersko. Vsak okraj je sredi aprila dobil okrajnega orožniškega vodjo in nekaj orožniških postaj. Ko so 1. julija oz. 1. avgusta ukinili okraje in ustanovili okrožja, so ta dobila okrožne orožniške vodje. Več okrožij so združili v orožniška glavarstva, velika okrožja pa razdelili na orožniške oddelke. Tako sta bili od poletja 1941 dalje na slovenskem Štajerskem dve orožniški glavarstvi (Maribor in Celje), šest orožniških okrožij in 104 orožniške postaje. Na orožniški postaji je bilo od 5 do 10 orožnikov.²⁵

Obe glavni veji nemške policije, to je redarstveno in varnostno policijo, ter varnostno službo je v XVIII. vojaškem okrožju koordiniral višji vodja SS in policije Gruppenführer SS in Generalleutnant policije Alfred Rodenbucher, od 15. maja 1941 do decembra 1941 Brigadeführer SS in Generalmajor policije dr. August Scheel, nato pa do konca vojne Gruppenführer SS in Generalleutnant policije Erwin Rösener. Prva dva sta imela svoj sedež izključno v Salzburgu, Rösener pa v glavnem na Bledu, po kapitulaciji Italije pa v Ljubljani.²⁶

Okraj Brežice

V okrožju Brežice je bil eden od najpomembnejših uradov orožniško okrožno vodstvo, ki mu je poveljeval orožniški Oberleutnant Josef Hödl-Schlehhofer (nasledila sta ga Hauptmanna Friedrich Schick in Alfons Tschaschel) in je imelo v začetku 13 orožniških postaj, vsako za območje od 2 do 4 občin. Orožniško postajo v Krškem, ki jo je ves čas okupacije vodil podoficir Fritz Gruber, je zajemala občine Krško, Videm in Leskovec. Pozneje je bil v Krškem tudi orožniški oddelek, ki ga je vodil Leutnant Vinzenz Gatti, takšna oddelka sta bila nekaj časa tudi v Kozjem in Brežicah. Pozneje so število in moč orožniških postaj spreminjali glede na moč in širino narodnoosvobodilnega boja. Kmalu za orožniki je v brežiški okraj prispela tudi zaščitna policija, in to 72. rezervni policijski bataljon pod poveljstvom

²⁴ Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 150 in 151.

²⁵ Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 151.

²⁶ Prav tam.

Majorja Richarda Maiwalda. Bataljon, katerega poveljstvo in vsaj ena četa sta ostala v Krškem več kot leto dni, je imel najprej nalogo zavarovati mejo na Dolenjskem in pomagati pri izganjanju Slovencev. Za to nalogo so angažirali še 93. in 171. policijski bataljon.²⁷

126. Nemški orožniki korakajo po glavni ulici v Brežicah leta 1942.

Ko so konec marca in v začetku aprila 1941 v Gradcu določali ustanove nemške varnostne policije in varnostne službe za slovensko Štajersko, so določili tudi skupino, ki naj odide v Brežice in tam vzpostavi postajo obmejne policije (Grenzpolizeiposten). Večina ljudi je bila iz tedanjega komisariata obmejne policije v Lipnici na Zgornjem Štajerskem in njemu podrejene postaje v Špilju, ki po prenosu štajerske meje na Dolenjsko nista bili več potrebni na avstrijskem ozemlju.²⁸ V Brežice so prišli 16. in 17. aprila 1941. Postaja obmejne policije pod vodstvom kriminalističnega sekretarja Adolfa Lutza je imela predvsem nalogo nadzirati osebni potni promet na mejnem prehodu v Dobovi in nekaj časa tudi pri Veliki Dolini, vse drugo naj bi postaja opravljala le mimogrede. Postaja je bila podrejena komisariatu obmejne policije v Celju, vendar le do jeseni 1942, ko se je vrstni red njenih nalog

²⁷ Ferenc, Tragedija Slovencev, str. 386, 387 in 416.

²⁸ Ferenc, Tragedija Slovencev, str. 387.

že toliko spremenil, da so jo preimenovali v izpostavo gestapa in podredili naravnost komandantu varnostne policije ter varnostne službe v Spodnji Štajerski.²⁹

127. Žig nemškega okupatorja.

Njena temeljna naloga je bila zatirati narodnoosvobodilno gibanje in je imela pri obmejni službi v Dobovi zaposlen le svoj oddelek, dokler se leta 1943 tudi ta ni osamosvojil kot obmejna policijska postaja Dobova, ki je bila podrejena neposredno komandantu varnostne policije in varnostne službe v Mariboru. Postajo je vodil kriminalistični sekretar Buecher. Prva naloga izpostave gestapa v Brežicah, ki je tedaj še bila postaja obmejne policije, je bila v aprilu 1941 aretirati vse osebe, predvidene za izgon, oz. osebe, ki jih je predvojna nemška obveščevalna služba registrirala kot sovražno nastrojene tretjemu rajhu. Aretirali so tudi tiste prebivalce, za katere bi negativno mnenje v političnem pogledu podali folksdojčerji. Na tej osnovi so iz vrst folksdojčerjev novačili prve agente. Zaradi ugotovljenih ponovljenih primerov samovoljnih in popolnoma neobjektivnih prijav, so z nekaterimi agenti prenehali sodelovati, a so zato v veliki meri uporabljali usluge Štajerske domovinske zveze, ki je imela precej razvejano organizacijo. S krepitvijo NOG v brežiškem okrožju je gestapo poleti 1942 za obveščevalno delo angažiral gozdarje in gozdarske delavce. Del teh prisilno novačenih sodelavcev gestapa je pokazal zelo malo dejavnosti pri sodelovanju s tajno policijo, med njimi pa so bili tudi taki, ki so redno dostavljali poročila. Največ agentov so pridobili iz vrst aretiranih oseb, ki so morale opravljati obveščevalno delo proti NOG zaradi izsiljevanj oz. so to delali pod velikim pritiskom. Del agentov je delo opravljalo na ideološki osnovi, drugi so ponudili svoje sodelovanje zaradi gmotnih koristi. Nekateri so postali agenti tudi na osnovi svojih službenih položajev.³⁰

²⁹ Prav tam.

³⁰ Ferenc, Tragedija Slovencev, str. 387; Nemačka obaveštajna služba III, str. 437–439.

128. Nemško italijanski mejni prehod pri Velikem Mraševem.

Izpostava gestapa v Brežicah je svoj največji uspeh dosegla februarja 1943, ko je uspela vriniti svojo agentko v 2. četo Kozjanskega bataljona. Agentki Vidi Jošt so obljubili, da bodo izpustili iz zapora njenega brata, če uspe pridobiti informacije, na podlagi katerih bi uničili četo. Na podlagi njenih informacij sta policija in orožništvo napadli tabor čete v Rakonci pri Osredku in jo uničili. Gestapo je nato Vido Jošt iz varnostnih razlogov premestil v Gradec.³¹ Izpostava gestapa v Brežicah je na svojem območju aretirala približno 300 oseb, od katerih so jih od 25 do 30 ustrelili kot talce, približno 70 pa poslali v koncentracijska taborišča. Po Lutzevem odhodu 1944 je izpostavo nekaj časa vodil kriminalistični sekretar Franz Sums, od januarja 1945 pa Untersturmführer SS Fritz Smole. Namestnik vodje izpostave je bil kriminalistični asistent Emil Vogel. V izpostavi so daljši ali krajši čas delali naslednji pripadniki gestapa, ki so vsi bili podoficirji SS in kriminalistični uslužbenci: Rainer Benings, Paul Buchwald, Helmut Engel, Josef Faschinger, Hermann Fey, Kurt Herold, Walter Iskra, Robert Juengling, Alois Kollmann, Franz Mitterhoeffer, Josef Puhwein, Emil Ronacher, Hubert Simschitz, Walter

³¹ Nemačka obavešajna služba III, str. 439; Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 28 in 29.

Weihser, Alois Welina, Franz Weigels, Hans Zeiner in Kurt Zibell.³²

Podobno nalogo kot postaja obmejne policije v Brežicah je imela v prvih mesecih okupacije postaja oziroma postojanka obmejne policije v Sevnici na tamkajšnjem mejnem prehodu. Vodil jo je Unterscharführer SS Albert Opitsch in je bila prav tako podrejena komisariatu obmejne policije v Celju, dokler je niso jeseni 1942 ukinili, ker je Italija tam zaprla mejo za ves promet. Tudi ta postaja ali postojanka je sodelovala pri izvajanju okupatorjevih ukrepov proti narodnoosvobodilnem gibanju.³³

Spomladi 1943 so za policijsko obmejno službo pri Dobovi poskrbeli tudi nemški policijski organi na Hrvaškem. Policijski akcijski oddelek za Hrvaško je v Brežicah ustanovil svoj »obmejni urad«, ki ga je vodil orožniški Leutnant Tanholzer.³⁴

129. Nemški letalski bombi z letališča Cerklje ob Krki.

Ker sta imeli postaji obmejne policije v Brežicah in Sevnici v začetku predvsem naloge na obmejnih prehodih, je imela naloge nadziranja prebivalstva in zbiranja novic v glavnem izpostava nemške varnostne službe

³² Nemačka obavešajna služba III, str. 441.

³³ Ferenc, Tragedija Slovencev, str. 387.

³⁴ Prav tam.

v Brežicah. Izpostavo SD, ki se je ukvarjala tudi z izganjanjem Slovencev iz brežiškega okraja, je vodil Untersturmführer SS Leopold Carmann, za njim pa Unterscharführer SS Viktor Aichelburg.³⁵

Obmejna lega brežiškega okraja oziroma okrožja je imela za posledico tudi vrsto obmejnih carinskih postojank. Vzpostavili so jih spomladi in poleti 1941, ko so na zemljevidih in tudi na terenu določili natančnejši potek državnih meja. Okrajni carinski komisariati v Kozjem, Brežicah, Krškem, Radečah (nato v Sevnici) so imeli ob meji od Podčetrтка do Polšnika pri Litiji celo vrsto obmejnih stražnic, naloga katerih je bila varovati mejo, nadzirati maloobmejni promet itn. Najbližje Krškemu je bila stražnica v Velikem Podlogu, ki je imela več kot 30 obmejnih stražarjev.³⁶

130. Letalska enota z letališča Cerklje koraka po glavni ulici v Brežicah. Obmejni dan v Brežicah, maj 1944.

Vojaški uradi in vojaška poveljstva v brežiškem okraju so nastali nekoliko pozneje. Še v letu 1941 je nemški okupator povečal letališče v Cerkljah (Flugplatzkommando B 7/XVII) in tja pripeljal lovsko eskadriljo, jeseni 1944 pa se je tja umaknila z Balkana letalska enota E (v) 210/XVII. Novembra 1941

³⁵ Ferenc, Tragedija Slovencev, str. 387 in 388.

³⁶ Ferenc, Tragedija Slovencev, str. 388.

so v Brežicah uredili tudi vojaški prijavni urad (Wehrmeldeamt), ki je imel le vojaško-mobilizacijske naloge in ga je vodil Oberstleutnant Hinzmann, podrejen vojaškemu okrožnemu poveljstvu (Wehrbezirkskommando) v Celju.³⁷

Nemški okupator je priznal, da je pričakoval nekatere vrste odpora (propagandne akcije itn.), a ne partizanstva. Zelo ostro je nastopil proti vsem pojavom narodnoosvobodilnega gibanja. Takoj je uvedel najkrutejše ukrepe, kot so streljanje talcev, požiganje vasi, izganjanje svojcev partizanov in ubitih talcev, »krajo« otrok itn. Uvedel je taktiko nasilja, ki je bilo neprestano eno najpomembnejših orožij v boju proti NOG. Slovenci so okusili vse vrste nasilja, ki si jih je nemški okupator zamislil. Nekatere vrste od teh so med vsemi okupiranimi narodi v Evropi okusili celo v največjem obsegu, če upoštevamo število prebivalstva. To je bila taktika, ki je uspevala le kratkoročno, kajti še tako strahovito nasilje ni moglo niti v celoti niti za daljši čas odvrniti prebivalstva od sodelovanja v boju proti okupatorju.³⁸

Nemška policija v boju proti partizanom

Na nemškem okupacijskem območju je boj zoper odporniške partizanske skupine prevzela policija: orožništvo, varnostna policija in tajna državna policija. Policijski bataljoni SS so postali jeseni 1941 osnovna bojna sila zoper partizanske čete. Jeseni 1941 so v boj proti partizanom pritegnili še enote vermanšafta, ki so imele le status pomožnih organov policije. To je bil začetek procesa, ki je z različno močjo trajal vse do konca vojne, ko je okupator uporabljal slovenskega človeka za boj proti osvobodilnim silam lastnega naroda na nemškem zasedbenem ozemlju pod geslom »obrambe nacističnega novega reda pred komunističnimi banditi«. Toda udeležba posameznih oboroženih skupin vermanov še ni pomenila večjega angažiranja te formacije za boj proti narodnoosvobodilni vojski. To se je zgodilo spomladi 1942.³⁹

Vermane so koristno uporabili tudi orožniki. Orožniški vodja okrožja Celje Josef Kolmanitsch je sredi oktobra 1941 izdal navodila orožniškim

³⁷ Prav tam.

³⁸ Tone Ferenc: Osvobodilni boj slovenskega naroda 1941–1945. Razstava ob petdesetletnici konca druge svetovne vojne. Ljubljana 1995, str. 9; Bili so uporni, str. 18 in 26.

³⁹ Zbornik VI/3, dok., št. 147 in 159; Klanjšček, Pregled NOV, str. 92 in 93; Ferenc: Wehrmannschaft v boju, str. 90.

postajam o ukrepih ob partizanskih napadih. »Postaje se morajo takoj zvezati s Sturmführerjem vermanšafta, da bi vsako noč poleg pomožnih policistov na postaji prenočevalo še 5–8 (glede na prostorske zmogljivosti) zanesljivih vermanov. Postelje naj priskrbi župan. Moštvo naj se zamenjava tako, da ne bodo vsako noč na vrsto prišli isti ljudje.« V nadaljevanju je Kolmanitsch zapisal, naj postaje poskrbijo še za zveze. Ker banditi ob napadu takoj pretrgajo telefonske zveze, je treba, da zanesljivi in odločni verman takoj po najkrajši poti odide do sosednje postaje in obvesti Celje. Na koncu je zapisal, naj orožniške postaje nadaljujejo urjenje vermanšafta.⁴⁰

131. Nemška policijska čelada.

Varnostna policija in varnostna služba na Spodnjem Štajerskem si je v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju v letu 1941 nabrala kar nekaj izkušenj. Komandant Lurker je konec leta napisal poročilo »Pobijanje komunističnega gibanja na spod. Štajerskem« in ga poslal v RSHA v Berlin. En izvod je poslal v Salzburg, enega na Bled, šest pa raznim nacističnim veljakom po Štajerski. V poročilu je zapisal: »Najuspešnejše sredstvo za pobijanje KP in s tem banditov je izgradnja kolikor mogoče široke mreže zaupnikov /V-Personen/, ki bi prišli iz vrst aktivnih članov KP ali ki so bili sami člani bande. Riziko, da bi ta ali oni odpovedal, bi bil z uspehi z ostalimi daleč izravnano. Seveda je predpogoj za uspeh pri pobijanju komunistične bande stalno, sodelovanje

⁴⁰ Orožniško okrožje Celje vsem postajam orožniškega okrožja Celje. Celje, 14. oktobra 1941. Prispevki IZDG 1-2/1961, str. 327.

vseh s tem povezanih sil brez trenja, pri čemer mora biti brez pomena, kdo doseže uspeh. Zastrafilno vpliva tudi takojšnja ustrelitev komunističnih velezločincev, ki jo je treba imenoma v lepakih naznaniti.«⁴¹

Nemška policija na Slovenskem v letih 1941–1945 je bila, razen kratkega obdobja treh jesenskih mesecev 1943,⁴² v zahodni Sloveniji, glavna vodilna nemška oborožena sila pri zatiranju slovenskega naroda kot celote in partizanskega osvobodilnega gibanja kot njegovega bojujočega se dela. Akcije ali operacije proti partizanskim enotam so po nalogu gestapa vodili enote zaščitne policije, orožništvo in vermanšaft Štajerske domovinske zveze. Za večje operacije so uporabili tudi vojsko.⁴³

Nemška oblast na Spodnjem Štajerskem je dolgo časa podcenjevala pravi značaj narodnoosvobodilnega gibanja. Vzrok za to je treba iskati v napačni oceni položaja, narejeni na osnovi podatkov, ki so jih dali folksdojčerski agentje pred okupacijo odseku SD v Gradcu. Folksdojčerji, zbrani v Štajerski domovinski zvezi (ŠDZ), so to napačno sliko položaja še naprej podpirali s trditvijo, da gre pri pojavi NOG za elemente, ki nimajo izvora na Spodnjem Štajerskem, ampak so prišli od drugod. Takšna stališča so odgovarjala tudi šefu civilne uprave za Spodnjo Štajersko Uiberreitherju, ki se je želel pred Hitlerjem postaviti s hitrim izvajanjem germanizacije. Tudi v letu 1942 so takšna stališča prevladovala v nemških krogih. Verjeli so, da bodo NOG hitro uničili. To se vidi tudi iz dejstva, da je vodstvo RSHA menilo, da je pojav upora kratkotrajen in da ga bodo lahko zatrli z množico radikalnih ukrepov v kratkem časovnem obdobju. S temi ukrepi bodo upornike uničili ali vsaj tako zlomili, da ne bodo zmogli resno ogrožati nemške oblasti na zasedenem območju.⁴⁴

Državni vodja SS Himmler je 25. junija 1942 izdal »Smernice za akcije proti partizanom in drugim banditom na Gorenjskem in Štajerskem.« Po njih je bila prva naloga varnostne policije in varnostne službe »na kakršen koli možen način« ugotoviti stalna območja gibanja partizanskih enot in bivališča njihovih voditeljev, nato pa pripraviti hajko. Partizansko območje najprej obkolijo, za

⁴¹ ARS, AS 1931, a. š. 411, poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem. Maribor, 5. 12. 1941.

⁴² Gre za nemško ofenzivo 2. tankovskega korpusa SS, ki ga je vodil general Paul Hausser (1880–1972).

⁴³ Butler, Ilustrirana zgodovina gestapa, str. 6–7 in 220.

⁴⁴ Nemačka obavešajna služba III, str. 468 in 469.

kar uporabijo deželno brambo ter nadomestne in rezervne policijske enote; na to obkoljeno ozemlje vdrejo posebne enote in uničijo partizane, njihove razkropljene enote pa naj gonijo z izvidniškimi enotami tako dolgo, dokler jih ne uničijo. Nato pride na vrsto »kazenska akcija« proti vasem in prebivalcem, ki so partizane podpirali. Okrožnica zelo na kratko pravi, da jih je treba narediti za neškodljive. Moške – če je treba, ves moški rod v družini – je treba povsem iztrebiti, ženske teh družin odpeljati v koncentracijska taborišča, otroke pa spraviti v določene kraje v rajhu in o njihovem številu ter rasni vrednosti natančno poročati Himmlerjevemu štabu.⁴⁵ Konec julija 1942 je Himmler izdal odredbo o prepovedi uporabe naziva partizan. Z odredbo so se morali zelo temeljito seznaniti vsi podrejeni. V ukazih in poročilih so morali uporabljati naziva banda in razbojniška banda.⁴⁶

Posebna službena navodila za boj proti partizanom je nemški okupator izdal 11. novembra 1942. Označena so bila z najvišjo vojaško stopnjo tajnosti Geheime Kommandosache. V navodilih je bilo med drugim navedeno: »Z vojaškim viteštvom ali z določili Ženevske konvencije ta boj nima ničesar opraviti. Če boja proti bandam tako na vzhodu kakor tudi na Balkanu ne bomo vodili z najbrutalnejšimi sredstvi, potem jim enote, ki jih imamo, ne morejo priti do kraja. Zato so enote upravičene in tudi dolžne v tem boju brez omejitve uporabiti vsa sredstva tudi proti ženskam in otrokom, če le-ta vodijo k uspehom.«⁴⁷

Nemška varnostna policija in varnostna služba sta različno dobivali informacije. Uporabljali sta zaupnike (Vertrauensmann) in informatorje (Gewährsperson); samo na Spodnjem Štajerskem in Gorenjskem so v letu 1942 uvedli izvidnike (Aufklärer). Njih so v glavnem uporabljale izpostave oz. oporišča gestapa. Po terenu so patroljirali in zbirali informacije o partizanskih premikih, kurirskih poteh in taborih. Ker so se mnogokrat gibali po terenu, preoblečeni v partizane, so jih ljudje poimenovali za »raztrgance.« Poleg njih so si gestapovci omislili še poseben način boja proti partizanom s tako imenovanimi protibandami (Gegenbande). Konec leta 1942 so v Krškem oblikovali poseben tečaj, na katerem so usposabljali pripadnike raznih nemških formacij: orožnike, izvidnike in preverjene sodelavce gestapa za posebno vrsto akcij proti partizanom. Vsega skupaj je bilo približno 400 udeležencev. V začetku leta 1943 so oblikovali protibande Treff, Nikola, Karl

⁴⁵ Zgodovina Slovencev. Cankarjeva založba, Ljubljana 1979, str. 794.

⁴⁶ Nemačka obavešajna služba VII, dok., št. 83, str. 359 in 360.

⁴⁷ Forte, Nič več strogo zaupno II, str. 392–395.

in Elsa. Protibanda Karl je štela 60 moških. Predvsem zaradi budnosti partizanov in terenskih organizacij protibanda niso dosegle pomembnejših uspehov, zato so jih jeseni 1943 razformirali.⁴⁸

132. Vermani pred odhodom v akcijo na železniški postaji v Mariboru 16. aprila 1942.

Nemški okupator je živel v prepričanju, da bo odpor v letu 1942 v celoti zatrt, vendar ni šlo vse tako, kot so si zamislili oz. načrtovali. Nemški varnostno-policijski aparat je že leta 1941 naletel na popolnoma nov element in na novo obliko boja, kakršne dotlej ni bil vajen. V letu 1942 se je boj le še intenziviral. Tako so morali na štabni seji pri predsedniku štajerske pokrajinske vlade 24. avgusta 1942 ugotoviti: »Število napadov je poraslo, izgube so žal na naši strani večje kot na strani banditov.« Komandant Lurker je v septembrskem poročilu spoznal vrednost terenske organizacije (OF). Ugotovil je, da je največjo pozornost v boju proti bandam posvetiti terenski organizaciji,⁴⁹ saj ta tvori hrbtnico partizanstva. Uspeh v boju s partizani bodo imeli le, če v celoti

⁴⁸ Forte, Nič več strogo zaupno II, str. 304–310; Butler, Ilustrirana zgodovina gestapa, str. 218.

⁴⁹ Terrainorganisation. Pod pojmom terenska organizacija je mišljena organizacija Osvobodilne fronte slovenskega naroda.

razbijejo terensko organizacijo. Dejstvo, da prebivalstvo podpira pripadnike band, so ugotovili tudi na štabni seji v začetku oktobra 1942.⁵⁰

Spoznanju, da partizanske enote ne morejo obstajati brez podpore prebivalstva oziroma organiziranega zaledja, je nemški okupacijski aparat prilagodil svojo taktiko protipartizanskega boja. Razmah NOG je skušal v letu 1942 preprečiti predvsem s poostritvijo nasilja. Težišče okupatorjevega prizadevanja je bilo usmerjeno zlasti v razbijanje organizacij odporniškega gibanja na terenu, njegovo nasilje pa je najbolj prizadelo sodelavce partizanov in Osvobodilne fronte ter organizatorje osvobodilnega gibanja na terenu. S svojimi ukrepi je nemški okupator v letu 1942 na Spodnjem Štajerskem prizadejal NOG velike izgube na terenu in v partizanskih enotah.⁵¹

Na nemirnih območjih je okupator sredi leta 1942 dovolil samoobrambo tistih, ki so se čutili ogrožene od partizanov, in jim dodelil orožje za osebno zaščito. Oktobra je okupator tam, kjer je menil, da je treba, organiziral samozaščito (Selbstschutz), ki jo je novembra zamenjala deželna straža (Landwacht). Zaradi varnostnih razlogov so na nemirnih območjih sekali drevje in podrast ob cestah. V okviru ukrepov za pomiritev Spodnje Štajerske so morali hišni gospodarji na notranji strani hišnih vrat namestiti lepake z besedilom odredbe šefa civilne uprave z dne 16. avgusta 1941, ki je določala smrtno kazen za vse, ki bi kakor koli sodelovali z odporniškim gibanjem. Okupator je ustanavljal nove postojanke in po potrebi premeščal svoje enote na najbolj nemirna območja. Glavno vlogo v boju proti partizanom so imele v letu 1942 policijske enote z orožništvom, okupator pa je v boj proti partizanom močnejše pritegnil tudi vermane Štajerske domovinske zveze. Število postojank vermanšafta je na območjih z močnejšim osvobodilnim gibanjem naraščalo. Naprave in objekte so poleg obratnih straž (Werkschutz)⁵² varovale tudi vojaške enote.⁵³

⁵⁰ Zbornik VI/3, dok., št. 216; Nemačka obavešajna služba III, str. 225; Zbornik VI/4, dok., št. 162.

⁵¹ Milan Ževart: Slovenska Štajerska leta 1942. Naš Zbornik 1997. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, str. 58–70 (dalje: Ževart, Slovenska Štajerska 1942).

⁵² Obratna straža je bila organizirana po podjetjih v nemško okupiranih predelih Slovenije. Njena osnovna naloga je bila varovanje podjetja in njegove proizvodnje. V strokovnem pogledu so bili podrejeni vojaškim in varnostnim organom, pa tudi obveščevalnim službam. S temi stražami je nemška obveščevalna služba izvajala kontrolo nad delavci in uslužbenci v podjetjih. O zaposlenih v podjetju so vodili različne kartoteke (Nemačka obavešajna služba III, str. 137 in 138).

⁵³ Ževart, Slovenska Štajerska 1942, str. 64.

Nemškim oblastem na Spodnjem Štajerskem je bilo jeseni 1942 jasno, da zaradi neugodnih razmer na fronti ne bodo mogli okrepiti policijskih sil v Spodnji Štajerski in da bodo morali v protipartizanskem boju še naprej angažirati vermanšaft. Toda približevala se je zima, za katero vermani niso bili dovolj opremljeni. Izkazalo se je tudi, da so bili koristni edino za obrambo posameznih krajev pred partizanskimi napadi, v večjih samostojnih akcijah pa se niso obnesli. Ker je nemško vodstvo uvidelo, da se lahko obrambna naloga izvaja z mnogo manjšimi stroški, in ker pri stalnem angažiranju ni mogoče dosledno izvajati službe v teritorialnih enotah, je v pozni jeseni 1942 določilo vermanšaftu drugo obliko oboroženega boja proti narodnoosvobodilni vojski – organizacijo deželne straže.⁵⁴

Odredbo o ustanovitvi deželne straže je 9. novembra 1942 izdal šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko.⁵⁵ Odredba je slonela na Himmlerjevem ukazu s 17. januarja 1942 o ustanovitvi deželne straže, »ki naj služi prebivalstvu za obrambo pred pobeglimi vojnimi ujetniki in drugimi osebami, ki s pohajkovanjem ogrožajo javno varnost in red« in na njegovih navodilih za službo deželne straže, 11. avgusta 1942. V deželno stražo so prisilno vključili moške ustreznih letnikov, ki so morali ponoči patroljirati po terenu in varovati nemške ustanove pod vodstvom nemških orožnikov, podnevi pa opravljati svoje poklicno delo.⁵⁶

Posamezne določbe v Uiberreitherjevi odredbi se glasijo:

1. Zaradi zaščite spodnještajerskega prebivalstva pred ljudmi, ki ogrožajo javno varnost in red, se na Spodnjem Štajerskem oblikujejo deželne straže.

2. Komandant orožništva bo formiral te straže v sporazumu z zveznim vodjem Štajerske domovinske zveze.

3. Deželni straži se lahko priključijo le močni in politično neoporečni možje različnih starosti, ki so vajeni orožja, posebej pa taki, ki so bili pri naboru začasno odklonjeni ali razglašeni za nesposobne za vojaško službo. Ni dovoljeno, da se nekoga razglasi za nesposobnega z utemeljitvijo, da se ga bo dodelilo deželni straži.

⁵⁴ Ferenc, *Wehrmannschaft v boju*, str. 106 in 107.

⁵⁵ Zbornik VI/4, dok., št. 184. V dokumentu se uporablja izraz vaške straže namesto izraza deželne straže. Menim, da se je pri prevajanju iz nemškega jezika v srbohrvaški in nato v slovenski jezik zgodila napaka.

⁵⁶ Ferenc, *Wehrmannschaft v boju*, str. 107; Ferenc, *Nemška okupacija*, str. 258.

9. Deželni stražarji so oboroženi s policijskim službenim orožjem. Službeno orožje čuvajo orožniške postaje; komandir postaje ga izroči deželnim stražam pred vsakokratnim nastopom službe. Po opravljeni službi je treba orožje znova vrniti orožniški postaji. Deželnemu stražarju je prepovedano odnesti orožje domov. V izjemnih primerih lahko to dovoli le poveljnik okrajnega orožništva.

10. Deželni stražarji morajo med službo nositi uniformo Štajerske domovinske zveze ali policijsko. Prepovedano je izvajati službo v civilni obleki.

17. Vse dosedanje samoobrambne formacije na Spodnjem Štajerskem z izjemo vermanšafta ŠDZ in kočevarske samozaščite (Gottscheer Selbstschutz) se hkrati z oblikovanjem deželne straže ukinejo.⁵⁷

Sistem deželnih straž je ostal vse do februarja 1945, ko je Himmler ukazal njihovo ukinitve in vključitev v Nemški folksšturm.⁵⁸

Eden izmed novih ukrepov, ki jih je pozimi 1942/43 izvedel okupator na Spodnjem Štajerskem, je bilo povečanje števila orožniških postaj oziroma t. i. podružnic (Zweigposten). Komandant orožništva je 28. decembra izdal povelje, v katerem je zapisal: »Po naročilu višjega vodje SS in policije v Salzburgu moramo v Spodnji Štajerski vzpostaviti tako imenovane podružnice kar v največjem številu, da bi čim bolj zavarovale prebivalstvo malih krajev pred napadi.« Tako imenovane pomožne policiste, ki so bili neke vrste orožniški pripravniki, so na prostovoljni osnovi rekrutirali že od spomladi 1941, predvsem nekdanje jugoslovanske orožnike. Jeseni 1942 so začeli na obvezni osnovi rekrutirati tako imenovane rezervne policiste, zgolj za vojna leta, predvsem moške, rojene pred letom 1909 (ti letniki niso bili predvideni za vpoklic v vojsko), vendar so z vpoklicem počakali do pomladi 1943, ko ga je narekovala ustanovitev orožniških podružnic, okrepitev orožniških postaj, posebej pa strah pred spomladanskim porastom narodnoosvobodilnega gibanja. Zato so 1. marca 1943 vpoklicali 550 rezervnih policistov in jih razporedili po orožniških postajah.⁵⁹

Rösener je marca 1943 poročal Himmlerju in zapisal: »Tolovajsko gibanje in obstoj tolpa sta v zadnjem času pokazala, da ni računati z zmanjševanjem

⁵⁷ Zbornik VI/4, dok., št. 184.

⁵⁸ Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 108.

⁵⁹ Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 109.

njihove dejavnosti, ki se je prenesla na težaven gozdni teren na meji pokrajin Spodnje Štajerske in Gorenjske.« V mesečnem poročilu za maj je Rösener poročal: »Uničevanje tolpa je vedno večje. Tolovaji imajo velike izkušnje in poskušajo z zahrbtnimi napadi iz zased povzročati izgube nemškim okupacijskim silam. Izogibajo se vsakega odprtega boja in bežijo pred akcijskimi silami. Le v zelo ugodnih položajih, in če vidijo nasproti sebi šibkejša enote in ogledovalne patrulje, se z njimi spustijo v boj.«⁶⁰

133. Nemški kolonisti v Posavju so bili deležni posebne pozornosti nacistične oblasti. Četrtega maja 1943 jih je v Krškem obiskal državni vodja SS Heinrich Himmler.

Himmler, ki je že pred letom dni ukazal popolnoma uničiti slovensko partizanstvo na nemškem zasedbenem območju, ni bil zadovoljen z Rösenerjevimi uspehi. 21. junija 1943 mu je pisal: »Z Vašo dejavnostjo in dejavnostjo Vaših oddelkov nisem zadovoljen. Sovražnikove izgube so celo manjše od naših. Bodite dan in noč na poti. Tudi s šibkimi silami se da nekaj doseči, če ostane pobuda v naših rokah.« Mesec pozneje mu je spet pisal in zraven priložil grafično primerjavo med zaposlenimi policijskimi silami v Nemčiji, Ukrajini in njegovim območjem. »Iz nje boste ugotovili, da imate glede na število prebivalstva največ policijskih sil, kar jih mi sploh zaposlimo

⁶⁰ Ferenc, Kdo je Erwin Rösener. Delo, 30. 12. 1998, str. 5.

na vsem nemškem interesnem območju. Pričakujem torej, da boste na svojem območju kmalu in temeljito opravili s tolpmi.«⁶¹

Operativni štab za uničevanje band

Zaradi neugodnih razmer za nemškega okupatorja je Himmler 21. junija 1943 razglasil Spodnjo Štajersko in Gorenjsko za območje protipartizanskega bojevanja. »Zaradi napadov, sabotažnih akcij in splošne dejavnosti tolpe, ki motijo varnostne razmere, razlašam z veljavnostjo od 21. 6. 1943 na območju višjega vodje SS in policije za alpske dežele Gorenjsko in Spodnjo Štajersko za območji protipartizanskega bojevanja.« To je storil po posvetu s Hitlerjem, 19. junija, ko je dva dni prej dobil brzojavko šefa civilne uprave za Gorenjsko dr. Friedricha Rainerja o neugodnih varnostnih razmerah na Gorenjskem. Zdaj je preuredil sistem bojevanja proti partizanom in 21. junija imenoval Obergruppenführerja SS Ericha von dem Bach Zalewskega⁶² za »šefa oddelkov za protipartizansko bojevanje« (Chef der Bandenkampfgebiete), ki je dobil nalogo izdelovati načrte in povelja za akcije z večjimi silami, osebno voditi večje akcije ter pregledovati in spreminjati načrte za akcije, ki jih sestavljajo in vodijo višji vodje SS in policije. Med naštetimi višjimi vodji SS in policije, ki so mu bili dolžni vsak dan poročati o položaju, je bil tudi višji vodja SS in policije v XVIII. vojaškem okrožju Erwin Rösener. Himmler je 7. septembra ukazal, naj tudi pri tistih višjih vodjih SS in policije, ki imajo na svojih ozemljih območja protipartizanskega bojevanja, ustanovijo operativne štabe za uničevanje band (Führungsstab für Bandenbekämpfung). Rösener ga je ustanovil 30. septembra 1943.⁶³

Operativni štab za uničevanje band⁶⁴ je iz Ljubljane usmerjal bojevanje proti slovenskim partizanom in proti njim tudi sam vodil večje operacije. V posameznih pokrajinah so operacije usmerjali in vodili od štaba imenovani

⁶¹ Prav tam.

⁶² Zalewski, po poklicu častnik, je bil doma iz Pomorjanskega. Leta 1929 je vstopil v SS. Sedež njegovega štaba je bil ob štabu Himmlerja, najprej v bližini Žitomira v Sovjetski zvezi, nato v vzhodni Prusiji. Štab je imel maskirno ime Visoki gozd. Na osnovi izkušenj njegovih enot in ustanov so pred koncem vojne izdali knjigo »Taktika gverilskega vojskovanja« v 50.000 izvodih (Forte, Nič več strogo zaupno II, str. 391 in 392; Priručnik o nemačkoj obaveštajnoj službi I. Državni sekretariat za unutrašnje poslove FNRJ, Beograd 1954, str. 94).

⁶³ Ferenc, Kdo je Erwin Rösener. Delo, 30. 12. 1998, str. 5; Tone Ferenc: Kapitulacija Italije in NOB v Sloveniji jeseni 1943, Maribor 1967, str. 647 (dalje: Ferenc, Kapitulacija Italije).

⁶⁴ Tudi vodstveni štab za uničevanje tolpe.

komandanti zaščitnih področij (Schutzgebietskommandant), tudi za Spodnjo Štajersko, še nižje pa t. i. zavarovalni komandanti (Sicherungskommandant).⁶⁵ Omenjeni štab je dobil raven korpusnega štaba, podrejene so mu bile enote in ustanove varnostne policije ter redarstvene policije, kolaborantske enote in enote nemške vojske (Wehrmachta).⁶⁶

gsm. R ö s e n e r
SS - Gruppenführer und General-
leutnant der Polizei

134. Žig nemškega okupatorja.

Na čelu operativnega štaba za uničevanje band je bil Rösener s svojim osebnim štabom. Ta je bil sestavljen iz dveh pribočnikov in nekaj drugih oficirjev SS. En pribočnik je bil oficir SS in je bil zadolžen za SS in policijske zadeve, drugi je bil oficir nemške vojske in bil zadolžen za vojaške zadeve. Operativni štab za uničevanje band je imel svojega načelnika štaba, ki je imel v okviru štaba najvišji čin. Načelnik štaba je bil zadolžen za koordinacijo vseh nalog operativnega štaba, za sodelovanje vseh njegovih oddelkov in je odgovarjal direktno Rösenerju. Njegovi oddelki so pokrivali vsa področja vodenja. Oddelek I a je bil operativni in je pripravljajl akcije proti NOV. I a oficir je moral po telegrafu dnevno pošiljati poročila Zalewskemu. Zadolžen je bil tudi za mesečna poročila in za neposredno delo s komandanti posameznih podrejenih enot oz. štabov. Oddelek I b (Quartiermeisterabteilung) je bil zadolžen za logistiko. I c oficir oz. obveščevalni oficir je bil zadolžen, da na osnovi dobljenih podatkov izdela sliko oz. opredeli situacijo pri nasprotniku (Feindlage). Bil je zelo tesno povezan z izpostavami SIPA in SD v Ljubljani. Oddelek IN je bil zadolžen za delovanje zvez, oddelek K pa za delovanje motorizacije. Pri štabu se je nahajal tudi posebni letalski oficir za zvezo (Flivo), ki je bil istočasno komandant ljubljanskega letališča.⁶⁷

⁶⁵ Butler, Ilustrirana zgodovina gestapa, str. 221 in 222.

⁶⁶ Nemačka obavešajna služba III, str. 274.

⁶⁷ Nemačka obavešajna služba III, str. 270–275.

Ob akciji bi oficir I a na osnovi podatkov oficirja I c izdal ukaz za akcijo. Najprej je na teren odšel operativni oddelek (Führungsstaffel), sestavljen iz oficirjev I a, I c, IN in K. Akcijo je vodil oficir I a. Naloga oficirja I c je bila, da zbira in ocenjuje poročila o sovražnikovem položaju, da izvaja zaslišanja ujetnikov in dezerterjev, da čim hitreje uporablja zbrani material in da ga uporabi že med akcijo. Njegova naloga je bila tudi preskrba enot z zadostnim številom vodičev in prevajalcev. Zaključek akcije bi odredil višji vodja SS in policije na osnovi predloga oficirja I a.⁶⁸

135. Nemški policisti se približujejo domačiji nekje na Koroškem leta 1943.

V Hitlerjevem glavnem stanu so 21. novembra 1943 pripravili osnutek priročnika za protipartizanski boj. V njem so navedeni naslednji načini za uničevanje partizanov: 1. zoževanja kotla tako, da čete z zapore hkrati krenejo proti središču; 2. čete z enega odseka zapore krenejo v napad in potiskajo partizane pred seboj proti nasprotni zapori. V tem primeru je dobro, da se za

⁶⁸ Nemačka obavešajna služba III, str. 277.

četami v napadu postavijo rezerve, da bi zadržale tiste partizane, ki bi se skozi nemško linijo napadajočih enot prebile v zaledje; 3. čete na zaporah ostanejo na svojih mestih, močne udarne enote, oborožene z raznovrstnim orožjem, pa prodirajo proti središču kotla ali proti partizanskemu taborišču; 4. če je znano, da se partizanska enota namerava braniti v taborišču ali na položajih, potem se ustanovi močna udarna skupina, ki z vdorom v kotel napada partizane in jih uničuje.⁶⁹

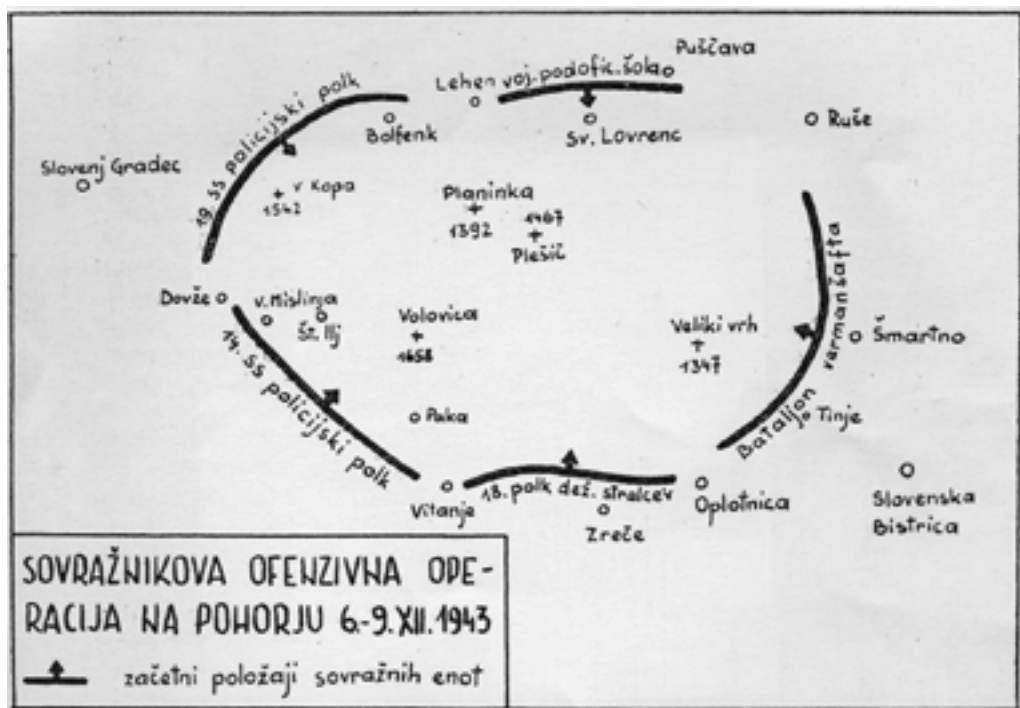
Nemški okupator je ob pomanjkanju policijskih sil ustanovil pet bataljonov vermanskega ŠDZ, ukinil precej orožniških postaj in iz njih ustanovil akcijske vode. Skrbno pripravljena in nato v začetku decembra izvedena je bila večja ofenzivna akcija na Pohorju. Tudi podobna akcija proti Šlandrovi brigadi sredi decembra je bila neuspešna. To sta bili v letu 1943 največji nemški operaciji na Spodnjem Štajerskem.

Operacija Snežni metež

Konec novembra in v začetku decembra 1943 je Rösener začel pripravljati ofenzivno akcijo proti Pohorskemu odredu, ki jo je imenoval »Schneegestöber« (Snežni metež). Zanj je uporabil vse enote, ki jih je mogel zbrati, saj je imel ambiciozen plan pregleda vsega Pohorja. Zbral je: **19. SS policijski polk** (brez 1. bataljona), okrepljen z orožniško akcijsko četo Spodnja Štajerska, s 3. orožniško rezervno četo (motorizirano) »Alpenland«, s policijsko planinsko lovsko četo »Alpenland« (kot smučarsko četo) in s četo vermanov iz Ribnice na Pohorju; **14. SS policijski polk** (brez 13. policijske oklepne čete) s podrejenimi četami vermanov iz Mislinje in Vitanja; **Bojna skupina Sever:** gojenci oz. podoficirska četa Maribor in Slovenska Bistrica ter ogledniški bataljon; **Bojna skupina Jug:** 611. in 921. bataljon deželnih strelcev ter 2. četa 922. bataljona deželnih strelcev s podrejeno gorsko baterijo Zidani Most; **Bojna skupina Vzhod:** vermanski bataljon »Sredina«. Iz povelja za akcijo je razvidno, da bi ranjence transportirali v mariborsko in celjsko bolnico. Zbirališča za ujetnike naj bi uredili po orožniških postajah Ribnica na Pohorju, v Lovrencu, Oplotnici, Zrečah in Mislinji. Krajevne vodnike so nameravali vzeti iz vrst podrejenih vermanskih čet ali jih poiskati med prebivalstvom. Enote naj bi upoštevale možnost, da bodo v akciji sodelovala letala. Zato so morale enote vzeti s sabo platna za zvezo z letali (bela platna s črnim kljukastim križem ali zastave s kljukastim križem). Vojaki so morali

⁶⁹ Lado Ambrožič - Novljan: Pohod štirinajste. Ljubljana 1978, str. 253.

s sabo vzeti bojno opremo: odeja s šotorskimi potrebščinami, skodela za menažo, 60 nabojev streliva (dve nabojnici), a brez plinskih mask in čelad. Na vsako radijsko ali telefonsko postajo jim je pripadala žepna svetilka. Vsak vojak je moral poleg tega s sabo vzeti suho hrano za dva dni marša. Ekipe radijskih ali telefonskih postaj bi se prehranjevale pri enotah, ki so jim bili dodeljeni. Bolničarji naj bi se nahajali pri enotah. Predvideli so še znake signalizacije: rdeča – stik s sovražnikom, bela – naš položaj.⁷⁰

136. Skica. Nemška ofenzivna akcija na Pohorju v začetku decembra 1943.

Ofenzivno akcijo so začeli 6. decembra z namenom, da prvi dan uničijo partizanske enote na Velikem vrhu, drugi dan obkoli območje Planinke in Mislinjskega sedla ter ga tretji dan prečešejo. Vzhodna bojna skupina je pod vodstvom Franza Steindla 6. decembra krenila s položajev Oplotnica–Tinje–Šmartno–Brdovec in do večera prišla do črte Peršetov vrh–Javorski vrh–Osankarica–Lukanja. Drugi dan je severna bojna skupina krenila s položajev Lehen–Sv. Lovrenc na Pohorju–Puščava–Fala; južna bojna skupina pa je krenila s položajev Oplotnica–Zreče. Obe sta do večera prišli do črte

⁷⁰ Zbornik VI/9, dok., št. 166 in 175.

Planinka–Plešič–Črnavski potok–potok Oplotnica–Jurgo–Ločnikov graben–Vitanjsko sedlo. 19. policijski polk SS z Gorenjske je krenil iz Ribnice na Pohorju in do večera preiskal pokrajino do črte Mali Črni vrh–Planinka–Sv. Bolfenk–Mala Kopa–Črni vrh. 14. policijski polk SS je krenil s položajev Vitanje–Sv. Florjan–Mislinja–Št. Ilj–Sp. Dovže in do večera prišel do črte Volovica–k. 1364. Tretji dan sta 19. in 14. SS policijski polk začela napadati črto Ostrivca–Mislinjsko sedlo–Planinka, severna in južna bojna skupina pa sta držali zaporo.⁷¹

Operacija Snežni metež je bila dotlej največja nemška ofenzivna akcija na Štajerskem, saj je v njej sodelovalo približno deset bataljonov. Toda bila je udarec v prazno. Partizane je na nemške načrte opozoril partizanski sodelavec Peter Podlesek, ki je bil v nemški orožniški službi. Na njegovo obvestilo se je Pohorski odred umaknil na Janževski vrh in preživel široko zasnovano ofenzivo brez spopada z napadalci. Tako je Steindl 16. decembra 1943 poročal Uiberreitherju: »Operacija Snežni metež ni uspela.«⁷²

Reorganizacija enot v boju proti partizanom

Rösener je spoznal, da z večjimi operacijami ne bo uspel, da samo trati sile in čas. Zato je 21. decembra izdal povelje za pomiritev Gorenjske in Spodnje Štajerske. Vsakemu policijskemu polku SS⁷³ je dodelil po eno pokrajino, da v njih takoj začne uvajati red in mir. »Treba je brezobzirno uporabiti vsa sredstva, tudi če bodo pri tem trpeli nedolžni ljudje.« Naročil je tudi, naj polka nadzirata območja, ki so jim določena, in na temelju sprejetih poročil izvajata potrebne ogleda in ugotovljene skupine partizanov uničujeta z lastnimi silami. Za Spodnje Štajersko in kamniško območje je bil odgovoren komandant 14. policijskega polka SS, ki je imel na razpolago svoj 2. in 3. bataljon brez ene čete, orožniško akcijsko četo v Celju in šest orožniških akcijskih vodov. K akcijam je lahko pritegnil še enote 18. polka deželnih strelcev in vermane.

⁷¹ Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 659 in 660.

⁷² Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 660; Lojze Penič: *Partizansko Pohorje*. Muzej narodne osvoboditve Maribor, Maribor 1977, str. 15.

⁷³ Po podatkih partizanskih obveščevalcev so bili policijski polki SS sestavljeni iz 12 pehotnih čet (trije bataljoni), pionirske čete, oklepne čete, čete lahkega topništva in čete specialnih enot (signalisti, telegrafisti, saniteta itn). Oklepna četa je imela 4–6 tankov in 120 mož. Polk je bil v celoti mehaniziran, moštvo pa je imelo vojaško vzgojo (ARS, AS 1851, fasc. 52/I, mesečno poročilo OBOD GŠ NOV in POS za čas od 1. do 31. oktobra 1944; ARS, AS 1851, fasc. 63/III, OC 6. SNOUB, zaslišanje 27. 1. 1944).

V povelju je odredil, da se morajo poveljniki polkov oz. bataljonov tesno povezati z vsemi na dodeljenem območju obstoječimi uradi orožništva, vojske, varnostne policije in obmejne carinske zaščite zaradi pravilne ocenitve prispelih prijav o bandah. Zapisal je, da je formacijsko sestavo in moč patrulj, njihovo opremo in oborožitev potrebno prilagoditi situaciji, dani nalogi in terenu. Voditi jih morajo izkušeni komandirji. V gverilski vojni ne odloča množica, temveč spretnost, bojevitost in sposobnost slehernega moža v zvezi z zvitostjo in prevaro nasprotnika. Posameznim patruljam naj se po potrebi dodelijo krajevni vodniki in prevajalci. Zapisal je še, da akcijam z več kot eno četo poveljuje vselej enotno poveljnik bataljona oz. polka. Tudi vse druge formacije (vojske, orožništva, carine, vermanšafta itn.) so v podobnih primerih načelno njemu podrejene.⁷⁴

Okupatorju tudi ta reorganizacija ni pomagala. V začetku februarja 1944 je na Štajersko prišla 14. divizija NOV in POJ in za boj proti njej je moral zbrati večje sile ter spremeniti taktiko bojevanja. Štirinajsta divizija je prinesla na Štajersko taktiko odprtega boja z nasprotnikom, ki so jo narekovale njena tradicija, bojna izkušnost in razmere. Do srede 1944 se je na Slovenskem ustvarilo nekakšno ravnotežje nasprotujočih si oboroženih sil. Nobena stran ni mogla odločilno poraziti druge. Končno zmago oziroma poraz sta obe pričakovali od razpleta 2. svetovne vojne, ki je bil vse bolj v prid mednarodni protifašistični koaliciji.

Zaradi vedno močnejšega narodnoosvobodilnega boja se je število nemških orožniških postaj nenehno manjšalo, same postaje pa so se krepile tako številčno kot tehnično. Leta 1944 je bila vsaka orožniška postaja že majhna trdnjava z zazidanimi okni in strelnimi linami, strojničnimi gnezdi, strelskimi jarki in okopi ter bunkerji in t. i. alarmnim sistemom. Ob zmanjševanju števila orožniških postaj in krepitvi števila njihovega moštva so orožniška poveljstva ustvarjala manevrske orožniške enote – akcijske vode in čete za dejavni boj proti partizanom. Iz povelja, števil. 1, 15. maja 1944, se vidijo njihove naloge in taktika. Pri vdorih na partizanska območja je bila njihova naloga preiskava vseh hiš, koč in gozdnih kotanj. Dnevne naloge so morali doseči do 16. ure. V dotiku s sovražnikom so morali brezpogojno izvršiti nalogo, čiščenje bojišča je opravil drugi val napadalcev. S sabo so morali vzeti takšno opremo (šotorsko krilo, odeja), da so lahko prenočili tudi na prostem.⁷⁵

⁷⁴ Zbornik VI/9, dok., št. 201; Ferenc, Kapitulacija Italije, str. 662 in 663.

⁷⁵ Ferenc, Nemška okupacija, str. 258; ARS, AS 1851, fasc. 63/I, Splošne naloge in navodila 15. 5. 1944.

Operacija Anton I

Okupator je od 15. do 20. maja 1944 napravil močno ofenzivno akcijo Anton I v prostoru Slovenj Gradec–Mislinja–Velenje–Šoštanj–Sv. Uršula z enotami vermanšafta, vojske, policije in državne delovne službe.⁷⁶ V prvi fazi naj bi zajela pogorje Uršlje gore ter vsa pobočja vzdolž grebena od Razborja prek Graške Gore do Završ, kar bi trajalo tri dni, v drugi fazi pa gorska naselja, vzhodno od mozirskih planin in Smrekovca, to bi trajalo nadaljnje tri dni, vendar tako, da bi oba predela že na začetku močno obkolili in presekali na dvoje. Vzhodni lok tega obkolitvenega obroča bi potekal ob železniški progi Celje–Šmartno ob Paki–Šoštanj–Mislinja–Slovenj Gradec, s tem da bi se začel pri Paški vasi, končal pa v Starem trgu pri Slovenj Gradcu. Od tam bi se obkolitvena črta raztezala čez Sela, Kotlje in Prevalje ter skozi Mežico in Črno na Koroškem do Kramarice (kota 1124) in Štaknečega vrha. Zahodni lok od Paške vasi čez Mozirje, Ljubno in Luče do Solčave ter od Prosenca po dolini Bistre se je dalo zapreti edino zasedami na verjetnih prehodih, strnjeno zaporno črto pa je bilo mogoče zasesti tudi ob cesti Šoštanj–Zavodnje–Šentvid–Črna na Koroškem. Česanje bi potekalo od severa proti jugu.

Za uresničenje teh nakan so Nemci zbrali številne, precej močne in različne enote, ki so jih osredotočili v izhodiščnih postojankah po Zgornji Savinjski, Šaleški, Mislinjski in Mežiški dolini. Po poročilih obveščevalcev štaba 4. operativne cone, ki so najbrž nekoliko pretirana, je bilo največ vojaštva v Zgornji Savinjski dolini – kar 6700 mož, v Šoštanju 2400 mož, v Velenju 1100, v Mislinji 1800, v Slovenjem Gradcu 1500–1700 mož, v Kotljah 300 in v Črni na Koroškem 500 mož.

Sovražniki so začeli tipati že popoldne 13. maja. Najbolj so jih zanimale Ravne. Da bi izzvali Tomšičevo brigado, so iz Šoštanja proti Sv. Duhu (kota 615) napotili pohodno kolono s 100 vojaki. Te sovražnike je ob šestnajstih zapazila patrolja 3. bataljona, toda ti Nemci so se prevladujočih vrhov na daleč ogibali. Partizani so morali streljati na razdaljo 300 metrov, edina korist teh rafalov je bila, da se je nemška kolona hitro umaknila nazaj proti Šoštanju.

Štaba Tomšičeve brigade pa niso mogli preslepiti. Ker je slutil, da Nemci nekaj pripravljajo, je odredil, da mora 1. bataljon 14. maja 1944 že navsezgodaj oditi v zasedo na gozdni greben Temnik pri Ostrožniku. Tam naj bi se razvrstil tako, da bi ena četa z ognjem obvladala cesto čez Lajše

⁷⁶ Ferenc, *Wehrmannschaft v boju*, str. 127.

proti Zavodnjam, ena pa stransko cesto, ki vodi v Ravne in k Sv. Duhu. V zasedi se je prikrilo 80 mož, ki so imeli 50 pušk, 4 puškomitraljeze, 2 težka mitraljeza in 2 lahka minometa. Naredili so si zaklone in potrpežljivo čakali ves dopoldan, ne da bi se pripetilo kaj sumljivega ali pomenljivega. Vztrajati je bilo treba v najstrožji tišini in brez hrane še naprej, četudi do večera, saj so vermani prejšnje dni vdiral proti Ravnam šele sredi popoldneva.

Po dvanajsti uri na sovražnike ni bilo treba dolgo čakati. Že čez dobro poldrugo uro se je iz Šoštanja zaslísal hrup nešteti motornih vozil, točno ob štirinajstih pa sta se pred partizansko zasedo na grebenu Temnik ustavila dva prevoza vermanov in policije SS. Sovražniki so tam izstopili, nato je kolona približno 80 vojakov zavila po cesti proti Sv. Duhu. Preden so prišli blizu grebena Temnik, so se razkropili v strelce, potem pa začeli pritiskati proti skriti zasedi ob Vrhovniku. Ko so prišli na nekaj metrov, je komandir 2. čete Jože Novak - Miha ukazal streljati. Njegovi partizani so silovito udarili in sovražnike pognali v beg proti Šoštanju. Pri tem so se posebej izkazali: namerilec težkega mitraljeza Ivan Mrmolja, desetar Franc Slene in komandir Miha z vso 2. četo, ki je potem gonila sovražnike skoraj vse do Družmirja. Toda sovražniki so si kmalu opomogli od strahu in se spet razvili za boj. Partizansko zasedo so skušali obiti po grebenu mimo Mačka in Grabnerja. Nemški obhodni manever se ni posrečil, boj se je samo vlekel, vse do večera.

A medtem ko je bila vsa pozornost 1. bataljona usmerjena proti vzhodu, je glavnina nemške policije, ki je štela najmanj 300 mož, nadaljevala prodor po cesti proti Zavodnjam. To cesto so policisti zavarovali tako, da so na desni strani puščali mitralješke zasede, ki so se takoj vkopale. Tisti policisti, ki so bežali proti Lajšam oziroma proti cesti Šoštanj–Zavodnje, so pri teh zasedah dobili oporo. Zato jih borci 1. čete, ki ji je poveljeval Alojz Kadunc - Slavec in ki je prodirala v strelcih, niso mogli pregnati čez cesto. Sreča je bila v tem, da 1. bataljon med temi boji ni imel niti mrtvih niti ranjenih.

V hipu, ko se je začela kolona nemške policije pomikati od Lajš proti Zavodnjam, je 3. bataljon Tomšičeve dobil nalogo, da pripravi zasedo nad vasjo Zavodnje. Na te položaje je šla 2. četa pod poveljstvom Antona Dremlja - Anteta, ki je štela 40 mož. Poleg navadnih pušk je imela tudi lahki italijanski minomet, protitankovsko puško ter eno težko in dve lahki brebi. Ante je dva voda s puškomitraljezoma in protitankovsko puško razvrstil v globok kolovoz, ki se vije po jugovzhodnem pobočju Petrovega vrha (kota 825), vod s težko bredo in lahkim minometom pa levo od njiju na majhno gozdno planoto, ki ji domačini zdaj pravijo Pri partizanskih grobeh. Tam se je zadrževal tudi namestnik bataljonskega komandanta Jože Škufca - Martin.

Nemška kolona s policisti je do Zavodenj prispela okoli sedemnajstih in se ustavila. Partizani, ki so menili, da imajo pred sabo najmanj 300 mož, so svoja orožja sprožili na daljavo komaj dobrih 30 metrov. Presenečeni sovražniki so se razbežali po planjavi okoli vasi in po sami vasi. V tistih prvih minutah je namerilec lahkega minometa Slavko Ivančič - Basač zadel z eno mino celo nemški osebni avto, ki je začel goreti. Zraven Ivančiča se je prav tisti hip zadrževal brigadni politični komisar Vlado Mišica - Miha, ki je videl, da je bilo ubitih tudi nekaj nemških oficirjev. V štabu cone so menili, da je tam popadalo približno 30 pripadnikov SS.

Žal sta obe lahki brede odpovedali že po prvih rafalnih. To je policistom omogočilo, da so se zatekli za hiše in cerkev, kjer so nagloma uredili svoj odpor. Izza njih so streljali z mitraljezi, kmalu pa so se od tam oglasili tudi težki minometi. Ker je komandir Ante zagledal nemško kolono celo onstran Petrovega Kancla, obenem pa je Nemce razločno videl tudi blizu gozdička, ki mu domačini rečejo Na vahti, je oba voda pomaknil nekoliko nazaj, tako da je četa poslej branila samo Petrov vrh. Dotlej je njen boj trajal 45 minut.

Težko mitralješki vod je štel devet mož. Puško je imel samo vodnik Ignac Kofol, drugi so bili brez njih. Okoli težke brede so se nagnetli na kup kakor ovce. Ko so začele frfotati nemške mine, je komandir Anton Dremelj - Ante zavzeto bleknil poročniku Martinu, da jih gre spraviti narazen. Opazil je namreč, da sta dve mini treščili le kakih dvajset metrov izza težke brede. Toda komaj je Ante stopil blizu, je že spet završalo po zraku in treščilo. Posadka partizanske težke brede je bila zadeta v polno. V hipu so bili mrtvi štirje borci, peti je umrl pozneje, dva borca sta bila lažje ranjena, en pa težje.

Po teh hudih izgubah se je 2. četa 3. bataljona umaknila s Petrovega vrha. Poveljstvo nad njo je znova prevzel poročnik Franc Jakša, za novega namerilca težke brede pa je bil določen Ivan Potočnik - Polškruh s Križa pri Gornjem Gradu. Sam si je izbral tudi svoje pomočnike.

Policisti so medtem zasedli Petrov vrh. Najbrž so oni imeli še hujše izgube, ker so besneli kot nori. V ihti so zažgali dve hiši in kozolec. S Petrovega vrha naprej proti Zalesniku niso mogli, ker jim je zaprl pot kar ves 3. bataljon, ki je ostal na položajih še do enih čez polnoč. Boj okoli grebena Temnik je trajal vse do enaindvajsetih. Četi 1. bataljona sta se umaknili že po temi, potem pa odšli k Zalesniku, ne da bi jima sovražniki sledili. Tudi na Zavodnjah so Nemci mirovali.⁷⁷

⁷⁷ Strle, Tomšičeva brigada 1944, str. 414–417.

Tomšičeva brigada je imela 15. maja hude boje na Temniku in Zavodnju, od koder se je drugi dan premaknila na Bele Vode, odtod čez Šmihel in čez Savinjo proti Novi Štifi. Čeprav je Franz Steindl poročal, da je akcija uspela in da je imela brigada 57 mrtvih in 93 ranjenih, je v resnici doživela polom, saj je imela le tri mrtve in štiri ranjene.⁷⁸

Komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem Josef Vogt je konec aprila 1944 poslal obsežno mesečno poročilo višjemu vodji SS in policije Erwinu Rösenerju. V njem je zapisal, da je povsod opaziti povečano dejavnost banditskih enot, ki operirajo na Spodnjem Štajerskem. Prizadevajo si, da bi s prisilno mobilizacijo čim bolj okrepile svoje enote. V nadaljevanju pa: »Ugotovimo lahko naraščanje vojaškega organiziranja band. Vedno pogosteje novince zdravniško pregledujejo in nesposobne odpuščajo.«⁷⁹

137. Oprema nemškega vojaka.

Operativni štab za boj proti bandam je izdal 30. junija 1944 zaupna navodila podrejenim enotam za odpravljanje pomanjkljivosti v boju proti bandam. Na začetku je opozoril poveljnike enot, da morajo največjo pozornost posvetiti

⁷⁸ Ferenc, *Wehrmannschaft v boju*, str. 127.

⁷⁹ Zbornik VI/13, dok., št. 171.

brezšumnemu prodiranju (lovskemu zasledovanju). Zdi se mu nemogoč postopek, da se povelja na terenu prenašajo od moža do moža z glasnimi klici. V tretji točki je poveljnike opozoril, da njihovi možje zaradi udobnosti vse prevečkrat nosijo čelade obešene na pas. Z njimi in drugo opremo so delali hrup, ki se je daleč slišal. Predlagal je, da se rožljajoči predmeti ovijejo s krpami ali slamo. Na splošno jih je opozoril na zanemarjanje potrebne previdnosti, saj se je dogajalo, da so vojaki šli v akcije z orožjem, obešenim na rame. Posebno točko navodil je namenil varnejšem prevažanju vojakov s prevoznimi sredstvi.⁸⁰

Šola za boj proti bandam

Nemške vojake na Štajerskem in Gorenjskem se je zaradi partizanskih uspehov in njihovega načina bojevanja vse bolj pollaščal strah, tudi ker jim niso bili kos. To je ugotovila nemška oborožitvena inšpekcija, ko je v poročilu septembra 1944 navedla, da nemške enote na Štajerskem in Gorenjskem niso kos partizanskim enotam.⁸¹ Navedeno dejstvo je poznal tudi Rösener, kar je razvidno iz povelja za ustanovitev šole za boj proti bandam: »Načinu boja banditov moramo ob vsakem času biti kos.«

Višji vodja SS in policije v XVIII. vojaškem okrožju Erwin Rösener je 30. avgusta 1944 izdal povelje za ustanovitev šole za boj proti bandam (Bandenkampfschule). Razloge za ustanovitev je navedel v 2. točki povelja: »Da bi se na strnjenem banditskem območju Gorenjske, Spodnje Štajerske, Koroške in Ljubljane vsaka enota in vsak poveljnik najmanjše enote, bodisi, da je to pripadnik vojske, zaščitne policije, orožništva ali pa carine, naučil in lahko lotil boja z bandami z jasnim načrtom in strokovnim znanjem, je nujno, da a) prilagodimo boj vsakokratnim razmeram; b) se seznanimo s posebnostmi band; c) uporabimo najboljša in najučinkovitejša sredstva za boj in s tem koristno začnemo in izvršimo pomiritev področja.« Šola je začela pouk 20. septembra 1944 v samostanu v Stični. Za poveljnika šole je bil imenovan Hauptmann Erich Schumacher. Predavali so oficirji in podoficirji, strokovnjaki za boj proti bandam. Šolanje oz. tečaj je trajal štiri tedne.⁸²

⁸⁰ Zbornik VI/14, dok., št. 143.

⁸¹ Milan Ževart: Oris zgodovine Velenja in njegovega območja od začetka 1. do konca 2. svetovne vojne v Evropi. Zbornik Velenje, Mestna občina Velenje 1999, str. 352; Zbornik VI/16, dok., št. 127; Milan Ževart: NOB na slovenskem Štajerskem. Svobodna misel, 23. 9. 1944, str. 18.

⁸² Zbornik VI/15, dok., št. 177. Učni načrt šole v Stični je objavljen v knjigi: Forte, Nič več

Težišče bojev proti enotam 4. operativne cone NOV in POS v prvi polovici leta 1944 je bilo predvsem na policijskih enotah. Za enotno vodstvo vseh angažiranih sil policije, vojske, obmejnih stražarjev in vermanov je Rösener 16. januarja 1944 določil komandanta 3. bataljona 19. policijskega polka SS Majorja Sernaua, ki ga je sredi februarja zamenjal komandant 1. bataljona istega polka Major Maiwald, tega pa konec marca komandant 1. bataljona Cholm 25. policijskega polka SS. Jeseni 1944 je vodilno mesto zasedla vojska, ki se je do poletja udeleževala le posameznih ofenzivnih akcij, v boju proti enotam NOV pa ni bila za stalno angažirana.⁸³

18. rezervni in šolski polk planinskih lovcev

Stalno angažiranje vojske v protipartizanskem boju so že dlje časa zahtevali Nemci, ki so se s porastom NOB na Štajerskem čutili vse bolj ogrožene. Prve zahteve po stalnem angažiranju vojske so se pojavile že jeseni 1943, a jih je Franz Steindl s svojo trmo iz prestižnih razlogov uspel odbiti. Posebno močne tovrstne zahteve so bile po prihodu 14. divizije NOV in POJ. Tem zahtevam so ugodili konec avgusta 1944, ko je v celjsko okrožje prišel 18. rezervni in šolski polk planinskih lovcev, ki so ga ustanovili v drugi polovici julija 1944 v Celovcu iz raznih šolskih in rezervnih enot XVIII. vojaškega okrožja. Ob prihodu je štel 618 moških in ga je do konca vojne vodil Oberst dr. Egon von Treeck.⁸⁴ Njegova bojna skupina, ki je vključevala polk gorskih

strogo zaupno II, str. 438–440. Tako šolo je v Devinu pri Trstu ustanovil tudi višji vodja SS in policije Odillo Globocnik.

⁸³ Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 126 in 139.

⁸⁴ Egon von Treeck iz Dortmunda v Vestfaliji je bil direktor trgovskega podjetja. Pred prihodom na Štajersko je bil med drugim častnik Wehrmachta v severni Afriki in na vzhodni fronti na območju Karelje, kjer je poveljeval 139. polku planinskih lovcev. Nato je bil postavljen za poveljnika podoficirske šole XVIII. vojaškega okrožja v Mariboru, ki je imela gojence tudi v Slovenski Bistrici. Ko je na svojem pohodu iz Bele krajine čez Hrvaško prišla čez Sotlo 6. februarja 1944 zvečer na Štajersko 14. divizija NOV in POJ, je nemškim silam, ki so se bojevale proti njej, poveljeval Oberstleutnant Pallua-Gall, ki je bil sicer poveljnik 18. polka deželnih strelcev. 11. februarja pa je bil Pallua-Gall razrešen, in to po ukazu poveljnika 438. divizije za posebno uporabo. Za poveljnika operativne skupine za boj proti 14. diviziji so imenovali poveljnika podoficirske šole Obersta Treecka. 22. julija 1944 je Treeck prevzel poveljstvo nad 18. nadomestnim polkom planinskih lovcev, ki so ga 19. julija 1944 ustanovili na Koroškem. Konec julija sta bila 1. in 2. bataljon tega polka v Podjuni, 3. bataljon, ki je bil ustanovljen v Škofji Loki, je v Podjuno prišel v začetku avgusta. Že na Koroškem je bil polk poleg urjenja zadolžen tudi za boj proti partizanom. S Koroškega so polk kmalu premestili v Teharje pri Celju. Ko je Treeck prevzel poveljstvo nad polkom, je v dnevnem povelju zapisal, da je prva naloga

lovcev, je bila jeseni 1944 osnovna protipartizanska sila na Štajerskem. Napravila je precej ofenzivnih pohodov proti enotam 4. OC NOV in POS: 4. in 5. septembra skupaj s 14. policijskim polkom SS in 4. bataljonom deželnih strelcev na Graški gori, od 5. do 12. septembra rekvizicija hrane v prostoru Šentjur–Ponikva–Šmarje pri Jelšah, od 12. do 16. septembra intervencija po napadu na Mozirje, Letuš in Šmartno ob Paki, od 16. do 29. septembra rekvizicija hrane v Šaleški dolini, 29. in 30. septembra ofenzivna akcija na Boču, 6. in 7. oktobra skupaj s 13. policijskim polkom SS ofenzivna akcija proti Graški gori, od 15. do 25. oktobra ofenzivna akcija na Pohorju, od 25. oktobra do 18. novembra čiščenje Pohorja, od 18. do 24. novembra ofenzivna akcija na Kozjaku, od 10. do 18. decembra ofenzivna akcija na Kozjanskem, od 18. decembra do 7. januarja 1945 ofenziva proti osvobojenemu ozemlju v zgornjem delu Savinjske doline itn.⁸⁵

138. Dobro oboroženi in opremljeni nemški vojaki na Štajerskem.

»spojiti polk v čvrsto udarno enoto«. Polk, ki so ga poimenovali po njegovem poveljniku, je imel v svojem sestavu vse, kar je pripadalo taki enoti: pehoto, topništvo, pionirje in drugo. V polku so bili preizkušeni vojaki in novinci (ARS, AS 1931, a. š. 402, življenjepis Treeck dr. Egona; Ževart, Elaborat, str. 156 in 157; Zbornik VI/15, dok., št. 153).

⁸⁵ Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 126–140; Ževart, Svobodna partizanska ozemlja, str. 179.

Zaščitna področja

Nemška okupacija slovenske Štajerske je bila najmanj učinkovita med največjim razmahom NOB v letu 1944, ko je osvobodilno gibanje potisnilo okupatorja v defenzivo na političnem in vojaškem področju. Šlo je za čas, ki ga je okupator označil za svoje krizno obdobje. O neučinkovitosti okupacije na raznih področjih pričajo številna nemška poročila, in to od okupatorjevih organov na terenu do najvišjih ustanov tretjega rajha. Okupatorjevi organi na terenu so čedalje pogosteje poročali o množičnem sodelovanju prebivalstva z osvobodilnim gibanjem in da delujejo na območju, ki ga obvladujejo banditi. Maja 1944 je v Šaleški dolini, ki je bila za okupatorja zaradi premogovnika, elektrarne, usnjarne in še drugih objektov kar pomembna, prišel na približno deset slovenskih prebivalcev en okupatorjev oboroženec. Ker je maja tudi šaleško območje zajela velika sovražnikova ofenzivna akcija, je bilo razmerje od srede do konca maja dejansko drugačno – na deset slovenskih prebivalcev je prišlo še več okupatorjevih oborožencev. Okupator kljub temu šaleškega območja ni obvladal in tudi ofenziva ni zadržala razmaha NOB. Pospešeno je moral graditi svoje utrdbe, zunaj njih pa ni bil gospodar.⁸⁶

Oktober 1944 so enotno organiziranost vodenja protipartizanskega boja dopolnili in izpopolnili. Posamezne pokrajine so postale t. i. zaščitna področja (Schutzgebiete), ki so se delila na t. i. varnostne odseke (Sicherungsabschnitte). Na območju Slovenije so v letu 1944 ustanovili štiri zaščitna področja: Spodnja Štajerska, Gorenjska, Ljubljanska pokrajina in Južna Koroška. Komandanti zaščitnih področij in odsekov zavarovanja so ob nekaterih omejitvah razpolagali z vsemi oboroženimi silami SS, policije in vojske na svojem ozemlju. Komandanti zaščitnega področja Spodnja Štajerska s sedežem v Celju so bili trije polkovniki: Köhler, nato Illas in dr. Kuehas. Na tem zaščitnem področju so se nahajale tri divizije SS iz V. planinskega korpusa SS. Izvajale so službo zavarovanja, sem so prišle zaradi reorganizacije in niso bile podrejene komandantu zaščitnega področja. Ta je usmerjal protipartizanske akcije na celotnem ozemlju Spodnje Štajerske, komandanti varnostnih odsekov pa vsak na svojem odseku. Zaščitno področje Spodnja Štajerska je imelo šest varnostnih odsekov: I. okrožje Ptuj in vzhodni del okrožja Maribor mesto, II. vzhodni del okrožja Celje, III. okrožje Brežice, IV. okrožje Trbovlje, V. zahodni del okrožja Celje in VI. okrožje Maribor okolica in zahodni del okrožja Maribor mesto. V drugi polovici januarja

⁸⁶ Milan Ževart: Okupacija in državljanstvo na Štajerskem in v Prekmurju 1941–1945. Slovenci in država. SAZU, Ljubljana 1995, str. 227.

1945 so ustanovili še VII. varnostni odsek za zgornji del Savinjske doline, ukinili pa so II. in III. varnostni odsek ter tam ustanovili posebni odsek Južna Štajerska pod poveljstvom Obersta Treecka s sedežem v Teharjah pri Celju, ki je spadal neposredno pod Rösenerja.⁸⁷

Folksšturm

Zadnje poglavje nemške vojaške katastrofe se je začelo jeseni 1944 z ustanovitvijo Nemškega folksšturma,⁸⁸ ki naj bi bil začetek popolnega odpora nemškega prebivalstva proti armadam protihitlerjevske koalicije na nemških tleh. Ustanovil ga je Hitler 25. septembra 1944 in določil, da se vanj rekrutirajo vsi za orožje sposobni moški od 16. do 60. leta, ki bodo med svojo službo vojaki v smislu vojaškega zakona. Za njegovo ustanovitev in vodstvo v pokrajinah so bili odgovorni pokrajinski vodje.⁸⁹

139. Žig nemškega okupatorja.

⁸⁷ Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 126; Forte, Nič več strogo zaupno II, str. 396; Nemačka obavešajna služba III, str. 290 in 291.

⁸⁸ Deutscher Volkssturm – nemški ljudski juriš (napad, vihar). Dr. Tone Ferenc je za pripadnike folksšturma uporabil še arhaični izraz črnovojniki (Tone Ferenc: Nemci na Slovenskem med drugo svetovno vojno. Zbornik »Nemci« na Slovenskem 1941–1945, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1998, str. 120 (dalje: Ferenc, Nemci na Slovenskem).

⁸⁹ Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 140; Pripadniki folksšturma so morali priseči. Prisega se je glasila: »Prisegam pred Bogom to sveto prisego, da bom brezpogojno zvest in pokoren Firerju Velike Nemčije Adolfu Hitlerju – obljubujem, da se bom boril hrabro za mojo domovino in bom raje umrl, kakor da bi komur koli izročil svobodo mojega naroda.« (Štajerski gospodar, 18. 11. 1944, str. 10). Podobne »velike« besede zasledimo v časopisju in na plakatih. Na plakat Kampfsätze des Deutschen Volkssturms (Bojna načela Nemškega folksšturma) so zapisali, da je folksšturm armada največjih nemških idealistov, ki bo v boju ob božji pomoči dosegel končno zmago. Na plakatu Deutscher Volkssturm pa so zapisali »Zmaga bo naša« (Arhiv PMB, fasc. plakati okupatorjev in reakcije).

Na Štajerskem je postal vodja folksšturma pokrajinski vodja Uiberreither,⁹⁰ ki je imel za vojaško-organizacijske zadeve ob sebi svojega pokrajinskega štabnega vodjo Oberführerja SS Lohnmanna in posebnega štabnega vodjo za Spodnjo Štajersko Oberführerja SA Steindla. Enaka je bila organizacija v okrožjih, kjer so postali okrožni vodje ŠDZ vodje folksšturma, ki so imeli ob sebi okrožne štabne vodje.⁹¹

Mobilizacijo v enote folksšturma je Uiberreither objavil 25. oktobra 1944. Prva rekrutacija obveznikov na slovenskem Štajerskem je bila v okrožju Maribor mesto že 28. in 29. oktobra 1944. Folksšturm na Spodnjem Štajerskem je sestavljalo moštvo štirih vpoklicev. Po sklepu pokrajinskega vodja je prvi vpoklic zajel vermanski polk Spodnja Štajerska. To so bile štiri samostojne čete (topniška baterija, izvidniška četa, posebna četa in orožarska šola), I. bataljon Maribor s petimi alarmnimi in rezervno četo, II. bataljon Ptuj s tremi alarmnimi in rezervno četo, III. bataljon Celje s tremi alarmnimi in rezervno četo, IV. bataljon Brežice s tremi alarmnimi in rezervno četo ter alarmna četa Trbovlje. Pozneje so ustanovili še V. bataljon iz 1., 3., 4. in 5. alarmne čete, medtem ko sta v I. bataljonu ostali 2. alarmna četa Maribor in rezervna četa. Sredi januarja 1945 je bila temeljitejša reorganizacija polka, ki je imel odtelej pet bataljonov, od katerih je imel vsak štabno in tri strelske čete ter topniško baterijo. Vse enote so dobile tudi posebne označbe, podobno kot v Nemčiji.⁹²

⁹⁰ Volkssturm Steiermark so ustanovili konec oktobra 1944. Na zborovanju v Gradcu je vodja Uiberreither med drugim poudaril, da so jih sovražniki v vojno prisilili (Štajerski gospodar, 28. 10. 1944, str. 1).

⁹¹ Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 140.

⁹² Marjan Žnidarič: Nemška mobilizacija na slovenskem Štajerskem 1942–1945. Zbornik Nemška mobilizacija Slovencev v drugi svetovni vojni. Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945, Celje 2001, str. 63 in 64 (dalje: Žnidarič, Nemška mobilizacija); Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 140 in 141. Volkssturm Steiermark je dobil zaporedno številko 31. Pripadniki folksšturma niso nosili činov, temveč položajne oznake: Volkssturmmann – vojak, Gruppenführer – poveljnik oddelka, Zugführer – poveljnik voda, Kompanieführer – poveljnik čete, Bataillonsführer – poveljnik bataljona (major), Kreisstabsführer – podpolkovnik, Kreisleiter – polkovnik, Gaustabsführer – generalmajor, Gauleiter – generalpodpolkovnik, Stabsführer – generalpolkovnik, Reichsleiter – maršal. Wehrmacht Auxiliary Forces. Osprey military, London, str. 24 in 43. Pripadnike folksšturma so oborožili s pancerjausti. Panzerfaust – jeklena pest, protioklepno orožje nemške pehote. To je metalec granat, težak 5 kg, za enkratno uporabo sistema uporabi in odvrzi. Marca 1943 so ga prvič preizkusili, nato pa 3000 primerkov poslali enotam na vzhodno fronto. Rezultati so bili dobri in v oktobru 1943 so začeli z masovno proizvodnjo. Izdelali so jih 100.000 na mesec. Orožje so uporabljali za boj iz bližine in je bilo zelo učinkovito. Enote folksšturma so ga uporabljale na veliko. Ves čas vojne so ga izpopolnjevali

Drugi vpoklic je zajel moške od 19. do 60. leta starosti, ki zaradi ključnega položaja v gospodarstvu ali iz zdravstvenih razlogov niso mogli biti dlje angažirani. Tretji poziv je zajel letnike 1927–1929, ki še niso bili vpoklicani v aktivno vojaško službo, četrti pa le manj sposobne in je bil namenjen le za krajevno zaščito. V folksšturm sta se vključila tudi mestna in deželna straža, kar je ukazal Himmler 17. januarja 1945 in mariborska samozaščita.⁹³

Tako je bilo v vseh štirih vpoklicih zajeto staro in mlado in je na Spodnjem Štajerskem nastalo poleg pet bataljonov prvega vpoklica oz. vermanskega polka Spodnja Štajerska še 49 bataljonov drugega, tretjega in četrtega vpoklica. Bataljoni so bili še neizurjeni, nekateri med njimi komaj na papirju, zato so sredi decembra 1944 v brežiško okrožje privlekli iz Gradca in Leobna dva bataljona folksšturma.⁹⁴ V zadnjih dveh mesecih vojne so v folksšturm vključili tudi dekleta, kar je bilo v nasprotju s Hitlerjevim razglasom iz septembra 1944, ki je postavil spodnjo starostno mejo na 16 let in kot obveznike folksšturma zavezoval le moške.⁹⁵

140. Narokavni trak folksšturma.

V Brežicah in Celju sta v okviru folksšturma delovali posebni vojaški šoli, v katerih je bilo deset do dvajsetdnevno usposabljanje nižje poveljniške

(modeli: 30K, 30, 60, 100 in 150). Ian V. Hogg: *Infantry Weapons of WWII*. Saturn Books Ltd, London 1997, str. 152–154; Stephen Bull: *Arms & Armour*. Studio Editions, London 1996, str. 157 in 158.

⁹³ Ferenc, *Wehrmannschaft v boju*, str. 141.

⁹⁴ Prav tam. Po ustanovitvi folksšturma v Posavju in Obsotelju so moške oblekli v uniforme in jih začeli uriti. Enoto folksšturma so nastanili v Meščanski šoli v Brežicah. Predvideli so desetdnevno urjenje za vse enote folksšturma okrožja Brežice (Ferenc, Nemci na Slovenskem, str. 123; ARS, AS 1851, fasc. 52/V, poročilo Luke »Utrdbe ob Savi«; Arhiv PMB, fasc. plakati okupatorjev in reakcije, plakat *Deutscher Volkssturm*).

⁹⁵ Žnidarič, *Nemška mobilizacija*, str. 64.

strukture folksšturma. Manjši centri za sedemdnevno urjenje moštva so bili tudi drugod.⁹⁶

Prve dni maja 1945 so folksšturm na Spodnjem Štajerskem zaradi nezanesljivosti razpustili, najprej v Revirjih nato pa tudi drugod.⁹⁷

Volkodlak⁹⁸

Nacistična oblast v Nemčiji se je zavedala neizbežnega zloma. Pripravljali so načrte za podtalno bojno organizacijo v Nemčiji po zavezniški zasedbi. Vodil naj bi jo Brigadeführer SS Hans Prützmann. V Rösenerjevem štabu je bil za to zadolžen Hauptmann Wolf. V Mariboru je za izvedbo načrtov zadolžil pripadnika varnostne policije Gerhusa. Ta je s podoficirjema Krabbertom in Rinnertom oblikoval skupino. Na terenu je uredila skladišča hrane, orožja, streliva in opreme, nekatera izmed njih so bila varovana z minami. Iz tega ni bilo nič, saj je ostalo le pri navedenih dejavnostih.⁹⁹

Vermanšaft

Vermanšaft Štajerske domovinske zveze je bil neka različica t. i. Sturmabteilung NSDAP in bi se po aneksiji Spodnje Štajerske k Velikonemškem rajhu prav gotovo tudi v njo vključil. Obvezniki vermanšafta so bili vsi moški člani Štajerske domovinske zveze med 18. in 45. letom starosti. Osnovna naloga vermanšafta je bila vzgoja v vojaških veščinah in nacionalsocialističnem duhu ter je tako pomagala pri ponemčevanju slovenskega prebivalstva na Štajerskem.¹⁰⁰

Na željo Uiberreitherja je vodstvo vermanšafta v ŠDZ prevzelo vodstvo SA-Gruppe »Südmark« v Gradcu. Njen štabni šef Brigadeführer SA Ohrt je 25. junija 1941 izdal »osnovno navodilo, št. 1, o organizaciji in vzgoji v vermanšaftu Spodnje Štajerske in Kranjske.« Vodja vermanšafta na Spodnjem

⁹⁶ Prav tam.

⁹⁷ Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 142.

⁹⁸ Wehrwolf.

⁹⁹ Enciklopedija druge svetovne vojne 1939–1945, str. 458; Priručnik o nemačkoj obaveštajnoj službi I. Državni sekretariat za unutrašnje poslove FNRJ, Beograd 1954, str. 136 in 137; Nemačka obaveštajna služba III, str. 413 in 414.

¹⁰⁰ Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 81–84.

Štajerskem je postal Standartenführer SA Franz Blasch. Vsako politično okrožje je dobilo po eno ali dve standarti. Tem so načelovali vodje, ki jih je postavil vodja SA-Gruppe Südmark Gruppenführer SA Nibbe. Ves višji vodstveni kader je prišel iz Nemčije in bil profesionalno nastavljen, le vodje manjših enot so bili folksdojčerji ali navadni Spodnještajerci, kjer teh ni bilo. Vodje standart so nato določali meje posameznih sturmov, ki so bili osnovne vojaškoizobraževalne enote in so zajele moštvo enega kraja ali del krajevne skupnosti ter so šteje 150–200 mož. Začeli so tudi izobraževati podčastnike v posebnih tečajih in ustanovili posebno šolo v Rogaški Slatini.¹⁰¹

Do pozne jeseni 1941 je bilo organiziranje vermanshafta končano, 4. novembra 1941 je njegov vodja Blasch poročal v Gradec, da ima 10 standart s 307 sturmi, v katerih je 84.700 mož in so bili razporejeni tako: Maribor mesto 10.200, Maribor okolica 8114, Slovenj Gradec 5129, Celje vzhod 10.709, Celje zahod 14.122, Ptuj sever 6214, Ptuj jug 6924, Ljutomer 6064, Brežice 8120 in Trbovlje 9084 mož. Vermani so v glavnem dobili obleko in obutev. Uniforma v splošnih enotah je bila rjava, v motoriziranih enotah so nosili črne škornje in hlače ter rjavo bluzo, v posebnih enotah pa črno uniformo z rjavo srajco.¹⁰²

141. SA bodalo.

Tako oblečeni so se na deželi ob nedeljah, v mestu pa tudi večkrat na teden, zbirali na t. i. apele. Tu je najprej vodja enote preveril navzočnost, prebral moštvu namenjene okrožnice višjih poveljstev, temu je sledila kakšna ura politične vzgoje, končno pa še eksercir in vojaške bojne vaje. Enotno učno snov je predpisal vodja vermanshafta. Ta program so v prvem in drugem letu

¹⁰¹ Ferenc, *Wehrmannschaft v boju*, str. 84–86.

¹⁰² Ferenc, *Wehrmannschaft v boju*, str. 86.

izvajali še dokaj redno, 1943. in 1944. pa ga zaradi sodelovanja vermanšafta v protipartizanskem boju po nekaj mesecev sploh ni bilo.¹⁰³

Po prvih napadih štajerskih partizanskih čet poleti 1941 je poveljnik redarstvene policije Alpenland, 29. avgusta 1941, s pristankom šefa civilne uprave določil, da lahko vermanšaft v posebnih primerih nastopi kot pomoč orožništvu ali policiji v boju proti partizanom. Vermani so v boju proti prvim partizanskim enotam na slovenskem Štajerskem sodelovali predvsem z orožniki. Prvič se je to zgodilo pri zasledovanju Pohorske čete avgusta in septembra 1941. Takrat so v akcijo ruških orožnikov pritegnili 15 vermanov.¹⁰⁴ Pozneje se je težišče sodelovanja med vermani in orožniki preneslo na celjsko območje; lahko rečeno, da so vermani sodelovali v skoraj vseh akcijah proti partizanom na Štajerskem od pomladi do zime 1942. S širjenjem NOG je vermanšaft vse bolj dobival značaj pomožne bojne sile za zasledovanje partizanov.

Taktična načela bojevanja vermanšafta proti banditom je sredi leta 1942 določil Zvezni vodja ŠDZ Franz Steindl. Razvidna so iz dopisa, ki ga je razposlal v drugi polovici julija 1942: »Patrulj in velikih akcij se bomo udeleževali le tam, kjer ima zahtevajoča ustanova (policija, tajna državna policija itd.) konkretne podatke o bivanju band ali kjer med aktivnim nastopom band in začetkom naše akcije ni daljšega časovnega razdobja. Zaradi domnev ali poročil, da so baje pred urami ali dnevi videli bande, načelno ne bo poslana v akcijo nobena enota Wehrmannschafta. Druga naloga enot je zavarovanje lastnega bivališča in kraja podnevi in ponoči. Osnovna in bojna naloga je, na določenem operacijskem področju onemogočiti vsako delavnost band oziroma te ugotoviti in razbiti. Ta naloga se lahko reši intenzivno le, če se glede na bojno taktiko in delavnost band izkoristi moment iznenadenja. Dokler bodo nemške eksekucijske sile podnevi zaposlene v brezuspešnih patroljah in velikih akcijah, njihova nočna aktivnost pa ostala omejena le na zavarovanje lastnega bivališča, bodo banditi ponoči lahko neovirano obvladovali deželo in izvajali akcije. Težišče delavnosti enot Wehrmannschafta se mora v bodoče prenesti v noč ...«¹⁰⁵

¹⁰³ Prav tam.

¹⁰⁴ Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 87; Zbornik VI/1, dok., št. 166.

¹⁰⁵ Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 96.

Alarmne čete

Konec leta 1942 in v začetku leta 1943 je okupator za boj proti bandam oblikoval nove formacije. Medtem ko je bila deželna straža namenjena le defenzivnem zavarovanju vasi, rezervni policisti pa okrepitevi orožniških postaj, oboje pa je bilo pod neposrednim vodstvom orožništva, so za ofenzivno obrambo pred partizanskimi napadi v okviru vermanšafta ustanovili t. i. alarmne čete. Njihovo ustanovitev je ukazal vodja vermanšafta novembra 1942. Ustanovili so jih decembra 1942 in januarja 1943. Iz alarmnih čet so sredi leta 1943 za pomiritev celjskega okrožja oblikovali tri lovske odrede vermanšafta ŠDZ. Vsak odred je imel odrejeno operativno območje z nalogo preiskave terena in aretacijo sumljivih oseb. Ob stiku z banditi so imeli nalogo, da jih uničijo. Lovski odred vermanšafta je bil sestavljen iz oficirja, 40 podoficirjev in mož.¹⁰⁶

V splošnih enotah vermanšafta se je zgodila v letu 1943 reorganizacija. Prvi ukrep je bila združitev standart v dve brigadi 1. marca 1943, s čimer so hoteli dobiti intenzivnejše nadzorstvo nad vojaško in politično izobrazbo. Brigado Celje je vodil Oberführer SA Dräger, brigado Maribor pa Standartenführer SA Blasch. Zvezni vodja Steindl, ki se je že precej časa vtikal v taktično vodstvo akcij, je 15. julija z Uiberreitherjevim pristankom in v dogovoru z vodjo SA-Gruppe Südmark prevzel vodstvo vermanšafta ŠDZ. Ukinil je obe brigadi in izdal navodilo za strogo izvajanje službe. Prednost je dal vzpostavljanju alarmnih čet. 1. septembra 1943 je izdal povelje o vzpostavitvi 20 alarmnih čet, tako da se bo njihovo število zvišalo na 30. Vermani dosedanjih 10 alarmnih čet tvorijo jedra za nove enote. Vsaka četa naj bi imela poleg komandirja 150 mož, razdeljenih v tri vode. V oborožitvi naj bi imeli 12 strojnic, 21 brzostrelk in 118 pušk.¹⁰⁷

V drugi polovici leta 1943 je okupator ustanavljal in reorganiziral alarmne bataljone, sredi marca 1944 pa ustanovil vermanšaftski polk Spodnja Štajerska (Wehrmannschaftsregiment Untersteiermark). Medtem ko so bili jeseni 1943 in pozimi 1943/44 bataljoni samostojni oz. podrejeni neposredno vodji vermanšafta Steindlu oz. njegovemu namestniku Mayerhöferju, jih je sedaj združil v polk in sam postal njegov poveljnik. Štab polka je bil v Slovenj Gradcu, posamezni bataljoni pa v nekaterih okrožjih in so se le redko združili za večje akcije. V okrožju Maribor okolica je bil I. bataljon Maribor, ki je

¹⁰⁶ Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 109–111.

¹⁰⁷ Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 112 in 113.

imel devet alarmnih čet. V okrožju Celje sta bila dva bataljona. II. bataljon Ptuj je imel sedem alarmnih čet, III. bataljon Celje pa osem. V okrožju Brežice je bil IV. bataljon Brežice, ki je imel štiri čete (1. v Brežicah, 2. v Krškem, 3. v Sevnici in 4. v Sv. Petru pod Sv. Gorami). Poveljnik bataljona je bil Sturmbannführer SA Bammer, politični voditelj pa okrožni vodja Swoboda.¹⁰⁸ V polku so bile še alarmna četa Trbovlje ter posebna standarta in motorizirana standarta. Alarmna četa Trbovlje je bila samostojna enota, enako tudi posebna standarta, ki je morala oblikovati iz svojega moštva dve alarmni četi z garnizijami v Mariboru in Brežicah. Motorizirana standarta je morala dodeliti svoje moštvo v transportne enote alarmnih enot. Po eno alarmno četo v bataljonu so preoblikovali v štabno četo s po štirimi vodi. Štabna četa je bila motorizirana in je bila sestavljena iz težkega voda (mitraljezi, težki minometalci), pionirskega voda, voda za zveze in sanitetnega voda. Vsakemu težkemu vodu so dodelili pet tovornih živali.¹⁰⁹

142. Nemški vojaški grobovi na pokopališču v Brežicah.

¹⁰⁸ Steindl je odredil, da politični voditelji bataljonov in čet nimajo pravice ukazovati v vojaških vprašanjih, imajo pa splošno pravico političnega svetovanja. Politični voditelji so odgovarjali za vzgojo in za vpliv na moštvo enote. Po najkrajši poti so morali odstraniti vse materialne in idejne ovire za uspešen boj proti bandam (Zbornik VI/12, dok., št. 136).

¹⁰⁹ Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 113–126; Zbornik VI/12, dok., št. 136. Pri oblikovanju polka zasledimo terminološko zanimivost. Za imena enot oz. sestavnih delov polka so uporabili terminologijo nemške vojske (Zug, Kompanie, Bataillon), medtem ko so pri splošnih enotah vermanšafta uporabili terminologijo SS oz. SA (Schar, Sturm, Sturmbann).

Tako polk kot njegovi štirje bataljoni so obstajali do pomladi 1945 in opravljali ofenzivne akcije in operacije proti enotam NOV in tudi razne zavarovalne naloge. Ko je Rdeča armada konec marca 1945 prodrla v prostor med Muro in Dravo, so tja premestili I., III. in IV. bataljon polka. Moštvo teh bataljonov pa se je že ob prvih spopadih skoraj v celoti razbežalo. Ko je 30. marca padel pri Rechnitzu še komandant polka Brigadeführer SA Franz Steindl,¹¹⁰ so se dogodki vrstili s filmsko naglico, dokler ni bil 16. aprila 1945 ukinjen sam polk.¹¹¹

Zavarovanje izselitvenega območja ob Savi in Sotli

Po začasnem zavarovanju naselitvenega območja z vermanšaftom Štajerske domovinske zveze (novembra 1941 so v Brežice premestili poveljstvo t. i. Wehrmannschaftsstandarte, to je nekakšnega vermanšaftskega polka za brežiško okrožje iz Sevnice), s policijo in orožništvom, so nacisti izmed kočevskih Nemcev, sposobnih za orožje, organizirali t. i. samozaščito Kočevarjev (Gottscheer Selbstschutz) kot pomožni oddelek nemške policije. V približno 40 obmejnih krajih naselitvenega območja je vsako noč 400 kočevskih Nemcev stražilo in patroljiralo po kraju in bližnji okolici, kar je bila oblika nekakšnega kmečkega brambovstva,¹¹² kakršno si je zamišljal Himmler; v celoti so za vse izmene uporabljali celo 1819 prostovoljcev, članov te zaščite. Samozaščita Kočevarjev je bila od začetka leta 1942 do pozne jeseni 1942 podrejena poveljstvu 72. rezervnega policijskega bataljona v Krškem in njegovim četam. Ta bataljon so aprila 1942 okrepili

¹¹⁰ Franz Steindl (Eisenerz, Avstrija, 1911–Rechnitz, 1945) je bil po poklicu učitelj. Leta 1928 je stopil v Hitlerjevo mladino, leta 1930 pa v NSDAP in postal častnik SA. Po priključitvi Avstrije k Nemčiji je postal organizacijski vodja v pokrajinskem vodstvu nacistične stranke za Štajersko v Gradcu. Na Norveškem se je bojeval v vrstah planinskih lovcev in bil odlikovan. Maja 1941 je postal zvezni vodja Štajerske domovinske zveze. Poleti 1943 je prevzel vodstvo vermanšafta in marca 1944 postal poveljnik vermanskega polka Spodnja Štajerska, s katerim je sodeloval v mnogih akcijah in operacijah proti partizanskim enotam na Štajerskem in Dolenjskem. Nastopal je kot hud nasprotnik slovenstva in navdušen germanizator, v bojih proti partizanom pa z veliko drznostjo (ES 12, str. 302; Aleksander Žižek: Kratek oris strukture in delovanja Štajerske domovinske zveze na Celjskem v letih 1941 do 1945. Celjski zbornik 1993, str. 206; Štajerski gospodar 7. 4. 1945, str. 1).

¹¹¹ Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 131–141; Štajerski gospodar, 7. 4. 1945, str. 1.

¹¹² Nacistični raznarodovalci so naseljencem namenili vlogo t. i. obrambnih kmetov »Wehrbauern«, ki naj s plugom in mečem varujejo meje nemškega rajha. Glavna nemška kolonizacija na Slovenskem bi bila sicer šele po vojni, ko bi prvenstveno upoštevali vojake s fronte (Ferenc, Nemci na Slovenskem, str. 100 in 113).

tudi z bataljonom vermanšafta »Jug« v Radečah. Po odhodu omenjenega policijskega bataljona v Celje so kočevarsko samozaščitno za nekaj časa podredili orožništvu, dokler niso v začetku leta 1943 ustanovili vermanšafta tudi na naselitvenem območju.¹¹³

*143. Mesto Krško
20. januarja 1942 deluje
prazno. Nacisti so slovenske
prebivalce izgnali, kočevskih
Nemcev pa še niso
v celoti naselili.*

Večine kočevskih Nemcev niso vključili v splošne enote, temveč v t. i. posebno vermanšaftsko standarto, iz katere so kmalu napravili t. i. SS-Sonderstandarte »Untersteiermark« kot jedro Himmlerjevih oddelkov SS v slovenski Štajerski. Na naselitvenem območju je bilo celo pet t. i. SS-Sondersturmov ali nekakšnih SS čet, ki so sestavljale III. SS-Sondersturmbann ali nekakšen bataljon SS v Brežicah. Leta 1943 so velik del moštva vpoklicali v dve ali tri SS-alarmne čete za boj proti partizanskim enotam, vendar ne samo na naselitvenem območju, temveč tudi zunaj njega. Število pripadnikov SS v

¹¹³ Tone Ferenc: Tragedija Slovencev na izselitvenem območju ob Savi in Sotli. Zbornik Krško skozi čas. Krško 1977, str. 443 in 444 (dalje: Ferenc, Tragedija Slovencev).

posebnih sturmih je nenehno upadalo, in sicer zaradi njihovega prostovoljnega odhoda v nemško vojsko in v oborožene oddelke SS.¹¹⁴

144. Osmrtnica za padlim nemškim vojakom iz Brežic.

V letu 1943 so nemško kolonizacijo ob Savi in Sotli pretresli močnejši sunki večjih partizanskih enot z Dolenjske in Hrvaške.¹¹⁵ O zaskrbljenosti,

¹¹⁴ Ferenc, Tragedija Slovencev, str. 444. O SS bataljonu iz Brežic in njegovih zločinih je pisal dr. Tone Ferenc (Tone Ferenc: Satan, njegovo delo in smrt. Založba Borec, Ljubljana 1979, str. 193-222).

¹¹⁵ Taki sunki so bili konec aprila 1943 pri Druščem in Bučki (tri slovenske in ena hrvaška brigada ter hrvaški partizanski odred), v začetku julija pri Cerkljah ob Krki (slovenski brigadi), sredi oktobra 1943 na vsej črti od Kostanjevice do Polšnika (15. divizija NOV in POJ), decembra 1943 pri Sv. Petru pod Sv. Gorami (slovenski in hrvaški bataljon).

ki so pri nemških kolonistih in nemški civilni upravi povzročali sunki narodnoosvobodilne vojske na naseljitveno območje, pričajo tudi ohranjeni dopisi med šefom civilne uprave za Spodnjo Štajersko in Himmlerjem od oktobra 1943 dalje in Himmlerjev sklep, da v Spodnje Posavje in Obsotelje pošlje večje enote SS, ki naj bi tam sestavile novo (18.) divizijo SS. Konec leta 1943 in prve mesece 1944 so imeli tam tudi enote 18. polka deželnih strelcev (611. bataljon so 15. januarja 1944 premestili iz Celja v Krško, 649. bataljon pa 21. januarja 1944 v Brežice). Ko so 13. marca 1944 ustanovili vermanski polk »Spodnja Štajerska«, so njegov IV. bataljon pod poveljstvom Obersturmbannführerja SA Karla Bammerja namestili v Brežicah, njegove štiri čete pa so operirale v brežiškem okrožju.¹¹⁶

145. Vojaški pogreb SS-Sondersturmmanna Jonkeja iz III. SS-Sondersturmbanna (bataljon) 19. maja 1944 v Brežicah.

V letu 1944 so v Krško pripeljali tudi 298. bataljon nemške vojske (M), sestavljen iz žolčnih bolnikov, ki je tam ostal do konca vojne. Ko je operativni štab za uničevanje tolpe s sedežem v Ljubljani, jeseni 1944 ustanovil zaščitna področja in varnostne odseke, je brežiško okrožje postalo III. varnostni odsek zaščitnega področja Spodnja Štajerska. Vodja je bil Oberführer SA Heinz

¹¹⁶ Ferenc, Tragedija Slovencev, str. 444 in 445.

Mayerhofer in nato Karl Bammer. Ta je vse oborožene sile v brežiškem okrožju združeval za boj proti NOV. Za bojevanje proti NOV je imel vodja varnostnega odseka na voljo že omenjeni bataljon vojske v Krškem, bataljon vermanshafta v Brežicah, orožnike in obmejne stražarje ter obmejno stražno četo XVIII/14 v Sevnici.¹¹⁷

146. Posledice bojev v Brežicah v maju 1945 so bile vidne še zelo dolgo po koncu 2. svetovne vojne. Razglednica. Iz leta 1964.

Junija 1944 je 15. divizija NOV in POJ vdrla na naselitveno območje južno od Radeč, napadla skoraj vse tamkajšnje okupatorjeve postojanke in povzročila med nemškimi kolonisti velik preplah. Na Kozjanskem je tisti čas zaradi velike ofenzivnosti enot Kozjanskega partizanskega odreda začelo nastajati večje svobodno ozemlje, ki je od severa ogrožalo nemško kolonizacijo. Jeseni 1944 so se velike fronte že približale Sloveniji, zato je nemški okupator sklenil očistiti zaledje. Za varnost naselitvenega območja je Himmler septembra 1944 zavezal SS in policijska generala Hermanna Harna v Ljubljani in Willyja Brandnerja v Zagrebu. Ta sta z operacijo Divja svinja (Wildsau), v kateri sta uporabila tudi ustaške enote s Hrvaške, uničila

¹¹⁷ Ferenc, Tragedija Slovencev, str. 445.

svobodno partizansko ozemlje na Kozjanskem. Za območje med Savinjo in Savo, ki je postajalo za nemškega okupatorja vedno pomembnejše tudi zaradi priprav na umik nemške vojske s sremske fronte, s Hrvaške in Bosne ter zaradi vzpostavitve bojne črte na Sotli in Savi, so ustanovili posebni varnostni odsek Južna Štajerska, ki ga je vodil Oberst Treeck.¹¹⁸

¹¹⁸ Tone Ferenc: Leto 1944 – še dolga in težka pot k svobodi. Prešernov koledar 1994, str. 102; Ferenc, Tragedija Slovencev, str. 445 in 446. Zaradi primerjave z Evropo navajam nekaj manj znanih dejstev. Leta 1941 so Nemci za upravljanje okupirane Norveške potrebovali borih 806 zaposlenih. Francijo so nacisti vodili s pičlimi 1.500 lastnimi ljudmi. V zanesljivost francoske policije in narodnih straž so bili tako zelo prepričani, da so za zagotavljanje reda in miru v državi s 35 milijoni prebivalcev zadolžili samo 6.000 nemških civilnih in vojaških policistov (poleg upravnega osebja). Podobno velja tudi za Nizozemsko. Vodja nemške varnostne službe v Amsterdamu je v nekem pričevanju po vojni izjavil, da »je bila glavna podpora nemških sil v policijskem sektorju in onkraj njega prav nizozemska policija. Brez te ne bi bilo opravljenih niti deset odstotkov nalog, povezanih z nemško okupacijo«. Leta 1942 je Protektorat Česke in Moravske vodilo samo 1.900 nemških birokratov (Tony Judt: Povojna Evropa 1945-2005, str. 56).

Utrjevanje na Spodnjem Štajerskem

Utrjevanje postojank

Nemci na Spodnjem Štajerskem so v drugem vojnem letu živeli v strahu pred partizani. Strah pred njimi je bil večji v tistih delih pokrajine, kjer je bilo narodnoosvobodilno gibanje razvito močnejše. Na šaleškem območju so Nemci ves čas živeli v strahu od konca leta 1942. O tem zgovorno priča zaupno poročilo deželnega svetnika Antona Dorfmeistera z dne 26. decembra 1942, ki ga je poslal poveljniku redarstvene policije v Maribor. Iz tega poročila izvemo, da je Dorfmeister 25. decembra 1942 obiskal Šoštanj, Velenje in Dobrno ter se v teh krajih posvetoval z župani, funkcionarji Štajerske domovinske zveze in poveljniki orožniških postaj. Na sestanku v Dobrni so bili prisotni tudi tisti krajevni funkcionarji Štajerske domovinske zveze, ki so jih pred tem obiskali partizani in jim ukazali, da morajo prenehati delati za okupatorja. Dorfmeister je v svojem poročilu omenil, da partizani pritiskajo predvsem na krajevne funkcionarje Štajerske domovinske zveze in da so ga nekateri od teh prosili, naj jih razreši dolžnosti. V nadaljevanju poročila je predlagal, naj bi se en vod policijske čete, ki je bila nastanjena v Šoštanju nastanil v Velenju, en vod pa v Dobrni. Tako bi lahko policija po njegovem mnenju uspešneje reagirala ob prihodu partizanov, ker ne bi izgubljala časa s prevozom iz Šoštanja. Deželni svetnik Dorfmeister je kmalu dobil odgovor, da se bo vod policije premestil v Dobrno, v Velenje pa za zdaj še ni mogoče namestiti policije.¹

Zaradi partizanskih napadov na funkcionarje Štajerske domovinske zveze in župane v okrožju Celje je okrožni vodja Štajerske domovinske zveze in deželni svetnik okrožja Celje Anton Dorfmeister izdal 9. novembra 1944 posebno okrožnico, št. 21, o varnostnih ukrepih. Naslovil jo je na vse krajevne skupinske vodje Štajerske domovinske zveze in župane okrožja Celje. V njej je ukazal, da morajo vsi krajevni skupinski vodje, župani in ogroženi uslužbenci zaradi lastne varnosti takoj izvesti naslednje ukrepe: gostiln zunaj sklenjene naselbine ne smejo obiskovati; službena soba kot tudi stanovanjski prostor naj se, če je le mogoče, prestavi v prvo ali višje nadstropje; pred sobo naj se uredi veža, kjer naj bodo zanesljivi in oboroženi možje; osebno oborožitev naj imajo stalno pri sebi, poskrbeti pa morajo tudi za zavarovanje stanovanja. Spremenijo naj navade glede prihajanja v službo in odhajanja v stanovanje.²

¹ Milan Ževart in Stane Terčak: Od vstaje do zmage. Narodnoosvobodilna vojna v Šaleški dolini in Šmartnem ob Paki. Založba Obzorja, Maribor 1966, str. 97 in 98 (dalje: Ževart in Terčak, Od vstaje do zmage).

² Stane Terčak: Iz tajnih okupatorjevih arhivov. Celjski zbornik 1961. Celje 1961, str. 133

*147. Pogreb visokega nacističnega funkcionarja Antona Dorfmeistra
v Celju februarja 1945.*

V okrožju Brežice se nemški naseljenci niso počutili več varne po napadu Cankarjeve brigade na letališče Cerklje v juliju 1943. Po napadu so naseljenci vsako noč odšli v središče vasi Cerklje in tam prenočili, zjutraj so se spet vrnili v hiše, kjer so stanovali.³ V letu 1944 se Nemci v Šaleški dolini niti v svojih postojankah niso počutili varne. Okupator je dejansko obvladoval le območje utrjenih postojank, a tudi vanje je segal vpliv OF in tudi prebivalstvo v okviru teh postojank je vedno bolj sodelovalo z osvobodilnim gibanjem. Predstavniki okupatorjevega aparata in sodelavci okupatorja si v utrjenih središčih niso upali prenočevati doma, ampak so si organizirali skupna prenočišča.⁴ Strah Nemcev pred partizani se še posebej vidi iz pisma nemškega vojaka, ki je bil leta 1944 v šoštanjski postojanki. Šaleško območje je v pismu označeno tako: »V teh hribih ni nobenega človeka, so samo banditi /.../ Upajmo, da bo kmalu konec vojne, da bomo lahko zapustili to hudičevo območje.«⁵

in 134.

³ Alenka Simikič: Bili so izkoriščeni. Življenjske zgodbe iz obdobja med letoma 1941–1945. Etnolog 11/2001, str. 247 (dalje: Simikič, Bili so izkoriščeni).

⁴ Ževart in Terčak, Od vstaje do zmage, str. 165.

⁵ Milan Ževart: Oris zgodovine Velenja in njegovega območja od začetka 1. do konca 2.

Strah Nemcev pred partizani se je še povečal s prihodom 14. divizije na Štajersko. To je razvidno iz daljšega poročila komandanta policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko z dne 3. marca 1944 izpostavi varnostne službe Brežice. **»Problem bande še nadalje vzbuja pri vsem prebivalstvu največjo pozornost.«** Čeprav se je v zadnjih dneh razširila novica, da so policija, vermanšaft in vojska razbili odnosno razpršili glavnino – govori se o 2000 do 3000 mož – grupe, ki je vdrla s Hrvaškega, vendar je ta dogodek zapustil močan vtis in še vedno se opaža strah pred podobnimi vdori na ozemlju Reicha. Govori se, da je močnejšim grupam iz te banditske formacije uspelo, da se prebijejo na Pohorje, da so s tem pohorski banditi dobili precejšnje okrepitve.«⁶ Sredi marca 1944 je višji vodja SS in policije Rösener izdal povelje o obveznem nošenju strelnega orožja in gibanju po skupinah za Gorenjsko, Štajersko in Ljubljansko pokrajino ter zahteval, da se njegovo povelje izvaja najdoslednejše. Z njim je izrecno prepovedal vsem pripadnikom njemu podrejenih enot, da zapuščajo mesto prebivanja brez strelnega orožja (kdor nima samokresa, naj nosi s seboj karabinko). »Vsakdo, ki ga bom srečal izven mesta prebivanja brez strelnega orožja, bo kaznovan. Klical bom na odgovornost tudi poveljnika enote, ki je odgovoren za striktno izvajanje mojega povelja. Nadalje ukazujem, da morata biti zunaj naselja skupaj vedno najmanj po dva moža.«⁷

Še posebej velik strah Nemcev pred partizani je bil na Kozjanskem. Poročilo komandanta 4. bataljona vermanšaftega polka Spodnja Štajerska z dne 3. septembra 1944 nam daje vpogled v resnično stanje. »Zanesljivo moštvo se upira oditi na te položaje in izjavlja, da radi vršijo svojo dolžnost, ne žele pa biti kandidati smrti,« je izjava, ki je za moralo nemških vojakov resnično porazna. »Drugo vprašanje je Kozje, kjer se nahaja 2. alarmna četa Brežice. To četo sestavlja 70 % Spodnještajercev, ki jih je prebivalstvo Kozjega tako demoraliziralo, da je nujno, da se jih zamenja. Iz te čete vsak dan dezertirajo Spodnještajerci k banditom. Zanesljivi možje se boje, da jih bodo v slučaju napada drugi pustili na cedilu ali pa jih izdali. Ker so ukinjene mnoge orožniške postaje na območju okraja in so orožniške sile proste, bi lahko močnejša orožniška postaja 70–80 mož obvladovala kraj. Oporišče je bilo tako dobro zgrajeno, da bi se mu lahko približalo le z artilerijo, če bodo

svetovne vojne v Evropi. Velenje. Razprave o zgodovini mesta in okolice. Mestna občina Velenje 1999, str. 352.

⁶ Zbornik VI/12, dok., št. 131.

⁷ Zbornik VI/12, dok., št. 138. Gre le za ponovitev povelja, ki ga je izdal že 11. julija 1942.

v njem ljudje, ki bi se branili. Poskušal sem že, da četo zamenjam z drugo vermansko četo. Ko pa je moštvo slišalo, da naj bi odšlo v Kozje, so izjavili, če morajo tja, gredo raje v vojsko. Da ne bi zopet izgubil najboljših mož, sem moral odstopiti od zamenjave čet. Že ko je 2. alarmna četa odhajala v Kozje, je dezertiralo 26 mož, med njimi vsi komandirji desetin in se prostovoljno javili v vojsko, kjer so bili takoj sprejeti.«⁸

Disciplina je popuščala tudi v SS, zato je višji vodja SS in policije v XVIII. vojaškem okrožju Erwin Rösener, 1. oktobra 1944, izdal povelje za povečano odgovornost oficirjev. V posebnem povelju je ugotovil, da čeprav so že šesto leto v vojni, podrejeni SS-vodje in policijski oficirji niso pripravljeni za boj in akcijo. Nikakor ni mogel razumeti, da vodje in oficirji izrabijo vsako priložnost, da z nekakšnimi izgovori obiskujejo nadrejene komande in ustanove v večjih krajih in mestih. Ukazal je, da noben SS-vodja in policijski oficir ne sme neuradno zapustiti svojega garnizona, če nima ukaza oziroma dovoljenja predpostavljenega starešine. »Nadalje želim, da moji vodje in oficirji za svoja stanovanja in komandna mesta ne koristijo najbolj urejene hiše, medtem ko so enote na prostem ali le pod zasilno streho. SS-vodje in oficirji pripadajo v vseh prilikah svojemu moštvu in morajo z njim deliti dobro in zlo. Prav tako prepovedujem, da se ločeno pripravlja hrana za oficirje in moštvo.«⁹

Postojanke nemškega okupatorja na Gorenjskem in Štajerskem, ki do leta 1944 še niso bile utrjene, je začel postopoma utrjevati. Proces utrjevanja postojank se je pospešil s prihodom 14. divizije NOV in POJ. V postojanki Mozirje je sovražnik nastanil precej številno posadko vermanov, ki je bila kot center obrambne črte, podprt z drugimi manjšimi postojankami okoli njega. Ves sistem se je pri tem opiral na postojanko Celje, od koder bi ob potrebi prišla pomoč. V Mozirju se je sovražnik nahajal v postojankah v prosvetnem domu, šoli, župnišču in cerkvi. Postojanke v šoli, župnišču in cerkvi so bile obdane z ovirami iz tesanega lesa, višine 2–3 metra, in z žično oviro, širine približno 30–40 metrov. Med postojankami, žično oviro in lesenimi ovirami so se nahajali minska polja in strelni jarki. V teh utrjenih postojankah je bilo približno 150 vermanov na čelu s komandantom bataljona. Drugi del posadke se je nahajal v prosvetnem domu in bunkerjih, ki so bili narejeni okoli trga, iz njih so imeli vojaki dober pregled nad dostopi trgu.¹⁰

⁸ Zbornik VI/16, dok., št. 127.

⁹ Zbornik VI/16, dok., št. 143.

¹⁰ Zbornik VI/16, dok., št. 42.

Nemški okupator je po 1. maju 1944 čedalje bolj utrjeval Šoštanj. V njem je bila do srede leta ena najpomembnejših obrambnih postojank pri farni cerkvi v Družmirju. Septembra so začeli utrjevati predvsem središče mesta. Vojaštvo je zgradilo številne bunkerje, izkopalo strelske järke in postavilo žične ovire. Sodišče v Šoštanju so ukinili in njegovo poslopje spremenili v postojanko. Utrdili so še druga poslopja – zaradi utrjevalnih del so porušili tri stavbe in iz Šoštanja preselili v okolico triintrideset družin.¹¹

Ohranile so se smernice za izgradnjo oporišč. Izdal jih je pooblaščenec višjega vodje SS in policije v XVIII. vojaškem okrožju za boj proti bandam na Spodnjem Štajerskem 27. septembra 1944. Dokument nosi oznako zaupno in je sestavljen iz treh točk. V prvi točki pooblaščenec priznava, da se morajo nemške posadke zaradi vse pogostejših partizanskih napadov bolje organizirati in izpopolniti obrambni sistem. V nadaljevanju določi, da v krajih z mešanimi enotami (vojaška, policija, letalstvo, orožništvo, vermanšaft, carinska, poštna in železniška zaščita) oporišče vodi po činu najvišji poveljnik, čigar naloga je pospešeno utrjevati taborišče ali kraj in s koncentriranjem sil doseči njegovo največjo obrambno sposobnost in jo tudi obdržati. Druga točka nosi naslov Taktična in prostorna koncentracija sil. V njej je zapisal, da se mora težiti za tem, da so vse nemške družine zajete v oporišču in da sodelujejo pri obrambi oporišča.

Bistvo smernic je združenih v tretji točki z naslovom Izgradnja oporišča. Točka je razdeljena na štiri dele: Izbira oporišča, Izgraditev oporišča, Vodenje boja in Oskrba s strelivom. V prvem delu je pooblaščenec zapisal, da je pri izbiri dela naselja in velikosti oporišča odločilna taktična ocena zemljišča in lastnih sil, v drugem delu pa, da je treba oporišče zgraditi po načelih krožne obrambe. »Načelno se obrambni boj mora voditi zunaj hiš in ločeno od objektov. Bojne položaje graditi v takšnem številu, da se obvlada celotno predbranišče.« V nadaljevanju je zapisal: »Posebno težke odseke zemljišča je treba minirati. Zaradi ureditve predbranišča se morajo odstraniti vse ovire, kot so hiše, drevesa, žive meje, plotovi, zrasle poljščine in grmovje. Za pospešeno izgradnjo lahko komandant oporišča uporabi vse enote in ustanove in pri tem upošteva njihove druge naloge. Za izgradnjo položajev izdatno uporabljati prebivalstvo. Opozarjam, da se morajo graditi samo nepokriti položaji. Za zaščito od minometalnega ognja se morajo razen tega graditi

¹¹ Milan Ževart: Akcije 14. divizije od 26. aprila do 1. maja 1944 in povečanje okupatorjevih sil v Šaleški dolini. Styriaca, izbrana dela. Velenje 2005, str. 386; Milan Ževart: Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini. Ljubljana 1977, str. 537.

t. i. lahka zaklonišča. Vsi bojni položaji se morajo s hrbta zavarovati proti drobcem izstrelkov. Pri izgradnji položajev in rovov se mora upoštevati, da so položaji zgrajeni tako, da je ob spremembi letnega časa in visokega snega zgornji rob rovov in položajev iznad snežne odeje. Pri končani izgradnji mora biti krožna obramba vseskozi v sistemu obrambnih položajev. Hiše v ozadju, razen kot bojni položaj, se morajo izbrati in izgraditi tudi za dominantno uporabo orožja.«

V delu točke z naslovom Vodenje boja je zapisano, da mora komandant oporišča za izvedbo obrambnega boja pripraviti načrt za preplah, načrt boja in načrt ognja. »V vsakem primeru mora komandant oporišča pripraviti rezervo, s katero bo lahko okrepil ogrožene položaje, zajezil mesta vpadov in uničil ali pa s protinapadom odbil nasprotnika, ki je prodr. Boj, ki se bo vodil deloma na cestah ali v hišah, zahteva čvrsto vodenje enot. Razen bojnih enot se morajo od civilnega prebivalstva formirati skupine gasilcev, ki bodo lahko takoj zadušile vsak požar. Uspešno vodenje boja bo mogoče le, če bodo enote dobro izurjene za zasedanje položajev in za obrambni boj že v teku alarmnih vaj.«

V zadnjem delu točke so zapisani elementi glede oskrbe s strelivom. Avtor dokumenta je specificiral količino streliva in odredil za mitraljez 4500 nabojev, za puškomitraljez 2500 nabojev, za brzostrelke po 240 nabojev, za puške po 150 nabojev in za pištole po 64 nabojev. Predvidel je še štiri ročne bombe na vsakega člana posadke oporišča, 60 min za srednji minomet in 60 min za lahkega. Na koncu točke in dokumenta je zapisal, da ta količina streliva omogoča vsaki posadki oporišča, da odbije vsak napad oz. ji omogoča, da odbrani oporišče do njenega deblokiranja.¹²

Ohranil se je še en pomemben okupatorjev dokument. Gre za obrambni načrt za službeno mesto varnostne policije – službeni oddelek Celje in magistrat v Celju. Napisal ga je Heitzler, revirski stotnik Varnostne policije kot vodja Varnostne policije – službeni oddelek, 30. avgusta 1944. Dokument je nastal iz strahu pred partizanskim napadom na mesto Celje. Obrambni načrt za mesto naj bi naredil komandant postojanke Oberstleutnant Lang iz oddelka oklepni grenadirjev 48. Po obrambnem načrtu so imeli na voljo za obrambo magistrata 25 mož mestne uprave, 60 gasilcev, 30 mož Tehnične pomoči in 10 pripadnikov nemškega Rdečega križa. Vodja vseh obrambnih sil je bil revirski poročnik, ki je imel ob sebi namestnika. Varovati so morali magistrat in celotno mestno upravo, vključno z mestnim gradbenim uradom, policijski

¹² Zbornik VI/16, dok., št. 140.

revir, kriminalistično policijo, letalsko obveščevalno službo, gasilsko skladišče, trgovine v stavbi magistrata in hiše, ki so obkrožale magistrat. Predvideli so zunanji in notranji obroč obrambe. Ob napadu partizanov so odredili: »1/Straže se postavijo v gornja nadstropja z dobro vidnostjo na vse strani. 2/Straže ovirajo prodiranje sovražnika ali demonstrantov k magistratu. Straže se po stiku, ki so ga dobile s sovražnikom, borijo samostojno in brezobzirno. 3/Potrebo po novi municiji je treba javiti na mesto komande, enako tudi ranjene in mrtve stražarje. Prijave naj se dostavljajo preko dvorišč ali skozi zidne predore v kleti. 4/Brez povelja se stražarsko mesto ne sme zapustiti. 5/Strahopetstvo pred sovražnikom bo strogo kaznovano.« Načrt je predvideval tudi formacije udarnih skupin v moči šestih mož, po možnosti naj bi bili to mlajši ljudje iz rezerve na magistratu.¹³

Gradnja utrjene obrambne črte ob Sotli in Savi

Od jeseni 1944 je Slovenija vedno bolj dobivala podobo frontnega zaledja, in to ne samo ene, temveč treh front: madžarske, jugoslovanske in italijanske, ki so bile od nje sicer različno oddaljene, vendar so bili okupatorjevi ukrepi za vsemi enaki. Med najpomembnejšimi ukrepi sta bila gradnja utrjene obrambne črte in širokopotezne očiščevalne operacije proti narodnoosvobodilni vojski na vsem slovenskem ozemlju. Na podlagi ukazov Adolfa Hitlerja z dne 26. julija in 19. septembra 1944 so od poznega poletja in zgodnje jeseni ob jugovzhodni meji nemškega rajha gradili utrjeno obrambno črto »Südostwall«¹⁴ ali »Reichsschutzstellung«.¹⁵ Glavna obrambna črta se je raztezala na severu ob slovensko-hrvaški meji, nato pa vzdolž Sotle in Save do Trbovelj, mimo Ljubljane do Vrhnike, čez Hrušico, ob vznožju Trnovske

¹³ Arhiv MNZC, fasc. 22, Obrambni načrt, 30. 8. 1944.

¹⁴ Jugovzhodni branik.

¹⁵ Črta za zaščito rajha. Mimo črte je nemški okupator utrjeval tudi posamezna mesta, npr. Maribor, Celje, Ljubljano itn., v katerih naj bi se upiral prodirajočim vojakom protifašistične koalicije. Po Hitlerjevem povelju, št. 11, z dne 8. marca 1944 o poveljstvih »trdnih prostorov« (fester Platz) in »krajevnih postojankah« (Ortsstützpunkte) so vojaška poveljstva naslednje mesece imenovala njihove poveljnike. To naj bi bile dobro utrjene postojanke, ki bi se v trdovratni obrambi dale tudi obkoliti, vezati nase močne sovražnikove sile in tako omogočiti protiofenzivo lastne vojske. Kolikor vemo, na Slovenskem niso vzpostavili »trdnih prostorov«, temveč le »krajevne postojanke« s t. i. bojnimi komandanti, npr. v Ljubljani, Trstu, Mariboru in še kje. Za Ljubljano npr. vemo, da so jo nameravali »braniti« z dvema divizijama vojske (Tone Ferenc: Priprave na konec vojne. Slovenija v letu 1945. Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 1996, str. 10).

planote in ob Soči do Tolmina. Nekoliko pozneje so načrtovali tudi pomožne črte ob Krki¹⁶ čez Novo mesto do Loške doline, med Reko in Snežnikom oziroma vzdolž Čičarije in dalje čez Kras, kjer so se dela naslanjala na ostanke utrjenih obrambnih črt iz prve svetovne vojne.¹⁷

Vsa utrjevalna dela na Spodnjem Štajerskem so izvajali na štirih odsekih, ki so geografsko zajemali območja štirih okrožij: 1. Trbovlje, 2. Brežice, 3. Celje, 4. Ptuj. Za utrjevalna dela je bil odgovoren pokrajinski vodja dr. Sigfried Uiberreither, njegov namestnik je bil Franz Steindl, v posameznih okrožjih so bili t. i. gradbeni odseki oz. Bauabschnitte, ki so jih vodili okrožni vodje Štajerske domovinske zveze. V okrožju Brežice je bil to Adolf Swoboda, sedež je imel v Narodnem domu v Brežicah, v okrožju Celje pa Anton Dorfmeister s sedežem v Ljubljanskem domu v Rogaški Slatini. Po njegovi smrti je 5. februarja 1945 njegovo dolžnost prevzel Heinz Mayerhofer. Gradbeni odseki so imeli še pododseke, ki so jih vodili vodje krajevnih skupin Štajerske domovinske zveze.¹⁸

¹⁶ Jožef Teropšič je bil leta 1944 star 16 let in pomagal na domači kmetiji v Herinji vasi. V drugi polovici leta 1944 je okupator začel graditi utrdbe na odseku Lešnica–Dolenje Kronovo. V ta namen je nemška oblast mobilizirala prebivalstvo Otočca in bližnjih vasi, pa tudi Rome. Tu so delali še prebivalci Šentjerneja, ki so jedli in spali v Prosvetnem domu v Otočcu. Mobilizirali so samo mlade obeh spolov in to letnike 1926–1929. Vpoklici so bili z Občine Otočec. Prebivalstvo je delalo od 7. do 14. ure, večasih tudi dlje. Za opravljeno delo niso dobili prehrane in ne plačila, dobili pa so dve cigareti na dan. Občasne kontrole prisotnosti na utrjevalnih delih so po vaseh izvajali domobranci. Kontrolo na delovišču so opravljali nemški vojaki starejših letnikov in vojaški invalidi. Bili so uniformirani in oboroženi s puškami. Vsak vojak je nadzoroval delo nekaj delavcev in jim delo tudi odrejal. Delali so bunkerje in mitralješka gnezda iz lesa in z njihovim orodjem. Bunkerji so bili vkopani v zemljo in pokriti z dvema oz. tremi plastmi smrek in zemlje. Smreke so bile debele in so jih polagali navzkriž. Tanjše smreke so uporabljali za oblaganje notranjosti bunkerjev. Bunkerji so bili globoki približno pet metrov in na vsakih 50 metrov, kar je bilo odvisno od terena. Povezani so bili s strelskimi jarki. Vhodi v bunkerje so bili izdelani v lomljeni črti. Na izgradnji enega bunkerja je delalo osem ljudi. Delali so vse do maja 1945, tudi pozimi. Na kamnitem delu odseka so uporabljali razstrelivo. Po potrebi so delavce na delo na razne odseke vozili tudi s kamioni. Strelski jarki so bili ob koncu vojne zgrajeni, bunkerji pa ne. Delavci na utrjevalnih delih so delali malo, ni bilo prave delovne vneme. Tudi sabotirali so in to tako, da so lomili delovno orodje. Nemški vojaki jih niso priganjali k delu. Godrnjali so in se pritoževali nad slabo hrano (Jožef Teropšič, ustni vir, 16. 10. 2004).

¹⁷ Tone Ferenc: Sklepne operacije za osvoboditev Slovenije. Osvoboditev Slovenije 1945. Ljubljana 1977, str. 113; Tone Ferenc: Dnevnik nacističnega funkcionarja na Štajerskem iz poslednjih mesecev vojne. Časopis za zgodovino in narodopisje, št. 2/1982, str. 53 (dalje: Ferenc, Dnevnik nacističnega funkcionarja); Klanjšček, Pregled NOV, str. 273.

¹⁸ ARS, AS 1851, fasc. 52/II, poročilo obveščevalnega oddelka GŠ NOV in POS, 6. 12. 1944; ARS, AS 1931, a. š., 401, mapa Sigfried Uiberreither; Ferenc, Dnevnik nacističnega funkcionarja str. 43–97; Tone Ferenc: Nemška okupacija. Med Bočem in Bohorjem. Šentjur pri Celju – Šmarje pri Jelšah 1984, str. 277 (dalje: Ferenc, Nemška okupacija).

Poleg stranke je pri utrjevalnih delih sodelovala tudi vojska. Na obravnavano območje so poslali 6 posebnih enot – gradbeno pionirskih bataljonov.¹⁹ Od tega so bili na Kozjansko razporejeni kar štirje bataljoni. Gradbeno pionirski bataljon 17 je imel štab v Vidmu pri Krškem, njegova 1. četa v Sv. Petru pod Svetimi gorami, 2. v Rajhenburgu, 3. v Vidmu in 4. na Senovem. Bataljon 27 je imel svoj štab v Rogatcu. Bataljon 103 je imel štab v Radečah pri Zidanem Mostu, 1. četa je bila v Zidanem Mostu, 2. v Loki pri Zidanem Mostu, 3. v Radečah in 4. v Razborju. Bataljon 84 so poslali v Sv. Peter pod Svetimi gorami. Njegovo prvo četo so razporedili v Podčetrtek, 2. v Sv. Peter pod Svetimi gorami, 3. na Bizeljsko in 4. v Staro vas.²⁰

148. Narokavni trak organizacije TODT.

Pri utrjevalnih delih je sodelovala še organizacija TODT.²¹ Na voljo je dala orodje, gradbeni material in strokovnjake. Fizična dela so opravljali prebivalci Spodnje Štajerske, nekaj so jih pripeljali iz Avstrije in celo iz Sovjetske zveze. Precej je bilo tudi vojnih ujetnikov: Grkov, Italijanov in Rusov. Po podatkih obveščevalnega centra 4. operativne cone NOV in POS je v oktobru 1944 na odseku Rogaška Slatina delalo že 3000 ljudi, v Sv. Petru pod Svetimi gorami 1000 in na odseku Brežice–Krško prav tako 3000

¹⁹ Bau Pionierbataillon – gradbeno pionirski bataljon, izurjen zlasti za postavljanje ovir in opravljanje utrjevalnih del.

²⁰ ARS, AS 1851, fasc. 52/III, poročilo obveščevalnega oddelka GŠ NOV in POS, 20. 2. 1945.

²¹ Organizacija v službi nemških oboroženih sil, imela je nalogo izvajati velika, strateško pomembna dela. Organizacija je dobila ime po nemškem inženirju, nacistu Fritzju Todtu.

ljudi. Civilno prebivalstvo so v delo vključevali prek Arbeitsamta.²² V arhivu Posavskega muzeja Brežice hranijo velik rdeč plakat, z njimi je pokrajinski vodja dr. Uiberreither sredi septembra 1944 pozval Spodnještajerce na delo pri utrjevanju meja. V njem je zapisal, da so za delo obvezni vsi moški od 14. do 60. leta in vse ženske od 16. do 50. leta. Na delo naj bi pozivali poimensko prek strankinih organizacij. Na koncu poziva je zapisano geslo: »Vstanite, Štajerci, na delo! Samo če bomo zvesti Führerju in sebi, bomo zmagali.«²³ Ob plakatih so izdali tudi letake z naslovom Opozorilo za zasilne obveznike pri izgradnji postojanke Štajerska. V uvodu so zapisali: »Führer je zaukazal kot skrbnostni ukrep izgraditev obmejne postojanke na jugu in vzhodu Štajerske vključno Spodnje Štajerske. Ta ukrep je izvršiti s sredstvi narodne mobilizacije. V svrhu izpolnitve Führerjevega naloga ste bili pozvani s pomočjo kratkoročne zasilne delovne obveze. Neizpolnjevanje Führerjevega naloga se bo kot izdajstvo domovine in boreče se fronte najtežje kaznovalo.« Temu sledijo navodila za delavce. Obljubili so jim plačilo²⁴ dveh mark na dan oz. šest mark, če se bodo sami oskrbovali. S sabo naj vzamejo vremenu primerno oblačilo, čevlje ali škornje, rezervno perilo, dve odeji, dežni plašč ali šotorsko platno, pribor za umivanje, čiščenje in šivanje, posodo za kuhanje (porcijo), jedilni pribor, čutarico oz. termosteklenico, kozarec in topla oblačila. Prinesti so morali tudi orodja: lopate, krampe, žage in sekire.²⁵

Popoldne, 27. septembra 1944, so imeli v Mariboru sestanek vsi nemški župani. Na njem so obravnavali problematiko graditve utrjenih obrambnih črt. Zvedeli so, da bodo v ta namen na območju celotne Štajerske morali mobilizirati

²² Delovni urad oz. borza dela. Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 188 in 189.

²³ Arhiv PMB, fasc. Okupatorjevi in kolaboracionistični plakati. Aufruf Gauleiterja Dr. Sigfrieda Uiberreitherja, Graz am 18. September 1944.

²⁴ Več informatorjev na terenu oz. nekdanjih mobilizirancev pri gradnji utrjenih obrambnih črt je izjavilo, da za svoje delo niso dobili plačila ali so jim dali cigarete, nakaznice za hrano ali obleko. Zanimiva je izjava Poljaka Česlav Bednarka. Bil je vojni ujetnik, nato odpuščen iz taborišča pod pogojem, da ostane v Nemčiji in dela na posestvu na Brandenburškem. Sredi septembra 1944 je vsaka občina na Brandenburškem dobila nalog, da mora za vojaške potrebe oddati voz z dvema konjema in voznikom. Sredi oktobra je bil že v Sv. Petru pod Sv. gorami, kjer je prevažal les za utrjevanje bunkerjev. Tu so delali Avstrijci, Poljaki, Rusi in Francozi. Delali so tri tedne po 9 ur na dan. Če so jedli v menzi, so dobili dve marki plačila, če so se sami prehranjevali, so dobili šest mark plačila. »Rusom in Poljakom po končanem delu ni bilo dovoljeno slobodno kretanje, temveč so se morali zadrževati v svojih barakah, katere so bile zastražene s 25 težkimi mitraljezi.« (ARS, AS 1851, fasc. 63/IV, zaslišanje Česlava Bednarka).

²⁵ Arhiv MNZC, fasc. 22, letak Opozorilo za zasilne obveznike pri izgradnji postojanke Štajerska, nedat.

100.000 ljudi. Postopek mobilizacije naj bi bil naslednji. Župani bi morali narediti sezname ljudi v svojih občinah. Na vsakih 10 ljudi bi po en kurir moral obvestiti naslednjih deset ljudi, in tako naprej. Županom so na sestanku zabičali, da morajo vse zadeve v zvezi z utrjevalnimi deli potekati v največji tajnosti.²⁶ Na tem sestanku so zvedeli, da bodo za utrjevalna dela mobilizirali tudi ženske iz mest Celja, Ptuja in Ljutomera. Iz raznih dokumentov in ustnih izjav izvemo, da so pri teh delih sodelovale tudi druge ženske s Spodnje Štajerske, med njimi kočevske Nemke in ženske iz Ukrajine.²⁷

Delavci so stanovali v stavbah, ki so bile v bližini krajev, kjer so delali. Če teh ni bilo dovolj, so zanje postavljali lesene barake. Stanovanjske razmere in prehrana so bile slabe. Delavci so delali počasi, kradli so orodje in tudi tako sabotirali dela. Med letalskimi napadi so se razbežali, precej jih je takrat tudi pobegnilo. Morala delavcev je bila v glavnem nizka. Prav taka je bila pri nekaterih vojaških enotah. Konec marca 1945 je neka nemška patrulja naletela na partizanskega obveščevalca v trenutku, ko si je ta ogledoval protitankovske järke. Prijazno ga je ogovorila in pustila, da je odšel. Nemške oblasti so za »delomrzneže« v Rogaški Slatini uredile kazensko taborišče. Vodil ga je zloglasni Kornberger. Jetnikov iz Slovenije v letu 1945 ni bilo več mogoče pošiljati v koncentracijska taborišča, zato so jih nacisti začeli pošiljati v kazensko delovno taborišče v Rogaški Slatini. Zaposlili so jih pri utrjevalnih delih.²⁸ Z izgradnjo utrjenih bojnih črt so nadaljevali vse do konca vojne. Okrožni vodja Swoboda je v začetku marca 1945 sklical svoje podrejene na zborovanje v Brežicah, kjer jim je izdal nova navodila in nasvete glede utrjevalnih del. Zvezni vodja Franz Steindl pa je pozval prebivalstvo Spodnje Štajerske, naj tudi v prihodnje z marljivostjo in predanostjo gradi utrdbe za zaščito domovine.²⁹

²⁶ ARS, AS 1851, fasc. 63/III, poročilo obveščevalnega centra 14. divizije NOV in POJ obveščevalnemu oddelku GŠ NOV in POS, 1. 10. 1944.

²⁷ Prav tam; Simikič, Bili so izkoriščeni, str. 247; ARS, AS 1851, fasc. 64/I, poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda, 28. 11. 1944. Nemški okupator je v Gornjem Gradu 8. januarja 1945 pobral dekleta v starosti 17–21 let in jih odpeljal v Celje ter naprej v Rogaško Slatino na kopanje strelskih jarkov. »Tu je bilo eno samo taborišče: bili so ruski ujetniki, Poljaki in Čehi ter veliko naših ljudi na prisilnem delu. Nas dekleta je nadzorovala nemška voditeljica in nismo imele izhoda. Vsak dan smo morale v snegu in mrazu na delo v bornih capah, ki smo jih v naglici vzele doma, kar je sploh bilo še v hiši. To je trajalo več kot tri mesece.« (Helena Rifel: Spomini na vojno 1941–1945. Zbornik Gornji Grad med 2. svetovno vojno. Muzej novejšje zgodovine Celje, Celje 2000, str. 103 in 170).

²⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 189.

²⁹ Štajerski gospodar, 17. 3. 1945, str. 6. »V svrhu zaščite naše domovine pred ogrožanjem

Utrjevalnih del pod Donačko goro se dobro spominja Frančiška Metličar. Med vojno je stanovala v Slivnici pri Celju. Leta 1944 je bila stara 27 let. Jeseni istega leta je ona in mnogi drugi dobila poziv v nemškem jeziku od župana občine. Določenega dne se je na železniški postaji zbralo približno 50 moških in žensk iz njenega kraja. Moški so bili v glavnem sami starejši letniki oz. tisti, ki niso bili sposobni za vojaško službo. Pod vodstvom župana občine so se z vlakom peljali v Rogaško Slatino. Nastanili so jih v nekem praznem stanovanju, kjer je bila na tleh slama. Spali so oblečeni. Župan je spal v posebni sobi, ki je bila skromno opremljena. Delali so tri tedne, nato je prišla zamenjava. Vstajali so ob 6. uri zjutraj, sledil je zajtrk in nato dve uri peš hoje do delovišča. Delo so končali ob 17. uri. Po dveh urah hoje je sledila večerja. Ob 20. uri so imeli že policijsko uro. Zajtrk so imeli na skupnem kotlu, dobili so črno kavo in kruh, kar je moralo zadostovati za cel dan. Čez dan niso dobili niti vode. Večerja je bila spet na skupnem kotlu. Dobili so fižol na župi, včasih so bile notri goveje kosti in kruh. Umili so se lahko le zjutraj in zvečer. Ena vodovodna pipa je prišla na deset ljudi in več. Ker so bili higienski pogoji zelo slabi, so dobili uši. Delali so v svojih oblekah. Vsa dela so opravljali ročno z lopatami in krampi. Po približno dveh tednih so jih preselili v šolo. Tam so bili pogradi »na štuk«, na pogradih pa slama. Njen brat je bil skrivač, saj se je skrival tako pred nemškimi oblastmi kot pred partizani. Zaradi njega oz. namesto njega je morala delati dodatne tri tedne. Ob prvem snegu so šli domov. Namesto plačila je dobila dve nakaznici za čevlje. V letu 1945 jih niso več klicali. Delovni dan je potekal vedno enako. Po zajtrku je bil zbor. Sledil je pozdrav Hitlerju, nato so razdelili orodje. Zvečer je bil vrstni red obrnjen. Političnih govorov ni bilo. Za njeno skupino je bil zadolžen njihov župan. Pod njegovim vodstvom so hodili delat pod Donačko goro. Župan ni delal, zgolj kontroliral je. Njena skupina je delala cesto za »kanone«, ki je morala biti v črti cik-cak proti vrhu gore. Pravzaprav so zgolj čistili zemljišče. Spominja se še protitankovskega jarka, širokega približno štiri metre. Povezoval je en hrib z drugim. Skopali so ga vojni ujetniki. Na njenem odseku so delali italijanski vojni ujetniki, zraven spodnještajerskega prebivalstva pa še Avstrijci. Bili so sami starejši moški,

vzhoda gradimo že več mesecev na Führerjevo povelje postojanke in izpreminjamo mesta in vasi v trdnjave, gore pa v gradove. Pod pridnimi rokami naših mož, žena, fantov in deklet iz vseh delov Gava so nastali kljub vsem vremenskim, prehranjevalnim in stanovanjskim težavam oklopniški jarki, bojni jarki, strojniška gnezda, žične ovire itd.» (Franz Steindl: Gradnja postojank za zaščito domovine. Štajerski gospodar, 3. 3. 1945, str. 3).

žensk ni bilo. Spominja se še mladine s Češke in Madžarske. Bili so civilisti in niso delali pod stražo.³⁰

V novembru 1944 je dobil Kozjanski odred posebno nalogo, da naj nenehno vznemirja delavce, ki so bili zaposleni pri graditvi obrambnih črt. Delavce so mobilizirali v NOV, tudi jetnike drugih narodnosti. Precej so mobilizirali Grkov, ki se nato niso najbolje vedli. Hrane iz kotlov so pojedli dvakrat več kot borci, tu in tam pa so izmaknili kakšno stvar iz hiš. Civilno prebivalstvo je to kmalu spoznalo in je bilo nanje posebej pozorno. Precej delavcev s Kozjanskega se je izgovarjalo, da ne morejo hoditi na delo, ker jim to preprečujejo partizani. Borci Kozjanskega odreda so napadali manjše sovražnikove patrulje. Osmega novembra so napadli skupino nemških geometrov, ki so pregledovali in merili teren za utrjevalna dela. V spopadu so ubili tri okupatorjeve vojake. Utrjevalna dela so ovirali tudi letalski bombni napadi. 3. in 4. novembra so letala bombardirala železniško progo Dobova–Krško. V teh napadih je življenje izgubilo tudi nekaj delavcev pri kopanju jarkov.³¹

Štab Kozjanskega odreda je konec leta 1944 prepoznal v gradnji utrjenih obrambnih črt neposredno nevarnost za osvobojeno ozemlje in narodnoosvobodilno gibanje na Kozjanskem. Pravilno so predvidevali, da bo sovražnik hotel imeti zaledje utrjenih obrambnih črt očiščeno partizanskih enot, če že ne kar celotnega narodnoosvobodilnega gibanja. Svoje nadrejene so prosili za odgovor glede tega. Zraven so navedli možnost razdelitve odreda na majhne skupine partizanov. Delali naj bi diverzantsko-sabotažne akcije. Odredni in bataljonski kader bi porazdelili med skupine. V dopisu so celo omenjali možnost premestitve oz. odhoda odreda s Kozjanskega.³²

Po podatkih, ki so jih dobili partizanski obveščevalci, je nameraval okupator zgraditi obrambno črto iz kakovostnih materialov. Ker mu je teh primanjkovalo, se je odločil za navadno poljsko utrjevanje. Na pomembnejših odsekih so topovske položaje gradili iz železobetona, drugod so kot gradbeni material uporabljali v glavnem samo les, kamenje in zemljo. V zaledju utrjene obrambne črte so opravljali utrjevalna dela lokalnega pomena za zavarovanje železniških prog in pomembnih postojank. Posamezna križišča so utrjevali kot odporne točke, ki niso bile povezane s sistemom utrjene obrambne črte.

³⁰ Frančiška Metličar, ustni vir, 27. 4. 2005.

³¹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 189 in 190.

³² Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 190.

Preprečevale naj bi hitre premike oz. prodiranja sovražnikovih enot in s tem nudile svoji vojski več časa za ustrezno obrambo.³³

Utrjena obrambna črta je na Kozjanskem potekala skozi naslednje kraje: Pleš nad Zidanim Mostom, Čelovnik, Radež, Loka pri Zidanem Mostu, nad Bregom, Razbor, Križ, Ledina, nad Sevnico, nad Blanco, Rožno, grajska pristava samostana v Rajhenburgu, Sv. Mohor nad Rajhenburgom, Sremič, nad Vidmom, Libna, Stari Grad, nad Spodnjo Pohanco, nad Artičami, nad Globokim,³⁴ nad Župelevcem, Sv. Andrej, Spodnja Sušica,³⁵ Bukovje, Bizeljska vas, Bizeljski grad, Sv. Peter pod Svetimi gorami, med cesto in Sotlo do Podčetrтка,³⁶ Sv. Ema, Sv. Vid, Nimno, Prišlin, Hum na Sutli,

³³ ARS, AS 1851, fasc. 52/III, poročilo obveščevalnega oddelka GŠ NOV in POS, 27. 2. 1945 in fasc. 63/III, poročilo o utrjevanju na Spodnjem Štajerskem, 21. 10. 1944; Zbornik VI/17, dok., št. 80.

³⁴ Zofija Kolman je bila leta 1944 stara 19 let. Stanovala je v Pišecah. Omenjenega leta je dobila pisni poziv z občine Pišece, da se mora javiti v gradu Brežice. Tam se je zbralo veliko vaščanov in vaščank. Moški so bili sami mlajši in starejši letniki. Pojasnili so jim, da bodo kopali strelske jarke. Začeli so delati v Globokem. Zofija se je na delovišče vozila s kolesom ali pa hodila peš. Z nekaj odmori so od ponedeljka do petka delali cel dan. Ob sobotah so delali le dopoldne, ob nedeljah pa ne. Delali so tudi po dežju, če le ni preveč deževalo. Voda za pitje je bila preskrbljena, za hrano so morali poskrbeti sami. Prinašali so jo od doma. Ves čas dela so jih nadzorovali oboroženi stražarji. Uporabljali so lopate, krampe, motike in grablje. Orodje so imeli shranjeno v neki hiši. Zjutraj so ga iz nje vzeli in zvečer vrnili. Spominja se, da so jih pri delu fotografirali. Ko je začel padati sneg, niso hoteli več delati. Šli so domov in se niso več vrnili. Vaščani Pišec so delali strelske jarke tudi ob Sotli, na meji z NDH. Občasno so jih tam zapeljali s tovarnjaki. Z njimi so delali italijanski vojni ujetniki, ki so bili iz taborišča pri železniški postaji v Brežicah (Zofija Kordiš, ustni vir, 4. 7. 2005).

³⁵ Bizeljsko. Nekje v širšem rajonu Bizeljskega je utrjevalna dela vodil Franc Roštohar, gradbeni delovodja iz Krškega. Izgradnjo utrdbenih linij je sabotiral. Med drugim je namesto železnih travverz vgrajeval lesene. To je ugotovila nemška inšpekcija in ga oktobra 1944 aretirala. Najprej so ga zaprli na gestapu v Brežicah, nato v zapore v Mariboru, kjer je maja 1945 dočakal osvoboditev (Martina Silvestra Teropšič, ustni vir, 16. 10. 2004).

³⁶ Ivan Dražnik se je rodil leta 1929 v Št. Ilju pri Velenju, kjer je med vojno tudi stanoval. Konec leta 1944 je dobil pisni poziv v nemškem jeziku od župana. Za tri mesece bi moral iti kopat strelske jarke v Podčetrtek. Iz njegove vasi so šli trije. Pred tem so se posvetovali s partizani. Dejali so jim naj le gredo, v nasprotnem primeru jim bo nemška oblast ukinila nakaznice za hrano, a naj delo sabotirajo. Na pot so odšli sami, stanovali so v gradu Podčetrtek. Spali so v veliki sobi, kjer je bilo veliko postelj »na štuke.« Soba je bila polna moških, bili so samo mladi in stari. Po njegovem mnenju so bili prvi premladi, drugi pa prestari za vojsko. Tudi druge grajske sobane so bile polne moških. Pri vhodu v grad je bila oborožena straža. Zjutraj so vstali, imeli zajtrk, ki je bil bolj slab kot dober. Nato so odšli na delo do reke Sotle na meji z NDH. Tu so kopali strelske jarke po cel dan tri mesece. Delo so opravljali ročno, uporabljali so krampe in lopate. Oblečeni so bili v svoje obleke. Delali so slabo in še sabotirali so. »Orodja so se nenehno lomila.« Čez dan so dobili kosilo in tudi vodo za pitje so imeli na razpolago. Ker je bil Ivan med

Rogatec, Tržišče, Žahenberc in naprej proti Ptuju.³⁷

Utrjena obrambna črta je bila sestavljena iz več delov: iz protitankovskih, strelskih, zveznih in plaznih jarkov, mitraljeških gnezd, položajev za topove in minomete, oporišč, dohodnih jarkov, stanovanjskih bunkerjev, položajev za protiletalske topove in pasov bodeče žice.³⁸

Protitankovski jarki so imeli obliko trapeza. Globoki so bili 3 m, spodaj 3–3,5 m in zgoraj 4 m široki. Strelski jarki so bili skoraj vedno na pobočjih, narejeni v črti cik-cak. Tudi ti so bili trapezaste oblike, na strelni strani so imeli polico 20 x 20 cm. V globino so merili 160 cm, v širino zgoraj 80 cm in spodaj 40 cm. Na vsakih 8–12 m je bila narejena na strelni strani jarka vdolbina za strelca. Med strelskimi jarki in stanovanjskimi bunkerji, med dvema črtama strelskih jarkov ali med strelskimi jarki in mitralješkimi gnezdami so bili zvezni jarki. Če so bili dolgi do 10 metrov, so bili izdelani v ravni črti, drugače v lomljeni. Plazne jarke so delali v trapezasti ali kvadratni obliki 60 x 60 cm. Povezovali so mitralješka gnezda s strelskimi jarki. Strelski in zvezni jarki so bili včasih narejeni kot plazni jarki. Mitralješka gnezda so gradili v dveh oblikah. Prvi tip je imel obliko kroga, gnezdo je bilo globoko 60 cm, zgoraj široko 120 cm in spodaj 100 do 110 cm. Drugi tip je imel obliko polovice elipse. Posamezne hribe so preuredili v oporišča. Osrednji prostor je bil namenjen topovom in minometom, strelski jarki so bili zgrajeni v enojnih ali dvojnih obročih. Dohodne jarke so uporabljali za prehode iz zaščiteneh krajev v črte strelskih jarkov. Bili so različnih oblik in mer. Stanovanjski bunkerji so bili od 20 do 50 m oddaljeni od strelskih jarkov. Bili so kvadrataste ali pravokotne oblike, merili so 2 x 2 do 3 x 8 metrov. Stene so bile obložene z 20-centimetrskimi debli, tla nepokrita, stropi pa prekriti z dvojno navzkrižno plastjo hlodov in zemlje. Najmanjša debelina stropa je bila 60 cm. Bodečo žico so napeljevali 20–50 m od prve črte strelskih jarkov.³⁹

mlajšimi, je hodil h kmetom po vino. Zvečer so se vrnili v grad na večerjo in spanje. Za higieno je bilo slabo poskrbljeno. V omenjenih treh mesecih so ponoči partizani nekajkrat streljali na grad, da so vznemirjali nemško stražo in delavce. Pri delu so jih nadzirali oboroženi stražarji. Spominja se, da so na tem odseku delali tudi vojni ujetniki. Vsi skupaj so delali malo in slabo, zato je bilo delo le na pol opravljeno. Razen kart za hrano plačila niso dobili. Skupaj z njim sta delala sovaščana Franc Hrustelj in Kristel Kuhar (Ivan Dražnik, ustni vir, 5. 5. 2005).

³⁷ ARS, AS 1869, fasc. 333/I, poročilo obveščevalnega centra Kozjanskega odreda, 30. 11. 1944.

³⁸ Prav tam.

³⁹ Prav tam.

Po poročilih obveščevalnega centra Kozjanskega odreda okupator vse do konca vojne ni uspel zgraditi utrjene obrambne črte na Kozjanskem. Skoraj v celoti je zgradil le strelske jarke. Druge sestavne dele utrjene obrambne črte je uspel zgraditi različno; na nekaterih odsekih več, na drugih manj.⁴⁰

Zvezni vodja Štajerske domovinske zveze Franz Steindl je v propagandnem glasilu o utrjeni obrambni črti zapisal: »V teh zaprekah bodo nekoč, ako bi napočila ura zadnje preizkušnje, odredi vojske in Volkssturma predstavljali nepremagljiv branik pred vrati domovine.«⁴¹ Ko je nastopila »ura zadnje preizkušnje,« se nemška vojska ni branila na utrjeni bojni črti, ampak se je pred prodirajočo zmagovito jugoslovansko vojsko umikala proti Avstriji. In rezultat? Za gradnjo utrd, ki jim na koncu niso nič koristile, so uporabili več deset tisoč delavcev, v nič je šlo več deset tisoč delovnih ur in ogromno materiala.

Ob umiku z Balkana si je nemški okupator želel zagotoviti varno zaledje in še posebej varne komunikacije. Obveščevalni center 14. divizije je 1. oktobra 1944 poročal, da je sovražnik na vseh večjih železniških postajah (Slovenska Bistrica, Pragersko) gradil enonadstropne bunkerje, stene so bile debeline dveh opek, strelne line betonirane, pokriti pa so bili z železniškimi pragi. Na manjših železniških postajah (Poljčane) so čakalnice preuredili v bunkerje.⁴² Podobno so ugotavljali tudi drugi partizanski obveščevalci na Štajerskem. V poročila so zapisali, da se utrjujejo tudi gospodarska središča oz. mesta, kjer se kopičijo večje količine orožja, streliva, razstreliva in prehrabnenih izdelkov. Vse te odporne točke bi se branile z lastnimi silami, so pa to tudi kraji, kjer se za dan ali dva ustavijo razne enote, se odpočijejo in po potrebi preuredijo.⁴³

Partizanski obveščevalci poročajo o umiku nemških enot čez nemško okrožje Brežice od začetka decembra 1944 naprej. Premikajo se po cesti iz smeri Zagreba, Samobora prek Krške vasi po državni cesti do Celja, od koder nadaljujejo svoj umik po železnici. Kadar je železniška povezava Zagreb–Dobova–Zidani Most–Celje vzpostavljena, uporabljajo tudi njo. Po cesti se premikajo podnevi, največkrat pa ponoči. Za prenočevanje in prehrano

⁴⁰ Več o tem v poročilih partizanskih obveščevalcev v ARS (AS 1851, fasc. 52/V in 54/VIII).

⁴¹ Arhiv MNOM, fond Štajerske domovinske zveze, propagandno glasilo Spodnještajerci, nedat.

⁴² ARS, AS 1851, fasc. 63/III, poročilo OC 14. divizije NOV in POJ obveščevalnem oddelku GŠ NOV in POS, 1. 10. 1944.

⁴³ ARS, AS 1931, a. š. 612, situacijsko poročilo referenta za teren 4. OC NOV in POS šefu obveščevalnega centra 4. OC NOV in POS 10. 10. 1944 in poročilo referenta za teren 4. OC NOV in POS obveščevalnem oddelku GŠ NOV in POS, 5. 1. 1945.

se zaustavljajo nekje v Brežicah, Krškem in tudi Sevnici. Obveščevalci poročajo o umiku nemških pehotnih divizij in mornarice. Obveščevalec Tone je v začetku decembra 1944 poročal, da so Brežice polne vojaštva. V zadnjem tednu naj bi jih prišlo čez 1500. Nastanili so se v gradu Brežice in po barakah v bližini železniške postaje. Tam je približno tristo avtomobilov raznih vrst, ki čakajo na nakladanje. Opazil je tudi 24 tankov. V toplicah v Čatežu so bile enote SS in še nove enote so prihajale. Konec decembra so se mornariške enote (mornariška pehota) začasno ustavile v Laškem. Bilo naj bi jih približno 6000 in bili so močno oboroženi. V začetku januarja 1945 se je začasno zaustavilo v Laškem približno 4000 mornarjev. Med njimi so prepoznali vojake s Krete.⁴⁴

149. Baterija za vžig eksploziva. Bila je nameščena pod mostom prek Save v Brežicah, ki ga je nemški okupator ob umiku maja 1945 hotel razstreliti. Skrivaj jo je odstranil brežičan Henrik Klabučar in tako rešil most.

Mesta in večje kraje na jugu Spodnje Štajerske je začel nemški okupator utrjevati v začetku decembra 1944. V središču mesta Krško je začel bunkerje graditi kar pred hišami, enako tudi v Radečah, Zidanem Mostu in Sevnici.⁴⁵ Še posebej so utrjevali mesto Brežice, ki je bilo sedež okrožja. Posebno mesto v obrambi mesta je imel grad Brežice. V vsak stolp so namestili po en težki in dva lahka mitraljeza. V grad so začeli dovažati večje količine orožja in streliva. V pritličju levega grajskega trakta je bilo skladišče streliva za puške, mitraljeze, ročne bombe in mine, v viteški dvorani pa je bilo skladiščenih

⁴⁴ ARS, AS 1851, fasc. 52/V, poročilo Luke »Utrdbe ob Savi«; poročilo, št. 2, 9. 12. 1944 in V. poročilo, 27. 12. 1944.

⁴⁵ ARS, AS 1851, fasc. 52/V, poročilo Luke »Utrdbe ob Savi«; Ljubomir Motore, ustni vir, 21. 7. 2004.

približno 1000 italijanskih pušk, 16 težkih avstrijskih mitraljezov in 9 minometov.⁴⁶ V gradu je bila nastanjena četa policije, ki je stražila mostove čez Savo in Krko v Brežicah. Mostovi so bili minirani, mine so bile položene v minske jaške na koncu mostu. Zvečer je dostop v grad onemogočila s španskimi jezdec. Tudi dostop v mesto po cesti skozi južna vrata pri gradu je bil oviran in nadzorovan. Na cesti sta bili oviri v obliki manjših betonskih blokov, v cesti pa več pokritih lukenj⁴⁷ v betonskih blokih. V hiši⁴⁸ nasproti grajskega stolpa je bila nastanjena nemška straža, ki je nadzorovala dostop v mesto. Spodnje prostore hiše desno so spremenili v bunker. Obe okni so zazidali v obliki strelnih lin. Pred okni hiše so postavili betonski blok, velikosti 7 x 3 x 2,5 metra, ki je pokrival tudi vrata oz. vhod v stavbo. Ponoči je bil dostop do mesta osvetljen. Bunker je bil tudi v strogem mestnem jedru nasproti cerkve.⁴⁹ Veliko orožja in streliva je bilo shranjenega v Narodnem domu, kjer je bil sedež okrožnega vodstva. Večina stavb v mestnem jedru je bila spremenjena v vojaške objekte, glavni odporni točki pa sta bili grad Brežice in Narodni dom. Strelni jarki so bili okoli celotnega mestnega jedra, gledali so tudi proti Vrbini. Na ozemlju med cesto proti Dobovi in cesto proti Bizeljskem mimo bolnice sta bili kar dve vrsti strelnih jarkov, ki so bili okrepljeni še z bunkerji. Protiletalska baterija je bila nameščena za bolnico – v smeri proti stadionu. Po mnenju obveščevalca Toneta je bilo mesto Brežice podobno trdnjavi.⁵⁰

⁴⁶ Obveščevalec Lado je v poročilu z dne 9. 12. 1944 zapisal, da je v gradu za deset železniških vagonov streliva.

⁴⁷ Ob prenovi starega mestnega jedra Brežic so leta 2007 na cesti pri gradu odstranili asfalt. Tako smo nepričakovano odkrili večje število masivnih betonskih blokov, v njih pa več kot 35 lukenj enakih dimenzij. Betonski bloki v zemlji so bili večji in manjši. Manjši bloki so bili dimenzij 170 x 110 x 100 cm, luknje pa premera 39 cm. Bloki oz. ovire so bile najverjetneje postavljene konec leta 1944 ali v začetku leta 1945. Zaradi prevoznosti ceste so bile luknje pokrite s kovinskimi pokrovi. V primeru napada na mesto, bi pokrove odprli in vanj postavili hrastova debela, ki bi iz ceste gledala en meter. Na takšen način bi protipehotne ovire spravili v funkcijo in bi jih seveda branili z orožjem, po potrebi tudi z minami. Hrastova debela so bila pred uporabo zložena v neposredni bližini ovir. Informatorja se spominjata še nekaj takih ovir v okrožju Brežice (Branimir Vodopivec, ustni vir, 5. 3. 2008 in Adolf De Costa, ustni vir, 11. 4. 2008; Brežice – Južna vrata. Predstavitev rezultatov arheoloških raziskav v letu 2007, Brežice 2008).

⁴⁸ Danes vogalna hiša na Dobovski cesti 1 v Brežicah.

⁴⁹ ARS, AS 1851, fasc. 52/V, poročilo Luke »Utrdbe ob Savi«; Ivan Kos, ustni vir, 19. 8. 2004 in Teodor Oršanič, ustni vir, 12. 7. 2004.

⁵⁰ ARS, AS 1851, fasc. 52/V, skica mesta Brežice, ki jo je v začetku decembra 1944 narisal obveščevalec Tone in poročilo, št. 2, 9. 12. 1944.

150. Ostanki nemških betonskih protipehotnih ovir pri gradu Brežice.

Ko govorimo o umiku nemškega okupatorja, je treba omeniti še ovire oz. način oviranja, ki strokovni javnosti doslej niso bile znane ne iz dokumentov, strokovne literature ne iz spominskih zapisov. To so veliki betonski bloki,⁵¹ ki jih je okupator postavljajal tik ob železnici in cestah. Gre za sistem dveh manjših in enega velikega betonskega bloka, s katerim je okupator nameraval ovirati prodirajoče partizanske enote po globini in s tem pridobivati prepotrebni čas ob umiku svojih enot. Vsi ohranjeni betonski bloki⁵² so okrepljeni z železom enakih velikosti in z identičnimi odprtini za vstavljanje eksploziva. Ob umiku zadnje enote se aktivira eksploziv, ki povzroči, da zelo težak večji blok pade na železniško progo oz. cesto in jo začasno zapre. Manjša bloka z obeh strani komunikacije imata nalogo, da onemogočata, da bi lahko motorizirana

⁵¹ Ob pogovoru z informatorji sem zabeležil še izraze: betonske ovire, betonski stebri in protitankovske ovire.

⁵² Ohranjeni betonski bloki so skoraj identičnih mer. Odstopanja po širini in globini so le za centimeter ali dva. V višino so odstopanja le pri večjem bloku, kar je seveda odvisno od širine komunikacije. Večji blok ima velikosti 200 x 200 x 475 cm do 600 cm (merjeno od tal navzgor). Odprtina za eksploziv na večjem bloku je na dnu bloka in je nepravilne oblike, v širino meri 83 cm in višino 50 cm. Manjši bloki so v velikostih 200 x 200 x 135 cm do 150 cm (merjeno od tal navzgor, kar pomeni, da gleda toliko betonskega bloka iz zemlje).

kolona takšno oviro obšla. Večinoma so bili takšni bloki postavljeni na takem terenu, ki so ovirali tudi oklepnike ne samo kamionov. Takšno maso armiranega betona so napadalci verjetno najlažje odstranili z eksplozivom. Pri tem so tvegali, da so ob tem še močnejše poškodovali železniške tire oz. cesto. Enote, ki so se umikale, so tako pridobile še dodaten čas. Na osnovi opravljenega terenskega dela⁵³ menim, da je šlo za načrtno in vnaprej pripravljeno oviranje po globini prostora, kjer se je nemška vojska umikala. Betonske ovire⁵⁴ so postavljali ob železnici, glavnih in določenih stranskih cestnih povezavah.

151. Betonski blok ob železnici Zidani Most-Zagreb v bližini železniške postaje Krško.

⁵³ Na osnovi terenskega dela sem dokumentiral obcestne bloke v Velikih Malencah (Velike Malence 15, Brežice), v Veliki vasi pri Krškem (Velika vas pri Krškem 34), v Zidanem Mostu (pod železniškim mostom, na levi strani ceste v smeri proti železniški postaji), v Hrastniku (pod železniškim mostom, na levi strani ceste pri železniški postaji) in v Štorah (Obrtniška cesta 6). Bloka sta ohranjena le na eni strani ceste. Prebarvana sta v belo barvo in pokrita s kovinskima strešnicama. Nimata več vojaškega značaja, ampak propagandnega, saj večji blok služi kot pano za oglaševanje. Ljubomir Motore iz Sevnice se spominja, da sta leta 1978 obcestna betonska bloka stala na različnih mestih v Vranju v občini Sevnica. Pozneje so ju ob širitvi ceste odstranili (Ljubomir Motore, ustni vir, 20. 7. 2004). V svojem zelo bogatem fotografskem arhivu je našel celo fotografijo enega izmed teh blokov. Dokumentiral sem še dva betonska bloka na železniški progi Dobova–Zidani Most. Prvi je v Dobovi (Selska cesta 15), drugi pa v bližini železniške postaje v Krškem (Poljska pot 6). Blok stoji ob starovaškem potoku, kjer so med 2. svetovno vojno potekali nemški strelski jarki. Jože Blažinč iz Rigonc se spominja, da so bili betonski bloki ob železniški progi tudi na hrvaški strani (Jože Blažinč, ustni vir, 9. 8. 2004). Pri mojem terenskem delu v zvezi z betonskimi bloki so mi pomagali člani veteranskih organizacij ZVVS, Sever ter ZB in udeležencev NOB. Vsem se iskreno zahvaljujem.

⁵⁴ Betonski bloki so zanimiva dediščina vojaškega značaja ohranjena na tleh Slovenije iz obdobja 2. svetovne vojne. Ohranili so se zato, ker niso bili nikomur v napoto. Po izjavah informatorjev je precej teh blokov izginilo po vojni, nekateri pa tudi v poznejših letih v celoti ali delno ob širjenju cest.

Oborožitev redarstvene policije

Uniformirana policija tretjega rajha je bila redarstvena policija, ki je združevala zaščitno policijo in orožništvo. Nato so ji priključili gasilce, civilno zaščito in pomožno policijo. Pred koncem vojne je štela redarstvena policija približno 3,5 milijona pripadnikov.

Redarstvena policija je spadala pod poveljnika redarstvene policije v XVIII. vojaškem okrožju v Salzburgu Obersta Helmuta Mascusa. Od februarja do oktobra 1942 je bil poveljnik redarstvene policije Generalmajor Karl Brenner, nato do marca 1943 Generalmajor Hans Knofe, za njim spet Brenner, od oktobra 1943 do oktobra 1944 je bil Oberst Griep, nato pa Oberst Wolter.¹

Redarstvena policija je bila organizirana in oborožena po vojaško. Za izvajanje nalog so bili oboroženi ne le s tipičnim policijskim orožjem (pištola, tudi puška in brzostrelka), pač pa tudi z mitraljezi, ročnimi bombami, protiklepnimi puškami, minometi, topovi manjšega kalibra in oklepnimi bojnimi vozili ter tudi tanki.²

Puške

Na vojaško bistvo nemške redarstvene policije kaže med drugim dejstvo, da osnovnega orožja ni predstavljala pištola, kot je to pri policijah v navadi, pač pa tipično vojaško orožje, tj. puška.

Osnovno orožje nemške policije je bila vojaška puška Karabiner 98 k (Kar. 98k), kalibra 7,9 mm. Gre za standardno puško tretjega rajha sistema Mauser, izoblikovano sredi tridesetih let. Puška je imela nabojišče za 5 nabojev in namerilno razdalja 100–2000 metrov. Puška je dolga 1110 mm in tehta 3900 g. V desetih letih so jih izdelali kakšnih 12 milijonov, večinoma za nemško vojsko. Puška je bila konstruirana povprečno in taka je bila tudi po učinku. Ko je v državi začelo primanjkovati surovin, je začela padati njena kakovost. Modeli, izdelani po letu 1943, kažejo pomanjkljivosti v obdelavi

¹ Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 150 in 173.

² Tekst o oborožitvi redarstvene policije je povzet po: Janez Hartman: Strelno orožje nemške policije 1941–1945 (Obramba 8/2002, str. 66–69 in 9/2002, str. 66–69) in Drugo orožje nemške policije 1941–1945 (Obramba 10/2002, str. 65–69). Hartman je gradivo za prispevke našel v dveh nemških policijskih priročnikih. Gre za dve izdaji (3. in 5.) istega priročnika: Waffentechnischer Leitfaden für die Ordnungspolizei, Berlin 1941 in 1944. Avtor je Karl Fischer. Leta 1941 je bil Oberst zaščitne policije in Standartenführer SS, leta 1944 pa Brigadeführer SS in Generalmajor policije.

in nastavitvah. Masovna izdelava se je končala leta 1944, ko je industrija strelnega orožja prešla na cenejše materiale.³

Določeno število pušk Kar. 98k je bilo opremljenih s strelnim daljnogledom (Karabinerzielfernrohr); optični namerilnik štirikratne povečave z jeklenim ohišjem se je pritrdil na posebej prirejeno orožje z vzvodom.

Druga policijska puška je bila starejša Kar. 98a, kalibra 7,9 mm, preimenovana kratka 98AZ iz prve svetovne vojne. Od osnovne Kar. 98k jo hitro ločimo po značilni štrleči kratki šibiki za postavljanje v piramide. Puška je nekaj krajša (1100 mm in za spoznanje lažja; 3600 g). Obe imata zapognjeno ročico zaklepa in bočno nameščeni jermenici.

Tretja policijska puška ni bila sistema Mauser, pač pa sistema Mannlicher: 8 mm M.95 Stutzen. Gre za dobro avstro-ogrsko puško, modela 1895, ki je prišla v nemške roke ob priključitvi Avstrije leta 1938. Puška ima premovlečni zaklep in zmogljivost nabojišča 5 nabojev. Dolžina orožja je 1005 mm, teža pa 3400 g.

152. Puška M.95 sistema Mannlicher je bila ena od treh osnovnih pušk nemške policije.

To so tri osnovne puške nemške policije, ki jih obravnava Fischer v obeh razpoložljivih izdajah svojega priročnika. V izdaji iz leta 1944 navaja precej dolg seznam pomožnih pušk v policijski oborožitvi. Najprej omenja nemškim mavzericam zelo podobne češke Gew 24 (t) in Gew 33 (t), poljske Gew 98 (p), Gew 29 (p) in Kar 98 (p), jugoslovanske Gew 24 (j) ter Kar 24 (j), vse kalibra 7,9 mm. Nato sledijo puške in karabinke: belgijske M.89, M.35 in M.36 kalibra 7,65 mm, francoska Mle 07/15 M.34 kalibra 7,5 mm, francoske Mle 1886 M.93, Mle 1886 R.35, Mle 1916, Mle 07/15, Mle 1892, Mle 1890 kalibra 8 mm, francoska Mle 1874 kalibra 11 mm (enostrelka), nizozemska

³ John Weeks: Streljačko naoružanje. Alfa, Zagreb 1980, str. 23–26.

M.95 kalibra 6,5 mm, norveška M.94 kalibra 6,5 mm in ruske/sovjetske M.91, M.91dragonska, M.10, M.91/30, M. 24/27 ter M.40 (polavtomatska), kalibra 7,62 mm.

Mitraljezi

Najbolj znani nemški (puško)mitraljez druge svetovne vojne je bil MG 42, kalibra 7,9 mm. V priročniku iz leta 1941 še ni omenjen, v izdaji iz leta 1944 pa je na prvem mestu. MG 42 je bil univerzalno avtomatsko orožje, ki je lahko deloval kot puškomitraljez (na nožicah) ali mitraljez (na težkem podstavku). Blizu 12 kg težko orožje (brez podstavka) ima visoko kadenco 1500 nabojev v minuti in hitro zamenljivo cev. Polnil se je s pločevinastimi nabojniki, zmogljivosti 50 ali 250 nabojev.

Tudi MG 34 je bil univerzalni (puško)mitraljez, kalibra 7,9 mm, s podobnimi taktično tehničnimi lastnostmi. Presežen je bil zato, ker je bil zaradi tradicionalne izdelave predrag in prepočasen za proizvodnjo. Zaradi premajhnih toleranc je bil občutljiv za težke terenske razmere. Zaradi manj potratne kadenca 1000–1200 nabojev v minuti je bil pri nekaterih uporabnikih bolj číslan kot MG 42.

153. Nemška vojaka na položaju z mitraljezom MG 34. Propagandna razglednica Wehrmachta. Poslana po vojaški pošti 8. aprila 1940 na Štajersko.

Naslednji mitraljez iz nemške policijske oborožitve je bil Maxim MG 08, kalibra 7,9 mm, izpred prve svetovne vojne. Mitraljez je bil v prvi svetovni vojni zelo uspešno orožje, za sodobnejše vojskovanje, posebej še proti stalno izmikajočim se »banditom«, pa je bil v splošnem zastarel in nepraktičen. V prvi vrsti je bil odločno pretežak, z obveznim podstavkom je tehtal 58,5 kg. Starožitno orožje na vodno hlajenje se je polnilo z lanenimi nabojniki s 100 ali 250 naboji.

Nekoliko uporabnejša je bila izpeljanka MG 08/15. Orožje, ki bi mu lahko rekli težki puškomitraljez, je sicer še imelo nerodno vodno hlajenje, vendar so kotliček za vodo zmanjšali, težak podstavek nadomestili z nožicami in mitraljezu dodali kopito ter pištolni ročaj. Orožje je dolgo 1398 mm in tehta 17,7 kg.

Eden od bolj praktičnih puškomitraljevov v nemški policijski oborožitvi je bila gotovo lahka zbrojovka. Uporabljali so različici MG 26 (t) in MG 30 (t). Zbrojovka je lahko, še ne devetkilogramsko orožje na nožicah, ki se je polnilo iz 20 strelnih zgoraj nameščenih škatlastih okvirjev. Kaliber je bil standardni 7,9 mm, kadenca zmernih 600 nabojev v minuti, cev pa hitro zamenljiva. Lahka zbrojovka je veljala za zanesljivo in priljubljeno orožje.

Nemška policija je imela poleg lahkih na voljo tudi težke zbrojovke. Odlični češki mitraljez na podstavku so Nemci poimenovali MG 37 (t) ali kar »težki češki MG«. Kaliber je bil spet standardni 7,9 mm, polnjenje s kovinskimi nabojniki s po 100 ali 200 naboji. Hlajenje je bilo zračno, cev pa hitro zamenljiva. Mitraljez je dolg 1095 mm in tehta 36,2 kg (s trinožnikom).

Med drugimi zaplenjenimi mitraljezi so bila na seznamu nemške redarstvene policije naslednja lahka in težka orožja: belgijski M.30, kalibra 7,65 mm, francoski Mle 15, kalibra 8 mm, nizozemski M.20, kalibra 6,5 mm, ter ruski/sovjetski M.28, kalibra 7,62 mm.

Na policijskih oklepnih bojnih vozilih Steyr-Daimler-Puch so poleg že omenjenega puškomitraljeza MG 34 uporabljali še Rhein-metall M.30 in Schwarzlose M.7/12. Prvi je bil standardni puškomitraljez avstrijske vojske, drugi standardni avstro-ogrski in pozneje avstrijski (težki) mitraljez, oba kalibra 8 mm. Na zaplenjenih francoskih tankih Renault so uporabljali francoske mitraljeze, kalibra 8 mm.

Brzostrelke

Pojem nemške brzostrelke je bila MP 40, ki pa je policija – vsaj po Fischerju – leta 1941 še ni premogla, pač pa je nemška redarstvena policija imela vrsto starejših brzostrelk. Šlo je za kakovostna in zanesljiva orožja, ki

so bila težka in precej nerodna. Vse starejše nemške (in avstrijska) brzostrelke so imale skupne značilnosti: leseno kopito, vodoraven škatlast okvir, hladilna obloga cevi in kaliber 9 mm.

Brzostrelka MP 18 I je prava veteranka, saj so jo razvili in uporabljali že med prvo svetovno vojno. Konstruktor je bil Hugo Schmeisser, izdelovalec pa Theodor Bergmann. Sprva je orožje uporabljalo zapleten 32-strelni bobnasti/polžasti nabojnik, prevzet od artilerijskega Lugerja, po vojni pa so poševno vodilo okvirja zravnali in priredili za preprost škatlast okvir za dvajset nabojev. Po versajski pogodbi skromna nemška vojska (Reichswehr) brzostrelk ni smela uporabljati, pač pa je prišla v policijsko oborožitev. Orožje s kadenco 400 nabojev v minuti je dolgo 825 mm in tehta približno 4000 g.

Bergmann MP 28 II je dodelana različica prvotnega Schmeisserja z dodanim regulatorjem streljanja (rafalno, posamično). Izdelovali so jo predvsem za izvoz, čeprav je bila tudi v omejeni domači policijski rabi. Tovarna Haenel jih je izdelovala vse do leta 1940. Med vojno je policija dobila še zaplenjene belgijske brzostrelke Schmeisser-Bayard, ki so bile licenčne kopije domače MP 28 II. Brzostrelka je dolga 812 mm in tehta 4010 g. Poleg običajnih 20-strelnih je lahko uporabljala tudi 32- in celo 50-strelne okvirje. Kadenca streljanja je 500 nabojev na minuto.

Iz avstrijskih zalog je prišlo po anšlusu v nemško policijsko oborožitev precej brzostrelk Steyr. Nemci so jih imenovali MP 34. V avstrijski republiki je brzostrelke M.32, kalibra 9 mm, najprej dobila policija, dve leti pozneje pa M.34, kalibra 9 mm, še vojska. Ta brzostrelka je imela samosvoje konkavno kopito in nastavek za nasaditev bajoneta M.95. Zaloge avstrijske vojske so znašale 7505 brzostrelk M.34. Nemci so prevzete brzostrelke Steyr predelovali na svoj standardni kaliber Pist. Patr. 08 (9 x 19), pri čemer so konkavno kopito vojaških M.34 zamenjali z običajnim, vendar jih je konec vojne precej dočakalo še v izvirnem kalibru. Steyr je dognana, zelo kakovostno izdelana brzostrelka, ki je bila precej pogosta tudi v partizanski oborožitvi. Brzostrelka s kadenco streljanja 650 nabojev v minuti je dolga 850 mm, težka 4360 g in ima 32-strelni okvir.

Med vojno so dodali v arzenal redarstvene policije še tri nemške brzostrelke: MP 35, MP E in na koncu še MP 40.

Bergmann MP 35 je bila manj znana nemška brzostrelka z nekaj samosvojimi konstrukcijskimi prijemi, med drugim je to edina nemška brzostrelka z okvirjem, nameščenim z desne strani. Tovarna Walther je že leta 1934 izdelala 2000 primerkov za policijo (MP 34/1). Izpopolnjeni model MP

35/1 so precej izvažali, na Švedskem pa so jih izdelovali po licenci. Brzostrelko MP 35/1 so uporabljale tudi enote Waffen SS, za katere jih je tovarna Junker und Ruth izdelala 40.000. V majhnih količinah so jih izdelovali vse do leta 1945. Brzostrelka s kadenco streljanja 600 nabojev v minuti je dolga 840 mm, težka 4300 g in ima škatlast okvir za 20 ali 32 nabojev.

Ermino brzostrelko MP E prepoznamo po vertikalnem lesenem ročaju na kopiščku, sicer pa se v najbolj bistvenih elementih ne razlikuje od drugih nemških brzostrelk starejše generacije. Konstruktor je bil Heinrich Vollmer. Nemška policija je bila deležna tudi v Franciji zaplenjenih brzostrelk P. M. Vollmer/Erma, ki so dobile nemško oznako Masch.-Pist. 740 (f). Pravzaprav gre za enako orožje, saj je leta 1939 Francija kupila v Španiji 3250 teh po licenci izdelanih brzostrelk. Kot zanimivost velja omeniti še podatek, da je peščico teh brzostrelk kupila Kraljevina Jugoslavija. Brzostrelka s kadenco streljanja 500 nabojev v minuti je dolga 896 mm in tehta 4150 g. Polnila se je z 20- ali 32-strelnimi okvirji.

Tudi MP 40 je Ermina oziroma Vollmerjeva konstrukcija. Njena neposredna predhodnica je Erma MP 38, ki jo imamo lahko za prvo zares sodobno brzostrelko, MP 40 pa je njena poenostavljena, množični izdelavi prilagojena izpeljanka. Maschinenpistole 40 takoj prepoznamo po njenem praktičnem zložljivem kovinskem kopitu, pa tudi po pištolnem ročaju in navpičnem okvirju. Brzostrelka nima lesenih delov. To je pravzaprav prva množična brzostrelka nemške vojske. Izdelali so več kot milijon primerkov, ki so jo pozneje dali v uporabo tudi redarstveni policiji. Brzostrelka s kadenco streljanja 500 nabojev v minuti je dolga 832/620 mm in težka 3890 g. Polnila se je z 32-strelnimi okvirji.

154. Jurišna puška MP 43 naj bi postala osnovno pehotno orožje nemške vojske.

Na ruskem bojišču je nemška vojska zaplenila velike količine orožja, tudi brzostrelk. Tako je dobila redarstvena policija poleg najbolj znanih M.41 še starejše M.34/38 in M.40. Vse brzostrelke so bile kalibra 7,62 mm. Rdeči armadi so zaplenili tudi nekaj ameriških brzostrelk Thompson M1928, kalibra 11,43 mm. Tako je prišel priljubljeni tommy gun tudi v (pomožno) oborožitev nemške redarstvene policije.

Pištole

Nemška redarstvena policija je uporabljala na sto tisoče pištol različnih znamk in kalibrov. Fischer jih v svojih priročnikih obravnava trinajst, razdeljenih v dve skupini: pištrole, kalibra 9 mm (3 modeli), in pištrole, kalibra 7,65 mm (10 modelov).

a) Pištrole 9 mm

Osnovna 9-milimetrska pištola je bil legendarni Luger oziroma točneje Pištola 08 (P.08). Samokres Georga Lugerja je bil izoblikovan na prelomu stoletja, v nemško uradno rabo pa je prišel leta 1904, ko ga je sprejela nemška vojna mornarica. Vojska ga je sprejela v uradno oborožitev leta 1908 kot P.08. Do konca vojne je bilo izdelanih več kot milijon primerkov. V širšo policijsko rabo je prišel po prvi svetovni vojni.

Policijski P.08 se je razlikoval od običajnega po dodani varovalki z leve strani, ki preprečeval sprožitev med razstavljanjem. Pri nas je takšnih primerkov Lugerjev precej. Pogosti primerki so starejši z dvojnim datumom (npr. 1917/1920; prva letnica pomeni leto izdelave, druga sprejem v nemško oborožitev po prvi svetovni vojni) in novejši Mauserjeve proizvodnje, na primer letniki 1940–1942. K policijskem Lugerju je spadal en rezervni okvir, orožniki pa so pri samostojnem opravljanju službe nosili dva rezervna. Policijski P.08 imajo policijske sprejemne žige orel/L, orel/F, orel/K ali orel/C, lahko pa tudi oznako enote. Toki za pištrole so bili načeloma rjavi (za orožništvo, vojaški so bili običajno iz črnega usnja) in jih prav tako najdemo s policijskimi oznakami. Razlika je bila še v nošenju toka na pasu: policija je nosila tok na desni, vojska praviloma na levi. Osnovni tehnični podatki: kolenasti zaklep, okvir za 8 nabojev, dolžina orožja 220 mm, teža pištrole 870 g.

Steyr-Pistole M12 (9 mm) je bila uradna nemška policijska oznaka pištrole, ki je predstavljala najpogostejši avstro-ogrski samokres prve svetovne vojne. Po vojni je bil Steyr M12 najpogostejši samokres vojske avstrijske republike (16.385 primerkov) in drugi najbolj razširjeni samokres avstrijske

policije/orožništva (9700). V nemško redarstveno policijo so prišli Steyrji po anšlusu. Fischer piše, da je bil s pištolami M12 oborožen del nemške policije v »Ostmarku«. Iz tega razloga je razumljivo, da je Steyr M12 pri nas pogosta pištola. Neuradno poimenovanje pištole je bilo Steyr-Hahn (Hahn – petelin), pač zaradi zunanjega udarnega kladienca oziroma petelina. Osnovni tehnični podatki: zmogljivost nabojišča 8 nabojev (polnjenje s polnilnimi okvirčki zgoraj, pri odprtem zaklepu), dolžina pištole 205 mm, teža 980 g.

Pistole 38 ali, kot ga bolj poznamo, Walther P.38, je v Fischerjevem priročniku leta 1941 še neznanka, v izdaji iz leta 1944 pa so mu namenjene tri strani. Waltherjevo sodobno nadomestilo za ostareli P.08 so uvajali v enote res šele na začetku vojne, a do leta 1945 so Walther, Mauser in Spreewerke izdelali 1.200.000 primerkov. Do policije jih je zaradi velikih potreb redne vojske in oboroženih oddelkov SS prišlo bolj malo. Walther P.38 se odlikuje po sprožilcu dvojnega delovanja in dobri varovalki, ima pa tudi zunanje udarno kladienco. Veljala je za zanesljivejše orožje od Lugerja. Osnovni tehnični podatki: zmogljivost okvirja 8 nabojev 9 mm, dolžina orožja 215 mm, teža 950 g.

b) Pištola 7,65 mm

Karl Fischer v začetku poglavja o pištolah kalibra 7,65 mm poudarja, da je v oborožitvi poleg obravnavanih sicer še več modelov pištol tega kalibra, ki pa so starejše ter že precej izrabljene in za katere ni več na voljo ustreznih nadomestnih delov. Konkretno navaja le eno takšnih, in sicer Dreyse M1907 iz starih zalog cesarske policije. V izdaji 1941 omenjeno pištolo podrobneje obravnava, v priročniku 1944 pa ne več.

Sauer & Sohn je predvojna (1913) pištola standardne konstrukcije brez udarnega kladienca. Sorazmerno kratko orožje se je odlikovalo po odlični izdelavi. Osnovni podatki: zmogljivost okvirja 7 nabojev, dolžina orožja 144 mm, teža 550 g.

Walther PP (Polizei Pistole – policijska pištola) izvira iz leta 1929 in nekako predstavlja prvo nemško pištolo sodobne konstrukcije. Prenehali so jo izdelovati šele ob prelomu v tretje tisočletje. Predvojni primerki so se odlikovali po izjemni izdelavi in končni dodelavi, ki pa je med vojno, sploh pa proti njenemu koncu zelo opešala. To je bila v nekem smislu standardna nemška policijska pištola, kalibra 7,65 mm, po kateri so presojali vse druge. Imel jo je marsikateri oficir Wehrmachta in še marsikdo. Osnovni podatki: okvir za 8 nabojev, dolžina orožja 170 mm, teža 650 g.

155. Pištola Walther PP je bila narejena predvsem za policijsko uporabo.

Walther PPK (Polizei Pistole Kripo – pištola kriminalistične policije) je nekoliko pomanjšana različica osnovne PP. Izvirno je bila namenjena policistom v civilu, vendar jo je nosilo tudi mnogo uniformirancev, ne le pri policiji. Osnovni podatki: nabojišče za 7 nabojev, dolžina orožja 150 mm, teža 530 g.

Mauser 7,65 mm iz leta 1914 je bila pri policiji poznana preprosto kot Mauser-Pistole. Gre za solidno orožje brez udarnega kladičca, vendar s kazalnikom napetega mehanizma. Osnovni podatki: okvir za 8 nabojev, dolžina 153 mm, teža 600 g.

Mauser-Pistole neuer Art (Mauserjeva pištola nove vrste) ni nič drugega kot staro policijsko poimenovanje orožja, ki ga sicer poznamo kot HSc. Koncept je bil povzet po pištoli Walther PP, torej ima sprožilec dvojnega delovanja, zunanje udarno kladičce in krilno varovalko na zaklepu. Osnovni podatki: okvir za 8 nabojev, dolžina orožja 162 mm, teža 585 g.

Pištola M.27 je češka policijska pištola vz.27, ki jih Nemci niso le zaplenili, pač pa so jih v okupirani Češki tudi na veliko izdelovali; izdelanih je bilo kakšne četrto milijona. Podobna je stari mavzerici, vendar ima zunanje udarno kladičce. Stari primerki so bili lepo izdelani, med vojno pa je standard proizvodnje precej padal. Osnovni podatki: okvir za 8 nabojev, dolžina 165 mm, teža 700 g.

Steyr-Pistole 34 je še eno orožje, ki je prišlo v oborožitev redarstvene policije po anšlusu. Pot te pištole 7,65 mm z značilno zgradbo na prelom se je

začela kot komercialni model 1909 tovarne Steyr (po belgijski licenci Pieper). Še pred vojno jo je sprejela v oborožitev avstro-ogrska policija/žandarmerija, med vojno tudi vojska. Avstrijska policijska raba se je nadaljevala tudi po vojni, še več, leta 1934 so približno 11.600 razpoložljivih pištol predelali in posodobili ter tako dobili »novo« pištolo Steyr M.34. Osnovni podatki: okvir za 7 nabojev, dolžina 162 mm, teža 605 g.

Dreyse-Pistole oziroma M.1907 je bila pred prvo svetovno vojno pojem nemške policijske pištole. Še zdaj najdemo na njih praviloma oznake različnih nemških policijskih organizacij. To je bila tudi ena izmed pomožnih pištol avstro-ogrske vojske prve svetovne vojne. Po vojni je proizvodnja sicer zamrla, a redarstvena policija jih je še vedno uporabljala. Gre za solidno orožje, ki je dalo že na prvi pogled izrazito arhaičen videz. Osnovni podatki: okvir za 7 nabojev, dolžina 260 mm, teža 650 mm.

Fischer navaja tudi nekaj podatkov o formacijski oborožitvi policijskih enot. Policijski četi (brez mitralješkega voda) je pripadlo 9 puškomitraljezov in 9 brzostrelk. Mitralješki vod je imel 4 težke mitraljeze. Puške so nosili vsi stražmojstri razen voznikov in strelcev avtomatskega orožja. Pištole 9 mm so nosili stražmojstri in tisti brez pušk, namesto pištol 9 mm so lahko nosili tudi pištole 7,65 mm. Pištole 7,65 mm so nosili oficirji, uradniki oficirskega ranga in vozniki.

Bajoneti

Osnovni bajonet je bil Seitengewehr 84/98, ki je spadal k standardni puški Mauser Kar. 98k, kalibra 7,9 mm. Preprosto oblikovano orožje z ravnim rezilom in kratkim branikom je imelo ročaj iz gladkega lesa ali prečno narezanega bakelita (od leta 1937). Osnovne mere: dolžina bajoneta 385 mm, dolžina rezila 251,5 mm, širina rezila 25 mm, dolžina pločevinaste nožnice 272 mm.

Seitengewehr 98/05 prepoznamo po braniku, ki je na eni strani štrleč in zavihan navzgor, predvsem pa po rezilu, ki se pred koncem razširi (»mesarski bajonet«). Njegov ročaj je lesen in prečno narezan. Bajonet 98/05 je bil namenjen puški Mauser Kar. 98a, kalibra 7,9 mm. Osnovne mere: dolžina bajoneta 502 mm, dolžina rezila 370 mm, širina rezila do 36 mm.

V nemški policijski oborožitvi po letu 1938 je bilo precej avstrijskih premovlečnih pušk, sistema Mannlicher M.95, kalibra 8 mm, in brzostrelk Steyr-Solothurn M.34, kalibra 9 mm. K obojim je spadal avstrijski (avstro-

ogrski) bajonet M.95. Osnovne mere: dolžina bajoneta 361 mm in dolžina rezila 249 mm. Ko je pozneje nemška policija dobila tudi vrsto v vojni zaplenjenih pušk različnih sistemov, modelov in kalibrov, so prišli v nemško policijsko rabo tudi ustrezni tuji bajoneti.

Vadbeno strelno orožje

Osnovno vadbeno orožje je bila malokalibrska puška Deutsches Sportmodel – DSM (nemški športni model). Kaliber enostrelnega orožja, sicer podobnega standardni Mauser Kar. 98k, je bil 5,6 mm. MK puška DSM je bila dolga 111 cm in težka 3,5 kg.

Naboji in pribor

Standardni kalibri v policijski rabi so bili 7,9 mm za puške in (puško) mitraljeze, 9 mm za pištole in brzostrelke, 7,65 mm za pištole in 5,6 mm za vadbeno orožje.

Večina streliva je imela barvno prepoznavno kodo. Standardni način označevanja z barvo je bil lakasti kolobarček okoli netilke, ki je imel tudi funkcijo tesnjenja pred vlago oziroma oljem. Drug, manj pogost način barvnega kodiranja je bilo barvanje konice izstrelka. Strelivo je bilo označeno tudi na obodu dna tulca (vtisnjeno v kovino) in na embalaži. Slep (manevrsko) strelivo 7,9 mm se je imenovalo Platzpatrone 33 in je imelo votlo leseno kroglo. Šolski naboj 7,9 mm oz. Exerzierpatrone S je bil enodelen medeninast, z vzdolžnimi utori na telesu.

Med osnovne pritikline strelnega orožja je spadal čistilni pribor R.G. 34. Značilna ploščata pločevinka z obojestranskim poklopcem je vsebovala pribor za čiščenje, skupaj z aluminijasto verižico.

Raketne pištole

Nemška vojska in policija sta med vojno uporabljali več vrst raketnih pištol. Med najbolj značilnimi je enostrelka sistema Walther, ki je tudi edina pištola te vrste, omenjena v Fischerjevem policijskem priročniku. Walther je razvil svojo prelamačo leta 1928, vojska pa jo je sprejela v oborožitev sredi tridesetih let. Policijski priročnik jo imenuje Leuchtpistol (svetilna pištola). Pištola se odpira z vzvodom pod branikom sprožilca in ima zunanje udarno kladivec. Sprožilni mehanizem je enojnega delovanja; cev je kalibra 26,65

mm; strelivo je bilo svetilno in signalno. Svetilni naboj starejšega tipa je dajal svetlobo bele barve, novejši in močnejši L.Patr. 41 pa je svetil rumenkasto. Običajni signalni naboj je bil enojen, posebni pa dvojen, torej z dvema »zvezdama«. Enojni je bil zelen ali rdeč, dvojni pa zelen in rdeč.

Ročne bombe

Najznačilnejša nemška ročna bomba je »štilarica« (Stielhandgranate), ki se je uveljavila med prvo svetovno vojno. V policijskih priročnikih je osnovna ročna bomba z držajem Hand-granate 24, torej enaka, kot jo je uporabljala tudi vojska. HGr. 24 je imela značilen lesen držaj v obliki palice, v katerem je bil nameščen mehanizem za aktiviranje na poteg. Ta je sprožil vžigalnik Brennzunder 24, ki je s časovnim zamikom 4–5 sekund prek detonatorja, št. 8, povzročil detonacijo 165 gramov eksploziva v »pločevinki«. Orožje je bilo v celoti dolgo 36 cm, težko pa 480 g. To je bila tipična ofenzivna ročna bomba, ki se je zanašala na nekajmetrski učinek eksploziva, čeprav so bili kovinski delci lahko nevarni do 20 metrov. Policija je imela na voljo tudi vadbeno različico ročne bombe HGr. 24 z značilnimi okroglimi odprtinami na pločevinastem telesu. Po 15 ročnih bomb z držajem so hranili in prenašali v pločevinastem kovčku, v boju pa nosili preprosto zataknjene za pas uniforme, čeprav so obstajali tudi namenski brezrokavniki z 10 žepi (5 spredaj in 5 zadaj za nošenje Hgr. 24 z držajem navzgor).

Pozneje se je ročni bombi HGr. 24 v nemški policijski oborožitvi pridružila novejša, priročnejša E.H. gr. 39. Ta ni bila več tradicionalna »štilarica«, pač pa kompaktna »jajčarica« (Eihandgranate). Ročna bomba jajčaste oblike je bila ofenzivno orožje težko 340 g in s poteznim vžigalnikom. Časovni zamik je bil tudi tu 4–5 sekund.

Minometi

Minometnih orožij v policijskem priročniku iz leta 1941 ni, v izdaji 1944 pa sta obravnavana dva minometa, oba standardni orožji nemške vojske. Težki minomet Gr.W. 34 je imel kaliber 8 cm (cev 8,14 cm, torej standardni kaliber 81 mm) in je bil uporaben na razdaljah od 60 do 1900 metrov. Najučinkovitejši je bil med 400 in 1200 metri. Drugi tehnični podatki: teža v strelnem položaju 56,7 kg, teža izstrelka 3,5 kg, hitrost streljanja 6 min v 8–9 sekundah. Lahki minomet l.Gr.W. 36 je bil kalibra 50 mm. Priročno orožje je imelo naslednje osnovne lastnosti: teža 14 kg, teža izstrelka 0,86 kg, uporabni domet 50–450

m, hitrost streljanja 6 min v 8–9 sekundah. Aktiviral se ni samodejno, pač pa ročno, s sprožilcem.

Topovi

Edini topovi, ki jih omenja priročnik 1941, so bili Pak, torej protitankovski topovi (Pan-zerabwehrkanonen). Policiji so bila na voljo orožja kalibra 37–50 mm. Modelov orožja Fischer ne navaja, verjetno je šlo za standardna nemška protitankovska topova 3,7 cm Pak in 5 cm Pak 38.

Priročnik 1944 obravnava podrobneje dva modela Pak, oba francoskega izvora. Prvi je PAK. (f) 2,5 cm z naslednjimi lastnostmi: kaliber 25 mm, začetna hitrost 900 metrov v sekundi, uporabni domet 1000 m, debelina ščita 7 mm, teža v bojnem položaju 310 kg, hitrost streljanja 20 granat v minuti. Drugi francoski protitankovski top v nemški policijski oborožitvi je bil bistveno močnejši PAK. (f) 7,5 cm. Osnovne lastnosti: kaliber 75 mm, uporabni domet 1300 m (protioklepne granate) oziroma 3000 m (običajne rušilne granate), začetna hitrost 577 metrov v sekundi, teža 1280 kg.

Oklepna vozila

V formacijski oborožitvi redarstvene policije sta bila dva oklepna avtomobila, oba izdelek avstrijskega koncema Steyr-Daimler-Puch. Starejši je bil triosno, novejši daljše, štiriosno kolesno vozilo. Oba sta bila oborožena z mitraljezi. Sprva sta bila avstrijski (avstro-ogrski) mitraljez Schwarzlose M.7/12 in avstrijski puškomitraljez M.30 sistema Rhein-metall, oba kalibra 8 mm, ki pa so ju pozneje nadomeščali z nemškim MG 34, kalibra 7,9 mm. Novejši Steyrjev oklepnik je imel poleg mitraljezov v oborožitvi tudi polavtomatski top. Uradno so ga imenovali 2-cm-Kampfwagen-Kanone 35. Praktična hitrost streljanja je bila 15–20 strelkov v minuti.

III. Jugoslovanska vojska v domovini

Štajerski četniki

Na Štajerskem ni nastala kaka pomembnejša organizacija ali vojaška formacija protipartizanskega tabora. Omenjena značilnost je bila v veliki meri posledica okupacijskega sistema oziroma ciljev nacističnega okupatorja. Leta je takoj začel izvajati ukrepe, ki naj bi ponemčili okupacijsko območje Spodnja Štajerska. Navedeno območje so nacisti hoteli ponemčiti v izredno kratkem času in zato sploh niso predvidevali kolaboracije s predstavniki prejšnje oblasti ali s kakšno slovensko politično organizacijo.¹

Najpomembnejša četniška organizacija je nastala na območju Slovenskih goric in Dravskega polja. To območje je sodilo v operativno območje Lackovega bataljona, kasneje Pohorskega in Lackovega odreda. Konec 1943 in v začetku 1944 je vodstvo osvobodilnega gibanja na Štajerskem močno opozarjalo na »plavogardistično« nevarnost in ocenilo, da je precejšen del vzhodne Štajerske pod vplivom »plavogardističnih« organizatorjev, ki naj bi širili svojo mrežo v Slovenskih goricah in na Dravskem polju, a tudi v Mariboru, na območju Donačke gore in v hribih okrog Šentjurja pri Celju. Tedanje ocene o obsegu »plavogardistične« nevarnosti in tudi ukrepi proti njej niso bili v skladu z dejanskimi razmerami. Vendar je prav sredi leta 1943 prišel Jože Melaher - Zmagoslav² na območju Slovenskih goric pripravljati tla za svojo organizacijo in vojaško formacijo.³

Sredi oktobra 1942 ga je gestapo »zaradi komunistične dejavnosti« aretiral, a mu je uspelo pobegniti. Po pobegu se je skrival v jamah pri Dupleku. V svojih spominih je navedel, da je bil tedaj edini četnik na Štajerskem in da se mu je šele v začetku 1943 pridružil viničarski sin iz Malečnika. V začetku februarja 1943 je okupator odkril njegovo skrivališče. Melaher se je rešil in se nato skrival v Slovenskih goricah. Junija 1943 je v nekem svinjaku z roko napisal

¹ Ževart, Lackov odred 2, str. 464.

² Jože Melaher (Maribor, Pobrežje 1913 – ZDA, Cleveland 1991). Bil je organizator četniškega gibanja. Pred 2. svetovno vojno je bil dejaven v SLS oz. JRZ. Leta 1941 se je kot predstavnik katoliške skupine v Mariboru vključil v OF. Ker se ni strinjal z vlogo komunistov v OF, se je povezal tudi z nasprotniki NOB v Ljubljani. Začel je organizirati četnike na Štajerskem in junija 1943 napisal prvo številko glasila slovenskih četnikov Kri in zemlja. Spomladi 1944 je organiziral zametke četniške vojaške formacije. Maja 1945 se je z glavnino svojih sil umaknil v Avstrijo, kjer so se predali angleški vojski. Melaher je od 1949 živel v Clevelandu (ES 7, str. 60).

³ Ževart, Lackov odred 2, str. 465.

prvo številko svojega glasila Kri in zemlja, ki ga je v letu 1944 označeval za glasilo slovenskih četnikov. Potem ko je dobil iz Ljubljane potrebno opremo, je glasilo razmnoževal. V začetku 1945 je začel izdajati še glasilo za žene in dekleta. Dne 1. januarja 1945 je izšla prva številka glasila »Slovenka sem« s podnaslovom »Glasilo slovenskih deklet in žena za severno Slovenijo«.⁴

Z glasilom Kri in zemlja je Melaher začel propagandno akcijo proti Osvobodilni fronti in pričel je zbirati svoje pristaše. V svojo enoto je pridobival predvsem ubežnike iz nemške vojske in take, ki niso hoteli v nemško vojsko in so se skrivali. Spomladi 1944 je ustanovil jedra treh čet in štabne enote oziroma zaščite. Središče njegovega delovanja je bilo pri Malečniku, kjer si je organiziral svoje zaledje med prebivalstvom. Sprva so bili povezani predvsem s Slovensko legijo v Ljubljani, poleti 1944 pa so se podredili Jugoslovanski vojski v domovini, komandi za Slovenijo, in njihov nadrejeni je postal major Mirko Bitenc, poveljnik za vzhodno Slovenijo. Četniki Jožeta Melaherja so bili edino stalno nepartizansko gibanje na Štajerskem.⁵

Oktober in november 1944 so Melaherjevi četniki napadli tri okupatorjeve orožniške postaje oziroma orožnike: 13. oktobra v Malečniku, 21. oktobra pri Sv. Juriju ob Ščavnici in 15. novembra pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah. Te napade in še nekatere akcije so četniki opravili, da bi izboljšali svojo oborožitev in se oskrbeli s strelivom, a tudi zato, da bi si pridobili ljudi. Pri navedenih napadih so četniki zaplenili orožnikom orožje, strelivo, dele uniform in še nekaj drugega materiala. Med napadom na orožnike pri Sv. Trojici je na nemški strani padel nadstražmojster Friedrich Kohnlein, smrtno pa je bila zadeta občinska medicinska sestra Maria Schatter, ki je hotela streljati na napadalce. Dne 19. novembra so se četniki pojavili v Sladkem Vrhu in tam v tovarni izpraznili blagajno, strgali Hitlerjevo sliko in v gostilni Jožefa Scheffa izpraznili trafiko. Predstavili so se za jugoslovansko vojsko.⁶

Narodnoosvobodilno gibanje se je do Melaherjevih četnikov opredelilo sovražno, prepoznalo jih je kot svoje nasprotnike. Proti njimi se je bojevalo predvsem s političnim delovanjem med prebivalstvom, pojasnjevalo je vlogo četnikov na sestankih in mitingih, ki so bili tudi v »četniških vaseh«, z letaki, trosilnimi lističi, a tudi z vojaškimi akcijami in aretacijami nekaterih

⁴ Prav tam.

⁵ Ževart, Lackov odred 2, str. 466; Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992. Inštitut za novejšo zgodovino in Mladinska knjiga, Ljubljana 2005, str. 706 in 707.

⁶ Ževart, Lackov odred 2, str. 466 in 467.

sodelavcev četnikov. Decembra 1944 je vodstvo osvobodilnega gibanja na Štajerskem izdalo tiskan letak, naslovljen na prebivalstvo Slovenskih goric in Ptujskega polja, ki so ga podpisali vidni funkcionarji NOG, ki so bili kakorkoli povezani z območjem, kjer so delovali četniki. Na letaku so bili navedeni tisti aktivisti NOG, ki so bili doma na omenjenem območju ali pa so pred vojno daljši ali krajši čas bili tam v službi in naj bi jih domačini poznali. Besedilo letaka je silovito napadlo Melaherja, ga označilo za nemškega agenta oziroma izdajalca slovenskega naroda, ki se je prodal Hitlerju in gestapu, njegove napade na nemške orožniške postaje pa je označilo kot prikrito oboroževanje četnikov s strani okupatorjev.⁷

Štab 4. operativne cone je menil, da so bili Melaherjevi četniki povezani z okupatorjem že tedaj, ko so napadali njegove orožniške postaje. V poročilu z 31. oktobra 1944 je štab cone menil, da v Slovenskih goricah operira skupina okrog 80 četnikov pod poveljstvom Zmagoslava, ki sporazumno z nacisti in po njihovi predhodni odobritvi ter po dogovoru z njihovimi posameznimi postojankami razorožuje orožniške postaje, da bi prepričala prebivalstvo o svojem boju proti okupatorju.⁸

Lackov odred v boj proti četnikom v Slovenskih goricah ni poslal večje enote, ampak le močne patrulje, ki pa so imele tudi druge naloge. Prvi večji spopad s četniki pa je imela patrulja, ki je krenila v Slovenske gorice v začetku januarja 1945.⁹

Patrulja Lackovega odreda je 9. januarja krenila s Kozjaka v Slovenske gorice, da bi tam mobilizirala. Dne 14. januarja, ko je patrulja že bila nekaj časa v Slovenskih goricah, je zvedela, da so četniki ujeli obveščevalca odreda Mirka Tretjaka - Romija. Še istega dne zvečer je patrulja začela iskati Romija in četnike. Preiskovala je domačije, pri katerih bi naj bili četniki in tako je prišla tudi do Tašnerjeve domačije v Partinju. Neka domačinka je četnike obvestila, da je zunaj polno partizanov in neki četnik je prišel na vhod in izstrelil rafal proti partizanom. Partizani so nato obkolili hišo in nekaj borcev je vdrlo vanjo. Četniki se niso kaj dosti branili in že po prvih streljih je pet četnikov po prvem pozivu na predajo dvignilo roke. Napadalci so v hiši našli Romija in še dva obveščevalca odreda ter nekega ubežnika iz nemške vojske. Pri napadu na četnike partizani niso imeli izgub. Patrulja odreda je zaplenila sedem pušk in ročno bombo, izgubljena pa je bila brzostrelka, ki so jo četniki vzeli Romiju

⁷ Ževart, Lackov odred 2, str. 475.

⁸ Ževart, Lackov odred 2, str. 474 in 475.

⁹ Ževart, Lackov odred 2, str. 476 in 477.

in je potem partizani niso našli. Štab odreda je še navedel, da so poleg petih četnikov ujeli še belogardista in nekega dezerterja iz Lackovega odreda ter nato vseh sedem ustrelili. Patrulja Lackovega odreda se je še nekaj dni zadrževala v Slovenskih goricah in se je nato 24. januarja 1945 vrnila v odred.¹⁰

Zaradi naraščanja moči narodnoosvobodilnega gibanja, zaostritev odnosov med partizani in četniki jeseni 1944 in zaradi približevanja fronte je postal položaj Melaherjevih četnikov vse težji, zato so začeli iskati stike z okupatorjem. Rezultat je bil sporazum med četniki in nemško oblastjo, ki so ga sklenili na gradu Vurberk 1. februarja 1945. Nemško stran je zastopal zvezni vodja Štajerske domovinske zveze Franz Steindl.¹¹

Bistvo dogovorov na vurberškem gradu je bilo vsekakor v tem, da bodo četniki sodelovali v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju, nemški oblastniki pa bodo dopuščali njihovo dejavnost, jo usmerjali in jih delno oskrbovali. Steindl je po sporazumu z Zmagoslavom poročal, da je imel Zmagoslav tedaj 90 oboroženih mož in mrežo s petsto zaupniki. Menil je, da so četniki vojaško nepomembni, a da bi lahko pomagali pri razbitju organizacije NOG v Slovenskih goricah. Steindlova ocena o vojaški nepomembnosti četnikov je bila torej podobna partizanskim ocenam.¹²

Četnikom je bil dodeljen I. pododsek varnostnega odseka I (okupatorjevo podeželsko okrožje Ptuj in vzhodni del mestnega okrožja Maribor). Na tem omejenem prostoru so morali kot posebna enota, ki je štela tedaj okrog 220 mož, z 10 orožniki s postaje Vosek operirati proti partizanom. Zunaj tega pododseka se niso smeli pojavljati. Če upoštevamo, da je bila v I. pododseku poleg četnikov še orožniška postaja Vosek, potem je bil četnikom dodeljen pododsek, ki je obsegal območje Sv. Marjete ob Pesnici in Malečnika.¹³

Sledilo je še nekaj manjših spopadov med partizani in četniki, a na osnovi virov, ki so na voljo, ni mogoče ugotoviti, katere partizanske skupine so bile v njih udeležene. Patrulje Lackovega odreda v Slovenskih goricah so krepile narodnoosvobodilno gibanje in s tem seveda slabile četniške pozicije. Niso pa te partizanske patrulje kljub nekaterim uspešnim spopadom s četniki razbile nobene njihove vojaške skupine.¹⁴

¹⁰ Ževart, Lackov odred 2, str. 477 in 478.

¹¹ Ževart, Lackov odred 2, str. 467.

¹² Ževart, Lackov odred 2, str. 473 in 474.

¹³ Ževart, Lackov odred 2, str. 468.

¹⁴ Ževart, Lackov odred 2, str. 480.

Zaradi bližine vzhodne fronte se je glavnina četnikov 6. aprila 1945 s svojimi družinami premaknila iz Slovenskih goric prek Celja in Trojan v Ljubljano. Tu je Melaher dobil ukaz generala Ivana Prezlja - Andreja, da s svojo enoto zasede ozemlje med Sevnico, Zidanim Mostom in Laškim. Njihova vrhovna komanda je želela zaščititi pomembno železniško križišče Zidani Most pred morebitno akcijo zavezniških padalcev.¹⁵

Štajerski četniki, uradno imenovani III. planinska brigada slovenskih trup Jugoslovanske vojske v domovini (JVvD), so se po prihodu na Kozjansko nastanili v Razborju nad Bregom, pri Sv. Lenartu nad Laškim in v Marija Gradcu. Iz situacijskega poročila obveščevalnega centra Kozjanskega odreda zvemo, da so imeli štab v Stopcah.¹⁶

Kmalu po prihodu četnikov na Kozjansko je kot prostovoljec prišel v Kozjanski odred mlad fant, ki se je predstavil kot študent. Takoj se je ponudil kuharjema v pomoč pri njunem delu. Kuhar je bil Jože Plak, doma iz Podsrede, njegov pomočnik pa je bil neki Anglež, ki je kot vojni ujetnik pobegnil iz Krškega in prostovoljno vstopil kot borec v odred. Študent je obvladal angleški jezik in je Angleža venomer spraševal o politiki in kralju Petru, zato mu je postal sumljiv. Skupaj s kuharjem sta o tem govorila s komandantom odreda Karlom Žmavcem - Gorazdom, ki je takoj ukazal pregled študentove obleke, v kateri so našli zavitek strupa. Tedaj je študent priznal, da je četnik in da mu je strup v Celju dal gestapo za zastupitev borcev Kozjanskega odreda. Kmalu so dobili še drugi dokaz o sodelovanju četnikov z gestapom. V partizane je od četnikov pobegnil Ignac Zajšek, ki je bil zaprt v Celju, kjer so mu gestapovci dali na izbiro ustrelitev ali prostovoljni vstop med štajerske četnike. Zajšek je pristal na vstop med četnike, ob prvi priložnosti pa je pobegnil in se vključil v Kozjanski odred.¹⁷

Četniki so vsak dan patroljirali po omenjenem območju in poskušali razviti močno obveščevalno službo. Svoje nazore so širili med prebivalstvom z letaki in na sestankih, kjer so se zbirali njihovi somišljeniki. Trdili so, da so osvoboditelji slovenskega naroda. Večjega vpliva na prebivalstvo niso imeli, kajti ljudje so jih hitro spregledali, saj so četniki skupaj z nemško vojsko pobirali živino po vaseh in tudi sicer sodelovali z nemškim okupatorjem. Pooblaščenec OZNE za okrožje Kozje v svojem poročilu iz začetka maja piše, da svojih ujetnikov četniki niso pobijali, ampak so jih predajali v

¹⁵ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 290.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 290 in 291.

roke gestapa. Za zmanjševanje vpliva četniške propagande so v veliki meri zaslužni aktivisti Osvobodilne fronte, ki so ljudem odklonilno pojasnjevali bistvo njihovih nazorov in delovanja.¹⁸

Četniško enoto v Laškem je vodil kapetan Branko Repanović, ki je patrulje pošiljal ne le na Kozjansko, ampak tudi prek Savinje. Dne 24. aprila je patrulja petih četnikov prišla v Zgornjo Rečico, kjer so obkolili Sršenovo domačijo, ki je bila znana partizanska domačija. Medtem ko so četniki strahovali domače, sta se hiši bližala partizana Jože Jerič - Miha in Mira Poprask - Janja. Četniki so Janjo, ki je hotela pobegniti ustrelili, od ujetega Mihe pa so zahtevali, da se sleče. Toda Miha je enega četnika udaril s pestjo v rebra, drugega pa v obraz in pobegnil v gozd. Četniki so sicer streljali za njim in ga skušali ujeti, vendar jim je ušel. Na streljanje so postali pozorni borci 1. bataljona 3. brigade 1. divizije narodne obrambe, ki so tedaj taborili nedaleč vstran od Sršenove domačije. Ti so kmalu zatem napadli četnike in se maščevali za Janjino smrt.¹⁹

Dne 2. maja je prišlo do spopada med partizani in skupino četnikov pri vasi Tremerje, kjer so partizani ubili enega četnika, ranili pa tri. Še isti dan pa so se spopadli pri Sv. Trojici nad Jurkloštrom četniki iz Razborja ter 1. četa 1. bataljona Kozjanskega odreda in kurirji s kurirske postaje S-25. Kljub pravočasnemu opozorilu se partizani niso premaknili in ne naredili potrebnih zased. Zato so jih četniki presenetili in v spopadu je padlo na partizanski strani devet oseb, enajst pa je bilo ujetih, med njimi tudi komandir kurirske postaje S-25 Stane Pečnik - Zdenko, ki jim je v Laškem ušel. O izgubah četnikov viri ne govorijo.²⁰

Četniki so se po spopadu s partizani dne 2. maja kar nastanili pri Sv. Trojici nad Jurkloštrom, od koder so s patruljami nadzorovali okolico. Četrtega maja je Melaher poslal svoji postojanki v Razbor nad Bregom v pomoč 30 mož.²¹

Zaradi umika nemške vojske in njenih sodelavcev je vodja četnikov Jože Melaher – Zmagoslav 8. maja 1945 ukazal umik vseh četniških enot s Kozjanskega. Tega dne so se četniki umaknili iz Laškega in šli skozi Celje z razvito slovensko zastavo proti Vojniku, Šoštanju, Slovenj Gradcu in Avstriji. V vasi Lensdorf blizu Sv. Vida na Glini so se 12. maja predali angleški vojski.²²

¹⁸ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 291.

¹⁹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 291 in 292.

²⁰ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 292.

²¹ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 292 in 293.

²² Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 293.

IV. Zavezniki in partizani

Zavezniške vojaške misije

V Teheranu¹ so konec novembra 1943 voditelji treh velesil Franklin Delano Roosevelt, Josif Visarionovič - Stalin in Winston Churchill sklenili podpreti jugoslovanske partizane. Na tej osnovi so Britanci in Američani maja 1944 odpoklicali še zadnje preostale zvezne oficirje iz četniških štabov Draže Mihailovića.²

Zavezniške vojaške misije³ so bile zastopstva držav protifašistične koalicije pri zavezniških vojskah med 2. svetovno vojno.⁴ Spomladi 1943 so zahodni zavezniki že vedeli, da so v Jugoslaviji partizani tista vojska, ki se bojuje proti silam osi. V partizanske enote so najprej poslali svoje obveščevalne skupine, nato še uradne vojaške misije. Njihovo članstvo sta določali predvsem glavni zavezniški službi za pomoč odporniškim gibanjem britanska SOE⁵ in ameriška

¹ Konferenca zavezniških sil v Teheranu je bila od 28. novembra do 1. decembra 1943. To je bil prvi sestanek, kjer so bili skupaj Roosevelt, Stalin in Churchill. Podrobno so se pogovorili o drugi fronti. Voditelji ZDA, ZSSR in Velike Britanije so se prijateljsko razšli, vendar je konferenca prinesla malo pozitivnih rezultatov (Enciklopedija druge svetovne vojne 1939–1945, str. 243).

² Dušan Biber: OSS o Jugoslaviji – vojna do iztrebljenja. Prispevki za novejšo zgodovino 1996, str. 42.

³ Tema je v slovenskem zgodovinopisju obdelana zgolj v grobih obrisih, saj je večina virov v tujih arhivih še vedno nedosegljiva. Več o tem v: Dušan Biber: Zavezniške in sovjetske misije ter obveščevalne službe v NOB. Borec 43/1990, št. 1–3, str. 77–138.

⁴ Za prijaznost, pomoč in vpogled v bogato arhivsko gradivo, ki ga je zbral v tujih arhivih, se dr. Dušanu Bibru iz Ljubljane najtopleje zahvaljujem.

⁵ Special Operations Executive. Britanska tajna služba za pomoč odporniškim gibanjem. Ustanovili so jo julija 1940. Služba je imela pomožne štabe. Štab v Kairu je bil zadolžen za delovanje v balkanskih državah. Vodil ga je brigadir Charles Keble. Natančno številčno stanje službe ni znano. Na začetku leta 1944 je imela verjetno približno 13.000 ljudi. Med njimi je bilo 3000 žensk, vendar je bil vpliv SOE v primerjavi s številčnostjo osebja veliko večji. Njeni agenti so bili iz najrazličnejših družbenih slojev: od vojvod in princev do tatov in lastnikov bordelov. Zvečine so bili to državljani dežel, kjer jim je bilo odrejeno delo. Morali so gladko govoriti jezik tiste dežele, da so se lahko izdajali za domačine, če jih je prišla policija. Skoraj vsi so se izurili za delo v Veliki Britaniji. Posebne šole v južnem delu Anglije in na zahodni obali Škotske so imele na skrbi polvojaško vzgojo agentov. Učili so se uporabljati lahko orožje, izvajati diverzije in sabotaže, bojevati se, alpinizma, navigacije, skakanja s padalom in kako naj se obnašajo v ilegali. Kaže, da Nemcem ni nikoli uspelo prodreti v SOE v Veliki Britaniji ali vrniti v njene štabe svojega agenta. Poglavitne značilnosti te službe so bile poleg stroge konspiracije silna vitalnost, velika domiselnost, dober občutek za humor in smisel za podtalno bojevanje. SOE je bila ukinjena januarja 1946 (Enciklopedija druge svetovne vojne 1939–1945, str. 399–401).

OSS,⁶ ki naj bi skrbeli za pošiljanje pomoči partizanom, za njihovo čim bolj učinkovito bojevanje, še posebej za onesposabljanje okupatorjevih vojaških in transportnih naprav ter za zbiranje obveščevalnih in drugih podatkov z zasedenih območij.⁷

⁶ Office of Strategic Services. Julija 1941 je bila ustanovljena ameriška tajna služba, katere naloga je bila zbirati in analizirati strateške informacije ter pripraviti in spraviti v akcijo specialne službe. Na začetku je bil OSS samo majhen urad zavzetih amaterjev, a so leta 1943 njeni agenti že delovali na skoraj vsej zemeljski obli in dosegali lepe uspehe v boju proti silam osi. Konec leta 1945 je bila služba OSS razpuščena. Sredi leta 1947 so sprejeli zakon o ustanovitvi obveščevalne organizacije z imenom Central Intelligence Agency – CIA (Enciklopedija druge svetovne vojne 1939–1945, str. 350–352). Američan Andrej Kobal, visoki oficir OSS slovenskega porekla, je napisal spomine na delo v OSS. Zapisal je, da je OSS v Jugoslaviji v začetku imela vsega šest postojank, a je kmalu njih število naraslo na dvajset. »Kjer koli je bilo mogoče, je postojanka štela tri, zato jih po rusko imenujem trojke. Pri O.S.S so se take postojanke imenovala teams. Vodja je bil vedno oficir, poročnik ali stotnik po činu; prvi pomočnik je imel radioaparatus za poročanje; drugi je bil za splošno pomoč in oskrbo. Vsi trije pa so morali biti izvežbani na isti način, tudi za šifrirano poročanje in sprejemanje brzojavk, tako da je vsak v sili in potrebi lahko delal kot poedinec.« V nadaljevanju je zapisal: »Nobena premagana in zasedena dežela ni nasprotniku povzročala toliko odpora kot Jugoslavija. To pojasni, zakaj je O.S.S. v Kairu posvečala glavno pažnjo tej razkosani državi. Nikjer niso bile trojke in agenti bolj sigurni, da ostanejo pri življenju, kajti narod je bil zanesljiv, da jih ne izda sovražniku, kot se je to dogajalo po drugih deželah. ... Poznal sem skupino letalcev, ki so ponesrečeni in polovljeni do konca vojne trpeli in umirali po bolgarskih ječah. Namesto, da jih rešijo in skrivajo, kot se je to godilo po Bosni, Srbiji in Sloveniji, so jih ljudje polovili in izdali oblastem. Znano je tudi, da se je podobno godilo ponesrečencem v Italiji in Franciji.« Kobal je opisal tudi primer novačenja v službo OSS. »Tu in tam se je našel kandidat, ki še ni bil dolgo v Ameriki; prišel je kot ubežnik izpod fašističnih režimov. Vpisal se je v armado, da bi čim prej postal ameriški državljani. Več takih sem pogojno sprejel. Med njimi se živo spominjam nekega Mariborčana, nešolanega strugarja, ki sploh ni razumel angleškega jezika. Okoli 30 let star, preprost in redkobeseden, je ves oživel, ko sem ga nagovoril po naše. Narednik mi je pripomnil, da vojaka ne smatra za sposobnega, vendar sem ga preizkusil. Rekel mi je, da je ves zmeden, ker ničesar v kompaniji ne razume in nima nikogar, da bi z njim občeval. Prosil me je, naj mu pomagam, kakor morem; brž bi šel na fronto, kamor koli v Evropo ali Azijo, samo da bo proč od baze v vročinskem Teksasu. Ko sem mu omenil nevarno službo posebne vrste, se je navdušil, priznal svoje nesposobnosti, a dejal, da je pripravljen podpisati se za vse, tudi za delo med nacisti za fronto, samo da ga moramo izučiti, pa naj bo še tako težavno in nevarno. Pustil sem ga, da je govoril; iz tega sem spoznal, da je Mariborčan naravnost gorel v želji Nemcem škodovati v kakršni koli nalogi, s sabotažo in tudi z ubijanjem, če treba. Ni prikrival, da bi rad poravnal neke obračune z nacisti. Potrdil sem ga za sprejem, saj je O.S.S. potrebovala tudi take, ki so pristopili iz želje po maščevanju. Mladi dobri mož je bil štiri mesece kasneje v trojki (team) z dvema drugima spuščeni iz letala nekje v bližini Šentilja. Skupina je stalno menjavala pozicije in redno poročala nekaj mesecev. Njen voditelj poročnik je bil ubit, ko so trojko zasačili, a oba narednika (za Mariborčana sem poskrbel, da je še pred poletom dobil najvišji naredniški čin – master sergeant) sta uspela v pobegu in se do konca vojne skrivala med dobrim prebivalstvom.« (Andrej Kobal: Svetovni popotnik pripoveduje. Goriška Mohorjeva družba, Gorica 1975, str. 217, 231 in 232).

⁷ Tone Ferenc: Zavezniške vojaške misije. ES 15, str. 90.

Prvi stik s slovensko partizansko vojsko so storili Angleži, katerih oborožena skupina – izvidnica se je s padali spustila na ozemlje primorske operativne cone 18. marca 1943 v bližini Plav v Soški dolini.⁸ Prva obveščevalna skupina (misija »Fungus«)⁹ je prispela aprila 1943 na Hrvaško, mesec dni pozneje pa tudi prva angloameriška vojaška misija v VŠ NOV in POJ. Skupina se je junija 1943 preoblikovala v angloameriški vojaški misiji za Hrvaško in Slovenijo. Misija za Slovenijo (misija »Flotsam«)¹⁰ je pod vodstvom kanadskega majorja Williama Jonesa¹¹ 27. junija 1943 prispela v GŠ NOV in POS.¹²

⁸ Pavel Dobrila: Prvi stik slovenskih partizanov z vojsko Velike Britanije. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, št. 1–2/1973, str. 185. Izvidnico so sestavljali trije primorski rojaki, nekdanji italijanski vojaki, ki so v bojih po raznih krajih Afrike prišli v angleško ujetništvo. Mnogi so se nato odločili boriti se proti silam osi pod angleško zastavo ali v sestavi enot jugoslovanske kraljeve vojske na bližnjem vzhodu. 17. marca 1943 so se na enem izmed letališč v bližini Kaira v letalo vkrcali trije posebej izšolani padalci. Namenjeni so bili na banjško planoto, a so zaradi vetrovne noči pristali v bližini Plav. Takoj po pristanku so se skrili v gozdu ter v okrilju teme poiskali orožje in material. Vsi trije padalci so bili v uniformah podnarednikov. Radoslav Semulič, rojen sicer na Štajerskem, vendar otrok primorskih beguncev, je bil ob spustu star 24 let in pol. Po poklicu je bil čevljar. Drugi član izvidnice Miroslav Križmančič, rojen leta 1919, je bil iz Slop pri Materiji v Čičariji. Po poklicu je bil pek. Tretji član je bil Nikolaj Sever iz Budanje pri Vipavi, rojen leta 1913, po poklicu čevljar. Angleži so jim s sabo dali precej opreme in denarja. Poleg konzervirane hrane so imeli vsak po 50.000 lir in 20 zlatnikov. Od oborožitve so imeli na voljo dve italijanski brzostrelki na 40 nabojev, eden beretto, vsi skupaj pa tri revolverje in nekaj italijanskih bomb. Naloge, ki so jih dobili od nadrejenih, so bile obveščevalne narave. Po vzpostavitvi odnosov s partizani so začeli sporočati obveščevalne podatke o vojaško-gospodarskem stanju na severovzhodu italijanske kraljevine. To je Angleže vzbudilo k temu, da so obljube o pomoči partizanski vojski začeli izpolnjevati. Prva pošiljka je v partizanske roke prišla v noči z 20. na 21. junij 1943 – po kakšnih petih poskusih spuščanja materiala. Letalo tipa Liberator je odvrгло 11 kontejnerjev, ki so vsebovali približno 300 kg razstreliva, 5 sodčkov minerskih priprav (vžigalnice, zažigalne vrvice itn.), 18 brzostrelk s strelivom in drugo.

⁹ Goba.

¹⁰ Odvrženi tovor, splav.

¹¹ Kanadčan William Jones (1895–1969) je v Sloveniji ostal do aprila 1944. Zavzemal se je za pošiljanje zavezniške gmotne pomoči slovenskim partizanom. Pozival je kolaboracioniste, naj zapustijo okupatorje, in italijansko vojsko, naj izroči orožje in opremo partizanom. S svojimi dejanji se je hudo zameril jugoslovanski begunski vladi in slovenskim klerikalnim politikom. Zaradi svoje naklonjenosti partizanom je imel dosti težav tudi po odhodu iz Jugoslavije. Leta 1946 je v Kanadi izdal svoje spomine v knjižni obliki z naslovom *Twelve months with Tito's Partisans* in nato še v slovenskem prevodu: *Dvanajst mesecev s Titovimi partizani*. Zavod Borec, Ljubljana 1962, 170 str. (Tone Ferenc: Jones William. ES 4, str. 312; Dušan Biber: Slovenija med drugo svetovno vojno v britanskih virih. Borec 2–3/1987, str. 90).

¹² Tone Ferenc: Jones William. ES 4, str. 312.

Angloameriška vojaška misija za 4. operativno cono NOV in POS je pod vodstvom majorja S. V. McNeffa prispela na Štajersko šele marca 1944. Nasledila sta ga majorja Franklin A. Lindsay in Douglas Owen. Septembra so bile naslednje zavezniške vojaške misije oz. skupine v 4. operativni coni: a) anglo-ameriška vojaška misija (vodja major Franklin Lindsay) s 5 člani, b) britanska obveščevalna misija ISLD (vodja major Merwyn Whittefield) z 2 članoma, c) skupina ameriške obveščevalne službe za srednjo Evropo OSS-SICE (vodja kapetan Charles Fischer) z 12 člani, č) skupina Clowder (vodja major Hesketh Prichard – Alfgar Cahusac) s 6 člani, d) zastopnik t. i. A Force za reševanje zavezniških ujetnikov in letalcev major Mathews.¹³ Ko so oktobra 1944 ločili skupne angloameriške vojaške misije v posebne ameriške in posebne britanske, je ameriške pri glavnem štabu vodil kapetan John Blatnik, v 4. operativni coni pa kapetan Charles Fisher. Delo vseh angloameriških vojaških misij v Sloveniji je leta 1944 usklajeval britanski podpolkovnik Peter Moore. Marca 1944 je v Slovenijo prispela sovjetska vojaška misija pod vodstvom polkovnika Nikolaja Patrahajceva, ki ga je nasledil podpolkovnik Boris N. Bogomolov, dotedanji vodja sovjetske vojaške misije pri 4. operativni coni. Od januarja 1945 je bila pri GŠ NOV in POS tudi češkoslovaška vojaška misija pod vodstvom majorja Daliborja Korejse. Iz političnih razlogov so imele boljše razmere za delovanje sovjetske vojaške misije. VŠ NOV in POJ je septembra 1944 še bolj omejil delovanje angleških in ameriških vojaških misij, razmere za delo so se jim spet izboljšale šele februarja 1945.¹⁴

Pri slovenskih partizanih so bile tudi druge zavezniške skupine, mdr. obveščevalne, meteorološke, za reševanje zavezniških letalcev in ujetnikov (t. i. A-Force), za spuščališča in letališča, za prodiranje v Avstrijo (misija »Clowder«). Zavezniške vojaške misije so vzdrževale zvezo med NOV Jugoslavije in zavezniškimi poveljstvi, posredovale za pošiljanje zavezniške vojaške pomoči, skrbele za vračanje rešenih zavezniških letalcev in vojnih ujetnikov, pošiljale obveščevalne podatke zavezniškemu poveljstvu itn. Predstavniki vojaških misij so prisostvovali javnim prireditvam in se udeleževali tudi večjih vojaških operacij ali akcij v neposredni bližini štabov, toda njihovi člani se niso mogli vpletati v poveljevanje, niti niso smeli samostojno organizirati obveščevalne dejavnosti. Po ustanovitvi

¹³ Tone Ferenc: Poročilo Franklina A. Lindsaya o misiji na Štajerskem 1944. leta. Borec 2/1983, str. 113.

¹⁴ Tone Ferenc: Zavezniške vojaške misije. ES 15, str. 90; Isti: Zavezniške vojaške misije pri Narodnoosvobodilni vojski Jugoslavije. Enciklopedija druge svetovne vojne 1939–1945, str. 460 in 461.

vlade Demokratične federativne Jugoslavije marca 1945, in ko so jo priznali zavezniki, so politične naloge vojaških misij prevzela diplomatska predstavništva teh držav.¹⁵

156. Rešeni zavezniški letalci v Zgornji Savinjski dolini leta 1944.

Zavezniški bombni napadi na Štajersko

V drugi polovici leta 1944 so bila vedno pogostejša in hujša zavezniška letalska bombardiranja nemških in avstrijskih mest, prometnih in za vojno pomembnih naprav. In prav bombardiranja so bila najvidnejši izraz totalne vojne, ki ni prizadela samo ljudi na frontah in v bližnjem zaledju front, temveč tudi na oddaljenih območjih.¹⁶ Med najbolj prizadete pokrajine v Jugoslaviji zaradi bombnih napadov v drugi svetovni vojni spada prav gotovo slovenska Štajerska, zlasti Maribor in nekateri drugi večji kraji.¹⁷

¹⁵ Tone Ferenc: Zavezniške vojaške misije. ES 15, str. 90; Isti: Zavezniške vojaške misije pri Narodnoosvobodilni vojski Jugoslavije. Enciklopedija druge svetovne vojne 1939–1945, str. 460 in 461; Klanjšček, Pregled NOV, str. 306.

¹⁶ Tone Ferenc: Priprave na konec vojne. Slovenija v letu 1945. Zbornik referatov. Zveza zgodovinskih društev Slovenije. Ljubljana 1996, str. 7.

¹⁷ Marjan Žnidarič: Bombni napadi na Maribor in druge kraje slovenske Štajerske. Borec 6–7/1976, str. 321 (Žnidarič, Bombni napadi na Maribor).

Leta 1942 se je razmerje sil v zraku odločilno obrnilo na stran zaveznikov. Nemško vojno letalstvo je bilo preveč razkrojeno na različnih frontah, da bi lahko nudilo učinkovit odpor. Sprva samo motilni napadi britanskega letalstva so že maja 1942 prešli v širokopotezno strateško in taktično bombardiranje Nemčije, ki ni prenehalo vse do konca vojne. Pri tem so Britanci bombardirali ponoči, Američani pa podnevi. Kljub veliki škodi in žrtvam sta nemška morala in nacistična disciplina ostali trdni. Kljub rušenju industrijskih objektov so Nemci celo povečali proizvodnjo, predvsem po zaslugi okupiranih dežel. To je bil leta 1944 tudi eden glavnih vzrokov, da so zavezniki začeli bombardirati okupirane dežele v zahodni Evropi in na Balkanu.¹⁸

Zavezniki so kmalu spoznali, da so tudi na slovenskem Štajerskem nekatera pomembna prometna vozlišča za vojaške Transporte na vzhodno fronto in na Balkan (Maribor, Zidani Most), pa tudi industrija (zlasti mariborska) v teh predelih se zavezniškim načrtovalcem letalskih napadov ni zdela nepomemben člen nemškega gospodarstva. Tudi iz teh razlogov so se zavezniki že v začetku leta 1944 odločili uvrstiti med glavne ali pomožne cilje svojih bombnih napadov tudi Maribor in nekatere druge kraje in prometne poti na slovenskem Štajerskem. Iz moči in načina zavezniških letalskih napadov se da sklepati, da je šlo na območju slovenske Štajerske pretežno (razen nekaj največjih napadov) za pomožne cilje zavezniških letal, ki so se vračala z bojnih akcij v Nemčiji in Avstriji in ki jih iz takšnega ali drugačnega vzroka niso uspela do konca izpeljati. Tovor preostalih bomb so med vračanjem v svoje baze seveda vsula na najustreznejše pomožne cilje, za kar je bil Maribor s svojo industrijo in prometni trikotnik Maribor–Zidani Most–Dobova kot nalašč. Proti koncu vojne je ob omenjeni prometnici zaveznikom v pomoč precej uspešno patroljiralo tudi že letalstvo NOV Jugoslavije (lovci in lovski bombniki) – ljudje so jih imenovali »titovci«. Letalske sile NOV Jugoslavije so operirale v okviru Balkanskih letalskih sil.¹⁹

Cilj zavezniških bombardiranj je bil predvsem uničenje nemških industrijskih zmogljivosti in ohromitev prometnic. 7. januarja 1944 je bil izveden prvi bombni napad na Maribor, ki sicer ni bil namenjen mestu, ampak tovarni letalskih motorjev na Teznm (VDM-Luftfahrtwerk Steiermark). Tega dne, ob 11. uri in 12 minut (dobro pol ure po letalskem alarmu), je 29

¹⁸ Žnidarič, Bombni napadi na Maribor, str. 322.

¹⁹ BAF – Balkan Air Force. Ustanovili so ga zavezniki junija 1944 v Bariju v Italiji za vodenje »transjadranskih« operacij zavezniškega letalstva v Jugoslaviji, Grčiji, Albaniji in na Madžarskem.

štirimotornih ameriških bombnikov tipa B-17 Flying Fortress v spremstvu 22 zaščitnih lovcev tipa P-38 Lightning izvedlo šestminutni napad v enem valu. Letala, ki so priletela iz južne smeri, so odvrгла 276 razstrelilnih bomb (30 težkih, 206 srednjetežkih in 40 lahkih) v dolgi črti od mestnega vodovoda na Tržaški cesti čez nekdanjo tovarno Texta in tovarno letalskih motorjev do Brezja. Nekaj bomb je padlo tudi v Rogozi. Ubitih je bilo 55 oseb, od tega 9 žensk in 8 otrok, huje ranjenih 16 oseb in lažje 36. Tri osebe so bile pogrešane. Od industrijskih objektov je bila najtežje zadeta tovarna letalskih motorjev. Precej škode je bilo na nekaterih prometnicah. Veliko škodo je utrpel mestni vodovod, pa tudi električno omrežje. Popolno porušenih je bilo 8 stanovanjskih zgradb, 10 je bilo močno poškodovanih.²⁰

V letu 1944 je Maribor prestal šestnajst bombnih napadov, v katerih je sodelovalo 695 zavezniških letal, ki so odvrгла skupno 4973 rušilnih in približno 1700 zažigalnih bomb, kar je terjalo kar 305 mrtvih in 301 ranjeno osebo.²¹ V prvih mesecih leta 1945 je Maribor doživel dvanajst bombnih napadov, ki so terjali 179 človeških življenj in 51 ranjenih. Približno 820 zavezniških letal je na Maribor odvrгло tovor 7620 rušilnih bomb različnih velikosti in približno 1500 zažigalnih bomb, ki so napravile ogromno gmotno škodo.²²

Celotna bilanca bombnih napadov na Maribor je bila katastrofalna. 1517 letal je odvrгло na mesto kar 12.593 rušilnih (težkih med 250 in 500 kg) in 3200 zažigalnih bomb v skupni teži več kot 4750 ton ali 475 vagonov. Od 4870 zgradb v Mariboru jih je bilo kar 2290 ali 47 % porušenih ali močneje poškodovanih.²³

Glavni cilji zavezniških letal v Mariboru so bili: železniški in glavni most čez Dravo, glavna, tezenska in studenška železniška postaja ter industrijski obrati v Melju, na Teznu (zlasti Tovarna letalskih motorjev) in na Studencih (železniške delavnice), ki so delovali za potrebe nemške vojne industrije. Ob

²⁰ Žnidarič, *Bombni napadi na Maribor*, str. 328. Nevarnost bombnih napadov je bila vedno večja, od oktobra 1944 so bili napadi vse pogostejši in ljudje so začeli množično zapuščati mesto. Ščasoma so tudi nacisti začeli zapuščati Maribor. Najprej so pošiljali na deželo svoje družine, v zadnjih mesecih pa so se začeli umikati tudi nacistični funkcionarji. Obrambni sistem, ki so ga vpeljali, ni nikoli prav zaživel, kajti okupatorju je vedno bolj primanjkovalo ljudi (Marjan Žnidarič: *Cilj Maribor. Muzej narodne osvoboditve Maribor*, Maribor 2004, str. 12).

²¹ Žnidarič, *Bombni napadi na Maribor*, str. 447.

²² Žnidarič, *Bombni napadi na Maribor*, str. 451.

²³ Žnidarič, *Bombni napadi na Maribor*, str. 451 in 452.

večjih bombnih napadih so bombe padale po celem mestu. Najbolj prizadeti deli mesta so bili ob obeh mostovih in glavni železniški postaji (Mlinska ulica, Ulica kneza Koclja, Sodna ulica, Glavni trg, Partizanska cesta, Šentiljska cesta, Kopitarjeva ulica, Kolodvorska ulica itn.), medtem ko glavni in železniški most direktno sploh nista bila zadeta.²⁴

Poleg Maribora so zaradi bombnih napadov utrpela veliko škode tudi preostala okrožja okupirane slovenske Štajerske, zlasti Ptuj, Celje in Brežice.²⁵

157. Posledice bombardiranja v Dobovi ob koncu 2. svetovne vojne.

V ptujskem okrožju so zavezniška letala bombardirala predvsem Ptuj ter tovarno aluminija (Vereinigte Aluminium – Werke, A. G. Drauwert) in delovno taborišče v Strnišču. Ptuj je doživel prvi bombni napad 3. januarja 1945, ko je med 11.15 in 11.30 šest ameriških lovskih bombnikov tipa P-51 Mustang napadlo železniški most. Vrženih je bilo 10 srednjih rušilnih bomb, vendar ni nobena zadela mostu. Letala so v nizkem letu napadla in obstreljevala tudi tovarno usnja Pirich in jo lažje poškodovala. Hudo poškodovana je bila ena stanovanjska hiša, lažje pa 25. V razdalji 100 metrov je bil uničen visokonapetostni vod. Ob prvem napadu na Ptuj je izgubila življenje ena oseba, ena pa je bila ranjena. V devetih bombnih napadih na Ptuj je 136 zavezniških letal odvrгло 481 srednjih in lažjih rušilnih bomb v skupni

²⁴ Marjan Žnidarič: Cilj Maribor. Muzej narodne osvoboditve Maribor, Maribor 2004, str. 14.

²⁵ Žnidarič, Bombni napadi na Maribor, str. 452.

teži več kot 180 ton. Poleg številnih porušenih in poškodovanih javnih zgradb ter industrijskih objektov je bilo popolnoma porušeni še 30 stanovanjskih hiš, medtem ko jih je bilo 34 težko in kar 362 srednje oz. lažje poškodovanih. Bombni napadi na Ptuj so zahtevali 23 človeških življenj in 106 ranjenih. Glavni cilj bombardiranja je bil železniški most čez Dravo. Pomembnejši cilj za zavezniške pilote je bila seveda tovarna aluminija v Strnišču. To potrjuje dejstvo, da je bila tovarna prvič bombardirana skoraj leto dni pred Ptujem in je utrpela precejšnje poškodbe. Okupacijsko okrožje Ptuj je med letoma 1944 in 1945 doživelo več kot 30 manjših letalskih napadov. To so bili večinoma napadi na železniško progo pri Račah ter med Pragerskim in Središčem.²⁶

158. *Železniška postaja Dobova po bombardiranju sredi leta 1944.*

Na območju okrožja Maribor podeželje so zavezniška letala večino napadov usmerila na prometne poti, saj je bilo od skupno 68 (pretežno manjših) kar 40 napadov na vlake in železniške naprave na relaciji Maribor–Celje, Maribor–Šentilj, Maribor–Dravograd in Dravograd–Slovenj Gradec. Največkrat je bilo napadeno območje železniške postaje Pragersko, ki je bilo za okupatorja pomembno železniško križišče.²⁷ Pogosto je bila napadana železniška proga med Mariborom in Dravogradom. Na tem odseku je bilo

²⁶ Žnidarič, Bombni napadi na Maribor, str. 453 in 454.

²⁷ Žnidarič, Bombni napadi na Maribor, str. 456.

od 24. maja 1944 do 24. marca 1945 izvedenih kar 17 zračnih napadov.²⁸ V okrožju Celje so zavezniška letala izvedla 47 zračnih napadov, največ na železniški progi med Ponikvo in Rimskimi Toplicami.²⁹

Poleg Maribora so bili daleč najbolj prizadet predel na slovenskem Štajerskem zaradi bombnih napadov železniška proga med Sevnico in Dobovo ter večji kraji ob njej. Na tem delu proge so zavezniška letala in letala NOV Jugoslavije izvedla v letih 1944 in 1945 kar 136 zračnih napadov. V letu 1944 je bilo izvedenih 44 napadov, od januarja do 5. maja 1945, ko je bil obstreljevan delavski vlak pri Orehovem blizu Sevnice,³⁰ pa 92 napadov. To pomeni, da so zavezniška letala napadala zelo pomembno prometnico skoraj vsak dan. Prvi napad na območju okrožja Brežice so izvedli na Mihalovec pri Dobovi 24. maja 1944. Štirideset bomb je terjalo eno smrtno žrtev, štiri ranjene, porušilo 2 hiši, 5 gospodarskih poslopij in 2 hiši težko poškodovalo.³¹

Skupna značilnost napadov v okrožju Brežice je, da so zavezniška letala iskala zlasti vojaške cilje (transportni vlaki, avtomobilske kolone in podobno) ter skušala popolnoma onesposobiti železniško progo in naprave na njej. Kljub ogromni materialni škodi in velikim izgubam, zlasti železničarskega kadra, je nemškemu okupatorju z velikimi naporji vse do zadnjega uspevalo vzdrževati prometno zvezo med balkanskim bojiščem in zaledjem oz. Nemčijo. Skoraj vsi zračni napadi v okrožju Brežice so bili izvedeni kot napadi na pomožne cilje oz. gre v glavnem za napade majhnih skupin lovcev in lovskih bombnikov, ki so svoje cilje v nizkem letu obstreljevali z mitralješkim ognjem.³² Zavezniško letalstvo je le redko uporabljalo bombne napade.³³

²⁸ Žnidarič, Bombni napadi na Maribor, str. 457.

²⁹ Žnidarič, Bombni napadi na Maribor, str. 458.

³⁰ To je bil zadnji zračni napad na slovenskem Štajerskem.

³¹ Žnidarič, Bombni napadi na Maribor, str. 532–534.

³² Ivan Pompe iz zaselka Križ se spominja enega takih napadov. »Leta 1944 sem bil star deset let. Od naše domačije na Križu se lepo vidi železniško postajo Breg. Nenadoma so prek naše hiše iz smeri Bohorja po dolini Sevnične nizko priletela tri letala in se po dolini Črnega potoka »zapodila« proti Kompoljskemu polju. Mimo kraja Šmarčna so »zdrvela« proti Vrhovemu in nad Novim gradom zaokrožila ter se »zapodila« nazaj proti železniški postaji Breg. Tam je na izhodnem signalu stal tovorni vlak z oznakami Rdečega križa na strehah vagonov. Bil je poln vojakov in streliva. Letala so začela obstreljevati stoječi vlak. Nemški vojaki so brž poiskali zaklone. Ker letala niso bila natančno v pravokotni osi na vlak, so nad Kompoljskim poljem zaokrožila proti vasi Orehovo, nato pa zavzeli bočno pozicijo in ga še enkrat napadla s strojnimi. Takrat so ga zadeli in sledilo je več eksplozij. Vlak je razneslo, njegovi deli pa so leteli tudi do 2 km daleč.« (Ivan Pompe, ustni vir, 20. 9. 2004).

³³ Žnidarič, Bombni napadi na Maribor, str. 534.

*159. Železniška postaja Sevnica po napadu letalstva
na nemško vlakovno kompozicijo.*

Skupna bilanca zračnih napadov na območju okupirane Spodnje Štajerske v letih 1944 in 1945 je bila zares katastrofalna. »Pri objektivnem prikazovanju obdobja 1941–1945 na slovenskem Štajerskem ne moremo mimo ocene tako imenovane tretje razsežnosti vojne. Zavezniška letala so na tem koščku okupirane Evrope skupno z letalstvom in enotami narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije prizadejale nemškemu okupatorju ogromno materialno škodo in mu povzročile precejšnje izgube tudi v živi sili, kar je bil pomemben prispevek k skupni zmagi nad fašizmom v svetu. Še večji je bil psihološki učinek zračnih napadov. Res je, da je pri tem veliko trpelo tudi slovensko prebivalstvo, ki je celilo rane, prizadejane po bombnih napadih, še dolga leta po vojni, vendar je skoraj vsakodnevno vznemirjanje nasprotnika ter načrtno uničevanje njegovih strateških objektov prepričalo ljudi o pojemajoči moči okupatorja in hkrati krepilo njihovo vero v končni uspeh.«³⁴

³⁴ Žnidarič, Bombni napadi na Maribor, str. 536.

Zavezniška pomoč

V prvih letih vojne NOV in PO Jugoslavije ni dobila nobene zavezniške pomoči v orožju, strelivu in opremi. Britanska pomoč Jugoslaviji je obsegala leta 1943 271 letalskih poletov oz. 453 ton, od tega so dobili četniki 288 ton. Od julija do konca decembra 1943 je slovenskim partizanom pripeljalo pomoč 20 zavezniških letal, skupno 30 ton raznega materiala. V letu 1944 je NOV in PO Jugoslavije (in s tem tudi NOV in POS) dobila 6338 letalskih tovorov; od tega so angloameriška letala opravila 5224, italijanska 692 in sovjetska 422 poletov. Iz skladišč južne Italije so tako pripeljala 13.185 ton hrane, 1285 ton krme, 211.099 uniform, 104.907 plaščev, 300.587 parov čevljev, 62.007 odej, 1.607.341 kosov perila in drugih potrebščin, 148 ton zdravil in medicinskih potrebščin, 86 protiletalskih in 247 protitankovskih topov, 1461 minometov, 667 metalcev granat PIAT,³⁵ 460 težkih in 10.860 lahkih strojnic, 41.161 brzostrelk, 90.550 pušk, 2206 protitankovskih pušk, 124 topov 75 mm, 68.922 granat, 91.849 min, 631.000 kg razstreliva, 147.276.253 nabojev, 74 tankov, 24 oklepnih avtomobilov, 240 drugih vozil, 863 radijskih postaj in 1420 milj³⁶ telefonskega kabla.³⁷

Zraven je treba dodati še seznam drobnega materiala. K eksplozivu so dodajali še hitro in počasi goreče vžigalne vrvice, električne prožilce, angleške tempirne svinčnike, žabice, poživitvene naboje, klešče za detonatorje, jekleno žico itn. Med tehnični material spadajo vsa goriva in maziva: bencin, nafta, petrolej, karbid, olja, vazelini ... in seveda vse vrste orodja, od nožev, klešč, sekir, ključev, do kompletnega čevljarskega (tudi usnje, podplate, dreta, sukanec, žeblički ...), mizarskega in avtomehaničnega in drugega orodja. Sem spadajo še ves električni material: raznovrstne signalne luči, razne baterije, električna žica, spojke, stikala, akumulatorji, polnilci akumulatorjev, mikrofoni, telefoni, radijski sprejemniki, pa pisarniški in tiskarski material: papir, barve, črke, guma, pisalni stroji, trakovi, svinčniki itn. Večji del tega

³⁵ Projector Infantry Anti-Tank – britanski pehotni protitankovski metalec granat. Zaradi povečane debeline oklepa nemških tankov so dotedanje britanske protitankovske puške postale neuporabne. Zato so Britanci konec leta 1942 uvedli PIATE. Bili so težki (14,5 kg) in nerodni. Praktični domet je bil okoli 100 m. A je bil PIAT v letu 1942 eden boljših protitankovskih izumov, ki so bili na voljo pehoti (Ian V. Hogg: *The Military Book Club Encyclopedia of Infantry Weapons of World War II*. Saturn Books Ltd. London 1997, str. 148 in 149; Stephen Bull: *Arms & Armour*. Studio Editions. 1996, str. 154 in 155.

³⁶ Britanska milja je 1609,3 metra.

³⁷ Matija Žganjar: *Slovenski partizani in zavezniki*. Društvo prijateljev Poti kurirjev in vezistov NOV Slovenije. Ljubljana 2002, str. 84 (dalje: Žganjar, *Slovenski partizani in zavezniki*).

materiala so z letal odvrgli s padali. Tako so partizani in civilisti dobili na tisoče padal, iz katerih so izdelovali povoje, obveze, rjuhe, prevleke, zavese, pa tudi srajce, perilo, ženske bluze, kdaj pa kdaj celo birmanske ali poročne obleke. K osebni opremi v pošiljkah spadajo še šotorska krila, nahrbtniki, torbice, milo in druge toaletne potrebščine. Ne moremo mimo tobaka in cigaret, ki so bile vedno med najbolj zaželenim blagom.³⁸

160. Partizanski oficir pri pregledu zavezniške pomoči iz zraka v Zgornji Savinjski dolini leta 1944.

Zavezniška pomoč v orožju, strelivu in drugih bojnih potrebščinah je bila v veliki meri odvisna ne le od politične odločitve, temveč tudi od tehničnih možnosti, saj je bila Slovenija najbolj oddaljena od baz, od koder so jo pošiljali. V letu 1944 se je obseg zavezniške pomoči postopoma povečeval, kar je omogočala tudi vzpostavitev Baze NOVJ v južni Italiji.³⁹ Pomoč je lahko

³⁸ Žganjar, Slovenski partizani in zavezniki, str. 84 in 85.

³⁹ Ustanova NOVJ, oblikovana v južni Italiji. Baze so nastajale ob pomoči zavezniških sil postopoma od oktobra 1943, po prihodu misije NOVJ, najprej v Bariju, nato tudi drugod (Monopoli, Manfredonia, Barletta, Molfetta, Mola di Bari, Gravina di Puglia itn). Junija 1944 so oblikovali štab baze NOV in POJ, ki je bil podrejen VŠ NOV in POJ. V bazah so organizirali zdravljenje in nego 12.000 ranjencev in bolnikov iz Jugoslavije v številnih bolnišnicah, pomagali pri evakuaciji približno 30.000 beguncev v El Shatt na Sinaju, zbirali internirance v Italiji in

prihajala le z letali, in sicer v začetku s padali v različnih zabojnikih, zabojih ali zavojih. Šele 21. julija je bilo nared letališče Nadlesk na Notranjskem, na katerem so lahko pristajala transportna letala. Zaradi sovražnikove dejavnosti so to letališče septembra 1944 ukinili, toda tedaj sta že bili usposobljeni letališči pri vasi Otok ter med Gribljami in Krasincem v Beli krajini. Ko so se transportna letala vračala, so prepeljala v južno Italijo ranjence, bolnike, invalide in matere z otroki, pa tudi embalažo. Letalske pošiljke za 9. korpus in 4. operativno cono so dostavljali izključno s padali ali tako, da so zabojnike metali z letal med letom na določenih in označenih spuščališčih. Zelo majhen del pomoči je padel v roke sovražnika.⁴⁰

161. Britansko brzostrelko sten MK II so izdelali v več kot dva milijona izvodih. Brzostrelka na fotografiji je bila v uporabi slovenske partizanske vojske.

V letu 1945 je zavezniška pomoč za NOV in POS prihajala tudi po morju. Čez hrvaško svobodno ozemlje so jo dovažali s tovornjaki, vozovi, sanmi in prinašali na hrbtih borcev. Prvi takšen transport je prišel v Slovenijo sredi januarja 1945. Pošiljko so prevzeli intendanti v Pisarovini. Nekaj oblačil in obutve so takoj razdelili borcem iz spremstva, ki so bili že popolnoma

mobilizirance v italijansko vojsko. V domovino so pošiljali pomoč v orožju, opremi in živilih. Bazo so razpustili 18. decembra 1944 (Zdravko Klanjšček: Baza NOVJ v južni Italiji. ES 1, str. 208).

⁴⁰ Klanjšček, Pregled NOV, str. 307.

razcapani, preostalo so naložili na 22 sani in odpeljali v Slovenijo. Britanski podpolkovnik Moore je o teh pošiljkah poročal: »Slovenski partizani dobivajo zdaj zaloge z obale. Pot je naslednja: s konvojem tovornjakov iz Zadra ali Splita na področje Topuskega; s konjsko vprego iz Pisarovine preko ceste Zagreb–Karlovac; ponoči ob južnih obronkih Žumberka in od tam do Metlike. 6. januarja smo pri Krašiču videli kolono 60 sani, ki jo je spremljala brigada. Po tej poti je bilo evakuiranih že okrog 200 ranjencev.«⁴¹

Čeprav je bila za kratek čas iz političnih razlogov nekoliko zmanjšana, je zavezniška pomoč s približevanjem konca vojne le naraščala. Medtem ko je v septembru 1944, ko so jo še vedno predvsem usmerjali tistim enotam, ki so osvobajale vzhodne predele države, v Slovenijo prispelo le 82 ton blaga (72 letalskih poletov), je v januarju 1945 že prihajalo 31 % vse pomoči Jugoslaviji ali 296 ton, v februarju pa 32 % odstotkov ali 623 ton. V marcu je od 1432 ton pomoči, ki so jo pošiljali z letali, prišlo v Slovenijo 431,6 tone ali 30 % oz. 201 letalski polet.⁴²

Sovjetska gmotna pomoč NOV in POS je bila zelo majhna. Prihajala je iz sovjetske baze v Bari-Palese v južni Italiji, kjer je delovala do decembra 1944. Po osvoboditvi Beograda je sovjetska pomoč prihajala izključno v enote, ki so se pripravljale v vzhodnih predelih države za sklepne operacije za osvoboditev.⁴³

Zavezniške pošiljke so obsegale predvsem lahko pehotno orožje, protitankovska sredstva in razstrelivo za rušenje železniških prog, nikakor pa ne orožja, s katerimi bi bilo mogoče uničevati utrjene postojanke. Zahteve partizanov zlasti po težji oborožitvi niso bile uslišane skoraj do konca vojne. Če izvezamo metalce granat PIAT, namenjenih za boj proti oklepu (tudi proti bunkerjem), ki jih je NOV in POS dobila leta 1944, je skoraj do zadnjih vojnih dni imela le tisto artilerijsko orožje in strelivo, ki ga je zaplenila ob kapitulaciji Italije.⁴⁴

⁴¹ Prav tam; Žganjar, Slovenski partizani in zavezniki, str. 58 in 59; Thomas M. Barker: Socialni revolucionarji in tajni agenti. Koroški slovenski partizani in britanska tajna služba. Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1991, str. 198 (dalje: Barker, Socialni revolucionarji). Od sredine oktobra 1943 do konca maja 1945 so z ladjami prepeljali z italijanske na jugoslovansko obalo 61.802,74 tone različnega tovara (Leksikon narodnooslobodilačkog rata i revolucije u Jugoslaviji 1941–1945. Prva knjiga. Beograd 1980, str. 53).

⁴² Klanjšček, Pregled NOV, str. 307.

⁴³ Klanjšček, Pregled NOV, str. 307 in 308.

⁴⁴ Klanjšček, Pregled NOV, str. 308.

Kdaj je bila prva zavezniška pošiljka odvržena na Štajerskem, ni točno znano, vsekakor je bilo to na začetku maja 1944.⁴⁵ Tej pošiljki so sledile še druge. Po podatkih, ki so jih zbrali v štabu 4. operativne cone NOV in POS, so njihove enote od junija do vključno septembra 1944 dobile 1598 pušk, 151 mitraljezov, 357 brzostrelk, 9 težkih in 8 lahkih minometov, 25 angleških PIATOV, 14 protitankovskih pušk z 2005 naboji, 141 pištol, 2988 ročnih bomb, 648.391 kosov streliva, 42.777 nabojev za brzostrelke, 978 min ter 20.160 kg eksploziva.⁴⁶ Po navedbi Franklina A. Lindsayja so zavezniki do decembra 1944 s padali dostavili na Štajersko več kot 50 ton razstreliva, orožja, medicinske opreme, obutve in obleke za skoraj 4000 mož.⁴⁷ Prva sovjetska letala nad Štajersko so priletela 1. aprila 1945 in odvrгла orožje, obleko in hrano.⁴⁸ Vsega skupaj naj bi enote 4. operativne cone NOV in POS prejele 156 letalskih pošiljk zavezniške pomoči.⁴⁹

Konec oktobra 1944 je GŠ NOV in POS ukazal štabu 4. OC NOV in POS ureditev partizanskega letališča na Štajerskem. Na odločitev za gradnjo letališča je v prvi vrsti vplivalo dejstvo, da so bile partizanske bolnišnice prenapolnjene z ranjenci, ki bi jih bilo treba prepeljati v zavezniške bolnišnice. Skozi to bi lahko zelo hitro prihajali in odhajali člani zavezniških misij, pa tudi več pomoči bi štajerskim partizanom lahko z letali pripeljali. Konec novembra je bilo nared letališče v Rečici ob reki Savinji. Zaradi počasnosti in zamujanja s tehničnimi pripravami in opremo letališča, zaradi zelo slabega vremena, predvsem pa zaradi zaostrenih odnosov z zahodnimi zavezniki, nenazadnje tudi zaradi sovražnikovega vdora ni pristalo na tem letališču nobeno zavezniško letalo.⁵⁰

⁴⁵ Žganjar, Slovenski partizani in zavezniki, str. 71.

⁴⁶ Žganjar, Slovenski partizani in zavezniki, str. 75.

⁴⁷ Žganjar, Slovenski partizani in zavezniki, str. 79.

⁴⁸ Žganjar, Slovenski partizani in zavezniki, str. 82.

⁴⁹ Žganjar, Slovenski partizani in zavezniki, str. 84. Na tem mestu naj dodam mnenje šefa ameriške misije pri GŠ NOV in POS (november 1944–maj 1945) kapetana Johna Blatnika: »Partizani sicer cenijo našo in britansko materialno pomoč. Vendar je to le malo v primerjavi z njihovimi žrtvami in tistim, kar so zaplenili sovražniku. Po mojem smo mi, posebno pa Britanci, pogosto preveč poudarjali našo pomoč partizanom, hkrati pa jim nismo izrekli priznanja oziroma jim tako ali drugače dali vedeti, da vemo, kaj so dosegli v izredno težavnih okoliščinah in da to cenimo.« (Žganjar, Slovenski partizani in zavezniki, str. 85).

⁵⁰ Žganjar, Slovenski partizani in zavezniki, str. 115 in 116. V začetku leta 1944 so gradili letališča na osvobojenih ozemljih po vsej Jugoslaviji in je konec tega leta delovalo v Jugoslaviji več kot 50 letališč. V Sloveniji so zgradili pet letališč, a delovala so le tri: na Notranjskem in v Beli krajini.

Za sprejem zavezniške pomoči z letali oz. padali so štajerski partizani pripravljali spuščališča, ki jih je bilo več kot trideset.⁵¹ V ta namen so ustanavljali specialne čete. Štab Kozjanskega odreda jo je ustanovil v prvi polovici avgusta 1944. Specialna četa 20 partizanov je imela nalogo, da pripravi vse potrebno za sprejem zavezniškega vojaškega materiala iz zraka. Odšla je v Marijino vas, kjer so borci v gozdu v Ravterjevem grabnu v nekaj dneh skopali zemljanko, velikosti približno 10 x 5 x 2 metra, namenjeno za shranjevanje zavezniškega vojaškega materiala. Strop so izolirali, zemljanka je bila v močni strmini, tako da ni bilo bojazni, da bi jo ob deževju zalila voda. Gradnja in dostop do nje sta bila močno zakrita, vsa dela, ki so potekala v največji skrivnosti, je osebno nadzoroval načelnik štaba Rožman.⁵²

Seznam materiala spuščenega od treh zavezniških
svijonov dne 20.IX.1944. na spuščališču IX/J.

Puške italijanske	215	kom.
mitraljezi Bren	15	kom.
naboji italijanski 6.5mm	42.700	kom.
naboji 303	24.000	kom.
bajoneti	100	kom.
protitankovske puške	6	kom.
naboji za protitank.puške	1.580	kom.
debeli plašči	15	kom.
plašči	90	kom.
srajce	52	kom.
odeje	48	kom.
spodnje hlače	148	kom.
maice	138	kom.
štoraka krila	100	kom.
puloverji	5	kom.
nogavice	11	par.
bluze	170	kom.
hlače	142	kom.
čevlji	100	par.
prvi zavoj	170	kom.
pedala	100	kom.

 načelnik štaba / major
 Zvezni oficir - poročnik
 0-4/213
 ŠTABA ŠTABA
 Kozjanski odred

162. Seznam spuščenege zavezniškega materiala partizanski vojski na Kozjanskem.

⁵¹ Žganjar, Slovenski partizani in zavezniki, str. 6. Avtor monografije ni poimensko navedel krajev spuščališč. Je pa na zadnji notranji platnici objavil ličen zemljevid Slovenije z navedbami spuščališč in letališč. Iz njega je razvidno, da je bilo na območju cone največ spuščališč na Pohorju in v Savinjski dolini. Manj spuščališč je bilo na Koroškem, na Moravškem, v Zasavju in na Kozjanskem. Na Kozjanskem so bila spuščališča na Marofu pri Planini, pri Jurkloštru in Kozjem.

⁵² Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 370.

Nato so na spuščališču, ki je bilo na ravnini nad Marofom pri Planini, postavili več večjih kresov in organizirali prevoze materiala do Marijine vasi. Kresove so zakurili zaradi lažje orientacije zavezniškemu letalstvu, ki je s padali spuščalo svoj tovor. Z ustanovitvijo Kozjanskega vojnega področja je specialna četa z imenom Ekipa EK/J⁵³ prišla pod njegovo poveljstvo. Natančen pregled nad prejetim zavezniškim materialom je vodil referent za nabavo materiala Kozjanskega vojnega področja. Komandir specialne čete Ekipa EK/J je bil Alojz Bitenc - Branko, intendant Janko Henigman in delegat ekonomskega materiala Jožef Drnač.⁵⁴

Prvo spuščanje materiala je bilo 18. avgusta 1944. Omenjenega dne je četa zvečer zakurila kresove in po 22. uri so zavezniška letala s padali nad Marofom odvrгла tovor. Bilo ga je za približno 20 vozov in so ga s konjskimi ter volovskimi vpregami odpeljali v Ravterjev graben. Od tod so ga borci čete na rokah prenesli v zemljanko. V tovoru so bile puške, brzostrelke, uniforme in obutev ter nekaj konzervirane hrane. O razdelitvi tega materiala ni podatkov, le iz srede septembra 1944 obstaja potrjen predlog razdelitve zavezniškega materiala, prejetega na Kozjanskem, po katerem naj bi ga 10 % ostalo v skladišču, 60 % naj bi ga prejele enote 14. divizije NOV in POJ ter 30 % enote Kozjanskega odreda. Bluze in hlače naj bi zamenjali za ponošene uniforme okupatorjeve vojske, ki so jih nosili partizani, iz njih pa bi izdelovali prepotrebne kape titovke.⁵⁵ Nato so na Kozjanskem še trikrat spuščali dragocen tovor iz letal.⁵⁶ Sedmega septembra je zavezniško letalo odvrгло svoj tovor v krogu štirih kilometrov od zakurjenih ognjev. Partizani

⁵³ Na Štajerskem je bilo več čet s podobnimi oznakami. Razlikovale so se tako, da so se črke za poševnico spreminjale. Četa na Kozjanskem je imela črko J, na Mali Planini črko P, na Moravškem V in v Zasavju Z.

⁵⁴ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 370. V Zgodovinskem arhivu Celje hranijo nedatiran, natipkan seznam čete EK/J. Iz analize dokumenta pa se da ugotoviti, da je nastal po 20. septembru 1944. Na seznamu čete je 36 partizanov (35 moških in ena ženska). Velika večina jih je vstopila v partizane meseca avgusta ali septembra 1944. Najstarejši borec čete je bil rojen leta 1900, najmlajši pa leta 1930. Po poklicu je bilo največ železničarjev in rudarjev. Komandir čete Ekipa EK/J je bil orožnik Alojz Bitenc - Branko, roj. 20. 6. 1912 v Rafolčah. V NOV je stopil 1. 6. 1944. Namestnik komandirja čete je bil Franc Očepek - Frenk, roj. 31. 3. 1910 v Št. Lampretu. V NOV je stopil 21. 7. 1944. Vodnik čete je bil Franc Šeberle, desetar pa Ivan Štajner. Administrator je bil Albin Bernard, intendant Janko Henigman, kurir pa Rudolf Ferlin. Podatek, da je bila pletilja Leopoldina Učman kuharica enote nam pove, da je imela četa EK/J svojo kuhinjo (ZAC, Arhivska zbirka Kulturne skupnosti Mozirje, a. š., 1, seznam čete EK/J).

⁵⁵ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 370 in 371.

⁵⁶ Teropšič, Kozjanski odred 1, str. 371; Žganjar, Slovenski partizani in zavezniki, str. 75–77.

so zavezniški material zato iskali in zbirali dva dni. V tovoru so bili v glavnem težki angleški minometi in protitankovske puške. Tri zavezniška letala so svoj tovor s 100 padali odvrгла na spuščališču EK/J 20. septembra. V tovoru je bilo: 215 italijanskih pušk, 15 mitraljezov bren, 42.726 italijanskih nabojev kal. 6,5 mm, 24.003 nabojev 303, 106 bajonetov, 6 protitankovskih pušk, 1920 nabojev za protitankovske puške, 15 dežnih plaščev, 56 plaščev, 52 srajc, 48 odev, 148 spodnjih hlač, 138 majic, 100 šotorskih kril, 5 puloverjev, 11 parov nogavic, 170 bluz, 142 hlač, 100 čevljev in 170 prvih zavojev. Zadnjo zavezniško pošiljko v letu 1944 je pripeljalo sedem letal v noči iz 11. na 12. oktober. Zaradi napovedanega sovražnikovega vdora na osvobojeno ozemlje so material takoj razdelili Kozjanskemu odredu, Kozjanskemu vojnemu področju, bataljonu VDV in bataljonu Šercerjeve brigade. V skladišču čete EK/J je tako ostalo le 19.400 raznih nabojev, angleški minomet in nekaj diverzantskega materiala.⁵⁷

Spuščališča so štabi partizanskih enot izbirali na krajih, ki jih je bilo moč iz letala hitro najti ter med spuščanjem tovorov in evakuacijo blaga dovolj zavarovati. Kraj ni smel biti vetroven, saj bi lahko veter padala kaj hitro raznesel drugam. Ponavadi so izbirali široke jase na kakem primernem hribu, široke doline, še rajši pa položna, nepogozdena pobočja. Mesto spuščanja so označili na dogovorjeni način, ponavadi z že pripravljenimi ognji, ki so jih prižgali, ko so letala priletela v bližino spuščališča. Občutljivejše blago so spuščali s padali v posebnih valjastih transportnih posodah (kontejnerjih) iz pločevine in v zavojih, manj občutljivo pa so v močnih zabojih ali vrečah kar metali iz letal. Polni kontejnerji so tehtali od 80 do 240 kg, zaboji pa od 40 do 100 kg.⁵⁸

Organizacija spuščališč, odmetavanje, sprejemanje in pospravljanje oziroma skladiščenje materiala na Štajerskem zgovorno priča o zelo težkih razmerah. Spuščališča so bila pogosto ogrožena, zato so se dogovorili za odmetavanje neposredno vojaškim enotam. Zaradi pogostih spopadov so se enote neprestano premikale, zato so se spreminjale koordinate in lokacije odmetavanja. Če pilot ni bil pravočasno obveščen o novih koordinatah in

⁵⁷ ZAC, Arhivska zbirka Kulturne skupnosti Mozirje, a. š., 1, poročilo čete EK/J, 20. 9. 1944; seznam materiala spuščenegega od treh zavezniških avionov, dne 20. IX. 44, na spuščališču EK/J; poročilo Ekipe EK/J, 17. 10. 1944, in dopis Ekipe EK/J štabu 4. operativne cone NOV in POS, 29. 10. 1944.

⁵⁸ Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945. Vojaško zgodovinski inštitut Jugoslovanske ljudske armade in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, Ljubljana 1978, str. 931.

lokaciji, je iskal dogovorjene signale z zemlje in odmetaval tam, kjer so mu sporočili prave. Zato je tudi nemški okupator kuril ognje in dajal letalom različne signale. Občasno so zavezniški piloti verjeli tem signalom in je tovor prišel v neprave roke.⁵⁹

Zavezniki o partizanih

O jugoslovanskih partizanih

V noči s 27. na 28. maj 1943 je na Durmitorju pristala s padali prva britanska misija pri vrhovnem štabu s konspirativnim imenom Typical. V njej je bil tudi predstavnik SOE kapetan William Deakin, docent univerze v Oxfordu in osebni prijatelj Winstona Churchilla.⁶⁰ O partizanskem načinu bojevanja je zapisal: »Tito in njegov štab sta zdaj izoblikovala zamisel partizanskega vojskovanja, ki se je odmikala ne samo od nekdanje sovjetske prakse, temveč tudi od sedanje diplomatske taktike. Temeljna vojaška razlika v obrazložitvi je bila preprosta. Rusom je ustvaritev partizanskih enot pomenila pomožno orožje redne vojske, ki naj opravi nekatere naloge za sovražnimi bojnimi črtami; Jugoslovanom pa so bile partizanske enote vojska, organizirana v gibljivih formacijah in po ozemeljskih obrambnih enotah, ki so vse skupaj predstavljale moralo in ideologijo revolucionarne vojne.⁶¹ Churchill Tita ni maral, ker je bil komunist, a je kljub temu k njemu poslal svojega sina Randolpha, ki je o partizanih junija 1944 izjavil: Tisto, kar so storili Tito in partizani, bi moralo biti za zgled vsem okupiranim deželam v Evropi. Izpopolnili so tehniko gverilskega vojskovanja, kakršno smo v preteklosti malokje videli. Iz nič so ustvarili izvrstno armado.«⁶²

Škot Fitzroy Maclean⁶³ je zapisal: »Strateško je bil položaj kot nalašč

⁵⁹ Žganjar, Slovenski partizani in zavezniki, str. 84.

⁶⁰ V tekstu »Zavezniki in partizani« obravnavam odnos zaveznikov do partizanov oz. mnenje zaveznikov o bojni usposobljenosti partizanov in njihovih enot. Pri tem sem imel na voljo objavljeno spominsko gradivo in nekatera poročila ter nekaj dokumentov iz tujih arhivov, ki mi jih je odstopil dr. Dušan Biber.

⁶¹ F. W. D. Deakin: Gora trdnjava. DZS, Ljubljana 1976, str. 123. Knjiga je delno avtobiografskega in delno znanstveno raziskovalnega značaja (v izvirniku: The Embattled Mountain, London 1972).

⁶² Božo Repe: Rdeča Slovenija. Tokovi in obrazi iz obdobja socializma. Založba Sophia, Ljubljana 2003, str. 201.

⁶³ Fitzroy Maclean se je rodil v stari škotski oficirski družini. Ob izbruhu vojne se je odrekel diplomatski karieri in stopil kot vojak – komandos v nekdanji polk svojega očeta.

za neregularne operacije. Prav vse v Jugoslaviji je bilo naklonjeno gverili. Razvlečene linije sovražnikovih komunikacij, njegove izolirane garnizije in naprave. Tudi teren je bil zelo prikladen. Partizani so imeli zaledje za svoje operacije v hribih in gozdovih, ki so po želji lahko služili kot baza, kot odskočna deska, kot manevrski prostor in kot skrivališče. To je bil element, tako bistven za njihov način vojskovanja, kot je morje za pomorsko vojskovanje. S tem da so se znenada pojavljali iz gozdov, so lahko dosegli presenečenje, ki je za neregularne operacije bistveno. S tem da so izginili v gozdovih, ko je bila njihova neposredna naloga izvršena, so izmaknili sovražniku sleherno oprijemljivo tarčo za protiudarec. /.../ Vojna, ki so jo bojevali partizani, je bila čudna. Trdne fronte ni bilo. Ker so se bojevali večidel samo z lahkim orožjem in z omejenimi zalogami municije proti dobro izvežbanemu, dobro oboroženemu, opremljenemu in motoriziranemu sovražniku, ki so ga podpirali tanki, topništvo in letalstvo, so se morali izogibati pozicijskega bojevanja, pri katerem bi nedvomno potegnili slabši konec. Če so hoteli uspeh, je bilo bistveno, da sami obdržijo pobudo in da je ne prepuste svojim nasprotnikom. Njihov cilj je moral biti, da napadejo sovražnika tam, kjer je predstavljal najbogatejšo tarčo, kjer je bil najšibkejši, in predvsem tam, kjer je to najmanj pričakoval. Prav tako važno je bilo, da se po doseženem uspehu ne mudijo, temveč, da spet izginejo v zavetje hribov in gozdov, kjer jih zasledovanje ne more doseči. To je zahtevalo visoko stopnjo mobilnosti.«⁶⁴

Ameriški polkovnik C. Huntington je menil, da ima partizanska pehota primerne bojne izkušnje in dobre bojne kakovosti. Pri tem je poudaril, da so jugoslovanske čete sposobne delovati z mnogo slabšo opremo in manjšo podporo orožja kot njihove lastne enote. »Partizanski odredi so večinoma nenehno obkoljeni. Zato morajo sprejeti in uveljavljati najstrožjo disciplino ali pa propasti. /.../ Razpored Titovih sil v tem trenutku je najboljši dokaz hrabrosti in discipline njegovih čet. /.../ Partizanski vojak je navidez mnogo bolj flegmatičen, kot je povprečni britanski oz. ameriški vojak. Njegove reakcije se zdijo počasnejše v primerjavi z našimi možmi, čeprav ni zato nič manj čuječ. /.../«⁶⁵

Sodeloval je v bojih v severni Afriki in na Srednjem vzhodu. Po treh letih vojskovanja je dosegel čin brigadnega generala. Septembra 1943 je v VŠ NOV in POJ prišla zavezniška misija pod njegovim vodstvom. V Jugoslaviji je ostal do osvoboditve Beograda.

⁶⁴ Fitzroy Maclean: Vojna na Balkanu. Zavod »Borec« v Ljubljani 1968, str. 40 in 41.

⁶⁵ Dušan Biber: Ameriške misije, slovenski partizani in prodor na sever. Zbornik Janka Pleterskega. ZRC SAZU, Ljubljana 2003, str. 420. Huntingtonova ocena vojaške moči jugoslovanske vojske je bila zelo ugodna. »Za vse partizane Jugoslavije je značilno, je zapisal,

O slovenskih partizanih

Britanski podpolkovnik P. A. Wilkinson⁶⁶ je aprila 1944 sestavil pomembno poročilo z naslovom Memorandum o vstaji v Sloveniji.⁶⁷ Slovenske partizane je opisal kot mojstre gverilskega vojskovanja v klasičnem slogu: »neranljivi, nedosegljivi, brez obličja in hrbta, razprostirajoč se naokrog kot plin«. Taktiko je opredelil kot izmikalno, saj se partizani borijo v odkritem spopadu le, kadar so v škripcih. Pravilno je ocenil sistem dvopoveljevanja in pohvalil poveljniški kader: »Brigadni in bataljonski komandanti so na splošno brezhibni, praktični vojaki z izkušnjami, ki so si jih pridobili v več kot dvajsetih mesecih nenehnih gverilskih bojev. Zaradi naglega naraščanja slovenske vojske so četni komandanti večinoma neizkušeni in manj tehtni. Toda v celoti so Slovenci lahko upravičeno ponosni na svoje komandante. Tisti, ki ne upravičijo svojega imenovanja, ne ostanejo dolgo na položaju. Obstaja tudi visok standard poklicne pristojnosti in osebnega vodenja.« Podobno je ocenil politične komisarje. Po njegovem so višji politični komisarji zelo inteligentni, nižji komisarji pa tip nezadovoljnega osnovnošolskega učitelja, družbeno frustriranega, ambicioznega in maščevalnega. »Kljub vsemu so vsi komisarji pogumni ljudje in se kosajo s komandanti pri vodenju vojakov v boj. Vsi so – poleg tega, da so politično izobraženi – tudi vojaško izurjeni, tako da pogosto nadomeščajo poveljnike v svojih enotah.« Opazil

da ne obupajo in se ne predajo, kadar so obkoljeni. Ker pa so nenehno obkoljeni, se morajo braniti na vse strani. Od tod njihovi uspehi. Tako vojskovanje pa je možno samo s prostovoljci, ki so izredno skromni in zdržijo največje napore vojskovanja.« Božidar Gorjan - Bogo: Zavezniške misije na Koroškem in Štajerskem 1944–45. Operacija Avstrija. Založba Lipa Koper, Koper 2003, str. 172 (dalje: Gorjan, Zavezniške misije).

⁶⁶ Peter Wilkinson se je rodil leta 1914 v Indiji. Obiskoval je znameniti Corpus Christi College na univerzi v Cambridgeu v Veliki Britaniji in postal vojak že leta 1935. Leta 1940 je bil vršilec dolžnosti vodje britanske vojaške misije pri poljski in češkoslovaški vojski, do konca vojne pa na Bližnjem vzhodu in se ukvarjal z italijanskimi in balkanskimi vprašanji. Služil je v SOE in bil vmešan v uspehi atentat na Reinharda Heydricha v Pragi. Slovenskim partizanom je bil znan kot polkovnik Peter. Decembra 1943 je prišel v Slovenijo kot vodja misije »Clowder.« Pozneje, med letoma 1944 in 1945, je iz Caserte in Londona vodil vse operacije misije »Clowder« na slovenskem ozemlju (Dušan Biber: Uvod k Memorandumu o vstaji v Sloveniji Petra Wilkinsona. Borec 11/12/1983, str. 722; Gorjan, Zavezniške misije, str. 38).

⁶⁷ Memorandum je prvi dokument, ki je zaveznikom v celoti predstavil slovensko partizansko gibanje. Nastal je na podlagi opazovanj v času od decembra 1943 do marca 1944. Je pomemben in dragocen zgodovinski vir. Memorandum je preveden in objavljen v knjigi: Thomas M. Barker: Socialni revolucionarji in tajni agenti. Koroški slovenski partizani in britanska tajna služba. Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1991, str. 115–149. Prvič so ga objavili v reviji Borec, 11/12/1983.

je, da so partizanski štabi majhni zato, ker morajo biti mobilni. »V Sloveniji so celo štabi višjih formacij nomadski.« Glede starosti borcev in njihovih poveljujočih je zapisal: »Tudi v Sloveniji pogosto srečaš dvanajstletnike ali štirinajstletnike, vodnike ali celo mladoletne četne komandirje, ki poveljujejo možem, dvakrat starejšim od sebe. Generalmajorji so sredi tridesetih let, divizijski komandanti so v poznih dvajsetih letih – pogosto imajo v štabu oficirje, ki so deset let starejši od njih.«

Organizacijo slovenske partizanske vojske je opisal z naslednjimi besedami: Korpusu poveljuje polkovnik, šteje pa kakih 10–15.000 mož; diviziji poveljuje podpolkovnik, šteje pa 3–4.000 mož; brigada ima uradno 1000–1500 mož, poveljuje pa ji major; bataljon šteje 200–500 mož; odredu običajno poveljuje major, šteje pa nekaj manj mož kot brigada, običajno se sestoji iz dveh ali treh bataljonov.

»Brigada je sestavljena iz treh bataljonov in je običajna slovenska taktična enota za ofenzivne operacije. Zelo redko, če sploh kdaj, ima statično vlogo. Če nima posebne naloge – na primer konvojske ali rekrutne – je njena običajna taktika v tem, da prodira skozi nevtralno mejno ozemlje, ki ločuje nemško od partizanskega svobodnega ozemlja, in, tako rekoč, išče spopad. To je lahko v obliki napada ali opazovanja osamljenih nemških postojank, napada na železniško progo ali postavljanja zasede konvoju. Podobno kot vsi gverilci se upravičeno, in če je le možno, izogibajo čelnim spopadom. Kadar jim to grozi, se razkropijo v gozdovih in se drugje spet formirajo.«

»Odred je običajna slovenska garnizijska enota. Običajno sestoji iz treh bataljonov, od brigade pa se razlikuje po tem, da ima pretežno statično in obrambno vlogo. Njegova naloga je, da deluje kot posadka in policija na osvobojenih ozemljih in da preprečuje vsakršne sovražnikove vpade. Odred sestoji iz rednih vojakov, čeprav so pogosto z območja, ki ga odred brani. Sedaj, ko ofenzivne operacije v Sloveniji upadajo, odredi na splošno bolj kot brigade privlačijo boljši in bolj izkušen tip partizana. Čeprav ima odred obrambno vlogo, se pred močnejšo silo umakne in se podobno kot brigada, če je le mogoče, izogne frontalnim bojem.«

O urjenju rekrutov je zapisal, da se običajno sestoji iz desetdnevne vaje s puško, puškomitraljezom in bombo. Strelska izurjenost ne dosega rednih britanskih standardov in nadzorovano streljanje je malce amatersko. »Če povzamem, standard urjenja je precej pod ravniyo redne vojske (celo ko gre za patroljno taktiko), toda neskončno boljši, kot sem si ga lahko zamišljal v kateri koli gverilski vojski.« V nadaljevanju je zapisal, da je za partizana

orožje prestižni predmet. Oficirji in podoficirji so imeli brzostrelke, a ne stene (angleške brzostrelke), ker so bile videti preveč ceneno.

Podpolkovnik Wilkinson se je precej razpisal o partizanski obveščevalni dejavnosti. Tu je bil tudi najbolj kritičen. »V nobeni drugi stvari pogledi partizanov in nas niso tako očitno različni kot so glede obveščevalnega dela. Razen morebiti Titovega Vrhovnega štaba, katerega pomembnost narašča iz dneva v dan, partizani nimajo nobene potrebe po strateški obveščevalni službi, pravzaprav sploh po nobeni, ki ni neposredno povezana z njihovimi krajevnimi operacijami. Vrednost točnega poročanja o bojni razporeditvi na bojišču je zanje brez pomena. ... Taktično obveščevalno delo je dobro in navkrižna zasliševanja ujetnikov med bojem se lahko primerjajo z zasliševanjem v naši armadi. Kot sem že dejal, pa je vse drugo obveščevalno delo, razen taktičnega, v celoti zanemarjeno.« Posebej pa je poudaril, da jim partizani niso dovoljevali, da bi stopili v stik s partizanskimi obveščevalnimi viri. In v tem početju so bili partizani povsem nepopustljivi.

Je pa bil polkovnik Peter navdušen nad kurirji in kurirskim sistemom, za katerega je zapisal, da je odlika slovenskih odporniških komunikacij. Zapisal je še, da je kurirska služba najučinkovitejša in najbolj tajna dejavnost, kar jih je videl na svoji poti. Kurirski sistem »je v glavnem v rokah fantov, starih od 14 do 20 let, ki so na raznih stopnjah in pogosto živijo v sila nevarnih razmerah in skoraj vedno zelo neudobno. Odgovarjajo za prenos pošte in vodenje uradnih potnikov. Povprečen pohod na noč traja 6 do 12 ur, če je vse v redu, pripravljeni pa morajo biti tudi na 20-urno pot, ki smo jo bili prisiljeni opraviti v pol ducata primerov (najhujši pohod brez predaha je trajal 37 ur!). Po uradni kurirski liniji je moč priti iz slovenskega glavnega štaba na Primorsko v 10 dneh, na Štajersko tudi v 10 dneh, iz primorskega štaba (9. korpus) v Celovec v 8–10 dneh in v Istro v 5 dneh.«

Lepe besede je namenil partizanski preskrbi: »Partizanska vojska v Sloveniji je v preskrbi povsem odvisna od civilnih organizacij. Za hrano, civilni prevoz itd. skrbi vaški odbor, ki je odgovoren za vzdrževanje vseh enot na svojem območju. Nobena pohvala ni previsoka za način, s katerim je civilno prebivalstvo brez pritožb sprejemalo žrtve, ki jih narekujejo potrebe partizanov, katerih zahtevnost se skorajda enači z nemško. Dobrosrčnost, s katero so dajali še zadnje, kar so imeli, v prid njihovi stvari, mi je bila najbolj prepričljivo potrdilo o priljubljenosti vstaje in vdanosti njenim ciljem. Seveda pa je za vojsko tolikšnega obsega nemogoče, da bi se preživljala izključno s tistim, kar daje podeželje. Za preskrbo kot tudi za vojne zaloge in zdravstveno opremo so poleg podeželja odvisni še od: a) zaplenjenih sovražnikovih zalog;

b) pošiljk, ki jih odvržejo britanska letala; skrajno zaupnih virov dobav iz mest, ki so jih okupirali Nemci.« Po njegovem mnenju je imela partizanska vojska dovolj mesa in krompirja, povsem pa je primanjkovalo sveže zelenjave in sadja, tudi mila in tobaka. Manjkalo je soli in sladkorja, manjšale pa so se zaloge kruha. Prehrano je ocenil kot ustrezno, čeprav ne preveč zdravo in obupno dolgočasno. Označil jo je kot »pošten zaporniški jedilnik.«

V memorandumu se je dotaknil še vprašanja zdravstva. Opazil je, da zaradi pomanjkanja zdravniki delajo brez mila, anestetikov in antiseptikov, a kljub temu delajo po najboljših močeh. Zapisal je, da v Sloveniji pegavega tifusa praktično ni, je pa precej razširjena jetika in kašelj, ki je vsesplošen. Zaradi spanja na prostem je bilo veliko revmatizma v sklepkih. Pri tem je opozoril, da so hud problem gverilske vojne ranjenci. Zdravijo jih v primitivnih bolnišnicah, ki so vedno locirane na težko dostopnih krajih. Svoje nadrejene je ob tem opozoril, da je evakuacija hudo ranjenih ena izmed najnujnejših slovenskih potreb.

V povzetku je Wilkinson povzel nekaj sklepnih misli. Zapisal je, da je vrednost balkanskih odporniških gibanj v tem, da na svojem teritoriju zadržujejo veliko število sovražnikovih vojakov in ovirajo promet po železnicah in v manjši meri po cestah. Slovenske partizane je označil za neprimerno bolj iregularne kot hrvaške in bosanske in da jih je treba po teh iregularnih standardih tudi soditi.

Drugi britanski podpolkovnik Peter Moore je v svojem poročilu z 10. februarja 1945 strnil svoje misli v naslednjo ugotovitev. Slovenski partizani, ki so se prejšnje poletje dobro borili, so postali neaktivni in tudi v redkih akcijah poslej niso bili uspešni. Njihov očitni namen je bil, da varčujejo s silami in čakajo na zlom nemške armadne skupine v Jugoslaviji, potem pa zasedejo Ljubljano, Primorsko in Koroško.⁶⁸

Iz dostopnih ameriških virov lahko ugotovimo, da so imeli ameriški oficirji pozitivno mnenje o partizanski taktiki in usposobljenosti slovenskih partizanskih borcev. Menili so, da partizani dajejo prednost nočnim bojem. Uporabljajo taktiko ameriških Indijancev in so eksperti v maskiranju

⁶⁸ Barker, Socialni revolucionarji, str. 76. Podpolkovnik Moore je bil s svojo ugotovitvijo zelo blizu resnice. Potrditev najdemo pri Edvardu Kardelju, ki je že konec julija 1944 svaril slovensko partizansko vodstvo: »V zvezi s koncem, ki se približuje, vodite tudi pravo vojno politiko. Čuvajte sile in ne trošite jih tam, kjer ne gre za učvrstitev naše vojske in njenega položaja.« (Tone Ferenc: Priprave na konec vojne. Slovenija v letu 1945. Zbornik referatov. Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 1996, str. 12).

mitraljeških in topniških položajev. Dobro poznajo teren in ne potrebujejo zemljevidov. Uporabljanje lokalnih vodičev, ki so dobri poznavalci terena, je ključno za njihove operacije. Avgusta 1944 so zapisali, da je partizanska vojska organizirana na vojaških osnovah skoraj tako kot redne vojske. Skoraj vsa njihova oprema je od sovražnika, ki so jo dobili z bojem, še posebej velja to za uniforme. Do maja 1944 je bila v glavnem oblečena v italijanske uniforme. Te uniforme so bile slabše kakovosti in jih je bilo treba zamenjati. Obstajala je samo ena pot – nove uniforme so si izbojevali od nemške vojske.⁶⁹

Slovenska partizanska vojska je dobro oborožena s pehotnim orožjem, tudi z lažjim in težjim avtomatskim orožjem. Nemško avtomatsko orožje prevladuje (MP 38, MG 42 in MG 34). Precej imajo italijanskih brzostrelk tipa beretta. Priljubljene so nemške in italijanske pištole (Luger parabellum in beretta). Od pušk uporabljajo stare jugoslovanske mavzerice, kratke italijanske pehotne puške, nemške nove (Model 42) in stare mavzerice ter nekaj novih nemških polavtomatskih pušk. Ročne bombe so nemškega, italijanskega in jugoslovanskega izvora in jih imajo skoraj vsi vojaki obešene na opasače.⁷⁰

Ameriški kapetan George S. Wuchinich⁷¹ je zatrjeval, da pozimi ni lahko biti partizan in da se noben ameriški vojak ne bi bojeval ali živel v takšnih razmerah. Pri tem je izvedel primerjavo z njihovo revolucijo in boji Georga Washingtona.⁷² Kapetan John A. Blatnik⁷³ je zapisal, da so Slovenci odlični organizatorji. »Častniki so bili v glavnem mlajši ljudje z večletnimi bojnimi izkušnjami, zdeli so se mi resni, sposobni in pravi možje. Vojaki so bili zelo

⁶⁹ The National Archives and Records Administration (dalje: NARA), Washington, D. C., RG 226 E 10-8 B 73 WASH-REG-INT-19. Office of Strategic Services, Economic conditions in Slovenia, 13 August 1944, str. 8 in 9.

⁷⁰ NARA, Washington, D.C., RG 226 E 10-8 B 73 WASH-REG-INT-19. Office of Strategic Services, Economic conditions in Slovenia, 13 August 1944, str. 9 in 10.

⁷¹ George Wuchinich, sin srbskih izseljencev v ZDA, je bil prvi ameriški obveščevalec v Jugoslaviji. Že 27. novembra 1943 je s padalom doskočil pri Hribu na Dolenjskem. Izkazal se je z več kot 1300 poročili in depešami. Bil je vodja ameriške misije Alum v Sloveniji od novembra 1943 do julija 1944, ko se je vrnil v Bari. Dušan Biber: Doslej neznani ameriški viri: Poročilo kapetana Johna A. Blatnika o službovanju v Jugoslaviji (na Hrvaškem in v Sloveniji) od avgusta do septembra 1944 in od novembra 1944 do maja 1945. Borec 2/1988, str. 197 (dalje: Biber, Neznani ameriški viri).

⁷² NARA, Washington, D.C., RG 226 E 146 B 205 F 2870 WASH-SECT-OP-75-78. George S. Wuchinich, Report on Field Conditions in Slovenia (Yugoslavia), 28 November 1944, str. 17.

⁷³ Ameriški letalski kapetan John A. Blatnik je bil vodja ameriške misije v Sloveniji od januarja do maja 1945 (Biber, Neznani ameriški viri, str. 196–211).

disciplinirani in po tistem, kar sem jih videl v boju, kar sicer ni bilo veliko, bi lahko rekel, da so odlično izurjeni. Morala je bila izredno visoka.« O partizanskem generalu Dušanu Kvedru je zapisal, da je mlad, sposoben, tiho govoreč in zelo simpatičen človek.⁷⁴

O štajerskih partizanih

Britanski major S. V. McNeff⁷⁵ je ugotovil, da sta na Štajerskem dve vrsti oficirjev. »Prvi so poklicni protifašistični vojaki, ki so zelo pogosto slavni borci in dosežejo visok čin. Drugi so bivši oficirji jugoslovanske vojske, ki so dobri za disciplino in urjenje, vendar pa nimajo za sabo rednega oficirskega izpopolnjevanja.« Je pa nekaj oficirjev iz prve skupine, ki združujejo vrline obeh. V nadaljevanju je zapisal: »da se partizani ne znajo prav obnašati, ko se nad njimi znajdejo izvidniška letala ali bombniki. Ne znajo biti tiho pod drevesi, svetleče predmete puščajo nepokrite in s strojnimi streljajo na letala, s čimer izdajajo svoje položaje, ne da bi kar koli pridobili. Vendar pa je bilo le malo partizanov kadar koli v letalu in nobeden ni imel sodobnega vojaškega urjenja. Trenutno pošiljajo v IV. cono same najboljše oficirje. Štejejo si v čast, da so tam. Uspehe partizanov v IV. coni je treba ocenjevati glede na dejstvo, da so izgube, ki jih v bitki zadajajo Nemcem, zmerom nekajkrat višje od tistih, ki jih utrpe njihovi možje.« Ugodno je ocenil svobodno partizansko ozemlje v Zgornji Savinjski dolini. »To osvobojeno območje je za obrambo dobro izbrano, ker ga nemške sile lahko dosežejo, poleg operacij širokega obsega prek gora, le skozi ozke soteske. Za povrh so partizani dodatno zavarovali svoje položaje tako, da so uničili nekaj mostov, prek katerih je bilo moč doseči to območje.«⁷⁶

Pravilno je ocenil, da na območju cone primanjkuje uniform in opreme. Zapisal je, da borci nosijo nemške uniforme ter mešanice uniform in civilnih oblek. V dodatku je opisal življenjske razmere na območju cone. »Ker se večina življenja odvija na odprtem zraku v gorah, do višine pet ali šest tisoč

⁷⁴ Biber, Neznani ameriški viri, str. 196–211.

⁷⁵ Na Štajerskem je bival od maja do julija 1944. Z letalom je 26. avgusta odletel v Bari. Tam je 13. septembra napisal poročilo, ki nosi oznako »tajno«. Kaže, da je to prvo celovitejše poročilo nekega zavezniškega častnika o razmerah v 4. operativni coni NOV in POS (Dr. Tone Ferenc: Opombe k Poročilu o delovanju jugoslovanskih partizanov na ozemlju Velikega Reicha (S. V. McNeff). Borec, 2–3/1987, str. 102).

⁷⁶ S. V. McNeff: Poročilo o delovanju jugoslovanskih partizanov na ozemlju Velikega Reicha. Borec, 2–3/1987, str. 91–101.

čevljev, je vprašanje opreme zelo pomembno in bi ga lahko obdelali precej podrobno. Junija je bilo na Pohorju še zmerom nekaj snega in pogosto pada leden dež. Avgust je edini topli mesec. Pozimi je v gorah sneg debel dva metra in za preživetje je nujna zelo topla oprema. A ker je opremo treba nositi, bi morala biti hkrati tudi lahka.«⁷⁷

»Možje naj bi nosili jahalne hlače namesto hlač, ker se ne zmočijo toliko. Partizanski oficirji zmerom spremenijo naše vojaške hlače v jahalne hlače. Priskrbeli naj bi zelo močne visoke škornje, ustrezno prirejene za plezanje. Pozimi je nevarnost ozeblin in – poleg tega, da je slišati za primere, ko zmrznejo do smrti – mogoče je srečati partizane, ki so zaradi ozeblin iz lanske zime za stalno pohabljeni. Poslali naj bi veliko volnenih nogavic.«⁷⁸

Ameriški major Franklin A. Lindsay⁷⁹ je v svojem poročilu zelo izčrpno in kritično obdelal štajerske partizane v drugi polovici leta 1944.⁸⁰ Zapisal je, da so štajerski partizani veliko prispevali pri uničevanju nemških komunikacij med Italijo, Balkanom in Nemčijo, vendar bi bil lahko ta prispevek večji, če ne bi po septembru skoraj popolnoma izgubili iniciativo.⁸¹

⁷⁷ Prav tam, str. 101.

⁷⁸ Prav tam.

⁷⁹ S Halifaxom so vzleteli iz Brindisija 14. maja 1944 in okoli 23. ure nad Belo krajino s padali odskočili štirje zavezniški častniki in podčastniki. Med njimi je bil major intendantske službe Franklin Lindsay, vodja angloameriške vojaške misije Cuckold (kukavica) pri 4. OC NOV in POS. V štab cone na Pohorju so prišli 15. junija. Po odpoklicu iz Slovenije je iz štaba cone krenil 6. decembra, 20. decembra pa je iz Slovenije krenil v GŠ NOV in PO Hrvatske. Major Lindsay je nato postal vodja ameriške vojaške misije pri VŠ NOV in POJ oz. GŠ JA v Beogradu. Bil je drugi po vrsti vodja takrat še skupne angloameriške vojaške misije pri štabu 4. OC NOV in POS na Štajerskem in tretji po vrsti vodja ameriške vojaške misije pri VŠ NOV in POJ oz. GŠ JA v Beogradu. Lindsay sodi med tiste zavezniške častnike, ki so največ časa prebivali in delovali med jugoslovanskimi partizani. Najprej je bil sedem mesecev v Sloveniji, nato dva meseca na Hrvaškem in nazadnje poltretji mesec v Beogradu. Imel je srečo, da je prebival in delal med štajerskimi partizani v času njihovega najuspešnejšega bojevanja poleti in jeseni 1944. V Slovenijo oz. na Štajersko so ga poslali predvsem zato, da bi kot strokovnjak čim več sodeloval pri oviranju oz. onemogočanju okupatorjevega prometa po zelo pomembni južni železnici, ki je povezovala srednjo Evropo z Balkanom in Italijo. Medvojna dogajanja je opisal v knjigi: *Ognji v noči. Z OSS in Titovimi partizani v medvojni Jugoslaviji*. Ljubljana 1998 (dalje: Lindsay, *Ognji v noči*) in je prevod knjige: *Beacons in the Night, With the OSS and Tito's Partisans in Yugoslavia*, ki je izšla v Združenih državah Amerike leta 1993. Več o njem in njegovem delu glej: Gorjan, *Zavezniške misije*, str. 94–122.

⁸⁰ Poročilo Franklina A. Lindsaya o misiji na Štajerskem 1944. leta. Borec, 2/1983, str. 84–114.

⁸¹ Na ravni Slovenije je bil podobnega mnenja britanski podpolkovnik Peter Moore. Tudi

Partizanske operacije je razdelil na dva dela: na operacije proti sovražnikovim komunikacijam in operacije za osvobajanje in ohranitev ozemlja. Prvi tip operacij je opisal podrobno na naslednjem primeru: »Dvaindvajsetega junija sem spremljal partizanski bataljon pri napadu na velik zidani most čez Mislinjo na progi Celje–Dravograd. Do mosta smo prišli, ne da bi nas opazili, in ugotovili, da je popolnoma nezastražen, čeprav je bila sovražna posadka dvesto mož oddaljena slaba dva kilometra. Nabojе so nastavili ob temeljih treh izmed sedmih stebrov na strani, kjer se je svet »dvigal«, tako da so bili naboji s tem delno začepljeni. Prvi naboji niso povsem posekali nosilcev in je bilo treba položiti eksploziv še drugič. Brž ko so eksplodirali prvi naboji, so začeli partizanski strojničarji z bližnjega hriba streljati na nemško posadko. Posadka je mislila, da je napadena, in so zato Nemci zasedli bunkerje in se niso vmešali, ko so partizani polagali drugo serijo nabojev, čeprav so bili dosti močnejši od partizanov. Pol ure pozneje so partizani detonirali drugo serijo nabojev in stebri so bili uničeni. Vrzal široka kakih sto metrov je zazijala, potem ko je eksplodiralo kakih 700 kilogramov eksploziva, ne da bi partizani izgubili enega samega moža. Tega mostu potem sploh niso popravili.«⁸²

Več odstavkov poročila je namenil oficirjem in podoficirjem. »Najšibkejši člen v vojaški organizaciji so bili nižji oficirji in nižji komisarji. Številni med njimi so si pridobili ta položaj, ker so se dolgo bojevali v partizanskih vrstah. Videti je bilo, da so številne med njimi imenovali na položaje iz političnih nagibov, ker so imeli malo voditeljskega znanja. Oficirski čin je običajno veljal kot privilegiran položaj, ne pa kot odgovoren položaj. Kar zadeva obleko, hrano, opremo, zatočišče in privilegije, je med oficirji in možmi dosti večji razloček, kot obstaja v britanski ali ameriški armadi. Ti nižji oficirji izkoriščajo svojo avtoriteto, da si iz mršave oskrbe lastijo najboljše. Skoraj vsi oficirji so nosili »titovske« bluze, skrojene iz britanskih in ameriških vojaških plašcev, potem so si jemali še plašče, da so jih nosili čez te bluze. Medtem pa

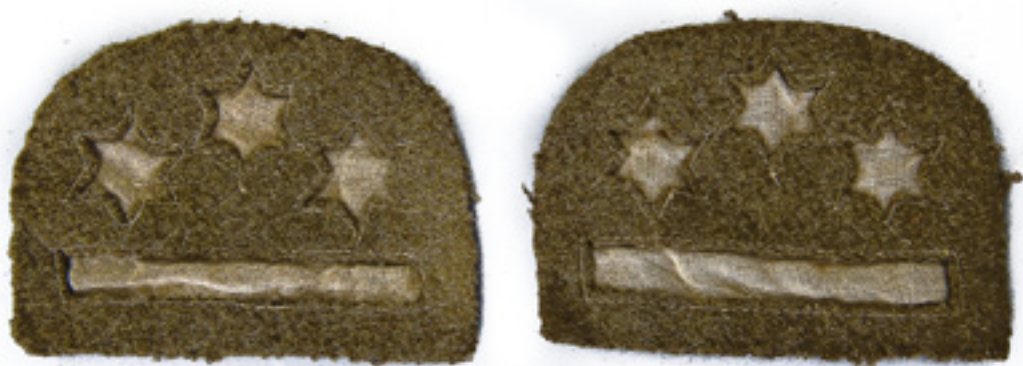
GŠ NOV in POS je menil, da bi cona lahko storila več, kot je, in je 7. oktobra pisal: »Imamo vtis, da štab v mnogih primerih izgublja situacijo iz svojih rok. Brigade delajo brez potrebe velike marše, ne da bi izvrševale pri tem kakršne koli operacije. Mobilizacijo izvaja na pr. Kozjanski odred, ki je daleč od vašega štaba, neprimerno bolje od vseh ostalih vaših edinic. Pomoč v orožju s strani zaveznikov je bila razmeroma precej velika. Uspeh vaših edinic pa v tem pogledu do danes še vedno ni tak, kot bi moral biti.« (ARS, AS 1851, fasc. 13/I, pismo GŠ NOV in POS, 7. 10. 1944).

⁸² To je bil napad Zidanškove brigade in 1. čete conske zaščite na železniški most čez reko Pako in na bližnji železniški predor v Zgornjem Doliču v noči na 18. junij 1944 (Zbornik VI/14, dok., št. 75).

so možje drgetali v raztrganih ostankih civilnih oblek in nemških uniform. V štabu cone so vsi kurirji in sekretarke nosili britanske bojne uniforme, hkrati pa sem videl cele brigade brez ene same britanske uniforme.«

»Enak položaj je bil pri izdajanju hrane. Ločene menze so bile za oficirje in može in po navadi je bil velik razloček med enimi in drugimi, kar je zadevalo kakovost hrane in količino.«

»Oficirji so na pohodu redko kdaj nosili svoje nahrbtnike, njihovo opremo so jim nosili osebni kurirji.«⁸³

163. Oznaki za podoficirski čin višjega vodnika Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije. Oznaki sta se nosili na obeh rokavih uniforme deset cm od spodnjega roba.

Zelo zanimive so njegove ugotovitve o tem, kako so partizani uporabljali orožje. »Partizani v 4. coni so uporabljali tole vojaško opremo: ročne bombe, nemške, britanske in italijanske puške, šmajserje in brzostrelke, puške Boyes MT, nemške strojnice 38 in 42 in lahke strojnice bren, težke strojnice breda, dvopalčne in tripalčne minomete, lahke protitankovske topove, ameriške protitankovske metalce raket, italijanske poljske topove 75 mm, Plastik 808 in pritikline.«

»Puška in lahka strojnica sta bili poglavitni orožji za gverilski način

⁸³ Je pa partizanom priznal veliko vzdržljivost na pohodih. »Od 7. decembra naprej je bil štab cone stalno na pohodu, pogosto v globokem snegu. Vsi so bili premraženi, lačni in izčrpani. Major Mathews, močan možak blizu tridesetih let, se je zgrudil v sneg. Dejal je, da se je odločil vdati, ker nima več moči, da bi šel naprej. Krepka partizanka ga je postavila na noge in si začela nalagati njegov nahrbtnik vrh svojega nahrbtnika in puške. Ko je videl, da namerava ženska nositi njegov nahrbtnik, ga je to tako spodbodlo, da je z muko nadaljeval pohod.« (Lindsay, Ognji v noči, str. 359).

vojskovanja na tem območju. Poslanih je bilo dosti strojnic bren, ki so bile zelo priljubljene in učinkovite. Glavna težava je bila z urjenjem partizanov, da bi gospodarno uporabljali to orožje.«

»Minometov niso uporabljali posebno učinkovito zaradi premajhne izurjenosti. Očitno je bilo storjenih le malo poskusov, da bi uporabljali instrumente in tablice za kontrolo streljanja. V glavnem so pri kontroli streljanja uporabljali približno metodo z opazovanjem zadevanja. Toda mine iz minometov so povzročale močan pok in partizani so bili prepričani, da so dragoceno orožje, ker demoralizirajo sovražne vojake. Tudi lahki protitankovski topovi in bazuke so bili zelo priljubljeni med partizani, toda skoraj nemogoče jih je bilo prepričati, da bi uporabljali ti dve vrsti orožja za tiste namene, za katere sta bili izdelani. Ob neki priložnosti so videli komandanta brigade, ki je streljal s protitankovskim topom (piatom), držeč ga med koleni, in streljal z minami, kot da ima minomet, na sovražne vojake, razporejene na pobočju hriba.«

»Top 75 mm so pogosto uporabljali pri napadih na sovražne postojanke, da bi z njim podirali stavbe, v katerih se je zabarikadiral sovražnik. Običajni doseg je bil petdeset metrov in nikoli več kot sto metrov. Top so postavljali tako, da so merili vzdolž njegove cevi.«⁸⁴

Je pa major Lindsay pohvalil štajerske minerje. Zelo učinkovito so uporabljali samostojno izdelane naboje, težke od 4 do 12 kilogramov, za rušenje zidov na sovražnih postojankah. Zapisal je še, da so v akcijah na železnicah in mostovih razstrelivo uporabljali primitivno, vendar učinkovito.⁸⁵

⁸⁴ Major Lindsay je prisostvoval napadu na nemško postojanko v Ljubnem. Zapisal je: »Napad se je nadaljeval in partizani so se med obzidjem in hišami prebijali proti sredini vasi, kjer so se Nemci skrivali v še preostali utrdbi – močni kamniti zgradbi. Kmalu se je na poti proti vasi pojavil 75-milimetrski italijanski top. Partizani na Dolenjskem so ga razstavili in ga kos za kosom v nahrbtnikih prenesli čez mejo in Savo ter prek hribov. V gozdovih so ga ponovno sestavili in usposobili za napad. V bitko ga niso pripeljali s tovornjakom ali s konji, temveč ga je privleklo šest močnih partizanov. Skupaj so dvignili podvozje topa, se prihulili za njegovo zaščitno ploščo, kakor so najbolje mogli, in ga tako potiskali na strelni položaj. Kakih sedemdeset metrov pred obzidjem postojanke so se ustavili. Namenili so top za prvi strel, zaprli zapirac, namerili top na steno tako, da so poškilili vzdolž cevi in ustrelili. Zid utrdbe se je razklal in naslednja granata se je razpočila že v zgradbi. Partizani so nato vdrli skozi razpoko z brzostrelkami sten in ročnimi granatami. Branilci se niso več mogli boriti. Vsi prašni so z vzdignjenimi rokami drug za drugim prišli na plano. Nekateri člani posadke so se razbežali v bližnje hiše in nadaljevali boj. Tiste hiše so partizani z razstrelivom razrušili ali pa jih zažgali in tako v celoti zavzeli vas.« (Lindsay, Ognji v noči, str. 163).

⁸⁵ Ob 50-letnici konca druge svetovne vojne je bil v Sloveniji na obisku Franklin Lindsay z

In na koncu še mnenji vodij zavezniških vojaških misij o bojih za osvoboditev Zgornje Savinjske doline. Vodja sovjetske vojaške misije pri štabu 4. operativne cone NOV in POS podpolkovnik Boris N. Bogomolov je zapisal: »Borbe za osvoboditev Zgornje Savinjske doline so bile težke in predstavljajo niz prekrasnih operacij. Operacije so zamislili in osebno vodili funkcionarji štaba IV. operativne zone komandant major Franc Poglajen, politkomisar Jože Borštinar in načelnik štaba major Peter Brajović. Tudi funkcionarji posameznih operativnih edinic so izvedli svoje naloge izredno točno, borci pa so pokazali veliko junaštvo in vzdržljivost.

Po vtisih na bojiščih neposredno po borbi moram ugotoviti naslednje: VI. SNOUB Slavka Šlandra je odlična, zlasti njeni minerji, ki so pod mitraljezkim ognjem uspešno minirali vsako hišo posebej, eno celo šestkrat. Odličen vtis imam o XI. SNOB Miloša Zidanška. Takšen podvig je možno doseči le ob visoki morali. Težke fizične napore so vzdržali vsi borci in funkcionarji, od najnižjega do najvišjega ter tvegali svoje življenje za svobodo svojega naroda. To dokazuje veliko politično zrelost. Očitno je nasprotje med sovražnikovo in partizansko moralo: prvih se je mnogo predalo, dočim se ni zatajil niti en partizan.

TAK NAROD, KI VE ZAKAJ SE BORI, STOJI NA VISOKI MORALNI STOPNJI!

Končno je borba pokazala, da je niso vodile le male partizanske skupine, pač pa so je bojevale edinice Slovenske Narodno Osvobodilne Vojske kot sestavni del velikih zavezniških armad.«⁸⁶

Vodja angloameriške vojaške misije pri štabu 4. operativne cone NOV in POS major Franklin A. Lindsay pa je zapisal: »Osvoboditev prvega teritorija na Štajerskem je dogodek, na katerega so lahko ponosni vsi partizani. Ponosni so posebno lahko zato, ker je to prvi osvobojeni teritorij v tisti pokrajini, ki so jo sovražniki imenovali svojo – to je nemško pokrajino.

Strahovit udarec mora biti za sovražnikovo moralo, da je prvi teritorij v njegovih mejah osvobojen ne od velikih modernih armad ZSSR, Velike

družino. Ob odhodu iz Slovenije je zapisal, »da njegove nekoliko kritične pripombe o partizanski politiki v ničemer ne zmanjšujejo občudovanja našega junaštva, našega nepopisnega poguma in moralne moči. Ponovil je besede svojega prijatelja Petra Wilkinsona, ki je partizane opisal, da so bolj hrabri, kot je bilo mogoče pričakovati.« (Gorjan, Zavezniške misije, str. 120).

⁸⁶ Arhiv Posavskega muzeja Brežice, fasc. 7/IX, Poročila št. 41 podružnice Tanjug-a za Slovenijo, str. 1.

Britanije ali ZDA, ampak od partizanskih edinic, relativno majhnih po številu moštva, ki se je bojevalo z najenostavnejšim modernim orožjem. Svoje uspehe pa so dosegli še več s svojim pogumom in vojaško strokovnim znanjem.

Zadnje operacije na Štajerskem so bile načrtne, dobro pripravljene in briljantno izpeljane. Z istočasno akcijo je bil sovražnik vržen iz treh svojih močnih postojank, iz nekaterih manjših pa je iz strahu sam pobegnil. Vse to se dopolnjuje s presenetljivo majhnim številom partizanskih izgub.

Siguren sem, da je to samo začetek in trdno sem prepričan, da bodo partizani močnejši iz dneva v dan tako na moštvu kot v orožju in bodo osvobodili vedno nove teritorije, dokler ne bo svobodna vsa Štajerska.«⁸⁷

⁸⁷ Prav tam.

Povzetek

Ob okupaciji Slovenije je bila Štajerska pokrajina z velikim industrijskim potencialom in je zajemala približno tretjino njenega ozemlja, kjer so v začetku odpora proti nemškemu okupatorju imela pomembno vlogo večja ali manjša industrijska središča, okoli katerih so nastajale prve partizanske enote, ki so uporabljale taktiko partizanskega bojevanja.

Vodstvo Komunistične partije Jugoslavije je od jeseni 1940 do pomladi 1941 pod vtisom vojne in rastočih vojnih ter notranjih napetosti ocenjevalo, da se bliža čas za revolucionaren prevzem oblasti in se začelo nanj tudi pripravljati.

Ključni dokument za razumevanje vojaških priprav KPJ je študija Strategija in taktika oborožene vstaje. Izdelana je bila februarja ali marca 1941 kot osnova za predavanje generalnega sekretarja KPJ Josipa Broza – Tita v partijski šoli CK KPJ v Dubravi. Študija je presenetljivo podobna organizacijskemu in izvedbenemu modelu, ki je bil izpeljan v manj kot pol leta zatem. Vodstvu vstajnikov je utrla pot razmišljanja, saj jim načina in oblik odpora ni bilo treba konceptualizirati v nujnem trenutku, zato so lahko vstajniki ustvarjali podobne oblike in samostojno zarisovali enako glavno linijo odpora v organizacijsko težkih prvih mesecih okupacije.

Avtor študije je zapisal, da je vstaja večšina, ki jo mora obvladati vsak revolucionar. Nosilec vstaje je proletariat, ki se združuje v borbene odrede. Josip Broz pri tem zavrača staro taktiko barikadnih bojov iz prve polovice 19. stoletja in uvaja novo taktiko – taktiko gverilcev, ki morajo voditi svoje operacije ofenzivno. Vstajniki morajo izvoliti osrednji štab vstaje, ki bo neposredno in praktično vodil vstajo. Ta mora do potankosti izdelati operacijski načrt vstaje, način in metode njene izvedbe, ki predvideva, da se vstaja iz mest in industrijskih središč takoj prenese na podeželje. Sovražnika je treba napasti iznenada, takrat, ko to najmanj pričakuje. V nadaljevanju je Tito zapisal, da se mora proletariat pred pričetkom revolucije nujno povezati z revolucionarnimi kmeti. Ti se morajo združiti v vaše borbene odrede, ki bi ščitili vasi. Ob premočni protirevoluciji se odredi umaknejo v gozdove. Za te enote uvede Josip Broz – Tito izraz partizanski odredi in jim določi taktiko partizanskega bojevanja. Naloga partizanskih odredov je, da v zaledju fronte sistematično razbijajo protirevolucionarne sile in tako omogočijo hitrejšo in lažjo zmago glavnih sil revolucionarne vojske na fronti.

Slovenski narod je bil obsojen na fizično uničenje, zato je po okupaciji aprila 1941 stal na usodnem razpotju: ali ravnodušno v smrt ali pogumno v odpor. Izbral je pot oboroženega odpora, ki je bil slovenska nacionalna nujna. Dne 28. julija je bilo v Ljubljani 2. zasedanje Vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Na njem so sprejeli proglas namenjen slovenskemu narodu. Dokument je izrednega pomena, saj so v njem zastavili cilj ter opredelili načine za doseg tega cilja oz. določili so strategijo in taktiko odpora proti okupatorjem. Za cilj so si zastavili osvoboditev in združitev vseh Slovencev. Ta cilj bodo dosegli z oboroženo borbo, ki jo bo treba krepiti, širiti in spremeniti v vsenarodno dejavnost. Pri tem se bo slovenski narod bojeval z ramo ob rami z narodi Jugoslavije, Sovjetske zveze, z angleškim narodom in vsemi zaslužnjnimi narodi Evrope. Tako so določili strategijo. Glede taktike so zapisali, da bodo okupatorje napadali vsepovsod in ob vsakem času.

Prvi in najzgodnejši model partizanske vojske na Slovenskem je razviden iz Partizanskega zakona. Sredi julija 1941 sta ga sestavila vodilna vojaška voditelja dr. Aleš Bebler – Primož in Franc Leskošek – Luka ob sodelovanju Edvarda Kardelja. Dokument je iz časa neposrednih priprav na vstajo in so v bistvu pravila o zgradbi, delu in nalogah slovenskih partizanskih čet. V njem so zapisali, da so partizanske enote sestavljene iz prostovoljcev, ki ne bodo odložili orožja prej, dokler ne bodo uresničeni cilji, zaradi katerih so se lotili orožja. Zapisali so še, da v partizanske enote lahko vstopi vsak, ne glede na politično in versko prepričanje ali nacionalno pripadnost, ki sprejme te cilje, ki je v moralnem pogledu neomadeževan, ki sprejema partizanski zakon in kogar potrdi partizanska naborna komisija. Izvajanje partizanske dolžnosti traja do popolne zmage in samo bolezen ali smrt lahko partizana osvobodita njegove dolžnosti. Pri vstopu v partizansko enoto partizan položi zaprisego. V nadaljevanju so določili zahteve po vsakodnevem usposabljanju. Še poseben poudarek pa je dan na disciplini, ki so jo delili na disciplino v borbi in disciplino v streljanju. Opredelili so tudi partizansko armado, ki se je delila na vode, čete, bataljone in brigade.

Partizanski zakon je ključni dokument za razumevanje partizanstva na Slovenskem v zgodnjem obdobju. Uvaja dvopoveljevanje poveljnika s političnim komisarjem. Druga takšna novost so demokratične volitve poveljnikov vodov. Partizanski zakon činov ni poznal; pozna le tri tipe vojakov - partizana, različno rangirane politične komisarje in poveljnike.

Partizanske taktike so se poveljniki morali učiti sproti in nato v njej uriti borce. Na posvetovanju v Stolicah so slišali, kako se drugi bojujejo in jih posnemali. Vendar pa so jih domače razmere prisilile, da so bojno taktiko

prilagajali svojim potrebam in vsakokratnim okoliščinam. V veliko pomoč jim je bil učbenik Kratek tečaj za partizanske poveljnike. Prvi slovenski partizanski vojaški učbenik je v oktobru in novembru 1941 napisal poveljnik Kamniškega bataljona Marijan Dermastia – Urban. Izkoristil je predvsem izkušnje Kamniškega bataljona in preostalih partizanskih enot v boju z okupatorjem ter izkušnje španskih borcev. Četo je opredelil kot osnovno partizansko enoto, ki se deli na tri vode in šteje 50 mož. Oboroženi so s puškami, puškomitraljezi, pištolami in bombami. Taktiko je opredelil kot napadalno, obrambno pa le v smislu umika iz frontalnega spopada s premočnim sovražnikom. Po izmiku je treba sovražniku na drugem mestu prizadejati večje izgube. Poudaril je prednosti bojevanja na domačih tleh, saj jim je prebivalstvo povečini naklonjeno. Partizani so prostovoljci, zato imajo višjo moralo kot sovražnik. To so že elementi, ki pripomorejo k zmagi v boju. Pomemben element boja je tudi oborožitev; osnovna oborožitev partizanskih čet je bila lahka pehotna oborožitev. Poudaril je, da je glavni vir oboroževanja partizanov okupator, ki ima orožja v zadostnih količinah, le odvzeti mu ga je treba.

Partizanske enote na Slovenskem so v letu 1941 uporabljale gverilsko taktiko »udari in zbeži«, imenovali so jo »partizanska borba.« Taktika prvih partizanskih čet je obsegala nenadne napade na patrulje, osamljene vojake in motorna vozila, rušenje cestnih in železniških objektov, daljnovodov, telegrafsko-telefonskih zvez, uničevanje zaplenjenega premoženja, pa tudi na izdajalce in okupatorjeve sodelavce. Širše zasnovane akcije ponavadi niso uspele, ker niso dovolj pazili na tajnost priprav, ker niso bili dovolj vojaško organizirani in izurjeni in ker še niso imeli zadosti izkušenj. Čete so večinoma taborile zunaj naselij in so z aktivisti OF vzdrževale zveze na vnaprej dogovorjenih točkah, imenovanih javke. Oborožitev je bila različna. Največ je bilo pušk nekdanje jugoslovanske vojske, nekaj pištol in revolverjev ter ročnih bomb. Čete so imele tudi nekaj puškomitraljezov in mitraljezov. Niso imele niti enega minometa, primanjkovalo jim je tudi razstreliva za miniranje. Prvi partizani so imeli povečini civilne obleke ali različne civilne uniforme in le kateri med njimi kakšen del vojaške uniforme Vojske Kraljevine Jugoslavije. Na kapah ali klobukih so nosili rdečo petokrako zvezdo in slovensko trobojnico kot znamenje pripadnosti slovenskim partizanskim enotam. Te čete so bile nato kadrovska jedra, iz katerih je nastala slovenska partizanska vojska. V teh prvih bojih so imele partizanske enote zaradi slabe izurjenosti precej več izgub kot njihov nasprotnik, čeprav so praviloma izbirali čas, kraj in celo okoliščine napada, saj so le tako lahko kompenzirali svojo slabšo opremo, oborožitev in izurjenost.

Prve partizanske enote na Štajerskem so nastajale zgodaj, prej kakor npr. na italijanskem zasedbenem območju. Po udarcih, ki jih je nemški okupator prizadejal jeseni 1941 prvim partizanskim enotam, je narodnoosvobodilno gibanje na Štajerskem za približno dve leti zaostajalo za razvojem oboroženega odpora proti okupatorju v pokrajinah pod italijansko okupacijo. Priznati pa je treba, da so štajerski partizani, glede na okoliščine, precej napravili.

*164. Nemški okupator je v gradu Brežice takoj vzpostavil nekaj svojih uradov.
Brežice, 22. november 1941.*

Vzrokov za uničenje enot oz. za to, da niso izpolnile načrtov in pričakovanj, je več. Na prvem mestu je treba omeniti, da so bile te enote mlade in neizkušene s še ne docela zgrajenimi vojaškimi kolektivi. Močno se je čutilo pomanjkanje podoficirskega in oficirskega kadra. Taktike partizanskega bojevanja so se učili sproti. Neupoštevanje pravil partizanskega načina bojevanja je puščalo velike, krute posledice. Enote se niso osvobodile defenzivne taktike, premalo so napadale in manevrirale. Zelo veliko je bilo izdaj s strani domačega prebivalstva, kar najverjetneje ni bilo toliko rezultat ideološkega prepričanja, temveč preplet strahu, osebnega koristoljubja, tradicionalnega spoštovanja (kakršne koli) oblasti in reda ter nezaupanje do oboroženih ljudi, katerih cilji in nameni prebivalstvu še niso bili povsem jasni. Enote so bile preslabo oborožene in opremljene. Imele so pomanjkljivo obveščevalno službo in

bile preslabo povezane z Osvobodilno fronto Slovenskega naroda oz. bazo. Partizansko zaledje še ni bilo povsod dovolj trdno in množično organizirano, partizanske čete pa zaradi premajhne izkušenosti in povezanosti, pa tudi defenzivnosti, niso mogle dati dovolj podpore temu zaledju. Predolgo zadrževanje na istih mestih, preslaba zavarovanja (nepravilno postavljanje oz. ne postavljanje straž) in nezadostno prikrivanje so bili izraziti primeri neveščega vojaškega ravnanja in pogoste napake partizanskih enot na Štajerskem v letu 1941. Zveze enot z Glavnim poveljstvom slovenskih partizanskih čet v Ljubljani niso zadoščale in so bile počasne, zato je bilo pripravlanje akcij zelo težavna naloga. Enote sta prezgodnja zima in visok sneg presenetila, jim oteževala premike in jih prisiljevala na neaktivnost, hkrati pa zadrževala prihod novih borcev v njihove vrste. Nemajhen vzrok neizpolnjevanja načrtov in pričakovanj je bil tudi v razkoraku med nerealnimi načrti vodstvenih organov o osvobajanju ozemelj in stvarnimi možnostmi komaj oblikovanih partizanskih enot v razmerah nemške okupacije.

Krška partizanska skupina, Celjska in Brežiška četa so imele v letu 1941 veliko skupnega. V vseh treh enotah so bili sami prostovoljci. Bilo jih je od 10 do največ 20 na enoto. Enote niso nastale spontano, ampak so bile plod vztrajnega dela KPS in OF. Delovale so zelo kratek čas, Celjska četa najdlje – dober mesec dni. Uničene so bile zaradi izdaj, precej pa je pripomoglo ne postavljanje oz. nepravilno postavljanje straž.

V letu 1941 je na Slovenskem nastalo 32 samostojnih partizanskih čet. Za krajši čas so se združile v 7 partizanskih bataljonov. Od navedenih čet je bilo 15 razbitih ali so morale biti ukinjene, na prehodu v leto 1942 pa sta bila samo še 2 partizanska bataljona. Spomladi 1942 so na osvobojenem ozemlju oblikovali partizanske odrede, ki so jih združili v grupe odredov, poleti pa so oblikovali še partizanske brigade.

Konec decembra 1942 so borci odredov popolnili slovenske partizanske brigade. Odrede so zelo zmanjšali. Na zahtevo načelnika Vrhovnega štaba narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije Arse Jovanovića, ki je bil tedaj v Sloveniji, je GP SPČ preuredilo slovensko partizansko vojsko. Namesto grup odredov in skupine brigad pod svojim neposrednim poveljstvom je 26. decembra ustanovilo štiri operativne cone. Četrto operativno cono, ki naj bi vodila partizanske enote na Štajerskem, naj bi sestavljali Kamniški, Moravški, Kozjanski, Savinjski in Pohorski bataljon. Bataljoni naj bi štel 100–150 mož in bi bili podrejeni neposredno štabu cone. S prilivom novih borcev bi se ti bataljoni okrepili in prerasli v udarne brigade. Po mnenju glavnega poveljstva bi bile za Štajersko najprimernejše

brigade v moči 500–600 borcev. Odrede kot posebne formacije so ukinili. Glede taktike je štab 4. operativne cone dobil nalogo, naj deluje z manjšimi enotami na čim bolj prostranem ozemlju. S tem bi se razvlekla sovražnikova pozornost na čim večji prostor in mu onemogočila koncentracijo večjih sil v boju proti partizanskim enotam. Ob večjih napadih na sovražnika naj bi zbrali tudi dva bataljona. Posebno pozornost naj tudi v prihodnje namenjajo vojaškim akcijam v večjih središčih. Štab 4. operativne cone je moral preprečiti mobilizacijo Slovencev v nemško vojsko. To nalogo bi najlažje izvedel z ofenzivno dejavnostjo in z boji v bližini vasi, v katerih je največ fantov, ki bi lahko odšli v partizane.

Z ustanovitvijo 4. operativne cone NOV in POS je partizanska vojska na Štajerskem dobila, za razliko od ostale Slovenije, dokončno organizacijsko obliko.

Prvotne gverilske enote niso zadovoljevale zahtev vodstva in definiranih ciljev odpora. Z velikimi prizadevanji so postopoma preraščale v bolj organizirane vojaške formacije, ki so bile še daleč od klasičnih armad. Organizacijska zgradba partizanskih enot se je razlikovala od pokrajine do pokrajine. Medtem ko je bila najvišja organizacijska oblika slovenske partizanske vojske na Štajerskem brigada, so v drugih pokrajinah Slovenije imeli že več divizij in dva korpusa. Na Kozjanskem so imeli partizani v tem času le četo ali bataljon. Vzrok za takšen organizacijski razkorak vidim predvsem v premočnem okupatorju in njegovem zastrašujočem nasilju, še posebej v letu 1942, ki je na Štajerskem za precej časa zavrl razvoj narодноosvobodilnega gibanja.

Partizanske enote na Štajerskem so delovale v štirih precej ločenih območjih: na Moravškem, Savinjskem, Pohorskem in Kozjanskem. Partizanske enote na Kozjanskem so bile v letih 1942–1943 razbite, a ne uničene. Najpogostejši vzrok je bil izdajstvo. Nastajale so nove enote, njeni pripadniki pa so morali biti zelo iznajdljivi, da so lahko preživeli. Taktika enot na Kozjanskem je bila partizanska, izvajali so različne akcije na železniških progah, rekvizicije, usmrčitve izdajalcev in okupatorjevih sodelavcev ter funkcionarjev. Rezultat teh akcij je bil vznemirjanje okupatorja, značaj pa bolj politične narave kot vojaške. Represivni in zastraševalni ukrepi okupatorja so bili vedno manj učinkoviti. Kozjanski partizani so se povezovali s partizani onkraj Sotle. Rezultat sodelovanja je bil prihod Zagorske čete v juniju 1943, še pomembnejši pa prihod 1. bataljona Zagorskega odreda v decembru istega leta. Napad na sovražnikovo postojanko v Sv. Petru pod Sv. Gorami ter boj slovenskih in hrvaških partizanov na Bizeljškem v

drugi polovici decembra 1943 sta bili do tistega časa največji partizanski akciji na Kozjanskem. Omenjene akcije lahko štejemo kot prvi organizirani vpad hrvaških partizanskih enot ranga bataljona na ozemlje tretjega rajha. Kozjanski bataljon je bil do takrat najmočnejša slovenska partizanska enota na Kozjanskem, vnesel je nove elemente bojevanja proti sovražniku, saj so kombinirali partizanski način bojevanja z elementi frontalnega. Niso se več umikali pred sovražnikom, ampak so na terenu izbrali primeren položaj za zasedo oz. obrambo in se spopadli z njim, zato lahko boje v decembru 1943 upravičeno imenujemo za začetek porušitve razmerja moči med okupatorjevimi in partizanskimi silami na Kozjanskem.

*165. Evidenčne ploščice slovenskih izgnancev.
Celotna družina je imela eno številko.*

Partizanska vojska je bila samonikla, z mnogimi originalnimi rešitvami, kot npr. tajne bolnice in sistem kurirskih zvez. Slovenska partizanska vojska je bila teritorialna vojska in je ta značaj ohranila do svoje ukinitve kljub prizadevanjem, da bi prerasla v redno vojsko. Osnova bojevanja je bilo manevrsko bojevanje na omejenem prostoru. Temeljno načelo partizanskega načina bojevanja je, da je treba sovražnika tolči takrat, kadar si v premoči, in se mu izmikati, kadar je močnejši on. Z rastjo in razvojem slovenske partizanske vojske so taktiko le dopolnjevali in nadgrajevali. Okupatorja so nenehno vznemirjali, počutil se je nenehno ogroženega. Ta psihološki element je dajal partizanom precejšno prednost pred številčnim in tehnično močnejšim

sovražnikom. Partizanski način bojevanja je bil najprimernejši način bojevanja proti premočnemu okupatorju. Partizanske enote so ga prilagajale razmeram ter odnosu moči in razpoložljivih sredstev. Taktiko je določalo tudi orožje. Ob napadih na postojanke se je čutilo pomanjkanje težkega orožja. V partizanih so to kompenzirali z bombaši, minerji, pa tudi s presenečenjem. V ofenzivah oz. ofenzivnih akcijah proti partizanskim enotam je imel sovražnik nekajkratno številčno in popolno tehnično premoč. Takrat ne bi bilo smiselno postavljati se po robu sovražnikovim napadalnim oddelkom, temveč se jim izmakniti in napadati njegove pobočnice, zaščitnice, posamezna vozila, patrulje itn. Umik torej ni pomenil bežanja pred prodirajočim sovražnikom, temveč izvajanje partizanske taktike, da se mu izmakneš, kadar je močnejši. Prav tako razbitje enote ni pomenilo njenega popolnega uničenja, temveč le njeno razpršitev med napadom ali po njem tudi zato, da bi bil sovražnikov udarec čim manj učinkovit, izgube v živi sili in orožju pa čim manjše. Vse omenjeno velja tudi za partizansko vojsko na Štajerskem.

V letu 1944 je na Kozjanskem vod partizanov prerasel v četo, ta v bataljon in nato konec aprila v Kozjanski odred. Sestavljen je bil iz dveh bataljonov, ki sta imela po dve četi. Glavne naloge na novo ustanovljenega odreda so bile akcije na železniški progi in na transporte, napadi na manjše sovražnikove postojanke, kolone in patrulje, uničevanje prometnic in čim večja mobilizacija v partizansko vojsko. Z ukazom glavnega štaba NOV in POS mu je moral štab 4. operativne cone nuditi čim večjo pomoč, saj je bilo Kozjansko v strateškem pogledu zelo pomembno za celoten NOB na Štajerskem. Kozjansko je imelo najboljše zveze s Hrvaško, pri tem pa bi lahko močne hrvaške partizanske enote, v tem času že združene v 10. korpusu NOV in POJ, predstavljale najmočnejše zaledje za narodnoosvobodilno vojsko na Štajerskem. Kozjanski odred je bil ena od dveh partizanskih enot najbližjih 7. korpusu NOV in POJ. Zaradi nemškega naselitvenega območja je povezava s 7. korpusom potekala severneje od operacijskega območja Kozjanskega odreda. O bojni taktiki odredov na Štajerskem je konec julija 1944 glavni štab zapisal, da odredi ne smejo biti brigade, ne smejo pa se tudi spremeniti v zaledno vojsko. Imajo naj dva do tri, po potrebi tudi štiri lahko gibljive bataljone, ki naj bi operirali samostojno. Od časa do časa bi se lahko združili za večje akcije. S temi bataljoni naj bi odred nadzoroval svoje območje, vendar bi jih moral na položajih stalno menjavati.

Po ustanovitvi se je odred takoj vključil v »tekmovanje«, ki ga je razpisal glavni štab za čas od 27. aprila do 27. junija 1944 in ga je nato podaljšal do 27. julija 1944. Z uspešno izvedenimi akcijami in doseženimi uspehi v teh

akcijah se je Kozjanski odred izkazal kot najboljši odred v vsej Sloveniji.

Kozjanski odred je 22. junija 1944 na Mrzli planini dobil tretji bataljon, še pred tem je 9. junija z zavzetjem orožniške postaje Jurklošter uničil prvo sovražnikovo postojanko na Kozjanskem. Od 6. do 16. julija je zavzel kar deset sovražnikovih postojank in s tem izbojeval prvo osvobojeno ozemlje na Kozjanskem, ki je bilo tisti čas edino večje osvobojeno ozemlje na Štajerskem. Do začetka decembrske ofenzive je uspel Kozjanski odred uničiti še pet sovražnikovih postojank, s čimer se je osvobojeno ozemlje na Kozjanskem močno povečalo in postalo drugo največje osvobojeno ozemlje na Štajerskem. V grobem lahko to svobodno ozemlje omejimo s črto Kozje–Rudnica–Slivnica pri Celju–Svetina–Veliko Kozje–Okroglice–Razbor–Žurkov Dol–Veliki Kamen–Sromlje–Pišece–Kozje. V letu 1944 je odred z veliko napadalnostjo odpravil kar osemnajst sovražnikovih postojank, od tega jih je v boju uničil sedem. Sovražnik je šest postojank opustil, iz petih pa se je bil prisiljen umakniti.

Mobilizacija novincev v enote NOV in POS ni bila ena najpomembnejših nalog samo na Kozjanskem, temveč tudi na vsem Štajerskem. Kozjanci so te naloge dobro opravljali, kar potrjuje tudi osvojeno 2. mesto v tekmovanju za najuspešnejše izvedeno mobilizacijo na 1. vojaškem tekmovanju. Kozjanski odred je v letu 1944 poslal na Dolenjsko in na območje Kamniško-zasavskega odreda približno 4000 novincev, kar je pomenilo znatno okrepitev 7. korpusa NOV in POJ. V Kozjanski odred so z mobilizacijo prihajali vsak dan novi borci. Zadnje dni avgusta je imel na seznamu kar 1182 borcev in bork. V tem času je bil odred najštevilnejša enota v 4. operativni coni NOV in POS ter bil nekaj časa enakovreden diviziji. Oborožen seveda ni bil tako dobro kot celotna divizija, pač pa v povprečju malo bolje kot njene brigade. Orožje je dobival z zaplembami pri okupatorju ali je ponj odhajal na Dolenjsko in ga nato tovoril čez Savo in Savinjo na Kozjansko. Nekaj orožja, streliva, razstreliva in opreme je dobil iz zavezniške pomoči. Precej tako pridobljenega orožja in razstreliva je moral oddati enotam 14. divizije NOV in POJ.

Vloge Kozjanskega odreda v narodnoosvobodilnem boju ne smemo ocenjevati le po njegovih vojaških uspehih. Poudariti je treba, da so za vsakim večjim vojaškim uspehom stali uspehi njegovih služb. Boljše ko so delovale te službe, večje možnosti za uspeh so imele bojne enote. Na Kozjanskem so bile te službe dobro organizirane in so tudi dobro delovale.

Slovenska partizanska vojska je rasla postopoma od manjših enot do večjih, od partizanskih skupin in čet do divizij in korpusov. V letu 1941 na

Slovenskem niso ustanovili nobene brigade, čeprav je Partizanski zakon iz julija 1941 predvideval brigade kot največje partizanske enote. Brigade so kot manevrske enote nastale v drugem letu vojne. Vojaško vodstvo jih je že od začetka ustanavljalo kot najboljše del partizanske vojske, tako v vojaškem pogledu (večja borbenost, boljša izurjenost, boljša oborožitev, trdna zavestna disciplina) kot političnem pogledu. Bile so operativne enote s strateškimi, po oblikovanju divizij in korpusov pa predvsem enote s taktičnimi nalogami. Ustanovitev prvih štirih udarnih brigad v letu 1942, skupaj so šteje kakih 1400 borcev in bork, je eden od najpomembnejših mejnikov v razvoju partizanske vojske na Slovenskem. Bile so neposredno podrejene Glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet. Med boji so postopoma postajale trdne in udarne operativno taktične enote, ki so mogle izpolniti tudi zelo zahtevne bojne naloge. Glavno poveljstvo je imelo zdaj na voljo manevrsko silo, ki jo je lahko usmerjalo na važne sovražnikove cilje in ki se je mogla premikati z območja na območje. Brigade so napadale sovražnika in zavzemale njegove utrjene postojanke, ga prisiljevale, da je vse več svojih enot imel v obrambi in se močneje utrjeval. Nastanek brigad je pomenil prehod v višjo stopnjo organiziranosti in bojne sposobnosti slovenske partizanske vojske. Brigada je bila tako v slovenski kot v jugoslovanski partizanski vojski glavna oblika operativne vojske, osnova in celo merilo njene organiziranosti. Z ustanovitvijo divizij se je položaj brigad spremenil – niso bile več samostojne operativne mobilne enote. To so bile divizije, kot je to bilo v drugi svetovni vojni pri vseh vojskah.

Ustanovitev Tomšičeve brigade so razglasili v Ambrusu ob začetku velike italijanske ofenzive 16. julija 1942. Avgusta je že imela štiri bataljone in približno 600 borcev. Pred nemško ofenzivo jeseni 1943 so ustanovili še peti bataljon, tedaj je brigada imela približno 1600 partizanov in partizank. Julija 1943 so jo vključili v 14. divizijo NOV in POJ. V februarju 1944 je 1. SNOUB Toneta Tomšiča v njeni sestavi prišla na Štajersko, kjer je od 19. oktobra do 10. novembra 1944 imela štiri bataljone, nato do 10. januarja 1945 tudi jurišni bataljon, potem tri in od 22. aprila do 25. maja 1945 spet štiri bataljone. Oborožena je bila z lahkim pehotnim orožjem, od 19. marca 1943 tudi s težkimi minometi, od 7. julija 1943 z gorskim topom, od 10. septembra 1943 dalje z več topovi, havbicami, oklepniki in tanki, od decembra 1943 do 15. septembra 1944 spet samo s pehotnim orožjem in minometi, tega dne zaplenjeni top je uporabila samo dvakrat. Ob odhodu iz Bele krajine je brigada štela 355 partizanov, ob koncu nemške ofenzive (26. februarja 1944) pa približno 155 partizanov. S prihodom novih borcev se je brigada krepila

in sredi septembra štela 1015 borcev. Od tega jih je bilo v štabu brigade 73, v 1. bataljonu 339, v 2. bataljonu 305, v 3. bataljonu 279 in v vodu minerjev 19 partizanov. Tomšičeva brigada se je na Štajerskem spopadala s sovražnikom, uničevala njegove patrulje, mobilizirala v NOV in POS, izvajala prehrabne in druge akcije ter napadala komunikacije. Rušila je cestne in železniške mostove ter telefonske in telegrafske naprave sovražnika. S svojo ofenzivnostjo je veliko pripomogla k nastanku osvobojenih ozemelj na Štajerskem. Skupaj s Šlandrovo brigado sta napadli Moravče, skupaj z Bračičevo brigado pa sta pri Bajgotu dosegli pomembno zmago nad prodirajočimi nemškimi enotami. Konec julija je 2. bataljon Tomšičeve brigade napadel postojanko v Šmartnem ob Paki in pri tem dosegel velik uspeh. Zavzel je postojanko vermanov in deloma orožniško postajo. Zaplenil je precej orožja in uničil naprave na železniški postaji. V noči na 23. avgust je brigada napadla postojanko v Ribnici na Pohorju in jo zavzela. V noči na 3. september pa je napadla in zavzela še okupatorjevo postojanko pri Mariborski koči. Pomembno vlogo je imela brigada v bojih za obrambo osvobojenega ozemlja v Zgornji Savinjski dolini.

166. Nemški okupator je februarja 1942 porušil cerkev frančiškanskega samostana v Brežicah.

V obravnavanem obdobju sta na Štajerskem obstajali dve vrsti partizanskih enot: operativne in teritorialne enote. Brigada je bila predvsem enota s taktičnimi nalogami, odred pa predvsem prostorska enota, ki je operativne enote razbremenjevala neoperativnih nalog, ščitila je zaledne ustanove in preprečevala izvajanje nasilja okupatorja nad civilnim prebivalstvom. Tako Tomšičeva brigada kot Kozjanski odred sta imela minerski vod, Kamniško-zasavski odred celo minersko četo. Minerji so izvajali akcije na železniški progi, napravah na njej ter lokomotivah in vagonih. Minirali so tudi železniške mostove, prepuste in cestne mostove, daljnovode ter naprave telegrafsko-telefonskih zvez. Naloga minerjev je bila še inženirska podpora bataljonskih oz. brigadnih akcij. Akcije na komunikacijah so bile ena od dveh najpomembnejših nalog slovenskih partizanov od jeseni 1943. Nadrejena poveljstva so zahtevala, da se napadi na železnice izvajajo vsak dan.

Za nemškega okupatorja je bila železniška proga strateškega pomena – ni bila toliko pomembna za obvladovanje slovenskega prostora, pač pa predvsem kot dragocen dostop na italijansko in balkansko fronto, kjer je nemška vojska branila dostope v srednjo Evropo. Partizanske enote so progo napadale od samega začetka upora. Za njih proga ni imela toliko taktičnega kot strateškega pomena, saj so napadi na proge bolj koristili zavezniški kot pa partizanski vojski. S prodorom Rdeče armade oktobra 1944 v Podonavje je nemški okupator izgubil strateško pomembno železniško povezavo Beograd–Budimpešta–Bratislava–Dunaj. Takrat je železniška povezava Beograd–Zagreb–Ljubljana za nemškega okupatorja še pridobila pomen. Zavaroval jo je z oporišči in bunkerji ter s stalnimi obhodi patrulj, pred vsakim transportom je peljal varovalni vlak. Nemški okupator je v zavarovanje komunikacij vlagal veliko truda, sredstev in enot, ki jih je težko pogrešal na drugih mestih. Boji za komunikacije na Slovenskem oz. Štajerskem so se s tem le še stopnjevali. Napadi enot NOV in POS na komunikacijsko omrežje na ozemlju Slovenije, pravzaprav v globljem zaledju velikih evropskih bojišč, so bili velik prispevek k boju armad zahodnih zaveznikov in Rdeče armade.

Na Štajerskem je bilo razen akcij na progi še nekaj zelo odmevnih akcij. Trije slabo oboroženi borci Brežiške čete so 12. novembra 1941 z zvijačo vdrli v sodne zapore v Sevnici in izpred nosa gestapa rešili pet svojih borcev. Podobno akcijo so izvedli 15. decembra 1944, ko je šest partizanov z zvijačo vdrlo v zapor Stari pisker v Celju – vdor v zapor in rešitev 127 zapornikov ter zapornic predstavlja najuspešnejšo osvoboditev političnih zapornikov med 2. svetovno vojno na Slovenskem. Podobno kot v Sevnici so tudi v Celju to neverjetno drzno akcijo izpeljali brez enega samega izstreljenega naboja in žrtev, in to v središču

mesta, polnega vojakov in policistov. Zapisov o teh dveh akcijah ne najdemo v vojaških učbenikih. Prav tako o tem nič ne izvedo slušatelji vojaških šol in raznih vojaških tečajev. A bi morali, saj bi se iz njih lahko veliko naučili. V obeh primerih je šlo za uporabo zvižace, v uspešnih akcijah pa niso izstrelili niti enega naboja. To sta bili zelo drzni akciji, ki so ju izvedli maloštevilni in slabo oboroženi, a visoko motivirani srčni ljudje. Konec avgusta 1944 je dvema četama 3. bataljona Šercerjeve brigade v bliskoviti akciji uspelo rešiti 79 britanskih vojnih ujetnikov iz nemških rok z delovišča pri železniški postaji Ožbalt. To je verjetno največja partizanska akcija reševanja zavezniških vojakov na slovenskem ozemlju med 2. svetovno vojno. Omeniti je treba še širok spekter sabotažnih dejavnosti, ki so jih izvajali ves čas vojne, še posebej na železnici.

Na območju 4. operativne cone NOV in POS je partizanska vojska v letu 1944 izbojevala svobodna ozemlja na Moravškem, v Zgornji Savinjski dolini, na Kozjanskem in Pohorju. Te operacije spadajo med najuspešnejše ofenzivne akcije NOV in POS. V napadih na postojanke, ki so jih izvajali v glavnem ponoči, sta morali več kot dve tretjini sil varovati napad, le tretjina sil ali celo manj jih je bilo v napadu. Moravče so bili prvi večji kraj na ozemlju 4. operativne cone, ki je ostal svoboden več mesecev. Osvobojena Moravska dolina je bila poglavitna zaledna baza za partizanske enote na zahodnih območjih Štajerske vse do konca julija 1944, ko so enote 4. operativne cone začele osvobajati Zgornjo Savinjsko dolino. Po izbojevanju svobodnega ozemlja se je štab cone pravilno odločil za taktiko dejavnega zavarovanja osvobojenega območja. Enote cone ga niso branile na njegovih robovih, temveč je štab cone razporedil svoje brigade v širšem pasu okoli svobodnega ozemlja, da bi s svojimi akcijami sovražnika vezale nase in ga prisiljevale, da brani zanj pomembne prometne objekte in postojanke. Tako so se v širšem pasu okrog svobodnega ozemlja začeli vrstiti dinamični boji ob občutni defenzivnosti sovražnika in ob nadaljnjem razkroju vermanšafta.

Slovenska partizanska vojska se je popolnjevala s prostovoljci do sredine septembra 1943, ko sta vojaški in politični vodstvi izdali razglas o splošni mobilizaciji vseh za orožje sposobnih Slovencev. Na Štajerskem zaradi političnih razmer in šibkosti narodnoosvobodilne vojske ni bilo mogoče izvajati odloka o splošni mobilizaciji. Ker je bila mobilizacija v NOV strateški cilj slovenske partizanske vojske, so na Štajersko poslali 14. divizijo. Sredi aprila 1944 je poverjeništvo IO OF za Štajersko izdalo posebno okrožnico s sklepom o mobilizaciji, vendar pa je predvidevala mobilizacijo na prostovoljni bazi. Zaradi neznatnega dotoka prostovoljcev, so čez slab mesec dni začeli z načrtno mobilizacijo.

Od 1. januarja do 31. julija 1944 so iz slovenske Štajerske poslali v 7. korpus že 4221 ljudi. Tako je 4. OC NOV in POS »vrnila« 7. korpusu NOV in POJ štirikrat več borcev, kot jih je od njega prejela s prihodom 14. divizije. Skupno je bilo na območju cone od aprila do sredine oktobra 1944 mobiliziranih v partizansko vojsko kar 14.608 novincev, od tega jih je 9605 bilo odvedenih čez Savo na območje 7. korpusa, 5003 pa so ostali na Štajerskem. S pritokom novincev so se vzpostavile možnosti za ustanovitev partizanskega korpusa na Štajerskem. Štab 4. operativne cone in pokrajinski forumi so se v drugi polovici 1944 zavzemali za ustanovitev nove brigade, divizije in s tem tudi za štajerski korpus. Glavni štab NOV in POS je zavzel stališče, da je treba z vidika sklepnih operacij za osvoboditev domovine nenehno krepiti 7. korpus NOV in POJ kot osrednjo silo NOV in POS, in to z glavnino novih mobilizirancev na območju 4. operativne cone. Štajerska je bila s tem potisnjena v položaj mobilizacijskega rezervoarja za 7. korpus in do konca vojne ni dobila nove partizanske divizije ne korpusa.

Nacistična Nemčija ni priznavala partizanov kot vojskujoče se sile, ki bi jo ščitilo mednarodno pravo. Posledica tega je bila, da so vojne ujetnike in ranjence na Štajerskem pobijali ves čas 2. svetovne vojne. Samo v letu 1941 so na Slovenskem ustrelili vsaj 100 ujetih pripadnikov partizanskih enot. Proti koncu vojne so se glede ravnanja z vojnimi ujetniki na nemški strani razmere začele izboljševati. Nemški okupator je vsaj za območja jugovzhodne fronte septembra 1943 uradno partizansko vojsko priznal kot vojskujočo se silo in kot redno armado. Hitler je o tem izdal odredbo, da se ujeti partizani ne streljajo več, a ta odredba ni veljala za Slovenijo. Med pohodom 14. divizije na Štajerskem je nemški okupator pobil precej ujetih in ranjenih borcev Tomšičeve brigade. Šele jeseni 1944 je general Erwin Rösener tudi za svoje območje izdal odlok, da se ujete partizane obravnava kot vojne ujetnike, vendar odlok na terenu ni bistveno spremenil situacije. Nemški vojaki so še vedno streljali partizanske vojne ujetnike in ranjence. Nemški oblastniki so se v boju proti partizanskim enotam že takoj v začetku odločili za politiko namernega pobijanja ranjencev; menili so, da je to učinkovito orožje proti visoki morali partizanskih enot. Mednarodnega vojnega prava nemški okupator ni spoštoval tudi v odnosu do zavezniških vojakov. Poznano je več primerov, ko je nemški okupator na Slovenskem streljal zavezniške letalce.

Partizanska vojska je na nivoju Jugoslavije imela urejen odnos do vojnih ujetnikov. Josip Broz - Tito je 8. novembra 1941 v Užicu izdal ukaz glede vojnih ujetnikov. Slovenska partizanska vojska je svoj odnos do vojnih ujetnikov in sovražnikovih ranjencev uredila že sredi julija 1941. Znano je

malo primerov, da so kozjanski partizani usmrtili sovražnikove vojne ujetnike in njihove ranjence, pri Tomšičevi brigadi je bilo obratno. Na osnovi skopih podatkov ugotavljam, da sta obe v vojni udeleženi strani kršili mednarodno pravo glede vojnih ujetnikov. Še posebej nečloveški do partizanskih ranjencev so bili nemški oblastniki. Hudo ranjene borce so brez izjeme takoj postrelili.

Glavni smoter nemške države v 2. svetovni vojni je bil osvajalni. Nemškemu narodu so želeli izbojevati življenjski prostor v vzhodni Evropi. V skladu s tem ciljem so želeli uničiti slovenski narod kot etnično enoto, tako bi narodnostne meje izenačili z državnimi. Slovenski narod je bil obsojen na hitro smrt, izginil naj bi z obličja zemlje kot narod. Izvedbo temeljnega načrta za uničenje slovenskega naroda kot etnične enote bi dosegli z izgonom velikega dela narodno zavednih Slovencev, priseljencev in ljudi, katerih imetje so potrebovali za krepitev nemštva. Izpraznjen prostor bi zapolnili z načrtno in množično kolonizacijo Nemcev. Načrt so nameravali skleniti s popolnim in kratkoročno predvidenim ponemčenjem tistih Slovencev, ki bi še ostali doma. Omenjeni načrt je predstavljal strategijo nacističnih oblastnikov. Vse to so nameravali izvesti z nasiljem in pri tem uporabiti tudi najbolj krute oblike nasilja. S tem so že opredelili svojo taktiko.

Nemški okupator je priznal, da je pričakoval nekatere vrste odpora (propagandne akcije itn.), a ne partizanstva. Zelo ostro je nastopil proti vsem pojavom narodnoosvobodilnega gibanja. Takoj je uvedel najkrutejše ukrepe, kot so streljanje talcev, požiganje vasi, izganjanje svojcev partizanov in ubitih talcev, »kraj« otrok itn. Uvedel je taktiko nasilja, ki je bilo neprestano eno najpomembnejših orožij v boju proti NOG. Slovenci so bili deležni vseh vrst nasilja, ki si jih je zamislil nemški okupator. Nekatere vrste nasilja so med vsemi okupiranimi narodi v Evropi bili deležni celo v največjem obsegu, če upoštevamo število prebivalstva. To je bila taktika, ki je uspevala le kratkoročno, kajti še tako strahovito nasilje ni moglo niti v celoti niti za daljši čas odvrniti prebivalstva od sodelovanja v boju proti okupatorju.

Na nemškem okupacijskem območju so boj zoper odporniške partizanske skupine prevzeli policija, orožništvo, varnostna policija in tajna državna policija. Uporabljala je posebne metode dela, ki so si jih bili prisiljeni sproti izmišljati in se jih posluževati prav zaradi specifičnosti narodnoosvobodilnega gibanja. Teh metod v svojih vnaprej pripravljenih priročnikih ni našel. Policijski SS-bataljoni so postali jeseni 1941 osnovna bojna sila zoper partizanske čete. Jeseni 1941 so v boj proti partizanom pritegnili še enote vermanšafta, ki pa so imele le status pomožnih organov policije. To je bil začetek procesa, ki je z različno močjo trajal vse do konca vojne, ko je

okupator uporabljal slovenskega človeka za boj proti osvobodilnim silam lastnega naroda na nemškem zasedbenem ozemlju.

Nemška policija na Slovenskem je bila v letih 1941–1945, razen kratkega obdobja treh jesenskih mesecev leta 1943 v zahodni Sloveniji, glavna vodilna nemška oborožena sila pri zatiranju slovenskega naroda kot celote in partizanskega osvobodilnega gibanja kot njegovega bojujočega se dela. Akcije ali operacije proti partizanskim enotam so po nalogu gestapa vodile enote zaščitne policije, orožništvo in vermanšaft Štajerske domovinske zveze. Za večje operacije so uporabili tudi vojsko. V prvih letih okupacije so si prizadevali, da popolnoma zadušijo vsako uporniško organizacijo, ko pa so ugotovili, da tega ne zmorejo, so jo skušali vsaj omejiti.

Vojna je bila teritorialna in totalna. Zajela je sleherni kraj tako na deželi kot v mestu in povzročila velike izgube civilnega prebivalstva. Ker so se okupatorjeve sile osredotočale v središčih in ob prometnih poteh, je bilo težišče bojov na podeželju. Pod udarci partizanskih enot in gibanja je bilo vse, kar bi lahko kakor koli krepilo okupatorjevo oblast. Nemci na Spodnjem Štajerskem so v drugem vojnem letu živeli v strahu pred partizani. Strah je bil večji v tistih delih pokrajine, kjer je bilo narodnoosvobodilno gibanje močnejše razvito in se je še povečal s prihodom 14. divizije na Štajersko. Še posebej velik strah Nemcev pred partizani je bil na Kozjanskem. Zaradi povečane ofenzivnosti partizanskih enot so postojanke nemškega okupatorja na Gorenjskem in Štajerskem, ki do leta 1944 še niso bile utrjene, začeli postopoma utrjevati. Kmalu zatem so začeli utrjevati tudi mesta.

Od jeseni 1944 je Slovenija vedno bolj dobivala podobo frontnega zaledja, in to ne samo ene, temveč treh front: madžarske, jugoslovanske in italijanske, ki so bile od nje sicer različno oddaljene, vendar so bili okupatorjevi ukrepi za vsemi enaki. Med najpomembnejšimi ukrepi sta bila gradnja utrjene obrambne črte in širokopotezne očiščevalne operacije proti narodnoosvobodilni vojski na vsem slovenskem ozemlju. Na podlagi ukazov Adolfa Hitlerja so od poznega poletja in zgodnje jeseni 1944 ob jugovzhodni meji nemškega rajha gradili utrjeno obrambno črto »Südostwall« ali »Reichsschutzstellung«. Glavna obrambna črta se je raztezala na severu ob slovensko-hrvaški meji, nato pa vzdolž Sotle in Save do Trbovelj, mimo Ljubljane do Vrhnike, čez Hrušico, ob vznožju Trnovske planote in ob Soči do Tolmina. Nekoliko pozneje so načrtovali tudi pomožne črte, ob Krki čez Novo mesto do Loške doline, med Reko in Snežnikom oziroma vzdolž Čičarije in dalje čez Kras, kjer so se dela naslanjala na ostanke utrjenih obrambnih črt iz prve svetovne vojne. Utrjena obrambna črta je bila sestavljena iz več delov: iz protitankovskih,

strelskih, zveznih in plaznih jarkov, mitraljeških gnezd, položajev za topove in minomete, oporišč, dohodnih jarkov, stanovanjskih bunkerjev, položajev za protiletalske topove in pasov bodeče žice. Služila naj bi za obrambo rajha iz smeri jugovzhoda.

167. Betonski bloki, ovire ob cesti v Velikih Malencah.

Vsi ukrepi in drugi napor nemškega okupatorja so bili zaman, kajti vse do konca vojne niso našli učinkovitega protiukrepa zoper partizanski način bojevanja. V drugi polovici leta 1944 so začeli izvajati obsežne operacije, s katerimi naj bi, če že ne uničili partizanske vojske, to vsaj oslabili in potisnili stran od komunikacij, po katerih naj bi se nemške enote umikale z Balkana. Hkrati se je okupator zavedal, da ne bo mogel uničiti partizanske vojske tudi zaradi čvrsto organiziranega in vodenega zaledja. Partizani so se v skladu s preizkušeno taktiko pojavljali zdaj tu, zdaj tam in na enak način izginjali. Edino sredstvo, razen izdajstva, s katerimi jih je mogel uničevati, so bile široke preiskave zemljišča. Te so zahtevale veliko sil in so bile zaradi tega možne bolj redko, kajti večina okupatorjevih čet je morala hkrati statično braniti vojaško pomembne objekte in komunikacije.

Spomladi 1944 so na Štajerskem pod vodstvom Jožeta Melaherja - Zmagoslava nastala jedra treh čet in štabnih enot. Štajerski četniki so se uradno

imenovali III. planinska brigada slovenskih trup Jugoslovanske vojske v domovini. V oktobru in novembru 1944 so napadli tri okupatorjeve orožniške postaje, vendar so se proti koncu leta 1944 odnosi med partizani in četniki zaostрили in izbruhnili so spopadi. Zato in zaradi bližanja fronte so četniki v začetku februarja 1945 sklenili sporazum z okupatorjem. Ta jim je dovolil delovanje, v zameno pa so morali sodelovati v boju zoper partizane. V njem so imeli nepomembno vlogo in se ob koncu vojne umaknili na Koroško. Četniki Jožeta Melaherja so bili edino stalno nepartizansko gibanje na Štajerskem.

Zavezniške vojaške misije so bile zastopstva držav protifašistične koalicije pri zavezniških vojskah med 2. svetovno vojno. Spomladi 1943 so zahodni zavezniki že vedeli, da so v Jugoslaviji partizani tista vojska, ki se bojuje proti silam osi. V partizanske enote so najprej poslali svoje obveščevalne skupine, nato še uradne vojaške misije. Njihovo članstvo sta določali predvsem glavni zavezniški službi za pomoč odporiškim gibanjem britanska SOE in ameriška OSS, ki naj bi skrbeli za pošiljanje pomoči partizanom, za njihovo čim učinkovitejše bojevanje, še posebej za onesposabljanje okupatorjevih vojaških in transportnih naprav ter za zbiranje obveščevalnih in drugih podatkov z zasedenih območij.

V drugi polovici leta 1944 so bila vedno pogostejša in hujša zavezniška letalska bombardiranja nemških in avstrijskih mest, prometnih in za vojno pomembnih naprav. In prav bombardiranja so bila najvidnejši izraz totalne vojne, ki ni prizadela samo ljudi na frontah in v bližnjem zaledju front, temveč tudi na oddaljenih območjih. Med najbolj prizadete pokrajine v Jugoslaviji zaradi bombnih napadov v drugi svetovni vojni spada prav gotovo slovenska Štajerska, zlasti Maribor in nekateri drugi večji kraji. Vedno pogostejše so Slovenijo preletavala tudi letala mladega jugoslovanskega vojnega letalstva, ki so z obstreljevanjem vlakov hromila zlasti sovražnikov promet.

Zavezniška pomoč v orožju, strelivu in drugih bojnih potrebščinah je bila v veliki meri odvisna ne le od politične odločitve, temveč tudi od tehničnih možnosti, saj je bila Slovenija najbolj oddaljena od baz, od koder so jo pošiljali. V letu 1944 se je obseg zavezniške pomoči postopoma povečeval, kar je omogočala tudi vzpostavitev baze NOVJ v južni Italiji. Pomoč je lahko prihajala le z letali, in sicer v začetku s padali v različnih kontejnerjih, zabojih ali zavojih. Letalske pošiljke za 4. operativno cono so dostavljali izključno z odmetavanjem kontejnerjev s padali ali brez na določenih in označenih spuščališčih. Prva zavezniška pošiljka je bila odvržena na Štajerskem v začetku maja 1944. Vsega skupaj naj bi enote 4. operativne cone NOV in POS prejele 156 letalskih pošiljk zavezniške pomoči.

Vrednost partizanov se vidi iz mnenja Churchilla, ki je o partizanih junija 1944 izjavil: »Tisto, kar so storili Tito in partizani, bi moralo biti za zgled vsem okupiranim deželam v Evropi. Izpopolnili so tehniko gverilskega vojskovanja, kakršno smo v preteklosti malokje videli. Iz nič so ustvarili izvrstno armado.«

Britanski podpolkovnik P. A. Wilkinson je aprila 1944 sestavil pomembno poročilo z naslovom Memorandum o vstaji v Sloveniji. Slovenske partizane je opisal kot mojstre gverilskega vojskovanja v klasičnem slogu: »neranljivi, nedosegljivi, brez obličja in hrbta, razprostrirajoč se naokrog kot plin«. Taktiko je opredelil kot izmikajočo se, saj se partizani bojujejo v odkritem spopadu le, kadar so v škripcih. Zapisal je še, da je vrednost balkanskih odporniških gibanj v tem, da na svojem teritoriju zadržujejo veliko število sovražnikovih vojakov in ovirajo promet po železnicah in v manjši meri po cestah. Slovenske partizane je označil za neprimerno bolj iregularne kot hrvaške in bosanske ter da jih je treba po teh iregularnih standardih tudi soditi. Iz dostopnih ameriških virov lahko ugotovimo, da so ameriški častniki imeli podobno pozitivno mnenje o partizanski taktiki in usposobljenosti slovenskih partizanskih borcev. Menili so, da partizani dajejo prednost nočnim bojem. Uporabljajo taktiko ameriških Indijancev in so strokovnjaki v maskiranju mitraljeških in topniških položajev. Dobro poznajo teren in ne potrebujejo zemljevidov. Uporabljanje lokalnih vodičev, ki so dobri poznavalci terena, je ključno za njihove operacije.

Oficirji zavezniških vojaških misij so cenili oviranje prometa štajerskih partizanov po železnici in delo njihovih minerjev, ki so zelo učinkovito uporabljali razstrelivo. Cenili so tudi oficirje in menili, da ima 4. operativna cona najboljše oficirje. O borcih pa so menili, da so zaradi premajhne izurjenosti bili manj učinkoviti v streljanju z minometi in bazukami.

Vodstvo Demokratične federativne Jugoslavije je 1. marca 1945 Narodnoosvobodilno vojsko in partizanske odrede Jugoslavije preimenovalo v Jugoslovansko armado. 4. OC NOV in POS so preimenovali v 4. OC JA. Glavni štab NOV in POS so 1. aprila 1945 preimenovali v Glavni štab JA za Slovenijo. To je dejansko pomenilo konec slovenske partizanske vojske. Enote 4. OC JA so imele pomemben delež v sklepnih operacijah na Štajerskem in Koroškem. Tomšičeva brigada je imela v maju hude boje na Koroškem z umikajočimi se nemškimi in kolaborantskimi enotami. Na ukaz štaba 3. jugoslovanske armade z dne 19. maja 1945 se je morala 14. divizija umakniti s Koroške. Kmalu zatem je Tomšičeva brigada s 14. divizijo odšla v Vojvodino. Kozjanski odred je 10. maja kot prva partizanska enota vkorakal

v Celje, 12. maja pa še v Sevnico. 28. maja 1945 so Kozjanski partizanski odred razpustili, njegovo moštvo pa vključili v KNOJ. Odred je deloval mesec dni več kot eno leto.

V drugi svetovni vojni je skušal okupator fizično uničiti slovenski narod. Zato je bil oboroženi odpor proti njemu v letih 1941–1945 slovenska nacionalna nuja. Ukrepi, s katerimi je nacistična oblast hotela uničiti vse, kar je bilo slovensko, so ustvarili stanje, ki je omogočalo sodelovanje slovenskih rodoljubov raznih političnih in svetovnonazorskih usmeritev v boju proti okupatorju. Uporniki so se združevali v partizanske čete in bataljone. Uporabljali so gverilsko taktiko, ki so jo imenovali partizanski boj. Štajerski partizani so bili od konca decembra 1942 združeni v 4. operativni coni, katere štab je od pomladi 1944 imel vlogo štaba partizanskega korpusa. V septembru 1944 je bilo štajerskih partizanov približno 6220, bojevali so se v petih brigadah in petih odredih. V tem boju je prebivalstvo Štajerske precej trpelo, saj je življenje izgubilo 24.842 oseb oz. približno 4,2 % prebivalstva te pokrajine. Največ žrtev je bilo med civilnim prebivalstvom (10.481 civilistov oz. 1,8 % prebivalstva), sledijo jim žrtve med mobiliziranci v nemške formacije (8213 oseb oz. 1,4 % prebivalstva) ter med partizani (5739 oseb oz. 1 % prebivalstva).

168. V lesenem zaboju je Gabrijela Božič iz Spodnjega Pijavškega odpeljala in pripeljala osebne stvari iz izgnanstva iz Nemčije.

Summary

Upon the occupation of Slovenia, the region of Štajerska (Styria) was a region with great industrial potential and encompassed around a third of the Slovenian territory. Here, large and small industrial centres played a major role at the beginning of resistance against German occupying forces, as the first Partisan units applying the tactics of Partisan warfare were formed around these centres.

From autumn 1940 to spring 1941, the leadership of the Yugoslav Communist Party (KPJ), under the impression of the War and the increasing war and internal tensions, estimated that the time for a revolutionary takeover of power is nearing and started to prepare for it.

The key document to understand the military preparation of the Yugoslav Communist Party is the study “Strategy and Tactics of Armed Revolt”. It was drawn up in February or March 1941 as the basis for lecture given by the Secretary General of KPJ, Josip Broz Tito, at a Partisan school of the Central Committee of the Yugoslav Communist Party in Dubrava. The study shows remarkable resemblance to the organisational and implementation model that was carried out less than 6 months later. It paved the way to deliberation for the leaders of revolvers, because the manner and forms of resistance did not require conceptualisation at a critical moment. Therefore, revolvers were able to create similar forms and independently outline the same main line of resistance in organisationally difficult first months of the occupation.

The author of the study wrote that a revolt is a skill that is to be mastered by any revolutionary. The bearer of revolt is the proletariat that is uniting into combat detachments. At this point, Josip Broz rejects the old tactics of barricade warfare from the first half of the 19th century and introduces new tactics – the tactics of guerrilla fighters who have to lead their operations offensively. Revolvers are to elect the central headquarters of the revolt that is to lead the revolt directly and pragmatically. The staff has to draw up a detailed operational plan of the revolt and the manner and methods of its implementation, whereby planning an immediate transfer of the revolt from towns and industrial centres to the countryside. The enemy has to be attacked suddenly, when least expected. In the continuation, Tito wrote that it is essential that the proletariat be linked with revolutionary peasants before the start of the revolution. The latter are to unite into village combat detachments which would protect villages. In the event of a too powerful

counter-revolution, detachments are to withdraw to the woods. Josip Broz Tito introduces the term “Partisan Detachments” for these units and defines the tactics of Partisan warfare. The mission of Partisan Detachments is to systematically destroy counter-revolutionary forces in the front’s rear and thus enable faster and easier victory of the revolutionary army’s main forces on the front.

The Slovenian people were doomed to physical destruction, which is why the nation found itself standing at a fatal crossroads after the occupation in April 1941 – either be stoically thrown to death or bravely engaged in a fight. The people chose the path of armed resistance that proved to be Slovenian national necessity. On June 28, the 2nd session of the Supreme Plenum of the Slovenian Liberation Front took place in Ljubljana. In it, a manifesto for the Slovenian nation was adopted. The document is of outstanding significance, because it sets the objective and defines the methods to achieve this goal; in other words, it defines the strategy and tactics of resistance against the occupying forces. The objective was to liberate and unite all Slovenians. This would be achieved through armed combat which would have to be strengthened, expanded and turned into a national activity. In this process, the Slovenian nation will fight side by side with the nations of Yugoslavia, the Soviet Union, the English nation and all enslaved nations of Europe. This is how the strategy was defined. As regards tactics, they wrote that the occupying forces will be attacked everywhere and at any time.

The first and earliest model of Partisan Army on the Slovenian territory is evident from the Partisan Act. It was drawn up in mid July 1941 by top military leaders dr. Aleš Bebler – Primož and Franc Leskošek – Luka in cooperation with Edvard Kardelj. The document dates back to the time of immediate preparations for the revolt and is in effect a set of rules on the composition, work and tasks of the Slovenian Partisan troops. It states that Partisan units are made up of volunteers who will not put their weapons down until the goals for which they took to arms are realised. It also states that anyone who accepts these objectives, who is morally unblemished, who accepts the Partisan Act and is confirmed by the Partisan recruiting board can enter the Partisan units, irrespective of one’s political and religious belief or national belonging. The execution of Partisan duty shall last till total victory and only disease or death can free a Partisan of his/her duty. Upon entering a Partisan unit, a Partisan takes an oath. In the continuation, the document defines the requirements for everyday training. Special emphasis is placed on discipline, which is divided into combat discipline and shooting discipline.

It also defines the Partisan Army, which is divided into platoons, companies, battalions and brigades.

The Partisan Act is the key document for understanding the Partisan movement on the territory of Slovenia in the early period. It introduces the double command of a commander in cooperation with a political commissar. Secondly, it introduces democratic elections of platoon leaders. The Partisan Act did not know ranks; it knew only three types of soldiers – a Partisan, differently ranked political commissars and commanders.

Commanders had to learn Partisan tactics as they went along and then train resistance fighters in it. At a deliberation in Stolice, they heard about others' combat methods and imitated them. But still, domestic circumstances forced them to adapt war tactics to their own needs and current circumstances. A great help in this process was the textbook "Crash Course for Partisan Commanders". The first Slovenian Partisan military textbook was written in October and November 1941 by the commander of Kamnik Battalion, Marijan Dermastia – Urban. He used mostly the experience of Kamnik Battalion and other Partisan units in their battle against the occupying forces, and the experience of Spanish fighters. A company was defined as the basic Partisan unit that is divided into three platoons and has 50 men. They are armed with rifles, light machine guns, pistols and bombs. He defined the tactics as offensive, whereas defensive tactics is to be applied only in the sense of a withdrawal from a frontal engagement with the superior enemy. After evasion, the enemy is to be inflicted major losses in other place. He stressed the advantages of battling on home ground, since the population was for the most part inclined to them. Partisans are volunteers, which is why they have higher morals than the enemy. And these are already the elements that contribute to victory in the battle. An important element of combat is also armament; the basic armament of Partisan companies was light infantry armament. He emphasised that the main source of Partisans' armament were the occupying forces that have weapons in sufficient amounts; they just have to be taken away from them.

In 1941, the Partisan units in Slovenia used the "hit and run" guerrilla tactics, which they named "Partisan warfare". The tactics of the first Partisan companies included sudden attacks on patrols, isolated soldiers and motor vehicles, demolition of road and railway structures, power lines, telegraph and telephone lines, destruction of seized property, and also attacks on traitors and Fascist collaborators. More broadly conceived actions usually did not succeed, because they did not take adequate care to keep the preparations

secret, because they did not have adequate military organisation and training and because they did not have enough experience. Companies would mainly camp outside settlements and keep contact with the Liberation Front activists a meeting point that was agreed in advance, the so-called *javka*. The armament varied. There were some pistols, revolvers and hand grenades, but the rifles from the former Yugoslav Army prevailed. Companies also had some light machine guns and machine guns. There was not a single mortar and they also lacked the explosive to be used for mining. The first Partisans wore mostly civil clothing or various civil uniforms and only few had some piece of the military uniform of the Royal Yugoslav Army. On their caps or hats they wore a red five-pointed star and the Slovenian tricolour as a symbol of allegiance to the Slovenian Partisan units. These companies represented the core of recruits from which the Slovenian Partisan Army was formed. In these first battles, the Partisan units suffered more losses than their adversary on account of poor skills, although as a rule, they were able to choose the time, place and even the circumstances of an attack, as this was the only way to compensate for their poorer equipment, armament and skill.

The first Partisan units in the region of Štajerska were formed early, sooner than for example in the territory occupied by Italy. After the blows stricken by the German occupying forces in autumn 1941 on the first Partisan units, the People's Liberation Movement in Štajerska took around two years to reach the level of armed resistance against the occupying forces that was seen in the regions under Italian occupation. Nevertheless, the Styrian Partisans made a lot with respect to the circumstances.

There are several reasons for the destruction of units or rather for the fact that they did not fulfil their plans and expectations. Firstly, it should be noted that these units were young and inexperienced as well as lacking in number. Lack of petty officers and officers was deeply felt. Partisan warfare tactics was learned as they went along. Non-compliance of the rules of Partisan warfare methods left major and cruel consequences. The units did not free themselves of defensive tactics; they did not attack and manoeuvre enough. There were a lot of betrayals by local inhabitants, which was probably not so much a result of ideological beliefs, but more of a combination of fear, personal gain, the traditional respect for (any) authority and order, and a distrust of armed people whose goals and intentions were not yet entirely clear to inhabitants. The units were insufficiently armed and equipped. They lacked intelligence and were too poorly connected to the Slovenian Liberation Front or rather the headquarters (HQ). The Partisan rear was still not solid enough and mass

organised in every place, and Partisan companies were unable to provide enough support to this rear on account of their insufficient experience and connectedness, also defensiveness. Keeping too long in the same places, poor protection (incorrect placement or rather non-placement of guards) and inadequate coverage were distinct cases of unskilled military conduct and frequent mistakes of the Partisan units in Štajerska in 1941. Alliances of units together with the General Command of the Slovenian Partisan troops in Ljubljana did not suffice and were slow, which is why preparation of actions was a very difficult task, indeed. Early winter and high snow surprised the units, made their movements difficult and forced them to be inactive and, at the same time, also withheld the arrival of new combatants in their midst. Not an insignificant reason for not fulfilling the plans and expectations was also the gap between the unrealistic plans of leaders regarding the liberation of territories and the realistic chances of barely formed Partisan units under the circumstances of German occupation.

Krško Partisan company, Celje company and Brežice company had a lot in common in 1941. All three units consisted solely of volunteers. They numbered from 10 to max. 20 per unit. The units were not formed spontaneously, but were a product of persistent work done by the Slovenian Communist Party and the Slovenian Liberation Front. They operated for a very brief period of time, Celje company for the longest – a good month. They were destroyed due to betrayal, whereas the non-placement or rather incorrect placement of watches also contributed.

In 1941, 32 independent Partisan companies were formed on the Slovenian territory. For a brief time, they united into 7 Partisan battalions. Fifteen of the mentioned companies were broken down or had to be abolished, and there were only 2 Partisan battalions left at the transition into the year 1942. In spring 1942, Partisan Detachments were formed on the liberated territory, which were united into groups of detachments, and in summer they also formed Partisan brigades.

At the end of December 1942, detachment fighters filled up the Slovenian Partisan brigades. Detachments were significantly decreased. At the request of the Chief of the General Headquarters of the People's Liberation Army and Yugoslav Partisan Detachments, Arso Jovanović, who was in Slovenia at the time, the General Command of the Slovenian Partisan troops transformed the Slovenian Partisan Army. Instead of detachment groups and a group of brigades under their immediate command, they established four Operative Zones on December 26. The Fourth Operative Zone, which was supposed to

lead the Partisan units in Štajerska, was to be composed of Kamnik, Moravče, Kozjansko, Savinjska and Pohorje Battalion. The battalions should have 100-150 men and would be directly subordinate to the Zone's headquarters. With an inflow of new resistance fighters, these battalions would strengthen and grow into striking brigades. According to the opinion of the General Headquarters, the most suitable brigades for the territory of Štajerska would have to have 500-600 soldiers. Detachments as special formations were abolished. As regards tactics, the headquarters of the 4th Operative Zone received an assignment to work with smaller units on a territory as vast as possible. This way, the enemy's attention would be drawn out to as large a space as possible and would prevent the enemy to concentrate larger forces in their battle against Partisan units. For major attacks on the enemy they would bring together two battalions. Special attention was still to be paid to military actions in major centres. The headquarters of the 4th Operative Zone had to prevent the mobilisation of Slovenians into the German Army. This task would be most easily carried out with offensive activity and battles near villages in which there were many young men who could join the Partisans.

With the establishment of the 4th Operative Zone of the People's Liberation Army and Slovenian Partisan Detachments, the Partisan Army in the region of Štajerska got its final organisational form, unlike the rest of Slovenia.

The original guerrilla units no longer met the requirements of the leadership and the defined goals of the resistance. Great efforts were made to transform these units into more organised military formations which, however, still did not come anywhere near to resembling a classical army. The organisational structure of Partisan units differed from one region to another. While the highest form of organisation of the Slovenian Partisan Army in Štajerska was a brigade, other Slovenian regions already had several divisions and two corps. The Partisans in Kozjansko had only a company or a battalion at the time. The reason for such an organisational gap lies primarily with the occupying forces and their overwhelming strength and terrorising violence, especially in 1942, when the development of the People's Liberation Movement in Štajerska was hindered for a long period of time.

The Partisan units in Štajerska operated in four quite detached areas: in Moravško, Savinjsko, Pohorje and Kozjansko. The Partisan units in Kozjansko were broken down between 1942 and 1943, but not destroyed. The most frequent reason for this was treachery. New units were formed and their members had to be very resourceful to survive. The tactics of the units in Kozjansko was Partisan; they carried out different actions on railway

tracks, requisitions, executions of traitors and collaborators as well as officials of the occupying forces. The result of these actions was the agitation of the adversary, whereas the character was more of political than military nature. Repressive and terrorizing measures of the occupying forces became less and less effective. Kozjansko Partisans linked with the Partisans on the other side of the river Sotla. The result of this cooperation was the arrival of Zágorje Company in June 1943 and, more importantly, the arrival of the 1st Battalion of Zágorje Detachment in December the same year. An attack on the enemy's post at the parish of Sv. Peter pod Sv. Gorami and the battle of Slovenian and Croatian Partisans in Bizeljsko in the second half of December 1943 represented the largest Partisan actions in Kozjansko by that time. The mentioned actions can be considered the first organised invasion of Croatian Partisan units of battalion rank on the territory of the Third Reich. By that time, the Kozjansko Battalion was the strongest Slovenian Partisan unit in Kozjansko; it introduced new elements in the fight against the enemy, as they combined Partisan warfare with the elements of frontal attack. They no longer evaded the enemy, but selected a suitable position for an ambush or defence and fought the enemy. For this reason, we have every right to say that the battles that took place in December 1943 represent a change in the distribution of power between the occupying and Partisan forces in Kozjansko.

The Partisan Army was growing wild, with many original solutions, such as secret hospitals and a system of messenger connections. The Slovenian Partisan Army was a territorial army and kept this character until it was abolished, despite endeavours to grow into a regular army. The fundamental method of battle was manoeuvring combat in limited space. The basic principle of Partisan warfare was to strike the enemy when the latter is inferior and evade it when the enemy is superior. With the growth and development of the Slovenian Partisan Army, the tactics was only supplemented and upgraded. The occupying forces were being constantly agitated, the enemy felt ceaselessly at risk. This psychological element gave Partisans a substantial advantage over the numerically and technically superior enemy. Partisan warfare was the most suitable way to combat the overwhelming occupying forces. Partisan units adjusted it to the circumstances and the distribution of power as well as to the resources available. Tactics was determined also by weapons. When posts were attacked, the shortage of heavy weapons was deeply felt. Partisans compensated for this with bombers, miners and also the element of surprise. In offensives or rather offensive actions against Partisan units, the enemy was superior in numbers and technical equipment by several times. At that time, it

would make no sense to stand up to the enemy's attack squads, but to evade them and attack their flankers, rearguard units, individual vehicles, patrols, etc. Withdrawal, therefore, did not imply escaping from the penetrating enemy, but exercising Partisan tactics in order to avoid the enemy when overpowered. Also, if a unit was broken down, it did not mean it was completely destroyed, but only that the unit dispersed during an attack or after it in order to lessen the effect of the enemy's strike and minimise human and arms losses. Everything mentioned applies also to the Partisan Army in Štajerska.

In 1944, the Partisan platoon in Kozjansko grew into a company, the company grew into a battalion, and at the end of April into the Kozjansko Detachment. The Detachment consisted of two battalions, each consisting of two companies. The main tasks of the newly established Detachment were actions on the railway track and on transports, attacks on minor enemy's posts, columns and patrols, destruction of thoroughfares and facilitating the mobilisation into the Partisan Army. By order of the General Headquarters of the People's Liberation Army and Slovenian Partisan Detachments, the headquarters of the 4th Operative Zone had to offer as much help as possible to the Detachment, because the region of Kozjansko was strategically very important to the overall People's Liberation Movement in Štajerska. Namely, Kozjansko was best linked with Croatia, whereby strong Croatian Partisan units, at the time united in the 10th Corps of the People's Liberation Army and the Yugoslav Partisan Detachments, could represent the most powerful rear for the People's Liberation Army in Štajerska. Kozjansko Detachment was one of the two Partisan units closest to the 7th Corps of the People's Liberation Army and the Yugoslav Partisan Detachments. Because of the German settlement area, the connection to the 7th Corps ran north of Kozjansko Detachment area of operations. Regarding the warfare tactics of the detachments in Štajerska region, the General Headquarters wrote at the end of July 1944 that detachment must not be brigades, but they also must not transform into a rear echelon. They ought to have two to three, if required also four, easily moveable battalions that would operate independently. From time to time, they could join forces for major actions. The detachment would use these battalions to control its territory, but it would have to constantly change them in posts.

After its establishment, the Detachment immediately joined a "competition" that was declared by the General Headquarters for the period from 27 April to 27 June 1944 and which was later extended until 27 July 1944. With successfully carried out actions and achieved successes in these

actions, Kozjansko Detachment proved to be the best detachment in the whole of Slovenia.

On 22 June 1944, Kozjansko Detachment acquired a third battalion on the hill Mrzla planina and just before that, on June 9, the Detachment destroyed the first enemy post in Kozjansko by taking over the Jurklošter armed post. Between 6 and 16 July, the Detachment took over as much as ten enemy posts and by doing this, freed the first territory in Kozjansko area, which was at the time also the only large liberated territory in Štajerska. By the start of December offensive, Kozjansko Detachment managed to destroy five more enemy posts, thus significantly enlarging free territory in Kozjansko and becoming the second largest free territory in Štajerska. This free territory may be roughly demarcated with a line running from Kozje, through Rudnica, Slivnica pri Celju, Svetina, Veliko Kozje, Okroglice, Razbor, Žurkov Dol, Veliki Kamen, Sromlje, Pišce and again ending in Kozje. In 1944, the Detachment, attacking heavily, eliminated as much as 18 enemy posts, 7 of which were destroyed in combat. The enemy abandoned six posts and was forced to leave five of them.

The mobilisation of recruits into the People's Liberation Army and Slovenian Partisan Detachment units was not one of the most important tasks only in Kozjansko, but also in the whole of Štajerska region. The units in Kozjansko performed these tasks well, which is also proved by the 2nd position won in the competition for the most successfully realised mobilisation in the first military contest. In 1944, Kozjansko Detachment sent around 4000 recruits to the Dolenjska region (Lower Carniola) and to the territory of Kamnik-Zasavje Detachment, which provided a considerable backup to the 7th Corps of the People's Liberation Army and Yugoslav Partisan Detachments. Every day, new resistance fighters joined the Kozjansko Detachment by mobilisation. On the last days of August, the Detachment listed 1182 members, male and female. At the time, the Detachment was the largest unit in the 4th Operative Zone of the People's Liberation Army and Slovenian Partisan Detachment and was for some time equal to a division. Naturally, it was not armed as heavily as an entire division, but on average slightly better than its brigades. Weapons were obtained by seizure from the occupying forces or transported from Dolenjska region crossing the rivers Sava and Savinja to Kozjansko. Some weapons, ammunition, explosives and equipment were received from the Allies' assistance. A lot of arms and explosives obtained in this manner had to be given away to the 14th Division units of the People's Liberation Army and Yugoslav Partisan Detachment.

The role of Kozjansko Detachment in the battle to liberate the Slovenian nation must not be judged by its military successes alone. It should be stressed that behind every major military success stood the successes of their services. The better the activities of this service, the better the chances for the success of combat units. In Kozjansko, these services were well organised and also operated well.

The Slovenian Partisan Army grew gradually from small units to large ones, from Partisan groups and companies to divisions and corps. In 1941, not a single brigade was formed on the Slovenian territory, although the Partisan Act, dated July 1941, foresaw brigades as the largest Partisan units. Brigades, as manoeuvring units, were formed in the second year of the War. From the very beginning, military leadership established them as the best part of the Partisan Army, both in military sense (larger fighting spirit, better skill, better armament, solid wilful discipline) as well as political. They were operative units with strategic tasks, although as regards the formation of divisions and corps, they were above all units with tactical assignments. The establishment of the first four striking brigades in 1942 – together they had about 1400 members – was one of the most important milestones in the development of the Partisan Army on the Slovenian territory. They were directly subordinate to the General Command of Slovenian Partisan troops. In combat, they gradually became tough and striking operative and tactical units that could carry out even the most demanding war assignments. The General Command now had at its disposal a manoeuvring force that could be directed to important enemy's goals and that could travel from one region to another. Brigades attacked the enemy and took over its fortified posts; they forced the enemy to keep more and more units in defence and to fortify more heavily. The formation of brigades implied a transition to a higher level of organisation and combat ability of the Slovenian Partisan Army. Both in the Slovenian and Yugoslav Partisan Army, the brigade was the principal form of operative army, the basis and even the criterion of its organisation. With the establishment of divisions, the position of brigades somewhat changed – they were no longer independent operative mobile units. These were now divisions, like in every army engaged in World War II.

The establishment of Tone Tomšič Brigade (Tomšičeva brigada) was declared in Ambrus at the beginning of the great Italian offensive on 16 July 1942. In August, it already had four battalions and around 600 fighters. Prior to the German offensive that took place in autumn 1943, they also established the 5th battalion; at the time, the brigade had around 1600 Partisans. In July

1943, it was included into the 14th Division of the People's Liberation Army and Yugoslav Partisan Detachment. In February 1944, the 1st Slovenian People's Liberation striking brigade, Tone Tomšič Brigade, came to Štajerska, where it had four battalions from 19 October by 10 November 1944, by 10 January 1945 it also had a charge battalion, later three, and from 22 April to 25 May 1945 it again had four battalions. It was armed with light infantry weapons, from 19 March 1943 on they also had heavy mortars, from 7 July 1943 on they had a mountain cannon, from 10 September 1943 on they had several cannons, howitzers, armoured vehicles and tanks, and from December 1943 to 15 September 1944 they again had only infantry weapons and mortars – the cannon that was seized on that day was used only twice. Upon departure from the region of Bela krajina (White Carniola), the brigade had 355 Partisans, whereas at the end of the German offensive (26 February 1944) it had about 155 Partisans. With the arrival of new recruits, the Brigade grew stronger and stronger and in mid September it listed 1015 Partisans. The brigade's headquarters had 73 members, the 1st battalion had 339, the 2nd battalion 305, the 3rd had 279 and the miner platoon had 19 Partisans. Tone Tomšič Brigade fought the enemy in Štajerska, destroyed its patrols, drafted recruits into the People's Liberation Army and Slovenian Partisan Detachments, carried out food and other actions and attacked communications. It demolished road and railway bridges and telephone and telegraph devices of the enemy. With its aggressiveness, the Brigade made a major contribution to the emergence of liberated territories in Štajerska. Together with Slavko Šlander Brigade, it attacked Moravče and in cooperation with Mirko Bračič Brigade, it achieved an important victory near Bajgot over the penetrating German units. At the end of July, the 2nd battalion of Tone Tomšič Brigade attacked a post in Šmartno ob Paki and achieved great success in this action. It took over the so-called "Wehrmann" post (Slovenia-based semi-military German post) and partly an armoury post. They confiscated a substantial amount of weapons and destroyed the devices on the railway track. The night before 23 August, the Brigade attacked a post in Ribnica na Pohorju and conquered it. The night before September 3, it attacked again and conquered the enemy's post near the cottage Mariborska koča. The Brigade had an important role in the battles to defend the liberated territory in the Upper Savinja Valley.

In the mentioned period of time, there were two types of Partisan units in Štajerska region: operative and territorial units. A brigade was primarily a unit with tactical assignments, whereas a detachment was above all a spatial unit that took the load of non-operative tasks from operative units. It also protected

rear echelons and prevented the occupying forces from exercising terror over civilians. Both Tone Tomšič Brigade and Kozjansko Detachment had a platoon of miners; Kamnik-Zasavje Detachment even had an entire company of miners. Miners carried out actions on the railway, the devices on the track and on locomotives and wagons. They also mined railway bridges, culverts and road bridges, power lines and the devices for telephone and telegraph lines. Another duty of miners was to provide engineering support to battalion or brigade actions. Actions taken on communication lines were one of the two most important tasks of Slovenian Partisans from autumn 1943 on. The Commands in Chief demanded that attacks on railway be carried out every day.

For the German invader, railway was of vital strategic importance – it was as important for the management of the Slovenian territory, but more as valuable access to the Italian and Balkan front, where the German Army defended entries into Central Europe. Partisan units attacked the railway line from the very beginning. To them, the line was not as tactically important as strategically, since the attacks on railway benefited the Ally Army more than the Partisan Army. With the Red Army's penetration into Danube region, the German invader lost the strategically very important railway connection Belgrade–Budapest–Bratislava–Vienna. At that moment, the railway route Belgrade–Zagreb–Ljubljana became even more important to the German adversary. They protected it with bases and bunkers and ongoing patrol rounds; prior to each transport, a safety train would set out first. To protect communications, the German forces invested a lot of effort, resources and units that were greatly missed in other places. The battle for communications in Slovenia, or rather Štajerska, would only continue to intensify. The attacks of the People's Liberation Army and Slovenian Partisan Detachment units on the communication network on Slovenian territory, as a matter of fact the deep rear of major European battlefields, represented a major contribution to the West Allies' and Red Army's fight against the occupying forces.

Along with railway actions, there were also several notable actions in Štajerska. On 12 November 1941, using deception, three poorly equipped Partisans of Brežice company broke into court prisons in Sevnica and rescued five fellow fighters right before the Gestapo's nose. A similar action was carried out on 15 December 1944, when six Partisans used deception to break into the prison Stari pisker in Celje – this prison invasion and rescue of 127 prisoners represents the most successful liberation of political prisoners during World War II in Slovenia. Like in Sevnica, in Celje, too, this remarkably daring action was carried out without a single shot fired and without casualties, in

the town centre that was full of soldiers and policemen. Records of these two actions cannot be found in any military textbook. Furthermore, military academy and military course students learn nothing of it. But they should, because they could learn a great deal from them. In both cases, deception was used and in successful actions not a single shot was fired. These were very daring actions that were carried out by a small number of good-hearted people who were poorly armed, but highly motivated. At the end of August 1944 in a swift action, two companies of the 3rd battalion of Ljubo Šercer Brigade managed to rescue 79 British prisoners of war from the arms of the Germans at a site near Ožbalt railway station. This is probably the largest Partisan rescue action to save Ally soldiers on Slovenian territory during World War II. What should also be noted is a wide range sabotage activities that were carried out throughout the War, especially on railway.

In 1944, in the area of the 4th Operative Zone of the People's Liberation Army and Slovenian Partisan Detachments, the Partisan Army liberated the territories in Moravško, Upper Savinja Valley, Kozjansko and Pohorje. These operations were among the most successful actions of the People's Liberation Army and Slovenian Partisan Detachments. In their attacks on posts that were mostly carried out at night, more than two thirds of the forces were used to protect the attack and only a third or even less were engaged in the attack itself. Moravče was the first larger town in the territory of the 4th Operative Zone that remained free for several months. The liberated Moravče valley was the main rear base for the Partisan units fighting on the western territories of Štajerska until the end of July 1944, when the units of the 4th Operative Zone started liberating the Upper Savinja Valley. After fighting out free territory, the Zone's headquarters made a correct tactical decision to actively protect the liberated area. The Zone's units did not protect it at its flanks. Instead, the Zone's headquarters positioned its brigades in a wider zone around the liberated territory, so that their actions would tie the enemy on them and force it to protect the transport structures and posts that were important to the enemy. This way, dynamic battles started taking place in a wide zone around the liberated territory, the enemy taking a considerable defensive stand and the so-called "Wehrmannschaft" continuing o break down.

The Slovenian Partisan Army was filling up with volunteers until mid September 1943, when the military and political leaders issued a proclamation on general mobilisation of all Slovenians that were capable to use weapons. In Štajerska, this proclamation could not be implemented due to the political situation and the weakness of the People's Liberation Army.

Since mobilisation into the People's Liberation Army represented a strategic goal of the Slovenian Partisan Army, the 14th Division was sent to Štajerska. In mid April 1944, the persons commissioned by the Executive Committee of the Liberation Front issued a special circular for the region of Štajerska with a mobilisation order; however, it foresaw drafting on voluntary basis. Because of an insignificant inflow of volunteers, they started implementing methodical mobilisation a month later.

From 1 January to 31 July 1944, as much as 4221 people were sent to the 7th Corps from the Slovenian part of Styria. Therefore, the 4th OZ of the People's Liberation Army and Slovenian Partisan Detachments "returned" four times as many fighters to the 7th Corps of the People's Liberation Army and Yugoslav Partisan Detachments as had been received with the arrival of the 14th Division. From April to mid October 1944, a total of 14,608 recruits were mobilised into the Partisan Army in the territory of the Zone, 9605 of which were taken across the river Sava to the area of the 7th Corps and 5003 recruits remained in Štajerska. With the inflow of recruits, the chances for the formation of a Partisan corps in the region of Štajerska were set up. The headquarters of the 4th Operative Zone and regional forums strived to establish a new brigade, division and hence also the Styrian Corps in the second half of 1944. The General Headquarters of the People's Liberation Army and Slovenian Partisan Detachments, however, took the position that the 7th Corps of the People's Liberation Army and Yugoslav Partisan Detachments, as the central force of the People's Liberation Army and Slovenian Partisan Detachments, needed constant reinforcements, with the majority of new recruits operating in the area of the 4th Operative Zone, in order to carry out the final operations to liberate the native soil. The region of Štajerska was thus forced to take the position of a mobilisation reservoir for the 7th Corps and did not receive a new Partisan division or corps until the end of the War.

Nazi Germany did not recognise Partisans as a belligerent power that would be protected by international law. As a result, prisoners of war and the wounded were being killed in Štajerska throughout World War II. In 1941 alone, at least 100 captured members of Partisan units were shot to death. Towards the end of the War, the situation regarding the handling of prisoners of war began to improve on the German side. In September 1943, the Germans officially recognised the Partisan Army as a belligerent power and a regular army at least for the area of the South-east front. Hitler issued a decree ordering not to shoot Partisans any longer, but this decree did not apply to Slovenia. During a march of the 14th Division in Štajerska,

the Germans killed a lot of captured and wounded fighters of Tone Tomšič Brigade. It was not until autumn 1944 that general Erwin Rösener issued an order for its area of operations stating that captured Partisans be treated as prisoners of war, however this order did not significantly change the situation in practice. German soldiers would continue to shoot Partisan prisoners of war and the wounded. In their fight against Partisan units, the German forces at the very beginning decided on the policy of deliberate execution of the wounded; they believed this to be an efficient weapon against the high morals of Partisan units. The German adversary did not observe international law in their relationship towards the Ally forces as well. There are several cases known when the German invader shot Ally pilots on the Slovenian territory.

The Partisan Army had a well-regulated relationship towards prisoners of war at the level of Yugoslavia. On 8 November 1941, Josip Broz Tito issued an order in Užice regarding prisoners of war. The Slovenian Partisan Army regulated its attitude towards prisoners of war and the enemy's wounded as early as in mid July 1941. Very few cases are known in which the Partisans from Kozjansko would execute enemy's prisoners of war and their wounded, whereas the situation was just the opposite with Tone Tomšič Brigade. Based on scarce information, I find that both sides engaged in the War violated international law as regards prisoners of war. The Germans were especially inhumane towards wounded Partisans. They would immediately shoot to death the fighters that were seriously wounded, no exception made.

The main purpose of the German Reich in World War II was one of conquest. The German nation was to be fought out a space to live in East Europe. Pursuant to this goal, they wanted to destroy the Slovenian nation as an ethnic unit in order to equate the ethnic borders with national ones. The Slovenian people were doomed to quick death; they were to disappear from the face of the Earth as a nation. The implementation of the basic plan to destroy the Slovenian nation as an ethnic unit would be achieved by deporting a large part of nationally conscious Slovenians, immigrants and people whose property was required to reinforce Germanisation. The emptied space would be filled with methodical and mass colonisation of Germans. The plan was to be finalised by full and planned short-term Germanisation of the Slovenians that would remain at home. The mentioned plan represented the strategy of the Nazi rulers. All this was to be carried out using terror and the cruellest forms of violence. And this already defined their tactics.

The German invader admitted that they had expected some type of resistance (propaganda actions, etc.), but not partisanship. It took a sharp

stand against any form of movement to liberate the nation. So, it introduced the cruellest of measures, such as shooting hostages, burning down villages, deporting the relatives of Partisans and killed hostages, child “theft”, etc. It introduced the tactics of terror that was ceaselessly one of the most important weapons in their fight against the People’s Liberation Movement. Slovenians were subjected to all forms of violence that could be thought of by the German occupying forces. Some forms of violence were carried out on Slovenians in the greatest extent compared to all other occupied nations of Europe, taking into consideration the number of the population. This was a tactic that thrived only for a short term, because even the most horrific of violence could not prevent the population, neither fully nor for a longer period of time, from taking part in the battle against the occupying forces.

In the area occupied by the Germans, the battle against resistance Partisan groups was taken over by the police, armed police force, security police and the secret state police. They used special methods of operation which they were forced to make up as they went along and use them because of the specific nature of the People’s Liberation Movement. They could not find these methods in their textbooks that were prepared in advance. The police SS battalions became the basic battle force against Partisan troops in autumn 1941. At the same time, the units of Wehrmannschaft were also drawn to the battle against Partisans, but had only the status of auxiliary police bodies. This represented the beginning of a process that was to last, with various intensity, until the end of the War, when the occupying forces used the Slovenian man to fight the liberation forces of their own nation on the territory occupied by the Germans.

The German police was from 1941 to 1945, except for a brief period of three months in the autumn of 1943 in west Slovenia, the leading German armed force on the Slovenian territory in the suppression of the Slovenian nation as a whole and the Partisan Liberation Movement as its part that is engaged in the fight. Under the order of Gestapo, actions or operations against Partisan units were managed by security police forces, armed police forces and the Wehrmannschaft of the Styria Home Federation (Steirischer Heimatbund). For major operations, the army was also used. In the first years of the occupation, they strived to completely suppress any resistance organisation, but when they found out this was impossible, they tried to at least limit it.

The war was territorial and total. It was brought to each and every place, both in the country as well as in the city, and caused heavy losses of the civilian

population. Because the occupying forces were concentrated in centres and along transport routes, the battles were mainly fought in the countryside. Partisan units and movement attacked everything that could in any way strengthen the power of the Nazis. In the second year of the War, Germans in Spodnja Štajerska (Lower Styria) lived in fear of Partisans. The fear was that much greater in the parts of the region where the People's Liberation Movement was better developed and it enhanced even more with the arrival of the 14th Division to Štajerska. The Germans were especially afraid of Partisans in Kozjansko. Because Partisan units were increasingly offensive, the posts of the German occupying forces in the regions of Gorenjska (Upper Carniola) and Štajerska (Styria), which by 1944 still were not fortified, started fortifying gradually. Soon after, they started fortifying towns as well.

From autumn 1944, Slovenia started acquiring the image of front rear, but not only of one front, but of three: the Hungarian, Yugoslav and Italian. Although these varied in distance, the measures taken by the occupying forces behind each of these fronts were the same. Among the most important measures were the construction of a fortified defence line and broad-based cleaning operations against the People's Liberation Army on the entire Slovenian territory. Based on the orders given by Adolf Hitler, a fortified defence line called "Südostwall" (South-east wall) or "Reichsschutzstellung" (the Reich's protective position) was being built along the south-east borderline of the German Reich from late summer to early autumn 1944. The main defence line stretched in the north along the Slovenian-Croatian border, then along the rivers Sotla and Sava to Trbovlje, past Ljubljana to Vrhnika, over Hrušica, along the foot of Trnovska planota and along the river Soča to Tolmin. Somewhat later, they also planned auxiliary lines along the river Krka and across Novo Mesto to the valley Loška dolina, between Rijeka and Snežnik or rather along the region of Čičarija and further on across the Karst, where the works leaned against the remains of the fortified defence lines from World War I. The fortified defence line consisted of several parts: anti-tank, fire, connective and creeping trenches, machine gun nests, posts for cannons and mortars, bases, access trenches, residential bunkers, posts for anti-aircraft cannons and belts of barbed wire. It was to serve for the protection of the Reich from south-east direction.

All actions and other efforts of the German adversary were in vain, as they could not find an efficient counter-measure against Partisan warfare until the War ended. In the second half of 1944, they started carrying out extensive operations that would at least impair, if not destroy, the Partisan Army and

push it away from communication routes, along which the German units were to withdraw from the Balkans. At the same time, the enemy realised it will not be able to destroy the Partisan Army, also because of their firmly organised and led rear. Based on the tested tactics, Partisans would appear here and there and vanish in the same manner. The only means, along with treason, that could destroy them represented broadly-set searches of the territory. These required a lot of forces and were on account of this only rarely possible, since the majority of the occupying forces had to at the same time statically protect the structures and communications that were important in the military sense.

In spring 1944, the cores of three companies and staff units were formed in Štajerska under the leadership of Jože Melaher - Zmagoslav. The Chetniks from Štajerska were officially named the 3rd Mountain Brigade of Slovenian Troops of the Yugoslav Army in Homeland. In October and November 1944, they attacked three armed posts of the enemy, but towards the end of 1944, the relations between Partisans and Chetniks became strained and resulted in an outburst of conflicts. For this reason and because the front was nearing, the Chetniks made an agreement with the occupying forces at the beginning of February 1945. The Germans allowed them to operate and in return, they had to take part in the fight against Partisans. In it, they played an insignificant role and at the end of the War, they withdrew to the region of Koroška (Carinthia). Jože Melaher's Chetniks were the only permanent non-Partisan movement in Štajerska.

Ally army missions were representations of anti-fascist coalition countries with Ally armies during World War II. In spring 1943, the western Allies already knew that the Partisans were the army that fought the Axis forces in Yugoslavia. First, they sent their intelligence groups into Partisan units and later on also official army missions. Their membership was determined primarily by Chief Ally services to help resistance movements, the British Special Operations Executive (SOE) and the American Office of Strategic Services (OSS), which were to send aid to Partisans in order for them to fight more effectively, especially to disable German military and transport devices and to collect intelligence and other data from the occupied areas.

In the second half of 1944, the Allies' air raids on German and Austrian towns, transport devices and other devices relevant to the War became more frequent and severe. And it was the bombing that was the most evident expression of a total war that did not affect only people on fronts and in the nearby front rear, but also the people in remote areas. The region that was hurt the most in World War II in Yugoslavia because of bomb raids was

certainly the Slovenian Styria, particularly Maribor and some other large towns. Slovenia was also more and more frequently flown over by airplanes of the young Yugoslav air force, which would paralyse mostly the enemy's transport by bombarding trains.

Allies' assistance in the form of weapons, ammunition and other war necessities greatly depended not only on the political decision, but also on technical capabilities, as Slovenia was the farthest away from the bases from which help was shipped. In 1944, the volume of Allies' assistance gradually increased, which was partly enabled by the establishment of the Yugoslav People's Liberation Army base in south Italy. Help could only arrive by plane, i.e. at the beginning in containers, crates or packages with parachutes. Air shipments for the 4th Operative Zone were delivered solely by dropping away containers with parachutes or no parachutes at certain and marked dropping points. The first Ally shipment was cast away in Štajerska at the beginning of May 1944. Altogether, the units of the 4th Operative Zone of the People's Liberation Army and Slovenian Partisan Detachments ought to have received 156 air shipments of Ally aid.

169. Pogreb general-lajtnanta Franca Rozmana – Staneta, komandanta Glavnega štaba Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije v Črnomlju 8. novembra 1944.

The value of Partisans may be seen in Churchill's opinion, who in June 1944 stated the following about Partisans: "What Tito and the Partisans have done ought to set an example for all occupied countries in Europe. They perfected the tactics of guerrilla warfare that could only rarely be seen before. From nothing, they created an excellent army."

British Lieutenant Colonel P. A. Wilkinson drew up an important report in April 1944, entitled "Memorandum on the uprising in Slovenia". Slovenian Partisans were described as masters of guerrilla warfare in classical style: "invulnerable, inaccessible, with no face and no back, spread out like gas". The tactics was defined as evading, as Partisans fight openly only when in dire straits. He also wrote that the value of the Balkan resistance movements lies in the fact that they keep a large number of enemy soldiers on their territory and hinder railway transport and, to a lesser degree, also road transport. Slovenian Partisans were characterised as incomparably more irregular than Croatian and Bosnian Partisans and that they should also be judged according to these irregular standards. The available American sources tell us that American officers had a similar positive opinion on Partisan tactics and the training of Slovenian Partisan resistance fighters. They believed that Partisans prefer night combats. They use the tactics of American natives, the Indians, and are experts in camouflaging machine gun and cannon posts. They know the terrain well and do not require maps. Using local guides who know the terrain well is of key importance for their operations.

The officers of Ally army missions appreciated the obstruction of railway transport caused by Partisans from Štajerska and the work done by their miners who used explosives very efficiently. They had great respect for officers as well and believed that the 4th Operative Zone had the best officers. They also felt that resistance fighters were less effective firing mortars and bazookas on account of their insufficient training.

On 1 March 1945, the leadership of the Democratic Federative Yugoslavia renamed the People's Liberation Army and the Yugoslav Partisan Detachments into the Yugoslav Army. The 4th Operative Zone of People's Liberation Army and the Slovenian Partisan Detachments was renamed the 4th Operative Zone of the Yugoslav Army. The General Headquarters of the People's Liberation Army and the Slovenian Partisan Detachments was on 1 April 1945 renamed the General Headquarters of the Yugoslav Army for Slovenia. This actually implied the end of the Slovenian Partisan Army. The units of the 4th Operative Zone of the Yugoslav Army took a major part in the final operations in the regions of Štajerska and Koroška. In May, Tone Tomšič Brigade was engaged

in fierce battles with retreating German and collaborator units in Koroška. Following the order of the headquarters of the 3rd Yugoslav Army, dated 19 May 1945, the 14th Division had to withdraw from Koroška. Soon after, Tone Tomšič Brigade went to Vojvodina, a province in northern Serbia, together with the 14th Division. On May 10, Kozjansko Detachment, as the first Partisan unit, marched into Celje and on May 12, also in Sevnica. On 28 May 1945, Kozjansko Partisan Detachment was dissolved and its members were included in KNOJ (People's Defence Corps of Yugoslavia). The Detachment operated for 13 months.

170. Sredi Ljubljane stoji spomenik heroju Francu Rozmanu – Stanetu. Postavili so ga leta 1975-ob trideseti letnici zmage.

In World War II, the occupying forces tried to physically destroy the Slovenian people. For this reason, armed resistance against the enemy during 1941 and 1945 was a Slovenian national necessity. The measures used by the Nazis to destroy everything Slovenian created a state allowing the cooperation of Slovenian patriots of various political and philosophical beliefs in their battle against the occupying forces. Resistance fighters united in Partisan companies and battalions. They applied guerrilla tactics that was named Partisan warfare. From the end of September 1942, Partisans in Štajerska

were united in the 4th Operative Zone and its headquarters had the role of Partisan corps headquarters from spring 1944 on. In September 1944, there were around 6220 Partisans in Štajerska, fighting in five brigades and five detachments. The people of Štajerska deeply suffered in this battle, as 24,842 persons or about 4.2% of this region's population lost their lives in it. Most casualties were among civilians (10,481 civilians or 1.8% of the population), followed by casualties in those drafted into the German formations (8213 persons or 1.4% of the population) and in Partisans (5739 persons or 1% of the population).

Zusammenfassung

Anlässlich der Okkupation Sloweniens war Steiermark die Region mit dem großen Industriepotential und sie umfasste ungefähr einen Drittel des Gebietes von Slowenien, wo am Anfang des Widerstandes gegen den deutschen Besatzer die wichtige Rolle die größere oder die kleinere Industriezentren gespielt haben, rund um welche die ersten Partisaneneinheiten entstanden, die die Taktik des Partisanenkampfes benutzt haben.

Die Führung der Kommunistischen Partei Jugoslawiens hat seit Herbst 1940 bis zum Frühling 1941, unter dem Eindruck des Krieges und der wachsenden Kriegsspannungen sowohl auch der innerlichen Spannungen geschätzt, dass sich die Zeit für die revolutionäre Machtübernahme nähert und sie begann sich auch darauf vorzubereiten.

Das Schlüsseldokument für das Verständnis der militärischen Vorbereitungen der KPJ ist die Studie „Strategie und Taktik des bewaffneten Aufstands“. Sie wurde im Februar oder im März 1941 als die Grundlage für die Vorlesung des Generalsekretärs der KPJ, Josip Broz – Tito in der Parteischule des Zentralkomitees der Kommunistischen Partei Jugoslawiens in Dubrava vorbereitet. Diese Studie ist dem Organisations- und Ausführungsmodell, das innerhalb von weniger als sechs Monate darauf ausgeführt wurde, überraschend ähnlich. Der Führung der Aufständischen hat sie den Weg des Denkens einge ebnet, da sie die Art und die Formen des Aufstandes in dem dringenden Moment nicht mehr konzeptualisieren mussten und deswegen konnten die Aufständischen die ähnliche Formen kreieren und sie waren in der Lage, selbstständig die gleiche Hauptlinie des Widerstandes in der organisatorisch schwierigen ersten Monaten der Okkupation zu gestalten.

Autor der Studie hat betont, dass der Aufstand eine Kunstfertigkeit ist, die ein jeder Revolutionär beherrschen muss. Der Träger des Aufstandes ist das Proletariat, welches sich in die Kampfkommandos vereint. Josip Broz lehnt dabei die alte Taktik der Barrikadenkämpfe aus der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts ab und führt eine neue Taktik ein – die Taktik der Guerillakämpfer, die ihre Operationen offensiv ausführen müssen. Die Aufständischen müssen den Zentralstab des Aufstandes auswählen, der unmittelbar und praktisch den ganzen Aufstand führen wird und dieser Zentralstab muss bis zum letzten Detail vorbereiten den neuen Operationsplan des Aufstandes, die Art und die Methode seiner Ausführung, die sieht vor, dass der Aufstand aus den Städten und aus den Industriezentren sofort auch

auf das Land übertragen wird. Den Feind muss man unversehens angreifen, dann wenn er den Angriff auf wenigsten erwartet. In der Fortsetzung hat Tito geschrieben, dass das Proletariat vor dem Beginn der Revolution sich dringend mit den revolutionären Bauern verbinden muss. Diese müssen sich in die Dorfkampftruppen vereinigen, die die Dörfer schützen sollen. Bei der zu starken Gegenrevolution werden sich die Kampftruppen in die Wälder zurückziehen. Für solche Kampfeinheiten führt Josip Broz – Tito den Ausdruck „Partisanenkampftruppen“ ein und er legt ihnen die Taktik des Partisanenkampfes fest. Die Aufgabe der Partisanentruppen ist, im Hinterland der Front die gegenrevolutionären Mächte systematisch zu zerstören und auf diese Weise den schnelleren und leichteren Sieg der Hauptmächte der revolutionären Armee auf der Front zu ermöglichen.

Das slowenische Volk wurde auf die physische Vernichtung verurteilt und deswegen stand es nach der Okkupation im April 1941 auf den schicksalhaften Scheideweg: entweder gleichgültig in den Tod oder tapfer in den Widerstand zu gehen. Es hat den Weg des bewaffneten Widerstandes ausgewählt, der die slowenische nationalen Notzustand darstellte. Am 28. Juli hat in Ljubljana die 2. Sitzung der obersten Vollversammlung der Befreiungsfront des slowenischen Volkes stattgefunden. In dieser Sitzung hat man die Proklamation dem slowenischen Volk verabschiedet. Dieses Dokument ist von außerordentlichen Bedeutung, weil man damit das Ziel gesetzt hat und die Methoden zum Erreichen dieses Zieles definiert hat beziehungsweise die Strategie und die Taktik des Widerstandes gegen dem Besatzer festgelegt wurden. Zum Ziel wurde die Befreiung und die Vereinigung von sämtlichen Slowenen gesetzt und dieses Ziel sollte mit dem bewaffneten Kampf, der verstärkt, erweitert und in die gesamt nationale Aktivität verändert sein wird, erreichen. Dabei wird das slowenische Volk, Schulter an Schulter, zusammen mit den Völkern Jugoslawiens, der Sowjetunion, mit dem englischen Volk und mit allen versklavten Völkern Europas kämpfen. Auf diese Weise wurde die Strategie definiert. Hinsichtlich der Taktik hat man festgehalten, dass die Besatzer überall und zu jeder Zeit angegriffen werden sollten.

Das erste und das früheste Modell der Partisanenarmee in Slowenien ist aus dem Partisanengesetz ersichtlich. Mitte Juli 1941 haben die führenden Militärführer Dr. Aleš Bebler – Primož und Franc Leskošek – Luka mit der Zusammenarbeit von Edvard Kardelj dieses Gesetz verfasst. Das Dokument stammt aus der Zeit der unmittelbaren Vorbereitungen auf den Aufstand und es handelt sich hier grundsätzlich um die Regeln hinsichtlich des Aufbaus, Arbeit und Aufgaben der slowenischen Partisanen-truppen. In diesem

Gesetz wurde festgelegt, dass die Partisaneneinheiten aus den Freiwilligen zusammengesetzt sind, die die Waffen nicht ablegen werden, bevor die Ziele, wegen welcher sie die Waffe ergriffen haben, erreicht werden. Man hat auch betont, dass in die Partisanentruppen jede Person, die diese Ziele akzeptiert, die in der moralischen Hinsicht unbefleckt ist, die das Partisanengesetz annimmt und die von der Partisanenstellungskommission bestätigt wurde, eintreten kann, ohne Rücksicht auf ihre politische und ihre religiöse Überzeugung und ohne Rücksicht auf ihre nationale Zugehörigkeit. Die Ausübung der Partisanenpflicht dauert bis zum vollständigen Sieg und nur die Krankheit oder der Tod können den Partisan von seiner Pflicht entbinden. Bei dem Eintritt in die Partisaneneinheit muss der Partisan den Eid ablegen. In der Fortsetzung hat man die Forderungen hinsichtlich der alltäglichen Ausbildung definiert, wobei besonderer Nachdruck der Disziplin verliehen wurde, die auf die Disziplin im Kampf und auf die Disziplin beim Schiessen geteilt wurde. Man hat auch die Partisanenarmee definiert, die in die Züge, Truppen, Bataillonen und Brigaden unterteilt wurde.

Das Partisanengesetz ist das Schlüsseldokument für das Verständnis der Partisanenbewegung in Slowenien in ihrer frühen Periode. Dieses Gesetz führt das doppelte Befehlen des Kommandanten mit dem Politkommissar ein. Eine andere solche Neuheit waren die demokratischen Wahlen der Kommandanten der Züge. Das Partisanengesetz hat keine Dienstgrade gekannt und erwähnt nur drei Typen von Soldaten – den Partisan, die verschiedentlich rangierte Politkommissare und die Kommandanten.

Die Kommandanten haben die Partisanentaktik laufend lernen müssen und danach haben sie die Kämpfer in der Taktik exerziert. Anlässlich der Beratung in Stolice haben sie gehört, wie andere kämpfen und sie haben sie einfach nachgemacht, aber die heimischen Verhältnisse haben sie gezwungen, die Kampftaktik ihren Bedürfnissen und den jeweiligen Umständen anzupassen. Eine große Hilfe war ihnen das Lehrbuch „Kurzer Kurs für die Partisanenkommandanten“. Das erste slowenische militärische Partisanenlehrbuch hat im Oktober und im November 1941 der Kommandant des Bataillons von Kamnik, Marijan Dermastia – Urban verfasst. Dabei hat er besonders die Erfahrungen des Bataillons von Kamnik und der restlichen Partisaneneinheiten im Kampf mit dem Besatzer und die Erfahrungen der spanischen Kämpfer ausgenützt. Die Truppe hat er als militärische Einheit definiert, die in drei Zügen unterteilt ist und 50 Mann zählt. Die Kämpfer waren mit den Gewehren, Maschinengewehren, Pistolen und mit Bomben bewaffnet. Die Taktik hat er als Angriffstaktik definiert, die Verteidigungstaktik

aber nur im Sinne des Rückzugs aus dem Frontalgefecht mit dem überstarken Feind zugelassen. Nach dem Rückzug sollte man dem Feind auf einem anderen Ort die größeren Verluste zufügen. Er hat die Vorteile des Kampfes auf dem heimischen Boden betont, da die Bevölkerung den Partisanen in den meisten Fällen freundlich gesinnt ist. Partisanen sind die Freiwilligen und deswegen haben sie eine höhere Kampfmoral als der Feind. Das sind schon die Elemente, die zum Sieg in dem Kampf verhelfen. Ein wichtiges Element des Kampfes ist auch die Bewaffnung; die Grundbewaffnung der Partisanentruppen konnte nur die leichte Infanteriebewaffnung sein. Er hat außerdem betont, dass die wichtigste Quelle der Partisanenbewaffnung der Besatzer ist, der die genügende Menge der Bewaffnung zur Verfügung hat, jedoch müsste man ihm diese Bewaffnung wegnehmen.

Die Partisanentruppen in Slowenien haben im Jahr 1941 die Guerillataktik nach dem Motto „Greife an und ergreife die Flucht“ angewandt, die „Partisanenkampf“ genannt wurde. Die Taktik der ersten Partisanentruppen hat die unerwarteten Angriffe auf die Patrouillen, auf die Einzelsoldaten und auf die Motorfahrzeuge, die Zerstörung der Strassen- und Eisenbahnobjekte, der Freileitungen, der telegraphisch-telefonischen Verbindungen, die Zerstörung des beschlagnahmten Vermögens aber auch die Angriffe auf Verräter und Besatzers Mitarbeiter umfasst. Die ambitiös konzipierten Aktionen waren meistens nicht erfolgreich, weil die Partisanen nicht genügend auf die Geheimhaltung der Vorbereitungen aufgepasst haben, weil sie nicht genügend organisiert und geschult waren und weil ihnen die notwendigen Erfahrungen noch gefehlt haben. Die Partisanentruppen lagerten meistens außerhalb der Siedlungen und sie haben mit den Aktivisten der Befreiungsfront (OF) die Verbindungen auf den, im voraus vereinbarten Punkten, Meldepunkten genannt, aufrechterhalten. Die Bewaffnung war verschieden. Am meisten hat es Gewehre der ehemaligen jugoslawischen Armee gegeben, dazu einige Pistolen, Revolver und Handgranaten. Die Truppen hatten auch einige Maschinengewehre und leichte Maschinengewehre zur Verfügung, sie hatten aber keine Minenwerfer und auch die Munition für die Verminung war Mangelware. Die ersten Partisanen haben meistens die Zivilbekleidung oder die verschiedenen Ziviluniformen, darunter nur ab und zu einen Teil der Militäruniformen der Armee von Königreich Jugoslawien getragen. Auf den Mützen und auf den Hüten haben sie den roten fünfzackigen Stern und die slowenische Trikolore, als Zeichen der Angehörigkeit den slowenischen Partisaneneinheiten getragen. Diese Truppen waren dann die Personalkerne aus welchen die slowenische Partisanenarmee entstanden ist. In diesen ersten Kämpfen haben die Partisaneneinheiten wegen

der schlechten Ausbildung wesentlich mehr Verluste als ihr Gegner gebucht, obwohl sie in der Regel die Zeit, den Ort und sogar die Umstände des Angriffs auswählen konnten, da sie nur auf diese Weise ihre schlechtere Ausrüstung, Bewaffnung und Ausbildung kompensieren konnten.

Die ersten Partisaneneinheiten in der Steiermark entstanden sehr früh, früher als zum Beispiel auf dem italienischen Besatzungsgebiet. Nach den schweren Schlägen, die der deutsche Besatzer den ersten Partisaneneinheiten im Herbst 1941 zugefügt hat, ist die Volksbefreiungsbewegung in der Steiermark um ungefähr zwei Jahren hinter der Entwicklung des bewaffneten Widerstandes gegen dem Besatzer in den Gebieten unter der italienischen Besatzung zurückgeblieben. Man sollte aber zugeben, dass die steirischen Partisanen, hinsichtlich der Umstände, sehr viel geleistet haben.

Es gibt mehrere Ursachen für die Vernichtung der Einheiten beziehungsweise dafür, dass sie die Pläne und die Erwartungen nicht erfüllt haben. Auf der ersten Stelle muss man erwähnen, dass diese Einheiten jung und unerfahren waren, mit den noch nicht ganz gebildeten Militärkollektiven. Mangel an Unteroffizier- und Offizierkader war beträchtlich. Die Kämpfer haben die Taktik des Partisanenkriegs laufend erlernt und die Nichtberücksichtigung der Regeln des Partisanenkrieges hat die großen und grausamen Folgen hinterlassen. Die Einheiten haben sich nicht der defensiven Taktik befreit, sie haben zu wenig angegriffen und manövriert, außerdem hat es sehr oft Verrat gegeben seitens der einheimischen Bevölkerung, was sehr wahrscheinlich nicht so sehr das Resultat der ideologischen Überzeugung war als eine Mischung von Angst, von persönlichen Eigennutz, von traditionellen Beachtung von (irgendwelchen) Exekutivgewalt und von Ordnung und das Misstrauen den bewaffneten Personen gegenüber, deren Ziele und Absichten der Bevölkerung noch nicht ganz klar waren. Die Einheiten waren zu schlecht bewaffnet und ausgerüstet, sie haben die mangelhafte Nachrichtendienst gehabt und sie waren zu schlecht mit der Befreiungsfront des slowenischen Volkes (OF) beziehungsweise mit der Basis verbunden. Das Partisaneneinzugsgebiet war noch nicht überall genügend fest und massenhaft organisiert, die Partisanentruppen waren wegen der mangelhaften Erfahrung und Zusammenhang aber auch wegen der defensiven Haltung nicht in der Lage, diesem Einzugsgebiet die notwendige Unterstützung zu geben. Ein zu langer Aufenthalt auf denselben Plätzen, zu schlechte Versicherungen, (falsche Aufstellung beziehungsweise die Nichtaufstellung der Wachen), die ungenügende Tarnung waren die ausgeprägten Beispiele der unprofessionellen militärischen Verhaltens und die gängigsten Fehler der

Partisaneneinheiten in der Steiermark im Jahr 1941. Die Verbindungen der Einheiten mit dem Hauptkommando der Partisanentruppen in Ljubljana waren ungenügend und außerdem auch langsam, deswegen war die Vorbereitung von Aktionen eine sehr schwierige Aufgabe. Die Partisaneneinheiten waren vom zu frühen Winter und vom hohen Schnee überrascht und diese Umstände haben ihnen die Verschiebungen erschwert und haben sie zur Unaktivität gezwungen, gleichzeitig aber auch den Zugang der neuen Kämpfer in ihre Reihen verhindert. Eine nicht unwesentliche Ursache der Nichterfüllung der Pläne und der Erwartungen war auch die Diskrepanz zwischen den unreellen Plänen der führenden Organe über die Befreiung der Gebiete und zwischen den tatsächlichen Möglichkeiten der kaum formierten Partisaneneinheiten in den Verhältnissen der deutschen Besatzung.

Die Partisanengruppe von Krško, die Partisanentruppe von Celje und von Brežice haben im Jahr 1941 viel Gemeinsames gehabt. In allen drei Partisaneneinheiten hat es nur freiwillige Kämpfer gegeben, von 10 bis höchstens 20 per Einheit. Die Einheiten sind nicht spontan entstanden, sondern waren sie viel mehr die Frucht der ausdauernden Arbeit der Kommunistischen Partei Sloweniens und der Befreiungsfront des slowenischen Volkes. Sie waren nur für eine sehr kurze Zeit aktiv, die Truppe von Celje noch am längsten – einen guten Monat. Sie wurden vernichtet wegen des Verrates, zu ihrer Vernichtung hat sehr viel auch die Nichtaufstellung beziehungsweise die falsche Aufstellung der Wachen beigetragen.

Im Jahr 1941 sind in Slowenien 32 selbstständige Partisanentruppen entstanden. Für eine kürzere Periode haben sie sich in 7 Partisanenbataillons zusammengesetzt. Von den erwähnten Truppen waren 15 vernichtet oder sie mussten aufgelöst werden, am Übergang in Jahr 1942 hat es nur noch zwei Partisanenbataillons gegeben. Im Frühjahr 1942 hat man auf dem befreiten Gebiet die Partisanenkommandos gestaltet, die in die Kommandogruppe vereint wurden, im Sommer hat man auch die Partisanenbrigaden konstituiert.

Am Ende Dezembers 1942 haben die Kämpfer der Kommandos die slowenischen Partisanenbrigaden komplettiert und die Kommandos wurden sehr reduziert. Auf Aufforderung des Kommandanten des Obersten Stabes der Volksbefreiungsarmee und der Partisanenkommandos von Jugoslawien, Arsa Jovanović, der sich damals in Slowenien aufhielt, hat das Hauptkommando der slowenischen Partisanentruppen die slowenische Armee reformiert. Anstatt von Gruppen der Kommandos und der Gruppe von Brigaden unter seinen unmittelbaren Führung hat am 26. Dezember vier operative Zonen konstituiert. Die vierte operative Zone, die die Partisaneneinheiten in der Steiermark

führen sollte, sollte aus den folgenden Bataillonen zusammengesetzt sein: Kamniški, Moravški, Kozjanski, Savinjski und Pohorski bataljon. Die Bataillonen sollen 100-150 Mann haben und sie sollen unmittelbar dem Stab der Zone untergeordnet werden. Mit dem Zugang von neuen Kämpfern sollten diese Bataillone stärker werden und in die Stossbrigaden übergehen. Nach der Meinung des Hauptkommandos würden für Steiermark die optimale Lösung die Brigaden mit 500–600 Mann sein. Die Kommandos als spezielle Formation wurden abgelöst. Hinsichtlich der Taktik hat der Stab der vierten operativen Zone die Aufgabe bekommen, mit den kleineren Einheiten auf dem größtmöglichen Gebiet mitzuarbeiten. Auf diese Weise sollte man die Aufmerksamkeit des Gegners auf den größtmöglichen Gebiet ausgedehnt und im dadurch die Konzentration der größeren Truppen im Kampf gegen den Partisaneneinheiten zu verhindern. Bei den größeren Angriffen auf den Feind sollte man auch zwei Bataillone zusammensetzen. Die spezielle Aufmerksamkeit sollte man auch in der Zukunft den militärischen Aktionen in der größeren Zentren widmen. Stab der 4. operativen Zone musste die Mobilisierung der Slowenen in die deutsche Armee verhindern. Diese Aufgabe könnte er am leichtesten ausführen mit der Offensivtätigkeit und mit den Kämpfen in der Nähe von Dörfern, in welchen die meisten junge Männer gibt, die den Partisanen beitreten könnten.

Mit der Gründung der 4. operativen Zone der Volksbefreiungs-armee und der Partisanenkommandos Sloweniens hat die Partisanenarmee in der Steiermark, zum Unterschied von dem restlichen Teil Sloweniens, die endgültige organisatorische Form erreicht.

Die ursprünglichen Guerillaeinheiten haben die Forderungen der Führung und die definierten Ziele des Widerstandes nicht erfüllt. Mit den großen Bemühungen sind sie allmählich in die besser organisierten militärischen Formationen überwachsen, die noch weit von der klassischen Armee entfernt waren. Die organisatorische Struktur der Partisaneneinheiten war von Region zu Region verschieden. Während die höchste organisatorische Form der slowenischen Partisanenarmee in der Steiermark die Brigade war, hat es in anderen Regionen Sloweniens schon mehrere Divisionen und zwei Korps gegeben. In dem Gebiet vom Kozjansko haben die Partisanen in derselben Zeit nur eine Truppe oder ein Bataillon gehabt. Die Ursache für eine solche organisatorische Diskrepanz sehe ich vor allem in dem überstarken Besatzer und in seiner erschreckenden Gewalt, noch besonders im Jahr 1942, die in der Steiermark für eine längere Zeit sich auf die Entwicklung der Volksbefreiungsbewegung hemmend ausgewirkt hat.

Die Partisaneneinheiten in der Steiermark haben in den vier, untereinander ziemlich getrennten Gebieten operiert: im Gebiet von Moravško, Savinjsko, Pohorsko und Kozjansko. Die Partisaneneinheiten in dem Gebiet von Kozjansko wurden in den Jahren 1942–1943 zwar zerschlagen, aber nicht vernichtet. Die häufigste Ursache war der Verrat. Die neuen Einheiten sind entstanden und ihre Mitglieder mussten sehr erfinderisch sein, um überleben zu können. Die Taktik der Einheiten im Gebiet von Kozjansko war eine echte Partisanentaktik, man hat die verschiedenen Aktionen auf den Eisenbahnstrecken, die Requisitionen, die Hinrichtungen von Verräter und von Mitarbeiter des Besatzers und Funktionären ausgeführt. Resultat von diesen Aktionen war die Beunruhigung des Besatzers, ihre Wirkung war mehr von politischer als von militärischen Bedeutung. Die repressiven und die abschreckenden Maßnahmen des Besatzers waren immer weniger wirkungsvoll. Die Partisanen aus dem Gebiet von Kozjansko haben sich mit den Partisanen jenseits des Flusses Sotla verbunden. Resultat dieser Zusammenarbeit war die Ankunft von der Truppe Zagorska četa in Juni 1943, noch wichtiger war aber die Ankunft des 1. Bataillons des Kommandos von Zagorje im Dezember desselben Jahres. Der Angriff auf den feindlichen Stützpunkt in St. Peter unter den Heiligen Bergen (Sv. Peter pod Sv. Gorami) und der Kampf der slowenischen und kroatischen Partisanen im Gebiet von Bizeljsko, in der zweiten Hälfte vom Dezember des Jahres 1943, waren bis zu diesem Zeitpunkt die zwei größten Partisanenaktionen im Gebiet von Kozjansko. Die zwei erwähnten Aktionen kann man als den ersten organisierten Einbruch der kroatischen Partisaneneinheiten des Ranges vom Bataillon in das Gebiet des Dritten Reiches betrachten. Das Bataillon von Kozjansko war bis dahin die stärkste slowenische Partisaneneinheit im Gebiet von Kozjansko, die die neuen Elemente des Kampfes gegen dem Feind mitgebracht hat: man hat nämlich die Partisanenart von Kampf mit den Elementen des Frontalkampfes erfolgreich kombiniert. Die Partisanen haben sich nicht nur vor dem Feind zurückgezogen, sondern haben auf dem Kampfgebiet die günstigste Position für den Hinterhalt beziehungsweise für die Verteidigung ausgesucht und sie haben sich mit dem Feind auseinandergesetzt und deswegen kann man die Kämpfe im Dezember 1943 berechtigterweise als den Beginn der Zerstörung des Machtverhältnisses zwischen den Mächten vom Besatzer und von Partisanen im Gebiet von Kozjansko betrachten.

Die Partisanenarmee war urwüchsig, mit mehreren Originallösungen, wie zum Beispiel mit den geheimen Spitälern und mit dem System der Kurierverbindungen. Die slowenische Partisanenarmee war eine territoriale

Armee und diese Eigenschaft hat sie bis zu ihrer Auflösung behalten, trotz den Bemühungen dass sie in eine reguläre Armee hinauswachsen würde. Die Basis des Kampfes war der Manöverkampf auf dem beschränkten Raum. Der Grundsatz des Partisanenkampfes war, dass man den Feind angreifen muss, wenn man die Übermacht hat und dass man ausweichen soll, wenn er stärker ist. Mit dem Wachstum und mit der Entwicklung der slowenischen Partisanenarmee wurde diese Kampfaktik nur vervollständigt und ausgebaut. Den Besatzer hat man ständig beunruhigt und der hat sich unaufhörlich gefährdet gefühlt. Dieses psychologische Moment hat den Partisanen einen ziemlichen Vorteil vor dem zahlenmäßig und technisch überlegenem Feind gegeben. Die Partisanenart des Kampfes war auch die am meisten geeignete Art des Kampfes gegen dem weit überlegenen Besatzer. Die Partisaneneinheiten haben sich den Umständen und dem Verhältnis der Mächte und der verfügbaren Mitteln angepasst. Die Taktik war auch mit den Waffen bedingt. Bei den Angriffen auf die Stützpunkte machte sich der Mangel an schweren Waffen noch besonders merkbar. Die Partisanen haben diesen Nachteil mit den Bomben, Minen und auch mit der Überraschung kompensiert. In den Offensiven und in den offensivenähnlichen Aktionen gegen die Partisaneneinheiten hat der Feind die mehrmalige zahlenmäßige und die vollständige technische Übermacht gehabt. In diesen Umständen würde nicht sinnvoll sein, sich den feindlichen Angriffskommandos Paroli zu bieten sondern musste man sie ausweichen und ihre Seitenlinien, ihre Vorhut und Nachhut, einzelne Kraftwagen, Patrouillen und so weiter angreifen. Der Rückzug bedeutete also nicht das Fliehen vor dem eindringenden Feind, sondern die Ausführung der Partisanentaktik, dass man den Feind ausweicht, wenn er stärker ist. Ebenfalls hat die Zerstörung der Einheit nicht unbedingt ihre vollständige Vernichtung bedeutet sonder nur ihre Zerstreuung während des Angriffs oder nachher, auch deswegen, weil der Schlag des Feindes weniger wirkungsvoll und die Verluste der Kämpfer und der Bewaffnung so gering wie nur möglich ausfallen würden. Alles was wir erwähnt haben, gilt auch für die Partisanenarmee in der Steiermark.

Im Jahr 1944 ist im Gebiet von Kozjansko aus dem Partisanenzug die Truppe geworden, die Truppe ist in Bataillon herangewachsen und Ende April dann in Kommando von Kozjansko (Kozjanski odred). Dieses Kommando wurde aus zwei Bataillonen zusammengesetzt, mit je zwei Truppen. Die Hauptaufgaben des neu gegründeten Kommandos waren die Aktionen auf der Eisenbahnstrecke und die Angriffe auf Transporte, dann Angriffe auf kleinere Stützpunkte, Kolonnen und Patrouillen des Feindes, die Zerstörung der Verkehrskom-

munikationen und die intensive Mobilisierung in die Partisanenarmee. Mit dem Befehl des Hauptstabes der Volksbefreiungsarmee NOV und POS musste ihm der Stab der 4. operativen Zone die größtmögliche Unterstützung bieten, da das Gebiet von Kozjansko in der strategischen Hinsicht sehr wichtig war für den gesamten Volksbefreiungskampf in der Steiermark. Das Gebiet von Kozjansko hat nämlich die besten Verbindungen mit Kroatien gehabt, dabei könnten aber die starken kroatischen Partisaneneinheiten, in dieser Zeit schon im 10. Korpus NOV und POJ versammelt, den stärksten Einzugsbereich für die Volksbefreiungsarmee in Steiermark bedeuten. Das Kommando von Kozjansko war eine von den zwei Partisaneneinheiten, die am nächsten dem 7. Korpus NOV und POJ standen. Wegen des deutschen Ansiedlungsgebietes ist die Verbindung mit dem 7. Korpus nördlich vom Operationsgebiet des Kommandos von Kozjansko gelaufen. Über die Kampfaktik der Partisanenkommandos in der Steiermark hat Ende Juli 1944 der Hauptstab notiert, dass die Kommandos nicht die Brigaden sein dürfen, auf der anderen Seite dürfen sie sich aber auch nicht in die Hinterlandsarmee verwandeln. Sie sollten zwei bis drei, wenn nötig, auch vier leicht beweglichen Bataillons haben, die selbstständig operieren sollten. Ab und zu könnten sie sich auch für größere Aktionen versammeln. Mit diesen Bataillonen könnte das Kommando sein Gebiet kontrollieren, jedoch sollte es die Bataillonen auf den militärischen Positionen ständig wechseln.

Nach seiner Gründung hat sich das Kommando sofort in den Wettbewerb eingeschaltet, den der Hauptstab für die Zeit vom 27. April bis 27. Juni 1944 ausgeschrieben hatte und ihn danach bis zum 27. Juli 1944 verlängert hat. Mit den erfolgreich ausgeführten Aktionen und mit den erreichten Erfolgen in diesen Aktionen hat sich das Kommando von Kozjansko als das beste Partisanenkommando in ganz Slowenien hervorgetan.

Das Kommando von Kozjansko hat am 22. Juni 1944 auf dem Berg von Mrzla planina noch das dritte Bataillon bekommen, nachdem es am 9. Juni mit der Eroberung der Gendarmerie-station Jurklošter den ersten feindlichen Stützpunkt in dem Gebiet von Kozjansko vernichtet. Vom 6. bis 16. Juli hat nicht weniger als zehn feindlichen Stützpunkte erobert und damit das erste befreite Gebiet in Kozjansko erkämpft, das zu dieser Zeit einziges größeres befreites Gebiet in Steiermark war. Bis zum Anfang der Dezemberoffensive gelang es dem Kommando von Kozjansko noch fünf weitere feindliche Stützpunkte zu erobern und damit das gefreite Gebiet von Kozjansko stark zu vergrößern, damit es zum zweitgrößten befreiten Gebiet in der Steiermark wurde. In den groben Linien kann man dieses befreite Gebiet mit der

Linie Kozje–Rudnica–Slivnica pri Celju–Svetina–Veliko Kozje–Okroglice–Razbor–Žurkov–Dol–Veliki Kamen–Sromlje–Pišce–Kozje beschränken. Im Jahr 1944 hat das Kommando mit der großen Aggressivität nicht weniger als achtzehn feindliche Stützpunkte aufgelöst, davon hat es im Kampf sieben Stützpunkte vernichtet. Der Feind hat nachdem sechs Stützpunkte aufgegeben, aus den fünf Stützpunkten war er gezwungen sich zu entfernen.

Die Mobilisierung der Neulinge in die Einheiten von NOV und POS war nicht eine der wichtigsten Aufgaben nur im Gebiet von Kozjansko, sonder auch überall in Steiermark. Die Partisanen aus Kozjansko haben diese Aufgaben sehr gut erfüllt, was wurde auch mit dem erreichten 2. Platz im Wettbewerb für die am besten durchgeführte Mobilisierung auf dem 1. militärischen Wettbewerb bestätigt. Das Kommando von Kozjansko hat im Jahr 1944 nach Unterkrain und nach Gebiet von Kommando Kamniško-zasavskega odred ungefähr 4000 Neulinge geschickt, was eine wesentliche Verstärkung des 7. Korpus NOV und POJ darstellte. Durch Mobilisierung sind zum Kommando von Kozjansko jeden Tag neue Kämpfer gekommen. In den letzten Tagen von August hat Kommando auf seiner Liste 1182 Kämpfer und Kämpferinnen gehabt. In dieser Zeit war dieses Kommando die zahlreichste Einheit in der 4. operativen Zone NOV und POS und somit war es einige Zeit der Division gleichwertig. Es war zwar nicht so gut bewaffnet wie die ganze Division, aber in Durchschnitt doch ein wenig besser als ihre Brigaden. Die Bewaffnung hat es mit den Beschlagnahmen beim Besatzer erworben oder hat die Waffen in Gebiet von Unterkrain (Dolenjsko) geholt und sie dann über die Flüsse Sava und Savinja nach Gebiet von Kozjansko transportiert. Einige Waffen, die Munition, Explosiv und Ausrüstung hat es aus der Alliiertenhilfe bekommen. Viele, auf diese Weise erworbene Waffe und Munition musste er jedoch den Einheiten der 14. Division NOV und POJ abgeben.

Die Rolle des Kommandos von Kozjansko in dem Volksbefreiungskampf darf nicht nur nach seinen militärischen Erfolgen geschätzt werden. Man sollte betonen, dass hinter jedem wichtigeren militärischen Erfolg die Erfolge seinen Diensten standen. Je besser diese Dienste gearbeitet haben, desto größere Aussichten auf Erfolg haben die Kampfeinheiten gehabt. Im Gebiet von Kozjansko waren diese Diensten besonders gut organisiert und sie haben auch sehr gut gearbeitet.

Die slowenische Partisanenarmee entwickelte sich schrittweise, von kleinen bis großen Einheiten, von Gruppen und Truppen bis Divisionen und Korps. Im Jahr 1941 wurde in Slowenien keine Brigade gegründet, obwohl das Partisanengesetz aus dem Juli 1941 Brigaden als größten

Partisaneneinheiten vorgesehen hat. Die Brigaden sind als Manövereinheiten im zweiten Jahr des Krieges entstanden. Die militärische Führung hat sie vom Anfang an als den besten Teil der Partisanenarmee gegründet, sowohl in der militärischen Hinsicht (größer Kampfgeist, bessere Fertigkeit, bessere Bewaffnung, stärkere Disziplin), als auch in der politischen Hinsicht. Sie waren die operativen Einheiten, mit den strategischen, nach der Gestaltung der Divisionen und Korps, aber vor allem die Einheiten mit den taktischen Aufgaben. Die Gründung der ersten vier schlagkräftigen Brigaden im Jahr 1942, zusammen haben sie 1400 Kämpfer und Kämpferinnen gezählt, war einer von den wichtigsten Grenzsteinen in der Entwicklung der Partisanenarmee in Slowenien. Sie waren unmittelbar dem Hauptkommando der slowenischen Truppen untergestellt. Während der Kämpfe sind sie schrittweise die harten und schlagkräftigen operativ-taktischen Einheiten geworden, die auch sehr komplexe Kampfaufgaben erfüllen konnten. Das Hauptkommando hat jetzt eine große Manöverkraft zur Verfügung, die sie auf die wichtigen Ziele des Feindes ausrichten konnte und die in der Lage war, sich schnell von einem auf dem anderen Gebiet zu bewegen. Die Brigaden haben den Feind angegriffen und sie haben seine Stützpunkte erobert und ihn gezwungen, dass er mehr und mehr von seinen Einheiten für die Verteidigung benutzen musste und dass er sich noch stärker befestigen musste. Das Entstehen von Brigaden bedeutete den Übergang in die höhere Stufe der Organisiertheit und der Kampftüchtigkeit der slowenischen Partisanenarmee. Die Brigade war in der slowenischen als auch in der jugoslawischen Partisanenarmee die wichtigste Form der operativen Armee, die Grundlage und sogar der Maßstab ihrer Organisiertheit. Mit der Gründung der Divisionen hat sich die Position der Brigaden verändert – sie waren nicht mehr die selbstständigen operative und mobilen Einheiten. Das waren die Divisionen, so wie es bei allen anderen Armeen in dem zweiten Weltkrieg üblich war.

Die Gründung der Brigade Tone Tomšič hat man im Ambrus am Anfang der großen italienischen Offensive am 16. Juli 1942. angekündigt. Im August hat sie schon vier Bataillonen und ungefähr 600 Kämpfer gezählt. Vor der deutschen Offensive wurde im Herbst 1943 noch das fünfte Bataillon gegründet und damals zählte die Brigade ungefähr 1600 Partisanen und Partisaninnen. Im Juli 1943 wurde sie in die 14. Division NOV und POJ eingegliedert. Im Februar 1944 ist die 1. slowenische Volksbefreiungsstoßbrigade Tone Tomšič in ihren Zusammen-setzung nach Steiermark gekommen, wo sie vom 19. Oktober bis 10. November 1944 vier Bataillonen hatte, nachdem ab 10. Januar 1945 auch das Sturmangriffsbataillon, dann drei und vom 22. April bis 25. Mai 1945

schon wieder vier Bataillonen. Sie war mit der leichten Infanteriewaffen bewaffnet, seit 19. März 1943 auch mit den schweren Minenwerfern, seit 7. Juli 1943 mit der Gebirgskanone, seit 10. September 1943 mit mehr Kanonen, Haubitzen, Panzerfahrzeugen und Panzern, vom Dezember 1943 bis 15. September 1944 schon wieder nur mit der Infanteriebewaffnung und mit den Minenwerfern und die Kanone die an diesem Tag beschlagnahmte, hat sie nur zweimal genutzt. Am Abmarsch aus dem Gebiet von Bela Krajina hat die Brigade 355 Partisanen gezählt, am Ende der deutschen Offensive (26. Februar 1944) jedoch ungefähr 155 Partisanen. Mit der Ankunft der neuen Kämpfer hat sich die Brigade gestärkt und sie hat Mitte September schon 1015 Kämpfer gezählt. Davon waren 73 Partisanen im Stab der Brigade, im 1. Bataillon 339, im 2. Bataillon 305, im 3. Bataillon 279 und im Sprengmeisterzug 19 Partisanen. Die Brigade Tone Tomšič hat sich in der Steiermark mit dem Feind auseinandergesetzt, seine Patrouillen zerstört, Mobilisierungen in die Armee NOV und POS durchgeführt, die Ernährungs- und andere Aktionen ausgeführt und die Kommunikationen angegriffen. Sie hat die Strassen-, Eisenbahnbrücken und die telefonische und telegrafische Verbindungslinien des Feindes vernichtet. Mit ihrem Kampfgeist hat diese Brigade viel zu dem Entstehen der befreiten Gebiete in der Steiermark beigetragen. Zusammen mit der Brigade Šlander hat sie Moravče angegriffen, zusammen mit der Brigade Bračič haben sie bei Bajgot den bedeutenden Sieg über den vorstoßenden deutschen Truppen erkämpft. Ende Juli hat das 2. Bataillon der Brigade Tone Tomšič den Stützpunkt in Šmartno ob Paki angegriffen und dabei einen großen militärischen Erfolg erzielt. Das Bataillon hat den Wehrmachtstützpunkt und teilweise auch die Gendarmeriestation erobert und dabei eine größere Menge von Waffen beschlagnahmt und die Anlagen auf der Eisenbahnstation vernichtet. In der Nacht auf 23. August hat die Brigade den Stützpunkt in Ribnica na Pohorju angegriffen und erobert, in der Nacht auf 3. September hat sie noch den Besatzerstützpunkt bei der Hütte von Maribor (Mariborska koča) erobert. Eine sehr wichtige Rolle hat die Brigade bei den Kämpfen für die Verteidigung des befreiten Gebietes in der Oberen Savinja Tal abgespielt.

In der behandelten Zeitperiode hat es in der Steiermark zwei Arten von Partisaneneinheiten gegeben: die operativen und die territorialen Einheiten. Die Brigade war vor allem die Einheit mit den taktischen Aufgaben, das Kommando war in der ersten Linie die territoriale Einheit, die die operativen Einheiten von nicht operativen Aufgaben befreit hat, die die Hinterlandinstitutionen geschützt hat und die die Ausführung der

Gewalt des Besatzers über die zivile Bevölkerung verhindert hat. Die Brigade Tone Tomšič als auch das Kommando von Kozjansko haben einen Sprengmeisterzug gehabt, das Kommando von Kamnik-Zasavje hat sogar eine Sprengmeistertruppe gehabt. Die Sprengmeister haben die Aktionen an der Eisenbahnstrecke, an den Eisenbahnstreckenanlagen und an den Lokomotiven und Wagons durchgeführt. Sie haben auch die Eisenbahn- und Straßenbrücken, Überlandleitungen und die Anlagen der telegrafisch-telefonischen Verbindungen gesprengt. Die Aufgabe der Sprengmeister war auch die Ingenieursunterstützung der Aktionen, die die Bataillonen beziehungsweise die Brigaden durchgeführt haben. Die Aktionen an den Kommunikationslinien waren nur eine von der zwei wichtigsten Aufgaben der slowenischen Partisanen seit Herbst 1943. Die übergeordneten Kommandos haben verlangt, dass die Angriffe auf den Eisenbahnen jeden Tag stattfinden.

Für den deutschen Besatzer war die Eisenbahnstrecke von strategischer Bedeutung – sie war nicht so sehr bedeutend für die Beherrschung des slowenischen Raumes, sondern war sie vielmehr ein kostbarer Zugang auf die italienische und auf die balkanische Front gewesen, wo die deutsche Armee die Zugänge zum Mitteleuropa verteidigt hat. Die Partisaneneinheiten haben die Eisenbahnstrecken angegriffen vom Anfang des Aufstandes an. Für sie hat die Eisenbahnstrecke nicht soviel taktische als die strategische Bedeutung gehabt, da die Angriffe an die Eisenbahninfrastruktur mehr für die Alliiertenarmee als für die Partisanenarmee nützlich waren. Mit dem Durchbruch der Roten Armee im Oktober 1944 in das Donauland hat der deutsche Besatzer die strategisch wichtige Eisenbahnverbindung Belgrad–Budapest–Pressburg–Wien verloren. Damals hat die Eisenbahnverbindung Belgrad–Zagreb–Ljubljana für den deutschen Besatzer noch die besondere Bedeutung gewonnen. Deswegen hat er sie mit den Stützpunkten, mit den Bunkern und mit den ständigen Patrouillenrundgängen geschützt und vor jedem Transport fuhr ein Schutzzug. Der deutsche Besatzer hatte in die Verteidigung der Kommunikationslinien große Menge von Bemühungen, Mittel und Einheiten investiert, die er an anderen Stellen schwer vermisst hat. Die Kämpfe um Kommunikationen in Slowenien beziehungsweise in der Steiermark wurden dadurch nur noch gesteigert. Die Angriffe der Einheiten von NOV und POS auf das Kommunikationsnetz auf dem Gebiet Sloweniens, eigentlich in dem tieferen Hinterland der großen europäischen Fronten, waren ein großer Beitrag zum Kampf der westlichen Alliierten und der Roten Armee.

In der Steiermark hat es außer den Aktionen auf den Eisenbahnstrecken

noch einige sehr beachteten Aktionen gegeben. Drei schlecht bewaffneten Kämpfer der Truppe von Brežice sind am 12. November 1941 mit der Hinterlist in das Gerichtsgefängnis in Sevnica eingedrungen und der Gestapo vor der Nase fünf ihre Kämpfer befreit. Eine ähnliche Aktion haben sie auch am 15. Dezember 1944 ausgeführt, als sechs Partisanen mit der Hinterlist in das Gefängnis „Stari pisker“ in Celje eingedrungen sind – der Einbruch ins Gefängnis und die Rettung von 127 Gefängnisinsassen und Gefängnisinsassinnen stellt die erfolgreichste Befreiung der politischen Häftlinge während des 2. Weltkrieges in Slowenien dar. Ähnlich wie in Sevnica haben die Partisanen diese unglaublich kühne Aktion in Celje ohne einen einzigen Schuss und ohne Opfer und das im Zentrum der Stadt, die voll von deutschen Soldaten und Polizisten war. In den militärischen Schulbüchern finden wir keine Beschreibungen von diesen zwei Aktionen und gleichwohl erfahren die Hörer in den militärischen Schulen und auf verschiedenen Militärkursen gar nichts darüber. Jedoch sollten sie darüber informiert werden, da sie aus diesen Geschichten viel lernen könnten. In beiden Beispielen handelte es sich um Gebrauch von Hinterlist und in den beiden erfolgreichen Aktionen wurde nicht einmal eine Patrone abgefeuert. Das waren zwei sehr wagemutigen Aktionen, die von nur wenigen und schlecht bewaffneten aber hoch motivierten und tapferen Leute durchgeführt wurden. Ende August 1944 ist es zwei Truppen des 3. Bataillons der Brigade von Šerčer in der blitzartigen Aktion gelungen, 79 britische Kriegsgefangene aus den deutschen Händen in der Arbeitsstelle bei der Eisenbahnstation Ožbalt zu retten. Das ist wahrscheinlich die größte von den Partisanen ausgeführte Rettungsaktion der alliierten Soldaten auf dem slowenischen Boden während des 2. Weltkrieges. Man sollte noch das breite Spektrum der Sabotageaktivitäten erwähnen, die während des gesamten Krieges durchgeführt wurden, vor allem auf den Eisenbahnstrecken.

Auf dem Gebiet der 4. operativen Zone NOV und POS hat die Partisanenarmee im Jahr 1944 die befreiten Gebiete in Gebiet von Moravško, in der Oberen Tal von Savinja, in dem Gebiet von Kozjansko und auf dem Gebirge von Pohorje erkämpft. Diese militärische Aktionen gehören zu den erfolgreichsten offensiven Aktionen von NOV und POS. In den Angriffen auf Stützpunkten, die meistens in der Nacht durchgeführt wurden, mussten mehr als zwei Drittel der Mannschaft den Angriff schützen, während knapp ein Drittel oder noch weniger Kämpfer im Angriff direkt teilnahmen. Moravče war die erste größere Ortschaft auf dem Gebiet der 4. operativen Zone, die mehr Monate befreit blieb. Das befreite Tal von Moravče war die wichtigste Hinterlandbase für die Partisaneneinheiten auf den westlichen Gebieten von

Steiermark, bis Ende Juli 1944, als die Einheiten der 4. operativen Zone begannen das obere Tal von Savinja (Zgornja Savinjska dolina) zu befreien. Nach der Erkämpfung des befreiten Gebietes hat sich der Stab der Zone richtig entschieden für die Taktik der aktiven Versicherung des befreiten Gebietes. Die Einheiten der Zone haben es nicht an seinen Rändern verteidigt, sondern hat der Stab der Zone seine Brigaden in dem breiteren Gürtel um das freie Gebiet angeordnet, damit sie mit ihren Aktionen den Feind an sich binden und ihn zwingen würden, für ihn bedeutende Objekte und Stützpunkte zu verteidigen. Auf diese Weise haben auch im breiteren Gürtel um das befreite Gebiet die dynamischen Kämpfe begonnen, bei der fühlbar defensiven Taktik des Feindes und bei der fortgesetzten Zersetzung der Wehrmannschaft.

Die slowenische Partisanenarmee hat sich mit den Freiwilligen bis Mitte September 1943 komplettiert, als die militärische und die politische Führung die Bekanntmachung über die generelle Mobilisierung aller für Waffe fähigen Slowenen veröffentlicht haben. In der Steiermark war es wegen der politischen Verhältnissen und wegen der Schwäche der Volksbefreiungsarmee nicht möglich, den Erlass über die generelle Mobilisierung durchzuführen. Da die Mobilisierung in die Volksbefreiungsarmee jedoch das strategische Ziel der slowenischen Partisanenarmee war, wurde die 14. Division nach Steiermark versetzt. Mitte April 1944 haben die Beauftragten des Exekutivausschusses der Befreiungsfront für Steiermark das spezielle Rundschreiben mit dem Beschluss über die Mobilisierung erteilt, jedoch war die Mobilisierung auf der freiwilligen Basis vorgesehen. Wegen der geringfügigen Reaktion hat man einen Monat später mit der systematischen Mobilisierung angefangen.

Vom 1. Januar bis 31. Juli 1944 wurden aus der slowenischen Steiermark in 7. Korpus schon 4221 Personen geschickt. So hat die 4. operative Zone NOV und POS dem 7. Korpus NOV und POJ viermal so viele Kämpfer „zurückgegeben“ als sie von ihm mit der Ankunft der 14. Division bekommen hatte. Insgesamt wurden auf dem Gebiet der Zone vom April bis Mitte Oktober 1944 nicht weniger als 14.608 Neulinge in die Partisanenarmee mobilisiert, davon wurden 9605 über die Sava versetzt, auf den Gebiet von 7. Korpus, 5003 sind in der Steiermark geblieben. Mit dem Zugang der neuen Kämpfer hat sich die Möglichkeit für die Gründung des Partisanenkorpus in der Steiermark angeboten. Der Stab der 4. operativen Zone und die Landesforums haben in der zweiten Hälfte 1944 die Gründung der neuen Brigade, Division und damit des neuen steirischen Korpus befürwortet. Der Hauptstab NOV und POS hat die Stellung genommen, dass man, aus der Hinsicht der Schlussoperationen

für die Befreiung des Vaterlands, unaufhörlich den 7. Korpus NOV und POJ als die zentrale Macht der NOV und POS stärken muss und zwar mit dem Hauptteil der neu mobilisierten Kämpfer auf dem Gebiet der 4. operativen Zone. Die Steiermark war damit in die Rolle des Mobilisierungsreservoirs für den 7. Korpus versetzt und bis zum Ende des Krieges hat sie keine Partisanendivision beziehungsweise keinen Partisanenkörper bekommen.

Das nazistische Deutschland hat die Partisanen nicht als die kriegführende Macht, die das internationale Recht schützen würde, anerkannt. Die Folge dieser Einstellung war, dass die Kriegsgefangenen und die Verwundeten in der Steiermark die ganze Zeit des 2. Weltkrieges getötet wurden. Nur im Jahr 1941 haben die Deutschen mindestens 100 gefangenen Angehörigen der Partisaneneinheiten getötet. Gegen dem Ende des Krieges haben sich die Verhältnisse hinsichtlich der Behandlung der Kriegsgefangenen auf der deutschen Seite ein bisschen verbessert. Der deutsche Besatzer hat wenigstens in den Gebieten der südöstlichen Front im September 1943 die Partisanenarmee offiziell als die kriegführende Macht und als die reguläre Armee anerkannt. Hitler hat die Verordnung erteilt laut welcher die gefangenen Partisanen nicht mehr hingerichtet werden sollen, aber diese Verordnung war für Slowenien nicht gültig. Während des Marsches der 14. Division in der Steiermark hat der deutsche Besatzer viele gefangenen und verwundeten Kämpfer der Brigade Tone Tomšič getötet. Erst im Herbst 1944 hat General Erwin Rösener auch für seinen Gebiet den Erlass erteilt, dass die gefangenen Partisanen als die Kriegsgefangenen behandelt werden müssen, doch hat dieser Erlass auf dem Terrain die Situation nicht wesentlich verändert. Die deutschen Soldaten haben noch immer auf die Partisanenkriegsgefangene und Verwundete geschossen. Die deutschen Machthaber haben sich im Kampf gegen den Partisaneneinheiten schon ganz am Anfang für die Politik der systematischen Hinrichtungen der Verwundeten entschlossen; sie haben gemeint, dass dies die wirkungsvollste Waffe gegen der hohen Moral der Partisaneneinheiten ist. Der deutsche Besatzer hat das internationale Kriegsrecht nicht berücksichtigt auch im Verhältnis zu den Soldaten der Alliiertenmächte. Es sind mehrere Fälle bekannt, in welchen hat der deutsche Besatzer in Slowenien die Flieger der alliierten Mächte geschossen.

Die Partisanenarmee hat auf dem Niveau Jugoslawiens eine geregelte Beziehung in Bezug auf Kriegsgefangene gehabt. Josip Broz - Tito hat am 8. November 1941 in Užice hinsichtlich der Kriegsgefangenen den Befehl erteilt. Die slowenische Partisanenarmee hat ihre Beziehung gegenüber den Kriegsgefangenen und den feindlichen Verwundeten schon Mitte Juli 1941

geregelt. Es sind sehr wenige Beispiele bekannt, dass die Partisanen von Kozjansko die Kriegsgefangene und die Verwundete des Feindes getötet haben, bei der Brigade Tone Tomšič war es umgekehrt. Auf der Grundlage der knappen Angaben kann ich feststellen, dass beide kriegführende Seiten das internationale Recht bezüglich der Kriegsgefangenen verletzt haben. Noch besonders unmenschlich waren den Partisanenverwundeten gegenüber die deutschen Machthaber – sie haben die schwer verwundeten Kämpfer ohne Ausnahme hingerichtet.

Das Hauptziel des deutschen Staates im 2. Weltkrieg war die Eroberung. Dem deutschen Volk wollten sie den Lebensraum in Osteuropa erkämpfen. In Übereinstimmung mit diesem Ziel wollten sie das slowenische Volk als eine ethnische Einheit vernichten und die Nationalgrenzen mit den Staatsgrenzen ausgleichen. Das slowenische Volk wurde auf einen raschen Tod verurteilt, es sollte als Volk vom Erdboden verschwinden. Die Ausführung des Grundzieles hinsichtlich der Vernichtung des slowenischen Volkes als ethnischer Einheit, sollte man erreichen mit der Vertreibung des großen Teils der nationalbewussten Slowenen, der Zuwanderer und der Leute, deren Vermögen sie für die Stärkung des Deutschtums gebraucht hätten. Den entvölkerten Raum würden sie mit der systematischen und massenhaften Kolonisierung der Deutschen ausfüllen. Diesen Plan wollten sie mit der vollständigen und kurzfristig vorgesehenen Germanisierung von noch zu Hause gebliebenen Slowenen abschließen. Der erwähnte Plan hat die Strategie der nationalsozialistischen Machthaber dargestellt. Sämtliche Pläne wollten sie mit der Gewalt ausführen und dabei auch die grausamsten Formen der Gewalt benutzen. Damit haben sie schon ihre Taktik definiert.

*171. Zelo redke in dobro ohranjen nemški poštni žig iz Brežic
iz zgodnjega obdobja okupacije.*

Der deutsche Besatzer hat gestanden, dass er zwar einige Arten des Widerstandes erwartet hat (propagandistische Aktionen u.s.w.), jedoch aber nicht die Partisanen. Deswegen hat er sehr scharf gegen allen Erscheinung

angetreten. So hat er die grausamsten Maßnahmen, wie zum Beispiel Erschießen der Geisel, Verbrennung der Dörfer, Vertreibung der Angehörigen der Partisanen und von hingerichteten Geiseln, »Diebstahl« der Kinder u.s.w. eingeleitet. Er hat die Taktik der Gewalt eingeführt, die unaufhörlich eine der bedeutendsten Waffen im Kampf gegen der Volksbefreiungsbewegung war. Die Slowenen haben an allen Arten der Gewalt teilgehabt, die der deutsche Besatzer erfunden hat. An einigen Arten der Gewalt haben die Slowenen unter allen okkupierten Völkern Europas sogar im größten Maß teilgehabt, wenn man die Zahl der Bevölkerung berücksichtigt. Das war die Taktik, die nur kurzfristig gelang, den noch so grausame Gewalt konnte nicht vollkommen und für die längere Zeit die Bevölkerung von der Teilnahme am Kampf gegen den Besatzer abhalten.

Auf dem deutschen Okkupationsgebiet haben den Kampf gegen den aufständischen Partisanengruppen die Polizei, Gendarmerie, Sicherheitspolizei und die geheime Staatspolizei (Gestapo) übernommen. Sie haben die speziellen Methoden angewandt, die sie laufend neu erfinden und anwenden mussten, gerade wegen der spezifischen Eigenschaften der Volksbefreiungsbewegung. Diese Methoden konnte man in den im voraus vorbereiteten Handbüchern nicht finden. Die Polizei- SS Bataillonen sind im Herbst 1941 die Grundkampfmacht gegen den Partisanentruppen geworden. Im Herbst 1941 haben sie in den Kampf gegen den Partisanen auch die Einheiten der Wehrmannschaft herangezogen, die aber nur den Status der Hilfsorgane der Polizei gehabt haben. Das war nur der Anfang des Prozesses, der mit der verschiedenen Kraft bis zum Ende des Krieges gedauert hat, als der deutsche Besatzer den slowenischen Mensch für den Kampf gegen den Befreiungsmächten des eigenen Volkes auf dem deutschen Okkupationsgebiet benutzt hat.

Die deutsche Polizei in Slowenien war in den Jahren 1941–1945, mit der Ausnahme von kurzen Periode von drei Herbstmonaten im Jahr 1943, im Westen Sloweniens, die wichtigste und führende deutsche bewaffnete Macht bei der Unterdrückung des slowenischen Volkes und der Partisanenbefreiungsbewegung als seines kämpfenden Teiles. Die Aktionen oder die Operationen gegen den Partisaneneinheiten haben nach dem Befehl von Gestapo die Einheiten der Sicherheitspolizei, die Gendarmerie und die Wehrmannschaft des Steirischen Heimatbundes geführt, während für die größeren Aktionen auch die Armee herangezogen wurde. In den ersten Jahren der Besatzung hatten sie sich bemüht um jede aufständische Organisation zu vernichten, nachdem sie aber festgestellt haben, dass dies ihnen nicht

gelingen wird, haben sie versucht, die aufständischen Tätigkeiten wenigstens zu beschränken.

172. Glava dopisa Štajerske domovinske zveze iz Sevnice.

Der Krieg war territorial und total und hat jede Ortschaft, in der Stadt, sowohl auch auf dem Lande mit ins Spiel gebracht und hat großen Verluste der Zivilbevölkerung verursacht. Weil die Besatzungskräfte sich in den Zentren und an den Verkehrskommunikationen konzentriert haben, war der Schwerpunkt der Kämpfe auf dem Lande. Alles was irgendwie die Besatzungsmacht stärken könnte war den Schlägen der Partisaneneinheiten und der Partisanenbewegung ausgesetzt. Die Deutschen in der Untersteiermark haben im zweiten Jahr des Krieges in der Angst vor Partisanen gelebt. Die Angst war größer in den Teilen der Region, wo die Volksbefreiungsbewegung stärker entwickelt war und hat sich mit dem Einmarsch der 14. Division nach Steiermark noch gesteigert. Besonders groß war die Angst vor Partisanen im Gebiet von Kozjansko. Wegen der vergrößerten Aggressivität der Partisaneneinheiten haben die deutschen Besatzer angefangen, ihre Stützpunkte in der Steiermark und in der Region von Gorenjsko (Oberkrain), die bis zum Jahr 1944 noch nicht befestigt waren, schrittweise zu befestigen. Danach haben sie angefangen auch die Städte zu befestigen.

Seit Herbst 1944 ist Slowenien immer mehr zum Frontenhinterland geworden und das nicht nur einer Front, sondern der drei Fronten: der ungarischen, der jugoslawischen und der italienischen, die von Slowenien zwar verschieden entfernt waren, doch waren die Maßnahmen des Besatzers hinter allen Fronten ziemlich gleich. Unter den wichtigsten Maßnahmen war der Bau der befestigten Verteidigungslinie und die großzügigen Reinigungsoperationen gegen der Nationalbefreiungsarmee auf dem gesamten slowenischen Territorium. Auf der Grundlage der Befehle von Adolf Hitler, haben die deutschen Besatzer, seit dem späten Sommer und dem frühen Herbst 1944, an der südöstlichen Grenze des Deutschen Reiches die befestigte Verteidigungslinie »Südostwall«

oder »Reichsschutzstellung« gebaut. Die Hauptverteidigungslinie ist am Norden in der Nähe von der slowenisch-kroatischen Grenze gelaufen, dann aber längst der Flüssen Sotla und Sava, bis Trbovlje, am Ljubljana vorbei bis Vrhnika, über Hrušica, am Fuß des Hochlandes Trnovska planota und am Fluß Soča bis Tolmin. Später haben sie auch die Hilfsverteidigungslinien geplant, am Fluss Krka über Novo mesto bis zum Tal Loška dolina, zwischen Reka und Snežnik, beziehungsweise längst der Region Čičarije und weiter über Karst, wo die Mauer an die Reste der Befestigungslinien aus dem ersten Weltkrieg angelehnt haben. Die befestigte Verteidigungslinie wurde aus mehreren Teilen zusammengesetzt: aus Panzerabwehr-, Schiess-, Verbindungs- und Kommunikationsgräben, aus den Stellungen für die Kanonen und für Minenwerfer, aus Maschinengewehrneste, Stützpunkten, Zugangsgräben, Wohnungsbunkern, Stellungen für Flugabwehr-kanonen und aus den Stacheldrahtgürteln. Diese Verteidigungslinien sollten der Verteidigung des Deutschen Reiches aus der südöstlichen Richtung dienen.

173. Nemški kolonisti v Krškem so 21. marca 1943 proslavljali Dan spomina na junake v novo postavljenem gaju spominov. Ob spominskih ploščah so položili vence v spomin padlih na vzhodni fronti in v boju z banditi (beri: partizani).

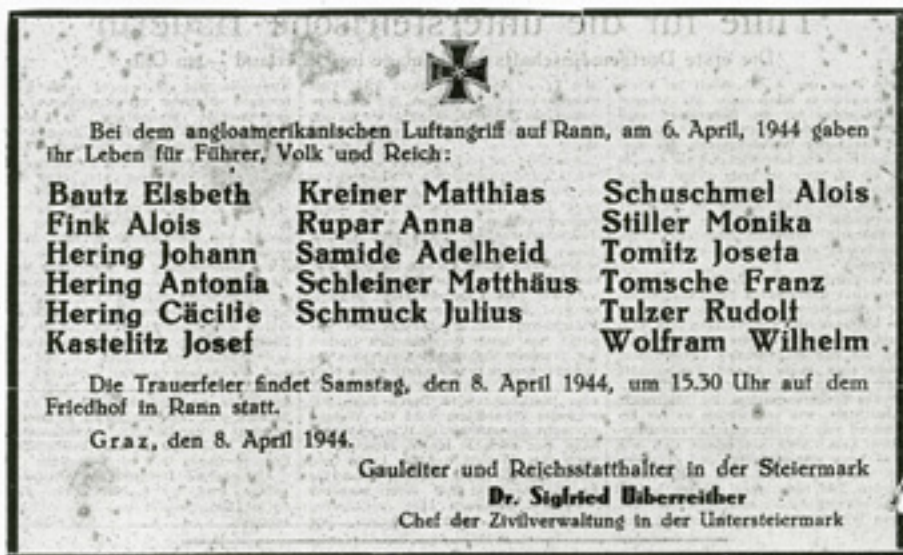
Sämtliche Maßnahmen und andere Bemühungen des deutschen Besatzers waren aber vergebens, da die Deutschen bis zum Ende des Krieges keine wirkungsvollen Gegenmaßnahmen gegen den Methoden des Partisanenkampfes finden konnten. In der zweiten Hälfte des Jahres 1944 haben die Deutschen umfangreiche Operationen gestartet, mit denen sollten sie, wenn sie die Partisanenarmee schon nicht vernichten konnte, sie mindestens schwächen und von den Verkehrskommunikationen wegschieben, auf welchen sich die deutschen Einheiten aus dem Balkan sich zurückziehen sollten. Gleichzeitig war es dem deutschen Besatzer klar, dass er die Partisanenarmee nicht vernichten kann auch wegen der fest organisierten und geführten Einzugsbereiches. Die Partisanen sind, in der Übereinstimmung mit der erprobten Taktik, einmal hier und einmal dort aufgetaucht und auf dieselbe Weise auch verschwunden. Das einzige Mittel womit man sie, mit der Ausnahme des Verrates, vernichten könnte, waren die breiten Untersuchungen des Terrains. Diese Aktionen haben viel Kräfte verlangt und deswegen konnte man sie seltener durchführen, da die Mehrzahl der Besatzerkräfte gleichzeitig mit der statischen Verteidigung der militärisch wichtigen Objekte und Kommunikationsverbindungen beschäftigt war.

Im Frühling 1944 sind in der Steiermark unter der Führung von Jože Melaher – Zmagoslav die Kerne der drei Truppen und der Stabeinheiten entstanden. Die „četniki“ von Steiermark haben sich offiziell III. Bergbrigade der slowenischen Truppen der jugoslawischen Armee in der Heimat genannt. Im Oktober und im November 1944 haben sie drei Besatzergendarmerie Stationen angegriffen, aber gegen Ende des Jahres 1944 haben sich die Relationen zwischen den Partisanen und den četniks verschärft und die Gefechte zwischen ihnen sind zum Ausbruch gekommen. Deswegen und wegen der Annäherung der Front haben die četniks am Anfang Februar 1945 das Abkommen mit dem Besatzer geschlossen, das ihnen die militärische Tätigkeit erlaubt hat, zum Tausch mussten sie aber im Kampf gegen Partisanen mit den Deutschen kooperieren. In diesem Kampf haben sie eine unbedeutende Rolle gespielt und am Ende des Krieges haben sie sich nach Kärnten zurückgezogen. Die četniks unter Führung von Jože Melaher waren die einzige ständige Nicht-Partisanenbewegung in der Steiermark.

Die militärische Missionen der alliierten Kräfte waren die Vertretungen der Staaten der antifaschistischen Koalition bei den Armeen der Verbündeten während des 2. Weltkrieges. Im Frühjahr 1943 haben die westlichen Alliierten schon gewusst, dass in Jugoslawien die Partisanen jene Armee darstellen, die gegen die Achsenmächte kämpft. In die Partisaneneinheiten haben sie

zuerst ihre Nachrichtendienstgruppen abgeschickt und später auch die offizielle Militärmissionen. Ihre Mitglieder haben vor allem die beiden Hauptdienste der Alliierten für die Hilfe den Widerstandsbewegungen, die britische SOE und die amerikanische OSS, bestimmt. Sie haben für die Beförderung der Hilfe an Partisanen, für ihre wirkungsvolle Kriegführung, noch besonders für die Vernichtung der Militär- und Transportanlagen des Besatzers und für das Sammeln der nachrichtendienstlichen und anderen Daten aus den besetzten Gebieten gesorgt.

In der zweiten Hälfte von 1944 waren die alliierten Luftbombenangriffe der deutschen und der österreichischen Städte, der Verkehrsanlagen und anderen militärisch wichtigen Ziele immer häufiger und immer stärker. Und gerade die Luftbombenangriffe waren der am meisten erkennbare Ausdruck des totalen Krieges, der nicht nur die Mannschaften an den Fronten und in dem nahen Hinterland sondern auch die Leute in den weit entfernten Gebieten in Mitleidenschaft gezogen hat. Unter den am meisten wegen der Luftbombenangriffe betroffenen Regionen in Jugoslawien in dem zweiten Weltkrieg gehört ganz sicher die slowenische Steiermark, vor allem Maribor und einige andere größere Ortschaften. Immer häufiger haben Slowenien auch die Flugzeuge der jungen jugoslawischen Kriegsluftwaffe überflogen, die mit dem Beschuss der Eisenbahnzüge vor allem den Verkehr des Feindes stillgelegt haben.

174. Osmrtnica za žrtvami ob zavezniškem letalskem napadu na Brežice 6. aprila 1944.

Die Hilfe der Alliierten in der Bewaffnung, Munition und in anderen militärischen Hilfsmitteln war in großem Maße nicht nur von der politischen Entscheidung, sondern auch von technischen Möglichkeiten abhängig, weil Slowenien am meisten entfernt war von den Stützpunkten aus welchen diese Hilfe geschickt wurde. Im Jahr 1944 hat sich der Umfang der Hilfe der Alliierten schrittweise vergrößert, was auch die Gründung des Stützpunktes der Volksbefreiungsarmee Jugoslawiens in Süditalien ermöglicht hat. Die Hilfe konnte nur mit den Flugzeugen geschickt werden, und zwar am Anfang mit den Fallschirmen in verschiedenen Behältern, Kisten oder Packungen. Die Flugzeugsendungen für die 4. operative Zone haben die Alliierten ausschließlich mit dem Abwerfen von Behältern mit oder ohne Fallschirme, auf den bestimmten und markierten Punkten. Die erste Sendung der Alliierten wurde in der Steiermark am Anfang Mai 1944 abgeworfen. Insgesamt haben die Einheiten der 4. operativen Zone NOV und POS 156 Flugzeugsendungen der Hilfe der Alliierten Mächte erhalten.

Der Beitrag der Partisaneneinheiten ist gut ersichtlich aus dieser Meinung von Winston Churchill, der über Partisanen im Juni 1944 erklärt hat: »Das, was Tito und seine Partisanen geleistet haben, musste als Musterbeispiel allen okkupierten Ländern in Europa dienen. Sie haben nämlich die Technik der Guerillakriegsführung so weit perfektioniert dass wir etwas ähnliches in der Vergangenheit kaum irgendwo gesehen haben. Aus Nichts haben sie eine ausgezeichnete Armee geschaffen.«

Der britische Oberstleutnant P. A. Wilkinson hat im April 1944 den wichtigen Bericht mit dem Titel „Memorandum über den Aufstand in Slowenien“ verfasst. Die slowenische Partisanen hat er als Meister der Guerillakriegsführung im klassischen Stil beschrieben: »unverwundbar, unerreichbar, ohne Gesicht und ohne Rücken, die sich umher erstrecken wie das Gas«. Ihre Taktik hat er als ausweichend bezeichnet, da die Partisanen im offenen Gefecht kämpfen nur wenn sie dazu wirklich gezwungen sind. Er hat noch beigefügt, dass der große Wert der balkanischen Widerstandsbewegungen darin ist, dass sie auf ihrem Gebiet die große Anzahl der feindlichen Soldaten aufhalten und dass sie den Eisenbahnverkehr und im geringeren Masse auch den Straßenverkehr verhindern. Die slowenischen Partisanen hat er als unvergleichbar irregulärer bezeichnet als die kroatischen und bosnischen, seiner Meinung nach, sollte man sie auch nach diesen irregulären Standards beurteilen. Aus den erreichbaren amerikanischen Quellen können wir feststellen, dass die amerikanischen Offiziere eine ähnlich positive Meinung über die Partisanentaktik und über die Tüchtigkeit der slowenischen

Partisanenkämpfer gehabt haben. Sie haben gemeint, dass die Partisanen den Nachtkämpfen den Vorzug geben, dass sie die Taktik der amerikanischen Indianern benützen und dass sie die Spezialisten sind in der Maskierung ihrer Maschinengewehr- und Kanonenstellungen. Sie kennen das Terrain sehr gut und sie brauchen keine Karten. Benützung der lokalen Führer, die auch sehr gute Kenner des Geländes sind, ist sehr wichtig für ihre Operationen.

Die Offiziere der Alliiertenmilitärmissionen haben sehr die Behinderung des Verkehrs auf der Eisenbahngleisen und die Arbeit der Sprengmeister der slowenischen Partisanen, die sehr geschickt die Explosive benützt hatten, sehr hoch geschätzt. Sie haben auch ihre Offiziere geschätzt und sie waren der Meinung, dass die 4. Operative Zone die besten Offiziere hat, während sie über die Kämpfer gemeint haben, dass sie wegen der ungenügender Befähigung nicht so effektiv beim Schiessen mit den Minenwerfern und Bazookas sind.

Die Führung des Demokratischen föderativen Jugoslawiens haben am 1. März 1945 die Volksbefreiungsarmee und die Partisanenkommandos Jugoslawiens in die jugoslawische Armee (JA) umbenannt, die 4. Operative Zone NOV und POS wurde in 4. OC JA umbenannt, der Hauptstab NOV in POS hat man am 1. April 1945 in Hauptstab JA für Slowenien umbenannt. Das hat de facto das Ende der slowenischen Partisanenarmee bedeutet. Die Einheiten der 4. OC JA haben den bedeutenden Beitrag in den Schlussoperationen in Steiermark und in Kärnten geleistet. Die Brigade Tone Tomšič hat in Mai in Kärnten schwere Kämpfe mit den zurückziehenden deutschen und Kollaborateureinheiten gekämpft. Auf den Befehl des Stabes der 3. jugoslawischen Armee vom 19. Mai 1945 musste sich die 14. Division aus Kärnten zurückziehen und bald danach wurde die Brigade Tone Tomšič mit der 14. Division nach Vojvodina versetzt. Kommando von Kozjansko (Kozjanski odred) ist am 10. Mai als erste Partisaneneinheit in Celje einmarschiert, am 12. Mai noch in Sevnica. Am 28. Mai 1945 wurde das Kommando von Kozjansko aufgelöst und seine Mannschaft wurde in KNOJ eingegliedert. Das Kommando war ein Monat mehr als ein Jahr tätig.

In dem zweiten Weltkrieg versuchte der Besatzer das slowenische Volk physisch vernichten und deswegen war der bewaffnete Widerstand gegen dem Besatzer in den Jahren 1941–1945 tatsächlich die slowenische nationale Dringlichkeit. Die Maßnahmen, mit welchen die nazistische Macht alles, was slowenisch war, vernichten wollte, haben einen Zustand geschaffen, der die Mitarbeit der slowenischen Patrioten von verschiedenen politischen und weltanschaulichen Richtungen im Kampf gegen den Besatzer

ermöglicht hat. Die Aufständischen haben sich in den Partisaneneinheiten und Bataillonen versammelt, sie haben die Guerillataktik benutzt, die sie die Partisanenkriegsführung genannt haben. Die steirischen Partisanen waren seit Ende Dezember 1942 in der 4. Operativen Zone, welcher Stab seit Frühling 1944 die Rolle des Stabes des Partisanenkörpus gehabt hat. Im September 1944 hat es ungefähr 6220 steirischen Partisanen gegeben, sie haben in fünf Brigaden und in fünf Kommandos gekämpft. In diesem Kampf hat die Bevölkerung von Steiermark viel gelitten und 24.842 Personen beziehungsweise ungefähr 4,2 % der Bevölkerung dieser Region haben ihr Leben verloren. Die meisten Opfer hat es unter der Zivilbevölkerung gegeben (10.481 Zivilisten beziehungsweise 1,8 % der Bevölkerung), es folgen die Opfer unter den Mobilisierten in die deutsche Formationen (8213 Personen beziehungsweise 1,4 % der Bevölkerung) und unter den Partisanen (5739 Personen beziehungsweise 1 % der Bevölkerung).

Viri in literatura

A. Viri

1. Arhivski viri

Največ gradiva za obravnavano temo sem našel v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani. Fond glavnega štaba NOV in POS je bogat in tudi večinoma v celoti ohranjen, fond 4. operativne cone NOV in POS je revnejši in slabše ohranjen, saj imamo za določena obdobja gradiva manj ali ga sploh ni. Zelo malo je ohranjenega gradiva nemškega izvora. Pregledal sem še fonde PK/Obkom KPS in PO OF za Štajersko, SKOJ, sanitete in tiska NOB. V teh fondih je bogato gradivo za preučevanje služb v enotah.

Gradivo za obravnavano temo hranijo še druge ustanove po Sloveniji. V njih so na voljo dokumenti, ki kakovostno dopolnjujejo gradivo v že omenjenih fondih. Pregledal sem še arhivsko gradivo v Zgodovinskem arhivu Celje, Muzeju narodne osvoboditve Maribor, Muzeju novejšje zgodovine Celje in v Posavskem muzeju Brežice.

Omenil sem že, da imamo na voljo le malo gradiva nemškega izvora, saj nimamo ohranjenih registratur osrednjih policijskih, orožniških, oblastnih in političnih organov Štajerske od leta 1941. Na voljo imamo le fonde nižjih orožniških ustanov – okrožij. Od okrožnih orožniških poveljstev je na Štajerskem popoln le za Trbovlje, manj popoln za Celje, samo odlomki pa so ohranjeni za Brežice. Od arhivalij vojaških ustanov sta pomembna Treeckov vojni dnevnik od julija do oktobra 1944 in vojni dnevnik 18. polka deželnih strelcev iz Celja od novembra 1943 do sredine 1944. Nič bolje ni z gradivom vermanšafta Štajerske domovinske zveze, ki bi bilo pomembno predvsem za preučevanje oboroženega boja, saj so vermanšaft na Štajerskem vsa štiri leta uporabljali za protipartizanske akcije. Toda za Štajersko so popolnoma ohranjene le registrature obeh celjskih Standart in 2. bataljona vermanskega polka »Spodnja Štajerska«. Nimamo pa registratur preostalih Standart, Sturmov, bataljonov in tudi ne registratur vodij vermanšafta Blascha in Steindla niti štaba polka »Spodnja Štajerska«.

Poleg arhivskih drobcev imamo na voljo le dnevnik Oberführerja SA Heinza Mayerhoferja. Dnevnik tega visokega nacističnega funkcionarja je za

nas zelo pomemben, saj je to edini dnevnik nekega nacističnega funkcionarja iz zasedenih slovenskih pokrajin v naših arhivih. Iz dnevnika izvemo za ukrepe nacističnih oblasti v zadnjih mesecih 2. svetovne vojne. Med drugim izvemo o organiziranju, oboroževanju, opremljanju in urjenju nemškega folksšturma, utrjevalnih delih ob meji nemškega rajha v Sloveniji, odstranjevanju škode po bombnih napadih partizanskih in zavezniških letal, bojazni pred vdorom Rdeče in Jugoslovanske armade na Štajersko itn.

Nisem imel možnosti pregledovati arhivov v Avstriji, Nemčiji in ZDA, vendar mi je dr. Dušan Biber iz Ljubljane odstopil nekaj pomembnih fotokopij dokumentov zavezniškega izvora iz Nacionalnega arhiva v Washingtonu.

Arhivi, predvsem pa muzeji, hranijo tudi fotografsko gradivo. To je zelo zanimivo gradivo, saj nam najbolj nazorno prikazuje obravnavane teme. Kljub vojnemu času in pomanjkanju ustreznih tehničnih pripomočkov in materialov je na voljo precej fotografskega gradiva. Podobno kot pri dokumentih je tudi pri fotografijah. Za določena obdobja in teme jih imamo veliko, za druga pa malo ali nič. Posavski muzej Brežice ima zelo bogato fototeko o dogajanjih na Kozjanskem med 2. svetovno vojno. Fotografije so mi odstopile še naslednje ustanove: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Muzej narodne osvoboditve Maribor, Zgodovinski arhiv Celje, Muzej novejšje zgodovine Celje, Pokrajinski muzej Ptuj, Belokranjski muzej Metlika in Koroški pokrajinski muzej Slovenj Gradec. Precej fotografij sem naredil sam ob opravljanju terenskega dela. Ogledoval sem si kraje dogodkov in jih fotografiral. Tako sem ustvaril lepo zbirko fotografij spomenikov na temo 2. svetovne vojne.

2. Objavljeni viri

Najobsežnejša zbirka virov za preučevanje obravnavane tematike je Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, ki jo je izdal Vojnozgodovinski institut Jugoslovanske ljudske armade. Sloveniji je namenjen šesti del (Borbe v Sloveniji 1941–1945) in je leta 1952 začel izhajati v slovenščini. Do leta 1997 je izšlo vseh 19 knjig. V njem je veliko opomb, ki pojasnjujejo dogodke v tekstu, poleg tega so v vsaki knjigi objavljeni dokumenti obeh vojskujočih se strani, okupatorjevi le v prevodu.

Zelo obsežna zbirka virov so Zbrana dela Josipa Broza - Tita. Do leta 1989 je izšlo štiriindvajset knjig v slovenskem jeziku. Prva knjiga je izšla leta 1978. V zbirki so objavljeni nekateri ključni dokumenti za razumevanje

obravnavane tematike. Precej pomembnih podatkov se najde v zborniku Jesen 1942 s podnaslovom Korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča. Leta 1963 ga je v Ljubljani izdal Inštitut za zgodovino delavskega gibanja. V poštev pride še zbornik Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji/Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji. Do leta 2012 je izšlo enajst knjig.

Obsežna zbirka virov je še Zbornik dokumentov in podatkov sanitetne službe v narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem 1941–1945. Štiri knjige in priloگو kot peto knjigo je izdala Sekcija za partizansko saniteto Slovenskega zdravniškega društva – Zveze zdravniških društev med letoma 1982–1985. V zborniku so objavili najpomembnejše dokumente z opombami po kronološkem redu, v prilogi so ponatisnili Partizanski zdravstveni vestnik, ki je izhajal od januarja 1944 naprej.

3. Časopisi in uradni listi

Tisk je med vojno opravil veliko nalogo. Izhajalo je veliko glasil, od katerih se jih je precej ohranilo in so za določene teme tudi edini vir. Zaradi morebitnih namernih ali nenamernih potvarjanj dejstev je treba te vire še posebej kritično pretresati.

Pregledal sem časopis Vestnik, ki je bil službeno glasilo glavnega štaba NOV in POS, in časopis Slovenski partizan, glasilo glavnega štaba NOV in POS. V drugi polovici leta 1944 se je preimenoval v Našo vojsko.

Tudi nemške oblasti so izdajale časnike. Tednik Štajerski gospodar je Spodnještajercem šele v začetku leta 1944 po prihodu 14. divizije NOV in POJ na Štajersko priznal, da obstajajo partizani. V uradnem listu (Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark) je okupator objavljaj omejitve in kazenske odredbe, ki so bile naperjene zoper pripadnike narodnoosvobodilnega gibanja in partizanske vojske. Tako v uradnem listu kot v Štajerskem gospodarju je okupator objavljaj osmrtnice za svojimi padlimi vojaki s Spodnje Štajerske.

4. Spominski viri

Za preučevanje obravnavane teme je na voljo veliko arhivskega gradiva različne kakovosti in tudi spominskih virov, ki so koristno dopolnilo pri sestavljanju celote. Najobsežnejša zbirka objavljenih spominskih

virov je knjiga Bitka, kakor življenje dolga s podnaslovom Pričevanja o revolucionarnem in osvobodilnem boju Slovencev. Izdala jo je Cankarjeva založba v Ljubljani leta 1975. V njej je 164 ljudi podalo svoja pričevanja o obdobju med letoma 1918 in 1945.

Objavljenih spominov v samostojnih publikacijah je kar nekaj: Lado Ambrožič - Novljan: Pol stoletja pozneje. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana 1992; Pavel Baloh: Po poteh revolucije. Spomini na predvojno revolucionarno delo v Trbovljah in narodnoosvobodilni boj 1941–1945, Ljubljana 1966; Ralph Churches: Vranov let v svobodo. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana 2000; Božidar Gorjan: Mojih petdeset let v politiki. Ljubljana 2001; Ivo Graul: Spomini ne dajo miru. Samozaložba, Ljubljana 1998; Ivo Grobelnik - Ivo: Harmonika, škarje in Stari pisker. Muzej novejše zgodovine, Celje 2004; Mihael Jurman: Diplomata i boginja pravde. Književni klub »Branko Ćopić«, Beograd 2004; Andrej Kobal: Svetovni popotnik pripoveduje. Goriška Mohorjeva družba, Gorica 1975; Vlado Miklavc: Moja pot skozi gorje. Družinska kronika. Mozirje 1997; Partizani u Titovom kraju. SUBNOR općine Klanjec i RO »Spektar« iz Zagreba 1984; Vladimir Velebit: Tajne i zamke II. svetskog rata. Prometej, Zagreb 2002.

Spominov, objavljenih v najrazličnejših publikacijah, predvsem v časopisih, je nekaj več, vendar sta celotno svoje delo v NOV opisala le dva zdravnik: Adolf Drolc: Saniteta na Kozjanskem med NOB. Partizanska saniteta na Štajerskem. Knjižnica Zdravstvenega vestnika, zvezek 6, Ljubljana 1980 in Stanko Pogrujc: Sanitetna služba u Kozjanskem vojnom području. Hronike u radu sanitetne službe o narodnooslobodilačkom ratu 1941–1945, zvezek XI, Beograd 1967. Navajam še: Dušan Kveder - Tomaž: Prva tri obdobja razvoja narodne osvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije. Slovenski zbornik 1945, Državna založba Slovenije 1945; Ante Novak: Kako smo doživljali partizanstvo. Slovenski zbornik 1945, Državna založba Slovenije 1945; Dušan Kveder - Tomaž: Sodnija. Dušan Kveder - Tomaž. O osvobodilni vojni. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1975; Alojz Žužek - Tarzan: Minerici na železniški progi v Zasavju. Litijski zbornik NOB I, Ljubljana 1969; Ivan Kržan: Od velike noči 1941, do božiča 1945. Nemška mobilizacija Slovencev v 2. svetovni vojni. 4. zbornik. Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko in Muzej narodne osvoboditve Maribor, Maribor 1998.

Velikoveč kot objavljenega spominskega gradiva je na voljo neobjavljenega. Gre za spomine in življenjepise v različno dolgih tipkopisih oz. rokopisih. Veliko jih hrani Arhiv Posavskega muzeja v Brežicah. Posredovali so jih:

Milan Alič, Svetozar Čoporda, Franc Godler, Avguštin Grbec, Fric Hupak, Marjan Jerin, Jožica Komadina, Vinko Kosar, Milan Kostevc, Slavko Krulc, Anton Lah, Anton Račič, Ivan Rožman, Alojz Simonišek, Ferdo Šepetavc, Boris Večko, Ivan Žabkar in Karel Žmavc. Arhiv Republike Slovenije hrani spomine, življenjepise in anketne liste naslednjih udeležencev NOG: Jožeta Borštnarja, Marijana Dermastie, Marjana Jerina, Franca Mazovca in Vladimirja Pfeiferja.

Pri pisanju knjige sem uporabljal tudi ustne izjave oz. pričevanja informatorjev. Veliko spominskih izjav o 2. svetovni vojni, ki sem jih sedaj koristno uporabil, sem pridobil že med magistrskim študijem. Kljub časovni oddaljenosti in častitljivim letom mi je nekdanji operativni oficir Kozjanskega odreda Anton Račič - Zvone še dodatno posredoval zanimive podatke o taktiki, oborožitvi, opremi in prehrani Kozjanskega bataljona in odreda. Uporabil sem še izjave Milana Aliča, Ivana Cerjaka, Ivana Pompeja, Marjana Seliškarja, Martina Sumraka in Ivana Verdelja. Na utrjevalna dela v letu 1944/45 so obudili spomine naslednji informatorji: Jože Blažinč, Branimir Vodopivec, Adolf De Costa, Ivan Dražnik, Zofija Kordiš, Ivan Kos, Frančiška Metličar, Ljubomir Motore, Teodor Oršanič, Jožef Teropšič in Martina Silvestra Teropšič.

B. Literatura

Zgodovinski deli splošnega slovenskega pomena, ki sem ju uporabil sta: Metod Mikuž: Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji v petih knjigah in monografija Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945 avtorja Zdravka Klanjščka s sodelavci, ki je doživela več izdaj. Za območje Jugoslavije oz. narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije je na voljo skupinsko delo: Nikola Anić, Sekula Joksimović in Mirko Gutić: Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije. Pregled razvoja orožanih snaga narodnooslobodilačkok pokreta 1941–1945. Vojnoistorijski institut, Beograd 1982.

Samostojnih del o obravnavani tematiki je več: Tomaž Teropšič: Kozjanski odred. Založba Obzorja, Maribor 1993; Franci Strle: Tomšičeva brigada 1944. Založba Obzorja, Maribor 1995; Miroslav Stiplovšek: Šlandrova brigada. Partizanska knjiga in Založba Obzorja, Ljubljana in Maribor 1971; Milan Ževart: Lackov odred. Lackova četa, Lackov bataljon, Pohorski-Lackov odred. Založba Obzorja, Maribor 1988; Jože

Marolt: Šercerjeva brigada na Štajerskem. Založba Obzorja, Maribor 1993; Lado Ambrožič - Novljan. Pohod štirinajste. Vojno zgodovinska študija o pohodu XIV. divizije NOV in POJ iz Suhorja v Beli krajini skozi Hrvaško na Štajersko in o njenih bojih od 6. I. do 26. II. 1944. Partizanska knjiga, Ljubljana 1979; Milan Ževart: Štirinajsta na Štajerskem. Kratek oris njenih bojov in akcij od februarja 1944 do maja 1945. Muzej narodne osvoboditve Maribor, Maribor 1981; Lojze Požun: Celjska partizanska četa in njeno obdobje. Muzej revolucije Celje, Celje 1976; Stevo Sunajko: Sodelovanje slovenskih in hrvaških narodnoosvobodilnih enot 1941–1945. Partizanska knjiga, Ljubljana 1971; Tone Ferenc: Kapitulacija Italije in NOB v Sloveniji jeseni 1943. Maribor 1967; Milan Ževart: Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini. Partizanska knjiga, Ljubljana 1977; Milan Ževart in Stane Terčak: Od vstaje do zmage. Narodnoosvobodilna vojna v Šaleški dolini in Šmartnem ob Paki. Založba Obzorja, Maribor 1966; Marjan Žnidarič: Železničarji in železnice v času okupacije in narodnoosvobodilnega boja na slovenskem Štajerskem. Železniško gospodarstvo Ljubljana, Ljubljana 1990; Marjan Žnidarič: Do pekla in nazaj. Nacistična okupacija in narodnoosvobodilni boj v Mariboru 1941–1945. Muzej narodne osvoboditve Maribor, Maribor 1997; Lojze Penič: Partizansko Pohorje. Kratek oris narodnoosvobodilnega boja na Pohorju. Muzej narodne osvoboditve Maribor, Maribor 1977; Tomaž Kladnik: Slovenska partizanska in domobranska vojska od ustanovitve do konca 2. svetovne vojne. Defensor d.o.o., Ljubljana 2006.

Raziskovalcem so na voljo še članki in razprave v raznih zbornikih in časopisih: Zdravko Klanjšček: O strategiji in taktiki NOV in PO Slovenije. Prispevki IZDG 1–2/1971–1972; Tone Ferenc in Milan Ževart: Nekatero značilnosti in posebnosti fašistične okupacije ter narodnoosvobodilnega boja in revolucije na slovenskem Štajerskem. ČZN 1–2/1979; Milan Ževart: Styriaca. Izbrana dela. Muzej Velenje, Velenje 2005; Milan Ževart: Partizanske enote na slovenskem Štajerskem 1941–1945. ČZN 2/1993; Damijan Guštin: Vloga in pomen oborožene sile v narodnoosvobodilnem boju v Sloveniji 1941–1945. Zgodovinski časopis 3/1991; Tone Ferenc: Slovenske narodnoosvobodilne brigade. Svobodna misel št. 17, 11. 9. 1992; Zdravko Klanjšček: Razvoj slovenske partizanske vojske (Pregled razvoja). Naša obramba 12/1970; Damijan Guštin: Konceptualni razvoj partizanstva na Slovenskem v letu 1941. Prispevki za novejšo zgodovino 1–2/1992; Damijan Guštin: Vprašanje oboroženega odpora 1941. Prispevki za novejšo zgodovino 2/2001; Milan Ževart: Slovenska Štajerska leta 1942. Naš zbornik 1997. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije; Lojze Požun: Zakaj leta 1942 ni bila ustanovljena

IV. grupa odredov? Celjski zbornik 1975–1976; Stanko Škaler: Kozjanski bataljon od septembra 1942 do poletja 1943. Dolenjski zbornik 1961, Novo mesto 1961; Tone Ferenc: Leto 1944 – še dolga in težka pot k svobodi. Prešernov koledar 1994; Milan Ževart: Svobodna partizanska ozemlja na slovenskem Štajerskem v času narodnoosvobodilnega boja. ČZN 2/1988; Milan Ževart: Največji razmah narodnoosvobodilnega boja na Štajerskem. Osvoboditev Slovenije 1945, Ljubljana 1977; Tone Ferenc: Priprave na konec vojne. Slovenija 1945. Zbornik referatov. Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 1996; Damijan Guštin: Druga svetovna vojna in mesto Slovenije v njej. ČZN 3–4/2005; Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na območju sedanje občine Krško. Krško skozi čas, Krško 1977.

O okupatorjevih vojaških in političnih dejavnostih na Slovenskem je največ pisal Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945. Založba Obzorja, Maribor 1968; Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem. Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS v Ljubljani II, Ljubljana 1958; Okupacijski sistemi na Slovenskem 1941–1945. Modrijan, Ljubljana 1997; Dnevnik nacističnega funkcionarja na Štajerskem iz poslednjih mesecev vojne. ČZN 2/1982; Nemci na Slovenskem med drugo svetovno vojno. Zbornik »Nemci« na Slovenskem 1941–1955. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1998; Politične in državljanske kategorije prebivalstva na Spodnjem Štajerskem pod nemško okupacijo. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 2/1960; Tragedija Slovencev na izselitvenem območju ob Savi in Sotli. Krško skozi čas, Krško 1977; Nemška okupacija. Med Bočem in Bohorjem. Šentjur pri Celju–Šmarje pri Jelšah 1984; Nemška okupacija Celja in okolice. Iz zgodovine Celja 1941–1945. Muzej novejšje zgodovine Celje, Celje 2004; Kdo je Erwin Rösener. Delo od 22. 12. 1998 do 13. 1. 1999; Rupert Butler: Ilustrirana zgodovina gestapa. Style maxima, Murska Sobota 1998; Milan Ževart: Elaborat štaba Treeckove bojne skupine o narodnoosvobodilnem boju na Štajerskem. ČZN 2/1990; Bili so uporni. Vodnik po koncentracijskih taboriščih in zaporih. Komisija za bivše politične zapornike, internirance in izgnance pri RO ZZB NOV Slovenije, Ljubljana 1981; Marjan Žnidarič, Jože Dežman, Ludvik Puklavc: Nemška mobilizacija Slovencev v drugi svetovni vojni. Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945, Celje 2001; Nemška mobilizacija Slovencev v 2. svetovni vojni. 4. zbornik. Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945 in Muzej narodne osvoboditve Maribor, Maribor 1998; Jože Dežman in Jože Vurcer: Po sili vojak. Nasilna mobilizacija Slovencev v nemško

vojsko – okupatorjev zločin. Muzej revolucije Celje, Celje 1990; K. F./Marko Selin: Nič več strogo zaupno II. Nacistične obveščevalne službe in njihova dejavnost pri nas. Partizanska knjiga, Ljubljana 1978; Priručnik o nemačkoj obaveštajnoj službi I. Državni sekretariat za unutrašnje poslove FNRJ, Beograd 1954; Nemačka obaveštajna služba III. Državni sekretariat za unutrašnje poslove FNRJ, Beograd 1957; Aleksander Žižek: Kratek oris strukture in delovanja Štajerske domovinske zveze na Celjskem v letih 1941 do 1945. Celjski zbornik 1993; Stane Terčak: Iz tajnih okupatorjevih arhivov. Celjski zbornik 1961; Tone Kregar: Celje v uporabi proti okupatorju. Iz zgodovine Celja 1941-1945. Muzej novejšje zgodovine Celje, Celje 2004; Stane Terčak: Frankolovski zločin. Partizanska knjiga, Ljubljana 1971. Leta 2011 je Muzej novejšje zgodovine Slovenije izdal zanimivo študijo Andreja Zorka o Wehrmannschaftu Štajerske domovinske zveze.

Literatura o zaveznikih je naslednja: Matija Žganjar: Slovenski partizani in zavezniki. Društvo prijateljev Poti kurirjev in vezistov NOV Slovenije, Ljubljana 2002; Thomas M. Barker: Socialni revolucionarji in tajni agenti. Koroški slovenski partizani in britanska tajna služba. Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1991; F. W. Deakin: Gora trdnjava. DZS, Ljubljana 1976; Fitzroy Maclean: Vojna na Balkanu. Zavod »Borec« v Ljubljani 1968; Božidar Gorjan - Bogo: Zavezniške misije na Koroškem in Štajerskem 1944–45. Operacija Avstrija. Založba Lipa Koper, Koper 2003; Franklin Lindsay: Ognji v noči. Z OSS in Titovimi partizani v medvojni Jugoslaviji. Ljubljana 1998; Andrej Kobal: Svetovni popotnik pripoveduje. Goriška Mohorjeva družba, Gorica 1975; Marjan Žnidarič: Cilj Maribor. Ob 60-letnici bombnih napadov na Maribor. Muzej narodne osvoboditve Maribor, Maribor 2004. Prispevki v raznih publikacijah pa so: Dušan Biber: OSS o Jugoslaviji – vojna do iztrebljenja. Prispevki za novejšjo zgodovino 1996; Dušan Biber: Zavezniške in sovjetske misije ter obveščevalne službe v NOB. Borec 43/1990; Dušan Biber: Slovenija med drugo svetovno vojno v britanskih virih. Borec 2–3/1987; Dušan Biber: Ameriške misije, slovenski partizani in prodor na sever. Zbornik Janka Pleterskega. ZRC SAZU, Ljubljana 2003; Dušan Biber: Uvod k Memorandumu o vstaji v Sloveniji Petra Wilkinsona. Borec 11/12/1983; Dušan Biber: Doslej neznani ameriški viri: Poročilo kapetana Johna A. Blatnika o službovanju v Jugoslaviji (na Hrvaškem in v Sloveniji) od avgusta do septembra 1944 in od novembra 1944 do maja 1945. Borec 2/1988; Pavel Dobrila: Prvi stik slovenskih partizanov z vojsko Velike Britanije. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1–2/1973; Tone Ferenc: Poročilo Franklina A. Lindsaya o misiji na Štajerskem 1944. leta. Borec 2/1983; Tone Ferenc:

Opombe k Poročilu o delovanju jugoslovanskih partizanov na ozemlju Velikega Reicha (S. V. McNeff). Borec 2–3/1987; Marjan Žnidarič: Bombni napadi na Maribor in druge kraje slovenske Štajerske. Borec 6–7/1976; Blaž Torkar: Prikriti odpor. Ameriška obveščevalna služba na Slovenskem med drugo svetovno vojno. Mohorjeva založba, Celovec 2012.

Zelo koristni so priročniki o orožju, ki jih izdaja vsaka vojska. Uporabil sem naslednje priročnike: Pravilo Puška Mauzer M. 98 i M. 24. Ministarstvo vojske i mornarice KSHS, Beograd 1927; Dragoljub M. Dinić: Poznavanje naoružanja Kraljevine Jugoslavije i njenih suseda. Beograd 1936; Karl Fischer: Waffentechnischer Leitfaden für die Ordnungspolizei. Berlin 1941; Marijan Dermastia - Urban: Kratek tečaj za partizanske poveljnike. Centralna tehnika KPS, Ljubljana 1942; Puškomitraljez 7,9 MM M. 37. Priručnik GŠ JA. Vojnoizdavački zavod M. N. O. 1946.

Literatura o orožju je naslednja: John Weeks: Streljačko naoružanje II. svjetski rat. Alfa, Zagreb 1980; Roger Ford: Maschinen Gewehre von 1860 bis heute. Karl Müller Verlag; Ian V. Hogg: Infantry Weapons of WWII. Saturn Books Ltd., London 1997; Branko Bogdanović: Srpski Mauser. Kelkom, Beograd 2004; Enciklopedija orožja. Orožje skozi sedem tisočletij. DZS, d. d., in Založba Defensor, d. o. o., Ljubljana 1995; Berislav Franjić: Revolveri & Pištolji. Alfa, Zagreb 1993; Davor Žilić: Pješačko naoružanje u domovinskom ratu. Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Zagreb 2001; Edward Clinton Ezell: Small arms of the World. Barnes & Noble Books, New York (12. popravljena izdaja); George Markham: Handfeuerwaffen der Wehrmacht. Podzun-Pallas-Verlag GmbH, 1995; Stephen Bull: Arms & Armour. Studio Editions, London 1996.

Čini

Čini SS so v bistvu ustrezali klasičnim činom v nemški vojski in policiji. V spodnji razpredelnici je izvedena primerjava činov SS s čini v nemški in ameriški vojski v času druge svetovne vojne. Povzeto po: Alex Buchner: The German Infantry Handbook 1939-1945. Organization, uniforms, weapons, equipment, operations. Schiffer Military History, Atglen, PA.

Waffen-SS	Wehrmacht	U.S. Army
/	Generalfeldmarschall	General of the Army
Oberstgruppenführer SS	Generaloberst	General
Obergruppenführer SS	General	Lieutenant General
Gruppenführer SS	Generalleutnant	Major General
Brigadeführer SS	Generalmajor	Brigadier General
Oberführer SS	/	/
Standartenführer SS	Oberst	Colonel
Obersturmbannführer SS	Oberstleutnant	Lieutenant Colonel
Sturmabführer SS	Major	Major
Hauptsturmführer SS	Hauptmann	Captain
Obersturmführer SS	Oberleutnant	1st Lieutenant
Untersturmführer SS	Leutnant	2nd Lieutenant
Oberjunker	Oberfähnrich	/
Junker	Fähnrich	/
Sturmscharführer	Stabsfeldwebel	Sergeant Major
Hauptscharführer SS	Oberfeldwebel	Master Sergeant
Oberscharführer SS	Feldwebel	Technical Sergeant
Scharführer SS	Unterfeldwebel	Staff Sergeant
Unterscharführer SS	Unteroffizier	Sergeant
/	Stabsgefreiter	Admin. Corporal
Rottenführer SS	Obergefreiter	Corporal
Sturmmann SS	Gefreiter	Corporal
SS-Obersoldat	Obersoldat	Private 1st Class
SS-Soldat	Soldat	Private

Primerljivost generalskih in oficirskih činov vojsk v drugi svetovni vojni

Nemčija	ZSSR	ZDA	Jugoslavija
General-feldmarschall	maršal	General of the Army	/
Generaloberst	armadni general	General	/
General	generalpolkovnik	Lieutenant General	general-polkovnik
Generalleutnant	generalleitenant	Major General	general-lajtnant
Generalmajor	generalmajor	Brigadier General	general-major
Oberst	polkovnik	Colonel	polkovnik
Oberstleutnant	podpolkovnik	Lieutenant Colonel	podpolkovnik
Major	major	Major	major
Hauptmann	kapitan	Captain	kapetan
/	starši leitenant	/	/
Oberleutnant	leitenant	First Lieutenant	poročnik
Leutnant	mlajši leitenant	Second Lieutenant	podporočnik
/	/	/	zastavnik

Pri činih v zgornji razpredelnici gre za medsebojno primerljivost in ne za dobesedni prevod.

V NOV in POJ so uvedli čine na osnovi odredbe Vrhovnega štaba NOV in POJ, ki je bila objavljena v Biltenu št. 23–27 za december 1942–april 1943. V veljavo je stopila 1. maja 1943 in uvedla naslednje podoficirske čine: desetar, podnarednik in narednik ter oficirske: zastavnik, podporočnik, poročnik, kapetan, major, podpolkovnik, polkovnik, general-major, general-lajtnant in general-polkovnik. Že v naslednjem Biltenu št. 28 za maj 1943 je prišlo do sprememb. Uvedli so nove podoficirske čine: desetar, mlajši vodnik, vodnik in starejši vodnik.

Seznam fotografij

01. Železniška proga Zidani Most-Dobova pri Radečah. Razglednica. Iz obdobja pred prvo svetovno vojno. Zbirka razglednic Posavskega muzeja Brežice.

02. Skica bodoče tovarne celuloze industrialca Frana Bonača na Vidmu. Razglednica. Iz obdobja pred drugo svetovno vojno. Zbirka razglednic Posavskega muzeja Brežice.

03. Zapora na železniški progi blizu Šentilja v začetku aprila 1941. S takšnimi ovirami je jugoslovanska vojska skušala ustaviti prodiranje nemške vojske. Fototeka Muzeja narodne osvoboditve Maribor.

04. Ujeti in razoroženi jugoslovanski vojaki na Ptujju aprila 1941. Fototeka Pokrajinskega muzeja Ptuj.

05. Prve enote nemške vojske so prispele v Ptuj 8. aprila 1941. Fototeka Pokrajinskega muzeja Ptuj.

06. Folksdojčerci pozdravljajo prihod nemške vojske v Maribor 8. aprila 1941. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

07. Vpoklicani Slovenci v nemško vojsko med naborom v Celju 23. julija 1942. Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Celje.

08. Ivan Bostele iz Pišec je bil mobiliziran v nemško vojsko. Razglednico je sestri Angeli poslal iz St. Pöltna. Last Tomaža Teropšiča.

09. Izgnana slovenska družina iz Sevnice s prtljago na vozu. Zavedni kmetje iz Bjelovarja na Hrvaškem se jokajo ob vozu izgnancev. 2. september 1941. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

10. Nemški okupator izganja prebivalce Brežic. Pred hišo družine Pavlija 26. oktobra 1941. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

11. Brestanica z železnico in gradom Rajhenburg, ki je med vojno postal največje preselitveno taborišče v Evropi. Razglednica. Iz leta 1942. Zbirka razglednic Posavskega muzeja Brežice.

12. Pripadniki mladinske organizacije Nemška mladina korakajo po glavni mestni ulici. Obmejni dan v Brežicah, maj 1944. Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Slovenije.

13. Jekleni bič nemškega okupatorja. Muzejski predmet hrani Posavski muzej Brežice.

14. Šef civilne uprave Spodnje Štajerske dr. Sigfried Uiberreither s sodelavci v Brežicah marca 1942. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

15. Poslopje nemškega političnega komisarja v Brežicah novembra 1941. Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Slovenije.

16. Mesto Brežice. Sedež nemškega okrožja Brežice. Razglednica. Iz obdobja druge svetovne vojne. Zbirka razglednic Posavskega muzeja Brežice.

17. Spomenik v Volkmerjevem prehodu v Mariboru. Postavili so ga v spomin na uporniško akcijo v središču Maribora 29. aprila 1941. Foto: Tomaž Teropšič, 2005. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

18. Sodišče in sodni zapori z ograjenim dvoriščem v Sevnici. Slikano z gradu Sevnica. Foto: Tomaž Teropšič, 2004. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

19. Partizanski žig. Arhiv Republike Slovenije.

20. Komandant Glavnega štaba Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije generalmajor Franc Rozman – Stane na motorju leta 1944. Fototeka Belokranjskega muzeja Metlika.

21. Partizanski žig. Arhiv Republike Slovenije.

22. Partizanski žig. Arhiv Republike Slovenije.

23. Partizanski žig. Arhiv Republike Slovenije.

24. Major Franc Poglajen – Kranjc na konju. Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Celje.

25. Detajl spomenika v Suhorju. Foto: Tomaž Teropšič, 2005. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

26. Spomenik sredi vasi Sedlarjevo je bil postavljen v spomin na prihod 14. divizije na Štajersko v letu 1944. Foto: Tomaž Teropšič, 1989. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

27. Partizanski žig. Arhiv Republike Slovenije.

28. Partizanski žig. Arhiv Republike Slovenije.

29. Partizanski žig. Arhiv Posavskega muzeja Brežice.

30. Skromna spominska plošča v Celju, posvečena uspešno izvedeni akciji. Foto: Tomaž Teropšič, 2005. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

31. Naš vodja – maršal Tito. Nedatirana propagandna razglednica. Last Tomaža Teropšiča.

32. Ob razpadu jugoslovanske vojske je v Krmelju – Tržišču ostal vojaški transport, ki ga je okoliško prebivalstvo okoli 10. aprila 1941 izpraznilo. Z orožjem so se pozneje oborožili partizani. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

33. Tako razmaknjeni tirnici sta povzročili iztirjenje vlaka. Fototeka Muzeja narodne osvoboditve Maribor.

34. Naslovnica prvega slovenskega partizanskega učbenika. Arhiv Republike Slovenije.

35. Puškomitraljez zbrojevka M.37. Muzejski predmet hrani Posavski muzej Brežice.

36. Puškomitraljez MG 34. Tako je orožje predstavljeno v nemškem policijskem priročniku. Karl Fischer: Waffentechnischer Leitfaden für die Ordnungspolizei. Berlin 1941.

37. Mesto Krško pred vojno. Razglednica. Iz leta 1940. Zbirka razglednic Posavskega muzeja Brežice.

38. Spomenik borcev Krške partizanske skupine v gozdu Dobrava. Foto: Tomaž Teropšič, 2003. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

39. Pred osnovno šolo v Krškem je urejen spominski park prvih krških borcev. Foto: Tomaž Teropšič, 2003. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

40. Razglas o ustrelitvi borcev Krške partizanske skupine. Arhiv Posavskega muzeja Brežice.

41. V železniški čuvajnici v Brezini so ustanovili Brežiško četo. Foto: Tomaž Teropšič, 2003. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

42. Stavba sodnije v Sevnici. Foto: Tomaž Teropšič, 2004. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

43. Mesto Sevnica med vojno. Razglednica. Iz leta 1944. Zbirka razglednic Posavskega muzeja Brežice.

44. Vrata celice v prvem nadstropju zapora v Sevnici, kjer so bili zaprti borci Brežiške čete. Foto: Tomaž Teropšič, 2004. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

45. Deska iz Kunejevega hrama v Gorjanah pri Podsredi. V njej se je zaustavila okupatorjeva krogla, ko je streljal na borce Brežiške čete. Muzejski predmet hrani Posavski muzej Brežice.

46. Ročni kompas Brežiške čete. Muzejski predmet hrani Posavski muzej Brežice.

47. Kunejev hram v Gorjanah pri Podsredi. Hram je bil kraj zadnjega spopada Brežiške čete z nemškim okupatorjem. Foto: Tomaž Teropšič, 2003. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

48. Lesično – Pilštanj. Razglednica. Iz leta 1936. Last Tomaža Teropšiča.

49. Spominska plošča na zidu ob Narodnem domu v Celju je postavljena v spomin na zasramovanje padlih in ujetih borcev 2. grupe odredov v Celju. Foto: Tomaž Teropšič, 2005. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

50. Spomenik v Pišecah je postavljen v spomin na 2. četo Kozjanskega bataljona 2. grupe odredov. Foto: Tomaž Teropšič, 2003. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

51. Vas Pišece. Razglednica. Iz obdobja med obema vojnama. Zbirka razglednic Posavskega muzeja Brežice.

52. Grad Bizeljsko med vojno. Razglednica. Zbirka razglednic Posavskega muzeja Brežice.

53. Sv. Peter pod Svetimi gorami, po vojni Bistrica ob Sotli, naselje na lepi razgledni legi ob vznožju Svetih gor, tik ob meji s Hrvaško. Razglednica. Iz leta 1935. Zbirka razglednic Posavskega muzeja Brežice.

54. Nemški graničar na Sotli v Podčetrtku. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

55. Spominska plošča na stavbi občine v Bistrici ob Sotli je posvečena skupnem boju kozjanskih in zagorskih partizanov v decembru 1943, ko je padel komandant Kozjanskega bataljona Ivan Skvarča – Krom. Foto: Tomaž Teropšič, 2003. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

56. Pstroj enote kočevskih Nemcev z orožjem v Bregah marca 1942. Fotografijo hrani dr. Mitja Ferenc.

57. Uničeni stroji po napadu 14. divizije na premogovnik Senovo v noči od 9. na 10. februar 1944. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

58. Panorama rudarskega kraja Senovo pod vznožjem Bohorja. Razglednica. Iz obdobja med obema vojnama. Zbirka razglednic Posavskega muzeja Brežice.

59. Blokhaus v Globokem. Nemške oblasti so v Posavju za kočevske Nemce zgradile veliko hiš – t. i. Blockhausov, ki so bile narejene po enotnem načrtu. Foto: Vlasta Dejak, 2004. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

60. S takšnimi bombami je zavezniško letalstvo bombardiralo Štajersko. Na posnetku so demontirane zavezniške bombe v Pesnici konec junija 1945. Foto: Jože Kološa, 1945. Fototeka Muzeja narodne osvoboditve Maribor.

61. Globoko je ravninsko naselje severovzhodno od Brežic ob vznožju gričev. V Globokem so kozjanski partizani uničili prvo nemško postojanko na Kozjanskem. Razglednica. Iz obdobja med obema vojnama. Zbirka razglednic Posavskega muzeja Brežice.

62. Partizanski žig. Arhiv Republike Slovenije.

63. Spomenik v Silovcu pri Sromljah je posvečen ustanovitvi Kozjanskega odreda. Foto: Tomaž Teropšič, 2003. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

64. Partizanski žig. Arhiv Posavskega muzeja Brežice.

65. Jurklošter. Razloženo naselje med gozdovi v dolini Gračnice je bilo središče Jurkloštrske republike. Razglednica. Iz obdobja pred drugo svetovno vojno. Zgodovinski arhiv Celje.

66. Partizanski žig. Arhiv Posavskega muzeja Brežice.

67. Pilštanj leži na pomolu nad dolino Bistrice in se kot trg omenja že v začetku 15. stoletja. Razglednica. Iz obdobja med obema vojnama. Last Tomaža Teropšiča.

68. Trg Planina pri Sevnici, gručasto naselje pod severnim vznožjem Bohorja, ima bogato in burno zgodovino. Razglednica. Iz leta 1940. Zbirka razglednic Posavskega muzeja Brežice.

69. Trg Kozje je osrednje naselje na Kozjanskem. Razvilo se je v razširjeni dolini srednje Bistrice pod vzhodnimi pobočji Kozjaka ob sotočju Bistrice in Bistrega grabna. Razglednica. Iz leta 1935. Last Tomaža Teropšiča.

70. Rekonstrukcija zastave Kozjanskega odreda je narejena na osnovi skice Stojana Batiča. Zastavo hrani Posavski muzej Brežice.

71. Zavezniška letala dostavljajo s padali material za partizane v kovinskih zabojnikih 6. novembra 1944. Zgodovinski arhiv Celje.

72. Hribovita lega vasi Zabukovje. Razglednica. Iz leta 1934. Zbirka razglednic Posavskega muzeja Brežice.

73. Strelivo v zabojniku, ki so ga zavezniška letala odvrгла Kozjanskem odredu. Muzejski predmet hrani Posavski muzej Brežice.

74. Zidani Most je mednarodno železniško križišče. Razglednica. Iz leta 1917. Last Tomaža Teropšiča.

75. Komandir minerskega voda Kozjanskega odreda Jože Vidmar – Boštjan maja 1945 v osvobojeni Sevnici. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

76. V središču trga Kozje so trije spomeniki. Posvečeni so 1. in 2. svetovni vojni ter izgnanstvu. Foto: Tomaž Teropšič, 2003. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

77. Udeleženka pohoda Kozjanske grupe v Prekmurje Jožefa Živič – Pepca je naslikala prehod Kozjancev čez Sotlo pri vasi Dekmanca v aprilu 1945. Foto: Tomaž Teropšič, 2003. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

78. Na pokopališču v Zelini na Hrvaškem je spomenik posvečen padlim borcem Kozjanske grupe v vasi Prepolno pri Žitomeru. V ospredju so udeleženci pohoda Kozjanske grupe v Prekmurje. Fotografija je iz leta 1989. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

79. Partizanski žig. Arhiv Republike Slovenije.

80. Dokument štaba 4. operativne cone Jugoslovanske armade in partizanskih odredov Slovenije iz aprila 1945. Arhiv Posavskega muzeja Brežice.

81. Parlamentarci nemške vojske prihajajo na pogovore o predaji svojih enot 6. krajiški narodnoosvobodilni udarni brigadi v Krškem maja 1945. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

82. Sprejem borcev Kozjanskega odreda v osvobojeni Sevnici maja 1945. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

83. Partizanski žig. Arhiv Republike Slovenije.

84. Specialni vod Kozjanskega odreda jeseni 1944 na Osredku. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

85. Skica obveščevalnih točk obveščevalnega centra Kozjanskega odreda iz konca leta 1944. Arhiv Republike Slovenije.

86. Železniški most v Zidanem Mostu so zavezniška letala leta 1944 in 1945 večkrat bombardirala. Južni most je bil močno poškodovan že v napadih 17. in 18. novembra 1944. Fototeka Muzeja narodne osvoboditve Maribor.

87. Prenos ranjencev v Kozjanskem odredu. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

88. Prevoz ranjencev v Kozjanskem odredu. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

89. Dobro oborožena in opremljena pripadnika Tomšičeve brigade. Fototeka Muzeja narodne osvoboditve Maribor.

90. Nov spomenik v vasi Sedlarjevo. Foto: Tomaž Teropšič, 2005. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

91. Zaplenjeno orožje po uničenju nemške postojanke na Ljubnem. Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Celje.

92. Skupina vermanov, ki jih je zajela Tomšičeva brigada ob osvoboditvi Ribnice na Pohorju. Fototeka Muzeja narodne osvoboditve Maribor.

93. Borci Tomšičeve brigade na položaju s topom, ki so ga zaplenili v boju z nemškimi vojaki 15. septembra 1944 pri Zavodnjah. Fototeka Muzeja narodne osvoboditve Maribor.

94. Tomšičeva brigada v Mozirju 15. oktobra 1944. Zgodovinski arhiv Celje.

95. Partizanski borci nosijo na nosilih smrtno ranjenega komandanta Tomšičeve brigade Antona Plešnika – Murata 3. marca 1945 na Kolovratu. Fototeka Muzeja narodne osvoboditve Maribor.

96. Brzostrelko MP 40 bnz 41 so uporabljali v nemški in partizanski vojski. Muzejski predmet hrani Posavski muzej Brežice.

97. Borci 1. bataljona Tomšičeve brigade med počitkom aprila 1944 v bližini Črnavca. Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Celje.

98. Spominska plošča na hiši na cesti bratov Milavec 110 v Brežicah. Foto: Tomaž Teropšič, 2003. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

99. Zapor v Celju Stari pisker. Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Celje.

100. Partizanski žig. Arhiv Republike Slovenije.

101. Železniška postaja Grobelno po eksploziji. Fototeka Muzeja narodne osvoboditve Maribor.

102. Partizanski žig. Arhiv Republike Slovenije.

103. Železniška postaja Sevnica leta 1943. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

104. Vas Dobovo so spremenili v veliko ranžirno in obmejno železniško postajo, ki je imela 17 tirov. Za potrebe raznih služb je nemški okupator postavil velike barake. Razglednica. Iz obdobja med obema vojnama. Zbirka razglednic Posavskega muzeja Brežice.

105. Planina pri Sevnici in okolica. Razglednica. Iz leta 1933. Last Tomaža Teropšiča.

106. Partizanski žig. Arhiv Republike Slovenije.

107. Železniška postaja Brežice je od mesta oddaljena 2 km proti severu. Razglednica. Iz obdobja med obema vojnama. Zbirka razglednic Posavskega muzeja Brežice.

108. Pogreb padlih zavezniških letalcev v Zgornji Savinjski dolini. Govori vodja sovjetske vojaške misije pri 4. operativni coni Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije podpolkovnik Boris N. Bogomolov. Zgodovinski arhiv Celje.

109. Poziv za vstop v slovensko partizansko vojsko. Arhiv Posavskega muzeja Brežice.

110. Mobiliziranci s Štajerske poleti 1944 v Črnomlju. Fototeka Belokranjskega muzeja Metlika.

111. Sromlje. Zaselki okoli Sromelj so bili pred vojno dostopni le z vozovi. V gozdu nad Silovcem pri Sromljah so aprila 1944 oblikovali Kozjanski partizanski odred. Razglednica. Iz obdobja med obema vojnama. Zbirka razglednic Posavskega muzeja Brežice.

112. Mejni kamen na nekdanji nemško–italijanski meji v Bučki pri hiši št. 36. Postavili so ga po vojni. Na tablici je napis: »Tu so okupatorji razkosali Dolenjsko zemljo.« Foto: Tomaž Teropšič, 2003. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

113. V Posavskem muzeju Brežice je ohranjen spomin na borce krške partizanske skupine. Foto: Tomaž Teropšič, 2003. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

114. Razpored prostorov stavbe gestapa v Brežicah. Ves čas vojne je bil sedež brežiških gestapovcev v hiši advokata dr. Josipa Zdolška. Iz nje je bil nasilno izgnan takoj po okupaciji. Arhiv Republike Slovenije.

115. Prizorišče nemškega vojnega zločina na Kozjanskem. Požgana domačija na Lastinah pri Sromljah. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

116. Vojaška formacija kočevskih Nemcev vstopa na dvorišče gradu Brežice. Fotografijo hrani dr. Mitja Ferenc.

117. Ujeti vermani na cesti proti Novi Štifti ob osvoboditvi Gornjega grada. Zgodovinski arhiv Celje.

118. Borci 6. Krajiške narodnoosvobodilne udarne brigade vodijo ujete nemške vojake po cesti med Brežicami in Krškem 13. maja 1945. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

119. Zdravnik v Brežicah Vinko Hudelist, rezervni kapetan Vojske Kraljevine Jugoslavije. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

120. Enote 1. gorske divizije na poti med Boštanjem in Sevnico od 10. do 14. aprila 1941. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

121. Raztovarjanje opreme kočevskih Nemcev na železniški postaji v Krškem 15. novembra 1941. Fotografijo hrani dr. Mitja Ferenc.

122. Prihod družine kočevskega Nemca v Prelasko 24. novembra 1941. Fotografijo hrani dr. Mitja Ferenc.

123. Žig nemškega okupatorja. Arhiv Republike Slovenije.

124. Žig nemškega okupatorja. Arhiv Republike Slovenije.

125. Žig nemškega okupatorja. Arhiv Republike Slovenije.

126. Nemški orožniki korakajo po glavni ulici v Brežicah leta 1942. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

127. Žig nemškega okupatorja. Arhiv Republike Slovenije.

128. Nemško italijanski mejni prehod pri Velikem Mraševem. Fototeka Muzeja novejše zgodovine Slovenije.

129. Nemški letalski bombi z letališča Cerklje ob Krki. Muzejska predmeta hrani Posavski muzej Brežice.

130. Letalska enota z letališča Cerklje koraka po glavni ulici v Brežicah. Obmejni dan v Brežicah, maj 1944. Fototeka Muzeja novejše zgodovine Slovenije.

131. Nemška policijska čelada. Muzejski predmet hrani Posavski muzej Brežice.

132. Vermani pred odhodom v akcijo na železniški postaji v Mariboru 16. aprila 1942. Fototeka Muzeja narodne osvoboditve Maribor.

133. Nemški kolonisti v Posavju so bili deležni posebne pozornosti nacistične oblasti. Četrtega maja 1943 jih je v Krškem obiskal državni vodja SS Heinrich Himmler. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

134. Žig nemškega okupatorja. Arhiv Republike Slovenije.

135. Nemški policisti se približujejo domačiji nekje na Koroškem leta 1943. Fototeka Koroškega pokrajinskega muzeja Slovenj Gradec.

136. Skica. Nemška ofenzivna akcija na Pohorju v začetku decembra 1943. Tone Ferenc: Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943, str. 660.

137. Oprema nemškega vojaka. Muzejske predmete hrani Posavski muzej Brežice.

138. Dobro oboroženi in opremljeni nemški vojaki na Štajerskem. Fototeka Muzeja novejše zgodovine Slovenije.

139. Žig nemškega okupatorja. Arhiv Republike Slovenije.

140. Narokavni trak folksšturma. Muzejski predmet hrani Posavski muzej Brežice.

141. SA bodalo. Muzejski predmet hrani Posavski muzej Brežice.

142. Nemški vojaški grobovi na pokopališču v Brežicah. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

143. Mesto Krško 20. januarja 1942 deluje prazno. Nacisti so slovenske prebivalce izgnali, kočevskih Nemcev pa še niso v celoti naselili. Fototeka Muzeja novejše zgodovine Slovenije.

144. Osmrtnica za padlim nemškim vojakom iz Brežic. Marburger Zeitung, 23 Mai 1944.

145. Vojaški pogreb SS-Sondersturmmanna Jonkeja iz III. SS-Sondersturmbanna (bataljon) 19. maja 1944 v Brežicah. Fototeka Muzeja novejše zgodovine Slovenije.

146. Posledice bojev v Brežicah v maju 1945 so bile vidne še zelo dolgo po koncu 2. svetovne vojne. Razglednica. Iz leta 1964. Last Tomaža Teropšiča.

147. Pogreb visokega nacističnega funkcionarja Antona Dorfmeistra v Celju februarja 1945. Fototeka Muzeja novejše zgodovine Slovenije.

148. Narokavni trak organizacije TODT. Muzejski predmet hrani Posavski muzej Brežice.

149. Baterija za vžig eksploziva. Bila je nameščena pod mostom prek Save v Brežicah, ki ga je nemški okupator ob umiku maja 1945 hotel razstreliti. Skrival jo je odstranil brežičan Henrik Klabučar in tako rešil most. Muzejski predmet hrani Posavski muzej Brežice.

150. Ostanki nemških betonskih protipehotnih ovir pri gradu Brežice. Foto: Vlasta Dejak, 2007. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

151. Betonski blok ob železnici Zidani Most-Zagreb v bližini železniške postaje Krško. Foto: Tomaž Teropšič, 2004. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

152. Puška M.95 sistema Mannlicher je bila ena od treh osnovnih pušk nemške policije. Muzejski predmet hrani Posavski muzej Brežice.

153. Nemška vojaka na položaju z mitraljezom MG 34. Propagandna razglednica Wehrmachta. Poslana po vojaški pošti 8. aprila 1940 na Štajersko. Last Tomaža Teropšiča.

154. Jurišna puška MP 43 naj bi postala osnovno pehotno orožje nemške vojske. Muzejski predmet hrani Posavski muzej Brežice.

155. Pištola Walther PP je bila narejena predvsem za policijsko uporabo. Muzejski predmet hrani Posavski muzej Brežice.

156. Rešeni zavezniški letalci v Zgornji Savinjski dolini leta 1944. Zgodovinski arhiv Celje.

157. Posledice bombardiranja v Dobovi ob koncu 2. svetovne vojne. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

158. Železniška postaja Dobova po bombardiranju sredi leta 1944. Foto: Mihael Jurman, 1944. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

159. Železniška postaja Sevnica po napadu letalstva na nemško vlakovno kompozicijo. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

160. Partizanski oficir pri pregledu zavezniške pomoči iz zraka v Zgornji Savinjski dolini leta 1944. Zgodovinski arhiv Celje.

161. Britansko brzostrelko sten MK II so izdelali v več kot dva milijona izvodih. Brzostrelka na fotografiji je bila v uporabi slovenske partizanske vojske. Muzejski predmet hrani Posavski muzej Brežice.

162. Seznam spuščenege zavezniškega materiala partizanski vojski na Kozjanskem. Zgodovinski arhiv Celje.

163. Oznaki za podoficirski čin višjega vodnika Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije. Oznaki sta se nosili na obeh rokavih uniforme deset cm od spodnjega roba. Muzejska predmeta hrani Posavski muzej Brežice.

164. Nemški okupator je v gradu Brežice takoj vzpostavil nekaj svojih uradov. Brežice, 22. november 1941. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

165. Evidenčne ploščice slovenskih izgnancev. Celotna družina je imela eno številko. Muzejske predmete hrani Posavski muzej Brežice.

166. Nemški okupator je februarja 1942 porušil cerkev frančiškanskega samostana v Brežicah. Fototeka Posavskega muzeja v Brežicah.

167. Betonski bloki, ovire ob cesti v Velikih Malencah. Foto: Tomaž Teropšič, 2004. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

168. V lesenem zaboju je Gabrijela Božič iz Spodnjega Pijavškega odpeljala in pripeljala osebne stvari iz izgnanstva iz Nemčije. Muzejski predmet hrani Posavski muzej Brežice.

169. Pogreb general-lajtnanta Franca Rozmana – Staneta, komandanta Glavnega štaba Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije v Črnomlju 8. novembra 1944. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

170. Sredi Ljubljane stoji spomenik heroju Francu Rozmanu – Stanetu. Postavili so ga leta 1975-ob trideseti letnici zmage. Foto: Tomaž Teropšič, 2005. Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

171. Zelo redek in dobro ohranjen nemški poštni žig iz Brežic iz zgodnjega obdobja okupacije. Last Tomaža Teropšiča.

172. Glava dopisa Štajerske domovinske zveze iz Sevnice. Arhiv Posavskega muzeja Brežice.

173. Nemški kolonisti v Krškem so 21. marca 1943 proslavljali Dan spomina na junake v novo postavljenem gaju spominov. Ob spominskih ploščah so položili vence v spomin padlih na vzhodni fronti in v boju z banditi (beri: partizani). Fototeka Posavskega muzeja Brežice.

174. Osmrtnica za žrtvami ob zavezniškem letalskem napadu na Brežice 6. aprila 1944. Arhiv Posavskega muzeja Brežice.

List of photos

01. Railway line Zidani Most-Dobova at Radeče settlement. A postcard from the period before World War I. A collection of postcards of Posavje Museum Brežice.

02. A draft of future cellulose factory belonging to industrialist Fran Bonač at Videm. A postcard from the period before World War II. A collection of postcards of Posavje Museum Brežice.

03. A block on the railway line near Šentilj at the beginning of April 1941. Such obstacles were used by the Yugoslav Army to try to stop the penetration of the German army. Photo library of Maribor National Liberation Museum.

04. Captured and disarmed Yugoslav soldiers in Ptuj in April 1941. Photo library of Ptuj Regional Museum.

05. The first units of the German Army arrived in Ptuj on April 8, 1941. Photo library of Ptuj Regional Museum.

06. Volksdeutsche greeting the arrival of the German Army in Maribor on April 8, 1941. Photo library of Posavje Museum Brežice.

07. Slovenians drafted to the German Army during the draft in Celje on July 23, 1942. Photo library of the Museum of Recent History Celje.

08. Ivan Bostele from Pišcece was mobilized into the German army. The postcard was sent to his sister Angela from St. Pölten. Owned by Tomaž Teropšič.

09. A Slovenian family deported from Sevnica with their luggage on a cart. Farmers, aware of what is going on, from Bjelovar in Croatia, cry at the cart of the exiles. September 2nd, 1941. Photo library of Posavje Museum Brežice.

10. The German occupier expels the people of Brežice. In front of the Pavlija family house, October 26th, 1941. Photo library of Posavje Museum Brežice.

11. Brestanica settlement with railway and Rajhenburg castle, which became the largest resettlement camp in Europe during the War. A postcard dating back to 1942. A collection of postcards of Posavje Museum Brežice.

12. Members of German Youth organisation are marching down the main town street. Border day in Brežice, May 1944. Photo library of the National Museum of Contemporary History.

13. The steel whip of the German invader. This museum object is kept by Posavje Museum Brežice.

14. Head of Lower Styria Civil Administration, dr. Siegfried Uiberreither, with associates in Brežice in March 1942. Photo library of Posavje Museum Brežice.

15. The building of the German political commissar in Brežice, November 1941. Photo library of the Museum of Contemporary History of Slovenia.

16. The town of Brežice. The headquarters of the German county of Brežice. A postcard from the period of World War II. A collection of postcards of Posavje Museum Brežice.

17. A monument at Volkmer pass in Maribor. It was erected in memory of a rebellious action in the centre of Maribor on April 29, 1941. Photo by Tomaž Teropšič, 2005. Photo library of Posavje Museum Brežice.

18. The court and court prison facility with a fenced courtyard in Sevnica. The picture was taken from the Sevnica castle. Photo by Tomaž Teropšič, 2004. Photo library of Posavje Museum Brežice.

19. A Partisan seal. The Archives of the Republic of Slovenia.

20. The commanding officer of the General Headquarters of the People's Liberation Army and Slovenian Partisan Detachments, major general Franc Rozman – Stane, on a motorcycle in 1944. Photo library of Bela Krajina Museum, Metlika.

21. A Partisan seal. The Archives of the Republic of Slovenia.

22. A Partisan seal. The Archives of the Republic of Slovenia.

23. A Partisan seal. The Archives of the Republic of Slovenia.

24. Major Franc Poglajen – Kranjc riding a horse. Photo library of the Museum of Recent History Celje.

25. Detail of the monument in Suhorje. Photo: Tomaž Teropšič, 2005. Photo library of Posavje Museum Brežice.

26. The monument at the centre of Sedlarjevo village was erected in memory of the arrival of the 14th Division to the region of Štajerska (Styria)

in 1944. Photo by Tomaž Teropšič, 1989. Photo library of Posavje Museum Brežice.

27. A Partisan seal. The Archives of the Republic of Slovenia.

28. A Partisan seal. The Archives of the Republic of Slovenia.

29. A Partisan seal. The Archives of the Posavje Museum Brežice.

30. A modest memorial plaque in Celje, dedicated to a successful implementation of action. Photo: Tomaž Teropšič, 2005. Photo library of Posavje Museum Brežice.

31. Our leader – Marshal Tito. Undated propaganda postcard. Owned by Tomaž Teropšič.

32. Upon the disintegration of the Yugoslav Army, some military transport was left at Krmelj – Tržišče which was emptied by the local population around April 10, 1941. The weapons were later used to arm Partisans. Photo library of Posavje Museum Brežice.

33. Rail tracks pushed apart like this caused the derailment of a train. Photo library of Maribor National Liberation Museum.

34. Cover page of the first Slovenian Partisan textbook. The Archives of the Republic of Slovenia.

35. Zbrojovka M37 light machine gun. The museum object is kept by Posavje Museum Brežice.

36. MG 34 light machine gun. The weapon is presented in the German police handbook in the following manner: Karl Fischer: Waffentechnischer Leitfaden für die Ordnungspolizei. Berlin 1941.

37. The town of Krško before the War. A postcard dating back to 1940. A collection of postcards of Posavje Museum Brežice.

38. A monument dedicated to the warriors of Krško Partisan group in Dobrava forest. Photo by Tomaž Teropšič, 2003. Photo library of Posavje Museum Brežice.

39. A memorial park of the first Krško fighters is arranged in front of the primary school in Krško. Photo: Tomaž Teropšič, 2003. Photo library of Posavje Museum Brežice.

40. A proclamation on the shooting of Krško Partisan group fighters. The Archives of Posavje Museum Brežice.

41. In the railway watchman's house in Brezina, the Brežice Company was formed. Photo by Tomaž Teropšič, 2003. Photo library of Posavje Museum Brežice.

42. The building of justice in Sevnica. Photo: Tomaž Teropšič, 2004. Photo library of Posavje Museum Brežice.

43. The town of Sevnica during the War. A postcard dating back to 1944. A collection of postcards of Posavje Museum Brežice.

44. The cell doors of jail in Sevnica on the first floor, where the fighters of Brežice troops were imprisoned. Photo: Tomaž Teropšič, 2004. Photo library of Posavje Museum Brežice.

45. A board from Kunej's wine cottage in Gorjane pri Podsredi. The board stopped one of the bullets fired by the German invader at members of Brežice Company. The museum object is kept by Posavje Museum Brežice.

46. Brežice Company hand compass. The museum object is kept by Posavje Museum Brežice.

47. Kunej's temple in Gorjane near Podsreda. The temple was the last place where the Brežice troops fought the German occupiers. Photo: Tomaž Teropšič, 2003. Photo library of Posavje Museum Brežice.

48. Lesično – Pilštanj. Postcard. From 1936. Owned by Tomaž Teropšič.

49. A memorial plaque on the wall by the National Hall in Celje was put up in memory of traducing the fallen and captured soldiers of the 2nd group of detachments in Celje. Photo by Tomaž Teropšič, 2005. Photo library of Posavje Museum Brežice.

50. The monument in Pišece was erected in memory of the 2nd company of Kozjansko Battalion of the 2nd detachment group. Photo by Tomaž Teropšič, 2003. Photo library of Posavje Museum Brežice.

51. The village of Pišece. A postcard from the period between the Wars. A collection of postcards of Posavje Museum Brežice.

52. The Bizeljsko castle during the War. A postcard. A collection of postcards of Posavje Museum Brežice.

53. Sv. Peter under Svete gore, after the war, Bistrica near the river Sotla, a village on a beautiful scenic location at the foot of Svete gore, near the border with Croatia. Postcard. From 1935. A collection of postcards of Posavje Museum Brežice.

54. A German border guard on the river Sotla in Podčetrtek. Photo library of Posavje Museum Brežice.

55. The memorial plaque on the building of the Municipality of Bistrica ob Sotli is dedicated to the joint battle of Kozjansko and Zagorje Partisans in December 1943, when the commanding officer of Kozjansko Battalion, Ivan Skvarča – Krom, was killed. Photo by Tomaž Teropšič, 2003. Photo library of Posavje Museum Brežice.

56. Line-up of the Gottschee Germans with their arms in Brege in March 1942. The photograph is kept by Dr. Mitja Ferenc.

57. Destroyed machines after the attack of the 14th Division on the Senovo coal mine in the night before February 10, 1944. Photo library of Posavje Museum Brežice.

58. A panorama of the mining town Senovo at the foot of Bohor highland. A postcard from the period between both Wars. A collection of postcards of Posavje Museum Brežice.

59. Blockhouse in Globoko. The German authorities built a lot of houses for the Gottschee Germans in Posavje – so-called blockhouses, which were made under a single plan. Photo: Vlasta Dejak, 2004. Photo library of Posavje Museum Brežice.

60. Such bombs were used by the Allied Air Forces to bomb the region of Štajerska (Styria). The footage shows dismantled allied bombs in Pesnica at the end of June 1945. Photo by Jože Kološa, 1945. Photo library of Maribor National Liberation Museum.

61. Globoko is a lowland village northeast of Brežice at the foot of hills. In Globoko, the Kozjansko partisans destroyed the first German outpost in Kozjansko. Postcard. From the period between the wars. A collection of postcards of Posavje Museum Brežice.

62. A Partisan seal. The Archives of the Republic of Slovenia.

63. The monument in Silovec near Sromlje settlement is dedicated to the formation of Kozjansko Detachment. Photo by Tomaž Teropšič, 2003. Photo library of Posavje Museum Brežice.

64. A Partisan seal. The Archives of Posavje Museum Brežice.

65. Jurklošter. An expanded village in the forests of the valley Gračnica was the centre of the Jurklošter Republic. Postcard. From the period before World War II. The Historical Archives of Celje.

66. A Partisan seal. The Archives of Posavje Museum Brežice.

67. Pilštanj lies on a headland overlooking the valley of Bistrica and as a market it was already mentioned in the beginning of the 15th century. Postcard. From the period between the wars. Owned by Tomaž Teropšič.

68. Market town Planina pri Sevnici – a nucleated settlement at the northern foot of Bohor highlands with a rich and turbulent history. A postcard dating back to 1940. A collection of postcards of Posavje Museum Brežice.

69. The Kozje market is the main market town in Kozjansko. It was developed in an enlarged central valley of Bistrica under the eastern slopes of Kozjak at the confluence of the Bistrica and Bistri Graben. Postcard. From 1935. Owned by Tomaž Teropšič.

70. The reconstruction of Kozjansko detachment flag was made based on the sketches by Stojan Batič. The flag is kept by the Posavje Museum Brežice.

71. Allied planes deliver material for Partisans in metal crates with parachutes on November 6, 1944. Celje Historical Archives.

72. The hilly position of the village Zabukovje. A postcard dating back to 1934. A collection of postcards of Posavje Museum Brežice.

73. Ammunition in a crate dropped by the allied planes for the Kozjansko Detachment. The museum object is kept by Posavje Museum Brežice.

74. Zidani Most is an international railway junction. Postcard. From 1917. Owned by Tomaž Teropšič.

75. The commanding officer of the miners' platoon of Kozjansko Detachment, Jože Vidmar – Boštjan, in May 1945 in the liberated Sevnica. Photo library of Posavje Museum Brežice.

76. There are three monuments at the centre of Kozje market town. They are dedicated to World Wars I and II and to exile. Photo by Tomaž Teropšič, 2003. Photo library of Posavje Museum Brežice.

77. Participant of the Kozjansko group march to Prekmurje, Jožefa Živič – Pepca painted the transition over the river Sotla at the village Dekmanca in April 1945. Photo: Tomaž Teropšič, 2003. Photo library of Posavje Museum Brežice.

78. At the cemetery in Zelina in Croatia, there is a monument dedicated to fallen soldiers of the Kozjansko group in the village Prepolno near Žitomer. In the forefront, there are the participants of the Kozjansko group march

to Prekmurje. The photo is from 1989. Photo library of Posavje Museum Brežice.

79. A Partisan seal. The Archives of the Republic of Slovenia.

80. A document of the Headquarters of the 4th Operative Zone of the Yugoslav Army and Slovenian Partisan Detachments dating back to April 1945. The Archives of Posavje Museum Brežice.

81. The parliamentarians of the German army, coming to talks on surrender of their units to the sixth partisan brigade in Krško in May 1945. Photo library of Posavje Museum Brežice.

82. The reception of Kozjansko Detachment soldiers in the liberated Sevnica in May 1945. Photo library of Posavje Museum Brežice.

83. A Partisan seal. The Archives of the Republic of Slovenia.

84. The special platoon of Kozjansko Detachment in autumn 1944 at Osredek. Photo library of Posavje Museum Brežice.

85. A draft of intelligence points of Kozjansko Detachment intelligence centre dating back to the end 1944. The Archives of the Republic of Slovenia.

86. The railway bridge in Zidani Most was bombed several times by the Allied Air Forces in 1944 and 1945. The southern bridge was heavily damaged in the attacks on November 17 and 18, 1944. Photo library of Maribor National Liberation Museum.

87. The transfer of wounded persons in Kozjansko Detachment. Photo library of Posavje Museum Brežice.

88. The carriage of wounded persons in Kozjansko Detachment. Photo library of Posavje Museum Brežice.

89. Well armed and equipped members of Tone Tomšič Brigade. Photo library of Maribor National Liberation Museum.

90. A new monument in the village Sedlarjevo. Photo: Tomaž Teropšič, 2005. Photo library of Posavje Museum Brežice.

91. Confiscated weapons after the destruction of the German post in Ljubno. Photo library of the Museum of Recent History Celje.

92. A group of Wehrmann captured by Tone Tomšič Brigade upon the liberation of Ribnica na Pohorju. Photo library of Maribor National Liberation Museum.

93. Members of Tone Tomšič Brigade in position with a canon seized in combat with German soldiers on 15 September 1944 near Zavodnje. Photo library of Maribor National Liberation Museum.

94. Tone Tomšič Brigade in Mozirje on October 15, 1944. Celje Historical Archives.

95. Partisans carrying mortally wounded commanding officer of Tone Tomšič Brigade, Anton Plešnik – Murat, on a stretcher on 3 March 1945 at Kolovrat. Photo library of Maribor National Liberation Museum.

96. MP 40 bnz 41 submachine gun was used in the German and Partisan Army. The museum object is kept by Posavje Museum Brežice.

97. Members of the 1st Battalion of Tone Tomšič Brigade at rest in April 1944 nearby Črnivec. Photo library of the Museum of Recent History Celje.

98. A commemorative plaque on the house on the Bratov Milavec road 110 in Brežice. Photo: Tomaž Teropšič, 2003. Photo library of Posavje Museum Brežice.

99. Stari pisker prison in Celje. Photo library of the Museum of Recent History Celje.

100. A Partisan seal. The Archives of the Republic of Slovenia.

101. Grobelno railway station after an explosion. Photo library of Maribor National Liberation Museum.

102. A Partisan seal. The Archives of the Republic of Slovenia.

103. The railway station Sevnica in 1943. Photo library of Posavje Museum Brežice.

104. Dobova village was transformed into a large marshalling and border railway station that had 17 tracks. In order to meet the demands of various services, the German invader set up large barracks. A postcard from the period between both Wars. A collection of postcards of Posavje Museum Brežice.

105. Planina near Sevnica and its surroundings. Postcard. From 1933. Owned by Tomaž Teropšič.

106. A Partisan seal. The Archives of the Republic of Slovenia.

107. Brežice railway station is located 2 kilometres north of the town. A postcard from the period between both Wars. A collection of postcards of Posavje Museum Brežice.

108. The funeral of killed Allied airmen in the Upper Savinja Valley. The person speaking is the leader of the Soviet military mission with the 4th Operative Zone of the People's Liberation Army and Slovenian Partisan Detachments, Lieutenant Colonel Boris N. Bogomolov. Celje Historical Archives.

109. The call-up for the draft to the Slovenian Partisan Army. The Archives of Posavje Museum Brežice.

110. Draftees from Štajerska region in the summer of 1944 in Črnomelj. Photo library of Bela Krajina Museum, Metlika.

111. Sromlje. Hamlets around Sromlje could be accessed before the War only by wagons. In the forest over Silovec near Sromlje, the Kozjansko Partisan Detachment was formed in April 1944. A postcard from the period between the Wars. A collection of postcards of Posavje Museum Brežice.

112. A boundary stone at the former German-Italian border in Bučka at the house no. 36. It was set up after the war. The plate is inscribed: "Here the occupiers cut up the land of Dolenjska." Photo: Tomaž Teropšič, 2003. Photo library of Posavje Museum Brežice.

113. In the Posavje Museum Brežice, the memory of the fighters of the Krško partisan group is preserved. Photo: Tomaž Teropšič, 2003. Photo library of Posavje Museum Brežice.

114. An outline of Gestapo premises in Brežice. Throughout the War, the headquarters of Brežice Gestapo were based in the house of dr. Josip Zdolšek, attorney at law. He was deported with force from the house immediately after the occupation. The Archives of the Republic of Slovenia.

115. The scene of the German war crimes in Kozjansko. The burnt home at Lastine near Sromlje. Photo library of Posavje Museum Brežice.

116. The military formation of the Gottschee Germans entering the courtyard of the Brežice castle. The photograph is kept by Dr. Mitja Ferenc.

117. Captured Wehrmann on the road leading to Nova Štifta settlement upon the liberation of Gornji grad. Celje Historical Archives.

118. The fighters of the sixth partisan brigade in Krško leading captured German soldiers by the road between Brežice and Krško, May 13th, 1945. Photo library of Posavje Museum Brežice.

119. A doctor in Brežice, Vinko Hudelist, an army reserve captain of the Kingdom of Yugoslavia Army. Photo library of Posavje Museum Brežice.

120. The units of the 1st Mountain Division on the route between Boštanj and Sevnica from April 10 to 14, 1941. Photo library of Posavje Museum Brežice.

121. Unloading equipment of the Gottschee Germans at the railway station at Krško, November 15th, 1941. The photograph is kept by Dr. Mitja Ferenc.

122. The arrival of the family of a Gottschee German to Prelasko, November 24th, 1941. The photograph is kept by Dr. Mitja Ferenc.

123. A seal of the German invader. The Archives of the Republic of Slovenia.

124. A seal of the German invader. The Archives of the Republic of Slovenia.

125. A seal of the German invader. The Archives of the Republic of Slovenia.

126. Members of German armed police forces marching down the main street in Brežice in 1942. Photo library of Posavje Museum Brežice.

127. A seal of the German invader. The Archives of the Republic of Slovenia.

128. German-Italian border crossing at Veliko Mraševo settlement. Photo library of the National Museum of Contemporary History.

129. German air bombs from the Cerklje ob Krki airport. The museum objects are kept by Posavje Museum Brežice.

130. Air Force unit from Cerklje ob Krki airport is marching down the main street in Brežice. Border day in Brežice, May 1944. Photo library of the National Museum of Contemporary History.

131. German police helmet. The museum object is kept by Posavje Museum Brežice.

132. Wehrmann before the departure to an action that took place at Maribor railway station on April 16, 1942. Photo library of Maribor National Liberation Museum.

133. The German colonists in Posavje were give special treatment by the Nazi authorities. The leader of the SS, Heinrich Himmler visited them in Krško on May 4th 1943. Photo library of the Posavski Muzej in Brežice.

134. A seal of the German invader. The Archives of the Republic of Slovenia.

135. German police officers are approaching a homestead somewhere in Koroška region in 1943. Photo library of the Carinthian Regional Museum, Slovenj Gradec.

136. A sketch. German offensive action on Pohorje hills at the beginning of December 1943. Tone Ferenc: The capitulation of Italy and the People's Liberation battle in Slovenia in the autumn of 1943, page 660.

137. A German soldier's equipment. The museum objects are kept by Posavje Museum Brežice.

138. Well armed and equipped German soldiers in Štajerska region. Photo library of the National Museum of Contemporary History.

139. A seal of the German invader. The Archives of the Republic of Slovenia.

140. The Volksturm sleeve ribbon. The museum object is kept by Posavje Museum Brežice.

141. SA dagger. The museum object is kept by Posavje Museum Brežice.

142. German military graves at the cemetery in Brežice. Photo library of Posavje Museum Brežice.

143. The town of Krško seems empty on January 20, 1942. The Nazis deported the Slovenian inhabitants and have not yet fully populated the town with Gottscheers, the German-speaking people from the Gottsche County (Kočevsko). Photo library of the National Museum of Contemporary History.

144. An obituary for a killed German soldier from Brežice. Marburger Zeitung, May 23, 1944.

145. Military funeral of SS Sondersturmmann Jonke of the 3rd SS-Sondersturmbann (battalion) on 19 May 1944 in Brežice. Photo library of the National Museum of Contemporary History.

146. The consequences of the fighting in Brežice in May 1945 were still very visible long after the Second World War ended. Postcard. From 1964. Owned by Tomaž Teropšič.

147. The funeral of a senior Nazi official Anton Dorfmeister in Celje in February 1945. Photo library of the National Museum of Contemporary History.

148. Sleeve ribbon of the Todt Organisation. The museum object is kept by Posavje Museum Brežice.

149. A battery used for igniting an explosive. It was placed under the bridge crossing the Sava River in Brežice, which the German invader wanted to blow up while withdrawing in May 1945. The battery was secretly removed by a local from Brežice, Henrik Klabučar, who thus saved the bridge. The museum object is kept by Posavje Museum Brežice.

150. The remains of German concrete anti-personnel blocks near the Brežice castle. Photo by Vlasta Dejak, 2007. Photo library of Posavje Museum Brežice.

151. A concrete block along the railway line Zidani Most-Zagreb in the vicinity of Krško railway station. Photo by Tomaž Teropšič, 2004. Photo library of Posavje Museum Brežice.

152. The Mannlicher M.95 rifle was one of the three basic rifles used by the German police. The museum object is kept by Posavje Museum Brežice.

153. German soldiers in position with a MG 34 machine gun. A Wehrmacht propaganda postcard. Sent by military mail on 8 April 1940 to the region of Štajerska. Owned by Tomaž Teropšič.

154. The MP 43 assault rifle was designed to become the basic infantry weapon of the German Army. The museum object is kept by Posavje Museum Brežice.

155. The Walther PP pistol was made primarily for police use. The museum object is kept by Posavje Museum Brežice.

156. Rescued allied airmen in the Upper Savinja Valley in 1944. Celje Historical Archives.

157. The consequences of the bombing in Dobova at the end of the Second World War. Photo library of Posavje Museum Brežice.

158. Dobova railway station after a bombing in the middle of 1944. Photo by Mihael Jurman, 1944. Photo library of Posavje Museum Brežice.

159. Sevnica railway station after the attack of Air Forces on a German train set. Photo library of Posavje Museum Brežice.

160. Partisan officer checking the allied aid dropped from planes in the Upper Savinja Valley in 1944. Celje Historical Archives.

161. The British Sten MK II was made in over 2 million copies. The submachine gun on the photo was used by the Slovenian Partisan Army. The museum object is kept by Posavje Museum Brežice.

162. A list of allied material dropped from air for the Partisan Army in Kozjansko region. Celje Historical Archives.

163. Labels for the junior officer rank of a first sergeant of the People's Liberation Army and Slovenian Partisan Detachments. The labels were worn on both sleeves of the uniform, ten centimetres from the bottom rim. The museum objects are kept by Posavje Museum Brežice.

164. The German occupying forces immediately set up some of their offices in the Brežice castle. Brežice, November 22nd, 1941. Photo library of Posavje Museum Brežice.

165. Record plates of the Slovenian exiles. The entire family had a single number. The museum objects stored by the Posavje Museum Brežice.

166. The German occupying forces destroyed the church of the Franciscan monastery in Brežice in February 1942. Photo library of Posavje Museum Brežice.

167. Concrete blocks and obstacles on the road in Velike Malence. Photo: Tomaž Teropšič, 2004. Photo library of Posavje Museum Brežice.

168. Gabrijela Božič from Spodnje Pijavško took with her and back again from her Germany exile all her personal belongings in a wooden case. The museum object is kept by the Posavje Museum of Brežice.

169. The funeral of lieutenant general Franc Rozman - Stane, the commander of the Main Staff of the National Liberation Army and Partisan Detachments of Slovenia in Črnomelj, November 8th, 1944. Photo library of Posavje Museum Brežice.

170. In the centre of Ljubljana, there is a monument to the hero Franc Rozman - Stane. It was set up in 1975-at the thirtieth anniversary of the victory. Photo: Tomaž Teropšič, 2005. Photo library of Posavje Museum Brežice.

171. A very rare and well preserved German postmark from Brežice from the early occupation. Owned by Tomaž Teropšič.

172. Letter head from the Styria Home Association (Štajerska domovinska zveza) from Sevnica. The archive of the Posavski Museum in Brežice.

173. On March 21st 1943 the German colonists celebrated Day of Remembrance for the Heroes in the newly constructed memorial grove. They placed wreaths on the memorial plaques for those who have lost their lives on the Eastern front and in battles with the bandits (that is: partisans). Photo library of the Posavski Museum in Brežice.

174. The obituary for the victims of the allied bombing raid on Brežice on April 6th 1944. The archive of the Posavski Museum in Brežice.

Fotoverzeichnis

01. Die Bahnstrecke Zidani Most-Dobova bei Radeče. Ansichtskarte. Vor dem Ersten Weltkrieg. Ansichtskartensammlung des Posavje-Museums Brežice.

02. Die Skizze der künftigen Zellulosefabrik des Industriellen Fran Bonač in Videm. Ansichtskarte. Vor dem Zweiten Weltkrieg. Ansichtskartensammlung des Posavje-Museums Brežice.

03. Die Bahnsperre auf der Bahnstrecke in der Nähe von Šentilj Anfang April 1941. Mit Hilfe von solchen Bahnsperren versuchte die jugoslawische Armee das Vordringen des deutschen Heeres zu verhindern. Fotothek des Museums der nationalen Befreiung Maribor.

04. Gefangen genommene und entwaffnete Soldaten in Ptuj April 1941. Fotothek des Regionalmuseums Ptuj.

05. Die ersten Truppen der deutschen Armee kommen in Ptuj am 8. April 1941. Fotothek des Regionalmuseums Ptuj.

06. Volksdeutsche heißen die Ankunft der deutschen Armee in Maribor am 8. April 1941 willkommen. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

07. Die zur deutschen Armee einberufenen Slowenen während Musterung in Celje am 23. Juli 1942. Fotothek des Museums für neuere Geschichte Celje.

08. Ivan Bostele aus Pišce wurde in die deutsche Armee mobilisiert. Die Postkarte hat er seiner Schwester Angela aus St. Pölten gesendet. Im Besitz von Tomaž Teropšič.

09. Vertriebene slowenische Familie aus Sevnica mit ihrem Gepäck auf dem Wagen. Bewusste Bauern aus Bjelovar in Kroatien weinen am Wagen der Vertriebenen. 2. September 1941. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

10. Der deutsche Besatzer vertreibt die Einwohner von Brežice. Vor dem Haus der Familie Pavlija, 26. im Oktober 1941. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

11. Brestanica mit der Eisenbahn und dem Schloss Rajhenburg, das während des Krieges zum größten Umsiedlungslager in Europa wurde. Ansichtskarte. Aus dem Jahr 1942. Ansichtskartensammlung des Posavje-Museums Brežice.

12. Die Mitglieder der Jugendorganisation Deutsche Jugend marschieren auf der Hauptstadtstraße. Grenzen-Tag in Brežice, Mai 1944. Fotothek des Museums für neuere slowenische Geschichte.

13. Die Stahlpeitsche des deutschen Besatzers. Der Museumsgegenstand wird vom Posavje-Museum Brežice aufbewahrt.

14. Der Chef der Zivilverwaltung von Spodnja Štajerska Dr. Sigfried Uiberreither mit seinen Mitarbeitern in Brežice im März 1942. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

15. Das Haus des deutschen politischen Kommissars in Brežice, November 1941. Photographische Sammlung des Museums der neueren Geschichte Sloweniens.

16. Die Stadt Brežice. Sitz des deutschen Bezirks Brežice. Ansichtskarte. Aus dem Zweiten Weltkrieg. Ansichtskartensammlung des Posavje-Museums Brežice.

17. Das Denkmal in der Volkmer-Passage in Maribor. Zum Gedenken an die Widerstandsaktion im Zentrum Maribors am 29. April 1941 errichtet. Foto: Tomaž Teropšič, 2005. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

18. Das Gericht und die Gerichtsgefängnisse mit dem umzäunten Hof in Sevnica. Fotografiert vom Schloss Sevnica. Foto: Tomaž Teropšič, 2004. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

19. Partisanenstempel. Archiv der Republik Slowenien.

20. Der Kommandant des Hauptstabs der nationalen Befreiungsarmee und der slowenischen Partisanentrupps Generalmajor Franc Rozman – Stane auf seinem Motorrad im Jahre 1944. Fotothek des Bela-Krajina-Museums Metlika.

21. Partisanenstempel. Archiv der Republik Slowenien.

22. Partisanenstempel. Archiv der Republik Slowenien.

23. Partisanenstempel. Archiv der Republik Slowenien.

24. Major Franc Poglajen – Kranjc auf seinem Pferd. Fotothek des Museums für neuere Geschichte Celje.

25. Detail des Denkmals in Suhorje. Foto: Tomaž Teropšič, 2005. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

26. Das Denkmal in der Dorfmitte Sedlarjevo wurde zum Gedenken an

die Ankunft der 14. Division nach Štajerska 1944 errichtet. Foto: Tomaž Teropšič, 1989. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

27. Partisanenstempel. Archiv der Republik Slowenien.

28. Partisanenstempel. Archiv der Republik Slowenien.

29. Partisanenstempel. Archiv des Posavje-Museums Brežice.

30. Bescheidene Gedenktafel in Celje, einer erfolgreich durchgeführten Aktion gewidmet. Foto: Tomaž Teropšič, 2005. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

31. Unser Leiter – Marschall Tito. Undatierte Propaganda-Ansichtskarte. Eigentum von Tomaž Teropšič.

32. Nach dem Zusammenbruch der jugoslawischen Armee blieb in Krmelj – Tržišče der Militärtransport übrig, der von der regionalen Bevölkerung ungefähr am 10. April 1941 ausgeräumt wurde. Mit den Waffen rüsteten sich dann später die Partisanen. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

33. Schienen, die auf diese Weise auseinander gerückt wurden, verursachten Zugentgleisung. Fotothek des Museums der nationalen Befreiung Maribor.

34. Das Titelblatt des ersten slowenischen Partisanen-Lehrbuchs. Archiv der Republik Slowenien.

35. Maschinengewehr Zbrojevka M.37. Der Museumsgegenstand wird vom Posavje-Museum Brežice aufbewahrt.

36. Maschinengewehr MG 34. So wurde das Gewehr im deutschen Polizeihandbuch dargestellt. Karl Fischer: Waffentechnischer Leitfaden für die Ordnungspolizei. Berlin 1941.

37. Die Stadt Krško vor dem Krieg. Ansichtskarte. Jahr 1940. Ansichtskartensammlung des Posavje-Museums Brežice.

38. Das Denkmal der Soldaten der Krško-Partisanengruppe im Wald Dobrava. Tomaž Teropšič, 2003. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

39. Vor der Grundschule in Krško befindet sich ein Memorialpark der ersten Kämpfer von Krško. Foto: Tomaž Teropšič, 2003. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

40. Die Bekanntmachung über die Erschießung der Krško-Partisanengruppe. Archiv des Posavje-Museums Brežice.

41. Im Bahnwärterhäuschen in Brežina wurde die Brežice-Truppe

gegründet. Foto: Tomaž Teropšič, 2003. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

42. Gerichtsgebäude in Sevnica. Foto: Tomaž Teropšič, 2004. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

43. Die Stadt Sevnica während des Krieges. Ansichtskarte. Jahr 1944. Ansichtskartensammlung des Posavje-Museums Brežice.

44. Zellentür im ersten Stockwerk des Gefängnisses in Sevnica, in dem die Freiheitskämpfer der Truppe von Brežice eingesperrt waren. Foto: Tomaž Teropšič, 2004. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

45. Das Brett aus dem Kunej-Haus in Gorjane bei Podsreda, das die Kugel eines Besatzers zurückhielt, der auf die Soldaten der Brežice-Truppe schoss. Der Museumsgegenstand wird vom Posavje-Museum Brežice aufbewahrt.

46. Der Handkompass der Brežice-Truppe. Der Museumsgegenstand wird vom Posavje-Museum Brežice aufbewahrt

47. Das Kunej-Haus in Gorjane bei Podsreda. Dieses Haus beschreibt den Ort, wo die letzte Schlacht mit der deutschen Besatzungsmacht und der Truppe von Brežice stattgefunden hat. Foto: Tomaž Teropšič, 2003. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

48. Lesično-Pilštanj. Postkarte. Aus dem Jahr 1936. Im Besitz von Tomaž Teropšič.

49. Die Gedenktafel an der Wand des Volksheims in Celje wurde zum Gedenken an die Verhöhnung der gefallenen und gefangen genommenen Soldaten der 2. Trupppgruppe in Celje errichtet. Foto: Tomaž Teropšič, 2005. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

50. Das Denkmal in Pišce, das zum Gedenken an die 2. Truppe des Kozjansko-Bataillons der 2. Trupppgruppe errichtet wurde. Tomaž Teropšič, 2005. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

51. Das Dorf Pišce. Ansichtskarte. Während der beiden Weltkriege. Ansichtskartensammlung des Posavje-Museums Brežice.

52. Das Schloss Bizeljsko während des Krieges. Ansichtskarte. Ansichtskartensammlung des Posavje-Museums Brežice.

53. Sv. Peter (Hl. Peter) unter den Heiligen Bergen (Sveta gora), Bistrica ob Sotli nach dem Krieg, ein Dorf auf einem schönen Aussichtspunkt am Fuße der Heiligen Berge, direkt an der Grenze zu Kroatien. Postkarte. Aus dem

Jahr 1935. Eine Sammlung von Postkarten des Posavje-Museums Brežice.

54. Deutscher Grenze am Fluss Sotla in Podčetrtek. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

55. Die Gedenktafel am Gemeindegebäude in Bistrica am Sotla-Fluss ist dem gemeinsamen Kampf der Partisanen aus Kozjansko und Zagorje im Dezember 1943 gewidmet, als der Kommandant des Kozjansko-Bataillons Ivan Skvarča – Krom gefallen ist. Foto: Tomaž Teropšič, 2003. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

56. Ordnung der Truppen der Deutschen aus Kočevje mit Waffen in Brege, März 1942. Das Foto wird von Dr. Mitja Ferenc aufbewahrt.

57. Zerstörte Maschinen beim Angriff der 14. Division auf das Kohlenbergwerk Senovo in der Nacht vom 9. auf den 10. Februar 1944. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

58. Das Panorama des Bergbauorts Senovo am Fuße von Bohor. Ansichtskarte. Während der beiden Weltkriege. Ansichtskartensammlung des Posavje-Museums Brežice.

59. Blockhaus in Globoko. Die deutsche Macht hat in der Region Posavje für die Deutschen aus Kočevje viele Häuser gebaut – sogenannte Blockhäuser, die nach einem einheitlichen Plan gefertigt wurden. Foto: Vlasta Dejak, 2004. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

60. Mit solchen Bomben bombardierten die alliierten Luftstreitkräfte Štajerska. Auf dem Foto sind demontierte Bomben der Alliierten in Pesnica Ende Juni 1945 zu sehen. Foto: Jože Kološa, 1945. Fotothek des Museums der nationalen Befreiung Maribor.

61. Globoko ist eine ebene Ortschaft nordöstlich von Brežice am Fuß der Hügel. In Globoko haben die Partisanen die erste deutsche Militärbasis in Kozjansko vernichtet. Postkarte. Aus der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen. Eine Sammlung von Postkarten des Posavje-Museums Brežice.

62. Partisanenstempel. Archiv der Republik Slowenien.

63. Das Denkmal in Silovec bei Sromlje, das der Gründung des Kozjansko-Trupps gewidmet ist. Foto: Tomaž Teropšič, 2003. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

64. Partisanenstempel. Archiv des Posavje-Museums Brežice.

65. Jurkloster. Die Siedlung zwischen den Wäldern im Tal Gračnica war

der Mittelpunkt der Republik Jurklošter. Postkarte. Aus der Zeit vor dem zweiten Weltkrieg. Historisches Archiv Celje.

66. Partisanenstempel. Archiv des Posavje-Museums Brežice.

67. Pilštanj liegt auf einem Hügel über dem Tal Bistrica und wird schon Anfang des 15. Jahrhunderts als Markt erwähnt. Postkarte. Aus der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen. Im Besitz von Tomaž Teropšič.

68. Der Platz Planina bei Sevnica, ein Haufendorf am nördlichen Fuße von Bohor, hat eine reiche und wechselvolle Geschichte. Ansichtskarte. Jahr 1940. Ansichtskartensammlung des Posavje-Museums Brežice.

69. Der Markt Kozje ist ein zentraler Ort in Kozjansko. Er hat sich im erweiterten Tal von Mittel-Bistrica unter den östlichen Hängen von Kozjak am Zusammenfluss der Bistrica und des Bistri graben entwickelt. Postkarte. Aus dem Jahr 1935. Im Besitz von Tomaž Teropšič.

70. Die Rekonstruktion der Flagge der Truppe von Kozjansko ist aufgrund der Skizze von Stojan Batič gefertigt. Die Flagge wird im Posavje-Museums Brežice aufbewahrt.

71. Die alliierten Luftstreitkräfte liefern mit Fallschirmen Material in Metallkisten für die Partisanen. 6. November 1944. Archiv für Geschichte Celje.

72. Die gebirgige Lage des Dorfs Zabukovje. Ansichtskarte. Jahr 1934. Ansichtskartensammlung des Posavje-Museums Brežice.

73. Die Munition in einer Kiste, die von den alliierten Luftstreitkräften an den Kozjansko-Trupp abgeworfen wurde. Der Museumsgegenstand wird vom Posavje-Museum Brežice aufbewahrt.

74. Zidani Most ist ein internationaler Eisenbahnknotenpunkt. Postkarte. Aus dem Jahr 1917. Im Besitz von Tomaž Teropšič.

75. Der Kommandeur des Sprengstoffzugs des Kozjansko-Trupps Jože Vidmar – Boštjan im Mai 1945 im befreiten Sevnica. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

76. In der Mitte des Kozje-Platzes gibt es drei Denkmäler. Sie sind dem Ersten und Zweiten Weltkrieg wie auch dem Exil gewidmet. Foto: Tomaž Teropšič, 2003. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

77. Teilnehmerin des Marsches der Gruppe von Kozjansko in Prekmurje Jožefa Živič-Pepca hat den Marsch von Kozjansko über den Fluss Sotla beim

Dorf Dekmanca im April 1945 gemalt. Foto: Tomaž Teropšič, 2003. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

78. Auf dem Friedhof in Zelina in Kroatien steht ein Denkmal, dass den Gefallenen der Truppe von Kozjansko im Dorf Prepolno bei Žitomer gewidmet ist. Im Vordergrund sind die Teilnehmer des Marsches der Truppe von Kozjansko in Prekmurje. Das Foto stammt aus dem Jahr 1989. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

79. Partisanenstempel. Archiv der Republik Slowenien.

80. Das Dokument des Stabs der 4. operativen Zone der Jugoslawischen Armee und der slowenischen Partisanentrupps im April 1945. Archiv des Posavje-Museums Brežice.

81. Die Parlamentarier der deutschen Armee kommen zu Gesprächen über die Kapitulation ihrer Einheiten der 6. Nationalen Befreiungsbrigaden von Krajiška in Krško, Mai 1945. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

82. Der Empfang der Soldaten des Kozjansko-Trupps im befreiten Sevnica Mai 1945. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

83. Partisanenstempel. Archiv der Republik Slowenien.

84. Der Spezialzug des Kozjansko-Trupps im Herbst 1944 in Osredok. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

85. Die Skizze der Infopunkte des Nachrichtendienstzentrums des Kozjansko-Trupps Ende 1944. Archiv der Republik Slowenien.

86. Die Bahnbrücke in Zidani Most wurde von den alliierten Luftstreitkräften 1944 und 1945 mehrmals bombardiert. Die Südbrücke wurde schon in den Angriffen am 17. und 18. November stark beschädigt. Fotothek des Museums der nationalen Befreiung Maribor.

87. Das Tragen der Verletzten im Kozjansko-Trupp. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

88. Der Transport der Verletzten im Kozjansko-Trupp. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

89. Gut bewaffnete und ausgerüstete Soldaten der Tomšič-Brigade. Fotothek des Museums der nationalen Befreiung Maribor.

90. Neues Denkmal im Dorf Sedlarjevo. Foto: Tomaž Teropšič, 2005. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

91. Beschlagnahmte Waffen nach der Zerstörung des deutschen Stützpunktes in Ljubno. Fotothek des Museums für neuere Geschichte Celje.

92. Eine Wehrmann-Gruppe, die von der Tomšič-Brigade bei der Befreiung von Ribnica in Pohorje gefangen genommen wurden. Fotothek des Museums der nationalen Befreiung Maribor.

93. Die Soldaten der Tomšič-Brigade auf ihrem Posten mit einer Kanone, die sie im Kampf mit den deutschen Soldaten am 15. September 1944 bei Zavodnje beschlagnahmt hatten. Fotothek des Museums der nationalen Befreiung Maribor.

94. Die Tomšič-Brigade in Mozirje am 15. Oktober 1944. Archiv für Geschichte Celje.

95. Die Partisanen mit dem tödlich verletzten Kommandanten der Tomšič-Brigade Anton Plešnik – Murat auf einer Tragebahre. 3. März 1945 in Kolovrat. Fotothek des Museums der nationalen Befreiung Maribor.

96. Das Schnellfeuergewehr MP 40 bzw. 41 wurde sowohl in der deutschen Armee wie auch von den Partisanen benutzt. Der Museumsgegenstand wird vom Posavje-Museum Brežice aufbewahrt.

97. Die Soldaten des 1. Bataillons der Tomšič-Brigade während ihrer Ruhepause im April 1944 in der Nähe von Črnivec. Fotothek des Museums für neuere Geschichte Celje.

98. Gedenktafel am Haus in der Straße Cesta bratov Milavec 110 in Brežice. Foto: Tomaž Teropšič, 2003. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

99. Das Gefängnis Stari pisker in Celje. Fotothek des Museums für neuere Geschichte Celje.

100. Partisanenstempel. Archiv der Republik Slowenien.

101. Die Bahnstation Grobelno nach der Explosion. Fotothek des Museums der nationalen Befreiung Maribor.

102. Partisanenstempel. Archiv der Republik Slowenien.

103. Bahnhof Sevnica im Jahr 1943. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

104. Das Dorf Dobova wurde zum Rangier- und Grenzbahnhof umgewandelt, der 17 Gleisen hatte. Für den Bedarf verschiedener Dienste bauten die deutschen Besatzungsmächte große Baracken auf. Ansichtskarte. Während der beiden Weltkriege. Ansichtskartensammlung des Posavje-

Museums Brežice.

105. Planina bei Sevnica und Umgebung. Postkarte. Aus dem Jahr 1933. Im Besitz von Tomaž Teropšič.

106. Partisanenstempel. Archiv der Republik Slowenien.

107. Die Bahnhofstation Brežice ist von der Stadt 2 Kilometer Richtung Norden entfernt. Ansichtskarte. Während der beiden Weltkriege. Ansichtskartensammlung des Posavje-Museums Brežice.

108. Das Begräbnis der gefallenen alliierten Flieger im Tal Zgornja Savinjska dolina. Der Sprecher ist der Leiter der sowjetischen Militärmission bei der 4. operativen Zone der nationalen Befreiungsarmee und der slowenischen Partisanentrupps und Oberstleutnant Boris N. Bogomolov. Archiv für Geschichte Celje.

109. Aufruf zum Beitritt zur slowenischen Partisanenarmee. Archiv des Posavje-Museums Brežice.

110. Mobilisierte aus Štajerska im Sommer 1944 in Črnomelj. Fotothek des Bela-Krajina-Museums Metlika.

111. Sromlje. Die Weiler rund um Sromlje wurden vor dem Krieg nur mit Fuhrwerken zugänglich. Im Wald über Silovec bei Sromlje wurde im April 1944 der Kozjansko-Partisanentrupp gegründet. Ansichtskarte. Vor dem Ersten Weltkrieg. Ansichtskartensammlung des Posavje-Museums Brežice.

112. Grenzstein an der ehemaligen deutsch-italienischen Grenze in Bučka beim Haus Nr. 36. Er wurde nach dem Krieg aufgestellt. Auf dem Stein steht die Aufschrift: »Hier wurde der Unterkrainer Boden von der Besatzungsmacht zerstückelt.« Foto: Tomaž Teropšič, 2003. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

113. Im Museum Posavski muzej in Brežice ist die Erinnerung an die Kämpfer der Partisanengruppe aus Krško erhalten. Foto: Tomaž Teropšič, 2003. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

114. Raumanordnung im Gestapo-Gebäude in Brežice. Den ganzen Krieg lang war der Sitz der Brežice-Gestapo im Haus des Anwalts Dr. Josip Zdolšek. Aus dem Haus hat man ihn sofort nach der Besatzung mit Gewalt vertrieben. Archiv der Republik Slowenien.

115. Kriegsschauplatz des deutschen Kriegsverbrechens in Kozjansko. Niedergebranntes Gehöft in Lastine bei Sromlje. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

116. Die Militärische Ordnung der Deutschen tritt in den Innenhof der Burg Brežice ein. Das Foto wird von Dr. Mitja Ferenc aufbewahrt.

117. Gefangen genommene Wehrmann-Gruppe bei Nova Štifta bei der Befreiung von Gornji grad. Archiv für Geschichte Celje.

118. Die Kämpfer der 6. Nationalen Befreiungsbrigaden von Krajiška führen die gefangenen deutschen Soldaten über die Straße zwischen Brežice und Krško, 13. Mai 1945. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

119. Arzt in Brežice Vinko Hudelist, Reservehauptmann der Armee des Königreichs Jugoslawien. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

120. Die Einheiten der 1. Bergdivision auf ihrem Weg zwischen Boštanj und Sevnica vom 10. bis zum 14. April 1941. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

121. Entladen der Ausrüstung der Deutschen aus Kočevje auf dem Bahnhof in Krško am 15. November 1941. Das Foto wird von Dr. Mitja Ferenc aufbewahrt.

122. Ankunft der Familie eines Deutschen aus Kočevje in Prelasko am 24. November 1941. Das Foto wird von Dr. Mitja Ferenc aufbewahrt.

123. Stempel des deutschen Besatzers. Archiv der Republik Slowenien.

124. Stempel des deutschen Besatzers. Archiv der Republik Slowenien.

125. Stempel des deutschen Besatzers. Archiv der Republik Slowenien.

126. Die deutschen Gendarmen marschieren auf der Hauptstraße in Brežice 1942. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

127. Stempel des deutschen Besatzers. Archiv der Republik Slowenien.

128. Der deutsch-italienische Grenzübergang bei Veliko Mraševo. Fotothek des Museums für neuere slowenische Geschichte.

129. Deutsche Flugbomben vom Flughafen Cerklje bei Krka. Die Museumsgegenstände werden vom Posavje-Museum Brežice aufbewahrt.

130. Die Flugeinheit vom Cerklje-Flughafen marschiert auf der Hauptstraße in Brežice. Grenzen-Tag in Brežice, Mai 1944. Fotothek des Museums für neuere slowenische Geschichte.

131. Deutscher Polizeihelm. Der Museumsgegenstand wird vom Posavje-Museum Brežice aufbewahrt.

132. Eine Wehrmann-Gruppe vor ihrer Abfahrt zum Einsatz auf der

Bahnstation in Maribor am 16. April 1942. Fotothek des Museums der nationalen Befreiung Maribor.

133. Den deutschen Kolonisten in Posavje wurde von den Nazi-Behörden besondere Aufmerksamkeit gewidmet. Am 4. Mai 1943 wurden sie in Krško vom Reichsführer-SS Heinrich Himmler besucht. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

134. Stempel des deutschen Besatzers. Archiv der Republik Slowenien.

135. Die deutschen Polizisten nähern sich einem Gehöft irgendwo in Koroška im Jahre 1943. Fotothek des Regionalmuseums Slovenj Gradec.

136. Skizze. Deutsche Offensive in Pohorje Anfang Dezember 1943. Tone Ferenc: Kapitulation Italiens und der nationale Befreiungskampf in Slowenien im Herbst 1943, S. 660.

137. Ausrüstung eines deutschen Soldaten. Die Museumsgegenstände werden vom Posavje-Museum Brežice aufbewahrt.

138. Gut bewaffnete und ausgerüstete deutsche Soldaten in Štajerska. Fotothek des Museums für neuere slowenische Geschichte.

139. Stempel des deutschen Besatzers. Archiv der Republik Slowenien.

140. Volkssturm-Armbinde. Der Museumsgegenstand wird vom Posavje-Museum Brežice aufbewahrt.

141. SA-Dolch. Der Museumsgegenstand wird vom Posavje-Museum Brežice aufbewahrt.

142. Deutsche Soldatengräber auf dem Friedhof in Brežice. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

143. Die Stadt Krško am 20. Januar 1942 wirkt leer. Die Nazis haben slowenische Einwohner vertrieben, die Gottscheer-Deutschen wurden aber noch nicht vollständig angesiedelt. Fotothek des Museums für neuere slowenische Geschichte.

144. Todesanzeige für die gefallenen deutschen Soldaten aus Brežice. Marburger Zeitung, 23. Mai 1944.

145. Militärbegräbnis des SS-Sondersturmmanns Jonke vom SS-Sondersturmbann (Bataillon) am 19. Mai 1944 in Brežice. Fotothek des Museums für neuere slowenische Geschichte.

146. Die Folgen der Schlacht in Brežice im Mai 1945 waren noch sehr

lange nach dem Ende des 2. Weltkriegs sichtbar. Postkarte. Aus dem Jahr 1964. Das Foto wird von Tomaž Teropšič aufbewahrt.

147. Das Begräbnis des hohen Nazi-Funktionärs Anton Dorfmeister in Celje im Februar 1945. Fotothek des Museums für neuere slowenische Geschichte.

148. Die Armbinde der Organisation TODT. Der Museumsgegenstand wird vom Posavje-Museum Brežice aufbewahrt.

149. Batterie zur Sprengstoffzündung. Sie wurde unter der Sava-Brücke in Brežice angebracht, die die deutschen Besatzungsmächte bei ihrem Rückzug im Mai 1945 sprengen wollten. Heimlich wurde sie von Henrik Klabučar, einem Bewohner von Brežice, entfernt, der damit die Brücke rettete. Der Museumsgegenstand wird vom Posavje-Museum Brežice aufbewahrt.

150. Überreste der deutschen Infanteriehindernisse beim Schloss Brežice. Foto: Vlasta Dejak, 2007. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

151. Betonblock an der Bahnstrecke Zidani Most – Zagreb in der Nähe der Bahnstation Krško. Foto: Tomaž Teropšič, 2004. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

152. Das Gewehr M.95 des Mannlicher-Systems war eins der drei grundlegenden Gewehre der deutschen Polizei. Der Museumsgegenstand wird vom Posavje-Museum Brežice aufbewahrt.

153. Deutsche Soldaten auf ihrem Posten mit dem Maschinengewehr MG 34. Propaganda-Ansichtskarte der Wehrmacht. Geschickt per Militärpost am 8. April 1940 nach Štajerska. Eigentum von Tomaž Teropšič.

154. Das Sturmgewehr MP 43 sollte zur grundlegenden Infanteriewaffe der deutschen Armee werden. Der Museumsgegenstand wird vom Posavje-Museum Brežice aufbewahrt.

155. Die Pistole Walther PP wurde vor allem für den Polizeieinsatz entwickelt. Der Museumsgegenstand wird vom Posavje-Museum Brežice aufbewahrt.

156. Gerettete alliierte Flugstreitkräfte im Tal Zgornja Savinjska dolina 1944. Archiv für Geschichte Celje.

157. Folgen des Bombenangriffs in Dobova Ende des 2. Weltkriegs. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

158. Die Bahnstation Dobova nach dem Bombenangriff Mitte 1944. Foto: Mihael Jurman, 1944. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

159. Die Bahnstation Sevnica nach dem Angriff der Flugstreitkräfte auf eine deutsche Zuggarnitur. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

160. Partisanenoffizier bei der Prüfung der alliierten Lufthilfe im Tal Zgornja Savinjska dolina 1944. Archiv für Geschichte Celje.

161. Das britische Schnellfeuergewehr sten MK II wurde in mehr als zwei Millionen Exemplaren hergestellt. Das Schnellfeuergewehr auf dem Foto wurde von der slowenischen Partisanenarmee benutzt. Der Museumsgegenstand wird vom Posavje-Museum Brežice aufbewahrt.

162. Das Verzeichnis des abgeworfenen Materials der Alliierten für die Partisanenarmee in Kozjansko. Archiv für Geschichte Celje.

163. Abzeichen für den Unteroffizier-Dienstgrad des höheren Feldwebels in der nationalen Befreiungsarmee und in den slowenischen Partisanentrupps. Die Abzeichen wurden an den beiden Uniformärmeln zehn Zentimeter vom unteren Rand getragen. Die Museumsgegenstände werden vom Posavje-Museum Brežice aufbewahrt.

164. Der deutsche Besatzer hat in der Burg Brežice sofort einige seiner Ämter errichtet. Brežice, 22. November 1941. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

165. Evidenztafeln slowenischer Deportierter. Die gesamte Familie besaß eine Nummer. Die Museumsgegenstände werden im Posavje-Museums in Brežice aufbewahrt.

166. Im Februar 1942 vernichtete der deutsche Besatzer die Kirche des Franziskanerklosters in Brežice. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

167. Betonblöcke, Hindernisse auf der Straße in Velike Malence. Foto: Tomaž Teropšič, 2004. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

168. In einer Holzkiste hat Gabrijela Božič aus Spodnje Pijavško ihre persönlichen Sachen aus dem Exil aus Deutschland mitgebracht. Der Museumsgegenstand wird im Posavje-Museums Brežice aufbewahrt.

169. Beerdigung des Generalleutnants Franc Rozman – Stane, Kommandant des Hauptstabs der Nationalen Befreiungsarmee und der Partisanentruppen Sloweniens in Črnomelj, 8. November 1944. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

170. Im Zentrum von Ljubljana steht das Denkmal des Helden Franz Rozman - Stane. Es wurde im Jahr 1975 – zum 30. Siegesjahrestag aufgestellt. Foto: Tomaž Teropšič, 2005. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

171. Ein sehr seltener und gut erhaltener deutscher Poststempel aus Brežice aus der Frühzeit der Besatzung. Im Besitz von Tomaž Teropšič.

172. Briefkopf des Steirischen Heimatbundes aus Sevnica. Archiv des Posavje-Museums Brežice.

173. Die deutschen Kolonisten in Krško feierten am 21. März 1943 den Gedenktag an die Helden im neu errichteten Erinnerungshain. Zum Gedenken an die Gefallenen an der Ostfront und im Kampf mit den Banditen (wird gelesen als: Partisanen) wurden an den Gedenktafeln Kränze niedergelegt. Fotothek des Posavje-Museums Brežice.

174. Nachruf auf die Opfer beim Flugangriff auf Brežice am 6. April 1944. Archiv des Posavje-Museums Brežice.

Kazalo oseb, krajev in drugih geografskih imen, enot, ustanov in organizacij

A

Achnacarry - 116
Ačko Marija - 203
Adamič Viktor – Zmago - 375, 505
Agrež Anton – Brkič - 211, 212
Agrež Ivan – Brko - 195, 207, 210, 212
Agrež Ivan – Miha - 197
Aichelburg Viktor - 531
Albanija - 24, 32
Alič Milan – Matevž - 223, 224, 242
Alzacija - 31, 33
Ambrus - 361, 370
Andolšek Jože - 404
Anton I - 548
Argentina - 19
Arh Anton - 308
Arja vas - 397

Armade: (* - oznaka za manjkajočo besedo)

- 2. italijanska * - 25, 515
- 4. italijanska * - 31
- 9. italijanska * - 31
- 11. italijanska * - 31
- 2. * JA - 335
- 3. * JA - 402
- 7. jugoslovanska * - 25, 515
- 2. nemška * - 25, 515

Armeško - 511
Arnova sela - 197
Artiče - 292, 584
Avbelj Franc – Lojko - 476
Avbelj Viktor – Rudi - 240, 245, 372, 374, 486
Avšič Jakob - 268
Avstrija - 15, 31, 80, 81, 332, 333, 423, 579, 586, 610, 614, 616

B

Babič Jože – Vojteh - 194, 360
Bačka - 33
Badovinac Ilija - 374
Bajgot - 380, 382, 383, 512
Balgavi Štefan - 429
Balilla - 44
Balkan - 78, 80, 84, 313, 449, 494, 535, 586, 616, 638
Baloh Pavel – Peter - 52, 185, 186, 187, 192, 193, 210, 232
Balon Franjo - 206
Bambič Anton - 505
Bammer Karl - 563, 567, 568
Baranja - 33
Barcs - 326
Bari - 422, 625
Barovič Rado - 321
Basališče - 412

Bataljoni:

NOVJ:

- Bogdanov * - 68
- Dolenjski * - 170, 171
- Haloški * - 286

- Kamniški * - 57, 62, 115, 170, 225
- Koroški * - 483
- Kozjanski * - 9, 18, 62, 194, 195, 202, 204-206, 210, 213, 217, 218, 222, 224, 225, 227, 231, 246, 251, 254, 255, 258, 260, 262, 336, 502, 510
- Lackov * - 605
- Moravški * - 62, 225
- Pohorski * - 61, 62, 64, 68, 69, 225, 481, 482
- Savinjski * - 61, 62, 225
- Štajerski * - 57-60, 170, 171, 180, 360
- Zasavski * - 62, 101, 434
- 2. proletarski * - 361
- 2. štajerski * - 360
- Jurišni * Kozjanskega odreda - 304
- 1. * Kozjanskega odreda - 261, 263, 264, 268-272, 276, 284, 288, 299, 302, 303, 307, 313, 318, 320, 321, 334, 347, 349, 352-354, 426, 478, 480
- 2. * Kozjanskega odreda - 262, 263, 265, 268-270, 273, 276, 283, 284, 299, 301, 302, 307, 313, 318, 320, 321, 334, 339, 347, 352-355, 439, 480, 504, 510
- 3. * Kozjanskega odreda - 275, 276, 279, 281, 282, 299, 301-304, 307, 308, 313, 318, 319, 320, 321, 324, 347, 349, 352-354, 480, 504, 510
- 4. * Kozjanskega odreda - 299, 300, 301, 313, 354
- 3. Ruski * Kozjanskega odreda - 332
- 1. * Kozjanske grupe - 324
- 2. * Kozjanske grupe - 324
- 3. * Kozjanske grupe - 324
- 2. * Pohorskega odreda - 386
- 1. * Zagorskega odreda - 214, 216, 225, 226
- 1. * Bračičeve brigade - 288, 381, 383
- 2. * Bračičeve brigade - 288, 381
- 3. * Bračičeve brigade - 288
- 1. * Šercerjeve brigade - 291, 302, 303, 374, 386, 397, 457
- 2. * Šercerjeve brigade - 291, 304, 386

- 3. * Šercerjeve brigade - 82, 291, 303, 322, 386, 423
- 1. * Šlandrove brigade - 376
- 2. * Šlandrove brigade - 376
- 3. * Šlandrove brigade - 376
- 1. * 1. proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča - 361
- 2. * 1. proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča - 361
- 1. * Tomšičeve brigade - 375-377, 379-384, 388, 389, 395, 398, 401, 406, 409, 410, 446, 447, 461, 473, 474, 548-550
- 2. * Tomšičeve brigade - 376, 377, 379-385, 387, 389, 393, 395-398, 401, 409, 411, 446, 447, 461, 473-475, 512
- 3. * Tomšičeve brigade - 371, 375, 378, 379, 381-383, 386-388, 390, 395, 397-399, 409, 446, 461, 473, 548-550
- 4. * Tomšičeve brigade - 395
- 5. * Tomšičeve brigade - 402
- Jurišni * Tomšičeve brigade - 402
- 1. * Zidanškove brigade - 172, 397
- 3. * 3. brigade Narodne obrambe - 399
- 5. Prekmurski * 3. brigade Narodne obrambe - 327
- 1. * 2. brigade Vojske državne varnosti - 425
- 1. * 3. brigade Vojske državne varnosti - 393
- 2. * 3. brigade Vojske državne varnosti - 311, 313, 317, 480

Nemški:

- 4. * deželnih strelcev - 554
- Gradbeno pionirski * 17 - 579
- Gradbeno pionirski * 27 - 579
- Gradbeno pionirski * 84 - 579
- Gradbeno pionirski * 103 - 579
- 72. rezervni policijski * - 526, 564
- 93. policijski * - 527
- 146. oskrbovalni * - 399
- 171. policijski * - 527

- 298. * (M) - 567
- 2. * 13. SS policijskega polka - 282
- 2. * 14. SS policijskega polka - 393, 546
- 3. * 14. SS policijskega polka - 546
- 611. * 18. polka deželnih strelcev - 248, 451, 452, 544, 567
- 649. * 18. polka deželnih strelcev - 212, 264, 277, 567
- 921. * deželnih strelcev - 544
- 922. * 18. polka deželnih strelcev - 379-381, 451
- 1068. * 18. polka deželnih strelcev - 451
- 1. * 19. SS policijskega polka - 196, 553
- 2. * 19. SS policijskega polka - 401
- 3. * 19. SS policijskega polka - 553
- 1. * »Cholm« 25. SS policijskega polka - 279, 282, 379, 393, 553
- Vermanski * »Jug« - 564
- Vermanski * »Sredina« - 544
- 1. * Maribor vermanskega polka »Spodnja Štajerska« - 557, 562, 564
- 2. * Ptuj vermanskega polka »Spodnja Štajerska« - 557, 563
- 3. * Celje vermanskega polka »Spodnja Štajerska« - 557, 563, 564
- 4. * Brežice vermanskega polka »Spodnja Štajerska« - 291, 293, 557, 563, 564, 567, 573
- 5. * vermanskega polka »Spodnja Štajerska« - 557
- III. SS-Sondersturmbann - 565, 567
- * folksšturma 31/131 Leoben - 312
- Batič Stojan - 294, 321
- Bebler Aleš – Primož - 55, 95, 99, 100, 137, 170, 180, 362, 483, 488
- Begunje - 493,
- Bela krajina - 402, 403, 422, 423, 479, 516, 624
- Belcijan Franc - 352
- Bele Vode - 72, 373, 385, 397, 399, 413, 422, 474, 551
- Belgija - 19, 30
- Beli potok - 81

Belo - 250
Benčič Dragomir – Brkin - 481
Benčina Danilo – Bolko - 407
Benčina Ivan - 407
Benedik Janez - 299
Beneška Slovenija - 38
Benings Rainer - 529
Ben Nevis - 116
Beograd - 24, 80, 86, 107, 625
Berčič Miha - 52, 53
Berkopec Jože – Mišel - 259, 265
Berlin - 31, 33, 496, 497, 523, 533
Bevče - 397, 408
Bistra - 397, 548
Bistrica - 14, 19, 201, 264, 278, 279
Bistrica ob Sotli - 209, 217
Bistriški graben pri Kozjem - 183, 188, 509
Bitenc Alojz – Branko - 628
Bitenc Mirko - 606
Bizeljska vas - 584
Bizeljsko - 194, 197, 203, 207-209, 212, 223, 226, 232, 246, 251, 253, 259, 263, 270, 276, 277, 279, 304, 320, 579, 588
Bizjak Franc – Viktor - 144, 148, 171
Bizjak Stane – Kosta Dobravc - 361
Bizovik - 371
Bjelovar - 38
Blagovica - 395
Blanca - 53, 162, 182, 281, 319, 331, 342, 438, 476, 584
Blasch Franz - 561, 562
Blatnik John - 614, 636
Blatno - 222, 505, 507

Blažinč Jože - 590

Bled - 33, 496, 526, 533

Bližnji vzhod - 14

Bloke - 408

Blokhaus - 245

Bobinski Peter - 203

Bobnar Franc – Gedžo - 411

Boč - 187, 262, 300, 304, 554

Bogomolov Boris - 458, 459, 614, 642

Bohor - 18, 71, 171, 183, 185, 186, 188, 192, 201, 219, 232, 234, 238, 240, 244, 246, 248, 251, 253, 263-268, 279, 282, 321, 323, 327, 350, 373, 510

Bojanci - 371

Boldan Jože – Silni - 421

Bolgarija - 24, 27

Borhak Justi - 353

Borl - 496

Boršič Milan - 156

Borštnar Jože – Gabrovčan - 52, 143, 258, 377, 486, 489, 642

Bosna - 488, 569

Bostele Ivan - 37

Boštanj - 342, 519

Božič Gabrijela - 664

Bračna vas - 278

Brajovič Petar - 307, 329, 334, 642

Brandner Willi - 311, 312, 568

Braslovče - 460, 461

Brauchitsch Walther - 46, 518

Bravc Albin - 260, 327

Brdovec - 545

Brecelj Marijan - 55

Bredič - 281

Breg - 183, 269, 339, 438-440, 584, 610

Bregana - 26, 40

Brenner Karl - 591

Brestanica - 41, 141

Brezakovec - 325

Brezina - 158-160, 162, 416

Brezje - 222, 617

Brezno - 387, 390

Brežice - 18, 20, 35, 39, 40, 48, 50, 52, 53, 141, 142, 145, 147, 148, 159, 160, 162, 164, 196, 201, 209, 211, 212, 252, 279, 286, 308, 339, 340, 416, 417, 435, 436, 448-450, 476, 503, 508, 514, 516, 517, 526-532, 555, 558, 560, 563, 564, 566-568, 572, 578, 581, 586-588, 618, 620, 648, 655, 709

Brežiški pohod - 57, 59, 171

Brigade:

NOVJ:

- Bračičeva * - 74, 81, 140, 237, 288, 290, 292, 309, 313, 315, 317, 374, 381, 383, 393-395, 400, 403, 457, 460, 469

- Cankarjeva * - 259, 336, 362, 371, 572

- Gradnikova * - 364

- Gregorčičeva * - 364

- Gubčeva * - 73, 143, 362, 424

- Kozjanska * - 489

- Loška * - 371

- Pohorska * - 69, 140

- Prekmurska * - 327, 490

- Prešernova * - 66, 364

- Šerčerjeva * - 74, 140, 237, 240, 242, 276, 279, 290, 302, 303, 313, 318, 362, 371, 374, 385, 386, 394, 395, 400, 403, 421, 422, 445, 457, 460, 465, 469, 629

- Šlandrova * - 66-69, 73, 74, 77, 78, 101, 140, 192, 296, 322, 364, 376-378, 384, 393, 424, 435, 441, 455, 457, 458, 459, 461, 465, 469, 486, 487, 544

- Štajerska * - 66, 179
- Tomšičeva * - 9, 10, 63, 74, 140, 237, 242, 303, 336, 361, 362, 369-371, 375, 376, 378-381, 383-388, 392-395, 397, 398, 400-406, 408, 409, 413, 414, 444, 445, 447, 455, 457, 458, 460-462, 465, 469, 473, 500, 501, 504, 505, 511, 512, 548, 551
- Zidanškova * - 69, 74, 77, 78, 140, 322, 384, 393, 457-459, 461, 462, 465, 469, 482, 484, 486, 487, 489, 642
- 1. manevrska * - 362
- 1. proletarska narodnoosvobodilna udarna * - 359
- 1. štajerska partizanska * - 360
- 1. * VDV - 229
- 2. * VDV - 229
- 3. * VDV - 74, 140, 229, 395, 489
- 4. * VDV - 229

Nemške:

- * Celje vermanšafta - 562
- * Maribor vermanšafta - 562

Kolaboracionistične:

- III. planinska * slovenskih trup JVvD - 609
- Brinar Miran - 475, 476, 478
- Brinovec Anka - 352
- Broz Josip – Tito - 69, 82, 86-90, 98, 105, 107, 109, 323, 360, 371, 459, 484, 509, 630, 634, 704
- Buchwald Paul - 148, 529
- Buče - 292, 340, 511
- Bučka - 171, 479
- Burgmeier - 146
- Buhrbanck Martin - 182
- Bukove Gore - 475
- Bukovje - 584

Bukovžlak - 151, 154

Bunc Rudolf - 289, 290

C

Carmann Leopold - 148, 531

Celje - 13, 18, 19, 28, 34-36, 46, 52, 72, 76, 81, 82, 157, 164, 180, 181, 189, 196, 230, 247, 257, 262, 268, 270, 279, 281, 286, 292, 304, 310, 320, 321, 332-334, 339, 340, 345, 373, 378, 379, 381, 383, 384, 394, 395, 399-401, 418, 420, 428, 435-438, 449, 451, 452, 457, 460, 470, 475, 493, 497, 516, 526, 527, 530, 532, 533, 548, 555, 558, 560, 565, 567, 571-573, 576, 578, 581, 586, 609, 619, 620, 639

Celovec - 34, 40, 224, 332, 553, 634

Celovška kotlina - 14

Centralna tehnika Komunistične partije Slovenije - 115

Cerjak Ivan – Vojko - 328, 332, 333

Cerklje ob Krki - 212, 340, 517, 530, 531, 572

Cesta pri Starem Logu - 361

Churches Ralph - 421, 422

Churchill Randolph - 630

Churchill Winston - 611, 630

Cigajnerbirt - 291

Cikojević Branimir - 215, 216, 221

Cink - 136-138, 175

Clowder - 614

Collauti Janez - 321

Crepoljsko pri Sarajevu - 86

Č

Čadavica - 326,

Čakovec - 326

Čeč Tončka - 52

Čelovnik - 584

Čemšenik - 400

Černeče - 495

Češka - 15, 31, 583, 599

Čete:

NOVJ:

- Belokranjska * - 170
- Brežiška * - 9, 52, 56-58, 158, 160-163, 166, 168-174, 177, 235, 416, 417, 499
- Celjska * - 9, 56, 150-158, 174, 177, 178, 499
- Grosupeljska * - 170
- Kamniška * - 69
- Koroška * - 69
- Kozjanska * - 18, 60, 69, 171, 181-188, 191, 194, 195, 206-209, 231, 232, 234, 236, 237, 239-241, 243, 244, 246, 253, 276, 405, 407, 509
- Molniška * - 170
- Mokronoška * - 170, 171
- Novomeška * - 170, 171
- Pohorska * - 56, 57, 69, 153, 360, 561
- Radomeljska * - 57, 170
- Rašiška * - 137
- Revirska * - 56, 57, 181
- Ribniška * - 170
- Ruška * - 60
- Savinjska * - 56, 69, 153, 155, 360
- Slovenjgoriška * - 60
- Štajerska * Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet - 190, 191
- Trboveljska * - 360
- Zagorska * - 204, 205, 226
- 1. * Kozjanskega bataljona - 196, 197, 247, 254
- 2. * Kozjanskega bataljona - 62, 195-197, 499, 529
- 3. * Kozjanskega bataljona - 197, 203

- Avstrijska * Kozjanskega odreda - 331, 333
- Minerska * Kamniško-zasavskega odreda - 424, 441
- Zaščitna * štaba Kozjanskega odreda - 299, 305, 306
- 1. * 1. bataljona Kozjanskega odreda - 264, 265, 273, 610
- 3. * 1. bataljona Kozjanskega odreda - 262, 313, 511
- Tehnično-inženirska * 1. bataljona Kozjanskega odreda - 437
- 1. * 2. bataljona Kozjanskega odreda - 264, 320, 348, 353
- 2. * 2. bataljona Kozjanskega odreda - 274, 350, 353, 480
- 3. * 2. bataljona Kozjanskega odreda - 480
- 1. * 3. bataljona Kozjanskega odreda - 275, 276, 308, 353, 480
- 2. * 3. bataljona Kozjanskega odreda - 276, 308, 353, 480
- 3. * 3. bataljona Kozjanskega odreda - 480
- 2. * 1. bataljona Zagorskega odreda - 216
- 1. * 1. bataljona Bračičeve brigade - 289
- 2. * 3. bataljona Bračičeve brigade - 289
- 1. * 3. bataljona Šercerjeve brigade - 421
- 2. * 3. bataljona Šercerjeve brigade - 421
- 1. * 2. bataljona Šlandrove brigade - 377, 456
- 1. * 1. bataljona Tomšičeve brigade - 389, 549
- 2. * 1. bataljona Tomšičeve brigade - 389, 410, 447
- 1. * 2. bataljona Tomšičeve brigade - 389
- 2. * 2. bataljona Tomšičeve brigade - 389, 412, 474
- 1. * 3. bataljona Tomšičeve brigade - 385, 447
- 2. * 3. bataljona Tomšičeve brigade - 549, 550

Nemške:

- Alarmna * Trbovlje - 557, 563
- 1. orožniška motorizirana * Alpenland - 196
- 3. orožniška motorizirana * Alpenland - 544
- Policijsko planinska lovska * Alpenland - 544
- Orožniška akcijska * Celje - 279, 282, 546

- 13. policijsko oklepna četa - 544
- 3. * 72. rezervnega policijskega bataljona - 146
- 2. * 181. rezervnega policijskega bataljona - 33
- 1. * 922. bataljona deželnih strelcev - 380
- 2. * 922. bataljona deželnih strelcev - 380, 544
- 3. * 922. bataljona deželnih strelcev - 380
- 4. * 922. bataljona deželnih strelcev - 380
- 4. * 14. SS policijskega polka - 279, 282
- 7. * 2. bataljona 14. SS policijskega polka - 302
- 1. * 649. bataljona 18. polka deželnih strelcev - 250, 264
- 2. * 649. bataljona 18. polka deželnih strelcev - 264-266, 510
- 3. * 649. bataljona 18. polka deželnih strelcev - 211, 264, 266
- 4. * 649. bataljona 18. polka deželnih strelcev - 250, 264
- 3. * 1. bataljona 19. SS policijskega polka - 203
- 4. * 1. bataljona 19. SS policijskega polka - 203
- 1. * 1. bataljona »Cholm« 25. SS policijskega polka - 281
- 2. alarmna * Ptuj – sever vermanskega polka »Spodnja Štajerska« - 279
- 3. alarmna * Ptuj – sever vermanskega polka »Spodnja Štajerska« - 279
- 1. alarmna * 4. bataljona vermanskega polka »Spodnja Štajerska« - 312, 563
- 2. alarmna * 4. bataljona vermanskega polka »Spodnja Štajerska« - 312, 563, 573, 574
- 3. alarmna * 4. bataljona vermanskega polka »Spodnja Štajerska« - 563
- 4. alarmna * 4. bataljona vermanskega polka »Spodnja Štajerska« - 312, 563

Četniki - 9, 10, 605-610

Čevk - 375

Čičarija - 45, 80, 578

Čolnišče pri Zagorju - 169

Čoporda Svetozar – Miha - 52, 194, 197, 259

Čretnik Franc - 418

Črna - 458, 469
Črna gora - 31, 32, 260, 488
Črna na Koroškem - 402, 548
Črnavski potok - 546
Črni graben - 400, 456
Črnivec - 393
Črni vrh - 13, 546
Črno jezero - 382
Črnomelj - 298, 472, 683

D

Danska - 31
De Costa Adolf - 588
Deakin William - 630
Dečna sela - 162, 172, 263
Dednja vas - 211
Dekmanca - 324
Dermastia Marijan – Urban - 115, 118, 125, 133
Derstvenšek Anton - 168
Deržič Jože – Marjan - 246
Desinić - 223
Destovnik Karel – Kajuh - 374
Dešen pri Moravčah - 64
Dimkova Sonja - 352, 353

Divizije:

NOVJ:

- 14. * NOV in POJ - 69-71, 74, 77, 82, 83, 140, 236, 237, 239, 246, 254, 263, 276, 290, 293, 296, 297, 299, 301, 303, 306, 311, 322, 323, 357, 370-373, 379-381, 385-389, 396, 397, 400-403, 407, 409, 412, 436, 458, 459, 465, 466, 468, 471, 484, 485, 487, 488, 489, 500, 504, 511-513, 547, 553, 573, 574, 586, 628

- 15. * NOV in POJ - 66, 140, 206, 371, 568
- 18. * NOV in POJ - 371
- 2. * NOV in POS - 66
- 1. slovenska * VDV - 490
- 2. * KNOJ - 139

Nemške:

- 1. gorska * - 516, 519
- V. težka protiletalska * - 451
- 14. tankovska * - 516
- 18. SS-oklepno grenadirska * Horst Wessel - 246
- 132. pehotna * - 516
- 373. legionarska * »Tiger« - 335
- 438. * za posebno uporabo - 451, 513

Vojske Kraljevine Jugoslavije:

- Dravska * - 515
- Triglavska * - 515

Divja svinja - 79, 309, 312, 315, 568

Dobje - 313

Dobležice - 201

Dobova - 17-19, 29, 47, 141-143, 278, 284, 286, 310, 336, 339, 340, 430, 432, 433, 437, 438, 450, 527, 528, 530, 583, 586, 588, 618, 619, 620

Dobovičnik Martin - 321, 346, 347

Dobrava - 56, 145, 148, 253, 492, 505

Dobrljevo - 401

Dobrna - 398, 401, 402, 418, 457, 504, 512, 571

Dobrovlje - 61, 194, 399, 400

Dobršek Ivan – Janko - 235

Dobrunje - 371

Dolenja vas - 299

Dolenjska - 26, 32, 40, 41, 47, 66, 69, 78, 82, 83, 405, 422, 441, 469,
471, 475, 476, 478- 480, 486, 489, 510, 527, 566
Dolgo brdo - 401
Dolič - 393
Dolničar Ivan - 408
Dolnja Lendava - 44, 326
Domžale - 376, 377, 456, 457
Donačka gora - 259, 582, 605
Dopolavoro - 44
Dorfmeister Anton - 49, 81, 500, 571, 572, 578
Doropolje pri Planini - 183
Dovže - 393
Draga - 26
Dragar Anton – Ciril - 408
Dramlja - 203, 234
Dramlje - 156, 475
Drava - 13-16, 25, 224, 286, 326, 327, 396, 515, 564, 619
Dravčbaher Rudi - 329
Dravinja - 14
Dravinjske gorice - 13
Dravograd - 13, 18, 390, 393, 395, 447, 449, 451, 469, 482, 495, 619
Dravska banovina - 19, 28, 46
Dravska dolina - 13, 14
Dravsko polje - 13, 14, 262, 337, 605
Dražnik Ivan - 584
Drča - 382
Dremelj Anton – Ante - 549, 550
Drenik Jože - 162
Drenovec - 219, 220, 222, 252
Drensko rebro - 201
Drnač Jožef - 628

Drolc Adolf - 267, 313, 347, 351, 352, 354, 355, 357

Drolc Erih - 405

Drtija pri Vačah - 475

Družinec Ivica - 214

Družmirje - 397, 549, 574

Držaj Peter - 352, 406, 407, 413

Dubrava pri Zagrebu - 86, 87

Dubravica - 205

Duhanič Ivan – Anza - 301

Dunaj - 14, 26, 204, 207, 224, 232, 243, 250, 428

Duplek - 605

Durmitor - 630

Dušič Jožef - 321

E

Engel Helmut - 529

Erpič Viktor - 329

Evropa - 9, 14, 23, 24, 27, 31, 41, 45, 83, 532, 616, 621

Eypen-Malmedy - 31

F

Fajdiga Anton - 501

Fala - 16, 545

Faschinger Josef - 529

Federmaus - 188, 239, 264

Felicijan Justin – Homo - 321, 330, 331

Fey Hermann - 529

Figarjev most - 221, 222

Filej Blaž - 475,

Fischer Charles - 614

Fischer Karl - 591

Flis Henrik - 183
Flis Hinko - 157
Flotsam - 613
Folksdojčerji - 30, 31, 47, 197, 528, 534, 560
Folksšturm - 320, 505, 506, 539, 556-559, 586
Francija - 19, 30, 31, 73, 596
Frankič Mirko – Tilen - 290
Frankolovo - 81, 500
Fram - 381
Frata - 171
Fridl Anton - 171, 183
Frohner Ernst - 49
Fungus - 613

G

Gaber Jože – Brus - 419, 420
Gaberke - 397, 398
Gabernica - 251
Gajšek Julij - 429
Galgenberg - 279
Garafolj Franc - 406
Gašper Jurko - 380
Gatti Vinzenz - 526
Generalštab Jugoslovanske armade - 83, 323, 401
Gerbec Lojze - 268
Gerjević Ciril - 169, 499
Gerjević Marko – Tine - 169
Germovšek Nada - 508
Gestapo - 167, 197, 470, 482, 493, 496, 502, 503, 512, 523, 524, 528, 529, 532, 535, 607, 610
Gdansk - 31

Glass Fritz - 523

Glavni štab Jugoslovanske armade za Slovenijo - 83, 323, 401

Glavni štab Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov

Slovenije - 66, 67, 69, 73, 75, 76-79, 210, 230, 239, 255-257, 267, 268, 282, 284, 286, 290, 297-299, 301, 306, 312, 323, 342-345, 348, 364, 365, 368, 372, 374, 393, 396, 444, 454, 456, 458, 460, 462, 465, 467, 470, 475, 485, 486, 488, 489, 513, 613, 614, 683

Glavni štab Narodnoosvobodilnih partizanskih oddelkov Jugoslavije - 106, 108

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet - 57, 59, 60, 63, 99, 133, 135, 136, 170, 172, 179, 181, 190, 191, 225, 360, 361, 363

Glazija - 419

Glažuta - 240

Globoko - 20, 161, 162, 197, 198, 214, 245, 251, 252, 255, 292, 508, 584

Godler Franc – Blisk - 275, 279, 300, 318, 324, 327, 510

Gorenjska - 26, 31, 33, 35, 38, 40, 43, 45, 55, 63, 73, 75, 137, 457, 464, 468, 493, 496, 522, 525, 534, 540, 541, 546, 552, 573, 574

Goričica - 371

Gorjan Božidar – Bogo - 200, 201, 205, 207

Gorjanci - 144, 158, 171, 191

Gorjane pri Podsredi - 168, 170, 172, 177, 499

Gorjup Anton - 440

Gornja Radgona - 18

Gornje Brdce - 398

Gornje Ponikve - 399, 401

Gornji grad - 378, 385, 395, 457, 458, 463, 473, 511, 512

Gorski kotar - 32

Grabner Jože - 144

Gračnica - 183, 374

Grad Bizeljsko - 584

Grad Brežice - 450, 507, 587-589, 648

Grad Ivan - 419, 420

Grad Rajhenburg - 41

Grad Vurberk - 608

Gradec - 14, 18, 34, 47, 204, 208, 209, 224, 232, 243, 247, 352, 499, 520, 523, 527, 534, 558-560

Gradišče - 321, 505

Grahovo - 371

Graška gora - 72, 373, 374, 378, 393, 395, 397, 399, 400, 422, 548, 554

Grazioli Emilio - 32

Grbec Avguštin – Gustel - 276, 298, 302, 478

Grča Alojz - 242, 407

Grčar Tone – Johan - 156

Grčija - 24, 30, 31, 429

Gregl Franc - 271, 321

Grizolt Ivan – Vlatko - 210, 262, 302

Grmovšek Anton – Mlinar - 218

Grmovšek Franc - 233

Grmovšek Marija – Vida - 222-224

Grobelnik Ivan – Ivo - 419

Grobelno - 18, 157, 318, 340, 426, 427, 436

Gruber Fritz - 526

Grubišno polje - 326

Gruden France – Švejk - 375, 421

Grupe odredov:

- Četrta * - 181, 191, 194

- Druga * - 60-62, 181, 189, 191, 194, 195, 206, 360

- Koroška * - 73, 75, 141, 296, 301, 306

- Peta * - 361

- Štajerska * - 82, 141, 322, 328

- Tretja * - 361

Gubno - 201, 302, 495

H

Habjan Stanko - 404

Hace Matevž - 303, 381

Hailek Franz - 331

Haloze - 259, 262, 286, 300, 313, 337, 340, 346, 471, 511

Harič Alojz - 380

Harm Hermann - 311, 568

Hartheim pri Linzu - 40

Henigman Janko - 628

Herman Gizela - 352, 353

Herold Kurt - 529

Heydrich Reinhard - 522

Himmer Eugen - 268

Himmler Heinrich - 40, 42, 63, 246, 311, 493, 534, 535, 539, 540, 541, 558, 565, 567, 568

Hitler Adolf - 23, 24, 26, 30, 31, 33, 40, 55, 63, 80, 428, 493, 494, 534, 541, 543, 556, 558, 577, 582, 606, 607

Hitlerjeva mladina - 43

Hlebec Drago - 163, 166-168, 416, 417

Hlebec Jožef - 163, 166-168, 416, 417

Hobolići - 444

Hoče pri Mariboru - 235, 381

Holmann Otto - 208

Holzer Oskar - 148

Horjak Jožefa - 353

Hostar Marija - 302, 303

Hödl-Schlehhofer Josef - 526

Hrastnik - 13, 436

Hribar Jožica - 156

Hribar Rudi - 156

Hriberšek Dominik - 419

Hrustelj Franc - 585

Hrušica - 80, 577

Hrvaška - 42, 51, 70, 156, 207-209, 216, 221, 223, 239, 250, 253, 257, 259, 260, 311, 323, 325, 327, 328, 339, 374, 444, 472, 480, 530, 566, 568, 569, 573, 613, 624, 635

Hrvaško primorje - 32

Hrvaško Zagorje - 172, 204-206, 222, 471

Hrvatič Drago - 321

Hubajnica - 298, 478, 479

Huda luknja - 379, 385, 393, 447

Hudarin Ivanka - 352

Hudelist Vinko - 517

Hudi kot - 482

Hudinja - 14

Hum na Sutli - 584

Humar Jože – Lipah - 377

Hutter Josip - 15

I

Imeno - 216, 278, 340

Iskra Walter - 529

Istra - 38, 44

Italija - 23-27, 30-32, 66, 69, 80, 84, 166, 167, 371, 417, 423, 467, 481, 515, 526, 622, 623-625, 638

Ivančič Slavko – Basač - 550

Iveković Stjepan - 205

Izlake - 428

Izvršni odbor Osvobodilne fronte - 467

J

Jadan Ivan – Mika - 205

Jagrič Martin - 218, 219

Jakič Ivan – Jerin - 361

Jakopin Stanko - 156
Jakša Franc - 382, 550
Jamšek Karel – Miloš - 276, 302, 303
Janežič Janez – Orjak - 260, 264, 265, 277, 307, 318, 321, 324, 327, 375, 478, 510
Janežič Jože - 331,
Janhuba Rudi – Vlado - 52, 160, 162, 163, 169, 416
Janževski vrh - 546
Jarše na Šentlamberškem - 426, 443
Javorje - 264
Javornik - 153, 157
Javorovica - 171
Javorski vrh - 545
Jazbec Franc - 329
Jekar Fani - 352
Jekuš Franc - 339
Jelenov Žleb - 371
Jelenska Peč - 381
Jenko Vlado - 321, 327, 353
Jesenice - 25
Jerič Jože – Miha - 610
Jerin Marjan - 232, 239, 246, 247, 251, 258, 259, 265, 267, 277, 299, 303, 307, 318, 431, 510
Jerman Riko - 308
Jernejc Peter - 144
Jernejčič Ivan - 321
Jevša - 247, 254, 260, 335, 502
Jevšnikar Jože – Sašo - 317
Jezersko - 26
Jones William - 613
Jonke Alois - 566, 567
Josipdol - 392

Jošt Vida - 196, 529
Jovan Ljubo – Saša - 260, 277, 321, 327
Jovanović Arso - 225
Juengling Robert - 529
Jugoslavija - 15-17, 24-26, 32, 33, 80, 83, 86, 94, 106, 107, 109, 515, 596, 611, 615, 616, 620-622, 631, 635
Jugoslovanska armada - 82, 323
Jugoslovanska vojska v domovini - 10, 605, 606
Julijska krajina - 38
Jurišič Karel - 250, 504
Jurklošter - 19, 53, 75, 191, 192, 198, 201, 268, 270-273, 275, 278, 308, 310, 313, 476, 510
Jurkloštrska republika - 273
Jurman Mihael – Miša - 430, 433
Jurše Jože - 380
Južna Štajerska - 47
Južna železnica - 428, 451

K

Kadunc Alojz – Slavec - 549
Kal - 399
Kališe - 473
Kalnik - 206, 230
Kalobje - 320
Kamna Gora - 413
Kamnik - 62, 378, 457, 473, 505
Kamnikar Viki - 337, 338
Kamniška Bistrica - 323
Kantušer Božo - 321
Kapla - 396, 397
Kaplan Milan - 144
Kaplan Rado - 143, 144

Kaplan Zdenko - 144
Kapusov graben - 421
Karavanke - 13
Kardelj Edvard - 95, 99, 102, 106, 107, 360, 508
Karlovac - 86, 516, 625
Kastelic Franc - 144
Kastelic Rajko - 144
Katern Franc - 242, 407
Kavčič Ivan – Nande - 361
Kelhar Fanika - 352
Kelhar Stanko - 440
Kerin Ljudmila – Milka - 171, 172
Kern Wilhelm - 49
Kidrič Boris – Peter - 55, 62
Kilibarda Milo - 258
Kisovec - 428
Klabučar Henrik - 587
Klajpeda - 31
Klančičar Martin – Nande - 419, 420
Klanjec - 205, 206, 254, 290
Klavžar Franc - 200
Klobučar Janez - 409
Klopni vrh - 57, 382
Knez Anastazija - 213
Kneževič Milenko - 290
Knofe Hans - 591
Kobal Slavica - 329
Kočevje - 371, 501
Kočevski Nemci - 30, 69, 169, 183, 210, 214, 230, 235, 245, 251, 263, 289, 340, 439, 478, 507, 511, 520, 521, 564, 565, 581
Kočevski Rog - 137, 247, 362

Kofol Ignac - 550
Kohnlein Friedrich - 606
Kolar Emanuel - 158
Kolar Stane - 378, 406
Kolenc Amalija – Jelka - 419
Kolman Alojz – Marok - 360
Kolman Herman - 166-168, 417
Kolman Zofija - 584
Kolmanitsch Josef - 532
Kolmann Alois - 529
Kolovrat - 400
Komenda - 505
Kommissarbefehl - 491

Komiteji:

- Centralni * KPS - 51, 55, 60, 69, 86, 93, 106, 107, 136, 137, 142, 316, 362, 483, 485
- Pokrajinski * KPS za severno Slovenijo - 65, 142, 144, 152, 159, 160, 181, 483
- Pokrajinski * KPS za Štajersko - 51, 87, 232
- Oblastni komite KPS za Štajersko - 316, 329, 469, 475, 483, 486, 488
- Okrožni * KPH Krapina - 204, 205
- Okrožni * KPS Bohor - 287
- Okrožni * KPS za Celje - 154, 259
- Okrožni * KPS Kozje - 18, 315, 316, 319, 331
- Okrožni * KPS za Posavje - 142
- Okrajni * KPS Celje - 419

Končar Rade - 105
Končnik Ivan - 404
Konda Anton - 404
Konjiška gora - 72, 373, 381
Koprivnica - 201, 207, 212, 237, 263, 264, 284, 332

Korejsa Dalibor - 614

Koroška - 33, 397, 482

Korpusi:

NOVJ:

- 7. * NOV in POJ - 77, 79, 229, 230, 286, 371, 467, 469, 471, 476, 484, 487, 489

- 9. * NOV in POJ - 229, 230, 268, 286, 344

- 10. * NOV in POJ - 257, 286, 325

- Štajerski * - 484, 489

Nemški:

- V. planinski * SS - 555,

- 49. * - 515, 516

- 51. * - 515, 516

- 52. * - 515

- NSKK - 525

Kos Ivan - 588

Kosar Vinko - 250

Kosovo in Metohija - 32

Kostanjek - 197

Kostanjšek Anton – Tone - 201, 203

Kostevc Anton - 321

Kostevc Ivan – Ciril - 211, 212, 231, 239, 246, 247, 249, 250

Kostevc Miha - 249, 251

Kostevc Milan – Marko - 218, 223, 224

Kostrevc Anton - 265

Košaki - 16

Košir Mirko – Samo - 242

Koroška ljudska zveza - 43

Kot nad Oplotnico - 395

Kotar Martin - 512
Kotlje - 548
Kotor - 32
Kotoriba - 18, 326
Kovačič Drago - 299
Kovačič Edvard - 203
Kovačič Fedor – Jože - 375
Kovačič Ivan – Efenka - 303, 313, 316
Kovačič Milan - 158
Kovačič Oskar - 55
Kozaki - 332
Kozjak - 13, 14, 396-398, 457, 554, 607
Kozjanska grupa - 9, 323-329, 353
Kozjansko - 9, 10, 18, 19, 49, 52, 66, 75-77, 79, 80, 153, 159, 171, 181, 187, 191, 192, 194, 195, 202, 205, 206, 213, 223, 226, 237, 239, 243, 245-248, 254-256, 259, 273, 283, 284, 288, 292-294, 298, 299, 308, 310, 311, 313, 315, 316, 318, 319, 323, 335, 336, 340, 343, 346-354, 357, 385, 405, 407, 431, 436, 441, 449, 455, 460, 464, 465, 469, 475, 476, 479-481, 489, 495, 500, 505, 506, 508, 516, 554, 568, 569, 578, 583, 584, 609, 610, 627, 628
Kozjansko vojno področje - 298, 307-309, 313, 315, 316, 319, 323, 324, 327, 329, 347-349, 352, 357, 480, 481, 628, 629
Kozje - 18, 19, 48, 52, 77, 171, 172, 194, 200, 216, 244, 277, 279, 281, 282, 288, 289, 292, 293, 308, 313, 314, 352, 449, 460, 475, 476, 511, 526, 531, 573, 574, 609
Kozjica blizu Rimskih Toplic - 52
Kraigher Boris – Janez - 282, 489
Kraigher Dušan – Jug - 62
Kraigher Sergej - 53, 86, 287, 329, 475
Krajno brdo - 435
Kralj Rudolf - 40
Kraljevac - 205
Kramarica - 548

Kramarič Janez - 375, 409
Kranj - 27, 457
Kranjc Jože – Razin - 413
Kranjski Rak - 473
Krapina - 18, 205, 257, 286
Kras - 80, 578
Krašnja - 376, 395, 456
Kravos Vlado - 360
Kreačić Otmar - 430
Kreč Ludvik – Roman - 318, 336, 337, 339
Kremenjek - 360
Kresnice - 435
Kreta - 151, 587
Krim Abdul - 151
KRIPPO - 522-524
Križ - 550, 584
Križe - 263
Krka - 80, 158, 159, 578, 588
Krmelj - 93, 143, 144
Krnic - 473
Krška partizanska skupina - 9, 56, 141, 145-150, 157, 158, 171, 177, 491
Krška vas - 158, 159, 586
Krško - 18, 20, 40, 141-144, 146-148, 160, 247, 250, 286, 293, 333, 339, 450, 478, 479, 514, 516, 520, 526, 527, 531, 540, 565, 567, 568, 583, 587, 590, 609, 707
Krulc Slavko - 250, 504
Krupanj - 106, 133
Kubad Marija - 380
Kučer Franc - 235
Kuhar Kristel - 585
Kuk Mihael - 440
Kukovica Franc - 329

Kulovec Jakob - 352
Kumrovec - 214, 215
Kunej Jože - 168, 169
Kunšperk - 222

Kurirske postaje:

- * S-15 a - 346
- * S-25 - 610
- Vojaška * 1-20 - 321

Kurja vas - 382, 383

Kutschera Franz - 33

Kveder Dušan – Tomaž - 60, 62, 91, 159-165, 169, 179, 360, 365, 366,
416, 430, 637

L

Lah Anton – Zmago - 214, 216, 219, 223

Lajše - 393, 548

Lapinje - 362

Lampič Metod – Črt - 327

Lanier Carl - 248

Lanšperk - 419

Lanz Hubert - 516

Lastine - 505, 506

Laško - 18, 19, 52, 192, 268, 273, 275, 318, 339, 340, 380, 435, 436,
438, 451, 587, 609, 610

Latin Franc - 505, 507

Lavrič Rudolf – Gašper - 375

Lebensborn - 190

Lebič Dominik – Boris - 419

Ledina - 584

Legen pri Slovenj Gradcu - 500

Lehen - 483, 545

Lekić Danilo - 430
Lekmarje - 291
Lenček Boris – Igor - 406, 475
Lendava - 326, 328
Lensdorf - 610
Leoben - 558
Lepin Jože – Ris - 375
Lepšina Pavel – Triglav - 239
Lesično - 183, 186
Leskošek Franc – Luka - 55, 86, 92, 95, 106, 137, 180, 361
Leskovec pri Krškem - 147, 195, 450, 526
Letuš - 77, 385, 457, 460, 461, 465, 466, 554
Levec - 399
Libna - 584
Limbarska gora - 67, 377
Lindič Slavko - 321, 342
Lindsay Franklin A. - 458, 613, 626, 638, 641, 642
Lipa - 45, 307
Lipar Blaž - 274
Lipar Ivan - 508
Lipar Viktor – Godec - 216, 235
Lipni Dol - 339
Lipnica - 34, 527
Lipoglav - 340
Lipuš Miroslav – Mišo - 324, 327
Lisca - 18
Litija - 73, 424, 435, 441, 450, 531
Ljubelj - 29
Ljubljana - 18, 26, 27, 29, 32, 46, 59, 73, 80, 95, 110, 115, 156, 169, 172, 179, 229, 230, 247, 312, 360, 371, 378, 395, 400, 428, 526, 541, 552, 567, 577, 606, 609, 635, 685
Ljubljanska liktorska mladina (GILL) - 44

Ljubljanska pokrajina - 29, 32, 44, 65, 110, 179, 190, 362, 364, 453, 467, 573
Ljubljanska univerzitetna organizacija - 44
Ljubno - 72, 172, 384, 395, 457, 458, 462, 548
Ljutomer - 18, 25, 34, 515, 560, 581
Lobnica - 14, 382
Ločnikov graben - 546
Logar Tone - 336
Loka pri Planini - 302
Loka pri Zidanem Mostu - 192, 269, 275, 439, 440, 579, 584
Loka pri Žusmu - 20, 183, 278, 510
Lokavec - 192
Loke - 428
Lokovec - 320
Lokovica - 399
Lokve pri Rajhenburgu - 162, 168, 207
Lombrassa Giuseppe - 32
Lopata - 419
Lopatnik - 398
Loška dolina - 80, 578
Lotaringija - 31, 33
Löhr Alexander - 83
Luče - 385, 395, 411, 457, 458, 463, 473, 474, 548
Lukanja - 545
Lukavec - 221
Lukovica - 376
Luksemburg - 31, 33
Lurker Otto - 146, 498, 522, 523, 533, 536
Lutz Adolf - 49, 148, 527, 529

M

Macelj - 13
Machule Walter - 147, 523

Mack Otto - 523
Maclean Fitzroy - 630
Maček Ivan – Matija - 132, 135
Mačkin kot - 473,
Madžarska - 23, 25, 26, 33, 44, 81, 346, 515, 583
Maiwald Richard - 147, 148, 527, 553
Majdič Nace - 512
Majer Stanko - 425
Majhen Vladko – Rafael - 53, 287, 475
Makarska - 86
Makedonija - 32
Makole - 53, 340, 476
Makovec Milan - 242, 275
Mala Kopa - 546
Mala Rusija - 74, 456
Malečnik - 605, 606, 608
Mali Cirknik - 158
Mali Črni vrh - 546
Mali Kamen - 237, 264
Mali Log - 505
Mali šumnik - 382
Mali Vrh - 159, 160, 251
Maluz Ivan - 253
Manola Srečko - 430
Maribor - 13-16, 18, 19, 25, 27, 30, 33, 34, 40, 41, 44, 47, 48, 50, 51, 55,
56, 73, 77, 146, 148, 152, 154, 157, 160, 164, 168, 171, 181, 209, 230,
234, 247, 250, 292, 335, 379, 381, 384, 386, 390, 419, 421, 423, 428,
449, 451, 470, 493, 495-497, 499, 515, 522, 523, 526, 528, 536, 544,
555, 557, 560, 563, 571, 580, 605, 608, 614, 617-619
Mariborska koča - 386, 460
Marija v Puščavi - 386, 628
Marinko Miha - 106, 107, 170

Marof - 201, 307, 313, 628
Marolt Svetozar – Špik - 374
Mascus Helmut - 525, 591
Matevž - 382
Mauthausen - 493, 497
Mavrič Anton - 404
Mavrlen - 298
Mavsar Lado – Ronko - 374
Mazovec Franc – Risto - 194, 202, 203, 205, 206, 360
Mayerhofer Heinz - 568, 578
Mayerhöfer Heinrich - 49
McNeff S.V. - 614, 637
Medvednica - 191, 201
Medvednica pod Pokojnikom - 201
Medvešek Anton - 321
Medžimurje - 25, 26, 33, 44, 346
Mekina Franc – Borut - 404
Melaher Jože – Zmagoslav - 10, 481, 605-608, 610
Melje - 15, 617
Meljski hrib - 14, 495
Messiner Kurt - 496
Metličar Frančiška - 582
Metlika - 70, 372, 625
Metul - 397
Meža - 18
Mežica - 469, 548
Mežiška dolina - 26, 31, 33, 38, 43, 402, 458, 548
Mihajlović Draža - 611
Mihalovec - 620
Miklavc Vlado - 497
Miklavž - 436

Milavec Franc - 161, 162, 165, 169, 172
Milavec Ivan - 164, 416
Mirt Alojz – Slavko - 321, 338
Mislinja - 14, 393, 399, 409, 544, 546, 548, 639
Mislinjska dolina - 13, 164, 379, 381, 398, 548
Mislinjsko sedlo - 545, 546
Mišica Vlado – Miha - 376, 382, 410, 550
Mitterhöfer Franz - 148, 529
Mizni vrh - 382
Mladenovič Drago - 440
Mlakar Anton - 327
Mlakar Drago - 430
Mlakar Rudi - 353
Modrasova partizanska skupina - 9, 191
Moizo Riccardo - 32
Mokrc - 362
Mokronog - 169, 430, 479
Molan Ivan – Iztok - 500
Molan Miha - 308
Mönichkirchen pri Dunajskem Novem mestu - 26
Moore Peter - 614, 625, 635
Moravče - 74, 376-378, 424, 435, 445, 455, 456, 512
Moravska - 31
Moresnet - 31
Mostec - 450,
Mošenik - 442
Motnik - 457
Motore Ljubomir - 590
Mozirje - 77, 385, 394, 457, 460, 461, 465, 466, 497, 554, 574
Mozirske planine - 71, 72, 373
Mrčna sela - 264

Mrkoci Marko - 205
Mrmolja Ivan - 549
Mrzla Planina - 235, 264, 276
Mura - 13, 326, 564
Murska Sobota - 327

N

Nadlesk - 624
Nađ Kosta - 430
Nagode Franc - 504
Nazarje - 395, 457
Nemčija - 19, 25-27, 31, 33, 42, 84, 172, 223, 230, 247, 332, 477, 493, 515, 540, 557, 560, 616, 620, 638, 664
Nemec Viljem – Marjan - 440
Nemška naselitvena družba - 197
Nemška mladina - 43
Neodvisna država Hrvaška - 25, 27, 41, 190, 292, 324, 433, 515
Nimno - 584
Nizozemska - 19, 31
Norveška - 31
Nose Jože – Tone - 360
Nova Cerkev - 383
Novak Jože – Miha - 404, 405, 549
Nova Štifa - 511, 551
Novi Marof - 268
Novo mesto - 80, 172, 247, 516, 578
Nowotny Hugo - 526
NSDAP - 47, 559

O

Obersalzberg - 63
Obramblje - 462

Obreza Lojze – Čiček - 428

Obsotelje - 42, 57, 170, 516

Ocvirk Peter - 274

Odbori:

- Pokrajinski * OF za Štajersko - 352

- Okrožni * OF Kozje - 328

- Okrožni * Rdečega križa Kozje - 314

- Okrajni * OF Št. Rupert - 320

Odlazek Saša - 352

Odredi:

NOVJ:

- Haloški * - 181, 194

- Istrski * - 268

- Južnoprimorski * - 344

- Kamniško-savinjski * - 64, 441

- Kamniško-zasavski * - 74, 141, 309, 333, 394, 395, 401, 422, 427, 441-443, 458, 469, 471, 475, 480

- Kokrški * - 73

- Koroški * - 141, 307, 395

- Kozjanski * - 9, 18, 74-77, 141, 181, 194, 244, 254, 255, 258-268, 270-273, 275, 277-279, 283, 284, 286, 288, 293-299, 301, 303-307, 309, 311-313, 315-319, 323, 327, 329, 330, 333-337, 341, 342, 344-357, 408, 426, 436, 439, 460, 465, 469, 471, 475-477, 480-482, 500, 506, 510, 568, 583, 586, 609, 627, 628, 629

- Lackov * - 74, 141, 286, 287, 396, 397, 605, 607, 608

- Pohorski * - 68, 69, 74, 141, 387, 406, 482, 483, 544, 546, 605

- Ptujski * - 181, 194

- Štajerski * - 206

- Vzhodnokoroški * - 74, 75, 141, 457, 458

- Zahodnokoroški * - 74, 141

- Zagorski * - 205, 215
- Žumberačko-pokupski * - 191

Nemški:

- Lovski * vermanšafta - 218, 219

Vojske Kraljevine Jugoslavije:

- Triglavski planinski * - 515
- Ogorevc Franc - 265, 274, 329, 506
- Ogorevc Ivan - 505, 507
- Ogorevc Jože – Pero - 253
- Ogorevc Stanko - 172, 308
- Oljka - 401
- Okrajno načelstvo narodne zaščite Kozje - 480
- Okrajšek Ivan - 424
- Okrog - 400
- Okroglice - 292

Okrožja:

Nemška okrožja:

- * Brežice - 37, 48-50
- * Celje - 37, 48, 49
- * Ljutomer - 37
- * Maribor – mesto - 37, 48
- * Maribor – podeželje - 37, 48
- * Ptuj - 37, 48
- * Trbovlje - 37, 48, 49
- XVIII. vojaško * - 34
- Olimje - 201

Operativne cone:

NOVJ:

- Četrta * - 9, 62, 64

- Štajerska * - 62

Operativni štab za uničevanje band - 541, 551, 567

Opitsch Albert - 530

Oploznica - 544-546

Orehovec - 319, 350

Orehovica pri Izlakah - 45

Orehovo - 284, 438, 440, 620

Orlica - 18

Ormož - 25, 340, 346, 515

Oršanič Teodor - 588

18. zasledovalni oddelek - 266

Osankarica - 61, 545

Osilnica - 26

Oslica - 264, 279, 280

Osredok - 197, 214, 218, 219, 264, 529

Osreške peči - 505

OSS - 612

Ostrivca - 546

Ostrožnik Franc - 290

Ostrožno - 419

Otavnik - 170, 171

Otiški vrh - 482

Otok - 624

Ožbalt - 82, 322, 421, 422

Owen Douglas - 614

Oxford - 630

P

Pacek Alojz – Platin - 239

Pacek Franc - 143, 171, 172

Pajk Karel - 320

Paka - 14, 385, 399, 402, 447

Paneče - 321

Partinje - 607

Partizanske bolnice:

- * Celje - 408

- * R 7 - 357

- * R 8 - 357

- * R 9 - 352, 357

- * R 10 - 357

- Rezervna * na Paškem Kozjaku - 408

- Slovenska partizanska vojna * Kamnik - 505

- * v Tratnikovih smrekicah pod Komnom - 408

- Bolniška točka 1/8 pod Šmiklavžem - 411

- Bolnišnica pri točki 1/13 na Pohorju - 411

Partizanski zakon - 95, 175, 359

Partizanska zaprisega - 97, 247

Paška vas - 548

Paški Kozjak - 72, 373, 381, 395, 397, 398-401

Patrahajcev Nikolaj - 614

Pavlova gora - 207

Pavlova vas - 162, 168, 172, 211-213, 219, 222, 224

Pavlovič Jože - 511

Pečice - 169

Pečnik Janez - 171, 324

Pečnik Jože - 313

Pečnik Stane – Zdenko - 610

Pečnikar Jože – Lev - 412, 413

Peklenski stroj - 423

Pelcl Rozalija - 353

Penk - 142, 457

Peršetov vrh - 545
Pertinač Niko - 299
Pesje - 385
Pesnica - 608
Petan Anka - 507
Petan Ivan - 507
Petan Jože - 507
Petan Jožefa - 506, 507
Petan Lojze - 302
Petan Nežika - 507
Petan Uršula - 507
Petrov vrh - 549, 550
Pevce Jože – Riko - 377
Pfeifer Vladimir - 144, 171
Pilštanj - 53, 183, 203, 278, 279, 292, 308, 310, 313, 314, 476, 510
Pintar Franc - 321, 408
Pinterič Ivanka - 211
Pirc Stane – Lojze - 406
Pirš Martin - 321
Pisarovina - 624, 625
Pišce - 172, 195, 197-199, 211, 212, 218, 219, 235, 247, 251, 253, 278, 292, 320, 499, 510
Plak Jože - 609
Planina - 53, 153, 154, 198, 266, 268, 270, 271, 275-277, 281, 284, 285, 307, 308, 313-315, 317, 320, 352, 431, 437, 476
Planinc Jože – Kostja - 207, 210, 211, 218
Planinc Vlado - 321
Planinka - 545, 546
Planinska vas - 201, 301, 302
Planšič Franc - 380
Plave - 613
Platinovšek Alojz - 52

Plaznik Lojze - 474
Plaznik Franc – Mlinar - 411
Pleš - 584
Plešič - 546
Plešivec - 240, 397
Plešivica - 371
Plešnik Anton – Murat - 400, 401
Pleterski Maks - 321
Plevnik Stane - 327
Pliberk - 18
Pobrežje - 15, 16
Podbrenčič Bojan - 327
Podčetrtak - 40, 70, 215, 279, 280, 291, 292, 340, 372, 439, 516, 531, 579, 584
Podgorje pri Pišecah - 221, 251, 253, 510
Podgornik Dušan - 55
Podkraj - 397-399, 413
Podlesek Peter - 546
Podoficirska šola 4. operativne cone - 393, 395
Podplat - 340
Podravje - 14
Podravska Slatina - 326
Podsreda - 212, 252, 276, 279, 284, 288, 310, 510, 609
Podšentjur - 401
Podvelka - 386
Podveza - 473, 474
Podvin - 461
Podvolovljek - 395, 473, 474
Podvrh - 329
Pogačar Franc - 327
Pogljajen Franc – Kranjc - 67, 68, 377, 642

Pogonik - 73, 450

Pogrujc Stanko - 290, 352, 355, 357

Pohorje - 13, 14, 68, 71, 72, 172, 302, 303, 373, 375, 379, 381, 386, 393, 395, 396, 409, 422, 423, 430, 465, 469, 481, 483, 484, 525, 544, 545, 554, 573

Pohorska zadeva - 483, 484

Pokojni vrh pri Zabukovju - 333, 504

Pokojnik - 203, 263, 264, 279, 281

Poljana - 402

Poljčane - 18, 340, 446, 586

Polje - 290, 371

Poljska - 31

Polki:

Nemški:

- 13. SS policijski * - 554

- 14. SS policijski * - 384, 544, 546, 554

- 17. SS policijski * - 451

- 18. * deželnih strelcev - 212, 248, 263, 266, 267, 269, 277, 451, 546, 567

- 18. rezervni in šolski * planinskih lovcev - 312, 319, 393, 451, 553

- 19. SS policijski * - 398, 399, 544, 546

- 25. SS policijski * - 451

- 27. SS policijski * - 451

- Vermanski * »Spodnja Štajerska« - 379, 557, 562, 567

Polskava - 14, 381

Polšnik - 531

Polzela - 385, 457, 461

Pohorje - 13, 14, 58, 69, 373, 400, 455, 457, 482, 489, 544, 545

Ponikva - 192, 340, 457, 554, 620

Popović Vladimir - 105

Poprask Mira – Janja - 194, 610

Poreber - 313

Posavec Jernej - 132, 135
Posavje - 42, 50, 57, 141, 142, 159, 160, 170, 172, 430, 516, 540
Posavsko hribovje - 13, 18
Postojna - 229, 371
Poštrak Alojz - 307
Potočnik Ivan - 419, 550
Povartje - 31
Požin Gustl - 192
Požlep Anton - 440
Pragersko - 18, 436, 586, 619
Praznik Ludvik – Suljo - 361
Predsedstvo slovenskega narodnoosvobodilnega sveta - 480
Pregrada - 205
Prekmurje - 23, 25, 26, 28, 33, 44, 55, 67, 323-327, 346, 353, 490, 515
Prelasko - 521
Preloge - 384
Prepolno - 325
Presinger Riko – Žarko - 419, 420
Preska - 197, 218, 219, 222
Preska Gora - 264
Preskar Anton - 144
Preskar Franc - 144
Preskar Jože – Fekež - 195-197
Prevalje - 18, 548
Prevorje - 278, 313
Prezelj Ivan – Andrej - 609
Pribišje - 298
Prichard Hesketh – Alfgar Cahusac - 614
Primožič Franc - 313
Primožič Zofija - 321
Pristava - 505
Prišlin - 584

Protibande - 535, 536

Prožinska vas pri Štorah - 183

Prützmann Hans - 559

Ptuj - 25-28, 35, 46, 247, 259, 340, 346, 449, 496, 515, 555, 560, 578, 581, 585, 608, 618, 619

Ptujsko polje - 13, 386, 607

Pugelj Gabrijel - 409

Puhwein Josef - 529

Pungeršič Franc - 352

Puste Ložice - 238, 240, 243, 264, 274, 323

Puste njive - 153

Puščava - 545

Puterle Franc – Cure - 409, 410

R

Rabuza Slavko – Utaha - 192

Rače - 619

Račič Anton – Zvone - 235, 246, 261, 274, 300, 307, 318, 321

Radeče - 17, 19, 20, 47, 52, 273, 339, 340, 342, 380, 440, 451, 531, 565, 568, 579, 587

Radegunda - 378

Radej Jože - 321

Radež - 584

Radio London - 82, 423

Radio Svobodna Jugoslavija - 459

Radmirje - 473, 489

Radna - 342

Radoljna - 14

Rainer Friedrich - 33, 541

Rajhenav - 371

Rajhenburg - 20, 141-143, 162-164, 171, 203, 212, 270, 276, 277, 293, 331, 333, 342, 416, 438, 439, 449, 478, 579, 585

Rakek - 18, 371
Rakitovec - 378
Rakonca pri Osredku - 196, 529
Raos Branko - 504
Rastoki - 72, 373
Ravne - 219, 320, 374, 379, 392, 397, 398, 408, 469, 549
Ravnikar Marjan - 440
Ravni Log - 171, 183, 264
Ravnine - 333
Ravtarjev graben - 627
Razbor - 292, 474, 548, 579, 584, 610
Razkrižje - 26,
Rdeča armada - 95, 97, 99, 127, 232, 328, 429, 449, 564
Rdeči Breg - 386, 396
Rebolj Pavle – Danilo - 409
Rebro - 401
Rechnitz - 564
Rečica - 378, 385, 395, 457, 626
Reka - 80, 578
Remih Dušan – Duško - 382, 383
Repanović Branko - 610
Repar Ivan – Sam - 268, 271
Repič Franc - 352
Resa pri Vidmu - 292
Resevna - 150, 320, 339, 504
Resnik Albin – Svoboda - 262, 271, 478
Reška provinca - 32
Reštanj - 71, 201, 237, 247, 250, 293, 335, 373
Retzer Karel - 198
Revirji - 469, 475, 559
Režen Stane - 411
Ribič Ivan – Stojan - 307, 318, 321

Ribičič Mitja – Ciril - 67
Ribnica na Pohorju - 77, 302, 386-389, 406, 460, 465, 482, 483, 544, 546
Rihar Jakob – Jaka - 374
Rimske Toplice - 20, 192, 238, 268, 269, 271, 275, 304, 319, 339, 451, 620
Rodenbucher Alfred - 526
Rodič Miro – Bob - 360
Rogaška Slatina - 19, 340, 386, 436, 560, 578, 581, 582
Rogatec - 18, 52, 53, 72, 184, 262, 286, 287, 308, 340, 342, 373, 476, 579, 585
Rogla - 384, 410
Rogoza - 617
Ronacher Emil - 529
Roosevelt Franklin Delano - 611
Rösener Erwin - 246, 311, 425, 494, 496, 526, 539, 540, 542, 544, 546, 551-553, 556, 573, 574
Rore nad Krškim - 144
Roštohar Franc - 584
Rottmann Hans - 208, 218, 234
Rovt pod Blegošem - 33
Rozenberger Franc - 404
Rozman Franc – Stane - 60-62, 179, 282, 360, 425, 485, 683
Rožič Anton - 299
Rožman Ivan – Janez - 207, 211, 219, 221, 222, 231, 234, 235, 239, 241, 246, 247, 251, 253, 258, 260, 271, 280, 281, 307, 308, 478, 627
Rožno - 142, 584
Rucman vrh - 251
Rudenik - 18, 266, 268, 321
Rudnica - 18, 292
Runovec Franc - 233
Rupnikova črta - 24
Ruše - 381, 386, 422
Ruta - 421

S

SA - 525, 559

Salmič Emil – Marš - 187

Salzburg - 34, 525, 526, 533, 539, 591

Samobor - 51, 191, 312, 586

Samozaščita - 537, 539, 558, 564, 565

Sava - 10, 13, 14, 18, 19, 40, 47, 49, 52, 69, 73, 79, 80, 83, 143, 158, 166, 170, 181, 190-192, 196, 229, 230, 262, 286, 292, 299, 310, 312, 313, 316, 319, 323, 332, 334-336, 340, 342, 373, 393, 395, 399, 400, 405, 417, 422, 426, 441-443, 449, 451, 478-480, 516, 566, 569, 577, 587, 588

Savinja - 10, 13, 14, 18, 19, 52, 71, 154, 181, 192, 238, 262, 286, 299, 309, 319, 323, 336, 353, 385, 401, 460, 461, 471, 473-475, 481, 551, 569, 610, 626

Savski Marof - 433

Schatter Maria - 606

Scheel August - 526

Scheff Jožef - 606

Schick Friedrich - 526

Schumacher Erich - 552

SD - 505, 522-525, 531, 534, 542

Sedlarjevo - 71, 236, 372

Sekirnik Janko – Simon - 376

Seliškar Marjan – Črt - 318, 336, 337, 339, 343, 345, 346

Semič - 298, 422, 424

Semič Stane – Daki - 361

Seničar Hermína - 157

Senovo - 19, 53, 71, 141, 142, 162, 163, 200, 236-239, 244, 246, 264, 275, 282, 284, 288, 292, 332, 333, 338, 342, 373, 407, 416, 472, 476, 579

Sevnica - 18, 20, 38, 48, 53, 57, 58, 142, 163, 165-168, 182, 183, 192, 237, 266, 277, 314, 319, 334, 335, 339, 340, 342, 416-418, 430, 431, 437-440, 450, 476, 516, 519, 530, 531, 564, 568, 584, 587, 609, 620, 621

Sežana - 428

Sicilija - 66

Silovec - 219, 232, 258, 259, 477

Simončič Viktor - 327

Simonišek Alojz – Stane - 214, 219, 222, 223

Simschitz Hubert - 529

Sinkovič Franci - 164, 165, 416

Sinkovič Jože - 346

Skalica - 264

Skomarje - 384, 409, 410, 411, 482, 512

Skvarča Ivan – Modras - 152-154, 156, 181-187, 192, 207, 210, 211, 217

Sladki Vrh - 606

Slak Zvone – Tilen - 361

Slapšak Leopold – Gajst - 321

Slatina - 419, 420

Slatner Srečko - 158

Slavonija - 230

Slene Franc - 549

Slivnica - 152, 154, 156, 278, 292, 510, 582

Sljeme - 191

Slovinc Janez – Popaj - 195,

Slovenj Gradec - 48, 393, 451, 462, 469, 482, 548, 560, 562, 610, 619

Slovenska Bistrica - 18, 381, 451, 516, 544, 586

Slovenske gorice - 14, 67, 396, 457, 482, 605, 607-609

Slovenske Konjice - 401, 457

Slovenska legija - 606

Slovenski narodnoosvobodilni odbor - 106

Sluga Torči – Lim - 375

Smole Fritz - 529

Smolnik - 380, 381, 396

Smrekovec - 548

Snežni metež - 69, 79, 544, 546

Snežnik - 80, 578
Soča - 80, 578
Sodražica - 408, 505
SOE - 611
Sojer Alojz - 429
Sokol - 216
Sokolski dom - 386, 460
Solčava - 75, 411, 548
Sorčan Franc – Tomaž - 184
Sotla - 10, 13, 18, 40, 49, 52, 69, 72, 80, 181, 195, 196, 204-206, 214, 215, 221, 222, 224, 226, 236, 239, 253, 254, 262, 286, 292, 310, 312, 313, 316, 324, 336, 339, 372, 374, 566, 569, 577, 584
Sotler Alojz - 308
Sovjetska zveza - 31, 40, 94, 579
Spindler Dušan - 53, 316, 317
Split - 32, 625
Spodnja Črnova - 401
Spodnja Sušica - 584
Spodnja Štajerska - 31, 33-39, 47, 49, 50, 63, 208, 470, 493, 500, 518, 519, 523, 533, 534, 535, 537-541, 544, 546, 551, 552, 558, 559, 567, 573, 578-581, 587, 605, 621
Spodnje Dovže - 546
Spodnji Dolič - 72, 373
Srbija - 30, 40, 42, 108, 133
Središče - 619
Sredozemlje - 14
Srednji vzhod - 14
Sremič - 584
Sremska Mitrovica - 141
Sromlje - 162-164, 172, 214, 219, 222, 235, 247, 251, 258, 259, 278, 292, 329, 477, 505, 506

SS - 34, 37, 189, 223, 249, 502, 511, 512, 525, 529, 532, 542, 546, 549, 550, 555, 565-567, 574, 587, 596, 723

Stajić Ljubo - 335, 336

Stante Peter – Skala - 62, 151-154, 156, 157, 360

Stara Glažuta - 291, 380, 381

Stara vas - 221, 222, 283, 446, 450, 579

Stari Grad - 584

Stari Log - 191

Stari pisker - 322, 419, 420

Stari trg - 548

Steindl Franz - 209, 513, 545, 546, 551, 553, 557, 561, 562, 564, 578, 581, 586, 608

Stepan Marko - 410

Stermecki Maks – Rok - 52, 141

Stična - 552

Stolice - 106, 107, 109, 110, 133, 175

Stolovnik - 171

Stopar Justi - 353

Stranice - 72, 81, 373, 401, 409, 475, 500

Stražunski gozd - 15

Strle Franci - 403, 409, 473, 475, 504

Strma njiva - 401

Strnišče - 29, 496, 511, 618, 619

Strugar Peter - 137

Studenci - 478, 617

Sturm Martin - 283

Stupica Vinko - 281

Sudetska - 31

Suette Hugo - 49

Suhor - 70, 372

Sumrak Martin – Franci - 212, 246

Sumrekov graben - 197

Sums Franz - 529
Suppanz Franz - 272
Suša Franc - 172
Suša Fric - 268
Suša Konstantin - 352
Suša Mirko - 308
Sušin Anton - 440
Svetina - 268, 292, 333
Svibno - 342
Sv. Andrej - 584
Sv. Bolfenk - 546
Sv. Duh - 549
Sv. Ema - 584
Sv. Florjan - 546
Sv. Jedert - 212, 219, 320
Sv. Jurij pri Celju - 19, 279, 281, 282, 320
Sv. Jurij ob Ščavnici - 606
Sv. Kunigunda - 302, 482
Sv. Lenart pri Laškem - 234
Sv. Lovrenc na Pohorju - 77, 302, 386, 387, 460, 465, 545
Sv. Marjeta - 375, 608
Sv. Miklavž - 461
Sv. Mohor - 584
Sv. Ožbalt - 396
Sv. Peter pod Sv. Gorami - 169, 171, 207-209, 212, 214, 216, 222-226,
277, 279, 288, 290- 292, 329, 339, 340, 439, 449, 510, 579, 584
Sv. Primož - 140, 489
Sv. Rok - 172
Sv. Trojica v Slovenskih goricah - 606, 610
Sv. Uršula - 548
Sv. Vid na Glini - 610

Szarvar - 44

Szombathely - 33

Swoboda Adolf - 563, 578, 581

Š

Šalek - 399, 401

Šaleška dolina - 75, 381, 393, 451, 456, 548, 554, 555, 572

Šaleška partizanska skupina - 56

Šefman Stane - 323

Šentilj - 18, 24, 475, 619

Šentjanž - 143

Šentjur pri Celju - 18, 150, 155, 157, 308, 383, 384, 413, 457, 554, 605

Šentrupert nad Laškim - 153

Šentvid nad Ljubljano - 41

Šentvid nad Zavodnjami - 374

Šepetavc Andrej – Andi - 246, 262, 283, 320, 321

Šepetavc Ivan - 215

Šepetavc Milan - 215, 221

Šilih Niko – Boris Nikič - 361

Šipek - 66

Šiško Janez – Ivan - 240-242, 352

Škof Franc - 327

Škof Miha - 213

Škotska - 116

Škrabar Stane – Baškar - 375

Škrlič Ančka – Begenjska - 411

Škufca Jože – Martin - 549

Šlander Mica - 361

Šlander Slavko - 51, 142

Šlander Vilko - 153

Šlajpah Franc – Aki - 374

Šlezija - 31
Šmarje pri Jelšah - 18, 53, 279, 287, 340, 449, 476, 554
Šmartno ob Paki - 77, 385, 392, 452, 457, 458, 460, 461, 465, 466, 512, 548, 554
Šmid Franjo – Bratec - 321, 342
Šmihel nad Mozirjem - 379
Šmiklavž pod Šmarno goro - 379
Šola za boj proti bandam - 552
Šoštanj - 13, 58, 379, 385, 392, 393, 397-399, 402, 413, 452, 457, 462, 469, 512, 548, 549, 571, 573, 610
Špelič Vida - 426
Špičak - 162, 172, 214, 264, 350
Špilje - 527
Špitalič - 457
Šprajc Peter – Slavic - 187
Štajerska domovinska zveza - 34-36, 43, 197, 209, 264, 268, 293, 345, 417, 534, 537-539, 544, 559, 561, 562, 564, 571, 578, 586, 608, 706
Štakneči vrh - 548
Štamberger Viljem - 404
Štampetov most - 371
Štebalija - 435
Štefančič Zdravko - 327
Šterban Karel - 142
Štore - 19, 29, 72, 153, 239, 269, 320, 334, 340, 373, 383, 439
Št. Andraž - 397-402, 475
Št. Ilj pri Velenju - 384, 398
Št. Janž - 340
Št. Lenart - 275
Št. Rupert - 53, 320
Št. Vid pri Planini - 198
Št. Videm pri Šmarju - 344
Štrigova - 346

Šubic Marija - 353

Šulc Martin - 218, 222

Šušteršič Jože - 247

Šušteršič Martin - 247

Šušteršič Stane – Boštjan - 412, 413

Švabsko-nemška kulturna zveza - 43, 345

T

Tajčbirt - 298

Tajna pod Sv. Trojico - 193

Tapfer Franc - 208

Tavčar Franc – Rok Sedlar - 361

Teharje - 319, 555

Teheran - 611

Telče - 142

Temnik - 548-551

Terčič Lojze - 474

Terezino polje - 326

Teropšič Jožef - 578

Teropšič Martina Silvestra - 584

Tezno - 15, 16, 29, 616, 617

Tikvina Fatima - 321, 324

Tinje - 545

Tinski potok - 19

Tisovec - 180, 222

Tkalec Jože - 426

Tlačnica - 377

TODT - 579

Tolmin - 80, 578

Topolovo - 189, 290

Topolšica - 83, 379, 385, 392

Topusko - 625

Tovšak Ivan - 404
Tratnik Andrej – Primož - 135
Travnik v Loškem potoku - 407
Travniki - 264
Trbovlje - 13, 35, 80, 180, 247, 380, 451, 470, 555, 560, 577, 578
Trebnje - 93, 142
Treeck Egon - 319, 512, 553, 555, 569
Tremerje - 435, 610
Tretjak Mirko – Romi - 607
Trnjava pri Lukovici - 378
Trnovec - 329
Trnovska planota - 80, 578
Trobojnik - 197, 214
Trojane - 40, 609
Trst - 14, 18, 229, 428
Tržan Zvonko - 308
Tržišče - 93, 143, 170, 585
Tschaschel Alfons - 526
Tuhinjska dolina - 395, 400, 457
Turiška vas - 393
Turopolje - 70, 372
Tvrdković Rifat - 406
Typical - 630

U

Uiberreither Sigfried - 33, 34, 47, 50, 146, 518, 520, 534, 546, 557, 559, 578, 580
Ukrajina - 540, 581
Umpfenbach Georg - 208, 470
Uranjek Ivanka – Angelca - 144
Urbančič Jože - 166-168, 417
Uršič Jože - 352

Uršič Lojze - 375

Uršlja gora - 13, 379, 399, 548

Ušenišče - 425

Užice - 509

V

Vače - 425, 456, 474

Vahčič Ivan - 327

Vahtar Ivan – Tone - 500

Varnostno-obveščevalna služba Osvobodilne fronte - 364

Varšava - 511

Veber Zoran - 418

Večko Alojz – Boris - 223, 239

Velika Dolina - 141, 527

Velika Pirešica - 379, 401

Velika Pisanica - 325

Velike Lašče - 371

Velike Malence - 661

Veliki dol - 201

Veliki Javornik - 18, 265, 267

Veliki Kamen - 263, 264, 288, 292, 332

Veliki Podlog - 141, 143, 171, 531

Veliki vrh - 545

Veliki Zdenci - 326

Veliko Kozje - 292

Veliko Mraševo - 529

Velenje - 13, 379, 385, 393, 395, 397, 401, 402, 413, 451, 452, 457, 469, 501, 548, 571

Velunjski graben - 398

Verdelj Ivan – Jovo - 246, 275, 321, 328, 334

Vermanšaft - 43, 78, 166, 200, 203, 209, 293, 312, 464, 468, 471, 532-534, 537, 538, 544, 546, 548, 553, 559-562, 564, 573, 574

Verstovšek Ivanka - 321
 Veršnik Rok – Gašper - 361
 Vesel Jože - 505
 Vesel Vence - 408
 Veternik - 200, 201
 Vetrnik - 171, 200, 324
 Videm - 19, 20, 53, 144, 159, 160, 449, 450, 476, 526, 579, 584
 Vidmar Jože – Boštjan - 310, 318, 436
 Vidmar Tone – Luka - 241, 411
 Viher Martin - 410, 445
 Virštanj - 187, 201
 Visarionovič Josif – Stalin - 117, 611
 Visočje - 301, 307
 Vitanje - 384, 398, 409, 505, 544, 546
 Vitanjsko podolje - 13
 Vitanjsko sedlo - 546
 Vodenice - 171

Vodi:

NOVJ:

- Minerski * 1. bataljona Kozjanskega odreda - 436
- Tehnični * 2. čete 1. bataljona Kozjanskega odreda - 437
- 1. vod 2. čete 2. bataljona Kozjanskega odreda - 440
- Minerski * 2. bataljona Kozjanskega odreda - 436
- Pionirsko-pontonirski * 2. bataljona Kozjanskega odreda - 437
- Minerski * 3. bataljona Kozjanskega odreda - 436
- Pionirsko-pontonirski * 3. bataljona Kozjanskega odreda - 437
- Minerski * Kozjanskega odreda - 160, 284, 304, 310, 339, 435, 436, 437, 500
- Obveščevalni * obveščevalnega centra Kozjanskega odreda - 337
- Specialni * Kozjanskega odreda - 321, 329, 338, 339

- 1. * 2. čete 1. bataljona Bračičeve brigade - 290
- Minerski * Šlandrove brigade - 435, 456
- 1. * 1. čete 2. bataljona Tomšičeve brigade - 389, 407
- Minerski * Tomšičeve brigade - 410, 444, 445, 446

Nemški:

- 1. * 1. čete 93. rezervnega policijskega bataljona - 168
- 1. * 1. čete 649. bataljona 18. polka deželnih strelcev - 211
- 1. * 3. čete 649. bataljona 18. polka deželnih strelcev - 211

Vodišek Marija - 352, 353

Vodopivec Branimir - 588

Vogel Emil - 147, 529

Voglajna - 10, 18, 19, 52, 181, 262, 353

Vogt Josef - 472, 551

Voitsberg - 49

Vojinović Aleksander – Vojin - 482

Vojnik - 401, 402, 457, 610

Vojska državne varnosti - 229

Volavšek Vinko – Albin - 375

Voljčanšek Janez - 162, 172

Volkodlak - 559

Volovica - 546

Vosek - 608

Vovk Karel - 156

Vragović Gabrijel – Crni - 205

Vranetič Jurij - 219

Vratanar Anton – Antonesko - 181-183, 186, 192

Vrenjak Srečko - 505

Vrenske gorce - 201

Vretič Martin – Gregor - 211

Vretič Slavko - 250, 504

Vrhnika - 80, 577

Vrhovnica - 196, 214, 264

Vrhovni štab Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov

Jugoslavije - 62, 73, 77, 82, 83, 179, 225, 229, 255, 322, 348, 613, 614, 724

Vrhovni štab Narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije -
106-109, 357, 360

Vrhovni plenum Osvobodilne fronte slovenskega naroda - 94, 106, 175

Vrhovno poveljstvo slovenskih partizanskih čet - 55, 174

Vrhovo - 480

Vrunč Franjo – Buzdo - 52, 151, 152, 156, 499

Vuhred - 386

Vuković Djordje - 258-260, 264, 271, 276, 277, 279, 280, 307

Vuzenica - 387-389, 447

W

Washington Georg - 636

Weigels Franz - 530

Weihser Walter - 530

Weiss Janez – Belač - 374

Welina Alois - 530

Whitfield Merwyn - 614

Wilkinson Peter - 632, 634, 635

Witiska Josef - 523

Wolkenbruch - 371

Wuchinich Georg S. - 636

Z

Zabok - 157

Zabrdo - 413

Zabukovje - 71, 182, 186, 237, 275, 278, 300, 301, 373

Zadar - 32, 625

Zadrečka dolina - 76, 77, 393, 457, 464, 465

Zagaj - 214, 222

Zagmajster Antonija - 506, 507

Zagmajster Jože - 507

Zagmajster Ljudmila - 508

Zagmajster Neža - 508

Zagmajster Rozalija - 508

Zagorje - 40, 57, 183, 205, 206, 221, 278, 281, 310, 313, 374, 426, 427, 428, 451, 470

Zagorje ob Savi - 83, 380

Zagorska sela - 214

Zagreb - 17, 18, 20, 25, 70, 73, 86, 93, 106, 156, 159, 181, 206, 229, 230, 257, 292, 311, 373, 431, 434, 449, 515, 516, 568, 586, 590, 625

Zajc Tine – Miha - 505

Zajčja gorca - 201

Zajčje - 259

Zajesele - 242, 274

Zajšek Ignac - 609

Zakšek Hinko – Miloš - 194, 195, 499

Zalaegerszeg - 33

Zalar Silvester - 321

Zaletel Milan – Rajko - 197

Zalog - 281

Založnik Alojz – Nikola - 361

Založnik Marjan – Marko - 504

Zaprešič - 428, 450

Zasavje - 67, 373, 376, 456

Zaščitna področja:

- * Gorenjska - 555

- * Južna Koroška - 555

- * Južna Štajerska - 319

- * Ljubljanska pokrajina - 555

- * Spodnja Štajerska - 555, 567

Završe - 385, 393, 397, 548
Zavodnje - 379, 385, 392, 393, 397, 548-551
Zbelovo - 379, 446
Zdole - 195-197, 222, 288, 292, 320
Zdolšek Josip - 503
Združene države Amerike - 19, 643
Zeiner Hans - 530
Zelina - 325
Zelinka Boža – Živka - 419
Zelinka Jože – Očka - 419
Zgornja Rečica - 610
Zgornja Savinjska dolina - 13, 67, 75-77, 79, 80, 376, 379, 385, 393-395, 455-461, 463-466, 469, 548
Zgornji Robnik - 397
Zibell Kurt - 530
Zidani Most - 17-19, 29, 53, 71, 73, 77, 143, 157, 159, 165, 181, 192, 229, 230, 257, 271, 275, 278, 284, 286, 292, 309, 310, 334, 336, 339, 343, 373, 428, 435-438, 441, 449-451, 476, 516, 544, 579, 584, 586, 587, 590, 609, 616
Zidanič Martin - 162, 172
Zidanšek Miloš – Zdravko - 51, 55, 132
Zidarič Edi – Tarzan - 171, 172, 187
Zreče - 18, 544, 545
Zupan Avgust – Racko - 198
Zupanc Albin - 157
Zupanc Alojz – Tine - 240, 242
Zupančič Stanislav – Iztok - 321, 336, 337
Zveza sovjetskih socialističnih republik - 55, 642

Ž

Žandar Ivan - 339
Žandar Marija - 352

Žaga - 279
Žagar Janko – Iztok - 190
Žagar Stane - 55
Žahenberc - 585
Žak Herman - 505
Žaucer Pavle – Matjaž - 232
Železna županija - 33
Železno - 168
Željko Ivan - 321
Žener Mirko - 163, 166, 167, 169, 416, 417
Ženevske konvencije - 494, 501, 535
Žerjav Ivan – Arko - 212
Žetale - 340
Ždala - 326
Žgajnar Srečko - 196
Žibert Ivan - 274, 308
Žibret Marko - 166, 168, 417
Žitnik Ludvik – Luce - 336, 345
Žitomer - 325
Živič Jožica – Pepca - 321, 324, 348
Žlindra Anton – Janoš - 261, 271, 307, 318, 324, 327
Žmavc Karel – Gorazd - 234, 235, 246, 249, 251, 318, 328, 332-334, 609
Žmavc Mihael – Florjan - 317, 331, 449
Žokalj Alojz – Džidži - 290
Žumberak - 191, 625
Žunko Ivan - 327
Županija Zala - 33
Žurkov Dol - 292
Žusem - 18, 235, 273, 291
Župelevec - 584
Žužek Alojz - 426

Žužek Franc – Jovo - 361, 434, 435

Žužek Vinko - 404

Žvika - 143

Razlaga kratic in okrajšav

Arhiv MNOM	Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor
Arhiv MNZC	Arhiv Muzeja novejšje zgodovine Celje
Arhiv PMB	Arhiv Posavskega muzeja Brežice
ARS	Arhiv Republike Slovenije
CIA	Central Intelligence Agency (Osrednji obveščevalni urad)
CK KPS	Centralni komite Komunistične partije Slovenije
ČZN	Časopis za zgodovino in narodopisje
DAG	Deutsche Ansiedlungsgesellschaft (Nemška naselitvena družba)
Dokumenti LRS	Dokumenti Ljudske revolucije Slovenije
ERMA	Erfurter Maschinenfabrik
ES	Enciklopedija Slovenije
Gestapo	Geheime Staatspolizei (Tajna državna policija)
GILL	Giuventù Italiana del Littorio Lubianese (Ljubljanska liktorska mladina)
GO ZZB NOV	Glavni odbor Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne
GP SPČ	Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet
GŠ JA	Generalštab Jugoslavenske armije
GŠ NOV in POS	Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije
Hgr. 24	Handgranate 24 (ročna bomba)
IO OF	Izvršni odbor Osvobodilne fronte
JVvD	Jugoslovanska vojska v domovini
KPH	Komunistička partija Hrvatske
KPJ	Komunistička partija Jugoslavije
KRIPO	Kriminalpolizei (Kriminalistična policija)
KSHS	Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca
M.	Model
MG	Maschinengewehr (strojnica)
MP	Maschinenpistole (brzostrelka)

MVAC	Militaria voluntaria anticomunista (Prostovoljna protikomunistična milica oz. t. i. vaške straže)
NDH	Nezavisna država Hrvatska
NOB	Narodnoosvobodilni boj
NOG	Narodnoosvobodilno gibanje
NOPOJ	Narodnooslobodilački partizanski odredi Jugoslavije (Narodnoosvobodilni partizanski oddelki Jugoslavije)
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Nacionalsocialistična nemška delavska stranka, tj. nemška nacistična stranka)
NSKK	Nationalsozialistisches Kraftfahrerkorps (Nacionalsocialistični motorizirani korpus)
NZ	Narodna zaščita
OBOD	Obveščevalni oddelek
OC	Obveščevalni center
OK KPS	Okrožni komite Komunistične partije Slovenije
ORPO	Ordnungspolizei (Redarstvena policija)
OSS	Office of Strategic Services (ameriška tajna služba)
OZNA	Oddelek za zaščito naroda
PIAT	Projector Infantry Anti-Tank (pehotni protitankovski metalec granat)
PK KPS	Pokrajinski komite Komunistične partije Slovenije
PM	puškomitraljez
PO OF	Pokrajinski odbor Osvobodilne fronte
PPŠ	Pistolet Pulemjot Špagina (brzostrelka)
Prispevki IZDG	Prispevki Inštituta za zgodovino delavskega gibanja
RSHA	Reichssicherheitshauptamt (Državni glavni varnostni urad)
SA	Sturmabteilungen (Napadalni oddelki)
SAZU	Slovenska akademija znanosti in umetnosti
SD	Sicherheitsdienst (Varnostna služba)
SIPO	Sicherheitspolizei (Varnostna policija)
SKOJ	Savez komunističke omladine Jugoslavije
SNOB	Slovenska narodnoosvobodilna brigada

SNOO	Slovenski narodnoosvobodilni odbor
SNOUB	Slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada
SOE	Special Operations Executive (britanska tajna služba)
SRS	Socialistična republika Slovenija
SS	Schutzstaffeln (Zaščitni oddelki)
Sv. Peter	Sveti Peter
SZDL	Socialistična zveza delovnega ljudstva
ŠDZ	Štajerska domovinska zveza (Steirischer Heimatbund)
TV	Terenski vod
VDV	Vojska državne varnosti
VE	Vojna enciklopedija
VKJ	Vojska Kraljevine Jugoslavije
VOS OF	Varnostno-obveščevalna služba Osvobodilne fronte
VP OF	Vrhovni plenum Osvobodilne fronte
VP SPČ	Vrhovno poveljstvo slovenskih partizanskih čet
V-Mann	Vertrauensmänner (zaupnik)
Waffen SS	Oboroženi oddelki SS
ZAC	Zgodovinski arhiv Celje
zbV	zur besondern Verwendung (za posebno uporabo)
ZČ	Zgodovinski časopis
ZVVS	Zveza veteranov vojne za Slovenijo
1 a	operativni častnik v poveljstvu (nemškem)
1 c	obveščevalni častnik v poveljstvu (nemškem)
4. OC NOV in POS	Četrta operativna cona narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije
dok.	dokument
dr.	doktor
fasc.	fascikel
nedat.	nedatirano
op.	opomba
str.	stran
št.	številka

Muzealec dr. Tomaž Teropšič

Tomaž Teropšič, vojni in vojaški zgodovinar, muzealec, menedžer v kulturi, publicist, častnik in vojni veteran se je rodil leta 1958 v Brežicah, kjer je končal osnovno šolo in gimnazijo. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani je diplomiral iz zgodovine in etnologije. Zaposlil se je v muzeju v Brestanici in še istega leta v Posavskem muzeju Brežice kot kustos za povojno zgodovino in vodja registra za premične naravne ter kulturne spomenike. Leta 1992 je postal strokovni vodja in namestnik ravnatelja Posavskega muzeja Brežice, dve leti pozneje pa so ga imenovali za direktorja. Kot varuh kulturne dediščine Posavja je z bogato programsko in še posebej zunaj programsko ponudbo na široko odprl vrata ustanove ter s tem javnosti omogočil še večjo dostopnost kulturnih dobrin. Pod njegovim vodstvom je muzej s široko zastavljenim programom različnih dejavnosti kakovostno prispeval k dvigu kakovosti življenja v pokrajini in prerasel v kulturni center Posavja. Za realizacijo navedenega je muzej kot prvi v Sloveniji prejel državno odlikovanje častni znak svobode Republike Slovenije. Direktor Teropšič pa je za zasluge in prispevek pri ohranjanju kulturne dediščine prejel najvišje priznanje muzeja nakit kulture žarnih grobišč. S svojo prisotnostjo in delovanjem je Posavski muzej Brežice, ki od leta 1949 domuje v renesančnem gradu v Brežicah, pognal globoke korenine v prostoru ter času ter pridobil še večji ugled in prepoznavnost v Posavju ter Sloveniji.

Leta 1988 je Tomaž Teropšič prejel štipendijo Raziskovalne skupnosti Slovenije za magistrski študij v okviru projekta 2000 mladih raziskovalcev. Filozofska fakulteta v Ljubljani mu je tik pred vojno leta 1991, na osnovi uspešnega zagovora magistrskega dela z naslovom Kozjanski odred, priznala akademsko stopnjo magistra zgodovine. Konec leta 2007 ga je Univerza v Ljubljani promovirala za doktorja znanosti s področja zgodovine. Doktorska disertacija nosi naslov »Vojaške operacije in vojaška dejavnost na Štajerskem v letih 1943-1945.« Področje njegove raziskovalne in muzejske dejavnosti sta novejša vojna in vojaška zgodovina Slovencev. Še posebej se posveča vprašanjem vojaških formacij, njihovih taktik in oborožitve. Njegova bibliografija objavljenih del šteje več kot 150 enot. Med njimi izstopajo obsežna monografija v dveh delih o Kozjanskem odredu, spominska zbornika Posavje v letih 1989-1991 in Zmagovito Posavje ter razstavni katalog »Bil sem zraven.« Za svoje raziskave je prejel dve priznanji za dosežke na področju inovativne in raziskovalne dejavnosti občine Brežice ter vrsto zelo lepih pisnih ocen stanovskih kolegov.

Dr. Tomaž Teropšič je priznani znanstvenik, čigar delo je zaznamovalo slovensko vojno zgodovino. Kot raziskovalec in še posebej kot muzealec pri svojem delu uporablja široko in raznovrstno paleto virov, s katerimi odstranjuje tančice minulih dogodkov. Pri tem mu je v precejšnjo pomoč njegova vojaška izobrazba. Obiskal je veliko muzejev, zbirk in razstav v domovini in tujini, še posebej tistih z vojaško tematiko, in si pridobil veliko izkušenj.

Na muzejskem področju se zavzema za resno in poglobljeno terensko delo, ki se mora odražati v muzejskem fondu z urejeno dokumentacijo. Z zbiranjem in preučevanjem gradiva je Teropšič, ki je leta 2003 pridobil še strokovni naziv muzejskega svetovalca, postavil razstave o gospodarstvu v občini Brežice, o Kozjanskem odredu, znakih Slovenske vojske in fotografsko razstavo o osamosvojitveni vojni. Je avtor stalne zbirke grafik o gradovih Posavja in soavtor stalne zbirke o posavskih meščanih v Posavskem muzeju Brežice. Muzejski projekt »Bil sem zraven« je bil prepoznan kot primer dobre muzejske prakse. Izdal je devet kompletov Posavskih vojnih razglednic. Z dolgoletnim, obsežnim in sistematičnim terenskim delom mu je uspelo zbrati veliko fotografskega in video-gradiva, zapisati večje število osebnih pričevanj in ustvariti največjo depojsko zbirko uniform na Slovenskem po letu 1945, ki jo dopolnjuje bogata tuja in domača strokovna literatura. Obseg zbirke je monumentalen. V njej so različne uniforme, orožje, oprema in odlikovanja. V okviru te zbirke še posebej izstopa zelo bogato raznovrstno gradivo iz vojne za Slovenijo leta 1991. V njej je aktivno sodeloval kot poveljnik voda Teritorialne obrambe Republike Slovenije v činu poročnika. Muzej od leta 1991 skrbno goji izročilo osamosvojitvene vojne in slovi kot najbolje založen muzej v Sloveniji s tovrstnim gradivom.

Vojni veteran Tomaž Teropšič je eden od ustanoviteljev Območnega združenja veteranov vojne za Slovenijo v Brežicah in član njegovega predsedstva ter dolgoletni član komisije za statut, finance in organiziranost pri predsedstvu Zveze veteranov vojne za Slovenijo. Za svoje delo je prejel zlati znak Zveze tabornikov Slovenije, zlato plaketo Zveze vojnih veteranov Slovenije, zlato plaketo Zveze združenj borcev narodnoosvobodilnega boja Slovenije, zlato medaljo Obranili Posavje 1991 Območnega združenja veteranov vojne za Slovenijo Brežice, plaketo Obranili Posavje 1991 Pokrajinskega odbora Zveze veteranov vojne za Slovenijo za Posavje in zlato plaketo Združenja slovenskih častnikov Brežice. Je nosilec znaka Obranili domovino 1991 ter drugih družbenih priznanj.

Dr. Tomaž Teropšič

**Štajerska v plamenih.
Taktika, orožje in oprema štirih vojsk na Štajerskem
v drugi svetovni vojni.**

Založil in izdal:

Posavski muzej Brežice
zanj: dr. Tomaž Teropšič, direktor

© Posavski muzej Brežice

Tisk:

Tiskarna Jordan, Krško, 2012

Naklada: 500 izvodov

Cena: 20,00 €

